C*. 3.
9.

4.C.7

I. S. A.
VENEZIA
BIBLIOTECA
1.C.51

BIBLIOTECA
VENEZIA

DEGL'

ISTORICI

DELLE COSE

VENEZIANE,

I quali hanno ſcritto per Pubblico Decreto,

TOMO QUINTO,

CHE COMPRENDE I SEI PRIMI LIBRI DELL' ISTORIE VENEZIANE LATINAMENTE SCRITTE

DAL SENATORE

ANDREA MOROSINI.

Aggiuntavi la Vita dell' Autore, e un indice copioſiſſimo.

IN VENEZIA, MDCCXVIIII.

Appreſſo il Loviſa.

CON LICENZA DE' SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

ISTITUTO PER GLI STUDI ADRIATICI VENEZIA

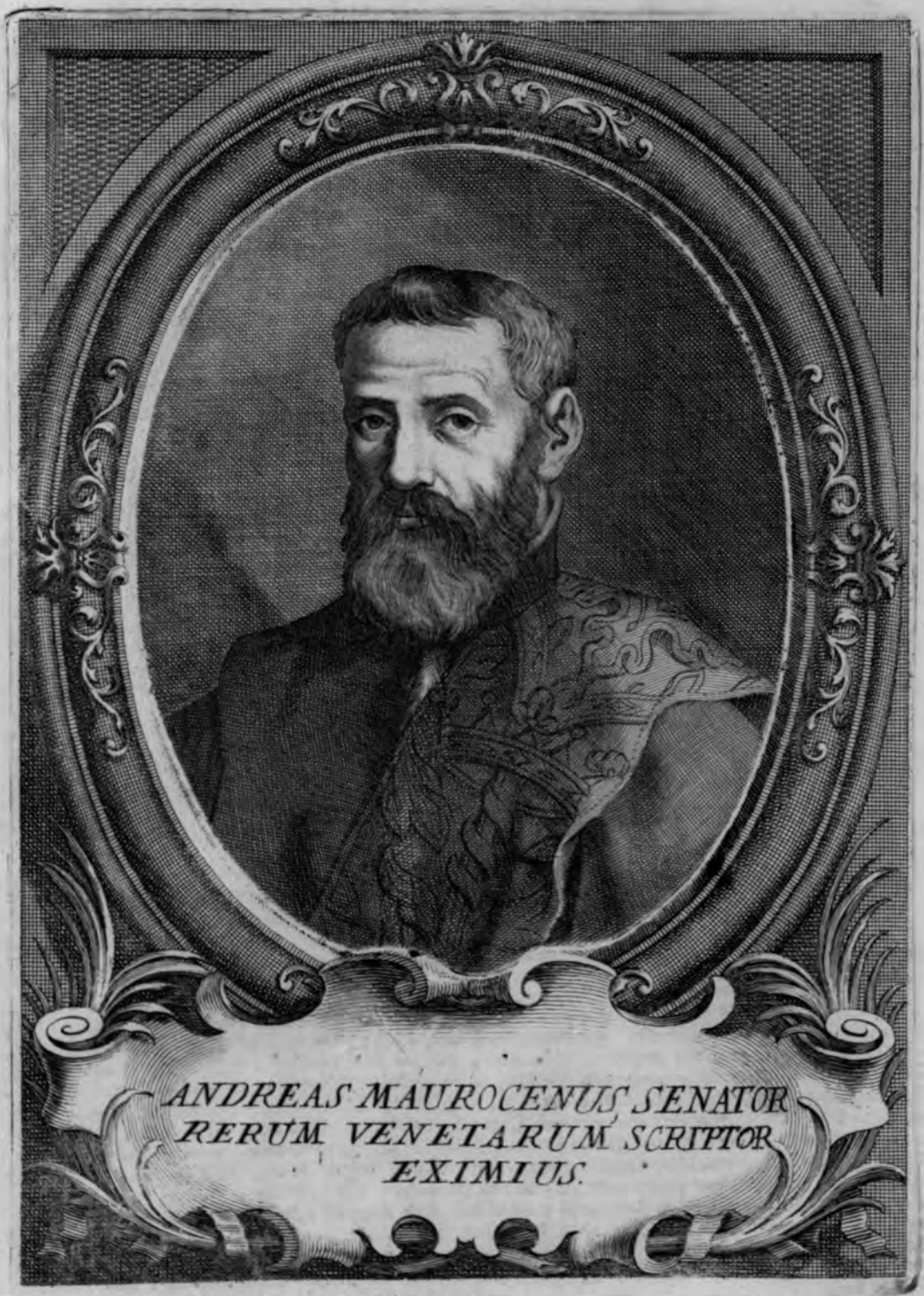
ANDREAS MAUROCENUS SENATOR
RERUM VENETARUM SCRIPTOR
EXIMIUS.

ANDREAE MAUROCENI,

VENETI SENATORIS PRAESTANTISSIMI,

(a) VITA,

(b) A NICOLAO CRASSO conſcripta.

AD

(c) DONATUM MAUROCENUM,

Senatorem ampliſſimum, rationibus publicis ad calculum revocandis, provocationibus dandis, & quaeſtionibus habendis tota Venetae ditionis Continente ſummo cum imperio III*virum.*

Notis illuſtravit & auxit

D. PETRUS-CATHARINUS ZENUS,
Venetus, e Clericor. Regular. Congregatione Somaſchenſi.

(a) *Vita*) Prodiit haec *Vita Venetiis, apud Euangeliſtam Deuchinum*, 1621. in fol.

(b) *A* Nicolao Craſſo *conſcripta*) *Nicolaus Craſſus*, cognomento *Junior*, avum habuit *Nicolaum Craſſum, Seniorem* dictum, qui magna cum eloquentiae ac integritatis laude Venetiis in patrio foro inter cauſſarum patronos verſatus eſt; patrem vero *Marcum*, qui, alia vitae ratione inita, praeclariſſimis muneribus functus, quae *civibus originariis* (hoc nomine honeſtiſſimum hominum ordinem Reipublicae operam, ſine ſuffragii jure, praeſtantium ſignificamus) mandari ſolent, Magnus regni cretenſis Cancellarius III. kal. maj. anno 1612. renunciatus eſt. *Nicolaus Junior*, avi veſtigiis inſiſtens, cauſſas in foro agere maluit, nullique diſertiſſimorum oratorum eloquentiae laude ſecundus fuit. Multa ſcripſit latine, italice, ſoluta, ac ligata oratione; quodque paucis contigit, omnia praeclare. De ejus vita, ejuſque operibus conſule librum, cui titulus inſcriptus: *Le Glorie degli Incogniti*, &c. impreſſum Venetiis, apud Franciſcum Valvaſenſem, 1647. in 4. pag. 341.

(c) Donatum Maurocenum) Quam conjunctim & amanter ſecum vixerint *Donatus* hic, & noſter *Andreas*, cum ex iſta *Craſſi* epiſtola, tum maxime ex iis quae infra dicemus, manifeſtum fiet.

VI

NICOLAUS CRASSUS DONATO MAUROCENO, VENETO SENATORI.

Multa sunt, Donate, Senator amplissime, quae meam olim in Cretam profectionem caram mihi, atque fructuosam admodum faciant. Etenim & apud maximos illos Triumviros, quaestionibus exercendis summo cum imperio in oriente praefectos, fisci patronus, operam meam, quantula ea cumque est, Reipublicae (qua nihil unquam antiquius habui) multos annos praestiti; & patrem regni ipsius Cretae Magnum, ut vocant, Cancellarium designatum lubens, eas in regiones secutus sum; & quidquid denique in orientis regionibus Respublica possidet, Corcyram, Zacynthum, Cephalleniam, Cytheram, & Cretam exacte, diligenterque non intueri modo, quod pergratissimum accidit; sed etiam perlustrare, earumque gentium mores, instituta, leges penitus, atque exacte pernoscere licuit. Verumtamen biennium illud, quo tu pernobilis regni, Reipublicae nomine, Ducem egisti, tibique praecipue pro munere quidem meo, sed multo magis pro maxima tua in me benignitate semper adhaesi, incredibile dictu est, quantum attulerit mihi voluptatis, & fructus. Occurrunt animo saepius quae inter nos de literarum studiis frequentissime differebamus: occurrunt sermones tui, non eruditi modo, & humanissimi; sed graves etiam, & optimi, a quibus & instructior, & melior etiam discessisse me semper arbitror: occurrit eximia illa tua in annona curanda diligentia, in jure dicendo aequitas, & sapientia, in delictis puniendis pietate mixta severitas; sed praecipue in dignitatibus, & muneribus ex legum praescripto tribuendis posita in oculis omnium, jureque jurando firmata integritas; ut exemplo non minus, quam sapienter institutis, quod principem virum in primis decet, in commune consuleres. Haec sane omnia, dum jucundissima quadam commemoratione mecum ipse reputo, venit in mentem tristis ille, & acerbus nobis allatus nuncius, dum una essemus, de ANDREAE MAUROCENI, Senatoris amplissimi, obitu, tibi sane & studiorum similitudine, & perveteri necessitudine conjunctissimi, & quem ego praecipue inter omnes unum amore, atque reverentia singulari prosecutus fueram; simulque & gravissimus animorum nostrorum sensus, & voces illae tuae, quibus me, ut Vitam *ejus scribendam aggrederer, cohortatus es. Id vero, sicuti celeriter pollicitus fui, inque me facturum recepi, sic brevi quoque pro viribus effecissem, nisi multis, magnisque cum domesticis, tum forensibus negotiis implicatus, vix toto in triennio huic tantulae scriptioni tempus habuissem, atque id summis occupationibus quoque ereptum. Quod igitur hoc nomine tibi debeo, cum tu saepius cunctantem excitare soleas, nec diutius sustineri solutio possit, utcumque valeo, persolvere decrevi; tuae vero benignitatis est, quod ab iis, quibus non est solvendo, lentisque nominibus fieri solet, quodcumque offero, licet nec justi ponderis, nec melioris notae, aequi bonique ducere non tantum, sed inita etiam, subductaque ratione, si quid ex promissis amplius debeam, ut debeo certe plurimum, benigne tamen id omne condonare, atque adeo remittere. Vale.*
Venetiis, pridie kal. sept. M. DC. XXI.

AN-

ANDREAE MAUROCENI VITA.

NDREAE MAUROCENI, Senatoris ampliſſimi, Vitam literis mandare decrevi; non quod clariſſimo nomini, & ad omnis poſteritatis memoriam venerando aliquid ſplendoris tenebricoſa ſcriptione poſſit accedere; ſed ut in oculis civium noſtrorum, atque in auribus omnium gentium, & nationum poſitum ſit exemplar perfecti, atque numeris omnibus abſoluti Senatoris, quod, veluti ſanctiſſimum virtutis ſimulacrum, in Republica conſecratum reſpicere poſſint omnes, auſpicatoque colere, & venerari. Etenim ſi colligere, atque in unum conferre velis virtutes omnes, ut pacis, togaeque artibus clarum, planeque divinum civem effingas, & cunctis gentibus, atque aetatibus ſpectandum proponas: non alium profecto effeceris, quam MAUROCENUM, in quo difficile ſit ſtatuere, utrum ingenii, & doctrinae, an morum, & virtutis gloria magis eminuerit. Si qua vero aetas hujuſcemodi viros tulerit, ut haec noſtra tulit, operae pretium ſemper, atque e Republica fore exiſtimavi, eorum praeclara dicta, factaque in album referri; ut non modo recentiſſima quaeque, & praeclariſſima exempla, ſed etiam ſpes ipſa gloriae, quae mortalium animos plurimum allicere, atque ad ſe attrahere ſolita eſt, juvenes ad imitandum impellat, ubi dignae virtutes, & egregia in rempublicam merita, veris quidem & meritis laudibus celebrari, atque doctorum hominum ſcriptis aeternitati commendari explorate cognoverint. Quod autem ſolet ceteris hac in re negotium faceſſere, de hoc ego ſuſque deque, idque palam teſtor: multos videlicet futuros, qui vitio gentis humanae, hiſtoriae fidem infirmare conentur: cum ita natura comparatum ſit, ut ea ſolum facile credant homines, quae ſe ſtudio, atque labore, & ingenio praeſtare confidunt: quidquid autem longe diſtat, atque clariſſimum eminet, fictum potius credere velint, quam ſe victos fateri. Etenim quaecumque ſcribo, multos, eoſdemque magnos, & omni exceptione majores teſtes habent, quos paſſim laudare, ſi lubet, liceat: nec ullus eſſe poteſt mendacio locus, dum ea narrantur, quae, cum heri, aut nudiuſtertius inſpecta fuerint, civitati univerſae tam nota ſunt, quam quae notiſſima. Illud ingenue fatendum eſt, munus me ſuſcepiſſe pulcherrimum, cuique nullo modo par ſim futurus, ſi rebus ipſis orationis vis, & ornamenta reſpondere debeant. Verumtamen, cum omnia in MAUROCENO virtus, atque doctrina occupaverit, nulluſque obtrectationi, & invidiae locus eſſe poſſit, aberit haec mea ſcribendi ratio ab omni artificio; quo Senatoris optimi virtus ipſa, non torquibus, & phaleris ornata, ſed nuda, ſimplexque ſine fuco, & fallaciis, oculis omnium ſpectanda ſubjiciatur. Sola igitur rerum commemoratione officio meo ſatisfaciam, quod aruſpices olim in rebus divinis uſurpabant, id vere, atque ex animo praefatus, *nihil addo de meo*.

Duae res in unum, eumdemque hominem aut vix, aut nullo modo convenire ſolent, ſumma in quavis arte liberali eruditio, & in republica adminiſtranda prudentia ſingularis: in quibus ſingulis qui primas ferunt, eos in ma-

magna ſemper laude poſitos admiramur. Hae igitur ambae ad MAUROCENUM honeſtandum ita concurrunt, difficile ut fuerit ſtatuere, utrum prius, magiſve ſummum debeat praedicari. Etenim ſi, quam literarum ſtudiis diligentem, & aſſiduam operam dedit ſine intermiſſione, quaeque poſteritati reliquit ſuae doctrinae, atque adeo facundiae eximiae monumenta praeclariſſima, inſpexeris; eumdem a Reipublicae adminiſtratione nunquam receſſiſſe, vix animum induxeris, ut credere valeas: ſin autem tantarum Reipublicae dignitatum, quibus eſt omnibus egregie perfunctus, rationem habueris; eumdem literarum ſtudiis tantopere addictum fuiſſe, nulla tibi ipſe ratione perſuadere poteris. At ille veram animi quietem, & tranquillitatem in bene, praeclareque agendo, non in otio reponens, & quidquid publicis negotiis ſubtrahere licebat, in ſuis deliciis, atque amoribus, id eſt in literis omnibus, libero homine dignis, avidiſſime conterere ſolitus, eruditiſſimi juxta viri, ac Senatoris prudentiſſimi perſonas duas graviſſimas unus egregie ſuſtinebat. Quaproper nos duas illius, tanquam duum virum, vitas poſteritati jure optimo mandare debemus. Enimvero, cum talis, tantuſque extiterit ANDREAS, non multum eſt illi ad nominis commendationem de claritate domeſtici generis petendum: nobis tamen, qui tantum poſteritati virum deſcribere conſtituimus, paucula quaedam videntur neceſſario dicenda.

Primum nobilitatis gradum facere conſueverunt, in civitate nobiliſſima, & maxima natum educari; deinde claris parentibus ortum eſſe. Natus igitur eſt MAUROCENUS Venetiis, clariſſima poſt homines natos, atque optima civitate, quam, ſi libertatis arcem, juſtitiae thronum, prudentiae regiam, Italiae ocellum, chriſtianae reipublicae propugnaculum dixeris, vera quidem praedicabis, ſed omnium ſermonibus pervulgata, & longe minora veris; nullamque omnino vocem reperies, quae magnitudinem ejus comprehendere valeat; & quidquid dixeris, minus erit. Siquidem nemo tantis eſt naturae, atque induſtriae praeſidiis inſtructus, qui urbis amplitudinem, ſitum, leges, inſtituta non modo oratione conſequi ſperet, ſed admiratione omnino poſſit adaequare. Cum vero antiquitas ipſa in humanis rebus proxime ad Deos accedere videatur, & fiant, quae ſunt a praeſenti memoria longe remota, quaſi veneranda canicie quadam, multo ſanctiora; haud facile dictu eſt, quantum clariſſimo generi dignitatis adjungat temporis vetuſtas. At in Veneta Republica illud, ut alia omnia, ſapientiſſime, ac prudentiſſime conſtitutum eſt, ut ii tantummodo ad reipublicae adminiſtrationem admittantur, qui vel ab urbe condita, perpetua, atque incorrupta majorum ſerie ad hanc uſque aetatem impollutum genus traxere, vel ab ingentibus meritis civitatis, atque adeo comitiorum jure donati, ſucceſſionis legitimae, & nunquam interruptae continuationem praeſeferunt. Quod cum ita ſit, inter eas familias MAUROCENI numerantur, quae cum ipſamet Republica de antiquitate certantes, dubium faciunt, utrum eas tantae patriae filias, anne matres merito appelles; cum illud pro certo habere debeas, nullam omnino reperiri, nullam excogitari poſſe majorem generis claritatem. Eminent vero praecipue MAUROCENI, cum omni tempore belli, paciſque artibus clariſſimi floruerint; neque deſint in pervetuſto familiae ſplendore & (*a*) tres in Republica Du-

(*a*) *tres in Rep. Duces*) Magnum magnorum virorum proventum qualibet aetate tulit gens MAUROCENA, qui belli togaeque artibus, geſtis domi foriſque ſupremis magiſtratibus clari, eccleſiaſticis dignitatibus inſignes, literarum doctrinaeque laudibus celebres, nobilitatem

Duces, & omnes honorum gradus, quos eadem tribuit, & cardinaliciae, (*a*) quas vocant, purpurae, & regale (*b*) faſtigium. Igitur ex hac gente natus eſt *Andreas* ipſe, ſimulque ſol eum hominem vidit, & patricium, non factum, ſed natum, virtutiſque ſplendore a clariſſima ſuae gentis ſtirpe nunquam diſcedentem, ex quo magnam ſibi gloriae acceſſionem fecit. Quemadmodum enim qui propria virtute non fulgent, alienae laudis gloriam aucupari, inque ſe trasferre non debent: ita qui ad majorum gloriam proprias virtutes adjungunt, duplicem mihi promereri laudem videntur; non minus quod nepotes fuerint, quam quod digni nepotes.

Ortus eſt *Andreas*, fortunato admodum, fauſtoque ſiderum concurſu, poſtridie idus februarii anno a Chriſto nato M. D. LVIII. qui Veneto more numerabatur adhuc M. D. LVII. Patrem habuit *Jacobum*, virum priſca virtute, & fide, & Senatorem ampliſſimum, qui, multis exantlatis laboribus, publiciſque muneribus ſumma cum laude perfunctus, Reipublicae *Conſiliarius*, qui inter ſummos honores habetur, renunciatus fuerat: avum *Andream*, qui virtutibus univerſis, pietate praecipue, atque innocentia inter omnes eminens, Cretae, ubi Reipublicae nomine, ſummo cum imperio praefectum agebat, cum ingenti regni totius dolore, atque lacrimis, biennio poſt *Andream* nepotem natum diem obiit, atque caelum, unde prius venerat, veluti jure poſtliminii, reviſit. Mater vero fuit *Caecilia*, *Pauli Cornelii* filia, divi Marci Procuratoris, quae dignitas, ſecundum Principem, primum obtinet in Republica locum: ſicuti *Cornelia* gens ampliſſima, atque nobiliſſima, (*c*) praeter Reipublicae Ducem, innumerabileſque Senatores, omnes continuos annos in ſupremis dignitatibus egregie verſatos, (*d*) quamplurimos etiam tulit purpuratos Eccleſiae Pa-

b tres;

tem antiquiſſimam, & Reipublicae coaevam maxime illuſtrarunt. Singulos enumerare immenſi prope operis eſſet. Quos tres in Republica Duces memorat *Craſſus*, fuere *Dominicus*, anno 1148. ad principatum evectus; *Marinus*, 1249. *Michael*, 1382. Poſtremis hiſce temporibus eamdem dignitatem conſecutus eſt *Franciſcus*, qui *Peloponneſiacus* ob *Peloponneſum* domitam dictus eſt. Tertium ſupremo rei maritimae praefecto, anno 1688. Reipublicae principatus delatus eſt: Reipublicae Principi, quartum ſuprema rei maritimae praefectura.

(*a*) *& cardinaliciae purpurae*) *Petrus Maurocenus*, inſignis juriſconſultus, a Gregorio XII. cardinalicia purpura donatus eſt. Hujus breviter meminere *Marcus Mantua* in *Epitome illuſtrium virorum, qui vel ſcripſerunt, vel juriſprudentiam publice docuerunt*, &c. *Patavii*, *Gratioſus Perchacinus excudebat anno* 1555. in 8. pag. 54. & *Guidus Pancirollus De claris legum interpretibus*, *Venetiis*, *apud Marcum Antonium Brogiollum*, 1637. in 4. pag. 448. Eamdem dignitatem in gentem *Maurocenam* intulit deinde *Joannes-Franciſcus*, cujus vitam ſcripſit *Stephanus Ceſinus*, id temporis Congregationis Clericorum Regularium e Somaſcha Praepoſitus Generalis, dein Archiepiſcopus Spalatenſis. Exſtat ita inſcripta: *Memorie della vita di* Gio. Franceſco Moroſini, *Cardinale di S. R. Chieſa, e Veſcovo di Breſcia. In Venetia, appreſſo Gio. Battiſta Catani*, 1676. in 4.

(*b*) & *regale faſtigium*) dictum intellige de *Thomaſina Maurocena* quae *Stephano*, Ungariae principi, nupta *Andream* peperit, cognomento *Venetum*, Ungarorum regem. Vide ſis *Sabellici* editionem poſtremam pag. 245.

(*c*) *praeter Reipublicae Ducem*) Haec cum *Craſſus* ſcriberet, uno tantum Principe gens *Cornelia* gloriabatur, *Marco* ſcilicet, qui anno 1365. Princeps eſt renunciatus. Deinceps vero anno 1625. *Joannes* I. Dux creatus eſt; & anno 1659. *Franciſcus*, ejus filius. Nunc JOANNES II. *Franciſci* nepos, idem faſtigium tenet.

(*d*) *quam plurimos etiam tulit purpuratos Eccleſiae patres*) Sex e gente *Cornelia* Cardinales recenſere poterat *Craſſus*: *Marcum* ab Alexandro VI. anno 1492. renunciatum; *Franciſcum*, a Clemente VII. anno 1523. *Andream*, a Paullo III. anno 1534. *Aloyſium*, a Julio III. anno 1550. *Federicum*, a Sixto V. anno 1585. & juniorem *Franciſcum*, a Clemente VIII. anno 1592. Ego duos alios adjicio inferioribus temporibus inter Cardinales cooptatos: *Federicum* juniorem

ab

tres; neque ſolum (*a*) Reges, (*b*) ſed etiam qui regnum ipſum incredibili, at maxime pia liberalitate patriae donaverint.

Tam clari vero parentes, cum nihil antiquius haberent, quam ut filium domeſticis, hoc eſt ſanctiſſimis praeceptis imbuerent, haud difficulter puerum, ad omnia ſumma natum, quique ſive felicitate quadam, ſive naturae bonitate rectam ſponte viam ingrediebatur, ad ſuam conſuetudinem, moremque deduxerunt. Ubi per aetatem licuit, praeceptorem ille nactus haud vulgarem, *Bernardinum* (*c*) *Parthenium*, qui non latinas modo ſed graecas etiam literas egregie doceret, puerilibus in ſtudiis non ſe pueriliter gerebat: immo vero uſque adeo ſupra aequales adoleſcentes ſe ſe extulit, ut jam inde apud omnes magnam ſui, nec illam ſane dubiam, expectationem concitaret. (*d*) Erat enim celeri captu, expedita ratione, tenacique memoria ad prodigium ſtupendus, & elucebat ubique ingenium peracre, quodque caput eſt, gravitate quadam temperatum, & ad omne literarum genus bene, feliciterque natum; ut magiſter verba dumtaxat in promptu haberet, non verbera, magiſque teſtis, & admirator, quam doctor exiſteret.

(*e*) Jam vero puram, & emendatam latini ſermonis elegantiam imbiberat,

---

ab Urbano VIII. anno 1623. & ab Innocentio XII. anno 1698. GEORGIUM, JOANNIS Ducis fratrem, qui patavinam eccleſiam ſumma cum laude moderatur.

(*a*) *neque ſolum reges*) *Catharina Cornelia*, *Jacobi* II. Cypriorum regis uxor fuit, parens vero *Jacobi* III. cui etiam immatura morte praerepto ex mariti teſtamento ſucceſſit.

(*b*) *Sed etiam qui regnum ... patriae donaverint.*) Eadem Cypri regnum libere Venetae Reipublicae largita eſt. Legendus hac de re *Petrus Bembus Hiſtor. Ven.* editionis noſtrae pag. 17.

(*c*) *praeceptorem ille nactus haud vulgarem*, Bernardinum Parthenium) Cum *Parthenius* erudiendis ac probandis iis, qui cancellariae muneribus fungi debent, praefectus eſſet, *Cancellariae magiſtrum* vocamus, *Joanni-Baptiſtae Raſario* ſuffectus eſt, ut graecas literas Venetiis publice traderet. Conſtat ex Senatus conſulto VI. kal. novemb. 1573. edito, exſcriptumque habeo ex *Regeſto* IIIvirum rei literariae, pag. 257. Natus erat Spilimbergi, pago haud ignobili in Forojulio. Edidit *Commentarios in Horatii Flacci carmina atque Epodos. Ven. apud Dom. Nicolinum* 1584. in. 4. item *de Imitatione poetica libros quinque*, primum italice *Ven. ap. Gab. Jolitum* 1560. in 4. deinde latine *Ven. ap. Lud. Avancium*, 1565. in 4. Verum auctor *Vitae Fr. Paulli Veneti*, *ex ordine Servorum*, ſub narrationis ſuae initium memorat, *Mauroceuum*, una cum aliis pluribus ex Veneta nobilitate pueris, grammaticae ac rhetoricae rudimenta accepiſſe ab *Ambroſio Morello*, ejuſdem *Paulli* avunculo. At *Lollinus* in *Mauroceni vita*, quam huic ſtatim ſubjiciemus, narrat eum in literis graecis *Parthenio* doctore uſum eſſe, latinis vero *Baldo-Antonio Penna*.

(*d*) *Erat enim celeri captu*, &c.) Qua ingenii vi polleret *Andreas*, quod dederit primorum ſtudiorum ſpecimen, narrat *Aurelius Palazzolus*, *Panegyrico in funere* Andreae Mauroceni, edito *Ven. typ. Andr. Muſchii*, 1620. in 4. „ Quae vero traderet praeceptor illius, ac mode„ rator, ita excipiebat, ut non excipere, ſed expromere videretur, quae dudum impreſſa, & „ inſculpta laterent in animo. Quotidie ſumebat aliquid, quod legeret, ſeponeret, ſtylo tra„ deret, &c. „

(*e*) *Jam vero puram & emendatam latini ſermonis elegantiam imbiberat*, &c.) Poſtquam humanioribus literis, quantum ſatis puero fuerat, operam dederat, ad philoſophiam, adhuc in patria degens, ſe totum contulit. Teſtatur *Palazzolus* laudato *Panegyrico*. „ Cum muſarum, „ poetarum, hiſtoricorum ſaltus peragraſſet, & quaſi accurata apis, atque ſolicita collegiſſet, „ quidquid dulce videretur, ac ſuave ex illorum floribus delibandum, tandem in PHILOSO„ PHORUM penetralibus conſedit & abdidit ſe. „ Narrat porro idem auctor, quantum in rebus philoſophicis profecerit, cujus rei argumento fuiſſe memorat theſes publice cum ſumma laude apud frequentiſſimam illuſtrium virorum coronam propugnatas. Id vero clarius etiam inde colligitur, quod anno 1586. XI. kal. jun. cum ad Senatum de publico philoſophiae doctore legendo relatum eſſet, quod munus a prima harum ſcholarum inſtitutione patriciis hominibus ſemper delatum eſt, *Andreae Mauroceni* rationem habitam, cum magna ejus laude, inveni,

rat, cum a verbis ad res ipſas opportune converſus, (*a*) *Aloyſium Piſaurum*, virum patricium, logicam, & philoſophiam e Senatus conſulto publice profitentem audire coepit. Is vero adoleſcentem amplexus, in eam viam, qua ex vera, ſolidaque virtute in caelum itur, recta deduxit; cum mentis altitudinem, omni ex parte perfectam, homines ex philoſophia ſibi comparare doceret, non ad oſtentationem, & inanem ſapientiae laudem; ſed ad uſum vitae neceſſarium, & ad virtutem per ſemetipſam expetendam. Hinc virtutis amore inflammatus adoleſcens, omnem curam, & diligentiam in ſtudiis ponere, omnemque movere lapidem non ceſſavit, ut ſupra facundiae laudem, philoſophiae peritiſſimus evaderet: quod tanta animi alacritate, tantaque contentione procuravit, ut nihil fere temporis amitteret; immo vero cum quieſcere aliquando vellet, & animum relaxare, non ludis, aut inertiae ſe dabat, ut alii, qui ſolent

Ludere par impar, equitare in arundine longa;

ſed argumentandi rationes omnes, captioſaſque dialecticorum probabilitates ſumma cum voluptate, atque fructu percurrebat: tantamque ſibi argumentorum ſupellectilem comparaverat, ut in differendo ſubtilis, & omnium acutiſſimus dialecticus haberetur; poſſetque de omni re, quaecumque in diſceptationem vocaretur, in utramque partem copioſiſſime diſputare; & cunctis illis ludicris exercitationibus, quibus, ut Graecorum more juvenum alantur ingenia, ſolet unus aliquid proponere, quod ceteri oppugnare aggrediantur, ipſemet ſemper non intereſſe, quam praeeſſe, magis videretur. Non tamen diu velitationibus illis operam navavit, cum ſophiſtarum, aut agyrtarum verius artificium ſubodoratus, clamaret: *Nolle ſe rem omnium pretioſiſſimam, tempus videlicet, in commenticiis, futilibuſque quaeſtionibus miſerrime perdere, ex quarum diſputatione nunquam doctior, ſed infeſtior ſaepe veritatis hoſtis diſcedere valeas: ſevereque plectendos* diceret *doctores illos, qui, pellucidis, atque puriſſimis Ariſtotelis, & Platonis fontibus omiſſis, unde vera, ſolidaque philoſophia hauriri poteſt, lutulentas, & ſalebroſas recentiorum paludes, vepribus, atque dumetis undique conſeptas adoleſcentibus exhibent; ubi barbari, atque imperiti homines, contentionis cupidiores, quam veritatis, excogitatis diſtinctionum figmentis, & argumentorum improbe detortis concluſionibus, altiſſimas ſcientiarum contemplationes, non ad veritatis lucem, ſed ad cimmerias tenebras, perpetuis verborum involucris, infauſtis ominibus dirigunt, miſeramque philoſophiam, non vitae amplius, morumque magiſtram, non naturae, caelorumque indagatricem; ſed artem faciunt ad fallendum vulgus captioſam, atque nugatoriam, in qua hominum quoque ingenioſiſſimorum totas aetates ſine ullo fructu contritas paſſim eſt videre.*

Cum itaque *Mauroceni* prima aetas, tam vario virtutum genere florens, tamquam ver, futuram anni ubertatem maximam oſtenderet, Pata-

veni, competitoribus *Luca Molino* in rebus philoſophicis doctiſſimo viro, & *Angelo Gabrielio*, qui alios ſuffragiis vicit.

(*a*) Aloyſium Piſaurum .... *audire coepit.*) Hoc idem *Craſſus* affirmat in eo opere quod inſcribitur, *Piſaura gens*, edito *Ven. ap. her. Combi*, 1652. in 4. pag. 75. „ At docendi muneri addictus (*Piſaurus*, philoſophiae in patrio gymnaſio profeſſor) ita ſe geſſit, ut ex ejus academia, quaſi ex equo trojano, ampliſſimi viri prodierint, *Auguſtinus Valerius*, ANDREAS MAUROCENUS, hiſtoricus, &c. „ Hallucinatur hic autem Craſſus, dum inter *Piſauri* auditores *Valerium* hunc recenſet, qui aliquot ante illum annos profeſſus erat, & quem *Andreas* noſter adhuc PUER *in Veneto gymnaſio philoſophiam interpretantem audiverat*, ut ipſe teſtatur ad *Lollinum* ſcribens, *Opuſculorum* pag. 221. Conſule *Diarium italicum literatorum*, tomo V. pagg. 373. & 378.

(*a*) *cum*

vium ſe contulit ; ubi (*a*) cum (*b*) *Franciſcum Piccolomineum*, (*c*) philoſophum præſtantiſſimum, audiret, nihil ſibi ad omnem diligentiam reliqui facere, ceſſare nunquam, ſibi ipſi inſtare, atque egregio cum ſemetipſo certamine inſtituto, quotidie doctior evadere ; ſaepius comites, & famulos omnes a ſe dimittere, quo liberius, remotis arbitris, dulciſſimis literarum ſtudiis accuratius vacaret; nunquam ſe minus otioſum, quam cum otioſus, nec minus ſolum, quam cum ſolus eſſet, praedicare, ut ne cum ceſſare quidem opus eſſet, in ſuo ſtudio ceſſaret, & dum animum relaxaret, tamen acrius intenderet. Nihil profecto tam alte natura conſtituit, quo labor, & diligentia non poſſit eniti. His artibus ille ingenuas omnes diſciplinas non leviter, aut perfunctorie ; ſed ſerio diligenterque amplexus, ſtudiorum proſpero curſu, & feraci vigiliarum proventu ad ſummam, & inuſitatam multiplicis doctrinae ſegetem pervenit, cum praecellentis ingenii velocitate, captu-

(*a*) *cum* Franciſcum Piccolomineum, &c.) Gens *Piccolominea* non antiquitate ſolum originis, ſed magnorum virorum quocumque genere clarorum fecunditate nobilis eſt. Ortus eſt *Franciſcus* Senis in Etruria, ubi familiae ſedes. Primum logicam in patria ; dein Maceratae, ac Peruſiae philoſophiam docuit. A Senatu Veneto accitus anno 1560. philoſophiam exrraordinariam in prima ſede, ac paullo poſt ordinariam in prima pariter ſede Patavii profeſſus eſt. Ita ajunt *Jacobus-Philippus Tomaſinus* in *Illuſtrium virorum elogiis*, *Patavii*, *ap. Don. Paſquardum & ſocium*, 1630. in. 4. ac *Antonius Riccobonus de Gymnaſio Patavino*, *Patavii*, *ap. Franc. Bolzettam*, 1598. in 4. Ex *Regeſto* tamen IIIvirum patavini gymnaſii moderatorum apparet, ex philoſophiae extraordinariae exedra ad ſecundam ſedem ordinariae, hinc ad primam provectum ; tum literas graecas ac latinas tradere juſſum, donec iterum primae philoſophiae ordinariae ſedi reſtitutus eſt. Adeundum hoc *Regeſtum* pagg. 229. 241. 245. 254. 262. 272. 276.

(*b*) *cum* Franciſcum Piccolomineum... *audiret*) Non unum tamen *Piccolomineum* audivit, ſed alios etiam doctiſſimos viros, quibus id temporis gymnaſium illud florebat. Id teſtatur *Lollinus* in ejus *Vita* ; *Jacobus* etiam *Gaddius* in *Elogiographo* edito *Florentiae*, *typ. Amatoris Maſſae*, *& ſoc.* 1637. in 4. pag. 115. *Si trasferì all' italica Atene*, *madre di Venezia*, *e nutrice della ſapienza*, *per adattarſi più facilmente l' ali di Platone* ; *dove dimorando lungamente*, *abbracciò la geometria*, *la muſica*, *e l' altre parti della matematica*, *e della filoſofia*. *Di queſta i due lumi immortali*, Franceſco Piccolomeni, *e* Jacopo Zabarella, *emoli e principi di fazzione letteraria*, *parimente amò e eſſervò*. Sed luculentior teſtis *Andreas* ipſe, qui quadam epiſtola ad *Aloyſium Lollinum*, Belluni epiſcopum, virum doctiſſimum, ſibique maxima familiarite conjunctum, quae exſtat inter ejuſdem *Andreae Opuſcula* pag. 212. his verbis eorum temporum meminit. „ O praeclara tempora, cum nobilitatis Venetae flos in ampliſſimo ac pulcherrimo „ literarum theatro ſe ſe ad egregios mores, atque diſciplinas effingeret. Erant omnigena eru„ ditione praeſtantes viri *Federicus Pendaſius*, *Franciſcus Piccolomineus*, *Jacobus Zabarella*, qui „ philoſophiam profitebantur. Erat *Thomas Peregrinus*, peripateticae ſupernaturalis philoſo„ phiae columen, qui metaphyſica interpretabatur. Erat *Melchior* ille *Guillandinus*, ingenua„ rum artium promptuarium, qui amoeniſſimo praeſidebat horto, plantarumque omnium „ imagines mente complexus, portento ſimilis, cunctos ad ſtuporem uſque excitabat. Quot ibi de „ abditis rerum cauſis, de naturae arcanis diſceptationes ? &c „ Neque hic praeteriri debet, quam tunc amicitiam cum *Joanne Franciſco Muſſato* inierit, viro literis graecis & latinis ornatiſſimo, cujus obitum, cum in id tempus incidiſſet, quo *Maurocenus* erat IIIvir literarius, deflet ipse brevi elogio, quod inter ejus *Opuſcula* exſtat, pag. 194. „ Quonam meo „ fato contigiſſe dicam, *Joannes Franciſce Muſſate*, ut qui tuam olim eximiam ſapientiam „ ADOLESCENS ſuſpexerim (ah nimium fero) extrema tua, mea jam incipiente ſenecta „ fructum ferre coeperim? Summo id felicitatis reponebam loco, me proximis hiſce annis in„ ter hujuſce gymnaſii Moderatores a Senatu cooptatum, talem virum nactum, quicum de „ iis rebus communicarem, de iiſque diſſererem ſtudiis, quibus JUVENTAM alueram, &c.

(*c*) *philoſophum praeſtantiſſimum audiret*) Ut juriſprudentiae ac theologiae potius, quam philoſophiae operam daret, Patavium *Maurocenum* conceſſiſſe, teſtari videtur *Palazzolus* in *panegyrico*. „ Latinis igitur literis Venetiis diligenter excultus, ibidem in philoſophiae „ ſtudio magna cum cura exercitatus, Patavium ad percipiendum ſtudium LEGUM, ac RERUM DIVINARUM conceſſit. „

(*a*) *Elo-*

ptuque illo fere incredibili, vanis, ac futilibus quaeſtionibus prorſus abdicatis, diſciplinas omnes egregias complecteretur: eas vero philoſophiae partes, quibus mores formantur, & rerum humanarum, ac divinarum arcana exquiruntur, non calleret modo perexacte, ſed in omni vita praeclariſſime quoque exprimeret; ſapientiaeque ſtudium eximium non ſolum verbis, aut rerum abditarum exquiſita ſcientia, ſed morum gravitate, ac vitae innocentia praeſeferret.

(*a*) Eloquentiam praecipue coluit, atque exercuit, quae a natura ad ſalutem, & conſervationem hominum data, in qualibet republica ſemper primas tenuit, prudentique viro non utilis tantummodo, ſed neceſſaria omnino videtur exiſtere. Nam cogitatione, & animo ſi quis multa comprehendat, at oratione quod velit explicare neſciat, perinde eſt, quaſi nihil ille cogitarit: ſapientiamque ſine eloquentia theſaurum quidem, ſed latentem in tenebris, penituſque abditum, cui nequeat patere aditus, non inepte dixeris. (*b*) Cum itaque inhoneſtis omnibus voluptatibus nuntium *Andreas* remiſiſſet, vitamque in literarum ſtudiis ſuaviſſimam viveret, triennium in praeclariſſimo Patavino gymnaſio non ſine ingenti fructu glorioſe peregit.

(*c*) Ubi vero Patavio, ſicut per alias Italiae civitates, importuniſſima peſtilentia vagari coepit, inde invitus diſcedere coactus eſt: non tamen intermiſit, immo diligentius exercuit honeſtiſſima, & liberaliſſima literarum ſtudia, ut iis ornatus, excultus, atque expolitus, ſpecioſaque & ingenti doctrinae multiplicis, & hiſtoriarum ſupellectile comparata, ad rempublicam accederet inſtructiſſimus: cives illos, veluti deteſtabilem peſtem execrari ſolitus, qui literarum rudes rempublicam adminiſtrandam ſuſcipiunt, ut civitatis periculo, quin etiam exitio civilem tandem prudentiam ſibi ſero comparent. Sic igitur per omnes ille dignitatis gradus ad ſupremam exiſtimationis, & nominis claritatem pervenit, cum propter ingentia ejus merita honores omnes, ſuper alios alii continuati, eidem deferrentur; ille vero praeſtantiſſimis etiam literarum ſtudiis, quae vel maximis in occupationibus,

---

(*a*) *Eloquentiam praecipue coluit*) Accipe a *Palazzolo* uberiora de exercitationibus iis, quibus eloquentiam Patavii excoluit. „ Interdum in illis Muſarum umbraculis, ubi erant conventus, ac concurſus hominum praeſtantiſſimorum, e ſuggeſtu dicentem, docentem, diſputantem, interpretantem, laudantem, quaerentem, vituperantem, commenta pulcherrima, atque digniſſima afferentem audires: intelligentiam, aciem, induſtriam, eruditionem memoriam notares. Ubi vero peroraſſet, & finem feciſſet dicendi, ſummis plauſibus, ac clamoribus excipiebatur. „

(*b*) *Cum itaque inhoneſtis omnibus voluptatibus nuncium* Andreas *remiſiſſet*) Quam alienus ab hujuſmodi voluptatibus fuerit *Andreas*, alibi luculentiſſimo teſtimonio apparebit. Pudicitiam vero Patavii, ubi adoleſcentibus maxima & frequentiſſima pericula, ſanctiſſime ab ipſo cultam, praeter *Lollinum* in ejus vita, narrat etiam *Palazzolus*. „ Contra ille pudicitiam & continentiam oſculatus ac complexus eſt, ac ita complexus, ut nullae unquam ſirenes, quae in hoc maris ſinu innatare plurimae ac formoſiſſimae celebrantur, mellitis eum verbis, & ad fallendum compoſitis irretiverint, infatuaverint; ſed (permirum atque perrarum) rationem quaſi gubernaculum in hoc humanae vitae curſu adhibens, & rectam inſiſtens viam cum immortali conjunctam gloria, quaſi Argonauta vellus aureum, ideſt integritatem atque pudorem in portum, ad extremum videlicet ſpiritum invexit, &c. „ Subjicit deinde auctor, quibus potiſſimum rationibus inoffenſam vitam inter tot inſidias decurrerit; ſcilicet otium declinando, opem a ſuperis precibus, ſacramentorum uſu, aliiſque pietatis chriſtianae exercitationibus implorando.

(*c*) *Ubi vero Patavio.... peſtilentia vagari coepit*) Teterrimam ejus anni, qui 1576. fuit, peſtilentiam deſcribit *Maurocenus*, *Hiſtoriae* ſuae libro XII. pag. 492. Narrat autem *Palazzolus*, *Maurocenum* Venetias rediiſſe, non ob peſtilentiae metum, ſed ob confectum ſtudiorum ſuo-

nibus, & muneribus nunquam intermiſit, familiae vetuſtiſſimae gloriam a majoribus hereditariam, ac veluti per manus acceptam non tantum conſervaret; ſed enixe etiam augeret, atque amplificaret.

(*a*) Illud autem admiratione dignum admodum videtur, cum haec ageret *Maurocenus*, dum aliud ageret: tot nihilominus, tantaque conſcripſiſſe, quae praecellentis, rarique ingenii exiſtunt monumenta, cum veteribus etiam optimis comparanda, quorum gratia etiamnum poſt obitum ſibi ipſe ſuperſtes immortali eruditionis, & eloquentiae laude commendetur. Neque tamen ſunt adhuc tanti viri ſcripta in vulgus edita; ſed a doctis hominibus prae manibus habentur, cum ille ab omni ambitione remotus longiſſime, facilitatem iſtam edendi quaecumque ſcripſeris, ſaepius improbaret; praeclareque conſtitueret, qui ſcribit, ut doctrinam vulget, nullatenus eum doctrinae inſervire, ſed gloriae. (*b*) Extant vero, *De Rebus Venctis in Syria geſtis* liber ſingularis: *De iis, quae Veneta Reſpublica ad Hiſtriae oras geſſit adverſus Othonem, Federici Imperatoris filium*, libri duo: *Tractatus de forma Reipublicae Venetae*: *Icon*, ſeu *vita Chriſtophori Valerii*: *Leonardi Donati, Venetorum Principis, Vita*: *Villa Hieronymi Fabritii ab Aquapendente*: praeter alia quamplurima opuſcula, quae non minus eruditionem, & acumen, quam ſcribendi peritiam, elegantiamque abunde teſtantur.

Verum nihil praeclarius, atque ad famam poſteritatis ſplendidius extitit, quam *Rerum Venetarum* uberrima *Hiſtoria*. Hanc Xvirum decreto, (*c*) cum anno M. D. XCVIII. *Paulo Parutae*, doctiſſimo viro, & Senatori praeclariſſimo, eo in munere ſuffectus eſſet, latine ſcripſit, quaecumque Reſpublica geſſiſſet ab anno M. D. XXI. uſque ad M. DC. XV. diligenter complexus; eidem vero licet manus extrema nondum acceſſerit (nam (*d*) carptim ſcribere neceſ-

---

ſuorum curticulum. „ Poſtquam ſcientiarum orbem obivit, nihilque eſſe amplius videre„ tur, quod ille non perluſtraſſet, perluſtratum non cognoviſſet, in patriam reverſus eſt. „

(*a*) *Illud autem mirum... cum haec ageret* Maurocenus, &c.) Mirum ſane videri debet, quod tantus Senator, a prima adoleſcentia ad rempublicam ingreſſus, numquam non graviſſimis curis occupatus, tantum otii nactus fuit, ut tot alia, quorum bona pars in lucem eſt edita, nedum hanc tantae molis, tantique laboris *Hiſtoriam*, conſcripſerit. Paullo poſt itaque ait *Craſſus*. „ Carptim ſcribere neceſſario cogebatur, ſiquid a publicis negotiis temporis vaca„ ret; quaeque intermiſerat, recolere vix otium erat; nedum ornare, expolire, atque ela„ borare. „ Eadem affirmat etiam in *Panegyrico Palazzelus*. „ Obruebat nimirum viri ani„ mum Reſpublica: ideſt rerum contentio maximarum. Lucubrabat. Ad primam lucem ibat „ in Senatum. Reverſus domum, quod reliquum temporis, ſtudiis reddebat. Perire omne „ tempus arbitrabatur, quod ſcriptis non daret, literis non impertiret. „ Quae omnia non oratorie amplificat auctor, ſed citra ullum artificium ſimpliciter narrat. Neque enim laudat orator, ſed medicus ejus aegritudinis cauſſas ſcrutatur, qua *Andreas* deceſſit. His accedit *Paullus Maurocenus*, qui ea epiſtola, qua Antonio Priolo Duci, & Excelſo Xvirum Concilio fratris *Andreae Hiſtoriam* nuncupat, ait „ In illa conſcribenda, quod a publicis cu„ „ ris, & corporis aegritudinibus temporis reliquum erat, id omne fere ipſum contriviſſe. „

(*b*) *Extant vero*, &c.) Operum omnium, quae *Andreas* conſcripſit, tum quae typis edita, tum quae calamo tantum exarata, ad calcem ejus vitae luculentum elenchum dabimus.

(*c*) *cum* Paulo Parutae... *eo in munere ſuffectus eſſet*, &c.) Hiſtoriae rerum Venetarum ſcribendae munus injunctum eſt *Mauroceno* Xvirum decreto anno 1598. X. kal. jan. poſt *Paulli Parutae* Equitis & divi Marci Procuratoris obitum. Anno vero 1599. IIII. kal. jan. Xviri pariter decrevere, ut ipſi quotannis ducenti ducati ſolverentur: quod etiam *Paullo Parutae* decretum fuiſſe, patet ex ejus *Vita* nuperrime cum ejus *Hiſtoria* edita.

(*d*) *nam carptim ſcribere cogebatur*) Exſtat inter *Andreae Opuſcula* pag. 199. epiſtola ad „ *Lollinum*, qua ipſe de ſe idem teſtatur. „ Id unum me mordet, angit, atque excruciat „ quod *Hiſtoriam*, quam ſummis vigiliis fere uſque ad haec tempora perduxi, ad umbilicum „ adducere nequeo: neque enim vel ſemihoram diei ac noctis quietam ducere licet.

(*a*) *quae-*

ceſſario cogebatur, ſi quid a publicis negotiis temporis vacaret, (*a*) quaeque intermiſerat recolere vix otium erat, nedum ornare, expolire, atque elaborare) nulla (*b*) tamen ex iis deſiderantur, quaecumque in graviſſima, &

(*a*) *quaeque intermiſſerat, recolere vix otium*, &c.) Non dubitat tamen aſſerere *Palazzolus*, quaecumque Senator noſter dictaret, ita elaborata fuiſſe viſa, ut novis curis eadem expolire minime opus eſſet. „ Raro commutabat, quae ſcriberet: rarius delebat. Omnia fluebant, „ acumen ſtyli ſubibant; ut quae illi ſponte, & nullo pene ſtudio excidiſſent, aptiora viderentur, quam aliorum, qui continuo eamdem tundunt incudem, extundunt, & excudunt labore, &c. „

(*b*) *nulla tamen ex iis deſiderantur*, &c.) Longum eſſet, omnia afferre de hac *rerum Venetarum Hiſtoria* teſtimonia: omnia tamen praetermittenda non ſunt. *Joannes-Henricus Boecleruus Bibliographia critica*; *Lipſiae*, *ſumpt. heredum Jo. Groſſi*, 1715. in 8. pag. 184. „ *Andreae Mauroceni Hiſtoria Veneta* minime ſpernenda eſt; ſed merito PRAECIPUIS in rebus Venetorum MONUMENTIS accenſetur. „ *Jacobus Gaddius* vol. II. de *Scriptor. non Eccleſiaſt. Lugd. ex typogr. Jo. Pet. Cancel*, 1649. in fol. pag. 8. haud multis *Maurocenum* laudat: „ *Maurocenus Andreas* ſenator & HISTORICUS inter Venetos NOBILISSIMUS „ fuit. „ Idem fuſius in *Elogiographo*, pag. 116. *Compoſe, oltre alcune operette, la* Storia Veneziana *diviſa in molti libri, abbracciando i più notabili avvenimenti all' Europa, e all' Aſia nel paſſato ſecolo ſucceduti. Non ſi troverà, tra' moderni almeno, iſtoriografo latino più copioſo, e diligente, e grave, nè che diſcorra meglio degl' intereſſi della Republica, e de' Principi, del* Moroſini, *il quale merita d' eſſere chiamato, a guiſa del gran Tito Livio Padovano, al mio parere*, IDEA DI NOBIL ISTORICO, LATTEO FIUME DI ELOQUENZA ROMANA, *veramente maravigliosa in un Senatore, profondo in molte ſcienze, e ne' maneggi publici occupato.* Haec eadem oratoriis ornamentis conveſtita *Palazzolus* tulerat. „ Haec (*per Venetos facta*) ille tam praeclare complexus eſt, ut ſi beati cenſendi ſunt ii, qui aut faciunt ſcribenda, „ aut legenda ſcribunt, beatum Senatum, beatum *Maurocenum* fateamur: illum quod fecerit: hunc quod ſcripſerit. Divina tuis factis Reſpublica es; his ſcriptis ſempiterna. At „ quo ſtylo complexus? proſecutus? eo nimirum, ut copia Livium, verborum elegantia Caeſarem, frequentia ſententiarum Thucydidem ſuperaverit, poſteris praeripuerit palmam ſui conſequendi, &c. „ *Nicolaus Craſſus*, hujus *Vitae* auctor, alibi, nimirum in *Patriciorum Venetorum elogiis*; *Venetiis*, *ap. Euang. Deuchinum*, 1612. in 4. hiſce verbis opus illud claudit „ multa affirmans, vel conſulto praetermiſſa, vel ſtrictim expreſſa, ne viderentur in hiſtoriam „ haec *Elogia* evadere: & vero praeclara facinora explicata uberius, ex *Venetis hiſtoriis* peti „ poterunt, ab iis praeſertim, quas *Andreas Maurocenus*, Senator ampliſſimus, maximus „ *Sapiens*, & incredibili facundia, & latini ſermonis elegantia, & rerum geſtarum fide, vulgaturus eſt. „ Inter vivos enim degebat *Maurocenus*, cum *Craſſus* haec ſcriberet. Addenduni etiam, quae fuerit *Aleyſii Lollini* de hac *Hiſtoria* ſententia, quemadmodum apparet ex quadam ad *Andream* epiſtola, inter ejus *Epiſtolas miſcellaneas* edita *Belluni*, *typ. Franc. Vieceri* 1642. in 4. pag. 324. „ Accedit tui ingenii praeſtantia cum eruditione omnigena conjuncta; „ ſermonis vero latini copia tam dives, tam beata, ut vel ingenti *Venetae Hiſtoriae* ſcribendae „ argumento, cujus ſub pondere complures viri florentis facundiae ſuccubuere, non modo ſuffectura, verum etiam ſuperfutura videatur. „ Neque hic ea praetereunda ſunt, quae habet *Octavius Ferrarius* pag. 327. *Operum variorum. Patavii*, *typ. her. Pauli Frambotti*, 1668. in 4. „ *Andreas* ſiquidem, Senator ſpectatiſſimus, Senatus conſulto *Venetae civitatis Hiſtoriam* a *Bembi* fine condere juſſus, injuncto muneri, atque omnium expectationi praeclare ſatisfecit. „ *Bembo* quidem ſcribendi elegantia haud ita par, quod viro in ſpecula honorum locato, & „ ideo magna ſemper, ac varia domi, foriſque curanti, commendae orationi tempus defuerit. „ Sed operis magnitudine, conſilii praeſtantia, libertate, & rerum maximarum uſu, nemine „ inferior. Nihil unquam falſi auſus, quod privato homini nequaquam impune ceſſiſſet. Quippe continentia Regum bella rebus Venetis adnexa, & implicita, magnas neceſſitates, bellorumque cauſas, & modos, curaſque ancipites tradens, quibus ille magnam partem, aut „ interfuerat, aut praefuerat, ut aliquid gratiae daret, nunquam animum induxit; „ ac potentiorum offenſas, quas veri ſtudio ſibi ſubeundas videbat, inſuper habuit. „ Accedat & celeberrimus *Fortunius Licetus*. Hic cum editurus eſſet quatuor libros *de his qui diu vivunt ſine alimento*; prodiere autem *Patavii*, *ap. Pet. Bertellium*, 1612. in fol. eoſque inſcriberet *Andreae Mauroceno*, graviſſima illa nuncupatoria epiſtola ipſum ita alloquitur: „ Ea ſi- „ quidem vitae integritate, judicii gravitate, ingenii praeſtantia, & cum ceteris diſciplinis o- „ mni-

& praeclariſſima hiſtoria expetenda ſunt. (*a*) Ingreſſus fuerat italico ſermone eam contexere, ubi *Paruta* deſierat, inde initio ducto: verumtamen cum non modo ſuis civibus, Italiſque hominibus, ſed exteris etiam, & longinquis nationibus ſcribendum probe animadverteret; ne rerum geſtarum memoria intra Italiae fines circumſcripta, & concluſa contineretur, immo propagaretur quam latiſſime ad omnium notitiam; propterea inſtituit retexere, quae prius orſus fuerat, atque altius ea repetere, & latine perſcribere, (*b*) quae italice prodita literis a *Paruta* fuerant. Cum autem dicen-

„ mnibus, tum ſacra theologia, naturali moralique philoſophia, eloquentia vero praeſertim „ pollere te, Sereniſſimae Reipublicae compertum eſt, ut non ſolum in ſummis & arduis ne„ gotiis te conſulto & moderatore libentiſſime feliciſſimeque uti conſueverit; verum etiam ex „ innumeris alta ſapientia claris te unum olim elegerit, qui rerum a Venetis glorioſe geſta„ rum *Hiſtoriam* perpetuis famae annalibus inſereres. Tu vero (mirum dictu) & ſublimibus, „ frequentibus aſſiduiſque urbis magiſtratibus numquam deficiens, & muſarum ſtudiis ſedulo „ invigilans, ſimul Rempublicam praeclare geſſiſti, & praeclara Reipublicae geſta conſcripſi„ ſti, &c. „

(*a*) *Ingreſſus fuerat italico ſermone*, &c.) Contrarium de *Mauroceno* ac de *Paruta* contigit. Huic latine *Hiſtoriam* ſuam orſo; ut narrat *Apoſtolus Zenus*, frater germanus meus, & cui non pauca eorum debeo, quae hic narrantur, in ejus *Vita*, quae ipſius *Hiſtoriae* per Loviſam nuper editae, praemiſſa eſt; placuit deinde italicis literis ex integro mandare. *Maurocenus* autem, *ingreſſus italico ſermone eam contexere*, mutata deinde ſententia, *inſtituit retexere quae prius orſus fuerat*, & *latine perſcribere*. Hinc, quam varia ſit hominum mens, ſatis apparet, cum alii iiſdem rationibus capiantur, quibus alii deterrentur. Ex *Parutae epiſtola*, quae ejuſdem vitae inſerta eſt, inter ceteras hac potiſſimum ratione ad *Hiſtoriam* italice ſcribendam adductus ille videri poteſt. *Oltre ciò mi pareva non poter fuggire ogni biaſimo, s'io tanto ſtimato haveſſi il* PIACERE AGLI STRANIERI *col porre ogni mio ſtudio nella* lingua latina, *a' più di loro partecipe*, l' Hiſtoria *delle coſe noſtre, che niuna opera, o cura haveſſi voluto porre per piacere a' noſtri medeſimi Italiani: molti de' quali, perſone per altro di alto ingegno, per havere altrove volta l' induſtria loro, non hanno cognitione della lingua latina*. Contra vero *Mauroceno* pulchrum viſum eſt, ſi ea lingua ſcriberet, qua legi & ab exteris poſſet. Id ipſe teſtatur in prooemio *Hiſtoriae* ſuae, pagina hujus editionis ſecunda. „ Poſt cujus obitum (nimirum *Paulli Parutae*) cum mihi a ſupremo Decemvirum Conſilio injunctum eſſet, ut ſcriptis re„ rum, quae noſtra aetate geſtae ſunt, memoriam complecterer, cuperetque animus, NON „ INTRA UNIUS PROVINCIAE FINES, ſed quacumque priſcae Romanorum linguae „ notitia pervaſit, nobiliſſimae atque antiquiſſimae Reipublicae geſta perlegi, &c. „

(*a*) *quae italice prodita literis a* Paruta *fuerant*.) Eadem etiam ratione, ut ſcilicet exteris quoque gentibus per Venetos fortiter & ſapienter facta innoteſcerent, nequaquam *Hiſtoriae* „ ſuae initium inde ſumpſit, ubi *Paruta* deſierat, hoc eſt ab anno M. D. LII. verum operae „ pretium ſe facturum exiſtimavit (ita in eodem prooemio) ſi altius ſcriptorum exordia duce„ ret, atque ab iis potiſſimum temporibus, quae poſt pacem Bruxellis inter Franciſcum, Gal„ lorum regem, & Carolum, Belgarum tunc ducem initam, & cum Venetis inducias pa„ ctas ſequuta ſunt. „ Ex iis igitur quae apud *Parutam* leguntur, rebus tantum omiſſis, quae ab ab anno M. D. XIII. per ſeptem inſequentes contigerant, *Hiſtoriam* ſuam exorſus ab anno M. D. XXI. quo ad Reipublicae principatum evectus eſt *Antonius Grimanus*, mira felicitate ad annum uſque M. DC. XV. perduxit. Et fortaſſe interjectos eos ſeptem annos complecti narratione meditabatur: ſed praepropera mors prohibuit; ut etiam prohibuit, ne ea complecteretur, quae poſtremis vitae ſuae annis geſta ſunt, quod *Paullus* frater in laudata nuncupatoria epiſtola videtur innuere. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM ne ſu„ meret, neve ad proxima propius accederet, fata obſtitere. „

Non abs re erit hic ſignificare, uſque a *Lollini* aetate fuiſſe aliquos, qui italice vertere latinam *Mauroceni Hiſtoriam* conati ſunt. Adeantur *Lollini* Epiſtolae pag. 251. „ Audio, „ te ne, an fratrem tuum? utriuſque enim nomen ad nos fama detulit, de HISTORIA „ MAUROCENA IN ETRUSCUM SERMONEM VERTENDA cogitare; nec cona„ tum improbo, in multorum ſane commodum ceſſurum. Quotus enim quiſque nunc Roma„ na tractat, niſi Orbilius aliquis, in ludo verbere irrito adigens comatorum gregem, ut „ bilingues fiant? „ Quis fuerit is, cui epiſtolam hanc *Lollinus* dedit, divinare minime auſim. Id pro comperto affirmare poſſum, *Laurentium Pignorium Mauroceni Hiſtoriam*, priuſquam ede-

dicendi formae variae ſint, ac multiplices, quas Hermogenes, & alii Graeci rhetores *ideas* nominarunt; duo tamen praecipua dicendi genera vulgo exiſtimantur: brevius unum, ac preſſius; uberius alterum, magiſque diffuſum: optimum utrumque, quodque jure quodam ſuo magnos autores, atque etiam laudatores habeat. Utrum autem ex iis alteri praeferre debeas, nullum certe in conſilium adhibere, praeter temetipſum potes; ut ſcilicet, natura duce, quo genius rapit, eo propendeas, ne *invita*, quod ajunt, *Minerva*, hanc potius, quam illam dicendi rationem amplecti ſtudeas. Id autem cum egregie calleret *Maurocenus*, licet brevem, & ſucci plenam orationem plurimum laudaret, uti aureum nummum eo pretioſiorem, quo argenteos plures repraeſentat una exigua nota; naturali tamen quadam propenſione, & longo ſtudio quaeſita facundia amplum potius, quam preſſum dicendi genus conſectatus eſt, quod veluti magnum aliquod auri non ſignati pondus, eo jucundius, atque majoris pretii habetur, quo mole amplius: nec alia praeſtantioris boni nota inſignior eſt, quam quod latius diffuſum in plura emanet uberius. Liber ille vere aureus de *Oratore ad Brutum*; cui tantum *Maurocenus* ipſe tribuere erat ſolitus, ut e manibus, aut e ſinu vix unquam dimitteret; quaenam dicendi genera in uſu, atque in pretio eſſent, quando praeclara illa lumina eloquentiae enitebant, Antonii, Craſſi, Cottae, Caeſares, Hortenſii, atque Cicerones, exacte demonſtrat. Quantum mutaverint tempora paulo poſt, cognoſcitur ex iis, qui, Flavia gente orbi dominante, proximiſque deinceps aetatibus ſuperſunt autores; praecipue vero ex Hiſtoriis, & Annalibus Taciti, qui cum ſaecula multa in tenebris, ac ſitu perpetua quaſi oblivione ſepultus latuiſſet; hinc erutus nuper, quamvis & lacer, & mutilus, eruditorum nunc prope omnium ſtudio excolitur. Avorum noſtrorum memoria ſenſus alius fuit, cum primum latinae literae, intermortuae jampridem, reviviſcere coeperunt, atque ornari denuo; quod ſcripta multa doctorum hominum teſtantur. Eſt enim in oratione ipſa profecto, ut in rebus omnibus circuitus & veluti orbis quidam in idem recurrens, ut recidant in uſum praeſentem, atque revocentur, quaecumque temporis intervallo fieri jam deſierant. Cernimus hoc quotidie in tota hominum vita, in officiis, in moribus, in judiciis, ac legibus; nedum in habitu & cultu, & geſtu, & ſermonibus. Quae cum *Maurocenus* omnia egregie perpenderet, quamvis contractum, & preſſum orationis genus hac noſtra aetate perciperet probatius haberi; nihilominus alterum illud uberius, ac fuſius, ad quod etiam ſponte, ac natura lubens ferebatur, conſulto praetulit: ea certe quaſi praeſagitione, futura tandem quae prius extiterant tempora, ut in condenda hiſtoria praeſtantiſſimi viri imitari conſtituant Livium potius, quam Tacitum, illum facundum quidem, ut conſtat, minus; addo etiam non magis prudentem. Haec igitur

---

ederetur, emendare, ſuaſque notas adjicere animo agitaſſe. Teſtatur hoc idem *Lollinus* epiſtola ad *Pignorium*, pag. 291. „ De MAUROCENA HISTORIA pauca adjiciam, quam „ a te RECUDI non accurate minus, quam amanter, quid ni gaudeam, alieniſſimo tempore „ parentis lima deſtitutam? &c.„ Huic epiſtolae cum reſponderet *Pignorius* (exſtat ejus epiſtola inter *Lollinianas* pag. 292.) fatetur quidem *Mauroceni Hiſtoriam* in manus ſumpſiſſe; verum purgat ſe, quod ſuſceptum opus minime perfecit. „ Ad *Hiſtoriam*, quam innuis, AD- „ NOTAVI mearum neſcio quid ineptiarum; & malui inſcitiae notam ſubire, quam inoffi- „ cioſitatis. Univerſam ne perluſtrarem, vetuit moles atlantea occupationum, quibus opprimor „ quaeque oppreſſo exprimunt ingenuorum ſtudiorum & memoriam, & ipſum paene nomen. „

(a) *ut.*

de liberalibus *Mauroceni* ſtudiis, ac de praeclaris ingenii monumentis poſteritati ab eo relictis quae diceremus, habuimus.

Non modo autem praeclara ſtudia, & literas ipſas; ſed literatos etiam viros, atque ſtudiis deditos, quod in magno Senatore ſummae laudis locum occupat; in oculis ferebat, atque adeo in ſinu fovebat. Etenim cum ad ipſum literati omnes, tamquam communem doctorum hominum parentem, confugerent; ille vero eruditorum hominum colloquiis remittere frequenter animum videretur; inde factum eſt, (a) ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam cupidiſſimè cuncti ventitarent, nec ullus tamen eſſet, qui non inde inſtructior diſcederet. Præclare ſtatuerat ille magnum virum decere, nullum habere, niſi quem Reſpublica haberet, inimicum: amicos vero; quos recte latinus orator optimam, & pulcherrimam vitae ſupellectilem appellabat; omni ſtudio enitebatur ſibi comparare; ſed ejus notae, ut amici cujuſque animum cum ſuo commiſcere, & unum pene ex duobus efficere liceret. Quam ob rem cum ingenium illi non fucatum, aut fallax; ſed ſimplex, & verax, nulloque ſimulationis artificio eruditum eſſet, aſſentationis acerrimus hoſtis videbatur, quae modo in locum invaſit veritatis, & ingenuae, quæ inter amicos maxime decet, libertatis loquendi. Immo vero ex hominum vultu mores colligere ſolitus, eos tamquam humanae ſocietatis peſtes evitabat, qui vitiis maximis polluti, & contaminati, virtutis ſpeciem fuco, & quibuſdam veluti medicamentis illitam oſtentare ſolent; quorum inſidiis nihil poteſt eſſe in hominum neceſſitudine foedius, nihil pernicioſius. Siquidem ubi parum aperta improbitas obeſſe poteſt, cum ſolo aſpectu, quo nihil ſit omnino deformius, cunctos a ſe deterreat; propterea formam honeſtatis gerere, & innocentiae perſonam induere ſolet, ut iis veluti cuniculis ſimplicium hominum mentes expugnet, atque ita in vitiorum poteſtatem impellat, ac pertrahat. Eloquentiam quoque a ſapientia ſejunctam, & ſordibus inquinatam inter domeſticae neceſſitudinis jura non admiſit; eos prae ceteris omnibus odio habens, quibus, ut caeſis antiquorum victimis, nihil praeter linguam, & ventrem ſuperaret.

Honeſtiſſimos ergo, atque doctiſſimos amicos expetiit, quorum omnium non virtute magis, & doctrina, quam amore, & arctiſſimo neceſſitatis vinculo gregem ducit (b) *Aloyſius Lollinus*, Venetus patricius, & Bellunenſis Epiſcopus. Is graecis, latiniſque literis impenſe eruditus, philoſophus, ſi quis alius, theologuſque ſapientiſſimus, literatorum omnium noſtrae aetatis ſummus dictator, non ſolum liberali omni arte, ac doctrina, ſed etiam ſcribendi elegantia omnem provocare antiquitatem facile poteſt: cum

(a) *ut ad illius aedes, tamquam ad academiam aliquam, omnes ventitarent.*) „ Erat „ *Maurocena* domus conventus elegantiae, literarum domicilium, muſeum humanitatis, eru„ditionis emporium, Muſarum ac Gratiarum omnium ſacrarium auguſtiſſimum. „ *Palazzol.* in *Paneg. Mauroceni* ipſe ita ad *Lollinum* ſcribit, de vitae ratione, quam cum aeque docto ac ſibi amiciſſimo praeſule, Patavio reverſus, duxerat. Exſtat epiſtola inter ejus *Opuſcula*, pag. 211. „ Mutuis alloquiis, frequentibus congreſſionibus alebantur animi. In tuis, IN„QUE NOSTRIS AEDIBUS de rerum natura, de moribus, de divinis rebus diſputationes „ habebantur. Aderant multi, quos perdiſcendi ſtudium attrahebat; ex noſtra nobilitate aliquot; intererat *Nicolaus*, frater meus, &c. „ Adeatur etiam auctor *Vitae Fr. Paulli Veneti*, ex ordine Servorum, pag. 71.

(b) Aloyſius Lollinus, &c.) De *Aloyſio Lollino* ſermo recurret in *Mauroceni Vita* ab eodem expoſita.

(a) *ut*

cum incorruptis, & plane aureis moribus, vitaeque innocentia, & virtutum omnium cumulo, praeſulis ſanctiſſimi perſonam a Pontifice maximo ſibi impoſitam peregregie, ſummoque cum omnium ordinum amore, atque plauſu multis ab hinc annis ſuſtineat, atque tueatur. Hunc *Maurocenus* ab ineunte ferme aetate praecipue, inſigniterque inter omnes dilexit: cumque alter in Reipublicae adminiſtratione Venetiis, alter vero in eccleſiae ſibi commiſſae cura Belluni, viveret; commune ſui deſiderium abſentis crebris, & longis quoque epiſtolis mutuo leniebant, multaque latine ſimul conferebant, (*a*)ut incredibilem hujuſcemodi epiſtolae, ſi unquam evulgentur, doctis hominibus voluptatem, & fructum allaturae ſint. (*b*) *Octavianum* quoque *Bonum*, & (*c*) *Joannem Baſadonnam*, quorum alter modo Patavii praeturam, alter vero Brixiae praefecturam, gerunt, politioribus literis, eloquentia, & ſacrarum, ac multarum diſciplinarum doctrina inſignes, eoſdemque Senatores eminentiſſimos impenſe coluit. Arctiſſime vero complexus eſt (*d*) *Donatum Maurocenum*, quem maximarum virtutum, & ſcientia-

c 2

(a) *ut incredibilem hujuſcemodi* Epiſtolae, &c.) *Lollini Epiſtolae* in lucem editae ſunt ita inſcriptae: Aloyſii Lollini, *Patritii Veneti, & Belluni Antiſtitis, viri praeclariſſimi, Epiſtolae miſcellaneae*, &c. *Belluni, typis Franciſci Viecerii*, 1642. in 4. Nitidioribus typis digniſſimum opus.

(b) Octavianum *quoque* Bonum) Quae *Maurocenum* inter ac *Bonum* amicitia intercederet, inde apparet, quod *Lollinus* huic *Lacrymas* ſuas *in funere Andreae Mauroceni* miſerit ſuaviſſimo illo phalaecio, quod opus praeit:

„ Cui donum lacrymabile hoc Thalia
„ Scriptum carmine dat Simonidaeo,
„ Moeſtitudine tetricum ſevera?
„ An tibi optime convenit BONE uni?
„ Non quod te hilaremque, gaudiiſque
„ Perfuſum velit omnibus; libellus
„ Funus ſed quia continet ſodalis;
„ Nulli qui magis flebilis ſuorum,
„ Quam tibi, decus Adriae, receſſit. „

Idem *Lollinus* in *Epiſtolis*, pag. 137. ad nomen ejus moreſque ſcitiſſime alludens, eum vocat *virum plane nominis ſui*; pag. vero 372. *aevi noſtri Catonem*. Ejus obitum, dum veſicae calculo laboranti ſectio adhiberetur, cum ibidem, tum pag. 349. deflet, addito longiore carmine hexametro, quo plurima narrat, quae viventi acciderant. Suum tamen erga *Octavianum* amorem nullibi clarius ſignificavit, quam cum de fratris ſui morte ad *Henricum-Catharinum Davilam* ſcribens, pag. 381. in haec erupit: „ Accedit *Octaviani Boni* obitus. FRATER is „ mihi ALTER erat, non naturae JURE, ſed amoris, &c. „ Haec omnia eo libentius memoranda duxi, quod aeque *Lollini* ac *Mauroceni* amicus eſſet *Bonus*. Ceterum *Boni* ſaepius meminere in ſuis *Hiſtoriis Maurocenus* & *Baptiſta Nanius*.

(c) & Joannem Baſadonnam) *Octavius Ferrarius* in *Peplo Veneto*, qui inter ejus *Opera varia* exſtat pag. 330. perhonorifice memorat „ *Joannem Baſadonnam*, non exacta modo pru- „ dentia, atque adminiſtrandae Reip. artibus, ſed altioribus ſtudiis inclytum, quibus hu- „ mana mens caelo admiſcetur, orbeſque aethereos ſcandens, inſtinctu Numinis plena, divina „ effata mortalibus communicat. „

(d) *Arctiſſime vero complexus eſt* Donatum Maurocenum) Non ſanguinis, ſed amicitiae vinculo *Maurocenos Andream* & *Donatum* conjunctos fuiſſe, declarat *Craſſus* ea epiſtola, qua hanc *Andreae Vitam Donato* inſcribit. Quanta etiam cum *Donato* ſibi eſſet neceſſitudo, teſtatur *Andreas* ipſe iis epiſtolis, quae exſtant pagg. 186. 193. 195. 196. 205. 241. Praecipue vero pag. 204. cum *Nicolao Contareno* ſcriberet, ita *Donatum* commendat. „ Socium habes hujuſce „ pulcherrimi inſtituti *Donatum Maurocenum*, virum clariſſimum, in cujus ore & pectore Mi- „ nerva & Mercurius certamveluti ſedem ſibi defixiſſe videntur, &c. „ Inter *Lollinianas Epiſtolas* plurimae ad hunc datae inveniuntur. Cum vero *Lollinus* ad *Andream* noſtrum literas daret, quae exſtant pag. 133. „ Erit, ait, fortaſſe apud te, dum haec leges, *Donatus Maurocenus*, idem & horarum omnium comes, & doctrina ac comitate excultiſſimus: nam te abſque „

LAE-

tiarum concurſus, ſupra ſuaviſſimos mores, admirabilemque integritatem, ad Reipublicae munia vel invitum traxit; nec minus clarum facit ad praeſens, & illuſtre, quam perpetuum, & memorabile poſteris ejus nomen. (*a*) *Chriſtophorum Valerium*, Senatorem numeris omnibus abſolutum, qui e Byzantina legatione rediens, Corcyrae diem obiit, triſteque cunctis ordinibus deſiderium ſui reliquit, & amavit unice, & luxit graviter, atque acerbe. (*b*) Longum vero eſſet omnes Venetos patricios, eoſdemque doctiſſimos viros recenſere, quibus familiariter admodum uſus eſt. (*c*) Unum omittere non poſſum *Nicolaum Maurocenum* fratrem, eruditione clariſſimum, atque graece, hebraice, & latine cumprimis doctum, qui ob ingentem literarum peritiam Reipublicae *Bibliothecarius*, cum primos honorum gradus, quoſque per aetatem poterat, obtinuiſſet, jam ſeptimum *continentis*, ut dicitur, *Sapiens* certiſſimum nunquam interiturae felicitatis locum inter caelites jampridem promeritus eſt; ampliora munera in Republica conſecuturus, ſi praecoci morte in aetatis robore raptus non fuiſſet. Hunc non modo pro fraterna neceſſitudine, ſed ob multas etiam, magnaſque virtutes dilexit unice, & ſtudiorum omnium ſocium, & autorem habuit, tulitque mortem ejus aliquantum acerbius, quam inſtituta vitae ratio permitteret, ac philoſophia, a qua tamen doloris incredilis remedium haud incaſſum petiit.

(*a*) *Jo-*

„ LAELIO TUO iſtic feriari, quae utriuſque veſtrum eſt concordia, vix induci poſſum, ut „ credam. „

(a) Chriſtophorum Valerium) Meminit *Valerii Maurocenus* in ſua *Hiſtoria* ad annum 1612. pag. 706. editionis prioris. Quam vero illi eſſet amicus, argumento eſt *Elogium* illud, quod inter ejus *Opuſcula* legitur pag. 161. de quo alibi longior nobis futurus eſt ſermo.

(b) *Longum vero eſſet omnes Venetos patricios*, &c.) Praeter eos, quos *Craſſus* enumerat patricii ordinis, ex ipſius *Mauroceni* epiſtolis pag. 175. colligi poteſt, familiariter uſum eſſe *Maurocenum Franciſco Ericio*, qui deinceps Venetiarum Dux creatus eſt. Huic data eſt epiſtolarum, prima, ubi amoeniſſimam villam *Fabricii ab Aquapendente* deſcribit; nec non altera, quam invenies pag. 207. qua *Elogium Chriſtophori Valerii* a ſe elucubratum illi miſit. Sed luculentius habeo teſtimonium in ejuſdem *Ericii* Principis vita a *Marco Triviſano* conſcripta, quam Venetiis impreſſit Jo. Petrus Pinellus anno 1651. in 4. Ibi pag. 64. haec habentur: *Furono di* Franceſco (*Erizzo*) AMICI *tutti i buoni, e virtuoſi cittadini: ma alcuno non fu cotanto congiunto d' affetto, e d' intrinſichezza, quanto Girolamo Soranzo Cavaliere e Procuratore di ſan Marco, Battiſta Nani*, Andrea, *e* Paolo Moroſini, *fratelli, ambi ſcrittori eccellentiſſimi de' noſtri Annali, & Iſtorie: quattro lumi al ſuo tempo ſplendidiſſimi di queſta glorioſa patria*. Amiciſſime etiam complexus eſt *Benedictum Sanutum*, de cujus obitu ſic ad *Prevotium* ſcribit, pag. 233. „ De illuſtriſſimi viri *Benedicti Sanuti* obitu (quem recte ſe habere pridie intellexe- „ ram) nuncio accepto, cohorrui. Affinis atque AMICI caſum dolui vehementer. Eum enim „ amiſi, quo nec virtute, atque integritate praeſtantiorem, nec mihi multis nominibus CHA- „ RIOREM unquam habui, &c. „

(c) *Unum omittere non poſſum* Nicolaum Maurocenum *fratrem*) Merito ita *Nicolaum*, *Andreae* fratrem, commendat *Craſſus*, quamquam ſatis commendare tantum Senatorem nemo unquam poteſt. Deceſſit anno 1602. nocte, quae kalendas martias inſecuta, cum *Sapiens Continentis* eſſet, ut in *necrologio* parochiali ſancti Lucae: ſed kalendis ipſis deceſſiſſe teſtatur *epitaphium*, quod ejus tumulo fortaſſe inſcribendum *Andreas* frater confecerat; quodque aureis characteribus exaratum legi in libello ubi deſcriptum eſt Senatuſconſultum, quo *Nicolao* marcianae bibliothecae praefectura demandata eſt anno 1601. 9. kal. decemb., una cum librorum Beſſarionis elencho, qui in bibliotheca eadem aſſervantur. Tale vero eſt epitaphium.

NICOLAO. MAVROCENO
SENATORI. INTEGERRIMO. RELIGIONE. INSIGNI. DOCTRINA. EXIMIO. RERVM. VSV. PRAESTANTI. REIPVBLICAE. BIBLIOTHECARIO. QVINTVM CONTINENTIS. SAPIENTI. EO. IN. MVNERE. TERRIS. AD. COELVM. SUB-

LA-

(*a*) *Joſephum quoque Bonfadium* illi ordini civium, qui Reipublicae ſunt a ſecretis, erudiendo, ac probando Decemvirum decreto praefectum, cum rerum ſacrarum peritia, & philoſophiae ſtudiis, tum humanioribus literis mirifice perpolitum, tantum adamavit, & magnifecit, ut ei *Jacobum*, & *Andream* nepotes, magni ſpiritus, & ingenii admirabilis, quos non minus ac filios diligebat, erudiendos tradiderit, eumdemque ſtudiorum omnium non raro conſultorem adhibere voluerit: (*b*) *Joannem Sozomenum*, juriſconſultum, qui graecas literas publice profitetur: (*c*) *Aurelium Palazzolum*, philoſophum, & medicum praeclariſſimum: & *Franciſcum Corteſium*, philoſophiae, & juris utriuſque peritum, muſarum omnium amores, atque delicias, cariſſimos habuit.

LATO. ANDREAS. FRATER. INCONSOLABILITER. MOERENS. PERPETVI. LVCTVS. ET. AMORIS. ERGO
VIX. AN. XXXXI. MENS. V. DIES. XX. OBIIT. M.DC.II. KAL. MARTII

Nicolaus Orationes duas, clarorum virorum opus, ex Italicis latinas fecit: altera eſt, qua *Joannes. Georgius Triſſinus* Andreae Gritto; altera, qua *Franciſcus Querus*, N. N. Republicae Venetae principatum gratulantur. His accedit tertia, ab ipſo compoſita *de philoſophia cum humaniorum literarum ſtudiis conjungenda*. Manu exſcriptae in papiraceo libello in 4. exſtant apud *Jacobum Cornelium*, *Georgii* Senatoris ampliſſimi filium, apud quem etiam alia non pauca *Maurocenorum* noſtrorum monumenta. Illi enim *Maurocenae* gentis familiae, ex qua *Andreas* noſter erat, nuper maſculis omnibus deſtitutae, ornatiſſimae duae feminae ſuperſunt, *Urſa* ac *Thereſia*, *Zacharia Mauroceno* genitae, *Andreae* filio, *Paulli* nepote, qui ſcriptoris noſtri frater germanus fuit. Prior *Petro Capellio*, *Dominici* filio, clariſſimo Reipublicae noſtrae lumini; altera magnae ſpei juveni *Jacobo Cornelio*, nupſit. Sed ut ad *Nicolaum* redeat ſermo, *Andreas* noſter ita cum *Lollino*, data ad eum epiſtola, quae inter *Opuſcula* invenitur, pag. 211. ubi plura ad ejuſdem *Andreae* vitam ſpectantia leguntur, acerbiſſimam fratris mortem conqueſtus eſt. „ Immaturo fato ablatus eſt mihi SUAVISSIMUS FRATER, tui amantiſſimus, qui „ mihi omnes voluptatis ac jucunditatis ſenſus eripuit. „

(*a*) Joſephum *quoque* Bonfadium) Quae hic *Craſſus* attulit, ſatis probant, quantum *Maurocenus Bonfadium* diligeret, quantique faceret. *Bonfadii* vero doctrinam, eiuſque erga Rempublicam noſtram amorem probat ea, quae ab ipſo edita eſt *De civilis adminiſtrationis optima forma diſputatio, adverſus oppugnantes ariſtocratiam, praecipue vero Jo. Bodinum, Guilielmum Barclajum, atque Juſtum Lipſium. Patavii, apud Laur. Paſquatium*, 1611. in 16. Prodiit quoque Venetiis ex praelo Andreae Muſchii anno 1616. in 4. ejuſdem *Bonfadii Oratio de ſtudiis recte inſtituendis Venetorum civium, quicumque ad arcana Reipublicae ſunt adſciſcendi.*

(*b*) Joannem Sozomenum) *Lollino* ac *Mauroceno* carum fuiſſe *Sozomenum*, ipſe *Lollinus* ſignificat, *Mauroceno* ſcribens pag. 113. „ Miſſit ad me nuper SOZOMENUS NOSTER in „ ſcriptiones vivificae crucis duas graecas, &c. „ Non literas graecas tradidiſſe *Sozomenum* tantummodo, ſed bibliothecae marcianae cuſtodem datum fuiſſe, praeterea librorum in lucem edendorum examen illi commiſſum, apparet ex *Regeſto* gymnaſii Patavini Moderatorum pagg. 333. 378. Edidit *Sozomenus Venetiis, ex typogr. Andr. Muſchii*, 1623. in 4. *Platonis de rebuſpub. ſive de juſto libros decem, e graeco in latinum, & ex dialogo in perpetuum ſermonem redactos, additis notis & argumentis.* In divi Laurentii martyris aede, ad aram Beatae Virginis in caelum aſſumptae, *Joanni Sozomeno* patri, *Julio* fratri, poſteriſque & ſibi *Claudius Sozomenus*, Polenſis Epiſcopus, monumentum poſuit *anno iubilei* M DC. Eam autem aram idem *Claudius erexit & dotavit.*

(*c*) Aurelium Palazzolum) *Palazzolo* medico uti conſueverat *Maurocenus*. Innuit hoc *Palazzolus* ipſe, cum mortuum laudaturus, de morbo quo deceſſit, verba facit. Quanti eum *Maurocenus* faceret, teſtatur hujus ad *Lollinum* epiſtola, pag. 223. „ *Aurelii Palazzoli*, „ medici, cujus ſolerti opera utor, *Panegyricum in Plazonii anatomen*, quem, me curante, „ his diebus exhibuit, ad te mitto. Eſt ſane *Aurelius* ipſe tibi, ob ſingularem benignitatem „ atque eximiam virtutem tuam, addictus, ac plane devinctus. „ Huic autem epiſtolae ita *Lollinus* reſpondet. „ De *Palazzoli* elogio plurimum te amo. Diu eſt, cum viro ob eru- „ ditionem faveo, eximiumque in te colendo ſtudium atque pietatem multi facio. „ Sed nemo luculentior teſtis *Palazzolo* ipſo, qui funebri laudatione Maecenatem ſuum ita alloquitur. „ Tu, ubi ſcripta aliquot mea (dicerem obſcura, niſi ingenii tui ſplendor illuſtraſ- „ ſet) perlegiſti, me nondum tibi de facie notum, ſed ſola commendatum fama virtutis, ac „

pro-

buit. (a) Patavii autem; praeter *Vincentium Contarenum*, (b) heu, quondam meum, (c) qui humaniores literas publice profitebatur, ac eruditione incomparabili, politioribus literis, & morum candore effecit, (d) ut magnos illos Scaligeros, & Lipſios Italia exteris nationibus non invideret; (e) (f) *Laurentium*

» probitatis, amore, quid amore? etiam laude proſecutus es. Tu me voluntate accerſiſti, » humanitate tractaſti, liberalitate affeciſti. Tu me ſcriptis tuis pulcherrimis ac politiſſimis » detinebas. Tu me deſtinabas, quamquam mei inbecillitatem ingenii tantae imparem pro» vinciae praemeferrem, Patavium, ubi e ſuperiore aliqua ſede docendi munere fungi poſ» ſem, &c. »

(a) *Patavii autem, praeter* Vincentium Contarenum, &c.) Poſtquam *Contareno Lollinus* miſerat ſuas *Lacrymas in funere Andreae Mauroceni*; reſponſumque honoris plenum ab ipſo acceperat, iterum eidem ſcribit, hortaturque, ut tantum amicum a ſe illaudatum ne ſineret. Exſtat epiſtola pag. 206. » Quem (*Mauroceneum* ſcilicet) cum tu PERINDE CO» LUERIS AC EGO, non eſt ſeu humanitatis, qua cedis nemini, ſive facultatis, qua ce» teris praeſtas, ejus nomen, quantum in te eſt, oblivione ſinere urgeri. Unus tu, nec me » fallit amor, AMICO, nobis importuniſſimo tempore erepto, otium paucarum horarum » nactus, parentare potes elogio meritis ejus digniori, quam vel meum, vel ullius fuerit, » &c. » Ceterum viventi adhuc *Mauroceno* dederat ſui erga ipſum amoris clariſſimum argumentum *Contarenus*, cum ipſi, una ac Marco-Antonio Memo, Procuratori, Antonioque Priolo, Equiti ac Procuratori, quorum uterque Reipublicae Princeps deinde ſalutatus eſt, id vero temporis cum *Mauroceno* rei literariae triumviratum gerebat, eruditiſſimum opus dicavit *de frumentaria Romanorum largitione*, editum primum *Venetiis*, *apud Nicolaum Polum*, 1609. in 4. deinde ultra montes non ſemel recuſum.

(b) *heu quondam meum*) Diem ſuum obierat *Vincentius* ab anno uſque 1619.

(c) *humaniores literas*, &c.) Eas Patavii profitebatur *Contarenus*, hac illi provincia anno 1603. demandata. Anno autem 1617. ut *Tomaſinus* in *Elogiis* refert, pag. 179. abdicato docendi munere, Polam conceſſerat, urbem olim nobilem in Iſtria, ut Romanarum antiquitatum ſemeſa monumenta, quorum illic maxima copia, colligeret. Sed inſalubri caelo, torridaque anni tempeſtate cum letalem morbum contraxiſſet, ſtatim ſe Venetias recepit; ubi, nulla medicorum ope morbo umquam remiſſo, deceſſit eodem anno XIIII. kal. ſept. Verum in anno recenſendo, quo *Contarenus* exſtinctus, non *Tomaſini* quidem, ſed operarum erratum puto: neque enim 1617. ſed 1619. legendum exiſtimo. Namque primum cum *Lollinus* iis epiſtolis, quae pag. 206. & 207. leguntur, cum ipſo agat de *Lacrymis* a ſe editis in *Mauroceni* funere; conſtat eumdem *Mauroceno*, qui non niſi anno 1618. obiit, ſuperſtitem fuiſſe. Praeterea haec excerpſi ex *necrologio* eccleſiae ſancti Benedicti Venetiarum. 1619. *adi* 19 *agoſto. L' Eccellentiſſ. Sig.* Vicenzo Contarini, *q.* Alviſe, *d' anni* 49. *ammalato già giorni dieci di febre maligna*, &c. In eadem ſanbenedictina eccleſia tumulatus pariter fuit *Contarenus*. Praeter relatas ad ipſum *Lollini* epiſtolas, alia etiam exſtat pag. 108. qua *Contareno* Pola ex Iſtria reditum gratulatur.

(d) *ut Scaligeros & Lipſios*, &c.) *Tomaſinus* affirmat, tantam fuiſſe *Contareno* eruditionem, ut vulgo *Italiae Lipſius* appellaretur. Lipſii tamen illum adverſarium potius quam imitatorem dixerim. In opere quod edidit *Variarum lectionum*, frequentius acriuſque neminem, quam Lipſium impugnat. *Liber* vero *de frumentaria Romanorum largitione*, & *de militari Romanorum ſtipendio commentarius*, ut Lipſio contradiceret, editi ſunt, cum ita civem ſuum *Petrum Bembum* ulturum ſe profiteatur. Alium ſimilis argumenti libellum paraverat in Lipſium, quem inſcripſerat *de Romanorum re nummaria*. Exſtat in *Mauroceni* bibliotheca manu deſcriptus, quem ſi exorari ſe ſineret nobiliſſimus & praeſtantiſſimus *Georgius Cornelius*, monumentorum literariorum *Mauroceni* domus heres digniſſimus, ut ex iis tenebris emittere liceret in lucem, cum optime de literatis hominibus mereretur, tum uberrimum laudis fructum ſuo nomini compararet.

(e) Laurentium *quoque* Pignorium, & Martinum Sandellium Contareno *conjunctiſſimos*) Vigeſimam primam *Symbolarum epiſtolicarum Pignorius Andreae Mauroceno* miſit, gymnaſii Patavini tum Moderatori. Hujus epiſtolae ille eſt finis: Sandellius, & Contarenus *ſalvere te jubent*. Vide clariſſimorum virorum trigam, qui qua inter ſe conjuncti erant caritate, eadem *Mauroceneum* noſtrum proſequebantur.

(f) Laurentium Pignorium) Praeter eam, quam modo laudavimus, Epiſtolam, alia etiam *Pignorius* ſui erga *Mauroceneum* amoris dat teſtimonia. Praeit *Lollini Lacrymis Pignorii* epiſtola, quae tota demortui laudibus, ac ſuae in eum voluntatis teſtimoniis referta eſt. Habes etiam hexametrum carmen ad *Lollinum*, quo *Pignorius* ejus dolorem ob communis amici jacturam le-

vare

tium quoque *Pignorium*, & (a) *Martinum Sandellium*, *Contareno* conjunctiſſimos, & per omnia pares, amore, & veneratione ſumma proſecutus eſt.

At non ſolum doctrina, & amicorum delectus tantum virum apud omnes commendavit plurimum, immo vero, quod aliis ſummum eſt, gradus illi fuit. Etenim ſic ille modeſtiam, & gravitatem ſermonibus cunctis praeſetulit, ut nec mendacium, nec intemperantius dictum, nec fraudem ullam vel joco probare poſſet, adeoque ab omni verborum obſcoenitate temperaret, ut Veſtalibus arbitris loqui crederes. Neque vero ſermone ſolum, ſed omni etiam vita pietatem ſupra quam dici poſſit egregie coluit; at ſolidam, ſinceram, omninoque nudam; non contractione frontis, obtorta cervice, & gravi ſupercilio arceſſitam; non fictam, & inceſſu, & motu, blandaque oratione ad hominum opiniones captandas ſimulate compoſitam: cum verſipelles illos odio vatiniano proſequeretur, qui pietate, & religione, quaſi nummis adulterinis, ſimplicibus hominibus fucum facere ſoliti, proborum virorum nomen ſibi conciliant immerito. Ea vero continentia, & temperantia fuit, ut eximias formae pulchritudines, non libidinis, ſed abſtinentiae, ac virtutis incitamenta crederet: divitias, quas alii munera fortunae vocant, ipſe inſidias diceret, quas magnanimus vir, & invictus jure quodam ſuo contemnat, atque deſpiciat. Magnus enim, excelſuſque animus, ſi immani, & effera habendi ſiti correptus non fuerit, nullum opulentius, atque praeſtantius patrimonium habere poteſt, quam ingentis virtutis, aeternaeque gloriae: at vero ſi avara febri aeſtuare coeperit, ut aeger aeque aureo, ac ligneo in lecto male cubat, cum ſuum morbum continenter ferat: ſic nihil refert utrum in divitiis, an in paupertate aegrum animum ponat; ſuum ſecum trahit inexplebile deſiderium. Omnia contemnere quilibet poteſt; cuncta poſſidere nemo. *Andreas* vero cum divitias omnes pro nihilo duceret, divitum etiam elatorum inflatos mores odio

---

vare nititur: ne hic plura addam de *Pignorii* ſtudio in emendanda illuſtrandaque *Mauroceni Hiſtoria*, quod ſupra innui; qua de re in epiſtola ibi laudata ita *Lollinus* ad eumdem ſcribit: „ Facis, quod iſtam tuam FIDEM in AMICOS etiam fato functos decet; dum fa- „ mae *Mauroceni* conſulis, PIETATI ſedulitatique TUAE multum debiturae. „ Mutuum etiam erga *Pignorium* amorem teſtatur *Maurocenus* laudibus illis, quibus *Elogium Antonii Prioli*, Principis a *Pignorio* conſcriptum proſecutus eſt. Vide ejus *Opuſculorum* paginam poſtremam, ubi haec occurrunt: „ Salve interim, *Pignori*, pignore quolibet CARIOR, ac pretioſior. „ *Tomaſinus* in *Elogiis* inter praecipuos *Pignorii* amicos *Andream Maurocenum* recenſet.

(a) & Martinum Sandellium) De *Sandellio* afferre plura non poſſum quam haec, quae ad calcem exſtant operis italici: *Nuovo diſcorſo di Torquato Taſſo, nel quale ſi ha notitia di molti accidenti della ſua vita*, &c. *publicato da* D. Martino Sandelli, *Padovano*: prodiit Patavii, ap. Jo. Bapt. Martinum, 1629. in 4. *Ho letto, e copiato io* Martino Sandelli, *Dottore dell' una e l' altra legge*, e Rettore in ſan Martino di Padova, *il ſopraſcritto Diſcorſo del Sig. Torquato Taſſo*, &c. Quam arcte *Andream Sandellius*, *Sandellium Andreas* noſter complecteretur, ſatis liquere puto ex brevi illo, ſed elegantiſſimo elogio, quo *Lollini Lacrymas Sandellius* commendat: ante ipſas *Lacrymas* una cum aliorum lucubrationibus editum eſt.

Non his tamen ſolummodo, quos *Craſſus* recenſuit, ex eruditorum numero, amice uſus eſt *Maurocenus*. Ex ipſius epiſtolis cariſſimos illi fuiſſe colligo *Fabricium ab Aqua pendente*, pagg. 175. 197. 200. *Joannem-Franciſcum Muſſatum*, pagg. 194. & 205. *Proſperum Alpinum*, pag. 198. cujus etiam filium *Alpinum*, adhuc adoleſcentem, graviter commendat pag. 234. *Joannem Prevotium*, pagg. 198. 200. 224. 227. 235. 243. *Angelum Grillum*, Caſinenſem, pag. 207. *Octavium Meninum*, pag. 225. *Alexandrum Syneliticum*, pag. 230. praeter alios quamplurimos, quorum nequaquam extremus fuit, omnium laude dignus, *Fortunius Licetus*.

(a) *aditu*

odio profecutus, (*a*) aditu facilis, congreſſu ſuavis, colloquio perhumanus, nihil unquam aut ſermone inſolens, aut inceſſu ſuperbum; ſed comitatem, benignitatem, modeſtiam ſemper praeſeferebat; alacrique vultu, & humanioribus reſponſis quoslibet vel infimae fortunae homines a ſe dimittebat; & quod rarum in homine praecipue alto loco nato ſolet eſſe, humanitate, ac liberalitate animi facile cunctos ſuperabat. Facere tamen non potuit, quin ardens, & concitatum ingenium ardenti aliquando affectu moveretur, ad iram plus aequo pronus. At ſi bene calculum ponas, quotus quiſque eſt, qui non moveatur affectu? Iram ille tamen ut ſumebat facile, facilius deponebat, omnemque cum ea ſcabitudinem ex animo ſine cicatrice: quod hominem doctum, & vere ſapientem non dedecet. Etenim ut incultis, aſperiſque regionibus diutius nives haerent; plano ſolo ſtatim elabuntur: ſic in pectoribus humanis feras mentes ira longius obſidet, eruditas praeterlabitur. Nec aliud eſt in omni *Andreae* privata vita, quod aliquam vel ab iniquo rerum aeſtimatore reprehenſionem mereri poſſit, licet diligentiſſima indagatione cuncta perquirere a domeſticis voluerimus: *tecti* namque *ad alienos eſſe poſſumus, intimi multo apertiora videant, neceſſe eſt*. *Cic.* At ille viam ingreſſus, quam praeclare Socrates ad gloriam proximam, & veluti compendiariam dicebat eſſe, ut qualis haberi vellet, talis eſſet; ab ea numquam receſſit, eamdemque ſemper vitae rationem conſtanter ſecutus, idem ſemper & alienis, & intimis, vir probus pariter, & doctus non magis viſus eſt, quam reapſe fuit. Hactenus quae domeſticum ejus, ſtudium, & privatam vitam exornarunt, exiliter quidem, & jejune, ſed vere, atque fideliter ſcripſimus. Reliquum modo eſt, ut quae in Republica geſſerit videamus, quo tantum virum poſteritas omnis religioſa cum veneratione jure merito colat.

Cum igitur adoleſcens *Maurocenus*, non minori probitatis, quam eruditionis fama clarus, veluti lenocinio quodam virtutis, & bonarum artium cunctis ordinibus commendatus, ac probatus eſſet, & praeſtantioris ingenii dotibus ad laudem emineret; vix togam virilem ſumpſerat, comitiorumque jure potitus erat, cum vigeſimo aetatis anno, qui fuit M.D.LXXVIII. (*b*) VIII idus julii magiſtratus ei magno ſuffragiorum conſenſu delatus eſt ex iis, qui adoleſcentibus patriciis committi ſolent. Hi venumdandis pignoribus triumviri, de jure etiam congrui in urbe ſententias ferunt, contractus omnes examinant, quoſque ex legum praeſcripto celebratos cognoverint, iis, ut ratis, ſubſcribunt. Creditoribus ſuffragantur, ut quae facile auferri, aut abſcondi poſſint, res debitoris, eas magiſtratus interdicto remorari, ac ſiſtere valeant. Quicumque vero teſtibus aliquid probare voluerit, ut veritas omni tempore conſtare, ipſe autem ubique eorum teſtimonio uti queat, apud hos praecipue IIIviros teſtes illos producit: qui cum ad perpetuam actorum memoriam examinari dicantur, ex ea re praeſertim his judicibus *Examinatorum* nomen merito fuit inditum; quorum tribunal inter ea, quae divi Marci

Cu-

„ (a) *aditu facilis*, &c.) Pariter in ſua panegyri *Palazzolus*. „ Ille vero ſic omnibus ſe „ dabat ordinibus, ſic vultum componebat, ut nemo eſſet, qui non vel humanitate captus, „ vel oratione devinctus abiret. „

(b) VIII. *idus julii*) Pridie. nonas julii, non autem VIII. idus contigit. Porro quae ſpectant ad magiſtratus *Mauroceno* delatos, omnia attenta cura ex monumentis iis collegi, quibus deſignati majoribus minoribuſque comitiis per annos & dies magiſtratus ſumma fide digeſti ſunt. Horum mihi copiam fecere viri patricii, cum generis nobilitate, tum maxime egregiis virtutibus clariſſimi *Bernardus Bembus*, Jacobi filius, & *Joannes-Baptiſta Venerius*, Sebaſtiani filius.

(a) *in*

Curias appellant, numeratur. Hoc igitur in munere cum *Andreas* intelligeret ſe Principis in cognoſcendo perſonam gerere oportere, & publicam dignitatem ſuſtinere, ſervare leges, & fidei ſuae commiſſa munia non meminiſſe modo, ſed etiam exactiſſime obire; diligentia ſingulari tribunal primus occupabat, poſtremus deſerebat, quo nemo ſtudium, atque ejus operam deſiderare poſſet. Quodque mirifice gloriam ejus, & famam apud omnes auxit, pro magiſtratus ipſius dignitate, ac juriſdictione praeclaram occaſionem nactus, gravem & luculentam in XLvirali concilio orationem habuit, ejuſque modi virum in jure dicundo ſe praebuit, quo nemo modeſtia, nemo aequitate, aut dignitate potior haberetur.

Cum vero primum per aetatem ſibi fuit integrum, ardenti laudis ſtudio, & communis conſuetudinis impetu candidatus effectus, ingenti civitatis applauſu, ac Senatorum fere cunctis ſuffragiis *ordinum Sapiens* eſt creatus. Is fuit annus M. D. LXXXIII. XV. kal. aprilis. *Ordinum Sapientes* vocamus quinque nobiliſſimos juvenes, qui non ante XXV. aetatis annum tranſactum, & non niſi ſenatorum ſuffragiis eliguntur, ut in excelſo atque ſupremo Ducis collegio ſex continuis menſibus interſint iis omnibus, quae in tanta Republica videntur conſultatione indigere, ſuamque dicendi ſententiam, tuendique jus habeant: praecipue de iis ad *Collegium*, atque Senatum referant, quae ad maritimam Reipublicae ditionem pertinent, unde *Sapientes maris* olim dicebantur. Hic aditus eſt ad oſtendendam virtutem, & gloriam parandam, cum in praeclariſſima frequentis Senatus luce, quod imitari debeant juvenes diu audire poſſint, & ſuimet etiam in dicendo periculum facere neceſſario debeant, ut non ſolum adoleſcentibus in celeberrimo illo totius orbis terrarum conſeſſu, qua diſcendo, qua dicendo civilem prudentiam adipiſci liceat; ſed ſeniores etiam, longeque prudentiſſimi Senatores illuſtrium juvenum quaſi delectum habere poſſint, & ex eo numero quoſcumque aptiores viderint, deſignare: ut Senatus mihi horum juvenum academia quaedam, & gymnaſium; hi vero juvenes Reipublicae initium quoddam, & quaſi ſeminarium Senatus eſſe videantur. In horum igitur numerum cooptatus *Andreas*, vultu, ſermone, ſententia, expeditoque conſilio ſupra quam dici poſſit admirabilis, totum ſe, quantus erat, brevi tempore explicuit; atque id eximiae ſuae virtutis ſpecimen dedit, quo non magnam modo de ſe famam, & opinionem fecit; ſed concitatam quam maximam expectationem viſus eſt etiam longo intervallo ſuperaſſe. Etenim in agendo, tractandiſque hominum ingeniis jam tum ſenilis quaedam in eo maturitas apparebat; nec in magnis, arduiſque negotiis capeſſendis alacritas, nec in gerendis conſilium deeſſe comperiebatur.

Vix autem magno, atque ampliſſimo munere pro aetate perfunctus, cum graviſſima etiam de capite, fortuniſque hominum judicia intus, ut ajunt, & penitus in cute ſtatuiſſet cognoſcere, atque ita in civem perfectiſſimum, & numeris omnibus abſolutum judicem evadere, VIII. idus novembris ejuſdem anni XLvir creatus eſt, ut, quam prudentia, & eloquentia, atque doctrina ſibi comparaverat, in praeclaro quoque gravitatis, & juſtitiae ſtudio famam, nec fruſtra, quaereret. Habent, quaecumque in forenſem controverſiam vocari poſſunt, ſingula proprios judices ſuos, a quibus tamen omnibus ad collegia, conciliaque iis deſtinata provocare licet. Haec Quadragintaviralia ſunt numero tria. Ad primum ſententiarum fere omnium, quae quingentorum aureorum ſummam excedunt, quaeque ab urbanis magiſtratibus feruntur, aut ab iis, qui in ſuburbanis, *ducatus* nomine appellatis, jus di-

cunt, provocatio ſpectat, quod *civile vetus* vocatur. Referuntur ad alterum quae in cuncta Reipublicae ditione terra marique judicantur, ſi eamdem vim aureorum quingentorum ſuperaverint. Hoc *civile novum* appellant. Tertium vero de iis cognoſcit praecipue, quae crimina attingunt, ideoque capitale, vulgo *criminale* dicitur. Horum omnium conciliorum inſignis eſt autoritas, atque in judiciis exercendis integritas, & ſapientia ſingularis. Reipublicae vero dignitatem, & majeſtatem excelſo throno, in quo conſident ſui cujuſque concilii praeſides, quos *Capita* vocant, ſententiarumque autoritate repraeſentant. Contra eas namque, ſi ratae, atque ex legum praeſcripto latae fuerint, ne hiſcere quidem cuiquam fas eſt; & quidquam ſanctius, atque auguſtius in tota Reipublicae adminiſtratione vix exiſtimatur. Hiſce in conciliis, qui extra ordinem ſuffecti non fuerint in aliorum locum, biennium agere ſummum poſſunt, cum poſt octo menſes XLviri, qui *civiles novi* vocantur, in *civile vetus* continuo tranſeant; tandemque poſt menſes totidem XLviri capitales evadant. Hiſce vero & Senatus ingrediendi, ac in eo ferendi ſuffragii, quod praeclarum inprimis, & eximium habetur, jus datur. Neque tamen haec ipſa concilia cuiquam quo minus alios ad magiſtratus provehatur, impedimento eſſe poſſunt, antequam in capitale concilium cooptetur.

Andreas ergo primum (*a*) in *civile vetus* adſcitus, cum juſti, & aequi tenax periculo facto oſtendiſſet, ſe doctrina quidem, & facundia in pauciſſimis eſſe; virtute vero, & integritate ſupra ceteros eminere, octo dumtaxat menſibus elapſis, (*b*) IIIvir *Auditor novus* ſententiarum renuntiatus eſt; honeſtiſſimum ſane munus, & quod ego inter Reipublicae maxima haud iniuria poſuerim. Etenim quicumque in Reipublicae provincia qualibet judicantur, ad IIIviros *Auditores novos* provocare poſſunt, ſicuti ab urbanis magiſtratibus ad *veteres Auditores* totidem: quibus omnibus aut provocantem a ſe rejicere, aut adeundi ſuos XLviros copiam facere eſt integrum. Cuicumque etiam eſt opus *Auditorum* auxilium, literas ab iis flagitat, facileque impetrat, per quas magiſtratibus univerſis in provinciis mandant, quidquid juſtum, & legibus atque juri conſentaneum videtur. Quod ſicuti immenſi, ac prope infiniti eſt operis; ita juſtum cum primis, & ſalutarem, ſed prudentem, atque etiam peritum judicem requirit; idque eo magis, quod unius tantum ſententia aut provocationem, aut literas ratas habet, quamvis alii collegae omnino diſſentiant. Hoc ſane in munere *Maurocenus* praeclare oſtendit, neminem aut juſtius, quam gravem virum, aut prudentius, quam doctum imperare poſſe. Etenim grato, ac pleno dignitatis aſpectu ſumma aequitate jus dicere, tueri ab injuria infirmos; facile cuicumque, datis literis, opem ferre; facilius, ubi magiſtratui, ut ſolet, verba data congnoſceret, auferre ſuffragium: uno verbo magiſtratum illum ita gerere, ut propter hoc ipſum valde celebre, & memorabile nomen ejuſdem in foro adhuc vigeat.

Obtinuit etiam dignitates ex earum numero, quae annuos Reipublicae fructus curare conſueverunt; quaeque ad publicas impenſas faciendas attributae ſunt, ut nullum prorſus extiterit muneris in civitate genus, quod non obiviſſe, aut

(a) *in civile vetus adſcitus*) Immo in *civile novum* adſcitum fuiſſe invenio in citatis comitiorum commentariis.

(b) IIIvir *Auditor novus renunciatus eſt*) Nimirum anno 1584. poſtridie nonas jul.

(a) *Pro-*

aut non attigiſſe ſaltem videretur. (a) *Proviſor* itaque, ut ajunt, *officiis* praefectus anno M.D.LXXXIX. & M.D.XCI. (b) *Rationibus*, ut dicunt, *veteribus*; iis in magiſtratibus publicas res tractavit, ut ſuas, manus ab ipſis, ut ab alienis, abſtinuit: ubi vero ex legum praeſcripto pecunia quaedam pro rata portione, ut fit, illi obveniebat ex iis, quae vel a tardis nominibus, vel ab aliis inflictae poenae nomine exiguntur, donabat lubens fere cunctis quidquid ſibi obtigiſſet: cum veram virtutis vim eſſe diceret non ſolum illicitis, ſed licitis etiam in rebus liberam ſe, & invictam praeſtare, nec ullo publico quaeſtu commiſceri.

Sic virtutis commendatione verius, quam ſuffragiis elatus, cum novos ſemper honores, & majora praemia perpetuis in Rempublicam officiis ſuis promereretur, anno M.D.XCIII. prid. kal. (c) aprilis creatus eſt IIIvir *Advocator communis*: cujus ampla, & permagna Venetiis poteſtas, & dignitas, quippe cui univerſa prope Reſpublica permittitur. Jus ille dicit ſive ex crimine cauſa conſtet falſi, perjurii, & eorum, quae vi, clam, ac dolo malo aguntur; ſive ex controverſia de iis, quae Princeps benemerentibus civibus elargiri ſolet. Reorum quaeſtionibus praeeſt, contra quos etiam apud XLvirales concilia cauſas agit. Ad eum provocant quicumque in Reipublicae ditione, atque in ipſa urbe judicia criminum, aut magnarum rerum contra ſe lata injuſta, aut irrita arbitrantur. Collegia quotquot ſunt in Republica, et iam ſanctiora, ingreditur, atque egreditur, pro voluntatis arbitrio. Senatus conſultis, & Xvirum decretis, legibus omnibus, cum libet, quaſi tribunicia poteſtate intercedit. Quaeque *Auditor* civilibus in controverſiis, eadem *Advocator* in criminibus jure ſuo agit. Quod autem peramplum, & honeſtiſſimum eſt, quaecumque judicem proprium habere non videntur, aut magnam quamdam autoritatem praecipue requirunt, ad ipſos IIIviros *Advocatores* deferuntur, qui purpurea, vereque ſenatoria toga, inceſſu, & majeſtate tantae Reipublicae decus, & publicam dignitatem ſuſtinent, nec non praeſeferunt. Ad hoc igitur munus praeclariſſimum *Maurocenus* cum eximiam eruditae facundiae laudem, firmiſſima latera, & geſtum oris decorum attuliſſet, ex hiſtoriarum, & civilis doctrinae cognitione ſingularem orationibus gratiam, & venerem adjungebat. (d) Quod vero ſummae prudentiae fuit, ingenitaeque probitatis, iniquioris cauſae nunquam defenſor, tanto nativi ſermonis candore Patrum animos demulcebat, ut eos in quam vellet partem facile pertraheret; quippe qui tam acri, quam ſolitus erat, oratione, quamvis non contenderet, autoritate tamen ipſa vehementer promoveret, ac fide. Dicebat vero forenſi ſtylo, copioſe, ac dilucide, & lingua celeri admodum, ac volubili; ſed partite, diſtincte, necnon verbis propriis ut magnam eloquentiae ſuae famam egregie ſuſtineret, & augeret in dies, ac majorem faceret; negotiumque nullum fere ſuſciperet, quod non ad opta,

(a) *Proviſor officiis*) VIII. kal. quinctil. anno 1589.

(b) *Rationibus veteribus*) Idibus dec. 1591.

(c) *prid. kal. aprilis*, &c.) *Mauroceno* graviſſimus hic magiſtratus demandatus eſt pridie kal. mart. non autem april. anno 1594. qui more Veneto adhuc erat 1593. Ita comitiorum ejus anni commentarius.

(d) *Quod vero ſummae prudentiae*, &c.) Qualem ſe in hoc magiſtratu geſſerit *Maurocenus*, declarat ejus laudator *Palazzollus*. „ Hunc magiſtratum, qui juſtitiae fundamentum eſt, „ ſic adminiſtravit ac geſſit, ut tam benignum, quam juſtum & probi, & improbi experiren- „ tur. Non illum illitus argento hamus cepit: non opertus laqueus praeda irretivit: non di- „ gnitas, non munera illum, non dicam frangere, ſed ne flectere unquam potuit a recto, &c. „

(a) *In-*

tum finem, exitumque ſua facundia perduceret. Porro admirabili ſeveritatis, & clementiae temperamento juſtitiam coluit; in proditores acerrimus, cum in reliquis criminibus puniendis exorabilem ſe, lenemque facile praeberet. Collegarum munia rogatus obſequio verius, quam ambitione adductus minime refugere, facilitate, & ſuavitate morum aequales allicere, inferioribus, ac egentibus praeſto eſſe conſueverat. In foro autem, ubi aliquando ſimplicitas calliditate, pudor impudentia, facundia verboſitate, & veritas mendacio vincitur, aures ipſe omnibus, nemo ipſi verba dare poterat. Ex hoc itaque munere veluti gradu facto, cum honores ſummos, tum quae ſummos parit honores, incredibilem benevolentiam ſibi civium omnium peperit.

Quapropter ſtatim (*a*) inter *Sapientes* adſcitus fuit, quos *continentis* appellant, ex eorum numero, quibus Reipublicae gubernacula committuntur. Hi namque in excelſo Ducis *Collegio* conſultant omnia, praecipue vero quae milites attingunt, & Reipublicae ditionem in continente, unde eis nomen inditum: leges quoque in Senatu rogant, & alia ſimul ampliſſima munera obire ſolent. Horum in collegium adhibitus *Andreas*, concitatum illud, & forenſe orationis genus, quo IIIvir *Advocator* uſus fuerat, mirum quantum immutavit. Etenim cum nihil vulgare, aut exiguum agitaret animo, ſenatoriam indutus gravitatem, non rerum tumore, & ſententiarum vaniſſimo ſtrepitu, non mellitis verborum globulis, dictiſque quaſi papavere, & ſeſamo ſparſis; ſed gravi, ſolida, & maxime nervoſa oratione exactae prudentiae, atque ſenatoriae facundiae nomen conſecutus eſt: cum nullus omnium vel ſuavi, blandoque ſermonis genere alliciendis animis, vel concitato verborum fulgure perterrendis efficacior, atque vehementior exiſtimaretur. Nihil autem antiquius unquam duxit, quam in rebus tractandis eam fidem, & animi fortitudinem egregie tueri, quae a boni civis officio, conſtantique erga Rempublicam ſtudio neutiquam recederet. Quo factum eſt, ut cum arduum valde ſit hominum expectationi jam excitatae ſemper reſpondere; ſemper ille tamen, ut in ceteris fecerat dignitatibus, hominum de ſe opinionem facillime ſuperaret: gratiſſima vero patria tanti viri ſpem in honoribus tribuendis vinceret, cum ei non ſolum (*b*) tres continuos annos per vices idem munus permitteret; ſed etiam (*c*) IIIvirum *Advocatorem*, (*d*) non petentem, ſed ne cogitantem quidem, iterum crearet; (*e*) eodemque anno, qui fuit M.D.XCVII. quod ejus praecipua in excelſo collegio egeret opera, optaret (*f*) quartum *continentis Sapientem*, moxque inſequentibus annis tam frequenter,

(a) *Inter Sapientes adſcitus fuit, quos continentis appellant*) Anno 1595. XII. kal. april. primum inter *continentis Sapientes Andreas* cooptatus eſt.

(b) *tres continuos annos*, &c.) Idem etiam munus *Mauroceno* Senatus detulit iterum anno 1596. V. kal. april. tertium autem anno 1597. pridie eaſdem kalendas.

(c) IIIvirum *Advocatorem* . . . *iterum crearet*.) Iterum creatus eſt IIIvir *Advocator* anno 1597. VII. kal. nov.

(d) *non petentem*, &c.) „ Huic (nempe *Sapientum* eorum muneri, qui continentem moderantur) tanta fide, vigilantia, integritate, ſapientia praefuit, ut legum denuo *Tribunum* creaverint NON PRENSANTEM, NON PETENTEM. „ *Palazz. in Paneg.*

(e) *eodemque anno*, &c.) Anno 1597. tertium adſcitus inter *Sapientes continentis Mauroceno*, ut diximus, non quartum. Ita ex comitiorum commentariis.

(f) *quartum continentis Sapientem*, &c.) Quartum igitur hoc munere perfunctus eſt anno 1599. cum pridie kal. apr. renunciatus eſſet.

(a) *ut*

ter, (*a*) ut denique undecimum, quod perpaucis accidere ſolet, coactus fuerit capeſſere hanc partem Reipublicae.

Anno tamen M.DC. VIII. kal. octobris, (*b*) in Senatum lectus eſt, cum praeclariſſimorum in *Maurocena* gente civium ob ingentem numerum, qui ad ſenatoriam dignitatem pro meritis aſpirat, difficillimum ſemper fuerit, maximeque operoſum in eum gradum conſcendere. Cautum enim legibus eſt, ne plures quinque ex eadem gente in Senatum legantur. Quamobrem cum multae familiae, plurimique lectiſſimi viri e *Maurocena* gente tamquam ex equo Trojano prodeant, ipſa virtutis, & meritorum copia difficilem ſibimet ipſis reddunt ad Senatum aditum: quem tamen *Andreas* ipſe facillimum habuit, cum ſenatoriam prudentiam ſingularem, praecellentis doctrinae praeſidio, & multo rerum uſu conſtitutam gereret, magnique animi, & praeſtantis ingenii documenta quotidie daret, quae gratiam illi apud omnes conciliarent propter egregiam opinionem, admirationemque virtutis.

Ad ſupremum itaque honeſtiſſimae famae decus, & incredibilem autoritatem evaſit in graviſſimis rebus; cumque inter principes viros jure quodam ſuo cenſeretur, (*c*) eam obtinuit brevi dignitatem, quae inter primas Reipublicae habetur ab omnibus, nec minus re, quam nomine magna *Magni Sapientis* nomine deſignatur. Hi pariter atque ii, quos *Ordinum* & *Continentis* vocari diximus, Senatorum ſuffragiis eliguntur; ſed numero ſex, & vero ex iis, qui in Senatu ipſo principem locum obtinent, longoque rerum uſu, & maximis in Rempublicam meritis ceteros omnes multum poſt ſe reliquerunt. His ipſis, ubi tantam dignitatem ſemel adepti fuerint, (*d*) ſenatoriam veſtem nunquam deponere fas eſt, quod etiam *Conſiliariis* contingit inter eos

(a) *ut denique undecimum*, &c.) Siquidem inter *continentis Sapientes* cooptatus etiam eſt annis 1600. V. kal. apr. 1601. prid. kal. apr. 1602. III. ante eaſdem kalendas; 1603. prid. kal. jul. eademque pariter die annis 1604. 1605. ac demum VI. kal. ſept. anno 1617.

(b) *in Senatum lectus eſt*) Terdecies in Senatum lectus eſt *Maurocenus*, ut teſtantur citati ſaepius commentarii; cum per alios annos ampliſſimorum magiſtratuum, quos gerebat, cauſſa in Senatum nihilominus cum ſuffragii jure admitteretur.

(c) *eam obtinuit dignitatem, quae ... Magni Sapientis nomine deſignatur.*) *Magni Sapientis*, quem etiam *Sapientem conſilii* vocamus, ampliſſima dignitas primum delata eſt *Mauroceno* anno 1605. poſtridie kal. oct.

(d) *Senatoriam veſtem nunquam deponere fas eſt*) *Andreae* noſtri aetate conſuetudo adhuc illa Venetiis obtinebat, ut qui ſemel *Conſilii Sapiens* aut *Conſiliarius* fuiſſet, praeterea qui equeſtris ordinis inſignia conſecuti eſſent, totius vitae tempore veſtem laxis, & ad terram fluentibus manicis geſtarent, quam *ducalem* vocant, ideo fortaſſe, quod taliter manicatam veſtem primum ſoli *Duci* ferre mos fuit. Quam plurimi propterea ex patriciis erant, qui ita induti incedebant. Anno itaque M. DC. XXXVI. *Andrea Mauroceno*, *Paulli*, qui *Andreae* noſtro frater erat, filio, ac Antonio Venerio, *Conſiliariis*, nec non Joanne-Baptiſta Fuſcareno, ac Joanne Cernovicchio, qui inter quadragintaviralis conſilii *Capita* erant, referentibus, *Majus Conſilium* juſſit, ne cui per totum vitae tempus *ducalem* veſtem indui, praeterquam aedis ſancti Marci Procuratoribus, Principis fratri, ejuſve filio natu maximo, ac Magno Cancellario, lic eret: ceteri, abdicato magiſtratu, laxioribus etiam manicis veſtem, quae magiſtratus inſigne eſt, exnerent. Equitibus interiores veſtes purpurei coloris, communi tamen aliis patriciis toga ſuperinducta, togae vero praecingendae zonam auro praetextam, aureiſque bullis, auro quoque praetextam *ſtolam* geſtare, permiſſum eſſet: *ſtolam* vocamus vulgo, patriciae veſtis brevem appendicem duabus ferme ulnis longam, dimidia latam, non illi quidem aſſutam, ſed dividuam, quae expaſſa ex capite, cui tegendo antiquitus, ut narrant, cucullus erat, in ſiniſtrum humerum dejecta eſt. Hanc auro praetextant, ordinis inſigne, noſtris etiam temporibus Equites ferunt; veſtium purpurearum uſu interjectis temporibus ſponte ſua intercidit, abrogante nemine. Id memorant *Baptiſta Nanius Hiſtoriae Reipubiicae Venetae* tomo priore, & *Alexander Vianolus Hiſtoriae Venetae* parte altera, ad annum 1636. Qui inſuper narrant, mitius cenſuiſſe,

eos magiſtratus, qui certo temporis ſpatio definiri ſolent; ex iis autem, qui perpetuam obtinent dignitatem, *Procuratoribus* divi Marci, Equitumque ordini conceditur; praeterea nemini. Senos hi menſes, ut *Sapientes* alii, munus obeunt; quod ſi recte, atque e republica ſapienter geſſerint, iterum, ac ſaepius per vices idem, ſed electi, ſubeunt. *Andreas* vero cum anno M.DC.V. V. idus octobris ad excelſam hanc dignitatem perveniſſet, eamdem etiam poſterioribus annis, dum ſapientiſſimi, atque prudentiſſimi civis opera Reſpublica egeret, uſque ad annum M. DC. XVII. (*a*) undecimum ſumma cum laude conſecutus eſt, tanto Reipub. fructu, & cunctorum Senatorum applauſu, ut ſupremis vitae ſuae temporibus, cum ſemeſtre tantae dignitati obeundae ſpatium legibus definitum eſſet, totidemque intervallum menſium expectandum foret, ne tamen hujus viri exacta prudentia, & ſpectata virtus in excelſo Collegio tamdiu deſideraretur, id conſilii a ſapientiſſimis viris initum fuerit, (*b*) quo *Sapiens continenti* praefectus eligeretur: titulo quidem infra *Magnos Sapientes*; re tamen ipſa, ſi publicum ſpectetur judicium, ſupra eximias quaſque dignitates. Atque ita, quod perpaucis admodum contingere conſuevit, bonorum omnium conſenſu *Mauroceno* tributum eſt, ut non per vices, quemadmodum cives alii ſolent; ſed continuo, & ſine ulla intermiſſione, ſuam operam praeſtaret Reipublicae.

Qua de cauſa (*c*) *Conſiliarius* etiam anno M. DC. X. dictus eſt. Quod munus, ut relinqueret aliis locum, amplius non quaeſivit. Verumtamen XXIV. continuos annos, qua *Continentis*, qua *Magnus Sapiens* & *Conſiliarius* in purpura ſemper, cui tantis virtutibus ſplendorem addebat non vulgarem, ad Reipublicae clavum conſpicuus reſedit, ne quam officii intermiſſionem facere, aut pati videretur.

Tanta vero floruit ſapientiae opinione, ut non modo cunctorum belli, paciſque conſiliorum particeps, quae dignitatis, & honoris illius partes erant; ſed ſaepius quoque autor, graviſſima quaeque Reipublicae negotia ſumma cum gloria tractaret, ac proſpere conficeret. Cum vero tantam dignitatis acceſſionem ſibi factam perſpiceret, vir ſuavi quadam comitate cunctis ordinibus ſemper carus, neſcio quomodo benignitatem quoque auxiſſe viſus eſt; ut egregia quadam ratione modeſtiam cum animo praecelſo, cum manſuetudine majeſtatem temperaret, & raram faceret gravitas cum humanitate mixturam, nullique difficilem, aut moroſum unquam ſe praeberet; immo vultus alacritate, & blandi ſermonis efficacia eos etiam, qui repulſam patiebantur, laetos a ſe dimitteret. Quamobrem ſaepius idem ſtadium percucurrit, repetitis, ut fieri ſolet, ejuſdem honoris vicibus, in quo ſibi ipſi tamquam

---

ſuiſſe, ipſum Reipublicae Principem Franciſcum Ericium; Franciſcum Baſadonnam, Joannem Piſanum, Dominicum Ruzzinum *Conſiliarios*; ac Franciſcum Barbadicum, ex quadragintaviralis conſilii *Capitibus*; eoſque *Majori Conſilio* nequidquam auctores fuiſſe, ne ſe rogari, niſi lenita nimis invidioſae legis ſeveritate pateretur; latae vero contra eorum ſententiam legi intercedere etiam fruſtra conatos eſſe *Advocatores communis*, ut appellant, Hieronymos Triviſanum ac Piſaurum, ac Marinum Bragadinum.

(a) *undecimum conſecutus eſt*) Accipe temporum ſeriem, quibus deinceps hac tanti in Republica momenti dignitate ornatus eſt *Andreas* noſter. 1606. IIII. kal. oct. 1608. XVII. kal. maj. 1609. III. kal. apr. 1611. III. non. dec. 1613. prid. kal. jan. 1614. 1615. eadem die; 1616. V. kal. jan. 1617. III. ante eaſdem kalendas.

(b) *quo Sapiens continenti praefectus eligeretur.*) Incidit hoc in diem VI. ante kal. ſept. anno 1617. ut ſupra innuimus.

(c) *Conſiliarius anno* M. D. X.) XI. kal. ſept.

quam alteri aemulabatur, quaedamque rerum geſtarum ad gerenda contentio fieri videbatur; cum melior ſemper prudentiorque haberetur conſultor, cum etiam prudentiorem, ac meliorem omnino fieri non poſſe crederes, & virtutis clariſſimae admirationem verteret in ſtuporem. Siquidem ita cuncta praedicere videbatur, ut qui prudentiſſimum vocaret, minus diceret, quam deberet, quamque veritas ferret. Quae autem fuerint acta in graviſſimo, atque celeberrimo illo orbis terrae Senatu, totis XXIV. annis, quibus *Maurocenus* eidem praefuit verius, quam interfuit, *Hiſtoria* ab eodem elegantiſſime perſcripta ſatis ſuperque declarat. Quam vero ipſe partem iis in rebus ſecutus fuerit, cum ipſe nuſquam in animum ſuum induxerit, quas frequenter habuit graviſſimas, & celeberrimas conciones, in vulgus dare; ſed alios potius, eoſdemque ſapientiſſimos Senatores placitorum ſuorum fecerit autores; non mihi videtur aequum modo ea particulatim narrare, quae ille ne verbo quidem annuere voluerit. Detur igitur ſapientiſſimi Senatoris aut modeſtiae, aut prudentiae, aut certe non dubiae voluntati, quod cum ipſe actorum fere omnium conſultor fuerit, neſcire tamen poſteritas ex *Hiſtoria* illius valeat, quam in partem propenderit, & ſententiam dixerit: illud certo ſciant omnes, nihil unquam illi ſanctius Reipublicae dignitate fuiſſe; omnia duxiſſe libertate poſteriora. Honores quippe ſatis tempeſtive adeptus, iiſdem ſemper artibus exercuit, quibus adeptus erat per omnes gradus aſcendens; quo vero celſiore loco viri egregii poſita fuit & virtus, & pietas; eo etiam clarius, & ſplendidius in Republica enituit, dum ille *Sapiens magnus*, & *Conſiliarius*, qui duo magiſtratus ampliſſimi omnium, atque ſummi habentur, in excelſo Collegio, tamquam in ſpecula collocatus, quam longiſſime proſpicere, Remque publicam ſua vigilantia, ac pietate ab omni perturbatione vacuam reddere ſui muneris eſſe judicaret.

Magnum, eſt in Republica noſtra, ac fortaſſe omnium maximum (a) Xvirum Concilium, in quo una cum Xviris Princeps ipſe, atque ſeni *Conſiliarii* Principi aſſidentes, non modo in atrocioribus criminibus jus dicunt; ſed etiam quaecumque ad Reipublicae quietem ſpectare maxime videntur, autoritate vere ſuprema decernunt, ac ſanciunt. Scribas Reipublicae a ſecretis ex altero eodemque honeſtiſſimo civium ordine cunctos creant. Patriciorum cujuſvis generis omnes culpae ab ipſis praecipue & cognoſcuntur, & plectuntur. Quod ſi cives regere, quam hoſtes vincere praeclarius eſt, atque habetur, majorem profecto gloriam ſanctiſſimis legibus, & judiciis, quam claſſium, aut exercituum imperatores partis victoriis, parare ſibi Decemviros credendum eſt. *Maurocenus* autem hoc in concilio non unam, aut alteram; ſed leges Decemvirum omnes ex concilii totius conſulto, una cum Franciſco Contareno, Equite, ac divi Marci Procuratore ſapientiſſimo, atque clariſſimo Senatore, digeſſit, compoſuit, ac e tenebris ferme, & ſqualore in lucem reſtituit; magnumque illud opus permagni uſus, atque fructus tantis Senatoribus debet ferre acceptum Reſpublica. In judiciis vero cum magis ad lenitatem, quam ad ſeveritatem natura propenſus eſſet; ſeverior tamen judex exiſtimabatur. Res enim publicas duabus praecipue rebus contineri, praemio, & poena frequenter in ore habebat: proinde neque rationi, neque juſtitiae convenire magnum illud Xvirum concilium, quod graviſſima tan-

(a) *Xvirum Concilium*, &c.) *Maurocenus* ter in ſanctiſſimum Xvirum Collegium allectus eſt: primum ſcilicet anno 1606. III. non. dec. iterum anno 1615. X. kal. ſept. tertium 1617. VIII. id. ſext.

(a) *Crean-*

tantum, ac atrociſſima quaeque delicta punire ſolet, ad humanitatem, & indulgentiam traducere: cum magna ſcelerum facinora non ſolum ad poenam, ſed multo magis ad exemplum, atque adeo metum conſpicuis, atrocibuſque ſuppliciis ex uſu Reipublicae debeant jure vindicari. Non tamen ipſi, quod aliis fere ſemper contingit, ſevera virtus vel comparavit pro laude probrum, vel odium, aut invidiam peperit pro gratia: immo vero, quod arduum apud mortales in primis accidit, cum ſumma gloria benevolentiam quamdam ſingularem, omniumque civium ſtudia numquam non conciliavit. Sciebant enim omnes, integerrimum virum delicta cuncta non odio dumtaxat habere, ſed acerbe etiam caſtiganda, & coercenda ducere; nihilominus quoſque reos, ac ſontes acerbo cum animi ſenſu fere invitum punire.

Multas praeterea, eaſdemque maximas dignitates obtinuit, quas nimis longum eſſet ſingulas referre, ſic omnes honorum ordines, & gradus emenſus, ut in dies majori laude cumulatus ad majora conſcenderet. (a) Creantur, cum Princeps diem obiit, emendandis, ſi quid opus eſt, legibus Vviri, qui

(a) *Creantur emendandis legibus Vviri.*) Trium diverſorum magiſtratuum hic, & inſequenti oratione mentio fit a *Craſſo*, quorum inter ſe diſcimen paucis juvat ſubjicere. Primus, qui paullo poſt initum novi Ducis principatum, non autem *cum Princeps diem obiit*, creatur, Vvirum eſt *legibus corrigendis*. Eorum munus ſatis lucide hic *Craſſus* exponit. Alter eſt *Ducis promiſſioni corrigendae*. Vviri pariter gerunt, ii vero ſtatim a Ducis obitu, interregni tempore creati; qui leges ad Ducem ſpectantes emendat, ipſas abrogantes, derogantes, ſubrogantes, ut opus videtur: quas ſervaturum ſe quoniam Dux recens ſalutatus, jurejurando interpoſito, *promittit*, iiſdem *promiſſio ducalis* nomen vulgo eſt factum. Vviri autem officio perfuncti, magiſtratu ſe ſe abdicant. Tertius IIIvirum eſt *Quaeſitorum:* vulgus *Inquiſitores* dicit. Interregni tempore & hi creantur. Eorum muneris eſt, in vitam demortui Principis *inquirere*, ac de ſervata *promiſſione* cognoſcere. Hinc aliquando contigit, ut multa ejus heredibus irrogaretur. Vide *Franciſcum Sanſovinum* ad calcem libri XI. deſcriptionis Venetiarum, vulgo *la Venetia*. Omnes hi magiſtratus majoribus comitiis, creantur: eorum tamen nullus ulli umquam, praeterquam ſenatoriis viris, prudentia, morum integritate, ſummorumque magiſtratuum adminiſtratione clariſſimis demandatur.

Exſtincto Marco-Antonio Memo Principi *Andreas* IIIvir Quaeſitor datus eſt anno 1615. poſtridie kal. nov. At *promiſſioni ducali* corrigendae Vviratum ſemel iterumque geſſit eodem anno 1618. primo poſt obitum Joannis Bembi XIII. kal. apr. deinde IIII. id maj. poſt obitum Nicolai Donati creatus.

Iiſdem Principibus recens inauguratis, Vvir legibus corrigendis ter *Maurocenus* eſt delectus. Primum Marco-Antonio Memo principatum gerente, anno 1612. X. kal. jan. Iterum 1616. VI. kal. quinct. Joanne Bembo principatum ineunte. Tertium poſt Nicolai Donati inaugurationem, 1618. prid. non maj. Eorum quae tertium Vvir geſſerit *Maurocenus*, nihil memoriae proditum eſt. Etenim Donati Principis obitu primum, mox etiam ipſius *Mauroceni*, qui paullo poſt Antonii Prioli inaugurationem deceſſit, nihil memorabile fieri potuit. Contra *Mauroceni* collegarumque acta, Principibus Memo ac Bembo, digeſta ſunt in *Volumine ſtatutorum, legum, ac jurium DD. Venetorum*, quod prodiit Venetiis, typis Pinellianis, 1665. in 4. pag. 290. & 293. 2. Quin etiam conditarum per ipſum legum, cum primum hoc magiſtratu functus eſt, idem meminit in ſua Hiſtoria, ſub exitum anni 1613. „ Domi, ex veteri Reipublicae inſtituto, cum ab inito Marci-Antonii Memi principatu *quinque* inſtaurandis *corrigendiſque legibus*, majoribus comitiis delecti fuiſſent: Nicolaus Donatus, Leonardi Ducis frater: Aloyſius Georgius: Leonardus Mocenicus: Antonius Grimanus: *Andreas Maurocenus*: ii, inter ſe conſultatione habita, leges de teſtamentis ſcripto, vel in procinctu condendis, deque dotibus ſolvendis, majoribus comitiis tulere, quibus iniquorum hominum malignitati & fraudi obviam itum, &c. „

Alium etiam magiſtratum anno 1605. IIII. kal. apr. Senatus ſuffragiis delatum *Maurocenus* geſſit, cuſtodiae legum praepoſitus: *legum Conſervatorem* dicimus. Alium autem *cuſtodiendis*, alium *corrigendis legibus* magiſtratum eſſe, ex ipſo nomine apparet: quemadmodum alium eſſe *corrigendis legibus*, alium *corrigendae promiſſioni ducali* Vviratum, ex iis quae ſupra dicta ſunt, colligi poteſt: ille enim, quae ad civitatis univerſae regimen ſpectant; hic, quae ad Princi-

pis

qui non modo legum vitiâ corrigere, ut nomen indicat (nam *legum Correctores* vulgo nominantur) ſed eaſdem condere, & antiquare novis rogationibus poſſunt. Id autem praeclariſſime Reſpublica conſtitutum habet, ut quotieſcumque interregnum accidit, cum leges omnes per ſapientiſſimos illos Vviros excutiantur, tum eae praeſertim, quae Ducis perſonam attingunt, ubi uſuvenit, novarum legum rogationibus corrigantur. Aliis autem IIIviris demandatur hoc munus, qui prudentia, & integritate quam maxime polleant. Accedunt etiam IIIviri totidem ejuſdem notae, qui in mortui Ducis acta diligenter inquirant; bene atque ex legum praeſcripto, an ſecus ſe geſſerit: qui ex eo, quo funguntur, munere *Inquiſitores* appellantur: prudenti ſane, atque laudabili maxime ratione, cum diu ſalva conſiſtere non poſſit Reſpublica, niſi perpetua in ea legum vigeat autoritas; neque tyrannus unquam exoriri poſſit, ubi, circumſcripta certis legibus poteſtate, ex earum, & non ex hominum arbitrio univerſa geruntur. Has dignitates, ut pleraſque alias, non ſibi ſemel, ſed iterum delatas, ac ſaepius, nunquam faſtidivit, cum nihil ex rebus humanis *Maurocenus* praeclarius, quam de patria benemereri arbitraretur; nullumque ex magnis laboribus perhorreſceret, nullum ex parvis ſe indignum exiſtimaret; ſed quodcumque Senatus imponeret oneris, alacri ſemper, atque lubenti animo perferret.

(*a*) Patavino quoque gymnaſio moderando IIIvir *Reformator*, ut ajunt, frequenter creatus (hic honos eis tantum viris tribui conſuevit, qui egregiae doctrinae nomine commendantur, quique autoritatem, & gloriam maximis in Rempublicam meritis conſecuti ſunt) oblatum munus, per ſe ampliſſimum, atque celeberrimum, libentius etiam propterea obire videbatur, quod publice in tanto gymnaſio literas profitentes (*b*) non modo cognoſcere poterat eruditos homines, ſed promovere, juvare, ac ornare facillime.

pis auctoritatem reſpiciunt, leges inſtaurat & emendat: quod fortaſſe minus a *Craſſo* animadverſum eſt.

(a) *Patavino quoque gymnaſio moderando*, &c.) Patavinum gymnaſium, univerſamque rem literariam ter moderatus. Haec provincia primum illi collata anno 1608. V. id. febr. Iterum 1612. IIII. non. aug. Tertium IIII. non. ſept. 1616. quem magiſtratum cum gereret, vita functus eſt.

(b) *non modo cognoſcere poterat eruditos homines, ſed promovere*) Quantum ab eruditiſſimis viris, ex iis praecipue qui in patavino gymnaſio publice docebant, *Maurocenus* noſter obſervaretur ac diligeretur, ſupra memoravimus. Paucis modo quos ille ad ejuſdem gymnaſii ſubſellia promoverit, referemus.

Id *Mauroceno* ſe debuiſſe vir eruditione plurimiſque editis operibus clariſſimus *Fortunius Licetus* ipſe teſtatus eſt, nuncupato ejus nomini opere quod inſcribitur: *De his qui diu vivunt ſine alimento*. Quod ad grati animi ſui ſignificationem a ſe factum eſſe profeſſus eſt idem *Fortunius* libro *de propriorum operum hiſtoria*, quem edidit *Patavii*, *typis Paulli Frambotti*, 1634. in 4. hiſce verbis „ Dicavi volumen *Andreae Mauroceno*, Senatori Veneto, qui pa- „ tavini gymnaſii moderator anno M. DC. VIIII. cum collegis Trium viris literariis ME PA- „ TAVINAM AD CATHEDRAM PHILOSOPHIAE primum extra ordinem VOCA- „ VERAT atque traduxerat. „ Toties laudatus Bellunenſis Epiſcopus ita epiſtolam ad *Licetum* exorſus eſt, pag. 209. „ Magno non ita pridem teſte ſtudii erga te mei, eodemque „ ſponſore tui in me amoris, ſum privatus *Andrea Mauroceno*, utriuſque noſtrum cupidiſſi- „ mo, &c. „

Anno 1617. prid. non. oct. juri canonico horis veſpertinis docendo ut praeficeretur, operam dedit, *Alexander Syncliticus*, qui a *Tomaſino* dicitur „ vir omni laude dignus, & in- „ ter juris profeſſores primarius, conſiliis & voce toto orbe celeberrimus. „ Adi *Lollinianas Epiſtolas*, pagg. 8. ac 22. nec non *Mauroceni Opuſcula* pag. 230.

Mauroceni quoque praecipue opera *Joannes Prevotius*, vir doctiſſimus, quemque ille plurimi faciebat, honeſtiſſimo ſtipendio conductus eſt, ut *ſimplicia* in hortis patavinis oſtende-

ret,

Procuratoriam, quam vocant, dignitatem, quae, ſi Principem exceperis, primas obtinet, idcirco non obtinuit, quia nunquam petiit : neque illa ſolet unquam tribui, niſi candidatis ; nec ipſe candidatum profiteri voluit, ab omni ambitione quippe longe remotiſſimus.

Qui tamen eminentiſſimum locum occupant, honorum duo gradus, Ducis, & ſacri Præſidis, ſive Patriarchae ; ii *Mauroceno* utrique haud quaquam petenti, immo ne tale quidquam ſuſpicanti, parum abfuit, quin obtigerint, ultro demandati. (*a*) Etenim anno M. DC. XV. cum in Matthaei Zanis, Patriarchae ſanctiſſimi, locum Venetum de more civem ſufficere oporteret ; ſolerentque Patres Senatorem aliquem deſignare illuſtri pietatis, & doctrinae laude celebratum : *Maurocenus* inter ceteros, licet *continentis Sapiens*, neque adhuc maximis illis, ad quas paucis poſt menſibus pervenit, dignitatibus functus, ſuffragatorum multorum voluntatem, immo civitatis univerſae ſtudium in ſe unus converterat. Ita certabant in eo virtutes omnes tanto faſtigio dignae, ſcientia, facundia, mores integri, & quae primas agit, innocentia vitae, atque in Deum Optimum Maximum pietas ſingularis. Neque certe illi tantam veluti de manibus eripere dignitatem quiſpiam praeter eum poterat, qui tum creatus fuit, Franciſcus Vendramenus, Senator ampliſſimus, qui deinde a Paulo V. Pontifice Maximo Cardinalis eſt dictus.

(*b*) Anno vero M. DC. XVIII. qui poſtremus ejus vitae annus quoque fuit ; cum in Duce eligendo, qui Joanni Bembo ſuccederet, electores inter ſe haud facile convenirent, eoſque commemorare pergerent, atque nominare, qui etiamſi candidati non flagitabant, tam excelſum tamen honoris apicem merebantur : ipſe quoque relatus eſt facile in eorum numerum, eumque ſuffragiorum numerum obtinuit, qui virtutem, & maxima in Rempublicam viri merita teſtaretur, & aeque rerum aeſtimatori cuique facillime oſtenderet : cum ille, audita re, ſubridens, *Laetari ſe multum*, diceret, *habuiſſe Rempublicam non ſolum Nicolaum Donatum, qui Princeps renunciatus tandem fuerat ; ſed alios etiam quamplurimos qui ſibi praeferri poſſent : oportere cives probos nullius ambitionis, ſed unius Reipublicae rationem maximam habere, ut dignioribus ceteri ſemper non gravate concedant, & oblatus etiam magiſtratus reſpuatur conſtanter, ſi minus rei gerendae nos aptos ſentiamus ; atque adeo, ſi res ita ferat, deponatur omnino,*

---

ret, ut *Tomaſinus* affirmat in *Elogiis virorum literis & ſapientia illuſtrium*, cum *Prevotii* elogium affert. „ Viro cl. *Proſpero Alpino* jam fatis defuncto, *Andreae* potiſſimum *Mauroce-* „ *ni* conſilio horti juxta publici cura, additis LX. florenis, ipſi (*Prevotio*) committitur. „ Ex *Mauroceni* epiſtolis quae exſtat pag. 235. ad *Prevotium* data, ipſi hanc novam provinciam demandatam videtur gratulari.

(a) *Etenim anno* M. DC. XV.) Senatus novo Patriarchae in locum Matthaei Zanis creando habitus eſt V. kal. ſept. anno M. DC. V. non autem M. DC. XV. ut *Craſſus* narrat : ſed typographi errorem puto. Centum & ſeptem ſuffragia *Maurocenum* crearunt. Praelatus nihilominus illi eſt Franciſcus Vendramenus, centum triginta tribus ſuffragiis creatus.

(b) *Anno vero* M. DC. XVIII.) Joanni Bembo exſtincto cum Principem ſuffecturi unus & quadraginta electores conveniſſent, ea fuere inter Patres certamina, ut quamvis ſuffragia iniri VIII. kal. april. coepiſſent, nonis tantum april. ſubrogato Nicolao Donato, conventus dimiſſus ſit. Quinquies & tricies inita ſuffragia ſunt : clariſſimorum procerum nomina calculis ſubjecta, inter quos *Mauroceni* noſtri habita eſt ratio. Cum enim III. kal. apr. decimotertio ſuffragia inirentur, primo *Maurocenus* novem ſuffragiis probatus eſt : undecim deinde, cum III. non. apr. jam viceſimonono in ſuffragia iretur : poſtea duodecim, cum prid. non. ejuſdem menſis ſeſſi certaminibus Patres triceſimoquarto ad ſuffragia eſſent vocati. Neque aliud certe tanto Senatori obſuit, quominus Reipublicae Princeps renunciaretur, quam nondum matura ſupremo magiſtratui aetas, qui non niſi confecto maximorum honorum curriculo, valde ſenibus deferri ſolet.

(a) *cum*

munio, ut praestantioribus viris, & praecipue senioribus, quippe qui magis idonei videantur, permitti queat.

At paulo post, (*a*) cum tot jam annos Reipublicae causa & in excelso collegio labores maximos subiret, & quae incurrere solent, subcisiva tempora perire sine fructu nulla pateretur, sed literarum studiis, & Historiae scribendae daret, (*b*) sensim debilitatis, ac ingravescente etiam aetate fractis corpusculi viribus, tantis oneribus ferendis diutius par esse non

(a) *cum tot jam annos*) Difficile dictu est, quibus quantisque, & quam assiduis curis ea Reipublicae pars administretur, quae ad *Consilii Sapientes* pertinet. *Aloysius Lollinus* datis ad Senatorem nostrum literis, pag. 12. maxime exercitam *Sapientum* vitam ita describit: „ Occupationes sane vero publicae ἐξαμυσβίους Castoras vos reddunt, proceres politicos. „ Semissis anni cuique integer ita a vobis Reipublicae insumitur, ut vix respirandi otium supersit. Semissis vitae muniis fit reliquus, nec ille quidem totus, aut omnino liber, cujus „ quippe pars non quotacumque, sed plerumque potior, eisdem ferme distinetur curis. „ Etenim *Maurocenus* per sex alios menses, post abdicatum *Sapientis* munus, gravissimis, ideoque curarum plenis magistratibus, ut solet, praeficiebatur, ne umquam vacaret. Propterea aliam ad eum epistolam pag. 325. ita incipit: „ Nimium siles, vir amplissime, hoc est, ut ego quidem interpretor, NIMIUM TE PUBLICA RES OCCUPAT, cui aetatem, cogitationes „ omnes, linguam devovisti. Etsi te silere ἄκυρον fortasse fuerit dixisse, cum tu interea concionibus tuis curiam demulceas; gravioribusque curis otium rependis nuper valetudini insumptum. „ Quantum tamen vir patriae amantissimus laboris in Reipublicae administrationem impenderit, *Mauroceno* ipso luculentius nemo significavit, qui consanguineo & amico suo *Nicolao Contareno*, ut ex ejus *Opusculis* apparet, pag. 209. quietem qua ille Patavii fruebatur „ sibi quoque maxime optans, haec scribit: „ Quid vetat (dices) quo minus huc convoles? An „ te fatigem narrando, quae melius, quam ego, nosti? Vivendi hoc implicatum curis genus „ quod perhorresco, fugientem me sequitur, vitaeque meae brevis summam intercipit: expel- „ lere si connitar, tamen usque recurret. Quid plura? NULLA MIHI REQUIES A REBUS PUBLICIS, quae nocturnis diurnisque negotiis corpus animumque ipsum deterunt. „ Ideoque epistola etiam ad *Lollinum*, pag. 199. conquestus est, publicis se curis impediri, quo minus affectam *Historiam* suam ultima admota manu perficeret. „ Id unum me mordet, an- „ git, atque excruciat, quod HISTORIAM, quam summis vigiliis fere usque ad haec tempora perduxi, AD UMBILICUM ADDUCERE NEQUEO; neque enim vel semihoram „ diei ac noctis quietam ducere licet: annuet fortasse meis votis aliquando Deus opt. max. „

(b) *sensim debilitatis . . . ac fractis corpusculi viribus*, &c.) Mirum nemini, quod viro tam molestis aliis ex aliis curis implicito, neque ideo a musis alieno ita corpus debilitatum sit, ut aetate in senium vergente multis gravissimisque morbis affectus fuerit. Primum extremo suae vitae tempore vehementissimo oculorum dolore afflictari coepit. Hac de re ita ad *Prevotium*, medicum celeberrimum, scribit. pag. 201. „ Ego, mi *Prevoti*, anni hujus initio, cum non- „ dum bene confirmatus ad Collegium accessissem, in graviorem morbum incidi; nam VE- „ HEMENTISSIMIS OCULORUM DOLORIBUS alternis noctibus EXCRUCIOR, quas „ saepe insomnes traduco; neque adhuc remedia vincere malum queunt, &c. „ Quotannis, statis tempestatibus, hujusmodi dolore captum intelligo; siquidem quadam epistola, pag. 214. sibi ait amici *Lollini* literas redditas „ ANNIVERSARIO fere OCULORUM DOLORE „ LABORANTI, atque in tenebricoso loco sedenti. „ Cui epistolae non inficetum responsum dat *Lollinus* his verbis, quod inter *Epistolas miscellaneas* exstat pag. 150. quamvis operarum incuria sit 350. „ Illud medio de fonte tot leporum peramarum fuit, quod te OPHTHALMIA laborasse scribis. Te ne adeo, quem totum oculeum esse in Reipublicae, literarumque rem in primis foret, OCULORUM laboribus tentari? Irascor Asclepiadum cohorti „ cujus crimen est, quod tantum doctrinarum lumen tenebras inabitat, &c. „ Ad oculorum dolorem, alium quoque accessisse, *Lollino* deinde significat *Maurocenus*. „ Unde nam exor- „ diar, Praesul amplissime? an a tuis suavissimis literis, an a meis acerbissimis doloribus? Illae animum erigunt, recreant, pascunt; hi corpus deprimunt, torquent, excruciant. „ Nam cum anni initio ab ophthalmia, qua mirum in modum vexatus fueram, convaluissem, atque iterum ad Collegii pensum rediissem, me gravior morbus excepit, quo alter- „ nis noctibus CAPITIS OCULORUMQUE DOLORE vehementissime maceror; neque „ ullis adhuc remediis pertinax malum evinci potuit; medici potius morbi novitate atque obstinatione vincuntur. „ Non ideo tamen musarum amantissimum virum potuisse umquam

a li-

potuit. (*a*) Itaque cum in Senatu maximis de rebus ſemel atque iterum diſſeruiſſet, acerrimeque & concitate admodum peroraſſet, ut in more habebat, continuo morbum ex ingenti labore contraxit; qui levis prius, ac nullius fere momenti creditus, brevi in adeo periculoſum, & gravem evaſit, ut, ſaeviente atrociter febre, decem dierum ſpatio os illud eloquentiſſimum, & ſapientiſſimum aeterno damnarit ſilentio. Cum autem periculoſius aegrotaret, gliſcente in dies morbo, ſacris, quae ad expiandum animum pertinent, rite procuratis, contractas animi ſordes religioſe diluit; epuloque caeleſti, quo ſanctiſſimum CHRISTI JESU corpus porrigitur, confirmatus, XIII. kal. julii ex hominibus non magis exemptus, quam exaequatus, ſi hoc fas eſt dictu, Divis ipſis, immortalitatem recepit verius, quam mortem obivit. Moriens ſine ullo vultus, & corporis motu, adeo placide, ac tranquille ex hac vita deceſſit, ut videretur levi ſomno ſopitus quieſcere: neque ſanctius quiſquam, aut lenius diem extremum clauſit. Neque modo luctus, & lacrymas ordinibus cunctis; ſed huic aetati magnum, ac triſte deſiderium ſui, poſteris etiam virtutis memoriam ſempiternam reliquit. (*b*) Lugebat Senatus, moerebat equeſter ordo, plebs erat quaſi ſenio, & ſqualore confecta; omnis aetas, ſexus, & gradus affligebatur; domus denique, &

„ a literarum ſtudiis avocari, ex iis quae ſequuntur, intelligo: „ Ex his, quae mea nunc ſit „ vitae ratio, cognoſcere potes. A publicis negotiis abſtinere cogor: ſed id in lucro repone- „ rem, niſi mihi lectione & ſcriptione penitus interdictum eſſet. Aures tantum reſtant, quae „ me auditu exercent: anagnoſte, ideſt lectore utor, qui labantem quandoque animum le- „ ctione parum operoſa, at utiliori ſuſtentet. „ *Angelo Grillo*, Caſinenſi, epiſtola, quae inter *Opuſcula* invenitur pag. 207. aliud etiam anniverſarium valetudinis ſuae vitium *Maurocenus* narrat. „ ANNIVERSARIO STOMACHI DOLORE jam aliquot dies LABORAN- „ TI mihi nihil vel ad leniendos cruciatus opportunius, vel ad conſtantiam ſalubrius, tui de „ me memoria accidere potuit, &c.,

(a) *Itaque cum in Senatu*, &c.) Extremi illius morbi, quo deceſſit, cauſſas & vim ita deſcribit medicus ac laudator ejus *Palazzolus*. „ Sed dum in Senatu vela in altum pro- „ vehunt, ac multi ſubinde venti iraſcendi, dolendi, indignandi abripiunt orantem, ex „ multa atque contenta jactatione naufragium fecit. Sic enim incaluit, ut bilis in ſummum „ corporis effuſa ſit. Dixi, & quantum in me fuit, contendi, ut decumberet, & per ali- „ quot dies a publicis curis avocaret animum. Satis fractum, ſatis confectum eſſe. *At Se-* „ *natum*, inquit, *cogendum juſſi. Salus mea plane mihi inviſa, ſi non ſit cum Reipublicae ſa-* „ *lute conjuncta*. O vocem patriae ſalutarem, &c. Accitus tandem *Amaltheus* (*Octavius* nempe, *Hieronymi* filius, clariſſimi viri) ille Aeſculapius, ille

„ ——— *Quo non praeſentius ullum*
„ *Auxilium venit* ———

„ Adhibita a nobis ſunt quaecumque ſtudium, induſtria, ingenium arte, experientia, exer- „ citatione conſequi poteſt. Sed morbi pervicacia conatus omnes eluſit: praeſertim cum in- „ commoda uteretur valetudine, & multis ſtudiis atque vigiliis exhauſta, &c. Idcirco defun- „ cto inſpiciendi & exenterandi cauſa diſſecto, jecoris, lienis, & pulmonis pars, qua altior „ & editior, ſanguine & tamquam ſpiritu carere jam coeperat. Ad haec * *oc-* „ *caluerat* ductus, qua bilis in primis ad inteſtina fertur; ut nulla jam relevare eum, & in „ integrum reſtituere vel induſtria, vel remedia poſſent. Ita divinus ille animus ſummum il- „ lum locum & excelſum, plenum ſtellarum repetiit. „

* *forte* occalluerat

(b) *Lugebat Senatus*, &c.) „ Luctuoſus fuit omnibus illius obitus atque diſceſſus. Te „ enim, *Maurocene* optime ac ſapientiſſime, jam enim te mea haec vox affatur & alloquitur, „ ubi ubi es; te, inquam, Collegium, quod ſapientiae acumine quaſi admirabile reddidiſti; „ forum, quod negotiis plenum, controverſiis perturbatum, jure & aequitate placaſti; comi- „ tia, quae facundia & eloquentia detinuiſti; Eccleſia, quam religione ac ſanctitate ornaſti; „ domus, ubi pietatem; Senatus, ubi fidem poſuiſti; bibliotheca libris optimis, & undique „ conquiſitis inſtructa; & illa, illa inquam lucerna, ſocia lucubrationum tuarum, lugere, „ ac patronum ſuum requirere quodammodo viſae ſunt. „ *Aurel. Palazzol. in Paneg.*

(a) Ni-

& plateae tam beneficum, tam ſalutarem, & prudentem ſenatorem deflere videbantur. Fuit omnium cum gemitu ad divi Lucae tumulatus. *Paulus* frater; dicerem ego tantarum virtutum heres, ſi aut debitas laudes pateretur ejus viri modeſtia, aut res ipſa palam, quod exiſtit, non loqueretur; hic igitur, quem minorem natu, ſed non ulla virtute *Andreas*, veluti filium unice dilexit, veluti genitor ab eo viciſſim obſervatus, ſepulchrum de more faciundum, exſtruendumque curavit.

Famam quidem tam clari nominis nullus tumulus, nulla unquam teget vetuſtas temporis, nulla oblivio. (*a*) *Nicolaus Contarenus*, ejus conſobrinus, Senator graviſſimus, in Veneta Hiſtoria conſcribenda Decemvirum juſſu confeſtim ſubſtitutus eſt: vir non modo literis, atque adeo diſciplinis omnibus mirum in modum excultus, & eloquentiſſimus; ſed qui pro temporum ratione a muſis ad martem deflectere, utilemque Reipublicae & glorioſam ſibi operam militiae, & in caſtris, ubi (*b*) ſummo cum imperio praefectum agit, praeſtare poſſit.

Non eſſet hercle, quod *Mauroceni* formam, atque effigiem referrem, cum illa non tam nobilium artificum expreſſa tabulis, aut ſignis, quam alte in hominum praeſtantiſſimorum mentibus impreſſa perenni, ac nunquam intermoriturae gloriae memoria ſit jam conſervata; (*c*) *Jacobus* autem nepos, jam *ordinum Sapiens*, ipſo ingenuae frontis honore tanti patrui imaginem; ſed multo magis moribus, & doctrina ita referat, ut tam egregii nepotis cauſa beati *Andreae* manes habeant, unde ſupra humanae felicitatis faſtigium efferre ſe valeant. Facies fuit illi non multo rubore ſuffuſa; ſed quaſi repraeſentaret animum, decora, modeſta, & ingenua: lata frons, promiſſa barba, oculi hilariores, & venuſti; ſed qui aſſiduo literarum ſtudio nonnihil lippitudinis contraxerant, qua vel invitus *Andreas* literarum amorem ubique oſtentaret: ſtatura breviori, atque humiliori, quam cum elato capitis integumento, ſocculiſque ac inceſſu incaſſum augere tentaret: excelſa ingentis animi magnitudine, & tantis virtutibus, veluti cumulis ſuperimpoſitis, mirum quantum amplificavit, atque in majus extulit. Ita vero natura compara-

ra-

(a) Nicolaus Contarenus, *ejus conſobrinus*, &c.) *Amitinus Andreae Mauroceno* proprie fuit *Nicolaus Contarenus*. Siquidem hunc *Joannes-Gabriel Contarenus*, *Nicolai* filius, Senator ampliſſimus, ex *Paulla Maurocena* ſuſceperat, lectiſſima femina, *Andreae Mauroceni* filia, ac *Jacobi*, *Andreae* noſtri parentis, ſorore. *Contarenus* vero, ſicuti *Andreae* in Hiſtoriae conſcribendae munere, ita *Nicolao*, *Andreae* fratri, in Nicenae bibliothecae praefectura ſuffectus eſt. Anno tandem 1630. januario menſe patriae principatum obtinuit. Exſtat apud heredes, praeſtantiſſimos viros, manu exarata, duoſque in tomos digeſta *Venetarum rerum hiſtoria*, quam ille ab anno 1597. exorſus, uſque ad ſua tempora deduxit, ſermone italico deſcriptam. Etiamnum adoleſcens Venetiis, ex typographia Joannis-Baptiſtae Somaſchi, 1576. in 4. librum ſatis doctum evulgavit *De perfectione rerum*; qui editus iterum eſt Lugduni, apud Franciſcum Feure, 1587. in 8. Vide praefationem ad *Sabellici* hiſtorias. *Nicolaum Contarenum Mauroceni Opuſculorum* pag. 202. appellat *virum philoſophicis diſciplinis ornatiſſimum*; ubi etiam magnificas ejus aedes Patavii in Vantio ſitas luculenter deſcribit, laudatque otium ejus, & cum literatis viris conſuetudinem *Lollinus Contareno* ſcribens *Epiſtol.* pag. 54. *Philoſophi* cognomentum addit; *eque* cognomento ait illum *communi conſenſione civium vocari* Habuit autem *Andreas Nicolaum*, non tam cognationis, quam amicitiae jure ſibi devinctum in primis: quod ſatis probant eae, quae in iiſdem *Opuſculis* epiſtolae occurrunt, pagg. 202. 209. 240. 245.

(b) *ſummo cum imperio praefectum agit*) Legatus cum imperio in Reipublicae ditionibus ultra Mincium erat tunc Nicolaus, *Proviſorem* vulgo dicimus, quae legatio ipſi fuerat demandata anno 1621. XIIII. kal. mart.

(c) Jacobus, *jam ordinum Sapiens*) anno 1620. VIII. kal. oct. eam a Senatu dignitatem obtinuit.

ratum eſt, ut qui nos movet animus, brevi corpore incluſus, tamquam collectis minori in ambitu viribus, majori virtute membra regere, & facilius ad excogitandum moveri, celeriuſque cuncta comprehendere, & explicare videatur. Nos itaque, quando ante oculos obverſabitur ſpecies tanti Senatoris, tum intelligere debemus, eum, quem jam deſcripſimus, animum excelſum, ingentem in brevi corpore adfuiſſe una cum tot, tantiſque prorſus admirandis naturae, ingenii, & virtutum omnium ornamentis; atque ita ceu magni hoſpitis exiguum hoſpitium, quod fieri ſaepe videmus, venerabundi admirari.

Reliquum modo eſſet, ut praeterea apophthegmata, ſeu brevia quaedam dicta memoriae mandarem, ex quibus longe clarius, & apertius, cum ab intimis ſenſibus proficiſcantur, quam ex oris lineamentis mores hominum judicari poſſunt; talis enim plurimum hominibus oratio, qualis vita: nec unquam fere alius ſerio dictis, alius animo color. Enimuero neque nos ea diligenter potuimus colligere, quae collecta integrum, & bene longum volumen exigerent; & *Maurocenus* ſermone quotidiano veteribus potius elegantium ſcriptorum dictis uſurpandis, quam recentibus a ſe excogitatis delectabatur. Nonnulla tamen attingam, perpaucis contentus, quae curioſo lectori ſatis eſſe poſſint. Cum igitur quemdam hortaretur, donum ut recuſaret; ille vero nihil jucundius eſſe diceret, quam rem magni pretii nullo pretio obtinere, ſubjecit *Andreas: At ſaepe maximum pretium ejus rei exiſtit, pro qua nullum datur*. Cum dolori alter plus aequo indulgeret, tempuſque medicinam facturum diceret frequenter: *Vulgus*, inquit *Andreas*, *diu ferendo ſolet, prudentes diu cogitando leviorem facere moleſtiam debent*. Cum quidam *ſclopetti*, ut modo vocant, incertum ictum reprehendens, militem, qui ſatis non collimaret, acriter caſtigaret, ridens Andreas, *An putas*, inquit, *hominem, quia fulmen accipit, Jovem eſſe?* Nonnulli hominum, Deorumque fidem implorabant, pacis nomine, & ſpecie non ſemel decepti, cum *Andreas populos quoſdam eſſe* diceret, *quibus nihil fidei habendum: cum pacis, & belli nominibus, tamquam nummis utantur, non ad fidem praeſtandam, ſed ad arces, & civitates ſibi comparandas: meliores certe cum bellum aperte movent, quam cum pacis, & amicitiae nomine inſidias tegunt*. Cum vero legibus cunctis, necnon magiſtratibus in omni vita religioſiſſime obtemperaret, *Nihil hominibus gravius eſſe*, ajebat, *quam injuſte ſervire: nihil vero ſuavius quam juſte parere*. Cum amicus quoddam ejus dictum liberius carperet, & vetus illud uſurparet, *Veritas odium parit: Immo*, inquit Andreas, *quod in hominibus fieri frequenter videmus, ut nepos avum ſuum potius referat, quam patrem; id etiam in veritate uſuvenit, ut ea, quae ex amore naſcitur, amorem; odium vero parere ſoleat, quae oritur ex odio. Amicorum offenſiones, non aurificis trutina, ſed quadam amoris lance ponderandas*, affirmabat. Blaterones quoſdam, & qui nihil penitus tacere poſſunt, *bajulorum peſſimum eſſe genus quoddam*, praedicabat: *Quid enim gravius hominem illum ferre poſſe, cui tacere grave ſit, natura cuique leviſſimum?* Divinas preces aliquando altius domi recitabat: cum amicus argueret, ille vero ſtatim: *An igitur me rogare exiſtimas, quae palam etiam non poſſim?* Cum virum quemdam nobiliſſimum ſolaretur, dixiſſe illi memini: *Ut fumus non niſi alta, atque ſumma petit, ſic ambitio, qui ſunt in altiſſimo loco, praecipue perſequitur: veruntamen quo petit altiora, aeque ac fumus, eo citius evaneſcit*. Hoc veluti oraculo huic ſcriptioni finis imponendus: tanti vero Senatoris illuſtris memoria grata cum recordatione perpetuo celebranda, ut ampliſſimo civi, tam praeclare de Republica merito, ſi non meritis par gratia, at certe pro viribus noſtris debita referri videatur.

LE-

LECTORI.

ANDREAE MAUROCENI *Vitam duo aetatis ſuae clariſſima lumina, ipſi aequales atque amiciſſimi enarrarunt* : Aloyſius Lollinus , *Bellunenſis Epiſcopus* ; & Nicolaus Craſſus . *Utramque in hac nova ejus* Hiſtoriae *editione daturus , quam* Craſſus *expoſuit , praemiſi , cum uberior mihi viſa ſit , ac ex ea lucidius appareat , qui cum privatim tum publice tantus vir fuerit . Accipe nunc alteram* , Lollini *opus , quae priorem quoque Hiſtoriae editionem praeit . Neque enim committam , quod toties in aliis jure reprehenditur , ut aliquid eorum deſiderari hic velim , quae primum excuſam hiſtoriam ornant . Satis praeterea hunc* Lollini *laborem commendant ſermonis elegantia ; ſtili etiam , niſi forte alicui ſupra hujuſmodi ſcriptionis genus exſurgere videatur , junctа ſuavitati granditas ; ſed praecipue clarum auctoris nomen , ac ea , quae ab ineunte adoleſcentia cum* Mauroceno *noſtro ipſi interceſſit neceſſitudo , quam morum ſimilitudo facile inter eos conciliavit , eorumdemque ſtudiorum communio . Si qua cupis mutuae inter tantos viros amicitiae teſtimonia , adi* Lollini Epiſtolas Miſcellaneas , *quarum haud paucas ad* Maurocenum *datas invenies , plures etiam ad alios , ubi* Mauroceni *mentio ſaepiſſime recurrit : adi lucubrationes illas , quibus amici obitum* Lollinus *deflet , quarum ſuo loco nos quoque meminerimus ; ne quid addam de hac* Vita , *quam auctor ſcripſiſſe tantum profitetur , ut eſſet* AMORIS FIDEIque *ſuae* MONUMENTUM *: adi* Mauroceni *ipſius epiſtolas inter ejus* Opuſcula , *haud multas illas quidem , ſed pro dimidia ferme parte* Lollino *ſcriptas . Ipſe tamen me tenere minime poſſum , quin ad hujus tam arctae familiariaritatis argumentum pauca hic afferam excerpta ex quadam ejus epiſtola , ad* Lollinum *ſuum data* Venetiis , idibus decembris , *M. DC. XVI. quae exſtat inter* Opuſcula , *pag.* 211. *quod eo libentius facio , quod hinc etiam nonnulla ad ſcribentis vitam ſpectantia colligi poſſunt .*

„ *Quid enim ad memoriam jucundius , quam illius temporis reminiſci , quo , poſt* „
turcicum bellum , pace cum potentiſſimo rege icta , anno ſuperioris ſaeculi ſeptuageſi- „
moquarto , felici meo fato in celeberrimo totius orbis gymnaſio TE PRIMUM AG- „
NOVI . *Dii boni ! quantum ſublimis ingenii tui virtus eluxit ? quos in omni ſcien-* „
tiarum genere profectus edebas ? quam in omnium ore verſabaris , dum aedes tuae „
omnium ſtudioſorum perfugium eſſent ? Nihil tunc mihi optatius , quam te videre , „
audire , alloqui , jucundiſſimos ſermones de communibus ſtudiis ſerere . O praeclara „
tempora ! cum nobilitatis Venetae flos in ampliſſimo ac pulcherrimo literarum theatro „
ſeſe ad egregios mores , atque diſciplinas effingeret , &c. „

Tranſiere beata illa otia : in patriam conceſſimus . Toga virili ſumpta , aliquan- „
tiſper ego e ſtatione deflexi . Tu pervigil , acer dies noctesque cum linguarum cogni- „
tioni , tum ſcientiis impenſe operam navabas . Mutuis alloquiis , frequentibus congreſ- „
ſionibus alebantur animi . In tuis , inque noſtris aedibus de rerum natura , de mo- „
ribus , de divinis rebus diſputationes habebantur . Aderant multi , quos perdiſcendi ſtudium attrahebat , ex noſtra nobilitate aliquot : intererat Nicolaus , *frater* „
meus , qui te unice colebat , quem tu mirifice adeo diligebas , ut numquam ſejunge- „
remini . (a) Alcyonios recolo dies , quibus per liquentia haec lateque extenta ſtagna „
incre-

(a) *Alcyonios recolo dies*) Aut myſteria ipſe mihi fingo , aut *alcyonii dies* hic non ſereni tantum ſunt & pacati . Quis enim tanta ſerenitate dies , quo noſtris , non ſolum per interſecantes urbem euripos , ſed *per late extenta ſtagna* mos ſit vehi ? Num & *alcyonii* ſereni tantum ſunt dies apud *Lollinum* epiſtola ad Maurocenum , pag. 67 ? „ Sic nunc conſilii tui ratio- „
nem probo vehementer , quod ejuſmodi tuis graviſſimis occupationibus diverticulum parave- „
ris , ubi quaſi de via feſſus , & complures dies ſis aliquando libentiſſime , & ALCYONIIS „
vel

„ *incredibili voluptate vehebamur. Sed cum ego, ac frater ad rempublicam vocaremur,*
„ *tu eam vitae rationem inſtituiſti, qua ſtudiis & tranquillitati commodius conſulere*
„ *poſſes. Nam Bellunenſis Antiſtes creatus, pietatis, religioniſque officia cum o-*
„ *mnium literarum genere ita conjunxiſti, ut hodie (parce, precor, neque id aſſenta-*
„ *tioni, a qua longiſſime abſum, tribuito) δεῦμα habearis. Immaturo fato ablatus*
„ *eſt mihi ſuaviſſimus frater, tuique amantiſſimus, qui mihi omnes voluptatis ac ju-*
„ *cunditatis ſenſus eripuit: ſolus ſtadium hoc publicorum munerum percurrere coactus*
„ *ſum, quam laborioſe, quanta cum meae valetudinis jactura, non commemoro. Inca-*
„ *nui, conſenui, jam ad calcem deveni, cito colligenda vaſa ſunt. At tu, ampliſſime*
„ *Praeſul, eumdem ſemper vitae tenorem ſervans, diu vivas laetus, felix, cunctis cu-*
„ *mulatus bonis; quique ex uberrimis ſapientiae fontibus ſacrum repleſti pectus, pate-*
„ *re quaeſo, ut inde ſtillae aliquot ad nos dimanent. Jam ſatis in vitae noſtrae cam-*
„ *po expatiatus ſum, jam vividis coloribus expreſſam brevem hanc mortalitatis uſu-*
„ *ram animo inſpexi. Utinam, quemadmodum* PARIBUS, *licet diſſimilibus*, PAS-
„ SIBUS *hoc quidquid ſpatii fuit, emenſi ſumus ad eamdem metam, perennem nempe*
„ *beatitudinem, perveniamus. Vide, obſecro, Antiſtes optime, quo me imaginatio*
„ *rapuit. Agnoſce fratris olim mihi cariſſimi, tibi addictiſſimi manes, meamque in*
„ *te obſervantiam; ſtudium fove, atque amplectere: idque pro certo habeas, nihil in*
„ *hac vita contingere mihi jucundius poſſe, quam ſi abs te, viro egregio, quem ſum-*
„ *ma veneratione proſequor, me viciſſim amari intellexero.* „

Ceterum huic Vitae *vix pauca adjiciam, praeter aliquas margini numerorum notas, quibus admoneris, ut ea quae* Lollinus *narrat, cum iis conferas, quae a* Craſſo, *aut in noſtris ad* Craſſum *Adnotationibus afferuntur.*

AN-

„ vel media in rerum hyeme FRUARIS. „ Si quid latet, puto utrumque ad illud aucupii genus alludere, quod capiendis mergis per hyemem, eoſque potiſſimum dies, qui *alcyonii* proprie a doctis vocantur, nobilitas noſtra exercet. Eſt autem jucundum quidem, ſed laboris plenum ac difficultatis. Namque parvulis leviſſimiſque cymbulis, in hunc unum uſum conſtructis, mollibus pulvinis inſtrati, quantum late patent aeſtuaria, aliquando etiam longius in altum provecti, hac illac circumvehuntur, ut marinas aves undis, in quas cibum captantes aſſidue ſe immergunt, tandem emergentes excipiant. Has autem gracile caput aqua efferentes (cibo enim infarſae ceterum corpus aegre trahere foras poſſunt) ut aſpiciunt, ſtatim in genua erecti, globum ex argilla ea arte arcu emittunt, ut capite petitas exſternent, & ſtuporem velut quemdam injiciant. Ita paene intermortuas, & ſummis aquis ſupernatantes cymba aſſecuti, praeda potiuntur. Quoniam vero per quam difficilis eſt tam certus ictus, quoties proſpere directus eſt, ob gaudium vectores cymbae aureo, vel ſaltem argenteo nummo graviori donant; aves vero domum delatas, expanſis alis, foribus affigere ſolent in orbem, aliamve figuram pro earum numero diſpoſitas, honeſti laxamenti, captaeque ex eo voluptatis argumentum. Hoc exercitationis genere oblectatos *Maurocenum* ac *Lollinum*, adhuc praecipue juvenes cum ſuſpicor, eorum laudibus nequaquam obtrectare mihi videor. Ceterum de auctoris mente lector judicet.

ANDREAE MAUROCENI,

SENATORIS PRAESTANTISSIMI,

(*) V I T A,

(**)AUCTORE AMPLISSIMO VIRO

ALOYSIO LOLLINO,

BELLUNENSIUM EPISCOPO.

(*) *Vita*) Hujus *Vitae* a ſe perſcriptae meminit idem *Lollinus* epiſtola quae exſtat pag. 229. ad *Henricum Catharinum Davilam*, clarum illum bellorum civilium gallicorum ſcriptorem. „ *Hiſtoriae Mauroceni* noſtri ſub praelo ſunt, quibus ego auctarium paro VITAM AUCTORIS. Pannum purpurae, inquies. Quid agerem? importunis amicorum precibus urgebar: ii non aliter, quam parendo, ſibi ſatisfieri paſſuri erant. „ In eamdem ſententiam pag. 301. ſcribit etiam *Bartholomaeo*, Carthuſiae Vedanae praefecto, quem nunciatum ipſi fuerat, aggreſſum fuiſſe *vitam cujuſdam ordinis ſui columinis & coriphaei*. „ Similis plane „ nobis deſudatus eſt labor, ANDREAE MAUROCENI, amicorum omnium optimi, „ DICTA, FACTA, MORES lineis apellaeis dignos, deſcribentibus rudi pennicillo. Hic „ pudorem forſitan in me requires, qui majores nido alas expliearim. Quid facerem? nemo „ alius erat, qui ſe exorari pateretur, ut ſubiret onus. Uſque adeo nos aręta hodie annona „ premit eorum pariter, qui ſcribenda faciant, & qui facta ſcriptis exprimant, & qua de- „ cet arte. „ Alia quoque epiſtola pag. 298. hanc vitam eidem emendandam mittit. „ MAU- „ ROCENI Vitam ad te mitto. Non tam a te laudari pergratum fuerit, quam corripi. Il- „ lud amori, morique tribuam, hoc libertati, alienique profectus ſtudio, quo flagrare ma- „ xime par eſt, tantum ab obtrectatione & livore diſſitos, quantum candori propiores & „ dilectioni. „ Verum quo in pretio habenda illa ſit, ſatis declarat *Laurentius Pignorius* epiſtola ad *Lollinum*, inter *Lollinianas* pag. 293. „ LUCUBRATIONEM TUAM ut vide- „ rem, permiſit vir ampliſſimus Donatus Maurocenus, elegantem illam profecto, & multum „ decoris addituram hiſtoricae ſcriptioni *Mauroceni* noſtri. „

(**) *Auctore* Aloyſio Lollino) Antiquiſſima *Lollinorum* gens in eam patriciorum Venetorum coloniam tranſcripta eſt, quae Senatuſconſulto in Cretam deducta fuit. ALOYSIUS,

Paulli filius, hujus nobiliſſimae gentis ultimus fuit; quo exſtincto, in nomen adſcita eſt, fortunarum etiam heres, *Juſtinianorum* paris nobilitatis familia, qui nunc *Juſtiniani-Lollini* appellantur. Ille enim eccleſiaſticam vitam amplexus, renunciatus eſt Bellunenſis Epiſcopus a Clemente VIII. anno 1596. IIII. kal. ſextil. teſte *Ughello Italia Sacra*, tomo V. col. 197. Urbano VIII. ſedente, ipſum vita functum idem narrat anno *milleſimo ſexcenteſimo vigeſimo* SEXTO. Verum *Ughelli* erratum facile deprehendes, ſi apud eumdem legeris, *Joannem Delphinum* datum fuiſſe *Lollino* ſucceſſorem eodem anno 1626. V. id. febr. Neque enim fieri potuit, ut tam paucos dies dumtaxat Bellunenſis ſedes vacaverit. Praeterea *Donatus Bernardius*, cujus & infra meminero, Opuſcula *Lollini* duo, quibus titulus: *Praefatio Iambico carmini NOCTUA inſcripto deſtinata*, &c. & *Epiſtolica diſſertatio de non deſerendo grege*: edidit Venetiis, anno M. DC. XXV. ut ex libri fronte apparet. Hic autem epiſtola nuncupatoria, data IDIBUS AUGUSTI ejuſdem anni, qua illa obtulit *Ampliſſimo Juriſconſultorum Bellunenſium Collegio*, cum vocet *Lollinum τὸν μακαρίτην*, ſibique affirmet ab eo *multiplicem atque amplam divini ingenii ſupellectilem* LEGATAM; plane ſignificat, optimum doctiſſimumque Antiſtitem idibus auguſti anni 1623. jam defunctum. Ut vero certiora afferam hujus rei argumenta, ajo, apud *Bartholomaeum Celinum*, nobilem Bellunenſem, qui modo ad tranſigendas civitatis ſuae res Venetiis degit, inſpectum a me *Lollini teſtamentum*, ipſius manu conſcriptum anno 1624. V. id. nov. cui adnotatum eſt a publico notario, eum defunctum eſſe anno 1625. hora ſeptima ejus noctis quae diem IIII. ante kal. april. praecedit. In aede cathedrali Bellunenſi, in medio preſbyterio eſt *Lollini* tumulus cum epitaphio:

ALOYSII. LOLLINI. EPISCOPI
QVOD
MORTI. OBNOXIVM. FVERAT
HIC. CONDITVR
M. DC. XXV

In librum Actorum ejuſdem eccleſiae cathedralis haec relata ſunt:

M. DC. XXV. *kal. aprilis* ANNO SACRO

Obitus Illuſtriſs. & Reverendiſs. D. D. ALOYSII LOLLINI, *Epiſcopi Belluni, ſummo omnium hominum, ordinumque moerore in eccleſia noſtra cathedrali, quam baneſtiſſimo funere, poſt laudationem, atque omne genus pietatis, honoris, & officii flebiliter ſepulti.*

Recenſet *Ughellus* nonnulla ex ejus operibus, non tamen omnia; atque in his etiam non ſemel eſt emendandus. Vivens *Lollinus* nihil typis evulgavit, niſi fallor, praeter *Lacrymas in Mauroceni funere*, quarum crebro occurrit in meis hiſce *adnotationibus* mentio; atque hanc, quae *Hiſtoriam* praeit, *Mauroceni Vitam*. Moriens *Donato Bernardio*, civi Bellunenſi, familiari ſuo, quidquid ſcripſerat, legavit, ut apud ipſum cuſtodiretur, vel etiam, ſi ita illi viſum eſſet, heredum ſuorum aere evulgaretur. Si quis cupit, quinam fuerint *Lollini* mores quaenam vita, intelligere, ab ipſo *Lollino* quaerat, praecipue inter Opera, quibus titulus, *Epiſcopalium curarum characteres*, pag. 153. in *Diſſertatione epiſtolari de non deſerendo grege*; ac pag. 237. in *Soliloquio*; quaerat etiam inter *Epiſtolas Miſcellaneas*, pag. 455. in epiſtola ad *Laurentium Regoſiam*. Operum vero, quae ipſe inedita reliquit, luculentus index exſtat in praefato opuſculo, quod inſcribitur: *Praefatio iambico carmini NOCTUA inſcripto deſtinata, in qua ſuarum lucubrationum recenſum agit*, &c. atque in *Additamento* quod eidem opuſculo ſubjecit *Donatus Bernardius*, *quo* Aloyſii Lollini *operum recenſum perſequitur*. Bona horum pars, eodem *Bernardio* curante, jam prodiit in lucem, & continetur in *Epiſcopalium curarum characteribus*, atque in *Miſcellaneis Epiſtolis*; quibus adjiciendum eſt parvum *Carminum* volumen. Optime quidem de re literaria mereretur, qui omnium ſimul, ſive editorum, ſive nondum editorum operum novam nitidamque editionem evulgandam curaret.

ANDREAE MAUROCENI VITA.

RARAM omni aetate avem probum simul, ac doctum hominem si quando in lucem edit saeculi nostri victa situ, effoetaque viribus senectus, haud sane minori gaudio perfundi omnes deberemus, quam Aegyptii olim, religionibus maxime addicta natio, Api adinvento. Quod enim Dei immortalis beneficium humano est coetui praesentius, ac conducibilius, quam indigenae virtutis exemplo vivo, ac spiranti minime destitui? quod moribus sibi exprimendum juventus statuat, cives aemulentur, admirentur exteri, perbeatamque praedicent civitatem illam, cujus e gremio tantum lumen sub hanc sequioris aevi vesperam emerserit, documento apud omnes maxime futurum, necdum intercidisse disciplinam morum, seminave penitus exaruisse gignendis heroibus idonea. Nam cum ex toto humani generis asse vix sextulam decutias literatorum; ex hoc vero exiguo numero perrari sint, qui morum probitatem literis adjunxerint, quale decus erit, quam praeclarum, unum esse de tam paucis, de tam pene nullis? Quod ego sane decus patriae meae gratularer ANDREAE MAUROCENI, praestantissimi civis, causa promeritum, si apud ejusdem postrema merito deflentem gratulationi locus ullus foret. Sed moerorem justum illum quidem, & funeri tam Reipublicae acerbo debitum tempus edax rerum animis absterget: memoriae tanti viri ne quid idem obsit; neu qua nomen ejus intercipiat oblivio, enitendum est nobis summa ope, quibus in vita nihil fuit ejus amicitia jucundius. Atque utinam non impar foret operi ingenium: extaret per omne aevum adversus vetustatis injurias hoc amoris, fideique meae monumentum, veritati non minus sacrum, quam virtuti; cui fraudi esse non debet, quotiescumque in aliquo civium ultra legem communibus ingeniis praescriptam eminet, si ejus praeclara opera sic ad historiae fidem literis mandantur, ut nihil prorsum Momi detur auribus, quod magnopere audire cupiant: naevos enim in praestanti forma anxie scrutari, ubi nulli sunt, vel aspectum fallunt, non tam ego indicium esse libertatis, quam livoris puto. *Mauroceno* parentes fuere (1) *Jacobus*, Senator laticlavius, & *Caecilia Cornelia*, femina lectissima, Paulli Procuratoris Marciani filia, primariae claritatis ambo apud suos, & vetustate, imaginibusque majorum inclytae, quos sub nomine quemque suo dicere quid attinet nemini indictos? (a) Dies ejus natalis incidit in idus februarias anni post Christum natum M. D. LVII. qui fuit urbis augusto augurio conditae M. C. XLII. Fratres geminos habuit (b) *Nicolaum*, (c) & *Paullum*, quorum hic ei superstes adhuc vivit; (2) ille fratris fata antevertit natu licet minor.

(a) *pag.* viiii. *lin.* 10

(b) *pag.* xx. *lin.* 9.

(c) *pag.* xxxvii. *lin.* 2.

(1) Jacobus *Senator*) *Jacobus*, Andreae filius, Jacobi nepos, ortus est IIII. id. jul. anno 1530. Hic ex *Caecilia*, Paulli Cornelii, Marcii procuratoris filia, quam anno 1557. duxerat, tres liberos suscepit: *Andream* nostrum id. febr. anni 1558. qui Veneto more adhuc erat 1557. *Nicolaum* anno 1560. postr. kal. sept. *Paullum* kal. oct. anno 1566.

(2) *ille fratris fata antevertit*) Siquidem duos & quadraginta annos nondum integros natus vivere desiit *Nicolaus*, postr. kal. mart. anno 1602.

In puero ab uſque teneris unguiculis indoles emicuit ſumma, quae diſciplina domeſtica paullatim exculta ad virtutem, atque pietatem ſic increvit, ut ſpecimen futuri profectus daret minime vulgaris. (*a*) Grammaticis eſt uſus adoleſcens *Baldo-Antonio Penna* latine, & *Bernardino Parthenio* graece, apprime eruditis, ſub quibus linguarum elegantia, atque ubertate principum rudimenta hauſit, jam tum animo proſpiciens iter ſibi earum ope pronius futurum ad ſcientiarum metam curſu pertingendam. Neque enim juvenis laudis feſtinus, ac doctrinae ſincerioris avidus ſe unquam ab epidemico noſtrorum hominum errore abripi eſt paſſus, falſo opinantium philologiae, ac philoſophiae finales lapides inter ſe diremptos multo magis eſſe, quam Phrygum, Myſorumque res olim fuerint: nihil illis foederis, commercii nihil invicem intercedere: hoſtilia, ac impacata omnia aeternis diffidiis ſejungi. Sed doctiſſimorum virorum, qui in Muſarum, Sophiaeque caſtris agmen ducunt, exempla relegens, ſtudiorum malo genitos illos reputabat, qui res a proprietatibus verborum, quibus copulantur, tamquam vi illata divellentes, vel infantem ſapientiam per vaſta barbariae ſpatia ſectantur, vel inani loquendi profluentiae, linguaeque volubilitati conſueſcunt, forenſium inſtar formulariorum, quibus verbigerari invicem non modo munus, ſed & cenſus eſt. Et profecto ſi anormis quaedam philoſophia, & nulli ſectae addicta peteretur, aequius ferremus; nunc vero, orbe peripateticorum legibus parente, quis non iſtis liberiori ſtomacho ſuccenſeat, qui Ariſtotelem florentis facundiae virum, cujus in verba per quam religioſe jurant, laboris vel odio, vel taedio non niſi ſemilatine, vel mixobarbare potius obloquentem audiunt ipſi plane Opici, omniſque eruditionis penitus expertes? Non neminem ſane appellare poſſem ſupercilio Lycaeum fulcientem, cui nulla alia verſio adhuc innotuit Ariſtotelicarum ſcriptionum praeter eam, qua Averroes uſus eſt Arabs, nativam gentis barbariem praeſeferentem, unde ad nos venit latinis prius auribus ignota. Fas mihi ſit comperta proloqui, ac teſtata omnibus, qui politioribus ſtudiis ducuntur: nihil eſt profecto aureis veterum philoſophorum eloquentiae fluminibus, quam iſtorum coenoſi lacus diſſimilius. Unde ne ſibi eſſet hauriendum, operam dabat *Maurocenus* ſedulam, ut in grammaticorum, rhetorumque ſcholis non paullo accuratius erudiretur, quam mos hodie obtinet multorum non alibi magis, quam in id genus ſtudiis ludi a pueris operam exiſtimantium; ideoque inſulſorum quorumdam autorum diſpendioſa compendia ſectantium. Nec conatus ſucceſſu caruit, labore pertinaci, cui nihil non proclive, comitatus. Vixdum ephebos ingreſſus talis erat, quales provectioris aetatis condiſcipuli perquam ſane pauci: poſſe graecis latina jungere, orationemque tam uberi vena profluentem ad Ciceronis exemplum meditari, quam vincire numeris, Muſiſque felici rudimento innoteſcere.

(*a*) *pag.* x. *lin.* 9.

(*b*) *pag.* xi. *lin.* 1.

Exinde philologiae ſpatia emenſum dialectica excepit, ut eum, quo curſum ingenii maxime direxerat, ad limen porro ſiſteret Lycaei. (*b*) Doctor erat *Alcyſius Piſaurus*, philoſophiae peripateticae profeſſor, qui cathedrae ex Senatuſconſulto praeſidebat per id tempus, vir familiae ampliſſimae ſplendore, egregiaque propriae virtutis laude non minus, quam tirocinio *Mauroceni* celebris. Neque enim quemvis de trivio poſcebat perſpecta jam ingenii juvenis ſubtilitas, & quae de praeceptoris judicio judicare non inepte poſſet. Exprimi non poteſt, quam ille ſitim avide expleverit in illimibus rivis doctrinarum, qui cum ab uno omnes dimanent fonte, male ſane faciunt, qui tamquam imperiti aquileges alter ab altero ne excipiatur, excitato quaſi

tranſ-

tranſverſim aggere impediunt. Non arctiori virtutes fibula inter ſe nectuntur, aut venae per corpus invicem commeant ſequacius. Nec Plato, etſi nonnullis aliter videtur, ab hac ſententia diverſus abiit, cum in republica a ſe primum inſtituta lege lata cavit, ne quis plures unus artes ſcilicet exerceat: aliorſum enim cautio illa reſpicit, neque ſepta ſellulariarum artium egreditur; alioquin legifer ipſe reus agi poſſet violatae a ſe ſcitae legis, qui nullam liberalem artem non perfecte calluit, idem poeta ſummus, conditorque dialogorum diſertiſſimus, quos petitis ex omni ſcientiarum genere floribus referſit.

(a) Verum ubi quod ſatis eſſet operae *Maurocenus* in patria ſtudiis impendit, Athenas Euganeas ſe contulit, ratus inde profectui ſuo incrementi non parum acceſſurum ob urbis, & doctorum autoritatem. Florebat illa tempeſtate *Franciſcus Piccolhomineus*, & *Jacobus Zabarella*, nobile par philoſophorum, quorum ille Averroidarum princeps, hic Alexandreae ſectae propugnator acer habebatur. Unde inter eos ſtudio partium incenſos crudum in dies odium, aſperrimaque aemulatio gliſcebat, dum alter copias parat adverſus alterum ea contentione animorum, ut non in circo olim Veneta factio Praſinae adverſata fuerit implacabilius. *Maurocenus Piccolhominei* in diſputando ubertate, acumine *Zabarellae* captus, ambos, qua erat morum lenitate, ſumme coluit, ambobus eo in primis carus, quod ab obtrectatione juxta, & favore partium intactus, hominum diverſas quidem, ſed praeclaras dotes pari pietate obſervaret. Idem Pomponio Attico aetas ſua praeſtantiſſimorum, ſi ulla unquam alia, virorum ferax ſummae laudi vertit, quod, fide ſalva, officioque amicitiae debito incolumi, Q. Hortenſium, & M. Ciceronem, adverſis inter ſe ſe in foro ſtudiis certantes, pulcherrimique laboris aemulos, pariter dilexerit, ab utriſque aeque cultus, dilectuſque. Patavii per quam diu fuit *Maurocenus* genio ſuo obſecutus, qui non alia voluptate ducebatur, quam quae a literis orta in literis ipſis quaſi eodem orbe repetito acquieſcit. Quid enim quaeſo aliud ageret potiſſimum juvenis frugi, conſtantiaeque inexuperabilis adverſus exitiales peſtes ſaeculi luxum, aleam, libidinem? Virginis eum ſenectae fuiſſe, quaſi alterum Origenem Adamantium, alibi ex familiarium relatu diximus. *(b)* Unus nempe diſcendi amor gloria flagrantem animum inceſſens, degeneres inde caducarum rerum reliquarum omnium cupidines, veluti clavus clavo truditur, diſpulerat. Quod de Hippolyto quoque, Theſei filio, mortalium caſtiſſimo, fabulae teſtantur, qui non tam venatus, ut ajunt, quam ſapientiae ſtudio (erat enim is Orphicae philoſophiae ſumme deditus) ab omni cogitatione venerea abſtinuit, caecus ad formoſas. Obverſatur animo haud illepidi facti recordatio, quae ad fidem dictis adſtruendam mire facit. Commigrarat Patavium e fornice Veneto hilaribus Thais una omnium ſacerruma, ut juventutem ad pudorem natam a Minervae ſacris ad Veneris volutabrum, & Bacchi orgia traduceret. Hujus ille cum fores praeteriret uno atque altero ſodali comitatus, quibus mulieris fraus non ignota erat, forte accidit, ut illex in veſtibulo aedium ſederet aucupio intenta: quae ut juvenes accedentes vidit, obviam ultro prodiens, iis verbis, eo geſtu manuum, eo nutu, vultuque illos proſecuta eſt nunquam ſibi ne de facie quidem ante cognitos, ut nihil potuerit fieri amantius: quae non omnino gratuitae benevolentiae imitamenta *Maurocenus*, ut erat ingenuo, experteque nequitiarum animo, non aliorſum eſt interpretatus, quam ſi officii ergo dicerentur. Ubi nunc, luxuria rerum potiente, in necdum ingreſſo ephebos puero tantum invenias doli incapacitatis, quantum

(a) *pag.* xii. *lin.* x.

(b) *pag.* xiii. *not.* b.

in

in illo fuit ſub ipſo aetatis vere, firma valetudine, corporis habitu de calore plurimum trahente, tam vero vegeto ingenio, ut ſubtiliſſimarum rerum diſquiſitionibus par eſſet? Ita profecto fit, defixa omnibus horis virtuti, veritatique veſtigandae cogitatio indocilitatem hanc parit animorum ad ea, quorum ignoratio nobis expediret magis.

Jam omnes philoſophiae partes haud perfunctorie perceperat; geometrici quoque pulveris, obſervationumque aſtronomicarum non omnino expers: primores juriſconſultorum audierat: ſpecimen dederat in muſicis, peritus diagrammatum harmonicorum, nec indoctus canere ad fides, quas Socratem ferunt Conone magiſtro admodum ſenem attigiſſe: cum mentem ſubiit mirari, quanto olei, operaeque impendio nihil plane ſcire diſceremus. Admirationem augebant Sexti Empirici Pyrrhonicae adverſus diſciplinas diſſertationes, quem ille ſane librum matutinis horis, ut erat indefeſſi ſtudii, verſabat, antequam ad profeſſores Peripati accederet, ut haberet, quem cum eis conferret, praeferretque; quod ii ſententiis ſemel ſibi ſociatis nunquam, ne veritatis quidem vi compulſi, nuncium remittunt, ille ingenue fatetur ſibi ignota eſſe, quae non liquent: diſſentiendique, ac exercendi ingenii libertate utitur, ſi quis alius veterum Academicorum, quos non indiſertos fuiſſe tradit Cicero, plena gravitatis, ac ſubtilitatis. (*a*) Aderam tum forte, ut ſaepe alias, cum verba ſibi data a philoſophia quereretur, anxius ecquodnam porro ad fontem iter ſectaretur, unde cupidinem ſciendi humanis ſenſibus a natura inſitam explere poſſet. *Haerere ſe, non, ut olim Hercules Prodicius in bivio, ſed in curriculo plane ipſo ſtudiorum, tot in diverticula, tot in vias ſecto: nec ſatis itineri tot ſalebris impedito glomere fili deſtitutum fidere: Philoſophiam quidem hujuſmodi ſplendidis promiſſis animum allicere:*

Jam tibi de ſumma caeli ratione, Deumque
Diſſerere incipiam, & rerum primordia pandam.

Audin' quam magnifice? cauſas rerum ad quas etiamnum caligat humanum genus, & quicquid ubique, & quicquid nuſquam eſt, in medium proponit veſtigandum; terras, tractus maris, circumfuſum aerem, lunae aethera finitimum, caeli templa ſtellimicantia, & quaecumque iis dirimuntur, ſeu Epicuri intermundia illa ſint, ſive atomi, ſeu immenſa ſpatia inanitatis. Haec quidni Sophiae candidato ſalivam moveant, dum ſecum reputat, ſibi mortalium uni naturae dimoto velo, ſinus pandi, aeternitatis adyta patere, obvia aſtra fieri terras incolenti? Tali plane mercede vel Cratetis pera maxime placeret, niſi ſpem, atque adeo adſurgentem coeptis animi ardorem timor frigefaceret, ne tam praeclara pollicita aurae differant. Qui ſane timor ut non de nihilo natus videatur, facit diſcors philoſophorum de rebus etiam minimis diſſenſio. Ajunt, negant, ambigunt de lana caprina ſaepenumero, aut de fumi umbra, ſtudio rixandi inflammati, veritatis plus nimio ſecuri. Hinc aeſtum fluitantis animi in adverſum litus juriſconſultorum quoſdam rapuiſſe, ſed nullum operae ob pretium. Nam qui domi elegantiores literas guſtaſſent, eas periculum eſſe ne plane dediſcant, ſi iſtorum elingues gloſſas audire pergant, qui gemmea veterum juriſprudentium dicta, candore Romani eloquii nitentia, ſuis interpretationibus infuſcant. Nam amoeniora illa artium organicarum non tanti eſſe, ut in iis immorari quiſquam multum debeat, aliorum gratia inventa, & pueris potius quaſi melimela relinquenda, ante pedem quam ulterius promoveant in Muſarum graviorum penetralia. Se quidem, dicebat, *poſtquam nec philoſophia promiſſa expedit, nec leges ſatis legitime tradantur, & diſciplinae mathematicae, quas* ſuperficiarias *Seneca appellat, metam illam nequeunt contingere, quae effuſo humanarum cogitationum curſui proponitur in hoc vitae circo, quaeſitae rei ſi non ipſum cubile, at ſaltem veſtigium aliquod comperiſſe haud ita pridem, dum forte die feriato*

ſcho-

(a) *pag. xli. lin. 22.*

Lucret. lib. 1. v. 49.

ſcholas ea fine introiſſet, ut exiret in forum profeſturus. Ibi enim Dominicani ſodalicii doctorem audiſſe primum ſacrorum bibliorum, qui Geneſis *inſcribitur, interpretantem mirifica rerum ſubtiliſſimarum ubertate. Ab eo ſe ita captum, ut non ſine numine Divum eo ſe pedes duxiſſe crederet. Fixum itaque eſſe, immotumque ſibi, aliis curis procul ablegatis, non alibi jacere cogitationum ſuarum anchoram, quam in illa ſtatione omnium tutiſſima.* Quod & porro haud cunctanter praeſtitit, ſe totum theologorum praeſertim antiquorum lectioni applicans, unde ſe una opera haurire pietatem, literas, eloquentiam dicebat.

(a) *pag.* xiii. *lin.* 18.

(*a*) Patavio digreſſus *Maurocenus*, non cruda adhuc, ut plerique omnes, ſtudia, ſed ingens ſecum nomen, ſummamque eximiae doctrinae laudem ad ſuos retulit: in congreſſibus abſque aſſentatione blandus; in diſputando, ubi plerique contentioſis pertinaciis rixas, & clamores quaerunt, placidiſſimus; erga omnes exprompti officii, ac facilitatis. Nihil enim vir ad lenitatem natus magis oderat, quam refractaria, ac retrorſa ingenia quorumdam, qui tanta aſperitate morum inhorreſcunt, ut ea in familiari colloquio omnino negligant, quae & ſibi honeſta, & aliis grata eſſe poſſint, offenſae, ac gratiae pariter ſecuri; quos etiam *humani generis paliuros* apto ſatis nomine vocabat: ſicuti quos in Principum aulis ambitio torquet mala, aut ſpes coenatica, *Ixionios amicos* appellare erat ſolitus; ad paraſitos Heliogabali alludens, quos labes illa auguſtae dignitatis, Caeſarum carcinoma, aquariae rotae alligatos ſitularum ritu ſic circumraptabat, ut modo caput in altum tollerent, modo mergerentur per vertiginem. (*b*) Hujuſmodi hominis ſales tranſmarino lepore, thymoque plane Attico reſperſi ab amicis quamplurimi narrantur. Nos nonnullos in gratiam lectorum memorabimus. Amico utebatur fluxae, & letheae propemodum memoriae; quem cum audiſſet morbo difficili implicitum in eo eſſe, ut ad plures iret, ad circumſtantes converſus, *Quam vereor*, inquit, *ne familiaris noſter bonae vir memoriae, & quidem Mnemoſyne inconſulta, brevi fiat.* Sic enim de mortuis loqui mos obtinuit, valetque id dicti apud nos tantundem, quantum ὁ μακαρίτης apud Graecos olim, vel apud Latinos veteres, ſi Perſio Satyrarum ſcriptori credimus, beatulus. In eodem genere ponendum eſt, quod *literaria nucleo caſſa putamina* vocabat rerum inanes, ſed tantum ore obſtreperos diſputatores. Eximie ſcitum item illud ejus dictum de viro barba tenus ſapiente, qui tonſorum tabernas cane pejus, & angue devitabat; *Haud inconſulto eum ſane facere, qui ſibi ne pilum quidem de ſua ſapientia demi pateretur.* Idem civium quemdam nactus ingenii minime exprompti, ſed rerum ſemel apprehenſarum retinentis, cum id illi plus nimio doleret, nec naturam tamquam novercam incuſandi finem faceret: *Quin tu potius*, inquit, *tibi gratularis, qui ingenium habeas non aureum, quod Socrates a Diis ſibi dari votis poſtulabat, ſed gemmeum plane, & cui cognationis cum adamante multum intercedat*: vitium hoc ſcilicet quantivis pretii ſemper fuit habitum aegre ſe inſculpi ſinere doctrinarum notis, ſeu quia diſcere ipſum pati quoddam eſt erectae indoli, & ad actionem natae parum congruens; ſive quod raptim hauſta repente effluunt: idem Plutarcho teſte Catoni Uticenſi accidiſſe, quo nihil habet Romana gravitas memorabilius, quod Graeciae in ſuorum laudes diſertae regerat: idem Cleanthi, Stoicae porticus columini, cujus ingenium praeceptor Zeno (ſi fas ita loqui) duricerio pugillari comparabat. *Equidem perdociles iſtos*, ajebat, *nihil moror, qui quodlibet diſcunt, dediſcunt e veſtigio, oblivioſos, hodie rudiarios, cras rudes, & gypſatae recens tabulae perſimiles, quos erudire brevis perinde labor, ac vanus fuerit.* Plura in hanc ſententiam addebat, quae ſingillatim recenſere ad ulteriora feſtinanti nihil eſt neceſſe.

(b) *pag.* xxxviii. *lin.* 10.

Haec

Haec ſane ratio, & tamquam vitae curſus *Mauroceno* fuit publicis curis nondum occupato : haec provincia tam ampla ditione circumſcripta, quam philologiae, artiumque liberalium fines late patent; in quarum ille ſpatiis aſſidue ingenii vires exercebat, negotioſo otio indulgens, & nunc ſtylum lectione alens, nunc commentationibus variis exercens, modo controverſias declamitans, modo diſputans de natura cum amicis, quorum ita copia florebat, ut (*a*) ad ejus aedes tamquam ad Athenaeum quoddam concurſus fieret ſtudioſorum, quibus populoſa civitas, & commerciis exterorum celebris maxime abundat. (*b*) Ad rempublicam acceſſit jam famae inauguratus, cum primum ei licuit per annalem legem, vigeſimum quintum ferme natus annum, itinere ad honores prono, nempe quod ejus majores illuſtribus preſſerant veſtigiis, (3) pater etiam tum tereret, Senator priſcae innocentiae, & qui exemplo, dictiſque filium admonere poſſet muneris ſuſcepti, unius omnium, quae juventuti patriciae contingunt laborioſiſſimi ſimul, ſimul honeſtiſſimi. Nam ejus qui compotes evadunt vocanturque vulgo *Sapientes ordinum*, ſanctioris Collegii pars fiunt, quotidie in commune conſulunt, indictis diebus in Senatum veniunt, ſententiam rogantur, quamvis jus ferendi ſuffragii non habeant. Eo ille in munere ita ſe ampliſſimo ordini probavit, ut in ejus ſententiam Senatuſconſulta non raro fierent. Erat enim hominis oratio ad perſuadendum maxime appoſita, rerum, verborumque juxta dives, neque parum vehemens. Accedebat actio, quae in artibus rhetorum eſt inſtar omnium, non illa elumbis, languidave, ſed quae firmitate laterum, & vocis geſtuſque moderatione auditores, cum in Senatu neceſſitas cenſendi inciderat, & oblectaret in primis, & moveret plurimum. (*c*) Unam in eo ſtaturae legitima menſura brevioris dignitatem ne admodum deſideraremus, vir alioquin anxii cultus corporis indiligens, altiori ſubere mulleis ſuppacto, ſedulo admitebatur, haud ita tamen, ut non eiſdem jocis dicacium appeteretur, quibus ſua aetas Licinium Calvum, oratorem diſertiſſimum, per urbanam laſciviam fuit proſecuta. Quos ipſe liberae civitatis, & in dicteria profuſae jocos non aliter, quam homines belli ſoleant, ferebat juvenis adhuc, & per comitatem, affectatam hodie pleriſque, ſibi plane ingenitam, aequalium coetibus ſe inſerens; praeſertim cum *non ſui juris fuiſſe* diceret, *ea proceritate naſci, ut caput ad fornicem Fabii demitteret : Tydeo modo ſimilis evaderet, non ſe multum Polyphemis inviſurum.*

(a) *pag.* xviii. *lin.* 8.

(b) *pag.* xxiiii. *lin.* 26.

(c) *pag.* xxxvii. *lin.* 27.

Varie opinionibus veterum certatum fuit, liceret, nec ne rem capeſsere publicam viro ſapienti : pleriſque quidem moleſtiſſimi hujus muneris vacationem ei in omne tempus tribuentibus, veritis, credo, ne ſublimibus curis aſſuetus, a quibus nonnulli ne avocarentur, opes, urbeſque ipſas doctrinae ſtudiis poſthabuere, humilia iſta tamquam ſe indigna aut faſtidiret, aut plane negligeret : aliis vero non ante in communium rerum procurationem ſapientem ire permittentibus, quam tempora tuliſſent, noduſque tali vindice dignus incidiſſet aliquis; tum demum illum quaſi ſcenicum ex machina Deum acceſſurum, laturumque auxilium; ficulneum medius fidius, atque perridiculum futurum, niſi prius partem reipublicae aliquam ſerio attigerit, in eaque ſe exercuerit, regendo per vices, parendoque : quae eximia eſt, & laudibus nunquam pro dignitate adaequanda rerumpublicarum temperatio,

(3) *pater etiam tum tereret*) Ad *Sapientum* ſubſellia promotos utrumque filium, *Andream* & *Nicolaum*, quae magna fuit ejus felicitas, *Jacobus* vidit; hoc tamen infelix pater, quod *Nicolao* ſuperſtes fuit, cum tandem ſolum obierit anno 1604. menſe aprili.

(4) *Ma-*

tio; praeſertim ubi ornamenta Senatus, & beneficia comitiorum non minore virtute retinentur, quam primo comparata fuerant. Currum ut non temere auriga regat, tempore illi opus eſt, vigilique opera; nec gubernatori ſedere ad clavum lex nautica permittit, niſi prius proreta fuerit, & tu artem difficillimam omnium, quas uſus reperit, aut genuit induſtria, populos regendi, quatriduo ediſci poſſe arbitraris? Haec cum dici, credique ſoleant ſtultiſſime, *Maurocenus* quidem, etiamſi aliae rationes deforent, exemplo ſuo litem hanc diremit adverſus eos, qui ſapientem, tamquam negotiis imparem, atque ſubineptum, a veſtibulo curiae longe arcent: idem ſtudiis bonus, rebuſque agendis habilis; veluti Aſteropaeus alter, utramque Spartam, quam Dei beneficio, virtuteque ſua nactus fuerat, pariter exornans, totidem ferme annos, quot ab ipſis civilis ejus vitae initiis ad ultimum uſque aetatis tempus interjectos vixit. Quas enim ille ferias ſubſecivas a labore habuit, cui nullus fere dies ſine linea eſt conditus, nulla nox effluxit cogitatione publici boni haud interſecta?

(a) Per omnes honorum urbanorum gradus, quibus ſumma in patria auctoritas acquiritur, ivit inoffenſo pede ambitionis juxta, ac repulſae expers, quamvis in ea tempora incidiſſet, cum mores ad honorum appetitionem nimiam incubuerunt. Mature accuſator reorum publicus creatus fuit, quod munus juſtitiae Venetae pro telo eſt ad gravia crimina poenis coercenda. (4) Mature in Senatorium ordinem allectus, &, ſi quid ad rem facit, adhuc filius; cui ille nomini cum longam aetatem pro pietate ſua precaretur, haud fruſtra fuit, patre indeflexis pene viribus vigente, florenteque non tam propriae, quam nati laudis praeconio. Exinde ad clavum Reipublicae diutius perſedit praeconſultor major, qui magiſtratus in primis & putatur, & eſt revera longe maximus, poſtquam res continentis, quae Venetae ditioni accenſetur, (b) cum *Nicolao* fratre, virorum (utinam non olim) optimo, publicoque ob ſummam eruditionem Bibliothecario, ita procuraſſet vicibus alternis, ut raro admodum exemplo alter alteri, veluti Pollux Caſtori ſuccederet, donec in terris eſſe *Nicolao* licuit; quod haud diuturnum fuit, Deo ipſum quadragenario paulo majorem eo evocante, quo ſe hinc ſtatione peracta ingentes animi, ſingularique virtute praediti recipiunt. (c) Procurationem Marcianam, quam & meritum viri, ipſo licet recuſante, flagitabat, & ſuffragatorum ei conſenſio pridem deſtinaverat, mors nec dum ſatis matura, ſi aetatem cogitas, eripuit, indignantibus bonis fata obſtitiſſe, quominus ſingulari ejus virtuti magnus in patria honos, & ſupremo propinquus haberetur. (d) Etſi erant, qui praefecturam ſacrorum illi praeoptarent memoria meritorum, & in futurum ſpe, rati nihil, ipſo aris praeſidente, quod in rem Venetam foret, numen negaturum. Nulli certe civium ſua aetate publica pietas, cum maxima decora honorum contuliſſet, majora ſe ei debere ita eſt conqueſta, vt ingrata pene ſibi videretur: illum quoque, imo illum maxime, inter eos numerans, quibuſcum paria facere pro benefactis nemo, licet officioſus, ſane poſſit.

Profecto cum eorum fere omnium, qui reipublicae operam impendunt, vita, veluti mimus quidam ſit ex multis permixtus actibus ſtatariis non minus, quam motoriis, dum vel provincias ex magiſtratibus urbanis ſortiuntur, paludamentisve praetextas mutant, vel ad Reges magnis de rebus le-

(a) *pag.* xxiiii. *lin.* 26. & *ſeqq.*

(b) *pag.* xx. *lin.* 8.

(c) *pag.* xxxiiii. *lin.* 1.

(d) *pag.* xxxiiii. *lin.* 5.

(4) *Mature in ſenatorium ordinem allectus, &... adhuc filius*) In Senatum lectus eſt primum, viro adhuc patre, anno 1600. VIII. kal. oct.

gati adeunt: ejuſmodi vero munera eximiam dignitatem habeant voluptate etiam cum aliqua conjunctam, quae partim ex remiſſione animorum oritur non eiſdem ſemper cogitationibus vacantium, partim ex perluſtratione variarum regionum, morum externorum obſervantia, officii ampliſſimi ſplendore: *Mauroceno* eo major debetur laus, non ſane quod, occaſionibus peregrinationum ſaepius omiſſis, certe non captatis, quibus Vlyſſeae prudentiae commeatus quaeritur, domi veluti alter Vatias Servilius tamquam in conditivo ſitus, nunquam ſe in lucem, diemque proferens ſenuerit; ſed quia ei in ipſa urbe provincia contigit laborioſior, & quae univerſam ferme Rempublicam complectebatur fide, ac ſedulitate. Nam aſſidue in ſtativis quaſi radicibus defixum permanere, nec unquam ne tranſverſum quidem unguem a procuratione publica diſcedere, haud ego quidem humanarum virium, quae continuatione non minus, quam uniformitate operis laſſantur, ſed divinarum mentium proprium putaverim, quibus contagio corporis non adimit, ne caelo tantum vacent, unoque, ac perenni obtutu omni alia ſolutae cura idem ſpeculentur, Deo, quamvis immenſo intervallo, proximae. Haec mea mens eventu citius firmata, quam putaram, quamque Reipublicae intererat, quae *Mauroceni* operam tam diuturnam voluiſſet, quam aſſidua fuit. Sed quis ſe tot laboribus parem eſſe poſtulet, qui nec Talus ſit, quem totum ex aere conflatum perhibent, nec Didymus ille vetus Criticus, cui indefatigabile ſtudium in literis Chalcenderi cognomentum fecit? In dies ſenili ſpecie magis apparere, licet intra ſenem; caput feſtinata canitie albeſcere; oculorum habetari acies; vultus rugis exarari; vigor ille corporis, in quem tanta moles curarum incubuerat, paulatim carpi, & ab animo tamquam commeatum cauſariae miſſionis petere, ſed fruſtra. Fixum ſcilicet ei animo haerebat, Senatoris eſſe vitam in ipſo munere relinquere non minus, quam Imperatoris populi Romani, ſtantem morte praeveniri, quod Veſpaſianus dixiſſe traditur, dum in eo eſſet, ut Divus fieret. Et profecto nuſquam vir patriae bono natus mori, quam in patria, debuit convenientius; ut ubi tot animi ejus praeclara monumenta retinentur, ibi & corporis tumulum poſteri ſuſpicerent, argumentum lacrymarum, indicem virtutis.

Aegre ab ipſo demum fuit impetratum, ut ſaltem feriis vindemialibus, cum Senatus infrequens habetur, Patavium ſecederet in aedes Superantianas, quas ſui in hanc rem praecipue conduxerant peramoena ad Medoaci ripam urbis regione, ne deeſſet locus, ubi animi vires recolligeret, ſi adhibuiſſet, publicis curis fatigatus, quibus (*a*) praefectura, tutelaque legum auctarii loco accedebat, Athenienſium Nomophilaciae nomine non magis, quam munere ipſo comparanda. Eo ſe ille, cum ruſticatione minus caperetur, curiae, hoc eſt, curis aſſuetus, nonnunquam transferebat brevi, pervioque itinere, otiandi animo; quem tamen novae ſubinde occupationes ita diſtrahebant, ut mutaſſe curas, non abjeciſſe videretur. (*b*) Admittendi erant domi profeſſores, conſilia cum eis crebro ineunda ex ſuſcepto munere literarii Triumviri. Quod ſane illi munus diſtractiſſimo tantis negotiorum curis, ut commendationis, & materiae doctos officii demerendi afferebat plurimum, ita & moleſtiae non parum, dum academiae Italicarum celeberrimae, quam ſibi exornandam ſumpſerat, rationibus opportune cupiens conſultum, eo undique, propoſitis honorariis, ingenia praeclara, & in nomen liberalium artium ſtudiis itura vocat, providetque ſedulo, ne vel juventutis libera nimis, ut fit, laſcivia morum diſciplina exoleſceret, vel doctorum indiligentia. Quae, ex quo ambitio animos inceſſit, ſcholas agminibus juniorum

(a) *pag.* xxxii. *lin.* 15.

(b) *pag.* xxxiii. *lin.* 20.

ſti-

ſtipatos ingredi, adeo in immenſum crevit, ut jam ſerie inverſa praeceptores diſcipuli vectigales habeant; leges ei feriandi non modo praeſcribant pro arbitrio, verum etiam ne ultra laconicam clepſydram praelegant, fruſtra adverſum perditum hunc morem obnitentibus Triumviris. Atque utinam ne tanta licentia literis aliquando afferat juſtitium, ne dum ferias ſcholis longiores. Nam quem fervor ille aetatis timeat in abrupta praeceps, poſtquam timeri a magiſtris coepit? Quos, niſi dicto paruerint, paſtoricia fiſtula excipiunt, aut ita ſolos in ſcholis ſubito deſtituunt, ut ſurdis auditoribus, pluteis utantur. Aſſervantur apud nos in ſcriniis Muſarum, ejus literae Patavio ad me tranſmiſsae, in quibus ſeria jocis quaſi inſiticiis, ut ſaepe, temperans ita argutatur: *Mutationem laborum refectionis ſibi eſſe loco; curas, veluti convivales olim umbras ſummates viros ad coenas, ſe, quocumque pedem extulit, iniuſſas proſequi; Achatem ſuam illas eſſe, ſi vera de ejus nominis etymo a Virgilianis interpretibus narrantur, de voce graeca id deflecti, quae in latinum verſa ſolicitudinem ſignificat, eſtque Rempublicam adminiſtrantibus comes omnium horarum.* Tempus erit (ut ingentium virorum veſtigia cupide noſcuntur, monſtranturque) quo poſteri geſtient inviſere penates, quos tantus implevit hoſpes; quae ſpatia ejus inambulationes; qui remiſſiones horti excepere; nec minori celebritate memorabitur angulus ille felix amoenorum moenium Medoaci fluctibus amcinctus, quam olim Lucrini littus Publii Scipionis ſeceſſu nobile; niſi ingrati eſſe voluerimus erga viri meritum, qui non, ut Hermes vialis intento digito, ſed officio, ſermone, &, quod ſermone ipſo multo eſt praeſtantius, exemplo iter ſuis civibus monſtrabat ad virtutem.

Locus me admonet, ut aliquid dicam de ſelectarum *Epiſtolarum* voluminibus, quas ille ad diverſos dedit perquamplurimas philologas, hiſtoricas, familiares, ſcribendi genere facili, & illaborato (comendae enim orationi gravior jam annis non immorabatur) ſed perſpicuo, ſententiiſque crebris, quaſi gemmarum coloribus diſtincto. Inter eas longitudine, & elegantia pariter excellit (nam longiſſima earum quaeque, quod de Archilochi iambis critici dicebant) ferme eſt pulcherrima, qua *villam Hieronymi Fabricii, Pendentiaquenſis Medici*, deſcribit, vel depingit verius adeo iconice, ut inſanas hominis ſubſtructiones, hortos penſiles, colleſque felicium arborum conſitos nemoribus, quos ille, Xerſes e chirurgo factus, e manubiis aegrorum in planitie ſuburbana excitarat, lectori ob oculos ponat intuendos. Sed quid ego peplum aeſtimare pergo de lacinia? (a) Ingentis opus argumenti, ſtudiique condidit, unde viri ingenium penitus cognoſcitur, *Hiſtoriam rerum Venetarum* ex decreto Decemvirum, *Paulo Parutae*, qui prius in eodem ſcriptionis genere ſtylum ſumma cum laude exercuerat, ſuffectus. Hoc opus, cui tot annorum ſubceſiva tempora dicaverat, magna ex parte affectum, etſi mors tamquam violentus tribunus interceſſit, ne perficeretur, cura tamen *Pauli*, Senatoris optimi, & *Jacobi* filii, juvenis lectiſſimi (quae eſt eorum in fratrem patruumque pietas) minime committet, ut cum blattis diutius luctetur: votis certe ſtudioſorum minus expetitum ut in lucem prodeat, ejus quantumvis properata facere non poterit editio. (b) In eo (vide moresab inani jactantia immenſis ſane ſpatiis diremptos) cum res, ipſo jam publicis conſiliis admoto ſummopereque adnitente, decretas in Senatu memoraret, nunquam induci potuit, ut de ſe, praeclariſque ſuis inter diverſa ſentientes diſſertationibus verbum ullum faceret, magna hiſtoricorum omnis aevi exempla ſecuturus, ſi feciſſet. (c) Ejuſdem quoque varia *opuſcula*, *elogiaque* quamplurima leguntur, quibus ille, ad hiſtoriam veluti praeludens, amicorum ſupremis parentavit: quo-

(a) *pag.* xiiii. *lin.* 20.

(b) *pag.* xxxi. *lin.* 6.

(c) *pag.* xiiii. *lin.* 13.

rum, dum viverent, familiam ducebant *Chriſtophorus Valerius*, & *Joannes-Franciſcus Muſſatus*, alter florentis facundiae Senator, alter literariae dignitatis columen apud Patavinos.

(a) *pag.* xxxvi. *lin.* 1. (*a*) Poſtremo cum aeger curis in Senatum praeſes publici conſilii veniſſet, ibique ſuborta, ut fit, in Curia acriori altercatione, ſemel atque iterum ſolito vehementius dixiſſet e ſuggeſtu, excandefacto per vocis, laterumque contentionem corpore, in ictum primum incidit, morbum candori pectoris ejus parum conſentaneum: deinde intra paucos dies, ſuccedente virium defectu, ſancte, & qua eum pietate in Deum decuit, vitae diem extremum clauſit XIII. kalen. julii, anno M. DC. XVIII. devexa ſane aetate, non negamus, neque ideo tamen tam praecipiti, ut in extrema, quod ajunt, tegula illi ſtandum foret; vixdum enim annum LX. expleverat, immortali ſenio, vel juventute potius digniſſimus. (b) Corpore craſſo magis, quam procero fuit, cervice leviter erecta, facie bene lata, dignitatis plena, oculis micantibus, laetiſque, & qui animi mores praeſeferent; barba, ac capillo, dum eis, per canitiem, ſui coloris eſſe licuit, ſubrufo; voce qualem futuro oratori rhetores praeſcribunt, clara, concioni pergrata, & phonaſci opera minus indigente; aſpectu denique ita liberali, ut in eo morum probitatem facile agnoſceres, ingenii vim non invitus crederes. Somnus ei fuit brevis, & vigiliis ſaepe interciſus: cibus paratu, concoctuque facilis: potus in dies multo intra heminam. Cultus, ſupellectilis, pecuniae contemptor extitit mirus; &, ſi bibliothecae inſtruendae ſtudium excipitur, nullius earum ferme rerum appetens, quibus mortalium mentes ad inſaniam uſque capiuntur. Inambulationibus, quoties a *ſedentario opere* (ſic munus ſenatorium vocabat) otium dabatur, ita oblectare animum ſolebat, ut Peripateticum germanum facile agnoſceres. Harum ſocios habebat amicorum obvios, vir apprime comis, & cujus familiares virtutes, atque penetrales forenſibus, ac ſenatoriis non impares humanitas infucata ita condiebat, ut philtri eſſet loco ad omnium ſibi ſtudia concilianda. Sermones erant tempeſtivi ex eorum genere, qui vel rimoſis auribus tuto committuntur; nam arcana rerum, quibus ſtat publica ſecuritas, non ille ſane aliter tegebat, quam olim ſacra opertanea ſolebant, qui Eleuſiniis myſteriis initiabantur. Theatralibus ludis, omnique ſpectaculorum genere, etiam cum per aetatem licebat, obfirmato animo abſtinuit non minus, quam Herculano ſacrificio mulieres; illud ſubinde repetens, *ſibi minime verendum eſſe, ne oblectamentum otio ſuo deforet, donec typographorum operae praela contorquerent; aut amanuenſis calamo, anagnoſtes lingua uti poſſet*: ii enim, ſi quis feriatus inciderat dies, aut ab interventoribus omnino vacuus illi, ſcenici, ii circenſes erant, nihil minus timenti, quam ſe ſibi remotis arbitris relinqui.

(b) *pag.* xxvii. *lin.* 23.

(5) Elatus fuit funere privato, luctu publico; (6) virginali ſerto caput redi-

(5) *Elatus fuit funere privato, luctu publico*, &c.) Eadem legito apud *Jacobum Gaddium* in *Elogiographo*, pag. 117. *Fu publicamente pianto, benche ſepolto con eſſequie private, coronato il capo di laurea virginale*, &c. *Fu onorato di nobili elogj dalli amici, infra i quali Monſignore* Luigi Lollino, *Veſcovo di* FELTRE, *ſodisfece all' obbligo dell' amicizia con diverſe* Poeſie, *e col deſcrivere la* Vita *del rapito amico, con eſemplare carità, e con eloquenza mirabile*. Fallitur tamen hic *Gaddius* dum *Lollinum* FELTRENSEM epiſcopum pro *Bellunenſi* vocat, fortaſſe deceptus, vel quia *Feltria* eſt *Belluno* contermina; vel quia *Feltrenſis* & *Belluneſis* eccleſia aliquando ab uno regebantur Antiſtite.

(6) *virginali ſerto redimitus*) Mos eſt Venetiis, ut puellis puerisque, qui illibato aetatis flore deceſſerint, ſerto, dum efferuntur, tempora praecingantur, quod ſcilicet *aureolam*, qua in

redimitus, quod ex relatu ſacerdotis, quo ille ad ſacras confeſſiones uti erat ſolitus, vitae ejus caſte, puriterque actae debebatur. Tumulum certatim elogiographi monumentales celebrarunt. (7) Ego, ne clam Muſas meus eſſet dolor, exceſſum optimi, quem in caelo, ut opinio eſt, merita locarunt, non uno genere *carminum* deflevi; quae, inculta licet, quia affectum animi in lacrymas effuſum exprimunt, nec timor eſt, ne judicio favor virtuti debitus officiat, haud aegre ſum paſſus exorari ab amicis, uti ederentur; ſimul ut poſteris (ſi quid tamen mei ad poſteros perveniet) conteſtatum monumento aliquo relinquerem, mihi *Mauroceno* etiam poſt fata vivere, victurumque ab oblivione intactum, fama notum, qua virtus, qua literae noſcuntur.

in caelis inſigniri virginitatem theologi docent, ſignificet. Hac luculenta vitae innocenter actae nota, grandiores etiam natu viros, vel bona apud populum fama, vel ipſo etiam confeſſario probante, honeſtari, pulcherrimum apud nos ducitur; neque ſecus alii ſentient. Alienae autem ab omni voluptatum genere vitae hoc teſtimonium *Mauroceno* datum, teſtatur, praeter *Lollinum*, & *Gaddius* in *Elogiographo*, l. c.

(7) *Ego, ne clam meus eſſet dolor*, &c.) Non potuit *Lollinus* ſuae futuriſque aetatibus non ſignificare quo amore viventem *Andream* ſit complexus, quo dolore mortuum proſecutus, edito ad amici laudem, moeroriſque ſui teſtimonium, libello pereleganti, cui titulus: Aloyſii Lollini, *Epiſcopi Bellunenſis*, *Lacrymae in funere* Andreae Mauroceni, *Senatoris optimi, ſcriptoriſque rerum Venetarum diſertiſſimi. Patavii, typis Laurentii Paſquati impreſſoris cameralis*, 1619. in 4. Conſtant eae *Lacrymae* proſa oratione breviuſcula, & *Epicedio carmine*, cui ſuccedunt alia non uno metri genere contexta *epigrammata*. Symbolam contulere graece, latine, italice viri ejus aetatis eruditiſſimi, ac *Mauroceno* amiciſſimi, quorum lucubratiunculae *Lollinianas Lacrymas* praecedunt. Omnibus praeit ejuſdem *Lollini* ſalaecium ad *Octavianum Bonum*, quod nuncupatoriae epiſtolae locum videtur implere: ſubſequitur *Laurentii Pignorii* epiſtola ad Lectorem, ubi ſub initium converſo ad exſtinctum *Mauroceum* ſermone, ita *Lollini Lacrymas* laudat. „ Fortunatam tui memoriam, *Andrea Maurocene*, cui praeter ſapientiae, humanitatis, caritatis in patriam, moderationis, integritatis laudatiſſima, & nunquam intermoritura ornamenta, haec demum a fato, & pene poſthuma contigit laus, ut *Lollini* praeconium nanciſceretur. „ *Lollinus*, pro ſua animi moderatione ita de iiſdem *Lacrymis* reſcribit viro clariſſimo *Vincentio Contareno*, qui illas legerat, & maximis laudibus extulerat. „ Non ita me meaque perdite depereo, ut non videam, ſiquid in iis placui, quae in *Andreae Mauroceni*, funere conſcripſi, argumenti eſſe potius, quam artis, quae, ubi affectus doloris ac deſiderii deferbuit, quam ſit in me exigua, facile cognoſces vel ex harum literarum ſcriptione. Ille mihi ingenium animosque dictus faciebat etiam poſt fata, cujus vivi amore nihil in vita habui jucundius, &c. „ Vide *Lollini Epiſtolas*, pag. 206. Aliis quoque literis ad *Henricum-Catharinum Davilam*, pag. 227. *carmina* haec ait, *quibus amici magni fata eluxerat, crudo adhuc dolore, necdum adhiberi ſibi medicinam patiente, ab* Octaviano Bono *clam ſe edita fuiſſe*. Tum haec ſubjicit „ In his haud ſane video, quid probare poſſis, praeter argumentum: quod ingenii vires ſi non fovit, certe, quod verendum jure fuerat, minime oppreſſit tanta mole virtutis dignitatiſque, &c. „

ANDREAE MAUROCENI OPERUM *ELENCHUS.*

MUlta *Andreas Maurocenus* posteris reliquit ingenii sui monumenta, omnia tamen in privatis scriniis latentia, calamo tantum exarata. Quamquam enim publica luce dignissimum erat quidquid ipse perscripserat; homo tamen modestissimus, judicioque suo parum fidens, nihil, quod mihi quidem constet, evulgari vivens passus est. *Paullo* ejus fratre, magna doctrina viro, ac praestantissimo Senatore, curante, post auctoris obitum, nonnulla ex ipsius operibus in lucem emissa sunt. Horum tandem elenchum subjicio.

Opera edita.

I. *Historia Veneta, ab anno* M. D. XXI. *usque ad annum* M. DC. XV. *Venetiis, apud Antonium Pinellum*, M. DC. XXIII. in folio. Duodeviginti libros complectitur. *Paullus Maurocenus*, *Andreae* frater, eam Duci Antonio Priolo, & Excelso Xvirum Consilio inscribit. Epistola nuncupatoria Ducem Priolum allocutus, minime dubitare se, ait, quantam capiat vel inter mortuos *Andreas* frater voluptatem, quod opus hoc sub amplissimi ejus nominis patrocinio evulgatur; „ ea potissimum ratione adductus, ut quem summa semper observantia coluit, quocum in plerisque obeundis muneribus insudavit, cujus amorem atque benevolentiam „ fuerat expertus; eumdem quoque patronum vigiliarum suarum nanciscceretur. „ Quamquam vero *Historiam* suam *Andreas* exorsus est ab anno 1521. ex eadem tamen *Paulli* nuncupatoria epistola apparet, longius ipsum, nisi mors prohibuisset, petiturum ejus initium fuisse. „ Sed AB ALTIORIBUS, uti moliebatur, INITIUM NE SUMERET, neve ad proxima „ accederet, FATA OBSTITERE. „ Crediderim, illinc *Andream* narrationis suae initium capturum, ubi *Petrus Bembus* desiit, ut continenti serie per *Sabellicum*, *Bembum*, & *Maurocenum*, latinis literis tradita essent a primis Reipublicae temporibus rei Venetae monumenta. Fieri etiam potuit, ut a condita Venetiarum urbe ad sua tempora historiam deducere moliretur, forte ut nimiae *Sabellici* credulitati, ac indiligentiae mederetur. De *Mauroceno* ejusque *Historia Georgius-Matthias Konigius* in *Bibliotheca veteri, & nova*, &c. *Altordorfii*, *typis Henrici Mayeri*, 1678. in fol. pag. 521. haec habet: „ MAUROCENUS (Andr.) Senator Venetus, condidit *Historiam Venetam* AB AN. 1612. AD AN. 1615. &c. „ Apertissimus hic error *Konigii* est, cum *Maurocenam Historiam*, quae propemodum ἑκατονταετηρὶς est, τριετηρικὴν faciat.

II. *Opusculorum, cum ejusdem Epistolis, pars prima. Venetiis, apud Antonium Pinellum*, 1625. in 8. Haec quoque *Paullus*, fratre defuncto, publici juris fecit, ac Joanni Cornelio, Principi, dicavit, quae ait, ab eo, dum a publicis muneribus vacabat, mediisque in laboribus *Venetae* conscribendae *Historiae*, lucubrata. Porro subjicit, nihil tantae venerationi convenientius, nihil accommodatius a se praestari posse, quam amplissimo nomini atque auctoritati Cornelii Principis haec *Opuscula* commendare: „ Non ignarus abs te eadem humanitate ac beni„ gnitate accipienda, qua eximiam ipsam fratris mei erga te reverentiam reminisci & recorda„ ri solitus es. Ille fortasse, tecum dum in Reipublicae magistratibus obeundis insudavit, aut „ in privatis congressibus, aliquid ex hisce *libellis* haud raro contulerit. Hos enim vera pie„ tate atque religione refertos, quam in omni vita coluit ac praestetulit, non ignorabat, gu„ stui, atque adeo mentis tuae sensui mirifice convenire: cum ex isto sublimi & excelso so„ lio non modo propria pietatis luce eximie splendeas, sed Reipublicae totius religionem „ & sanctitatem ad vivum expressam, glorioso & praeclarissimo exemplo repraesentes. „ Haec autem sunt *Opuscula*, quae *prima* hac *parte* continentur, quae tamen una adhuc in lucem prodiit.

1. pag. 5. *De beati Thomae Aquinatis vita, obitu, gestis, moribus, doctrina, scriptis commentarius*. De hac *Vita* velut seorsim a ceteris *Opusculis* edita nonnulli meminere.

2. pag. 53. *De sacris lipsanis, sive reliquiis in divi Marci templo inventis*. Joannes Cornelius; id temporis aedis sancti Marci Procurator, deinde Venetiarum Dux, anno 1624. postridie idus maj. creatus; cum anno 1617. ejusdem aedis, cui in singulos annos singuli Procuratores praesunt, praefecturam iniisset, ac XV. kal. maj. a praecessore suo Francisco Mauroceno, de manu, ut ajunt, in manum traditum, marcianum gazophilacium acciperet; quo-

dam

dam in loco, quem obſervarat nemo, magnam ſacrarum *reliquiarum* vim, quarum omnis memoria exciderat, latentem detexit. Hujus ſucceſſus hiſtoriam fuſe perſcripſit vir genere, doctrina, ac morum ſanctitate inſignis *Joannes Theupolus*, tum marcianae baſilicae Primicerius, deinde Venetiarum Patriarcha, anno 1619. VI. idus oct. renunciatus; ac in lucem eodem anno 1717. in 4. emiſit typis Pinellianis, cujus altera editio priori auctior, hunc titulum praefert: *Trattato delle ſantiſſime reliquie, ultimamente trovate nel ſantuario della chieſa di ſan Marco*. Haec eadem hoc *Opuſculo* perſequitur *Maurocenus*. Hujus opellae idem meminit duabus ad *Lollinum* epiſtolis, quarum prima, pag. 242. eam ad *Lollinum* miſſurum ſe pollicetur; altera, pag. 200. miſſam a ſe ait. Huic vero cum *Lollinus* reſcriberet, pag. 116. *hanc ingenii ejus foeturam* vocat *doctam, piam, elegantem, & eo magis ornatam, quo inelaboratior videtur*. Meminit etiam alibi *Maurocenus* ſcilicet in *Hiſtoria expeditionum Terrae ſanctae*, cujus infra ſermo erit, pag. 205. *Si trova nelle publiche memorie, che eſſendoſi nel tempo del principato di Giacomo Tiepolo acceſo il fuoco, dove erano riſervate e cuſtodite con altre queſte due pretioſiſſime reliquie* (crucis ſcilicet Redemptoris fragmentum in minorem crucem converſum, ac ſanguinis ampulla, miraculo ex Chriſti imagine expreſſi) *furono ambedoi ritrovate illeſe; del qual miracoloſo accidente havendo diffuſamente ſcritto nel trattato* de ſacris lipſanis in divi Marci templo inventis, *ad eſſo rimetto il curioſo lettore*.

3. pag. 73. *Meditationes*, quatuor numero: *Chriſtus pedes diſcipulorum abluens; Chriſtus crucifixus; Chriſtus reſurgens; Beatiſſimae Virginis encomium*. Stilo tenui ac perſpicuo ſcriptae ſunt; at piis ſententiis refertae, ut ſatis oſtendant, quam aſſiduus in ſacris biblis, ſanctiſque Patribus evolvendis auctor fuerit.

4. pag. 99. *De zoophagia, & antropophagia commentarius*. Eruditiſſimus hic tractatus, in dialogi modum conſcriptus, in duas dividitur partes. Priori parte, permiſſa ne ſit homini *zoophagia*, hoc eſt animalium eſus; altera, cur *antropophagia* interdicta ſit, hoc eſt cur vetiti homines hominibus veſci, inveſtigatur. Duo tamen alia prius auctor quaerit; num ſcilicet ante diluvium animalium carne veſci hominibus liceret; deinde cur poſt diluvium ejus eſu permiſſo, cum ſanguine tamen edere Deus vetuerit. Ex hoc doctiſſimo Opuſculo intelliges etiam, quibus praecipue oblectaretur tantus Senator, cum, publicis curis ab animo dimiſſis, rus concederet. Nimirum maxima ipſi voluptas erat, Patavinam Carthuſiam adire, ibique mutuis cum optimis illis coenobitis ſermonibus aliquot diei horas fallere. „ Ad aedes illas (*Carthuſianorum*) nonnunquam, cum Patavium vel valetudinis, vel ſtudiorum cauſa accedo, diver- „ tere, beatoque illo otio frui ſolitus ſum, &c. „ Id apparet quoque ex duabus epiſtolis *Stephano Galeſio*, Patavinae Carthuſiae praefecto, ab ipſo datis. Prioris, quae exſtat pag. 190. hoc eſt initium. „ Ficus ſeu caricas ad te mitto, &c. „ Eſt autem haec non eruditionis ſolum, ſed ſalium etiam & leporum plena, quibus illud fructuum genus commendat. Euchariſtica altera ob miſſa ſibi jucundiſſima poma exſtat pag. 242. Atque hic, „ Utinam vero, inquit, temporum conditione, & te adeundi, & ampliſſimi iſtius coenobii inviſendi mihi po- „ teſtas non praeriperetur. Nihil optatius, nihil ad levandas animi moleſtias opportunius ac- „ cidere poſſet. „ Quo tempore, quaque de cauſſa dialogus hic conſcriptus ſit, narrat auctor, qui illum his claudit. „ Haec, dum gravi oculorum morbo laborarem, neque domo pe- „ dem efferre poſſem, ac mihi lectio omnis interdicta eſſet, ſubciſivis horis, dum inducias mi- „ hi cruciatus daret, animi aegritudinis levandae cauſa, de *zoophagia* & *anthropophagia* exci- „ pienti dictavi anno M. DC. XV. menſe octobri. „

5. pag. 143. *In Joannis Bembi, ſereniſſimi Principis obitu, elogium*. Cum *Bembus*, civilibus belliciſque artibus clariſſimus Princeps, anno 1618. XIIII. kal. april. fato functus ſit; inter ea, quae ſub vitae exitum Maurocenus ſcripſit, hoc *Elogium* eſt recenſendum. *Lollinus* ea epiſtola, quae pag. 211. legitur, ita de eo ſcribit: „ Miro me quodam modo affecit BEMBUS „ TUUS, cujus tu non tam poſtrema defles, quam famam, vitamque adeo ipſam extendis „ decoroſiſſimis praeconiis, unus, vel cum paucis, artem illam callens, qua fit, ne quos ama- „ mus, etiam poſt funera ipſa, Lethes oblivia excipiant. „

6. pag. 150. *De Aloyſio Georgio, divi Marci Procuratore, elogium*. *Vincentius Coronellus* in *Catalogo Procuratorum divi Marci* mortuum refert *Aloyſium Georgium* XIIII. kal. febr. anno 1615. m. v. cum tamen ea die minime deceſſerit, verum in majoribus Comitiis ejus mors evulgata ſit, eique ſucceſſor datus. *Ericius Puteanus* praeſtantiſſimo huic Senatori epiſtolam dedit, quae exſtat pag. 171. inter ejus epiſtolas, quibus hic titulus eſt inſcriptus: Ericii Puteani *Epiſtolarum attitarum promulſis in centurias tres diſtributa. Coloniae, ſumptibus heredum Lazari Zetneri*, 1636. in 8.

7. pag. 161. *Chriſtophori Valerii elogium*. Deflet hoc opuſculo *Valerii* mortem, quam obiit Corcyrae prid. kal. quinctil. anno 1615. cum ex Byzantina lagatione in patriam rediret; captaque occaſione, quae ab ipſo, dum viveret, praeclare geſta erant, breviter enarrat. Hunc *Maurocenus* vivens titulum opuſculo inſcripſerat: *Icon Chriſtophori Valerii*. Occurrit pag.

207. ejus epiſtola, qua hoc elogium *Franciſco Ericio* ſuo miſit. Pollicitus fuerat etiam, ſe illud ad *Lollinum* miſſurum; quod cum facere cunctatus eſſet, *Lollinus*, datis ad eum literis, quae pag. 3. exſtant, cum ipſo conqueſtus eſt. Miſiſſe tamen aliquando, apparet ex ea quae ſequitur epiſtola, pag. 4. qua *Lollinus* venuſtiſſimam lucubrationem graviter laudat. Epiſtola ſic incipit: „ ICONA VALERIANAM, ſumma abs te rhetorum arte picturatam, ſimul „ ac perſpexi, ita ſum miratus, ut idem de ea plane ſenſerim, quod de Phidiae ſtatua antiquitas, quam ob id *canona* appellatam ferunt, quod eadem aemulari ſtudia volentibus, regulae eſſet loco, &c. „ Exit autem in haec verba. „ Vale decus noſtrum, & carmen, „ quod his adjunxi de VALERIANA EFFIGIE, ſi vacat, perlege. Brevitate ſua, puto, „ impetrabit, ut ne ineptiſſimum tibi videatur, etſi id mihi ne illa quidem ſatis perſuadeat; „ adeo ſum in foetus natura ἄστοργος. „ Porro epiſtolae epigramma adnectitur hoc titulo: *De Imagine* Chriſtophori Valerii *ab* Andrea Mauroceno *deſcripta*. Haud injucundam rem facturum lectoribus ſpero, ſi illud excripſero.

Non hanc colore Zeuxis, aere aut Phidias
IMAGINEM *effinxit: ſtylo*
Sed Maurocenus *aureo. Hinc injurias*
Contemnet aevi, ſaeculis
Ceſſura nullis: ſed per ora civium
Latura laudatum virum,
Cui ſaeva mors nil abſtulit, ni obnoxium
Mortalitati quod fuit.
Vitam perennem nominis ſed reddidit
Illi ſodalis optimus.

Redditae ſibi cum hoc carmine epiſtolae ita *Maurocenus* reſcripſit pag. 114. „ VALERII „ ICONA ita exornaſti, atque in bono lumine collocaſti, ut tuo munere fortaſſe illam eruditi oculi non dedignaturi ſint; licet τὸ παρεργον majus τῷ ἔργῳ videatur. „

8. pag. 171. *De arrogantia.*

9. pag. 185. *Epiſtolae*. Haud multae hae plurimarum earum quas moriens reliquit, deſiderium magnopere augent. Omnium prima *Franciſco Ericio* data eſt kal. quinctil. anno 1614. laudaturque a *Lollino* datis ad eumdem *Maurocenum* literis. Vide ſis *Epiſtolas Lollinianas*, pag. 65. Quoniam vero haec ad *Ericium* epiſtola, ob rerum quas continet nobilitatem, a nonnullis ceu peculiare *Opuſculum* celebratur, juvat ejus argumentum referre. Deſcribit hic *Ericio Maurocenus* amoeniſſimam ac magnificentiſſimam agri Patavini villam quam *Hieronymus Fabricius ab Aquapendente, conſtruxerat*. Huc ab honorato *Sene* ampliſſimus Senator *Andreas* vocatus fuerat, lautoque convivio exceptus. Acroamata interpoſita ſunt; piſcatio deinde, ac cicurum beſtiarum, quae ad id alebantur, venatio. Prodiit tandem quaedam Dianae habitu, triumphali curru vecta, quae *Fabricii* librum *De muſculorum artificio*, auro tectum, *Mauroceno* porrexit. Feſtiviorem nobilioremque donandorum maecenatibus ſuis operum rationem quis excogitet? Nuncupatoria *Fabricii* epiſtola graviſſimis ſententiis referta eſt; ea autem latini ſermonis elegantia, quae omnia ejus opera valde commendat. Quamvis multa ſe debere Ariſtoteli ac Galeno profiteatur, minime tamen, hic ait, ſe ingrati animi notam timere, quod ab ipſis in hoc tractatu diverſus abit, *coactus diuturna obſervatione, quae ſaepe veritatis index eſt*. Porro pergit: „ Quod ſi qui erunt mihi tam iniqui, ut negent, vel rem ita ſe habere, vel „ a veteri perſuaſione fuiſſe diſcedendum, faciam te judicem, *Maurocene* illuſtriſſime, qui omnium bonarum artium cognitionem, theologiae, philoſophiae, medicinae politiorum praecipue literarum ita cum civili prudentia conjunxiſti, ut aeque in Veneto, atque in literario „ Senatu ſis princeps, teque Reſpublica, ut ſemper rebus maximis adminiſtrandis, ita Hiſtoriis „ ſcribendis, literiſque & earum amatoribus fovendis, praefecerit. Tu ſi me abſolvis; quod „ facies ut ſpero, pro tua ſapientia; negligam eos, qui a te diſſentient, quem tantopere „ omnes admirantur, &c. „ Sed iterum ad *Mauroceni Epiſtolas*.

Pag. 194. *Epicedium* occurrit in mortem *Joannis-Franciſci Muſſati*, cujus ſupra meminimus. Pag. 214. quorumdam Venetorum patriciorum laudes, plurimarum rerum ſcientia clariſſimorum, epiſtola ad *Lollinum* complectitur. Ii ſunt undecim illi, quos HEROAS SUOS vocitare *Lollinus* conſueverat, totidem elegantiſſimis epigrammatis ab ipſo celebratos. Exſtant haec epigrammata inter *Lollinianas Epiſtolas* pag. 139. una cum literis, quibus eadem *Henrico-Catharino Davilae* miſerat: quae omnia ſtatim excipit *Davilae* reſponſum; duae deinde *Lollini* ad *Maurocenum* hac de re epiſtolae. Pag. 225. *Lollino* ſuo nunciat, *Octavium Meninum*, politiorum literarum in gymnaſio Veneto profeſſorem, ſatis conceſſiſſe: quod anno 1617. X. kal. apr. accidit. Pag. 236. cum *Lollino* nunciaret, Reipublicae Principem creatum Antonium Priolum, qui id temporis pacis cum Auſtriacis ſequeſter in Curictam, Liburniae inſulam, a Senatu miſſus, procul a patria aberat: pergit eos omnes enumerare, quibus abſentibus ſuprema Rei-

pu-

publicae dignitas collata eſt. Juvat legere, quid huic epiſtolae *Lellinus* reſcribat. Exſtat reſponſum inter *Lollinianas Miſcellaneas* pag. 203. datum *Belluni*, *tertio idus junias*, M. DC. XVIII.

III. *Leonardi Donati*, *Venetiarum Principis*, *Vita*. *Venetiis*, *apud Antonium Pinellum*, 1628. in 4. Meminit hujus operis idem *Maurocenus* in *Hiſtoria* ad annum 1612. quo loco Donati obitum narrat. „ Quae pro patria egerit (*Donatus*) quot legationes obierit, quos tum domi, tum foris magiſtratus geſſerit, ALIO LOCO A NOBIS EXARATA SUNT. „

IIII. *L' Impreſe & eſpeditioni di Terra ſanta ; & l' Acquiſto fatto dell' imperio di Coſtantinopoli dalla Sereniſſima Republica di Venetia*, *di* ANDREA MOROSINI, *Senatore Venetiano*. *In Venetia appreſſo Antonio Pinelli*, 1627. in 4. Frater *Andreae Paullus* Hiſtoriam hanc Joanni Cornelio, Principi, inſcribit. In duas velut partes tota diviſa eſt. Prior pars hunc titulum praefert : *Delle impreſe & eſpeditioni della Republica di Venetia per l' acquiſto e difeſa de' luochi di Terra ſanta*, *di* Andrea Moroſini, *Senatore Venetiano*, *tradotte dal latino in volgare*. Hunc altera pars, quae pag. 89. incipit, treſque libros complectitur : *L' acquiſto che la Republica di Venetia*, *confederata con Prencipi Franceſi*, *fece dell' imperio di Coſtantinopoli*, *di* Andrea Moroſini, *Senatore Venetiano*. Pag. 91. refert *Maurocenus*, quibus cauſſis adductus hanc Hiſtoriam ſcribendam ſuſceperit. *Hanno di queſta eſpeditione fatta mentione li noſtri*, *& alcuno eſterno hiſtorico ancora : ma quelli molto riſtrettamente l' hanno rappreſentato ; e queſti non havendo havuta cognitione delle coſe Venete*, *ne hanno ſolo imperfettamente potuto ſpiegare alcuna parte*. *Hora io havendo oſſervato diligentemente li ſcritti al mondo publicati in queſta materia*, *& havuto opportunità di vedere diverſe ſcritture*, *recondite ne gli publici archivj*, *nelle quali ſi conſerva memoria delle publiche attioni*, *ſpero di potere non inutilmente impiegare la fatica*, *e lo ſtudio mio*.

Si frontem hujus operis dumtaxat inſpexiſſet *Vincentius Placcius*, eum certe minime tot errorum argueremus, in quos foediſſime lapſus eſt in *Theatro anonymorum*, *pſeudonymorum*, &c. *Hamburgi*, *ſumptibus viduae Gothofredi*, 1708. in fol. ubi pag. 2699. num. α DXXXI. illud inter *auctorum anonymorum* opera his verbis recenſet :

„ TERRAE SANCTAE INVASIO : ſive *L' Impreſa di* TERRA SANTA *Angeli* MOROSINI in *Rhodianis* n. 15. & *Scaven.* n. 53. memoratur, opus mihi nondum viſum, ſed quod ex illis eſſe cenſeo, quae obiter attingit *Janus Nicius Erithraeus* in ejus elogio, quod eſt n. 54. *Pinacotheſcae* par. 3. ubi librum etiam ipſius cui titulus *Flores Italici*, editum Venetiis 1604. in 4. merito laudat hiſce verbis : *Quantum Vir ille latinis ac graecis in primis literis praeſtiterit*, *praeſertim declarat ille veriſſimis ac juſtiſſimis elatus in coelum laudibus liber*, *quem* Flores Italicae linguae *inſcriptum edidit*. *Aliquot etiam*, *Etruſco ſermone*, *tum ſoluta oratione*, *tum verſibus*, *ab eo ſcripta narrantur : unde liceat intelligere*, *ſummum illud ingenium*, *quamcumque in partem ſe dediſſet*, *ſui ſemper ſimile extitiſſe*. „

XV. Scaven. 53. „

L' Impreſa di Terra Santa del MOROSINI *vernacule* (ideſt Italice) *tantum editus liber*. „ *Incognitus equidem mihi*, *ſed quem de invaſione aut occupatione Terrae Sanctae ſive Paleſtinae tractare ex inſcriptione conjecturo*. „

Ecce tibi *Placcii* errata.

1. TERRAE SANCTAE INVASIO. *Invaſio* igitur (quando ita latine loqui maluit) Venetorum aliorumque Chriſtianorum expeditio ad eam a barbaris invaſoribus recuperandam ac tuendam ? *Placcius* certe titulo male exſcripto, pejuſque intellecto deceptus eſt, atque enarrari in illa hiſtoria credidit, quomodo ſacerrima ea loca infideles barbaraeque gentes occuparint.

2. *Sive* L' impreſa *di* TERRA SANTA. Mutilus titulus eſt, aliuſque videri poteſt. Integrum ſupra attuli.

3. *Angeli* MOROSINI. *Maurocenum* latine dicimus, vernacule *Moroſini*. Sed id latuerit alienae regionis hominem. ANGELUM vero *Maurocenum* noſtrum cur vocat ? Cum apud *Janum-Nicium Erithraeum* nomen occurrit *Angeli Moroſini*, continuo ipſum eſſe eum putat, qui hanc Hiſtoriam edidit ? At enim *Aliquot etiam* ETRUSCO SERMONE *ab eo* SCRIPTA ibidem narrantur. Qui *aliquot* igitur *etruſco ſermone ſcripſit*, ille eſt, qui & hanc Hiſtoriam ſcripſit ? Sit ipſa *etruſco ſermone ſcripta*, dubitare ſaltem debuit *Placcius*, illene *Angelus* fuerit, credere ſiquidem non debuit, eam exigui adeo eſſe pretii, ut qui *Flores italicae linguae* ab Angelo editos memoraverit, Hiſtoriam hanc *obiter attigerit*, ſeu potius ſuppreſſo nomine indicaverit.

4. *Angeli* MOROSINI. Haudquaquam MOROSINUS, ſed MONOSINUS eruditus ille, ac optime de etruſca lingua meritus vir, cujus eo loco elogium contexit *Erithraeus*. Typographi tamen illud mendum fuit, qui eruditiſſimum opus *Coloniae Ubiorum* evulgavit, cum auctor Romae degeret, ſeu fortaſſe ne inter vivos quidem amplius degeret, ut ad calcem ipſius tertii tomi fatetur ipſe typographus.

5. *Ubi librum ipſius*, *cui titulus* FLORES ITALICI, &c. *merito laudat*. FLORES ITA-

LI-

LICI quandonam editi a *Manolfino*? Debuit ſaltem, cum haec ſcriberet, oculos ad *Eribraei* elogium *Placcius* advertere, ubi librum FLORES ITALICAE LINGUAE *inſcriptum edidiſſe* memorat. Ceteram germanus integerque libro illi titulus, non FLORES inſcribitur, ſed FLORIS *italicae linguae libri novem*, &c.

6. Sed inter *anonymorum* opera cur *Placcius* hanc Hiſtoriam rejicit, quae ANDREAE MAUROCENI auctoris nomen & prima fronte, & utriuſque partis initio praeſefert. Sed omnium venia *Placcio* danda eſt, a quo *memoratur opus* NONDUM VISUM. Niſi forte acrius reprehendendi ii ſint, qui *opera a ſe numquam viſa memorare* audent, & de iis judicium ferre.

Haec tantum *Andreae Mauroceni* opera publici juris, quod ſciam, facta ſunt. Alia quoque ab eo relicta comperimus, quae quo ſepoſita ſint, quis divinet? Forſan aliqua plagiariorum, quorum natio numquam & nuſquam non frequens, manus non effugerunt, qui pro ſuis ea venditare auſi ſunt. Inter ea, quae ab ipſo relicta ſunt, haec ad meam notitiam pervenere.

Opera nondum edita.

V. *Epiſtolae*; quarum aliquot reliquiſſe volumina, ſupra num. II. 8. memoravimus. De his ita *Lollinus* in ejus *Vita*: „ Locus me admonet, ut aliquid dicam de ſelectarum EPISTO„ LARUM VOLUMINIBUS, quas ille ad diverſos dedit QUAMPLURIMAS, philologas, „ hiſtoricas, familiares, ſcribendi genere facili & illaborato (comendae enim orationi gra„ vior jam annis non immorabatur) ſed perſpicuo, ſententiiſque crebris, quaſi gemmarum „ coloribus diſtincto. „ Ubi vero lateant, maximo rei literariae damno, induſtriam meam adhuc fugit. Non dubito, quin *Janus Gruterus* ſuam *Magnam Inſcriptionum Collectionem* his quoque locupletarit; idque eo conjicio, quod auctoris noſtri praeclariſſimi nomen lego in *indice eorum, qui ſcriptis privatis* illi *profuerunt*. Aliae id genus epiſtolae in manus pervenere *Fortunii Liceti*, a quo libro I. *de Lucernis antiquorum reconditis*, cap. VIIII. col. 16. Utinenſis editionis, 1652. in fol. inter eos qui de *lucerna Olibii ateſtina* teſtimonium perhibuere, citatur *Andreas Maurocenus* „ Venetus, gloria, pietate, probitate, ſapientia, eruditio-
Luer. lib. iii. „ ne, ac nobilitate in principe Republica ſpectatiſſimus, quem nuper extinctum
„ *Inſatiabiliter deflebimus, aeternumque*
„ *Nulla dies nobis moerorem e pectore demet*. „

VI. *De iis quae Veneta Reſpublica ad Iſtriae oras geſſit adverſus Othonem, Federici Imperatoris filium, libri duo.*

VII. *Tractatus de forma Reipublicae Venetae*. Duo haec *Mauroceni* opera memorantur a *Craſſo* in ejus *Vita*, pag. XIIII. quibus ab eodem etiam adjungitur *Villa Hieronymi Fabricii ab Aquapendente*. Verum hoc titulo nihil aliud ſignificatur, quam *Mauroceni* ad *Ericium epiſtola*, quae omnium editarum prima eſt, ut ſupra innuimus; de qua honeſtiſſimum eſt *Lollini* judicium, cum in *Mauroceni Vita* de *Epiſtolis* verba facit, quas moriens reliquit: „ Inter EAS (*Epiſtolas*) longitudine & elegantia pariter excellit (nam longiſſima earum „ quaeque, quod de Archilochi iambis critici dicebant, ferme eſt pulcherrima) qua VIL„ LAM *Hieronymi Fabricii*, *Pendentiaquenſis medici*, deſcribit, vel depingit verius; adeo „ iconice, ut inſanas hominis ſubſtructiones, hortos penſiles, colleſque felicium arborum con„ ſitos nemoribus, quos ille, XERSES e CHIRURGO factus, e manubiis aegrorum in pla„ nitie ſuburbana excitarat, lectori ob oculos ponat intuendos. „

VIII. *Elogium Pompeji Juſtiniani*. Hujus operis notitiam *Aloyſio Lollino* debemus, qui *Epiſtol.* pag. 15. haec *Mauroceno* ſuo ſcribit: „ Nunc ELOGIUM ad regulam Tullianam „ efformatum, quo POMPEJI JUSTINIANI funus luctuoſum Reipublicae proſequeris, in „ ore ac manibus verſatur, &c. „ Fortiſſimus hic & nobiliſſimus Ligur, cum eſſet Venetarum copiarum magiſter in Forojulio, anno 1615. ineunte menſe ſeptembri, glande plumbea trajectis illiis, perfractoque *oſſe ſacro*, pulcherrimam mortem occubuit. Id narrant *Nanius*, aliique rerum Venetarum ſcriptores. Enucleatius tamen tanti viri necem perſequitur *Antonius Grimanus*, tunc in Forojulio Legatus cum imperio, datis hac de re literis ad Senatum eodem anno, prid. non. ſeptemb. quas *Michael Juſtinianus*, ſecum a patruo meo claraе memoriae, *Franciſco Zeno*, Epiſcopo Juſtinopolitano, communicatas, inſeruit tertiae parti *Epiſtolarum memorabilium*, quas edidit Romae, typis Tinaſſi, anno 1675.

VIIII. *Carmina*. Nequid tamen ſimulem, nullum aliud offendi *Mauroceni carmen*, praeterquam unum tetraſtichon in *Lollini* ſui laudem, quod exſtat inter ipſius epiſtolas, pag. 210. *Lollinus* praeterea in *Epiſtolis Miſcellaneis*, pag. 24. memorat *Mauroceni* diſtichon in laudem *Joannis-Franciſci Muſſati*.

SYLLABUS

Auctorum, qui de Mauroceno, *ejuſque ſcriptis teſtimonium tulerunt.*

Praeter ſcriptores illos plurimos, quorum teſtimonia paſſim retuli, dum non fortaſſe indiligens, quae ad *Maurocenum* ſpectant, hactenus obſervavi, ipſius etiam alii nonnulli cum laude meminere, quorum nomina dumtaxat, adjecto operum titulo, placet hic referre.

Paullus Benius: *Orationes quinque & ſeptuaginta*, &c. *His acceſſerunt epiſtolae & praefationes*, &c. *Venetiis, apud Jo. Guerilium*, 1625. in 4. Habes in *epiſtolis & praefationibus*, pag. 28. *Benii* praefationem ad *Andream Maurocenum* pro *Summo Summo*, qui eidem *Andreae* ſuas theſes philoſophicas dicat.

Jacobus Fiorelli. *Detti e fatti memorabili del Senato e Patritii Veneti. In Venetia, preſſo Combi e La Nou*, 1672. in 4. ſaepius in hoc opere citatur *Maurocenus*.

Joannes Palatius: *Faſti ducales*, &c. *Venetiis typis Hieronymi Albrizzi*, 1696. in 4. Crebro hic *Mauroceni* nomen invenies.

Chriſtianus Gryphius: *Diſſertatio iſagogica de ſcriptoribus hiſtoriam ſaeculi* XVII. *illuſtrantibus. Lipſiae, apud Thomam Fritſch*, 1708. in 8. pag. 456.

Langlet de Freſnoy: *Metodo per iſtudiare l' Iſteria*, &c. *Tomo* II. *In Venezia, appreſſo Sebaſtiano Coleti*, 1716. in 8. Pag. 257. inter eos, qui Venetae Reipublicae hiſtoriam ſcripſerunt, ſuus, iſque honeſtiſſimus locus eſt *Mauroceno*.

Jacobus Albericius: *Catalogo de gli ſcrittori Venetiani*, &c. *In Bologna, preſſo gli heredi di Giovanni Roſſi*, 1605. in 4. pag. 9.

Auguſtinus Superbius: *Trionfo glorioſo d' Eroi illuſtri & eminenti dell' inclita & maravigliosa città di Venetia*, &c. *In Venetia, per Evangeliſta Deuchino*, 1629. in 4. libro tertio, pag. 105.

Franciſcus Pona: *Elogia utroque Latii ſtilo conſcripta. Veronae imprimebat Tamus*, 1629. in 4. pag. XLIV.

Petrus-Angelus Zenus: *Memoria de' ſcrittori Veneti patritii*, &c. *Venetia, preſſo Paolo Baglioni*, 1662. in 12. pag. 95.

Franciſcus Sanſovinus: *Venetia, città nobiliſſima, & ſingolare, deſcritta in* XIIII. *libri*, &c. *In Venetia, appreſſo Steffano Curti*, 1663. in 4. In *Additionibus Juſtiniani Martinoni*, pag. 1.

Quae *Mauroceni* memoriam magis illuſtrarent, haud plura collegi. Unum illud ſupereſt, ſcilicet ut lectores meos admoneam, ne temere *Andreae*, Venetae Hiſtoriae ſcriptori, alterius. *Andreae Mauroceni*, qui ejuſdem fere coaetaneus fuit, ſed ex alia tamen *Maurocenorum* familia, opus illud adſcribant, quod ita inſcriptum circumfertur: *Corſi di penna, e catena di materie ſopra l' iſola della Ceffalonia di* Andrea Moroſini, *fo del Sig.* Piero, *nella quale è ſtato Proveditore l' anno* 1621. *e* 1622. *In Venetia, appreſſo Evangeliſta Deuchino* 1628. in 4.

Caveant etiam, ne *Andream* noſtrum cum eo confundant *Andrea Mauroceno*, cujus meminit *Leander Albertus* in *Deſcriptione totius Italiae*, edita primum *Bononiae, per Anſelmum Giaccarelli*, 1550. in folio, pag. 465. his verbis: ANDREA MOROSINO, & Hermolao Donato, *benche di continovo foſſero occupati nel governo della città & de 'l ſtato, nondimeno dimoſtraro, quanto foſſero litterati, laſciando dopo ſe l'* HISTORIE *de i ſuoi tempi deſcritti in* VERSI HEROICI. Unde haec hauſerit de duobus illis ampliſſimis Venetae Reipublicae Senatoribus, qui medio decimoquinto ſaeculo floruerunt, *Albertus*, conjectare minime audeo: niſi forte illius oculis obverſatus eſt *Blondus Flavius, Forolivienſis*, qui in *Italia illuſtrata*, edita una cum aliis ejus *operibus, Baſileae, in officina Frobeniana*, 1531. in folio, pag. 373. utrumque recenſet inter Venetos doctrina praeſtantes, ſuaque aetate adhuc viventes: „ ANDREAS- „

que

que MAUROCENUS bonarum artium ſtudiis ornatus, ſapientiae, & gu- „
bernanda Republica peritiae gloriam habet: & *Hermolaus Donatus*, etſi ge- „
renda republica fuit occupatiſſimus, in literis adeo eſt imbutus, ut cum „
HISTORIAM teneat, tum HEROICOS VERSUS ſaepe compoſuerit ele- „
gantes. „ Verum ex his verbis (ne quid de *Donato* dicam) nemo umquam mihi perſuadebit, *Maurocenum* hunc *Andream* aut HISTORIAM ſcripſiſſe, aut VERSUS factitaſſe,

ANDREAE MAUROCENI, SENATORIS, HISTORIA VENETA

Ab anno M. D. XXI.

Uſque ad annum

M. DC. XV.

In quinque Partes tributa.

ANDREAE MAUROCENI,

SENATORIS,

HISTORIA VENETA

Ab anno M. D. XXI.

Usque ad annum

M. DC. XV.

In quinque Partes tributa.

SERENISSIMO VENETIARUM PRINCIPI ANTONIO PRIOLO, Et Excelſo DECEM-VIRUM CONCILIO

PAULUS MAUROCENUS.

SI Quid nobis in votis ſupereſt poſt hujus vitæ curriculum, Sereniſſime Princeps, illud eſſe in primis fratri meo mihi perſuadeo, ut Veneta Hiſtoria, in qua conſcribenda, quod a publicis curis, & corporis ægritudinibus temporis reliquum erat, id omne fere contrivit, ſub ampliſſimi nominis tui patrocinio evulgaretur; ea potiſſimum ratione adducto, ut quem ſumma ſemper obſervantia coluit, quocum in pleriſque obeundis muneribus inſudavit, cujus amorem, atque benevolentiam fuerat expertus; eumdem quoque pa-

tronum vigiliarum ſuarum nanciſceretur. Id cum omnino contigiſſe videam, præclare mecum, cui nihil magis eſt infixum animo, quam illius inhærere voluntati, actum exiſtimo. Tibi, Sereniſſime Princeps, igitur hoc opus nuncupo; quod centum fere annorum complectitur ſpatium, in quo majorum tuorum merita recenſentur, tua ſaltem attinguntur. Quod ſi fratri meo recentiorum temporum res geſtas explicare licuiſſet, plura quidem, & tuæ virtutis decora, & in patriam merita, quibus ad ſupremæ hujus dignitatis evectus es faſtigium, enumeraſſet. Vobis vero, Patres Optimi, quod veſtrum eſt, defero. Supremo enim illi iſtius auguſtiſſimi concilii mandato, neſcio id oneris, an honoris dixerim, fuit injunctum, cui ſatis ipſe pro viribus facere nixus eſt. Sed, ab altioribus, uti moliebatur, initium ne ſumeret, neve ad proxima propius accederet, fata obſtitere. Veſtrum eſt, Patres Ampliſſimi, quæ Reipublicæ geſta continent, auctoritate tueri: civis, qui animam fere ipſam in publicis exercendis muneribus effudit, labores benignitate amplecti: operi, quod imploramus præſidium, elargiri. Majora, Princeps Auguſtiſſime, Præclariſſimi Viri, vobis, quibus eſt publica ſalus concredita, deberi fateor; verum minus propterea gratum hoc fratris mei, meæque obſervantiæ pignus futurum non arbitror: noſtri enim addictiſſimi animi quod teſtari magis poſſit obſequium non ſuppetit: quod maximum habemus, obtulimus.

Venetiis, kalendis januarii. CIↃIↃCXXIII.

DU-

DUCES VENETI

Quorum principatus Andreæ Mauroceni Hiſtoria complectitur.

LXXV.	LEONARDUS LAURETANUS.
LXXVI.	ANTONIUS GRIMANUS.
LXXVII.	ANDREAS GRITUS.
LXXVIII.	PETRUS LANDUS.
LXXVIIII.	FRANCISCUS DONATUS.
LXXX.	MARCUS-ANTONIUS TRIVISANUS.
LXXXI.	FRANCISCUS VENERIUS.
LXXXII.	LAURENTIUS PRIOLUS.
LXXXIII.	HIERONYMUS PRIOLUS.
LXXXIIII.	PETRUS LAURETANUS.
LXXXV.	ALOYSIUS MOCENICUS.
LXXXVI.	SEBASTIANUS VENERIUS.
LXXXVII.	NICOLAUS PONTIUS.
LXXXVIII.	PASCHALIS CICONIA.
LXXXVIIII.	MARINUS GRIMANUS.
LXXXX.	LEONARDUS DONATUS.
LXXXXI.	MARCUS-ANTONIUS MEMUS.
LXXXXII.	JOANNES BEMBUS.
LXXXXIII.	NICOLAUS DONATUS.
LXXXXIIII.	ANTONIUS PRIOLUS.

EPITOME.

Qui rerum ſtatus anno 1518. *tota Europa eſſet, exponitur. Venetiis, Leonardo Donato exſtincto, princeps Antonius Grimanus creatus eſt. Leo X. pontifex rerum in Italia novandarum cupidus, ut ad fœdus cum Galliæ rege feriendum Venetos ſecum traheret, primum omni ope annixus, mox novam cum Cæſare ſocietatem contra Gallos iniit. Venetus quidquid ex fœdere Gallis debebat, quidquid ex pactis induciis Cæſari, fideliter præſtitit. Galli mediolanenſi ditione a Cæſare anis exuti. Suleimanus, Turcarum imperator, in Pannoniam irrupit. Quominus petenti Ludovico regi auxilia mitterent, Italiæ motus Venetis impedimento fuere. Poſt Leonis mortem iterum eorum, qui Gallo in Italia favebant, animi erecti. Hadrianus VI. pontifex renunciatus. Pro mediolanenſis ditionis imperio acrius inter Gallos, ac Cæſareanos certamen. Alexandria Cæſareani, Novaria Galli potiti ſunt. Fruſtra hi deinde & Mediolanum, & Ticinum aggreſſi: tandem accepta ad Picoccam fœdiſſima clade, Laudem-Pompejam, Cremonam, Genuam amiſere, ac tota Italia cedere coacti ſunt. Rhodos fortiter ab equitibus Hieroſolymitanis propugnata, tandem in Suleimani poteſtatem venit: illis Melita ad religionis ſuæ ſedem firmandam a Cæſare conceſſa. Cæſar, & Angliæ rex ad ſocietatem contra Gallos ineundam Rempublicam illicere, fruſtra conati ſunt. Grimano mortuo, ad patriæ principatum Andreas Gritus evectus eſt. Fœdus inter Cæſarem, ac Rempublicam ictum. Gallus, maris præfecto Gauferio in Italiam miſſo, novos in Inſubribus motus civit. Hadrianus pontifex e vivis exceſſit, ac Clemens VII. illi ſuffectus eſt. Galli iterum tota Italia depulſi, quibus tamen in novam ejus recuperandæ ſpem, ipſius regis adventu, erectis, de ſanciendo cum ipſis fœdere magnis contentionibus apud Patres cum actum eſſet, nihil certi ſtatutum eſt. Ad Ticinum male a Gallis pugnatum, ac Franciſcus rex a Cæſareanis captus eſt.*

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

PARS PRIMA.

LIBER PRIMUS.

QUAE mortalibus gravia, & atrocia acerrimis bellorum caſibus accidere ſolent, cuncta fere Reipublicæ Venetæ octo annorum ſpatio contigere, quo invidiæ, atque odii ſtimulis acti Europæ Principes, adverſus ipſam fœdere Cameraci inito, exarſere. Julius Pontifex Maximus, Maximilianus Imperator, Ludovicus Galliæ, Ferdinandus Hiſpaniæ Reges ſocia arma ſumpſere, ut imperio Venetis adempto, illorum nomen delerent, ac penitus excinderent. Hinc fœdæ direptiones, adverſa prælia, oppidorum vaſtationes, urbium oppugnationes, populorum cædes, quibus terreſtre imperium debilitatum, pene collapſum foret; niſi Senatus in tot adverſis conſtantia, atque prudentia, civium egregia virtus ſævientem fortunæ vim fortiter excepiſſent, ac mortales omnes

1521 cui nuper Hiſpaniæ regna ampliſſima, Ferdinando, & Heliſabeta vita functis, obvenerant, quique Neapolitanorum regnum adeptus fuerat, licet adverſante Franciſco Galliarum Rege, in demortui Maximiliani Imperatoris locum ſuffectus eſſet, odia, quæ jam reſtincta videbantur, recrudeſcere, ambitio tranſverſos potentiſſimos Principes agere, Italia per tot annos armis labefactata æmulationes alere, atque excipere, ac materiam ad arma exercenda præbere cœpit; cum Cæſar opulentiſſima Inſubrum ditione privari, quam ad ſe Imperii jure ſpectare cenſebat, ægre ferret; neque Galliarum Rex a Neapolitano regno excludi, quod priores Reges hereditario nomine poſcentes vi armiſque ceperant, æquo animo pateretur: jamque in dies ali occulta inimicitiæ ſemina, alienari Principum mentes, ut ſi qua vel exigua occaſio redintegrandi belli foret, turbari iterum res Italæ, divina, & humana miſceri facile poſſent. Sed imminenti malorum fato unum id obſiſtere videbatur, quod, quæ voluntas Italorum Principum, quæ inclinatio animorum futura eſſet, non ſatis erat exploratum: utram vero in partem vires provinciæ propenderent, maximum ad bellum conficiendum momentum erant habituræ. Reſpublica Veneta armis diu conflictata, quæ, fœdere cum Franciſco Rege inito, ad Mediolanum tuendum tenebatur, motus bellorum denuo excitari, pacem labefactari ægre admodum latura videbatur; cum ob imminentis belli Turcici ſuſpicionem; tum quod annuatim claſſibus parandis, mari tutando, imperio terreſtri, ac maritimo defendendo publicæ vires, ac privatæ civium opes abſumerentur, neque pares ad utrumque bellum ſuſtinendum eſſent. Leonem Pontificem Maximum in ſummo dignitatis gradu collocatum, Urbini ditionibus, pulſo Duce, ſibi adjectis, nova appetere, ac moliri: religione, & pace florentem Italiam, in qua ſatis amplum imperium obtineret, novis bellorum eventibus objicere credibile non erat; cum Reges, qui opibus, imperio, viribus ſummopere pollebant, ſi ſemel in aciem deſcendiſſent, verendum foret, ne is, cui victoria afflaret (ut eſt hominum, ac præcipue Regum ingenium regnandi appetens) univerſam Italiam excurreret, legeſque omnibus imponere adniteretur. Florentina Reſpublica, quæ nil, niſi ad Leonis Pontificis nutum agebat, nunquam ſua conſilia ab illius voluntate ſejunctura videba-

batur. Genuenſes, qui in clientela Gallorum Regis conquieſcebant, ab ejus ſententia minime receſſuros conſtabat. Lucenſes, ac Senenſes precaria libertate utentes, neque audere, neque moliri quidquam poterant. Federico Gonzagæ, cui Mantua parebat, nullæ rerum novandarum aut vires, aut ſpes erant. Alphonſus Eſtenſis, Ferrariæ Dux, cui Mutina, ac Regiumlepidi urbes ademptæ fuerant, illarum recuperandarum deſiderio flagrabat; attamen cum nullos ſui conſilii adjutores ſperaret, potius in Regis auctoritate, quam armis ſpem repoſuerat: Franciſcus vero Sfortia, Ludovici Inſubrum olim Ducis filius, Tridenti, urbe in faucibus Italiæ ſita, degebat, in omnem occaſionem intentus, qua ſe benignius fortuna oſtentaret, ut nullis ærumnis feſſum animum ad priſtinum ſtatum adipiſcendum erigeret, qui a Gallo oblatas conditiones aſpernatus, nulla vel temporum aſperitate, vel fortunæ iniquitate adduci potuerat, ut juri ſuo cederet; immo varia agitare animo conſilia, externos, Italoſque Principes, ut ſuis afflictis rebus opem ferrent, implorare non deſierat; attamen qui ſpiritus in Franciſco vigebant, non tantæ molis erant, ut pacem Italiæ turbare poſſent, cum Inſubres in poteſtatem potentiſſimi Regis conceſſiſſent, quem bello laceſſere, neque facile, neque in promptu erat: cum præſertim nuper ſibi Helvetios adjeciſſet, invictæque gentis armis nullum ſibi aut grave, aut formidoloſum bellum inferri poſſe cenſeret. 1521

Is igitur Italorum Principum ſtatus ea tempeſtate: neque erat, cur quieti, ac paci bellorum motus, & curas anteferrent, cum repente veteribus Italiæ calamitatibus recentes adjectæ, bella bellis cumulata ſunt, ac Reſpublica, quæ tum iis rebus maxime intenta erat, quibus cives præteritis laboribus feſſi recrearentur, quæ pace, belloque ad illam ornandam, atque confirmandam pertinerent, inſtaurarentur, denuo novis jactari fluctibus, eaſdemque ſubire tempeſtates coacta eſt. Quo tempore Leonardus Lauretanus Princeps ex humanis exceſſit: ſingularis, & egregius civis, qui difficillimis temporibus clavum Reipublicæ tenuerat, vel hoc uno ſummæ felicitatis compos, quod quam tot preſſam calamitatibus, ac fluctibus pene merſam Rempublicam conſpexerat, eamdem imperio, gloriaque florentem reliquerit. In ejus locum ſuffectus eſt Antonius Grimanus jam nonageſimum annum ingreſſus: civis, ſi quis alius,

Leonardi Lauretani Principis obitus.

Antonii Grimani Principis electio.

1521 alius, proſperis, adverſiſque rebus adeo varie iactatus, ut humanæ ſortis ſpectaculum cenſeri merito poſſit. Nam anno M.ID. claſſis imperator adverſus Bajazetem ſummo Patrum conſenſu creatus, cum ad Methonem cum claſſe Turcica male pugnatum eſſet, ad Prodonum bene rei gerendæ occaſiones amiſſæ, Naupactum in hoſtium poteſtatem veniſſet, imperio illi abrogato, ſublectoque Malchione Triviſano, cauſam ex vinculis apud totius nobilitatis concilium dicere coactus, rerum capitalium Triumviris Nicolao Michaele Doctore & Equite, Marco Sanuto, & Paulo Piſano Equite, anno M.D. tertio idus junii, Divi Marci procuratoria dignitate adempta, in Illyrici maris inſulas Apſorum, & Crepſam exilio damnatus eſt: verum novem poſtea emenſis annis, ita rerum viciſſitudine ferente, qua mortalia cuncta agitantur, Triumviris Bernardo Bembo, Marino Juſtiniano, Aloyſio Gradonico Majoribus Comitiis legem ferentibus, eodem menſe junio, univerſis fere civium ſuffragiis ab exilio revocatus, ac patriæ reſtitutus, ſtatimque ad priorem evectus dignitatis gradum, undecimo poſt anno ampliſſimus illi honor delatus eſt.

Suffragia fuere 1260.

Principe igitur Antonio Grimano creato, tertio nonas quintilis anno M.D.XXI. etſi nondum ad arma palam ventum eſſet: attamen bellorum ſemina jam exorta, firmioribus nixa radicibus, acerbos propediem fructus editura videbantur; nam faſtus, ac dominandi libido, duæ animorum peſtes, quæ mortales ſæpe in ſumma mala præcipitarunt, jam animum Leonis invaſerant, qui in flore ætatis, ſummaque in auctoritate conſtitutus, aſſentatoribus undique ſeptus, ſui Pontificatus monumenta parum diuturna, & illuſtria rebatur fore, niſi ad aliquod egregium facinus animum adjeciſſet, quo memoriam ipſius quam maxime propagaret. Itaque omnibus modis ſtatuit Galliarum Regem in amicitiam allicere, ſpecie ad Italiæ quietem firmandam, re, ut, Carolo regno Neapolitano exuto, cujus potiundi deſiderio æſtuare Franciſci Regis animum noverat, Eccleſiaſticum imperium, privataſque fortunas ingentibus dignitatum, atque opum incrementis attolleret. Cum vero publicæ retinendæ pacis ſtudioſum Senatum Venetum intelligeret, neque Reipublicæ rationes a Rege ſejungi poſſe animadverteret, in eo in primis ſumma contentione laborandum duxit, ut defendendæ Italiæ obtentu fœdus ſanciretur, quo

ſi quis arma in provinciam inferret, hoſtis judicaretur; eo nimirum conſilio, ut Cæſar, cujus in dies potentia, atque auctoritas augebatur, ſi armatus Italiam ingredi vellet, communi conſilio, & viribus arceretur: non minus enim Pontifici, quam Venetis ſuſpecta Imperatorum arma, vires, conſilia ſemper fuerant. Huic ſe ſocietati adjungendi Italis Principibus quatuor menſium ſpatium tribueretur. Si quis adverſus ſancita moliretur, fœderave cum hoſtibus privato conſilio iniiſſet, aut pactis aliquid adverſum paciſceretur, illum tanquam hoſtem perſequendi reliquis jus eſſet. Hac demum ſocietate nihil aliis, quæ Pontifici, aut Reipublicæ cum Rege intercederent, fœderibus derogaretur. 1521

Hæc omnia cum ad pacem Italiæ magis firmandam pertinerent, libenter a Patribus audiebantur; licet de Pontificis voluntate nonnunquam ambigui vererentur, ne privatis conſiliis ad novas res animum fortunæ illecebris corruptum converteret; nam ſuperioribus menſibus Antonium Pacium Piſtorienſem Epiſcopum ad Helvetios miſerat, ut ſex millia peditum, qui in Eccleſiæ ditiones ſtatim iter maturarent, conſcriberet; quod cum facile ex fœdere nuper percuſſo a pagis impetraſſet, milites per Mediolanenſem agrum in Flaminiam, & Picenum pervenerant, ſtipendiaque ære Pontificio merebant. Primo non ſine variis rumoribus, quonam hæc deſtinarentur: deinde coſtanti omnium opinione arma in Neapolitanam expeditionem comparari. Quæ cum non obſcure Leonem novas res meditari, belliſque Italiam rurſus exarſuram indicarent, Marco Foſcaro Legato Senatus mandavit, Pontifici ſignificaret, quod undique opinione hominum, voceque ferretur, Neapolitanum regnum Helvetios invaſuros, eo vehementer Senatum commoveri; nam quemadmodum Cæſari armato in Italiam adventanti communibus viribus obſiſtere, ac in mutuam defenſionem conſpirare, id a nemine jure reprehenſum iri cenſeret; ita illum ultro armis laceſſere, ac fortaſſe nihil ejuſmodi opinantem excitare, a publica utilitate ſejunctum eſſe. Quis enim non maxime verendum exiſtimet, ſi bello petatur Cæſar, Germanos bellicoſiſſimam gentem illum omni ope, ſtudio, viribus adjuturam, atque homines, alias a rebus Cæſaris averſos, contumeliam ad ſe pertinere exiſtimaturos, in noſtram perniciem denique conſenſuros? Huc accedere, quod

Antonius Pacius Epiſcopus ad Helvetios.

Mandata ad Marcum Foſcarum oratorem ad Pontificem.

1521 quod hæreſum peſtis, quæ illos teterrimo veneno infecerat, Luthero majores, & acriores ſpiritus ſumente, Pontificiæque auctoritati acerbius adverſante, ingentia incrementa ſumptura, ac libere debacchatura videretur; potentiam quinimmo, vireſque Turcarum communium hoſtium augeri, qui Gazelle nuper devicto, nihil non ſibi adverſus Pannonias, Italiam, atque adeo univerſam Rempublicam Chriſtianam ſuperbe polliceantur; ac, ſi ſemel bellum in hanc provinciam irruperit, quis non triſtia omnia ominetur? Dum ferrum, quo adverſus barbaras gentes pugnandum, illarumque ſanguine inficiendum foret, in noſtra viſcera propria dextera convertatur? Hæc cum Pontifice agebantur. Joanni Baduario Oratori apud Galliarum Regem in mandatis datum: de iis, quæ in Italia gerantur, Regem, ac Magnum Cancellarium certiorem faciat; conſtanter polliceatur, ſi de tuenda Italia agatur, cum Rege Rempublicam in arma ituram, totis viribus adverſus Cæſarem, omneſque alios certaturam; contra valde periculoſum cenſere, Cæſarem hoc rerum ſtatu ad bellum laceſſitum urgere.

Mandatæ ad Baduarium Oratorem in Gallia.

Nullum interea officii genus, quo Venetos ſibi adjungeret, a Carolo prætermittebatur, magnum in Reipublicæ potentia, ac viribus momentum ad res feliciter gerendas fore ratus: pollicita adjiciebantur; quodcunque in Venetorum urbibus, atque agris imperio jus eſſet, id ultro novis titulis conceſſurum. Ea Patres, qui & temporis longinquitati, qua humana imperia, non ſecus ac reliqua mortalia, viciſſitudinibus ſubjiciuntur, & gentium legibus, belloque, ac juſtis armis niterentur, nihili ducere, neque ſemel Gallo præſtitam fidem fallendam exiſtimare. Decretam Cæſari non modo pro Imperii dignitate adepta legationem, verum etiam Franciſcum Contarenum, Gaſparis Contareni loco ordinarium Legatum deſignatum, ne ullam Galliarum Regis animo ſuſpicionem injicerent, cunctari juſſerunt. Inde Carolus Venetorum amicitiæ, ac fœderis ſpe dejectus, Philibertum Legatum in Galliam mittit, qui de pace cum Franciſco ageret, ut Regum conjunctionis metu perterritos, funeſta adhuc præteritarum cladium memoria animis hærente, ad ſe attraheret. Cum Henrico Angliæ Rege conqueritur, Venetos, neque pacta cum Maximiliano ſervaſſe, neque oblatam pacem amplecti velle. Quibus in ſpeciem agitatis, eo minor a Regibus fides habe-

Franciſcus Contarenus Orator ad Cæſarem.

ba-

batur, quod eodem tempore concordiæ nomen ſermonibus Cæſar uſurpans cuncta ad bellum ſummo nixu compararet, atque expediret. Itaque Franciſcus rem omnem Joanni Baduario Legato aperit, acriuſque ad bellum incitatus in Morinis ad Ardreſium oppidum in colloquium cum Anglo deſcendit; pacem nuper ſanctam firmat; Venetorum amicitiam omni officiorum genere fovet; ut nuper ſibi natæ filiæ ſacro fonte abluendæ adſiſteret, Senatum invitat, Legato id muneris ejus nomine obeunte. 1521

Colloquium inter Galliæ, & Angliæ Reges.

Ceterum Pontificis animus nunquam acquieſcere, novis aſſidue rebus ſtudere, plura in ſpeciem, quæ ad pacem attinerent, Reipublicæ oſtentare, in id omnes nervos intendere, ut imperii amplificandi, nominiſque provehendi materiam pararet. Quæ cum eo ſpectarent, ut iterum turbatis rebus, in novas bellorum procellas Italia conjiceretur, Senatum in ſummam ſuſpicionem adduxerant, ne cum Gallo Pontifex arctiori vinculo junctus Rempublicam in ingentes difficultates impelleret; cum inter cetera, ut perduelles, ac facinoroſi homines a mutuis regionibus hinc, atque inde communibus armis ſummoverentur, pœniſque afficerentur; quo Eſtenſes Ferraria pelleret, Italica ſocietate caveri vellet. Quibus permoti Patres, qui antea mandata ſubſcribendi fœderis Oratori dederant, S. C. revocarunt, Regique ſignificarunt, mirari nova ſuboriri quotidie impedimenta, ut non propugnandæ Italiæ, ſed belli excitandi his fœderibus a Leone fundamenta jacerentur; dum tantum non aperte Cæſarem, provinciaſque, quibus belli faces admoverentur, deſignaret. Quid vero quod perduellionis, & criminum reos perſequi omnibus modis ſtatueret? id enim præterquam quod plurimum rationibus Reipublicæ officeret, cujus militum Præfecti exteris provinciis orti publica ſtipendia facerent, aperte innuere, illius animo, ut Ferrarienſis Dux avito imperio pelleretur, penitus inſediſſe; quæ quantum momenti habitura eſſent, nemo non videret; dum de communi firmanda ſocietate, ac ne Cæſar in Italiam arma inferret, actum fuit, ultro, ac lubenti animo Senatum aſſenſiſſe: modo non de tuenda Italia agi, ſed ut cuncta bellorum tumultibus miſceantur, quæ ex pactionibus Regi Senatus teneretur, alacri animo præſtaturum; iis, quæ a Leone proponerentur nullo pacto aures præbiturum. Itaque fœdus

Veneti Fæſcaro adimunt mandata fœderis ſubſcribendi.

quam-

1521 quamplurimis difficultatibus implicitum differri in dies; Rex quin etiam ſecretiori cum Pontifice firmandæ ſocietati moras nectere, vel quod Leonis artes, cujus animum antea expertus fuerat, vereretur, vel quia Cæſare multis difficultatibus ſepto, ſibi vero cunctis ex ſententia fluentibus, abſque aliorum ope per ſe ſatis ad bellum gerendum expeditus videretur. Leo quoque plurimas antea ſibi a Gallis illatas injurias mente repetere; aliquando, ne ſummi Principes in Pontificii imperii perniciem arma jungerent, vereri; incredibili nonnunquam Parmæ, Placentiæ, ac Ferrariæ urbium obtinendarum deſiderio flagrare; quæ Mediolani a Lautrechio, & Tarbellenſi Epiſcopo juri Eccleſiaſtico adverſa gererentur, non æquo animo pati; ut tandem non abſque omnium admiratione, quod, qui paulo ante ingenti ardore animi Franciſci amicitiam concupiverat, is momento mutata ſententia Carolo adhærens Italicam pacem turbare, Cæſaris potentiam ſibi antea inviſam augere, atque innumeris ſe ſe periculis objectare decreverit. Angebatur Cæſaris animus ob Cantabriæ a Gallis illatum bellum: Mediolanenſium extorrum ſpes, Helvetiorum nuper cum Rege inita ſocietas maxime exſtimulabant: difficile igitur non fuit, ut quos utilitatis ſpecies permoverat, ſocietas quoque devinciret. Mutua itaque defenſio Hetruriæ, ac Mediceæ familiæ patrocinium, Mediolanenſis expeditio, Parmæ, & Placentiæ Pontificiæ ditioni adjectio, Franciſci Sfortiæ Tridenti tunc vitam agentis in paternum imperium reſtitutio, Ferrarienſis oppugnatio, jurisjurandi, quo Cæſar Neapolitano regno potiri vetabatur, abſolutio ſecreto pacta. Ea priuſquam in vulgus emanarent, ſtatuunt clam per inſidias, aut repentino aliquo armorum tumultu Gallos inopinato adoriri. Genua, quæ tunc in Regis clientela quieſcebat, tentata, Mediolanenſis ditionis urbes per dolos petitæ; ſed utraque inani prorſus eventu contigere.

Fœdus inter Pontificem, & Cæſarem.

Senatus Venetus, ad quem nonnihil de conſiliis a Leone mutatis pervenerat, latenter, aſtu, ac dolis belli initia tegi ratus, ut validiori præſidio urbes, arceſque firmarentur, decrevit: trium millium Italorum peditum delectum ſtatim haberi juſſit; ſi majore numero opus eſſet, id Sapientum Collegio permiſſum: cumque Thomas Scudus Lautrechii frater, ac Tarbellenſis, ut Theodorus Triultius copiarum Reipubli-

cæ

cæ ſummus Præfectus cum cataphractis, levioriſque armaturæ equitibus ad Inſubrum fines adequitaret, a Senatu petiiſſent, ex fœdere conceſſum eſt. Triultio, ut ſuas cohortes in Cenomanos duceret, injunctum; Paulo Nannio Bergomi Præfecto Legati munere delato, ut ſtatim ſe ei adjungeret, mandatum. 1521

Paulus Nannius Legatus in caſtris.

Dum hæc agerentur, Scudus, cui, quæ occulto adverſus Regem pararentur, innotuerant, Regium lepidi Galliæ Ciſalpinæ urbem per inſidias aggredi ſtatuit, inde rei patrandæ opportunitatem, & occaſionem nactus, quod quamplures ibi Inſubrum extorres, quos Pontifex a ſuis finibus arcere tenebatur, conveniſſent. Itaque ad viii. kal. julii ſummo mane cum quadringentis levioris armaturæ equitibus Regium proficiſcitur. Illum Federicus Bozzolus, ejus nominis oppidi in Mantuanorum finibus Regulus, cum mille peditibus ſubſequitur. Eo cum veniſſet, Franciſcum Guicciardinum jam ea de re certiorem factum ad colloquium accerſit, qui omnibus, quæ ad tutandam urbem ſpectarent, diſpoſitis, ultro extra portas adeſt: ibi dum mutuo conqueruntur; Scudus, quod exules adverſus pactiones intra mœnia recipiantur; Guicciardinus, quod cum armis Scudus fines pontificios eſſet ingreſſus, forte porta quadam ad excipienda frumenta diſcluſa, Galli irrumpere conantur: verum ſtatim pulſi, clauſiſque portis, tumultu excitato, diſploſis repente nonnullis tormentis, funduntur. Scudus in ſumma trepidatione ab urbis Præfecto illæſus dimittitur. His ad Pontificem perlatis, graviter de Rege conqueritur: nil hujuſmodi meritum per ſummam injuriam bello peti, dolo ſuas urbes tentari; atque iis de rebus cum Oratoribus Principum acerbe admodum, ac graviter agit; multa in Scudum, quamplurima in Regem exaggerat, qui cum occaſionem ab ejus amicitia diſcedendi diu quæſiverit, nulla inventa, aperte bellum moliatur. Reipublicæ Oratore accerſito, quæ Regii acta ſint, exponit; ignorare, cur armis illum laceſſere ſibi Rex in animum induxerit; ſtatutum ſibi, ac firmum eſſe, quacunque ratione Eccleſiæ jura, ac Pontificiam dignitatem ſuſtinere: hoc uno vehementer angi, quod nondum coalitæ Italiæ cicatrices denuo refricandæ ſint, iiſque certandum armis, quibus Chriſtiani nominis hoſtes peſſum iri oporteret. Collegio Cardinalium vocato, in Regem acriter invehitur, Cæſaris pie-

1521 tatem, ac religionem extollit; Italiæ incolumitatem, totius Chriſtianæ Reipublicæ ſalutem in illius ſocietate contineri oſtendit.

Senatus, cum ea, quæ adhuc premere, ac celare Leo cupiebat, palam erumpere animadverteret, ut quantum opera, & conſilio poſſet, nutantem Italiæ pacem firmaret, graviter per Oratorem Pontificem alloquitur: quo loco res Chriſtianæ ſint, exponit; quæ, ſi bellum oriatur, incommoda provincia, per tot annos injurias bellorum perpeſſa, denuo ſubitura ſit, docet: a Leone flagitat, priuſquam adverſus Regem moveat, illum de iis, quæ nuper acciderant, certiorem faciat; qua mente, quo erga illum animo ſit, exploret; omnia experiatur antequam in aleam belli deſcendat; nihil eorum, quæ multorum ſermonibus vulgata fuerant, de Rege ſuſpicari, qui omnibus pietatis officiis ſanctiſſimam Sedem ſit proſequutus: dein factum lenire; quæ a Scudo ad Regium lepidi acta eſſent, non ad pacem labefactandam; ſed ad extorrum facinoroſorum hominum perniciem ſpectaſſe, quos rumor increbuerat, hoſtilia adverſus Gallos, eorumque oppida meditari: de propenſa Pontificis in commune bonum voluntate Senatum non ambigere: ceterum ad arma ſummos Principes redire, nunquam magnis caruiſſe periculis; nunc vero cum validiſſimo exercitu Suleimanus Pannoniis immineat, quis dubitet, his diſſidiis illi non ad ampliſſimum modo Hungariæ regnum, verum ad reliquas Europæ provincias atque adeo ad Italiam ipſam aditum parari? quibus ſane avertendis, cui onus incumberet, niſi illi, qui ſummum dignitatis, & auctoritatis imperium in terris obtineret? His convertere Pontificis animum ad pacis ſtudia Senatus nitebatur. Atque eodem tempore, ne imparata Reſpublica offendi poſſet, decretum eſt, ut cataphracti equites luſtrarentur, in eorum qui deeſſent locum, novi deligerentur; quadringenti levioris armaturæ reliquis adjicerentur; ſex Italorum peditum millia conſcriberentur, mille & quadringenti ex Sedunenſibus, mille ex Ræthis publicis ſtipendiis adlegerentur: petente Lautrechio, ut auctoritate, ac diſciplinæ bellicæ laude inſignis, quicum de bello adminiſtrando, deque Inſubribus tuendis conſilia communicaret, civis Mediolanum mitteretur, Andreæ Grito, qui magna apud

Andreas Gritus ad Lautrechii mittitur.

ſuos,

ſuos, ſumma apud exteros Principes excellentis virtutis opinione florebat, id oneris injunctum eſt. Legatus cum ſumma auctoritate Hieronymus Peſareus ſpectatæ vir prudentiæ, ac fortitudinis a Senatu declaratur. 1521 *Hieronymus Peſareus legatus.*

Interea Pontifex cum Gallo inimicitias palam exercere, nullum rationi, nullum Senatus precibus locum dare, bellum ſpirare; nam de illo adminiſtrando cum Joanne Emanuele Cæſaris Legato agere cœperat; Proſperum Columnam, ſcientia rei militaris clarum, Romam accerſiverat, ut iis, quæ ad tantam rem conficiendam neceſſaria forent, communi conſilio proſpiceretur; copiarum vero ſuarum imperatorem Federicum Mantuanorum Principem delegit, ex cujus ditionibus, vel ſitu, vel propinquitate plurima adjumenta peti poſſent, ducentos illi cataphractos, totidem leviores equites imperat; cumque omnis rei bene gerendæ ſpes in celeritate ſita eſſet, in primis ſtatuunt, ut Pontificiis, Hetruſciſque junctis cataphractis ſexcentis, ac totidem forme, qui tum in Neapolitano regno Cæſareanis aderant, a finibus Eccleſiæ Mediolanenſis ager invaderetur; ſex Italorum peditum millia deligerentur; duo Hiſpanorum, qui in Genuæ litoribus erant, ad exercitum inter Mutinam, ac Regium caſtra habiturum tranſirent; duo item Neapolitanorum millia Aterni Marchio duceret; mutuis Pontificis, Cæſariſque ſumptibus quatuor Germanorum, duo Ræthorum peditum millia evocarentur: his Helvetiorum ad duo millia accedebant ex iis, quos ante Piſtorienſis Epiſcopus, Pontificis juſſu, in Italiam ductaverat, cum reliqui domum reverſi fuiſſent: denique ut ab Helvetiis ſex millia, juxta Pontificis fœdus, peterentur, decrevere; neve gens illa Gallis auxilio eſſet, poſtularetur, cum fœdera Pontificia longe Gallicis priora eſſe Leo affirmaret. His viribus a Lario lacu movere, atque Inſubrum ditionem aggredi in animo erat: neque difficile, ut fortuna cœptis reſponderet, rebantur; cum ob nobiles exulum familias, quæ viribus, auctoritate, & clientium numero plurimum ea in regione pollebant; tum ob populorum ingens, erga Gallorum nomen, odium, qui a militibus gravia, & intoleranda perpeſſi, cum neque Rex ob pecuniæ inopiam ſatis provideret, neque Præfecti ob negligentiam obſiſterent, incredibilis, quo Regem proſequebantur,

1521 ſtudii, & benevolentiæ obliti, ut eſt plebis natura novarum rerum appetens, omnia ſurſum, deorſumque miſceri, & agitari cupiebant.

Harum rerum, bellique jam a Pontifice, & Cæſare adverſus Regem declarati fama in Gallias perlata, qua opulentiſſimam Mediolanenſem regionem validiſſimo exercitu aggreſſuros ferebatur, Regem permovit, ut nihil, quod ad hoſtium conatus arcendos opportunum foret, prætermitteret; idque in primis cum in Venetorum fœdere ſitum eſſe exiſtimaret, Lautrechio, qui illius nomine toti regioni præeſſet, in Italiam miſſo mandaverat, ne quid Inſubres detrimenti paterentur ſumma ope provideret; a Republica quæcunque ex fœdere teneretur, requireret: ſex porro peditum millia, ſexcentos cataphractos equites Venetos præſtare pactionibus fœderis cautum erat: præterea decem millia Helvetiæ gentis adcerſiri, ſex Gallorum millia in Italiam proficiſci, magnam Italorum peditum manum conſcribi jubet: his copiis aut æquo cum hoſte marte certare, aut vim illius, conatuſque repellere poſſe arbitratus. Verum Columna neque Neapolitanorum, neque Germanorum militum adventu expectato, reliquis collectis copiis, Ravennæ, Forocornelii, Bononiæ, Mutinæ, Regii lepidi præſidis relictis, ad millia paſſuum quinque prope Parmam proficiſcitur, ſpe haud exigua fretus, ſi Helvetii Regi milites non dediſſent, oppidanique averſis a Gallo animis aliquid novi molirentur, fore, ut nullo negotio urbe potiretur. Verum Helvetii pactos ex fœdere Regi milites permiſerant, quorum dum delectus haberetur, Georgius Suprafaſſius Mediolanum cum quatuor Sedunenſium millibus venerat; Lautrechius ad Parmam tuendam Scudum cum haſtatis quadringentis, ac quinque Italorum peditum millibus miſerat: Senatus ad Pontem vicum, ut Gallis præſto eſſent, copias cogi juſſerat. Proinde Columna non omnino ſuis viribus fidens, in Parma expugnanda operam amiſſurum veritus, ni Aterni Marchio cum trecentis haſtatis, ac duobus Hiſpanorum millibus ex Neapolitano regno adventaret, ac Germani ad ſex millia adeſſent, nihil moliebatur. Cum vero ex Aeniponti comitatu in Mediolanenſem agrum, niſi per Reipublicæ Venetæ fines, aditus non pateret, Cæſar a Senatu

pe-

petebat, ut Germanis iter per Veronenſium fines facere permitteret, id ſummi beneficii loco a Republica accepturum. Caroli poſtulatis Senatus decreto ita reſponſum: Omnibus ſemper benevolentiæ, ac obſervantiæ officiis Rempublicam Cæſarem proſequutam eſſe; quod iis, quæ nunc petantur, aſſentiri nequeat, vehementer angi, propenſæ voluntati fœdus obſiſtere, quod jurejurando cum Gallorum Rege pepigiſſet; infringendum haud dubio, ſi Germanos per Venetorum fines tranſire ſineret: Cæſarem ſummopere exorare, ut qui ſtatus Reipublicæ Chriſtianæ, quorſum diſſidia hæc ſint evaſura, ſingulari prudentia expenderet; ne virus hoc in omnia Reipublicæ Chriſtianæ membra diffundatur, proſpiceret; pietatis, & magni animi ſui eſſe omnes cogitationes, & curas in Reipublicæ Chriſtianæ pace defigere. Ita Senatus decreto Cæſari reſponſum. Interea quanam ratione Germanis militibus, ſi per Veroneſem agrum tranſire velint, obſiſtendum eſſet, conſulitur: pleriſque id nullo modo fieri poſſe, vel adituum multitudine, vel regionis latitudine contendentibus: Triultio licet difficultates inſpicienti, conari nihilominus aliquid placebat; præcipuos in Veronenſium fines ingreſſus ſumma diligentia cuſtodiri; ac, ſi majoris aliquid momenti conficiendum foret, inter Piſcheriam, & Lonatum munitionem erigi, qua ſitus opportunitate tranſitum Germanis præcludi poſſe ſibi perſuaſerat. Verum, vel temporis anguſtia, vel immutatis Lautrechii conſiliis, res ad exitum perduci non potuit, nonnullis tantum locis ad hoſtes aditu prohibendos cuſtodiæ adhibitæ, atque iis præſertim, e quibus facilior ingreſſus eſſet futurus, ad Croariam nempe, Gavardum, & Cluſam inter montium fauces ſitam arcem, quam amnis Atheſis præterlabitur, in quo catenam tranſverſam duxere. Interim vero Lautrechio petente, ut copiæ Venetæ cum Gallicis jungerentur, quamquam moleſte ferret Senatus exercitum a ſuis finibus diſcedere, ne militum incurſionibus agri diriperentur, tamen ne fœderi deeſſet, in Cremonenſes copias duci aſſenſus eſt; inſtante vero Lautrechio, ut Padum trajicerent, legato præcipitur, ut ſi ita in rem eſſe cenſeret, ultra Padum noſtros cum Gallis jungeret. 1521

Triultii conſilia de munitione prope Lonatum erigenda.

Interea Germani milites, noſtris eluſis, per montium aſpera, ac confragoſos ſaltus cum ad Baldi montis radices acceſ-

Cæſareani Parmæ aggrediuntur.

1521 ſiſſent, incolumes in Cæſareanorum caſtra ad Parmam pervenere, quo etiam Aterni Marchio nuper cum Hiſpanis advenerat. Itaque propius admoto exercitu, civitas obſideri, & tormentis quati ab ea parte cœpta eſt, quam Parma flumine ſejunctam, ad occaſum vergentem, incolæ *Caput pontis* vocant. Lautrechius cum quingentis haſtatis equitibus, ſeptem Helvetiorum, quatuor Gallorum millibus, una cum Theodoro Triultio Venetorum Præfecto, qui quadringentos cataphractos, & quatuor millia peditum ductabat, Pado trajecto, lento itinere ripas amnis legens progreditur; dum interea ſex Helvetiorum millia, qui a pagis Regi conceſſi fuerant, iter maturarent, id animo agitans, ut, vel cum hoſtibus manum conſereret, aut ſi detrectarent, obſeſſæ urbi, cui frater præerat, opem ferret; quem per nuntios de rerum ſtatu monitum, Gallicæ virtutis, ſibi creditæ urbis, ſuæque exiſtimationis meminiſſet, hortatur; cito cum exercitu, ut cum hoſte pugnam capeſſat, ac civitatem obſidione liberet, adfuturum; certior namque a Scudo factus fuerat, paucos adhuc dies civitatem defendi poſſe. Itaque poſtridie ad viginti millia paſſuum ab urbe cum copiis pervenit, cataphractis præmiſſis, qui uſque ad hoſtium caſtra citato curſu ſe ſe proriperent; verum dum hoſtes, omnibus ad oppugnationem inſtructis, acrius in mœnium everſionem incumbunt; Galli Capite pontis relicto, ultra Parmam amnem pacato agmine, cum majoribus tormentis ſe recipiunt. Hoſtes mane per murorum ruinas ingreſſi ea civitatis parte potiuntur, non ſine oppidanorum applauſu, ac lætitia; quippe qui Eccleſiæ imperium ſummopere concupiverant; licet ſtatim ingens gaudium mœror, ac luctus exceperit; nam eorum domus, ac ſupellex prædæ loco Pontificiis militibus ceſſere. Eam redintegrandæ pugnæ opportunitatem niſi elabi Scudus paſſus eſſet, milites rapinæ intentos facile erat fundere, ac rurſus civitate potiri. Hoſtes egeſta humo, impedimentis perfractis, quibus portas Galli obſepſerant, tormenta in amnis margine conſtituunt, atque in adverſam fluminis ripam diſplodunt. Dum hæc ſummo ſtudio aguntur, Lautrechius cum exercitu ad Tarum flumen, quod ſeptem millia paſſuum ab urbe diſtat, accedit. Eodem tempore rumor affertur, Alphonſum Ferrariæ Ducem centum

Parma eis amnem capta a Columna, & direpta.

ca-

cataphractis, ducentis levioribus equitibus, duobus peditum millibus, quingentis Corſicis, quos Lautrechius miſerat, æneiſque tormentis duodecim improviſo Finalis, Sanctique Felicis oppida adortum in ſuam poteſtatem redegiſſe. His nuntiis perculſi hoſtes ſumma trepidatione, oppugnationis relinquendæ conſilia capiunt, veriti, ne a Lautrechio, quem appropinquare ferebatur, ad pugnam cogerentur, ſimul ne Ferrariæ Dux augendi imperii majores ſpiritus, atque opportunitates ſumeret. Itaque duodecimo, poſtquam advenerant, die caſtra movent: Lautrechius, validiori præſidio urbe firmata, arcem Alam ditionis Parmenſis oppidum ad Padum deditione recipit, atque inter Divi Secundi oppidum, Tarumque caſtra locat. 1521

Finalis & Sancti Felicis oppida a Ferrariēſe capta.

Infauſto eventu Parma oppugnata, haud leves inter fœderatos ſuſpiciones exortæ ſunt. Leo repentinum Columnæ diſceſſum carpere; Cæſareanorum cunctandi artes timere, ne urbis potiundæ, qua flagrabat, cupiditate ad extorquendam ab eo immanem, qua maxime in belli ſumptus egebant, pecuniæ vim uterentur, hæſitare. Cæſar vero Leonis ambigua conſilia, atque inconſtantiam ſuſpecta habere; ne iis, quæ ex fœdere ad illum ſpectarent potitus, quo æſtu commotus repente a Gallis ad ſe tranſierat, eodem reciprocante raptus ad Gallos deferretur, vereri. Itaque denuo Venetos ad belli ſocietatem, legato ordinario Alphonſo Santio Venetias miſſo, ſolicitabat: ex ea magna ad Rempublicam emolumenta perventura; non minus ſibi, quam Venetis Italiæ pacem cordi eſſe: ne putarent Inſubrum acceſſione propagandi in Italia Imperii materiam quærere, cum ultro ſancte polliceatur, Mediolanenſes ditiones Franciſco Sfortiæ Barenſi Duci conceſſurum. Verum, neque ullo officiorum genere, neque pollicitis, ut a fœdere Gallico deſciſceret, Senatus moveri, aut flecti potuit.

Cæſar per Santium Legatum Venetos ad ſocietatem allicit.

Venetorum conſtantia in Gallorū amicitia.

Interim Helvetii ſuperatis Alpibus Cremonam veniunt, quorum adventu permoti hoſtes a Divi Lazari ad Lenzium fluvium ea parte, qua Regium reſpicit, profecti, haud paucos dies ibi commorati ſunt; cum interea nil memoratu dignum accideret, fœderatarumque copiarum vires, atque exiſtimatio imminuta opinione hominum excidiſſet. Cæſareani cœptis minime deſiſtendum rati, ſex millium Italorum peditum delectum habere, duodecim Helvetiorum millia, Ennium Filonar-

1521 dum Verulenſem Epiſcopum evocare, Mediolanenſemque agrum invadere totis viribus ſtatuunt. Et quoniam exercitus Gallici, & Veneti propinquitate, vel acie certandum, vel commeatu laborandum norant, trans Padum copias ducere decernunt, ponteque ad Brixellum oppidum, in Padi ripa poſitum, extructo, kal. octobris amne trajecto, caſtra ad Caſale majus poſuere; quo tempore Julius Cardinalis Mediceus Legatus a Leone ſupervenit. Lautrechius vero ponte ſex millibus ſupra Brixellum paſſuum Pado inſtrato, copias in Cremonenſem agrum perduxit, cumque hoſtes ad Ollium amnem quatuor caſtrametationibus perveniſſe, atque ad Rebeccam oppidum e regione Pontis vici ſubſtitiſſe, per exploratores nuntiaretur; ſtatim impedimentis Cremonæ relictis, cum univerſis Gallorum, & Venetorum copiis ad Divi Martini quinque a Rebecca millibus celerrime Lautrechius proficiſcitur, eo conſilio, ſi hoſtes iter maturarent, ut obvius copiam pugnandi faceret. Qua re vehementer commotus Columna non ultra progredi, ſed Helvetios adventantes opperiri ſtatuit. Verum tertio die Lautrechius, caſtris ad Bordellanum poſitis, tormentorum partem trans Ollium ad Pontem vicum miſit. Pilæ ferreæ in hoſtium caſtra ingenti ſtrepitu jaciebantur, quo periculo perterriti, quarta noctis vigilia ſummo ſilentio motis caſtris, exercitum ad Gabionetam oppidum ductant; inde manum conſerere cum noſtris detrectantes ad Oſtianum caſtrametantur.

Ferrarienſes ad Finalem profligati.

Dum nil agendo tempus utrinque teritur, Piſtorienſis Epiſcopus, ac Vitellius Helvetiorum, atque Italorum manu Ferrarienſes ad Finale oppidum inopinantes aggreſſi fundunt, ac cædunt, Duce ipſo quam celerrime ſe Ferrariam recipiente, qui cum valde ſuis rebus timeret, ſuppetias a Senatu enixe flagitabat; ne amicum, ac propinquum Reipublicæ Principem deſereret, ne hoſtes ſancti Georgii peninſulam ingredi ſummo civium quoque Venetorum detrimento pateretur; minora ſaltem navigia ad ſe, reſque ſuas tutandas mitteret. Senatum, quin Ducis voluntati aſſentiretur, Pontificis auctoritas in primis permovebat; neque enim cum Leone apertas inimicitias exercere e Republica eſſe cenſebat, cum ea, quæ ex fœdere ad Mediolanum defendendum Galliarum Regi præſtaret, nec

Cæ-

Cæſareanis induciis, nec Pontificiis rebus adverſari conſtanter affirmaret. Eodem ferme tempore, eademque de cauſa cum per Oratorem Villierium Rex petiiſſet, ut Senatus Ferrarienſi ſummam militiæ Præfecturam mandaret, exorari non potuit, inclinatum jam in hyemem anni tempus, ac cataphractorum conſcribendorum equitum difficultatem cauſatus. Dum hæc agerentur, Helvetii Sedunenſis Cardinalis auſpiciis per Alpes iter in Italiam moliebantur; qua de re cum rumor increbuiſſet, Bergomi, & Brixiæ Magiſtratus, ut aditus intercluderent, adnixi, in Sebino lacu lembos, ac rates ad oppoſitas ripas, ne facultas tranſeundi foret, ſiſti juſſerant; Lautrechius Gallos equites cataphractos una cum aliquot ex Venetis levioribus Pandeomio Gallo duce ad Ollii pontem miſit, ut fluminis trajectu Helvetios prohiberent. Verum conatus vano eventu cecidere; nam nocturno tempore per lacum vecti in Brixienſium fines pervenere, non abſque ſuſpicione, adjumenta illis ad trajiciendum exhibita a noſtris fuiſſe, cum lembos, rateſque loco motas ſummo mane fuiſſe conſtaret. Helvetii cum primum oppoſitam attigere ripam, ab Hiſpanorum, aliorumque militum manu excepti in itinere quamplurima regionis accolis detrimenta attulere. Sed inter hæc prætereundum non eſt, quod ad Ottolengum ſatis amplum agri Brixienſis oppidum contigit: id Cæſareani, ac Pontificii milites ita fœde diripuerunt, ut in eo crudelitatis, avaritiæ, aut impietatis nulla non exempla reliquerint; non ætati, non ſexui parcitum; fortunæ direptæ; feminæ ludibrio, & libidini habitæ; captivi abducti, in cunctos ſævitum, & quod omnem immanitatem, atque impietatem exſuperat, ſacratiſſima vaſa, quibus Chriſti Dei corpus aſſervatur, furto ſublata, Euchariſtia abjecta, quæ barbaris quoque horrorem incutere poterant. Helvetii quoque, licet iis Brixiæ Magiſtratus juſſu commeatus, & omnia neceſſaria abunde ſuppeditarentur, equis, atque aliis jumentis quamplurimis abactis, luctuoſam agreſtibus memoriam reliquere. His de rebus cum Cæſare Senatus vehementer conqueſtus eſt, quod induciarum tempore ejuſmodi a ſuis militibus patrata forent, qualia ne bello quidem committere fas eſſet. Eodem cum Pontifice officii genere egit, quæ in religionem egerant milites gravius expreſſa, captivorum libertas, atque,

1521

Helvetiorum per Brixienſes tranſitus.

1521 atque, ut damna ſarcirentur, petitum. Principes militum facinora partim deteſtari, partim excuſare conati, captivos reſtitui juſſere.

Helvetii tandem Ollio trajecto, hoſtium caſtris ſe adjunxere, ingenti omnium admiratione, quod, qui nunquam invicem dimicare conſueverant, pars Gallorum, pars Hiſpanorum ſtipendiis merentes infeſta in ſe invicem ſigna ferrent. Verum non alia re, quam pecunia duci, ali, & contineri exercitus compertum eſt. Ceterum novo rei exemplo perculſæ procerum mentes ad conciliandos animos bellicoſiſſimæ nationis, armaque iiſdem auſpiciis connectenda nuntios utrinque mittunt, qui ad illos, quos Sedunenſis Cardinalis in Italiam duxerat, profecti fuerant, in itinere deprehenduntur; qui ad Gallorum exercitum deſignati erant, mandata exequuntur: peſſimo conſilio, non abſque infamiæ nota, ſub adverſis ſignis ab eadem gente pugnari, civilia arma nunc primum acui, atque exerceri: quonam impetu, quo œſtro perciti furerent? fera corda mollirent, ab infauſta militia diſcederent, in patriam redirent, neve partam a majoribus gloriam, neu florentem Rempublicam fœda contentione commacularent, ac miſerrime diſtraherent. Hæc tantum apud eam gentem potuere, ut plerique Lautrechium auri, argentique inopia laborantem deſererent, ac per ſummum dedecus priſco amicitiæ jure, recentique Gallorum fœdere poſthabito, in patriam reverterentur. Hujuſcemodi moribus vel loci natura, vel domeſtica diſciplina ea gens imbuta eſt, ferocia, ingenti ſpiritu, bellica virtute, noſtra, patrumque memoria illuſtris, ſterili ſolo, montium anguſtiis, ſaxorum crepidinibus fere inacceſſa. Ut pauca inter ſe, eaque potiſſimum religionis cauſa, bella exercuere; ita quamplurimas in Europa pugnas alienis ſtipendiis edidere, quibus Helvetio nomini ingentem gloriam, egregios titulos peperere: quæ eximia bellicæ virtutis decora (ut nil undequaque perfectum mortalibus natura conceſſit) inconſtantiæ, tumultus erga duces, ac parum ſinceræ fidei notis nonnunquam aſperſa fuere. Helvetiis dilabentibus, cum exercitus robur imminutum, ac fortunam trepidare Lautrechius inſpiceret, anxius animi, ac de rerum ſumma ſolicitus, præſidio Cremonæ, & Piſleoni relicto, caſtra ad Caſſanum admovit,

ut

ut hoſtes Abduæ fluminis tranſitu totis viribus arceret ; id haud difficulter aggerum altitudine, pugnæ diſparitate, militum virtute, conſequi poſſe ratus. Hoſtes, ad Rivoltam exercitu admoto, de Abdua tranando, extruendoque inter Rivoltam, & Caſſanum ponte, conſilia ineunt ; ſed cum vel rei difficultate, vel Gallorum imminentium copiis deterrerentur, Columna ſecreto, intempeſta nocte, parvis lembis ad Vaprium quinque millibus a Caſſano paſſuum, nonnullos milites in ulteriorem ripam exponit. Ii editiorem quemdam locum occupant, ut reliquis ſuccedentibus auxilio ſint, ac, licet vehementius obſiſtente Scudo, qui ad tutandum fluvium, hoſteſque ripa prohibendos cum quadringentis cataphractis, Gallorum peditum manu, majoribuſque tormentis a fratre miſſus fuerat, evaſere, ac trans Abduam pervenere. Scudus ſpe fruſtratus Caſſanum ſe recepit. Lautrechius vero de tranſitu hoſtium certior factus cum Gallorum, Venetorumque reliquis copiis una cum Triultio, Mediolanum, totius regionis caput, ingreditur, ad Laudem Pompejam Reipublicæ legato cum tormentis, ſuarumque copiarum parte relicto. Hoſtes ad Melinianum oppidum Mediolanum, & Ticinum inter caſtrametantur, eo conſilio, ut, niſi valido præſidio firmatam Mediolani urbem aggredi, ſaltem Ticinum regredi poſſent. 1521

Lautrechius cum Triultio Mediolanū ſe recipit.

Sed cum declinare Gallorum res, averſamque ab iis fortunam cernerent, animos, ut adverſus Mediolanum ſuarum virium periculum facerent, erexerant ; tum popularium ſtudiis, atque animorum inclinatione, quos rerum novarum ſpes nonnunquam præcipites agere ſolet ; tum exercitus intra mœnia incluſi conſternatione accenſi : quæ Pontificiis, ac Cæſareanis, ut afflanti ſinum fortunæ explicarent, ſpiritus addiderant. Itaque ad xiij. kal. novembris, in veſperam vergente die, ſuburbia aggrediuntur, quæ Lautrechius, ne hoſtis, illis captis, faciliorem ſibi ad expugnationem aditum aperiret, munienda curaverat. Ad munitionem prope Ludovicam portam, cujus cuſtodia Theodoro Triultio, & Andreæ Grito obvenerat, a ſcloppetariis militibus pugnari cœptum : primo congreſſu Hiſpani arcentur, ac funduntur ; paulo poſt redintegrata pugna, militum magno numero aucti, ignibus fabrefactis, vehementiori impetu invehuntur ; munitiones, quæ parum eminebant, con-

Columna Mediolanū aggreditur.

1521 conſcendunt; cumque impares Veneti ad Hiſpanos ſuſtinendos eſſent, Triultius, quam iniquo loco res eſſet, Lautrechium doceri jubet, ut Helvetiorum manu ſubveniat, petit; his imperata detrectantibus, totidem numero Aquitanos flagitat; tandem Petro Navarro cum paucis peditibus ſubſidio miſſo, Veneti ab hoſte preſſi, perturbatis ordinibus, loco cedere coguntur; idem Helvetii, qui haud longe aberant, fecere; pavore omnia, trepidatione, ac tumultu replentur. Hoſtes, Venetis fuſis, Theodoro Triultio ſummo Præfecto, Mercurio Bua, Aloyſio Marino Reipublicæ a ſecretis, atque aliis captis, Andrea Grito ſe cum Gallis in civitatem recipiente, Romana, ac Ticinenſi porta cum exercitu urbem ingrediuntur. Lautrechius noctis horrore, populi levitate, inopinato hoſtium adventu perculſus, nil egregii conſilii capere; non hoſtes, qui metu ſoluti nullo ordine in civitate, ac ſuburbiis vagabantur, adoriri; non ſuos adhortari, ac ſiſtere; cuncta in pejus labanti animo ſubjicere; tandem paululum ad arcis aream moratus, intempeſta nocte Mediolano relicto, cum Gallorum, ac Venetorum copiis Comum ſe recepit: ibi quinquaginta cataphractos equites, ac ſexcentos pedites præſidio ſub Palicia imponit, Abduaque ad Leucum trajecto, cum reliquis copiis in Bergomatem agrum contendit. Ita Gallorum parta, ac ſperata decora fere momento fortuna, Mediolano erepto, prorſus evertit; cum Lautrechius in ampliſſima civitate cum exercitu tutum ſe eſſe, neque hujuſcemodi facinus auſuros hoſtes arbitraretur. Verum ita ſe res mortalium habent, ut earum ſæpe exitus, neque conſiliis, neque ſententiis hominum reſpondeant, ac nonnunquam rerum maximarum opportunitates, aut omiſſæ, aut ultro ſuſceptæ modo infauſtos, modo præclaros exitus habuerint. Pontificis, ac Cæſaris exercitus, qui paulo ante Parma inglorius, ac pene in fugam verſus abſceſſerat, neque Inſubrum vicos, ne dum urbes, attigerat, felici audacia caput regionis adortus, non bellicis admotis machinis, non nobili prælio depugnans, horæ momento ingentem victoriam eſt adeptus. Atque, ut plerumque fit, ut nutantibus, inclinatiſque rebus, nec officiis, nec minis populus in fide contineri queat, Mediolano (arce tantum incolumi) amiſſo, Ticinum, Laus, Placentia, Parma, ac Novocomum ultro in hoſtium

Theodorus Triultius a fœderatis captus.

Lautrechius Mediolanum deſerit.

Complures urbes a Gallis deficiunt.

ſtium poteſtatem conceſſere : Cremonæ trepidari cœptum, cives ad arma concurrere, univerſaque civitas in defectionem verſa, arce excepta, ad partes Cæſaris acceſſerat; ſed Lautrechio cum exercitu adventante, per nuntios delicti venia petita, atque accepta, rurſus in fidem recepta eſt. 1521 *Cremona a Lautrechio recepta.*

His rerum ſucceſſibus ſuſpenſi Patres, tantam repente rerum mutationem ſequutam anxiis animis expendebant, tantam imperii acceſſionem Cæſari momento factam, Italiæ, ac Reipublicæ metuendam rati : nam regno Neapolitano, Inſubrum opulentiſſima regione, quam ſummopere concupiverat, adjecta, Pontifice ſibi multis beneficiis obſtricto, ac præſenti ſucceſſu devincto, quo victoria impotens animus ſeſe tolleret, circumſpectabant, efferentemne fortunam cohiberet? An laxatis habenis, nullam juſtitiæ legibus inſitam Regibus dominandi libidinem coerceret? Attritas Gallorum res, propinqua jam hyeme, nec ſuppleri exercitum, nec novas copias a Rege mitti poſſe; cataphractos Reipublicæ pedites, ac levioris armaturæ equites valde imminutos, recentique clade male affectos; vires Reipublicæ ad belli molem ſuſtinendam univerſam impares eſſe : quocirca præſentibus rebus accommodatis conſiliis, Pontifici partam victoriam gratulantur, felicia illi, proſperaque ſemper optaſſe; a veteri obſervantia erga ſanctiſſimam illam Sedem plurimis pace, belloque teſtatam officiis, numquam ſe receſſuros; ſuppetias Gallorum Regi fœderis nexu adactos tuliſſe; inducias cum Cæſare ſervaſſe, nullas pacis æquas conditiones aſpernatos, ut Chriſtiana Reſpublica per tot annos bellorum caſus magno cum damno experta ab inteſtinis diſſidiis conquieſceret, ac communi hoſti communi conſilio obſiſtere poſſet. Alphonſus Santius Cæſaris Orator Patrum Collegium adit; Gallos poſt Mediolanenſem cladem intra Reipublicæ fines exceptos a noſtris foveri graviter conqueritur, perſpicua in Pontificem, ac Cæſarem inimicitiæ ſigna edita exaggerat; his niſi cito proviſum ſit, Cæſarem totis viribus obviam iturum. Senatus quæ acta ſint neceſſitate temporum excuſat; Gallico fœderi deeſſe abſque fidei nota non licuiſſe; nil contra inducias actum; optima ſemper in Cæſarem mente fuiſſe, neque diu in ſuis agris Gallos moraturos. His officiis Cæſareanorum animos lenire, ardorem reſtinguere conatur, ve-

Cæſaris legatus de Venetis conqueritur.

Venetorum excuſatio.

1521 veritus ne victoria insolens hostis, induciarum legibus perfractis, cuncta ad libitum misceret, ac quacunque facilior esset aditus irrumperet. Itaque Andreæ Grito Legato mandatur, Lautrechio suadeat, ut exercitum a Venetis finibus in Ferrarienses ducat; soli fertilitate, ac frugum ubertate omnia ad commeatum necessaria abunde regionem suppeditaturam; cum præsertim Alphonsus per suos nuntios nuper Lautrechio se, suaque Regi auxilio fore significasset, ac quamplurimæ rei optime gerendæ occasiones locorum opportunitate capi possent: id si omnino abnuat, quam maximam saltem copiarum partem eo mittat, cum reliquis in Veronæ, ac Vicentiæ finibus moretur; ne si intra Brixiensem, ac Bergomatem agrum exercitum continere velit, bellum in Reipublicæ viscera eliciat, infensis præsertim erga Hispanos incolarum animis, qui recentium injuriarum haud immemores, nulla periculorum habita ratione, cuncta ausuri viderentur. Verum Lautrechius a Reipublicæ finibus amovere copias noluit. Interim Oratori apud Galliarum Regem injungitur: cladem in Insubribus acceptam Reipublicæ nomine doleat; de communium rerum statu edoceat, omnem spem in eo sitam esse, qui fortunæ malignitatem, ac improsperos eventus sua virtute corrigere possit: quocirca inexhaustis potentissimi regni viribus nitatur, labentes res sustinere, equitatus, peditatusque magnam vim in Italiam mittere: fore, ut hostes pecunia laborantes, munitionibus, atque arcibus adhuc Gallis obtemperantibus, non diutius victoriæ fructu lætentur. Dum hæc fiunt, atque omnium animi eo intendunt, quo, post summa felicitate, ac facilitate partam a Cæsareanis victoriam, res evasuræ essent, inopinato Leonis Pontificis obitu omnis eventuum, ac consiliorum ratio immutata est; qui cum ingentem lætitiam ex Mediolanensi victoria cepisset, animoque multo majora evolveret, ac spe jam potiretur, febricula paucis diebus confectus, v. non. decembris, non absque exhibiti veneni suspicione, e vita excessit: vir excellenti ingenio, regia liberalitate, præsertim in eos, qui ingenuis excolendis artibus incumberent, atque antiquitatis gloriam egregia aliqua virtute æmularentur: humanæ felicitatis votis supra reliquos mortales felix; nisi Italiam, quæ post præteritorum bellorum clades respirare videbatur, denuo

Leonis Pontificis obitus.

in

in eoſdem fluctus, ac moleſtias conjeciſſet : erga Venetos in ſpeciem propenſus, re ipſa infenſus, quæcunque potuerat adverſus illos machinatus. 1521 *Leo infenſus in Venetos.*

Dum variis rerum caſibus Italia jactatur, ac potentiſſimi Chriſtianæ Reipublicæ Principes implacabili odio, armiſque acerrime decertant, Turcarum vires Principum diſſidiis in dies magis augebantur ; gens Chriſtiano nomini infenſa, nemine obſiſtente, libere debacchari, atque Europæ exitium meditari cœperat : eo ſane ambitio, ac vecordia mortalium animos adegerat, ut ne de tantis quidem rebus cogitarent, & dum acrius invicem inſurgerent, ac pluſquam civilibus odiis præliarentur, nil ſancti, nil penſi haberent. His factum fuerat, ut Selymus Bajazetis filius ſuperioribus annis regnum adeptus, magnis victoriis Ottomanæ gentis nomen nobilitaret, qui cum omnia regnandi cupiditate minora exiſtimaret, patre adhuc vivente, regnum invaſerat. Fratribus Acomate, & Corcuto interfectis, Prætorianorum militum favore ad Imperium evectus, ingenii ferocitate, bellica virtute, vaſto ſpiritu, animo ſupra quam dici poſſet, gloriæ, ac regnandi avido, ut regni fines augeret, primum Sophum Perſarum Regem armis in Perſide aggreſſus acie vicerat, Tauriſium occupaverat, magnam ampliſſimæ illius regionis partem ſubegerat. Mox vetuſta, ac præpotenti Mamalucorum gente, quæ Aegipto, Syriæque per trecentos annos imperitaverat, tribus præliis victa, ac deleta; Memphi ampliſſima, ac celeberrima civitate in poteſtatem redacta; exiguo temporis intervallo Syriam omnem, atque Aegyptum Ottomanico imperio adjecerat. His autem regnorum acceſſionibus & maritimarum, & terreſtrium copiarum robore, atque immenſa auri copia maximos ſpiritus ſibi ſumpſerat : ſiti inexplebili regnandi ardens animus, quo plura armis adeptus fuerat, eo ad majora niteretur, Pannoniiſque non modo, verum etiam Italiæ illius arma eſſent formidoloſa. Verum medio rerum curſu interceptus apud Chiurdum Thraciæ pagum anno M.D.XX. poſtquam octo annos imperaſſet, ſpes omnes cum vita amiſerat, Suleimano filio imperio ampliſſimo relicto, qui a patris crudelitate abhorrens, bellica virtute haud diſpar, non exigua Ottomanis imperii incrementa peperit : nam regni initio Gazelem Syriæ Præfectum novos motus cientem, ac *Turcicarum rerum expoſitio.*

Ma-

1521 Mamalucorum nomen, Tripoli, & Beritho clariſſimis occupatis urbibus, erigere conantem, prælio fudit, ac provinciæ priſtinam tranquillitatem reſtituit.

Mox hoc anno M. D. XXI. bellum Pannoniis inferre decrevit, Chriſtianorum diſſidiis nobiliſſimo regno nullo negotio potiturum ratus. Huic Ludovicus Ladislai filius vix primæ juventæ annos ingreſſus præerat, rerum uſu, militari ſcientia ad regia obeunda munera, atque ad tantam molem difficillimo tempore ſuſtinendam parum idoneus; regni proceribus diſſimili ſententia, conſimili affectu imperium in diverſa trahentibus. Itaque Suleimanus, ingenti exercitu comparato, Byzantio egreſſus, iter per Thraciam, ac Mœſiam in Pannonias arripuit, Albam Græcam regni illius celeberrimam urbem, ac Turcarum manubiis jam inde ab Amurathis temporibus refertam oppugnaturus, uno & eodem tempore claſſe ad Chriſtianorum Principum vires diſtinendas Helleſponto emiſſa. Quæ res Senatum impulere, ut Legato ſeveriorem maris cuſtodiam committeret; Corcyræ, Maleæ, Cretæ, ac Cypri nonnullis triremibus relictis, ut cum reliqua claſſe ſe in ſinum Adriaticum reciperet, mandaret. Ludovicus cum primum certior factus eſſet, univerſum Ottomanici belli impetum in ſuum regnum erupturum, ut potentiſſimo hoſti omni conatu obſiſteret, ſumma ope nitebatur: & quoniam impares ad tantum onus ſuſtinendum ſuas vires noverat, ad Chriſtianos Principes, Reſpublicaſque converſus literas mittit; de rerum ſuarum, deque regni ſtatu docet, auxilia implorat; ut, niſi ſui regni periculo, ſaltem proprii commodi rationibus ad opem illi præſtandam permoverentur, ne regno Hungarico adepto, aditus Chriſtiani nominis hoſti in Germaniam, Italiam, ac reliquas Europæ provincias pateret. Eæ literæ Laurentio Aurio Doctori, Reipublicæ Legato traduntur, quæ Venetias tranſmiſſæ ad reliquos Principes mittuntur. Cum Aurio Rex graviter agit, exorat, Senatum ſuadeat, ut priſcæ cum Pannoniæ Regibus ſocietatis meminerit; hortetur, ne in tot rerum anguſtiis regno ampliſſimo, Venetique nominis ſtudioſiſſimo deeſſe velit. Hæc eadem Philippus Mora Agrienſis Epiſcopus Regis Orator Senatui ſignificanda curavit, qui vetere in Hungariæ Reges benevolentia, ac ſtudio omni ope, & apud Chriſtianos Principes

Ludovici Hungariæ Regis literæ ad Chriſtianos Principes.

Laurentius Aurius Venetus Orator in Pannonia.

cipes officiis, & pecuniæ vi Hungaricas res juvare nixus fuerat, eidem Oratori ex fœdere triginta aureorum millibus persolutis. Verum temporum conditionibus, quin præsentibus postulatis assentiretur, remorabatur; præcipue vero in Italiæ præcordiis furente bello, quod per tot annos Venetorum civium vires haud parum debilitaverat. Itaque S. C. Legato responsum est: Quæ prospera, vel adversa regno Hungarico accidissent, semper veluti propria Rempublicam existimasse; ob bellum, quod Pannoniæ a potentissimo Turcarum Rege immineat, vehementer commoveri; verum eo loco Venetas rès esse, ut præteritorum temporum casibus attritas, nihilominus rursus in belli Italici tempestates incidere necesse sit: quocirca regni vicem dolere, fateri nihil adversi illis accidere posse, quin ad reliquas Europæ partes pertineat, belli fluctibus in Italia residentibus, priscæ in nobilissimum regnum benevolentiæ, ac pietatis signa edituram. Sed cum Turcarum ingenti conatu in summum discrimen Pannonias adduci Ludovicus cerneret, atque ab omnibus Christianæ Reipublicæ Proceribus subsidia sedulo flagitaret, Joannem Statilium Evursiensem Præpositum, qui a Senatu denuo opem, auxiliumque imploraret, Venetias misit: illum xij. kal. octobris Sapientum Collegium ingressum in hanc sententiam locutum esse constat. 1521

Joannis Statilii Hungariæ Legati oratio.

Etsi qui Pannonicarum rerum status, Princeps Sereniſſime, Ampliſſimi Patres, vobis notum eſſe Ludovicus Hungariæ Rex ſibi perſuadeat; quique erga ampliſſimum regnum veſter animus ſemper fuerit, illuſtribus argumentis nullo non tempore perſpexerit; attamen ut me extraordinarium Legatum ad vos mitteret, plurima permoverunt; præpotentis Turcarum gentis adverſus Pannonias bellum, hoſtium numero, ac viribus formidoloſum; minime ad tantum onus ſuſtinendum pares regni vires; ampliſſimæ iſtius Reipublicæ in illud ſemper ſpectata, atque egregia officia; Regis vobis addictiſſimi in graviſſimo hoc Senatu ſpes, ac præſens fiducia. Neque enim antea Ottomana gens nomini Hungarico inimica, quæ ſemper crudeles iras, implacabile odium nobiſcum exercuit, aut militum copia, aut tormentorum apparatu inſtructior, aut imperatoris virtute magis ſubnixa, regnum noſtrum invaſit; qui cum immenſum fere undique militum numerum comparaverit, armis, equis, viris, bel-

1521 *bellicis machinis undique ſeptus minas intentat, ingentem impetum frementis belli in nos effuſurus. Ad quod ſi alio unquam tempore repellendum noſtræ opes diſpares fuere, hoc certe ſuperioribus exhauſtæ cladibus, ne ad ſuſtinendum quidem pares erunt; niſi a reliquis Principibus, quorum de re maxime agitur, periclitanti regno ſubveniatur, ne propugnaculum, ac veluti murum barbaris objectum, ingenti totius Reipublicæ Chriſtianæ damno, hoſtes tranſgrediantur. Tot undique circumſeptus anguſtiis Ludovicus quid faciat? quos imploret? niſi eoſdemmet principes, ac illos præſertim, quorum ſalus in Hungariæ defenſione continetur? quorum res, illa labefactata, conſiſtere nullo modo poſſunt? quique mutuis ſecum neceſſitudinis, ac benevolentiæ officiis ſemper conjuncti fuerint? inter quos quis ignorat, præſtantiſſimam hanc Rempublicam potiores partes ſemper tenuiſſe? quippe quæ exactis temporibus Pannoniæ Reges coluerit, atque ab iiſdem ſummo honoris, atque exiſtimationis gradu habita ſit. Inde illa fœdera fluxere, quibus adſtricti ſæpius dextras veſtras inimicorum ſanguine aſperſiſtis, opima ſpolia reportaſtis, teterrimis Chriſtiani nominis hoſtibus obſtitiſtis. Ii nunc, proh dolor, adeo inſolentes, ac jactabundi efferuntur, ut quod nullo unquam tempore cogitarunt, modo ſibi ultro ſpondeant, ut poſtquam ferro, cæde, flammis omnia miſcuerint, in caput, ac cervices noſtras ſervitute, & armis deſævierint, ampliſſimis, ac omni rerum copia affluentibus provinciis potiantur. His ſubactis facilem ſibi aditum ad Italiam oppugnandam fore arbitrantur, quæ hoc præcipue regno nititur, ut ſi illud (quod Deus Optimus Maximus avertat) detrimenti aliquid patiatur, proculdubio ad hanc quoque præcellentem, ceteriſque gentibus admirandam provinciam tabes illa, ac peſtis pervaſura ſit. Quid igitur vos potentiſſimæ Reipublicæ Proceres, qui amplum in Italia imperium poſſidetis; qui Dalmatiam, Epyrum, Peloponneſi, ac Macedoniæ partem, Aegæi inſulas; ad hæc Cretam, atque Cyprum nobiliſſima regna in poteſtate habetis, facere oportet? Majores veſtri, nondum tantis incrementis Turcarum imperio aucto, cum bella ab Ottomanis ingruerent, Pannoniæ ſemper rebus opem tulere, illius ſalutem a veſtra ſejungi non poſſe ſtatuere. Quid potiſſimum a vobis, Patres, hoc tempore agendum eſt, dum jactabundus potentiſſimus,*

ac

ac efferus hoſtis cum valido exercitu, ingentibus, tum equeſtribus, tum pedeſtribus copiis, vehementiori, inſuetoque impetu Pannonias aggreſſus, Albam Græcam totius regni arcem, olim eorumdem trophæis hoſtium decoratam oppugnet? quam ſi, quod maxime veremur, in ſuam poteſtatem redegerit; quid erit impedimento, quominus hoc præpotenti præſidio, veluti quodam firmiſſimo aggere, comminuto, non undique rapidiſſimi torrentis more, minaci impetu furens cuncta dejiciat, atque proſternat? Tunc vos ad Forijulii, Dalmatiæ, Epyri, aliaſque provincias animum convertere neceſſe erit; munire oppida, urbes validioribus præſidiis firmare, immenſos prope ſumptus ſubire, de quibus dum Pannoniæ ſtant, dum viget Hungaricum regnum, vobis ne cogitare quidem neceſſe eſt. Quid? quod acceſſione hac fortior effectus hoſtis vires maritimas augebit, claſſes triremium numero majores ex Helleſponti faucibus educet, ac Reſpublica veſtra ancipiti terreſtri, maritimoque imperio tutando diſtenta, debilior ad hoſtium incurſus perferendos fiet? Hæc, ut afflicto regno, dum fieri poteſt, dum tempus eſt, dum ſinit occaſio, ſubveniatis, ſummopere hortantur. Non exercitus depoſcit Ludovicus, non claſſes, non bellicos apparatus; novit belli faces rurſus in Italia arſuras, novit claſſibus vobis ad maritimas oras, provinciaſque veſtras tutandas opus eſſe. Auri tantum, argentique vim flagitat, quæ in uſus rei militaris, in defendendis urbibus, in alendo exercitu erogari queat. Res noſtræ eo deductæ ſunt, Patres, ut ſi inutili cunctatione prolatando tempus teritur, in aperto periculo verſemur: cogemur enim (quod vix præ lacbrimis effari queo) niſi per ſummam ignaviam, ac dedecus ultro captivitatem ſubire velimus, nullius rei ratione habita, cum hoſte dimicare; non eventus Albæ Græcæ terrebit, non incertus exitus retinebit, non ſi ante oculos mors obverſetur, conſilia immutabimus; eo enim redacti ſumus, iis anguſtiis preminur, ut vel invitis, aut cum hoſte pugnandum, fortunæque alea ſubeunda ſit, aut ab iis pacis leges accipiendæ, qui ſæpius a gente Hungarica pulſi, ac turpiter victi ſint; quorum altero nil indignius, aut fœdius; altero nil acerbius, aut durius eſſe poteſt. Quo igitur major adventantis periculi metus, debilior rerum Pannonicarum ſtatus, quo magis extimeſcenda clades imminet, quæ ad vos uſque, 1521

1521 *atque adeo totam Chriſtianam Rempublicam permanabit, eo magis ſubvenite ampliſſimo regno, labentibus rebus ſuccurrite; Ludovico Regi veſtræ Reipublicæ amiciſſimo, in juventæ flore, quod allicere vehementius ad pietatem debet, conſtituto, ferte opem. Id Rex pro veteri fœdere, pro veſtra benevolentia ſibi pollicetur; id ampliſſimum regnum expectat; id ego vos præſtaturos confido, ut, qui ad hoc peragendum negotium miſſus bona ſpe in veſtrum conſpectum prodierim, gratia, auxilioque fultus meliori eventu, atque omine revertar.*

Hac oratione omnium animi vehementer commoti ſunt. Princeps, ut moris eſt, pauca de propenſa Reipublicæ erga Regem, Hungaricamque gentem voluntate, & ſtudio reſpondet. Res ſtatim ad Senatum delata, dum diſſentientibus ſententiis agitatur, Albam Græcam a Turcis expugnatam nuntii attulere. Hæc in Pannonia agebantur. Cum interea Leonis Pontificis obitu curſus ille victoriæ, quo magnopere hoſtes efferebantur, debilitari, ac langueſcere paulatim cœpit: nam qui Pontificiis ſtipendiis merebant, Leonis morte audita, digredi, ac deſerere ſigna cœpere: Cæſareani vero argenti inopia tantam copiarum vim alere non poterant, ut propterea magnam militum partem dimittere cogerentur; Helvetiis, mille quingentis circiter exceptis, abeundi facultas permiſſa. Germani quoque trans Alpes, Florentini in Hetruriam iter arripuere. Itaque qui antea inopinato Mediolani eventu perculſi fuerant, paulatim abjecto metu, ad meliorem ſpem animos erexere. Nam Ferrarienſis Dux, producta centum cataphractorum, trecentorum levioris armaturæ equitum, duorumque millium peditum manu, ſponte Bondini, Finaliſque oppida, Mutinæ, ac Carfagnanæ montes deditione recepit; nulloque negotio Lugo, & Bagnacavallo potitus, ad Centenſem urbem caſtra admoverat. Andreæ vero Grito Legato Senatus mandaverat, ut pedite, atque equite quantum poſſet, Lautrechium juvaret: Theodori Triultii, qui adhuc apud hoſtes captivus detinebatur, loco, Pompejo Caſtroæ cataphractorum equitum cura mandata eſt. Lautrechius cum Parmam haud ſatis firmo præſidio teneri per exploratores intellexiſſet, ut aliquo facinore præteritarum cladium notam deleret, urbem expugnare ſtatuit; in ea ſeptingenti Itali pedites, quinquaginta cataphracti

Albæ Græcæ expugnatio.

ade-

aderant. Summa totius rei Bonavallio, Federico Bozzolo, & Marco Antonio Columnæ committitur: ſpes in celeritate, atque in hoſtium negligentia ſita erat. Bonavallius trecentis cataphractis; Bozzolus, & Columna Gallorum alter, alter Venetorum quinque millium militum manu (nam Andreas Gritus Legatus, Lautrechio flagitante, tot ex noſtris dederat, quot Gallis juncti ad Parmam recuperandam ſufficerent) ad Turricellam duodecim a Parma millibus, Pado trajecto, urbis partem, quæ nuper ab Hiſpanis direpta fuerat, nullo obſiſtente, ingrediuntur; ſequenti die alteram partem, quæ trans Parmam amnem ſita eſt, aggredi ſtatuunt. Hoſtes, ne in adverſam noſtri ripam evaderent, haſtis arcere, ſaxis dejicere, glandibus percutere, ut tandem militum audacia oppidanorum virtute, cum tormentorum bellicorum inopia laborarent, fruſtra fluminis tranſitu pertentato, referre pedem, cœptiſque deſiſtere coacti fuerint. Itaque oppugnatione relicta, pridie kal. januarii cis Padum ſe recepere. Quo etiam tempore Helvetii, Legatis cum literis miſſis, Senatui gratias egere, quod turbulentiſſimis temporibus Chriſtianiſſimo Regi auxilium tuliſſet, ac, ne in poſterum ampliſſimo regno ulla in re deeſſet, enixe exorarunt; ſummum in illo Italiæ, Reipublicæque Chriſtianæ ſemper præſidium fore. Legatis perbenigne reſponſum, honorificeque excepti, ac dimiſſi ſunt. 1521

Helvetiorũ Legati ad Venetos.

M. D. XXII.

INterea in Inſubribus arma quieſcebant, nihilque, quod ad belli ſummam ſpectaret, agebatur, eo converſis omnium animis, quiſnam in Leonis Pontificis locum cooptaretur, quique exitus comitiorum futurus eſſet; cum plurimum ad pacem Italiæ, atque ad univerſæ Chriſtianæ Reipublicæ ſtatum pertineret, qua mente is futurus eſſet, cujus ſumma ſemper apud Chriſtianos Principes extiterat auctoritas. Itaque Senatus, Leonis obitu audito, ad Cardinalium Collegium plenas officii literas dederat, quibus eos graviter hortabatur, ut privatis poſthabitis rationibus, id tantummodo attentiſſime proſpicerent, ut illi Pontificatus onus ſuſtinendum committeretur, qui pietate, prudentia, ceteriſque virtutibus ornatus, religionem nu- 1522

1522 tantem tueri, ſaluti publicæ conſulere, atque Italiam priſtinæ quieti, ac paci reſtituere poſſet. Coactis igitur, decembri menſe exeunte, Cardinalium Comitiis, de ſucceſſore Leoni deligendo per aliquot dies actum eſt, Julio Cardinali Mediceo, qui auctoritate, opibus, ac gratia ceteris anteibat, ut voti compos fieret, ſummo ſtudio adnitente; inde mora obortа, ac dies aliquot in perquirendis ſententiis abſumpti. Inde Horatius, ac Joannes Paulus Baleonii fratres ad Peruſiam, in qua principatum obtinuerant, occupandam illecti, ducentis cataphractis, trecentis levioribus equitibus, ac quinque peditum millibus, tertio nonas januarii urbem oppugnare adorti, ſeptem gravioribus tormentis mœnia quatere incipiunt; pluribus locis eodem tempore acerrime pugnatur: milites urbem ingredi conati maxima virtute a propugnatoribus repelluntur. Verum cum ... Vitellius, qui ſubſidio miſſus fuerat, plumbeæ glandis ictu vulneratus diſceſſum pararet, fratres Baleonii Peruſia potiuntur.

Baleonii Peruſia potiuntur.

His Romæ auditis, Pontificem Leoni quamprimum ſufficere Patres nituntur, ſummam illam dignitatis auctoritatem imminentibus bellis, ac Principum diſſidiis poſcentibus. Cum igitur, qui Comitiis intererant, in præſentes convenire non poſſent, VI. idus januarii de more Cardinalium ſententiis exquiſitis, præter opinionem Pontificatus honos, non abſque ingenti omnium, atque eorum etiam, qui aderant, admiratione, Hadriano Tortoſæ Cardinali delatus eſt, ex aliorum diſſenſionibus ad illud faſtigium evecto; neque enim patria, (nam in Batavis ortus) nec rerum Italicarum uſu, nunquam enim in Italia fuerat; neque Cardinalium favore, & gratia, quibus fama tantum notus erat, ſubnixus ad eam dignitatem pervenerat. Fuerat is Cæſaris præceptor, atque illius auctoritate in Cardinalium Collegium cooptatus, univerſam fere ætatem procul a negotiis, & curis traduxerat, ſenioque confectus in Hiſpania degebat, ac Vellutæ Cantabriæ civitate de adepto Pontificatu nuntium accepit, quem ne mente quidem, ne dum votis expetiverat. Senatus illi officii, ac obſervantiæ refertis literis gratulatus, quo loco Italiæ, ac Chriſtianæ Reipublicæ res eſſent, ob oculos poſuit, atque ad pacem inter Principes conciliandam vehementi affectu eſt cohortatus.

Hadriani VI. Pontificis electio.

Le-

Legatio præſtantiſſimorum civium decreta, qui Romam adventanti gratulationis munus obirent, pietatemque publicam erga Romanos Pontifices de more teſtarentur. Fuere hi Aloyſius Mocenicus Eques : Antonius Juſtinianus Doctor : Vincentius Capellus : Marcus Dandulus Doctor, & Eques : Petrus Peſareus : Marcus Foſcarus, qui cum Bononiam perveniſſent, ob peſtilentiæ luem, quæ eo anno in Italia graſſabatur, redire in patriam coacti ſunt. Ante Hadriani vero in Italiam adventum a tribus ex Cardinalium Collegio, qui ſinguli per menſem præerant, Pontificis abſentis loco res adminiſtrabantur; quibus, ut plerumque fit, diſſentientibus, ac in Reipublicæ cura privato commodo inhiantibus, quotidie omnia in pejus labebantur. Nam ad Peruſiæ civitatis mutationem illud quoque acceſſerat, ut Franciſcus Maria Feltrius e Ruverenſi familia Urbini Dux cum ſeptem circiter peditum millibus in Senenſem agrum irrumperet, atque uſque ad urbis mœnia progreſſus cuncta metu, ac terrore repleret; trecentas auri libras ſibi perſolvi, mutarique civitatis ſtatum expoſceret. 1522

Oratores a Venetis ad Pontificem deſignati.

Peſtilentia in Italia.

Sed adventantium Helvetiorum rumore, ac Joannis Medicei, qui e Gallia Ciſalpina ad opem Senenſibus ferendam in Hetruriam profectus fuerat, metu cœptis deſiſtere, inchoataſque ſpes relinquere coactus fuit. Neque vero quietiores in Inſubribus res erant; quamvis enim Pontificatus interregno pugnandi ardor, ut diximus, imminutus videretur, neque poſt Mediolanum a Cæſareanis captum aliquod memoratu dignum facinus ederetur; tamen animorum ad bellum propenſio in dies acuebatur. Dum Galli præteritæ cladis fortunam virtute corrigere, Hiſpani penitus ex Inſubribus, atque adeo tota Italia pellere contendunt; hinc Alexandria a Cæſareanis militibus occupatur, ab Haſta Galli pelluntur. Franciſcus Gallorum Rex, cum proſperos Cæſaris ſucceſſus, Mediolanum amiſſum, præcipuas urbes in hoſtium poteſtatem redactas, exercitum debilitatum, ac prope deletum intelligeret, animi anxius malignitati fortunæ eo vehementius occurrendum ratus, quo ſe Inſubrum poſſeſſione indignius pulſum fuiſſe ferebat, quamprimum ſe in Italiam venturum vulgaverat, Lugdunum menſis aprilis initio ſe contulerat, maris Præfectum Gratianopolim præmiſerat, atque in id omne ſtudium converterat, ut recen-

Alexandria a Cæſareanis occupata.

1522 tibus auxiliis, ac viribus copiæ augerentur, majorique conatu nova in Italiam expeditio pararetur. Helvetiorum præterea ſupplementum in Galliam Ciſalpinam mittendum curaverat, quod pro vetere amicitia, ac fœdere Pagi præſtitere: decem peditum millia ſub auſpiciis Renati Sabaudiæ nothi, magni Galliæ Magiſtri, ac Galeatii Sanſeverinatis magni Scutiferi per Lepontias Alpes, quas hodie *Divi Bernardi*, ac *Gothardi montes* vocant, in Ciſalpinos mittuntur: Venetos, ne Cæſaris pollicitis illecti mentem flecterent, in officio retinere conabatur. Andreæ quoque Grito Legato literas dederat, quibus de ſuo in Italiam adventu, deque copiarum numero complura ſignificabat. Proinde Senatus majori ſpe ductus ſedulo ad bellum neceſſaria comparare: nullis ſumptibus parcere: Gallos commeatibus, tormentario pulvere, pecunia ad militum ſtipendia juvare. Cæſar iis, quæ in Gallia gerebantur, cognitis, minime cunctandum ratus, octo peditum Germanorum millia, ut copias novo ſubſidio auctas firmiores redderet, conſcribit: per Oratorem Santium, ut per Reipublicæ fines tuto, ac libere tranſire liceat, poſtulat; id amicitiæ, ac induciarum jure, quæ ſibi cum Venetis intercederent, deberi: quod ſane eo conſilio fiebat, ut qua Veneti mente erga Cæſarem eſſent, dignoſceretur; cum ad retinendam, ac firmandam Inſubrum poſſeſſionem illorum amicitiam plurimum conducere Carolus intelligeret, eoſque ad ſuas partes attrahere, jam inde a belli initiis adnixus fuiſſet: neque deſperabat fore, ut ſuperioribus annis bellorum calamitates experti animos ad pacem flecterent. Senatus ancipiti cogitatione diſtentus; cum hinc Gallico fœdere detineretur; inde Cæſarem præpotentem, ac finitimum ſibi infenſum reddere nollet, conſiliorum cunctatione tempus terebat. Ea res, ut rurſus Collegium Patrum adiret, Santium permovit: quænam de Germanorum tranſitu publica voluntas ſit, exquirit: admitterene illos, an arcere velint: nihil diſſimulanter agendum: infeſtone, an amico in Cæſarem animo ſint, aperte promendum; id Imperatoris nomine petere: amicitiamne illius amplecti, ſuiſque rebus favere, an inimicitias exercere, ac bellum malint; non minus Cæſarem amicum, quam hoſtem experturos. Senatus, variis conſultationibus re agitata, tandem hunc in modum reſpon-

ſpondit : Eadem ſemper mente erga Cæſarem fuiſſe, ſummæ in illum benevolentiæ, atque obſervantiæ argumenta dediſſe; quo minus id, quod maxime cuperet, re præſtare queat, Gallico fœdere detineri. 1522

Interim Lautrechium ad copias quam celerrime inſtaurandas, milites reficiendos, cuncta ſtudio, ac diligentia ſuperanda ſummopere urget; Hieronymus Adurnus, qui ad milites in Italiam ductandos a Cæſare miſſus fuerat, licet a Rhætis Vulturenæ vallis tranſitu prohibitus; ratione tamen itineris mutata, montis cacumine ſuperato, quo valles diſterminantur, per Camonicam, ac Bergomates inopinanter, atque adeo citato itinere cum Germanis in Abduanam glaream ſe contulit, ut Magiſtratus, qui Bergomi præerant ne remorari quidem illos, ne dum arcere potuerint; licet prius ab Andrea Grito Legato, ut adventantibus in montium faucibus obviam irent, atque iter intercluderent, milites inſtruere, ac parare juſſi fuiſſent. Proſper Columna Mediolani belli ſede conſtituta, dies, noctesque aggeres firmare : foſſas excavare : caſtella, munitioneſque erigere : nec labori, nec vigiliis parcere : ampliſſima urbe munita, Gallorum impetus ſuſtinere, Venetorumque vires repellere facile poſſe ſperabat. Itaque ſeptingentos cataphractos, totidem levioris armaturæ equites, ac duodecim peditum millia ad urbis cuſtodiam diſponit. Reliquorum ſubſidio oppidorum : Novariam Philippum Torniellum cum duobus peditum millibus : Alexandriam Neſtorem Vicecomitem cum mille, ac quingentis Italis : Ticinum Antonium Levam cum duobus Germanorum, mille Italorum peditum numero mittit. Mediolanenſem vero arcem Gallis obtinentibus, ne ſibi ex ea in civitatem aditum patefacerent, veritus, atque ut iis omnem, vel commeatus importandi, vel ſubſidia militum introducendi facultatem adimeret, maximi operis vallum ad mille paſſuum erigi mandaverat, quo omnes aditus, quibus, vel a noſtris ad arcem, vel ab arce ad noſtros perveniri poſſet, præcluderentur; atque ut Franciſci Sfortiæ adventu populum, qui ingenti illius viſendi deſiderio flagrabat, magis in fide confirmaret, alacrioreſque ſpiritus ad urbem tuendam adderet, Adurnum Tridentum, ubi adhuc Sfortia morabatur, ac ſex peditum Germanorum millia jam in armis habebat, miſit;

1522 miſit; ut quamprimum per Veronenſium, & Mantuanorum fines iter caperet. Interea Lautrechius ſæpius a Senatu ad præclarum aliquod facinus incitatus, una cum Theodoro Triultio ſummo militiæ Venetæ Præfecto, qui nuper, viginti aureorum millium ſumma Cæſareanis ſoluta, captivitate ſe liberaverat, atque Andrea Grito Legato copias luſtrare: milites ad munera obeunda impellere: de belli adminiſtratione conſilia inire. Inde omnibus junctis copiis, Helvetiorum, qui jam in Ciſalpinam Galliam deſcenderant, auxiliis exercitu aucto, kal. martii Abdua trajecto, ad duo millia paſſuum ab arce inter Vercellenſem, & Novocomenſem viam caſtrametantur; ac primum explicata acie vallum adoriri, & ſumma vi expugnare ſtatuunt; ſed vel rei difficultate, vel hoſtium alacritate, vel populi favore, atque inclinatione deterriti deſtitere: unicam ad victoriam de hoſtibus reportandam viam exiſtimante Lautrechio, ſi mora tempus terendo ad rei frumentariæ, ac pecuniæ inopiam hoſtes redigerentur. Id ut facilius conſequi poſſet, extorrum equitum Mediolanenſium, qui exercitum ſequebantur, opera agros vaſtari, totam regionem diripi, commeatus prohiberi jubet: aquas, quæ per canales in civitatem influunt, alio duci: molas, quibus triticum in farinam redigitur, perfringendas curat: pecuniam hoſtibus, cum neque a Cæſare, neque ab aliis ſuppeditaretur, civibus perpetuis impenſis ad maximam inopiam redactis, diuturnique belli laboribus feſſis, ad quotidianos ſumptus nequaquam ſuffecturam arbitratus. Verum tot obſeſſæ urbis difficultates libenti animo ea ſpe fulti Mediolanenſes perferebant, qua ſibi veterem Sfortiadum dominatum pollicebantur; adeo in Gallicum nomen infenſi, ut omnia potius extrema ſubire, quam illorum imperium perpeti mallent. Interim Franciſcus Sfortia cum Germanis militibus Tridento diſcedens, arce, quæ in Venetorum finibus ſita eſt, occupata, nullo obſiſtente, per Veronenſem agrum in Mantuanorum fines progreſſus, Pado ad Caſale majus trajecto, incolumem ſe Placentiam, inde Ticinum contulit.

Theodorus Triultius a captivitate liberatus.

Mediolanū a Lautrechio obſeſſum.

Lautrechius de Sfortiæ, ac Germanorum adventu certior factus; ne Proſperi Columnæ, quæ Mediolani detinebantur, copiis robur quoque Germanorum accederet, Ticinenſi via ad

Caſ-

Caſſianum, quinque a Mediolano paſſuum millibus, caſtra locat. Veneti ad Binaſcum eadem via, Divorum Angeli, & Columbani oppidis captis, conſedere. Nuntio allato, a Scudo Lautrechii fratre nuper ex Galliis reverſo, pecunia, quam ſecum attulerat, Genuæ milites comparari, Lautrechius Federicum Bozzolum cum quadringentis cataphractis, ac ſeptem millibus, partim Helvetiorum, partim Italorum peditum obviam mittit, ut conjunctis copiis iter in Inſubres maturent. Mantuanus Ticino egreſſus, quo facilius ſejunctos opprimere poſſet, Gambalum profectus, numero hoſtium perterritus, re infecta revertitur. Noſtri ad Gambalum, junctis cum Scudo copiis, Novariam iter faciunt, ac bellicis machinis, quæ in arce reperiebantur, mœnia quatiunt; mox per ruinas, proſtratoſque muros civitatem invadunt. Propugnatores alacri animo impetum excipiunt: utrinque pro mœnibus pugna committitur: nonnunquam Galli repelluntur; verum ſæpius redintegrata pugna, omnibus fere, qui cuſtodiæ præerant, militibus interfectis, Philippo Torniello Præfecto capto, civitate potiuntur. Interim vero Sfortia Germanis ſtipatus militibus a Proſpero Columna exceptus, ingenti lætitia, ac plauſu Mediolanum ingreditur, Mantuano Principe cum duobus peditum millibus, trecentis levioribus, ac quinquaginta cataphractis equitibus Ticini relicto. 1522

Novaria a Gallis expugnata.

Ducis a Ticino diſceſſu, imminuto militum præſidio, occaſionem nactus Lautrechius, motis ſignis, eo citato itinere contendit; ſtatimque ad urbem caſtra locat: nec minori celeritate Columna, ut periculo ſubveniat, mille e Cyrno inſula, ac nonnullos præterea Hiſpanos milites oppidanis ſubſidio mittit, qui eximia virtute per medios hoſtes ad urbem ſibi aditum, nonnullis interfectis, faciunt. Noſtris a duobus lateribus mœnia verberantibus, atque ad trecentos cubitos fere ſolo æquatis, Helvetii moræ impatientes copiam ſibi urbis invadendæ fieri petunt: verum duces ardorem animorum lenire, atque nil temere tentandum rati cunctatione utuntur; cum eodem tempore Petrus Navarrus vir arcium expugnandarum, atque oppugnandarum ea tempeſtate peritiſſimus, ſubterraneos cuniculos ageret, quibus immenſi operis propugnaculum ſubruere, ac disjicere ſtatuerat, ut per illius ruinas

Lautrechius Ticinum aggreditur.

tu-

1522 tuto miles invadere urbem poſſet; atque interea ponte ſupra Ticinum amnem ſtrato, levioris armaturæ equites e caſtris uſque ad portas urbis adequitando, hoſtes ab exitu, atque ingreſſu arcerent. In iis, qui civitati præſidio erant, militibus ſumma conſtantia, ac virtus: nullo labori die, aut noctu parcere: intrepide militiæ munera obire: nihil per ſocordiam agere. Verum opera, quæ a Navarro curabantur, ægre ad exitum perduci poterant, majoraque tormenta Laude, ac Crema ſubmitti duces juſſerant. Ita ſenſim rei bene gerendæ ſpes dilabebatur: nam ad alia incommoda illud quoque acceſſerat, ut, neque terreſtri itinere ob aquarum ingentem copiam, quæ cælo fluxerant; neque Ticino imbribus aucto, adverſo curſu commeatus in caſtra importari poſſent. Qua opportunitate Columna uſus cum univerſis copiis Mediolano egreſſus, ad Binaſcum medio inter Ticinum, ac Mediolanum itinere caſtrametatur. Centum e cataphractis equitibus, antequam de Columnæ itinere ab exploratoribus nuntiaretur, ad vaſtandos agros a noſtris miſſi, cum in primum hoſtium agmen incidiſſent, quidam vulneribus confoſſi: nonnulli capti: reliqui fuga ſaluti conſulere coguntur. Noſtri, cum Mediolano Columnam egreſſum, neque amplius octo paſſuum millibus ab exercitu caſtrametatum intelligerent, hæſitabundi quidnam conſilii capiendum eſſet, hærebant; ad Ticinine mœnia nihil agendo tempus tererent, an eventu ancipiti aditum in urbem molirentur: illud conceptam opinionem imminuere: id non abſque periculo experiri poſſe; cum Helvetios, ſi res parum proſpere ſuccederet, quod ſtatuto tempore ſtipendia non accepiſſent, abituros vererentur; jamque commeatuum difficultate laborare exercitus inciperet: ſi vero fortuna annuiſſet, a furentibus militibus, ad victoriam anhelantibus univerſa civitate direpta, præda onuſtos, nullo ordine, nulla diſciplina, non ducum imperia, non minas audituros; propinquum hoſtem recenti milite, novis viribus exercitum, quo uno fœderati niterentur, in ſummum diſcrimen adducturos. His permotus Andreas Gritus Legatus Ticino amoveri copias, tuto, ac munito loco caſtra haberi ſuadebat, atque ibi Gallorum Regem, quem cito tranſgreſſurum Alpes ferebatur, operiri oportere. Unum huic conſilio officere videbatur,

batur, quod Helvetii, qui neque rationibus, neque precibus in officio contineri poterant, aut miſſionem, aut pugnam cum hoſte flagitabant. Dum hæc varie apud noſtros agitantur, hoſtes ad Carthuſianorum cœnobium, prope ſeptum, quod viginti millium paſſuum ambitu ad venatum olim Inſubrum Duces muro ſepſerant (*Parcum* vulgo appellant) ad tria paſſuum millia caſtra ponunt. Id cum Lautrechius perſenſiſſet, neque diutius tuto iis in locis morari poſſe exercitum cerneret, Ticino relicto, ad Landrianum vicum proficiſcitur; inde Modoetiam petiit, ut leviorum equitum auxilio pecunia nuper e Gallis Aronam delata reciperetur; quod ne fieret, ab Anchiſe Vicecomite, qui cum quingentis peditibus, ac nonnullis levioris armaturæ equitibus a Hieronymo Morono miſſus, ad Buſtum oppidum haud procul Arona conſederat, prohibebatur. 1522

Lautrechius a Ticinenſi oppugnatione diſcedit.

Hoſtes cum moviſſe Lautrechium cognoviſſent, Binaſcum, ne opportunitate illius loci potiretur, exiguo inter utroſque exercitus intervallo rediere. Verum ingens pecuniæ inopia, quæ noſtrorum conatus retardaverat, in dies augeri. Helvetii, quibus jam perſolvendi ſtipendii tempus aderat, vetere gentis inſtituto nullas moras admittere, conqueri, vociferari non ea ſe conditione a penatibus abſtractos, ut animam, & corpus vili pretio æſtimarent: non hæc egregia pro Galliæ Regibus facinora meruiſſe, pro quibus ſæpe ſanguinem cum vita profuderant, ex quorum vulneribus non minus gloriæ potentiſſimis Regibus, quam ſibi ſanguinis manaſſet: paratos eſſe in confertas hoſtium acies impetum facere: periculum virtutis, militariſque diſciplinæ fortiſſimæ gentis Lautrechius ederet: poſtera die aciem inſtrueret: nullum non fidei, roboris, ac egregiæ virtutis argumentum adverſus hoſtes præſtaturos; ſi id abnuat, iter in patriam, ad domos, conjuges, filios, quæ omnia ſtudio in Gallos minora duxerant, arrepturos. His de rebus, atque de Helvetiorum animis ab Andrea Grito Legato, & Paulo Nannio Bergomi Præfecto Senatus certior factus; ne ob illorum diſceſſum aliquod detrimenti Reſpublica caperet, ut Lautrechio ſuaderent, mandaverat; ſi Helvetii ſeceſſionem molirentur, ac trans Alpes iter maturarent, ut ſe ſe cum exercitu; tum ad milites incolumes ſervandos;

tum

1522 tum ad agros, & oppida tutanda intra Venetorum fines reciperet : ſummum in illis ad proſperos belli eventus momentum habiturum : curarent præterea, ne Gallica præſidia in urbes immitterentur, ne hoſtis, inde occaſione arrepta, in noſtras ditiones eliceretur. At oblatum pugnandi ſtudium, quamvis ſummo periculo conjunctum Lautrechius animadverteret, ac quantum exorando, adhortando, pollicendo poſſet, Helvetiorum ardorem reſtinguere conaretur, nihil impetrare valuit. Ex duobus igitur extremis conſiliis illud eſt amplexus, quod in ſpeciem dignius, ac ad bellum profligandum aptius, exiſtimavit, dubiumque pugnæ exitum periclitari, quam Helvetios dimittere ſatius duxit.

Prælium ad Piccocam.

Itaque cum hoſtes ad Piccocam tribus a Mediolano millibus caſtra locaſſe intellexiſſet, ſolis exortu curatis corporibus, Modoetia recta exercitum movit, ut hoſtes, quos caſtris contineri noverat, neque exituros putabat, totis viribus aggrederetur. Helvetios primum duplici agmine cum æneis tormentis quatuordecim præmittit : iis Babo Naldius cum octingentis Venetorum ſcloppetariis adjungitur : hos medium agmen cum haſtatis Gallorum equitibus ſubſequitur ; Veneti pedites cum novem bellicis machinis in poſtrema acie locantur, quam cataphracti in duas turmas ſejuncti claudebant. Helvetiis primus aggrediendi caſtra injunctus eſt labor, in quorum fronte Germanorum militum robur, Georgio Frandiſpergio duce, Proſper Columna collocaverat, qui loci opportunitate non parum ad Helvetiorum impetum ſuſtinendum juvabantur : domus enim aderat valde opportuna, undique hortorum amœnitate, qui profundis foſſis ſejungebantur, circumſepta, agrorumque fertilitate, aquarum irriguis fontibus conſpicua, intra quos exercitum communiverat : itaque & natura loci, & militum virtute hoſtium impetum, quos adventare crebri ſpeculatores attulerant, ſuſtinere poſſe ſibi pollicebatur, illos palam victos dictitans. Fertur enim ad Hieronymum Moronum, qui paulo ante in caſtra venerat, converſum, bono animo eſſe juſſiſſe ; nam ſi eo loco prælium committere hoſtes vellent, victoriam in manibus tenere. Milites itaque in armis eſſe jubet, ordines diſponit, quæ cuique agenda ſint, præcipit ; ad Franciſcum Sfortiam nuntios mittit, ut quotquot e populo ad arma

ca-

capienda idoneos poſſit, illico ſecum ad exercitum ducat : 1522
quod tanto civium ardore, ac concurſu effectum eſt, ut cum quadringentis equitibus, ac ſex circiter peditum millibus, reliquis ad urbis cuſtodiam mœnia circum diſpoſitis, ſtatim in caſtra convolarit. Sub cujus adventum Helvetii, quibus graviores partes in prælio ſuſtinendas Lautrechius commiſerat, adverſam caſtrorum frontem adoriuntur ; ſed cum præ foſſarum altitudine (quod in primis optaverant) bellicas hoſtium machinas aggredi non poſſent, magno conatu tranſilire foſſas nituntur, Germanis peditibus, Georgio Frandiſpergio, ut diximus, duce, ſtrenue pro vallo propugnantibus, acriterque obſiſtentibus : illis contra in caſtra penetrare conantibus, Germanoſque propellentibus, qui loci opportunitate freti eo majore nixu pugnabant, quo plus verebantur, ne cum hoſte foſſas prætergreſſo, ancipiti marte certare cogerentur. Dum atrox pugna utrinque committitur, a latere dextro Helvetii ab Hiſpanis peditibus ingenti minorum tormentorum procella effuſa verberantur. Tum omnes intrepide pericula ſubire, morientium veſtigiis hærere, nec ſocios inultos pati. Utriſque ſummo animorum ardore dimicantibus, Scudus a leva trecentis equitibus, peditumque globo circumductis, a tergo hoſtes aggreditur, patentique aditu invento, in mediam aciem irrumpit, alios obtruncat, alios perterrefacit : verum cum numero impar eſſet, copiiſque, quas ſecum Mediolano Sforția eduxerat, præter ſpem Cæſareanos auctos animadverteret, referre pedem eſt coactus. A dextra Lautrechius equitum ala, quam ad fallendos hoſtes rubra cruce adornaverat, Gallis albam geſtare aſſuetis, ſimul cum hoſtibus in caſtra irrupturum ſibi perſuaſerat ; ſed aſtu detecto, Columna ſuis militibus ſpicarum, quæ jam in agris excreverant, manipulos capiti imponere juſſis, Lautrechii conatus eluſit. Igitur Helvetii, quibus certaminis pondus relictum fuerat, licet inſita militari virtute, ac ferocitate acriter pugnando in caſtra penetrare niterentur, natura loci, foſſarum altitudine, Germanorum robore tandem feſſi, paulatim cedere coacti, ordinata acie cum tormentis, ac ſarcinis, extremo Venetorum agmine comitati, Modoetiam ſe recepere. Eo die ex Helvetiis ad tria millia cum decem ac ſeptem eorum ducibus cecidere ; pauci ex Cæſareanis deſide- *Helvetiorũ internecio.*

rati

1522 rati ſunt. Licet nonnulli inſignes viri eo in prælio obiverint, oriente Sole, ad Ticinum oppugnandum, quod in Abduæ fluminis ripa ſitum eſt, Lautrechius haud parum recenti clade perculſus, cum exercitu proficiſcitur. Helvetii infelici eventu ad profectionem arrecti miſſionem denuo flagitare; ni concederetur, relictis ſignis, in patriam recta ituros minari. Cum nihil a Lautrechio prætermitteretur, quod ad eos continendos ſpectaret, præmiis, ac pollicitationibus eorum duces onerando, ut omni officio ſedare furentes animos contenderent, cum fruſtra operam impendi cerneret, ſtrato ſuper Abduam ponte, Helvetiis per Bergomatem agrum in patriam reditum conceſſit: Renatus quoque Sabaudiæ nothus, Galeatius Sanſeverinas, Momorantius, Palicia, atque alii Gallorum procere trans Alpes abiere.

Senatus de iis, quæ ad Piccocam evenerant, certior factus, Helvetios domum profectos, magnam Gallorum partem moliri in Gallias iter; Gallicas vero vires debilitatas, ac pene proſtratas animadverteret, ne Reipublicæ copiæ, quæ ad ſex millium peditum numerum redactæ fuerant, in finibus hoſtium diutius morarentur, ex Andreæ Griti Legati conſilio cenſuit, atque ut cis Abduam ſe reciperent, neque hoſtile aliquid in Inſubribus molirentur, decrevit; ne felici ſucceſſu elatus hoſtis Venetas ditiones invaderet, atque locum in iis ad caſtra ſtatuenda deligeret. Lautrechius adverſa fortuna perculſus, ac ingenti ſpe, qua tota Italia Cæſarem pellere ſibi pollicebatur, dejectus, ut præſentibus rebus, quo melius poſſet, opem ferret, cum extra oppida, atque urbes tuto contineri exercitus non poſſet, ultra Abduam manere, ac cataphractis equitibus, Italis peditibus, atque Helvetiis nonnullis, qui ab exercitu diſcedere noluerant, præſidia augere, Laudem, Pisleonem, Cremonam validioribus ſubſidiis firmare decrevit; donec inſtauratis copiis, majorique exercitu comparato, ſuis in Italia periclitantibus rebus Rex præſto eſſet; id unum hoc rerum ſtatu tantum ſufficere poſſe arbitratus, ſi Cæſareani recenti victoria jactabundi ulterius non progrederentur. Cui ſane rei fortuna favere initio viſa eſt: nam a Germanis, qui Tridento cum Franciſco Sfortia in Inſubres venerant, menſtruum ſtipendium, victoriæ præmium, ſibi ſolvi flagitantibus tumultuari cœptum,

ne-

neque apud illos rationi ulli, vel precibus locus; contendente licet Hieronymo Adurno, qui eos in Italiam ductaverat, hoſtibus, qui incolumes, ſervatis tormentis, ſe receperant, non debellatis, pecuniam ſibi minime deberi; reſque eo proceſſit, ut reliquos milites ad ſeditionem ſolicitando, hoſtilia ducibus minarentur; manus quoque in Proſperum Columnam injecturos, ni poſtulata præſtaret, vociferantes; ut Franciſcus Sfortia, ne victoriæ fructus militum arrogantia in diſcrimen adduceretur, triginta dierum ſpatio efflagitatum a militibus munus polliceri coactus fuerit. Ardore militum reſtincto, Cæſareani Laudem oppugnare aggreſſi, cum omnia tumultus, ac terroris plena inveniſſent, urbe, quæ ſemper miro ſtudio noſtris faverat, potiuntur. Nam cum equitum cataphractorum turmas Lautrechius ſubſidio miſiſſet, peditibus eodem itinere Laudem contendentibus, hoſtes opinione celerius ad urbem profecti, inopinantes Gallos, nondum ſtationibus diſpoſitis, perturbatos, ac rei novitate perculſos offendunt: ſuburbio potiuntur: territis propugnatoribus, fugaque ſalutem quærentibus, facilis aſcenſus militibus per aggéres, ac muros in urbem fuit: plures capti: cæſi nonnulli: reliqui impedimentis exuti, Abdua trajecto, in tutiora loca ſe receperunt: urbs fœde direpta: cives in ſervitutem redacti. Calamitate amicæ urbis audita, ſtatim Andreas Gritus Legatus, & Paulus Nannius Bergomum, & Cremam, quæ non longe a Laude diſtant, validiori præſidio firmant, copias ſub ſignis cogunt; tum, ut ad omnem belli eventum præſto eſſent; tum, ut agri, atque incolæ ab hoſtium incurſionibus tutiores redderentur. Senatus, ne Cæſareani Laude potiti Cremonam aggrederentur, veritus, per Legatum Lautrechium hortatur, ut cum exercitu Cremonam proficiſcatur, quo facilius cum Scudo fratre, quem civitati præfecerat, junctis viribus, hoſtium conatus repellere, atque urbem defendere queat; id recte adminiſtrandi belli rationes expoſcere, ut præcipuæ urbi in Inſubribus periclitanti ſubveniatur: ſi intra Reipublicæ fines ſe recipiat, hoſtes belli impetum in Venetos effuſuros; inde plurimum Reipublicæ detrimenti, nil opis ſuis rebus perventurum: tuto in agris Gallorum reliquias contineri non poſſe; ſi oppidis, atque urbibus excipiantur, periculoſum eſſe, ne 1522

Laus Pompeja a fœderatis capta.

1522 præteritorum recenti memoria oppidani permoti adverſus ipſos commoveantur : ſatius itaque ac tutius eſſe Cremonam contendere. Hæc Grito, ut Lautrechio ſuaderet, Senatus mandavit; ab iis ſi averſus eſſet, aditum ei in Brixienſem, ac Veronenſem agrum permitteret. Lautrechius cum nuper Scudum fratrem Cremonæ præfeciſſet, animi anxius, ac ob res parum proſpere geſtas ſolicitus, in Brixienſes ſe recepit, ac paucos dies in ea regione commoratus, copiarum, quæ ſuperant, imperio fratri relicto, familia comitatus, per Ræthorum, atque Helvetiorum fines in Galliam reverſus eſt.

Piſleo a Davalo captus.

Proſper vero Columna, Laude direpta, ad Piſleonem Davalum reliquit, qui, incolumitate civibus pacta, ſtatim oppido eſt potitus. Ipſe cum exercitus robore, Abdua ſuperato, ad Cremonam caſtra admovit; Scudus urbis Præfectus, cum ſe imparem illi tuendæ noſſet, Gallorum copias imminutas, aliunde auxilia fruſtra expectari, ad concordiam cum Columna ineundam animum flexit : ea vero his conditionibus ſancita eſt : ut quadraginta dierum ſpatio elapſo, Cremona Cæſari reſtitueretur, Scudo cum militibus, explicatis vexillis, tormentis bellicis, ac ſarcinis omnibus in Galliam reverti liberum, ac tutum eſſet; ni interea e Galliis exercitus mitteretur, qui, aut flumen Padum trajiceret, aut in Inſubribus civitatem aliquam militum præſidio firmatam expugnaret : interim ab armis utrinque abſtineretur; captivi ultro, citroque redderentur; oppida quæcunque in Gallorum poteſtate eſſent, Mediolanenſi, Cremonenſi, Novarienſique exceptis arcibus, ſtatuto dierum intervallo elapſo, in Cæſaris poteſtate eſſent. Pactionibus jurejurando confirmatis, obſidibuſque a Scudo datis, Columna animum ad Genuam occupandam convertit, haud exigua ſpe fretus, ſi quam celerrime civitatem diſſidiis civilibus laborantem, neque aliquid hujuſcemodi timentem adoriretur, fore, ut ea potitus, tota Italia Galli excluderentur. Itaque ſtatim cum exercitu Genuam contendit, Antoniotto, ac Hieronymo Adurnis fratribus comitantibus, quorum factio Fulgoſiis inimica, ſæpius de patriæ imperio cum illa certaverat, ac variis eventibus nobilem urbem civili diſſenſione fœdaverat. Octavianus Fulgoſius, qui tunc Reipublicam adminiſtrabat, ſuis admodum gratus, rerum uſu præſtans,

Cremona deditio a Scudo pacta.

ſtans, excellens ingenio, verum ob ægritudinem ad munera belli exercenda parum idoneus, de hoſtium adventu certior factus, Federici Salernitani Antiſtitis opera fretus, duo Italorum peditum millia ad urbis cuſtodiam diſponit, quos in Liguribus Fulgoſiæ familiæ, nominiſque ſtudioſos noverat, omnes in armis eſſe jubet. Nuntios citato itinere in Galliam mittit, qui Regem de civitatis ſtatu, ac conſiliis hoſtium doceant; Cæſareanos, in Inſubribus bello pene confecto, nihil antiquius duxiſſe, quam Genuam, quæ ſemper Gallicis rebus faverat, occupare; proinde enixe Regem orare, ut nutantes Genuenſium res validis auxiliis quam celerrime firmare velit; ne illis periclitantibus, omni ſpe Mediolani recuperandi dejiciatur. Rex cum cladem apud Piccocam a Lautrechio acceptam, dedendæ Cremonæ urbis conditiones, copias non imminutas modo, verum fere deletas intellexiſſet; licet ingentem animo moleſtiam caperet, nihilominus & ſuopte ingenio ductus, cui ſemper Italicarum rerum memoria hærebat, & Venetorum adhortationibus, qui ex fœdere eamdem cum Gallo fortunam ſubire cogebantur, incitatus, novos militum delectus habere, equitatum comparare, nulli ſumptui parcere decreverat, ut labentem in hac provincia Gallorum fortunam ſuſtinere, atque erigere poſſet. Itaque duodecim peditum millia, quingentos cataphractos, levioris armaturæ equites mille delegerat, qui Ruberto Scoto duce in Italiam properarent. Et quoniam Genuenſium ſucceſſus urgebant, ut duabus triremibus confeſtim Genuam contenderet, Petro Navarro mandavit. 1522

Interim Ferdinandus Davalus cum Italis, atque Hiſpanis peditibus propius ad mœnia accedit; per tubicinem literas ad urbis Præfectos mittit, quibus poſtulat, ut intra diei ſpatium Gallos omnes ex urbe ejiciant; ſupremum Reipublicæ magiſtratum Adurno reſtituant; claſſem, maritimaſque civitatis vires ad Cæſaris nutum comparent: in reliquis ſuis legibus uſuros: ſi abnuant, hoſtilia omnia ſubituros. His auditis, cum in urbe novis ſemper tumultibus agitata diverſæ civium ſententiæ eſſent, plerique vero tutiora ſpecioſis conſiliis anteferrent, Benedictus Vivaldus ad Davalum mittitur, ut de componendis rebus cum illo agat. Id dum ſedulo fit, Hiſpani (ea forte die illis, qui juxta mœnia ſtationes agebant, munia in cuſtodien-

1522 da civitate negligentius obeuntibus, turrim prope portam tormentorum ictibus fere ſolo æquaverant) inſcio Davalo, & cum Vivaldo de pactionibus agente, per diruti muri ruinas acriter impetu facto, turrim occupant; ingenti clamore oborto, cum ſignis exercitu convolante, ac qua primi cœperant irrumpente. Davalus a diſceptatione digreſſus celeriter accurrit, Columnam, qui cum Germanis, ac omni fere equitatu ab ea parte, quam Biſamnem vocant, conſtiterat, de eventu ſtatim docet, ut cum reliquis copiis urbem ingrediatur, admonet; ipſe altera ex parte ordinato agmine incedit. Cæſareani, nullo obſiſtente, cum omnia fugæ, timoris, terroriſque plena inveniſſent, civitate potiuntur. Magnus militum, civiumque numerus cum Præfecto prætorii, ac Salernitano Antiſtite naves ingreſſi per occiduum litus Maſſiliam contendunt. Octavianus Fulgoſius ſe ultro in Ferdinandi Davali poteſtate conſtituit; Petrus Navarrus, ac plerique alii ab hoſtibus captivi fiunt; tota urbs diripitur; diuturnitate temporum, civium laboribus, atque induſtria congeſtæ divitiæ vix ad militum cupiditatem explendam ſuffecere. Ita parvo labore ea urbs Cæſari adjecta eſt, quæ ſemper ad res Italiæ ſummum momentum attulerat. Antoniottus Adurnus Dux declaratur, qui arci, quam *Caſtellettum* vocant, admotis tormentis, triduo in poteſtatem recipit. Dum hæc agerentur, Veneti ad inſtaurandum exercitum Franciſcum Gallorum Regem eo vehementius hortabantur; quod cum proſpera omnia Cæſareani experirentur, Gallis adverſa cuncta evenirent; niſi nova ſubſidia in Italiam a Rege mitterentur, pertimeſcendum videbatur, ne Carolus, nullo adverſante, quas ſibi libuiſſet leges Italis imponeret; ac tandem bellum in Venetos fines converteret. Quocirca nullum officii genus a Senatu prætermittebatur, ut recentia Gallorum auxilia eliceret. Franciſcus Clementem Sangam cubicularium per diſpoſitos equos Venetias mittit: is literas quarto idus junii Lutetia ad Senatum attulit, quibus petebat, ut iis, quæ Clemens regio nomine diceret, veluti ab illius ore depromerentur, fidem præſtaret: ſimul, ut quæ illius erga res Italiæ, atque Rempublicam mens eſſet, quamprimum intelligeret; alio itinere Comitem Beljojoſum miſiſſe. Is cum ad urbem acceſſiſſet, Patrum Collegium ingreſſus Regis mandata in hanc ſententiam expoſuiſſe fertur.

Genua a Davalo capta, & diripta.

Quo

1522 Clementis Sägba Galliæ oratoris oratio.

Quo animo Franciſcus potentiſſimus Galliarum Rex erga ampliſſimum iſtum Senatum fuerit, vos Patres optime noſtis, qui difficillimis temporibus illius amicitiam experti, non exigua inde commoda, atque ornamenta retuliſtis. Neceſſitudinem, quæ Venetæ Reipublicæ cum præteritis Gallorum Regibus interceſſit, non modo colere, verum augere, arctiuſque adſtringere conatus eſt: id vero ſe effeciſſe ſummopere lætatur; cum egregiam Senatus fidem, atque conſtantiam turbulentis tempeſtatibus expertus fuerit, cujus memoriam nunquam ſibi ex animo elabi paſſurum ſumma adſeveratione teſtatur. Hæc enim, quæ nuper in cauſa Mediolanenſi ſumma alacritate præſtitiſtis, argumenta propenſæ veſtræ in Regem voluntatis fuere; dum copiis, pecunia, commeatu Regem amicum juviſtis, quod quæ acta ſint minus proſpere acciderint, fortunæ, quæ plurimum in bellis poteſt, non ignaviæ, non incuriæ tribuenda ſunt. Ob egregie navatam operam quamplurimum ſe debere Reipublicæ Franciſcus profitetur; & cum res, & occaſio poſtulabunt, ſe, ſuaque omnia una cum ampliſſimo, ac potentiſſimo regno libenter pro Reipublicæ veſtræ incolumitate, ac dignitate pollicetur. Nunc vero rerum præſenti ſtatu, quæ veſtra ſententia ſit, exquirit; conſilium poſcit, quidnam ad res Italiæ ſuſtinendas, atque erigendas facto ſit opus: non ex illius mente rerum Italicarum memoria excidit; non amicorum oblitus eſt, qui cum illo ad libertatem, ac dignitatem iſtius provinciæ arma junxere. Inſidet animo ampla Inſubrum poſſeſſio, juſtis adepta titulis, armis vindicata; nullis ſumptibus, nullis laboribus, nullis periculis parcendum ſtatuit, donec a Cæſareanis occupata recuperaverit; non illi exercitus, non Duces, non ſocii deerunt, quibus victoria inſoleſcentes hoſtes coercere, ac pellere poſſit. Quod enim ad copias attinet, duodecim peditum millia Alpium juga ſuperarunt; ſexcenti cataphracti equites in promptu ſunt; cum bellicis machinis cito Obigninus aderit; hos prope maris Præfectus cum Regiis cohortibus, ac reliqua nobilitate ſubſequutus, jam iter arripuit; Allobrogum Dux ducentos cataphractos, tria millia peditum pollicetur. Populi cito Hiſpanorum dominatum pertæſi, atque a Proſpero Columna multis oneribus preſſi, priſci in Gallorum Regem ſtudii, ac voluntatis ſignaculos perſentiunt, qui primis nuntiis nova ſpe arrecti arma ac-

1522 *cipient. Helvetiorum duodecim millia regia ſtipendia merent, qui ad* xvj. *kal. julii in Inſubribus eſſe conſtituerant ; ſed ob varias difficultates re ad publica concilia delata, ut omnes moras abrumperet, trimeſtre illis ſtipendium Rex obtulit. His coactis viribus, non modo hoſtes ſuperaturum ; verum etiam aliquid Gallico, ac Veneto dignum nomine editurum ſperat, idque in primis, ſi veſtris conjunctis copiis, ſocia arma in hoſtes verſa fuerint. Interea dum exercitus cogantur, dum copiæ in Italia luſtrentur, ac omnia ad bellum neceſſaria expediantur, an Cremona reſtituenda, vel potius ex pactione a Scudo inita Cæſareanis tradenda ſit, exquirit ; neque veretur, ne conſulta Veneti Senatus ejuſmodi ſint, quæ a præſtantiſſimis viris, atque in maximis gerendis rebus verſatis manare, atque expectari ſolent.*

Senatus ad Sangam reſponſio.

In Senatu re agitata, ita reſponſum eſt : *Summam ſemper in Republica erga ampliſſimum Galliæ regnum, Regemque omnibus regiis virtutibus ornatum benevolentiam, atque obſervantiam extitiſſe, cujus eximiam voluntatem perſpectam ſæpius, ac cognitam intimo animi affectu perpetuo proſequeretur : proſpera illi, feliciaque cuncta non optaſſe modo ; verum omni opera, & ſtudio diligenter curaſſe : id in votis ſemper habuiſſe, ut Inſubres in Galliarum potentiſſimi Regis imperio eſſent ; ut bellum majoribus viribus redintegretur, nihil prætermittendum cenſere. Ceterum hoc tempore vehementer commoveri, quod Helvetii, quorum magnum in bellis nomen, ſumma apud omnes exiſtimatio ſit, moras nectendo, opportune adeſſe non poſſint : id ſi contingat, quiſnam rerum exitus futurus ſit, cum reſtituendæ Cæſareanis Cremonæ tempus prope adſit, in incerto eſſe : quapropter e re communi Senatum arbitrari, a Thoma Cardinali Eboracenſi Henrici Angliæ regis nomine oblatas in biennium inducias amplecti oportere, ut interea reparatis viribus, communi conſilio, majoribus copiis, certiori ſpe bellum renovari, & adminiſtrari queat.* Verum improſperi Genuæ ſucceſſus Gallorum in Italia rebus incredibilem jacturam attulere, omnique ſublevandæ fortunæ ſpe Regem deturbarunt ; qui licet novos delectus habuiſſet, magnam militum, ac bellicarum machinarum copiam paraſſet, ſuiſque opem ferre, præteritaſque clades corrigere ingenti ſpiritu conaretur ; Genuæ amiſſione

ne audita, exercitum, qui jam, ſuperatis Alpibus, ad Villa- 1522
novanum vicum in Aſtenſi agro pervenerat, in Galliam revocavit; ita, ut Scudo, omni auxilii ſpe abjecta, de Cremona dedenda cogitandum fuerit. Cum vero Columnæ fidem vereretur, qui petenti, ut ſibi tuto in Allobroges copias ducere liceret, aperte negaverat, a ſummo militiæ Præfecto, atque Andrea Grito Legato cum cataphractorum equitatu, ac peditatu, quæ Cremonæ habebat, Reipublicæ finibus recipi petiit. Gritus, ut de iis, quæ a regio exercitu agerentur, certior fieret, Senatuſque mentem intelligeret, initio cunctatus, mox ex ejus ſententia Scudo reſpondet: quod tutum illi in Allobroges iter negetur, vehementer mirari: ſi denuo inſtet, atque urgeat, pactaque ſervaturum confirmet, æquitati demum Columnam ceſſurum ſperare. Grito vero mittendi tubicinis in Columnæ caſtra facultas conceſſa, qui, Cremona tradita, Scudo cum ſuis copiis tutum iter Senatus nomine peteret, uti tandem obtinuit; nam deditione facta, conditionibuſque ex pactione ſervatis, Scudus cum Gallorum reliquiis, ac tormentis, pacato itinere, in Gallias eſt profectus. Ita paucorum menſium ſpatio ditiſſima, ac omnium rerum affluentiſſima regione, vel pravis conſiliis, vel fortunæ adverſitate Galli in Italia excidere: qua in re ita ſe Veneti geſſere, ut, neque fœderi, quo Franciſco obſtricti fuerant, deeſſent, neque Carolum, ſalva Regi fide, qua ad tuendos Inſubres tenebantur, ulla in re læderent. Rex per nuntios, atque Oratores, ac præcipue per Annam Momorantium, qui ſummæ apud eum gratiæ, & auctoritatis locum obtinebat, id ſæpius Patribus eſt teſtatus.

Cremonæ deditio.

Cæſar vero Gaſparem Contarenum Reipublicæ Oratorem, ſemper benigne, ac perhumaniter exceptum, omnibus benevolentiæ argumentis eſt proſequutus; cumque in Angliam ad colloquium cum Henrico, apud quem Antonius Surianus pro Republica legatione fungebatur, deſcendiſſet, cum utriſque de ineunda pace, aut induciis inſtaurandis egit. Interea Gallicis copiis trans Alpes profectis, Cæſariſque exercitu, pecuniæ inopia, pluriſmiſque incommodis quotidie dilabentibus militibus, imminuto, Senatus copias in ſtativa duci decrevit; lapſam militarem diſciplinam reſtitui; Cremæ, & Bergomi præſidia

Gaſpar Contarenus ad Cæſarem Orator.

Colloquium inter Cæſarem, & Angliæ Regem.

Antonius Surianus Orator ad Angliæ regem.

1522 augeri; levioris armaturæ equites in Bergomati, atque Aſulano agro commorari; Olii amnis ripas ſæpius excurrere, ut hac ratione oppidis, atque agris limitaneis proſpiceretur: pedites ad duo millia ſub Antonio Tifernate, Babone Naldo, Sevaſto Narnienſi Præfectis, redacti; levioris Epirotarum equitatus dimidiæ parti miſſio conceſſa. Per hos dies Horatii Ballionii defuncti loco Camillus Urſinorum nobili familia ortus Reipublicæ militiæ eſt adſcriptus; ſexaginta auri libræ in annum tributæ; centum cataphractorum equitum præfectura conceſſa. Andreæ vero Grito Legato, qui ſtrenuam turbulentiſſimis temporibus Reipublicæ operam navaverat, reditum in patriam petenti, pacatis in Italia, atque in Gallia Ciſalpina rebus, Senatus conceſſit; qui poſt ingentes labores pro patria ſuſceptos ſummis laudibus ornatus, honorificentiſſime a gratulabunda civitate exceptus eſt. Atque hæc in Italia uſque ad ſextilem menſem geſta fuere.

Neque minus hoc anno Ottomanorum arma Reipublicæ Chriſtianæ gravia, atque infeſta fuere; nec Veneti, qui maximos in Gallia Ciſalpina labores, ſumptusque ſubierant, Turcici belli ſuſpicione caruere. Nam felicibus prioris anni ſucceſſibus elatus Suleimanus, Chriſtianorumque Principum continentibus bellis incitatus, opportunum tempus adeſſe ratus, quo animum gloriæ cupidum, juventæ ardore inflammatum, nova regnorum acceſſione ad famam ſupra mortales eveheret, anni initio ingentem claſſem, ex inſula Coo, atque aliis locis multitudine fabrorum Byzantium accita, omnique navali materia comparata, moliri cœpit. Is vero rumor per Europam pervagatus omnium animos ſolicitos habebat, atque illorum præſertim, qui finitimi Turcarum ditionibus erant. Complures in Italicam expeditionem parari; huc maritimas, terreſtreſque vires tendere opinabantur, in quam, ſi ſemel belli faces intuliſſet, inteſtinis diſſidiis laborantem, multorum Principum imperio diſtractam, haud difficile eſſet, aliquam ſuo imperio partem adjicere, Maumethemque æmulari, qui Hidrunte capta, ingentem Italis terrorem, licet cito illius obitu disjectum, incuſſerat. Rhodum alii Suleimanum armis petiturum exiſtimabant, erga Hieroſolymitanos milites incredibili odio incenſum, atque inſito illas ulciſcendi injurias deſiderio percitum,

citum, quæ quotidie a religionis illius militibus Turcis inferebantur; cum ex Mitylene, Eubœa, Peloponneſo, Achaja, Cariæ, & Lyciæ continenti frequentes populorum querelæ exaudirentur; depopulari agros; pecora abigi; diripi urbes; homines ſervitute affici; infeſta maria; nuſquam tutum navigandi iter; dum illi, qui Damaſcum, Alexandriam, Memphim, Chalcidem, Lesbum, Coum, ac denique Byzantium contenderent, innumeris ſe periculis objectare, ac plerumque navigia, mercimonia, vitam denique ipſam amittere cogerentur. Nec deerant, qui expeditionem in Cyprum inſulam parare Suleimanum ajebant, quod opulentiſſimum regnum, Syriæ quam Sultano pater ademerat, ſuo imperio adjicere ſtatuiſſet. Corcyram alii invaſurum dicebant, inſulæ opportunitate Epiro finitimæ, qua frænum Italiæ injici poſſet, illectum. Augebantur ſuſpiciones, quod æſtate ineunte a Turcarum Rege Janusbejus Orator ad Senatum miſſus graviter conqueſtus fuerat, in Venetorum inſulis piratas excipi, transfugis Turcis tutum perfugium ad noſtros eſſe, multis incommodis, ac detrimentis Muſſulmanos affici, in eoſque præſertim, qui Cycladas inſulas incolebant, invectus fuerat, quos prædonum ſocios Turcas invadere, rapinarum participes fieri dicebat; omnia infeſta, nil tutum in Aegæo mari eſſe. 1522

Janusbejus a Suleimano Venetias miſſus.

His permotus Senatus, ne imparata Reſpublica inveniretur, ſexaginta triremes partim in urbe, partim Cretæ, atque in ora Dalmatiæ inſtrui decrevit; claſſis Imperator Dominicus Triviſanus procuratoria, & equeſtri dignitate, majoribus comitiis renuntiatus eſt. Literæ Senatus ad Auguſtinum Amulium claſſis Legatum datæ, quibus ſubditos in officio continere; in illos, quos prædonum ſocios, atque adjutores fuiſſe, injurias, damnaque Turcis, cum quibus Reſpublica ſervari pacem vellet, intuliſſe conſtaret, graviter, ac ſevere animadvertere jubebatur. Janusbejus triginta argenti libris donatus Venetiis diſceſſit. Rumore vero belli aucto, neque adhuc certis nuntiis quonam apparatus verterentur, Triviſanus Imperator idibus julii ab urbe diſcedere, atque ad claſſem decem aliis triremibus auctam proficiſci, ac quamprimum ad Maleæ promontorium navigare, in Cretamque cum univerſa claſſe ſe conferre juſſus eſt: injunctum, ut quæ Imperator Turcarum moli-

Venetorum decreta de Claſſe aug. nda. Dominicus Triviſanus Claſſis imperator.

Mandata Senatus ad Triviſanū.

1522 moliretur omni diligentia exploraret: ſi in Cyprum impetum facturus eſſet, nihil quod ad opulentiſſimum, ac nobiliſſimum regnum conſervandum attineret, prætermitteret; quem ſibi videretur triremium numerum ad Tamaſſum, quam Famaguſtam vocant, præcipuam inſulæ civitatem, ejuſque portum cuſtodiendum mitteret; Senatui conſtitutum eſſe, ſi de populorum ſalute, ac maritimis ſuis rebus agatur, quæcunque deſiderari, aut expectari poſſint, incunctanter, ac fortiter præſtaret; ſin vero in alias regiones bellorum turbines ciendi forent, in id omni ſtudio intenderet, ne aliquid Venetis ditionibus detrimenti inferretur. Adjectum, ut quæcunque agenda forent, adhibitis de more in concilium Legatis, decerneret. Nam ampliſſimam dignitatem, atque auctoritatem, qua major a Republica tribui civibus non ſolet, majores noſtri quibuſdam veluti terminis circumſcriptam eſſe voluerunt: quocirca claſſis Imperatori duos Legatos, qui de graviſſimis rebus una conſulerent, addidere; quæ a duobus decreta eſſent, ea mature facta, atque rata fore ſtatuerunt; quæ vero ad navigationis iter dirigendum, crimina coercenda, omnes in officio continendos, ad militaria impigre, & fortiter obeunda munera ſpectarent, has ſolius Imperatoris partes eſſe decrevere; in eodem vitæ, neciſque ſummam poteſtatem poſuere, quam ſane nullus, neque domi, neque foris magiſtratus habet, cum ſuprema auctoritas, ac majeſtas apud conſilia tantum ſit, in quibus abſque provocatione decernitur.

Claſſis Venetæ Imperatoris auctoritas.

Suleimanus Rhodum aggreditur.

Suleimanus tandem Rhodum, clariſſimam totius antiquitatis teſtimonio inſulam, in Carpathio mari ſitam, per ducentos, ac quatuordecim annos Hieroſolymitanis militibus ſubjectam, Chriſtianæ Reipublicæ propugnaculum, expugnare decrevit; atque ad vi. kal. julias cum claſſe trecentarum navium Rhodum appulit; in eaque oppugnanda omnes induſtriæ, ac laboris nervos intendit, ut, vel diuturnitate temporis, vel operum magnitudine, vel maritimarum, & terreſtrium copiarum numero inſulam ſubigeret. Nam expoſita magna militum, & agreſtium hominum multitudine, illi primum colle eminentiori occupato, bellicis tormentis in urbem ejaculari; hi vero vineas ducere, exſtruere aggeres, vallo, & foſſa circumdare, ſubterraneis laboribus die, noctuque exerceri, quibus exciſæ

rupes

rupes, campi montibus æquati, complanata foſſatis montium juga. Neque vero minor bellicus terra, marique apparatus ad fortiſſimam inſulam oppugnandam eſſe debuit: nam Philippus Vilerius Lilladamus ſummus ſacræ militiæ Magiſter cum equitibus præclaris, ac fortibus viris conſtanter adeo, ac forciter potentiſſimi hoſtis vim excepit, ut eximia virtutis, militariſque roboris exempla in ea inſula tutanda poſteris reliquerit. Pugnatum eſt acriter omni certaminum genere: Turcæ pro præda, pro gloria, pro imperio: Rhodii pro laribus, pro libertate, pro religione certarunt: nullus ordo, nulla ætas, non ſacri, non profani cadenti patriæ defuere; ſtetiſſetque Rhodus, ſi, aut cum infirmiori hoſte, aut majoribus auxiliis pugnatum fuiſſet. Suleimanus Byzantio v. kal. ſeptembris in caſtra pervenit, labantem militum diſciplinam reſtituit, atque ad ſeditionem vergentem exercitum adhortatione, & ſeveritate compeſcuit: obſtinatis animis, inſtauratis corporis viribus, atque urgente Imperatoris præſentia, cuncta intentiore Ducum, & militum cura agebantur; vallo undique cingere, cuniculos ducere, foſſas agere, immanibus tormentis ingentes globos excutere. Contra Rhodii eruptionibus nocturnis in operum cuſtodias, diurnis in hoſtes irruere, ſtragem edere, in fugam vertere, libramenta plumbi, aut ſaxorum robuſtos ſtipites, ferventem picem, atque alia hujuſce generis in appropinquantes jacere: tantaque conſtantia adverſus tot mala duraverant animos, ut nonnunquam Suleimanus de rei exitu deſperaret. Verum urbe tormentis disjecta, cuniculis ſuffoſſa, ædificiis publicis, privatiſque everſis, cæde, labore, vulneribus confecti milites, vehementem fortunæ impetum, cum omnis auxilii ſpe deſtituerentur, diu ſuſtinere non poterant. Nam Hadrianus Pontifex Maximus, qui nuper ex Hiſpaniis in Italiam venerat, Pontificatus adminiſtratione ſuſcepta, ingraveſcente ætate, neque rerum uſu graviſſima, ac turbulentiſſima tempeſtate tanto ſuſtinendo oneri ſatis aptus, quamvis communem Reipublicæ Chriſtianæ cauſam amplexus, labenti ſacræ Rhodiorum militiæ ſubſidia minime miſerat. Quinimmo tria Hiſpanorum millia, quos ſecum adduxerat, adverſus illorum ſententiam, qui ea militum manu ſubveniendum Cruciferis cenſebant, Cæſaris in Italia copiis in ſupplementum adjunge- 1522

Hadriani Pontificis in Italiam adventus.

1522 jungere decrevit. Neque vero Carolus Imperator, neque Franciſcus Galliæ Rex, ad quorum alterum Magnus Magiſter Ludovicum Andugum equitem, ad alterum plures ex Gallis equitibus miſerat, armis inter ſe certantes, ſuppetias cadenti Rhodo attulere. Venetis, quibus recens cum Ottomano pax confirmata fuerat, nihil erat cauſæ, cur potentiſſimum Regem laceſſerent, illiuſque gentis impetum in ſuas ditiones excitarent, cum qua per quinquaginta ferme annos multa opum jactura, ſanguiniſque effuſione dimicaverant; cum præſertim Chriſtiani Principes, qui difficillimis temporibus illos adverſus communes hoſtes juvare debuiſſent, vel imperii avidi, vel felicitatis invidi in ſummas calamitates conjeciſſent, ut inter potentiſſimos Reges conſtituti, hinc Europæ Principum armis, inde Ottomanorum viribus premerentur. Sed neque in Rhodienſi bello parva a noſtris adjumenta allata ſunt; nam priuſquam claſſis Turcica ad inſulam applicuiſſet, ab Equitibus in Cretam miſſi fuerant, qui vina coemerent, ſagittariorumque Cretenſium manum, quorum illa regio maxime ferax eſt, compararent. Joannes quoque Antonius Bruladius Venetus, fama futuri belli per Aegæum diffuſa, commeatus cum delecto juvenum numero Rhodum importavit; atque ob egregie navatam operam a Rhodienſibus equeſtri dignitate eſt inſignitus. Advenit præterea e Creta Gabriel Martinengus Brixia civitate ortus, cujus mira in operibus bellicis fabricandis virtus tota illa obſidione enituit; præcipue vero in cuniculis eludendis, quos hoſtis inſuperabili labore, vel ob aquæ ſcaturigines, vel ob indomitæ ſilicis occurſum ad mœnia ducere conabatur. Tandem Suleimani obſtinata conſtantia, ingens militum, atque agreſtium numerus, quos claſſe ſecum advexerat, virtutem equitum, turres, foſſas, aggeres, omniaque impedimenta vicit. Nam menſe decembri, die Natali Redemptoris humani generis Jeſu Chriſti dicata, urbem his conditionibus eſt ingreſſus; nempe, ut Divorum templa inviolata manerent; ſingulis propriæ religionis ſervandæ facultas daretur; qui in Rhodo manerent, per quinquennium a tributis immunes eſſent; qui abire vellent, iis naves, & commeatus in Cretam darentur; tormenta bellica aſportandi liberum jus eſſet. Ita infeliciter amiſſa Rhodus, pulchritudine, opulentia, opportunitate,

Rhodiorum deditio.

nitate, egregio portu ſpectata, ut merito horreum, armamentarium, atque arx Chriſtianorum vocari poſſet. Equites domibus, ac patria pulſi, humaniſque omnibus incommodis affecti, claſſi hyberno tempore impoſiti, innumeris periculis defuncti, mari denique tempeſtatibus, ac procellis in ipſos ſæviente, tandem ad Candidam Cretæ inſulæ primariam urbem pervenere. Ibi a Dominico Triviſano claſſis Imperatore, univerſa effuſa civitate, Magnus Magiſter honorifice, atque haud ſine lachrimis eſt exceptus; qui inſtaurata claſſe, recentibus nautis, ac commeatu inſtructa, cum poſtea menſe februario Creta ſolviſſet, mari Aegeo, ac Ionio emenſo, Corcyræ a Reipublicæ magiſtratu omnibus humanitatis, benevolentiæque officiis cultus, Romam ad Summum Pontificem pervenit. Is, priſcis Religionis Hieroſolymitanæ privilegiis confirmatis, auctor fuit, ut a Carolo Imperatore in Melita inſula, quæ in Siculo mari ſita eſt, ſedes Equitibus aſſignarentur. 1522

Melita a Cæſare Equitibus Hieroſolymitanis aſſignata.

Dum Rhodus acriter a Turcis obſideretur, majoraque in dies Suleimanus virium incrementa ſumeret, vel tacentibus Principibus Chriſtianæ res per ſe ipſæ pacis, ac concordiæ rationes expoſcere videbantur. Ac ſane Hadrianus Pontifex optime in commune bonum propenſus, Senatuſque Veneti literis excitatus, omnes Principes, ut ad pacis ſtudia ſe converterent, atque ab armis diſcederent, ſedulo adhortabatur; ut confirmatis, ac conjunctis viribus, quæ inteſtinis bellis debilitatæ fuerant, Turcis Italiæ minitantibus obſiſteretur. Verum hæc ad ſpeciem magis, quam ad veritatem Principum animis excipiebantur; quamvis Carolus Imperator, Gallis ex Ciſalpina Gallia ejectis, Lautrechio Alpes tranſgreſſo, ut Inſubribus tuto potiretur, mirum in modum rebus ſuis conducere exiſtimaret; ſi pace cum Venetis inita, illorum auxilia ſibi ad nuper adeptam provinciam retinendam adjungeret. Quapropter cum in Britanniam, coram de communibus cum Henrico rebus acturus, navigaret, ut Rempublicam in ſuas partes traheret, vehementer laboraverat; eaque de re, & per ſe ipſum, ac per magnum Cancellarium, Palentiæque Epiſcopum cum Gaſpare Contareno graviter egerat: neque minus id Henrico cordi erat, qui cum Cæſare fœdus percuſſerat; Itaque Thomas Cardinalis Archiepiſcopus Eboracenſis, cujus

ſumma

1522 ſumma in Angliæ regno erat auctoritas, per maris Præfectum; Antonio Suriano, ac Gaſpare Contareno Reipublicæ Legatis ad ſe vocatis, ad pacem, atque amicitiam cum Cæſare renovandam adhortatus, ut cuncta ex utilitate, ac dignitate Reipublicæ agerentur, omne ſtudium, operamque pollicitus fuerat. In Italia quoque eadem de re Prorex Neapolitanus cum magiſtratu Veronenſi egit; illud in primis ſciſcitatus, an, Gallis Inſubrum ditione pulſis, inito antea cum Rege fœdere Reſpublica obſtringeretur. Senatus, quemadmodum a Galliarum Regis amicitia deſciſcere, neque e dignitate eſſe, neque rebus ſuis conducere arbitrabatur; ita Cæſaris prorſus poſtulata renuere minime tutum eſſe cenſebat: pacem cum omnibus Principibus colere, id proprium Reipublicæ eſſe; cum eo Imperatore præſertim, quem ſemper ſumma fuerat obſervantia proſequuta, cujus ditiones in limitibus Ferdinandi illius fratris poſitæ ſint. Verum ambiguis rerum eventibus minime certa conſilia aptare prudenter Senatus volebat: licet enim Cremonam Cæſar recepiſſet: Gallorum reliquiæ fere omnes in Galliam profectæ fuiſſent: tribus arcibus exceptis, cuncta in Cæſareanorum poteſtatem conceſſiſſent; attamen Rex minime æquo animo laturus videbatur, ſe perampla regione in ea provincia exutum fuiſſe, in qua de primatu cum Hiſpanis certaverat, atque primas auctoritatis partes obtinuerat; immo ſequenti anno cum ingentibus copiis Alpes tranſiturum variis rumoribus perferebatur. Cæſar contra, & novis ſocietatibus, & militibus conſcribendis, oppidis firmandis intentus, nihil, quod ad confirmandum nuper partum Inſubrum imperium ſpectaret, omittebat. Id ut facilius aſſequi poſſet, Venetos amicos, ac ſocios ſibi reddere conabatur, eaque in re Henrici Angliæ Regis auctoritate, atque adhortationibus utebatur; ac fœderi inter illos percuſſo, Venetis trimeſtre ſpatium ſtatutum fuerat, quo, compoſitis cum Carolo controverſiis, eodem ſocietatis vinculo adſtringerentur. Mox per Alphonſum Santium ordinarium Oratorem Cæſar his de rebus cum Venetis egit. Verum cum Senatus rem cunctationibus traheret, neque aliquid de illius voluntate certum elicere poſſet, Oratores extraordinarios Venetias ad hoc peragendum negotium mittere decrevere. Richardus Paceus primus ab Henrico Legatus venit, qui

Fœdus inter Cæſarem, & Angliæ Regem.

Richardus Paceus Regis Angliæ Orator ad Venetos.

qui illius nomine vehementi oratione ad pacem cum Cæſare ineundam Patres eſt cohortatus : ea firmata, ut arctiori fœdere cum Carolo, & Henrico ſe conjungerent, multis rationibus ſuaſit. Demum in Gallos movere Rempublicam eſt conatus, ut adventanti in Italiam Regi ſociis armis cum Cæſare, atque Henrico obviam iret. His poſtulatis decreto Senatus reſponſum eſt: quod ad pacem cum Cæſare ineundam attineret, nihil ea re magis Rempublicam optare; quod de novo fœdere adjicebatur, niſi prius cum Cæſare rebus compoſitis, perfici non poſſe. Tandem quod Reſpublica adverſus Gallos amicos, ac ſocios arma ſumat, id a veteri majorum inſtituto, qui amicitias, ac fœdera ſemper ſancte coluiſſent, vehementer abhorrere: illud ſummis votis exoptaſſe; id modo cupere, ut ſemotis odiis, ac bellorum tumultibus repreſſis, quibus Chriſtiana Reſpublica miſerandum in modum diſcerpitur, Regum potentiſſimorum animi in mutuam concordiam, pacemque conſpirent : Pontificem per literas ea in re ex animo a ſe cohortatum, ut omnes induſtriæ, atque auctoritatis nervos intenderet, quo divinum hoc pacis bonum orbi Chriſtiano illuceſceret, graviſſimum hoc negotium ſuſcepiſſe; nuntios deſignaſſe, qui Cæſarem, Galliæ, Angliæque Reges hortentur, ſuadeant, moneant, ut reſtinctis, odiis, ac ſimultatibus ablatis, ab armis abſtineant, eaque in immaniſſimos fidei, ac religionis hoſtes convertant. Quis enim neget huc omnium oculos obverti, cum Turcas anno elapſo Albam græcam expugnaſſe, modo Rhodum invaſiſſe animadverterint? Chriſtianæque Reipublicæ præſidium pace niti non fateatur? cujus quis exitus futurus ſit, Rempublicam valde eſſe ſolicitam; ut nunc, non de armorum apparatu inſtruendo; ſed potius de communi inter Principes pace firmanda agendum videatur. Paucis poſtea diebus interjectis, cum Hieronymus Adurnus extraordinarius Cæſaris Legatus Venetias appuliſſet, iii. idus decembris una cum ordinario ejuſdem, atque Angliæ Regis Oratoribus Principem, ac Collegii Patres adiit; nonnulliſque præmiſſis, quæ ad benevolentiam, propenſamque Imperatoris erga Rempublicam voluntatem ſignificandam ſpectarent, in hanc ſententiam eſt loquutus. 1522

Venetorum reſponſio.

Hieronymi Adurni, Cæſaris oratoris, oratio.

Qui Cæſaris mentem, atque animum norunt, ii teſtari poſſunt,

1522 *ſunt, Ampliſſimi Patres, nulla re magis commoveri, atque angi, quam bellorum hiſce diſſidiis, quibus miſerrime ſuperioribus annis Europa, ac præſertim Italia conflagravit; quibus actus communis hoſtis, imperii propagandi occaſione oblata, nihil non egit, ut Chriſtianos Principes inter ſe mutuis bellis attritos, ſummis damnis, & cladibus afficeret. Inde in Pannonias cum ingenti exercitu profectus, Albam græcam, aliaque potentiſſimi quondam regni oppida expugnavit. Hoc anno Rhodum, claſſe innumeris navigiis inſtructa, eſt aggreſſus. Et tamen hæc arma, quæ in Ottomanum hoſtem converti oportebat, in noſmetipſos convertuntur: ſanguinem noſtrum exhauriunt, tabeſcente, ut ita dicam, peramplo hoc, & vaſto Chriſtianæ Reipublicæ corpore. Ac vos, qui maritimis copiis, & viribus ſuperioribus tempeſtatibus magna cum ea gente bella geſſiſtis, ob eos turbines, qui Ciſalpinam Galliam afflixere, egregios illos veſtros ſpiritus remittere, ac fere abjicere coacti eſtis. Doluit Cæſar bellis quaſſatam Rempublicam veſtram per tot annos, vires, theſauros inſumpſiſſe: neque inter armorum ſtrepitus illius animus a pace unquam cum vobis averſus fuit; unum id ſemper optavit, ut diſſidia, quæ inter domum Auſtriacam, Venetamque Rempublicam exarſerant, concordiæ, ac fœderis nexibus delerentur; cum præſertim earum, quæ Vormaciæ per quinquennium pactæ ſunt, induciarum tempus elapſum fuerit; meque potiſſimum delegit, qui illius mentem, atque ſententiam aperirem, potentiſſimique Imperatoris nomine a Veneta Republica pacem peterem. Enim vero id ſummo honoris loco haberi debet, quod Carolus Imperator, inter Chriſtianos Principes ſupremum adeptus dignitatis faſtigium, potentia, opibus, belli, paciſque artibus florens, tot regnorum poſſeſſione pollens, ultro pacem, ac priſtinam vobiſcum amicitiam enixe cupiat, ac flagitet, atque ejuſmodi conditionibus ſanciendam velit, quibus maxime Reipublicæ veſtræ decori, & utilitati proſpectum ſit. Quid enim, ſi recte cuncta æqua æſtimatione metiri velimus, rebus veſtris conducibilius accidere poteſt, quam Gallos, qui jam intra proprios fines ſe recepere, atque paucis exceptis oppidis cito caſuris, nihil reliqui in Inſubribus obtinent, Gallia Ciſalpina probibere, quietemque illam, ac pacem diuturno tempore ſervare, quam poſt multos*

labo-

labores, ſumptus, pericula Cæſar in hac provincia peperit? 1522
quis enim ignorat, ſi Gallus, ſuperatis Alpibus, cum exercitu rurſus in Italiam ingrediatur, fore, ut brevi a præferoci, & bellorum amica gente divina, humanaque miſceantur? cuncta rapinis, incendiis, ſanguine manent? Contra ſi pax, ac fœdus inter clariſſimam hanc Rempublicam pecuniis, viribus, claſſibus florentem, Carolumque potentiſſimum Imperatorem firmetur, non auſuros illam provinciam Gallos invadere, qua nuper Cæſaris exercitu expulſi fuere; neque ſi audeant, aliquid perfecturos? Ita pax Italiæ quam longiſſima, ac diuturna immortali Cæſaris, ac Venetæ Reipublicæ beneficio parta erit. An vero poſtremo loco illud cenſeri debet, quod inſolens Turcarum Imperator, qui ex noſtris malis tantos ſibi ſpiritus, vireſque aſſumpſit, recenti hoc fœdere inter Cæſarem, ac Rempublicam inito perculſus, ab illis, quæ jamdiu meditatur, ac molitur, abſtinebit? Veſtræque res toto oriente in dies ſumma cum utilitate florebunt; & ab eo metu, ac ſumptibus immunes eritis, quibus immiſſis a Turca annuatim claſſibus jactamini. Hæc adeo ſalubria, ac præclara bona non aliunde vobis, quam ex pace, ac fœdere, quæ in manibus veſtris ſunt, manare poſſunt. Is veſtra poteſtate eſt, aut iterum novis bellorum caſibus veſtram Rempublicam, atque Italiam objicere; aut, ſi recte opportunitate, ac tempore uti velitis, tranquillitatem, ac pacem conſequi, quam neque fortunæ eventus turbare, neque hoſtis, quamvis præpotens, labefactare, ac convellere queat. Id porro aſſequemini, ſi, ſocietate cum Cæſare inita, Gallos Italia prohibueritis, vel irrumpentibus communi conſilio, viribus, armis obſiſtere volueritis.

Ab Adurno fine dicendi impoſito, quid ad Cæſaris poſtulata reſpondendum ſit, Senatus conſulitur. Collegii Sapientes, quorum munus eſt, antequam ad Senatum ulla de re referatur, quodnam conſilium capiendum ſit, diu, ac diligenter, ſubductis utrinque rationibus, exquirere, Adurno hujuſmodi Senatuſconſulto reſpondendum eſſe cenſebant. *Quod Cæſar Rempublicam amanter adeo, ac perbenigne complexus eſſet, præſtantemque virum Hieronymum Adurnum Oratorem ad illam miſiſſet, ingentes illi haberi, atque agi a Senatu gratias: quod vero ad pacem attinet, nunquam ab illius ſtudiis alienum*

1522 *num fuiſſe; pace alitam Rempublicam, cum omnibus Principibus illam inviolatam ſervare; nuſquam ad arma, niſi laceſſitam deſcendiſſe; ſummopere cupere, cum eo præſertim Imperatore, qui omnibus regiis virtutibus ſit excultus, cum quo eximia virtus cum ſumma fortuna conjuncta ſit, pacem habere; proinde conditiones, quæ juſtitiæ, & æquitati conſentiant, libenti animo amplexuram. Ceterum, quod ad Gallos ab Inſubribus repellendos, ſi in Italiam armati deſcendant, pertinet, ea de re, niſi prius de illis, quæ ad ſtatum Chriſtianæ Reipublicæ, reſque Italicas firmandas, attinent, agatur, nihil certi a Senatu reſponderi poſſe.* Hujuſmodi conſulto in Senatu recitato, antequam in ſuffragia iretur, Lucas Tronus conſilii Sapiens ita contra dicere eſt exorſus.

Lucæ Troni oratio.

Si rerum humanarum idem ſemper eſſet ſtatus, Patres Ampliſſimi, neque variantis fortunæ viciſſitudinibus, veluti fluctibus, involverentur; eiſdem eventibus eadem ſemper conſilia adhibenda forent; neque publicarum, privatarumque actionum regina, atque adminiſtratrix prudentia, quæ ſemper in hoc auguſtiſſimo Senatu viguit, tantum in libertate tuenda, atque in veſtro regendo, ac provehendo imperio valuiſſet. Verum ea demum ſapientiſſimorum, ac præſtantiſſimorum civium ſumma virtus ſemper habita eſt, ad tempora, rerumque mutationes decreta quoque, atque conſilia immutare, neque ita ſuis ſenſibus inhærere, ut ab illis nulla, neque ratione, neque auctoritate divelli queant, quorum hoc pertinaciæ, illud veræ conſtantiæ nomen mihi mereri videtur. Jam ſatis, Patres optimi, Gallis favimus; jam omnia a nobis veræ fidei, atque amicitiæ argumenta præſtita ſunt; fœderibus, quæ cum illis nobiſcum interceſſerant, abunde ſatisfactum eſt; commeatu, pecunia, viribus a nobis adjuti ſunt; ut in Mediolani poſſeſſione retinerentur, nihil prætermiſſum: armis Carolum, cum quo nobis induciæ erant, laceſſere veriti non fuimus; Leonis Pontificis Maximi conatibus adverſi fuimus. Vel boſtium virtute, vel Ducum pravis conſiliis, vel fortuna, quæ omnia in bellis poteſt, Galli devicti ſunt; Italia vel ejecti. Vel ſponte cedentes abiere; vix parvæ reliquiæ in Inſubribus modo adſum, quæ cito a Cæſareanis conficientur. Gallorum, Rex, qui, Mediolano ſtante, ſæpius ſe cum ingenti exercitu equitum, ac peditum tranſgreſ-

ſu-

ſurum Alpes jactabat, atque ad opem laboranti provinciæ ferendam opportune adfuturum prædicabat; licet militibus nonnullis in Italiam præmiſſis, Cremonam dedere hoſtibus Scudum paſſus eſt; cœptis aut immutata voluntate, aut neceſſitate coactus deſtitit: modo omnia fere in poteſtatem Cæſaris conceſſere. Quamvis vero incerti rumores de ejus in Italiam adventu afferantur, quem initio veris futurum autumant; putamuſne, quod nondum ita prolapſis rebus minime effecit, id modo hac cunctorum inclinatione facturum, & cum Imperatore, qui copiis, præſidiis, commeatu, amicitiis Inſubres firmavit, pugnaturum? Nos vero, ut Gallorum genti, quæ pene Italiæ oblita videtur, ingenti Reipublicæ damno, exiguo, ac fere nullo eorum commodo præſto ſimus, terreſtre imperium, quod immenſa auri vi, magnis laboribus, ſummis vigiliis ex hoſtium pene faucibus eripuimus, in eoſdem bellorum, ac turbinum anfractus conjiciemus? ac cum tota Auſtriaca domo graves, atque hoſtiles iras exercebimus? ut elapſis jam induciis, quas cum illa Vormaciæ pepigimus, in agros, in oppida, in ſubditos belli impetus, veluti turbo, feratur? ut terreſtre imperium, quod latiſſimis finibus, vel a Carolo Imperatore, vel a Ferdinando ejus fratre Auſtriæ Archiduce continuato ambitu circumcingitur, præda, ſanguine, cædeque redundet? Hæc longe ab iis, diverſa conſilia eſſe reor, quibus majores noſtri hanc Rempublicam per tot ſæculorum ſucceſſiones felici fato adminiſtrarunt; qui tutiora ſemper ſpecioſis conſiliis prætulere; neque incertis rerum eventibus æternum fortunam Reipublicæ objectare voluerunt. Quamquam quid ego de dignitate loquar? quid præclarius, quid illuſtrius, quid inquam ſpecioſius, quam a vobis potentiſſimum Imperatorem ultro pacem petere, Oratorem miſiſſe, qui ad ſocietatem ineundam, ad veterem reconciliandam amicitiam illius nomine hortaretur, atque invitaret? Cui ſane oblatæ opportunitati niſi obviam iverimus; ſi conſilia hæc aſpernati fuerimus, cito in eaſdem anguſtias relabemur; dum Cæſarem propinquum hoſtem experiemur; Gallorum longinqua, & incerta auxilia, aliquando etiam fruſtra, implorabimus, atque expectabimus; quaſi vero ſatis laborum a nobis exantlatum non ſit; quaſi non uſque ad ſatietatem calamitates, quæ bellorum comites eſſe ſolent, experti fuerimus. An non ſatis 1522

1522 *malorum cives noſtri, populi, qui in veſtra tutela conquieſcere debuerant, perpeſſi ſunt? Videte quæſo, ne ſero tandem ſuſcepti vos conſilii pœniteat; pacis, bellique vobis optione oblata, hoc potius, quam illam amplexos eſſe. Quod ad me attinet, ita exiſtimo Imperatoris poſtulatis aliqua in parte aſſentiendum eſſe, atque ex decreto Senatus Adurno reſpondendum: Gallis rurſus in Italiam ad Mediolanum recuperandum redeuntibus, vos illos pecunia, armis, commeatibus non adjuturos. Id ſane ad pacem cum dignitate, atque utilitate firmandam maximo erit adjumento, atque ab illis vos malis ſervabit incolumes, quæ (utinam falſus ſim vates) nobis imminent, niſi, verbis relictis, quæ dare difficile Imperatori eſt, quæ mens Reipublicæ inſit, Hieronymo Adurno aperuerimus.* Cum a Trono peroratum eſſet, ita Georgium Cornelium Equitem reſpondiſſe ferunt.

Georgii Cornelii oratio.

Inficiari non poſſum, Senatores optimi, illos, qui hujus auctoritatem loci contingunt, cum ſuis conſiliis gratum, ac plauſibile pacis nomen prætendunt, quamplurimos in ſuam ſententiam trahere; cum natura comparatum ſit, ut omnes potius otii ſecuritatem, quam laborum incertos exitus amplectantur; atque ii præſertim, qui bellorum difficillimos caſus experti, calamitatem pertæſi, nomina etiam præliorum, ac certaminum perhorreſcunt. Verum illud ſumma attentione, atque induſtria inſpiciendum, ac providendum reor; ne nimio pacis ſtudio, ac deſiderio incenſi in bellum eo periculoſius ruamus, quo nonnunquam pax non minus grato, quam inſidiis pleno nomine obtegitur. Quidquid per tot annos, tot laboribus, tot ſumptibus veſtra conſtantia, civium virtute ſubivimus, eo ſpectavit, ut tutam pacem conſequeremini. Non enim ambitio, ut pleroſque mortalium, tranſverſos vos egit, ut regnandi cupidine bella ex bellis ſereretis: at libertas cum hac civitate orta integre ſemper, inviolateque ſervata; imperium a veſtris majoribus legitime partum, ut aliorum libidini, ac furori obſiſteretis, juſtis armis vos induit. Hanc animis veſtris opinionem inſidere, eandemque omnes vos ſententiam amplecti, & optime novi, & vehementer lætor: quæ cum ita ſint, quiſnam ad pacem conſequendam tutior aditus, an Troni ſententia, vel potius Patrum Collegii decreto aperiatur, differendum eſt. Ille Cæſaris

vi-

vires, potentiam, dignitatem commendat, magni facit, extollit; 1522
Gallorum robur, conatus parvipendit, fortiſſimæ illius gentis armorum aciem hebeſcere ſibi perſuadet, gladioſque illos, & mucrones, quos toties inimicorum ſuorum jugulis admoverunt, veluti in vagina reconditos torpere arbitratur; neque ex illa unquam eductos iri exiſtimat. Ego contra, & Cæſarem, & Gallorum Regem plurimi facio, neque id modo agitur, ut cui potentiſſimorum Principum primæ partes ſint attribuendæ, decernatur; in eo potius totius deliberationis cardo verſatur, an e re veſtra ſit, Imperatori vos obſtringi, Gallis in Italiam venientibus auxilia non præſtaturos. Id porro ſi ullo unquam tempore ab animis veſtris alienum, atque ab utilitate publica ſejunctum fuit, hoc potiſſimum eſſe oportet, in quo res adeo in ancipiti ſunt, ut quiſnam illarum exitus ſit futurus, quonam ſummorum Principum odia, injuriæ viciſſim acceptæ, atque illatæ erupturæ ſint, conjectura aſſequi difficillimum ſit. An vero arbitramini, prudentiſſimi Senatores, Imperatorem de concordia vobiſcum ineunda fruſtra ſolicitum eſſe, reſque veſtras, quæ per tot annos a Maximiliano, cujus in locum ad imperii apicem Carolus evectus eſt, dolo, ac vi petitæ, & vexatæ fuerunt, illi curæ, & cordi eſſe? Quidquid agit, quidquid cogitat, quidquid molitur, eo ſpectat, ut nobiliſſimæ, ac quondam florentiſſimæ iſtius provinciæ, Italiæ inquam, quæ vetus Imperatorum ſedes, ac domicilium fuit, arbiter, ac moderator ſit; hoc adepto, cuncta ex animi voluntate in univerſa Chriſtiana Republica facturum ſibi pollicetur. Huic rei veſtram cum Gallorum Rege ſocietatem obſiſtere novit; neque illi, quo minus voti compos fiat, aliud magis eſſe impedimento. Quo fit, ut prudentibus viris, atque iis, qui in Republica adminiſtranda vitam exegerunt, mirum non videatur, ſi Cæſar vos a Gallorum abſtrahere amicitia, modo minas intentando, modo illecebris pertentando, nullum non lapidem movendo contendat; cujus ſi voti compos fiat, quis neſcit vobis illas pacis conditiones, quæ ſibi in primis uſui eſſe poſſint, impoſiturum? veſtris auctum viribus, Inſubrum opulentiſſimas ditiones defenſurum? Atque hæc illi Tronus ultro concedere mihi videtur; nam quod vix animo aſſequi poſſum, ſi illud a vobis impetrat Cæſar, ut a fœdere Gallico recedatis, Regique Alpes tranſgreſſo au-

1522 *xilia denegetis, quis ambigit, non in poteſtate Cæſaris pacem, bellumque futurum? tantumquie auſurum, quantum illi non ratio, ac fides; ſed dominandi libido ſuppeditaverit? Tunc vero quo ſe vertet ampliſſimus iſte Senatus? ad Regemne, quem nulla laceſſitus injuria contempſerit, ac læſerit? an ad Pontificem, qui licet optima erga Rempublicam mente ſit, beneficiis tamen Cæſaris devinctum eſſe, parum facultate, pecunia, ac viribus poſſe nemo non novit? ad reliquoſne Italiæ Principes, qui e nutu Imperatoris pendent? A Cæſare ipſo, a Cæſare, inquam, nobis aut pacis conditiones, aut belli eventus expectandi erunt; quarum rerum periculum, an dedecus majus futurum ſit, dicere horret animus. Pacem amplectendam Collegii Patres cenſent; verum illam, quæ ſpecioſi nominis obtentu, bellum nobis ingens, ac tetrum non importet: a Gallorum amicitia non recedendum; Cæſari publicam fidem non obſtringendam; mentem illius, ſenſuſque altius explorandos; ac tum demum concordiam ineundam eſſe, cum ſecuritatem, ac dignitatem Reipublicæ ſecum allatura ſit. Huic ego ſententiæ vos ſuffragaturos reor, ab iiſque conſiliis non receſſuros, quibus Rempublicam tot undique periculis circumſeptam, incolumem, integram eximia cum prudentiæ laude ſervaſtis.*

Cum dicendi finem Cornelius feciſſet, frequentibus ſuffragiis Senatuſconſultum ex Collegii ſententia factum eſt, quo Adurno de more perlecto, ab illo nonnulla de pace ineunda diſceptata fuere, multa propoſita, quæ, tum ad Vormacienſes inducias inſtaurandas, tum ad novas pactiones firmandas attinerent. Ea res cum multis implicita difficultatibus videretur, quæ & longiſſimis diſceptationibus, ac multo tempore egeret, tres e Sapientum Collegio a Senatu delecti ſunt, quibus mandatum eſt, ut re inter ipſos, ac Cæſaris oratores diſcuſſa, de ea ad Senatum referrent. Fuere hi Aloyſius Mocenicus Eques, unus e ſex viris, qui Principi adſidere ſolent, qui *Conſiliarii* vocantur; Georgius Cornelius Procuratoriæ dignitatis, Marcus Antonius Venerius Doctor; quorum ille *Sapientis*, ut dicimus *Conſilii*; hic autem continentis locum in Collegio obtinebant. Hadrianus Pontifex Maximus de iis, quæ Hieronymus Adurnus Cæſaris nomine Reipublicæ ſignificaverat, edocetur, qui mirum in modum pro Chriſtianorum

Prin-

Principum concordia, ac præſertim Italiæ pace reſtituenda laborabat, ac perbenigno Rempublicam animo amplexus ſæpius ad pacis ſtudia fuerat cohortatus, præclaraque voluntatis in Venetos teſtimonia ediderat. Nam cum Henricus Angliæ Rex Rempublicam adverſus Gallorum Regem, cum illo, ac Cæſare mutuis fœderibus arma jungere nolle ægre ferret, quo animi dolorem aperta aliqua ſignificatione Reipublicæ oſtenderet, illius onerarias triremes, quæ pro mercaturis convehendis, vel aſportandis quotannis ad Britanniæ oras appellere conſueverant, detinendas curaverat. Pontifex vero ſponte, antequam quidquam ea de re Senatus cum eo communicaſſet, literas ad Regem miſit, quibus illum hortabatur, atque enixe rogabat, ut Venetas triremes, ex quibus mutua in commune commodum commercia augerentur, ſui gratia ex Anglia ſolvere permitteret, uti a Rege effectum eſt: uberrimæ ob id a Senatu Hadriano per literas gratiæ actæ fuere. Atque hæc eo anno acta ſunt. 1522

Angliæ Rex triremes onerarias detentas Venetis reſtituit.

M. D. XXIII.

VErum amiſſæ Rhodi jactura omnium mentes ſtupore defixerat, inteſtinarum diſſenſionum acerbis caſibus ante oculos obverſantibus, ut inſolitus cunctos terror occuparet, ac jam cervicibus Italiæ potentiſſimum hoſtem imminentem perhorreſcerent; eaque res potiſſimum Hadriani animum perculerat, cujus infauſto Pontificatu peſtilentiæ fœditas, bellorum ardor, Chriſtianæ Reipublicæ clades contigerant. Itaque propenſus ille erga publicam pacem animus, quem initio patefecerat, recentium calamitatum concurſu in dies magis accendebatur, ut tandem agitare, ac moliri cœperit, quo omnes Chriſtiani orbis Principes, ſimultatibus depoſitis, perturbationumque ſedatis fluctibus, concordiæ, fœderumque nexu adſtricti adverſus Turcas arma, vireſque ſociarent. Et quoniam tantam rem perficere non opis humanæ, verum divinæ virtutis erat, cum Principum corda in Dei Optimi Maximi manu ſint, omni pompa, ac faſtu abjecto, orationibus, jejuniis, omnibuſque pietatis officiis, quibus iratum mortalibus divinum numen, ex ſanctiſſimo Chriſtianæ religionis præſcripto, 1523

1523 placari, ac conciliari ſolet, navandam in primis operam curavit. Mox ad Chriſtianos Principes literas dedit, quibus pro munere ſibi impoſito hortabatur, ac monebat, ut illos tandem jactatæ, atque afflictæ Chriſtianæ Reipublicæ miſereſceret; atque ad Venetos ob eam rem Laurentium Campegium Feltrenſem Epiſcopum miſerat; quem loco Polenſis Oratorem deſignaverat. Is enixe Pontificis nomine Senatum rogavit: *Ut qui cogitationes, conſilia, actiones ad concordiam, pacemque direxiſſet, turbulentiſſima tempeſtate, qua Petri navis patenti pelago prehenſa, atra bellorum, ac diſſenſionum nube omnia involvente, premeretur, ab iiſdem conſiliis non abhorreret, quibus per tot ætatum ſeriem ingentem gloriam adeptus fuerat. Reſpiceret exundantia maria, terraſque tot hominum ſanguine, qui pretioſo Chriſti cruore redempti forent; Eubœam, Peloponneſum, Rhodum ſupplices ad victricia olim Venetorum ſigna manus tendere, ut ab infanda barbaræ gentis ſervitute vindicarentur; Pontifici ſtatutum eſſe, animi ardore, & contentione ſumma conniti, ut Chriſtianos Principes adverſus communem, immaniſſimumque religionis hoſtem ſancito fœdere connecteret, ac devinciret: Rempublicam vehementer hortari, ac rogare, pace cum Cæſare firmata, cum reliquis Chriſtianis Regibus, ac Principibus arma ſumeret; neque diutius torpeſcere ingentes quondam Venetorum civium ſpiritus pateretur, ut jugo barbarorum miſerrimæ ſervitutis tot gentibus, urbibus, provinciis liberatis, regna ab illis per noſtram ſocordiam occupata eriperentur; ac denique ex eorum manibus Dei Servatoris noſtri univerſo orbi adorandum ſepulchrum avelleretur: non ignorare magnos veterum avorum animos adhuc in Republica vigere; illuſtria de hoſtibus inſignia ad propagandam religionem, atque imperium reportata, menti infixa eſſe; quæ licet hoc tempore ob clades ſuperioribus annis a Republica acceptas, ob ingentes communis hoſtis terreſtres, maritimaſque copias, ob illa, quæ in eorum faucibus regna, ac provincias poſſidet, conſopita jacere videantur; non ambigit Summus Pontifex Hadrianus, quin omnium Chriſtiani nominis Regum, ac Principum armis excitata haud abſimilia, præclara, atque egregia facinora cum Chriſtiani Venetique nominis gloria ſit editura.* In hanc ſententiam

Laurentii Campegii Pontificis ad Venetos Oratoris officia.

tiam loquuto Campegio a Senatu reſponſum eſt : *Summis laudibus extollere ſanctiſſimi Pontificis mentem, curam, ſolicitudinem pro communi pace, concordiaque ſuſceptam, ex qua eximii fructus ad publicam utilitatem, immortalemque Hadriani Pontificatus memoriam manatura ſint : nil a Republica ardentiori affectu exoptatum ullo unquam tempore fuiſſe ; ab honeſtis pacis conditionibus nunquam averſum fore, teſtari, quæ ſtatim ad illum, cum ad ſummum dignitatis faſtigium perveniſſet, Senatus perſcripſerat. Ceterum quod ad fœdus cum aliis Principibus adverſus Turcas ineundum attineret, nulli altius menti hærere quot damna, & clades ab ea gente illatæ ſint, poſtquam malo noſtro creſcere Ottomanorum potentia cœpit ; cum, quæ poſt Byzantium orientalium Imperatorum ſedem occupatum, a Republica per quinquaginta fere annos continentia bella geſta ſint, quibus cives occumbere, diripi urbes, ſpoliari ditiſſimas inſulas oculis pene ipſis Senatus conſpexerit ; ut nulla ſit gens, quæ, tum publici, tum privati commodi cauſa illorum potentiam repreſſam, atque imminutam vehementius cupere, magiſque niti debeat : utinam vero ſummo huic Pontifici conceſſum foret, ut præteritorum ſæculorum præclara facta inſtauraret, ac ſacro fœdere adſtrictos Chriſtianos Principes in communem hoſtem impelleret : quis enim ambigat, ſi ſemel pia arma ſuſceperint, atque in illum unanimi conſenſu, conſilio, viribus bellum intulerint, non in eandem mentem Venetos quoque conſenſuros ? nemo ſane, neque animum, neque quotquot cogi poterunt copias, neque præclaros auſus deſiderabit.* Verum egregius iſte, cunctiſque laudibus ſuperior Hadriani Pontificis conatus eundem finem habuit, quem Leonis tempora experta fuerant : nam ſpecioſis, ac inanibus conſiliis jactata Chriſtianæ Reipublicæ vulnera refricarunt ; ac gravi quodam veluti veterno oppreſſam patefecerunt ; ne dum ut ex iis fructus aliquis priſtinæ majorum virtutis, atque gloriæ colligi potuerit ; cum gravioribus multo calamitatibus Europa, atque Italia præſertim (ut ſuo dicemus loco) redundaverint.

1523. *Senatus reſponſio.*

Ceterum pax inter Cæſarem, ac Venetos agitari cœpta, variis obortis difficultatibus, ac diſceptationibus trahebatur, cum ingentem auri vim Cæſaris Oratores a Republica peterent,

1523 rent, ad quam perſolvendam Senatus nullo pacto adduci poterat: deinde, cum pro Inſubribus tuendis, ac Franciſco Sfortia in Mediolanenſi imperio retinendo ſe fœdere obſtringi Senatus minime abnueret; Cæſareanis eodem fœdere ad Neapolitanum regnum defendendum teneri Venetos placebat; quod ne a Senatu probaretur, id in cauſa erat, ne Turcæ, quibus per immenſam fere longitudinem Venetæ ditiones finitimæ ſunt, inde ad pacem turbandam occaſionem arriperent; cum ex Neapolitano regno facilis in Epirum, Græciam, aliaſque provincias in viſceribus Ottomanici imperii trajectus ſit; neque timendum videretur, ut dum ſtaret Mediolanum, copiæque illud Cæſaris, ac Reipublicæ tuerentur, hoſtes Neapolitanum regnum invaderent; cum haud quaquam tutum Senatus cenſeret, Reipublicæ copias tam longe a ſuis finibus abeſſe, ut terreſtre imperium viribus deſtitutum, hoſtium injuriis, atque libidini pateret. Præterea haud parvi momenti controverſiæ accedebant de exulibus revocandis, de bonis reſtituendis. De Vormacienſibus quoque pactionibus inter Ferdinandum, & Carolum Imperatorem fratres, ac Venetos multa ſupererant, quæ non facile explicari poterant, præſentiamque Oratoris, qui Ferdinandi nomine ageret, expoſcerent; ut negotium ob varias, quæ in dies oriebantur, difficultates, brevi temporis intervallo perfici non poſſet. Pontifex vero omnibus de rebus a Senatu edoctus, cum vereretur, ne privatæ inter Cæſarem, ac Rempublicam controverſiæ communi pacis bono eſſent impedimento, adhortando, omnia in ſe recepturum pollicendo nitebatur, ne levioribus difficultatibus eximium communis concordiæ fructum, ac præſentiſſimum Chriſtianis rebus auxilium cunctationibus, atque ancipiti conſilio moraretur. Per eos dies Balthaſſar Gleſius Ferdinandi Archiducis nomine Venetias acceſſit, ut (quod maxime ad rem perficiendam neceſſarium videbatur) quæ de finibus controverſiæ inter illum, ac Rempublicam verſabantur, definiret, pacique ſubſcriberet; quæ cum ejuſmodi eſſent, ut neque facile, neque cito expediri poſſent, atque interim Caroli, & Henrici Oratores ad negotium perficiendum urgerent, eoque nonnunquam dicendo proveherentur, jam induciarum tempus elapſum eſſe; niſi quamprimum quænam illius mens

Balthaſſar Gleſius Ferdinandi Orator ad Venetos.

eſſet

eſſet Senatus patefaceret, adverſus Rempublicam arma moturos; inopinato Hieronymi Adurni obitu ſuperioribus difficultatibus accedente, quinam rei exitus futurus eſſet, diſpici haud ſatis poterat. Interea Gallorum Rex de iis, quæ a Cæſaris Legatis cum Patribus agebantur, certior factus, Venetorum conſilia ſuſpecta habere; vereri, ne Cæſari Venetis reconciliatis, difficilior illi in Italiam aditus, atque Inſubrum oppugnatio fieret. Quapropter, ut Senatum a Cæſareano fœdere averteret, ſe quamprimum cum ingenti exercitu Alpes tranſgreſſurum, Joanni Baduario Reipublicæ Oratori ſignificaverat; ac, ne de illius voluntate ambigi poſſet, Rentium Ceritem, Ambroſium Florentinum Venetias miſit, qui una cum Vilierio ordinario Legato Patrum Collegium ingreſſi, quæ mens in Italicam expeditionem Franciſci foret, expoſuerunt, præpotentem Regem pedite, equite, pecunia, bellicis machinis cito Italiam ingreſſurum; Senatum rogare, ut in mutuo fœdere, quod antea percuſſum fuerat, permaneret: Gallis cum ſuis copiis, ac viribus præſto foret; id cum veteri Reipublicæ in Regem benevolentiæ, atque amicitiæ, tum ipſius in Rempublicam meritis reſponſurum. Senatus, cum in re admodum ancipiti, ac perplexa verſaretur, hinc Cæſaris, inde Regis Oratoribus illius amicitiam petentibus, aliquid certi pronunciare difficile admodum erat; ne alterius partis in ſe odium, atque arma provocaret. Licet enim cum Cæſare de pacis conditionibus agitaretur, Adurni morte negotium intermiſſum fuerat; Gallorum vero vires, Regiſque Inſubres invadendi conſilium Patrum animos valde ſuſpenſos tenebant, ut, neque deſerere inchoatas concordiæ ineundæ rationes, neque Gallis quidquam aperte, aut negare, aut polliceri vellent. Tandem ita Senatus conſulto reſponſum eſt. *Optima ſemper mente erga potentiſſimum, atque invictiſſimum Regem Rempublicam fuiſſe; cunctis ſemper ſtudii, atque obſervantiæ officiis coluiſſe, quæ ſuperioribus annis præſtiterit argumento eſſe; de auxiliis in Italiam venturo ſubminiſtrandis nil eſſe, quod modo ageretur; cum Summus Pontifex de communi inter Chriſtianos Principes concordia ſummopere ſolicitus, id ſedulo meditaretur, ut, ſemotis armis, tandem quies orbi Chriſtiano affulgeret, ac Pannoniis trepidantibus, bellique incendio conflа-*

1523
Hieronymi Adurni obitus.

Rentius Ceres, & Ambroſius Florentinus Gallici Oratores ad Venetos.

1523 *flagraturis cito ſubveniretur , ne communis hoſtis ferrum in ampliſſimi regni viſcera , nullo repugnante , ac obſiſtente , miſerrime adigeret : apud Cardinalium Collegium dixiſſe , ſibi Principes omnes monere in animo eſſe , ut in triennium , vel quinquennium inducias paciſcantur ; ni id faciant , anathematis pœnas additurum . Cum itaque res ita ſe haberent , de armis inferendis certi quidquam minime afferre poſſe ; ne Reſpublica communi huic bono obſtitiſſe , ac ſpem , quæ mortalium animos ad pacem erexerat , immaturo , ac præcipiti conſilio turbaſſe videretur .*

Antonii Grimani Principis obitus . Anno 1612. interregno Principis Donati antiquata lex hæc fuit .

Pridie kal. maji Senatus conſulto Gallicis Oratoribus de more perlecto : nonis Antonii Grimani Principis obitus eſt ſubſequutus . Inde cum ob ducalia comitia Senatus cogi non poſſet , publica conſilia expediri nequibant : ita enim ex majorum veteri inſtituto inolevit , ut , Principe defuncto , priuſquam ſucceſſor ſublegatur , nihil , quod ad Rempublicam pertineat ; neque Senatus decretis , neque aliorum conſiliorum , aut magiſtratuum ſententiis ſanciri queat : adeo tota ratio illorum Comitiorum perplexa eſt , ut ad omnem ambitum tollendum a prudentiſſimis , ac religioſiſſimis viris inventa videatur .

Andreæ Griti , & Georgii Cornelii cõparatio .

Erant ea tempeſtate duo clariſſimi , ac præſtantiſſimi cives , Reipublicæ lumina , qui eximiis in patriam meritis ceteris anteibant , Andreas Gritus , & Georgius Cornelius : ambo clariſſimis natalibus , rerum agendarum uſu , egregia in Rempublicam pietate conſpicui , per omnes honorum gradus ad Procuratoriam dignitatem evecti . Gritus difficillimis temporibus pace , belloque clarus , apud ſummos Reges , ac Principes in honore habitus , innumera fortitudinis , ac prudentiæ facinora pro patria ediderat , illiuſque ſingularis virtus in Patavio recipiendo , ac propugnando mirum in modum ſuperioribus annis illuxerat . Cornelius , vir integritate , atque affabilitate ſingulis civitatis ordinibus in primis carus habebatur : fama eſt , illum in Senatu quidquid de publica dignitate , atque utilitate eſſe ſentiret , admirabili eloquentia perfeciſſe . Verum illi ad memoriam in omnem poſteritatem producendam , celebritatemque nominis propagandam peculiare , atque inſigne fuit , quod opulentiſſimum , & nobiliſſimum Cypri regnum ex illius domo ad Rempublicam tranſtulit , ac ingenti dono , in-

ſueto

ſueto moſtalibus exemplo, patria aucta, atque ornata fuerat. In tot præſtantiſſimarum virtutum, ac meritorum concurſu, Andreæ Griti fortitudo, labores pro patria ſuſcepti, captivitates, pugnæ antelatæ ſunt. Nam cum Patres ad unum & quadraginta, ad quos Ducis creatio lege ſpectat, xvij. kal. junias curiam eſſent ingreſſi, ſequenti die Gritus Princeps renuntiatus eſt: qui poſtea per multos annos arduis tempeſtatibus conſilio, virtute, mira prudentia in Reipublicæ adminiſtratione excelluit. 1523

Andreæ Griti Principis electio.

Cæſar, audito Hieronymi Adurni obitu, Marino Caracciolo, qui poſtea a Paulo tertio in Cardinalium collegium cooptatus eſt, ac tunc Orator ad Pontificem fuerat deſignatus, ut Adurni loco Venetias accederet, inchoatumque negotium denuo ſuſciperet, imperavit. Quocirca intentiore ſtudio intermiſſa pacis tractatio revocatur: quotidie Cæſareanis Oratoribus Collegium adeuntibus, petentibuſque ut moræ, ac cunctationum cauſæ tollerentur; amplectendamne Patres Cæſaris amicitiam, ac pacem cenſerent, non obſcuris verbis patefacerent. Senatu ſæpius coacto, ob diverſas ſententias nihil decerni poterat, cum majori parti quidquam in re tam ardua non liqueret: quamvis enim Collegii Patres cum Cæſare pacem firmandam arbitrarentur, atque ea de re decretum tuliſſent; complures acerrime oppugnabant, neque a vetere cum Gallo fœdere, atque amicitia recedendum eſſe contendebant; qui ſi, ut conſtanti omnium prædicatione ferebatur, in Italiam armatus deſcendiſſet, pro ingenita gentis ferocia, ac viribus, Regis præſentia haud difficulter Cremonæ arci opem laturus, ac Mediolano potiturus videbatur. Cæſareanos pecunia laborare; quamplurimarum rerum inopia premi; jam præda, ac rapinis alienos, a Galliſque averſos populorum animos ad veteris dominationis deſiderium redire; ea ſi contingerent, Rempublicam impetum omnem irati Regis excepturam; eo acrius fines illius invaſurum, quo magis ob ſpretam amicitiam, fœduſque fractum, ſe ab ea laceſſitum fuiſſe ſentiret. *Vires*, ajebant iſti, *Gallorum ſummo Reipublicæ damno experti ſumus, qui cum primum, licet immerito, a Reipublicæ amicitia regnandi cupidine, deſciviſſent, nobis ingentem calamitatum cumulum intulere: cæde, ferro, ſanguine noſtra oppi-*

Marinus Caracciolus Cæſaris Orator ad Venetos.

da,

1523 *da, agrique redundarunt : neque antea tot malis finis impositus fuit, quam in priſtinam cum iis amicitiam, ac gratiam rediremus. Franciſcus hic, qui nunc rerum potitur, fœdere vobiſcum icto, ad imperium recuperandum ſociis vos armis adjuvit; cui ſane, quod Brixia, Veronaque ampliſſimis, ac ditiſſimis urbibus potiamini, acceptum referre debetis. Illum igitur Regem, qui poſt regni ſuſcepta gubernacula ſemper amicus, ſociuſque veſter fuit, adverſus amicitiæ jura, ac fœderis religionem deſerere, in animum inducetis? vos, inquam, qui ſemper beneficiorum memores nullo unquam tempore ingratitudinis notam ſubiiſtis; ſcilicet, ut Carolus Imperator, acerrimus illius hoſtis, nullo contradicente, in Italia dominetur, atque ea provincia, quæ ad Græciam, Macedoniam obtinendam, atque adeo ad totam Europam coercendam ſitus natura, virium robore opportuna ſemper eſt habita, ſibi ad Chriſtianam Rempublicam moderandam, ac ſubigendam gradum paret, atque adſtruat? Quid enim, quominus illam integre poſſideat, Cæſari deeſt? ampliſſimum regnum Neapolitanum poſſidet : Inſubribus potitur : Pontifex illi opera, & ſtudio favet : reliqui Italiæ Principes, vel fide, vel officiis devincti ſunt. Vos, inquam, vos illi eſtis, quibus, ſi in Galliæ Regis amicitia perſeverare inconcuſſa opinio fuerit, librare potentiſſimorum Principum opes, regnandique immodicam cupiditatem compeſcere datum ſit: cum immortali gloria veſtram auctoritatem reliqui Principes ſequentur. Italia libertatem, ac ſplendorem vobis acceptum referet.*

Contra iis, qui temporum conditionem, præſentemque rerum ſtatum attentiore cura diſpiciebant, minime tutum videbatur, Vormacienſibus induciis elapſis, cum Cæſareanis ob Inſubres ſubjectos, ac Mediolanenſem arcem nuper in deditionem acceptam, tumeſcentibus iterum ad bellum redire, qui ob propinquitatem momento in agros, oppidaque Reipublicæ irruere poterant, pacemque honeſtam certo, ac difficili bello anteferendam eſſe Senatui auctores erant; ſatisfactum jam eſſe Gallicis fœderibus, copiis, pecunia, tormentis : illorum rebus in Galliam Ciſalpinam opem latam fuiſſe : modo ejectos, atque Italia pulſos, nihil, præter Cremonenſem arcem, eamque cito in hoſtes caſuram, poſſidere. *Quid faciat*

Se-

Senatus? Bellumne cum Imperatore, cum quo ſemper inducias ſervaſſe affirmarit, modo ſuſcipiat, dum cunctis bellicis rebus inſtructus apparatus iſte regius in dies friget, atque elangueſcit? Quid enim ſi Anglus, ut frequenti rumore increbuit, in Galliam impetum fecerit? An regni ſui oblitus periclitanti Italiæ, Venetæque Reipublicæ opem feret? Tot igitur procellis patriam objectabimus? ut præterita vulnera, cicatrice nondum coalita, acerbius recrudeſcant? Quid vero vobis ipſis; quid ad Italiæ, vel libertatem, vel dignitatem optatius accidere poteſt, quam Inſubrum imperium retroactis ætatibus propriis Principibus parere aſſuetum, ad Franciſcum Sfortiam pervenire? Vos, neque Gallum, neque Cæſarem finitimos habere, qui aliquando Reipublicæ felicitati invidere, atque illius imperio inhiare queant; quod paucis ante annis, Ludovico Mediolano ejecto, ſummo cum damno experti eſtis. In Inſubrum enim regione is Princeps erit, a quo turbandæ quietis, ciendique belli nullum vobis erit periculum pertimeſcendum: id porro in veſtra eſt poteſtate; ſi pacem, ac fœdus, quod ultro Imperator offert, amplectamini; ſi quieta, ſecuraque conſilia dubiis, atque incertis anteferre volueritis. 1523

Dum inter diverſas ſententias Patrum animi fluctuarent, Princeps Gritus gravi oratione Senatum alloquutus, dicendi vi, quæ non mediocris in illo fuiſſe fertur, atque auctoritate, quam ex aſſiduo maximarum rerum uſu ſibi comparaverat, flectere ad pacem nutantes Senatores potuit; ut tandem amicitia, ac fœdus cum Cæſare decerneretur. Ac ſane hoc loco non parum miror; non modo a Franciſco Guicciardino, verum etiam a Petro Juſtiniano Venetarum rerum conſcio, ſcriptis mandatum fuiſſe, Andream Gritum ad ſupremæ dignitatis in Republica faſtigium nondum evectum, ut Venetos in Gallorum amicitia, ac fœdere retineret, vehementer laboraſſe, iiſque in Senatu acri ſe oratione oppoſuiſſe, qui Cæſari aſſentiendum ſuadebant: eundem mox Principatu decoratum, nulla amplius ea in re verba ad Patres habere voluiſſe; ne, qui diu in Galliis moratus eſſet, certa quadam erga gentem illam propenſione duci videretur: nam Gritum in Senatu pro fœdere loquutum fuiſſe, ancipiteſque animos ad certa impuliſſe conſtat. Vetus quippe mos ſemper in Senatu fuit, ut, cum de

Andreas Gritus pacem cum Cæſare ſuadet.

1523 de graviſſimis rebus agitur, qui prudentia, ac rerum uſu opitulari patriæ conſilio poſſint, quacunque privati commodi ratione ſemota, liberrime in ſuggeſtu, quæ ſentiant, eloquantur.

Fœdus inter Cæſarem ac Venetos.

Quod igitur fauſtum, felixque eſſet, pax, & fœdus iiij. kal. auguſti in hanc ſententiam inita ſunt. Carolo, Divina favente clementia, Romanorum Imperatori electo (ita enim antequam coronam de more ſuſcipiant, vocari pervetuſta conſuetudine Imperatores conſuevere) nihil unquam antiquius fuiſſe, quam iis non modo malis, ac calamitatibus obviam ire, quibus nobiliſſima Italiæ provincia bellis præteritis afflicta, atque attrita, non ſine gravi Reipublicæ Chriſtianæ jactura fuerat, verum in poſterum turbari, ac vexari poſſet: proinde veram, certamque pacem, ac quietem firmare, ut inde communis inter omnes Principes concordiæ bonum manare queat: ad hanc rem conſequendam nihil conducibilius, nihil firmius eſſe, quam ſi pacis, fœderiſque nexu cum Illuſtriſſimo Andrea Grito, Dei gratia Duce, & Excellentiſſimo Venetiarum Dominio (his enim verbis pacta inter Principes, ac Rempublicam concipiuntur) adſtringeretur: His de cauſis ad communem præſertim utilitatem ſpectantibus, cujus ſemper Veneta Reſpublica ſtudioſiſſima fuerat, ſummi, ſanctiſſimique Hadriani Sexti Pontificis, Sereniſſimique ac potentiſſimi Henrici Angliæ Regis, fidei defenſoris; intervenientibus Thoma Campegio electo Feltrenſi, ſanctiſſimi Pontificis Legato, Richardo Paceo conſiliario, & primario a Secretis, atque Angliæ Regis Oratore, tractatione primum Hieronymi Adurni, qui vitam cum morte commutavit, mox Marini Caraccioli Protonotarii Apoſtolici, ac Alphonſi Sanches Conſiliariorum, apud Rempublicam Cæſaris nomine Oratorum munere fungentium; in id Sereniſſimo Domino Ferdinando Hiſpaniarum Infante, & Principe, Cæſaris fratre, per Balthaſſarem Gleſium ejus Conſiliarium, Oratoremque concurrente, cum clariſſimis viris Aloyſio Mocenico Equite Conſiliario, Georgio Cornelio Equite Procuratore Sancti Marci, & Marco Antonio Venerio Doctore, Illuſtriſſimi Ducis, & Dominii procuratoribus, ad pacis, ac fœderis pactiones devenere, quæ inter ipſum ſacratiſſimum, & invictiſſimum Imperatorem, ac Illuſtriſſimum Ducem, Excel-

cellentiſſimumque Dominium Venetiarum ratæ, firmæque ſint. 1523
Illarum ſumma capita hæc fuere.

Præteritorum bellorum memoria inter Maximilianum, ac Rempublicam deleta, ac penitus ſublata, mutua pax, eademque perpetuo ſanciatur.

Qua vulgata, ultro, citroque iniri commercia terra, marique regiones utrinque adiri queant; piratæ, genus hominum inviſum, pellantur, excindantur; qui hoc vitæ inſtitutum arripuerint, merita nece pœnas luant.

Extorribus in patriam receptis, jus civium amiſſum reſtituatur: quæ bona fiſco adjudicata fuerint, in eis jus non habeant: quinque aureorum millia illorum vice ſingulis annis pendantur.

Quæ loca, atque oppida Venetis a Ferdinando ex Vormacienſibus conditionibus adhuc reddita non fuere, reſtituantur.

Ducentorum aureorum millia octo annorum ſpatio, ſingulis viginti quinque millia, perſolvat Cæſari Reſpublica: ſolutione, niſi prius oppidis, lociſque a Ferdinando receptis, minime teneatur.

Hæc pacis conditionibus continebantur. Fœdere vero cavebatur: *Ut Franciſcus Sfortia Mediolani Dux quingentos Italos cataphractos in Inſubribus pace, belloque aleret; cujus rei ſe ſponſorem, ac vadem Cæſar promitteret.*

Si adverſus Ducem, aut Venetos bellum moveretur, cataphractorum numerum ad octingentos augere Cæſar deberet, adjecto ſex peditum millium, ac quingentorum levioris armaturæ equitum numero, tormentorumque bellicorum apparatu; ut his viribus aucti hoſtium impetus arcerent, ſuoſque fines tuerentur.

Contra vero Veneti Inſubrum ditione bello petita, ac vexata, præſto futuros, omnique ope Ducem adjuturos; cataphractos octingentos, quingentos levioris armaturæ equites, ſex mille Italos pedites, præter bellicas machinas, ſubſidio miſſuros polliceantur.

Neapolitano regno a quovis Chriſtiano Principe, Summo Pontifice Hadriano excepto, bellis laceſſito, quindecim triremes, omni bellico apparatu inſtructæ a Republica in eas oras ad regnum tuendum mittantur.

1523 *Hadrianus Pontifex, Henricus Angliæ Rex pace hac, atque fœderibus, ſi illis libuerit, honorifice excipiantur, eorumque conſervatores ſunto.*

Qui ambarum partium fœderati, ac ſocii fuerint, eadem pace, ac fœdere comprehendantur. A Cæſare adſcripti fuere Reges Luſitaniæ, Pannoniæ, & Poloniæ: Sabaudiæ Dux: Florentina Reſpublica, Julius Mediceus Cardinalis, omneſque ejus gentiles: Antonius Adurnus Genuæ Dux: Mantuæ Marchio: Senarum, & Lucæ civitates: Marchio Montisferrati.

Sex menſium ſpatium tam Cæſari, quam Reipublicæ ad aliorum, quos vellent, nomina apponenda conſtitutum eſt.

Xviii. kal. ſeptembris pax, fœduſque inter Cæſarem, Rempublicamque ac reliquos fœderatos ictum, ſolemni ritu, ac more promulgatum eſt; & ne Senatus liberalitas deſiderari poſſet, Marinus Caracciolus Cæſaris Orator, qui in graviſſimis negotiis tractandis ſedulam, optimamque operam navaverat, quinquaginta auri libris donatus eſt. Ad Cæſarem duo præſtantiſſimi Senatores, Andreas Naugerius, Laurentius Priolus; ad Ferdinandum vero Carolus Contarenus, ut pacem, fœduſque Reipublicæ nomine gratularentur, a Senatu miſſi ſunt. Ad Franciſcum Sfortiam Mediolani Ducem, qui eadem de cauſa Franciſcum Tabernam ad Patres miſerat, ut idem officii genus præſtaret, Marcus Antonius Venerius Legatus deligitur.

Pace, ac fœderibus inter Cæſarem, & Venetos Hadriani Summi Pontificis auctoritate percuſſis, ſatis pacatas, ac firmas res Italiæ fore, Gallorumque Rex ſuſpicione Anglici belli domi detentus nihil hoc anno in Italia moturus videbatur. Verum, ut in rerum eventibus, ac Principum geſtis pernoſcendis, debilia, atque infirma ſunt hominum judicia; quæ remorari Regem ab ea expeditione poterant, vehementiores illi, atque acriores ſpiritus addidere: nunquam enim præteritæ cladis memoria ex animo effluxerat, extimulabatque adeo amiſſa Inſubrum regio, ut omnibus potius ſe objectare periculis, omnia ſubire incommoda, quam ſibi a Cæſare illatas injurias perpeti poſſe videretur. Itaque quam maximum poteſt Gallorum, atque Italorum peditum, atque equitum numerum parat:

rat : bellicas machinas, tormentarii pulveris, jumentorum, vehiculorumque apparatus ingentes adhibet : tributa indicendo, vectigalia oppignerando, decumas a Sacerdotibus exigendo, quam maximam poteſt pecuniæ ſummam coacervat : ab Helvetiis per nuntios petit, ut cum primum in Taurinorum campos deſcenderit, peditum ſuæ gentis ſubſidia mittant. Iis de rebus inſtructum quamprimum Regem in Italiam cum exercitu venturum ore omnium circumferebatur; cum præcipue impetus ille, quem Henricus Angliæ Rex ſe effuſurum in Gallias jactaverat, paulatim elanguiſſet; neque Cæſar aliquid extra Italiam moliri poſſet, quod Regem ab inſtituto revocaret. Itaque Franciſcus Lugdunum contendit, ut loci opportunitate; tum ea, quæ ad bellum neceſſaria eſſent, urgeret; tum ut brevius illi in Italiam iter foret. Veneti cum haud dubie rurſus Italiam bello conflagraturam animadverterent, nihil quod, vel ad fœderis conditiones ſervandas, vel ad proprios fines tuendos pertineret, omittendum duxere. Theodoro Triultio ſummo militiæ Præfecto, quod partes Gallorum ſequeretur, plurimiſque cum ea gente affinitatibus, atque officiis adſtrictus eſſet, ob navatam Reipublicæ operam gratiæ a Senatu actæ. Franciſcus Maria e Ruverenſi familia in ejus locum ſuffectus eſt; vir ſcientia militari, ac prudentia clarus, qui ereptum ſibi per injuriam avitum imperium egregio conatu armis recuperaverat, ac nuper ab Hadriano Pontifice in gratiam receptus, legitimæ poſſeſſionis titulos conſequutus fuerat, omneſque illius ditiones ſuſcipere in clientelam Senatus pollicitus eſt. Copiis, quas ea tempeſtate Reſpublica in Ciſalpinis habebat, ſex Italorum peditum millium numerus adjectus; levioris armaturæ equitatus trecentis equitibus auctus eſt; urbes, atque arces validioribus præſidiis inſtauratæ, mille pedites ſubſidio miſſi. Leonardus Haimus Legatus a Senatu renunciatus, atque ut cum Urbinate ad exercitum proficiſceretur, conſtitutum eſt; ſtatimque Præfecti cataphractorum equitum ad Olii fluminis ripas ſe conferre juſſi, ut fines Reipublicæ defendere, ac ad omnes rerum eventus in promptu eſſe poſſent. 1523

Theodorus Triultius a Venetis ſtipendiis dimiſſus.

Franciſcus Maria Urbini Dux in locū Triultii ſuffectus.

Leonardus Haimus Legatus in caſtris.

Interea de Regis adventu fama increbreſcente, qui Gallorum partibus favebant, novas res moliri cœpere. Leo Comes

1523 Carpenſis oppidum, quo Cæſar Alberto fratri, uti perduellionis reo adempto, Columnam donaverat, per inſidias occupat. Galeatius Biragus Valentiam oppidum juxta Padum ſitum in ſuam poteſtatem redigit, arcemque, deditione ab oppidanis facta, recipit. Qua re ab Antonio Leva, qui Haſtam cum Hiſpano peditatu, ac levioribus equitibus ad continendos in fide populorum animos a Columna miſſus fuerat, intellecta, cum militum manu Valentiam profectus, neque natura, neque arte munitum oppidum biduo expugnat; cum arcem tormentis quatere cœpiſſet, deditione ſtatim accepit, quadringentis interfectis, nonnullis captivis factis; inter quos ipſe Biragus fuit. Verum dum Regem, qui ſe Lugdunum contulerat, quamprimum in Italiam venturum nemo ambigeret, novæ ortæ rerum rationes, præter omnium opinionem, illum alia omnia opinantem a ſuſcepto itinere prohibuerunt. Præbuit mutandæ ſententiæ occaſionem Carolus Borbonius Dux regii ſtemmatis nobilitate, potentia, ac honorum inſignibus (nam Equitum magiſtri munere fungebatur) apud Gallos longe clariſſimus. Is, quod aliquot ante annos regio favore, & gratia excidiſſet, parumque ſibi in regno adminiſtrando auctoritatis tribui iniquo animo pateretur, ac nuper aliquot ex paterna hæreditate, & Borbonenſi ducatu oppida a regina in litem deducta eſſent, occulta odii, ac irarum ſemina animo conceperat. Opportunum itaque tempus adeſſe ratus, dum Rex trans Alpes profectus in Italicum bellum incumberet, aliquid adverſus illum in Galliis facinoris patrandi: per Hadrianum Baurenum Cæſaris Oratorem, qui ſimulata veſte mercatorem ementitus, ad illum profectus fuerat, cum Carolo, atque Henrico Anglorum Rege ſecretos tractatus habuerat, deque Gallorum regno cum illis pactus dicebatur; nempe ut Alpes tranſgreſſo Rege, ipſe cum duodecim millibus peditum, qui communi Principum ære compararentur, Burgundiæ fines ingrederetur, magna ſpe ſubnixus, Rege abſente, gratia, & auctoritate, qua plurimum apud omnes poſſet, facile ampliſſimi regni parte aliqua potiturum. Quapropter Molinii ſub ægrotantis ſpecie, ut ſua conſilia tegeret, ſubſtiterat, Rexque illum benevola animi ſignificatione inviſerat; cui, cum Lugdunum perveniſſet, clarioraque in dies initæ conjurationis indi-

Carolus Borbonius a Rege Gallia deficit.

cia

cia deferrentur, detecta, ac patefacta ſua conſilia Borbonius perſentiens, duobus tantum comitatus, clam ad Sequanorum fines, qui Cæſari parebant, ſe recepit. 1523

Rex de illius fuga edoctus, cum Germanos pedites Burgundiæ finibus appropinquare audiviſſet, periculi plenum eſſe ratus, ſi in regni viſceribus atrociſſima conjuratione patefacta, illo deſerto, in Italiam proficiſceretur, Gulielmum Gauferium maris Præfectum (Galli *Admirallum* vocant) in Italiam mittit; qui cum mille octingentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac triginta millium peditum numero, nullo obſiſtente, Inſubrum ditionem ingreſſus, uſque ad Ticinum amnem pervenit. In itinere Novaria, quæ, conſulto Franciſco Sfortia, arce excepta, deditionem fecit, ac Viglevano receptis: nam Proſper Columna cum motus in Galliis, quos Borbonius conciverat, Regiſque de profectione immutatum conſilium intellexiſſet, in eam ſpem adductus fuerat, ut hoc anno Italica expeditio intermitteretur; quocirca nihil earum rerum, quæ, vel ad repellendos hoſtes, vel ad civitates ab eorum impetu tutandas pertinerent, comparaverat; inopinatoque hoſtium adventu, neque milites, qui ad pauciorem numerum redacti erant, aut agere, aut colligere, neque bellica tormenta parare, nec mœnia diruta, ſtrataque reficere, aut munitiones erigere potuerat: id illi eo rerum ſtatu unum erat conſilium, ad Ticinum amnem coactis copiis, Gallos tranſitu prohibere. Itaque quatuor Hiſpanorum, totidemque Germanorum peditum millibus, ac equitibus quotquot poterat collectis, ipſe, licet gravi morbo conflictatus, lectica deferri, atque in citeriori fluminis ripa conſiſtere voluit. Verum ſecus, atque ille reputaverat, accidit; cum enim ad amnem Galli perveniſſent, pertentatiſque vadis, ob diuturnam ſiccitatem facilem tranſitum fore animadverterent, ad quatuor millia paſſuum ab hoſtium caſtris, nullo contranitente, idibus ſeptembris, pars pedibus, pars lembis flumen tranarunt, eidem ponte ſuperjecto, quo tuto tormenta bellica duci poſſent. Columna inani eventu conſilium cecidiſſe ſero inſpiciens; gravioribus tormentis Mediolanum præmiſſis, eodem cum exercitu contendit: qua ex re tantum timoris, ac trepidationis urbi injectum fuerat, ut, ſi ea occaſione uſus Gauferius, confeſtim cum copiis adfuiſſet, civitate potiturus foret.

Gauferii in Italiam adventus.

1523 Dum hæc agerentur, Gallorumque cœptis fortuna adſpiaret, Senatus Leonardo Haimo Legato mandaverat, ut cum quadringentis cataphractis, ac trium millium peditum numero, Ollio trajecto, in Abduanam glaream profectus inter Bergomatum, ac Cremenſium fines opportuno ad utraſque urbes ſubveniendas loco caſtra haberet : ad Cremam, quæ magis patere hoſtibus videbatur, tutandam Chriſtophorus Albanenſis, ac Burgheſius ductores cum trecentis peditibus ſubſidio miſſi fuere. Sed cum nondum Urbinas in caſtra veniſſet, & Galli inter Binaſcum, & Abiatum, duodecim a Mediolano paſſuum millibus, caſtrametati fuiſſent, cunctabundus Legatus rem trahebat. Ceterum præclare gerendæ rei opportunitas, vel negligentia, vel copiarum omnium ad Ticinum amnem cogendarum ſtudio, e manibus Gauferii effluxit. Dum enim ille in ulteriore fluminis ripa ſubſtitiſſet, Columnæ, Mediolanenſiumque animi in meliorem ſpem erecti, omiſſis de relinquenda urbe conſiliis, excipere, ac ſuſtinere ingruentes Gallos decrevere. Quapropter, quæ ad Mediolanum retinendum idonea videbantur, ſummo ſtudio perficere, præteritamque ſocordiam virtute, ac diligentia corrigere : aggeres lapſos reficere : Italicum peditatum augere : commeatus intra mœnia convehere : ad arma ſæpius, atque ex improviſo conclamare, ut quid ſpei, præſidiique in civibus reponendum foret, innoteſceret. Quo factum eſt, ut brevi duodecim peditum millia, præter cives, in armis eſſent; ad hæc, ut Ticinum, ac Cremona præcipuæ Inſubrum urbes hoſtium vim repellerent. Antonius Leva cum valida militum manu Ticinum miſſus; Cremona mille peditum præſidio aucta fuit : tribus egregie munitis urbibus, nihil a Gallis Columna pertimeſcendum ratus. Gauferius cum triduum in colligendis militibus operam impendiſſet, atque inter Binaſcum, & Abiatum oppida copias collegiſſet, Mediolanum verſus proficiſcitur, ac inter Romanam, & Ticinenſem portam tormenta admovet: ſed nimis arduam ſe aggreſſum rem conſpicatus, externis militibus, atque armati populi numero ſubnixam urbem omnem impetum egregie excepturam, oppugnatoreſque propulſaturam fore, gradum retroagere, expugnationis conſilium deſerere cogitur. Inde inter Laudenſem, Ticinenſemque viam poſitis caſtris, ad Modoe-

doetiam recipiendam partem copiarum mittit. Petrum Bajardum cum octo peditum millibus, equitatus robore, decem bellicis machinis ad Laudem oppugnandam proficiſci jubet. Modoetia nullo negotio occupatur. Marchio Mantuanus, qui nuper cum equitibus quingentis, ac totidem peditibus ad exercitum venerat, cum ſe imparem ad hoſtes arcendos animadverteret, Parmæque, quod Pontifici militaret, ſubſidium importare vellet, Laude relicta, Cremam ſe contulit. Laude Gallus potitus eſt. Leonardus Haimus Legatus cum Modoetiam amiſſam, Laudem captam cerneret, Cremonam potituros hoſtes haud dubiis nuntiis intelligeret; ne ex ea parte Venetorum fines ab hoſtibus aliquid detrimenti acciperent, ad Pontem vicum prope ripam Ollii fluminis ſitum copias ſtatuit. 1523

Modoetia & Laus a Gallis captæ.

Interea Feltrius Veneti exercitus Imperator in caſtra pervenerat: complures ſecum, quos in Flaminia, ac Piceno conſcripſerat, milites adduxerat; cumque non procul a Ponte vico Mantuanorum Princeps ſuos milites collegiſſet, ſitus opportunitate id eventurum ſperabat; ut, & Galli noſtrorum propinquitate Cremona abſtinerent; & Venetorum ditiones ab hoſtium incurſibus tutiores redderentur: quorum alterum Columna magnopere optabat; alterum Senatui maxime cordi erat; atque in id, ut valde niteretur, Legato mandaverat. Cæſaris, ac Mediolani Ducis Oratores cum mirum in modum de Cremona tuenda ſoliciti eſſent, a Senatu petunt, ut quam celerrime ſubſidia Cremonam mitti, exercitum trans Ollium flumen in Cremonenſi agro eſſe jubeat; hac una ratione Gallos conſilia de illa oppugnanda relicturos: non tam exiguo numero, neque tam modicis viribus noſtros eſſe, ut timorem illis incutere hoſtes poſſint, qui quinque millium peditum, ac quadringentorum cataphractorum equitum ſummam non excedant: ad ſolicitandos Patrum animos Proſper Columna, ac Franciſcus Sfortia nuntios Venetias miſere. Senatus quæcunque e re communi forent, atque præſertim ad Cremonam tuendam ſpectarent, imperaturum affirmat. Verum Galli a Cremonæ oppugnatione non deſtitere; ac primum arci, quæ adhuc in illorum poteſtate erat, ſubvenire ſtatuunt. Federicus Bozzolus cum quadringentis haſtatis, ac ſex peditum mil-

Urbinatis ad Venetorum exercitum adventus.

Federicus Bozzolus, & Rentius Ceres ad Cremonæ oppugnationem.

1523 libus, Rentio Cerite adjuncto, Abdua trajecto, Melenianum contendit: inde Cremonam adortus, quam centum cataphracti equites, ac peditum quatuor millia præſidio tenebant; tormentis admotis, poſtquam triduo urbis mœnia magno impetu quaſſata, ac diruta forent, dato ſigno milites corona urbem aggredi juſſit: conatus irrito eventu cecidere; tum propugnatorum virtute; tum pluviis repente obortis, ac magnis imbribus quatriduo e cælo demiſſis.

Cremonæ igitur recuperandæ ſpe amiſſa, Gauferius, qui antea Mediolanenſis expugnationis dubium, difficilemque exitum veritus, in aliis oppugnandis oppidis, atque urbibus tempus triverat, rurſus cum omnibus copiis ad Mediolanum obſidendum revertitur, recenti ſpe adductus, ut commeatu intercludendo, hoſtes omnium rerum inopia preſſos ad deditionem compelleret. Quocirca Modoetiam, Mediolanumque inter parte copiarum collocata, a duobus lateribus urbs obſeſſa, tam iis, qui e Laudenſi, ac Ticinenſi agro, quam illis, qui ex Brianteis montibus commeatus in civitatem importari ſolent, carere cogebatur. Ad hæc frumentariis molis a Gallo disjectis, ac incenſis; adeo ingens in civitate oppidanorum multitudine, ac militum referta annonæ caritas eſt oborta, ut ſupra centum hominum millia per aliquot dies leguminibus veſci coacti fuerint; donec molis, quæ manu verſarentur, in civitate fabrefactis, huic incommodo obviam itum eſt. Civitas liberali victu aſſueta, rerum non modo affluentia privari, verum quoque in uſus vitæ neceſſariis ægre intercludi patiebatur. Proſper Columna, ut hoſtes a cœpta obſidione averteret, Principi Mantuanorum mandaverat, ut cum Pontificio equitatu Ticinum profectus, ne annona ad caſtra hoſtium deferretur, omni contentione niteretur. Eodem tempore cum Venetorum copiæ ad Ticinum perveniſſent, inopia urbis laxari, atque affatim in obſeſſam urbem cuncta confluere, cives afflicti ſublevari cœpere. Verituſque Gallus, ne a noſtris disjecto, aut occupato ponte, quem ad Viglevanum ſtruxerat, qui alios obſidebat, exercitus penuria laboraret, copias, quæ Modoetiæ erant, ad ſe vocat; quo facto undique ex agris tanta tritici, vinique copia in urbem eſt invecta, ut omni ſpe per obſidionem potiundæ civitatis Præfectus maris

Mediolanenſium in opia.

exci-

excideret. Neque feliciorem in ea obtinenda eventum in inſidiis eſt expertus, quæ detectæ exitium, atque infamiæ notam auctoribus intulere. Nam Morgantius Parmenſis, occiſo cohortis præfecto peditum Joannis Medicei, ſtationem ad ſublicium pontem agente, qua extra urbis aggeres patebat aditus, ea ſe parte Gallos introducturum pollicitus fuerat: a Joanne Ferrarienſe Stephani Columnæ milite, qui proximas illi excubias agebat, & quem propoſitis hoſtium præmiis, ad ſe allicere tentaverat, proditio fuit ad ipſum Columnam delata, a quo, cum Joannes Mediceus detectos dolos cognoviſſet, Morgantius, ac facinoris ſocii more militari lanceis transfixi pœnas dedere. 1523 *Gauferius Mediolanenſes per inſidias aggreditur.* *Inſidiæ detectæ: noxiorum pœnæ.*

Cum igitur rerum eventibus ſua fruſtrari conſilia, nullamque benignioris fortunæ ſpem ſibi relictam eſſe Gauferius animadverteret, ne, hieme jam adventante, ad munera belli obeunda opportunitas elaberetur, digredi ab urbe, obſidioniſque metu Mediolanenſes ſolvere coactus eſt; inde ad inducias animum convertit. Locus inter caſtra, urbemque deligitur, quo utrinque ad negotium pertractandum mitterentur; e Cæſareanis Ferdinandus Alarco, Hieronymus Moronus, Paulus Victorius Florentinus; e Gallis Galeatius Vicecomes, Thomas Baverrius conveniunt. Summa animorum contentione diſceptatur: petunt hi bimeſtres inducias, ut interea aliqua inter Cæſarem, Regemque pacis ratio iniri poſſet, Inſubreſque variis fortunis triennio fere agitati tandem quieſcerent: Principibus id gratum fore; aſſiduis incendiis, rapinis, cædibus exitum Mediolanenſes inventuros: addunt, nulla magis in re, quam in bello incerta omnia eſſe, in quo eventus ſæpius mortalium conſiliis nuſquam reſpondeant; uterentur itaque opportunitate, periculiſque, ac metu Ciſalpinam Galliam, atque Italiam ſolverent. Contra Cæſareani differebant, nunquam averſos ſe a pacis ſtudiis fuiſſe, neque bellorum occaſiones quæſiviſſe: ut pax Italiæ firmioribus radicibus coaleſceret, Franciſcum Sfortiam in avito imperio collocaſſe: Gallos arma in Italiam invexiſſe; pacem publicam perturbaſſe; ut Inſubribus potirentur, cuncta molitos fuiſſe: pro Italiæ pace Pontificem, Venetos, reliquos Italiæ Principes cum Cæſare fœdera junxiſſe; eam conſequi non poſſe, niſi quæ citra

Ti-

1523 Ticinum Galli occupavere, ſociis reſtituantur : quod ſi omnino ab Italia abſtinuerint, ſi ita illis conſtitutum ſit, tum de induciis agi poſſe : cumque propediem Carolus Lanojus in Inſubres eſſet venturus, rem omnem in illud tempus rejiciebant : nihil enim ipſo, vel invito, vel inſcio, vel inconſulto facturos : is namque, Proſpero Columna gravi morbo confecto, atque in interitum vergente, ad bellum adminiſtrandum a Cæſare fuerat deſignatus. Multis igitur hinc, atque inde jactatis, re infecta diſceſſum eſt, variiſque incommodis Gauferii exercitu conflictato, quæ nivium ingentium copia e cælo irruente, procellis, ventorumque turbine aucta fuerant, urbis obſidione deſperata, ab ea abſcedere, atque ad Abiatum duodecim ab urbe paſſuum millibus caſtra ponere Gauferium coegere.

Hadriani Pontificis obitus.

Dum modo afflante, modo reflante fortuna res Galliæ Ciſalpinæ agitantur, Hadrianus Summus Pontifex ex humanis exceſſit ; vir ſane, qui ſi optimam mentem, ac literarum ſtudia, quibus imbutus fuerat, cum rerum uſu, ac præcipue Italicarum notitia conjunxiſſet, celebriorem nominis famam poſteris, præſentibus vero ingens ſui deſiderium reliquiſſet. Fuit is valde erga Venetam Rempublicam propenſus ; ſi vita longior adfuiſſet, clarioribus argumentis aliquando teſtaturus : conſtat enim Ravennæ, & Cerviæ urbes, quæ a Julio Pontifice Venetis ademptæ fuerant, Reipublicæ de re Chriſtiana, ac ſanctiſſima Sede optime meritæ reſtituere illum in animo habuiſſe. Romæ Cardinalium comitiis coactis, de ſubrogando Pontifice actum ; cumque illorum, qui ad ſupremum dignitatis faſtigium anhelabant, diſſidiis, ſuffragantiumque affectibus res fere ad duos menſes protracta eſſet, tandem xiiii. kal. decembris Julius Mediceus Cardinalis Pontifex Maximus deligitur, qui ſplendore familiæ, auctoritate, atque concepta de ſe apud omnes eximia opinione virtutis, aditum ſibi ad ampliſſimum inter mortales dignitatis gradum ſtruxerat ; Clemens Septimus nuncupari voluit. Erant ſane in eo viro quamplurima, vel natura, vel rerum uſu, quæ in maximam ſpem omnes erexerant, fore, ut ſedatis bellorum tempeſtatibus, illius virtute, atque conſiliis tandem Italia conquieſceret : nam Leonis Pontificatu ſummæ rerum univerſæ præfectus graviſſima

Clementis vij. electio.

ne-

negotia confecerat ; pene ſolus imperii molem ſuſtinuerat ; maximi, atque infracti animi documenta præbuerat : morum gravitate, quam ſubtriſtis quidam, & cogitabundus adſpectus comitabatur, ad magna, atque eximia agenda formatus ; nil, niſi de maximis, ſemperque ſeriis rebus cogitare, atque ab omnibus voluptatum illecebris alienus, ſeveram quamdam modeſtiam ſpirare videbatur. Compoſiti animi illud non mediocre argumentum extitit, quod vehementer muſica oblectaretur ; ut compertum ſit, nullum ea tempeſtate in Italia fuiſſe, qui illo magis in ea liberali facultate excelleret. 1523

Pontificatus initio in ſenſum in Gallos animum, veteremque ſibi infixam animo cogitationem ineſſe Italia Gallos pellendi, non obſcure ſignificavit : in Italiæ pacem vehementer propenſus, Franciſcum Sfortiam in Mediolanenſi imperio retinendum eſſe, ut ea firmioribus radicibus coaleſceret, cenſebat : verum quot, quantiſque illius Pontificatu convulſa ruinis Italia, quot Romana urbs religionis ſedes perturbationibus jactata, ac concuſſa fuerit, antequam pax affulgeret, ſuo loco pluribus nobis erit explicandum. Senatus Venetus Clementi primum per literas gratulatus ; mox Oratores octo deſignavit, qui publico nomine conſuetum officii munus obirent : fuere hi Thomas Contarenus, Hieronymus Peſareus, Marcus Dandulus, Laurentius Bragadenus, Nicolaus Teupolus, Dominicus Venerius, Aloyſius Bonus, Vincentius Capellus. Mediolanenſi obſidione ſoluta, e Gallia Narbonenſi, atque ex Allobrogicis Alpibus ſummo ſtudio milites cogere Gauferius enititur ; Helvetiis inſtantiſſime miſſionem poſtulantibus, perſolutis ſtipendiis, abeundi facultas conceſſa ; tormenta bellica trans Ticinum abducta : cum reliqua quatuor millium peditum Helvetiorum manu, ceteriſque copiis in hybernis commorari ſtatuit ; ut interim quæ a Rege ſubſidia mitti quotidie afferebatur, adventarent ; ac, ne omnino belli conſilia omiſiſſe videretur, ad Aronam in Verbani lacus finibus munitiſſimum arte, naturaque oppidum, animum adjecit, Rentioque Ceriti viro impigro, plæclariſque rebus in bello geſtis inſigni, ut cum ſeptem Italorum peditum millibus ſumma vi illud aggrediatur, imperat. Ceres nihil moratus, citato gradu Aronam profectus, neque feliciorem, neque faci-

Oratores Veneti ad Pontificem deſignati.

Rentius Ceres fruſtra Aronam aggreditur.

1523 faciliorem fortunam votis Gallorum eſt expertus. Licet enim per triginta dies admotis tormentis mœnia arcis, quæ oppido imminet, atque ab hoſtium injuria tutiſſimum reddit, magno impetu, & horribili fragore quaſſata, & concuſſa forent, ſæpiuſque per murorum ruinas irrumpere milites conati fuiſſent; propugnatorum tamen virtute, quos Columna mille ducentis peditibus Mediolano emiſſis auxerat, hoſtibus repulſis, quamplurimorum edita ſtrage, oppidum, ſitus opportunitate ſummum ad bellum conficiendum momentum allaturum, egregie tutati ſunt. Hoc loco res erant, cum Carolus Lanojus Prorex e Neapolitano regno in Inſubres venit; ad quem Senatus Oratorem Carolum Contarenum deſignavit, ut publico nomine de bello adminiſtrando conſilia cum eo iniret, quæque in rem communem forent, Reiquc publicæ intereſſent, mature exequi poſſet. Atque in id tempus Proregis adventus incidit, quo Proſper Columna morbo octimeſtri conſumptus ex humanis exceſſit; vir bellicæ virtutis gloria ea tempeſtate clarus, quique potiſſimum hanc laudem apud multos retulerit, ut ducibus illius temporis bella non minus conſilio, ac prudentia, quam cæde, ac ſanguine confici poſſe, oſtendiſſe videatur.

Carolus Contarenus ad Lanojum Proregem orator.

Proſperi Columnæ obitus.

M. D. XXIIII.

1524 RErum gerendarum initium a rationibus, conſiliiſque belli adminiſtrandi Prorex auſpicandum duxit; atque ea de cauſa Metaurenſium Dux ſummus Venetæ militiæ Præfectus, ac Leonardus Haimus Legatus Mediolanum convenere: Conſiliorum ſumma fuit, omni ope nitendum, priuſquam Galli ſibi majora ſubſidia compararent, ac jam prope lapſas vires, animumque colligerent, ut bellum conficeretur: id vero conſequi haud difficulter poſſe, ſi fœderatorum copiæ jungerentur, quæ peditum, atque equitum numero, ac virtute, Ducum peritia hoſtibus terrorem incuterent, Mediolanenſibus animum adjicerent: non intra urbis mœnia in otio continendum exercitum eſſe, ne torpeſcant vires, hebeſcat ferocia militum; immo aſſiduo armorum uſu, atque exercitatione alatur, ac ſuſtentetur: quocirca caſtrorum loca tuto,

atque

atque opportuno ſitu deligenda, ut hoſtes commeatu prohi- 1524
beri, atque ad omnem rerum inopiam redigi queant; aut, ſi vires experiundi opportunitas affulſerit, manum haud dubia victoriæ ſpe conſerere, ac profligare hoſtes poſſint: neque enim fortunæ aleam ſubire, & opulentiſſimæ ditionis imperium, ſociorumque res incerto plerumque belli eventui objectare tutum fore cenſebant: mora, arte, ſtudio tepentis Gallorum ardoris reliquias extingui poſſe; ac fortunæ inconſtantia ereptum pulcherrimæ victoriæ fructum, in ſtudio, prudentiaque præſtantiſſimorum Ducum reponendum eſſe. His conſiliis per Legatum Senatui ſignificatis, ut Reipublicæ copiæ Cæſareanis conjungerentur, facultas Imperatori, ac Legato permiſſa eſt; injunctumque, ut oppidorum, ac urbium, quæ finitimæ hoſtibus ſint, ratio habeatur, idque præſidii relinquatur, quod ad illas tuendas ſufficiat; cum præcipue a Laudenſibus timendum foret, ne duobus Helvetiorum millibus, quos illis Gauferius ſubſidio miſerat, aucti, Cremonenſium, ac Bergomatum fines invaderent: idque illis in primis curæ eſſet, quantum ſtudio, ac diligentia aſſequi poſſent, ut eo loco caſtra locarent, quo pugnandi optio a noſtris ad hoſtes transferri non poſſet; ne, victoria, quæ jam præ manibus teneretur, per negligentiam amiſſa, Inſubres in diſcrimen adducti in eadem pericula Venetas ditiones traherent. His conſtitutis, cum pecunia Cæſareani laborarent, ne illius inopia mora maturandis conſiliis injiceretur, ac quamprimum ex hybernis milites deduci poſſent, quam maximam poſſunt argenti vim undique colligunt; Clemente ad Cæſarem juvandum mirum in modum proclivi; qui cum viginti aureorum millia Cæſaris Oratori perſolvi juſſiſſet, Florentinis, Senenſibus, ac Lucenſibus auctor fuerat, ut quidquid ex fœdere deberent, alacri animo ad Italiæ præſentem ſtatum retinendum erogarent; neque Franciſco Sfortia aliquid, quod ad avitum imperium ſpectaret, omittente, qui propenſa Mediolanenſium voluntate, cunctiſque populorum in ſe inclinatis animis, nonaginta aureorum millibus, quæ ſtatuto tempore redditurum ſe polliceretur, adjutus fuit. Neque minus ea in re Venetorum ſtudium extitit, qui a Cæſare rogati decem & octo aureorum millia, quæ ex pace Veneta debebantur, cum nondum

1524 dum ſolutionis tempus adeſſet, grato in fœderatum Imperatorem animo numerari mandaverunt.

Dum pecuniæ, pediti, equiti, ac reliquis ad bellandum opportunis, ac neceſſariis rebus comparandis ſocii incumbunt, Joanni Mediceo Melenianum oppidum cum arce ultro, vi non expectata, in deditionem conceſſit; nec multo poſt Lanojus, Davalus, Mediceus equitum, peditumque robore ſuffulti Robechum, cui Bajardus cum trecentis levioribus equitibus, ac non parva peditum manu præerat, nocte intempeſta adorti, hoſtes nil ejuſmodi ſuſpicantes, aut cæde affecere, aut armis, equiſque ademptis, fugæ ſe committere compulere. Interim Gauſerius ad Abiatum tuto, ac forti loco caſtra habebat, e quo ad certamen ſubeundum a noſtris nulla, vel vi, vel aſtu cogeretur, Helvetiorum auxiliis adventantibus ad pugnam laceſſere hoſtes, aleamque martis experiri tuto poſſe ratus. Cum interea crebris excurſionibus ſuus miles ferro, incendiis, atque omni calamitatis genere in agros graſſaretur, at Cæſareani Germanorum auxiliis aucti cum exercitu, qui cataphractis equitibus mille ſexcentis, levioris armaturæ mille quingentis, Hiſpanorum ſeptem, Germanorum duodecim peditum millibus, Italiſque mille ac quingentis conſtabat, Mediolani præſidio quinque Italorum peditum millibus relictis, ad Binaſcum conſedere; quo Metaurenſium Dux Venetarum copiarum Præfectus cum ſexcentis cataphractis, totidem levioribus equitibus, ac ſex peditum millibus acceſſit; oppidum ſitu opportunum ad milites continendos ratus, ne ab hoſte laceſſiti ad prælium ineundum cogi poſſent, cum uſque ad Ticini fere ſuburbia protenſum, civitatem munitam, firmoque præſidio vallatam pro munimento haberet. Ibi exploratis iis, quæ a Gallis gererentur, cum Gauſerium cum octingentis cataphractis, Helvetiis undecim, Italis quatuor, Germaniſque duobus millibus adhuc Abiati ſe continere intellexiſſent, neque annonæ affluentia, caſtrorum firmitate, ſitus natura, aut vi pelli, aut ulla ratione ad munitiſſimum locum deſerendum compelli poſſe animadverterent; alias belli ineundas rationes Duces ſtatuunt, ut nempe trans Ticinum amnem copiæ ducerentur: ita hoſtes commeatu prohiberi, civitates, atque oppida, quæ trans Ticinum obtinerent, occupari

Venetarum copiarum cum Cæſareanis conjunctio.

pari poſſe; his Gallos permotos caſtra munitiſſima deſerturos, atque, ut rebus ſuis opem ferrent, divulſis, atque disjectis viribus, aut noſtrorum virtute profligatum iri, aut Inſubrum provinciæ obtinendæ ſpe abjecta, in Galliam ſe recepturos. Franciſco itaque Sfortia, cum ſex Italorum peditum millibus, ut ſua auctoritate populum in fide contineret, Mediolanum regredi juſſo, tribus confectis pontibus, Ticinum amnem fœderati exercitus trajiciunt: ad Gambalotum Cæſareani caſtrametantur. 1524

Urbinas cum Trumeli caſtra ponere ſtatuiſſet, medioque inter Ticinum, & Trumelum loco Garlaſcum oppidum interjaceret, quod commeatibus ex urbe in caſtra convehendis maximo noſtris erat impedimento, magna vi illud aggredi ſtatuit; tormentorumque impetu magna mœnium parte disjecta, ac ſolo æquata, qua aditus militibus intra oppidum per ſtrata mœnia patebat, equite ex equo deſcendere juſſo, ut una cum pedite per murorum ruinas invaderent, ſumma alacritate adhortatur. Præfectus, ac milites, qui Garlaſcum tenebant, noſtros imperterriti excipiunt, atque initio propellunt. Tum Urbinas acrius inſtare: ſpiritus ſuis addere: adequitando, voce, manu, nixu corporis incitare: labantes ſuſtinere: ubi opus eſſet, pugnam vehementius redintegrare. Cujus virtute, ac exemplo ductores nonnulli, ac milites Veneti concitati foſſas aquis oppletas mento tenus nobili auſu tranſiliunt: hoc facto, reliqui omnes impulſi per diruta mœnium ſpatia, ubi hoſtibus aggeri reficiendo diſtentis, minus ad noſtros pellendos roboris inerat, conglobatione facta, urgere acrius, ac vehementiori conatu irruere. Hoſtes primum ad noſtrorum impetum ſuſtinendum impares loco cedere; mox trepidatione oborta, fuga ſalutem quærere: oppidum, quadringentis hoſtibus cæſis, aut captis, a Venetis direptum. Maximum inde ad annonam exercitui importandam commodum conſequutum eſt; nec minor Urbinatis Ducis laus fuit, qui eo die egregii, fortiſque Imperatoris decus tulit, ſuamque erga Rempublicam operam felici, atque egregio facinore commendavit.

Garlaſcum Urbinatis virtute captum.

Poſtquam Galli Ticinum amnem noſtros trajeciſſe, Garlaſcum expugnatum fuiſſe intellexere; veriti, ne iis, quæ trans

Tici-

1524 Ticinum obtinerent, Viglevano, ac reliquis Laumellenſis regionis oppidis a noſtris occupatis, commeatu intercepto, obſidione premerentur, Abiati mille peditibus, centumque equitibus relictis, Ticino ſuperato, ad Viglevanum cum reliquis copiis conſedere. Ibi cum omnia ſe inauſpicato expertum, ſecum maris Præfectus reputaret; neque obſidione profeciſſe; neque levioribus pugnis tempus terendo bellum confici poſſe animadverteret, cum non longius a noſtris duum paſſuum millibus abeſſet, extremum eventum experiri ſibi in animum induxit, fœderatiſque Ducibus pugnandi facultatem, exercitu in aciem explicato, per triduum præbuit: qui, licet virtute, & numero hoſtibus præſtarent, a prælio tamen abſtinere; neque in ancipites belli caſus, quam ſibi victoriam tenere videbantur, præcipitare ſatius eſſe exiſtimarunt; cum præſertim exquiſitis Mediolani de belli adminiſtrandi tatione ſententiis, a prælio abſtinendum Prorex Neapolitanus, Davalus, ſummus Venetæ militiæ Præfectus, ac Legatus cenſuiſſent; eandemque ſententiam Senatus, tuta conſilia incertis rerum eventibus anteferre ſolitus, probaſſet. Huc etiam illud accederet, quod ex interceptis hoſtium literis compertum fuerat, pecuniæ inopia adactos diutius militem ſub ſignis continere non poſſe: quocirca quemadmodum Abjato expulerant, ita Viglevano deturbare Gallos nituntur, atque Sartiranum oppidum in citeriori Padi ripa ad commeatus, qui in caſtra hoſtium convehebantur, opportunum, cui Hugo Pepulus Bononienſis, ac Joannes Biragus cum quingentis peditibus, atque equitum manu præerant, aggrediuntur. Primum tormentis mœnia ſtravere: mox ingruentes Hiſpani, quos ad duo millia Joannes Urbinas, cui oppidi expugnandi munus mandatum fuerat, ſecum adduxerat, ingenti edita propugnatorum ſtrage, Ducibus in captivitatem redactis, oppidum, atque arcem in poteſtatem redegere; neque Gauferius, qui ſuis, Viglevano relicto, opem laturus contendebat, celeritate noſtrorum præpeditus opportune ſuppetias ferre potuit; quinimo Mortariæ de rei eventu certior factus, ſubſiſtere coactus eſt. Hoc ſecundo victoriæ curſu Vercellenſes, Hieronymi Perſii ſummæ apud illos auctoritatis viri conſilio, atque opera a Gallis averſi ad Cæſareanos acceſſere; atque ab opulenta civitate

Vercellenſes Hieronymi Perſii opera ad fœderatos accedunt.

vitate affatim annonæ, & ceterarumque rerum copia exercitui ſubminiſtrata eſt: inde fœderati majori ſpe ſubnixi, hoſtes undique circumcingere, atque reditum in Galliam intercludere parant; quocirca ad pagum, qui Arcus Marianus dicitur, Vercellas inter, & Novariam ſitum, contendunt. 1524

Gauſerium, qui ad Novariam copias duxerat, ne penitus ſpem rei gerendæ abjiceret, hæc maxime ſuſtinebant: primum, quod decem Helvetiorum millia, ac quadringentos e Gallia equites expectabat; alterum, quod ex Rhætia quina illius gentis peditum millia acciverat, qui per Bergomates in Ciſalpinos deſcenderent, eo conſilio, ut Abdua trajecto, cum ad Laudem perveniſſent, junctis copiis, noſtros Mediolano metuentes a Laumellenſi agro revocarent. Ob id a tribus Rhætorum fœderatis pagis Martinus Roccolinus Orator Venetias miſſus fuerat; ut pro vetere illius gentis in Gallos propenſione Rempublicam ad amicitiam regis amplexandam cohortaretur: Rhætos, quæ illorum ſemper fuerat in Gallorum reges obſervantia, nullum, quod ab iis proficiſci poſſet, officii genus in Regem prætermiſſuros; armis, ac milite ad opem ſuis rebus ferendam propediem in Galliam Ciſalpinam exſcenſuros; Senatum rogare, ne Regi optime de ſe merito, regnoque florentiſſimo deeſſet. Ad hæc Senatuſconſulto reſponſum eſt: nullis caſibus quidquam de Reipublicæ in Regem obſervantia imminutum; cur a fœdere cum Cæſare icto recederet, nullam cauſam eſſe; quæ illo continerentur, ne irrita forent, omni contentione, ac ſtudio enixuram. Hi Rhætorum motus, atque excurſiones, quæ quotidie a militibus, qui Laudem inſederant, in Bergomatum, & Cremenſium fines fiebant, Senatum movere, ut trium Italorum peditum millium, quadringentorum Epirotarum, ac ducentorum levioris armaturæ equitum delectum haberi juberet, quo facilius Rhætis obſiſti, atque a fluminis Abduæ tranſitu illius gentis milites arcerentur. Quapropter Joannes Maurus Legatus cum copiarum partem in Bergomates duxiſſet, iiſque novo delectu non parva manus acceſſiſſet, brevi quatuor peditum millium, ac ſexcentorum equitum copias coegit, adjecta agreſtium multitudine, quæ undique ad tuendos agros a Bergomi magiſtratu evocabatur. Franciſcus quoque Sfortia cum totidem pe-

Martinus Roccolinus Rhætorum Orator ad Venetos.

Joannes Maurus Legatus in Bergomate.

1524 ditum millibus, ac ducentis equitibus eodem Joannem Mediceum miſerat. Itaque Veneti, ac Sfortiadæ junctis opibus Rhætos tranſitu prohibere nituntur, ne (ut Galli ſummopere optabant) iis, qui Laude erant, adjungerentur. Levioribus igitur certaminibus potius, quam juſto prælio aggrediuntur; leviores equites eo pugnæ genere aſſueti modo laceſſere, modo fugæ ſimulatione longius elicere; tum vehementiori impetu adoriri. Gens hujuſcemodi præliis minime aſſueta cum triduo inter Abduam, Brembumque amnem octo a Bergomo paſſuum millibus ſubſtitiſſet; neque pecunia ad ſtipendia perſolvenda; neque commeatus ad alendos millites inveniſſet; moræ impatiens, tædio confecta, levitatem Gallorum, Rentiique Ceritis, qui eos ductaverat, negligentiam incuſans, eo, quo profecta erat, itinere in ſuos fines regreſſa eſt.

Abiatum a Sfortia expugnatum.

His geſtis, ad Abiatum occupandum Sfortia animum adjecit; ac Joanne Mediceo cum militum manu præmiſſo, qui pontem disjiceret, quem in Ticino amne ad Bufalorum Galli ſtruxerant, præſidioque firmaverant; mox ipſe cum Mediolanenſium popularium agmine, qui militiæ adſcripti fuerant, eodem contendit; illiuſque mœnibus ab oriente ſole uſque ad meridiem tormentis quaſſatis, ſummo ardore oppugnat. Propugnatoribus, quamvis initio ingenti conatu hoſtem repellerent, ea tamen vis animorum, aut corporum non fuit, ut milites per aggeres, foſſaſque aquis oppletas muro appropinquantes ſuſtinerent, atque impedirent, quin eodem die magna eorum cæde, oppidanorumque captivitate, locus opima præda refertus miſere caperetur, ac diriperetur; licet relata ex hoſtibus ſpolia maxima poſtea cladis ſemina fuerint; ut pote quæ exitialis vi morbi correpta, peſtiferam luem in Galliam Ciſalpinam, ac præcipue Mediolanum diffuderint, quæ late plebem pervagata, in ea civitate quinquaginta ferme mortalium millia abſumpſerit. Dum hæc gererentur, Gauferius, qui, ut diximus, ad Mortariam ſubſtiterat, fœderatorum exercitu adventante, Novariam ſe receperat: acrius a noſtris obſidetur; commeatuum, qui e citeriore Ticini ripa in caſtra ſupportabantur, facultas adempta; multi pedites, atque equites belli incommodis affecti trans Alpes iter arripere; alii ſigna deſerere; robur exercitus in dies debilitari, atque infringi; jam

Peſtilentia ex hoſtium manubiis exorta.

non

non ad belli decora Gauferius adſpirare, ſed reditum in Gal- 1524
liam incolumem moliri; quem periculi plenum abſque Helvetiorum auxiliis mente circumſpiciebat, quos, cum ad quinque millia, tranſgreſſis Alpibus, Eporediam perveniſſe, atque ob aquarum copiam, quibus Seſites amnis præter ſolitum excreverat, trajicere non poſſe intellexiſſet, Novaria motis caſtris, inſtructa acie, ad Romananum ejuſdem fluminis ripæ adjacens oppidum progreditur, ut trajecto flumine, ſibique Helvetiis junctis tuto itinere in Galliam proficiſci poſſit. His cognitis, fœderati propius hoſtes copias admovent; diſſentientibus Ducibus, rectane hoſte in patriam contendente, incruenta victoria potiri; an pugna laceſſitum in martis aleam elicere, ac cogi præſtaret. Nonnulli, inter quos Prorex Neapolitanus erat, cum jam ſex millia paſſuum hoſtes antevertiſſent, ulterius minime progrediendum cenſebant. Carolus Borbonius, cui de Burgundia ſubigenda conſilia peſſimo conatu ſuſcepta, irrito eventu ceſſerant, atque ad exercitum in Italiam ſe contulerat, ut, qui ſemel a Rege defecerat, fidum, ac gnavum ſe Imperatori oſtenderet, non hoſtium fuga contentos eſſe oportere, ſed pleno gradu properantem victoriam excipiendam eſſe clamabat; tantumque eo die itineris conficiendum, ut poſtero hoſtem perterritum, pavore, ac conſternatione dejectos milites, vel ad pugnam proficiſcentes pertraherent, vel in turpiſſimam fugam conjectos inſequerentur, palantes, turbatoſque proſternerent.

Dum conſiliorum varietate, atque altercationibus cunctando tempus teritur; Galli intempeſta nocte motis caſtris, ad diluculum, nondum inalbeſcente cælo obviis Helvetiis, qui Epo- *Gallorum ad amnem Seſitem profligatio.*
rediæ conſederant, vado Seſitem amnem trajiciunt. Rumor de Gallorum profectione in caſtra fœderatorum perlatus, multos Cæſareanorum militum ad amnem tranandum, hoſteſque perſequendos illexit. Hi nullo militaris diſciplinæ ordine, abſque vexillis, tumultuario nixu Seſite ſuperato, poſtremum agmen adorti, levioribus certaminibus laceſſunt; variis ex partibus in hoſtes ingruunt. Suſtinuere primo impetum Galli, neque ab itinere deflexere; mox in terrorem verſi, minus virium ad obſiſtendum objecere; quippe qui quam celerrime itineri conficiendo operam dabant, ſeptem bellicis tormentis, vexillis, aliiſque quamplurimis in hoſtium poteſtatem relictis. Multi cæſi, ac pro-

1524 ſſigati eo die fuere; inter quos præcipui nominis Petrus Bajardus, ac Joannes Cabaneus, qui equo militaria ſtipendia cum imperio meruerant. Gauferius vulnere in brachio accepto, lectica delatus, unum id cum reliquis Ducibus curabat, ut incolumes, quantum fieri poſſet, trans Alpes copiæ reducerentur; tormentis, quæ itineri impedimento futura erant, neque per Auguſtæ Prætoriæ vallem, qua iter facturi erant, niſi vehiculis deferri poſſent, in arce novem paſſuum millibus ab Eporedia relictis; Cum interea Bothelinus, qui cum quadringentis equitibus ſubſidio Gallis Sebuſium uſque pervenerat, his auditis, in Gallias reverſus eſſet. Fœderati, levioris armaturæ equite emiſſo, qui hoſtes inſectaretur, tormentiſque in poteſtatem redactis, quæ Galli cum gravioribus impedimentis reliquerant, ulterius minime progrediendum cenſuere. Legato namque Senatus Venetus ſignificaverat, Inſubrum fines egredi e Republica minime arbitrari: longius enim abductis copiis, neque Inſubrum finibus, neque Venetis ditionibus recte conſultum iri: at vero, ſi rationes belli ulterius progredi compellerent, ac in Montisferrati, vel in Sabaudiæ Ducis fines copiæ ductandæ forent, militum licentiam coerceret, Marchionique, ac Duci ſignificaret, id a Senatu in mandatis habuiſſe, ut ab omni injuria eorum ditiones vendicaret. Legatus igitur Venetus ad Laudem, quæ Gallis parebat, recipiendam cum Metaurenſium Duce; Davalus cum Hiſpanico peditatu ab Alexandriam occupandam proficiſcuntur. Laus, cui Julius Severinas præerat, vi non expectata, ad noſtros acceſſit. Alexandria, quæ Federici Bozzoli auſpiciis in fide Gallorum continebatur, cum jam Alpes tranſgreſſum Gauferium certis nuntiis accepiſſet, ultro in Cæſareanorum poteſtatem conceſſit, Italis militibus in Gallias commeatu permiſſo, qui cum ad quinque millia eſſent, magno uſui Franciſco Regi fuere.

Gauferius in brachio vulneratus.

Urbinas Laudem occupat.

Alexandria ultro Cæſareanis ſe dedit.

Hic eventus Gallicæ expeditionis fuit, quæ ſummo ardore, ingenti mortalium opinione ſuſcepta, langueſcente primum concitatæ nationis impetu, mox imperatoris faſtu, ac arrogantia repreſſa, impares exitus habuit: is enim qui minax, ac jactabundus Italiam ſumma vi, maximiſque copiis ingreſſus fuerat, conſilii inops, pavoriſque plenus, acciſis rebus, in Gallias reverſus eſt. Senatus cum egregiam erga Cæſarem voluntatem re ipſa comprobaſſet, atque omnia, quibus

ex

ex fœdere Venetiis inito tenebatur, cumulate præſtitiſſet, bello jam confecto, Petro Peſareo D. Marci Procuratori Legato in patriam reditum conceſſit; Joanni Mauro, qui Prætor Cremæ deſignatus, in Brixienſibus Legatus declaratus fuerat, ut peditibus, ac levioris armaturæ equitibus commeatu permiſſo, cataphractis in hyberna deductis, ipſe Cremæ Præturam iniret, injunctum. Ita bellum, quod intra Italiæ viſcera alebatur, disjectum, ac diſcuſſum eſt; ac Reſpublica in ſpem felicioris fortunæ erecta, bellorum ſe caſibus Senatus prudentia, Ducum virtute ſubductam fuiſſe lætabatur; cum præſertim ſingulare omnium populorum in illam ſtudium non obſcuris argumentis renituiſſet; nam cum ob diuturnos bellorum labores, pecuniæ inopia Reſpublica premeretur, certatim ſingula oppida argenti, atque auri vim pro cujuſque facultate contulere, quibus gratiæ a Senatu actæ: quæcumque ad illarum fortunas augendas pertinerent, ſummæ ſibi curæ futura ſemper pollicitus eſt. Ad hæc autem quod egregiam erga Rempublicam fidem, atque operam Franciſcus Maria, Metaurenſium Dux, ſummus militiæ Præfectus, præſtitiſſet, in eoque omnes imperatoriæ virtutes cumulatæ viderentur, quas fortunæ viciſſitudine jactatus, domeſticis ſibi, externiſque præclaris geſtis comparaverat; maximum præterea, non modo apud Senatum, verum etiam apud omnes civitatis ordines favorem & gratiam iniiſſet, de ſuprema imperatoris exercitus dignitate illi tribuenda a Patribus actum eſt; cum præcipue plurima accederent, quæ non parum illi ad ampliſſimam conſequendam dignitatem favere viderentur: ditiones imperio illius ſubjectæ ad læva Adriatici maris littora ſitæ, quæ e regione Dalmatiæ Veneto obtemperanti reſpondent, haud mediocri uſui Reipublicæ futuræ: nam frumenti maxime ferax ea pars Italiæ eſt, hominesque ad bella aptos gignit, ut commeatus, & milites momento præſtare poſſit; quæ ad urbes, atque oppida Dalmatiæ tuenda magnum adjumentum afferre poterant. His de cauſis Senatus imperatoria Metaurenſem dignitate inſignivit; iis conditionibus adjectis, ut trecentos ac vigintiquinque cataphractos, ducentos leviores equites in uſus belli aleret: annuum illi ſtipendium octuaginta aureorum millia perſolverentur, quorum quinquaginta in cataphractos, tri- 1524

1524 ginta millia in leviores equites impenderet : ad hæc quinque illi aureorum millia ære publico penderentur ; eaque omnia decora, ac privilegia, quæ terreſtrium copiarum imperatoribus deferri ſolent, attributa ſunt.

Nam vetere Reipublicæ inſtituto inolevit ; ut, quemadmodum navalium armorum ſuprema auctoritas penes patricios ſemper eſſet, qui, toga depoſita, atque arma induti proprio milite, atque indigenarum maritima peritia ingentia facinora edidere, imperiique Veneti fines in Orientis longinqua loca propagavere ; ita quæ ad terreſtres pugnas tractandas ſpectant, exterorum ducum, quorum ſpectata in Rempublicam fides atque eximia virtus præclaris bellicis actionibus emineret, imperio, fidei, atque curæ committerentur. Cujus conſilii rationes eas plerique retulerunt, ut Veneti, qui pacem inter cives, concordiamque ſemper ſummo ſtudio aluiſſent, quieti publicæ perperam conſultum exiſtimaverint, civibus tantum auctoritatis impertiri ; exercitus ſubjicere ; ſummæ omnium rerum præficere ; ne dominandi aſſuetudine tranſverſi clientelis, atque amicitiis nixi, popularique aura ſuffulti, opibus, atque imperio in publicam aliquando perniciem abuterentur. Uſu namque compertum fuiſſe, ab iis reſpublicas ſæpe labefactatas, ac peſſumdatas, qui magnam auctoritatem nacti, civiumque privatas fortunas ſupergreſſi, ſibi ad arripiendam dominationem gradus ſtruxere. Romanorum exempla documento eſſe, qui cum exercituum imperatoribus Rempublicam permiſiſſent, ii totis viribus ad dominandi libidinem, non ad imperii incrementa uſi, patriam ſanguine civili fœdatam, ac domeſticarum tempeſtatum fluctibus obrutam, ſuis parere conſiliis, ac nutibus coegere : quocirca nihil mirandum, ſi Veneti mortalium omnium publicæ libertatis ſtudioſiſſimi, moderata imperia civibus tribuere, maritimaque gloria contenti terreſtres copias exteris Ducibus ſubjecere. Verum non defuere, qui verius fortaſſe univerſam hujuſce inſtituti rationem non alio, quam ad tempeſtatum illarum ſtatum referendam duxere, quo in Italia complures Principes, Reſpublicæ, ac Reguli imperabant ; quique vel amplitudine familiæ illuſtres, vel militari diſciplina clari erant, affinitatibus, clientelis atque amicitiis fulti quoſcumque manu promptos, atque ingenio

nio ad militiæ munera obeunda idoneos exiſtimarent, ad ſe trahebant, ut in eorum manibus quidquid, vel peditum, vel equitum roboris erat, reponeretur. Hos Principes, ac Reſpublicæ ſumma vi auri illectos, annuiſque ſtipendiis obſtrictos copiis præficiebant: illorum ductu, atque auſpiciis limites non modo tuebantur, verum aliquando provehebant: inde Picinini, Sfortiæ, Fortebraccii, Carmaniolæ fluxere, qui egregie militiæ muneribus functi memoriam in omnem poſteritatem propagarunt, humilique loco, abjectis parentibus orti, virtute ſibi ad ſummos honores, atque imperia gradum fecere. In ea tempora cum Reſpublica Veneta incidiſſet, ubi terreſtre imperium laudi maritimæ adjunxit, a procerum rerumque publicarum, quæ tunc in Italia florebant, exemplis non abhorrens, graviſſima bella exterorum Ducum auſpiciis geſſit: cum interea, quæ ad claſſes, bellicoſque maris apparatus, totamque navalem rem ſpectarent, civium virtute, ac diſciplina adminiſtrarentur, quam, veluti propriam, cum Republica ortam, atque ab illius incunabulis exceptam majores noſtri per varias temporum ſucceſſiones poſteris tranſmiſere, nullamque maris oram, vel procellis infeſtam, vel piratis infamem, formidandam uſpiam cenſuerunt: opes, atque imperium a parvis initiis ad ſummam amplitudinem perduxere. Neque vero dubium videtur, ita ſi tempeſtates tuliſſent, quin plurimi bellica virtute, rerumque geſtarum fama noti cives terreſtribus pugnis præeſſe, neque minoribus terra, quam mari præclaris facinoribus Rempublicam illuſtrare potuerint. Verum ea, quæ arduis rerum maritimarum caſibus, periculis, ac laboribus probata virtus enituit, ad continentis imperium adipiſcendum, aut augendum Veneti minime utendum rati, a veteri inſtituto nunquam receſſere, neque decurſu temporum confirmatum immutari voluerunt. Quo fit, ut vani illi metus penitus a Venetorum magnanimitate alieni exiſtimandi ſint, quibus plerique permotos exteris magis, quam civibus terreſtres copias committere ſolitos fuiſſe ſibi perſuaſerunt; cum ingentes claſſes milite refertas eiſdem tradiderint, atque in triumphi morem e præliis redeuntes in civitatis ſinum hoſtium manubiis onuſtos exceperint. Verum, ut ad inſtitutum revertar, Metaurenſium Duce imperatore declarato, Joanni Fulgo- 1524

1524 ſio Genuenſi, qui principatum in patria adeptus antea fuerat, centum cataphractorum equitum præfectura a Senatu tributa eſt; horum quinquaginta ſub Alexandro; totidem ſub Cæſare fratribus ſtipendia publica mererent. Aloyſius Gonzaga Rodulfi filius militiæ Venetæ eſt aſcriptus, annuum ſtipendium pacis tempore ſexcenti aurei, bello mille decretum, quo centum cataphractis, aut ducentis levioris armaturæ equitibus Reipublicæ militaret.

Hoc anno de munienda Jadera urbe, quæ Illyrici caput eſt, variis conſultationibus in Senatu agitatum; cum Suleimanus Turcarum Imperator poſt Albam Græcam in Pannonia occupatam, novis in dies oppidorum acceſſionibus imperii ſui fines late propagaret, ac nuper Oſtrovizzam ſibi adjeciſſet, quod oppidum, a Laurana in agro Jaderenſi poſita haud longe diſtat, propinquitatemque ferocis, ac potentiſſimæ gentis provinciæ pertimeſcendam Senatus cenſeret. Nam terminatur Illyricum a ſeptentrionali plaga Pannoniis; a meridionali vero Adriatico ſinu; ab occaſu Iſtria; ad orientem ſolem Mœſia, linea, quæ a Savi fluminis diverticulo ducta juxta Scardum montem protenta, Liburniam ab Epirotis diſterminat. Urbium, atque oppidorum numero, incolarum frequentia, ac ferocia, frugum ubertate, ſinuum, ac portuum varietate, quibus univerſa ora maritima diſtinguitur, inſignis provincia fere omnis ea tempeſtate Reipublicæ imperio continebatur. Jadera inter civitates principatum obtinebat, archiepiſcopali dignitate, agri fertilitate, & amplitudine, civium opibus, caſtellis, quorum tria, Laurana ſcilicet, Nadinum, ac Novigradum præcipua habebantur, longe ceteris anteibat; præteritiſque temporibus ſæpius cervices a Venetorum dominatu excutere auſa, ſæpius domita, at repreſſa fuit. Hanc civitatem totius Illyrici primariam majoribus præſidiis firmare, vallo, foſſa, propugnaculis munire; tum ad cives in officio continendos; tum ad hoſtes fortius ſuſtinendos Senatus decrevit: ea omnia ita præſtita fuere, ac ſubſequentibus temporibus cumulatius aucta, ut inter præcipuas Veneti imperii urbes, ſitus opportunitate, mœnium firmitate, ac propugnaculorum magnitudine merito connumerari queat.

Oſtrovizza a Turcis occupata.

Jadera a Venetis munita.

Dum hæc ſummo ſtudio geruntur, quies, quæ ſumma omnium

mnium lætitia Italiæ parta videbatur, brevi labefactata, ac convulsa, majores exitiorum, ac cladium ruinas dedit. Franciscus Galliarum rex Gauferii turpi ex Italia discessu commotus, non per duces bellum gerere, sed ipse in Italiam cum ingenti exercitu ad Insubrum imperium recuperandum proficisci statuit. Ea re cum vehementer Cæsaris animus angeretur, antevertendum ratus, in Galliæ intima præcordia bellum inferre statuit, ut Regem a novis in Italia ciendis motibus revocaret; eo præsertim Caroli Borbonii consiliis, atque adhortatione ductus, quem, quod auctoritate, & opibus inter Gallicos proceres eminebat, maxime ad commovendos populos, ac res Gallorum turbandas aptum fore censeret: fieri posse, ut regno lacessito, de invadenda Italia Francisci consilia interturbaret, cœptisque, fortuna favente, Borbonii existimatione parte aliqua Galliæ potiretur: cum in primis Henrici Angliæ Regis opes accederent, qui veteribus, recentibusque injuriis Gallis infensus, cum Imperatore se jure societatis devinxerat, ut si uterque diversis e regionibus; Cæsar ex Hispania, aut inferiori Germania; Anglus a Northmanis regnum eodem tempore aggrederentur, omnia illis prospera futura sperandum videretur. Magna præmia a Cæsare Borbonio proposita; ut in avitum imperium restitueretur; Narbonensis Galliæ regio adjiceretur; regiis titulis insigniretur. In eam maritimam Galliæ oram Cæsar arma invehenda duxit, quæ portuum, ac sinuum frequentia, & amplitudine ad comparandas, atque augendas classes valde est opportuna, atque ob celeberrimum Massiliæ emporium ad negotia, quæ toto Mediterraneo exercentur, excipienda valde accommodata. 1524

Francisci Gallorum Regis de Italica expeditione decretum.

Borbonius itaque, ac Piscarius, quem Cæsar expeditioni præfecerat, cum quingentis cataphractis, octingentis levioribus equitibus, quatuor Hispanorum, trium Italorum, quinque Germanorum millibus peditum Nicæam proficiscuntur: & licet neque terra tantæ rei perficiendæ vires pares essent; mari vero regia classis Cæsaream, cui Hugo Moncata præerat, superaret; omnia tamen Imperatoris decretum, & Caroli Borbonii constantia vicit. Cum exercitu Provinciam ingressi Taurentiæ turrim (hodie *Tolonem* vocant) quæ portui imminet, expugnant. Aquæ Sextiæ urbs regionis primaria ultro in Cæsa-

Cæsareani in Galliam bellum inferunt.

Tolone a Cæsareanis capta.

1524 ſareanorum poteſtatem venit. Illius auctoritatem alia minora oppida, nullo obſiſtente, ſequuntur; cum enim quas hoſtibus opponeret juſtas copias in agris rex non haberet, præfecti intra urbium, oppidorumque mœnia continere milites, quam dubiam martis fortunam experiri malebant, donec rex, cui Cæſareanorum in Galliam ingreſſus valde inopinatus acciderat, exercitum inſtruere, Germaniſque & Helvetiis firmare poſſet. Animis inde auctus Borbonius auctor erat, ut Rhodano amne trajecto, in intima Galliæ loca exercitus duceretur; Rege imparato, pecunia laborante, ſuis copiis haud ſatis fidente, externis ſubſidiis nudato, aditum ad tutam, peramplamque de hoſte victoriam reportandam patefieri. Vicit tamen Piſcarii, Hiſpanorumque militum ſententia, qui Maſſiliam oppugnandam cenſebant, opportunitate loci adducti, qui ad Gallias ſubigendas, atque ad Italiam invadendam alliceret. Univerſis itaque copiis urbem aggrediuntur; diſpoſitis tormentis mœnia quatere; cuniculis occultos in civitatem aditus moliri; nihil non experiri, ut perampla, nobilique Galliarum urbe potirentur. Verum irrito cuncta conatu ceſſere; nam murorum firmitudo, militum virtus, Rentii Ceritis, cui ex Italia in Galliam profecto civitatis tuendæ munus mandatum fuerat, præſtans rerum militarium uſus, incolarum erga Regem incredibilis amor, in hoſtes acre odium, fortiſſimo munimento erant. His certa auxiliorum ſpes accedebat, quæ mari, terraque magno ſtudio comparari certis nuntiis afferebatur; cum rex Avinionem profectus ingentes copias undique colligeret. Cæſareanis, neque pecunia in promptu erat, neque Anglus Northmandiæ bellum intulerat, neque Cæſar ab Hiſpaniæ finibus in Galliam irrumpere potuerat. Itaque cum quadraginta dies in Maſſilienſi expugnatione contriviſſent, tandem re deſperata, exercitu amoto, diſceſſere, & quammaximis itineribus poterant in Italiam contendere, minoribus tormentis in fruſtra comminutis, mulorumque dorſis impoſitis; majoribus, quia propter Alpium confragoſa itinera duci non poterant, Genuam navibus comportatis.

Aquenſium deditio.

Cæſareani Maſſiliam aggrediuntur.

Maſſilia a Rentio Cerite propugnatur.

Galliarum rex Mediolanenſis ditionis recuperandæ opportunitatem adveniſſe arbitratus, ſi maximis, quas collegerat, copiis recta in Italiam proficiſceretur, dum hoſtes improſpero

Maſ-

Maſſiliæ eventu animos demiſiſſent, Helvetiorum peditum ſex millibus, totidem Germanorum numero, ex Italia, Galliaque decem millibus delectis militibus, cataphractis equitibus ad duo millia, paribuſque levioris armaturæ equitibus ſtipatus incredibili celeritate in Italiam contendit. Ferunt itineri accinto Ludovicam matrem ſignificaſſe, antequam Alpes trajiceret, convenire ſe illum, & colloqui cupere; Regem licet omnibus pietatis officiis matrem in omni vita coluiſſet, veritum, ne muliebri affectu mentem nulla re immutandam flecteret, illius colloquium renuiſſe. Itaque Franciſcus, per Alpes Cottias arrepto itinere, per Salaſſiorum fines progreſſus, eadem die prima cum acie Vercellas, qua etiam Davalus Albam cum equitibus, atque Hiſpanis peditibus pervenit, Germanis inſequentibus, mox Borbonio Duce: poſtridie Davalus Alba ad vicum Iriæ juxta Padum profectus: proxima luce ſuas copias Ticini cum Prorege conjunxit. Tam inexpectato, celerique Regis in Italiam adventu perculſi Lanojus, Borbonius, ac Davalus, de bello adminiſtrando conſiliis ſtatim initis, Mediolanum robur exercitus traducere, Ticinum valido militum præſidio munire ſtatuunt. Illi tuendo Antonium Levam cum trecentis cataphractis, ac quinque fere Germanorum peditum millibus præficiunt: cum reliquis ipſi copiis Mediolanum contendunt; Sfortiæ, qui Piſleoni erat, ſignificant, ut nulla mora interjecta eodem conveniat. Verum eo in ſtatu civitatem offenderunt, ut adverſus ingentes Regis conatus defendere ſe illam poſſe diffiderent: peſtilentia, quæ tota æſtate ſævierat, urbe deformata, ſumma frumenti, rerumque omnium inopia laborante. Ad hæc vero, cum mœnia, aggeres, propugnacula fere ſolo æquata eſſent, neque præ temporis anguſtia foſſores, atque opifices ad ea reficienda vocari, aut comparari poſſent; Gallique cis Ticinum caſtrametari ab exploratoribus nuntiarentur; ſatius eſſe duxere, ſpe ad meliora tempora ſervata, fortunæ, ac felicitati hoſtium cedere. Quocirca edicitur, ut copiarum duces in craſtinum parati copias in promptu habeant. Interea vero Franciſcus Sfortia, qui cum ſuis Ticino movens vix duo paſſuum millia confecerat, a Ferdinando Caſtriota, tormentorum machinarumque ductore, de Gallorum cis amnem Ticinum tranſitu admonitus, veritus, ne ſibi aliquid

1524

Franciſci Galliarum Regis in Italiam adventus.

Mediolanenſis peſtilentia.

1524 quid detrimenti in itinere accideret, conſilio mutato, Ticinum revertitur.

Galli, qui victoriam in celeritate repoſuerant, inſtructa acie ad urbem propius accedunt. Cæſareani commeatus quam maximam copiam poſſunt in arcem invehi jubent; Mediolano egreſſi Laudenſi via proficiſcuntur: vix Romana porta exierant, cum per Ticinenſem, & Vercellenſem Galli ingreſſi incruenta victoria Mediolano potiti ſunt. Conſtans fuit opinio, ingentem eo die Gallos oblatam rei egregie gerendæ occaſionem deſeruiſſe, vehementiorique Mediolani urbis deſiderio integra victoriæ laude privatos eſſe; qui ſi eodem animi ardore redeuntes ex Provincia Cæſareanos inſequuti fuiſſent, longis itineribus defatigatos, cum plerique arma abjeciſſent, atque equos amiſiſſent, profligare, ac delere potuiſſent: ne id fieret, Regis occupandæ urbis deſiderium obſtitit; cum mortalium ejuſmodi ſit ingenium, ut ſi quando rerum, quas ardenti animo concupivere, compotes fiant, partis detentus animus langueat, & contabeſcat, ac dum præſentibus fruitur, diſpicere futura, vel prævidere nequeat. Ceterum erga Mediolanenſes ſumma Regis clementia enituit, qui nil hoſtile a militibus fieri paſſus: ipſe, niſi confecto bello, intra mœnia contineri decori regio minime convenire arbitratus, ne inviſere quidem civitatem voluit. Verum quo potiſſimum Mediolanum adeptus victorem exercitum duceret, conſulto, Ticinum, in quo ſummum ad profligandum bellum momentum inerat, aggredi ſtatuit, veritus, ne ſi a tergo relinqueretur, circumveniri ab hoſte exercitus poſſet. Relicto igitur Mediolani quantum ſatis eſſet militum præſidio, ipſe cum ceteris copiis Ticinum contendit.

Gallorum in Italiam adventu, repentina rerum mutatione Italici principes perculſi, in ſumma animorum perplexitate verſabantur; cum maxime timerent, ne proſperis rerum eventibus elatus, ac victoria impotens Galliarum rex, Cæſareanis ex Inſubrum poſſeſſione ejectis, ſuum ad arbitrium res Italas componere ſtatueret; cum illi alte animo inſediſſe videretur injuria, quam ſibi ab Italis illatam rebatur, qui vetere illius amicitia, ac fœdere relicto, Cæſari acceſſerant: cujus ulciſcendæ, Cæſareanorum debilitatis, fractiſque viribus, copiarum

rum robore, ac numero potens, occaſionem nactus videbatur: 1524
nam cataphractos Gallicos ad duo, Germanorum peditum octo, Helvetiorum ſex, Italorum quatuor millia habebat: præterea milites voluntarios quamplurimos, qui prædæ ſpe illecti quotidie ad exercitum confluebant. Cæſareani contra, neque in acie vires oſtentare, neque in agris copias explicare poterant; ſed intra oppidorum munimenta continere ſe cogebantur, ut quacumque rex vellet, vix nullo obſiſtente, victor excurreret. Clemens Pontifex, ut fœderi, quod anno elapſo inter Hadrianum, Carolum, ac Venetos ictum fuerat, ſubſcriberet, adduci non potuit; cum adeo ſe Cæſari obſtringi, ut in Gallorum Regis inimicitiam incideret, minime tutum cenſeret; in id vero incumbebat, ut pacis inter potentiſſimos principes conciliandæ, vel paciſcendarum induciarum ratio iniretur; quorum illud a Cæſare; hoc a Rege minime probabatur. Veneti, qui de Gallorum in Italiam adventu fama gliſcente, copias augeri, ſeptem millium peditum, equitum mille delectum haberi juſſerant, Urbinatem imperatorem, ut de gerendo bello conſilium caperent, Venetias advocaverant; cataphractos equites, ut in omnes rerum eventus parati eſſent, in Veronenſium fines miſerant. Cum valido exercitu Regem celerrime Alpes tranſgreſſum, Mediolanum occupaſſe; ingentes victoria ſpiritus ſumpſiſſe; totius ſibi Italiæ principatum brevi polliceri; conſilia pacis aſpernari intellexiſſent: quonam difficillimis temporibus, tot procellarum, turbinumque imminente tempeſtate conſilia publica fluerent, ſummopere ſoliciti erant. Adverſus Regem proprio milite, externiſque auxiliis præpotentem, antea amicitiæ, ac fœderis nexu Reipublicæ adſtrictum, niſi ſummo periculo arma ſumi poſſe pecuniæ difficultate, militum paucitate, Mediolani amiſſione attritas Cæſareanorum vires ad obſiſtendum exundantibus Gallorum copiis impares videbant. Quid ſi rex itidem ſecunda afflante fortuna, Ticinum adipiſceretur? aut Cæſaris Duces, deſperatis rebus, ſpe ſubſidiorum abjecta, Inſubribus penitus excederent? timendum eſſe, ne rex injuriæ perſequendæ ſtimulis actus, fines Reipublicæ ingreſſus, victricia adverſus illam arma convertat: ad hos bellorum impetus ſuſtinendos impares illius vires eſſe: his addi Clementis erga Regem propenſum animum,

Urbinas Venetias evocatus.

1524 mum; qui licet in neutram partem initio propendere videretur, poſtquam tamen Gallos Mediolano potitos perſenſit, ne Eccleſiæ ditiones ſuperioribus annis diu bellis vexatas novis calamitatibus objiceret, a pacis, fœderiſque cum Rege ſocietate minime averſus eſſet; quippe qui cum Senatu ageret, ne Gallorum amicitiam aſpernaretur, pacique publicæ conſuleret; proprium illud Venetorum ſemper prudentiæ fuiſſe, pericula primum ſaluberrimis conſiliis repellere; in ea conjectos virtute, conſtantiaque ſuperare. Contra fœdera ſuperiore anno ſancte cum Imperatore icta mentes ſolicitabant, quibus deeſſe indignum eo Senatu videbatur, qui jura amicitiæ etiam diſſitis gentibus, atque ab inſtitutis, ac religione abhorrentibus ſervaſset. His fiebat, ut difficillima, ac periculi plena ea deliberatio eſſet. Primum igitur Urbinate copiarum Imperatore, & Petro Peſareo, qui denuo Legatus fuerat declaratus, Venetiis diſcedere juſſis, injunctum fuit, ut ne quid Reipublicæ civitates, oppida, agri, incolæ detrimenti paterentur, omni opera, curaque proviſerent; ſtatimque Senatu convocato, diſſentientibus Senatorum, qui præcipui ea tempeſtate erant, ſententiis, diſceptatur: Dominicuſque Triviſanus, ac Aloyſius Mocenicus, qui tunc primi ordinis Præconſultores erant, atque prudentia, & eloquentia ea tempeſtate florebant, magnis certaminibus e ſuggeſtu in Senatu acerrime pro utraque parte diſſeruere. Primum Dominicum Triviſanum, Marcium Procuratorem, ætate, rebuſque pro patria terra marique geſtis clarum, in hanc ſententiam dixiſſe ferunt.

Dominici Triviſani Procuratoris oratio.

Si unquam ulla in re ſapientiam veſtram, maximumque rerum gerendarum uſum, Ampliſſimi Patres, in conſiliis capiundis Reſpublica deſideravit, eadem potiſſimum difficillimo hoc tempore a vobis ſuo quodam jure requirit; ut qui ex cunctis civibus propter egregiam virtutis opinionem in ampliſſimum Senatoriæ dignitatis gradum cooptati eſtis, iidem Senatorio munere, dum de rebus graviſſimis decernendum eſt, ſtrenue perfungamini. Non enim res hujuſmodi agitur, quæ in utramvis partem propendeant conſilia, parum momenti ad publicam incolumitatem allatura ſit; ſed hoc uno Senatuſconſulto, bellumne cum potentiſſimo Franciſco Galliarum Rege ſuſcipiendum, atque hæc civitas, univerſumque imperium, quod nomini Veneto pa-

ret,

ret, quieti, ac paci ſapientia veſtra reſtitutum, in majores an- 1524
guſtias, bellorumque procellas conjiciendum ſit; quæ adeo gravia mihi videntur, ut in hoc conſilio capiendo rem omnem publicam, privatamque, divitias, imperium, per tot temporum ſucceſſiones auctas, exaggerataſque nobiliſſimæ civitatis fortunas in diſcrimen adduci cenſeam. Quis enim adeo eſt rerum imperitus, ac ignarus, qui neſciat ſtatim, adverſus Regem victoria exultantem arreptis armis, ditiones veſtras cunctas rapinis, cædibus, incendiis, atque omnibus bellorum calamitatibus conflagraturas? Quæ tot, atque ingentia mala, ſi prudentia arcere, ſi opportunis conſiliis avertere veſtrum eſt, Patres, neſcio, cur ſpecioſa magis, quam tuta, hac temporum conditione, hoc rerum ſtatu, amplecti velimus. At cum Cæſare ſuperiore anno fœdus percuſſum eſt; ne Mediolani imperio excidat, decertare, cuicumque hoſti ingruenti pro viribus obviam ire debemus. Utinam vero is ſtatus rerum eſſet, atque ita Reſpublica ſe haberet, ut ea ſalva, atque incolumi hæc præſtare poſſemus: urgemur undique non imminentium modo, ſed præſentium periculorum mole, ut jam non de Mediolano tuendo, verum de imperio ſervando, hoſtibuſque a Reipublicæ finibus arcendis agatur; cum rex quoquo verſus arma victricia proſperis ſucceſſibus inſoleſcens verterit, novas præteritis victoriis ſit cumulaturus. Expectabitiſne illum hoſtem recenti injuria infenſum, illiuſque vindicandæ ingenti ſtudio incenſum? at quo exercitu? quo milite? quibus viribus? exundanti hujus torrentis vi, quæ munimenta, quos aggeres objicietis, ne perfractis repagulis, undique in perniciem veſtram ruat? Cæſaris res in Italia periclitantes ſuſtinuimus; Ducibus, commeatu, copiis, pecunia adjumento fuimus; fultum noſtris auxiliis Mediolanum ſtetit; omnia, quæ a nobis proficiſci poſſent, abunde, & cumulate præſtitimus. Nunc omnium rerum facies immutata eſt. Rex cum prævalido exercitu in Italiæ præcordia irrupit: nullo negotio Cæſareanis urbem, totius regionis caput, ademit: anni tempus, proſpere rei gerendæ opportunitas animum jam per ſe anhelantem ad majora impellunt. Cæſaris exercitus, neque juſto certamine cum hoſte congredi, neque e mœnibus exire oppidorum poteſt; Ticini, Laude, Cremonæ incluſi milites impetum hoſtium perhorreſcunt; auxilia incerta admodum, vel

lon-

1524 *longinqua; pecuniæ, vel ad continendos veteres, vel ad novos comparandos milites ſumma inopia; Cæſar in extremis Hiſpaniæ oris degens, neque auctoritate, neque conſilio, neque viribus jam labentibus, ac cito caſuris rebus præſto eſſe poteſt. Quid igitur? nos, qui undique bellorum incendiis circumfundimur, armis Gallorum circumcingimur, propriæ ſalutis oblivíſcemur? atque, ut Cæſaris res ruentes ſuſtineamus, nos in malorum omnium barathrum, certamque perniciem conjiciemus? Id non virtus arduis in rebus a vobis ſemper teſtata; non prudentia; non venerandi iſtius toto orbe Senatus canities timere nos ſinit. Nautæ profecto medio in mari fluctibus, ac procellis jactati, portum, quem recta tenere nequeunt, ventis obſecundando, tempeſtatibus obſequendo, curſum flectendo, ſæpe aſſequuntur; ita viri ſapientes, atque ii, qui in rebuſpublicis, imperiiſque regendis floruere, conſilia nonnunquam temporum rationibus accommodando, patriam e ſummis periculis eripuere. Exemplo, atque argumento nobis ſit Clemens Pontifex Maximus, vir exactæ prudentiæ, atque in maximis gerendarum rerum curis innutritus, qui cum primum Pontificatus gubernacula ſuſcepiſſet, medium ſe inter Imperatorem, regemque conſtituit, atque ut potentiſſimos principes in exitium Chriſtianæ Reipublicæ diſſidentes, reſtinctis odiis, conciliaret, enixe laboravit; cumque illorum animos a pacis ſtudiis averſos intelligeret, Regem faucibus Italiæ hærentem ingens moliri bellum inſpiceret; non exaſperandum, ſed officiis, benevolentiæque ſignificationibus alliciendum, mulcendumque duxit. Modo vero cum eo, jam Mediolani potito, de fœdere ſanciendo agere incepit. Ea res ſi ad exitum perducitur, Pontifex autem, & rex Galliæ, Republica prætermiſſa, conſentiant; quos vobis Italos Principes amicitia devincietis? Florentinoſne, qui Pontificis auctoritatem ſequuntur? an Duces, qui neque viribus, neque auctoritate pollent; immo clientelis, & patrocinio aliorum nituntur? Ad menſem jam videre videor, Gallum, nullo contradicente, toti Italiæ fræna injicere, illamque pro arbitrio moderari: in noſtros fines irrumpere: cuncta ferro, ſanguine, incendiis, rapinis deformare. Contra vero ſi illius, quæ ultro a vobis petitur, amicitiam amplectimini, ad quam a Pontifice adhortamini, ab ipſo Rege invitamini, omnia tu-*

ta,

ta, tranquilla, felicia nobis polliceri poſſumus. Ad hæc Aloyſium Mocenicum ita reſpondiſſe ferunt. 1524

Aloyſii Mocenici oratio.

Qui de rebus graviſſimis ſtatuunt, eos ab omni ſpe, metu, ira, odio, ceteriſque humani animi perturbationibus vacuos, ac liberos eſſe decet; ne, ſi rationis loco, quam agendorum omnium regulam ſane præſtantiſſimam a Deo optimo maximo accepimus, animi motus ſæpe illi adverſos in conſilium vocemus, recti ſpecie decepti ea decreta amplectamur, quæ ſæpe Reſpublicas cum ignominiæ nota maximis objectas periculis aliquando peſſum dedere. Quod utique in conſilio de tantis rebus capiendo ne vobis accideret, verendum fortaſſe eſſet; niſi veſtra conſtantia, Patres Ampliſſimi, arduis Reipublicæ temporibus, non huic modo civitati, ſed Italiæ, atque univerſo orbi perſpecta omnem mihi penitus hanc dubitationem ex animo eximeret. Quis enim, dum ex hoc loco ſumma auctoritate, & eloquentia ampliſſimum Virum diſſerentem audivit; potius trepidatione, metu, terrore ſuadere vobis Gallorum amicitiam, quam ratione, aut præteritarum rerum exemplis non animadvertit? quaſi vero larvis, ac terriculis majorum exempla, veſtra inſtituta non maxime præponderent. Nemo ſane ignorat, qua fide, integritate, conſtantia ſanctiſſimi illi viri, qui nobis florentiſſimam iſtam Rempublicam, atque imperium, veluti per manus tradidere, ſocietates, fœderaque coluerint; ut ſæpe ſociorum cauſa graviſſima bella ſuſceperint: non pericula, impetus hoſtium, cædes reformidarint: quo effectum eſt, ut ſummi Reges, ac nationes amicitiam veſtram concupiverint; inde Venetum nomen uſque ad extremas orbis regiones protentum immortalem gloriam huic Reipublicæ, ac peramplum imperium pepererit. Tot egregia decora a majoribus noſtris parta, ut hoc uno Senatuſconſulto obſcurare velitis, auctor vobis eſt Triviſanus; dum, ut pacti ſuperiori anno cum Cæſare fœderis obliviſcamini, Galliarum Regis ſocietatem amplectamini, eximia dicendi vi, & copia enixe contendit. Quoniam vero illud ſummopere ab inſtitutis veſtris abhorrere novit, ut nulla cauſa permoti ſocietates, ac fœdera ſanctiſſime icta, & confirmata dirimatis, atque convellatis, eo diſputando orationem flectit; Gallos Mediolano potiri, viribus pollere, Regem quacumque velit armis ſibi ſternere iter poſſe, Ticinum bre-

1524 *vi in ſuam poteſtatem redacturum, res noſtras eo loco eſse, ut, niſi fœdere cum Gallis inito, nulla nobis ſpes reliqua ſit. Quæ omnia ſi ita ſe haberent, ut Triviſanus diſſeruit; conſtantiæ tamen, ac dignitatis veſtræ eſset, omnia prius experiri, nihil prætermittere, antequam ab oppigneratæ fidei veſtræ teſtimoniis recederetis, ſponſiones, ac pacta infringeretis. Verum non ea eſt rerum conditio, ut ad extrema quæque non evitandæ neceſſitatis remedia confugiendum ſit, ut præcipites in Gallorum amicitiam nullo conſilio, nulla re urgente proruamus. Nam quid rei eſt, cur copiis, & Ducibus Cæſaris parum fidamus? prælione ſunt victi? an magna pars exercitus deleta? an forte nulla auxiliis, copiiſque augendis ſpes relicta? Integer exercitus; ſtrenui, atque obſtinati Duces; ſubſidia undique accerſuntur. At vero a Gallis enſibus vagina reconditis Mediolanum in poteſtatem redactum; Cæſareani omnes in fugam verſi. Primum quæ illius civitatis conditio hoc tempore fuerit, nemo non novit: peſtilentia abſumptos cives: urbem deſertam, cunctarum rerum inopia laborantem: diruta mœnia: proſtratos aggeres, ut ne minimum quidem priſtini roboris, atque amplitudinis retineat. Deinde non fuga arrepta, ut fertur, Cæſareani a Mediolano receſſere; quinimo mature habito inter prudentes, atque bellis adminiſtrandis aſſuetos Duces conſilio, cum ſatius eſſe duxerint, peramplam civitatem, quam tueri non ſine maxima difficultate poſſent, hoſti permittere, quam robur copiarum in illa defendenda ſummis periculis objectare; Ticino, Alexandria, Cremona militum præſidiis firmatis, donec externo milite exercitu aucto, ad decertandum acie cum hoſte pares ſint. Quis enim ſibi perſuadeat, Cæſarem, qui ampliſſimum in Italia imperium, tot impenſis, laboribus, ac ſanguine partum poſſideat, curam illius, vel retinendi, vel recuperandi abjicere omnem velle? Non hoc præterita egregia facta; non mens; non ætas; non ardor, atque impetus illi inſidens ad gloriam; non imperatoriæ dignitatis apex perſuadent. Ex Germania, Hiſpania, & ceteris, quæ nomini Auſtriaco parent, copias in Italiam mittet, omni ope, ſtudio, conatu de Inſubrum imperio cum Rege certaturus. Quæ ſi contingant, quid, ſpreta illius amicitia; quid, contempto fœdere, tunc vobis agendum erit? cum amicos longe, ho-*

ſtes

ſtes prope, atque in ſinu, ut ita dicam, habuerimus? At Pontifex, qui auctoritate plurimum valet, atque in utramvis partem pendeat, ſummum ad victoriam conſequendam momentum affert, amicitiam Regis complectitur; de paciſcendis cum illo fœderibus agit; vos hortatur, rogat, ne a ſuis diverſa conſilia ineatis. Facit ſane Clemens, quod e re ſua fore exiſtimat; Cæſari, nulla pactorum conditione obſtringitur; ſemper Gallis inſita quadam patriæ propenſione favit: nos Cæſari ex fœdere obſtricti, neutri parti unquam addicti fuimus; amicitias publica utilitate, dignitateque metimur; neque Pontificis cohortationes apud nos majus pondus habere debent, quam commoda, ornamentaque Reipublicæ patiantur; cum idem Pontifex ſi aliquo minus fauſto eventu (ut in bellis plerumque ſolet) Gallorum victoriam in dubium vocari ſenſerit, qua facilitate modo Gallis; eadem tunc Cæſareanis adhæſurus ſit. Vos vero, Patres ſapientiſſimi, qui animi moderationis, conſtantiæque ſingularis apud omnes gentes laudem tuliſtis, videte, ne tam præpropera cum Gallo ſocietas ex levitate potius animi, quam ex eodem moderationis, ac conſtantiæ fonte fluxiſſe videatur; cum præſertim Gallorum Regem nullo unquam tempore amicitiam veſtram aſpernaturum certum ſit, nullum majus in Mediolanenſi imperio retinendo firmamentum, quam amicitiam, ſocietatemque veſtram habiturum. 1524

Ob diverſas Senatorum ſententias eo die nihil a Senatu decerni potuit: quatriduo poſt eodem coacto, cum recentia Pontificis officia, quibus Patres ad Gallorum amicitiam trahere conabatur, acceſſiſſent, eorumque vires incrementa quotidie ſumerent, Collegii Patres Marco Foſcaro, apud Pontificem oratori, ita ſcribendum, mandandumque eſſe cenſuerunt, & iiij. kal. novembris ad Senatum retulere: Pontificem adiret; miram illius prudentiam, vigilantiam, qua pro communi reipublicæ Chriſtianæ ſalute excubaret, Senatus nomine quam maximis poſſet laudibus extolleret: ab illius conſiliis nunquam alienum, aut averſum fore, totum hoc grave negotium in ejus auctoritate, conſilio, voluntateque reponere, quem, ut ſummum in terris locum obtinentem decet, publicæ incolumitatis cuſtodem, ac vindicem haud dubiis argumentis perſpexerit. In hujuſcemodi Senatuſconſultum, Zacharia Bembo conti-

1524 nentis Præconſultore licet magna dicendi vi, atque impetu animi contradicente, frequentes Senatores ivere. Sequenti vero die ex Foſcari literis acceptum eſt, Joannem Matthæum Gibertum omnium Clementis conſiliorum participem, qui Datarii munere fungebatur, citatis equis ad Regem ab eo miſſum, ut de fœdere ſanciendo ageret.

Cæſareani interea Duces, ut Ticinum fortiter adverſus Gallos propugnarent, nihil prætermittunt: annonam omnis generis in urbem convehunt: ſtationes militum diſponunt: molas frumentarias parant: pecuniam undique conquirunt: ſelectos fide, & ſolertia viros in Germaniam ad novos illius gentis delectus habendos mittunt. Ferdinando Davalo injungunt, ut Hiſpano milite Laudem in fide contineat, magnum in ea urbe momentum ad bellum eſſe, quod Abdua flumine, quo illius mœnia alluuntur, ad colligendas copias eſſet opportuna, eaque ab hoſtibus occupata, Ticino Germanorum ſupplemento ſubveniri non poſſet, omniſque trans Abduam ora cum Cremonenſi agro in hoſtes foret conceſſura. Gallorum rex eorum omnium, quæ ad Ticini expugnationem neceſſaria eſſent, nihil prætermittebat; ac v. kal. novembris urbem aggreſſus ad Carthuſianorum ædes quinque a Ticino paſſuum millibus caſtra locat, quæ dum propius admoventur, levioribus certaminibus propugnatorum virtutis periculum facit; mox diſpoſito circa urbem exercitu, aptatis tormentis, biduum ab oriente, & occidente mœnia continenter quatiuntur; quorum ingenti impetu, ac vi nonnullis in locis diruta, ac proſtrata, aditum in urbem patefecerant. Rex milites foſſas tranſilire, & per murorum ruinas ordinata acie conſcendere jubet. Gallorum virtuti, & audaciæ acriter Germani, Hiſpani, atque oppidani obſiſtunt; utrinque compluribus cæſis, Galli repelluntur. Irrito eventu ingreſſu urbis tentato, ad operas vinearum, aggerum, propugnaculorum, cuniculorumque divertit; quæ cum abſque temporis mora ad exitum perduci non poſſent, ac nulla re propugnatorum conſtantiam imminui animadverteret, cunctationis impatiens, Ticinum amnem in duo diſtractum cornua; alterum civitatis mœnia alluens, prælatis, latiſque aggeribus divertere ab urbe, atque uno, eodemque alveo deducere parat, ut ex ea parte urbem

tur-

turribus, & propugnaculis nudatam, ac profunditate tantum aquarum tutam, feliciori ſucceſſu adoriatur. Sed incredibili prope hominum multitudine opere inchoato, immenſiſque in eo perficiendo exhauſtis pecuniis, cum repente pluviæ incidiſſent, aquarum inſueta, ac vehementiori copia irriti conatus ceſſere. 1524

Quapropter, neque vi, neque operibus Ticinum expugnari poſſe Galliarum rex expertus, obſidione civitatem premere, tum ad rerum omnium inopiam redactam compellere ad deditionem ſtatuit. Quæ cum brevi temporis intervallo perfici non poſſent, duriorem, atque animo conceperat, urbis expugnationem Pontifex fore arbitratus, animi anceps, variis agitatus curis, quidnam potiſſimum tanta in re agendum eſſet, mente volutabat, totumque belli exitum ex Ticinenſi oppugnatione pendere ratus, nihil undequaque tutum ſibi decernere poſſe videbatur: defenſo a Cæſareanis Ticino, Gallorum impetum retundi, vincique illos poſſe: urbe a Rege vi, aut deditione recepta, reliquam Inſubrum ditionem ſtatim in illius poteſtatem conceſſuram, ac reliquias Cæſareanorum exercitus brevi confectum iri. His flebat, ut in Clemente priſtinus ille ardor, quo cum Rege amicitia, ac fœdere jungi concupiverat, paulatim langueſceret, & reſtingueretur, conſiliumque a Ticinenſis expugnationis exitu petendum cenſeret. Eam rem vocato ad ſe Reipublicæ oratori ſecreto aperuit. *Summa*, inquit, *prudentia hac tempeſtate, dum maximarum rerum momenta in ancipiti ſunt, utendum, cunctatione opus eſſe, ne ex feſtinatis conſiliis omnia in ſumma pericula prolabantur; proinde ſibi conſtitutum eſſe, nihil hoc rerum ſtatu certi decernere; ſi Ticinum Cæſareani tuerentur, fœderi cum Rege ineundo moras nectere: contra ſi urbe Gallus potiatur, ſtatim cum Rege ſocietatem, fœduſque inire, & a Cæſaris Ducibus flagitare, ut penitus Inſubrum imperium Gallo cederent; abnuentibus, illico bellum illaturum: cupere, quæ mens Patrum hac in re ſit, intelligere.* Foſcari literis, ut moris eſt, in Senatu perlectis, variæ fuere ſententiæ; nonnullis conſilium Pontificis probabatur, reſcribendumque cenſebant, Ticino expugnato, ſtatim cum Rege ſocietatem ineundam. Aloyſio vero Mocenico conſilii Sapienti, licet Ticinum in Regis pote-

1524 ſtatem perveniret, nihil tamen, niſi denuo conſulto Senatu, fieri placebat. *Quid enim ſi Cæſareani, Ticino amiſſo, adhuc milites ſub ſignis continerent, atque haud diſpares viribus, juſto prælio cum hoſte congredi vellent? quid ſi Gallus multa cum cæde, ac ſanguine urbe potiretur? Temporis momento dubios humanarum rerum caſus verti; plurimum fortunam in bellis poſſe; quocirca nihil incerto eventui committendum, neque aliquid abſque Patrum conſenſu in re tanta perficiendum.* Qui alterius erant ſententiæ, *ſummopere cavendum eſſe*, ajebant, *ne ambiguo reſponſo Pontifex turbatus, atque in hac rerum fluctuatione incertus, Reipublicæ conſilia ſuſpecta, amicitiam parum fidam opinaretur, ſeparatimque ab ea conſilia caperet, quo nil periculoſius, nil durius hoc tempore accidere poſſe: ut contra nil ſalubrius, & conducibilius, quam communia conſilia, communem mentem cum Pontifice habere: nulli dubium eſſe, quin de toto belli eventu ex Ticinenſi obſidione conjectari poſſit; unde non modo Galliæ Ciſalpinæ, verum etiam totius Italiæ res pendere neceſſe ſit.* Verum cum in neutram ſententiam Senatores iviſſent, Hieronymi Peſarei conſilium audivit, ac probavit Senatus. Is neque Pontificis animum in ſuſpicionem adducendum, neque ſtatim Ticino occupato, fœderis conditiones amplectendas, quæ extremæ erant ſententiæ, cenſebat: facile id aſſequi poſſe, ſi Foſcarus Clementi ob oculos poneret, auctas ſenis Germanorum peditum millibus Cæſareanorum copias, comparatam ducentum quinquaginta aureorum millium pecuniam, Hiſpanorum militum auxilia, quæ propediem in Italiam ventura fama vulgaverat. Quid ſi Ticini expugnatio multo ſanguine, cæde, detrimento Gallis conſtet? tunc (niſi importuna celeritate utendo, nimis anxii de Gallorum ſocietate videamur) majori certe cum utilitate, ac dignitate totam rem tranſigi poſſe: neque vero hæc ea de cauſa dici, ut quidquam de illius egregia prudentia, & virtute ambigatur; ſed, ut ad præſtandam ſingularem animi gravitatem, ac moderationem, qua mirifice excelleret, eo magis inflammaretur; Senatum nunquam ab illius conſiliis, ac voluntate alienum fore. Eodem fere tempore Prorex Carolum Aragonium, Franciſcus Sfortia Equitem Bilium, Venetias miſere, qui Patrum Collegium ingreſſi, voce, & ſcriptis in hanc ſententiam ſunt loquuti.

Carolus Aragonius & Eques Bilius a Prorege & Sfortia ad Venetos miſſi.

Oratorum Aragonii, & Bilii oratio.

Ni-

Nihil unquam Cæſareæ, Catholicæque Majeſtati æque animo hæſiſſe, quam Italiam per multos annos graviſſimis bellorum incendiis conflagrantem priſtinæ dignitati, ac tranquillitati reſtituere: itaque cum primum ad Imperatoriæ dignitatis faſtigium evectus eſt, hac in re omnes ſuæ potentiæ, ampliſſimorumque regnorum vires, ac nervos contuliſſe: idcirco ut Franciſcum Sfortiam cognatum ſuum ſuperioribus menſibus bello a Gallis petitum in imperio Mediolanenſi retineret, nullis ſumptibus, nullis laboribus peperciſſe: Gallorum gentem hujus provinciæ ſubigendæ cupidam, a pacis conſiliis ſemper averſam, a cervicibus Italiæ repuliſſe: duos ſummi nominis Duces, Lautrechium, & Gauferium cum copiis pene deletis, ut ſe in Gallias reciperent, coegiſſe: ſcire, ac teſtari Proregem, optimam, atque egregia Imperatoris mentem; quæ ad ſe non ſpectarent, non modo non occupaſſe; ſed ne concupiviſſe quidem, neque cogitaſſe: id ſane pro communi ſalute ſummis votis exoptaſſe, ut omnes ſuis contenti, quiete, atque otio fruerentur. Huic tam humano generi præſtabili voluntati unum Franciſcum Galliarum Regem reluctari, qui ambitione, inſitaque ſibi inexplebili regnandi cupiditate nihil non moliatur, ac tertium fortunæ aleam in hac provincia experiri velit, ſi forte illius partem aliquam occupare, atque ad ſe rapere queat, humanis, diviniſque haud quaquam parſurus. Hiſce auſis, & conatibus pro Cæſaris dignitate, pro Italiæ incolumitate Proregi obſiſtere ſtatutum eſſe, ac propediem exercitu decem Germanorum peditum millium adventante in aciem exire, cum Rege, aut ad Ticinum, aut quocumque Senatui libuerit certaturum: proinde a Republica, quæ amicitia, & fœdere Cæſari adſtricta eſſet, petere, ac flagitare, ut pedeſtribus, equeſtribuſque copiis cum Cæſaris exercitu conjunctis, pulſo ex Italia Rege nobiliſſimam provinciam a Gallorum dominatione eriperet: certam victoriam polliceri: exercitum neque virtute, neque numero cum hoſtibus conferendum; Hiſpanos milites ad ſex mille cum Davalo, cum Prorege, & Carolo Borbonio quatuor Italorum millia eſſe; Novocomi in præſidiis mille, Alexandriæ duo peditum millia contineri; Ticini quinque Germanorum millia, quingentos Italos, Hiſpanos totidem reperiri: bis accedere mille quingentos cataphractos, in iis quingentos 1524

1524 *Sequanos numerari, leviores equites mille, præter decem Germanorum peditum millia, qui jam Alpes ſuperaſſent, atque in Ciſalpinæ Galliæ plana deſcenderent. His ſi Reipublicæ copiæ accederent, quis jam animo cumulatæ victoriæ gloriam prærípere vereatur? Quapropter pro amicitia, pro fœdere ſuperiore anno cum Cæſare percuſſo; pro Franciſci Sfortiæ incolumitate, qui ſemper addictiſſimus Veneto nomini fuerat; pro Reipublicæ Venetæ gloria petere, hortari, orare, ut ſtatim ea de re Senatus decernat, ne mora tempus terendo eximiæ rerum optime gerendarum occaſiones præterlabantur.*

Franciſcus rex Neapolitanos invadere ſtatuit.

Dum in re tam gravi anceps Senatus cunctatione utitur, ex novarum rerum ſucceſſibus novæ in nutante Pontificis mente cogitationes oboriuntur. Nam rex, ubi ſpei a ſe de Ticino celerrime occupando conceptæ exitum nunquam reſpondere animadvertit, copiarum partem ad Neapolitanum regnum invadendum mittere ſtatuit; duorum alterum fore ratus; aut Proregem, ut ſuæ fidei commiſſum Neapolitanum regnum tueretur, Inſubribus relictis, eo ſtatim cum majori, validiorique copiarum parte convolaturum; aut, illo abſente, copiis fere omnibus exutos Neapolitanos ægre ſuorum impetum laturos. Joanni itaque Scoto, Albaniæ Duci, id onus a Rege imponitur; ut ſexcentis levioris armaturæ equitibus, ducentis cataphractis, quatuor Italorum peditum millibus ex univerſis copiis delectis, Apennini jugis ſuperatis, in Neapolitanos impetum faciat. Rentio Ceriti mandat, ut iis militibus, quos ad claſſem, quæ adhuc in Herculis portu detinebatur, ducebat, præſto eſſet: complures ex Urſina familia adfuturos, quæ Gallicæ factioni ſemper ſtuduerat; iis, ut in agro Romano quatuor peditum millium delectum haberent Franciſcus juſſerat. Quæ res Pontificis animum nil tale ſuſpicantem vehementer perculere; angebatur, quod Gallorum exercitus per ſuos fines iter facturus eſſet. Ducum conſilia, militum inſolentiam pertimeſcebat; regno Neapolitano Regem potiri æquo animo pati non poterat. Si tranſitum Gallis per pontificios fines permitteret, Cæſarem illum pro hoſte habiturum; ſin vero renueret, Regis offenſam ſubiturum; utroque bellum in fines illius allici; nec ſine magno Italiæ diſcrimine Regem evehi: in clientela Eccleſiæ Neapolitanum regnum eſſe; beneficia-

ciarium illius Cæſarem, qui nuper a Leone Neapolitanorum rex declaratus fuerit: ſe invito, atque inconſulto nil hujuſmodi Regem moliri oportere. Omni itaque ſtudio ab hac ſententia illum avertere contendit; nondum perfecta Mediolanenſi expeditione, Neapolitanum regnum invadere, periculi rem plenam eſse; ſejunctas copias, neque in Inſubribus, neque Neapoli onus belli ſuſtinere poſse; Cæſareanos pecunia, recentibuſque auxiliis auctos, in Gallia Ciſalpina ſuperiores futuros; magnam Italiæ partem, antequam in Neapolitanum regnum perveniat, emetiri exercitum oportere; interea claſse milites, auxilia, ceteraque ad illius defenſionem convehi poſſe. His pollicitationes adjiciebat, ut Mediolanenſi ditione rex potiretur, omni ope enixurum. 1524

Dum hæc cum Rege ageret, Carolo pollicebatur, Gallos ſe nunquam Neapolitano regno potiri paſſurum; cunctis viribus illi adfuturum. Hoc pacto Principum ſpes alere, utriſque amicum, & gratum ſe reddere; atque, ut ſe ab implicita, & involuta conſiliorum ratione explicaret, de concordia inter Regem, atque Imperatorem concilianda multa mente agitare. Id vero ſe conſequi poſſe arbitrabatur, ſi Regi Inſubres, Cæſari Neapolitani parerent, Franciſcus Sfortia in Cardinalium Collegium cooptaretur, atque illi viginti aureorum millia ſingulis annis perſolverentur. Hæc Marco Foſcaro exponit: addit ſingula Sinueſſano Duci Caroli Legato, ac Proregi ſignificaturum; qui ſi cedere Inſubribus velint, ſtatim ad pacis conditiones venturum; ſi abnuant, bellum quoque indicturum; ſi eadem mente Veneti fuerint, eandemque fortunæ aleam ſubire velint, eodem adſtrictos fœdere ſibi adjuncturum: interea rogare, ne quid certi de Senatus ſententia Cæſareanis reſpondeant; cunctatione utantur, ac mora tempus trahant. Paulum Victorium ſtatim ad Proregem mittit, qui nuntiet, Pontificem, uti in terris Chriſti vices ſuſtinentem decet, nil vehementius cupere, quam, ut reſtinctis aliquando odiis, belliſque fine impoſito, optata pax toti orbi Chriſtiano affulgeat; id ut facilius conſequi queat, arma ſæpius iniquo Italiæ fato ſumpta recondi jubere; ſponſorem ſe, vademque ſtatuere; nihil moleſtiæ Neapolitano regno Regem illaturum: ſi id moliretur, nullo

Clemens Paulum Victorium ad Lanojum mittit.

1524 lo pacto paſſurum ; ſummis votis optare, hortari, Inſubres funeſtum tot incendiorum pabulum ſibi oppignerari ; e Republica eſſe cenſere, ut Rex ea regione potiatur, potentiſſimique Principes haud exiguo ſinguli in Italia imperio contenti ſint . Ad hæc Clementis poſtulata Prorex in hunc modum reſpondit : Sapienter a Cæſare Italiæ pacis diuturnitati conſultum fuiſſe , dum ſuperioribus annis cum Leone Pontifice Maximo communicatis conſiliis , Franciſcum Sfortiam Inſubrum provinciæ præficere , Gallos penitus ex Italia ejicere ſtatuerat: ſummis impenſis, ingenti labore, magnis copiis inſtructis , votis fortunam non defuiſſe ; pulſos Italia Gallos , Sfortiæ imperium reſtitutum : mirari quanam tandem re permotus Pontifex novis rebus, conſiliiſque ſtudere velit : ſi pax illi Italiæ, ut prædicat, cordi ſit, gentem turbidam, inquietam, nova ſemper appetentem, ac molientem longe ab hujus provinciæ finibus arceat ; neque Principi , ad quem jure Inſubres ſpectant, illorum imperium adimat ; ſi diverſas rationes cogitationum , ac conſiliorum inierit, Italiam, Chriſtianamque Rempublicam continentibus bellorum fluctibus jactatum iri . Quod vero Mediolanenſem ditionem Pontificis poteſtati permittat , id a Cæſare in mandatis non habere ; neque ſibi ſuaderi poſſe , ullo unquam tempore id Cæſarem facturum : nihil ſibi Imperatorem aliud præcepiſſe, quam, ut omni conatu, viribus, ſanguine denique ipſo Inſubres tueretur ; nunquam ſe, vel metu, vel ſpe, vel ſi fœderati quoque arma adverſus Imperatorem ſumerent , ab officio receſſurum . Sinueſſanus eadem ferme Clementi reſpondit ; nullam ſe ad ea negotia perficienda facultatem habere ; verum de tota re ad Proregem ſcripturum .

Lanoji Proregis re. ſponſio.

Senatus, novis Pontificis conſiliis intellectis, eo magis adducebatur, ut tempus proferendo nil certi Proregis, ac Ducis legatis reſponderet ; & præſertim , quoniam rumor de Neapolitana expeditione confirmatus ſuſpicionem Patrum animis injecerat ; ne Prorex , ut regno ſibi credito opem ferret , Mediolanenſes res deſereret , ac Rempublicam Gallorum viribus objiceret . Jam enim Albaniæ Dux, rebus ad Neapolitanam expeditionem comparatis , itineri ſe commiſerat, atque Apennini juga tranſgrediebatur ; qua re vehementer

Cæſa-

Cæſareanorum animi angebantur ; cum nondum auxiliis firmato exercitu, pecunia laborantes, duplici laceſſiti bello, vel deſerere Inſubres, Galliarumque Regi ultro objicere, vel Neapolitanos copiis, ac ſubſidiis nudatos, hoſtium libidini relinquere cogerentur. Proregis mens cum primoribus, qui illi a conſiliis erant, eo vergebat, ut, Inſubribus relictis, cum copiis Neapolim quam maximis itineribus properarent ; ne milite, ac Ducibus deſtitutum regnum, in quo vetus in Gallos populorum ſtudium adhuc vigebat, imparatum hoſtes adorirentur. At Davalus, qui rei militaris diſciplina, atque animi magnitudine ceteris anteibat, contra diſſerere ; neque e Cæſaris dignitate ; neque ex utilitate publica eſſe, paulo ante armis partum imperium per ſummum dedecus amittere ; ac nondum ſignis collatis, nondum robur, ac virtutem hoſtium expertos, nullo incommodo accepto, oppida, urbes, populos prædæ loco Gallis relinquere. An non id invictum Cæſaris nomen perpetuæ notæ labe commaculatum poſteritati mandaturum ? an non ampliſſimum Italiæ imperium in diſcrimen adducere, ſi ſponte derelicta Mediolanenſi ditione, pro Neapolitano regno decertaretur ? Sex millia Germanici peditatus robora jam in caſtris eſſe ; totidem paulo poſt adventura ; ſi adhuc ad non multos dies contineatur exercitus, rerum præclare gerendarum opportunitates ducum prudentiæ, virtuti militum non defuturas : ex hoc uno ſalutem Italiæ, incolumitatem, ac decus Imperii pendere. Nam Inſubribus amiſſis, & Gallicæ victoriæ fama per cunctorum populorum ora pervagata, Neapolitanum quoque regnum cito in hoſtium poteſtatem caſurum : iiſdem retentis, Neapolitanos non modo, & quidquid in Italia Cæſar obtinet, conſervaturos ; ſed victoriæ certos fructus ingenti gloria cumulaturos. Vicit Davali ſententia ; verum ne penitus Neapolitanos deſeruiſſe viderentur, Honorato Cajetano cum pecunia Neapolim miſſo mandatur, ut cum regni primoribus equitatus, peditatuſque delectu habito, Neapolitanum regnum quacumque ratione poſſent, tuerentur..... *Deſunt nonnulla*. 1524

M. D.

1525

M. D. XXV.

CUm inſequentis anni principio ad Ticinenſem expugnationem cunctorum converſis animis, atque oculis, tantæ rei exitum ſolicitis mentibus homines præſtolarentur, non ceſſabant Cæſaris duces cum Senatu agere, ut ſuas copias cum Cæſareano exercitu conjungeret, cum Rege de rerum ſumma dimicaturi. Ob eam cauſam Hieronymum Caracciolum Venetias miſere, qui, Alphonſo Santio ordinario Cæſaris legato, ac Mediolanenſi oratore comitante, cum Patrum Collegium adiiſſet, ut in ſuam ſententiam Senatum impelleret, multis, & graviſſimis verbis egit: *Nunquam ſibi in animum Proregem inducere potuiſſe, Rempublicam, quæ ſumma ſemper fide cum exteris quoque gentibus moribus, cultu, religione a nobis diſſitis jura ſocietatis coluerit, hac tempeſtate, hoc rerum ſtatu Imperatori amico, & fœderato deeſſe velle, qui omnia cumulate præſtiterit, quæ ſuperiore anno pacta fuerint: neque ſatis ſcire, cur idem Senatus, qui paucis ante menſibus fortiter, ac ſumma cum laude in eadem cauſa arma induerit, nunc a ſe ipſo diſſentire videatur. Miſſos ſuperioribus diebus a Prorege Neapolitano Carolum Aragonium; a Franciſco Sfortia Equitem Bilium, ut de Cæſaris exercitu, de hoſtium viribus ſingillatim Senatum docerent, ſimulque hortarentur, ut cunctatione amota, Cæſaris exercitui ſuas copias ſociaret: nondum hac in re Senatus mentem, ac ſententiam percepiſſe; hinc hoſtes inſolentiores factos nihil non audere; Inſubres quotidie majoribus calamitatibus objici; multos hoc exemplo ab officio deterreri; quamplures Gallo accedere; nonnullos ſuſpicione tranſverſos agi; alios in perniciem Cæſaris nova conſilia agitare: neque tamen Senatuſconſultum aliquod fieri: Proregem exiſtimare id accidere, quod Imperator, ac Legatus ex hac omnium copiarum conjunctione, ut fertur, detrimenti aliquid Rempublicam capere poſſe affirment; tamen Proregi, & ſummi nominis ducibus certa ratione conſtare, in hoc uno ſalutem, dignitatemque Reipublicæ, atque Italiæ totius repoſitam eſſe: ne quis vero pluris hoſtium vires, noſtras minoris æquo æſtimet,*

Hieronymi Caraccioli Cæſareanorum Oratoris oratio.

cer-

certo illud conſtare, Gallorum, Ticino amne trajecto, haud parum diminutas, noſtrorum auctas copias eſſe : poſt Mediolanum Gallico impetu occupatum nullo incommodo noſtros affeciſſe ; licet tunc Proregi, præter Germanos, qui Ticinum tuentur, ſex Hiſpanorum, quatuor Italorum peditum millia tantum adeſſent : contra vero non parva hoſtibus damna noſtros intuliſſe. Quis neſcit poſtea Helvetios multos, complures Italos a Gallo diſceſſiſſe ? manum militum haud exiguam cum Duce Albaniæ Neapolim verſus contendiſſe ? Rhætorum tantummodo quatuor millia ; mille Sedunenſes acceſſiſſe ? Nos vero ſex Italorum, ſeptem Germanorum millium numero copias auxiſſe ? ut, ſi acie certandum ſit, numero aut ſuperiores, aut certe non impares futuri ſimus ? ut interim militum robur, ac fortitudinem, Ducum dexteras victoriis aſſuetas, militarem diſciplinam longo labore, & periculis partam ſilentio præteream, quibus nos longe Gallis antecellere compertum eſt. His mille, ac ſexcenti leviores equites accedunt, qui numero, & virtute præſtant ; cataphracti præterea, qui nulla ratione ſint conferendi cum Gallicis ſexcentis nuper cum Albaniæ Duce in Neapolitanum regnum profectis. Ad hæc civitates munitiſſimas, incolas Cæſaris nomini addictiſſimos, hoſtibus infenſiſſimos habemus : quæ omnia certam apud nos victoriam fore pollicentur ; cum præſertim ſeptem Germanorum millia, equitum quoque non exiguus numerus propediem in caſtra venturus ſit. Neque vero ignoramus, quæ malevolorum hominum vocibus in vulgus jactata circumferantur ; Inſubrum imperium pro ſe arripere Cæſarem velle ; id ne vi facere videatur, hoc obtentu tegere, quod ingentem auri vim in illo protegendo effuſiſſime exhauſerit : rem ſane tanto Principe indignam, qui fidem, pietatem, juſtitiam omni tempore ſummopere coluerit ; neque ullis vel ingentibus præmiis propoſitis averti ab officio potuerit. An non id aperte oſtendit, Franciſcum Sfortiam in fœdere Ducem Mediolani declaraſſe ? a Senatu petiiſſe, ut Helvetii ad Italiam, in primiſque ad Inſubrum ditionem tutandam aſciſcerentur ? Hujuſce rei ſi qua in animis veſtris hæret ſuſpicio, Prorex, qui Imperatoris mentem multis argumentis, & literis optime perſpectam, & cognitam habet, vadem ſe, ac ſponſorem, ſi ita Senatui libuerit, fore pollicetur, 1525

1525 *cetur, conſtituto tempore Imperatoris decretum de Sfortia in Mediolanenſi imperio confirmando allaturum. Ad impe:ſas quod attinet, totam rem Patrum judicio, voluntatìque permiſſurum. Quocirca omni abjecta mora, hæſitationeque amota, ictis fœderibus, amico Imperatori, laborantibus Inſubribus ſatisfaciant.*

Caracciolo ex Senatus decreto in hanc ſententiam reſponſum eſt. *Nullum officii genus, quod ſummam erga Cæſarem benevolentiam, obſervantiamque patefaceret, prætermiſſum fuiſſe: teſtari ſuperiori anno, ut dignitatem, imperiumque illius in Italìa adverſus Gallorum vim, & copias ſuſtineret, geſta: mentem minime immutatam: alia tempora, alia conſilia, diverſas adminiſtrandi belli rationes expoſcere; neque cuncta volubilitati, inconſtantiæque fortunæ permitti; neque uno certamine, momento, de ſumma rerum periclitari oportere: non, ſi adeſſet, pro eximia illius prudentia Imperatorem ſecus facturum: ſi patientia, & cunctatione Prorex uti velit, aut victoria incruenta potiturum, aut honeſtis conditionibus inter potentiſſimos Principes pacem confectum iri; in hoc enim totum eſſe Pontificem, officiis, literis, nuntiis tantæ rei ſedulam operam navare: Cæſarem ab iis conſiliis minime alienum eſſe, eo magis quod nihil in Galliam, ut omnium fama percrebuerat, moliretur. Quid porro ſi Reipublicæ copiæ cum Cæſareanis jungantur? vel ad Ticinum obſidione liberandum, vel ad Mediolanum oppugnandum deflectant? congrediendum, certandumque acie fore, aut turpiter prælium vitari, ſubduci copias oportere; quorum alterum periculi plenum eſſe, rerum uſu, ac militari prudentia duces ſumma neceſſitate compulſos extremum omnium experiri; alterum vero ampliſſimæ victoriæ aditum hoſtibus patefacere, ut, non modo Inſubrum provincia, ſed quidquid, vel Carolo, vel Reipublicæ in Italia pareat, in Regis poteſtatem caſurum ſit. Neque vero id minus Rempublicam urgere, quod, Abdua flumine trajecto, in Bergomates Rhætorum permagnum numerum eſſent immiſſuri, quibus cuncta ferro, ſanguine, præda permiſcentibus, aut copiæ revocandæ, aut innoxii, optimeque de Republica meriti incolæ hoſtium libidini, ac violentiæ relinquendi. Cunctandum itaque hoc tempore Se-*

natum

natum cenſere; ne ſupremo cuncta diſcrimini objiciantur; neve pacis ſpes in multorum animis concepta, inſigni aliqua, & Chriſtianæ Reipublicæ deflenda calamitate conteratur. 1525

Hæc Venetorum conſulta; hæ conſiliorum rationes eo ſpectabant, ut in re ancipiti variis fortunæ caſibus, ac viciſſitudinibus obnoxia, neque in Imperatoris, neque in Regis offenſam incurrerent. Verum jam ita ſe res habebant, ut earum eventus omnium populorum, ac Principum Europæ mentes hæſitabundas, ac ſuſpenſas tenerent: in utram partem victoria inclinaret, ærumnis, & calamitatibus orbi Chriſtiano ſe ſe objicientibus; atque Italiæ præſertim, quæ ſuperioribus annis oppugnationibus, ac præliis vexata, miſeranda cunctis gentibus humanæ ſortis exempla præbuerat; neque adhuc, quibus fœde diſcerpta fuerat, vulnera coaluerant.

In primis vero Pontifex, ac Reſpublica Veneta ſummis angebantur curis, quod rerum præſentium mutationem conſecuturam circumſpectabant; nihilque moleſtius, quam duos Principes acie de hujus provinciæ imperio decertaturos cernebant: Cæſarem Pontifici infenſum, Reipublicæ amicitiam ſuſpectam habere, victricia illius arma timenda eſſe: neque minus ſi Rex victoria potiretur, verendum ne felicitate impotens, atque elatus cuncta ſuo arbitratu in hac provincia moderari vellet. Quamobrem quantum precibus, atque adhortationibus niti poterat Clemens, ne Reges in arma ruerent, contendebat. Per Albertum Carpenſem, Franciſcum admonet, orat, obteſtatur, ne cum Cæſareanis acie decertet; neve fortunas, opes, potentiamque Gallicæ gentis horæ momento in ſummum diſcrimen conjiciat. Eumdem Carpenſem hortatur, ut Sigiſmundum, qui illi erat a ſecretis, in caſtra mittat, ut Regis animum a prælio ineundo amoveat. Idem quoque agit cum Novioduni gubernatore, ac Regis legato, qui apud Venetos erat; atque in omnem eventum intentus, communi ſaluti proſpiciendum ratus, per Foſcarum legatum Clemens Senatui ſignificat, ſibi in animo eſſe, oratorem ad Helvetios mittere, qui decem illius gentis peditum millium delectu habito, communibus ſtipendiis, ſi opus eſſet, in Italiam duceret; ut Reipublicæ adjunctis copiis; nec non pontificiis, Hetruſciſque auxiliis, hoſtes a finibus

Clemens Franciſci Regem a prælio deterret.

1525 bus ſummoverent, ne incurſionibus ipſorum facile paterent. Ea in re Senatus ſententiam exquirit, qui, illius conſilio probato, difficillimis, ac turbulentiſſimis temporibus a Clementis auctoritate, atque ſententia ſe nunquam receſſurum teſtatur. Sulpitio Verulano Epiſcopo id munus a Pontifice mandatur. Eodem tempore ſummo animi ardore Senatus Clementem hortabatur, ut paci publicæ conſuleret, atque ea auctoritate uſus, quæ ſummam in terris dignitatem deceret, diſſentientium Chriſtianorum Principum voluntates, inteſtina odia mitigaret; iras molliret; certis concordiæ propoſitis conditionibus, a conſerendo prælio revocaret. Cum enim per eos dies Henricus Angliæ Rex fortunæ Gallorum invidens, Gregorium Caſalium equitem in Cæſareanorum caſtra miſiſſet, ut mentes illorum ad bellum gerendum, acrioribus admotis ſtimulis accenderet, & Hieronymum Paceum Venetias proficiſci juſſiſſet, ut ad ſocia cum Cæſareanis arma ex præſcripto fœderis jungenda Senatum adhortaretur; ingens ſuſpicio animos invaſerat, ne Cæſar, cum Anglo adverſus Galliarum Regem percuſſo fœdere, ex inferiori Germania, atque ex Britannia terra, marique Gallias aggreſſi, Regem cum exercitu ab Italia revocarent, Caroluſque armatus, quas vellet, ſingulis leges diceret.

Caſſianum a Davalo captum.

Dum hæc geruntur, & varia in utramque partem conſiliorum momenta expenduntur; Davalus, qui res Cæſaris fide, virtute, ac diſciplinæ militaris uſu præ ceteris ſuſtinebat, ſemper aliquid novi moliri, agitare, quo Regem a Ticini obſidione abduceret, aut renuentem in aleam martis alliceret. Ac ne quid ſibi a tergo relinqueret, cum omnibus fere copiis Caſſianum, ad Abduæ fluminis ripam ſitum, atque belli initio a Gallis occupatum profectus, admotis tormentis, in poteſtatem recepit; præſidioque arci impoſito, Laudem reverſus eſt. Et quoniam cunctos conatus retardari, ac impediri poſſe pecuniæ inopia noverat, in id omnes conſilii nervos, mentiſque aciem intendebat, ut qua ratione cogi milites, continerique ſub ſignis poſſent, ſedulo perquireret: cum præcipue ex Antonii Levæ literis admonitus eſſet, Germanos Ticini obſeſſos, ſeditiones, ac tumultus ciere; ni ſtipendia perſolverentur, civitatem hoſti tradituros minari. Huic tam

gravi

gravi incommodo militari aſtu obviam itum eſt : duobus fidis, & induſtriis viris , ut cum equis vino onuſtis in Gallica caſtra progrederentur, præcipitur ; tribus aureorum millibus vafro conſilio in vas vinarium immiſſis . Leva ea de re per litteras occultis notis exaratas edoctus , extemplo ab ea parte, qua ſignificatum fuerat, exire ad leve certamen ineundum milites jubet. Tumultu in caſtris orto , ſtatim undique ad arma conclamatur ; miſceri pugna incipit ; alter ex iis, cui deferendæ pecuniæ munus injunctum fuerat, e medio elapſus, fracto vaſe, arrepta pecunia, urbem ingreſſus ad Antonium Levam ſiſtitur ; quæ res adeo Germanos permovit, ut compreſſa ſeditione, ſe ſolertiores in tuenda urbe, quam in pecunia petenda inſolentiores oſtenderint. 1525

Non minor in equitatu ex hybernis deducendo , ob pecuniæ inopiam difficultas aderat, cui Hieronymi Moroni opera valde fuit opportuna. Is enim Cremona in menſem equitatui ſuffecturam argenti vim attulit , quantaque ad tormentorum apparatus, & cetera belli inſtrumenta uſui eſſe poſſet. Pedites, quia facultas perſolvendi ſtipendii non erat, Davalus pollicitationibus, adhortationibus, prece flexit ; atque Laude exercitu coacto , in quo ſeptingentos cataphractos , totidem leviores equites , pedites Italos mille , Hiſpanos , ac Germanos ad ſena & dena millia cenſeri ferebatur , viii. kal. februarii motis caſtris , Melenianum , quod Mediolano paſſuum decem millibus abeſt, Cæſareani proficiſcuntur, tanquam Mediolano exercitum admovere ſtatuerent ; eo conſilio, ut, ſi periclitanti urbi Rex ſubvenire vellet, a Ticino exercitum abduceret, vel metu perterriti hoſtes urbem ultro deſererent . Verum conſiliis eventus diſpar fuit . Lambrum amnem Cæſareani trajiciunt , oppidumque Sancti Angeli medio ferme inter Laudem , & Ticinum itinere aggrediuntur, ne hoſtes commeatus , qui a Laude ad exercitum convehendi erant, opportunitate loci impedirent , aut interciperent . Quod Rex veritus, ut Italis peditibus octingentis, equitibus ducentis, qui Pyrrhi Gonzagæ auſpiciis oppido ſe tenebant, proſpiceret, ſimulque an ſatis munitum, hoſtiumque ad impetum excipiendum validum eſſet, intelligeret, Jacobum Cabaneum Magiſtrum equitum , & Federicum Gonzagam Pyr-

1525 rhi fratrem miſit; qui egregie defendi poſſe retulere. Re tamen ipſa aliter compertum fuit; nam Ferdinandus Davalus diſpoſitis, admotiſque ad mœnia tormentis, ac proſtratis pinnis, e quibus propugnatores tecti telis, ſcloppiſque hoſtes ab oppidi ingreſſu arcebant, adeo ſtrenue rem geſſit, ut metu oborto, milites, mœnibus relictis, in arcem ſe receperint, neque hoſtium impetu expectato, ultro Davalo ſe dederint. Pyrrho Gonzaga, aliiſque ducibus detentis, reliquos equis tantum, armiſque mulctatos incolumes abire ea conditione permiſit, ut Abduam trajicerent, neque illis arma adverſus Cæſarem capere, niſi exacto menſe, jus eſſet.

Sancti Angeli deditio.

Rex cum primum copias cogere, atque exercitum movere Cæſareanos cognoviſſet, conſilia de belli gerendi ratione agitare cœperat. In diverſas partes, ut plerumque arduis in rebus ſolet, conſilia ducum ſcindebantur. Tramolii, ac Paliciæ ea erat ſententia, quamprimum a Ticino exercitum abduci oportere; ad Carthuſianas ædes, vel ad Binaſcum, aut ſi quis alius aquis, quarum regio ad agros irrigandos copioſa eſt, tutior eſſet locus, in eo caſtra ſtatuenda: haud dubia hoc facto de hoſtibus regem victoria abſque ſanguine, ac ſuorum cæde potiturum: copias Cæſaris pecuniæ inopia premi, ingentibus promiſſis vix ex hybernis eductas, in prælio, ſi cito committeretur, ſpes omnes repoſuiſſe: cunctaretur Rex, moram traheret, hoſtem cito ſponte abiturum; non ducum auctoritate, non vi milites ſiſtendos: Ticino obſidione liberato, ſtatim Germanos ſtipendia flagitaturos, ac momento temporis cuncta tumultu, minis, ſeditionibus exarſura: præclaros duces, quorum memoria adhuc viget, ad prælium nunquam, niſi vi coactos deſcendere conſueviſſe, ſummam militiæ laudem prudentia, non temeritate adeptos: incertos præliorum exitus eſſe, in quibus nonnunquam fortunæ potius, quam virtuti locus fuerit. *At gloria* (inquiunt) *Gallici nominis, Regis conſtantia, cunctiſque mortalium oculis, tanquam in ampliſſimo orbis theatro ſpectanda virtus, pugnam ſuadent. An non diſſuadet locus? dum ex uno latere exercitus deſperatione actus, ex altero vero obſeſſa urbs, cum Germanorum militum robore hinc, atque inde circumire, atque aggredi copias noſtras poterunt? quod ſane militarium rerum*

rum

rum ſcientiſſimi ſemper cavendum ſunt opinati. Non audacia, non incertis, ac periculi plenis conſiliis, ſed prudentia captæ rerum præclare gerendarum opportunitates, proſperos eventus ſolidæ, veræque gloriæ fructum pariunt. Sed contra maris Præfectus ſpecioſa tutis anteferre ſolitus, atque vulgi opinione, ac vocibus, non rei veritate conſilia metiri, maximam illius famam in omnem poſteritatem notam dedecoris ſubituram arbitrabatur, ſi conſtantiæ, invictique animi exiſtimationem, quam apud cunctos mortales concitaverat, Ticinenſem obſidionem ſolvendo, corrumperet, certamque obtinendæ jamdiu obſeſſæ urbis ſpem ſponte amitteret: hoſtes rerum omnium penuria, atque egeſtate adactos; loco munito, atque ad obſiſtendum Cæſareanis opportuno caſtra eſſe: egregio hoc facto debellari hoſtes, totam Italiam ſubjici Gallorum imperio haud difficulter poſſe: audendum, dum omnia regiæ felicitati faverent, ac fortunam benigne afflantem, dum tempus eſſet, excipiendam. 1525

Conſilium illius Rex amplexus, cum Sancti Angeli oppidum captum ab hoſtibus allatum eſſet, copias omnes (parvo militum numero excepto, quos trans Ticinum amnem ad continendos in officio incolas illius regionis reliquit) in unum contrahit. Italorum peditum duo millia, qui æſtate ſuperiore Rentii Ceritis auſpiciis militaverant, nuper Maſſilia Savonam profectos ad caſtra vocat. Joanni Ludovico Palavicino, cui quinquaginta equitum præfecturam, tribunatumque peditum conceſſerat, mandat, ut Cremonam auxiliis deſtitutam occupare conetur; commeatus, qui inde ad caſtra hoſtium convehebantur, intercludat. Nihil, quod vires exercitus augere, vel hoſtes detrimento afficere queat, prætermittitur. Qui Maſſilia moverant milites, cum in Alexandrinum agrum prope Urbam fluvium perveniſſent, a Gaſparo Mayno Mediolanenſi, qui cum mille ac ſeptingentis peditibus Alexandriæ præerat, parva manu, cum ex itinere defeſſi, ac rei novitate perculſi non diu ſubſtitiſſent, fœde in fugam vertuntur, atque in Caſtellettum oppidum ſe recipiunt: nonnulli cæſi, ceteri cum oppido in hoſtium poteſtatem conceſſere. Palavicinus, duobus peditum millibus, ac quadringentis equitibus Pado trajecto, Caſale majus nullis

1525 præcinctum mœnibus oppidum ingreſſus, tumultuario opere aggere, & cratibus circumambit; depopulari, graſſari, deterrere undique populos, & agricolas jubetur. Franciſcus Sfortia mille quadringentos pedites cum exiguo equitatu ductu Rodulphi Varani Camertis, nec non leviores equites nonnullos Alexandri Bentivoli Bononienſis auſpiciis exire præcipit. Ea re audita, Palavicinus, licet Franciſcum Rangonium Mutinenſem cum peditatu, equitatuque ſibi præſto futurum intellexiſſet, moræ impatiens, numero ſuorum confidens, paucitatem hoſtium contemnens, ad pugnam egreditur. Equites Bentivoli initio in fugam vertuntur; ſed Sfortianorum omnium adventu re cominus agi cœpta, Palavicini copiæ referre pedem; dux fruſtra animos addere, in confertos hoſtes impetum facere; donec equo excuſſus, Bentivoli, Sfortianorumque proſperum certaminis eventum ſua captivitate cumulavit: quo facinore erecti Cæſareanorum animi de totius belli exitu felicia omina accipere, alacriori animo pugnam appetere; cum etiam eodem fere tempore Rhætorum ſex millia inopinato ex regiis caſtris callido Joannis Jacobi Medicei facto receſſiſſent.

Joannis Jacobi Medicei fa-cinus.

Erat is Muſſiæ arcis, quæ juxta Larium lacum ſita eſt, præfectus; cumque mente ſecum reputaret, qua ratione Clavenna Rhætorum oppido, non longe a lacu ſummo potiretur, ſors conſiliis aditum ſtruxit: nam cum per eos dies Clavennæ Præfectus nihil hujuſmodi ſuſpicatus, arce, quæ juxta collem oppido imminet, egreſſus eſſet, a militibus, quos Mediceus inter quaſdam rupes in inſidiis non longe ab arce diſpoſuerat, comprehenditur; atque uxore ad vociferationem, tumultumque commota, & quidnam illud rei eſſet, ad portam ſciſcitante, milites ſtrictis enſibus eidem minantur; ni ſtatim arx traderetur, conjugem interfecturos. Itaque recluſa porta, Cæſareani arcem occupant. Confeſtim Mediceus cum trecentis peditibus arce egreſſus, oppido potitus eſt. Qua re ad Rhætos delata, cuncti ad arma concurrunt; qui in regiis caſtris erant per literas vocati, mox proſcriptionis pœna deterriti reditum in patriam moliuntur. His accenſi Cæſaris Duces, ac in primis Davalus, in cujus auctoritate, conſilio,

Clavenna a Medicæo occupata.

ſilio, ac virtute belli totius adminiſtratio ſita erat, nihil, niſi de manu cum hoſte conſerenda, ac juſto congredi marte, cogitare; quique levioribus præliis ſemper ſuperiores fuerant, ſi tota acie decerneretur, ampliſſimam de rege ſibi victoriam pollicebantur. Davalus caſtra Gallorum undique inſpicere, ſitum diligenter obſervare, loca notare, quo inſiſterent Helvetii, quo Italicus peditatus ſtationem haberet, ubi locati equites, qua parte tormenta diſpoſita; agrorum foſſas, vias, ingreſſus, exituſque illarum optime noverat; nocte intempeſta ad arma hoſtem excitare, foſſas propugnacula, vineaſque propius agere, levioribus certaminibus laceſſere, victricia ſigna nonnunquam in caſtra reportare. Neque vero obſeſſi Antonio Levæ minus parebant; ex obſeſſa enim urbe ſæpe exibant, improviſi hoſtes adoriebantur. Joannes Mediceus, cui rex paulo ante trium millium peditum, ac trecentorum equitum præfecturam tribuerat, vir bellica virtute, ac militari auſu illuſtris, glande plumbea juxta pedis talum transfixus eſt, atque ob id Placentiam delatus prælio intereſſe non potuit. 1525

Ioannes Mediceus glande percuſſus Placentiam deducitur.

Rex, ut appropinquantes Cæſareanos exciperet, in valle, quam Vernacula, rivus ex Parco fluens, præterlabitur, caſtra locat; a fronte, a tergo, atque a ſiniſtro latere vallo, ac prælatis foſſis circumcingit; a dextro in Parci Ticinenſis muro ſatis ſibi eſſe munimenti arbitratus; Mirabello præcipue, quod olim venationi operam daturi Mediolani Duces incolere conſueverant, nonnullis equitum turmis, ac manipulis peditum firmato. Davalus ex adverſo, ſex inſtructis acierum ordinibus, quarum duæ equitum, quatuor peditum erant, exercitum diſponit: peditum primam ex duobus Germanorum, totidemque Hiſpanorum millibus, admixtis Italis, conſtituit; huic Vaſtium Marchionem præficit: ſecundæ ex ſolo Hiſpano peditatu ipſe Davalus præerat: tertia, & quarta, quæ ex Germanis conſtabant, Proregi, Caroloque Borbonio parebant. Rebus omnibus ad pugnam ineundam comparatis, de omnium Ducum ſententia vi. kalen. martias, intempeſta nocte, caſtra movet: ante ſolis exortum per fabros lapidarios, adjuvante milite, paſſibus ſexaginta muri ſolo æquatis, per ruinas Parcum ingreditur. Prima peditum acies Mirabellum,

1525 reliquæ ad regia caſtra contendunt, ſtatimque ad arma undique conclamatio in exercitu Gallico fit. Rex Parcum ingreſſos hoſtes certior factus, ſuis opem ferre: milites arma capere, Cæſareanis obviam ire, caſtrorumque relicta munitione, hoſti æquo loco pugnandi poteſtatem facere. Primum Hiſpanorum agmen pugnam capeſſit, emiſſoque ſummo impetu globorum ferreorum turbine, multos ex Gallis vulneribus, ſanguine, cæde affectos retrocedere cogit. Gallicus equitatus cum Helvetiis peditibus inſita ferocia a latere urgens Hiſpanos loco movet; verum ſubſequuti Germani cuneata acie Helvetios adorti, ingenti cæde illata, proſternunt, ac profligant. Tum equitum haſtatorum numero, in quibus omnem victoriæ ſpem collocaverat, rex ſtipatus eximia virtute, infracto animi vigore, & corporis robore in certamen prodit; ac dum ſuos labantes, atque in fugam verſos compeſcere, & redintegrare pugnam nititur, inter confertas hoſtium acies acriter dimicando ſauciatus, equo, cui inſidebat, graviter icto, excuſſus, denſiſſima undique militum confluentium turba circumſeptus, vivus in poteſtatem hoſtium venit: corporis proceritate, armorum rutilanti ſplendore inſignem virum Prorex, qui eo accurrerat, conſpicatus, ipſum jam quiſnam eſſet palam ferentem, manu deoſculata, ſummo honore nomine Cæſaris excepit. Eodem momento Alphonſus Davalus Gallicos equites, qui Mirabello inſederant, dejicit, ac conficit, atque Antonius Leva cum Germanis Ticino egreſſus, Gallos a tergo invadit. Tunc undique in fugam verſi, nemo conſiſtere, nullus hoſti frontem objicere, cuncta pavoris, ac trepidationis plena: jam non pro dignitate, & pro Regis ſalute certare; ſed ſævienti fortunæ cedere, ab hoſtibus vitam deprecari: ut ex tanto exercitu, proſtrema equitum excepta acie, cui Carolus Alenconii Dux, Regis ſororius, præfectus aderat, ſtatimque conſerto prælio ſe ſubduxerat, pauci hoſtium vel ferrum, vel manus evaſerint. Gallorum ſupra octo millia aut occiſi, aut Ticini amnis aquis hauſti: ex Cæſareanis ſeptingenti circiter deſiderati ſunt. Ad hæc e Gallis proceribus multi occubuere, inter quos Gulielmus Gauferius, maris Præfectus, qui ſuperiore anno improſpero exitu in Inſubribus dimicaverat, auctorque ineundi

Gallorum ad Ticinum profligatio, & Franciſci Regis captivitas.

undi prælii Regi fuerat ; Scudus Lautrechii frater ; Jacobuſque Cabaneus equitum Magiſtri , *Mareſcballi* a Gallis vocati , aliique ſummi nominis viri . Regis fortunam reliqui fere duces ſubiere . Hic eventus Ticinenſis pugnæ fuit , qui ſicuti non minus Regi , totique Galliæ , quam Italiæ luctuoſus fuit , quæ acriores bellorum tempeſtates inde perpeſſa eſt ; ita Cæſarem , ejuſque Duces e graviſſimis periculis ereptos ingenti gloria , ac lætitia cumulavit , tantumque prædæ e totius exercitus , caſtrorumque direptione , e manubiis , captiviſque acceſſit , ut exantlatos labores , ac pericula opulentiſſima mercede ſupra vota compenſarint . Atque in eodem die deletæ Gallorum copiæ , rex captus , Mediolanenſe imperium a Cæſare recuperatum eſt . 1525

Finis Libri Primi.

EPITOME.

Galliæ Rege captivo, auctisque Cæsareanorum viribus, Italorum Principum animi ob tuendam Italiæ dignitatem, ac libertatem in varias curas distracti sunt. Primum in commune consulere, ac vires in unum conferre singuli animum induxere; at statim Clemens Pontifex ad Cæsaris partes pertractus est. Franciscus Rex ex Italia in Hispaniam devectus, ob captivitatis tædium gravi morbo tentatus tandem convaluit. Dum novi inter Cæsarem, Italiæque Principes fœderis conditiones scribebantur, Davalus Franciscum Sfortiam tota Insubria, præterquam Mediolanensi, ac Cremonensi arcibus exutum, Mediolani obsedit, arctaque custodia adstrinxit. Galliæ Rex iniquis conditionibus e carcere dimissus est. In Coniaci oppido fœdus inter Galliæ Regem, Pontificem, Venetos, ac Mediolanensium Ducem est percussum. Dum Cæsar Italos Principes lenire, ac sibi conciliare nitebatur; Veneti minime interea cessandum rati, Laudem-Pompejam occuparunt; mox Mediolanum aggressi, incepto absistere coacti sunt. Fœdere Conjacensi vulgato, dum, Modoetia capta, ad Mediolanum inter fœderatos de oppugnanda urbe consulitur, Sfortia necessitate adactus arcem Hispanis tradidit. Cremonam a Baleonio circumsessam Urbini Dux in Venetorum fidem recepit.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SECUNDUS.

PRAELIO ad Ticinum inito, Gallorum profligatis copiis, Rege capto, proceribus in Cæſaris poteſtatem redactis, Alenconio Duce ex Italia quam citatiſſimo gradu abeunte, Mediolano recuperato, incredibile dictu eſt, quantum Caroli Imperatoris felicitas omnium Chriſtianorum principum, Italorumque præſertim animis terroris incuſſerit, populorum omnium oculis proſpectantibus, quonam hæc ingens Gallorum clades, victriciaque Cæſaris arma eſſent evaſura. Permovebant Imperatoris ætas, animus, occaſio, magnam apud cunctos mortales, maximam apud principes vim habere ſolita: neque facile ſibi ſuadere poterant; res ad eximias principem a prima juventa aſpirantem, tantam ſui nominis illuſtrandi, imperii- 1525

que

1525 que propagandi opportunitatem elabi per ſocordiam permiſſurum. Regem illum in poteſtate habere, cum quo ſimultates, odiaque inteſtina exercuerat, illuſtrique æmulatione de Imperii dignitate paucis ante annis decertaverat: Gallias nihil non pro ſui Regis libertate Cæſari conceſſuras: præcipuam Italiæ partem illi obtemperare: exercitum Ducum peritia, militum virtute, recenti victoria exultantem nihil non auſurum. His fiebat, ut qui potentia principes in Italia emineret, Pontifex, & Veneti pro illius libertate dies, noctesque excubarent. Metuebat ſibi Pontifex, quod Regi Gallorum adhæſerat; quod Albaniæ Ducem in Neapolitanum regnum bellum inferentem, per ſuæ ditionis fines tranſeuntem commeatu, & milite juverat; quod pro Rege in Inſubrum poſſeſſione retinendo, conſilio, auctoritate, viribus enixe laboraverat. Senatus autem Venetus, quod copias ex fœdere Cæſareanis flagitantibus conjungere detrectaverat, verebatur, ne ea re permotus Cæſar veteres inter Maximilianum, & Rempublicam inimicitias, ac bella memoria repetens hoſtile aliquid moliretur. Quocirca unum illud ad Italiæ incolumitatem, decuſque retinendum hoc tempore ſupereſſe videbatur, ut Cæſari, ſi victoria ad perturbandam quietem, præſentemque rerum ſtatum uti vellet, communibus conſiliis, ac viribus Clemens, Senatuſque Venetus obſiſterent. Eam ſibi animo hærere ſententiam Pontifex, neque ſocietatem abſque Republica cum Cæſare unquam habiturum, Senatui ſignificaverat.

Verum Cæſareani Pontificem, Venetoſque conjunctos eſſe ægre ferebant; unum hoc illis, quo minus ad nutum Italiæ principibus leges dicerent, pecuniamque, qua maxime egerent, ad deducendum exercitum colligerent, eſſe impedimento rati. Sejungere igitur amicos principes adoriuntur; Clementem ad ſuas partes pertrahere, multis propoſitis commodis, contendunt; Senatui, Clementis ratione poſthabita, facilia omnia apud Cæſarem fore pollicentur: propterea Joannes Sarmentus a Prorege Venetias miſſus fuerat, qui partam ab Imperatore victoriam Reipublicæ gratularetur. Senatus vero Andreæ Naugerio, ac Laurentio Priolo in Hiſpanias profectis, ut eodem officii genere uterentur, & de proſpero ad Ticinum prælio Cæſari gratularentur, injunxit. Antonius autem Surianus

Joannes Sarmentus a Lanojo Venetias miſſus.

Andreas Naugerius & Laurentius Priolus ad Cæſarem Legati.

Antonius Surianus ad Lanojum Legatus.

Bri-

Brixiæ Prætor Reipublicæ nomine ad Proregem, Carolumque 1525
Borbonium eadem de cauſa proficiſci juſſus eſt. Verum longius proſpiciens Senatus cum Pontifice agebat, ut communi conſilio imminentia Italiæ pericula propulſarentur; id fieri abſque dubio poſſe, ſi Pontifex, Senatus, Florentinaque Reſpublica, quæ Clementis auctoritatem ſequebatur, fœdere inito, tantum copiarum equeſtrium, pedeſtriumque numerum inſtruerent, qui ad ditiones illorum tuendas, atque ad Cæſareanos, ſi quid hoſtile aggrederentur, arcendos ſufficeret: ab auctoritate, potentiaque fœderatorum minores in Italia principes non receſſuros. Erant ſane tunc Reipublicæ cataphracti equites nongenti, levioris armaturæ ſexcenti, pedites ad decem millia, præter claſſem, quæ multis triremibus, magnis, parviſque navibus inſtructa facillime a Republica maritimis in rebus innutrita augeri poterat. Alphonſus Ferrarienſis Dux ducentos ſexaginta cataphractos, leviores equites quadringentos, non parvam militum manum habebat. Metaurenſium vero Ducis ea erat ſententia, duorum cataphractorum millium, mille quingentorum leviorum equitum, peditum triginta millium exercitu Italiæ libertatem, dignitatemque defendi, hoſtium impetum repelli, ac pro tempore non minima illis damna inferri poſſe: celeritate tantum opus eſſe videbatur: pecuniæ defectu, militum tumultu, variis incommodis Cæſaris undique preſſis Ducibus, occaſione utendum: non alienum ab Italis Henricum Angliæ Regem futurum, qui licet fœdere Cæſari vinctus eſſet, atque ad prælium illius Duces incitandos Gregorium Caſalium in Italiam miſiſſet, in immenſum illius augeri vires, & penes unum leges belli, paciſque eſſe æquo animo minime laturus erat. His accedebat, quod a Cæſareanis pro novo fœdere ineundo oblatæ conditiones ſuſpicione minime carere videbantur; cum præcipue Cæſar tunc in Hiſpania moraretur, neque ex illius conſilio, & auctoritate quidquam decerni poſſet; quæque tractata de graviſſimis rebus forent, comprobare, aut infringere in illius poteſtate eſſet. Cæſaris ſocietati Italiæ libertatem, ac ſalutem prætendere nihil aliud eſſe, quam acre adverſus Gallos bellum, cunctis ſpectantibus, moliri; illis ſubactis, totius Chriſtianæ Reipublicæ principatum Carolo deferre.

Qui-

1525 Quibus ſane permotus Pontifex a fœdere cum Cæſareanis ineundo animum averterat; Senatuque ſuadente, in Helvetios ad peditum delectum habendum Verulano miſſo, undique copias cogere nitebatur, Jacobo Salviato, qui ſumma apud Clementem auctoritate pollebat, impellente, eamdemque Florentinæ Reipublicæ mentem eſſe ſuadente, quæ Franciſcum Victorium ad Pontificem miſerat, atque illum, ut paci, & tranquillitati Italiæ proſpiceret, omni officii genere fuerat cohortata. Ad hæc Ferrarienſis Dux, viribus, pecunia, ſitus opportunitate maximo videbatur adjumento futurus. Is cum Pontifice amicitiæ conciliandæ, veterumque odiorum memoriæ delendæ occaſione arrepta, oratorem Venetias miſerat, qui ducentos cataphractos, leviores equites quadringentos, de quibus ſupra diximus, Duces virtute, militarique diſciplina inſignes ad Pontificis nutum præſtaturum polliceretur: Senatuſque cum Clemente agebat, ut Duce in fœderis ſocietatem aſcito, non minimum roboris exercitui adjiceret, ac libertatem, dignitatemque publicam firmius tueretur. Neque alienus Clementis animus ab Alphonſo videbatur; atque ut Henrici Angliæ Regis auctoritas accederet, ſuadente Senatu, Hieronymum Ghinnuccium Senenſem in Angliam miſerat, ut quo loco res Italiæ eſſent, Regi ſignificaret, illumque impelleret, ut nimiæ Cæſaris potentiæ jam in omnium perniciem redundanti, auctoritate, potentiaque, quibus plurimum poſſet, obviam iret: id ipſum Reipublicæ nomine Laurentium Aurium Oratorem ad Henricum deſignatum ſignificaturum. Dum hæc aguntur, Cæſareani nihil prætermittendum rati, ut in ſuas partes Clementem allicerent, pollicitatione, prece, minis agebant; illum deterrere ab inceptis nitebantur; ſi id obtinerent, pecuniam militibus non defuturam arbitrati, reliquos Italiæ Principes, vel Pontificis auctoritatem ſequuturos, vel certe cum Cæſare certaminis aleam nulla ratione ſubituros. Id ut facilius conſequerentur, octo peditum Germanorum millia, quadringentos cataphractos, tria Hiſpanorum vexilla in Carporum ditione ſita, in agrum Placentinum, qui una cum civitate tunc Pontifici parebat, Prorex immittit: minatur ſe, ſexcentis adjectis levioribus equitibus, copias ad decem millium numerum auctas per Apennini juga in Campaniam tranſmiſ-

Hieronymus Ghinnuccius Clementis Legatus in Anglia.

Laurentius Aurius Legatus in Anglia deſignatus.

missurum, Albaniæ Ducem oppugnaturum; se vero cum pari militum exercitu Insubres defensurum. Interea Archiepiscopus Capuanus ex Hispanienſi legatione Romam reversus Pontificis animum nutantem, & in varias partes distractum ad concordiam cum Cæsareanis Ducibus amplectendam flexit; atque, ut omnia e finibus Ecclesiæ nascentis belli initia tollerentur, Ursinique, & Columnenses diversæ factionis homines, qui milites, & arma ad res novandas comparabant, reprimerentur, Albaniæ Duci Clemens auctor fuit, ut majori copiarum parte dimissa, e regno Neapolitano discederet: quo facto Cæsareani quidquid militum in agro Romano haberent, statim missuros; Columnenses ab armis recessuros polliciti sunt. 1525 *Capuanus Archiepiscopus Pontificem ad pacem amplectendam flectit.*

Dux vero Sinvessanus Cæsaris apud Pontificem legatus, ut penitus ad Cæsareanos Clementem traheret, Proregis nomine de fœdere adversus Gallos ineundo, atque de sociis in illos armis vertendis, maximis propositis conditionibus, agebat; a quibus sane consiliis cum illius animum non parum abhorrere intelligeret, de præsenti rerum statu in Italia, inita societate, retinendo agi cœptum est. Clemens Senatui significat, necessitate adductum, ut rebus suis prospiceret, quas quamplurimis bellorum periculis, ac ruinis objectas, non sine populorum clade, ac ditionis Ecclesiæ detrimento, jam tum mente intueretur, præterita consilia deserere coactum: non Italorum principum societatem, non copiarum incrementa probare; sed cum Cæsareanis certis conditionibus in gratiam redire statuisse: enixurum, si ita Senatui visum fuerit, ut eodem fœdere, ac societate Rempublicam complectantur. Ad hæc Senatus, ne in re summi momenti, ex qua totius Italiæ libertas, ac dignitas penderet, aliquid perturbato animo agat, vel nimio timore permotus decernat, hortatur: non eo loco res Cæsaris esse, ut properanter, ac præcipiti consultatione in illius sinum ruendum sit: imminutas Cæsareanorum vires, octingentos cataphractos, totidem, vel paulo amplius leviores equites, pedites quatuordecim millia illis adesse, quos pecuniæ inopia sub signis vix contineri posse, ne dum novi aliquid hoc tempore moliri queant: summis laudibus efferre Pontificem, quod fœdus adversus Gallos non modo Italiam, sed universum Christianum orbem incendiis bellorum, ac cladibus inflammaturum,

1525 rum, forti animo repulerit; ſuadere, ne aliquid de ſocietate pro præſenti Italiæ ſtatu retinendo ſtatuat, priuſquam Cæſaris voluntas, ac mandata ex Hiſpaniis perferantur.

Verum Pontifex, quem præſentia potius, quam futura urgebant, conſilium amplexus, quo ſe, reſque ſuas in tuto collocaret, & Cæſareanorum ſtimulis, & ſuorum adhortationibus impulſus, non expectata Cæſaris ſententia, kal. aprilis cum Prorege fœdus iis conditionibus ſanxit. *Primum, ut communibus armis, atque auctoritate Franciſcus Sfortia Cæſaris auſpiciis in Inſubrum poſſeſſione retineatur. Deinde, ut Cæſar Pontificiæ ditionis imperium adverſus hoſtium injurias tueatur. Tum, ut in ſuam clientelam Florentinorum Rempublicam recipiat; Mediceæ familiæ dignitatem, atque amplitudinem nulla unquam de cauſa imminui in patria permittat: qui intra Eccleſiæ fines detinentur milites, ſtatim amoveantur: centum aureorum millia Florentini Cæſaris Ducibus pendant.* Quadrimeſtre ſpatium, ut hæc Caroli decreto firmentur, præfinitur. Venetæ Reipublicæ, ceteriſque Italiæ principibus viginti dies aſſignantur, ut æquis, honeſtiſque conditionibus, ſi ita libuerit, in fœderis ſocietatem coire poſſint. Atque his diebus Albaniæ Dux claſſe regia cum Rentio Cerite ad Centumcellas exceptus, majori parte ſuorum amiſſa, in Gallias reverſus eſt. Patres, cum Pontificem Cæſari acceſſiſſe, minoriſque auctoritatis principes eadem veluti tempeſtate jactatos, in eumdem portum delatos animadverterent; multa ſecum animo volvere, maximis curis agitari; Galliæ viribus conſopitis, ac labefactatis, nulli rei, niſi Regis libertati aſpirantibus; Pontifice adverſus omnium opinionem in Cæſaris partes protracto, quot ſupereſſe, qui illius potentiæ, aut adverſari, aut reluctari queant? Uni Senatui, & Reipublicæ libertatis, incolumitatiſque Italiæ onus incumbere.

Fœdus inter Clementem & Cæſarem.

Gaſpar Sormanus a Franciſci Regis matre Venetias miſſus.

Miſerat ſane per eos dies Ludovica Franciſci mater, cui ob Regis captivitatem totius regni adminiſtratio obtigerat, Venetias Gaſparem Sormanum cum literis, quibus Senatui ſignificabat, omnia in Galliis tuta eſſe, neque ex adverſo prælio, Regiſque captivitate quidquam, quod vires ampliſſimi regni imminuere, potentiam, ac majeſtatem poſſit, pertimeſcere: rogare, ut quæ ſemper fuit erga Venetam Rempublicam Re-

gis

gis benevolentia, ac nobiliſſimæ gentis in Venetum nomen propenſio, pro eadem officio, auctoritate, viribus nitatur, ut Regi de Republica, ac de toto Chriſtiano orbe optime merito ex indigniſſima ſervitute erepto libertas reſtituatur, qua ſalus, atque incolumitas rerum, filiorum, ac totius Galliæ regni, veluti fulcimento, ſuſtentatur. Ad hæc reſcripſere Patres, ægerrime Regis caſum Rempublicam tuliſſe, nihilque accidere illi moleſtius potuiſſe, quam Regem illum, quem ſemper ſumma obſervantia coluerat, in has ærumnas incidiſſe. Ceterum tela ictuſque fortunæ, qua varie humanæ res commoventur, ac veluti fluctibus agitantur, fortiter perferre id demum eſſe animi vere regii; cum præcipue res eo loco ſint, ut omnia ſperare fortunatum exitum jubeant; atque incredibili providentia totius regni incolumitati, ſapientiſſimis reginæ conſiliis, proſpectum fuerit: nihil magis Senatui cordi eſſe, quam ut celerrime rex priſtinam libertatem conſequatur; in eo omnem operam, ſtudium, curam, quantum in ſe erit, adhibiturum. Verum magnas res ſæpius prudentia, & cunctatione mortales aſſequi; quocirca cum opportunitas affulſerit, nihil ad tantam rem conſequendam Senatum prætermiſſurum. Eodem ferme tempore Hieronymus Caracciolus, & Alphonſus Santius, ut novum fœdus a Republica cum Cæſare iniretur, a Senatu flagitabant. Patres minime de nova agere ſocietate, cum prior ſufficere videretur, neceſſarium arbitrabantur; cum acrius inſtarent, ne difficillimis temporibus prorſus pacis conſilia aſpernari viderentur, Senatus decreto reſponſum eſt. Si in ea ſententia permaneant, novique fœderis Pontificem caput, ac principem eſſe velint, non recuſaturos. Verum cum in dies mora negotium protraheretur, & Pontifex cum Cæſareanis concordiam, pacemque firmaſſet, Mediolani Dux, Prorege non diſſentiente, Equitem Bilium Venetias miſit, qui Collegium ingreſſus Ducis nomine ſignificavit, mentem Proregis eſſe, ut novi fœderis mentione prætermiſſa, vetus confirmaretur: cum copiæ Reipublicæ Ticinenſi prælio non interfuerint, & ob id, ut militum numero pares hoſtibus eſſent, ingentes impenſas efficere Cæſareani coacti fuerint; æquum cenſere, ut ea vis pecuniæ, quam ratio expoſceret, a Republica perſolveretur: petere idcirco aureorum millia centum, & viginti.

1525

Senatus ad Reginam reſponſio.

Equet Bilius a Prorege, & Sfortia Venetias miſſus.

Ea

1525 Ea re in conſultationem adhibita, placuit, ut Petrus Peſareus legatus Mediolanum renovandi fœderis cauſa proficiſceretur, cui perampla a Senatu cum Prorege paciſcendi auctoritas impertita fuit; dummodo mandata, quæ ad negotium peragendum requiri ſolent, non deſiderarentur. Verum cum nullam Prorex a Cæſare tanta in re conficienda auctoritatem haberet, mora, ac novis eventibus nihil perfici potuit.

Petrus Peſareus a Venetis Mediolanum miſſus.

Franciſcus rex captivus Pisleonem perducitur.

Interea Franciſcus Galliarum rex qui poſt Ticinenſem captivitatem Pisleonem perductus, regio cultu exceptus, & honorificentiſſime habitus fuerat, ſummo ſtudio, ac diligentia in arce ſervabatur. Is cum primum eo poſt prælium perductus fuiſſet, literas ad matrem dederat, ut nuntiis Cæſareanis in Hiſpaniam proficiſcentibus, tutum per Gallias iter agere liceret, eo gratiam Caroli Lanoji Proregis ſibi conciliatum iri ſperans, auctoritateque illius libertatem a Cæſare adepturum. Id non modo ultro a Regina conceſſum eſt; ſed etiam per eumdem, qui victoriæ nuntium ad Cæſarem ferebat, literæ additæ, quibus illum enixe obſecrabat, ne in tanta victoria, tam ſecundis rerum eventibus humanæ ſortis obliviſceretur, Regemque ſibi affinitate conjunctum, in illius manus prolapſum, clementia, & manſuetudine, quæ vere imperatoriæ virtutes ſunt, erigeret, ac recrearet: tempus affore, quo illi pro immortali beneficio non inferior gratia redderetur. Cæſarem tantæ victoriæ nuntio accepto, fama fuit, nullum lætitiæ ſignum, ne vultu quidem, dediſſe; ſed immobili, quam in utraque fortuna gerebat, animi conſtantia geſtientis gaudii ſtimulos cohibuiſſe; & ne publica, quæ aſſolent, a populis victoriæ argumenta ignium, æris campani, ludorum, ſpectaculorumque ederentur, penitus prohibuiſſe: ſupplicationibus tantum Deo Optimo Maximo Cælitibuſque decretis, qui ſua illum providentia complexi aditum perhonorificum ad pacem Italiæ, atque totius Reipublicæ Chriſtianæ firmandam aperuiſſent. Ceterum rex moræ impatiens, cum varia ob impedimenta, & difficultates libertatem ſibi aut differri, aut negari animadverteret, in dies animi, mentiſque curis contabeſcebat; nunquam e captivitate ſolutum iri arbitratus, niſi Carolum alloquendi ſibi poteſtas permitteretur: quamobrem ut in Hiſpaniam ad Cæſarem perduceretur, a Prorege

eni-

enixe flagitabat. Poſtulatis Prorex tandem aſſenſit, atque ut iter a Gallis tutum in Hiſpaniam foret, Annas Momorantius ad Ludovicam Regis matrem citato itinere profectus eſt, ejuſque juſſu ſex e Maſſilienſi portu deductis triremibus, Regem, Lanojo comitante, ad Delphini portum (quod viginti paſſuum millibus in orientali tractus Genuenſis parte a Genua diſtat) offendit; inde mutato itinere, cum ſuis, ſexque Gallorum triremibus ad occidentem Hiſpanias verſus flexit, ac Barcinonem delatus, mox Madritum Franciſcus perductus eſt. 1525

Franciſcus Rex Madritum perducitur.

Rege ex Italia in Hiſpanias advecto, magna Principum Italorum immutatio ſubſequuta eſt, jactaque ſuſpicionum ſemina in dies augeri cœpere: Italiæ totius ad imperium Carolum aſpirare. Cur enim, ſi id illi, ut maxime prædicabat, cordi erat, ut bellorum procellis agitatam provinciam, Chriſtianamque rempublicam ſtabili, firmaque pace ſublevaret, non ſtatim æquis conditionibus Rex de Eccleſia optime meritus magnanimo conſilio libertate donatus? cur tot itineribus emenſis, in penitiora Hiſpaniæ loca adductus; niſi ex illius libertate ingentem auri vim, Galliarum partem, Italiæ principatum adipiſci in animo habeat? ac Regis ærumnis, & calamitate ad res ſuas amplificandas, extollendaſque fortunas uſurus ſit? Jam enim fama pervulgatum erat, in ſequentem annum, ut de more Auguſtali corona inſigneretur, Cæſarem in Italiam venturum, atque nobiliſſimæ provinciæ ſtatum ad libitum compoſiturum. Idque haud difficile Carolo fore plerique arbitrabantur; utpote qui Neapolitanum regnum obtineret, Inſubres ſubegiſſet, intra viſcera Italiæ exercitum victoriæ aſſuetum haberet; cujus nutum, ac potentiam minores Italiæ Principes ſequuturos; urbes, & oppida multa in ſuam poteſtatem redacturum; in iis milites, exercitumque diſtributurum; pecuniæ vim ingentem comparaturum, qua & copias veteres continere, & novos delectus habere poſſet. Denuo itaque a Clemente, atque a Senatu conſulitur, quanam potiſſimum ratione ab imminentium malorum formidine Italiam liberarent, metuque Italos ſolverent. Licet enim concordiam cum Cæſareanis Pontifex nuper iniiſſet; attamen rerum præteritarum memor, quas alte menti Imperatoris infixas eſſe non ab re verebatur, plus timendum ob inſitam Regum, ac Principum ambitionem, dominandi-

1525 que libidinem, quam pactis fidendum esse censebat. Senatus vero Venetus, qui tanquam ex specula libertati Reipublicæ, atque Italiæ semper prospexerat, minime tutum arbitrabatur, res tam magnas, tam ingentes fortunæ, casuique committere, atque iis Italos Principes præsidiis nudatos esse, quibus se, resque suas tueri, ac Cæsaris vastis, quæ ferebantur, consiliis obsisti posset. Huic rei duo præsertim conducere; primum si inter omnes Italiæ Principes societas iniretur; deinde si Ludovica Franciſci mater, quæ pro filii libertate solicita nihil non factura esset, Italorum conjunctis animis, ac viribus, in spem Regis liberandi, quem adhuc arcta Cæsar detinebat custodia, erigeretur: non alienum ab his consiliis Franciscum Sfortiam futurum; cum præcipue post tot labores, ac vigilias, quas pro avito retinendo imperio exantlaverat, spes tantum incertas, inanesque captaret: quamvis enim Prorex Mediolanensis ducatus diploma penes se esse palam affirmaret; duodecies tamen centena aureorum millia a Sfortia prius persolvi petebat, ut justis Insubrum titulis imperatoria auctoritate frui liceret; quæ res tantum ejus animo desperationis injecerat, ut nunquam se Mediolano potiturum putaret; ad retinendamque illius possessionem omnia hæc a Cæsareanis inventa esse crederet. Itaque Reginæ matri incredibili filii amore æstuanti, neque diutius captivum ab Imperatore detineri æquo animo ferenti, suadent; nulla ratione facilius voti compotem evasuram, quam si cum Italis Principibus arcto societatis vinculo jungatur; una hac re moras omnes abrumpi posse: Galliis Rege amisso, Italorum disjunctis animis, victoria elatos Cæsaris spiritus nihil non mente moliri, aut sibi polliceri; qui si Italos Principes cum potentissimo regno, fortissimaque gente in Regis libertatem conspirare senserit, tum demum consilia, ac conatus emolliturum. His de rebus cum Alberto Carpensi, qui Regis nomine apud Clementem legati munere fungebatur, agi cœptum est, a quo Laurentius Hetruscus in Gallias per dispositos equos missus est, ut quæ mens Italorum esset Principum, Reginæ significaret; atque ad fœdus percutiendum mandata in Italiam afferret.

Dominicus Saulus Sfortiæ Orator ad Clementem.

Interea Franciscus Sfortia Dominicum Saulum Romam miserat, ut Clementi patefaceret, nihil vehementius se cupere, quam

quam ut fœdus pro communi libertate, & incolumitate ſanciretur, inconcuſſaque ſocietate Pontifex, Senatuſque Venetus cum Gallis jungerentur: illorum conſilia, atque arma ſequuturum. Cum vero quæ ad negotium hoc conficiendum auctoritas requirebatur, a Laurentio Hetruſco allata non fuiſſet, ab Alberto Gallorum Oratore ſecreto Sigiſmundus, horum conſiliorum particeps, ad Reginam mittitur, atque eodem tempore Epiſcopus Bajucenſis, qui Reginæ nomine Orator Venetias venerat, una cum Ambroſio Florentio ordinario legationis munere fungente, omni ſtudio a Senatu contendebat, ut quam primum Sigiſmundo e Galliis regreſſo, in fœdus, & ſocietatem cum Italis, Galliſque deſcenderet. Ad hæc Patres, Pontifice cum Florentina republica ac Franciſco Sfortia conſentientibus, ab iiſdem conſiliis non diſceſſuros pollicebantur. Ea mirum in modum a Pontifice probabantur, veteribuſque cum Ferrarienſi Duce diſſidiis, recentibuſque injuriis compoſitis, eadem adſtringi ſocietate non renuebat, atque his præſidiis Italiam conſervari poſſe cenſebat. Ferunt, Ferdinandum Davalum auctoritate, & diſciplina militari conſpicuum, tot egregie in Italia pro Cæſare geſtis, ac recenti victoria priſcorum ducum laude æquata, cum ſibi parem gratiam minime referri ægre ferret, palam de Carolo conqueſtum: id Hieronymo Morono, in quo viro Franciſcus Sfortia omnia conſilia, mentemque repoſuerat, aditum a Cæſare Davalum alienandi aperuiſſe, magniſque illi propoſitis præmiis, ut Italis Principibus accederet, ſuaſiſſe; ab his ingentia virtutis decora expectari poſſe, totius exercitus imperatorem futurum, Neapolitanumque regnum adepturum: ab ea re, modo abſque dedecore, & proditionis nota confici poſſet, non abhorrere Davalum præſetuliſſe, juris civilis, pontificiique doctores conſuluiſſe; liceretne Neapolitano homini, & Cæſari ſubjecto, Pontifici, qui ſupremum jus in Neapolitano regno obtineret, abſque dedecore, fideique labe, adhærere: illos vero, non modo licere, verum Pontificiis mandatis parere, civili, pontificioque jure cogi, reſpondiſſe. 1525

Epiſcopus Bajucenſis Galliæ Orator ad Venetos.

Rerum, quæ in Italia agerentur, incertis rumoribus in Hiſpaniam perlatis, Cæſar, quid de captivo Rege agendum eſſet, frequentia conſilia habere cœpit; atque ii, quibus dicendæ ſen-

Cæſaris cõſilia de Rege liberãdo.

1525 tentiæ facultas erat, in diverſas partes ſcindebantur. Cum enim maxima ex Regis Gallorum captivitate commoda comparare ſibi in animum induxiſſent; nempe, ut Burgundionum provinciam opulentiſſimam, atque in viſceribus Galliæ ſitam, quæ olim Cæſaris majoribus obtemperaſſet, illius imperio adjicerent; ac Italiæ, cujus Principes priſci decoris, & libertatis memores exterorum nomen ſemper inviſum habuerant, fræna injicerent, ut nullo reluctante, in ea dominari poſſent: his potiſſimum Pontificis, Reipublicæque ſocietatem, quorum auctoritatem, vireſque reliqui Principes ſequuturi erant, adverſari intelligebant: neque enim Gallos Principibus Italis ſuffultos a ſuis rebus alienis conditionibus aſſenſuros; neque Italos in ipſorum perniciem Regis potentiam imminui paſſuros. Quæ res difficultatis plurimum conſulentium animis offuderant, ut non ſatis ſeſe explicare poſſent; cum præſertim Franciſcum Regem dixiſſe ferretur, trium optionem Carolo facere; aut ſe æterno carcere vinctum teneret; aut inſigni liberalitate priſtina libertate donaret, ſe tanti beneficii memorem, ac gratum in omni vita futurum; aut, ſi tanta Burgundiæ potiundæ animum Cæſaris cupiditas invaſerit, ut e vinculis ſe eximat, conceſſurum; amicitiam nulla ratione initurum; ſed omnia hoſtilitatis ſigna editurum. Verum cum, ut morem Regi mater gereret, filiumque miſera detentum captivitate ſolaretur, una cum duobus legatis Pariſienſi Præſide, ac Ombruni Epiſcopo, Margaretam filiam Franciſci ſororem, nuper Carolo Alenconio Duce defuncto, viduam, mittere in Hiſpaniam decreviſſet; ejus adventu amicitiæ reconciliandæ, ac firmandæ pacis rationes inveniri poſſe ſperabat. Interim Rex carcere, animique ægritudine confectus in morbum incidit, cujus vi ad interitum pene redactus fuit; ita ut Cæſari Segobiæ exiſtenti nuncius advenerit, ſi Regem videre, atque alloqui vellet, quam celerrime Madritum proficiſceretur: qui, licet jam animo ſtatuiſſet, Franciſcum non niſi amicum allocuturum; rei tamen novitate perculſus ſtatim eo convolavit, atque cubiculum, in quo Rex ægrotabat, ingreſſus, cum ad lectulum propius acceſſiſſet, humaniſſimis verbis uſus, illum ad priſtinam ſanitatem, ceteris ſepoſitis curis, recuperandam eſt adhortatus. Ex eo colloquio plurimum Regem recreatum, medicos in ſpem ſuæ ſa-

Franciſci Regis ægritudo.

lutis

lutis erexiſſe. Die craſtino rurſus inviſente Carolo, Regem dixiſſe ferunt, *ſe jam confeſſionibus animam expiaſſe; Divinum Euchariſtiæ Sacramentum percepiſſe; ſe jam omnium mortalium fini propinquum eſſe intelligere: quapropter Cæſari filios mirum in modum commendare; illius eſſe magnanimitatis tueri ipſos, ac fovere; rogare, ne ab iis præterquam juſta, & honeſta poſtulet.* Carolus Regem conſolatus ad bene ſperandum benigne erexit. 1525

Interea Margareta Regis ſoror ex Galliis per Valentiæ fines Madritum ſupervenit, Cæſaremque obvium habuit, atque illam ingentem animi dolorem lachrymis, & ejulatu teſtantem cum humaniſſime excepiſſet, ad Regem perduxit, Toletumque reverſus eſt. Rege vero, licet varie vi morbi conflictato, modo ad interitum, modo ad ſalutem vergente, priſtinam valetudinem tandem adepto, ut quamprimum de pacis conditionibus a legatis, ac Margareta ageretur, Cæſaris præconſultores laborabant, veriti, ne humano aliquo caſu victoriæ fructus, captivique Regis occaſio e manibus eriperetur; Davalo præſertim ſuſpecta omnia in Italia eſſe ſcribente, novaque conſilia quotidie adverſus Cæſaris dignitatem, imperiumque moliri ſignificante. Verum res ſummis obvoluta difficultatibus erat, multaque a Cæſareanis petebantur, quæ a Gallis non niſi ſummo cum dedecore, ac detrimento concedi poſſent: in iis, ut Burgundionum provinciam libere Cæſari reſtituerent. Carolo in Italiam ad coronam de more ſuſcipiendam cum exercitu proficiſcenti, dimidiam ſtipendiorum partem perſolverent, & cum claſſe præſto eſſent: copiis, quæ Gallis militabant, Imperator in Italia, aut Germania, aut adverſus quos ſibi, aut fratri Ferdinando collibuiſſet, uteretur: ab iis, quibus nunc amicitiis, ac fœderibus adſtrictus eſſet, Rex abſtineret; neque in poſterum nova inire, niſi arbitratu Cæſaris, poſſet. His indigniſſimis conditionibus Galli nulla ratione aſſentiebantur: nam quod ad Burgundiones attinet, remittere Carolo non abnuebant; dummodo Gallorum, & Cæſaris in ea provincia jura diſpicerentur, ac lege ad quemnam ſpectaret, diſceptaretur. Sed nihil æque commovit, quam illud, quo amicos, fœderatoſque ſuos Regem deſerere præcipiebatur: hoc uno Gallorum gentem in ſervitutem conjici; hoc

1525 nobiliſſimum, ac potentiſſimum regnum, quod egregia omni ætate pro amicis, fœderatiſque ſuis facinora ſuſceperit, æterno dedecore affectum maculari : in cunctos ſemper beneficum, ac munificentiſſimum Principem ingrati animi aſpergi nota ; cum ab iis, a quibus in omni fortuna adjutus, cultuſque ſit, turpiter deſciſcere cogatur, brevi ex amicis hoſtes evaſuros. Re itaque infecta, Regis ſoror in Galliam revertitur.

Sed duo potiſſimum hac tempeſtate acciderunt, quæ Gallorum maxime rebus favere viſa ſunt : primum, quod Henricus Angliæ Rex, licet Carolum ingentibus promiſſis oneraſſet, ſe, exercitu trajecto mari in media Galliæ viſcera immiſſo, cuncta devaſtaturum, ac præſenti occaſione, qua omnia in pavore, & fluctuatione conſiliorum verſabantur, ad ſuum, Imperatoriſque imperium augendum uſurum ; attamen, ut ſunt incerta Regum conſilia, & plerumque magis ad propriam utilitatem, quam ad fidei conſtantiam exigi ſolita, nimia Cæſaris felicitate commotus, veritus, ne Gallorum fractis viribus, ac imperio debilitato, gradum ſibi ad totius reipublicæ Chriſtianæ principatum ſtrueret, clam cum regina pepigerat, & Imperatore relicto, ad amicitiam cum Gallo redierat : quæ res ſummopere Cæſareanis moleſta fuit. Alterum vero, quod quotidie nuncii in Hiſpaniam perferebantur, Italis Principibus ſuſpecta omnia conſilia Cæſaris eſſe ; inter illos ſocietates initas fuiſſe ; militum delectus haberi ; comparari exercitus ; nihil prætermitti, quo minui potentia Cæſaris, vireſque in Italia frangi poſſent. In primiſque Davalus Carolum monebat, ne diutius ancipiti conſilio tempus tereret ; hoc rerum ſtatu in dies copias evaneſcere ; auctoritatem, dignitatemque Imperatoriam contemptui eſſe ; cuncta denique in pejus labi ; ſuſpenſos Italorum animos ſuſpicari, hæſitare ; in agro Romano quatuor peditum millia ab Anguillariæ Comite coacta ; Helvetios in procinctu eſſe, ut in Galliæ Ciſalpinæ plana deſcenderent, ut, ſi quid humani Franciſco Sfortiæ, qui tum gravi morbo diſtinebatur, accidiſſet, Maximiliano ejus fratri Inſubrum imperium deferretur : cum Republica nondum fœdus percuſſum fuiſſe ; copias illi & numero, & virtute non parvas, neque contemnendas eſſe ; petere, ut quam maxima ſibi argenti, aurique vis mitteretur, ut milites continere, ac ſi ita

oc-

occaſio ferret, exercitum augere poſſet. Conſtans fama fuit, 1525
Ferdinandum Davalum animo erga Italos infenſum, Hieronymo Morono callide in ſuam amicitiam illecto, ſolerter ab eo Italorum Principum conſilia exquiſiviſſe, atque ob id alienum ſe a Carolo animum gerere ſimulaſſe; multa cum illo colloquia adverſus Cæſarem ſeviſſe: hoc aſtu multa Cæſari ſignificaſſe, ex quibus poſtea ea ſubſequuta ſunt, quæ majoribus periculis Italiam, totamque Chriſtianam rempublicam implicarunt.

His acciderat, ut qui Cæſari a conſiliis eſſent, in diverſas ſententias diſtracti jam eo omnium rerum ſummam redegiſſent, ut; vel cum Gallo aliqua concordiæ ratio inveniretur, ut mox Italiam ſubigere, ac ſuo arbitratu moderari Cæſar poſſet; vel ex Italorum Principum animis omni ſuſpicionum nube diſcuſſa, illos in ſocietatem reciperet, Galloſque cogeret, ut ſi Regis libertatem vellent, a Carolo leges amicitiæ, & pacis acciperent. Priori ſententiæ Carolus Lanojus Prorex, atque Ugo Moncata præcipue favebant, quod abſque Gallorum ſocietate nihil egregii a Cæſare agi poſſe contenderent; Rege amico, reliquorum Principum potentiam, ac vires minime pertimeſcendas, vel belli impetu, vel pacis torpore totam Italiam demum in ſui poteſtatem caſuram; provinciam; urbium nobilitate, populorum numero, omnium rerum copia, ac ſitus præſertim opportunitate, cunctis non Europæ modo, verum totius orbis regionibus præferendam, qua Romani rerum domini, priſcique Imperatores gradum ad terrarum orbem ſubigendum, monarchiamque ſtatuendam ſtruxerunt. Quæ cum ea tempeſtate fere omnis Cæſari pareret, & quod reliquum in ea eſſet, ex plurimorum Principum finibus, viribuſque penderet; quis ambigat, inquiunt, Gallis vel faventibus, vel non repugnantibus, brevi Cæſaris imperio adjectum iri? Sfortiane beneficiarius Cæſaris imperata facere recuſabit? Is vero ſi, ut fertur, reliquis Italis adhæſit, ut omnem errati a ſe culpam amoveat, maculamque, ſi qua infectus eſt, detergat, ac deleat, a Cæſaris majeſtate, nutuque pendebit. Quis vero neſciat, Pontificem pecunia, copiis parum poſſe; urbes factionibus diviſas; ſubditos male animatos; oppida minime munita, nullum Cæſari negotium facturum? Supereſſe tantum Ve-

1525 netam Rempublicam, quæ licet terra, marique ſatis amplum imperium obtineat, unde pedeſtres, equeſtreſque copias comparare, & claſſes inſtruere poſſit, Imperatori, ac Regi conjunctis obſiſtere qui poterit? Cuncta idcirco Caroli fortunæ, ac felicitati proſpera eventura: neque vero ambigi poſſe, Regem ab hoc conſilio non averſum fore; cum nullo ſui regni detrimento, quod maxime concupivit, ſed aliorum damno libertatem conſequuturus ſit; qua inſigni Cæſaris magnanimitate, ne ingrati nomen ſubeat, devinctum perpetuo futurum.

Alii, in quorum numero magnus Scriba, & Magiſter, ambo Italia orti; ambo odia, & ſimultates cum Prorege exercentes, Galliſque natura infenſi, Imperatori ſuadebant, ut Italos Principes ſibi benevolentia, arctoque fœderis vinculo necteret: Regem ſpe, atque auxiliis Italorum deſtitutum imperata Cæſaris facere coactum iri, qui hucuſque nobiliſſimæ provinciæ humeris ſuſtentatus flectere animum ad Caroli poſtulata renuerit: non alia re magis aut Burgundiones in poteſtatem redigere, aut firmioribus radicibus ſuam potentiam coaleſcere poſſe, quam ſi Italos benigne complectatur, Gallos vi cogat, illorum ſocietate firmum in Italia imperium, tutumque ab hoſtibus habiturum. Contra a Gallorum gente ſemper ſibi pertimeſcendum, quæ natura impatiens, novarumque rerum appetens, bella e bellis ſerere ſolita ſit; atque Hiſpanorum æmula, ac fortunæ Caroli adverſa, nunquam quietura ſit, donec cuncta ſanguine, cæde, excidiis urbium, & cladibus populorum redundarint; Rege præſertim, tot viris ſuæ gentis amiſſis debilitato, recenti victoria fracto, captivitate, diuturnoque carcere feſſo, cujus rei memoriam nunquam ſibi ex animo elapſuram, cunctaque ad ultionem conſilia, vires amicos paraturum. In hanc ſententiam vergere Cæſar, præconſultores fere omnes, uti tutiori adhærere, eo actiones omnes dirigere.

Itaque Michaelem Herreram, Alcantaræ ordinis Equitem, in Italiam mittunt, virum & Italicarum rerum peritia probarum, & diſciplinæ militaris gnarum. Mandant, ut Cæſareanos duces Davalum, Vaſtium, Levam adeat, mentemque Imperatoris ſignificet: Romam deinde ad Clementem proficiſcatur;

tur ; quæ in Hiſpania cum Laurentio Salviato Legato acta, 1525
pactaque ſint, exponat ; ut iis aſſentiatur, a Pontifice poſtulet . Eidemque in mandatis dant, ut Cæſaris ſententiam de fœdere cum Venetis ineundo Hieronymo Caracciolo patefaciat : hac ratione ex Italorum Principum animis dubitationem omnem eximere , fluctuantemque Italiæ ſtatum firmare rati. Pontifici ſuadere nitebantur ; numquam averſum Imperatoris animum a pace Italiæ fuiſſe ; ſtatim commiſſo ad Ticinum prælio, elatum victoria exercitum, robore, numeroque militum præſtantem, ne bellorum facibus florentiſſima provincia æſtuaret, cohibuiſſe ; eamdem illi inſidere mentem, pacatam Italiam, felicemque exoptare. Quod vero nonnulli ipſius adventum ad coronam ex vetere inſtituto ſuſcipiendam reformident, vereanturque, ne ſi armatus Italiam ingrediatur, novas res moliri, præſentiaque turbare velit ; pellere ſe e mentibus omnium vanos hoſce timores velle profitetur : non ingentibus copiis, claſſibuſque ; ſed exiguo comitatu in Italiam venturum, ut more majorum inauguretur, nemini moleſtiam illaturus. Tum ſi, ut maxime cupit, cum Italiæ Principibus pacem, ſocietatemque ſanciverit, concordiam cum Rege iniverit , Hiſpanos milites omnes ex Italia amoturum pollicetur, & adverſus religionis hoſtes in Africam miſſurum . Ad hæc perficienda ducentorum aureorum millia expoſcere, quæ, non niſi conſcenſa claſſe, militibus quinque portionibus perſolvantur, a Cæſare una, a Pontifice altera , tertia a Republica, quarta a Mediolanenſi Duce, ac Florentinis, quinta a Lucenſibus , Genuenſibus , ac Senenſibus : Venetis abnuentibus, pro quarta parte a reliquis portio Reipublicæ pendatur : atque ut omnis diſſenſionum ſeges amputaretur , quæ ex Mediolanenſi ducatu ſæpius orta , potentiſſimos Principes ad arma incitaverat, atque in Inſubrum provincia, veluti campo, cæde, ſanguine, ingentibuſque cladibus certantes exercuerat, ſi fato Franciſco Sfortiæ modo ægrotanti aliquid contigerit, Carolus Borbonius Dux conſtituatur , qui a fœderatis communibus armis, ac viribus tueatur : verum priſtinæ ſaluti, atque incolumitati Sfortia reſtituto, quam ſibi videbitur, uxorem Carolus aſſignet. Tandem de Regiolepido, Ruberiaque oppido cum inter Pontificem , ac Cæſarem jam diu contro-

ver-

1525 verſia fuerit, ut iis amicorum decreto finis imponatur, utrinque aſſenſum eſt : & quadraginta interim nummorum millibus Clementi oppignerentur. Hæc illorum ſumma fuit, quæ Cæſaris nomine cum Pontifice agebantur.

Hieronymum vero Caracciolum, qui de novo cum Venetis fœdere ineundo ſeduló agitabat, acriter urgent, ut omnibus amotis impedimentis, rem perficiat. Tribus porro capitibus, quæ in controverſia erant, contineri videbantur : primum, cum ex priori fœdere ad Franciſcum Sfortiam in Mediolanenſi ditione retinendum, & conſervandum Senatus cum octingentis cataphractis equitibus, ſex mille peditibus, certoque tormentorum bellicorum numero teneretur; petebant Cæſareani, ut copiarum loco pecuniæ vim certam penderet. Eam rem plurimis de cauſis probare Patres non poterant: neque enim e dignitate Reipublicæ cenſebant, ut quæ ſuperioribus bellis ſuis copiis, Ducibuſque præclara multa egiſſet, illius nunc ſocietas pecuniæ tantum eruendæ cauſa requireretur; plurima ſemper obtentui Cæſareanis futura, quibus ad illorum exercitus alendos, ac ſuſtentandos aurum, argentumque flagitarent. Belli rumoribus, ac ſuſpicione emittere exercitus, duces, legatos, imperatores pro finibus, pro agris, urbibus, oppidis tuendis oportere, quæ fieri abſque pecunia nequeant : ea cum maxime indigeas, aliis ſuppeditare qui poſſis? Alterum vero de exulibus, & eorum, qui ſuperioribus annis a Republica defecerant, Maximilianoque adhæſerant, bonis reſtituendis, erat; quæ Cæſareani in eorum gratiam concedi petebant, neque a Republica facile admitti poterant, cum fiſco adjudicata, & ſub haſta a magiſtratibus venumdata ad aliorum manus perveniſſent. Tertio capite petitiones pecuniæ continebantur, quam Prorex a Republica poſtulaverat, quod illius copiæ Ticinenſi prælio non interfuiſſent. Verum, ut amputatis difficultatibus, neque copiarum loco pecunias exigeret, neque de extorrum bonis reſtituendis verba faceret, Caracciolo mandatur, illam tantummodo, quam vellet Senatus, aureorum ſummam Cæſari perſolveret.

Hieronymi Moroni captivitas.

Eodem die, quo per Herreram hæc in Italiam perlata ſunt, qui fuit iiij. nonas novembris, nuntii de Hieronymi Moroni captivitate, ac magna rerum apud Inſubres mutatione ſupervene-

venere. Dum enim ea, quæ diximus, in Hiſpania agebantur, cunctaque in Italia ſuſpicionis plena eſſent, Ferdinandus Davalus exercitum, qui æſtate in Taurinis ſtativa habuerat, in Mediolanenſem agrum duxit; cumque Novariam perveniſſet, ſtatim Hieronymum Moronum per literas vocavit, qui licet novitate rei permotus plura animo volvere, & agitare cœpiſſet; nunquam tamen adduci poterat, ut aliquid adverſus ſe moliri eum arbitraretur, quem amicum ſemper expertus fuerat. Itaque etſi initio moras nectere, ac diferre ſtatuiſſet, illius adventum denuo flagitante, & ſi qua in Moroni animo hæſitatio orta fuiſſet, depellere Davalo adnitente, Novariam ſe contulit; atque hilariter exceptus, variis de rebus cum illo loquutus, cum diſcedere vellet, a militibus, Antonii Levæ juſſu, comprehenditur. Hujus rei nuncio ad Franciſcum Sfortiam delato, vix dici poteſt, quanto animi mœrore, ac conſternatione repente dejectus ſit. Tamen ut ſuis proſtratis momento rebus opem ferret, illico Jacobum Philippum Saccum ad Davalum proficiſci jubet; illum a cœptis deſiſtere ſuadeat; ſuum erga Cæſarem obnixum ſtudium, animique obſervantiam teſtetur; mirari, quod Moronum, virum de ſe optime meritum, cujus opera bello, paceque uſus ſit, in carcerem conjectum detineat. His auditis, reſpondet Davalus, ſe Sfortiam hortari, ut civitates, munitioraque Inſubrum oppida Cæſaris nomine ſuæ cuſtodiæ committat; ſic enim (qua ipſe ajebat) mente erga Carolum fuerit, cognita, a juſtiſſimo Principe illius fide, ac propenſa voluntate, ſedatiſque Pontificis, & Reipublicæ Venetæ ſuſpicionibus, quæ non obſcuris rumoribus undique ferebantur, fore, ut egregio auctus fœnore, cuncta Cæſaris munificentiæ, ac liberalitati accepta referat: ni id faciat, vi illum, & armis ad rationem redacturum minatur. Repentino, ac inopinato eventu commotus Franciſcus Sfortia, cum neque conſilio, neque viribus par Davalo ad obſiſtendum foret, qui exercitum in Inſubrum viſceribus habebat, Italoſque Principes ad tantam belli molem, quæ jam Italiæ impendere videbatur, ſuſtinendam impares eſſe intelligeret, ſatius tempori cedere, quam præcipiti conſilio adverſæ fortunæ aleam ſubire exiſtimavit. Itaque Inſubrum cuncta oppida, civitateſque, 1525

Medio-

1525 Mediolani, Cremonæque arcibus exceptis, quas ad ſui corporis tutelam retinere affirmabat, Davalo permiſit : hac ratione illius mentem lenire, ac ſi qua Cæſaris animo de illius fide ſuſpicio hæſerat, delere arbitratus. Fefellit Principem opinio : nam illius vel facilitate, vel imbecillitate, vel, quemadmodum ipſe præſeferebat Davalus, ob auctam ſuſpicionem, majora poſtulare, ac omni imperio exuere Sfortiam ſtatuerat; ut tandem ab adhortationibus ad vim, atque arma deventum ſit. Nam Ticino egreſſus cum ducentis cataphractis, trium millium peditum numero, magna leviorum equitum manu, decem & octo æneis machinis, Mediolanum Davalus ingreditur, Ducique, qui ſe intra arcem e graviſſimo morbo convaleſcens continebat, ſignificat, eo ſe animo urbem introiiſſe, copias immiſiſſe, ut arcem nomine Cæſaris recipiat : quocirca quamprimum ſibi illam, uti Caroli perſonam gerenti, tradat, extrema alioqui omnia, niſi obtemperet, paſſurum.

Indigna res, ac intoleranda videbatur, Principi, tota adnitente Italia, in avitum dominatum reſtituto, indicta cauſa, imperium, ac libertatem eripi : erumpere jam, ac in lucem prodire Cæſareanorum conſilia, qui opportunum augendæ potentiæ tempus nacti, modo Gallos, modo Italos eludendo, cunctationibus diſtentos eo adegerint, ut veteris gloriæ, militariſque virtutis obliti, impune graſſantes Hiſpanos, & per omne nefas ruentes perferant, nobiliſſimæ provinciæ cervicibus jugum impoſituros. Verum Franciſcus Sfortia tot rerum anguſtiis undique circumſeptus Davali poſtulatis nulla ratione obtemperare ſtatuit; ac ne mentem inſolentis viri obfirmatam ad majora, & periculi plena facinora impelleret, modeſte reſpondet; ſuam erga Imperatorem obſervantiam, nullis aut præmiis, aut metu concuſſam fidem commemorat : duas ſibi tantum Mediolani, Cremonæque arces reſervaſſe; reliqua illi permiſiſſe, non ut hoc facto Cæſaris commodis, gloriæque officeret; ſed ut vitam aliquando pro ipſo objiciendam incolumem tueretur. Non preces, non officia, aut obſequia apud Davalum valuere, quominus in ſententia obſtinate permaneret; majora etiam, atque intolerabiliora flagitaret : arcem nempe Cremonenſem dederet; Mediolanenſem quamprimum traditurum polliceretur; Joannem Angelum, primarium a ſecre-

tis

tis virum, ea de cauſa obſidem traderet. Ad hæc Sfortia, 1525
arces nullo firmiori præſidio, quam ſuæ erga Cæſarem fidei inniti poſſe; Joannem vero Angelum ab ſe diſcedere non permiſſurum reſpondet: petit, ut ſibi certos ad Carolum homines ad illius exquirendam ſententiam mittere liceat; in ejus poſtea voluntate futurum, ac quodcumque illi libuerit, libenti animo facturum. His auditis, Davalus, ne Sfortiam deſperatione actum in præceps aliquod conſilium impelleret, a priori ſeveritate ſpecie tenus deflexit: poſtulat, ut Cremonenſem arcem jurejurando Imperatori obſtringat, eodem ſacramenti genere Mediolani civitas adigatur; ipſe arcem Cæſaris nomine retineat, ab illa minime receſſurus; hæc niſi præſtet, quod illi onus, fides, dignitaſque imperatoria impoſuerit, continuo facturum. Interea Franciſcus Sfortia, quæ a Davalo agerentur, Pontifici, Senatuique Veneto ſignificaverat: ſumma cum indignitate, ac periculo fœderatum Ducem obſideri; nullis precibus, ac promiſſis flecti Cæſareanos poſſe; cuncta Inſubrum oppida Davali libidini expoſita eſſe; quod unum ad retinendam ſpeciem aliquam Principatus ſupereſſet, Mediolani nempe, ac Cremonæ arces popoſciſſe; urgeri milite, equite, tormentis militaribus, & ne vitam quidem trahere, niſi cum ſummo dedecore, ac periculo poſſe: jam ſervitutem totius Italiæ portendi: in ſe ipſum modo tela converſa; mox cunctos Italos Principes petitura: ſubveniant itaque ſocio, quemque auctoritate, ac viribus in imperium evexere, non modo imperio, ſed libertate, fortunis omnibus, vita denique ipſa exui non patiantur: id Pontificem in primis, qui magnam inter mortales auctoritatem obtineat, nec minus Venetam Rempublicam decere, quæ amicos, fœderatoſque ſuos nullo unquam tempore deſeruerit; ſed præclaro liberalitatis, & magnanimitatis exemplo adjuverit, ac ſuſtentaverit.

Eventibus his rerum novarum periclitantis Italiæ permotus Senatus, Henricum Angliæ Regem, quem nuper Gallis fœdere junctum auctoritate, ac potentia plurimum poſſe conſtabat, nimiamque vel Gallicæ, vel Hiſpanicæ gentis in Italia potentiam æque ſuſpectam habebat, de iis, quæ in Inſubribus acciderant, certiorem facit; quantumque non modo Italia, verum univerſa Chriſtiana Reſpublica his diſſidiorum facibus incen-

1525 cendium conceptura ſit. Captivitate regis de toto orbe optime meriti Cæſarem ſibi gradum ad ſummam inter omnes Principes obtinendam auctoritatem, imperiumque ſtruxiſſe: vi cuncta Mediolanenſis ditionis oppida occupaſſe: præſidia impoſuiſſe: Ducem in arce obſideri, ut illo ejecto, ſolus ceteris leges præſcribat, atque ſibi aditum ad invadenda reliqua patefaciat: Scire, libertatem, pacemque Italiæ regem ſemper optaſſe, maximam afflictis Sfortiæ rebus toti huic provinciæ, atque adeo univerſæ reipublicæ Chriſtianæ opem laturum. Et ne aliquod officii genus cum Carolo prætermitteretur, cum Pontifex Capinum Mantuanum in Hiſpaniam citato itinere miſiſſet, ut de ſingulis rebus legatum commoneret, conceptamque, ſi qua foret in Cæſaris animo, de Italis Principibus ſuſpicionem dilueret, Andreæ Naugerio ſolerti viro mandatur, ut Clementis legato omni in re præſto ſit, nullumque officii genus, quod vel ad Ducem in imperio retinendum, vel ad quietem, pacemque Italiæ conſervandam, & ad Pontificiæ, Venetæque ditionis limites cuſtodiendos ſpectet, prætermittat. Santio vero, & Caracciolo Cæſaris oratoribus fœderis pactiones anxie nimium, ac ſolicite urgentibus Senatuſconſulto reſponſum eſt: Nihil eſſe, cur his de rebus agendum ſit, Franciſco Sfortia ſocio, ac fœderato in Mediolanenſi arce obſeſſo, oppidis, civitatibus, libertate denique ipſa per ſummum dedecus exuto: & Alphonſo Santio conquerenti, quod Sfortia Cremonenſem arcem Reipublicæ tradere decreviſſet; nihil ea de re Sfortiam egiſſe Senatus graviſſimis verbis teſtatus eſt. Dum hæc aguntur, Mediolani militum licentia, rerum inopia, pecuniæ defectu, tumultus, ac ſeditiones obortæ; facinoroſorumque hominum adeo excreverat audacia, ut in magno pavore, ac trepidatione civitas verſaretur, nec ſine vitæ diſcrimine degi in urbe poſſet; idcirco Marco Antonio Venerio Oratori Veneto mandatum eſt, ut, Davalo ſalutato, Bergomum, vel Cremam ſe reciperet; qui voluntati Senatus obſequutus ab Epiſcopo Bajucenſi accepit, ſibi a Rovadante familiari mentem Reginæ ex Galliis perlatam fuiſſe, quæve cum Italis Principibus pactiones ineundæ forent, intellexiſſe: ea omnia ut nutantem Pontificis animum firmarent, Patres illi ab Oratore ſignificari voluerunt.

Senatus mandata ad Naugerium legatum.

Venetorum reſponſio Cæſareanorum oratorum petitionibus.

Erat

Erat ſane in Pontifice ſummum libertatis, dignitatiſque Italiæ deſiderium; neque pati æquo animo poterat, ea ſe tempeſtate Eccleſiæ, Reipublicæque Chriſtianæ præfectum fuiſſe, qua aut Imperatorum potentia ſemper Pontificibus adverſa, maxima in illius auctoritatem, atque Italiæ perniciem incrementa eſſet ſuſceptura; aut armis de utraque acerrime decertandum foret; quorum alterum Hiſpanorum; alterum Gallorum amicitia paritura videbatur. His curis undique fracto, atque in varias partes verſanti nihil præſenti tempore ad tuendum imperium, dignitatemque opportunius videbatur, quam ut Senatum Venetum, Florentinamque rempublicam ſibi adjungeret: quæ conſilia cum a Venetis mirum in modum probarentur, Marco Foſcaro facultas, qua Reipublicæ nomine fœdus percuteret, conceſſa eſt. Illius ſumma hæc fuit. Cum Chriſtianæ reipublicæ pacem, Italiæ libertatem Summus Pontifex omni ſtudio, ac ſedulitate procuraverit; in Senatu Veneto eamdem erga bonum publicum propenſam voluntatem, & curam innumeris argumentis perſpectam, ac teſtatam animadverterit; tot, tantiſque periculis, armiſque circumſeptam nobiliſſimam hanc provinciam inſpiciat, alique intra reipublicæ Chriſtianæ viſcera virus cito in omnium perniciem, ac detrimentum evaſurum: nihil æque tot malorum, ac ærumnarum ingruentium viribus obſiſtere poſſe, quam arctiori fœderis, atque amicitiæ vinculo Summus Pontifex, Veneta Reſpublica, Florentinique jungantur. 1525

Pactiones ejuſmodi fuere. *Pro mutua defenſione Pontifex, Venetus Senatus, ac Florentini arma ſumunto: inimicos, neque conſilio, neque pecunia, neque armis juvanto. Pontifex cum Florentina Republica pedites quatuor mille, cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos: totidem copias Senatus Venetus habeto. His dignitas, jura, imperium adverſus quoſcumque Chriſtianos Principes, licet ſupremo honorum faſtigio præfulgeant, tuentor. Si majoribus copiis opus fuerit, pro facultate una pars alteri non deeſto: rebus poſtulantibus, ſpiritualibus telis Pontifex utitor. Reſpublica terra, marique eidem adſiſtito: alia fœdera abſque alterius conſenſu non ineunto; quæ his adverſentur, pro irritis habento. Ut Venetæ reipublicæ amor, quo ſemper Mediceam familiam amplexa eſt,* augea-

1525 *augeatur, incorruptuſque in poſteritatem omnem dimanet; præſentem illius ſtatum, atque amplitudinem defendito, atque illius præſertim, quem Clemens familiæ caput, principemque in Florentina republica conſtituerit; præſentem reipublicæ formam, familiæque dignitatem labefactari nitentes repellito. Ut vero parem Reipublicæ gratiam Summus Pontifex referat, Mediceam familiam in fide, & devotione ſolita, filialique obſervantia erga illuſtriſſimum Dominium perpetuis temporibus manſuram pollicetur: a quo ſumma benevolentia, & caritate complexum iri, ſartam, & tectam a cunctis periculis ſervandam fore, pro certo habet.* Hæc a Clemente, & Venetis agebantur.

Ceterum regis Galliarum mater de iis, quæ a Cæſareanis in Inſubribus geſta fuerant, certior facta, quæcumque ad dignitatem, & incolumitatem Italiæ ſuſtinendam ſpectarent, præſtaturam, Gallorumque gentem ſemper Catholicæ Eccleſiæ addictam, diſcrimen omne alacri animo ſubituram, per Bajucenſem Epiſcopum Clementi pollicetur. Qui licet mente ad libertatem, decus, auctoritatem Italiæ tuendam propenſus admodum eſſet; in illo tamen vis animi, ac vigor ad cepta conſilia perficienda deſiderabatur; cum parvo momento inſtituta conſilia vel levi aliquo rerum eventu perturbatus commutaret, ancipitique conſilio inter rerum maximarum ſucceſſus fluctuaret: modo probare, modo improbare; neque ſe ex difficillimis anfractibus explicare poſſe. Hinc accidit, ut Michaele Herrerio, de quo ſupra diximus, Imperatoris nomine propediem in Italiam venturo, duorum menſium cum Cæſareanis inducias fecerit. Interea vero Franciſcus Sfortia a Davalo in arce obſidebatur, exercitu maximis populi vociferationibus atque ærumnis per domos civium in urbe diſpoſito. Nec dum, quæ mens Cæſaris erga Italos eſſet, rege adhuc captivo, illius ducibus divina armis, humanaque miſcentibus, ſatis conjici poterat, pleriſque opinantibus mora, & cunctatione Principum animos diſtinendo id aſſequi velle, ut iis torpentibus, devictis Inſubribus, per ſuos fines in Neapolitanum regnum tutum iter patefaceret; inde Tridento in Germaniam copias immittere, nullo obſiſtente, poſſet; atque eodem tempore Italos, Germanoſque, gentes libertati aſſuetas, imperio, & auctoritate coercere.

Inducia duorum mẽſium inter Clementem, & Cæſarẽ.

Sfortia in arce Mediolani a Davalo obſidetur.

Sena-

Senatus vero in hac rerum omnium perturbatione nihil, 1525
quod ad Reipublicæ dignitatem, atque amplitudinem, ad Italiæ libertatem, decuſque ſpectaret, prætermittebat: ſingulos rerum eventus ſolida prudentia expendere; diu, noctuque de graviſſimis rebus agitare; ſummo ſtudio, cunctiſque nervis adniti, ut regi libertas reſtitueretur. Idcirco cum cardinali Eboracenſi, ſummæ apud Henricum Angliæ regem exiſtimationis, penes quem totius regni adminiſtratio erat, ſedulo agebat; ſuadebat, ut regem ad Italorum principum cauſam auctoritate, & viribus ſuſtinendam impelleret: hortaretur, ut Galliæ reginam ad fœdus cum Italis, nulla mora injecta, ſanciendum urgeret; cui ſane ſi illius potentia, atque auctoritas acceſſiſſet, fore, ut ſtatim Carolus regem libertate donaret. Clementi in rebus communibus conſervandis, in libertate, ac dignitate Italiæ retinenda ſuum ſtudium, mentemque ſignificat; ut enixe in idem animum intendat, vehementer hortatur. Plerique, non inanibus conſiliis, non reliquos principes permovendo, ſaluti atque incolumitati publicæ ſatis conſultum iri, dictitabant; ſed vires Reipublicæ augendas, atque in tot, quibus Italia jactabatur, fluctibus, priſcæ virtutis ſpiritus ſumendos: conſtantia, ac fortitudine animi opus eſſe, qua tantum proteri imminentia pericula, ſiſti ingruentium malorum impetum poſſe. Coactoque Senatu, de claſſe, copiiſque maritimis augendis acriter diſceptatum eſt, nonnullis creandum claſſis imperatorem, quinquaginta triremes ſtatim e navalibus educendas, quæ reliquæ claſſi adjicerentur, ſuadentibus; his imperii Veneti dignitatem, Reipublicæ incolumitatem tantummodo niti: majores noſtros turbulentis temporibus vel hoſte urgente, vel belli ſuſpicione oborta, nullis ſumptibus peperciſſe, nullos labores reformidaſſe, ut quam maximas poſſent, claſſes compararent: his devicti, ac debellati hoſtes, ſervata patria, partum, atque auctum late patens maritimum imperium; navalibus rebus aſſuetos cives remotiſſimas oras adiviſſe, victricia ſigna in longinquas regiones intuliſſe: imperia iis artibus facile retineri, quibus initio parta eſſent: quonam Cæſaris ambitio, dominandique libido evaſura foret incertum: pacis obtentu in Italia flammam belli in dies augeri, Davalum, ac Vaſtium nihil

1525 hil non in omnium Italorum principum perniciem agitare; Gallos priſci ſplendoris, atque avitæ virtutis fato neſcio quodam pene oblitos, ſuique regis captivitate ſtupore defixos torpere, atque elangueſcere: claſſem igitur augendam, imperatorem ſtatim declarandum, hoc tantum everti conſilia Italici nominis hoſtium, ac refringi auſus poſſe. Alii contra diſſerebant: non eo loco res eſſe, ut ingentes ſumptus ſubire, populos tot damnis, atque incommodis afficere, cunctas Venetas exerere vires neceſſe eſſet: propediem aliquid certi de Cæſaris ſententia ex Hiſpaniis venturum; neque in hac omnium rerum ambiguitate principes Italos verſari diutius paſſurum: ſummopere providendum eſſe, ne Carolus, qui Italis principibus parum fidere videtur, novis ſuſpicionibus adductus, ac ducum conſiliis impulſus, hoſtem ſe Italiæ patefaceret; verendum eſſe, ne Galli hos Reipublicæ conatus ad ſua commoda verterent, atque ex Italorum Principum conſpiratione iter ſibi ad regis libertatem ſummo iſtius provinciæ damno facerent: itaque in aliud tempus de augenda claſſe decreta rejici; neque immaturis conſiliis momenta maximarum rerum præverti oportere. Senatus frequens in hanc ivit ſententiam.

M. D. XXVI.

1526 PAucis vero interjectis diebus, ab Andrea Naugerio, Reipublicæ legato, literæ xviij. kalen. januarii ex Hiſpanis ſupervenere, quibus continebatur, pridie idus decembris pacem inter Carolum imperatorem, ac Franciſcum Galliæ regem his conditionibus initam fuiſſe. *Ut Imperatori Burgundiam rex libere reſtitueret: id, quamprimum in Galliam reverſus eſſet, regni ordines probaturos pollicebatur. Provocationibus, quæ a Germaniæ inferioris ditionibus fiebant, Pariſienſis curia omnino abſtineret. Inſubrum, ac Neapolitani regni juribus cederet. Cæſari in Italiam ad Auguſtalem coronam more majorum ſuſcipiendam adventanti ſex peditum millibus, cataphractis ſexcentis, totidem levioribus equitibus, ſemeſtri ſtipendio perſoluto, præſto eſſet. Pro his ſervan-*

Pax inter Cæſarem & Franciſcum Regem Galliæ.

vandis duos filios, natu majorem, quem in ſpem regiæ ſucceſſionis altum Delphinum *vocant: ac minorem Andegavi ducem, additis Gallorum procerum duodecim filiis, obſides daret: hoc facto, ſtatim priſtinam libertatem rex conſequeretur.* Atque ut pax firmioribus radicibus niteretur, Heleonoram ſororem, ex Luſitaniæ rege defuncto viduam, matrimonio regi jungendam Cæſar ſtatuit; Maconenſem, Sonenſemque comitatum dotis nomine tribuit, filiis, qui ex eo connubio orirentur, Burgundiæ comitatum tradituru pollicitus. Per Europam nuntio pacis perlato; quamvis ex potentiſſimorum principum concordia innumeri fructus ad totius chriſtianæ reipublicæ incolumitatem, atque incrementum emanare poterant; attamen nemo erat, qui ex pace nuper inita novas bellorum faces exarſuras non extimeſceret. Id vero vel Italiæ ſtatus, vel regis Gallorum exulceratus, ac multis de cauſis commotus animus ſuadebant. Neque enim dubium erat, quin Itali principes, ſi rex promiſſis ſtaret, a Caroli nutu, ac voluntate pendere cogerentur; quippe qui exercitum in Inſubribus habebat, duces militia inſignes, ac rerum bellicarum peritia claros. Franciſcum Sfortiam jam ſex menſes in arce Mediolanenſi obſeſſum, arctaque adſtrictum cuſtodia tenebat; atque recenti pace cum Gallo inita, nullum vel ad augendas vires, vel ad imperium amplificandum impedimentum aderat, ut regis auxilio deſtituta Italia pares ad obſiſtendum Cæſari copias afferre non poſſet. Altera ex parte qui ſuperiores Franciſci actiones, & conſilia metiebantur, vix mente concipere poterant, præteritas injurias, acceptas clades, amiſſum in Italia ſatis amplum imperium, impoſitas iniquæ pacis conditiones aut obliviſci, aut æquo animo pati poſſe: nullum neque jusjurandum, neque affinitatis vinculum majorem apud illum, quam ulciſcendæ injuriæ, vel regnandi libidinem, vim habiturum. His de rebus Clemens, Senatuſque Venetus ſoliciti regis animum, voluntatemque explorare decreverunt; ac cum primum pacem inter Cæſarem, & regem firmatam eſſe Venetias allatum fuit, ſtatim Andreas Rubeus, qui a ſecretis Senatus erat, atque ex uſu maximarum rerum inſignem prudentiam com- 1526

Andreas Rubeus a Venetis in Galliam miſſus.

1526 paraverat, Gallicamque linguam optime callebat, per diſpoſitos equos ad Ludovicam Franciſci regis matrem gratulatum miſſus eſt, cum longiori tempore ad mittendos legatos opus foret. Rubeo in mandatis datum, ut Reipublicæ nomine reginæ gratuletur; nihil jucundius, aut optatius Senatui obtingere potuiſſe, quam Sereniſſimo, Chriſtianiſſimoque regi, de toto chriſtiano orbe, ac præſertim de Republica Veneta optime merito, inconſtantis, variæque fortunæ tela indigne perpeſſo, tamdem ingenti animi virtute, invicto robore ingruentes malorum impetus vincenti, felicitatis lumen affulſiſſe: libertate recuperata, in regnum ampliſſimum totius Galliæ humeris reſtituto difficile haud futurum, ſuperiores clades virtute, ac magnanimitate corrigere. Ad hæc injungitur, ut quam ſolertiſſime exploret, quænam de ſancitis pactionibus ſervandis regia voluntas futura ſit. Demum Reipublicæ vires, claſſes, ditiones offerat, Senatumque nunquam a rege ſejunctum fore polliceatur. Et quoniam Pontifex eadem de cauſa Paulum Regienſem in Galliam miſerat, eidem Rubeo mandatur, ut, quæ ille Pontificis nomine egerit, obſervatis; ſi eadem illum mente eſſe intellexerit, ac illius conſilia ipſius mandatis non repugnare perſenſerit, omnia cum Regienſi communicet, ut eodem tempore, quæ ex utilitate publica ſint, conficere poſſint. Rubeus itaque cum Senatus mandatis iter in Gallias quamcelerrime ſuſcepit.

Conditiones pacis a Cæſareanis Oratoribus Senatui propoſitæ.

Interea Alphonſus Santius, ac Hieronymus Caracciolus, Cæſaris Oratores, qui Venetiis erant, ſe minime a pace, & fœdere cum Senatu Veneto abhorrere oſtentabant; nam vj. nonas martii cum Patrum Collegium adiiſſent, certas ineundæ concordiæ rationes propoſuere; quarum capita hæc erant. Nempe ut, expulſo Franciſco Sfortia a Mediolanenſi imperio, Carolus Borbonius dux crearetur, qui eadem auctoritate, viribus, dignitate, qua modo Sfortia, floreret: nihil ſane Senatus intereſſe, uter Inſubribus potiretur; dummodo ea in ditione nulli Italorum pertimeſcendus imperaret. Extorribus cuncta eorum bona reſtituenda pollicebantur. Ex adverſo a Senatu flagitabant, ut quod in fœdere cautum erat, de copiis Venetis pro Mediolanenſi tutando impe-

imperio, id firmioribus legibus ſanciretur, ac pro eo Reſpu- 1526
blica prædes daret. Ducenta inſuper aureorum millia pete-
bant, ac ut Ferdinando Cæſaris fratri debita a Senatu pecu-
nia perſolveretur; ut viciſſim annis ſuperioribus, dum bella
recrudeſcebant, utrinque ablata oppida reſtituerentur. Ad hæc
Senatus decreto in hanc ſententiam reſponſum eſt. Summo *Senatus re-ſponſio.*
ſemper ſtudio Rempublicam pacem, fœduſque cum potentiſ-
ſimo Imperatore amplexatam fuiſſe; in eadem manere ſenten-
tia; nec ſibi antiquius aliquid unquam fuiſſe, quam ut Ita-
liæ libertatem, dignitatemque tueretur: hoc conſtituto, cete-
ra abſque ulla difficultate confecturam. Nam quod ad Ferdi-
nandum attinet; paratam ſe ſolvendo eſſe; dummodo pactio-
nibus ſtetur, atque hinc inde ablata reſtituantur. Quod autem
ad reliqua ſpectat, rationes concordiæ non defuturas: unum id
hærere cordi, nec divelli a Senatu poſſe, ut Sfortia in Inſubrum
poſſeſſione retineatur; ex magnanimitate, aliiſque præclaris, ac
nullo unquam ævo interituris actionibus Caroli, ſibi ſuaderi,
Imperatorem non paſſurum, ut indigna ſervitute Franciſcus Sfor-
tia liberatus avito imperio ſpolietur; qui ſi (quod vix cre-
di poteſt) adverſus Cæſarem erratum aliquod commiſerit,
quæ illius eſt animi magnitudo, ac propemodum divina cle-
mentia, Italorum principum, & reipublicæ deſiderium reſpi-
ciet; neque ſtatum Italiæ aliqua in parte immutari patietur.
Ea de re, quæ Caroli voluntas ſit, cupere Senatum intelli-
gere; eoſdem legatos hortari, ut omni officio a Cæſare Sfor-
tiam obſeſſum liberari, ac in priſtinum ſtatum reſtitui perſua-
deant. In hac incertorum eventuum hæſitatione, ne aliquod
officiorum genus erga Carolum, & Franciſcum regem præter- *Sebaſtianus Juſtinianus & Fran-ciſcus Peſareus legati ad Gal-liæ regem.*
mitteretur, placuit Patribus ex veteri inſtituto perhonorificas le-
gationes ad utrumque mittere, quibus pacem partam, affinita-
tem illuſtri conjugio Leonoræ viduæ Luſitaniæ reginæ gratula-
rentur. Deſignati fuere ad regem Sebaſtianus Juſtinianus eques,
qui tum præturam Patavinam gerebat, ac Franciſcus Peſareus:
ad Cæſarem Laurentius Bragadenus, atque Antonius Surianus *Laurentius Bragadenus & Anto-nius Suria-nus legati ad Cæſa-rem.*
doctor, & eques; quorum alteri, ut functus legatione apud
Carolum in Luſitaniam tranſiret, cum Leonora nuptias po-
tentiſſimi regis gratulaturus, in mandatis datum.

Interea rex ipſe, datis obſidibus, in ſuum regnum regreſſus,

1526 Bajonam Vaſconiæ urbem applicuit ; ac ſtatim haud occulta animi indicia patefacere, ingentes mentis impetus vix cohibere ; in ſermonibus Cæſaris acerbitatem conqueri ; ſeveras nimium, ac præduras pacis conditiones inclamare ; quæcumque aſſenſione approbaſſet, cum vi, ut pote captivus, feciſſet, irrita exiſtimare. Rubeus de adventu regis certior factus, Bajonam magnis itineribus contendit ; ubi a Rubertetto gazæ regiæ præfecto, ſummæ auctoritatis viro, in Monfortium oppidum, ubi rex erat, deducitur ; Senatuſque Veneti nomine in ampliſſimum regnum incolumem reditum mirifice gratulatur ; propenſam Reipublicæ voluntatem, ſtudium, obſervantiam in regem cunctis animi, & corporis virtutibus prænitentem, atque adeo in univerſum Gallorum nomen extollit : in omni fortuna eamdem ſervaſſe mentem ; proſpera omnia non modo optaſſe, verum etiam quantum in ſe fuerit, ut res votis reſponderent, egiſſe. Ad ea rex perbenigne reſpondit : Maximas Senatui habere, atque agere gratias ; non ignorare quos pro ſua libertate labores ſuſcepiſſet. His dictis, ſtatim ſententiam, conſiliumque ſuum Rubeo aperit ; multa de Imperatore, illiuſque miniſtris conqueſtus, decreviſſe illatam ſibi captivitatis injuriam, ac mala, quæ ex ea perpeſſus ſit, non diutius pati ; experiri rurſus fortunæ aleam ; cunctas ampliſſimi Galliarum regni vires adverſus Cæſarem moturum ; nihil prætermiſſurum, quo potentia Cæſaris refringi, auſus imminui, exardeſcens in cunctos Europæ principes ambitio retundi queat : vehementer cum Veneta Republica, ac Summo Pontifice fœdus, & ſocietatem exoptare ; in id Henricum Angliæ regem conſenſurum, quemadmodum ex cardinalis Eboracenſis literis compertum habebat ; atque eam ob cauſam ſe legatum propediem in Britanniam miſſurum ; petere a Senatu, ut ſtatim mandata ad hæc peragenda in Galliam, Angliamque mittantur. Hæc omnia quamcelerrime per literas Rubeus Senatui ſignificat ; ſtatimque, nulla interjecta mora, xiv. kalen. majas Senatus cogitur, ac ſummo Pontifici, quæcumque Rubeus de regis voluntate, novoque fœdere ineundo perſcripſerat, ſignificantur : quæ temporum ratio, quæ Italiæ conditio, armis Cæſareanorum in ejus viſcera adactis ; Mediolani duce arctiori cuſtodia ſepto : exquirere Senatum, quænam

nam in ſummi momenti negotio Sanctiſſimi Pontificis mens, quod conſilium arduis in rebus ab egregia illius prudentia hauriri poſſit. Pontifex, cui ſemper Italiæ dignitas, ac libertas, ſine qua Pontificia majeſtas refulgere vix poterat, imis recondita præcordiis fuerat, regis poſtulatis annuendum exiſtimat; Senatus ſententiam, conſiliumque amplectitur, eidemque vij. kal. majas ſignificat, ſe alacri animo fœdus amplecti, atque ad id ineundum Joannem Joachinum in Galliam, & Angliam miſiſſe, Capinumque ad hæc peragenda mandata cum pactionibus tranſmiſſurum. Eadem die literæ ad Rubeum ſcribuntur, Senatum in voluntate regis futurum, libentique animo arctiori hoc fœderis vinculo arma, vires, animos conjuncturum: ad hæc facultas Rubeo publico nomine percutiendi fœderis mittitur; eademque Laurentio Aurio apud Anglum Oratori ſignificantur, & mandantur. Accepta Rubeus Senatus voluntate, Burdegalas totius Vaſconiæ caput ſtatim proficiſcitur, ut regem alloqueretur, quem tum ibi opperiebantur; ac Proregis Neapolitani nuntio, qui ad firmandas jurejurando pacis Madriti initæ conditiones in Gallias venerat, palam ſe minime ad ea teneri, quibus captivus ſubſcripſerat, profeſſus fuerat, in pactaque jurare recuſaverat: atque eo incredibili lætitia perfuſus fuerat, cum Rubeum ad ſe Senatus nomine venientem audiverat. Nam ſtatim Pontificis, Venetique Senatus audita voluntate, in ſocietatem, ac fœdus prompto, ardentique animo deſcendit; idque in Coniaci oppido ix. kal. junii ictum eſt; quo Franciſcus Galliæ rex, Summus Pontifex, Senatus Venetus, Franciſcus Sfortia Mediolani Dux comprehenſi fuere. Summa fœderis capita hæc erant. 1526

Senatus ad Rubeum mandata pro fœdere cum Gallis percutiẽdo.

Fœdus Conjacenſe inter Franciſcum regem ac Venetos.

Turbulentiſſimis temporibus, belli facibus in Italiæ viſceribus cuncta depaſcentibus, ex qua exitiale virus ad reliquas Chriſtiani orbis provincias inficiendas permanare facillime poſſit, nil tutius, vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Chriſtianæ reipublicæ, quam ſi illi, qui ſumma auctoritate, viribus, ac dignitate præfulgent, invicem arctioris amicitiæ, ſocietatiſque fœdere connectantur, non ad vim alicui inferendam, vel injuriis quempiam laceſſendum, ſed ad res communes tuendas, ad quietem Chriſtianæ reipublicæ firmandam, ad Italiæ libertatem, decuſque retinendum: quo in fœdere Imperatori, Ferdinan-

1526 *dinandoque ejus fratri perhonorificus locus, ſi ipſis libuerit; nec non reliquis Chriſtianis Proceribus relinquatur. Quæ ut effici abſque difficultate queant, exercitus in Italia communibus ſumptibus alatur; triginta nempe millia peditum: cataphracti duo millia quingenti; leviores equites ter mille cum tormentis æneis; quæ omnia quamcelerrime in promptu ſint; tum ad fœderatos tutandos; tum ad coercendos, ac reprimendos, ſi qui paci publicæ hoſtes ſe eſſe profitebuntur. Ad quæ ſinguli fœderati tenentur, hæc ſunto.*

Pontifex octingentos cataphractos, ſeptingentos leviores equites, peditum octo millia in armis habeat. Gallorum rex quingentos gravioris armaturæ, in quibus more Gallico mille levioris armaturæ comprehenduntur: ad hæc quadraginta aureorum millia ſingulis menſibus pro militum ſtipendiis pendat. Reſpublica Veneta mille, vel octingentos cataphractos, mille leviores equites, peditum octo millia ſub ſignis habeat. Ac demum Mediolani Dux cataphractos quadringentos, leviores equites trecentos, peditum quatuor millia quamprimum paret; quæ omnia prædictam ſummam conficiunt.

Copiæ uſque ad patratum bellum ſub ducibus contineantur; donec priſtina libertas armis jam diu concuſſa, Italiæ dignitas reſtituatur; atque auctores diſſidiorum, publicæ pacis hoſtes, qui fœderatos læſerint, adverſus decreta, & ſanctiones jurejurando firmatas, egerint; vi, & armis alienas ditiones occupaverint; ac demum in fœdus hoc conſentire noluerint, penitus retundantur, ac profligentur: quod tum factum eſſe intelligatur, cum juſtas copias alere non potuerint, quamvis tunc aliquo oppido potirentur.

Quæcumque ad alendos milites erunt neceſſaria, ſinguli pro ſua portione conferant.

Eodem tempore Galli, & Angli, ut ab Italia arma avertantur, adverſus fœderis hoſtes inſurgant.

Helvetii communibus ſtipendiis vocentur.

Omni ſtudio contendant fœderati, precibuſque nitantur, ut Imperator captivos regis filios patri reſtituat; pacem confirmet: ni id fecerit, intententur minæ, bellum indicatur.

Confectis in Italia rebus, duodecim millia peditum, cataphractorum mille, totidem leviorum equitum, aut pecuniæ tantum-

dem

dem Regi Principes Itali præbeant, quousque filii obsides a Cæ- 1526
sare dimittantur.

Atque ut perpetuo Italiam Galli, Itali Gallias tueantur, decem peditum millia, cataphractorum mille, levioris armaturæ totidem, cum opus fuerit, emittere teneantur: classisque viginti quinque triremium, ac onerariarum navium præsto sit; quarum triremium duodecim Rex, tredecim Respublica instruere teneatur. Si Provincia armis petatur, classem Rex avocare queat.

Franciscum Sfortiam in quieta Mediolani ducatus possessione relicturum: cum fœderatorum exercitu adversus Imperatorem, ac Ferdinandum ejus fratrem defensurum Rex sanctissime spondeat. Dux e contra auxiliis Gallias juvare, si opus fuerit, teneatur: numerus copiarum consimilis sit: quotannis pro viribus, expensisque regiis illam auri summam pendat, quæ Pontifici, Angliæ Regi, Venetoque Senatui videbitur; atque ea non minor quinquaginta aureorum millibus esse queat: Maximilianumque ejus fratrem pro familiæ dignitate, propriaque existimatione alere teneatur.

Quibus ob sequutas Regis partes bona fisco adjudicata, quique patria privati sint, omnia libere restituantur.

Ex cognatione regia uxorem Sfortiæ se præbiturum, judicio Henrici Angliæ Regis, promittat; daturumque operam, ut Helvetii fœdere cum Duce ad Insubres tutandos conjungantur.

Si Dux fato concesserit, Maximilianum ejus fratrem ejus loco habiturum; pacta, promissaque præstaturum.

Astensis Comitatus, utpote a Mediolanensi ducatu sejunctus, in Aurelianensis Ducis hæreditate sit: Regi, aut Duci ejus filio restituatur; qui quousque adolescentiæ annos excesserit, ad fœderatorum nutum administretur.

Et quoniam Genuæ civitas, vel situs opportunitate, vel portuum copia, maximum semper ad Italiam perturbandam momentum afferre visa est, si ita Regi placuerit, vel Antonio Adurno duce ad fœderatos declinante, summa Reipublicæ illi potestas, quam modo retinet, relinquatur; aut Genuensis Reipublicæ statu immutato, leges paci, & securitati Italiæ non adversæ dicantur, Rege supremum jus in civitate obtinente.

Præ-

1526 *Præſentem Neapolitani regni ſtatum Gallorum Rex neque immutaturum, neque perturbaturum ſpondeat, niſi ex præſcripto, voluntateque Summi Pontificis, ut altioribus initiis tranquillitas Italiæ coaleſcat, paciſque hoſtes in ordinem cogantur. Quod ſi evenerit, aut Franciſcum de fœderatorum conſenſu Pontifex Regem dicet; aut non ſine illorum voluntate de Neapolitano regno ſtatuet: utrumvis contigerit, Eccleſiæ jura ſuprema ſerventur, annuuſque cenſus ad minus quinquaginta aureorum millium. Regi autem pro juribus, quæ in prædicto regno poſſidet, ex Summi Pontificis arbitrio, alio Rege declarato, non minus ſeptuaginta quinque aureorum millia, vel in Eccleſiæ ditionem redacto, aureorum ſexaginta millia perſolvantur.*

Fœdus ſane hoc, & ſocietas ad poſteros pertranſeat, fœderatique Mediceam familiam ſub tutela recipiant; dignitatem, ſtatumque præſentem tueantur. Summo ſpondente Pontifice, Florentinos nihil fœderi adverſum acturos, in ſuaque voluntate futuros.

Verum, cum neque majori, neque graviori auctoritate ſancita ſocietas inniti queat, quam Henrico potentiſſimo Angliæ Rege; protector is, ac conſervator fœderis declaratur, fœderatorumque ſponſor appellatur, illique, vel ejus filio notho ditio ducatus, vel principatus nomine inſignita, cum annuo triginta millium aureorum cenſu aſſignetur: idem jus, ac imperium cum decem aureorum millium annuo redditu Cardinali Eboracenſi tribuatur.

Si qua ſocietati huic adverſa fœdera ſint, omnino aboleantur; neque alia, inſciis ſociis, ac præſertim ad ſtatum Italiæ pertinentia iniri poſſint.

Fœderatorum amicis, ac ſociis, ut moris eſt, ante ſubſignationem nomina ſua fœderi adſcribere liceat; dummodo nullius hoſtes ſint: quæ ſubſignatio intra menſem fiat; cui ſi Sfortia in Mediolanenſi arce obſeſſus ſubſcribere non poterit, Pontifex, ac Senatus id ejus nomine facturos polliceantur.

Nuntius initi, ac firmati cum Rege fœderis v. nonas junii per literas Andreæ Rubei Venetias advenit, qui ſignificavit, Henrico Angliæ Regi trimeſtre tempus, ut in fœdus reciperetur, datum fuiſſe. Ac pridie nonas a Senatu fœdus Coniacenſe

ſe approbatum eſt, cui Andreas Gritus Dux Reipublicæ nomine ſubſcripſit : ac ſyngraphæ illico in Galliam ad Rubeum mittuntur ; cui, ſi ita Regi placeret, ſubſcribendi facultas Reipublicæ Venetæ nomine a Senatu permittitur. Poſtera vero die ad Gaſparem Spinellum, qui ob Laurentii Aurii Doctoris obitum Reipublicæ negotia in Anglia gerebat, literæ perſcribuntur, quibus mandatur, ut Regi, Eboracenſique Cardinali ingentes gratias agat, quod pro Coniacenſi fœdere omni officiorum genere laboraſſet ; Senatuſque nomine enixe hortetur, ut in ſocietatem adſcribi velit, quippe qui cum potentia, auctoritate, conſilio, magnanimitate antiquitatis memoriam æquaverit, nulli dubium eſſe, quin, cœptis ipſius voluntate adſpirante, proſpera cuncta, ac felicia ſint eventura ; Rempublicam una cum Clemente Summo Pontifice, nihil pro Sfortiæ libertate, pro Italiæ dignitate omiſſuram : auctoritaſque eadem, quæ Rubeo, Gaſpari Spinello firmandi fœderis impertita eſt. 1526

Eodem tempore Senatui, ac Pontifici copias augere, quamvis nondum a Gallorum Rege fœderi ſubſcriptum eſſet, viſum fuit ; præſertim cum quotidie nuntii ſecreto a Franciſco Sfortia mitterentur, qui ſummas difficultates, maximas, quibus ille undique premebatur, anguſtias ſignificabant : ſeptem jam menſes in arce incluſum teneri ; quæ ad victum neceſſaria ſint, omnia fere exhauſta fuiſſe ; vix annonam menſtruam habere, qua ſe, familiam, milites alere queat : ni illius neceſſitati obviam eatur, cito ſucciſa ſpe, vel ad deditionem faciendam (quod pro ſua dignitate, ſocietatiſque fœdere nunquam ſit facturus) vel extrema omnia ab hoſtibus paſſurum. Nam Antonius Leva, Alphonſuſque Davalus, qui in Inſubribus Cæſaris nomine, defuncto Ferdinando Davalo, res gerebant, licet multis undique difficultatibus preſſi ; ac præſertim pecuniæ, omnia potius vel intoleranda pati, quam obſeſſo Sfortiæ ſuppetias ferri ſinerent, in animum induxerant ; cunctos civitatis ordines ad erogandum argentum, aurumque compellentes : qui ſi aut recuſare, aut excuſare, aut moras nectere auderent, pignoribus ablatis, in teterrimos carceres conjiciebantur : ac una vox tantum Mediolanenſium civium exaudiebatur ; villas, oppida diuturnis militum ſumptibus exhauriri ; agros deſeri ; urbem, civeſque ipſos miſerrime affici, ac tanquam

Mediolanenſium tumultus.

1526 quam fontes in carceres trudi, & cruciatibus torqueri. Itaque populus juſto dolore fremens, ac furens, cum in fabri cujuſdam ædes ſatellites ad aureos quingentos exquirendos miſſi eſſent, totam urbem, tumultu excitato, vehementiſſime commoverunt, fabroque repente, arreptis armis, opem imploranti, vicinis ad auxilium convolantibus, abire miniſtri publici coacti ſunt; illiſque rurſus, Antonii Levæ juſſu, aliis adjunctis, portas domus perfringere conantibus, ad arma ſtatim a populo conclamari cœptum, per totam urbem tumultus, turbinis inſtar, citiſſime fertur. Ea tamen die furentis populi impetus non repreſſus; ſed vis tantum repulſa: nam Leva e curia per infrequentes urbis vias ad loca arci propinqua deſcendit, militibuſque nonnullis repente coactis, Gaſpare Mayno ſummæ auctoritatis cive comitante, ubi conferta multitudo, ac denſior turba objici videbatur, ſe immittit; hortatur, arma abjiciant, inani tumultu abſtineant; civitatis quietem importuno impetu non miſceant. Davalus adhortationibus auctoritate pondus addebat; quippe qui apud populum invidia ſuperiorem gratiam nondum corruperat. Tandem iis conditionibus ab armis diſcedere voluit, ut Cæſareani privata pecunia abſtinentes vectigalibus tantummodo contenti forent; neque novos milites in civitatem introducerent. Verum cum ſequenti die nonnullos ex Hiſpanis ducibus adventare cernerent, crebriſque admonerentur nuntiis, peditum cohortes, turmaſque equeſtres citato gradu ad urbem ſubſequi, oriri tumultus, augerique mirum in modum cœpit; ut ſi ardenti, ac prope lymphatæ menti, magniſque auſibus vis, ac prudentia reſpondiſſet, ſtatim inſolito motu conflagrare civitatem, diſſipariique Hiſpanos milites viſum eſſet. Conſtanſque fama eſt, tum de relinquenda urbe Cæſareanos conſilium iniviſſe. Verum incondita multitudo, abſque duce ſuas vires haud æſtimare aſſueta, ab armis ad veterem curiam diripiendam magno cum impetu progreditur: quo viſo, Cæſareani ad arma redire, vias trabibus, ac impedimentis obſepere, relictaque arcis cuſtodia, adverſus populares ferri: quæ res ingentem, diuque optatam opportunitatem obſeſſis objicere viſa eſt ex arce exeundi, hoſtium munitiones occupandi, egregioque facto immortalem gloriam comparandi.

At

At Sfortia, licet emiſſa manu militum uno momento mu- 1526
nitiones cepiſſet; ubi tamen qui opem ſibi, aut commeatum ferrent, nullos inſpexit, auxiliorum ſpe deſtitutus, cum hoſtibus incertum fortunæ exitum haud experiri ſatius arbitratus, ſuos intra arcem coegit. Interea multi e direptione curiæ præda onuſti abire, alii Hiſpanorum domos diripere, plerique ſigna deſerere; ita ut Cæſareanis, præter Germanos tunc arcem obſidentes, reliquos milites non modo ex urbe, ſed ex agro Mediolanenſi amovere pollicentibus, tumultus ſedari cœperit; cum a ſolis occaſu uſque ad ortum incerto, obſcuroque eventu mars dubius utrimque fluctuaſſet, Mediolano eſt reſtituta quies. Sed nonnullis, qui majore auctoritate, & gratia favorem plebis collegerant, præcipueque Sfortiano nomini addicti erant, ablegari, amoveri ab urbe cœptis, populo reluctante, plerique cuncta rurſus miſceri, ac turbari cupientes, arreptis armis, Hiſpanos milites paſſim trucidare; necatos ſpoliare; injuriis contumelias addere: a quo licet primores, quibus civitatis ſalus cordi erat, maxime abhorrerent, centurioneſque ad temeritatem, audaciamque populi compeſcendam per portas diſpoſuiſſent; tamen rabies commotæ multitudinis vix cohiberi potuit. Inde Antonius Leva, Alphonſuſque Davalus cum fide, qua ſe Mediolanenſibus obſtrinxerant, ſe ſolutos exiſtimarent, ſigno Hiſpanis Ducibus dato, quibus cum militibus ad urbem accedere imperaverant, ipſi munitionibus, valloque ea parte, qua ſuorum ſtatio continebatur, nocte munita, agmine militum coacto, alia ex parte inopinato egreſſi, prius quodam, qui ex infima plebe caput honoris cauſa aperire renuerat, occiſo, certaminis initium faciunt, ignibuſque ex turrium cacuminibus reliquos ad urbem vocant. Indigna cæde perculſi cives, nemo adeo pacato animo extitit, qui licet cum vitæ diſcrimine tantum facinus vindicandum non cenſeret. Cæſareani vero, qui urbem recenti milite muniverant, loca editiora occupaverant, e quibus excuti in Mediolanenſes plumbea tempeſtas poterat, popularem impetum fregerant, ut cives, ſpe victoriæ abjecta, Ducum animos mulcere, iramque lenire ſatius putarent. Verum fruſtra tentata clementia, emittique ſuſpectos cives jubentibus, pugna redintegratur, miſerabili cæde cuncta fœdantur; Germani

te-

1526 tectis ignem injiciunt; dum Mediolanenſes e feneſtris, & ſpeculis miſſilibus diverſi generis milites interficiunt: e turriculis illi baliſtis ferreis cives proſternere; nulli parcere; vulneribus, incendiis, cædibus omnia miſcere: ut una die nobiliſſima, atque inter præcipuas Italiæ civitas ad internecionem uſque deleta foret, niſi Duces nondum ingreſſas Hiſpanorum cohortes urbe prohibuiſſent; ac populus, qui arma fruſtra induerat, feſſus non modo Cæſareanorum voluntati non adverſari; verum etiam migrare domo, patriamque deſerere decreviſſet. Hunc in modum ſummo civium Mediolanenſium exitio alere exercitum, pecuniam conquirere Leva, ac Davalus malo uno alteri mederi cogebantur.

Quæ res Clementem, Venetoſque impellebant; ut licet nondum a Franciſco Galliarum Rege fœderi ſubſcriptum eſſet; attamen augeri copias, novos militum delectus haberi, nihil ex iis, quæ ad bellum neceſſaria forent, prætermittere ſtatuerent; Petroque Peſareo Legato Senatuſconſulto mandatur, ut ſex peditum millia veteribus copiis adjungat. Pontifex Placentiam Guidum Rangonium cum totidem peditum millibus proficiſci jubet, ut ſuas copias, ſi occaſio tulerit, cum Venetis conjungat. Ad hæc cum ad incrementa, roburque exercitus Helvetiorum gentem maximum momentum in præliis afferre compertum eſſet; præſertimque Franciſcus Maria Urbini Dux, ac copiarum Reipublicæ Imperator ſuaderet, ad debellandos hoſtes duodecim Helvetiorum peditum millia neceſſaria eſſe; ut virtute militari conſpicua gens, illuſtriumque victoriarum fama percelebris ſtipendia Veneta, & Pontificia mereret, e re communi viſum eſt. Itaque cum hac in re Joannes Jacobus Mediceus Mediolanenſis Muſſianæ arcis Præfectus, ac Octavianus Sfortia Laudenſis Epiſcopus ſuam operam Senatui obtuliſſent, citoque ſex millia ex Helvetiorum gente in Galliam Ciſalpinam exſcenſura pollicerentur, Pontifex decem aureorum millia, quinque Senatus Muſſiano Præfecto ad id peragendum mittit. Interim a Petro Peſareo Legato literæ ſuperveniunt, quibus Sfortiam maximis undique circumſeptum periculis Senatui ſignificat, cunctarum rerum inopia preſſum; vix paucis diebus victum ſuppetere; celeritate opus eſſe, ne ſpe auxiliorum dejectus, præceps conſilia neceſſitati accommodare cogatur.

Senatus mandata ad Petrum Peſareum Legatum in caſtris.

Franciſci Sfortiæ obſeſſi extrema inopia.

tur . Igitur quatuor peditum millium præter ſex delectum habendum eſſe decernitur ; idque Legato mandatur , ut idem Guido Rangonio ſuadeat , Pontificias copias totidem peditum numero augeat , ac cum Ennio Verulano ſummæ apud Pontificem auctoritatis viro omnia communicet ; id enim Pontifex a Republica poſtulaverat : cataphractos inſuper equites ad fluminis Abduæ ripas obequitare jubeat . Pontifex , qui Rangonium copiarum Eccleſiæ Præfectum cum cataphractorum turmis aliquot , ſexque peditum millibus Placentiam miſerat , Vitellum Vitellium cum novis militibus , Florentinorumque cataphractis mittit , ac Joannem Mediceum , quem Italis copiis præfecerat , viceſque in exercitu illius gerentem Franciſcum Guicciardinum . Senatus altera ex parte auctis copiis , quibus ſumma cum auctoritate Imperator , uti diximus , Urbinas præerat , Legatique munere Petrus Peſareus fungebatur , exercitum ad Clarium , agri Brixienſis oppidum , ad flumen Ollium cogi jubet ; fuere in eo peditum decem millia , præter milites , quos e præſidiis Imperator eduxerat : ac propediem Muſſianus Præfectus duo millia Helvetiorum peditum in armis fore , quorum quingentos lacus Comenſis cuſtodiæ demandare decreverat , mille quingentos ad exercitum acceſſuros ſignificabat . Ad hæc Laudenſis Epiſcopus cum eodem Præfecto e Rhætis multos ſparſim ſub ſigna venturos . Iis Pontificias , Venetaſque copias conjungi Senatui placebat ; qua de re ut cum Rangonio ſummo Eccleſiæ Præfecto ageret , Legato perſcripſerat ; atque ut idem Pontifex Rangonio mandaret , per Reipublicæ Oratorem petierat , ut juſto exercitu ad liberandum obſidione Franciſcum Sfortiam proficiſci poſſent , futurique belli proſpera jacere fundamenta . Hæc erat rerum Italicarum conditio ; cum Cæſar ob moram in pace a Rege firmanda , quidnam ille moliretur , quo ſua ſpectarent conſilia , jam tum mente præviderat . Verum poſteaquam apertius omnia a Carolo Lanojo , quem in Gallias ad jusjurandum Regis accipiendum miſerat , intellexit , quamplurimas Regem excuſationes nectere , regni ordines nullo pacto Burgundiam dimitti paſſuros ; ingentem auri vim illius vice offerri ; fœdus cum Pontifice , Venetiſque percuſſum : licet illi nondum manum Rex appoſuiſſet , animo vehementer perturbatus cuncta novo- 1526

rum

1526 rum motuum caſibus fomitem allatura circumſpiciebat ; cum illi, vel Italiæ priſtinam reſtituere imperii formam, Franciſco Sfortia liberato, neceſſe eſset, eoque fructu carere, quem ex inita cum Gallis concordia ſperaverat ; vel pactiones illas lenire, quibus pax, ac libertas Regi conceſsa fuerat : quorum illud minuere Cæſaris majeſtatem, auctoritatemque in nobiliſſima orbis terræ provincia videbatur ; hoc æmuli, potentiſſimique Regis ſpiritus augere, ſeque Burgundiæ ducatu ſpoliare, quem vel ſitus opportunitate majorum ſtemmatibus illuſtrem, poſteaquam ad imperii faſtigium evectus fuerat, anxia mente concupiverat.

At plus valuit in Carolo Burgundiæ potiundæ, ac cogendi Regis deſiderium, quam imperii in Italia retinendi ſpes. Conſilia itaque eo flexit, ut Italos Principes, Pontificem nempe, ac Venetos jam animo averſos quacumque ſibi ratione conciliaret, ac Franciſcum Sfortiam in veteri majorum ſuorum poſſeſſione retineret. Propterea Ugonem Moncatam in Italiam celerrime miſit ; qui ſtatim Romam profectus Pontifici egregiam ſuam erga Rempublicam Chriſtianam, atque Italiam voluntatem ſignificaret, ſeque vel ad pacem cum Pontifice, Venetiſque ſanciendam, vel non minus ad bellum alacri animo ſuſcipiendum paratum eſſe. In itinere Moncata ad Senatum literas dedit, quibus ſignificabat, ſe ad Italicas res componendas miſſum fuiſſe, ad eaque ampliſſimam facultatem, mandataque habere ; Romam ad Pontificem Imperatoris mentem perlaturum, magnis itineribus contendere : petere, ut eamdem facultatem Oratori apud Clementem Reipublicæ nomine Senatus tribuat. Has literas Alphonſus Santius in Patrum Collegium detulit, eademque etiam voce ſignificavit ; Cæſaris eximiam erga Italos principes benevolentiam ; propenſum erga commune bonum ſtudium, paciſque inter Chriaſtianos Principes ingens deſiderium extollendo : his addit, Cæſaris Duces, qui Mediolano præerant, ſciſcitari, quo pacto ſe gerere erga noſtros debeant, cum cataphractos Reipublicæ equites in Inſubrum fines proficiſci intelligant. Perlectis literis, audito Santio Cæſaris Oratore, Patribus de re ſummi momenti, quæ ad omnes fœderatos maxime pertineret, niſi prius Legatis illorum conſultis, Senatus decreto reſpondere non placuit.

Ugo Moncata a Cæſare ad Clementē miſſus.

Ugonis Moncatæ literæ ad Senatū per Santiū Oratorem allatæ.

cuit . Igitur ſtatim Pontificis, Galliæ, Angliæque Regum, ac Franciſci Sfortiæ Oratores in curiam vocantur, ut illorum exquiſitis ſententiis Senatuſconſultum fieret ; cum enim initum Coniaci fœdus nondum vulgatum eſſet, licet jam per cunctam Europam illius rumor permanaſſet ; ambigebatur , num inter Principes inita ſocietas apertis verbis, atque haud diſſimulanter Cæſaris Oratori Senatus nomine aperienda eſſet . Una omnium fuit ſententia : abſque hæſitatione incunctanter Santio reſpondendum eſſe, Senatuſque conſultum fœdere inniti oportere ; ſilentio, quod per omnes Europæ tractus fama vulgaverat, tegi non poſſe ; ſin ſecus fiat, conceptæ hominum ſpei de ſummorum principum ſocietate derogatum iri, atque alienum a publicis rationibus futurum . Itaque Senatui hunc in modum Alphonſo Santio reſponderi viſum eſt. *Rempublicam nullo unquam tempore de præſtanti Imperatoris erga concordiam , pacemque ſtudio dubitaſſe ; idque in primis Senatui eſſe gratiſſimum ; digna ſiquidem optimo Imperatore , atque excellenti principe res ſemper fuit, omni labore , & ſtudio niti, ut orbis Chriſtiani principes diſſidiis divulſi, belliſque mutuis exardeſcentes pacis vinculo connectantur: quod ſi ullo unquam tempore, his potiſſimum turbulentiſſimis, undique tempeſtates, horridaſque procellas bellorum minantibus, maxime peroptandum eſt ; idque ſummis votis a Senatu exoptari. Ceterum quod ad poſtulata Ugonis Moncatæ , Santiique ſpectat, nihil reſpondere poſſe , niſi fœderatorum principum conſenſus, cum quibus a Republica ſocietas inita fuit , acceſſerit*. In hujuſmodi ſententiam Cæſaris Oratori decreto Senatus reſponſum, eademque per Oratorem Pontifici ſignificantur : additur, caveat Pontifex Maximus, ne ſummo artificio, mora, ac cunctatione unum id Cæſareani intendant, ut obtundere conatus noſtros queant, & interim arce Mediolanenſi , quæ ad ſummam rerum omnium egeſtatem redacta eſt , potiantur ; vel Galliarum Regem ſuſpicione , ac technis impellant, ut cum Cæſare in gratiam redeat, atque Proregi Neapolitano ſi novas aliquas concordiæ rationes excogitaverit , aſſentiatur : pro certo habere Moncatæ poſtulatis ita Pontificem reſponſurum, ut ille aperte cognoſcat, nihil abſque reliquorum ſociorum conſenſu facturum. Quod ſane ita evenit ; 1526

Senatus reſponſio.

1526 nam cum Moncata, ac Sinveſſanus Dux, Cæſaris ad Pontificem Orator illi ſignificaſſent, Imperatorem Mediolanenſem ditionem libere Sfortiæ relicturum; dummodo arx Protonotario Caracciolo in cuſtodiam tradatur, donec Sfortiæ cauſa, non exactis calculis, ſed ut dignitati Cæſaris conſulatur, cognita fuerit, quæ inter Venetos, Auſtriacoſque controverſiæ ſint, honeſta ratione compoſiturum, copias ex Inſubribus educturum: e contra nil aliud a Pontifice petere; niſi ut difficultatibus, quæ inter ipſum, & Regem ſint, nullo pacto ſe immiſcere velit. Reſpondit Clemens, nulli ignotum eſſe, quo ſemper ſtudio amicitiæ cum Imperatore conſervandæ exarſerit; nihil non egiſſe, ut Cæſar pacatam Italiam relinqueret, Sfortiæ libertatem reſtitueret, ſuſpicioneque Principes hujus provinciæ liberaret: ea omnia vel pernegaſſe, vel diſtuliſſe: quapropter cum ſe omni ſpe dejectum Italicæ pacis, & interea arcem Mediolani acri obſidione præcinctam animadverteret, neceſſitate coactum, ut ſuæ, aliorumque ſaluti conſuleret, cum Gallis, ac Venetis fœdus ſanxiſſe, cui niſi refragrari velit, & fidem, jusjurandumque contemnere, aliud conſilium inire neque congruum, neque Principe dignum eſſe. His intellectis Moncata Roma diſceſſit; cunctaque ad bellum vergere, in novoſque deduci fluctus cœpere, omnium oculis, animiſque inſpectantibus, quodnam initium futurarum cladium foret: inde fœderatorum vires, Italicum robur, Gallorum impetus æſtimantibus; inde Cæſareanos victoriis aſsuetos, verum pecunia laborantes in plena popularium tumultuum civitate, & innumeris, ut ferebatur, rerum ad bellum ſpectantium incommodis preſsos; cum primum belli initium, felici auſpicio Laudis Pompejæ urbis occupatione a Venetis facta, celebratum eſt. Quod ita evenit.

Laus a fœderatis capta.

Ludovicus Viſtarinus civis Laudenſis injuriis, ac contumeliis, quibus quotidie concives a Cæſaris militibus afficiebantur, commotus, qui milites cum Fabritio Maramaldo eorum duce omni genere avaritiæ, ſceleris, libidinum in miſeros ſæviebant, idemque patriæ liberandæ generoſo quodam animi inſtinctu percitus, Petro Peſareo legato antea conceptum animo facinus aperuerat, Venetiſque ſe urbem traditurum ſpoponderat; & cum opportunitas affulſiſset, cunctis ad rem gerendam

ne-

neceſsariis diſpoſitis, legatum, imperatoremque Reipublicæ admonet, ut nocte concubia cum militum manu ad urbem accedant, ſignum illis, tempuſque patrandi facinoris daturus. Ab Urbini Duce Malateſtæ Baleonio viro impigro, aſtuique militari aſsueto provincia demandatur, ut tribus peditum millibus aſsumptis, iter ad Laudem Pompejam dirigat. Interea Viſtarinus juvenum manu, quorum opera in urbe tradenda uteretur, ſelectis, ac in ædes aliquot occulto immiſſis, duobus tantum illum comitantibus, ad turrim, in qua ſex milites excubias agebant, quaſi, an recte vigilas obirent, animadverſurus progreditur; quos, ſociis ſubſequentibus, mira celeritate omnes interfecit: quo peracto, vallum ingreſsus ad Venetos milites urgendos properat, Fabritio Maramaldo nondum quid peractum eſset, audiente. Itaque viij. kalend. junii, nondum albeſcente cælo, Baleonius urbem ingreditur, Laudeque Veneti potiuntur. Maramaldus vero, cui cum mille, ac quingentis peditibus urbis cuſtodia mandata fuerat, in arcem continuo ſe recepit, ſtatimque Alphonſo Davalo, & Antonio Levæ quæ acciderant, ſignificat; quid ſibi in hoc rerum diſcrimine agendum ſit, poſtulat. Qui novitate rei perculſi, cum in laude Pompeja maximum ad bellum peragendum momenti ineſse cernerent, ſtatim Alphonſus Davalus cum Joanne Urbinate Tribuno, Mediolano tria peditum millia cum leviorum equitum manu educunt, citatoque itinere Laudem contendunt, & arcem per ſubſidialem portam ingrediuntur, eodemque momento in forum proſiliunt. At Malateſta Baleonius ſtatim urbem ingreſſus militibus forum occupaverat, vicoſque, ac domos, quæ ad portam, qua ipſe ingreſſus fuerat, ferebant, muniverat, ut majori hoſtium vi ingruente tutum diſceſſum haberet. Hiſpani initio acriter pugnare, inſtare, conari Venetos præſidio dejicere; ſed illis acriter obſiſtentibus, Malateſtæ Baleonii adhortationibus majores ſpiritus, vireſque ſumentibus, eminus balliſtis ferreis, cominus gladiis, haſtiſque pugnantibus, tandem Davalus amittere Laudem Pompejam potius, quam Mediolanum in periculum adducere voluit; reductiſque militibus, & in arce præſidio relicto, Mediolanum revertitur. Interea Urbinas, ac Peſareus cum reliquis copiis ſuperveniunt, qui, felici rei eventu cognito, cum nocte ſuperiori 1526

1526 ad Oragum Ollium flumen trajeciſſent, ponte, nuntio audito, Abduam tranſgreſſi fuerant, ac præſidia urbis augere, æneas machinas ad arcis proſpectum dirigere cœperunt, ut ſi hoſtes denuo in fortunæ aleam ſe immittere vellent, a noſtris obfirmatis animis, omnibuſque ex militari præſcripto diſpoſitis, reſiſti poſſet. Verum qui arci præerant auxiliorum ambiguitate, arcis tuendæ difficultate permoti, utpote quæ anguſto ambitu parvam militum manum intra ſe admittat, ſequenti nocte abiere; ab equitibus excepti, qui Mediolano ea de cauſa emiſſi fuerant.

Laus Pompeja a Venetis capta maximum pondus fœderatis attulit, cunctoſque in ſpem erexerat, fore, ut felici curſu victoriæ initia in dies magna ſuſciperent incrementa; Mediolanenſeſque præcipue hoc facto exitum miſeriarum inveniri poſſe ſibi pollicebantur. Nam egregie munita civitas, quam ſemper Cæſareanos uſque ad ultimum ſpiritum defenſuros conſtans opinio fuerat, præterquam quod vires ſociorum auxerat, non minora hoſtibus damna attulerat; cum inde abſque impedimento Ticinum, ac Mediolanum viginti millia paſſuum itinere progredi liceat. Abduam noſtri nullo obſiſtente trajecerant, mora jungendarum copiarum ablata, Cremona in maximas difficultates ſubſidiorum recipiendi, ſi opus foret, redacta. Quæ omnia ex Laudis Pompejæ eventu pendebant. Hoc nuntio habito, Senatus incredibili lætitia affectus eſt, miriſque laudibus Malateſtæ Baleonii virtutem, ac fortitudinem extulit, qui quatuordecim annos Reipublicæ Venetæ ſtrenuam operam navaverat; atque ut egregio aliquo argumento illius virtutem, publicamque grati animi ſignificationem teſtarentur, Senatus decreto peditum Præfectus ſummo Patrum conſenſu iij. kal. junias declaratus fuit, annuo aureorum mille quingentorum ſtipendio addito, & ſi bella Venetis gerenda eſſent, ut ſtrenuos milites ſeligeret, menſtrui centum aurei nummi ex ære publico præberentur. Laude Pompeja occupata, nil ſupereſſe videbatur, niſi ut Pontificiis, Venetiſque junctis copiis, ad Sfortiam, qui jam in Mediolanenſi arce extrema patiebatur, liberandum proficiſcerentur: qua in re non deerant varia a Clementis ducibus impedimenta; nam cum Guidus Rangonius Rubertum Boſchetum ad noſtros miſiſſet, ut de ratione belli

Malateſta Baleonius peditum Præfectus a Venetis declaratus.

Robertus Boſchetus a Rangonio ad Urbinatem miſſus.

ad-

adminiſtrandi cum illis ageret, imperator Venetus quamcelerrime poſſet exercitus conjungendos eſſe ajebat; ſibi videri Pontificis copias cis Caſale majus Padum trajicere oportere; Venetas eodem iter dirigere, ut ipſis conjungerentur. Ac dicente Boſcheto, nullo pacto Eccleſiæ oppida, imminutis præſidiis, Cæſareanorum libidini relinquenda; imperator militiæ experimentis edoctus vehementer hortabatur, ut, Placentia valido militum præſidio firmata, omni abrepta mora, ſtatim Padum tranſgrederentur: celeritate nimirum opus eſſe, qua ſemper proſpere bella adminiſtrari ſolent; illam in primis hoc tempore neceſſariam; dum hinc Sfortia obſeſſus obteſtatur, opem imploratur; quæ ſi cunctando mora protrahitur, ſua conſilia illum non voluntate, ſed neceſſitate recturum; hinc vero Cæſareani duces, & milites maximis difficultatibus premuntur, pecunia laborant, rerum omnium neceſſitate coguntur, Mediolanenſes incredibili in Cæſareanos odio flagrant; dum milites nec illorum pecuniis, nec pudori parcunt, ſed per domos graſſantes in illos ſummum violentiæ imperium uſurpant: omnia hæc hortari, ut quam primum junctis copiis, communibus viribus bellum geratur. Ea de re Franciſcus Guicciardinus ad Pontificis Legatum Venetiis commorantem perſcripſerat, multiſque rationibus jungendarum copiarum impedimenta, & difficultates expoſuerat. 1526

Verum Laus Pompeja a noſtris capta, Ducum Eccleſiaſticorum conſilia ſtatim flexit, omneſque moras abrupit; nam cum noſtri, ut diximus, Abduam trajeciſſent, Pontificii vj. kal. julias Padum tranſgreſſi, noſtris ad Divi Martini tria millia paſſuum a Laude Pompeja ſe conjunxere, cunctis exitum belli, obſeſſique Ducis libertatem ex Laudis Pompejæ eventu metientibus. Neque vero Senatus aliqua in re vel ſtudio, vel pecunia, vel maritimis, terreſtribuſve copiis parcebat; ita ut ſolus fere totam tanti molem belli ſuſtinere videretur. Nam præter pedites, & equites utriuſque armaturæ, de quibus diximus, in primis, ut Germanis militibus Alpium aditus, deſcenſuſque in Galliam Ciſalpinam prohiberetur, officiis non modo, verum etiam pecuniis nitebantur. Cum enim Rhætorum gens vias omnes, quibus per ſuos fines tranſiri in Italiam poſſet, Germanis clauſuros ſeſe obtuliſſent; dummodo controverſiæ, quæ

1526 inter ipſos, Muſſianumque Præfectum erant, penitus tollerentur, Senatus libenter aſſenſit, Petroque Peſareo legato per literas ſignificavit; ſi gentem ea mente eſſe cognoſceret, ut anguſtias, quæ in eorum ditionibus ſint, ac Vallis Tellinæ aditus adverſus Germanos tueretur, ſimul cum Epiſcopo Verulano ageret, ut, omni ſemota inter illos contentione, quæ ex captivitate, ac libertate Oratorum Rhæticæ Reipublicæ orta fuerat, æquis portionibus argenti vim Senatus, ac Pontifex Muſſiano perſolverent; quo facto, ſpes foret, Sfortiam Rhætos ad ſua ſtipendia traducturum, pecuniiſque, & Clavenæ comitatu quiete uſuros permiſsurum. Ad hæc cum nonnulli nobiles Reipublicæ ſumptibus obſiſtere hoſtibus, ac itinera præcludere polliciti eſsent; inter quos Capinus Grangius legato ſcripſerat, tercentis militibus nonnullos anfractus Alpium tutos, ſi ille annueret, redditurum; Senatus argentum præbere una cum Pontifice, ut hæc quamprimum efficerentur, non recuſavit.

Præterea cum claſſis optime inſtructa ſummam fœderi auctoritatem allatura videretur; eaque vel ad Genuenſis Reipublicæ ſtatum mutandum, vel ad hoſtes metu continendos ex præſcripto fœderum cum primis neceſſaria eſſet; Reſpublica Veneta majoribus comitiis Aloyſium Armerium Præfectum claſſis creavit, ac pridie kal. julias, ut tredecim triremibus Venetiis ſolveret, Senatus mandavit, iterque Corcyram verſus dirigeret, ubi duodecim triremibus, quas alter Legatus Joannes Maurus inſtruxerat, receptis; deinde velificatione facta, in Tyrrhenum mare proficiſcatur, claſſem cum Pontificiis, vel regiis triremibus conjuncturus, atque Imperatori a Rege miſſo, quem Petrum Navarrum futurum fama vulgaverat, pariturus: in ſtipendia remigum, ac militum quatuordecim aureorum millia aſſignantur; ac ne in ditiones Caroli exſcendere milites permittat; & non niſi cum Cæſaris navibus certamen ineat, injungitur. Eadem die, qua Venetiis Armerio Senatus mandata dabantur, Pontificius, & Venetus exercitus ad Melenianum caſtra habuere; ibique quid potiſſimum agendum eſſet variis ſententiis diſceptabatur. Nonnulli Helvetios milites, priuſquam aliquid momenti tentaretur, expectandos; cum abſque gentis militiæ aſſuetæ, in armiſque innutritæ auxilio, ac robore non ſine periculo copiis recenti delectu comparatis

ratis Mediolanum accedere tutum eſſet : alii celeritate utendum ; a victoriæ curſu, quæ jam ſecunda, ac felici aura aſpirare cœpiſſet, nullo pacto deflectendum ; fieri non poſſe, ut tria Germanorum peditum, quinque Hiſpanorum millia, parva equitum manus, in maxima annonæ anguſtia urbis adeo vaſtæ ſpatium adverſus copias, equitum robore, æneis tormentis, ducum præſtantia, Italicæ militiæ flore prævalidas tueri poſſint : quocirca tantas ultro oblatas ſpes gloriæ, ac præmiorum urbis præcipuæ, quæ caput belli erat, potiundæ non deſerendas. Urbinatis ea fuit ſententia, ut lento gradu Mediolanum verſus proficiſci oporteret ; donec Helvetii, quos rumor ferebat in Italiam contendere, noſtris ſe adjungerent, quorum mille, jam jugis Alpium ſuperatis, in Bergomatem agrum deſcenderant, ac iter ad exercitum arripuerant. 1526

Interim, qui in arce Mediolanenſi obſidebantur, cum pane ex farina furfure admixta veſci cogerentur ; neque diutius adventantia auxilia præſtolari poſſent ; tertia vigilia noctis ducentos milites ex arce emiſerunt, qui recta per munitiones hoſtium, qua ſegnius excubias agi proſpexerant, vi, ſi opus foret, patefacto aditu, Melenianum contenderent ; ibi Franciſcum Urbini Ducem, copiarum Venetarum imperatorem, Franciſcum Guicciardinum, Petrum Peſareum ; Pontificis illum ; hunc Venetorum Legatum, adeuntes, ad extrema redactos obſeſſos ſignificant ; præ ciborum inopia macie confecta militum corpora vix ad arma ſuſtinenda ſatis eſſe ; ni cito auxilia præſto ſint, brevi arcem deditione ad hoſtes tranſituram ; ducem cum obſeſſis omnibus in Hiſpanorum ducum poteſtatem venturum ; quo nil, vel ad ſummorum principum auctoritatem, famamque minuendam, vel ad præſtantiſſimorum ducum, qui in armis ætatis florem contriverant, gloriam corrumpendam deterius accidere poſſet. Imperator, ac Legati, Sfortianis conſtantiæ ſtimulis injectis, etſi difficillimum putarent, Cæſareanos veteranos milites urbe ampliſſima expellere ; attamen ad portam, quam Romanam vocant, copias dirigunt ; eo conſilio, ut ſi intra urbis mœnia ſe Cæſareani continerent, ſuburbia a noſtris caperentur. Itaque nonis julii ad Buffoletam, & Pilaſtrelos, quæ quingentos circiter paſſus a Mediolano diſtant, caſtra habentur, non ſine ſpe aliqua, ut hoſtes noſtrorum

1526 copias loco adeo urbi vicino caſtrametari cernentes, ſuburbia impetu, & conatu pervia propugnare non auderent. Verum, cum noctu Carolus Borbonius, quem Cæſar in Italiam miſerat, ſuperveniſſet, ac cum octingentis Hiſpanis peditibus Mediolanum ingreſſus eſſet, abjecti militum ſpiritus erigi, ac ſpe meliore munia militiæ obire cœpere. Noſtri aliquot tormentariis ictibus portam percutere aggrediuntur; tribuſque machinis æneis e regione portæ erectis, ſummo impetu pilas ferreas excutere, nec minore conatu niti, ut e mœnibus ab hoſtibus baliſta ferrea, *falconetum* vocant, cui milites expoſiti erant, tollatur; quod cum proſpere eveniſſet, multos cataphractos equites ad pedes deſilire, portam aggredi, ſcalas admovere jubet. At cum votis ſucceſſus non reſponderet, hoſteſque eminentiori loco poſiti noſtros impune tormentorum machinis offenderent, ex quibus quadraginta interfecti, ſauciique multi: ardore pugnæ remiſſo, levioribus certaminibus utrinque certatum eſt. Cumque Urbinas Cæſareanos ſuburbia conſtanter defenſuros inſpiceret, & Carolum Borbonium cum Hiſpanorum militum cohortibus Mediolanum ingreſsum intellexiſset, hoſteſque ſitus, locique opportunitate ſuperiores crebris tormentorum ictibus exercitum laceſsere poſse didiciſset, ſatius duxit cum exercitu Mediolano diſcedere. Itaque ſervatis ordinibus, inſtructiſque aciebus Melenianum, unde digreſsus fuerat, viij. idus julii reverſus eſt; ibique Helvetios opperiri ſtatuit, quos propediem ad duodecim millia in caſtra adventuros per certos nuntios ferebatur; auctis copiis, tutam, incruentamque victoriam, uti ſperabat, relaturus.

Repentinus hic, inopinatuſque a Mediolano diſceſsus, cum undique Cæſareanos plurimis circumſeptos incommodis profligatum iri fama circumferret, vehementer animos illorum commovit, qui res ſpe potius, ac votis, quam prudentia, rerumque uſu metiri ſolent. Pleriſque enim videbatur, ſi oppugnare ſuburbia Dux, ac impetum totis viribus facere voluiſset, citra difficultatem hoſtibus repulſis, iiſdem potiturum fuiſse: quæ res illi ad integram victoriam aditum aperuiſset. Aegre ſane hos rerum ſucceſsus Senatus tulit, qui ex Laudis Pompejæ felici eventu, ex hoſtium imminuta auctoritate, & copiis, ex noſtrorum ad Mediolanum profectione bellum haud diuturnum fore ſpe-

rave-

raverat. His de cauſis permotus Veneti exercitus imperator, ut rationem ſuorum conſiliorum Patribus exponeret, militarique prudentia exercitum ab Mediolani oppugnatione abduxiſſe comprobaret, Aloyſium Gonzagam Venetias miſit; quem Collegium ingreſsum in hanc ferme ſententiam loquutum ferunt. 1526

Aloyſii Gonzagæ ab Urbinate Venetias miſſi Oratio.

Nihil facilius eſt, optimi Patres, quam illorum, qui altiſſimo dignitatis gradu locati ſunt, actiones, factaque carpere, & ſugillare; ac præcipue earum rerum, in quibus plerumque fortuna plurimum poteſt; quo in genere tota fere ars militaris ſita eſt. Nihil contra difficilius, quam optimis, tutiſque conſiliis res maximas ita gerere, ut abſque jactura, periculiſque quod mente concepimus aſſequi poſſimus. Quocirca inter præclaros bellis aſſuetos, victoriis illuſtres Duces, quos ad hæc uſque tempora celebris, ſeculorumque omnium applauſu probata perduxit fama, nonnullos accepimus, dum abſque cæde, ac ſanguine, aſtu militari vincere hoſtem aſſueverant, quandoque vulgi obtrectationibus, inſciorumque hominum calumniis obnoxios fuiſſe; quorum voces per omnem vitam contemnere ſolitus Urbini Dux, qui ſcientiam rei militaris a primis adoleſcentiæ initiis ad hoc uſque ætatis non ex vulgi inconſtantia, imperitorumque hominum judiciis; ſed rerum experimentis, acerrimis dimicationibus, oppidorum oppugnationibus egregie didicit, illius conſilii rationem reddere, quo fœderatorum copias Mediolano diſcedere juſſit, minime neceſſarium fore exiſtimat; ac præſertim apud ampliſſimum Senatum, qui cum eum Imperatorem declaraſſet, quid de ipſo ſentiret, non obſcuris argumentis patefecerat, aliiſque quid de illo judicandum eſſet, præſcripſerat. Verum cum varias ex omni parte hominum voces exaudiri, judicia paſſim circumferri intelligeret, pleroſque ex Senatoribus hac diſceſſione imminutam auctoritatem, fractaſque vires fœderis putare, quin me conſiliorum, mentiſque ſuæ aperiendæ cauſa ad vos mitteret, facere non potuit; & ſe, neque metu, quem in ipſum cadere vix opinandum eſt, neque alia cauſa ductum, quam belli recte adminiſtrandi rationes exigerent, diſceſſiſſe; ſummorum Ducum, Imperatorumque veſtigia, & diſciplinam ſequutum, qui certam abſque ſanguine, & cæde victoriam cruentis ſtrage,

occi-

1526 *occidioneque redundantibus prœliis antetulerint. Nam Meleniano cum exercitu Mediolanum profectus, nunquam eo fuit animo, ut ampliſſimam urbem, lateque patentem vel obſidione ad deditionem compelleret, vel vi oppugnando potiretur; cum præcipue ſciret, octo Hiſpanorum peditum millia, præter Germanos, equitatumque, in ea eſſe, qui veteri militiæ robore cum noſtris nuperrime collectis non eſſent conferendi; ſed ut citra periculum, dum Helvetiorum adventum præſtolatur, cognoſceret, qui animus Cæſareanorum, quos multis conflictari incommodis nuntii afferebant, eſſet, & an forte cum & arcem obſidere, & civitatem tueri, & populi motus compeſcere deberent, & circuitum urbis tranſilire nollent, ſuburbia ipſe occupare, in iiſque caſtrametari, Ducique obſeſſo opitulari poſſet. Hoc conſilio cum a Meleniano profectus eſſet exercitus, & ad Paradiſi cœnobium caſtra ad portam Romanam habuiſſet, ſuperiori nocte Carolus Borbonius cum pecuniæ vi, ac octingentis Hiſpanorum peditibus urbem ingreſſus fuerat. Id licet ſciret Imperator; attamen tormentis quati portam, ac ſuburbiorum mœnia jubet. Eo hoſtes accurrunt, leviora prœlia committuntur: illi editiori loco freti tormentorum vi, ingentique ferrearum glandium procella noſtros disjiciunt, qui nulla ratione impetum vitare, neque obices interponere poterant. Quid faceret ſtrenuus, ac prudens Imperator? ſineretne coram peſſumdari milites; inulta cæde, ſanguine, cadaveribus cuncta oppleri? aleamne fortunæ extremam ſubiret, ac illius inconſtantiæ univerſas copias, peditatum, equitatum objiceret? Hiſpanos, Germanoſque milites Borbonii adventu confirmatos, & erectos nil neceſſitate, quæ plerumque etiam a victoribus ad victos certaminis præmia transfert, ad pugnam alliceret, ac horæ momento certas fœderis ſpes in diſcrimen adduceret? An non Helvetiorum auxilia, qui turmatim, relicta domo, ad hoc bellum deſcendunt, quotidie expectantur, quorum in adventu ſive cum hoſte congrediamur, ſive cunctatione utamur, debellatum eſt? Quid Chriſtianiſſimi Regis copiæ equeſtres, pedeſtreſve, quæ nondum Alpes ſunt tranſgreſſæ? nonne junctis Pontificiis, Gallorum, Venetorumque copiis, victoriam incruentam, ac certam tenemus? Cur igitur exercitus veſtri Dux, qui vel ab hoc ipſo Senatu tuta conſilia incertis eventibus*

præ-

præponere edoctus eſt, non potius mora aliquot dierum interjecta, haud dubiam felicitatem ex prudentiæ ratione expectare, quam horæ momento omnia incertæ fortunæ committere debuit? Hæ ſunt conſiliorum rationes, quibus victoria delata vobis integras copias, tormenta, commeatum, populos conſervabit: quæ haud dubie ſibi pollicetur, ſumma prudentia, alto conſilio Patres comprobaturos; nihilque unquam ab Urbini Duce profecturum, quod vel ad certam gloriam, vel ad Reipublicæ, imperiique hujus incolumitatem non dirigatur. 1526

Hæc Gonzaga de diſceſſu a Mediolano coram Patribus diſſeruit. Eadem die, qua exercitus a Mediolano regreditur, qui fuit viij. idus julii, fœdus Coniaci initum, ingentis lætitiæ ſignis editis, Romæ, Lutetiæ, ac Venetiis vulgatum eſt, ſupplicationeſque ex Senatus decreto Deo immortali totius populi concurſu habitæ, cunctiſque civitatis ordinibus ingentem lætitiam præ ſe ferentibus, ut divi Marci ædes, totumque circumquaque forum egregie periſtromatis, auleis, ſignis celatis, pictis, vexilliſque inſtructum ſummis lætitiæ, exuberantiſque gaudii vocibus perſonaret. Ex Mediolani oppugnatione deſtituta, quemadmodum Cæſareani maxima lætitia affecti fuere, quod ſine prælio receſſiſſe hoſtes, ſpemque abrupiſſe victoriæ cernerent; ita Mediolanenſes ingenti, inſolitoque pavore perculſi ſunt, exercitum ex Italico robore conflatum, in quo ſpem priſtinæ libertatis adipiſcendæ repoſuerant, retroceſſiſſe audientes; lapſas obſeſſorum ſpes, inania auxilia, vix in horas ſuffectura cibaria conquerentes. Cæſareani rerum ſucceſſu exultantes munire urbem, ad ſuburbia firmanda neceſſaria cuncta moliri; aggeres hiantes reficere, collapſos, vetuſtateque ruentes erigere; cives, populum, ut ligonibus foſſas urbis exhaurirent, compellere. Sfortiani obſidionis ſuprema tolerabant, cum ſui noſtros obliviſci, Ducemque hoſtibus ſe tradere paſſuros vix mente conciperent; præſertim cum in diſceſſu quamplurimis tormentorum ingentibus boatibus illos confirmare, & meliorem fortunam ut ſperarent, perſuadere niterentur. Præterea ſecreto literæ Urbinatis imperatoris, Petri Peſarei Venetorum, Franciſcique Guicciardini Pontificii legati miſſæ ſunt, quibus ſi in fide manerent milites, intrepideque arcem tuerentur, quatuor militaria ſtipendia pollicebantur. Verum obſeſſi eo denique

Fœderis Coniacenſis publicatio.

1526 que inopiæ redacti erant, ut pane furfure admixto vitam ſuſtinere cogerentur. Quocirca, cum alios timor occupaſſet, alios auxiliorum dubius exitus inſtantis neceſſitatis horrida facies tranſverſos ageret, ad deditionem omnia vergere videbantur. Attamen ut cuncta prius Sfortia, quam hoſtium clementiam experiretur: ſimul, ut aliquot hominum, ac mulierum, quæ fruges reliquas abſumebant, numero levarentur, placuit ad quingentos ex arce emittere, qui noctu per oppoſitas munitiones egreſſi, qua negligentius cuſtodiæ habebantur, erumperent. His Paſquinus militum ductor cum centum quinquaginta cataphractis adequitare juſſus, ut tuto per anguſtos calles penetrare poſſent; quam rem proſpere eventus eſt ſubſequutus: nam per medios hoſtium aggeres incolumes, ut edocti fuerant, Melenianum ad exercitum ſe recepere: Veneto imperatori, legatis Peſareo, & Guicciardino obſeſſorum caſum ſignificant; ſuccisas omnes tuendæ arcis ſpes; hominum umbras, luridas facies, macie, tabeque confecta hominum corpora, ad arma jam induenda non ſufficere: ad furfurem, horridoſque hominibus cibos ventum eſſe; ſi auxilium, quod in noſtrorum dextris ſitum eſt, diutius protrahatur, ne, malorum omnium extremo, fame contabeſcat, invito licet, ac reluctante animo, deditionem hoſtibus facturum.

Helvetiorũ in caſtra fœderatorũ adventus.

Permovit miſerorum, & infimæ plebis conditio animos ducis, ac legatorum. Itaque Duci obſeſſo ſuppetias ferre, & arcem, ſi qua ratione queant, obſidione ſolvere decernunt; cum præſertim quinque Helvetiorum millium numero, ac robore auctus eſſet exercitus. Recta igitur ad arcem proficiſci, & ad Mediolanum caſtrametari ſtatuunt, Melenianoque digreſſi quatuor dierum itinere xj. kal. auguſti inter Caſaretum, & Lambrum flumen ad Lambram perveniunt, atque inter Laurentiam, Tonſamque portas caſtra locantur, ſtatimque militum parva manu ad expugnandam Modoetiam miſſa, quæ deditione in noſtrorum poteſtatem eadem die pervenit: poſtera vero æneis machinis arx, cui Neapolitani pedites centum præerant, expugnatur. Interim autem diſſidentibus ſententiis in exercitu de ſubſidio arci inferendo agebatur; nonnullis ad munitiones ſtatim cum robore exercitus contendendum, vi tranſeundum, ſi hoſtes obſiſtant, dimicandum ſentientibus; aliam

Fœderati ad Mediolanum.

Modoetia cum arce a fœderatis capta.

Sfor-

Sfortiæ ſuccurrendi viam non eſſe ; nec rem dedecoris nota carere, ſi exercitus ex Italicæ juventutis flore collectus, Helvetiæ gentis robore ſuffultus in omnium oculis dedi Hiſpanis Sfortiam fœderatum patiatur. Aliis contra, non abſque ingenti periculo oppugnari munitiones hoſtium poſſe : loci opportunitate, pugnandi ſecuritate, veteris militiæ præceptorum firmitate ſuperiores noſtris futuros. Ac dum tempus conſulendo teritur, obſeſſi jam non fame confligati, ſed mortem ipſam hærentem in faucibus adſpicientes, extremo adacti neceſſitatis telo, hoſti arcem tradere quam optima poſſint pactione decernunt : Philippuſque Saccus ad Carolum Borbonium mittitur, qui multa primum de Cæſareanorum odio adverſus Sfortiam graviter conqueſtus, quodque Principem candore animi, & innocentia prænitentem, nominiſque, & amplitudinis Cæſaris ſtudioſiſſimum, æmulorum obtrectationibus, & calumniis circumventum per tot menſes obſeſſum, & vinctum tenerent, arcem reddere non iniquis conditionibus paratum eſſe affirmat, quouſque Cæſar de omnibus certior factus mentem ſuam pateſaceret. His libenter a Cæſareanis auditis, quibus nihil æque cordi hæſerat, quam arcis potiundæ deſiderium, vij. kal. auguſti ad arcis Mediolanenſis deditionem his conditionibus deventum eſt ; ut *Sfortiæ cum ſuis omnibus, eorumque ſarcinis, & ſupellectile tuto abire liceat. Comum civitas, quam Cæſareani cum præſidio tenebant, Sfortiæ cum triginta aureorum millium annuo reditu tradatur ; donec Cæſar de criminibus, quæ adverſus Ducem jactabantur, ac de toto Inſubrum imperio ſtatuat. Cæſareaniſque poſtulantibus Joannes Angelus Ricius Sfortiæ a ſecretis, qui omnium conſiliorum Ducis particeps fuerat, traditur, a quo acta, agitataque a Sfortia intelligerent, fide oppignerata, ſe illum tuto abire permiſſuros. Stipendia militum, qui arci præfuerant, reliqua uſque ad id tempus non ſoluta Cæſareani perſolverent, quorum ſumma ad viginti millia aureorum erat.* Cupiebat Borbonius Cremonenſem ſibi arcem tradi, idque Cæſaris rebus firmandis opportunum eſſe cenſebat, adverſus quem Italia cum Gallorum, & Helvetiorum gente conſpiraverat. Ac Sfortia neceſſitate ad extrema quæque compulſus Sacco mandaverat, ut ſi melior ab hoſte conditio reportari non poſſet, Cremonenſi etiam arce cederet ; ſed

1526

Philippus Saccus a Sfortia ad Borbonium miſſus.

Arcis Mediolanenſis deditio.

ex

1526 ex ſermone, vultuque hoſtium lætitiam recipiendæ Mediolanenſis arcis conjectans, conſtanter negavit Sfortiam Cremonenſem traditurum. Iis, quas diximus, conditionibus arx a Borbonio, Cæſareaniſque ducibus recepta eſt, illamque Hiſpani milites explicatis ſignis lætabundi ingreſſi ſunt. Dux vero cum ſuis egreſſus, Gajaci Comite cum ducentis cataphractis equitibus, turmiſque militum comitante, ſtatim a Venetorum imperatore, ac legatis in fœderatorum caſtris mœrore confectus, diuturnaque ægritudine imbecillus exceptus eſt; nullaque interjecta mora, initæ cum Cæſareanis deditionis conditiones imperatori Veneto, ac legatis oſtendit; qui omni ſtudio licet niteretur Sfortiæ animum ab hoſtibus avertere, neque, ſi ſuæ dignitatis, commodique rationem habere velit, iniquis pacis conditionibus, quas illi invito expreſſiſſent, aſſentiendum eſſe; attamen Dux ſævientis fortunæ impetum diu expertus, tutius putabat Cæſaris liberalitati, voluntatique ſe credere, quam in præteritas ſirtes, ac ſcopulos denuo impingere. Quapropter Sforcinum Comum præmiſit, qui de illius adventu Cæſareanos certiores faceret, Hiſpanorumque militum præſidium amovendum curaret. Verum Cæſareanis, *Comum Sfortiæ traditu-ros*, *non milites ablaturos*, *pactos ſe eſſe*, dicentibus, Dux Hiſpanas calliditates, arteſque agnoſcens cito a ſuperiori conſilio, ſpeque dejectus, totum ſe fœderatorum voluntati permiſit, & fœdus Conjaci ictum amplexus eſt.

Sfortia, & Gajaci Comes in fœderatorum caſtris.

Sfortia fœdus Conjacenſe amplectitur.

Quæ in Gallia Ciſalpina quindecim dierum ſpatio, nempe ab viij. idus julii uſque ad xj. kalen. auguſti geſta fuerant, conceptæ ab omnibus de belli ſucceſſu egregiæ ſpei cum non reſpondiſſent, diuturnum, variiſque utrinque cladibus bellum fore portendebant. Fœderatorum diverſi fines, dubiæ mentes, incerta auxilia, non idem animus erat. Pontifex, qui neque res magnas animo ſuſtinere, neque difficultatibus vi, ac magnanimitate mentis obſiſtere aſſueverat, jam labare animo, conſternari; neque ſe ſatis ad tanti belli molem ſubeundam paratum eſſe animadvertere; cum in primis pecunia maxime laboraret, ac in toto ferme illius imperio novi motus ſuborirentur, quibus vel retundendis, vel avertendis impar eſſe videbatur. In Carporum oppido trecenti Hiſpani pedites cum parva equitum manu ditionis Eccleſiæ agros aſſiduis excurſionibus

nibus vaſtare, curſorum itinera impedire. Ugo Moncata, ac 1526
Sueſſanus Dux, qui a Romana legatione diſceſſerat, cum Aſcanio, Veſpaſianoque Columna, illius familiæ oppida propinqua urbi ingreſſi bellum ab ea parte Pontifici non obſcure minabantur; ac nonnulli illius factionis homines Anagniam, Campaniæ oppidum, muniverant; quorum motus non mediocriter Pontificibus pertimeſcendi Clementem mirum in modum afficiebant. His accedebat, quod cum Reipublicæ Senenſis ſtatum immutare in animo habuiſſet, præſenti opportunitate ſibi aditum rei conficiendæ patefieri ratus, licet multis diſſuadentibus, qui non frangendas vires, ſed omnes ad ſocios mittendas ajebant: attamen ad Senarum civitatem animum adjecerat, ac extorres in patriam reſtituere decreverat: cui rei cum Virginium Urſinum, Anguillariæ Comitem, præfeciſſet, mille ducentis equitibus, novemque æneis machinis, & ferme octo mille peditum numero, quorum delectus in ditionibus Eccleſiæ, Florentinoque imperio habitus fuerat, xiiij. kalen. julii ad Senarum mœnia acceſſere; eodemque tempore cum triremibus, ac millium peditum numero Senenſium portus invaſerat. Verum cum exulum amici, & propinqui nullum tumultus edendi, ut Pontificii ſperaverant, ſignum dediſſent; quamvis quatere tormentis mœnia cœptum eſſet; ſitus tamen natura, urbis circuitu, cui præcingendo copiæ Pontificiæ non ſufficerent, ac præſertim popularium conſtantia res ad exitum perduci non potuit. At licet Pontifex diris execrationibus Cardinalem, Columnenſeſque devoviſſet, cum difficultates in dies majores oriri, ſpes imminui, pecuniæ inopia contineri ſub ſignis collectitios milites non poſſe cerneret, Ducis Sueſſani nuntium, Ugonemque Moncatam pacis conditiones proponentes libenter audivit: quibus rebus agendis Romam Veſpaſianum Columnam Clementi veteri amicitia conjunctum miſerant. Is dum ea de re tractare inciperet, exercitus pontificius, Senis relictis, palatus, arrepta fuga, ſarcinis, tormentiſque bellicis deſertis, ſummo cum dedecore abiit.

His rerum eventibus Clementis jactatum animum Senatus Venetus ſæpius confirmare, ac Marci Foſcari oratoris prudentia, & eloquentia ad ſpem meliorem erigere conabatur; nunquam Rempublicam ab officio receſſuram, terra, marique, exer-

1526 exercitu, claſſe, licet immenſis ſumptibus, quibuſcumque viribus polleat, enixuram. Cum vero Gallorum Rex cataphractos equites in Galliam Ciſalpinam Marchionis Salaſſiorum ductu miſiſſet, atque eodem tempore, Helvetiorum peditum decem millia fœderatis copiis conjungere decreviſſet, ut juſto peditatus numero Salaſſii equitatus fulciretur, Pontificem, Senatumque, ut quatuor peditum millium novum delectum haberent, hortabatur; quibus ille duas ſtipendiorum partes perſoluturum pollicebatur, reliquam a Pontifice, Senatuque perſolvi petebat; quod Senatus efficere alacri animo ſpondebat, idemque Clementi, ut faceret, auctor erat. Ad hæc Eboracenſis Henrici Angliæ Regis nomine, licet fœderi ſubſcribere diſtuliſſet, a bello nulla ratione ceſſandum ajebat, donec Cæſar Gallorum Regi ſatisfaciat; neque Henricum a fœdere cum reliquis Principibus ineundo abhorrere; petere, ut triginta aureorum millia, quæ ex fœdere annuatim Regi in Neapolitano regno perſolvenda eſſent, eadem ex Inſubrum ditione percipere liceat. His ut Pontifex aſſentiretur, Senatus nitebatur, omnique ſtudio contenderet, ut quamprimum Henricus fœdus Conjacenſe amplecteretur. Quocirca Pontifex Joannem Baptiſtam Sangam a ſecretis in Galliam, & Britanniam miſit, qui Gallorum Regem hortaretur, ut nulla interpoſita mora, Gallicum equitatum Alpes tranſgredi juberet, omnique auxiliorum genere ſocios, amicoſque juvaret; viginti millia peditum Clementem, Senatumque Venetum in armis habere; cataphractos, leviores equites, magnam tormentorum vim; Laudem Pompejam initio belli captam, Mediolanum uſque ſigna protuliſſe; præcipiti eventui tantarum rerum ſummam credere noluiſſe, præſtolari copiarum adventum invicti regis, qui nonnunquam ſolus cum Cæſareanos in Italia fregiſſet, Mediolanum, belli arcem, cepiſſet, verendum non eſſe, ne Italorum Principum auxiliis ſubnixo proſpera illi cuncta non evenirent. In Britannia vero Cardinalem Eboracenſem omni ſtudio, ut fœderi ſubſcriberet, Henricum impelleret, illum ſocietatis auctorem, & adhortatorem fuiſſe, a ſociis fœderis conſervatorem, vademque nuncupatum. Quæ officiorum genera per Sangam obiri Pontifex juſſerat, eadem Veneti per nuntios, oratoreſque ſuos præſtari mandaverant, Sebaſtianumque Juſtinianum, ac Lauren-

Sebaſtianus Juſtinianus, & Laurentius Bragadenus legati ad Galliæ Regem.

rentium Bragadenum deſignatos ad Regem legatos, ut quamprimum in Gallias iter maturarent, decrevere, & poſt gratulationis officia, ut Gallicis armis fœderi adeſſet, enixe ſuaderent. 1526

Atque ut plerumque accidit, ambiguos, nutanteſque in conſiliis capiundis animos levi momento huc, atque illuc impelli, neque diutius in cœpta ſemel ſententia conſiſtere; Clemens cum belli impetum reformidaret, cujus adventantia ſigna tota Eccleſiaſtica ditione apparebant, ac præſertim Romæ faucibus hærere videbantur; neque finem belli in Gallia Ciſalpina ſperaret, niſi alio Cæſaris vires averterentur; Senatui cupere ſe ſignificavit, ut maritimis viribus Neapolitanum regnum, ac præcipue mari adjacentia Apuliæ loca claſſe invaderentur: non difficile fore, vel populorum erga Cæſareanos odio, & in fœderatos, præſertimque Venetum nomen benevolentia, vel virium magnitudine, Hiſpanis imparatis, tota Apulia potiri. Ad hæc Senatus reſpondet, Rempublicam, ut fœderi ſatisfaceret, tredecim triremium claſſem, Aloyſio Armerio Præfecto, in Tyrrhenum mare miſiſſe; Corcyræ duodecim ad ſinus Adriatici cuſtodiam relictas eſſe, præter eas, quas ad Cypri, Cretæque regna, & alias in Oriente inſulas tutandas habere moris eſſet: ſcire magnis copiis, claſſe militibus, tormentis æneis apprime inſtructa opus eſſe, ſi adverſus Neapolitanum regnum, Apuliamque cienda ſint arma. Attamen ſi in ea mente Clemens permaneat, remque ſerio agi velit, ingenti impetu Apuliam aggredi non recuſaturum. Ab hoc conſilio Lucas Tronus, Franciſcuſque Maurocenus continentis præconſultores abhorrebant; neque hoc tempore adverſus Apuliam movenda arma cenſebant, omnia auxilia in Mediolanenſe bellum congerenda affirmantes, in Inſubribus victores Italiam univerſam armis, victoriiſque peragraturos; Rempublicam hoc tempore immenſam auri vim in ſtipendia militum erogare, præter Mediolanenſes copias, decem Helvetiorum millia ſuis ſumptibus alere, duorum Germanorum millium delectum haberi juſſum: in Carnis totidem peditum millia ad motus Ferdinandi Auſtriæ Archiducis reprimendos, ſi forte aliquid novi in Reipublicæ finibus moliretur, contineri: claſſem præterea, ſi bellum in Apuliam cietur, inſtructiſſimam rebus omnibus, milite, pecunia, numero, habere neceſſe erit: quocirca in aliud tempus con-

1526 consilia hæc rejicienda esse, summa vi contendebant. Verum Senatus veritus, ne Clemens, qui non parum prioris constantiæ, ardorisque remiserat, & restinxerat, paulatim ad Cæsarem transiret, ita, ut diximus, per Marcum Foscarum Oratorem responderi Pontifici jussit. Per eos dies Nicolaus Fulgosius Venetias venit, Patribusque significavit, se quamprimum Genuam profecturum, omnique officio, & auctoritate, qua plurimum apud multos pollebat, enixurum, ut civitas in fœderis partes concedat, a Gallorumque regis nutu, & potestate pendeat; non ignorare quantum ponderis illius accessio sit habitura, utpote quæ situs opportunitate, viribus Italicas expeditiones omni tempore juverit. Hæc erant consilia, ex quibus magni rerum eventus pendebant: cum interea Rex, qui Conjacense fœdus summopere concupiverat, non eumdem animi ardorem in exequendis rebus ostenderet; nam quadraginta aureorum millia, duorum mensium elapso tempore, persolvere omiserat; Salassiorum Marchionem in Italiam destinatum nondum arripere iter jusserat; Petrum Navarrum classis præfectum declaratum mora, ac cunctatione distinebat: ita rerum gerendarum occasiones elabebantur, & præcipue Genuæ civitatis expeditio, quam, appropinquante classe, haud dubius rumor afferebat, statim in nostrorum potestatem venturam.

Interea cum jam inclinante æstate, præter Laudem Pompejam, & Modoetiam oppida, nulla fœderatorum rebus facta fuisset accessio, ne exercitus, qui Mediolanum obsidere cœperat, opus summe difficultatis, vel propter civitatis amplitudinem, vel propter Hispanorum constantiam, qui sæpe levioribus præliis mœnia egressi nostros lacessebant; ne sine aliquo egregii facinoris periculo tempus tereretur, placuit, Malatestam Baleonium Perusinum, cujus virtus, famaque ex Laudis Pompejæ eventu non parum aucta fuerat, cum octo peditum millibus ad urbem Cremonam expugnandam mittere; cui Germani mille pedites cum quingentis Hispanis, equitibus ducentis, Corradino Duce, præerant. Malatesta, per aliquot dies urbe circumsessa, aggeribus, fossis, propugnaculis, ænearum machinarum impetu tentata, ac per arcem, quæ Sfortiæ nomine tenebatur, urbem ingredi adortus, cum suorum supra mille pedites amisisset, Franciscus Urbini Dux cum omnibus

Malatesta Baleonius ad Cremonæ oppugnationem.

Ve-

Venetorum copiis eo contendere decrevit; qui, patefacto per vim uſque ad munitiones aditu, quibus Cæſareani urbem ex oppoſito arcis muniverant, fortiſſimos quoſque militum ſcutis obtectos vallum aſcendere jubens, vulnerare ferreis glandibus eminus propugnatores nitebatur; ex quibus multi ſaucii, plerique ictibus perculſi concidebant. Ad hæc ex arcis turribus crebras ejaculari pilas ferreas, quæ cum Cæſareanos perteruiſſent, ſuorumque interitu minus alacres ad ictus excipiendos redderentur, tandem civitatem noſtris dedere, niſi intra decem dies auxilia a ſuis acceperint, paciſcuntur, Germanis trans Alpes redire juſſis, Hiſpanis ne, niſi evoluto anno, in Inſubribus militare liceret, jurejurando adactis. Dum hæc geruntur, apud Helvetios, ut ea gens arma arripiat, ac in Ciſalpinam Galliam deſcendat, ſummopere laboratur. At ſuborta difficultas ex inopinato Muſſiani Præfecti ab exercitu diſceſſu, impedimento fuit; is enim cum Sfortiam a noſtris exceptum in caſtris vidiſſet, ſtatim, nulli conſilio communicato, diſceſſit, & cum in Muſſianam arcem ſe recepiſſet, Oratores Venetos Sebaſtianum Juſtinianum, & Laurentium Bragadenum in Galliam proficiſcentes contra fas, atque gentium jus captivos fecit, idque ob eam cauſam, quod adhuc ſibi quinque aureorum millia pro Helvetiorum delectu a Pontifice, Senatuque Veneto deberentur. Tulit ſane hanc injuriam graviſſime Reſpublica, cum Clemente, ac Franciſco Rege conqueſta; qui graviter Muſſianum Præfectum, ut oratores per ſummum ſcelus captivitate affectos liberaret, admonuere; ni feciſſet, vi coacturos. Verum Reſpublica rationes temporum optime pernoſcens, & quantum illius opera, atque auctoritas apud Helvetios, Rhætoſque poſſet, intelligens, & Muſſianam arcem, quæ lacui Comenſi imminet, vel ad hoſtes avertendos, vel ad præſidia militum excipienda, magni momenti eſſe; rem per Peſareum legatum, Franciſcumque Guicciardinum cum Præfecto componere non recuſavit. Itaque quinque aureorum millibus Præfecto ſolutis, oratores liberati ſunt. 1526

Urbinas Cremonam ad deditionem compellit.

Sebaſtianus Juſtinianus, & Bragadenus a Muſſio Præfecto capti.

Finis Libri Secundi.

EPITOME.

UGo Moncata ſimul cum Columnenſibus, qui datam Pontifici fidem fefellerant, Romam ingreſſus, eaque foede direpta, Pontificem in Hadriani molem confugere, & obſeſſum coegit quatuor menſium inducias cum Caeſare inire. Cremonam per Venetos receptam Senatus Franciſco Sfortiae tradi mandavit. Quamvis ad intercludendum Germanis in Italiam aditum nihil operae praetermiſſum fuiſſet; alpes tranſgreſſi Padum ad Hoſtiliam trajecere. Foederatorum claſſis ad Seſtrium proſpere cum Hiſpanica congreſſa eſt: ſaeviente maris tempeſtate pugna dirempta. Pontificem animi dubium, ac relicta urbe Venetias cogitantem, Veneti ab importuno conſilio avocarunt. Salaſſiorum Princeps Venetorum auxiliis auctus Placentiam, quam aggreſſuros Hiſpanos rumor erat, validiori praeſidio firmavit. Hiſpani tamen, cum ſtipendia minime ſolverentur, orta in caſtris ſeditione, nihil moliti ſunt. Foederatorum claſſis mari, Rentius Ceres terra Neapolim verſus movere. Puteolos claſſis adorta eſt: Hieronymo Priolo, trierarcho Veneto, primo per murorum biatus ingreſſo, oppidum captum, ac direptum eſt. Maritima aliquot oppida ſe foederatis dedere: Neapoli maxime trepidatum eſt, ac ni Moncata obſtitiſſet, cives in noſtrorum poteſtatem voluntaria deditione veniſſent. Borbonius, ut opulentiſſimarum urbium direptione exercitum aleret, Bononiam contendit, per Etruriam, aut per Flaminiam moturus. Quamquam de octo menſium induciis inter Pontificem, ac Proregem Neapolitanum convenerat, a finibus pontificiae ditionis Borbonius minime vim abſtinuit. Dominico Venerio, quod Romae injuſſu Senatus in conditiones haud Reipublicae aequas foederi ſubſcripſerat, dies eſt dicta. Caeſareani Romam capere, ac foediſſime diripuere. Expeditionis dux Borbonius, dum inter primos moenia conſcendere nitebatur, glande plumbea trajectus eſt. Hadriani moles, quo ſe Pontifex receperat, milite ac operibus cincta eſt. Cunctantibus, remque trahentibus foederatis, Clemens captivitatis pertaeſus ad pacem cum Caeſare componendam inclinare animum coepit. Ravennae ac Cerviae, Pontifice captivo, in novandarum rerum ſpem erectis, praeſidium a Venetis impoſitum. Novi ad inſtaurandum in Inſubribus bellum apparatus facti. Lautrechius Italiam ingreſſus eſt. Genua a Gallis & Venetis terra marique oppugnata in Gallorum poteſtatem conceſſit. Foederata claſſis ad Sardiniam tempeſtate diſjecta eſt. Alexandriam Lautrechius expugnavit. Sfortiam, quod ſibi reſtituta non eſſet, aegre ferentem Veneti in fide retinuerunt. Lautrechius, capto Ticino, Romam verſus per Etruriam, fruſtra revocantibus Venetis, exercitum duxit. De pace ab Andrea Naugerio cum Caeſare actum: ea infecta, bellum a foederatis denunciatum eſt: Ferrarienſis, ac Mantuanus Reguli in ſocietatem adſciti. Inter Suleimanum & Venetos officiis, muneribus, omnique amoris ſignificatione certatum eſt. Clemens Pontifex multa, neque omnia aequa cum Caeſareanis pactus, ſe in libertatem vindicavit. Senatus conſulto cautum eſt, ut qui a Pontifice ſinguli ditionis Venetae eccleſiis Epiſcopi dandi eſſent, ii a Senatu nominarentur. Hoc ut abrogaretur, ſimul & Flaminiae oppida ut ſibi redderentur, Archiepiſcopum Siponti. num Clemens VII. Venetias petitum miſit. Gaſpar Contarenus Romam bis de rebus legatus eſt. Carolus Caeſar Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores, qui bellum illi indixerant, comprehendi juſſit. Foederatis regnum neapolitanum ingreſſis, alia oppida vi capta, alia ad deditionem compulſa: pura vetus Neapolitanorum in Gallos ſtudium, & nondum abolita mitis Venetorum in maritimas Apuliae urbes imperii memoria, ad foederatorum partes traxit. Regni caput Neapolim Lautrechius circumſedit, juſſo maria obſidere Philippino Auria, eoque Veneta claſſe a Brunduſinae arcis oppugnatione avocata. Brunſuicenſis dux ad redintegrandum in Gallia ciſalpina bellum a Caeſare in Italiam miſſus aliquot oppida deditione recepit: mox Laude-Pompeja irrito conatu oppugnata, in Germaniam revertit. Hiſpanica claſſis, antequam Veneta Neapolim appelleret, a Philippino Auria pene univerſa aut demerſa, aut capta eſt. Peſtilentia deinde in caſtris graſſante, cum Andreas Auria ad Caeſarem defeciſſet, Gallorum res ruere ad Neapolim coepere; donec Lautrechio etiam morbi vi extincto, obſidione ſoluta, dum ſe in tutum Galli recipere conabantur, plurimi ab inſequentibus Hiſpanis in itinere caeſi, ceteri qui Averſam confugerant, urbem ſeque dedere coacti ſunt. Andreas Auria Genuam occupavit, quae, immutata reipublicae forma, in Caeſaris clientelam conceſſit, arcem praeſidio Gallis adhuc obtinentibus. Franciſcus Borbonius in Italiam miſſus multa fortiter, ac proſpere in Inſubribus geſſit. Genuenſis arx ſpe omni ſubſidiorum deſtituta Caeſari tradita eſt. Ut Apuliae urbes in fide retinerentur, maxima Senatui cura. Pontifex iterum Flaminiae urbes per Galliae atque Angliae Reges a Venetis repetiit. Multa a Venetis, ac Rentio Cerite in Apulia praeclare geſta. Borbonio amiſſa Mediolani oppugnandi occaſione Genuam exercitum ducenti facti ſunt obviam Caeſareani Mediolano egreſſi, ejuſque exercitu pene deleto, ipſum cum reliquis ducibus vivum cepere. Urbinas, ſupremus Veneti exercitus praefectus, Caeſareanos Abduam trajicientes ex inſidiis adortus, eos magna clade perculit. Ob Caroli Caeſaris, conciliata cum Pontifice pace, in Italiam adventum omnes Italiae Principes perculſi, immotis Venetis, ac in priori ſententia Italicae libertatis ac dignitatis tuendae manentibus. Pax inter Caeſarem & Galliae regem Cameraci clam Venetos facta, ſed tandem univerſae quoque Italiae, praeter quam Florentinis, Bononiae data eſt.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER TERTIUS.

QUamvis ex Conjacenſi fœdere, quo Franciſcus Galliæ rex, Clemens Pontifex Maximus ac Reſpublica Veneta, ſociatis armis, Italiæ libertatem tueri, ac nimiæ Cæſaris potentiæ obſiſtere decreverant, nullus initio eſſet, qui tot virium, copiarum terra, marique apparatu brevi Italiam in priſtinum reſtitui ſtatum non arbitraretur; re tamen, atque experientia compertum eſt, fœdera plus auctoritate, & fama, quam viribus plerumque poſſe. Nam præter Laudem Pompejam occupatam, Cremonam deditione receptam, nil aliud memoratu dignum terra, marique geſtum eſt; elapſæ quinimmo præclaræ egregie gerendarum rerum occaſiones, dum auxiliorum dilatione nihil ſatis tuto tentari poterat. Verum pene momento verſa rerum facies, immutataque fœderis conſilia; nam Pontifex, qui nimiam Columnenſium poten- 1526

1526 tiam ſuſpectam habebat, quorum quotidie vires, militeſque augeri, foverique ab Hiſpanis intelligeret, veritus, ne paulatim in intimis viſceribus virus exardeſceret, quacumque ratione ſtatuit concordiam cum Columnenſibus inire. Itaque cum Veſpaſiano Proſperi filio totius Columnenſis familiæ nomine, de ultro, citroque injuriis remittendis; de ſententia, qua ipſos a reliquorum Chriſtianorum cœtu ſejunxerat, abroganda; de militibus ab Eccleſiæ ditionibus amovendis pactiones iniit: ſtatimque ut impenſa levaretur, tria peditum millia, qui jamdudum pro Romanæ civitatis præſidio ſtipendia meruerant, dimiſit. Quam occaſionem Ugo Moncata nactus, qui ſuperioribus menſibus ad Pontificem rerum Italicarum componendarum cauſa a Cæſare miſſus fuerat, ut graviſſimis jactatum incommodis a fœderatis ſejunctum in Cæſaris partes pertraheret; Pompejo Cardinali Aſcanioque Columnæ ſuadet, facile eſſe Clementem præſidio militum nudatum, familiæ gloria aucta, quæ priſcis temporibus Bonifacium VIII. in poteſtate habuiſſet, intra aulæ viſcera latentem comprehendere, tumultuario collecto milite tantum facinus perfici poſſe. Aſſenſere Columnenſes, ac trium millium peditum delectu habito, Cæſarem Filetinum cum duobus millibus Anagniam mittunt, eo conſilio, ut oppido potirentur, ubi ducenti pedites ſtipendiis Pontificiis addicti ad cuſtodiam aderant.

Clementis cum Columnenſibus tranſactio.

At undequaque itineribus ſeptis, ac vallatis, ne illorum progreſſus Romæ ad Pontificem perferrentur, coactis ad Anagniam militibus ad tria millia, atque octingentos circiter equos, ſtatimque mira celeritate itinere arrepto, noctu ante xij. kal. octobris improviſo urbem adorti, tres occupant portas, ac per Lateranenſem ingreſſi (aderant Ugo Moncata, Aſcanius Columna, Veſpaſianus concordiæ, ac fœderis auctor, & Pompejus Columna Cardinalis) cum nulla eſſet ſuſpicio, omnia tumultu, ac fuga replevere. Quorum adventum cum Pontifex nondum inalbeſcente cælo intellexiſſet, & ad Divorum Coſmæ & Damiani perveniſſe, nimio terrore perculſus, conſilii inops, viribus nudatus, tumultum ſedare, & malorum ingruenti vi obſiſtere fruſtra nitebatur. At populus, tanquam nihil hæc ad ſe ſpectarent, ſuppetias ferendi Pontifici nulla ſigna dabat: qua ex re augeri hoſtium animi, ulterius progredi, ad Divo-

Columnenſes Romam invadunt.

rum

rum Apoſtolorum ſiſtere; inde per Xiſti pontem quingentos pedites, nonnullis mixtis equitibus, miſere, ac Stephano Columna Pontificis Duce repulſo, qui ad opem deploratis rebus ferendam cum ducentis militibus accurrerat, recta ad Divi Petri, Pontificiumque palatium contendunt. Clemens tot anguſtiis undique preſſus, omnique auxilio non modo, verum etiam conſilio deſtitutus, quo ſe verteret, hoſtibus jam jam palatium introeuntibus, ignorabat; mortem Pontificalibus indutum veſtibus, mitra ornatum, in Pontificia ſella ſedentem, oppetere, ac interitu tot malorum cohærentium abrumpere ſeriem ſatius ratus. Verum id familiaribus diſſuadentibus, & Cardinalibus, qui aderant, indignum eſſe, injuriis, opprobriiſque militum Sanctiſſimum Jeſu Chriſti Vicarium, atque ideo Chriſtianam religionem objicere; vix tandem perſuaderi potuit, ut hora xvij. intra Hadriani molem, quam hodie *Sancti Angeli arcem* vocant, ſeſe reciperet. Tunc effuſa militum rabies, ac libido nullis rebus neque profanis, neque ſacris parcere: pontificium palatium direptum, multis ſumptibus egregie collecta ſupellex ablata, ac quod vix aures patiuntur, Divi Apoſtoli ſacrarium expilatum, Pontificum ſacra veſtimenta, vaſa aurea, argentea, & quidquid undique in auguſtiſſimum orbis terræ templum congeſtum fuerat, avara, ac ſacrilega militum manu fœdatum, diſſipatum, aſportatum. Eodem impetu novum ſuburbium ingreſſis, multæ domus, Cardinalium ædes prædæ, ac direptioni vix ſuffecere; nec temperatum eſſet, ni a tormentis in mœnibus Hadrianæ molis diſpoſitis ſibi timuiſſent. Tandem tumultu, qui tres ferme horas ſuas vires exercuit, aliquantiſper reſtincto, Ugo Moncata, prius datis a Pontifice obſidibus Cibo, & Rodulpho nepotibus Cardinalibus, palatium ad Pontificem eſt ingreſſus, verbaque ad illum habuit, quibus nonnunquam ut victor in ſua eſſe poteſtate leges præſcribere Pontifici affirmabat; quandoque quæ acta fuerunt leniendo, excuſando, Pontificis animum demulcebat; nihil quæſiſſe hoc facto, niſi ut Clementem, qui, ſocietate Cæſaris relicta, Gallorum regi ſe tradidiſſet, ad Imperatoris amicitiam, fœduſque revocaret. Tandem Pontifex cum abſciſſas ſalutis ſpes omnes, ſeque cum ſuis intra arcem incluſum, niſi de ſententia decederet, intra paucos dies omnium rerum ino-

1526

Cibus & Rodulphus Cardinales obſides a Clemente dati.

1526 pia, fameque conſumptum iri animadverteret, Hiſpano ceſſit, quatuorque menſium induciæ pactæ; ut ab armis ceſſaretur, ac Pontificiæ copiæ, quæ in Inſubribus erant, cis Padum revocarentur, Andreamque Auriam, cum triremibus relicta claſſe, Romam regredi juberet. Columnenſibus, ceteriſque, qui Romani tumultus ſocii fuerant, parceretur, datis Philippo Strotio, Jacobique Salviati filio obſidibus, quos intra duorum menſium ſpatium Neapoli ſiſteret; contraque Cæſaris, ac Columnenſium copiæ ex imperii Pontificii finibus in Neapolitanum regnum abducerentur.

Induciæ quatuor menſium inter Pontificem, & Cæſarem.

Perculere Romanus tumultus, ac Pontificis induciæ vehementer Senatum, quod repente a fœdere abſtractum Clementem vi in partes Cæſaris conceſſiſſe cerneret; Gallis parce ſubſidia ſubmittentibus, Pontificiiſque copiis trans Padum proficiſcentibus, totum belli pondus ſuſtinere cogeretur, alioquin irritos conatus fœderis futuros. At quo magis conceptæ, ac prope adventanti victoriæ reluctari fortunam ſenſere Patres, eo acrius inſtandum rati, ſtatim Aloyſio Piſano legato injunctum eſt, ut Michaeli Antonio Salaſſiorum Principi, qui nuper cum quatuor Aquitanorum militum millibus, quingentis cataphractis, totidemque levioribus equitibus Alpes tranſgreſſus in plana Ciſalpinæ Galliæ deſcenderat, ſuaderet, ut cum copiis Mediolanum proficiſceretur, noſtriſque conjungeretur, communibuſque conſiliis, ac viribus bellum adminiſtraretur, ne hoſtes Romano eventu elati inſoleſcerent. Eodem tempore Gallorum regi, quæ Pontifici acciderint, ſignificantur; contra jus gentium, faſque direptam urbem; Clementem intra arcem incluſum vi ad amicitiam Cæſaris impulſum: his animo interrito obſiſtere Senatum, neque ulla re a regis potentiſſimi amicitia diſceſſurum; majori ſtudio, ac ſedulitate cœptam pro libertate, atque incolumitate Italiæ belli adminiſtrationem perſequuturum; ſperare, Pontificem, quem graviſſimis injuriis, contumeliiſque ab Hiſpanis affectum conſtaret, ab eo, quod cum Cæſareanis, fœdere, inierat, quamprimum receſſurum. Ad hæc claſſis legato mandatur, maritimis Reipublicæ viribus cum Petro Navarro ſociatis, nihil earum rerum, quibus hoſtium vires reprimi queant, prætermittat; a Regeque petitum, ut per literas Andreæ Auriæ ſignificet, ut quamcelerrime reliquæ

Principis Salaſſiorum in Italiam adventus.

Gal-

Gallicæ claſſi præſto ſit. Henrico quin etiam Angliæ Regi caſus Pontificis ſignificatur, Oratorique injungitur, omnem curam, diligentiamque adhibeat, quo tandem Rex fœdus amplectatur. Cum Pontifice vero Senatus graviſſimis verbis illatas injurias, jus violatum, religionem proculcatam conqueſtus eſt; quæ cum Gallo, atque Anglo per oratores ſuos agi juſſerit, aperuit; ne lætos, atque de ſuis contumeliis exultare hoſtes diutius patiatur; præſertim cum Horatium Floridum cum literis Urbinas Venetias miſiſſet, quibus Senatui ſignificabat, Cæſareanos menſem ad Cremonam dedendam pactos, duodecim ea de cauſa obſides dediſſe; quos fœdifragos ſemel Pontifex invenerit, iis ſalutem ſuam, imperiique incolumitatem credere, rem periculi admodum plenam eſſe. Quo officii genere Clementis animum, veluti fluctibus agitatum, ſedare conabantur. 1526

Verum ex Pontificis induciis multa detrimenta ſubſequuta ſunt; nam quamvis Salaſſiorum Princeps, qui cum copiis fœderato exercitui ſe adjunxerat, victoriæ ſpem afferre debuiſſet; eam tamen penitus ſuſtulerat copiarum Pontificiarum diſceſſus, quæ Placentiam ſe receperant. His acceſſit, quod cum Veneti exercitus Imperator menſem ad Cremonæ deditionem prorogaſſet, non exigua Venetorum militum manus tempus fruſtra terendo circa mœnia urbis diſtinebatur; quo fiebat, ut remiſſa Mediolani obſidione, quam ingenti ſpe fœderati aggreſſi fuerant, Cæſareani non modo metu ſoluti, & ab incommodis liberi eſſent; verum circumjacentes depopularentur agros, ac quotidie maximam commeatus copiam in urbem conveherent. Eadem de cauſa nihil egregii mari gerebatur, Andrea Auria ex præſcripto Pontificii fœderis cum ſua claſſe profecto: petentibuſque Petro Navarro, & Aloyſio Armerio legato pro Genuenſi expeditione copiarum terreſtrium partem ad Genuam terra, marique oppugnandam, cunctatione vires maritimæ frangebantur. Urbinas, Cremona recepta, quam ſtatim Senatus Franciſco Sfortiæ tradi mandaverat, conſequutam rerum mutationem cœptis haud reſpondere animadvertens, neque armorum vi expugnari neque rerum inopia adigi Mediolanenſes ad deditionem poſſe: ab urbis mœnibus abſcedere cum exercitu, Modoetiamque munire ſtatuit, ibi-

Cremona Senatus mandato Sfortiæ tradita.

1526 ibique validam militum manum relinquere, qui commeatus ex Brianteis montibus Mediolanum comportari ſolitos interciperent: quo facto cum reliquo exercitu opportuno loco caſtra habere, ut Abiato, Ticinoque annonam vehentes detereret: his peractis, Salaſſiorum Princeps cum ſuis copiis, adjecto Helvetiorum robore, ad Genuam obſidendam, quam fame, rerumque omnium inopia laborare conſtabat, proficiſceretur.

Verum hæc omnia ſummis implicita difficulatibus quin ad exitum perducerentur, quam plurima erant impedimento: pridie tamen kal. novembris Urbinas exercitum e caſtris ad Mediolanum eduxit, atque quinque paſſuum millia ad Pialtellum caſtrametatus eſt. Itaque Mediolanum obſidione ſolutum, atque aliis ſuper alia rebus ſupervenientibus, Urbinatis conſilia fruſtra fuerunt. Nam Georgius Frondiſpergius, qui ſuperioribus in Italia bellis militari gloria claruerat, ſtrenuamque Cæſari operam navaverat, a Gaſpare filio Germanorum ductore, Alphonſo Davalo, Antonioque Leva magnis propoſitis præmiis accitus, partim proprio ære, partim Ferdinandi Pannoniæ Regis, ac Margaretæ Imperatoris ſororis ſumptibus, ad quatuordecim Germanorum millium delectum habuerat, quos per Tridentinos ſaltus in Italiam ducere decreverat; atque Tridenti luſtratis copiis, & bellicis æneis tormentis, pulvereque ſulphureo parato, lintribus curribus impoſitis, nonnulliſque machinis ratibus tranſvectis, per Lagriam, vel Suganam vallem exſcenſurus in Veronenſem, aut Vicentinum agrum videbatur. Quibus ad Senatum perlatis nuntiis, Urbinati ſignificatur, ut quam primum in Veronenſium fines tria, vel quatuor millia peditum, centum quinquaginta cataphractos, leviores equites quadringentos mittat, ut ſua virtute itinerum anguſtias tuerentur, adituſque hoſtibus in Reipublicæ ditionem præcluderent; ac novum quatuor millium peditum delectum haberi decretum; Auguſtinuſque Amulius, ſpectatæ fortitudinis vir, legatus cis Mincium creatur, cui & repellendi hoſtis, & omnis, quæ cis Mincium eſt, regionis defendendæ onus demandatum fuit. Verum itinerum difficultates, noſtrorumque ad obſiſtendum conatus veriti, Tridenti bellicis machinis, earumque apparatu relicto, per anguſtas,

Auguſtinus Amulius legatus cis Mincium.

dif-

difficileſque Ludinenſium ſemitas, Comitibus locorum dominis vias patefacientibus, iter habuere. Quod ut noſtris nuntiatum eſt, ſtatim Vicentini, Veronenſiſque agri aditus equite, & pedite obſepti, Camilluſque Urſinus in Salodienſes fines miſſus; cum maxime, quod verendum eſſet, ne Germani, lembis ad Ripam coactis, Salodium oppidum in margine Benaci occuparent, ampliſſimoque lacu, opportuno loco ſito, potirentur, Camillus cum militibus, ut ſtatim ſe in viam darent, præcepiſſet. Magna leviorum equitum, ac peditum pars, ſæviente tempeſtate, & ventis, quibus ſæpiſſime terra circumſepti lacus fluctus mirum in modum intumeſcunt, lintribus vehi nequiverunt. Nihilominus cum hoſtes Coronæ anguſtias ſuperare laboraſſent, a noſtris non ſine aliquorum cæde repulſi ſunt; ut per montium juga pergere coacti, tandem Gavardum per acclivia loca deſcenderunt, ac citato gradu in Mantuanorum fines xvij. kal. decembris ad Caſtelloneum oppidum, quod Stiviarum vocant, conſedere: incertuſque rumor ferebatur, Padum ad Ticinum trajecturos. 1526

Georgius Frondiſpergius cum Germanis in Italiam tranſit. Camillus Urſinus in Salodienſibus.

Hæc omnia cum per certos nuntios Urbinati renuntiarentur, ad Vavrium trans Abduam, ubi inter Treccium, Caſſanumque ſuperioribus diebus flumini pontem ſuperjecerat, caſtraque munierat, Salaſſiorum Principem cum Gallis, Helvetiorum, Rhætorumque robore, & magno Venetorum peditum, & cataphractorum equitum numero reliquit: ipſe xviij. kal. decembris, Joanne Mediceo ſocio itineris cum ſuis militibus adſcito, cum Germanis, ac reliquis Venetis copiis, ad decem ſupra quatuor peditum millia nuper ſacramento militiæ adactis, cataphractis ſexcentis, & non parva leviorum equitum manu Vavrio profectus, xv. kal. decembris ad Soncinum trans Ollium flumen caſtrametatus eſt; Mercuriumque Buam cum levioribus, & cataphractis equitibus ad hoſtes turbandos, incommodiſque afficiendos ire juſſit, qui eadem die ad Cancianam apparuerant. At cum x. kalen. decembris Germani Ripaltam perveniſſent, quo die Venetorum imperator ad Pratum Alboini caſtra habuit, incertumque eſſet, quonam iter dirigerent; tandem viij. kalen. ad Borgofortium Padum trajicere ſtatuunt: cumque Tridenti, ut diximus, tormentarium apparatum reliquiſſent, ab Alphonſo Ferrariæ Duce, qui nu-

Germani ad Borgofortium a Ferrariæ Duce tormentis inſtructi.

1516 nuper ad Cæſaris partes ſe contulerat, quatuor tormentis, quos *falcones* vocant, ſecundo Pado immiſſis, adjuti ſunt. Urbinas hoſtes, quos in viam ſe dare certior factus fuerat, ſtatim eſt inſequutus; Joanneſque Mediceus prope Borgofortium poſtremum agmen leviore equitatu aggreſſus ordines Germanorum turbare, & cominus pugnare cœpit. Sed dum acrius inſtaret, & vehementius in hoſtes ferretur, *falconis* ictu crure percuſſo, abſcedere pugna coactus eſt; dein Mantuam delatus brevi dierum intervallo, fruſtra remedia expertus, omnium mœrore, bellicæ fortitudinis fama ad poſteros tranſmiſſa, extinctus eſt, dum in flore juventæ maturiores diſciplinæ militaris fructus ferret. Itaque obſiſtente nullo, ad Hoſtiliam trajecto Pado, ad Revereſia caſtrametantur, Urbinas ad Borgofortium cum copiis ſubſtitit, ſtatimque Horatium Floridum Venetias miſit, qui Senatui nuntiaret, Germanos Padum tranſgreſſos, ſe cum exercitu ad Borgofortium eſſe; ponte flumini ſuperjecto, quænam voluntas Patrum ſit, expectare; Bononienſes, Hetruſcoſque in ſuma trepidatione eſſe: Pontificis Legatum, Regis Gallorum Oratorem flagitare, ut cum vehementer rebus Pontificiis timendum ſit, ne Germanorum impetus in Eccleſiæ fines effundatur, quamprimum Padum Venetorum copiæ trajiciant, ac nutantibus Pontificis rebus celerrime opem ferant. Nulla itaque interjecta mora Senatus cogitur, variiſque ſententiis graviſſima in re diſceptatur. Collegii Patrum ea fuit ſententia; ne ſtatim Imperator cum exercitu Padum tranſiret, fineſque Reipublicæ relinqueret; in hac rerum omnium immutatione nihil temere agendum, priuſque Urbinatis ſententiam exquirendam, qua copiarum parte potiſſimum abſque Reipublicæ detrimento Pontifici ſubveniri queat. Contra Andreas Gritus Princeps, ac Sexviri, nulla mora imperatorem trajicere cum copiis Padum cenſebant: inter hos Nicolaum Bernardum vehementi, & gravi oratione, in ſuas partes ut Senatum traheret, laboraſſe ajunt: nihil Pontifici adverſi accidere poſſe, quin Reſpublica eiſdem veluti fluctibus jactata auferatur; conſtanti ſociorum fide, cohortatione, auxilio, licet vi fœderi Cæſareano ſubſcripſerit, eamdem mentem erga fœderatos retinere: ſi cunctando tempus teratur, rerum gerendarum occaſiones elapſuras: quod ſi ea in re ne

Joannes Mediceus falcone percuſſus Mantuæ obiit.

Horatius Floridus Venetias ab Urbinate miſſus.

quid

quid accidat Reipublicæ detrimenti verendum ſit, Pontificis commoda anteponenda ſe non exiſtimare, rem totam Imperatoris conſilio, voluntatique permittendam, qui ſi ponte Padum trajicere decreverit, cum quadringentis cataphractis, quatuor peditum millibus, ac leviorum equitum manu rebus Pontificiis opem ferendam: ſin ſecus ſtatuerit, ſtatim unus ex Legatis cum copiarum parte trajiciat, omninoque Pontifici in hac rerum perturbatione viribus, opibus, conſilio Rempublicam adeſſe oportere: tutius tamen viſum eſt in re graviſſima Collegii Patrum ſententiam amplecti, eodemque tempore & Reipublicæ finibus, & Pontificiæ ditioni proſpicere. 1526

Fœderatorum claſſis ad Genuã.

Dum hæc terra geruntur, fœderatorum claſſis, cui Genuæ occupandæ ſpes oblata fuerat, tempus fruſtra conterebat. Nam cum totius rei exitus ex terreſtribus penderet copiis, quas Petrus Navarrus, & claſſis Venetæ legatus ab Urbinate flagitaverant, novique rerum eventus nova conſilia poſtulaſſent, inani expectatione eluſi ſunt. Id vero potiſſimum ea de cauſa acciderat, quod induciæ Cremonenſis dedendæ urbis per menſem conceſſæ fuerant; Pontifex exercitum ex fœdere cum Cæſareanis inito a noſtris copiis ſejunxerat; quæ Romæ contigerant, magnam virium partem attraxerant; Germani Alpes tranſgreſſi in Ciſalpinam Galliam deſcenderant; quibus effectum fuerat, ut neque dividi exercitus, neque opportune ad Genuam terra coercendam milites mitti potuerint. Atque interea Prorex Neapolitanus cum triginta duarum navium claſſe e Carthaginis novæ portu ſolvens Corſicam inſulam applicuerat: cujus adventus fama ad noſtros perlata, Aloyſius Armerius legatus, ac Andreas Auria Navarro ſignificaverant, ſibi videri, triremibus aliquot ad Savonæ præſidium relictis, cum tota claſſe uſque in Corſicam adnavigandum, & cum Prorege certa victoriæ ſpe congrediendum: eamdem ſententiam Navarrus amplexus cum claſſe regia, ut cum Venetis, Pontificiiſque triremibus, coactis totis viribus, Hiſpanos adorirentur, proficiſci ſtatuit. Sed dum hæc agerentur, Prorex Corſica viginti quinque navibus profectus, reliquis ſeptem ventorum vi in tranſverſum actis, fœderatorum claſſem, quæ ſex Gallicis, quinque Venetis, totidem Auriæ triremibus conſtabat, ad Seſtrium in Genuenſi ad orientem ſolem ora obviam

Prorex Neapolitanus cum Hiſpanica claſſe ad Corſicam.

ha-

1526 habuit, ſtatimque ad pugnam ventum eſt ; atque a vigeſima ſecunda diei hora ad noctem uſque non ſine Hiſpanorum detrimento, multorumque hoſtium cæde certatum eſt . Verum ſæviente maris tempeſtate, fœderati ad Delphinum portum ſe receperunt, adventum ibi reliquarum triremium, quæ in Veneris portu ſtationem habebant , præſtolantes , ut Proregem ante ſolis exortum remis , veliſque inſequerentur , quem ad Liburni portum uſque maximo conatu, irrito eventu , perſequuti ſunt.

Prælium claſſis fœderatorum cum Hiſpanis, & Hiſpanorum cædes.

In his Reipublicæ Chriſtianæ ſævientibus fluctibus ſpes aliqua portus e longinquo ſeſe oſtentabat ; nam Pontifex belli pertæſus, ac diuturnitate curarum confectus , vehementi ob Germanos Padum tranſgreſſos timore perculſus , quoquo modo finem bellis imponi ardenter cupiebat. Nec Henricus Angliæ Rex, qui poſt Romanam cladem Pontifici conſilio , & pecunia non defuerat , abhorrere a pacis publicæ conſiliis videbatur. Gallorumque Regem, ut tandem filios, quos obſides in Hiſpania habebat , reciperet , a concordia ineunda non alienum fore ferebatur. Qua in re Franciſcanæ familiæ Antiſtes Pontifici ſuam operam obtulerat, in eaque ſummum reipublicæ Chriſtianæ commodum oſtentabat , vel pace , vel induciis atrox bellum ab Italiæ cervicibus depulſum iri ajebat. Eodemque animo ſe eſſe Senatus Venetus Pontifici ſignificaverat ; quippe qui niſi laceſſitus ad arma nunquam acceſſiſſet, & ſemper belli incertis, dubiiſque eventibus uberrimos pacis fructus antetuliſſet: arma utrinque ſubmovenda , ab injuriis abſtinendum, induciis ad pacem gradum faciendum ; quod Laurentius Hetruſcus, Regis apud Rempublicam orator, non abnuebat, ac Bajucenſis mirifice probabat . Verum Pontifex mora omni, atque cunctatione vehementer angebatur, neque difficillimis temporibus undique armis conſtrepentibus, ſuiſque rebus præſertim graviter minantibus, animi ambiguus , hæſitanſque, vigore mentis in ſummum timorem, ac terrorem verſo, ſe ſatis explicare poterat ; ita ut Reipublicæ Oratori Roma ſe abeundi conſilium cepiſſe , ac Venetias proficiſci velle ſignificaret ; a Senatu petere , ut quamprimum duas Anconam triremes mittat , quibus vehi in tutiſſimum ſuis rebus portum queat.

Ad

Ad hæc Senatus nomine a Foſcaro reſponſum eſt : non eo loco res eſſe, ut ad extrema conſilia Clementi deveniendum ſit : ceterum quod ad triremes attinet, ſtatim paratas fore ; ac ſi id acciderit, ut Venetias accederet , in nulla terrarum orbis regione libentius , aut jucundius exceptum iri : neque nunc primum Rempublicam omnia pietatis, ac liberalitatis officia erga ſanctiſſimam illam Sedem exhibuiſſe ; utpote quæ eadem religionis, & urbis fundamenta habuerit, jactatoſque variis fortunæ caſibus Pontifices Romanos intra ſinum ſuum receperit, claſſibus adjuverit , neque ſummorum principum orbis terrarum inimicitias, & copias perhorruerit , donec illos priſtinæ reſtitutos dignitati in ſua ſede collocaverit. Cæſareanos nil ſex menſium ſpatio, præter Germanos iſtos in Italiam immiſiſſe ; pecunia, commeatu laborare ; milites ægre ſub ſignis contineri poſſe ; ſua tandem mole ruere oportere : quocirca præteritarum rerum geſtarum gloria ſubnixum parvam temporis moram Pontificem ſuſtinere debere , ut pacem cum dignitate tueretur. His nutantis Clementis animum erigere , & confirmare Senatus conabatur : cum interea Germani, Frondiſpergio Duce, Pado ad Hoſtiliam trajecto, Roveretum caſtrametati ſunt ; ac de adminiſtrando bello conſilio habito , per opportuna Ciſalpinæ Galliæ loca iter in Inſubrum fines dirigere, ut Cæſareanorum copiis , quæ Mediolano continebantur, conjungerentur, decrevere. Itaque Gabello torrente ſuperato, iiij. nonas decembris ad Guardiſtallum (id oppidum a Padi fluminis ripa non longe diſtat) commorati, ſequenti die ad Caſtrum novum decem paſſuum millibus a Parma civitate Arauſionenſem Principem obvium habuere , qui per Mantuanorum fines, ut cum Germanis munia militiæ obiret, advenerat : deinde Anicia, Parma, Taro fluminibus trajectis, cum ad Fidentiolam, agri Placentini oppidum , conſediſſent, pridie idus decembris literis , ac nuntiis Cæſareanos magnopere ſolicitabant, ut quamprimum copias conjungerent, itineribus, quibus ad Padum pervenitur, quamcellerime complanatis . Interea Salaſſiorum Princeps, ad Trevium luſtrato exercitu, cum ad decem millium peditum numerum, tria millia, octingenti, octogintaque deſiderarentur, Venetis militibus auctus eſt ; ſtipendium centum ſeptemdecim, ac nonaginta au-

1526

Clementis conſilium Venetias proficiſcendi.

Principis Arauſionenſis ad Germanos acceſſio.

reo-

1526 reorum millium Reipublicæ ære perſolutum : octo inſuper majora tormenta, quos *canones*, *colubrinas*, *falconeſque* vocant, addita : pilæ ferreæ, tormentarius pulvis, tormentorum magiſtri miſſi : tercenti præterea equites levis armaturæ cum Joanne Viturio legato ; quibus copiis Trevio movens in agrum Cremonenſem contendit, ſtatimque ad Placentiam tutandam duo peditum millia mittit, quam, rumor proferebatur, Cæſareanos Mediolano egreſſos una cum Germanis Frondiſpergii copiis oppugnaturos. Verum omnia Borbonii conſilia pecuniæ inopia irrita reddebantur : neque egredi urbe milites, niſi prius perceptis ſtipendiis, adduci poterant. Ab Hiſpanis primum orta commotio ; omnium ſe rerum egeſtate preſſos, vitam omni miſeriarum genere cumulatam traducere : ſpernere inde ducum imperia, excutere diſciplinæ militaris onus, impetu magno irruentes in obvios ſævire, tabernas publicas platearum diripere. Eadem rabie jactati Germani milites atrocia minari, ac ni pecunia ſolvatur, omne facinus patraturos. Qua re Carolus Borbonius, Alphonſus Davalus, Antoniuſque Leva permoti ſtatim in medias militum cohortes tumultus ſedandi cauſa ingreſſi, vix quinque menſium ſtipendio promiſſo, ardorem Hiſpanorum, ac effuſam in omne facinus libidinem coercere potuerunt. Atque ut pecuniam colligerent, innoxios cives, mercatoreſque comprehenſos, & ſævis incluſos carceribus, ad argenti vim repræſentandam cogebant : ex templis, baſiliciſque congeſta a religioſis viris auri, argentique munera, neque divinis, neque humanis parcentes rebus, auferebant ; perſolutaque in ſingulos militum manipulos ſtipendiorum parte, Ticinum ſubmittebantur. Germani vero Nuriam flumen, deinde Trebiam tranſgreſſi, Carolum Borbonium cum exercitu opperiebantur. Atque hic rerum ſtatus erat exeuntis anni M. D. XXVI.

Placentiæ præſidium auctum. Hiſpanorũ militum ſeditio.

Cæſareanorum ſævitia in pecuniis exigendis.

M. D. XXVII.

1527 VErum irrita Genuæ obſidione, ne ingenti ſumptu inſtructa claſſis otio torpeſceret, in Neapolitanum regnum maritimæ eo majori ſpe converſæ vires, quo disjunctæ hoſtium copiæ minus ad obſiſtendum facultatis afferre poterant.

Fœderati ad Neapolitanam expeditionem ſe comparant.

Se-

Senatus itaque Auguſtino Amulio, quem nuper legatum creaverat, ut Centumcellas proficiſceretur, & cum fœderatis juncta claſſe Neapolim verſus vela daret, præcepit. At Gallorum claſſe morante, legatus Terracinam progreſſus tria millia peditum, quibus Horatius Baleonius dux itineris fuerat, triremibus excepit; atque ut facilius tota ea res ad exitum perduci poſſet, e Galliis Comes Vademontius advenerat, qui quod ex ſtirpe Regis Renati ortus eſſet, antiqua Andegavenſis familiæ jura in Neapolitanum regnum ſibi vindicabat; ut maxime ſperandum eſſet, Neapolitanos vel memoriam priſcorum Regum retinentes, vel in Gallorum gentem propenſione, præſertim cum novarum rerum appetentes ſint, ad claſſis adventum Vademontium lætis animis excepturos; nam a fœderatis vulgatum erat, avitum regnum ſe Vademontio tradituros, neptemque Pontificis, Laurentii Urbinatum Ducis, filiam connubio juncturos. Univerſa itaque claſſis, quæ ex duabus & viginti triremibus conſtabat, Neapolim verſus vela ſolvit; cum interim Rentius Ceres decem millium peditum copiis terra Apprutianorum fines invaſurus eſſet. Andreas Auria, qui primus iter arripuerat, Puteolos aggreſſus, cum tormentis diſploſis arceretur, re infecta diſcedere coactus fuit: mox cum reliqua claſſis acceſſiſſet, oppugnari oppidum maritimum cœptum eſt, ut tuta aliqua ſtatio ſubducendis triremibus adeſſet. Itaque mœnia quaſſata, ac dejecta globorum vi locis aliquot fuere, milites in continentem exſcendere, terra, marique adoriri. Paulus Juſtinianus Trierarchus Venetus primus cum ſuis per murorum hiatus oppidum ingreſſus eſt; illum ceteri ſequuti, captum, direptum, ſtatimque arx deditione in noſtrorum poteſtatem pervenit. Quo proſpero rerum eventu populorum perculſæ, ac conſternatæ mentes, quocumque fœderata claſſis ſeſe oſtenderet, cuncta maritima oppida ultro ſe dedere; ſi qui obſiſtere audebant, vi, atque armis cogebantur, ut Surentinis evenit. Itaque brevi tota maritima ora potita eſt, ac prope Neapolim, caput regni, pervenit. Interea Ceres Neapolitanos fines ingreſſus, Truento amne trajecto, Aquilæ oppidum, Taliacotii, Marſorum, Albæ, & Celani comitatus in ſuam poteſtatem redegerat.

1527 *Auguſtinus Amulius legatus ad Terracinã.*

Vademontii Comitis in Italiam adventus.

Paulus Juſtinianus Venetus Trierarchus Puteolos ingreditur.

Fœderatorum conſilia de Neapoli oppugnanda

Proſperis his eventibus elatis noſtrorum animis, in ſpem ve-

1527 venerant Neapolitanæ urbis potiundæ ; quo facto debellatis hoſtibus, finem belli impoſitum iri ; ea præſertim civitate Cæſari adempta, ex qua ingens pecuniæ vis ad alendos, ſuſtentandoſque exercitus colligi poterat : quamplurima cum ad terreſtres copias, tum ad claſſes comparandas inde proficiſci ſolita adjumenta ; reliqua oppida belli terrore commota, præcipua urbe, quæ caput regni eſt, amiſſa, ſtatim noſtris acceſſura : neque vero difficile eſſe, cum haud ſatis valido militum præſidio tuta eſſet, nec tantum animi, ac roboris habituros, quantum ad belli impetus ſuſtinendos par eſſet : ad hæc permagnam nobilitatis partem Hiſpanici dominatus pertæſam, cum primum occaſio ſe obtulerit, ſigna haud ambigua ſuæ erga fœderatos propenſionis edituram ; Proregem a civitate abeſſe, nec brevi ea ſubſidia, quæ ad hoſtes evertendos neceſſaria forent, mitti poſſe. Itaque tempus minime inani cunctatione terendum, ſtatimque urbem oppugnandam. Qui tutiora conſilia amplectebantur, minimum fortunæ relinquere ſoliti, adventum Rentii Ceritis præſtolandum ajebant, ut majori vi, & conatu invadi civitas poſſet ; præſertim cum ejus oppugnationis exitus magnum in utramque partem momentum allaturus eſſet : frumenti inopia cives laborare, nonnullis captis navibus, quibus multa ad victum neceſſaria convehebantur ; populum, ſumma inſtabilitate, & impatientia notum, annonæ caritatem non facile paſſurum. His aditum Neapolis potiundæ aperiri poſſe. Claſſem præterea non eo numero militum conſtare, qui ad ampliſſimam urbem expugnandam requiri videbatur : quocirca novarum copiarum incrementis, aut navibus, aut terra adventuris claſſem augendam, ut abſque periculo res tanta ad exitum perduci queat. Interim Salernum peti oportere ; illam parvo militum præſidio ſubnixam cito vel deditione, vel vi in noſtrorum poteſtatem caſuram, illiuſque exemplum reliqua illius regionis oppida ſubſequutura. Prior tamen vicit ſententia, ac nuntius Neapolim miſſus, qui fœderatorum nomine dedi civitatem poſtularet.

At Ugo Moncata cum primum claſſem quatuor paſſuum millibus tantum abeſſe intellexiſſet, coactis duobus millibus & quingentis militibus, ex eorum numero, qui cuſtodiæ urbis præerant, turma populari auctis, trecentis equitibus adjectis,

ctis, urbe egreſſus, Vademontium, & Horatium Baleonium cum militum noſtrorum manu obvios habuit, qui e triremibus ad oppidi ſitum explorandum exierant: ſtatimque, pugna oborta, hoſtes fugam arripuere, cum momento diſploſis triremium tormentis, ingenti globorum vi perterrefacti, neque conſilii, neque roboris ad obſiſtendum aliquid afferre poſſent; penituſque dederunt terga, noſtris adeo acriter inſequentibus, ut non procul abfuerit, quin nonnulla tormenta amiſerint, niſi Moncata ipſe cum delectis aliquot Hiſpanorum cohortibus præſto fuiſſet. Verum ob eam cauſam cum tardius in urbem ſe recepiſſet, neque ſublicii extollendi pontis, neque portam occludendi tempus habuit, quæ ſtatim ab inſectante Baleonio fuit occupata. Sed cum parva militum manu ſeptus eſſet, vereturque, ne ingreſſi urbem milites ſtatim diripere, ac prædas agere inciperent, palanteſque, ac nullis ordinibus coacti cæderentur, ad triremes, quæ non amplius mille paſſibus inde diſtabant, ſatius regredi exiſtimavit. Hoc facto, tanto Neapolitani terrore perculſi ſunt, ut claſſium duces oratum mitterent, ne urbem tormentis quaterent, neve agros diriperent, ac incenderent; ſe enim ad deditionem faciendam paratos eſſe. Unus Ugo Moncata hanc civium propenſionem, hos fœderatorum conatus conſtanter excipiendos putabat, omnem fortunæ aleam, & quidquid adverſi accidere poterat, forti animo ſubiturus; cum præcipue illud compertum haberet, parvum militum numerum in claſſe eſſe, quod magnam partem ad capta oppida tuenda noſtri reliquiſſent, nec quidquam aggredi poſſe, niſi prius Galli claſſi adventaſſent: quæ omnia vires fœderatorum diſtinendo partum victoriæ fructum intercipiebant. Neque ſubſidia ad claſſem a Cerite mittebantur, licet obnixe poſtularentur: jam enim ferebatur, prolapſam diſciplinam in Eccleſiaſtico exercitu eſſe, non ducibus obtemperari, pecuniæ, atque anonæ inopia premi; inde quotidie numerum militum imminui, ſpes rerum bene gerendarum recidi, ut ſenſim concepta de fœderatorum viribus opinio in animis hominum elangueſceret. 1527

Ugo Moncata pugnã cum Vademontio, & Baleonio conſerit.

Ugonis Mãcatæ conſtantia in Neapoli propugnanda.

Quæ res Clementem, qui numquam a pace cum Cæſare ineunda abhorrere viſus fuiſſet, in eadem ſententia confirmaverant. At Senatus nullum officii genus, quod ad nutantem

1527 Pontificis animum confirmandum attineret, prætermittebat: Urbinatem copias luſtraſſe, propediem cum exercitu progreſſurum; omnia noſtris favere; Germanos, atque Hiſpanos ob ſtipendia non ſoluta hoſtium exercitum tumultu repleviſſe; claſſem fœderatorum multa oppida prope Neapolim cepiſſe; in ſumma trepidatione urbem verſari; Rentium Ceritem, impetu in Neapolitanum regnum facto, non exiguam regionum illarum partem in ſuam poteſtatem redegiſſe. His accedere, quod Langeus non contemnendam pecuniæ vim attulerit, Regiſque animum erga communia fœderatorum commoda ſummopere propenſum patefecerit. Quæ cum ita ſint, cur hæſitare, rebus cunctis ad vota fluentibus, Pontifex velit? cur non cœptis inſtare? atque tot laborum, & impenſarum præmia inani timore feſſum amittere? cur demum non ea ratione Cæſareanos eludere, qua ipſi illum perſtringere conantur? illud tantum ab eo flagitari, ut nil abſque fœderatorum ſcientia, & aſſenſu de maximis rebus ſtatuat; cum præcipue quantum terra, marique poterant, vires auxerint, copias comparaverint, claſſem inſtruxerint. Et ne pecunia copiis deſit, quindecim aureorum millia a Senatu mittuntur, quibus augeri exercitus poſſet, qui, Duce Rentio Cerite, jam, ut diximus, in Neapolitanos fines ingreſſus multa oppida partim vi, partim deditione ceperat. Advenerat his diebus e Gallis Andreas Rubeus, qui a Senatu ad Regem miſſus, atque ob præclaram pro Republica in magnis rebus navatam operam torque aurea honoris cauſa donatus fuerat. Is egregiam Franciſci voluntatem erga Rempublicam Senatui ſignificavit, arctiori ſe ſocietatis vinculo, licet Clemens ad partes Cæſaris acceſſiſſet, Reipublicæ conjuncturum. Ea res maximopere grata Senatui fuit, Pontifice præſertim, licet antea ſe nunquam a fœdere receſſurum profiteretur, ad inducias, & pacem cum Cæſare ineundam propenſo: hinc Regi gratiæ actæ a Sebaſtiano Juſtiniano Senatus nomine, atque illud adjectum; Rempublicam eamdem fortunæ aleam, eoſdem caſus cum Rege ſubituram; nunquam vel conſilia, vel vires a potentiſſimo Rege ſejuncturam. Quod vero ad Clementem attinet, ſecreto cum Prorege agere, verendumque eſſe, ne pollicitationibus illectus, aut periculorum facie, quæ menti pavidæ ſemper

majo-

majora, & vehementiora objici ſolent, commotus, atque perterritus tandem Cæſareanis accedat; id ſi contingat, ingentibus Venetam Rempublicam tempeſtatibus jactatum iri, omnem bellorum impetum, ac procellam in nos evaſuram. A Rege itaque petere, ut quam maxima celeritate, & viribus poſſit, id ſi acciderit, amicæ Reipublicæ ſubveniat. Pontificis cum Prorege colloquia, & ad fœdus ineundum cum Cæſareanis propenſio effecerant, ut ingenti ſpe, ſummaque alacritate ſuſcepta in Neapolitanum regnum expeditio paulatim non minimum priſtini vigoris amitteret, cum militum animi ob rumores induciarum ardorem victoriæ reportandæ reſtinxiſſent, non pecunia exercitui ſubmitteretur; inde quotidie copias imminui, claſſem otio torpere, militum paucitate nil aggredi, hoſtium antea labantes ſpiritus erigi, adventantemque olim victoriam e manibus eripi. Itaque concepta in hominum mentibus de fœderatis opinio, atque expectatio cœpit labaſcere. 1527.

Altera ex parte in Gallia Ciſalpina cum Germani milites, Frondiſpergio Duce, ad Caſale majus trajecto Pado, Fidentiolam, agri Placentini oppidum, ſe contuliſſent, obſidionis metu Mediolano liberato, ulterius progredi, atque militum impetum in alias regiones avertere decretum eſt: agris præſertim Inſubrum belli diuturnitate ad vaſtitatem redactis, Laude Pompeja amiſſa, Cremona a noſtris occupata, ex quibus magna annonæ vis exercitui ſuppeditari poterat. Objecere ſeſe primum Pontificiæ ditionis oppida, in quæ univerſa procellarum vis effundenda foret; quocirca ad Placentiam expugnandam animum adjecerant. Ea res cum Veneto imperatori, ac Salaſſiorum Duci innotuiſſet, ſtatim valido in urbem præſidio militum immiſſo, mœnibus vallo, foſſaque munitis, Carolus Borbonius, qui cum Hiſpanorum copiis, & machinis propius acceſſerat, cœptis deſiſtere coactus fuit; cum vereretur, ſi urbis expugnandæ periculum faceret, exercitus, qui ad ſex millia paſſuum inde caſtra habebat, opportunam nactus rei bene gerendæ occaſionem ne prætermitteret. Spe itaque Placentiæ occupandæ dejectus, ſtatuit Borbonius in Hetruriam aut per Flaminiam exercitum ducere, ut nobiliſſimarum urbium direptione, divitiis alta pace collectis egeſtati exercitus ſuccurreret, ac militum prædæ, & rapinarum ſitim expleret: inter-

1527 ea Antonio Leva cum quatuor Germanorum, totidemque Hiſpanorum cohortibus in Inſubribus relicto. Motis itaque caſtris Borbonius Bononiam pervenit, inde in Flaminiam, ut plerique arbitrabantur, tranſiturus. Nam itinera complanari, ac dirigi ad tranſeundum exercitum, quæ ad Centum oppidum perducunt, Dux Ferrarienſis juſſerat; qui cum ad Cæſareanas partes, odio in Pontificem ductus, acceſſiſſet, cum Borbonio ad Finale oppidum ſecreta colloquia habuerat; illum nonnullis tormentis bellicis, & pecunia juverat, in ſpem erectus, in hac Pontificis rerum omnium perturbatione, Mutinæ, & Regii potiundi. Agrum Bononienſem Borboniani milites ferro, atque igne vaſtaverant, ut hoc exemplo Florentinos perterrefactos ad aliquam argenti vim exercitui ſolvendam cogerent, ut agros nobiliſſimarum domorum frequentia inſignes ab hoſtium injuriis vindicarent.

Borbonii, & Ferrarienſis ad Finale colloquium.

Clemens itaque cum totam belli molem, impetumque ſe ſuſtinere non poſſe animadverteret, nobiliſſimaſque urbes prædæ, ac libidini militum ceſſuras proſpiceret, ſatius ducebat, vel iniquis conditionibus cum Cæſareanis paciſci, quam Pontificium imperium ingruentibus undique maximis periculis objectare. Quapropter neque Reipublicæ conſilia, neque Langei a Rege miſſi adhortationes, ac pecunia, quam ex Gallia attulerat, a concepta ſententia avertere potuerunt, quin cum Prorege octo menſium inducias paciſceretur, qui ob eam cauſam Cæſarem Ferramoſcam Romam miſerat, atque ſe intra paucos dies ad urbem venturum Pontifici pollicitus fuerat, ut majori auctoritate pacta ſancirentur, & perficerentur: cum interea Cardinalis Triultius Legati Pontificii munere fungens Neapolim profecturus eſſet. Ferramoſca poſt ſex dies Romam cum veniſſet, inducias confirmavit, ſponſione adjecta, Borbonium ſuis copiis nec ditionibus Eccleſiæ, nec Florentinæ Reipublicæ damna ulla, aut incommoda illaturum: id ſi renuiſſet, Hiſpanos milites, qui in ſua auctorirate erant, evocaturum. Pontifex vero exercitui ſexaginta aureorum millia perſoluturum, Columnenſibus parciturum, Pompejum Columnam in priſtinam cardinalitii ordinis dignitatem, qua illum exuerat, reſtituturum, promiſit. De illorum oppidis nil ſtatuendum eſse; ſed ab utraque parte retinenda decretum eſt.

Inducie octo menſiū inter Pontificem ac Cæſareanos.

His

His de rebus Galliæ Rex a Reipublicæ oratore certior factus, neque Senatus conſiliis, neque Langei officiis labantem Pontificis animum retineri potuiſſe; magis apud illum Borbonii in Flaminia motus, inſtantemque periculorum adſpectum, quam fœderatorum fidem potuiſſe: hoc Clementis conſilio ſpes omnes bene gerendarum rerum imminui, ac debilitari; verendumque eſſe, ne a Pontifice, hiſce induciis fœdere violato, Cæſarique adjuncto, totius belli impetus in Venetos effundatur: unam Rempublicam univerſos hoſtium conatus excepturam, undique Cæſaris copiis ſeptam, quas jam prope in penetralibus ſentiat: iis Alphonſum Ferrariæ Ducem accedere. Quos vero hoſtes in Italia modo habent, niſi Rempublicam? adverſus quam totam armorum vim exerere non dubitaturos: qua in re ſi compotes voti ſint, ſi Venetos devicerint, quis ambigat, reliqua illis ex ſententia eventura? hoc tanquam gradu ſibi ad monarchiam totius Chriſtiani orbis ampliſſimum iter munituros: petere itaque, rogare, flagitare, ut majoribus auxiliis, & copiis in hoc rerum periclitantium ſtatu amicus Rex Reipublicæ ſubveniat, arctiorique ſocietatis nexu eamdem complectatur. His Regem ad opem ſibi ferendam Veneti hortabantur: verum in ancipiti humanarum rerum exitu, ut jactatæ tot bellorum caſibus Chriſtianæ reipublicæ ſubveniretur, a communibus Chriſtianorum Principum induciis minime Patres abhorrebant; quapropter illud Regi adjectum eſt, ſe induciis cum reliquis ineundis conſilia a ſuis commodis haud aliena fore, exiſtimare: cum interea cum Anglo cognationem filii connubio arctius firmare, quod maxime Cæſareani verebantur, atque potentiſſimi Regis mentem ſummopere ad inducias propenſam ad ſe allicere poſſet; hoc facto, Cæſarem ſuſpicione laborantem, ne Clemens, Angli, Galli, & Veneti ſocia arma jungant, facilius Franciſci Regis filios dimiſſurum, ac poſt tot bellorum pericula, & clades optata tandem pace Chriſtianam rempublicam potituram. Interim ne propter Clementis cum Cæſare pactas inducias aliquid fœderatorum res detrimenti paterentur, Urbinati imperatori, qui tum cum exercitu inter Mutinam, & Regium morabatur, Senatus ſignificat, ut cum Salaſſiorum Duce incolumitati copiarum conſulat: idem Bajucenſis Epiſcopus Salaſſio ſcripſerat, ut ſuos milites noſtris adjungeret. 1527

Urbinas cū exercitu inter Mutinam, & Regium.

1527 Verum ex altera parte Pontifex, poſtquam pepigerat cum Cæſareanis inducias, ſuas copias e Neapolitano regno evocavit, claſſem ad Centumcellas regredi juſſit; ducibus mandavit, ut quæcumque oppida in Neapolitanorum finibus ceperant, ſtatim Cæſareanis reſtituerent; ac Joanni Viturio legato Veneto primum, mox Senatui inducias cum Cæſare initas, neque hoſtile aliquid adverſum illum moliri impoſterum poſſe, ſignificavit. Patres præcipiti hoc Clementis conſilio multa illi damna imminere jam tum mente proſpiciebant. Quocirca ne hoſtium promiſſis nimium fideret; ne ſua omnia incertæ fortunæ caſibus objectaret, monebant. Ut enim Prorex quæ ſpoponderat, quam maxime ſervare velit, quis Caroli Borbonii mentem ſatis perſpectam haberet? cum paria imperia cum illo ſe habere dictitaret, ac præferoces ejuſdem ſpiritus non adeo facile miteſcere poſſe haud dubium eſſet. Quod re ipſa evenit: nam cum Franciſcus Guicciardinus a Borbonio petiiſſet, ut ab Eccleſiæ finibus abſtineret: ſe quidem, reſpondit, ad inducias inter Cæſarem, ac Pontificem initas ſervandas apprime paratum eſſe: at milites contineri non poſſe; omnes ad bellum perſequendum, ſtimulis veluti quibuſdam percitos, ardorem nulla ratione compeſcendum præſeferre; ſe vero ad coercendam militum petulantiam, ac ruentes in martis aleam ſpiritus imparem eſſe. Itaque Rhenum flumen cum exercitu tranſgreſſus iter Flaminiam verſus arripuit. Guicciardinus autem opem Reipublicæ implorabat, atque ut turbatis, & afflictis rebus Pontificis ſuccurreret, flagitabat. Senatus non quæ Pontifex nuper adverſus fidem, & jusjurandum egerat; ſed quid e re communi eſſet, perpendens, pollicetur, ſi Borbonius cum exercitu hoſtiliter Eccleſiæ fines ingrediatur, arma pro Clemente ſumpturum; legatoque exercitus mandatur, ut cum Salaſſiorum Duce, ac Franciſco Guicciardino communicatis conſiliis, Cæſareanorum explorata mente, ac viribus, equitatum gravioris, levioriſque armaturæ parent, omnia ad prælium opportuna inſtruant; ut, ſi res, atque tempus poſtulet, hoſtium conatus avertere, incolumeſque res Pontificis ſervare poſſint.

Franciſcus Guicciardinus a Borbonio petit, ut ab Eccleſiæ finibus abſtineat.

Sed Carolum Borbonium nulla res remorari poterat, quin milites ulterius progredi ſineret; licet Cæſar Ferramoſca

moſca nuper Roma adveniens Proregis mentem de pactis induciis ſignificaſſet. Itaque copias movit, in Flaminiam tranſiturus, Cotiniolam oppidum deditione in poteſtatem recepit, dein cum ad Forum Livii iter direxiſſet, Meldolæ fines ingreſſus, Arni valle emenſa, Alpes tranſgreſſurus, & in Hetruriam deſcenſurus videbatur; ea ſpe, ut Senenſes, qui odio in Pontificem adducti illi favebant, rebus neceſſariis juvarent, omniumque rerum inopia laboranti exercitui ſubvenirent. 1527

Urbinas de ſuis ditionibus ſolicitus ſubſidia a Senatu poſtulat.

Cum vero maxime Urbinas vereretur, ne Borbonio Flaminiam cum exercitu tranſeunte, ditionis ſuæ fines damno aliquo ab hoſtibus afficerentur, a Senatu petiit, ut ad protegendas Piſauri, & Senogalliæ civitates mille ac quingentos pedites mitteret; utque Guidi Ubaldi filii ſaluti, atque incolumitati conſuleret, biremis, qua Venetias tuto accedere poſſet, in iis oris præſto eſſet. Quibus in rebus benigne a Senatu Duci ſatisfactum eſt. Ceterum quia in omnium ore jam erat, Borbonium in Hetruriam tranſiturum, quo Florentinorum, Pontificiſque rebus proſpiceret, Senatus ducem, ac legatum Peſareum, ut cum exercitu Padum pertranſirent, incitabat. Nam Urbinas imperator jam copias coegerat, Germanos milites conjunxerat, tormenta bellica paraverat, atque ad Melaræ, Bregantini, & Caſtrinovi oppida reliquas copias cogere conſtituerat; ponteque flumini inſtrato, exercitum trajicere. Verum induciarum exitus adhuc in incerto erat: nam Prorex Roma diſcedens Florentiam verſus proficiſcebatur, ut, ſi fieri poſſet, Germanos milites ab Eccleſiæ ditionibus amoveret; cum in tot rerum anguſtiis Pontifex præter pecuniæ, quam ſolverat, vim adhuc centum, atque amplius aureorum millia perſoluturum pollicitus fuiſſet. Dux igitur, trajecto exercitu, Bononienſium fines ingreſſus prope civitatem copias admovit: Salaſſiorum Princeps diverſo itinere cum reliqua copiarum parte per Forum Cornelii tranſiens, inter Ravennatum, & Faventinorum fines conſedit: nam cum diu inter fœderatorum Duces de bello adminiſtrando variis ſententiis actum eſſet, tandem copias in duas ſejungi partes placuit; tum, ut inimicos interciperent; tum, ut frumentationis, & pabulationis facultas intercluderetur.

Mandata ad Urbinatem, & Peſareli Legatum. Proregis ſtudium, ut Germanos ab Eccleſiæ ditionibus amoveret.

Urbinas in Bononienſi. Salaſſius inter Ravennates, & Faventinos.

At Clemens, qui antea ſibi omnia proſpero eventu fluentia

1527 tia pollicebatur, nullo inſtantium periculorum metu perterritus, cum certior factus eſſet, Cæſareanos milites arreptum iter perſequi, non pecunia, non pollicitationibus illorum impetum averti poſſe, jam tum primum nimium ſe Cæſareanis credidiſſe cœpit agnoſcere; atque ea ſpe, quam certam ſibi fore mente conceperat, dejectus, oratores Gallorum Regis, Senatus Veneti, Mediolanique Ducis, ad hæc etiam Angliæ regis ad ſe vocavit; cauſas, quæ ad inducias cum Cæſareanis ineundas permoverint, Cæſareanorum aſtus, fraudes aperit; orat, obteſtatur, ne tot, tantiſque tempeſtatibus perturbatas, atque afflictas res ſuas, & Florentinorum deſerant; enixe a ſuis Principibus poſtulent, ut, pro ſua in Romanam Eccleſiam pietate, periclitantem ipſius fortunam ſublevent, neve Italiæ libertatem indigniſſime concuti, ac labefactari patiantur. Mox a Dominico Venerio Reipublicæ oratore petit, cum Senatu agat, ut Urbinatem trans Alpes exercitum ducere permittat; perpetuo, nec ulla unquam re diſſociabili fœdere ſe Reipublicæ adhæſurum. Senatui licet ſuas copias per montium anguſtias in Hetruriam traduci valde incommodum videretur; cum præcipue Pontifex diviſis a ceteris conſiliis uteretur; attamen placuit, ut Urbinatum Dux cum Aloyſio Piſano, qui nuper legatus deſignatus in caſtra venerat, ſi ita occaſio tuliſſet, Alpes tranſgrederetur. Itaque Cæſareanorum exercitum ſubſequutus in Hetruriam ſe contulit. Carolus Borbonius prope Aretium caſtra poſuerat, fœderatorum copiæ ad Barberinum conſederant.

Clemens per Dominicū Venerium Oratorem poſtulat, ut Urbinas Alpes trāsgrediatur.

Aloyſius Piſanus legatus in caſtris.

Fœdus novum Romæ percuſſum abſque Senatus mandato.

Dum hæc aguntur, fœderati Romæ denuo fœdus percutiunt, in quo plurima erant, quæ mirum in modum Venetis officere videbantur. Primum quod ad immodicam pecuniæ ſummam perſolvendam Reſpublica adigebatur, quæ ingentibus expenſis publicas opes prope exhauſerat, cum eodem tempore duos terreſtres exercitus aleret, in Gallia nempe Ciſalpina, & Hetruria, maritimamque claſſem omni navigiorum genere inſtructam ſuſtentaret. Deinde quod bellum ubicumque opus eſſet, ac præcipue in Romanæ urbis finibus gerere cogebatur, ut ſi, quemadmodum ſæpe aſſolet, aliquis incidiſſet caſus, quo laboranti Reipublicæ ſubveniendum eſſet, ne id quidem fieri poſſet. Tandem quia cautum erat, ne abduci, renuente

Pon-

Pontifice, aut ejus legato, copiæ queant, cujus imperio Ve- 1527
netorum, Gallorumque exercitus pareat : qua in re non minimum periculi inerat, Antonio Leva vires augente, Germanorum robore, ducum numero militari peritia insignium, copiis denique omnibus, quæ illi facillime Ferrariensis sumministrabat; ita ut quamprimum arma adversus Sfortiam moturum percrebresceret; cujus rationes a Venetis sejungi minime poterant. Hæc ad Senatum cum perlata fuissent, rei novitate summopere commotus est; iniquis adeo legibus inscium, ac nihil hujuscemodi cogitantem se adstrictum fuisse, quibus nullo pacto assentiri voluit, quod suus apud Pontificem orator sine ullo publico mandato, contra leges fœderi subscripsisset. Neque eo tantum contentus Gallorum Regi, quæ acta essent, significavit; detrimenta, quæ Reipublicæ inde oriebantur, aperuit; hortatus est, ut in firmando fœdere aliqua mora uteretur : interea, si ita collibuisset, arctiori societatis vinculo cum Republica jungeretur. Verum cum ea, quæ Dominicus Venerius orator Romæ egisset, rei novitate, pessimo exemplo posteris futura mirum in modum displicuissent, silentio Patres nullo pacto prætereunda existimabant.

Qui Collegio præerant, literas a Senatu ad Venerium scribendas censebant, quibus fœdus inscia Republica sancitum conquerebatur; legibus, ac institutis majorum id adversari, quæ a Reipublicæ nascentis incunabulis ad ea usque tempora summa cum religione servata forent; quibus immutatis, vel labefactatis, multa consequi posse incommoda, & mala; hisce exemplis universam Senatus auctoritatem convelli; nullumque adeo ingentem fructum excogitari posse, qui justa lance cum Oratoris facto expendi possit. Adeat itaque Pontificem, summis laudibus sapientiam, atque consilium illius de fœdere innovando efferat; quippe qui optime noverit, Cæsareanorum machinis, ac dolis jam prope suam auctoritatem, fortunas, imperium in præceps ire; sed quod ad Rempublicam attinet, nullo modo iis, quæ fœdere comprehensa sunt, assensuram. Nam quod primo capite continetur, ut centum aureorum millia solvat, id fieri nequaquam posse; cum propediem Antonius Leva Laudem Pompejam oppugnaturus, atque in Venetos fines impetum facturus diceretur; ob id immenso

sum-

1527 ſumptu copias refici oportere, augeri milite exercitum, Germanos evocandos, ut agros tuerentur, ne fructus meſſis, quæ jam appropinquabat, amitterentur : ad hæc inſtaurandam claſſem, quæ grave ad Centumcellas experta cælum numero militum, ac remigum valde imminuta fuerat ; augendam quinimmo non parvo triremium numero , ut maritima ab hoſtibus loca tuta ſint : eam vero ſummam pecuniæ, quam antea promiſerat, præbituram, triginta nempe aureorum millia. At quod ſecundo prohibetur capite, ne Venetus exercitus ex Hetruria, aliiſque locis, ubi nunc detinetur, amoveri poſſit, id ſane ſupervacaneum eſſe ; neque enim Rempublicam amicis unquam defuiſſe ; neque trans Alpes ductari copias permiſiſſe, niſi eo animo, ut ſociorum fortunas, ac imperium adverſus hoſtes ſervaret. Quod vero Apuliæ provinciam claſſe aggredi Veneta velit ; illud, ut hoc tempore non ſatis opportunum videri, ita ſi unanimi ſociorum conſenſu arma adverſus Neapolitanum regnum inferri e re communi viſum fuerit , non abnuere , quin maritimis viribus univerſa Apuliæ ora oppugnetur : quocirca Clementem orare, ut hæ conditiones e fœdere amoveantur ; nullam vim, aut robur ad cogendam Rempublicam obtinere , cum Senatus mandata ad ea peragenda, ut moris eſt, non adfuerint. Tandem multa adjiciebantur, quibus Venerius magis ad Pontificem in ſententiam Reipublicæ ducendum impelleretur : ipſius agi exiſtimationem ; ipſius honorem, quo nil carius homines in vita habent, ſummo in periculo verſari ; ni ea obtineat, hoc uno benevolentiam Reipublicæ, ac gratiam perpetuo amiſſurum. Poſtremo, ut Dominici Venerii loco novus ad Pontificem orator intra quindecim dies deſignaretur, cautum erat.

Ea Collegii Patrum ſententia, ut ſuffragiis Senatorum ſanciretur , perlata, acerrime a Thoma Lippomano quadraginta virum capitalium præſide impugnatur. *An hæc eſſe majorum noſtrorum, qui ſapientia, & civili prudentia floruere, inſtituta, & exempla? graviſſimis in rebus, quibus ſalus civium, imperii incolumitas continetur, ſuo arbitratu, nondum Senatus explorata mente, decernere, atque tranſigere? Quis ignorat, hujuſmodi facto per conniventiam, ac diſſimulationem neglecto , pulcherrimæ , & ſæculis æquatæ Reipublicæ mores,*

ac

ac jura infringi, & labefactari? magna tractantibus, regendorum populorum onus ſuſtinentibus, gravitate, ac ſeveritate nonnunquam opus eſſe, ne nimia indulgentia civium animi ſponte ſua labantes diffluant, & corrumpantur. Quid porro agi ab Oratore potuiſſe, vel Reipublicæ adverſum magis, vel a communi utilitate ſejunctius, quam fœdus iis conditionibus pepigiſſe, quibus nullæ majus detrimentum Venetis rebus afferre poterant? an vero perturbata, ac commota Venerii mens poterit e publica dignitate his de rebus verba facere? illa impugnare, quibus ſubſcripſerit? conſtanter cauſam publicam defendere, qui omnia ad nutum Pontificis compoſuerit? Propterea cenſere, ut ſtatim Andreas Rubeus a ſecretis Senatus Romam mitteretur, qui rationes Reipublicæ exponeret, atque Romæ uſque ad novi Oratoris adventum moraretur. Dominicus vero Venerius nihil cum Pontifice ageret; neque, ut in diſceſſu moris eſt, Cardinales alloqueretur, ſed Pontificis, ut aſſolet, exoſculatis pedibus, illico Venetias reverteretur, & coram Advocatorio magiſtratu cauſam diceret. Hæc erat Lippomani ſententia, in quam cum peroraſſet Princeps, ſex viri, quos *Conſiliarios* vocant, Præconſultores denique, uno Carolo Contareno, continentis Sapiente excepto, qui prioris decreti auctores erant, ivere: eam ſtatim cunctis fere ſuffragiis probavit Senatus. Venerii loco orator ad Pontificem Franciſcus Peſareus, Decemvirum Præſes, deſignatur, qui legibus ad legationis munus minime cogi potuit: mox cum aliis a Senatu ea legatio demandaretur, ſingulis varias excuſationes afferentibus, tandem majoribus comitiis decretum eſt, ne quis, hoc bello exardeſcente, poſſet ab eo munere ſubeundo excuſari; multis ac graviſſimis iis, qui onus non ſubiiſſent, impoſitis pœnis. Munus itaque id denuo Franciſco Peſareo obvenit. 1527

Decretum a Thoma Lippomano propoſitum, ut Venerius Roma evocaretur, & cauſam coram Advocatoribus diceret.

Franciſcus Peſareus orator electus legationem renuit, & denuo eligitur.

Dum hæc aguntur, & tam hoſtium, quam fœderatorum copiæ tranſgreſſæ Alpes, ut dictum eſt, in Hetruriam deſcendiſſent, ingenti motuum civilium turbine agitari Reſpublica Florentina cœpit; quippe quæ in varias factiones diviſa diutius nunquam pacata civium concordiam ſervaverat; quibuſdam popularem Reipublicæ formam appetentibus; aliis propenſo in Mediceam familiam animo; ac voluntate paucorum

1527 rum dominatum probantibus. Fervere itaque in diverſas partes ſtudia, civitatem undis civilibus concuti; ſuperior populus videbatur, cunctamque ad ſe publicam auctoritatem rapere, Medicea familia auctoritate, qua plurimum pollebat, exuta, hoſtibus patriæ Hippolyto, atque Alexandro Clementis nepotibus declaratis; cum Dux Urbinas, exercitus imperator, Florentiam quamcelerrime cum Aloyſio Piſano legato, & Federico Bozzolo ſe contulit, octoginta e ſuorum numero, qui inſigniores nobilitate videbantur, comitantibus. Eo cum perveniſſet, nutantes Florentinos tum cohortationibus, tum vicinarum copiarum metu in fœderatorum fide retinuit, ac tumultuantium civium ardore reſtincto, Mediceæ familiæ dignitatem reſtituit, & civitatem factionibus labantem, ſua auctoritate pace compoſita, firmavit; Florentiniſque in clientelam receptis, ad fœdus denuo confirmandum iis conditionibus adegit, ut ducentos quinquaginta cataphractos equites, quingentos levioris armaturæ, peditum quinque millia ſuis ſumptibus alerent: ad hæc tormentorum bellicorum numerum præberent; quibus copiis una cum fœderatis quacumque in Italiæ regione Ducibus viſum eſſet, dimicarent: in Hetruria vero tantum copiarum haberent, quantum ad eam provinciam tuendam neceſſarium foret. Ea res in primis jucunda Senatui fuit, quod communibus rebus conducere mirum in modum videretur, Rempublicam locorum ſitu, pecunia, & viribus florentem a fœdere non ſejungi; præſertim cum Veneti plures exercitus alere, maximos quotidie ſumptus facere cogerentur. Nam quia Antonius Leva in Inſubribus moliri aliquid ſummi momenti afferebatur, ſancti Columbani oppido in poteſtatem redacto, octo millium peditum novum delectum haberi decreverant; & Gabrielem Venerium ad Franciſcum Sfortiam Oratorem miſerant, ut ad hoſtium conatus præſto eſſet, ac ſi qua in re poſſet, conſilio, & auctoritate Senatus juvaret. Aderant tunc Sfortiæ tria peditum millia, quæ, ſummo ſtudio Cremona, & Laude Pompeja pecunias ſubminiſtrantibus, collegerat, oramque omnem, quæ trans Abduam eſt, milite ſepſerat, & Modoetiam improviſo adortus occupaverat: qua re commotus Leva cum ſeptem peditum millibus ad repetendum oppidum convolarat. Sfortia, cum non ſatis ad bellum neceſſaria inſtru-

Hippolytus & Alexander Medicei Florentia ejecti hoſtes patriæ declarantur.

Urbinatis adventu Medicei in patriam reſtituti.

Fœderis cum Florentinis confirmatio.

Gabriel Venerius ad Sfortiam Orator.

Modoetia a Sfortia capta, a Leva recepta.

ſtructa haberet, auxiliique infirma ſpe niteretur, quod copiarum robur Carolum Borbonium inſequutum eſſet, nuper occupatum oppidum Levæ militibus fœde diripiendum relinquere coactus eſt. Quo eventu majora ſibi Antonio Leva pollicente, ac propediem Germanos ſibi milites adjecturum ſperante, Veneti in Gallia Ciſalpina augere copias cogebantur; veriti, ne Cæſareani milites feliciore fortuna adverſus Sfortiam uſi, in ſuos fines irrumperent; cum præcipue exercitus robur, ut diximus, eo tempore in Hetruria eſſet, ut Borbonii conatus moraretur, atque interturbaret; qui ſane cum tuto aliquod in oppidum ſe recipere non poſſet, & pecunia, commeatuque laboraret, nobiliſſimarum urbium Romæ, aut Florentiæ direptione, tot incommodis obviam iturus vulgo ferebatur. Poſtquam vero compoſitis Florentinorum rebus, fœderatarum copiarum adventu territus facultatem ſe urbis occupandæ amiſiſſe ſenſit, induciarum, quæ a Prorege cum Pontifice initæ fuerant, nulla ratione habita, quam maximis itineribus Romam contendit: eo facilius ſitim diripiendæ, ac vaſtandæ præcipuæ orbis terrarum civitatis expleturus, quod Pontifex milite fere omni ſpoliatus Caroli Lanoji fidem ſatis firmum ſibi præſidium exiſtimabat; populum præterea, & ruſticorum numerum, quem in urbem induxerat, eidem cuſtodiendæ ſufficiturum putabat; ut cum Philippo Auriæ trium millium conficiendorum peditum munus impoſuiſſet, atque ille mille jam ſub ſignis haberet, quos ad Centumcellas coegerat, ingredi urbem minime juſſerit: Guidoni autem Rangonio Comiti, qui, manu militum collecta, Ocricolum morabatur, ſcripſerat, ne injuſſu ſuo Romam proficiſceretur. 1527

Borbonius Romam contendit.

Clemens Lanoji fide deceptus Auriam & Rangonii ad urbem non acceſſit.

Borbonius igitur, neque itinerum difficultate permotus, neque aſſiduis imbribus, quæ loca, per quæ ductare exercitum oportebat, aquarum illuvie compleverant, remoratus in itinere, prius quam Romam adventaret, per nuntios a Clemente petiit, ut per ſuos fines in Neapolitanum regnum ducere ſibi exercitum liceret, eo vel commeatuum inopia ductus, vel fœderatorum copiarum timore perculſus, quæ illum a tergo inſequebantur. Hujuſmodi poſtulata ne audire quidem Clemens voluit. Ille cum ſuos omni rerum copia deſtitutos

Borbonius a Clemente tranſitum in Neapolitanos petit.

1527 tutos pauliſper commeatibus recreaſſet, quos oppida quædam in itinere ab eo occupata ſubminiſtraverant, pridie nonas maji urbem oppugnare ſtatuit, certiore ſpe illius obtinendæ erectus, quod omnia, quæ ad illam tuendam neceſſaria videbantur, vel negligentia, vel difficultate omiſſa fuerant; nam Rentius Ceres, cui Clemens Romæ cuſtodiam commiſerat, neque ſuburbia ſatis muniverat, neque validis præſidiis urbem firmaverat. Scalis itaque ad ſuburbii mœnia admotis, brevi momento, nullo fere obſiſtente, muros trangreſſi, ſuburbium occuparunt. Inter primos, qui mœnia conſcendere nitebantur, Borbonius aderat, qui dum privati militis munus temere obit, glande plumbea trajectus, execrandæ, quam manibus tenebat, victoriæ fructum cum vita amiſit. Verum milites Imperatoris morte cum nihil priſtini ardoris reſtinxiſſent, martis furore acti, & ſpoliorum deſiderio incenſi, quæ ingentia ſibi propoſuerant, victoriæ curſum alacres proſequebantur. Clemens inopinato tantæ rei eventu perterrefactus, conſilii inops, cum aliquandiu in palatio moratus eſſet, hæſitabundus, animo anxio, & dubia mente prælii exitum expectans, tandem ſe in Hadriani molem magno ſuorum numero ſtipatus recipere ſtatuit. Interea Rentius civitatem circumire; populum evocare; cunctos ad arma impellere; ad ſui defenſionem hortari. At mentes inſuetus terror ita invaſerat, ut neque illius vox quidem exaudiri poſſet: populus, defenſionis ſpe abjecta, præceps fuga latebris ſalutem quæreret.

Clemens Borbonio tranſitum denegat.

Borbonius Romam aggreditur.

Borbonius mœnia conſcendens interficitur.

Clemens in Hadriani molem ſe recipit.

Hoſtes brevi ſuburbio, & ea parte, quæ trans Tiberim eſt, potiti, inter Aureliam, & Settimianam portam, urbem neque murorum obice, qui vetuſtate fere collapſi fuerant, tutam, neque milite circumſeptam ingrediuntur. Ita paucarum horarum intervallo ampliſſima, ac nobiliſſima civitas, quondam terrarum domina, ab immaniſſimis hoſtibus occupatur. Quidquid crudele, libidinoſum, ac tetrum vel militum inſolentia, vel victorum ſuperbia perpetrari ſolet, perpeſſa. Nam Germani, & Hiſpani milites urbem ingreſſi, mirum dictu eſt, quanta crudelitatis, ac libidinis ſigna ediderint; non ætas, non ſexus ab illorum injuriis, nefandiſque ſceleribus tuta; ſacra, atque profana direpta; Divorum reliquiæ aris erutæ; virgines caſtis

Roma a Cæſareanis occupata & direpta.

caſtis occluſæ parietibus productæ, exardeſcenti barbarorum militum libidini proſtitutæ: in homines non modo, ſed in ipſa ſaxa, priſcorumque Romanorum egregii operis ſimulachra ſævitum; Sacerdotes inſigniores, atque Epiſcopi ludibrio habiti; Baſilicæ ornamentis, atque piorum votis exutæ, ut brevi nihil ſit, a quo colluvies hæc ſceleratiſſimorum hominum temperaverit. Neque hactenus inſolens, ac præclaræ urbi infeſta nimium fortuna ſtetit; nam dira lues ex tanta gentium colluvione orta eſt, ut paſſim, ac per vias peſtifera morbi labe repente homines interirent, funera funeribus aggerarentur, ac teterrima mortis facies cuncta undique funeſta redderet: amiſſus inclitæ urbis ſplendor; deſertæ, ac prope ad ſolitudinem redactæ domus; agri abſque cultore: univerſos pavor, ac terror occupaverat, ut peſtilentiam mox fames conſequuta ſit, nullumque genus calamitatum fuerit, quod civitas, olim copiis omnibus florentiſſima, non experta fuerit. 1527

Romanæ cladis ſtatim per Chriſtianum orbem diffuſus rumor cunctos populos ingenti dolore, ac ſtupore defixit; quod præter opinionem, ementito induciarum nomine, tantum patratum facinus intelligerent; quod ampliſſimam totius terrarum orbis civitatem, e ſummo felicitatis vertice, momento in omne miſeriarum genus prolapſam intuerentur; quod Pontificem e ſupremo dignitatis faſtigio dejectum captivum teneri cernerent. Verum ſumma Hiſpani invidia flagrabant, quod facinus nefarium, ac poſt hominum memoriam fere nunquam auditum ab ea gente patratum foret, cujus dominandi libido, & avaritia plane intoleranda, & impatiens in adverſis, inſolens in ſecundis rebus animus, jam omnia ſuæ fortunæ ceſſura, humanum faſtum ſupergreſſus, ſibi pollicebatur. Quo fiebat, ut reliqui Principes tanta rerum indignitate permoti; partim miſeratione Clementis capti; partim rebus ſuis proſpicientes, ad ultionem tanti facinoris exardeſcerent. Veneti tum communi omnium cauſa, tum ne Caroli Imperatoris vires magis in Italia aſſurgerent, omnes conatus adhibere in Pontificis libertate ſuſtinenda ſtatuerunt; nulla adſpernari pericula; nullis parcere ſumptibus, donec erepto ex indigna ſervitute Pontifice, priſtinus Apoſtolicæ Sedi decor, atque Italiæ

Venetorum ſtudium ut Clementem in libertatem vendicarent.

1527 dignitas, & incolumitas reſtitueretur; cum præſertim haud levis ſuſpicio ſuborta eſset, Hiſpanorum Duces, Pontificem captivum in Hiſpaniam mittere decreviſse, quo facilius pro libidine ditionibus Eccleſiæ dominari poſsent. Itaque Urbinati exercitus imperatori, Piſano, ac Viturio legatis mandatur, ut quamprimum cum omnibus copiis Romam verſus proficiſcerentur, captivo Pontifici opem ferrent; ad arcem, qua detinebatur, iter aperirent; illumque cuſtodia ereptum omni metu, ac periculo liberarent. Clemens licet inopinato tantæ calamitatis eventu conſternatus animo, & malorum ingentium mole preſsus, ac fere obrutus nihil ſatis firmi conſilii expedire poſset; attamen ſtatim ad Urbinatem Petrum Chiavellutium miſerat, qui quo loco res eſsent, illi ſignificaret, celerrimam opem peteret; ac Guidoni Rangonio eadem de re mœroris, ac lachrimarum plenas literas dederat. Imperator, & reliqui Duces, qui in Urbe Veteri exercitum habebant, caſtra movere, ac feſtinato itinere ad ſubſidium Pontifici ferendum contendere ſtatuerunt. Ne vero a Cæſareanis, qui in Inſubribus erant, impediri ea res poſſet, Senatus decreto novi delectus habiti, ut milites, qui in Gallia Ciſalpina Reipublicæ militabant, ad decem millia augerentur, ut Antonio Levæ obſiſtere poſſent, qui, nuper educto exercitu, novi aliquid moliturum præſeferebat; præſertim ſpe Germani ſubſidii fretus, quod cito Alpes tranſgreſſurum fama ferebatur. Ad hæc ingens auri vis Adriatico mari Piſaurum, inde Romam verſus ad exercitum, ad militum ſtipendia perſolvenda, & copias augendas tranſmiſſa.

Mandata ad Urbinatem, & exercitus Legatos.

Petrus Chiavellutius Clemētis legatus ad Urbinatem.

Et ſane in hac rerum Italicarum jactatione ſpes quædam bene gerendarum rerum affulgere videbatur; cum præcipue Pontificis Nuntius, Galliæ, atque Angliæ legati, & Franciſcus Victorius reipublicæ Florentinæ orator, qui Venetos ſua ſponte ad opem Pontifici ferendam animatos adhortati fuerant, nihil ſuos Principes prætermiſſuros teſtarentur, ut a teterrima Clementem ſervitute eriperent, atque Hiſpanorum turbidos, & inſoleſcentes ſpiritus reprimerent. Franciſcus quoque Galliarum Rex pollicebatur adverſus Cæſarem in Belgio arma moturum, ad eamque rem perficiendam Henricum Angliæ Regem ſocium habiturum, cum quo nuper fœ-

Principum incenſi animi ad Pontificem captivitate liberandum.

dus

dus inierat : his enim coactum Carolum iri, ut, omnibus copiis ad Belgii præsidium collectis, Italicas res prætermitteret. Magnum quippe veteribus Regum in Hispanos inimicitiis odium, illata Romæ clades addiderat; quamobrem Henricus Eboracensem Cardinalem statim in Galliam miserat, qui Franciscum ad colloquium invitaret, in quo præsertim de Pontifice a captivitate vendicando ageretur; & Franciscus suis ducibus, ut quamprimum Clementi suppetias ferrent, mandaverat; ad quæ melius perficienda, illos, quos fortuna Clementis non attigerat, Cardinales hortabatur, Avenione convenirent, ibi Eboracensem adfuturum : a quo consilio etsi non abhorrerent; commodiori tamen loco Bononiæ se fore censuerunt. 1527 *Henricus Rex per Eboracensem Regem Galliæ ad colloquium invitat.*

Cæsari ut primum de iis, quæ Romæ acciderat, ac de Pontificis captivitate nuntius in Hispaniam est perlatus, ingentem animi molestiam, ac dolorem præsetulit; quæ acta essent, ducum consilio, non ipsius voluntate accidisse; victoria non potitos malle, quam illa suos ita milites usos esse, cum semper studiosissimus pacis extiterit, in ea sedulo procuranda elaborasse, fœderatorum injurias oblitum, plurima in illorum gratiam feciſse; nihil eorum, quæ ad Ecclesiæ fines vel tuendos, vel augendos pertinerent, a se prætermissum; Sedis Apostolicæ dignitatem, & incrementa perpetuo reliquis omnibus antelata; neque ob id Germanorum Principum simultates vitasse, qui Romanis infesti Pontificibus ab illorum se eximere auctoritate, ac imperiis nitebantur; nunc quod reliquum est, nullas justas conditiones pacis aspernaturum. In eam sententiam ad Henricum Angliæ Regem literas dedit; idemque primariis Cardinalibus significari fecit. Illud quoque, ad animi molestiam patefaciendam ex infausto Pontificis eventu susceptam, publice argumentum dedit; nam cum ob natum sibi filium, qui Philippi nomen sortitus est, ad lætitiam ostendendam ludi, & spectacula magnificentissimo, ac regio apparatu ederentur, Clementis casu audito, ne in tanta Summi Pontificis calamitate lætari videretur, ea statim persequi vetuit. Palam hæc a Carolo agebantur : verum quæ mens illius esset, quidve animo moliretur, difficile erat intelligere; cum debilitatas, ac pene prostratas Italorum res sibi persuaderet, atque Hispani totius Italiæ imperium sibi animo usurparent. Nam sæpius Cæ- *Cæsar Pontificis captivitatis invidiam in suos duces transfert.*

1527 ſar Caroli Borbonii facinus excuſabat, culpamque quod pactas cum Prorege Neapolitano a Pontifice inducias non ſervaſſet, in militum inſolentiam rejiciebat; ab Arauſionenſi Principe literas accepiſſe, quæ, quidquid Borbonius egerat, invitum feciſſe, & præter animi ſententiam exercitum Romam verſus duxiſſe affirmabant, & coram omnibus non exercitum ducere, ſed ab exercitu ſe duci prædicaſſe.

Hiſpanorum diverſæ ſententiæ ob Pontificis captivitatem.

Neque vero in tam gravi re expedire quidquam conſilii Cæſar nitebatur; licet a Clementis Nuntio vehementer quotidie ſolicitaretur, ut Pontificem indigna ſervitute preſſum liberaret: cum enim ſæpius ea de re a Præconſultoribus inita conſilia eſſent, in varias ſententias diſtractæ, ac divulſæ mentes diſtinebantur. Nonnulli quamprimum Pontifici libertatem, ac imperium reſtituere Cæſarem debere cenſebant; hoc uno quæ a Cæſareanis ducibus Romæ adverſus Pontificem, atque adeo univerſam Eccleſiam perpetrata fuerant, ea, non aſſentiente Carolo, acta eſſe, tantummodo orbi Chriſtiano oſtendi poſſe; neque illum unquam ea mente fuiſſe, ut quæ Prorex jurejurando Pontifici pollicitus fuerat, infringerentur. Alii in Hiſpaniam Clementem duci oportere exiſtimabant: hoc nimirum fœderatos non parum dejici, ac conſternari poſſe, & colloquio inter Pontificem, Imperatoremque habito, firmius de totius ſumma rei decerni poſſe. Erant qui conſilium iſtud, uti minime tutum, improbarent; cum verendum eſſe dicerent, ne claſſe Gallica, quam inſtructiſſimam, ac multorum navigiorum numero refertam eſſe conſtabat, cui Cæſar pares vires tunc ad obſiſtendum afferre minime poterat, Pontifex interciperetur: itaque nulla ratione ex Italia illum amovendum. Nec deerant, qui infenſo in Pontificem animo conſulerent, captivum Clementem detinendum eſſe; nihil illi reddendum; nullo unquam tempore Cæſari fidam cum Pontifice ſocietatem fore; qui quamprimum e præſenti calamitate ereptus fuerit, animo impreſſa firmiter injuriarum veſtigia retinens, odii, atque inimicitiarum, quæcumque in Imperatorem poſſet, ſigna præbiturus foret. Quocirca nihil præpropere agendum; ex tempore fructum capiendum; nunquam ſerum in Pontificem Cæſaris beneficium fore. Hac in conſiliorum varietate Hiſpani verſabantur.

Ita-

Italorum vero Principum, ac populorum animi, quiſnam tantarum rerum exitus futurus eſſet, anxie ſpectabant; unam ſpem in fœderatorum copiis ponentes, quibus celerrime ad Romanam urbem admotis, Pontificem e captivitate eripi poſſe putabatur. Nam cum Urbinas Venetorum Imperator cuncta ad eam rem perficiendam comparaſſet, ac nutanti Peruſiæ civitati militum præſidium impoſuiſſet, atque Orbiti omnes Venetorum copias coegiſſet, & eo Galli, ac Pontificii milites conveniſſent; ducum, ſelectorumque militum concilio habito, Senatus mentem ſignificavit, ut quam celerrime cum univerſis copiis ad liberandum Pontificem properarent: qua in re ſibi conſtitutum eſſe affirmavit, omnia potius aſpera, ac difficillima ſubire, quam provinciam ſemel ſuſceptam per inconſtantiam, aut ignaviam deſerere; pro comperto habere, ad egregium factum patrandum animo tantum, ac celeritate opus eſſe; ſopitos hoſtium ſpiritus, libidine, atque avaritia diffluentes, nihil minus, quam de manu cum inimicis conſerenda cogitare; qui ſi forte in aciem prodierint, certaminis aleam non recuſare; ipſum inter primos ordines non Imperatoris tantummodo, ſed militis officium obiturum; non pericula, non gladios, non ſævam vim tormentorum, non denique mortem ipſam formidaturum. Hæc ſententia omnium excepta plauſibus, atque in primis a Piſano legato probata fuit. Unus Viturius diſſentiebat, quod periculi plena, dubia, & præceps videretur, momento omnes fœderatorum vires hoſtibus objectare, quos numero ſuperiores eſſe conſtaret, atque complures rei militaris ſcientia, rerum geſtarum experientia, animi, & corporis robore inſignes, præſentis vero victoriæ ſucceſſu elatos, nihil non ſibi ab eorum dextra pollicentes. Hæc non modo oratione vehementi differebat Viturius, verum etiam ſcriptis quoque exarata imperatori in concilio obtulit; quo fiebat, ut ardor ille in omnium animis conceptus pauliſper remitteretur. Nam licet univerſis copiis Romam contendere, ac tuto caſtra loco poni, atque ad omnem rerum gerendarum opportunitatem paratos eſſe, ſententia ſtaret; attamen prius experiri placuit, an repentino, & inopinato aliquo conatu fortuna noſtris faveret. Itaque Federicus Bozzolus cum centum ac quin-

1527

Urbinatis & Piſani Legati conſilium de exercitu Romam ducendo.

Joannis Viturii diverſa ſententia.

1527 quaginta cataphractorum manu, levioris armaturæ nonnullis equitibus, ducentiſque ſclopetariis, citato itinere Romam proficiſcitur, non exigua ſpe celeritatis fretus, ut ſi hoſtibus nil hujuſmodi expectantibus ad arcis proſpectum ſe objiceret, Pontifex egredi, & ad fœderatorum exercitum ſe conferre poſſet. Id quo facilius ad exitum perduceretur, Salaſſiorum Marchio cum ducentis cataphractis equitibus, ut Federici conatibus faveret, Orbitum verſus iter ſuſceperat; Venetuſque imperator cum exercitu moverat. Federici conatibus non favit fortuna: itaque imperator, ac duces de ratione belli adminiſtrandi ſedulo conſulebant, copiaſque ad locum, qui Inſula dicitur, octoque millia paſſuum Roma diſtat, caſtra promovere, ut quacumque ratione poſſent, Pontifici opem ferrent. Verum majoribus difficultatibus obortis, occaſio conſilii capiundi minus expedita videbatur; nam ab exploratoribus afferebatur, hoſtes circa arcem vineas duxiſſe; aggeres trabibus, ac terra coagmentatos erexiſſe, illorum cuſtodiam trium Germanorum millibus mandatam fuiſſe; Hiſpanos milites ex Neapolitano regno expectari; jam Ducem Alarconem cum nonnullis cohortibus urbem ingreſſum: quibus auditis ulterius progredi nequaquam tutum eſſe imperator, & reliqui duces cenſuere. Hujus conſilii rationes Urbinas Senatui ſignificavit, nulla proſpere rerum gerendarum ſpe, eo copiarum numero, quas ſub ſignis continebat, iter ſe proſequi, remque ad exitum perduci nullo modo poſſe; augeri exercitum Helvetio milite, tormentis bellicis, ruſticorum numero ad itinera complananda oportere; ducendas vineas, foſsas egerendas.

Federicus Bozzolus cum manu militum Romã proficiſcitur.

Cæſareanorum munitiones ad Pontificem obſidendũ.

Alarco cũ Hiſpanis Romam ingreditur.

Urbinas a Senatu poſtulat ut exercitum augeat.

His intellectis, Patrum animi incredibili moleſtia, ac ſummo mœrore affecti ſunt, quod ea ſpe, qua ad Clementem ex arce liberandum aſpiraverant, dejecti eſsent; illius vicem dolebant, qui e ſupremo faſtigio deturbatus in tot ærumnas incideret: ob literas Pontificis in Senatu recitatas ad pietatem proclivioribus animis, quibus Franciſco Guicciardino Legato, quo loco ipſius res eſsent, ſignificaverat, acerbiſſimum ſui caſum conquerebatur, fortunæ iniquitatem lamentabatur, fœderatos obnixe rogabat, flagitabat, obteſtabatur, ut amico, parenti, Chriſti in terris vices gerenti quam-

Clementis litera in Senatu recitatæ.

quamcitiſſime ſubvenirent. His accedebat, quod paulatim opinio de fœderatorum conatibus, ac viribus elangueſceret, atque Regum animi ad Pontificem ſublevandum, ad Italiam ſervandam incitati, hac mora, temporiſque fruſtatione priſtini nonnihil ardoris remiſsuri viderentur. Quocirca in ſententia permanendum rati, Imperatori, & Legatis mandarunt, ne a priori conſilio Pontificis liberandi diſcederent, atque cum copiis univerſis propius ad urbem accederent; hoc uno præteritæ Romanæ cladis memoriam deleri, ac fœdus in priſtina dignitate retineri arbitrati. Ac ſane ardor ille, qui initio Duces, ut Clementi ſubvenirent, incitaverat, reſtinctus, atque conſopitus omnium civitatis ordines ita inflammaverat, ut non modo in Viturium Legatum probra, atque convicia; verum etiam in Urbinatem jacerentur: quæ cauſa fuit, ut Viturium magiſtratu abdicatum Senatus in jus vocaret, reumque apud capitales Triumviros faceret. Sed mora, & curſu temporis lenita indignatione, cum ea, quæ dixiſset, ac geſſiſset, non exiguis inniti rationibus compertum fuiſset, in judicio abſolutus fuit: Urbinati autem denuo a Senatu imperatoria dignitas per biennium delata, ipſe cum ſuis ditionibus in Reipublicæ tutelam receptus, qui ut in Venetos fidei teſtem, atque obſidem daret, conjugem, & filium Principem Venetias miſſos, Muriani degere juſſit. Ea res cum pergrata Senatui fuiſſet, literis amore, & benevolentia refertis in ſententia confirmavit, laudibus extulit, atque in illius virtute, & fortitudine ſpem omnem felicioris fortunæ ſitam eſſe ampliſſimis verbis ſignificavit. 1527

Mandata ad Urbinatem & legatos, ut ad urbem accederent.

Convincia in Viturii, & Urbinatem Venetiis jacta, & Viturius in jus vocatus.

Joannis Viturii abſolutio.

Urbinas copiarum imperator a Venetis cõfirmatus.

Urbinas cõjugem & filium Venetias mittit.

Senatus literæ ad Urbinatem.

Interea Pontifex vel captivitatis tædio affectus, vel moræ fœderati exercitus pertæſus, nutare cœperat, ac ſe a pacis conditionibus cum Hiſpanis minime abhorrere præſeferebat, quibus ex Clementis abjectione, & metu, noſtrorum cunctatione adeo excreverant animi, ut Pontificem una cum Cardinalibus, & quidquid in arce eſſet, libere ſibi dedi flagitarent: ad hæc quadringentorum mille aureorum ſummam peterent, atque in Hiſpaniam illum ſe miſſuros jactarent. Literas ad Urbinatem, atque ad Salaſſiorum Ducem Clemens dedit, quibus ut tuto Neapolitano Proregi Romam proficiſcendi facultas daretur, poſtulabat: id ultro conceſſum, neque

Clemens animum ad pacem flectit.

Clemens Proregi facultatem Romam proficiſcendi a fœderatis obtinet.

1527 enim negandi cauſa viſa fuerat. Hac re ſoliciti magis omnium animi tenebantur, quod qui Pontificis mores, animum, præterita acta metiebantur, ne tandem ad Hiſpanos deflecteret, pertimeſcebant. In hac rerum omnium perturbatione dum quotidie novi exitus expectantur, Florentini e Clementis calamitate ſibi ad Reipublicæ formam immutandam opportunum tempus adeſſe rati, Mediceam familiam urbe ejecerant, ac populare imperium in Rempublicam induxerant: qua re, ut non ſatis explorata mens civium eſſet, acciderat. Quapropter Senatus, cum quantum momenti Florentinorum civium propenſio in utramque partem habitura foret, ſolerter inſpiceret, in id ſedulo urgebat, ut in fœdere retineret. Iiſdem fluctibus Flaminiæ oppida, & urbes jactabantur, quæ adverſis factionibus divulſæ omnium calamitatum genere, nunc his, nunc illis rerum potientibus, premebantur, eo majori periculo, quod caput imperii deeſſet, unde nulla ſubſidia vel annonæ, vel militum, vel tormentorum ſuppeterent. Quibus permoti qui Flaminiæ, & Ravennæ præerant, civem Ravennatem ad Senatum miſerant, qui quo loco illius urbis res eſſent, ſignificaret; omnia extorribus plena, quorum adeo increvit audacia, atque inſolentia, ut ſe urbem per vim occupaturos minitentur: petere igitur militum præſidia, quo amicam Reipublicæ civitatem, reſque ſuas incolumes tueri poſſent. Senatus decreto pecunia ad Ravennæ Præfectum miſſa, quæ in ducentorum militum ſtipendium erogaretur; ſi res poſceret, majora pollicitus: poſtea cum omnia ad defectionem ſpectarent, Joannes Naldus eques, levioris equitatus ductor, ad eam urbem in Pontificis, ac fœderis fide retinendam miſsus: eodem M. Antonius Faventinus, & Petrus Antonius Lacriſius, ſinguli cum centum militibus, & Joannes Teupolus patriciæ gentis vir cum quinquaginta peditibus deſtinantur: adjectæ Senatus literæ Ravennæ magiſtratui, quem *Sapientes ad utilia vocant*, quibus propenſa Reipublicæ voluntas ſignificatur. Sed diſſidiis inter milites, ac cives ſubortis, Ravennates Joannem Donatum Oratorem Venetias miſere, qui ut Præfectus militibus regendis mitteretur, flagitaret. Bartholomæo Contareno munus id demandatur: injungitur, ut milites in officio contineat, ab eorum injuriis

Florentini Mediceos itenume jiciunt & popularem ſtatum inſtituunt.

Flaminiæ urbes factionibus iactatæ.

Ravennates de extoribus ſolicizi petunt a Venetis præſidium.

Joannes Teupolus cum militum præſidio Ravennã miſſus.

Joannes Donatus Ravennas ad Senatum Orator.

Bartholomæus Contarenus Ravennæ præficitur.

riis urbem, atque agros vendicet, jus iiſdem dicat; muros, foſſaſque urbis, ubi opus fuerit, una cum arce, in qua Joannes Teupolus cum quinquaginta militibus aderat, reparet, ac reſtituat, caſtellum communiat; nihil, quod ad civitatem firmandam ſpectet, prætermittat. 1527

Gibellini Cerviæ a Guelphis expulſi.

Per eos dies Cerviæ civitas eodem malorum genere labefactata, Gibellinorum factione a Guelphis expulſa, qui ſtatim Ravennam ad ſubſidium militum petendum miſere: Moroſus Præfectus cum militibus quinquaginta miſſus fuit: Cervienſes vero Oratores ad Senatum proficiſci jubent, qui ſtatum civitatis exponant, poſtulent, ut alicui ex patriciorum numero urbis regendæ, ac tuendæ onus imponant, peditum, & equitum ſubſidia miniſtrent; cum præcipue Præfectus, qui Pontificis nomine urbi præerat, diſceſſiſſet. Joannes Franciſcus Sagredus deligitur, Pontificis Oratore annuente, qui ne turbulenta hac tempeſtate Ravennatum, ac Cervienſium res Senatus negligeret, imo quacunque ratione poſſet, ſubveniret, auctor, atque hortator fuerat.

Moroſus præfectus cum militibus ad Cerviã miſſus.

Cervienſes Oratores ad Venetos.

Joannes Franciſcus Sagredus Cerviæ præfectus.

Urbibus, atque arcibus Flaminiæ firmatis, urgebat vehementer Patrum animos claſſis ſolicitudo, quæ Tyrrheno mari ad Centumcellas quamplurimis incommodis, præſertim gravitate cæli afflicta, & debilitata haud parum ferebatur: multos remiges abſumptos, trierardios nonnullos extinctos, ut, ni ſubveniretur, facinus nullum aggredi poſſet. Itaque Auguſtino Amulio legato Senatus decreto mandatur, ut quamprimum Corcyram verſus naviget: eo pecuniæ vis miſſa, ut triremes inſtaurarentur, remige, ac milite augerentur: ad hæc quatuor aliæ nothæ triremes adjectæ, quarum Præfectus Antonius Marcellus creatus; duæ præterea, quæ Joanni Victori Baduario, & Franciſco Bondimerio parerent. Nec multo poſt Petrus Landus claſſis imperator deligitur, quod non niſi difficillimis Reipublicæ temporibus fieri ſolet: nam in hac Italiæ totius perturbatione, atque agitatione, dum omnia bellorum tumultibus perſtreperent, & orbis Chriſtiani Principum undique bellicæ expeditiones, ingenteſque apparatus terra, marique perſonarent, nulla re magis imperium Venetum confirmandum, & ſtabiliendum Patres cenſuere, quam ſi inſtructa omnibus rebus claſſis pro dignitate Reipublicæ, & ſubditorum incolumitate præſto eſſet: hac in re majorum exempla imi-

Auguſtinus Amulius Corcyram miſſus ad claſſem inſtauranda.

Petrus Landus claſſis imperator.

1527 imitati, qui rebus maritimis clari florentem Rempublicam reliquerant. Lando imperatori mandatur, ut Dalmatiam prætervehens, oppidis, atque urbibus quibuſcunque rebus poſſit, adjumento ſit; deinde Corcyram verſus tendat, ibi triremes opperiatur, claſſemque omnem cogat, quæ Joanni Mauro, atque Auguſtino Amulio legatis obtemperabat, ibidem Senatus voluntatem, ac mentem intellecturus. Dum hæc geruntur, in Inſubribus bellum, quod intermiſſum, ac fere ſopitum videbatur, ob Romanam cladem cunctorum defixis animis, denuo cœpit renovari, atque recrudeſcere: qua re vel armorum propinquitate, vel quod ad ſummam totius rei Franciſci Sfortiæ eventus magnum momentum afferre arbitrarentur, non parum Veneti ſolicitabantur. Nam Sfortia in omnem occaſionem intentus Joannem Baptiſtam Specianum Doctorem Venetias Oratorem miſerat, ut quo loco res illius eſſent, doceret; nova ſpe erectum Sfortiæ animum aliquod facinus adverſus hoſtes patraturum, mille ac trecentos pedites illi adeſſe, Laude, ubi tunc erat, ad exercitum profecturum: petere, ut illi pecunia a Senatu quamprimum mittatur, qua copiarum numerum ad tria millia augere poſſet. Ea libenter, ut Franciſci animus in fide, ac benevolentia erga Rempublicam retineretur, præſtita, & Dominico Contareno legato injunctum eſt, ut omni in re auſis, cœptiſque Sfortiæ faveat.

Joannes Maurus cū Amulio claſſis legatis.

Joannes Baptiſta Specianus Sfortiæ orator ad Venetos.

Mandata Senatus Dominico Contareno.

Interim Franciſcus Galliæ Rex captivitatem Clementis miſeratus, atque Hiſpanorum ex victoria ſpes, & animos auctos ægre ferens, nihil prætermittebat eorum, quæ ad exercitum quamprimum in Italiam mittendum conducerent: nam decem millium Italorum peditum delectum haberi juſſerat; novos ex Helvetiis milites, ut quindecim millium numerum æquarent, colligi; quinque præterea Germanorum millia: neque vero minori ſolicitudine maritimarum expeditionum premebatur; propterea Andream Auriam Genuenſem, ut ſuo ære militaret, addixerat, virum rerum navalium uſu peritum, qui ea tempeſtate octo triremibus imperabat. Ad hæc quod Anglus cum Gallo in ſocietatis jus coiiſſet, Franciſcus Henricum impulerat, ut decem Germanorum peditum millia ſuis merentium ſtipendiis in Italiam mitteret, ut majori conatu fœderatorum auctis viribus, adverſus Cæſarem bellum adminiſtrari

poſ-

poſſet. Lautrechius Imperator in Italiam deſignatur, qui ſumma auctoritate univerſis fœderatorum copiis præeſſet; atque quo celerius, & accuratius omnia perficerentur, Lugdunum ſe profecturum Rex decreverat, ut propius imperio, & auctoritate præſto eſſet. His de rebus per cubicularium Laoni dominum Senatum certiorem fecit, qui Lautrechii adventantis nuntium pertulit. Petrus Peſareus Divi Marci Procuratoriæ dignitatis orator ad Lautrechium mittitur. Dum Gallica expeditione Italorum Principum animi ſpe priſtinæ recuperandæ dignitatis confirmantur, Cæſaris milites, qui Romæ adhuc detinebantur, quamvis Hiſpano milite, qui ex regno Neapolitano advenerat, ad quatuor & viginti millia peditum aucti eſſent, otio, ac libidine fracti, atque in omnem licentiam provoluti nullum egregium facinus adoriebantur: non Ducum imperia audire; non militaria munera obire; undique inſolentia, nimiaque libertate diffluere. Interamniam, & Harniam oppida nonnullæ Germanorum cohortes tantummodo fœda direptione crudeliter vaſtarunt. Spe Romanæ urbis recuperandæ amiſſa, fœderatorum copiæ diſceſſerant, atque in Senenſem agrum ſe receperant, eo conſilio, ut Florentinorum rebus, animiſque confirmatis, facilius Reſpublica ad fœdus denuo ſanciendum alliceretur; cum præſertim exercitu, qui non longe aberat, ac Cæſareanorum minis trepida civitate, multorum civium nutarent animi, veriti, ne quod ad hoſtes Cæſaris acceſſiſſent, illatæ injuriæ ulciſcendæ ſtudio flagrarent; quo metu a fœderatorum copiis diſcuſſo, in ſocietatem coiere; ea adjecta conditione, ut ſtipendium in quinque peditum millia erogarent, qui reliquis fœderatorum copiis jungerentur; cum magnopere ad rei exitum expedire conſtaret, ſi equite, ac pedite inſtructus exercitus in Hetruria adeſſet, qui & diſtinere hoſtes, & Florentinorum fines protegere, Pontificiſque ditiones, quarum gentes ob Clementis caſum rebus novis ſtudere videbantur, in fide retinere poſſet.

1527

Lautrechius fœderatorum exercituum imperator.

Petrus Peſareus a Senatu ad Lautrechium miſſus.

Cæſarani milites Romæ otio, & libidine fracti.

Interamnia & Harnia a Germanis direptæ.

Fœderis cū Florentinis renovatio.

Quæ vero ea tempeſtate Venetæ Reipublicæ facies eſſet, hinc inſpicere licet. Primum quod duos alebat in Italia exercitus; alterum in Hetruriæ finibus, cui Franciſcus Maria Urbini Dux imperaret: conſtabat is ſex Italorum, duobus Germanorum militum millibus, levioris armaturæ mille ac trecen-

Venetorum exercitus in Hetruria ſub Urbinatis imperio.

1527 centis equitibus, duobuſque millibus cataphractis ; cum Galli, qui ſub Salaſſiorum Marchione militabant, licet ex fœdere majori eſſe numero opportuiſſet, ſeptem millia non excederent. Alterum vero in Inſubribus ſub Dominico Contareno legato, ac Joanne Fregoſo gubernatore, quo res Franciſci Sfortiæ firmarentur, atque Antonio Levæ Cæſareanorum Duci obſiſterent; peditum decem millium, quingentorum cataphractorum, ac ſeptingentorum leviorum equitum, cui nuper Sfortia cum tribus millibus & quingentis peditibus, ut ſupra diximus, acceſſerat. Claſſem præterea triremium, ac longarum navium in omnem maritimam expeditionem ſub Imperatore Petro Lando, & duobus legatis habebat, qua & maritima ora tuenda, excurrenda maria, ac non exiguus triremium numerus Gallicæ claſſi in Tyrrheno mari jungendus erat. Ad hæc non parva militum manus ad urbes, atque oppida Flaminiæ in fide retinenda miſſa fuerat, præter præſidiorum in urbibus incrementa, quæ in finibus imperii ſitæ, majori militum numero, ut defendere ſe ab hoſte poſſent, indigebant. His quanta pecuniæ vis exhauriretur, quantum publicarum, ac privatarum opum abſumeretur, vix animo fingi poteſt; ut qui ſuperiorum temporum bella, & clades ſibi ob oculos ponat, quibus Venetorum res undique jactatæ fuerant, ac poſt fœdera, pacemque conſequutam in quos turbines, & procellas ab anno quingenteſimo vigeſimoprimo Reſpublica inciderit, uſque ad ſtuporem miretur, neceſſe ſit, potuiſſe tot exercitus alere, tot educere claſſes, terra, marique amplum imperium a potentiſſimis hoſtibus vendicare. Cujus rei duæ potiſſimum cauſæ fuere; civium omnium erga Rempublicam caritas, qua pro patria libenter ſe periculis objectare, non ſumptui, non vitæ parcere glorioſum ducebant; & Senatus conſtantia, quem non ingentes hoſtium vires terrere, non adverſi bellorum exitus frangere, non imminentium rerum metus retardare, non tot jactationum diuturnitas defatigare potuerunt, quin invicto animi robore cuncta potius perferret, quam vel amicos deſereret, vel de dignitate decedendum ſibi exiſtimaret.

Venetorum alter exercitus in Inſubribus ſub Dominico Contareno legato.

Claſſis Veneta Petro Lando Imperatore.

Venetorum altera claſſis in mari Tyrrheno.

Sed ad Clementem redeamus, quem jam conſternatum animo, ac nihil non conceſſurum, ut priſtinam libertatem con-

ſe-

ſequeretur, Cæſareanorum ducibus conſtabat. Is humanarum calamitatum impatiens, cum Hiſpanis novas acceſſiſſe vires, fœderatorum copias Roma procul profectas animadverteret, licet a Cæſaris ducibus indigna, atque intoleranda peterentur, & crebro a fœderatis urgeretur, ne feſtinato conſilio feliciores eventus interturbaret, nihil ſe recuſaturum præſeferebat. Itaque cum Prorege, qui Romam venerat, in has conditiones pepigit: nempe, ut *quadringenta aureorum millia Cæſareanis militibus perſolveret: Hadriani, Hoſtiæ, Centumcellarum, & Tipherni arces Cæſari dederet: ad hæc Parmæ, & Placentiæ urbes relinqueret. His peractis, nondum libertate potiretur, ſed Cajetam perduceretur, ibi Cæſaris ſententiam de concordiæ pactionibus præſtolaturus, quid de illo, & Cardinalibus, atque aliis, qui arce detinebantur decerneret.* Statimque Bartholomæus Gatinara, & Ludovicus Lodronius a Prorege delecti, qui cum Juliano Zeno, cui id munus a Pontifice mandatum fuerat, prius commeatus fide a Florentinis impetrata, in Galliam Ciſalpinam proficiſcerentur, ut Parmam, ac Placentiam Cæſareanorum poteſtati permitterent. Hoc Clementis conſilium licet prius mente prævideretur, haud parum fœderatorum, & Venetorum præſertim animis moleſtiæ injecit, quod Cæſaris vires augeri, atque de eo conceptam opinionem incrementa ſumere cognoſcerent, cujus animus abditus, & multis receſſuum ambagibus obtectus ægre perſpici poterat; cum nonnunquam ad pacem propenſus non modo, verum etiam accenſus videretur, aliquando iniquas adeo illius ineundæ rationes objiciebat, ut averſus omnino a concordiæ ſtudio videretur, atque homines non vulgaris prudentiæ exiſtimarent, eo illius conſilia ſpectare, ut moras nectendo Gallorum ardorem reſtingueret, atque fœderatos belli tædio conficeret. Verum Senatus, immutato Clementis animo, nihil de vetere inſtituto immutavit, ſed eo acrius inſiſtendum putavit, quo Pontificis res vehementiori procellarum turbine quaſſari animadverterat; cum præcipue vel neceſſitate adactum, vel timore perterritum, ac de incolumitate ſolicitum ſua, iniquiores pacis conditiones amplexum fuiſſe intelligeret; id fortaſſis eventurum rati, ut & illum facti tæderet, & felicior fortuna aliquando votis aſpiraret. Senatus itaque conſulitur, ut ne quid, illo adhuc captipti-

1527

Clementis cum Hiſpanis conjunctio.

Clemens Juliano Zeno mandat ut Parmam, & Placentiã Cæſareanis permittat.

Veneti, ne Parmã & Placentiã in Cæſareanorum poteſtatem concederent, nituntur.

1527 ptivo, perficeretur, omni ſtudio contenderet; ne Parmæ, & Placentiæ urbes in Cæſareanorum poteſtatem redigerentur; exercitus, qui in Cremenſi agro caſtrametabatur, Abdua flumine trajecto, ut Cremonæ præſidium augeret, deditionem urbium impediret, Mediolanenſem, & Ticinenſem agrum vaſtaret, atque diriperet; cum propediem Lautrechius Italiæ fines magno cum exercitu ingreſſurus eſſet, quo Duce, ac viribus fœderatorum res in primis nitebantur. Cui Italiæ appropinquanti Petrus Peſareus orator deſignatus Senatus decreto Venetiis diſceſſit, ut illum ad iter quamcelerrime conficiendum impelleret, ne hoſtes, qui peſtilentia laborabant, atque aliis incommodis afflictabantur, ſpiritus ſumerent; cum Roma nuntii perferrentur, poſt direpta Interamnæ, Harniæque oppida, ut vires augerent, novos delectus militum habere: in eo totam rei proſpere gerendæ opportunitatem ſitam eſſem, ſi citiſſime cum exercitu Italiam emenſus hoſtes imparatos offenderet.

Petrus Peſareus ad Lautrechium orator.

Lautrechius in Italia ad Haſtam. Petrus Navarrus Italorum peditum præfectus.

Lautrechius igitur Alpes tranſgreſſus, menſe julio Haſtam cum exercitu venit, in quo erant octo Helvetiorum, tria Guaſconum, & decem Italorum peditum millia, qui ſub Duce Petro Navarro militabant. Neque vero adminiſtrandi belli omnium eadem erat ſententia, nonnullis ſuadentibus, ut quamprimum citatis itineribus Gallorum copiæ cum fœderato exercitu jungerentur: tot collectis viribus hoſtes perterritos, qui quotidie funeribus abſumebantur, atque ægre ſub ſignis a Cæſareanis ducibus contineri poterant, palanteſque per urbem peſtifera lue ſqualentem, ac vicinos agros vagabantur, opprimi, & Roma pelli poſſe: quo facto, ſtatim Pontifice a captivitate vindicato, ingens, atque apud omnes nationes perhonorificus victoriæ fructus colligeretur. Aliis magis e re eſſe dicentibus, ſi in Inſubribus ſedes belli foret, ſtatimque admoveretur exercitus: impreſſione in Mediolanenſes facta, haud dubie urbes, atque oppida fœderatis acceſſura, tum ob imminutas Cæſaris copias, tum ob populorum ingens adverſus Hiſpanos odium, quorum ſervitute preſſi miſerrime diſcruciabantur: conatibus favente fortuna, cum pares hoſtes fœderatis copias non haberent, ut ſuis rebus opem ferrent, Roma Cæſareanos Duces cum exercitu diſceſſuros, longitudine, atque itinerum difficultate præpeditos, fœderatos a proſpero re-

Expeditio Mediolanenſis a Lautrechio decreta.

rerum curſu prope manu victoriam tenentes, non averſuros. Potior hæc ſententia viſa eſt : itaque Lautrechius, motis caſtris, Alexandriam contendit, ibi initia belli facturus, quod a Boſco, agri Alexandrini oppido, cœptum eſt. Nam Ludovicus Lodronii Comes cum in eo oppido Germanorum manu ſeptus, pecuniam ad ſtipendia militibus ſolvenda, qui Alexandriæ præſidio erant, colligeret, Lautrechius, equite, atque Helvetiis peditibus properare ad oppidum juſſis, Germanis ad ſuos Alexandriæ redeundi facultatem abſtulit : mox toto exercitu inſequutus admoveri machinas, mœnia quati præcepit. Oppidani, atque Germani milites, qui mille circiter in oppido erant, aliquot dies tormentorum vim, Gallorumque impetum ſuſtinuere ; tandem expugnatum oppidum, ac direptum, igne abſumptæ domus, cives fuga ſalutem quæſivere ; reliqui pecunia libertatem redemere : Germani, qui cædi ſuperfuerant, Gallicis ſtipendiis pugnaturi, Lautrechio adhæſere. 1527

Lautrechius in Alexandrino Boſcum expugnat.

Auſpicato feliciter in Inſubribus bello, Andreas Auria, regiæ claſſis Præfectus, e Maſſilienſi portu cum decem & ſeptem triremibus ſolvens, Liguſticamque oram legens, Savonam appulerat, quo in loco Veneta illi claſſis jungenda erat : nam Senatus Petro Lando imperatori mandaverat, ut quindecim ex univerſa claſſe triremibus ſelectis, in quibus nothæ octo eſſent, unum ex legatis Corcyra dimitteret, qui in Tyrrheno mari Andream Auriam, Gallicæ claſſis Præfectum, conveniret, eique præſto eſſet, & in quamcumque Rex expeditionem decreviſſet, omni ſtudio niteretur. Magnum porro momentum ad fœderatorum res firmandas, ſi Genuæ acceſſio fieret, videbatur. Itaque rei bene gerendæ, priuſquam Veneta claſſis adventaret, oblata eſt : cum enim ſex Genuenſium onerariæ naves, quæ frumenti vim haud exiguam in urbem convehebant, in Delphini portum perveniſſent, civeſque ut tutas in urbem perducerent, octo triremes præmiſiſſent, quæ in eumdem portum ſe contulerant, Auria intercipere conatus, exſcenſione militum facta, actis vineis, portu potiri, hoſti ſubſidia intercludere, atque in ſui poteſtatem naves, triremeſque anguſtiis ſeptas redigere nitebatur. Eodem tempore Cæſar Fulgoſius, qui Adurnorum adverſa factione Genua pulſus Venetorum ſtipendiis militabat, terreſtri itinere, Lautrechii Impera-

Andreas Auria cum Gallica claſſe ad Savonam.

Cæſar Fulgoſius ad Genuam invadendam a Lautrechio, & Peſareo miſſus.

1527 ratoris, ac Petri Peſarei legati juſſu, Genuam verſus cum mille ac ducentis peditibus profectus eſt. Nam civitatem ſumma tunc omnium rerum, quæ ad victum neceſſaria erant, egeſtate laborantem celerius ad deditionem cogi poſſe ferebatur, ſi qua iter conficiendum erat, pecora, atque armenta abigerentur; oppida, & agri ſitus aſperitate, infrugiferoque ſolo deformes vaſtarentur, ac nullum ad inopiam urbis ſublevandam edulii comportari genus permitteretur. Harum rerum nuntiis Genuam perlatis, trepida civitas, attonitæ omnium mentes, terra, marique urbe ab hoſtibus petita, ſummaque omnium, quæ ad victum pertinent, inopia preſſa. Inde cum omnem (ſi qua ſupereſſet) tuendæ ſalutis ſpem in navibus in Delphini portu interceptis ſitam eſſe conſpicerent, armatas ſex triremes educunt, nihil non tentandum rati, ut ex anguſtiis portus navibus ereptis, laboranti civitati opitularentur. Verum cum terreſtres copiæ urbi appropinquarent, terrore omnium defixæ mentes; cum haud ſatis virium ad hoſtes repellendos urbi ineſſet; cum milites, qui robore, ac virtute præſtabant, cum claſſe ad Delphini portum ſe contuliſſent, & ob diverſa civium ſtudia, ne repente tumultus exorirentur, verendum eſſet; Adurni, penes quos ſumma auctoritas, princeps urbis dignitas erat, Auguſtino Spinolæ mandaverant, ut ſtatim cum copiis, quibus præerat, ad urbem tuendam contenderet: quapropter claſſis cura omiſſa, nullo obſiſtente, ſeptem triremes, atque hoſtium ſex naves in Auriæ poteſtatem conceſſere.

Naves & triremes Genuenſes in Auriæ poteſtatem redactæ.

Interea cum Adurni, popularibus ad arma vocatis, Auguſtini Spinolæ, qui nuper advenerat, aucti militibus, Fulgoſium cum parva militum manu adventantem, ſi ex improviſo adorirentur, nullo negotio diſſipare poſſe arbitrarentur; urbe exire, pugna hoſtem laceſſere ſtatuunt: qui cum loco commodiore, atque ſitus natura opportuno caſtra haberet, acriter pugnando non modo impetum Genuenſium ſuſtinuit, ſed fortius inſtitit, ut primum turbatis ordinibus, mox in fugam conjectos inſequi cœperit. Cæſi multi, alii in captivitatem venere, inter quos Spinola copiarum Præfectus, & Gabriel Martinengus, dum fruſtra ſuos revocare, ac ſiſtere niteretur, comprehenſi ſunt. Fulgoſius adſpirantis victoriæ curſum proſequu-

Genuenſium pugna cum Fulgoſio, & eorum profligatio.

tus

tus recto itinere Genuam proficiſcitur ; quæ militum nudata præſidio, cum excluſos ſuos cerneret, re frumentaria laboraret, complureſque ob inſitum in Fulgoſios, & Gallos ſtudium ad deditionem proclives eſſent, nullo negotio Fulgoſium, ac Venetos milites intra mœnia excepit ; magiſtratuque Adurnis adempto, Genua in Franciſci Gallorum Regis poteſtatem redacta eſt. Eo Theodorum Triultium Præfectum regio nomine cum præſidio militum Lautrechius miſit, paucos poſt dies arce, in quam Adurnus cum Cæſareanis ſe receperat, per deditionem accepta ; ita ut Genuæ civitas, & Liguſtica ora univerſa fœderatis acceſſerit. Veneti ut aliquod publicæ liberalitatis teſtimonium Ducibus, ac militibus, qui ſtrenue in ea re perficienda operam navaverant, largirentur, Cæſari Fulgoſio quinquaginta cataphractorum ductori alios triginta cataphractos duplicatis ſtipendiis adjecere ; Guidoni Naldo, Annibali Fulgoſio, Auguſtino Cluſonio, Cæſari Martinenghio, Tonſo Forojulienſi numerus militum, & publica pecunia aucta. Genua in poteſtatem Gallorum redacta, magna acceſſio fœderatorum rebus facta fuiſſe videbatur ; cum Liguſtica ora ſubacta, maritimas vires Neapolitano regno excipiendas, atque eo belli impetum effundendum eſſe, non incertis rumoribus perferretur ; cum Lautrechius ad Senatum Venetum literas dediſſet, Genua recepta, ſexdecim triremibus, quæ in eam expeditionem deſignatæ fuerant, minime opus eſſe : itaque petere, ut per Tyrrhenum mare navigatione omiſſa, Neapolitano regno adnavigent, ibi claſſem regiam cito adfuturam, ut communi conſilio, ac viribus bellum in Neapolitanos fines inferretur. Petro Lando, claſſis Venetæ imperatori Senatuſconſulto mandatur, ut quamprimum Siciliæ inſulæ litoribus emenſis, ac navibus, ſi quas frumenti onuſtas inveniret, ad urbis annonæ inopiam ſublevandam, ſoluta pecunia, mitteret ; Joannem Maurum ex legatis alterum cum ſexdecim triremibus Puteolos, aut in Aenariam proficiſci juberet, ut ibi claſſem regiam præſtolaretur, conjunctiſque animis, ac viribus bellum adminiſtraret. Præterea eidem imperatori præceptum, ut Adriaticum ſinum, quantum fieri poſſet, a piratis defenderet, ac præcipue Epidauri oram, quo, ut e proximis regionibus frumentum emerent, complures e noſtris ſe contulerant, infeſtam-

1527

Adurnis expulſis, Genua in Gallorum poteſtate.

Theodorus Triultius Genuæ præficitur.

Venetorum in militum Duces liberalitas.

Mandata Senatus ad Petrum Landum.

1527 que prædonibus eſſe conſtabat. Auguſtinum vero Amulium legatum cum triremium parte, prout ſibi e re eſſe videretur, ad orientis maria, inſulaſque Reipublicæ ſubjectas protegendas legaret.

Joannes Maurus ad Liburnum cum claſſe regia ſe conjungit.

Maurus Corcyra ſolvens, cum nondum regia claſſis ab Tyrrheni maris oris diſceſſiſſet, Liburnum uſque profectus eſt, ubi Auriæ triremes, & quatuor ac decem Gallorum invenit; in iis Rentius Ceres tria peditum millia impoſuerat. Idibus novembris Liburno egreſſa claſſis, ut e Ducum omnium ſententia Siciliæ inſulam invaderet, licet poſtea conſilio mutato, Auriæ adhortatione, ut Sardinia primum oppugnaretur, decretum fuerit; cum & facilior illius potiundæ, ac tutior ſpes videretur, illa occupata, gradum ad Siciliam occupandam proximum fore. Itaque cum claſſis ad Sardi oppidum appuliſſet, ac nonnulla litori adjacentia loca nullo negotio recepiſſet, haud ſimilis initio exitus fuit; nam ob morbum, qui univerſam ferme claſſem invaſerat, cum quæ in eam expeditionem neceſſaria erant, ægre, ac ſero exequi poſſent, dum ſenſim inſulæ litora legeret, ſubita cæli, mariſque tempeſtate obortа, triremes disjectæ, atque varias in partes ſævientium procellarum vi compulſæ ſunt: quatuor ex Venetis æquoris rabie jactatæ, Liburnum tandem incolumes pervenere: quatuor aliæ huc, atque illuc actæ ſalvæ in Cyrnum inſulam ſunt delatæ, quo etiam prius Gallicæ appulerant; duabus ad Sardiniæ litora illiſis: octo demum Venetæ ad eumdem Liburni portum convenere. Ita improſperos eventus hujus anni conatus maritimi excepere; nam autumno jam ſeneſcente, claſſe ægritudinibus, variiſque incommodis affecta, cum nihil, niſi ſummo periculo, aggredi liceret, Maurus Legatus Corcyram cum Venetorum triremibus reverſus eſt.

Fœderatorũ claſſis ad Sardiniæ oppugnationem.

Sardum a fœderatis captum.

Fœderatorũ claſſes peſtilentia, & tempeſtate vexatæ.

Lautrechius Alexandriam aggreditur.

Dum hæc agerentur, Boſco direpto, Genua in poteſtatem redacta, Lautrechius Alexandriam aggreditur, inferri commeatus prohibet, oppugnationem incipit, admotis machinis tormentorum vi disjicere, ac proſtrare mœnia. Ob Boſchi amiſſionem fracti Cæſareanorum animi, impares ad hoſtium vim ſuſtinendam erant, ni Albericus Barbianus cum militibus quingentis per colles proximos urbem ingreſſus, erexiſſet: nam vallum celerrime intra ſtratos machinis muros reficiebat, ut abſque cæde patere aditus non poſſet. Verum cum a Venetis tormenta,

py-

pyriique pulveris non exigua vis ſuperveniſſet, & denuo mœnia hac, atque illac concuterentur, Baptiſta Lodronius urbis tuendæ difficultate deterritus deditionem, conditionibus hiſce adjectis, fecit, ut cum Germanis militibus, atque impedimentis ſibi, ac Barbiano abire liceret, per ſex menſes adverſus ſocios, & Gallos bellum non illaturis. Urbi quingentos ex ſuis milites præſidio impoſuit, tum, ut ſi quid illi adverſi obtigiſſet, tutum ad ſuos recipiendos locum haberet, tum, ut Gallos exciperet, qui Alpes tranſgreſſi in Italiam venturi erant. Sed ea res haud parum Franciſcum Sfortiam commovit, ad quem ex fœdere ea civitas ſpectabat, cum victoriæ fructum ſe nequaquam percipere, ſed ad alios transferri videret. Neque minus Senatui Veneto hoc moleſtum erat, quod fractum animo, ac pene ad deſperationem adactum Sfortiam cerneret, atque hoc Lautrechii facto ſuſpicionum, & diſſenſionum ſeri inter ſocios aliquando ingentium malorum ſemina poſſe, animadverteret. Quocirca Petro Peſareo præcepit, ut cum Lautrechio ea de re ageret, adnitereturque, ut urbem Ducis poteſtati permitteret, quem ob eam rem dejectione, ac mœrore animi prope confectum, cuncta queſtu implere intelligeret; nihil ſibi eorum, quæ ſancte Rex, & mater, adeoque univerſa Gallia pollicita fuiſſet, præſtari. His adjecta ſunt, non videri impoſiti Alexandriæ præſidii juſtam eſſe cauſam, ut tutum ultro, citroque commeandi iter ſuis militibus Lautrechius habeat; cum fœderatorum copiæ numero, & robore firmæ adeo ſint, ut intercipi milites poſſe nulla ratione pertimeſcendum videatur: deinde cum ipſe cis Padum contineatur, ſemper illi per urbis Novariæ agros, Pedemontanamque regionem patens undequaque iter futurum: ex Alexandriæ civitate nullum militibus, aut venientibus ex Galliis, aut ex Italia redeuntibus impedimentum, Tranſpadanis, Ciſpadaniſque patentibus itineribus, inferri poſſe; eo Senatum vehementer angi, quod proſpere gerendarum rerum momenta præterlabi inſpiceret, atque inutili cunctatione, opportuno anni tempore, debilitatis hoſtibus, victoriæ curſum remorari animadverteret.

1527 *Alexandria a Lautrechio occupata.*

Franciſci Sfortiæ perturbatio ob Alexandriam Gallicis præſidiis munitam.

Senatus officia ut Sfortiæ Lautrechius Alexandriam tradat.

Eadem, Sebaſtiano Juſtiniano, ut Franciſco Galliarum Regi Senatus nomine ſignificaret, injunctum eſt, obnixeque peteret, ut quamprimum tradi urbem Sfortiæ mandaret; cum præſertim

Mandata Senatus ad Sebaſtianū Juſtinianū Oratorē in Gallia.

1527 per Italiam univerſam rumor pervagaretur, inter fœderatos contentiones, jurgiaque orta; Franciſcum Sfortiam, quæ ſibi ex fœdere loca deberentur, non reddi mirum in modum conqueri; inde ſocias infringi, ac debilitari vires, ut ſi qui nutantes ex fœderatis ſint, parvo momento ad defectionem impelli poſſint, in dies Cæſareanis adnitentibus, ut quos poſſint a reliquis ſecretos ad ſuas partes pertrahant; in iis Florentinos eſſe, quos prece, pollicitationibus permovere, atque allicere contendant: & quoniam Lautrechium Bajardum hac de cauſa miſſurum in Gallias rumor erat, Regem rogare, ut ſtatim tradi Sfortiæ Alexandriam; neque in poſterum ullum impedimentum, quo minus civitates, atque oppida, quæ in Inſubribus fœderatis accederent, illi reſtituerentur, juberet: tandem Lautrechium urgeret, ut celeritatem virtuti conjungeret; in qua præſertim victoriam ſitam eſſe conſtaret, hoſtibus ad paucitatem redactis, Antonio Leva ægritudine laborante, atque imperatoris muneribus obeundis nequaquam idoneo. Hæc Lautrechio, & Regi Senatus ſignificavit. Atque ut Sfortiam in fide retineret, Aloyſio Sabadino Senatus a Secretis, qui Reipublicæ nomine apud Sfortiam morabatur, præcipitur, ut Ducem bono animo eſſe jubeat; nec ob ea, quæ Alexandriæ acciderant, demittere mentem velit, quam per varios fortunæ caſus per tot annos exercuerat; ſibique perſuadeat, infixum id Senatui hærere, ut ſemel pro Italiæ libertate, atque pro ipſius incolumitate arma ſuſcepta nunquam deponat, niſi ipſe Alexandria non modo, verum omnibus ſuis ditionibus potiatur. Gabrielem quoque Venerium antea deſignatum oratorem ad Sfortiam miſit, ut iis, quæ e re communi forent, conſilio, atque officiis præſto eſſe niteretur, cui in primis in mandatis Senatus dedit, ſummam Reipublicæ benevolentiam teſtaretur, nihilque illi antiquius fore, quam ut Mediolanenſem ducatum integre obtineret: enixurum proinde, atque omnem operam, & ſtudium, veluti pro Reipublicæ filio, inſumpturum.

Aloyſius Sabadinus Venetus a Secretis apud Sfortiam.

Gabriel Venerius ad Sfortiam Orator.

Verum Alexandria occupata, ad debellandos hoſtes id ſummopere Veneti conducere arbitrabantur; ſi Lautrechius, Pado trajecto, Mediolanum verſus copias omnes dirigeret; cum præſertim Antonius Leva, qui exercitum in ſuburbiis continebat, pecunia laboraret, undique querelis civium circumſtrepentibus,

virque

virque arduis rebus aſſuetus adverſus hoſtium vim modico exercitu, ſine pecunia, ſine auxiliorum ſpe ampliſſimam urbem tueri poſſe diffideret. Itaque Lautrechio ſuadent, ut ſtatim Padum trajiciat, qui ſi hoſtes imparatos, & præteritis ſucceſſibus dejectos, atque perterritos offenderit, facillime victoria potiri, ac bellum profligare poſſe. Lautrechius cum univerſo exercitu iter Romam verſus velle ſe arripere dictitabat, ut Pontificem captivitate liberaret; qui licet concordiæ rationes cum Hiſpanis iniiſſet, arce tamen adhuc detinebatur, propter varia impedimenta, quæ tum ob pollicita militibus ſtipendia, tum ob oppidorum deditiones eruperant. Verum cum a Peſareo Legato compluribus rationibus, ne Galliæ Ciſalpinæ res magnis periculis expoſitas deſereret, dehortaretur; tandem copias ad Ticinum oppugnandum admovere ſtatuit: quod eo facilius ad exitum perduci poſſe videbatur, quod Ludovicus Barbianus paulo ante milites circiter quadringentos Ticino Mediolanum miſiſſet, ad quam urbem obſidendam conatus omnes Lautrechium adhibiturum rumor invaſerat. Acriter itaque Ticinum Gallorum, Venetorum, ac Sfortianorum conjunctis viribus oppugnari cœptum. Quatuor diebus magna ſolo æquata murorum pars, cum ii, qui intra mœnia erant, neque ad vallum ducendum, neque ad urbis ambitum tuendum ſufficerent; quocirca cives ſupplices Barbianum orare, ut ingruenti fortunæ cederet, neque irrumpentis hoſtis vim experiri vellet, quem Divina, humanaque omnia inſolenti victoriæ lege violaturum conſtaret. Ille intrepida mente nihil timide agendum ratus; mox milites juxta ac cives inſuperabili labore feſſos, impareſque ad hoſtes ſuſtinendos inſpiciens, tubicinem dedendæ urbis nuntium ad Lautrechium mittit; ſero id quidem: nam milites inſtructa jam acie, qua per muros ingenti ruina proſtratos patebat aditus, conferti ſummo impetu urbem ingrediuntur. Barbianus captivus Genuam mittitur, direpta urbs, prædæ a militibus actæ; Galli in primis urbi, ac civibus infenſi, quod acceptam ſuperioribus annis cladem, Regiſque captivitatem inſigni vindictæ genere abolere contenderent. Itaque cædes editæ, privatorum direptæ domus, cœnobia, ac templa expilata, cives in ſervitutem redacti, ad vitam pecunia redimendam coacti: tandem Vaſcones, gens fera, igne ſævire,

1527

Veneti Lautrechii ad Mediolani oppugnationem hortantur.

Ticinum a Lautrechio captum & direptum.

1527 per captam urbem incendia miſcere ; donec Lautrechius per dies octo debacchantes milites furori temperare juſſit.

Ticino potitus Lautrechius, cum jam omnia ad Mediolani oppugnationem fœderatos allicere viderentur, hoſtium ob tot urbium, atque oppidorum amiſſionem fractis animis, atque ob paucitatem, quod quatuor millium numerum milites non excederent, imminutis viribus, præſertim Mediolanenſium civium odio conflagrantibus; attamen ad priora conſilia reverſus, ex Inſubribus movere, atque recto Romam itinere contendere ſtatuerat, ſuadente in primis, atque impellente Innocentio Cibo Cardinali, Bononienſi legato, qui paulo ante ea de cauſa ad Lautrechium in caſtra venerat, atque ne diutius Clementem captivitate premi ſineret, perſuaſerat. Quibus cognitis, Senatus licet non minus de Pontificis libertate eſſet ſolicitus; tamen hoc Lautrechii conſilio omnes proſpere gerendarum rerum ſpes ſuccidi arbitrabatur. Itaque Peſareo mandavit, ut a propoſita ſententia dimovere Lautrechium omni ſtudio conaretur; neque præclaram victoriam, quam nullo negotio conſequi poſſet, prætermitteret. Cur enim Genua devicta, Alexandria expugnata, Ticinum in poteſtatem redactum, tot oppida, atque agri in deditionem accepti, ſi princeps, & caput Inſubrum Mediolani civitas hoſtibus relinquatur? quis ignorat quantum ſummæ totius belli interſit, in univerſa hac regione dominari, quæ per tot annos bellorum ſedes, ac veluti theatrum Europæ dimicantium inter ſe gentium inſtitutis, moribus, militari virtute diverſarum extiterit? Ea parta, reliquias Cæſareanorum diſſipatum iri, Pontificem libertatem conſequuturum, filios Carolum regi traditurum; pacem denique inde univerſo Chriſtiano orbi optanti, atque anhelanti reddendam fore. Ni id fiat, quæ hucuſque celeritate, ac virtute in fœderatorum poteſtatem conceſſere, amitti, atque ab hoſtibus occupari, & hoc incendio Reipublicæ quoque imperium abſumi poſſe: inde enim Cæſareanos metu ſolutos priſtinum vigorem ſumpturos, Antonium Levam tam ingentem ſibi oblatam prioris recuperandæ gloriæ opportunitatem per ſocordiam, atque ignaviam elabi non paſſurum; cum præcipue Germanorum militum haud exiguum ſubſidium expectaret, quos propediem per Tirolenſem comitatum in Galliam Ciſ-

Lautrechii ſententia Romam cū exercitu proficiſcēdi.

Senatus Lautrechii de ſententia removere nititur.

al-

alpinam tranſgreſſuros Veronæ magiſtratus ſignificabat. Id ſi accideret, Levæ copiis adjunctos, agros omnes direptione, incendiis, vaſtitate deformaturos. His quæcumque in Romanam expeditionem molirentur, retardari poſſe: Mediolano in poteſtatem redacto, Germanos milites ab Italia animos averſuros, nullius ſtudio, ac ſolicitudine evocatos, nec tutum, quo ſe reciperent, locum habituros, non equitatum, non commeatus, non tormenta, & alia, quæ copiis alendis, & inſtruendis ſummopere neceſſaria ſunt; Italiæ ſpes omnes deſerturos. Atque his a ſuſcepta ſententia Lautrechium amovere Senatus adnitebatur. Eadem in Galliis in Regis conſilio agitata orator Senatui ſignificaverat; ac licet Franciſcus anceps conſilii videretur, in eam tamen propendere præconſultores fere omnes videbantur; nuntio præſertim de Ticini expugnatione accepto, parvum numerum hoſtium, rerum omnium inopiam, militum ægritudines, Antonii Levæ vitam prope ad extremum deductam intelligerent. Attamen Rex, ut quid ſibi magis ſummæ totius rei conducere videretur, Lautrechius decerneret, permiſit. Lautrechium nihil a propoſita ſententia remorari poterat; atque illius conſilio jam evulgato, vires cogere Cæſareani Romæ cœpere, Hiſpanis militibus Germanos adjungere; neque exiguis ſubnixus argumentis ſermo ferebatur, Clementem in Neapolitanum regnum abductum iri. Hæc animos Patrum ſummopere ſolicitabant; cum præcipue quotidie de Ferdinandi Caroli Imperatoris fratris Italica expeditione nuntii advenirent, quem poſt prælium adverſus Joannem Tranſilvaniæ Principem feliciter geſtum viginti peditum millium delectum haberi juſſiſſe pro certo haberetur, illoſque quamprimum in Italiam miſſurus diceretur. 1527

Rumor de Ferdinandi Auſtriaci in Italiam adventu.

Tandem decrevit Lautrechius, ut Reipublicæ copiæ, quæ in Hetruria detinebantur, in Galliam Ciſalpinam evocarentur, ipſe in Hetruriam cum reliquo exercitu tranſiturus, cui trecenti equites levioris armaturæ Venetorum ſtipendiis adjungerentur. Summa vero Lautrechii exercitus hæc futura erat; peditum quindecim millia regio ære militantium, ſex Florentinæ Reipublicæ peditum millia, Helvetiorum quantum conducere videretur, quorum ſtipendia pro dimidia parte a Rege, altera a Venetis perſolvebantur; Germanorum quoque

Lautrechius in Hetruriam proficiſcitur.

1527 militum, qui Angliæ Regis pecunia ſuſtentabantur, ad decem millia. Reipublicæ vero aderant in Inſubribus, præter equitatum, quindecim peditum millia, quibus oppida, atque urbes, quæ nuper in poteſtatem fœderatorum venerant, tueretur, omni ſpe Franciſco Sfortiæ auxiliorum adempta, quod ſumma omnium egeſtate premeretur, afflictis, ac pene everſis urbibus, neque ad illas præſidiis militum firmandas idoneo, ne dum ad emittendas ex fœdere copias, ut Antonii Levæ conatibus obſiſteret; ut totius belli in Gallia Ciſalpina pondus Reipublicæ incumberet; quæ non minus pro Sfortiæ incolumitate, quam pro ſuis finibus tuendis laborabat, verita, ne vicinis belli facibus imperii fines exardeſcerent. Quapropter Senatus cenſebat, augendas vires eſſe, novos delectus militum habendos; quæ cum perfici, niſi ingenti pecuniæ vi, non poſſent, ab Henrico Angliæ Rege flagitabat Senatus, ne difficillimis temporibus Italiæ deeſſet, cujus dignitatis, ac libertatis ſemper ſe patronum fore profeſſus fuerat. Verum ille arma ſe in Germania inferiori adverſus Cæſarem moturum dictitabat; eo uno Cæſaris ab Italia conatus averti poſſe: Cardinalis vero Eboracenſis ſuadebat, ut Italorum militum numero imminuto, Germano milite exercitus roboraretur, quod non niſi cum ſumma rerum omnium perturbatione fieri poſſe conſtans erat ſententia; neque e re communi fore, ut Italæ gentis militari virtute, corporis, atque animi robore inſignis, fama, & exiſtimatio læderetur, a noſtriſque ad Cæſareanos tranſiret; cum præſertim Italorum militum fortitudinem in urbibus expugnandis expertus eſſet. Neque vero his deterritus quidquam prætermittebat, quod ſumptibus ad alendum, atque retinendum exercitum faciendis conduceret; & jam bellorum diuturnitate exhauſtos Reipublicæ theſauros decumis, ac vectigalibus farciebat; cum interea cunctorum animos Lautrechii ex Ciſalpina Gallia diſceſſus admiratione affeciſſet, quod victoriam, quam manu tenebat, novo conſilio deſereret, Mediolanique potiundi, quod ſemper maxime Galli concupiverant, ſpes abjiceret, hoſtes ad extremam prope deſperationem adactos erigeret, jamque confecti belli reliquias quandoque non abſque magno incremento emerſuras negligeret: varia namque cunctorum ſermonibus ferebantur, illumque

non

non tam Pontificis liberandi cauſa, quam altiori, & profundiori conſilio hæc agere, vel quod ex illius animo nondum Sfortiæ expoſtulationis pro Alexandriæ immiſſo præſidio memoria deleta eſſet, vel dum arctius de pace inter Gallum, & Imperatorem ageretur, cunctatione uti ſatius duceret, ne novarum rerum acceſſionibus perturbatio aliqua oriretur : id ex eo firmiori conjectura elicientibus, quod cum ſumma celeritate ex Inſubribus moviſſet, in itinere tamen proſequendo tarditate, ac mora uſus putaretur, atque Germano milite, quem præſtolabatur, copiis adjuncto, otio tempus terens ad Parmam conſediſſet. Eadem fere contagione fœderatorum trans Apenninum exercitus arreptus fuerat, qui prope Montem Falcum ſedens nihil moliebatur, neque aut propria virtute, aut hoſtium paucitate ad præclare aliquid agendum accendebatur. Inde Senatus Ducis Urbinatis vel ſocordia, vel privato aliquo commodo hæc accidere ſuſpicari; illius fidem prope ſuſpectam habere, ut conjugem, & filium tunc Muriani commorantes ſervari, ac cuſtodia obſepiri juberet : qua re intellecta, ut a Senatu Venetias veniendi facultatem impetraret, Horatium Floridum ad Senatum miſerat; qui ſuo nomine Patres certiores faceret, paratum ad omnium a ſe geſtarum rerum rationem reddendam, fore. Verumtamen illum ab exercitu diſcedere non permiſere, nonnihil temporibus concedendum rati; cum nihil in Rempublicam admiſſum cognoſcerent, ſuſpicione omni deleta, priorique de eo opinione recepta, ab uxore, & filio Senatuſconſulto cuſtodiæ amotæ fuere. 1527

Fœderatorum exercitus ad Mõtem Falcũ.

Urbinatis conjugi, & filio adhibitæ cuſtodiæ.

Horatius Floridus ab Urbinate Venetias mittitur.

Ab Urbinatis conjuge, & filio cuſtodiæ amotæ.

Hæc Lautrechii conſilia, hi Venetorum conatus erant, cum inter bellicorum apparatuum tumultus de pace ageretur, ad quam propenſum animum Cæſar habere ſignificabat. Nunc Franciſco Galliæ Regi; nunc Venetis concordiæ rationes objiciebat; atque ex literis Andreæ Naugerii Reipublicæ ad Cæſarem oratoris xiv. kal. octobris Paredæ in Hiſpania datis ſignificabatur, de pace cum Angliæ, atque Galliæ oratoribus actum : Regis filiis libertatem Imperatorem daturum, Burgundia in poteſtatem recepta, duodecies centenis aureorum millibus ſibi, quingentis Anglo perſolutis, quæ illi a Cæſare debentur; de reliquis trecentis millibus, nec de tempore præſcripto, nec de obſidibus nondum conveniſſe; regni proceres

Andreæ Naugerii ad Cæſarem oratoris literæ de pacis agitatione.

Cæ-

1527 Cæſare pro obſidibus petente, quos Gallorum Rex ne vicies quidem centenis nummorum millibus traditurus erat. Deinde firmata pace, de dimittendis exercitibus ſubortas difficultates fuiſſe, poſtulante Cæſare, ut ſtatim Lautrechius evocetur, cum de ſuarum copiarum miſſione ne verbum quidem faceret: e contra Franciſcus nullatenus Lautrechium evocaturum, niſi prius filii ex Hiſpaniis adveniſſent, aſſeveraret. Tum de Cæſaris in Italiam profectione nihil eſſe, quod modo ageretur, cum ejus rei curam prætermiſerit; pedites, atque equites ex pacto Madriti in Italicam profectionem inito, minime petere; cum ſe obtulerit occaſio, in Italiam venturum; ut nemini inde aliquid ſuſpicionis, vel metus poſſit obrepere, tantum claſſem regiam flagitare: cui rei oratores minime aſſentiri voluerant. Quod vero ad Franciſci Sfortiæ res attinet, eas ſummis, ac difficillimis implicitas perplexitatibus eſſe: ni Cæſar Ducem in avito imperio retineat, infectum negotium omne fore; cum Rex, quæ in Inſubribus jura obtineat, non Imperatori, ſed Duci conceſſurum affirmaret: Cæſaris contra ab his valde averſus animus erat, neque ambiguis argumentis Mediolanenſis ditionis potiundæ cupiditatem præſeferebat: decernendum primo de Ducis actionibus a judicibus eſſe; dum cauſa pertractatur, imperium penes ſe exiſtere; ſi judicio inſons Franciſcus declaratus fuerit, Inſubrum ducatum reſtituturum; ſin minus, alteri traditurum; quis vero futurus is eſſet, ſilentio obvolvere; nec fratrem, ut antea, nominare. Angli Regis Oratores, nihil, quod ad mentem Cæſaris flectendam, atque erga Sfortiam conciliandam ſpectaret, prætermiſere; neque judicibus rem permitteret, id illius Regis cauſa faceret, a quo ſibi affinitate conjuncto haud parva emolumenta, & auxilia acceperat. Verum nec officiis, nec precibus aliquid impetrare potuerunt. Galli oratores Naugerio ſignificant, a Cæſare petiiſſe, ut fœderatis Franciſci Regis Reſpublica Veneta, ac Florentini adjungerentur; ab hoc primum valde alienam Cæſaris mentem fuiſſe; mox adjeciſſe, ſi in nonnullis, quæ jure expoſcere videbatur, ſibi ſatisfacerent, pace complectendos fore.

His de rebus cum Anglis, Galliſque Veneti, ac Florentini oratores colloquuti; re maturius expenſa, Naugerius Impera-

peratorem adiit; Senatus mentem uberius exponit; pacis ſtudium declarat; propenſam in Chriſtianam Rempublicam voluntatem ab honeſtis concordiæ rationibus nunquam receſſuram. Ad hæc Cæſar, controverſiis amotis, quæ illi cum Venetis intercedebant, non modo a Chriſtianiſſimo Rege inter fœderatos eos cenſeri ſe paſſurum, ſed eoſdem etiam inter amicos, & ſocios habiturum: ingenti pacis deſiderio totius orbis Chriſtiani flagrantem, omnia bellorum ſemina radicitus excindere, amovere ſuſpiciones ſtatuiſſe, ut ubique egregium pacis bonum, poſt præteritorum bellorum clades, ac ſanguinem, percipiatur; neque cum aliquo ſeorſum pacem inire, ſed omnes vincire concordia decreviſſe, expertum, quot technis, ac dolis nonnunquam ſummum pacis commodum dominandi libidine interturbetur. Quid enim cum Gallorum Rege pace inita, nondum cum Republica firmatis rebus, expectari poſſe, niſi ut receptis filiis, faces Senatui ad bellum pecunia, ac viribus immiſſis ſubjiceret, hoc prætexens, quod fœderatos deſerere regium minime affirmaret? Id ſi contingat, poſt paucos menſes elapſos acriori, atque acerbiori incendio cuncta exarſura; ipſum eoſdem pro hoſtibus habiturum, quo nil alienum magis a ſuis rationibus eſſe; quippe qui perpetuam, ac cum ſingulis Chriſtianorum Principibus pacem percupiat: quocirca controverſias omnes amputandas, atque tollendas, ut ſincera, ac ſtabili pace Chriſtiana Reſpublica perfruatur, ipſe vero tam excellenti fructu, amota omni ſuſpicione, quæ de illius animo ſuboriri poſſet, lætetur. Adjecit, falli eos, qui illum ad totius Chriſtiani orbis principatum adſpirare, ac contendere arbitrarentur; præter ſua nihil expoſcere; aliena non quærere; pacem ſectari; omnibus amicum ſe eſſe cupere; præter ceteros ſemper Reipublicæ amicitiam optaſſe: illa ut certis rationibus iniri, atque ad optatum finem perduci poſſet, petere primum, ut pecuniæ vis, quæ ex pacto cum Hieronymo Adurno, & Caracciolo Protonotario Regi Hungariæ fratri debetur, perſolvatur; quæ Venetiis anno M. D. XXIII. eodem tempore pacta ſunt, exequutioni mandentur: Tum ut centum, & viginti aureorum millia, quæ a Senatu Prorex poſtulaverat, quod copias cum illius exercitu, dum Franciſcus Rex Ticini moraretur, non conjunxiſſet, tribue-

1527

Cæſaris de pace ſermo cum Naugerio.

1527 buerentur : deinde cum ipſe ſuperioribus menſibus ingentes ſumptus facere ad res ſuas tuendas coactus fuiſſet, æquum videri, ut Reſpublica, quæ acriori illum bello, quam Rex Gallorum laceſſiverat, quæque Franciſcum Sfortiam ad urbes, atque oppida Inſubrum expugnanda adjuverat, tantarum expenſarum portionem aliquam perſolveret ; ut pace firmata, dimitteret exercitum, tutamque, ac pacatam Italiam rederet.

Naugerii reſponſio.

Hæc Cæſar cum Andreæ Naugerio expoſuiſſet, ita reſpondit : primum ſe arbitrari, ſi quid Senatus Ferdinando fratri deberet, nunquam negaturum ; deinde, quod ad reliquas pactiones ſpectat, non ambigere omnia obſervaturum, modo a Cæſare idem fiat, neque aliquid fœderi poſtea cum Gallo, ac reliquis inito repugnet : quod vero ad centum, & viginti aureorum millia attinet, cum Reſpublica Proregi, & Carolo Borbonio octoginta millia obtuliſſet, ſe recepturos dixiſſe, ac tanti ſatisfactum iri Cæſari oſtendiſſe, nil poſtea mutatis rebus confectum ; adeo immenſis ſumptibus exhauſtas Reipublicæ vires, ignorare ſe, an eadem mens Senatui foret. Meminiſſe oportere, non pacis coemendæ gratia, neque culpæ deprecandæ, quod pactis non ſtetiſſet ; nulla enim in re defuiſſe, ut a Gaſpare Contareno, atque a ſe ipſo ſæpius multis rationibus tunc aperte probatum fuerat ; verum pecuniæ egeſtate laboranti ſingulari benevolentia, atque obſervantia, qua Cæſarem ſemper proſequutus erat, non abſque ſummo incommodo, vim illam auri obtuliſſe : non voluntatem Reipublicæ, ſed vires immutatas, terreſtribus, maritimiſque copiis auri acervos abſumptos, publicas, privataſque pecunias imminutas. Tandem quod ad impenſarum partem, quas petebat, ſibi non videri hujus belli occaſionem in Venetos rejici poſſe ; neque inſimulare Cæſarem velle, cum rectam illius mentem, propenſumque in pacem, & totius Reipublicæ Chriſtianæ felicitatem animum optime noſſet : idem & ſuis literis edoctum, & ſua ſponte Senatum ſentire : verum Duces Cæſareanos adverſus rectam illius mentem ita egiſſe, ut maximam cunctis ſuſpicionem injecerint, non eum, quem præſeferebat, Imperatoris animum eſſe, qui ſuperbia, crudelitate, avaritia cunctos ad arma pro ſuimet defenſione ſuſcipienda coegiſſe videretur.

retur. Si communis tranquillitatis, ac pacis illi inſideat deſi- 1527
derium, ab iis petitionibus abſtineret, quæ alienæ a pacis ſtudio prorſus exiſterent. Ad hæc Cæſar pauca de ſua in bonum publicum propenſione præfatus, ſubjecit; partim invidia, partim timore, qui in ipſum arma moverant, impulſos fuiſſe. His Naugerius: quod ad invidiam ſpectaret, nihil eſſe, quod diceret: non diffiteri, Rempublicam, Italiamque univerſam haud injuſto timore permotam, cum Cæſareanorum infeſtos animos in Italiæ perniciem, ut prope in illius excidium conſpiraſſe viderentur, animadverteret.

Hæc Naugerii literis continebantur, quæ licet gravia Senatus exiſtimaret; tamen is erat poſt tot annorum curricula, quibus aſſiduis fluctibus agitata, ac fere convulſa Italia fuerat, publicæ pacis ardor, & ſtudium, ut neutiquam ab iis conditionibus, quæ ab honeſtate minime abhorrerent, ſibi diſcedendum cenſeret. Itaque Naugerio mandatur, Imperatorem adeat, eamdemque erga pacem cum eo Reipublicæ mentem eſſe ſignificet; nunquam æquas illius conditiones averſaturam. Ad concordiæ vero capita, quæ a Carolo proponebantur, ita reſponſum eſt. Aſſiduis bellis non pro augendi imperii finibus, ſed pro incolumitate, ac ſalute ſuſceptis, imminutas civium opes, ingentibuſque ſumptibus publicas vires attritas, tantas non futuras, ut quod ex fœdere anno M. D. XXIII. deberet, ad unguem expleat. Reliquum ducentorum aureorum millium perſoluturam; dummodo ſubditorum bona, quæ in ditionibus Ferdinandi ſita ſunt, reſtituantur; eorum vero ſolutionem longe antea futuram fuiſſe, ſi eadem illi, quæ Reipublicæ mens, & voluntas extitiſſet. Poſtea de centum, & viginti aureorum millibus, quæ ob non conjunctas Cæſareanis Venetas copias petebantur: jam nulla alia cauſa permotam, quam ſua erga Carolum benevolentia, atque obſervantia, in ejus militum ſtipendia octuaginta millia obtuliſſe, id acceptum, gratumque Carolo Borbonio fuiſſe, qui cum repente ex Inſubribus in Hiſpaniam profectus eſſet, ea de re ad Gaſparem Contarenum tunc apud Cæſarem Oratorem ſcripſiſſe: verum poſtea immutatis rebus, cum in dies nova in Rempublicam Cæſareani molirentur, bellorum incendia, ac ruinas imperio Veneto pararent, ut ſuis rebus conſuleret, alio

Mandata Senatus ad Naugerium ut de pacis conditionibus ageret.

ſe

1527 ſe vertere, aliis fœderibus niti coactam fuiſſe. Quocirca perturbatis rebus, nova exorta bella, cunctis immutatis, ut alia rerum facies ſeſe objeciſſe videatur, nihil eſſe, quod hoc tempore illa poſtularentur, quæ ultro alia tempeſtate Reſpublica conceſſura fuerat. Tertio ad deducendum ex Italia exercitum ducenta aureorum millia Cæſare petente, non eo ſtatu Reipublicæ opes eſſe, ut tantam auri ſummam perſolvat, egregiæ Senatus voluntatis in Carolum majora in præſens argumenta exhiberi non poſſe. Quarto quod ad Inſubres tuendos communibus viribus, & copiis ſpectat, quæ pacis capitibus anni M. D. XXIII. continebantur: non eadem tempora, maximam omnium immutationem ſequutam, ſolutam pacto Rempublicam eſſe; nec, ſi vellet, ob Gallicum fœdus illi integrum fore. Inter cetera vero poſtulantibus Cæſareanis, ut quæ nuper a Gallicis, ac Venetis copiis Inſubrum oppida in poteſtatem redacta fuerant, traderentur, reſponſum eſt; ea Franciſco Sfortiæ Mediolani Duci ex fœdere a Lautrechio conceſſa eſſe. Inſuper, ut Ravennæ, ac Cerviæ urbes Pontifici redderentur, petitum. Reſponſum eſt, Roma direpta, Reipublicæ auxilium non modo illarum cives, ſed Pontificis Nuntium imploraſſe, ut ſartas, tectaſque ab hoſtium injuriis tuerentur; id Rempublicam pro eximia in Apoſtolicam Sedem reverentia, atque obſervantia ultro præſtitiſſe: ſperare libertati reſtitutum Pontificem, quæ a Republica geſta ſunt, æqui, bonique conſulturum: nihil enim vehementius cupere, quam ut Clemens tandem ſervitute ereptus huic novo fœderi adeſſe, ſuaque auctoritate id tueri poſſit. Itaque Naugerio facultas tribuitur, ut his conditionibus paci inter Cæſarem, Gallorum Regem, Franciſcum Sfortiam, ac Florentinos Reipublicæ nomine ſubſcribat. Hæc omnia per Sebaſtianum Juſtinianum Franciſco Galliarum Regi ſignificantur, nulliſque rerum eventibus Rempublicam ab inita cum illo ſocietate, & fœdere diſceſſuram, quem ejuſdem erga ipſam mentis eſſe idem Orator Senatui declaraverat; nempe a rege ſe accepiſſe, ſibi a Cæſare propoſitis conditionibus pacis contineri, ut, ſecluſis Venetis, ac Florentinis, ea fieret, neque Franciſco Sfortiæ Inſubrum reſtitueretur imperium: hæc Regem prorſus rejeciſſe, cum firmiter decreviſſe aſſereret, potius filiorum captivitatem pati,

Pacis agitationes Gallorum Regi a Venetis ſignificatæ.

adver-

adverſaque omnia experiri, quam fœderatos, ac ſocios deſe- 1527
rere; pro qua egregia ſignificatione ingentes illi a Senatu gratiæ actæ ſunt.

Verum, cum ea, quæ prius erga pacem totius Chriſtianæ Reipublicæ propenſio in Cæſare cernebatur, vel rerum Italicarum novis ſucceſſibus, vel ſpe fœderatorum diſſenſionis paulatim refrigeſceret, Galli, & Angli Oratores, ab honeſtis pacis conditionibus Cæſare averſo, bellum illi denunciandum, ſtatimque ex Hiſpaniis diſcedendum cenſebant: idem, ut fœderatorum legati efficérent, hortabantur. Quid hac in re ſibi agendum eſſet, Naugerius a Senatu petebat; qui reſcripſit, ut ab eorum ſententia de belli denunciatione, ac diſceſſu ne latum quidem unguem diſcederet; præſertimque Gallo Oratori adhæreret, & omnia, qua decet prudentia, & gravitate perficeret. In hac rerum, atque animorum immutatione ne quid, quod ad augendas fœderatorum vires conduceret, præteriretur, e communi re viſum eſt, ut Ferrarienſis Dux, & Marchio Mantuanus ſocietati adjungerentur, omni ſtudio niti oportere; id quo facilius perficeretur, Gaſpar Contarenus Orator ad Ferrarienſem mittitur, qui his conditionibus fœderi acceſſit, ut ducentos cataphractos ære ſuo copiis fœderatis conjungeret; in ſex menſes decem aureorum millia in peditum ſtipendia perſolveret: contra fœderati ejus ditionibus tuendis, & ſervandis ſe obſtringerent. Mantuani vero Principis, quod a Lautrechio ſummopere urgebatur, negotium haud parvis difficultatibus erat implicitum: nam Lautrechius Senatui ſignificaverat, ſe quamprimum Laurentium Hetruſcum, & Equitem Caſalium Mantuam miſſurum, ut regio nomine cum Marchione de novo fœdere ageret; ea in re Reipublicæ mentem exquirere. Tria potiſſimum capita erant; primum, ut Mantuanum imperium in fœderatorum clientelam reciperetur; deinde ut, Lautrechio abſente, imperatoria dignitate, ac munere Marchio fungeretur; demum ut duo peditum millia ſuppeditaret, qui in Venetorum quindecim millibus cenſerentur. Senatus quemadmodum Marchionis ſocietatem magnopere probabat; tum ob egregias illius Principis virtutes; tum ob ſitus, locorumque naturam, ac præcipue ut ſinguli Italiæ Principes ad dignitatem, & libertatem illius retinendam conſpirarent; attamen

Cæſaris animus denuo a pace averſus.

Galli & Angli Oratorum ſententiæ de bello Cæſari denunciando.

Ferrarienſis Dux fœderatis adjungitur.

Laurentius Hetruſcus, & Eques Caſalius ad Mantuæ Marchionem miſſi.

1527 men ut Imperator exercitus declararetur, haud facile aſſentiri poterat, ne Urbinatis auctoritatem, qui univerſis Reipublicæ copiis præerat, lædere videretur. At re ſæpius agitata, tandem Marchio, amota ejuſmodi conditione, in fœdus conceſſit, cui ſubſcribendo, ac firmando Joannes Haimus, Veronæ Prætor, Mantuam a Senatu miſſus eſt. Hæc in Italia geſta ſunt.

Mantuæ Marchionis ad fœderatos acceſſus.

Joannes Haimus Mantuam mittitur.

Petrus Landus, claſſis imperator, maritimas oras legens, oppida, urbeſque opportune communiverat; populorum erga Rempublicam animos confirmaverat, frumenti vim Venetias navibus tranſmiſerat, Auguſtino Amulio legato cum duobus levioribus triremibus, atque Antonio Marcello quatuor notharum Præfecto ad tuenda, purgandaque orientis maria præmiſſis, cum nunciaretur infeſta Turcicis prædonibus omnia eſſe. Nam Cartoglius inſignis pirata cum prædæ inhians maria excurreret, non longe a Cythera Aegei inſula, Venetam navim (Grimana appellabatur) ceperat, ac pretioſis mercibus in ſuas triremes invectis, incendio abſumpſerat; viros nobiles, feminaſque ingenuas, nulla ſexus, aut conditionis ratione habita, crudeliter obtruncaverat. Cum nautas, ac viatores ad Coturnicum, quem modo vocant, portum miſiſſet Marcellus, qui tum in Amphimalo portu Cretæ cum tribus triremibus detinebatur; cum ab exploratoribus intellexiſſet, ſupra Amphimalum non longe a Bicorna oppido triremem Turcicam navigare, quam pone alias ſequi nuntiatum fuerat, vel Cartoglium eſſe arbitratus, vel Sinanem, qui nuper, ex Numidia comparata claſſe, in ſinu Adriatico, multis inflictis moleſtiis, cunctis non parum timoris injecerat, injuriarum ulciſcendarum generoſo impetu actus e portu ſe proripuerat; trirememque ingenti conatu adortus parvo intervallo in poteſtatem redegit. Verum cum ſtatim cognoviſſet, non longe ſeptem alias adeſſe, quibus Alexandriæ Maurus præerat, Byzantiumque recta contendebat, omni ſtudio Marcellus militum, ac remigum furorem in Turcas ſedare, & reſtinguere conatus, triremem captam, interim nihil adverſi veritus, Bicornam adduxit. Inde arrepta occaſione Maurus triremes ſuas celerrime collegit; Marcellus inopinata oppugnatione deterritus fuga ſaluti conſulere nitebatur; duæ ad litus allapſæ, quod cum vix tenuiſſent, remigum turmæ ſtatim ſe ex triremibus proripuere, & in Mauri poteſta-

Cartoglius ad Cytheram navem Grimanam capit.

Antonius Marcellus unam ex Alexandria Mauri triremibus capit.

tem

tem venere, atque Alexandriam advectæ ſunt. Ea cum Venetias perlata eſſent, notharum Præfectus, ut apud Advocatores cauſam ex vinculis diceret, Senatus decrevit: ille angore animi, & curarum mole obrutus in itinere obiit. Cidoniæ magiſtratui committitur, ut triremem Turcicam, quæ in noſtrorum manus pervenerat, reſtituat; legato vero apud Suleimanum, ut totius rei eventum exponat, mandatur; flagitet, ut duæ a Mauro triremes captæ cum tormentis reddantur. Ad hæc ne piratis auxilium, vel tutus acceſſus in Suleimani ditionibus concedatur, Sinaneſque ac Numidici latrones arcerentur, enixe peteret. Suleimanus, re cognita, Senatuſque voluntate perpenſa, ſtatim triremes reddi juſſit, magna vi tormentarii pulveris opportune adjecta, cujus inopia (aſſiduo bello immenſa pene materia abſumpta) Reſpublica premebatur. Nec minora amicitiæ, ac benevolentiæ argumenta Suleimanus in Venetos dederat, cum Alexandria non modo, verum etiam aliis ſui imperii locis avehi frumentum ad ducenta ac viginti millia ſextariorum permiſiſſet, & quinque millia præterea dono dediſſet. His præclaris benevoli in Rempublicam animi ſignificationibus ne parum grati animi notam ſubiret, perhonorificam legationem, pretioſis muneribus inſignem decrevit, illiuſque obeundæ Thomæ Contareno onus injunctum eſt.

1527 *Maurus Alexandriæ Venetas triremes aggreditur, & duabus potitur. Antonius Marcellus cum cauſa ex vinculis dicturus eſſet, obiit. Venetæ triremes a Suleimano magna vi tormentarii pulveris adjecta reſtitutæ. Suleimani benevolentiæ argumenta erga Venetos.*

Thomas Contarenus cum donis ad Suleimanum miſſus.

Interim Cæſar conſpirantium in ſe Chriſtianorum Principum ad Pontificem liberandum conatus veritus, Franciſcanæ familiæ Præſulem cum Verio Milliao in Italiam miſerat, ut cum Prorege de libertate Clementi reſtituenda agerent; qui cum per eos dies Cajetæ exceſſiſſet, cum Ugone Moncata, quem ſibi moriens Prorex ſubſtituerat, ea de re conſilia inire. Res inter magnas difficultates verſabatur, cum nec Pontifici ad ſtipendia militibus Cæſareanis eroganda pecuniæ copia adeſſet, nec Cæſareani ſatis fiderent, promiſſis Clementem ſtaturum: ex quibus obſcure admodum, quemnam tota res exitum habitura eſſet, perſpiciebatur. Clemens, ne ſibi aliqua in re deeſſet, Lautrechium, ut quamcelerrime iter conficeret, ſibique ſuppetias ferret, impellebat. Hæc dum agerentur, obſides, fuga capta, ſecreto magna Germanorum, & Hiſpanorum indignatione, Roma abie-

Lanojus Prorex Cajetæ obiit.

Clementis obſides a Cæſareanis fugam capiunt.

1527 re; neque illi, penes quos liberandi Pontificis auctoritas erat, convenire poterant. Moncata averſum animum a Pontifice gerebat: Præſul Franciſcanus propenſus ad ſublevandum Clementem erat, vel quod ita Cæſari conducere arbitraretur, vel cupiditate potiundi Cardinalatus incenſus: Milliaus palam uti rei periculi plenæ adverſabatur: Clemens, ne nullum lapidem non moveret, Hieronymum Moronum, ſummæ auctoritatis apud Cæſareanos virum, illexerat, filio ad Epiſcopatus Mutinenſis dignitatem evecto; Columnam Cardinalem Picenæ legationis ſpe ſibi adjunxerat, gloriæque appetentem animum permoverat, cum in arce illum inviſenti immortalem ſibi apud poſteros laudem comparaturum dixiſſet, ſi tantæ rei auctor, atque adjutor foret: quid enim præclarius, quid ad ſummam poteſtatem cunctis patefaciendam illuſtrius, quam penes illum eſſe Pontifices dejicere, ac deprimere; eoſdem depreſſos ad priſtinum dignitatis gradum reſtituere? quibus homo inflatus, atque percitus, omni opera, ut Pontifex liberaretur, connixus eſt. Verum novis ex Hiſpaniis Cæſaris mandatis ſupervenientibus, omnis ambiguitas ſublata; cum præcipue quotidie de Lautrechii adventu nuntii perferrentur, coactumque iri ſe Cæſareani cernerent, ut omnes copias ad Neapolitanum regnum tuendum transferrent, quod, niſi prius perſolutis ſtipendiis, non ſine ingenti tumultu, ac ſeditione militum fieri poterat. Itaque in has conditiones inter Pontificem, ac Cæſareanos convenit: primum ne Pontifex Carolo hoſtile aliquid vel in Inſubribus, vel in regno Neapolitano moliretur: deinde ut *cruciarium*, quod dicitur, vectigal in Hiſpaniis, decimam proventuum Eccleſiaſticorum in omnibus ſuis regnis eidem permitteret: tum ut Hoſtia, & Centumcellæ, veluti prædes in Cæſareanorum poteſtate eſſent: ad hæc Tiferni oppidum, & arx Forilivii traderentur: obſides Hippolytus, atque Alexander nepotes, qui tunc Parmæ erant, ſtatuerentur; interim Piſanus, Triultius, & Gaddius Cardinales darentur, qui ſtatim in Neapolitanorum fines abducti ſunt: Germanis militibus ſexagintaſeptem; Hiſpanis trigintaquinque millia aureorum numerarentur; ipſi cum omnibus, qui penes ſe erant, Cardinalibus libere abeundi facultas permitteretur; Orbitum, vel

Conventiones inter Pontificem & Cæſareanos.

Spo-

Spoletum, vel Perusiam incolumis perduceretur: quindecim diebus elapsis, totidem aureorum millia solveret; reliquam pecuniam, quæ ad quadraginta millia supererat, trimestri spatio constituto, Germanis, Hispanisque tribueret. Quibus ita statutis, ac decretis, cum dies quinta idus decembris Roma exeundi statuta esset, vel fortunæ malignitatem, quam sæpe expertus fuerat, vel hominum perfidiam, ac Moncatæ præsertim adversus illum infestum animum veritus, moræ impatiens, nocte, quæ diem præfinitam præcesserat, mutato habitu, ex arce exiit, atque a Ludovico Gonzaga Cæsareano Duce exceptus incolumis Orbitum perductus est; noctu nullis, ut assolet, Cardinalibus, sed paucis e familiaribus comitatus, urbem ingressus humanæ varietatis exemplo, quippe qui e supremæ fastigio dignitatis dejectus, auctoritate exutus, carcere detentus, Roma amissa, imperio spoliatus; idem post paucos menses libertati restitutus, imperium denuo recuperaverit, pristinam dignitatem, atque auctoritatem adeptus fuerit. Ea de re Pisanus Reipublicæ Legatus certior factus statim cum literis eum, qui sibi erat a secretis, ad Pontificem misit, ut illi de felici successu gratularetur; ipse postea subsequutus est, & de præterito, ac præsenti rerum statu multa egit: a Senatu etiam ad Pontificem ingentis gaudii significatione refertæ literæ datæ sunt, quibus propediem oratorem ea de causa missurum continebatur. 1527

Clemens ex arce exiit, & a Ludovico Gonzaga Orbitum ducitur.

Pisanus legatus ad Pontificem gratulatum accedit. Venetorum literæ ad Clementem mittuntur.

Clementem tot angustiis ereptum variæ curæ, ac solicitudines angebant; hinc fides, qua se Cæsareanis obstrinxerat; inde urbium, & oppidorum deditio, præteritorum malorum memoria, cui injuriæ acceptæ, illatæ clades infixæ hæserant. Ea in causa erant, ut summopere Lautrechii adventum cuperet: quocirca Senatus oratori Pesareo scripserat, ut ad conficiendum iter Lautrechium excitaret; quod si vel propter impedimenta, aut tormenta bellica, vel quia Germani, qui in itinere erant, nondum adveniissent, morari oporteret, statim quas posset copias præmitteret, ut exercitui, qui trans Apenninum erat, subsidio forent; tum ut hostibus obsisti, illorumque conatus reprimi possent; tum ut Florentinorum studia confirmarentur; ac, ne Pontifex prorsus animo concideret, niterentur. Huc enim Senatus consilia spectabant, ut Clemens, qui captivus iniquis pa-

1527 cis conditionibus ſubſcribere coactus fuerat, a fœderatis non recederet; id ſummum momentum ad proſperos belli eventus allaturum. Neque vero ab ea re averſus illius animus videbatur; quippe qui Guidoni Rangonio, ad eum a ſociis miſſo, dixerat; omnem rerum bene gerendarum ſpem in eo ſitam eſſe, ut quamcelerrime univerſis coactis copiis noſtri hoſtes aggrederentur: nam Jacobus Salviatus Piſano Legato e Corito ſignificaverat, Cæſareanos ab urbe diſceſſum parare, in Senenſium fines profecturos. His nuntiis de itinere hoſtium perlatis, a Lautrechio, Peſareo Oratore, ac Ducibus de ductando exercitu conſulitur; quibuſdam per Flaminiam, & Aprutianos fines dirigi iter placebat, ratis; hoſtes rerum ſuarum timore perterritos, ut Neapolitano regno ſuccurrerent, Eccleſiæ ditiones, Senenſes, ac Florentinos relicturos, omnemque belli molem intra illorum viſcera caſuram. Alii contra traducendum ultra Apenninum exercitum cenſebant, ut junctis reliquis copiis, quæ circiter peditum decem millia erant, Cæſareanos, qui penes ſe duodecim ſelectorum militum numerum habebant, continere, atque cum iis, ſi ſe obtuliſſet occaſio, confligere poſſent; ni id fieret, pertimeſcendum fore, Clementem, qui illis ex pacto pecuniam ſubminiſtraverat, labantem, rerumque ſuarum incertum, quod reliquum erat, perſoluturum; quibus auxiliis auctum vires hoſtium iri; coacto in Senenſium agro exercitu, maxima in trepidatione Florentinorum res futuras, ac parvo momento, veluti tempeſtate jactatos, ad Cæſareanos acceſſuros. His per literas ab Oratore apud Lautrechium Senatui ſignificatis, literæ ad illum datæ ſunt, mandatumque, ut omni ſtudio niteretur Lautrechium in hanc ſententiam impellere, ut per Hetruriam itinere arrepto, reliquis fœderatorum copiis conjungeretur, ac ſi fieri poſſet, ne in Senenſem agrum hoſtes penetrarent, obſiſteret; id certe, cum ad confirmandum Pontificem, tum ad retinendam in fide Florentinorum Rempublicam opportunum fore. Verum Lautrechius, ſingulis perpenſis, terra, marique Neapolitanum regnum invadere mente agitabat, atque conſilio trajiciendi per Apenninum exercitum relicto, totus, ut mox dicemus, in ea expeditione fuit. Hoc anno de inſtaurando in Antiſtitum electione veteri Reipublicæ more, diverſis

Guido Rangonius a fœderatis ad Pontificem miſſus.

ſen-

ſententiis in Senatu actum, ac tandem in hanc ſententiam Se- 1527
natuſconſultum decretum eſt. *Cum ex antiquo Reipublicæ Venetæ inſtituto, ut Epiſcopi a Senatu nominarentur, inoleviſſet, qui poſtmodum a Romano Pontifice confirmarentur, idque uſque ad annum milleſimum quingenteſimum decimum ſervatum ſit, atque exinde nihil prætermiſſum fuerit, quod erga Pontifices egregiam voluntatem, atque operam patefacere potuerit, & præcipue in eum, qui hac tempeſtate ſuprema hac dignitate præfulget, pro cujus libertate, & Apoſtolicæ Sedis dignitate univerſæ Reipublicæ vires terra, marique collatæ, ingentes theſauri effuſi fuerint, ut nulli dubium ſit, niſi Pontifex captivus detineretur, veterem Reipublicæ conſuetudinem probaturum, Antiſtitumque nominandorum rationem confirmaturum: propterea Senatui videri, ut ex obitu Bernardi Rubei Tarviſini Epiſcopi Eccleſiæ deſtitutæ, initis ſuffragiis, ex antiquo inſtituto ſucceſſor declararetur, idque in poſterum in aliis quoque Antiſtitibus ſervaretur, quorum confirmatio ex legum Canonicarum præſcripto a Pontifice peteretur; neve proventuum percipiendorum ab eodem Senatu civi, aut patricio alicui, niſi tantum unius Eccleſiæ facultas daretur.*

M. D. XXVIII.

INſederat adeo Principum animis vel regnandi, vel ulci- 1528
ſcendi libido, ut optata Pontificis libertas, ex qua aditus ad commune pacis bonum conſequendum oriri poterat, nihil prorſus proficeret, ſed inde majorum diſſenſionum in dies cauſæ promanarent. Nam Clemens, ut erat ſolerti acumine ingenii præditus, ita in expediendis conſiliis piger, atque parum ſibimet conſtans, modo huc, modo illuc ex eventuum varietate impellebatur. Nonnunquam erga fœderatos propenſum animum præſeferebat, atque aſſiduis Venetorum officiis, qui maximum adjumentum ſuis rebus, ſi illum in ſuas partes penitus pertraherent, acceſſurum putabant, commovebatur, ut propediem fœdus inſtauraturum ſignificaret; Cæſarem deteſtatus, a quo tot ſibi illatas injurias, exutum imperio, libertate ſpoliatum, omnia indigna ſe paſſum affirmaret.

1528 *Cæſar Pontifici de libertate gratulatur.*

Quandoque vel illius potentiam veritus, vel præteritarum calamitatum memoriam perhorreſcens, vel promiſſis Cæſaris delinitus, qui ad illum plenas officii, & humanitatis literas, quibus de recuperata libertate gratulabatur, pollicitis refertas dederat, vetera reſtinxiſſe odia, firmam cum illo pacem ſervaturus videbatur. Nec deerant, ut poſtea re ipſa compertum eſt, qui arbitrarentur, nunquam ex ipſius mente injuriam a civibus acceptam elabi paſſurum; in id ſuas omnes cogitationes defixiſſe, ut Mediceam familiam patria extorrem, immutata Florentinæ Reipublicæ forma, in priſtinum dignitatis, atque auctoritatis gradum reſtitueret; tantæ conficiendæ rei dum opportunitas adeſſet, in neutram ſe pendere partem profiteri, imperii Pontificii calamitates, ac vaſtitates, pecuniæ inopiam prætendens, quam omnem in exſatianda militum avaritia, & libidine profudiſſet.

Clemens ad Mediceos priſtinæ dignitati reſtituendos intentus.

Archiepiſcopus Sypontinus a Pontifice Venetias miſſus ad Ravennam, & Cerviam repoſcendas.

Summa inde ſolicitudo Patrum animos ceperat, ne reliquis malis hoc quoque accederet; cum præſertim Clemens Syponinum Archiepiſcopum Venetias ad repoſcendas Ravennam, ac Cerviam miſiſſet: qui cum, Polæ Epiſcopo ordinario oratoris munere fungente, ad Patrum Collegium acceſſiſſet, duas Pontificis nomine literas ad Principem dedit; alteris Senatui reſpondebat, qui ſuperioribus diebus de illius libertate fuerat gratulatus; alteris quidquid Sypontinus nuntiaret, veluti ex ejus ore depromptum, ut acciperetur, petebat. Literas Archiepiſcopus ſermone ſubſequutus eſt, ac primum Clementis nomine gratias Senatui egit, quod illi turbulentis, & calamitoſis temporibus adfuiſſet, ſtudiumque ac priſcam majorum in Apoſtolicam Sedem obſervantiam illuſtribus argumentis teſtatus eſſet. Adjecit deinde, ut ſibi Flaminiæ urbes, quæ in Reipublicæ poteſtate erant, reſtituerentur, milites, & præſidia amoverentur: tum rogare, ut lex a Senatu de ſacerdotiis nominandis nuper lata, qua vehementer commotus fuerat, abrogaretur, rem gratiſſimam Pontifici facturum. Summi momenti res erat, & quæ diſſentientibus diſcuſſa rationibus, ac ſententiis hæſitabundos Patres teneret; e Republica nonnullis fore arbitrantibus, ſi Pontificiæ ditionis oppida, quæ ſemper Pontifici ſe reddituram profeſſa fuerat, nulla interjecta mora, reſtituerentur; id veteri inſtituto, pietati, ac religioni

Archiepiſcopus Sypontinus petit abrogationem legis de Epiſcopis eligendis.

con-

conſentire, juſtitiæque præſertim opinioni, qua magnum apud omnes gentes nomen adepta fuerat; non technis, aut dolis, ſed virtute, recta imperii adminiſtratione populorum illectis animis, aut juſtis armis imperio comparato, temporum rationibus Senatuſconſulta aptanda; nihil hac tempeſtate utilius, quam fœderi Pontificem adjungere. Suaſor hujus ſententiæ Dominicus Triviſanus, ſumma vir auctoritate, atque eloquentia, fuiſſe fertur, quem ita loquutum tradunt. 1528

Oratio Dominici Triviſani.

Quicumque majorum noſtrorum geſta ſedulo inſpexerit, nihil non ab illis juſtitiæ, atque æquitati nixum vel in propagando, vel in retinendo imperio ullo unquam tempore actum intelliget; bella non cupiditate, qua plerique mortales aguntur; non augendorum finium cauſa ſuſcepiſſe, ſed ut Reipublicæ incolumitatem, ac decus tuerentur, injurias ab hoſtibus illatas repellerent, Chriſtiani nominis dignitatem longe, lateque diffunderent. His effectum eſt, ut nomen Venetum apud omnes gentes ingentem prudentiæ, ac virtutis famam nactum firmiſſimis radicibus coalitam gloriam protulerit; qua potiſſimum cauſa oppida, urbes, provinciæ, & gentes ultro Reipublicæ ſuave, atque juſtum imperium amplexæ ſint; difficillimis, ac turbulentiſſimis temporibus, afflictis omnibus, & perturbatis bellorum procellis, ac fluctibus agitata Reſpublica nullo aut tutiori, aut validiori præſidio, quam populorum in ipſam propenſa voluntate fortunæ ictus retuderit, & ſuperaverit. Eandem mentem ab eximiis illis viris vos Patres hauſiſſe certo ſcio; æquitati, atque honeſto omnia ſemper poſthabituros, neque exigua emolumenti ſpecie de univerſo belli hujus exitu periclitaturos. Quis enim ignorat, cum primum militum veſtrorum præſidia in illas urbes intuliſtis, eo tantum ſpectaſſe, ut Flaminiæ, ac Piceni provincias ab hoſtibus tueremini, cum Clemente in Hiſpanorum ſervitutem redacto, Pontificium fluctuaret imperium, nutarent populi, qui miſerrimo eventu perculſi, ac conſternati parvo momento defeciſſent, ni veſtris ſubſidiis labantes animos erexiſſent, & confirmaſſent? Neque vero ſponte tantum veſtra, ſed a Pontificis Nuntio rogati, atque impulſi fuiſtis: id palam teſtati, non ditionum veſtrarum propagandi cupiditate adductos rem aggreſſos fuiſſe, paratoſque eſſe Pontifici libertati reſtituto ad omnia tradenda: qua ex re ſum-

1528 *mam apud cunctos mortales laudem consequuti estis, Venetæque Reipublicæ in sanctissimam Sedem merita mirifice auxistis, nec non extulistis. Quid igitur causæ est, ut consilia immutemus, quodque semel polliciti fuimus, præstare hoc tempore nolimus? Vereor, Patres optimi, ne hujuscemodi Senatusconsulto quam semper summo studio Reipublicæ fidem, ac dignitatem servastis incolumem, eidem notam fœdissimam inuratis. Quid enim Gallos, quid Anglos, quid Italas gentes dicturas arbitramini, quæ miris antea laudibus Reipublicæ prudentiam, ac pietatem ornaverant, nisi nos, ut Flaminiæ civitatibus potiremur, præclarum hoc, & plausibile observantiæ in Apostolicam Sedem nomen obtendisse? An non idem Senatus, non iidem vos, qui opem afflictis Flaminiæ rebus tulistis? non eadem causa? Immo si recte perpendimus, præsens rerum status id maxime hortari, ac suadere videtur, ut quamprimum hanc suspicionem ex Clementis animo tollamus, quo Reipublicæ in illum egregia voluntate perspecta, recentique hoc beneficio devinctus, omni hæsitatione amota, fœdus complectatur, auctoritate, ac religionis majestate tueatur; qui si ad Carolum accesserit, haud dubium est, quin summum fœderatorum rebus detrimentum sit accessurum. Novit hoc Cæsar; ideo nullum officii genus prætermittit, quo sibi Clementis animum recenti clade exulceratum mulcere, allicere, atque sibi conciliare queat; variis hinc inde curis, ac solicitudinibus Clemens premitur; nisi oppida restituantur, minas intentat. Quid Cæsarem hanc occasionem nactum facturum putatis? nisi, vobis pernegantibus, iras accensurum, stimulos additurum, ut perturbatum, atque agitatum ingentibus pollicitis a sociis sejungat, atque ad sese rapiat? Id si acciderit, quis non videt majora parari bella; acriori incendio Italiam omnem conflagraturam; nullam concordiæ, ac pacis spem reliquam futuram? Non pertenuis lucri spe, parvaque finium adjectione ultro in tot bellorum fluctus, ac turbines Rempublicam conjecistis; non duarum urbium potiundi spe septuaginta centena aureorum millia profudistis. Majora, atque excelsiora jam tum mente providebatis, cum vobis Italiæ dignitas, ac libertas ante oculos esset; cum unam illius retinendæ, ac servandæ rationem esse inspiciebatis, si Franciscum Sfortiam avito imperio restitueretis; si Cæsaris dominandi libidini obsisteretis; si arma vestra cum Gallis jungeretis;*

so-

ſocium Anglum haberetis; Pontificem, Florentinamque Rem- 1528
publicam, ut eandem vobiſcum fortunæ aleam ſubirent, contenderetis. Per tot annos vario eventu terra, marique pugnatum, modo aſpirante, modo adverſante fortuna, reluctantibus undis, robore animi, ac fortitudine ampliſſimum gloriæ, & libertatis æquor emenſi fuimus. Lautrecbius modo cum valido exercitu a Franciſco Galliarum Rege in Italiam miſſus, tranſgreſſus Alpes, aggredi Neapolitanum regnum decrevit; ad copias veſtras terreſtres, maritimam quoque claſſem a vobis in eam expeditionem mitti poſtulat. Harum rerum fama ad Cæſarem perlata, Pontificem, quem per tot menſes indigna ſervitute preſſum tenuerat, ex arce eripuit; novit ſibi bellum redintegrandum fore; militum in Romana urbe animos fractos; penuria omnium rerum conflictatos; peſtilentiæ lue plurimos abſumptos. Id unum ſpectat, ut inter fœderatos diſſenſionum ſemina ſuboriantur, ex quibus hoc, quod veluti corpus unum vehementer obſiſtere poteſt, divellatur, in diverſas diſciſſum partes, priſtino robore prorſus deſtituatur; tunc ſe omnia ex ſui voluntate, atque arbitrio facturum ſibi perſuadet. Quo magis ſolicitos vos eſſe decet, ne materiam hanc veluti ſegetem illi præbeatis, qua magis ex noſtris diſſidiis, quam ex ſuis viribus rerum feliciter gerendarum opportunitatem comparet. Neque vero, ut ego exiſtimo, vos illud movere debet, quod ajunt nonnulli, quos amplificandi imperii cura exſtimulat, Reipublicæ tot ſumptibus exhauſtæ, tot egregie geſtis de Apoſtolica Sede optime meritæ, hæc, atque majora deberi: vix ferendum eſſe Hiſpanis, indigne adeo Pontifice habito, urbes, atque oppida ultro conceſſa Reipublicæ, quæ prolapſas fere ad defectionem civitates erexiſſet, pecunia, milite juviſſet, ac ſuſtentaſſet, duas exiguas negari urbes, quæ per multa annorum curricula ſub imperio Veneto fuiſſent; non vi, non dolis quæſitas, ſed ab iis, qui illis ſuperioribus tempeſtatibus potiebantur, ex teſtamento relictas, atque in noſtrorum majorum poteſtatem traditas. Non eo inficias, juſtis titulis Flaminiæ urbes imperio Veneto acceſſiſſe; jus earum obtinendarum apud vos eſſe; at quis ignorat quæ ſuperioribus annis ſequuta ſint? quis neſcit temporum rationes immutatas, Regum, ac Principum Chriſtianorum in Venetum nomen conſpirantibus armis, cum

ad

1528 *ad tantam rerum molem ſuſtinendam impares eſſetis, id vos feciſſe, quod ii, qui patenti mari modo ad ſidera ſeſe extollentibus, modo ad ima, & profunda ſe demittentibus undis, efficere ſolent, ut aliqua mercium jactura periculis undique circumſeptam navim eripiant; idem vos coacti Patres egiſtis, cum partem imperii multiplici bello detenti prudenti conſilio reliquiſtis. Verum non ejuſmodi eſt rerum conditio, ut modo invito Pontifice ea retineantur, quæ vos veſtro præſidio non ad imperium adjungere, ſed Pontifici ſervaturos polliciti, ac profeſſi eſtis: non majorum rerum eventus hoc immaturo conſilio prævertendi ſunt. Unicum vobis ſcopum præfixiſtis hujus provinciæ dignitatem, incolumitatem, libertatem; huc tanquam ad præclaram metam cogitationes, conſilia, facta dirigenda ſunt: hac parta, quis ignorat nominis veſtri gloriam præſentes non modo, verum eos, qui futuri ſunt, mirificis uſque ad cælum laudibus elaturos? vos ſervatores patriæ, vindices Italicæ libertatis, Pontificiæ dignitatis auctores poſteros appellaturos? Id ſi ſecus fiat, quem exitum conſilia veſtra, aut conatus habituri ſint, haud facile divinare queo; cuncti quid hac in re a vobis decernendum ſit, ſolerter expectant. Ne patiamini, obſecro, id homines de vobis cogitare, in conſiliis capiundis plus parvæ utilitatis ſpeciem, quam univerſæ Reipublicæ decus, ac dignitatem valuiſſe.*

Commovit vehementer Patrum animos Triviſani oratio. At contra Aloyſius Mocenicus, qui tum *Sapientis conſilii* munere fungebatur, oppoſitam Senatui ſuadens ſententiam ita loquutus dicitur.

Oratio Aloyſii Mocenici.

Ea demum, ampliſſimi Senatores, vera, atque germana conſulendi ratio eſt, ſi neque ſpe evectus animus, neque timore preſſus de graviſſimis rebus conſulat: illa enim illecti tutiora, ac ſalubriora poſtponimus; hoc dejecti excelſa omnia, ac præclara perhorreſcimus. Qui vero neque nimia ſpe inflatus, neque immodico timore perterrefactus, ſed, ratione tantum duce, ad conſilium accedit; is raro, ni fallor, labi, errare, ac decipi ſolet; cum omnia ex rei natura, non ex humanorum affectuum agitatione, ac perturbatione rimetur, atque expendat. Illud graviſſima hac in re vobis ſtatuendum eſſe arbitror, ne nimia Flaminiæ urbium cupiditas ab honeſto abducat, neve

ti-

timor ad ea præcipites vos agat, e quibus revocare gradum minime liceat: id vobis eventurum certo conjicio, si & præsentem rerum statum inspicere, & prudentiæ vestræ acumine, tanquam ex altiori specula, qui maneant rerum exitus prospicere velitis. Flaminiæ urbes restituere semper erit integrum; illis exutos rursus recipere non erit. Utinam vero quid, iis modo redditis, futurum sit, aliqua ratione conjectura assequi possemus; non ego is sum, qui Reipublicæ incolumitatem, Italiæ dignitatem, ac libertatem non æstimem; qui nesciam tot labores a vobis susceptos, tot bella, tot pericula, in quibus per tot annos versatis, hoc unum laborum propositum præmium respexisse, ut tandem pacem cum dignitate obtineretis; neve quempiam, qui suo arbitratu ceteris principibus dominari velit, pateremini. Sed an illud, redditis Flaminiæ urbibus, consequuturi sitis, sedulo animadvertendum est: siquidem vereor, ne celeri hoc, ac præpropero Senatusconsulto & receptas urbes, quæ per tot annos in tutela imperii vestri quievere, amittatis, & in easdem, ac majores difficultates incidatis. Quem enim prædem, ac sponsorem Pontificis voluntatis habetis, cujus sæpe vel ingenii imbecillitatem, vel mentis levitatem, atque inconstantiam summo damno vestro experti estis? Jam quidquid auri, aut argenti habebat, id fere omne Hispanis profudit; urbes eorum potestati, atque arbitrio permisit; quotidie vel minis terretur, vel pollicitis delinitur; ulciscendæ civium injuriæ flagrat desiderio; restituendæ in patriam Mediceæ familiæ cupiditate incenditur; quæ, nisi Cæsari penitus adhæreat, perficere se minime posse certo scit. Faciendane vobis tam fluxo, atque instabili fundamento magnarum rerum molimina? At arbitror (quis dicet) Ravenna, ac Cervia restitutis, statim hostem se Cæsari Clementem declaraturum. Contra ego existimo, iis receptis, tanquam repagulis quibusdam solutum, quibus illius animus distinetur, & coercetur, illico pro Cæsare futurum; spe hac tantum ali, ac sustentari, ne prorsus se Caroli potestati, & voluntati permittat. At sane qui vobis reddendarum urbium auctores sunt, illud non satis perpendisse videntur, magnam semper & ad bellum agendum, & ad pacem firmandam hæc oppida opportunitatem habitura; cum per illas Flaminia, ac Picenum facile pateant; 1528

ac,

1528 *ac, ſi ſe occaſio obtulerit, nullo negotio vel populorum erga nos propenſione, vel minime munitis urbibus, vel copiis noſtris ea inſidentibus, in noſtrum ſinum caſura ſint; aut ſi ſpes aliqua pacis affulſerit, æquiores, ac honeſtiores conditiones habituri ſimus. Cur igitur ultro urbes illas reddendas vobis ſuadent, ex quibus bello, & pace tot commoda ſunt futura? Neque vero minora Pontifex conſequetur, qui ſi probe animadvertiſſet, prudentiumque virorum mentem exquiſiviſſet, non ea de cauſa Sypontinum Archiepiſcopum Venetias miſiſſet; neque ita vehementer a Senatu illa ſibi reddi petiiſſet, quæ non minus Reipublicæ damni, quam ſibi detrimenti eſſent allatura; cum milite, pecunia, atque omnibus rebus deſtitutus ſit, quæ ad illas tuendas maxime eſſent neceſſaria, ut ſtatim receptæ in poteſtatem Hiſpanorum conceſſuræ videantur. Atque iis ſi ſemel potiti fuerint, quibus viribus, ac copiis expellentur? Undique Eccleſiæ ditiones ab hoſtibus vexantur, crudele, atque intolerandum imperium in populos exercent, urbibus præſidia imponunt. Quid intereſt, his adjectis, an intra Romanæ arcis mœnia Pontificem detineant, an undique circumvallata illius ditione, Orbito includant? Hoc igitur Pontificia dignitas; hoc ſalus continetur? tot acta ſuperioribus annis fuere, ut Reipublicæ impenſis defenſæ urbes, tutatæ provinciæ non Pontifici accedant, ſed hoſti cedant? Reipublicæ pietas, religio, vetera, ac recentia in Apoſtolicam Sedem merita, præmia Cæſareanorum ſint? Quaſi vero labores a vobis ſuſcepti, copiæ terreſtres, maritimæ claſſes ad ſublevandam Pontificiam majeſtatem inſtructæ non exiguo hoc præmio dignæ ſint? Non occupatæ Venetorum armis Ravenna, ac Cervia fuere, veſtrum imperium per ſuos Oratores urbes implorarunt; populi expetiverunt; Clementis Nuntius poſtulavit. Quod ſi animos veſtros cupido totius Flaminiæ potiundi occupaſſet, an dubium eſt, quin ſtatim ſingulis oppidis, atque urbibus conſentientibus, finibus Reipublicæ fuiſſet adjecta? Teſtes Forolivienſes, qui ut in veſtram clientelam reciperentur, obnixe rogarunt; teſtes Bretinorenſes, qui aliquando veſtris ſub legibus floruere; teſtes denique Ravennates ipſi, ac Cervienſes, qui Pontificiorum Præfectorum pertæſi ad vos ſupplices confugerunt, ut in ſuas urbes Veneti magiſtratus mitterentur, flagitarunt. Sed*

vos

vos honeſtatem, ac juſtitiam commodis veſtris antetuliſtis, & illius provinciæ ruinas veſtrorum militum, & Ducum virtute, ac viribus fulſiſtis. Quod Flaminia, & Picenum ſtetere, id totum veſtrum eſt; & niſi cœptis inſtiterimus, ſi noſtris præſidiis urbes nudabimus, ne omnia labantur, atque in præceps ruant, pertimeſcendum videtur. At quas urbes petimus, niſi illas, quæ ſupra centum annos, nullo reclamante, univerſis aſſentientibus Principibus, veſtri juris fuere, quæ ab iis, qui tunc potiebantur, ex teſtamento Senatui relictæ fuere? Opizo Polentanus Ravennæ, Sigiſmundus Malateſta Cerviæ hæredem Rempublicam inſtituere; multa onera adjecere, quibus publico ære perſolvendis hodie quoque obſtricti eſtis: Ravennam antiquam, ac præclaram urbem muris, ac propugnaculis ingenti ſumptu inſtruxiſtis. An hæc omnia a vobis omittenda ſunt, ut populi deſperatione adacti ſe Cæſareanis dedant; vel ab iis, qui inexplebili ſiti imperii augendi tenentur, miſeranda ſervitute premantur? Qui ſingula hæc æqua lance æſtimabunt, non dominandi libidinis, non injuſtitiæ arguent; ſed prudentiam quamplurimarum rerum uſu confirmatam laudibus proſequentur. At Galliæ, atque Angliæ Reges Senatuſconſultum de non reſtituendis urbibus reprehendent; immo, ut ego exiſtimo, ſi quibus ad id ſtatuendum adducti eſtis rationibus, accurate perpendere voluerint, Reipublicæ factum probaturos non ambigo, atque aliquam rationem cum Clemente inituros, qua ea, quæ per tot annos optimo jure poſſediſtis, retinere poſſitis. Sin ſecus fiat, acciſas omnes ſpes video, nullum vos ex tot ſumptibus, Ducibus, copiis, quas in tuenda Flaminia abſumpſiſtis, fructum percepturos; ac dum inane, & ſpecioſum gloriolæ nomen aucupamini, veræ, & ſolidæ prudentiæ virtutem omnem amiſſuros. In magnis rebus ſæpe cunctatione opus eſt; multa ſæpe accidere ſolent, quæ difficillimis in rebus agendis maximo uſui fuere; eventuum humanorum haud exiguam partem fortuna poſſidet; id vos tot bellorum varii exitus docuere. Extremum omnium illud eſt, deſpondere animum, atque ingruentium malorum timore præſentia bona deſerere. 1528

Hunc in modum verba habuiſſe Mocenicum fertur, qui cum referendæ ad Senatum ſententiæ jus ex magiſtratu haberet, ita decernendum ſtatuebat: *Rempublicam, ut communibus*

1528 *bus fœderatorum rebus conſuleret, rogatam Ravennæ, ac Cerviæ urbibus præſidia impoſuiſſe; inde non modo Flaminiam, ac Picenum, ſed Bononiam quoque, atque eam, quæ trans Apenninum eſt, Eccleſiæ ditionem ſervatam eſſe: modo ſi poſtulatis annuat, id ſummo ceſſurum omnium detrimento; cum præcipue oppida, atque arces Apoſtolicæ Sedis in Cæſareanorum poteſtatem vel vi, vel deditione redactæ ſint: quocirca de iis reſtituendis nihil certi Senatum ſtatuere poſſe, ni melior fortuna Pontifici, ac fœderatis accedat. Quod vero ad Antiſtites nominandos ſpectat, petere Rempublicam, ne illi a Clemente ea denegentur, quæ reliquis Chriſtianis Principibus conceſsa ſunt, penes quos conſtat priſcum hunc morem adhuc vigere: eo ſæpius maximis incommodis, quæ ob Antiſtitum abſentiam accidere ſolent, obviam itum; per multas ſucceſſiones temporum apud Senatum nominandorum Antiſtitum jus fuiſſe, qui a Pontifice Maximo populorum paſtores poſtularentur, æquitati conſentaneum, neque ſacris legibus adverſum videri; deberi hoc Venetæ Reipublicæ, quæ imperii, ac religionis eadem fundamenta jecerit; pro illa tutanda, & ſervanda non theſauris, non viribus, non vitæ civium pepercerit; labanti Apoſtolicæ Sedi opem tulerit; pro illius dignitate, atque auctoritate acerrime certaverit; & ſi quando, hac potiſſimum tempeſtate non exiguis argumentis patefecerit: ſperare id, quod vehementer optat, a Pontifice conſequuturam.* In hanc ſententiam Senatuſconſultum Aloyſius Mocenicus tulit. At reliquis Collegii Patribus ſatius viſum eſt, ſi orator ad Clementem deligeretur, qui coram iis de rebus ageret: interea Pontifici de libertate, & incolumitate gratulatum; gratiæ actæ, quod amantiſſimis literis, Sypontinoque Archiepiſcopo Venetias miſſo, propenſam erga Rempublicam voluntatem patefeciſſet: eadem Senatus decreto Archiepiſcopo ſignificata, oratorque Gaſpar Contarenus eſt declaratus.

Senatus Decretū de oratore ad Pontificem mittendo.

Gaſpar Cōtarenus ad Pontificem orator.

Et jam belli redintegrandi acriori animorum obſtinatione, ac majoribus viribus, prorſuſque abjiciendæ pacis certiora ſigna videbantur: quamvis enim Inſubrum provinciam Sforziæ reſtituturum Cæſar haud inficiaretur, atque a pace cum Venetis, aliiſque fœderatis minime ſe averſum oſtenderet; attamen omnia inter illum, Galliæque regem adeo plena ſuſpicio-

nis

nis erant, ut neuter alteri ſatis fideret ; abnuente rege , ex Italia exercitum ſe reportaturum, ni prius filios in poteſtatem haberet: Contra Carolus prius copias amovendas fore ; deinde filios traditurum ſe pollicebatur: utrique ajebant, obſides apud Anglum ſervandæ fidei ſe daturos . Verum cum nulla ratio rerum conſtituendarum iniri poſſet , omni ſpe pacis acciſa, cuncti fœderatorum oratores, Galli nempe, Angli , Veneti, Florentini, ac Mediolanenſes Cæſarem, qui tunc in Burgenſi civitate erat, adeunt; abeundi licentiam petunt, bellumque fœderatorum nomine Cæſari indicunt ; quod cum hilari fronte excepiſſet, ſtatim Gallos, Venetos, ac Florentinos oratores ad oppidum , quod triginta paſſuum millia ab ea urbe diſtat, duci jubet, armatorum militum , & ſagittariorum cuſtodia adhibita , omnique vel pertractandorum negotiorum , vel epiſtolarum conſcribendarum facultate adempta : Mediolanenſi, utpote qui illi ſubditus eſſet, ne ſuo injuſſu diſcederet, injunctum eſt : adverſus Anglum nil actum . Iſtius facti nuntio vulgato, mirifice omnium fœderatorum animi commoti ſunt , Senatuſque ſtatim Franciſcum Regem per oratorem hortatus eſt, ut jam nudatis, ac patefactis Cæſaris conatibus obſiſteret, Angloque, ut in id ipſum contenderet, ſuadere niteretur : cum interea Lautrechius Bononia diſcedens, per Flaminiam, & Picenum iter in Neapolitanum regnum arripuiſſet, & iiij. idus februarii ad Truentum amnem, qui Eccleſiæ ditiones a Neapolitano regno diſterminat , perveniſſet , præmiſſis Venetorum copiis , quarum pars altera Piſano legato , ac Valerio Urſino, altera Petro Peſareo oratori , & Camillo Urſino parebant : hæ ulterius progreſſæ Civitatulam occuparunt , mox Sulmonem, atque alia in finibus Pelignorum oppida, quæ ſponte deditione facta , noſtris ſeſe adjungebant , inter quos ſummam virtutis, ac fortitudinis laudem Andreas Civranus patritio genere ortus tulit . Is quingentorum Epirotarum equitibus Præfectus impigre omnia munera militaria obeundo hoſtibus ſummum terrorem incuſſerat , quocumque ſe verteret, celeritate, ac robore belli fulmen videbatur ; excurſionibus adjacentium provinciarum populos adeo terruerat, ut nihil adverſus noſtros moliri auderent . Totius exercitus copiæ ad Divi Firmi oppidum luſtratæ ſunt : in eo triginta peditum

1528

Oratores fœderatorũ abeundi veniam a Cæſare petunt, bellumque ei indicunt.

Oratores Galli, Veneti & Florẽtini in cuſtodiam traditi.

Lautrechius ad amnem Truentum.

Veneti Civitatulam, & Sulmonẽ occupant.

Andreæ Civrani Epirotarum equitũ præfecti virtus.

1528 ditum millia recenſita, præter cataphractos, ac leviores equites, & fere omnium rerum, quæ ad bellum gerendum neceſſaria forent, immenſos apparatus. Quarum rerum fama Arauſionenſis Princeps, ac Vaſtius Marchio permoti Roma exercitum eduxere, viginti aureorum millibus nuper a Clemente perſolutis, quibus reluctantium militum animos, neque facile ſe avelli patientes, lenivere: quatuordecim millium numerum fere æquabat; cum, ut dictum eſt, plurimos peſtilentiæ lues abſumpſiſſet; multi præda, ac direptionibus ditati exercitum reliquiſſent.

Arauſionenſis, & Vaſtius exercitum Roma educunt.

Dum hæc a Lautrechio agerentur, Clemens, Senatus Veneti de Flaminiæ urbibus decreto audito, vehementer exarſit; ni prius Ravenna, ac Cervia a Venetis reſtituerentur, fœderi nunquam adhæſurum profeſſus; idque in cauſa fuit, ut Vademontio, & Longhavallio, qui ſtatim atque Orbitum perveniſſet, a Lautrechio ad illum miſſi fuerant, ut omni ope in communem ſocietatem aſciſcere niterentur, moras nectendo cum nihil certi reſpondiſſet, tandem occaſione arrepta Piſtorienſem Epiſcopum ad Gallorum Regem oratorem mitteret, ut conſiliorum ſuorum rationes aperiret: non ſe alieno a fœderatis animo eſſe; verum milite, pecunia, viribus deſtitutum, nullo ſe adjumento amicis futurum; cum præcipue Ravennæ, ac Cerviæ urbes a Veneto Senatu retinerentur, quæ niſi in ſuam poteſtatem conceſſiſſent, nunquam conſilia immutaturum: eo tantum ſe communibus rebus opitulari poſſe, ſi auctorem ſe pacis præberet: quapropter Regi ſe in mandatis habere, diceret, ut quamprimum in Hiſpaniam profectus Cæſarem graviſſimis verbis ad pacem amplectendam hortaretur. Rex veritus, ne diverſa cum Cæſare conſilia haberet, tranſitu in Hiſpaniam prohibuit; Reges, ut Pontificis gratiam aucuparentur, per literas, atque oratores cum Senatu agebant, ut Flaminiæ urbes illi traderet. Gregorius Caſalius Henrici nomine cum illius, atque Cardinalis Eboracenſis literis ad Patrum Collegium acceſſit, quibus ad dedendas urbes Senatum hortabatur. Ea res non parum Patribus moleſta fuit, oratorique Reipublicæ nomine in Anglia moranti mandatum eſt, ut ſummam, quam ea ex re moleſtiam acceperat, Regi exponeret; malevolorum hominum ne ſermonibus aures præberet,

Vademontius & Longhavallius a Lautrechio ad Pontificem miſſi.

Epiſcopus Piſtorienſis Pontificis Legatus ad Gallum.

Angliæ Regis, & Eboracenſis literæ a Caſalio ad Senatum allatæ.

qui

qui diſſidia ſerere, principumque animos disjungere nituntur, ut hac præſertim tempeſtate diſſociatas fœderatorum mentes in communem perniciem accendant. Ad hæc rationes, quæ ad id Senatuſconſultum coegerant, explicet; nihilque ob eam rem de ſumma in ſanctiſſimam Sedem reverentia, atque obſervantia imminutum teſtetur. Cum Turonenſi Comite, quem nuper oratorem ad Clementem Gallus miſerat, ut ad fœdus inſtaurandum ſuaderet, Pontifex idem conqueſtus eſt, ſe invito Eccleſiæ oppida Senatum retinere velle: adjecit ſtatim, Ravenna, atque Cervia a Republica receptis; Mutina, ac Regio a Ferrarienſi Duce ſibi traditis, nulla mora interjecta, fœdus amplexurum. Id Turonenſis Gallo, atque Anglo oratoribus ſignificaverat, per eos hortatus, ut quæcumque in graviſſima re Pontificem remorari poſſent, ſtatim a Republica præciderentur. Senatus decreto reſponſum eſt; mirari tam perturbato rerum ſtatu Pontificem, qui in unicam Italiæ libertatem, & dignitatem incumbere, atque, ut illam a Cæſareanorum inſolenti dominandi libidine eriperet, enixe contendere deberet, modo totum in re, quæ nullum ad eventuum ſummam momentum haberet, defixum eſſe; cum præſertim ad illum orator deſignatus fuiſſet, qui propediem de Reipublicæ negotiis cum illo eſſet acturus. 1528

Clemens cū Turonenſi Galliæ oratore de Venetis conqueritur.

Inter hæc agenda, Cæſareanorum copiis in Neapolitanum regnum ingreſſis, de bello adminiſtrando diverſis inter primores ſententiis certabatur. Vaſtius recta adverſus fœderatos proficiſci, extremamque fortunæ aleam experiri ſuadebat; id vel majore militum numero, vel nondum omnibus noſtrorum collectis copiis, haud difficile fore; cunctatione Cæſaris vires imminui, cum quotidie, ut varia, ac levia ingenia gentis ſunt, quamplurimi ad Gallos deficerent; neque pecuniæ ſatis ad continendos ſub ſignis milites ſuppeditaretur; proſpere confecto prælio, omnia in ſuam poteſtatem oppida, quæ fœderatis acceſſerant, conceſſura: depulſo a Neapolitanorum cervicibus bello, reliquias in Inſubribus confectum iri. Nonnulli contra tutius arbitrabantur, ſi loco & ſitus natura munito, & commeatibus importandis idoneo, caſtra locarentur, atque obſervato quid hoſtes agerent, inde conſilia caperentur; potiuſque intra Neapolitanæ urbis mœnia ſe reciperent, quam momento de ampliſſimi

Cæſareanorum Ducum de bello adminiſtrando diverſæ ſententiæ.

1528 regni poſſeſſione decernerent : nam Neapoli, quod caput eſt, conſervata, nihil reliquis pertimeſcendum eſſe; cum præſertim Amalphitanum principem, ac Fabricium Maramaldum magna militum, & indigenarum copia, obviam, ut illos exciperet, profectum fuiſſe nunciaretur : bellorum eventus non a fortuna, ac temeritate, ſed a prudentia, & conſilio pendere; ſummos imperatores quamminimum ſe incertis rerum ſucceſſibus credidiſſe, eam demum ingentem victoriam ratos, qua, nullo militum, civiumque effuſo ſanguine, citra ullam jacturam hoſtes ſuperarent: fœderatorum copias licet magna hominum opinione oppugnare Neapolitanum regnum adortas, non minoribus incommodis premi; Gallorum impetus mora, ac tarditate reſtingui; tot gentibus conflatum exercitum, tot Principum ſtipendia merentem, qui non eodem animo bellum amplexi, non eodem ſpectant, difficillime in officio contineri : his itaque fieri poſſe, ut non multorum dierum intervallo moles hæc, quæ nunc perniciem iſtius regni minari, ac portendere videtur, in ſe ipſam tandem collapſura ſit. Hujus ſententiæ ſuaſor Alarco erat, cujus auctoritatem reliquis ſequutis, per Capuanos fines Neapolim contendere decretum eſt, cum ad Trojam caſtrametati fuiſſent, opportuno ad commeatus loco.

Cæſareani ſe recipere Neapolim ſtatuunt.

Lautrechius re audita, minime omittendam prælii conficiendi occaſionem cenſuit, magna ſpe rerum præclare gerendarum permotus, cum jam Salaſſianæ copiæ acceſſiſſent, ac propediem Venetorum, & Florentinorum adfuturæ eſſent; equitatu hoſte, ac bellicorum apparatuum copia ſuperior foret; atque adeo Cæſareanorum militari licentia, peſtiferæ luis contagione fractas corporum vires, imminutos animos ita cerneret, ut prope robur, ac diſciplinam militarem amiſiſſe viderentur. Hoſtes de Lautrechii adventu certiores facti, Troja egreſſi, in editiori colle, qui planitiei imminet, caſtra locavere : inſtare Lautrechius, atque adverſus hoſtes progredi, licet nondum Venetæ, ac Florentinæ copiæ adveniſſent; inſtruere exercitum; provocare hoſtes; multis tormentis exploſis perterrefacere : illi intra vallum coacti, prælio abſtinendum rati, atque loci eminentia tuti, equites nonnullos tantummodo, ac ſclopetarios, ut levioribus certaminibus cum hoſte confligerent, emiſere. Galli propius ad caſtra hoſtium

Lautrechii de prælio committendo ſententia.

ac-

accedebant, ut tandem ex æquo adverſus illos tormenta ja- 1528
cere intra vallum poſſent : & quamvis major militum copia e caſtris emiſſa fuiſſet, prohibere Lautrechium, quin collem occuparet, minime potuere. Itaque recepere ſe hoſtes, atque alio loco ex adverſa parte Luceriam verſus caſtra circumduxere. Verum cum Horatius Baleonius cum ſelectis Florentinorum militibus ſuperveniſſet, ſtatimque Piſanum legatum, & Camillum Urſinum cum Venetis adfuturos ferretur, Cæſareani recta Neapolim contendere, atque in mœnibus ampliſſimæ urbis omnem ſpem belli reponere ſtatuere. Germanorumque ac militum præſidio ad decem millium numerum urbem firmarunt; ſumma diligentia, ac celeritate undique convehi frumenta, & ceterarum rerum, quæ ad victum opportunæ, ac neceſſariæ forent, copiam edixere. Cum Lautrechius juſto prælio cum hoſte certare, ut maxime concupiverat, minime potuiſſet, undequaque adjacentia oppida, atque urbes in ſuam poteſtatem, vel vi, vel deditione redigere, antequam Neapolim oppugnandam aggrederetur, decrevit. Petrum Navarrum cum Vaſconibus, & Horatium Baleonium cum Florentinorum copiis, quas cohortes nigras vocant, ad Amalphim invadendam, quo Princeps valido militum præſidio ſe receperat, miſit; qui, acri prælio oppugnata urbe, per vim potiti, direptione, & ruina fœdavere. Piſanus legatus cum Camillo Urſino, duobus peditum millibus, Aſculana urbe occupata, Tranium, Molam, Pulinianum, Monopolim populorum deditione recepere; cum in eorum animis Veneti nominis memoria adhuc infixa eſſet. Eadem fortuna Barulo, atque aliis Apuliæ urbibus Lautrechius eſt potitus, ut nihil Cæſareanis in Apulia præter Manfredoniam ſupereſſet, cunctique illius provinciæ proventus in Lautrechii poteſtatem conceſſerint: Venetorumque copiis ad eam oppugnandam relictis, adjectiſque duobus peditum millibus, centum cataphractis, ducentis levioribus equitibus, quibus ea regio tueri poſſet, ipſe cum reliquo exercitu Neapolim contendit; quacumque progrederetur, oppidorum, atque urbium civibus erga Gallorum gentem propenſis, ſponte illius imperium amplectentibus. Cumque jam obſidione premere, atque oppugnare urbem decreviſſet, mille ab ea paſſus caſtra locavit, tentorio ſuo majori militum robore, lo-

Cæſareani Neapolim ingredi ſtatuunt.

Fœderatorii progreſſus.

Amalphis a Navarro & Baleonio capta & direpta.

Apuliæ Urbes a Venetis Ducibus occupatæ.

Lautrechii progreſſus.

Lautrechius Neapolim cum exercitu proficiſcitur.

1528 co natura munito, atque ad obſeſſos quamplurimis incommodis afficiendos opportuno (*Collem regalem* vocant) poſito.

Venetæ triremes ad Apuliæ oras.

Interea cum claſſe Veneta Corcyræ reparata, quæ ſexdecim triremibus conſtabat, legatus in Apuliam pervenerat: nam Petrus Lando imperator, ut agreſtium nonnullorum tumultus, qui Cydone in Creta inſula excitati fuerant, compeſceret, eo navigare coactus fuerat. Legatus totam Apuliæ oram legere; confirmare populos; ſpe mitioris Reipublicæ imperii allicere; ad deditionem ſolicitare: cum adhuc Hydruntum, ac Brunduſium, quæ Venetis paruerant, minime ad noſtros acceſſiſſent. Manfredoniam urbem Hermolaus Maurocenus ſinus Adriatici Præfectus cum nonnullis triremibus mari, Camillus Urſinus terra oppugnare ingenti conatu adoriuntur; obſidione cingunt; Ranutio Farneſio cum ducentis equitibus, Hieronymo Cremona cum totidem peditibus mœnibus egreſſis, ut noſtros inopinatos offenderent, Andreas Civranus Epirotarum equitum Præfectus, pugnæ impetu excepto, egregie cum hoſte congreſſus tandem fudit, atque intra mœnia non ſine multorum cæde, & captivitate compulit: quod ſupremum illius facinus fuit; nam poſtea morbo correptus ſummo omnium dolore ob militarem ſcientiam, ac fortitudinem, quam liberalitas, & magnanimitas comitabantur, exceſſit. Brunduſium nuper in noſtrorum poteſtatem venerat; arcem Cæſareani valido militum præſidio tuebantur, quam legatus quatere tormentis inſtituerat, illiuſque rei curam omnem Bernardo Sagredo trierarcho, juveni impigro, ac ſolerti mandaverat; qui cum, exſcenſione maritimarum copiarum facta, aditum in eam non ſine magna illius potiundi ſpe moliretur; Lautrechii juſſu cunctis triremibus Neapolim verſus revocatis, victoria, quam jam præ manibus habebat, repente intercepta eſt. Cæſareani cum celerrimo victoriæ curſu tot oppida vel vi, vel deditione capta in hoſtium poteſtate eſſe cernerent, id unum ſibi ſupereſſe animadvertebant, ſi totius regni caput ſervaretur. Omni itaque conatu præſidiis militum Neapolim firmare; frumentum, ac victui neceſſaria convehere; quæque ad ampliſſimam urbem incolarum ingenti numero refertam tuendam ſufficerent, comparare; ad vigintiquinque millia frumenti ſextarium e Sicilia Hiſpanis

Petrus Lando in Cretam contendit ad agreſtium tumultus compeſcendos.

Hermolaus Maurocenus, & Camillus Urſinus Manfredoniam obſident.

Andreæ Civrani obitus.

Brunduſium a fœderatis occupatum.

Bernardo Sagredo Brunduſii arcis oppugnatio committitur.

Triremes a Lautrechio Neapolim evocatæ.

ſpanis navibus advecta fuerant; præterea mille pedites adve- 1528
nerant. Lautrechius cum terra undique urbem circumſediſſet, ut mari intercluderetur, obnixe nitebatur, Philippinoque Auriæ mandaverat, ut octo, quæ illi parebant, triremibus, ne qua in civitatem annona importaretur, ſæpius excurrendo, maria infeſta redderet. Verum non is erat numerus, qui ad rem perficiendam, vel ad impetum hoſtium ſuſtinendum, ſi inſtructis navigiis portu exirent, par eſſet; continuo Venetos Duces urgebat, ut quamprimum Neapolim ſe conferrent, ut junctis viribus, hoſtes ad omnium penuriam redigerent.

Is erat rerum Italicarum ſtatus, cum in Gallia, Anglia, atque Hiſpania undique belli claſſicum perſonaret; in primis id ſummopere optante Franciſco Gallorum Rege, ut communibus cum Anglo viribus, quemadmodum fœdere cautum erat, in Belgium impetus fieret; cujus potiundæ provinciæ cupido mirum in modum animum inceſſerat. Itaque prædas agere, excurrere in Belgii fines ſuos juſſerat, id initium belli fore ratus. Belgæ ſua tantummodo tutari, avertere hoſtium impetum juſſi, intra ſuos ſe fines continebant; cum Cæſaris ſoror Margareta, quæ iis ditionibus præerat, bellum cum Gallo perhorreſceret. Henricus quoque ſe eo implicari bello moleſte ferebat, quod negotia, quæ inter Anglos, ac Belgas, qui utrinque ſæpe commeant, & exerceri ſolent, non exiguo ſui regni detrimento abrumpi cerneret; licet illi oppida quædam ex fœdere cum Gallo contingerent: quocirca varias morarum cauſas nectendo tempus differre; nil hoſtile moliri; ita ut Gallus, illius voluntate perſpecta, conſilium de invadendo Belgio immutaret, maritimiſque amborum claſſibus Hiſpanias aggrediendi conſilium aperiret. Quapropter cum Henricus Batovienſem Epiſcopum in Galliam miſiſſet, qui Regi ſuaderet, ut auctis viribus, ac copiis, cuncti conatus in Italicam expeditionem, reliquis prætermiſſis, intenderentur, nil de pace inter Belgas, Gallos, atque Anglos immutatum eſt; cum præſertim illud conſilium, Lautrechio Neapolim oppugnante, placeret; neque a Veneto Senatu improbaretur, qui confici bellum Italicum ſummopere cupiebat; ac ne Reges alio intenti ſtudium quo in illud incubuerant, aliqua ex parte remitterent, pertimeſcebat. Nam Cæſar, ut rebus ſuis in Italia labentibus

Franciſcus Galliæ Rex Anglos contra Belgas incendit.

Gallorum incurſiones in Belgas. Margareta Cæſaris ſoror Belgii Præſes.

Batovienſis Epiſcopus ab Angliæ rege in Galliam miſſus.

1528 tibus opem ferret, ac fœderatorum vires a Neapolitana expeditione averteret, mittere in Italiam Henricum Ducem Brunſuicenſem decreverat, ut, cum Antonio Leva conjunctis copiis, diſtineret hoſtes, atque in Gallia Ciſalpina impetum faceret.

Rumor de Germanicis apparatibus.

Ea re ſummopere Senatus Venetus commovebatur, quod omni conatu ſuos fines Cæſareanos aggreſſuros cerneret, quotidieque perferretur, Oeniponte decem millium militum delectum haberi; Tridenti frumenta comparari; bellica tormenta, atque omnia, quæ ad oppugnandas urbes ſpectant, cogi; Fieſſæ, quæ trium dierum ſpatio ab Oeniponte diſtat, decem Suevorum millia expectari; ad hæc mille ac quingentos equites: quocirca nihil prætermittendum Patres ducebant, ut hoſtium impetum ſuſtinere, urbes, atque agros ab illorum injuriis tueri poſſent. Primum duodecim millium peditum delectum haberi juſſere; & quoniam aſſiduos bellorum motus, quibus Italia agitabatur, rerum omnium, & præcipue annonæ caritas ſubſequuta erat; neque milites ſtipendio, quod quibuſque triginta ſex diebus perſolvebatur, quæ illis neceſſaria forent, comparare poterant, Senatus decreto ad tres nummos aureos publica pecunia aucta, ſingulis centenis militibus honoraria quindecim adjecta ſtipendiorum ſummæ, quæ fortioribus, atque præſtantioribus militibus impertirentur. Plurimi præterea delecti a Senatu ductores, ac militum Præfecti, quibus, ut celerrime milites deligerent, injunctum; in his Antonius Ripa, cui, ut quadringentos pedites Tranſpadanos cogeret, mandatum eſt: Hector Manfredus Faventinus, ut totidem ex Lamonii valle colligeret: Bellus Bellus Forolivienſis trecentos; Hieronymus Patavinus centum conflaret, atque cum iis ad lacum Benacum cuſtodiendum proficiſceretur: Comes Hieronymus Giacius ducentos ſeligeret; Sicardo Rhætorum Præfecto, ut trecentos illius gentis pedites per tres menſes ære publico pugnaturos, in Ciſalpinam Galliam duceret; quatuor præterea Helvetiorum millia, miſſa in eas regiones pecunia, evocandos cenſuit; Oratorique apud Gallorum Regem juſſum eſt, ut ſtatim illum adiret, ac de hoſtium apparatu certiorem faceret, atque obnixe hortaretur, ut tria Germanorum peditum millia tranſgredi Alpes juberet, totidemque Reipublicæ ſumptibus adjicerentur, atque acrius

Venetorum militum delectus.

Veneti ſtipendia militibus augent.

Præfecti militum a Senatu delecti.

Veneti pecuniam in Helvetios mittunt ad milites conſcribendos.

acrius rebus urgentibus, cum ſummam auctoritatem apud Helvetiam gentem habeat, ut tria millia, ſi opus fuerit, Venetorum ære militaturos, ab ea Republica mittantur, agat: in Græciam præterea, & Dalmatiam miſſi, qui leviorum equitum magnum numerum in Italiam adveherent. E Piceno Urbinas Venetarum copiarum Imperator in Galliam Ciſalpinam venire juſſus, ut ſtatim arces, atque urbes inviſeret; præſidiis firmaret; & quæcumque ad Venetam ditionem ſervandam neceſſaria forent, ſedulo perficeret. Patriciæ quoque gentis a Senatu, ut præcipuarum urbium cuſtodiæ præeſſent, deſignati ſunt; octo Veronam miſſi, Zacharias Aurius, Philippus Cornelius, Alexander Donatus, Ambroſius Contarenus, Hermolaus Barbarus, Auguſtinus Canalius, Laurentius Sanutus, Joſeph Baduarius; ſingulis vigintiquinque milites attributi, quibus, & portas, & plateam, atque alia loca tuerentur. Petrus Sagredus, ac Hieronymus Diedus, ambo a prima juventa terreſtri militiæ aſſueti, qui magna apud cives virtutis opinione florebant, alter Patavium cum centum & quinquaginta peditibus; Tarviſium alter cum totidem deſtinati ſunt. Miſſus præterea in Galliam Andreas Rubeus, ut Regem de præſenti rerum ſtatu moneret, atque ad Italicam expeditionem accenderet; ut Germani quamcellerrime progrederentur, Helvetiorum militum delectus haberetur, pecunia a Rege ſubmitteretur, omni ſtudio laboraret. A Florentinis quoque, ut Galliæ Ciſalpinæ, quibuſcumque rebus poſſent, ſuppetias ferrent, petitum; in qua ſi hoſtibus obſiſteretur, Neapolitanum bellum proſpere confectum iri, eorumque Rempublicam nullis hoſtium incurſibus objiciendam fore. 1528

Græcorum & Dalmatarum equitū delectus a Senatu habiti.

Urbinas in Ciſalpinam Galliam vocatur.

Patricii Veneti ad cuſtodiam urbium miſſi.

Andreas Rubeus in Galliam proficiſcitur.

Veneti a Florentinis ſubſidia poſtulant.

Nunciis de Ciſalpinæ Galliæ diſcrimine ad Regem perlatis, cum magnum Reipublicæ, haud exiguum cunctis fœderatis certamen imminere exiſtimaret, paulo attentius, qua ratione propelli hoſtes poſſent, diſquiri cœptum; cum vereretur, ne Lautrechio Neapolim obſidenti, conjunctis copiis, victoriam e manibus eriperent; aut, niſi validioribus præſidiis Gallia Ciſalpina firmaretur, a Neapolitana expeditione noſtri averterentur. Itaque ſtatim decem Germanorum peditum millia, quo numero continebantur illi quos pridem Reſpublica petierat; duo præterea Gallorum millia, quingentos cataphractos haſtatos equites

1528 in Italiam mittere decrevit. Franciſcum Sancti Pauli Comitem, Borbonia gente clarum, ac propriis virtutibus magnum apud omnes nomen adeptum, exercitus imperatorem declaravit. Verum Brunſuicenſis Tridento movens per Agrienſem vallem uſque ad Veronenſium fines pervenerat, ſtatimque ad Incluſæ locum nuncium cum literis miſerat, qui exercitui copiam tranſeundi poſtulavit, & a noſtris Veronam, deinde Venetias eſt miſſus: is cum bellum Ducis nomine Reipublicæ denunciaſſet, ſtatim abſque reſponſo eſt dimiſſus. Hoſtes Incluſam, atque Crociaram tranſgreſſi, ad Atheſim fluvium pervenere, agrumque Veronenſem ingreſſi direptionibus, incendiis vaſtavere; Piſcheriam, Rivoltam, & alia nonnulla Benaci lacus oppida deditione accepere: hiſque proſperis rerum eventibus elati caſtra ſe ad aliquam ex Reipublicæ urbibus oppugnandam admoturos præſeferebant. Conſtabat Brunſuicenſis exercitus duodecim circiter Germanorum millibus, annona, tormentis, ceteriſque militaribus rebus inſtructus, ut diu ſub ſignis tuto contineri poſſe videretur. Verum Galli fama magis, quam re ipſa præſentibus rebus opem ferebant; cum hoſtis jam in Reipublicæ finibus adeſſet, ac brevi ſua conſilia, & conatus explicaturus eſſet. In Urbinate omnis rerum ſumma ſita erat: is cum aliquantiſper Veronæ, hoſtium itinera accurate obſervando, moratus eſſet; mox Brixiam profectus, validiorique præſidio urbe firmata, inde Bergomum, cujus oppugnandi conſilia agitare hoſtes certum erat, ſe contulit; ac præter milites magnam agreſtium copiam, qui in vicinis convallibus degunt, fideliſſimique ſemper Veneto nomini fuere, in civitatem induxit; illam aggere, ac vallo cinxit, brevique ad hoſtium impetus excipiendos inſtruxit: atque ut eos diſtineret, itineraque moraretur ab oppidanis aut de facienda deditione, aut de pecuniæ multis perſolvendis agi jubebat, ut interim præcipuas Venetorum urbes muniret, ac firmaret; cum interea leviores equites, qui in præſidiis illarum erant, improviſo exeuntes aſſiduis incurſionibus Germanos ſolicitarent, neque parvis moleſtiis, commeatuum averſione, atque aliis incommodis afficerent. Eluxit inter hos Hieronymi Canalis virtus, ac fortitudo, qui cum quingentis Epirotarum equitibus, quos nuper e Dalmatia deduxerat, multa, eaque egregia facinora edidit.

Franciſcus Gallorum Rex Franciſcum Borbonium in Italiã mittere decernit.

Brunſuicenſis Dux ad Incluſam, Bellum in Venetos denunciat.

Brunſuicenſis Piſcheriam, & Rivoltam occupat.

Hieronymi Canalis virtus.

Ve-

Verum Brunſuicenſi votis minime ſucceſſus pares fuere; 1528
nam vel commeatuum inopia, qui a noſtris intercipiebantur, vel haud juſto copiarum numero, qui ad oppugnandas urbes mœnium circuitu, militum cuſtodia ad quoſcumque hoſtium impetus excipiendos ſatis validas, neceſſarius fuiſſet, ſpe dejectus alio conſilia vertere coactus fuit, nullaque in re, niſi vaſtationibus, incendiis ſuſceptam expeditionem poſterorum memoriæ commendavit. Nam Mintio trajecto, per Brixianum, ac Bergomatem agrum, ponte ad Trevium ab Antonio Leva ſtrato, trans Abduam amnem exercitum duxit, ubi ab illo exceptus ſimul ad Laudem obſidendam copias admovere: cum prius Inſubrum Dux de hoſtium adventu a Gabriele Venerio certior factus, Brixiam profectus eſſet. Veneti milites, qui Laude erant, ac Joanni Paulo Sfortiæ notho fratri Ducis parebant, fortiter urbem tutati, cum irruentes hoſtes ſæpius non ſine ingenti cæde repuliſſent, tandem per vim illius potiundæ ſpem deſerere coegere, ita ut obſidione preſſam, fame domitum iri arbitrarentur; nondum enim collectis frugibus, ingens annonæ caritas civitatem oppreſſerat. Verum cum peſtifera lues inter Germanos graſſari, cunctarumque rerum inopia laborare exercitus cœpiſſet, quamplures per Helvetios, ac Rhætos in patriam ſe ſubducebant; denuoque urbem aggredi Ducibus ſtatuentibus, tumultu oborto, mille Comum verſus iter arripuere; reliqui tormenta a Laude amovere, duobuſque tantum Germanorum millibus exceptis, ceteri Como in Germaniam profecti ſunt. Dux Brunſuicenſis cum nihil momenti in Gallia Ciſalpina geſſiſſet; neque alicui adjumento Cæſareanis, qui in Neapolitano regno erant, fuiſſet; palantes milites, pecuniam abſumptam, ſpes omnes acciſas cerneret, per lacum Comenſem, trajectis Alpibus, unde exierat, in Germaniam ſe contulit. Illum in itinere Calatiæ Comes, ac Mercurius Bua Bergomo exeuntes inſequuti, extremam agminis partem aggreſſi, haud exiguum detrimentum intulere; cum interea quam plures Germani, qui caſtra deſeruerant, ab incolis exuti, & contrucidati fuiſſent.

Brunſuicenſis ab Antonio Leva exceptus ad Laudis obſidionẽ profiſcitur. Franciſcus Sfortia Brixiamſe confert.

Joannes Paulus Sfortia Laudem tuetur.

Brunſuicenſis in Germaniam regreditur.

Germanorum expeditionis hic finis fuit, quo plurimum eorum, qui pro tuendo Neapolitano regno laborabant, atque illorum in primis, qui Neapoli obſidione premebantur, animis

1528 mis terroris injectum est; cum nullum terra aliunde sibi subsidium parari optime nossent; Puteolisque, atque aliis circumadjacentibus oppidis in Lautrechii potestatem redactis, nil prorsus annonæ in urbem importaretur; Philippinusque Auria cum octo Genuensium triremibus infesta maria redderet, ac sæpius commeatus, qui navigiis invehebantur, interciperet, brevique Veneta classis adfutura esset; inde circumseptos undequaque mari, terraque fame ad deditionem compulsum iri. Imminentium itaque periculorum molem animo versantes, antevertere hostem, atque ante adventum Venetæ classis confligere cum Auria decreverunt. Quamobrem Ugo Moncata, Prorex Neapolitanus, præter sex triremes, biremes quatuor, duas celoces ad prælium instrui jussit, hisque aggredi Aurianas triremes parat, vel militum virtute, ac robore, vel navigiorum numero, quo superior erat, victoriam se adepturum ratus; qua spe multi ex proceribus inflati, veluti certam manu victoriam tenentes, triremes conscendere: in primis Moncata, deinde Vastius Marchio, Princeps Salernitanus, Ascanius Columna, Joannes Gevara, atque alii, quos prælii spectandi haud incuriosa voluptas ceperat. Universæ classi præerat Sanctacrucius cum nongentis tormentariis militibus. Portu itaque provecti, prandio primum ad Capreas, insulam, hilariter sumpto, instructa acie ad hostem invadendum profecti sunt, qui cum suis triremibus in Amalphi litore prope promontorium, quod Ursum vocant, detinebatur. Auria neque inopinato hostium adventu motus, quippe qui jam ab exploratoribus omnia noverat, neque impetu perterritus, maritimarum rerum experientia, atque usu excellens, prælium minime detrectare, sed strenue hostes excipere statuit. Ipse cum quinque triremibus ultro adversus hostes progressus Lomellinum admonuit, ut, tribus aliis triremibus longe in altum specie fugæ deductis, dum cum hoste confligeret, inardescente pugna, a latere, ac tergo omni conatu invaderet. Consilio vel virtus, vel fortuna favit; nam Philippinus obviam hostibus factus, ingentique tormento, quod *Basiliscum* vocant, e sua triremi disploso, Moncatæ triremis perculsa est, ac momento quadraginta milites, in quibus triremis Præfectus, absumpti sunt: reliquis deinde minoribus tormentis excussis, ingentem

Sanctacrucius Hispanicæ classis imperator Philippini Auriam aggreditur.

stra-

ſtragem edidit. Contra vero ab hoſtium tormentis Præfectus Auriæ interfectus, navarchus vulneratus; cumque propius acceſſiſſent, ſclopettis, atque aliis armis res agebatur, Genuenſibus hoſtium ictus celeritate, ac dexteritate eludentibus. Dum acerrime utrinque pugnatur, tres, quæ cum Lomellino erant, triremes ſupervenere, impreſſioneque facta, victoria Auriæ aſpirare cœpit: nam Moncata vulneribus confoſſus, lapidibus, atque ignibus, qui e malis triremium jaciebantur, obrutus, dimicans occubuit. Quatuor triremes hoſtium demerſæ, biremes captæ, duæ tantum, victoriam penes hoſtem eſſe, cum animadverterent, vix fuga ſaluti conſuluere. Vaſtius Marchio, atque Aſcanius Columna, Princeps Salernitanus, Sanctacrucius, Camillus Columna, atque alii nobilitate, & virtute clari in poteſtatem Auriæ venere: occiſorum numerus ſupra mille fuit, quamvis non ſine Gallorum clade. 1528

Fœderatorū contra Hiſpanos victoria. Ugonis Mōcatæ obitus.

Cæſareani Duces a fœderatis capti.

Devictis maritimo prælio hoſtibus, Lautrechius ſpe Neapoli potiundi erectus, certum victoriæ appropinquantis fructum prope tenere videbatur, atque eo magis, quod Petrus Landus Venetæ claſſis imperator cum viginti triremium numero ſupervenerat; qui prius in Apuliam profectus, cum in Maſſenſem ſinum ſe recepiſſet, omnia oppida, quæ ex fœdere Venetis contigerant, adeptus fuerat, nempe Tranium, Molam, Polinianum, Monopolim, Iapigium, atque Brunduſium, cujus urbis tantum arces a Cæſareanis tenebantur; Auguſtinoque Amulio Legato totius oræ, atque urbium cuſtodiam mandaverat. Ipſe Neapolitana litora legens, ſex triremibus Gajetæ, totidem Cumis ad propugnandam oram poſitis, cum reliquis maria urbi proxima præterlabens, adeo clauſerat, ut nil commeatuum ad hoſtes importari poſſet; atque iis, qui ad animalia abigenda nonnunquam exire conſueverant, itinera adeo intercluſerat, ut ceteris aditibus vel ablatis, vel aquarum illuvie præpeditis, cum aliquantiſper excurrere loca mari proxima coacti eſſent, tormentorum, quæ ex triremibus Venetis diſplodebantur, metu intra mœnia ſe continerent. Molas quoque nonnullas frumentarias occupavere, quibus ad molenda frumenta Cæſareani utebantur, ut iis ademptis, cum facultas ex tritico farinas conficiendi non adeſſet, coquere illa, atque militibus diſtribuere cogerentur. Laboranti vero multarum rerum

Petri Landi ad Neapolim adventus.

Hiſpanorū inopia.

1528 rum inopia Lautrechii exercitui ſubveniebatur, omnia ea, quæ ad victum neceſſaria eſſent, Venetorum claſſe ſuppeditante. Cum vero Barbeſium cum pecunia in ſtipendia militum eroganda e Gallia miſſum fuiſſe hoſtibus allatum eſſet, Ferdinandus Gonzaga cum turma equitum, & ſclopettariorum manu urbe egreſſus eſt, ſi quamcelerrime illos invaderet, antequam ſubſidia a Lautrechio mitti poſſent, ratus pecuniam ſe erepturum. Venetus Imperator, militibus e triremibus in terram expoſitis, Galliſque ſociatis, ſtrenue hoſtium impetum ſuſtinuit, donec Valerio Urſino, Ugoneque Pepulo ſupervenientibus, quorum alter Venetos, alter Florentinos ductabat, hoſtes repulſi ſunt; licet Ugo nimium fugientes inſequutus captus a Cæſareanis fuerit. His fiebat, ut fœderatorum confirmatis animis, hoſtibus maximis rerum anguſtiis oppreſſis, ſpes tandem feliciorum eventuum objiceretur; ac nil magis victoriæ curſum remorari, quam illorum in omnem eventum durata conſtantia videretur. Commeatuum invehendorum ingens inopia, ac difficultas; peſtifera lues in vulgus, & milites graſſabatur; Germanorum nutans diſciplina, quorum ſæpe nonnulli ad Gallos tranſibant: neque alia re magis quam Principis Arauſionenſis, qui, Ugone Moncata defuncto, Proregis munus ſuſceperat, auctoritate, & gratia continebantur.

Cæſareanorum conſtantia in Neapoli tuenda.

Verum quod ingenti ſumptu, ſummo labore, ac ſtudio copiarum maritimarum, & terreſtrium ad Neapolim expugnandam comparatum fuerat, nullis hoſtium vel fractum, vel debilitatum viribus, ſenſim ſua ſponte conſeneſcere, ac labare, & veluti quodam fato concidere, ac ruere cœpit: graviſſimis, & lethalibus morbis exercitum invadentibus, qui ex uliginoſis locis multarum aquarum copia obſitis, paulatim ortum duxerant, & ingraveſcente autumno incrementa ſuſceperant. Inde neque opera ad civitatem oppugnandam perfici, miles tabe confectus ſegnius munera obire; inde difficultas annonæ ſenſim invadere; ægritudinibus, atque interitu cuncta impleri, ut non tantum ad infimos, atque gregarios milites, ſed etiam ad inſigniores, Duceſque ipſos ea labes pertingeret. His rebus Lautrechius mirum in modum angebatur, quocumque ſe verteret, quidquid decreviſſet, horridæ, atque funeſtæ rerum facies ante oculos obverſabantur. Pergeretne ob-

Morbi lethales in fœderatorũ exercitu.

fir-

firmato animo in urbe obſidenda? internecio pene totius exercitus, innumera incommoda, ac pericula, quibus tot objectare milites, & duces ad deſperatum prope rei eventum neceſſe erat, remorabantur. Laxaretne obſidionem, atque copias ſubduceret? victoriam, qua paulo ante illius animus exultabat, perpetuo dedecore hoſtibus relinquere ſibi videbatur, collectamque tot laboribus gloriam ſua ſponte corrumpere. Omnium fere ducum ea erat ſententia, ut, per proxima oppida militibus diſtributis, ægrotos reficeret, ac morbi ſævitiem, qui contactu in dies majores ſumebat vires, quoad fieri poſſet, lenire niteretur. E licet tot undique circumſtantium malorum vi nullus fere locus aliter conſulendi eſſet: attamen Lautrechius præclaram ſibi elabi rerum agendarum gloriam minime pati poterat. Remiſſa quippe oppugnatione, copiiſque remotis ab urbe, noverat hoſtes, qui equitatu pollebant, non amplius mœnibus ſe coerceri paſſos, aditum ſibi ad ſuas copias, qua poſſent, invadendas facturos: ſemel amoto exercitu, propinqua hyeme haud facile ampliſſimam urbem denuo arcta circumcingi obſidione poſſe. Solicitabant animum nuncii, quibus quæ in reliquis regni provinciis proſpera acciderant, perferebantur; Simeonem Romanum, quem in Brutios miſerat, deditione omnem fere regionem Gallorum nomini mirifice addictam in poteſtatem recepiſſe; oppida, & Apuliæ portus Venetis acceſſiſſe; Aprutianos Gallis parere; prope Hiſpanam gentem Neapolitano regno ejectam: tot, ac tanta victorum præmia, tot labores uno hoc facto aut delendos, aut perficiendos eſſe; cum primum omnia huc conſilia, atque conatus verſi fuerint, ut Neapoli expugnata, bellis, atque ærumnis finis tandem imponeretur. Attamen tutiora conſilia incertis forſan, ac dubiis antelata eſſent, niſi Lautrechii mens, vel fatum obſtitiſſet: nam ille natura nimium ſibi arrogans, neque audire, neque aliorum opinionem ſequi aſſuetus, quæve ſemel probaſſet, ægre improbare ſolitus, nullis aut ſuaſionibus, aut rationibus ad amovenda caſtra impelli potuit; licet quotidianis funeribus exercitus abſumeretur, cum Pontificis Nuntius, Aloyſius Piſanus legatus, ac Petrus Peſareus obiiſſent, & plerique exitialibus correpti morbis Cajetam, atque ad vici- 1528

Simeonis Romani in Brutios progreſſus.

Lautrechii in caſtris non amovēdis pertinacia.

Aloyſii Piſani, & Petri Peſarei obitus.

1528 vicina oppida, ut deferrentur, curarent; atque haud pauci ſigna deſerere cogerentur.

Andreæ Auriæ a Gallis alienatio.

His, veluti cumulus, acceſſit, quod Andreas Auria Gallorum pertæſus ad Cæſaris partes tranſiverat: cujus conſilii quamquam non exigua argumenta antea præſetulerat; Gallis tamen vel neglecta, vel levioribus, quam oportuerat, remediis tentata fuerant. Nam Auria cum minora ſuis virtutibus, ac pro Gallorum Rege geſtis rebus, præmia ferre ſibi videretur, pollicitationibus, divitiarumque, & honorum ſpe a Carolo illectus, avertere animum a Gallis cœperat, magnam ſibi injuriam inferri arbitratus, quod in maritimi imperatoris dignitate, *Admirallum* Galli vocant, Barbeſius illi antelatus fuiſſet; quod viginti aureorum millia in annuum ſtipendium ad claſſem inſtruendam tributa minime perſolverentur; ſibique obnixe ſæpius a Rege petenti, ut quod jus Genuenſes in Savona civitate habebant, patriæ reſtitueretur, id pernegatum fuiſſet. His, atque aliis agitatus ſtimulis flectere animum ad Cæſareanos cœpit, altiore forſitan conſilio, ut, Genua libertati reſtituta, ingens ſibi ob pietatem in patriam nomen apud cunctos mortales compararet, ſuæque dignitatis faſtigium firmioribus fundamentis innixum confirmaret, ac ſtabiliret. Hæc per Vaſtium Marchionem cum Cæſare agebat, immemor inveterati in Hiſpanos odii, quod ob direptam, ac vaſtatam ſuperioribus annis patriam altæ repoſitum menti retinuerat. Quæ ſane omnia non ita contegi poterant, quin aliquis futuræ defectionis index appareret; & Pontifex, ad quem Auriæ cogitationes nuntiatæ fuerant, Gallo ſignificaverat, cum Auria mitius agendum eſſe, nihilque prætermittendum, quod ad hominem in fide erga ſocios retinendum ſpectaret, ne ſuam auctoritatem, qua plurimum apud Genuenſes pollebat, atque haud exiguas vires ad hoſtes transferret. Rex, qui nihil hujuſmodi verebatur, primum contemnere; mox malo remedia adhibere conatus, cum vires invaluiſſent, nequivit: Pontificemque hortabatur, ut Auriam ad majora ſpirantem Eccleſiaſtico ſtipendio, ac dignitate in ſuam militiam adſcitum decoraret. Ille hanc in rem ſe propenſum ajebat; verum, ne quid, quod Cæſari moleſtum eſſet, efficeret, voluntati vires deeſſe affirmando, moras nectebat. At ne quid Rex prætermit-

Clemens Auriæ tractationes Gallis ſignificat.

mitteret, Petrum Franciſcum Nuceriam ad Auriam miſit, ut denuo regio ſtipendio cum Savona oblato, viginti aureorum millibus, quæ jam meruerat, ſolvendis, totidem pro lytro Arauſionenſis Principis, quem dum captivum teneret, Rex Madriti, inita cum Carolo pace, libertate donaverat, permulceret. Sed inclinatum jam Auriæ, ac prope devinctum Cæſareanis animum, flectere, ac dimovere non potuit. Itaque tandem his ad Cæſarem conditionibus acceſſit; ut *primum, omnibus, quæ adverſus Hiſpanum nomen geſſerat, oblivione deletis, duodecim triremibus Cæſari militaret; ſexaginta aureorum millia in ſingulos annos perſolverentur; Genua ſub Caroli patrocinio libertate frueretur, Savonaque civitas eidem ſubjiceretur.* 1528

Petrus Franciſcus Regis Galliæ mãdato nititur in ejus ſtipendiis Auriam cõfirmare.

Andreæ Auriæ ad Cæſareanos acceſſio.

Ex hac Andreæ Auriæ ad Cæſarem tranſitione quamplurima fœderatis, eaque gravia accidere, Neapoliſque obtinendæ pene ſpes omnis ſucciſa fuit. Nam Philippinus Auria cum ſuis triremibus diſcedens, Venetos ad intermittenda vinearum opera, in quæ remigum turmæ ſedulo incumbebant, coegerat, ut maritimæ cuſtodiæ operam navarent; Barbeſiuſque maris præfectus, qui cum ſexdecim triremibus e Maſſilienſi portu ſolverat, Savonæ tempus terebat, duobus fere peditum millibus, quibus ſubveniendum Lautrechio erat, ad Genuam in hoc rerum diſcrimine tutandam miſſis. Et licet Neapolitani regni proceres, qui Gallis favebant, Gravinæ nempe, & Caſtri Duces, ut Lautrechio ſuppetias ferrent, delectu militum habito, augere illius copias niterentur, parum adjumenti ad belli exitum afferre poterant. Cunctis rebus in pejus quotidie ruentibus; cum, neque ſubſidia e Gallia advenirent, nec militum delectus, qui in Neapolitano regno habebantur, tanti eſſent, ut inſtaurando exercitui, ac muneribus militaribus obeundis ſufficerent; in caſtris omnium rerum egeſtas, hoſtium equitatu quæ importabantur ſæpius avertente; aqua laborari cœptum, aquæductibus ab hoſte fractis; inde tot malorum cumulus ingruerat, ut paſſim militum cohortes contage, ac labe morbi tabeſcerent; reſtinctus militum vigor; torpor obortus; generoſus mentis impetus ſocordia, & abjectione corruptus, vix ſuſtinere arma, quibus ſe tegerent, vel hoſtem oppugnarent: immo nonnunquam illis abjectis, diſciplinam,

Barbeſius ſubveniendi Lautrechio mandata non exequitur.

Gallici exercitus conſternatio.

1528 nam, ac militaria ſtudia negligere; nullus ordo; non parere ducibus; ſumma omnium rerum deſperatione ingens victoriæ ſpes commutata; quamplures caſtra deſerere; duces, ut ſaluti conſulerent, ab exercitu diſcedere; reliqui in caſtris morbo correpti nihil ad præſentem rerum ſtatum, fortunamque ſublevandam moliri. Tandem Lautrechius curarum ingenti mole preſſus decubuit; cum undique circumſtantia pericula cerneret, ſeraque pœnitentia actus, quod magis ſibi ipſi fidere, quam aliis credere voluiſſet. Igitur morbi vi intrepidam mentem, vividamque animi aciem conſternante, neque quidquam agere, neque conſilia capere valebat: reliqui duces nimia illius ſeveritate deterriti cautius, ac ſegnius res gerebant. Ipſe aliquantiſper morbo levatus, nonnihilque priſtini vigoris aſſumpto, lapſa reſtituere, reluctantes præceptis milites pœnis coercere, augere copias nitebatur; nonnullis Epirotarum equitum turmis Surrento Venetis militantibus evocatis; Florentinos urgendo, ut duo millia peditum in ſupplementum exercitus mitterent. Verum nulla vi, nullo conatu impendenti jam fortunæ obſiſti poterat: quantum enim fœderatis copiis animorum ademptum, tantum hoſtibus auctum fuerat, qui quotidie mœnibus egreſſi uſque ad Gallorum caſtra excurrebant; impedimenta, calones, & lixas abducendo, itinera infeſta reddendo, regionem circumquaque vaſtando, ac ne a Veneta claſſe aliquid in caſtra inveheretur, prohibendo. At Lautrechius denuo multis laboribus, & ſolicitudinibus confectus, graviori morbo correptus xvij. kal. ſeptembris exceſſit.

Lautrechii morbus.

Hiſpanorũ excurſiones.

Lautrechii obitus.

In Salaſſiorum Marchionem ob illius obitum omnium rerum pondus inclinabat. Is, reliquis ducibus in conſilium vocatis, caſtra movere decrevit; cum præcipue Capua in poteſtatem Cæſareanorum conceſſiſſet: qua ex re non parum incommodi exercitui acceſſerat, ac ſeſe quoque recipiendi difficultas addita fuerat. Itaque copiis tria in agmina diſtributis, ſilentio, ut hoſtibus inſequendi facultas eriperetur, iij. kal. ſeptembris, oriente ſole, iter Averſam arripuere. Neque vero Cæſareanos fœderatorum diſceſſus ita latere potuit, quin extremam aciem adorti, quam Paliſſius, & Camillus Triultius ductabant, magno Gallis detrimento fuerint; quamplurimis fugatis, atque inter-

Salaſſiorum Marchionis in Lautrechii locum ſucceſſio.

Capua ad partes Cæſaris accedit.

Gallorum exercitus Averſam petit.

interfectis, ac paulo poſt peditatu Hiſpano aucti ulterius celerrime progreſſi, cum ad mediam perveniſſent aciem, cui Navarrus præerat, turbatis ordinibus, captivum egere ducem. Salaſſianus, & Guido Rangonius, qui cum prima acie caſtris exierant, incolumes Averſam pervenere; quos ſtatim, Cæſareanis inſequentibus, obſeſſa urbe, & ad ſummum periculum redacta, ſponte ſe victoribus Galli dedere, magno mortalium rerum viciſſitudinis documento; cum ingentes copiæ numero militum, ac robore inſignes, quæ Hiſpanis exitium portendebant, brevi intervallo disjectæ, & diſſipatæ fuerint; victoriæque monumenta Gallorum extiterint ſepulcra. Inde fœderis exiſtimatio nedum imminuta, verum etiam collapſa; & Veneti, qui omni bellico apparatu inſtructam claſſem, copias quoque terreſtres, & cives inſignes in eam expeditionem contulerant, ſummo dolore perculſi, non modo ex intercepto tot laborum fructu, ſed etiam, quod ægre oppida atque urbes in ſuam poteſtatem receptas, deleto Gallorum exercitu, defendi poſſe animadverterent. 1528

Hiſpani extremam Gallorum aciem aggrediuntur & fundunt. Petrus Navarrus a Cæſareanis captus Salaſſius Comes & Guido Rangonius Averſam Cæſareanis tradunt.

His malis acceſſit, quod Genua peſtilentia vexata, atque fere cunctis civibus mortis metu urbe egreſſis, Andreas Auria opportunitatem nactus, inopinato cum triremibus, favore populi ſubnixus. qui plauſibili libertatis nomine captus fuerat, urbem ingreſſus, immutata Reipublicæ forma, Genuenſes in clientelam Cæſaris ſe recipere coegit. Neque huic malo obviam ire Theodorus Triultius potuit, militibus peſtilentiæ lue ad ſummam paucitatem redactis; cumque ægre in arcem ſe recepiſſet, a fœderatorum ducibus, qui in Gallia Ciſalpina erant, ſubſidia mitti flagitabat, quibus amiſſam urbem denuo ſe occupaturum pollicebatur. Tria millia peditum Germanæ, & Helvetiæ gentis Genuam verſus mittere decrevere, ex iis, qui Alexandriæ Gallis in Italiam venientibus jungendi erant. Interea dum ea, quæ diximus, Neapoli agerentur, Franciſcus Borbonius Lutetia diſcedens, Lugduni, quæ in Italicam expeditionem neceſſaria erant, comparabat, atque a Senatu, ut quam celerrime Alpes tranſgrederetur, impellebatur, quo Antonii Levæ vires, & conatus præcideret: ac Franciſcum Contarenum Legatum Eporediam in Subalpinis, ut Comitem Sancti Pauli exciperet, & ſtipendii partem, quæ Reipublicæ obvenerat, quinque Germanorum millibus perſolveret, miſerat; Legatoque Mauro ſcribenti Germanos

Andreas Auria Genuam occupat. Theodorus Triultius in Arcem Genuenſem receptus ſubſidia poſtulat.

Franciſcus Contarenus legatus ad Eporediam ut Borbonium exciperet.

1528 manos pedites ducentos, qui hoſtibus militabant, ad noſtros tranſire velle, hac in re Senatus ſententiam exquirenti, injunctum, ut non modo iſtos, ſed quotquot ad exercitum accedere vellent, exciperet. Aderant Reipublicæ ea tempeſtate, novis delectibus auctis copiis, in Gallia Ciſalpina decem & ſeptem peditum millia, partim in urbium ſubſidiis diſpoſita, partim patentibus campis ad prælium cum hoſtibus conſerendum inſtructa. Bergomi, quod finibus hoſtium proximum erat, tria millia quingenta; Veronæ duo millia; totidem fere Brixiæ; quatuor Italorum millia ſub imperatoris ſignis continebantur, præter Epirotas. Crema, Aſolum, Ponſvici, Vicetia, & aliæ arces, atque oppida, quod ad ſummam reliquum erat, abſumebant: ad hæc mille quingenti leviores equites, octingenti cataphracti; ſtipendia iis menſtrua nonagintaquinque aureorum millia perſolvebantur. At Brunſuicenſe Duce, ut diximus, in Germaniam profecto; cum propediem Sancti Pauli Comes Alpes cum exercitu trajecturus eſſet, univerſis collectis copiis, ad Inſubres penitus obtinendos, Hiſpanoſque ex ea regione pellendos aditus patefieri videbatur; Urbinate de totius belli adminiſtratione ita ſtatuente, ut Laus opportuno loco ſita, vel ad Mediolanum oppugnandum, vel ad Bergomum, & Cremam Reipublicæ urbes propugnandas validioribus præſidiis firmaretur: ipſe, cum primum Galli iter in Italiam arripuiſſent, Pado trajecto, Venetorum copiis Gallicis junctis, hoſtes opprimere conaretur: quod ut quamprimum fieret, Galeatius Vicecomes a Rege orator Venetias miſſus fuerat, qui Senatum ad copias cum Comitis Sancti Pauli exercitu conjungendas hortaretur, atque ut ſubſidia quamprimum Genuam mitterentur, urgeret.

Mandata Senatus Joanni Mauro legato.

Venetorum copiæ in Gallia Ciſalpina.

Galeatius Vicecomes Regis Galliæ legatus ad Venetos.

Franciſci Borbonii in Italiam adventus.

Jam prope julii menſis finis aderat, cum Borbonius in plana Ciſalpinæ Galliæ deſcendit; quinque peditum millia, quingentos cataphractos Gallicos, totidem leviores equites ductabat. Urbinas Senatus juſſu, ut coram de communibus rebus cum illo verba faceret, Monticulum oppidum ad ripam Padi poſitum ſe contulit. Ibi diverſis ſententiis actum: Urbinatis ea erat, collectis viribus, bello in Inſubribus incumbendum, Antonio Leva Mediolano ejecto, cuncta in Italia proſpera futura: non enim hoſtes, unde copias ſupplerent, ex Germania evocatis militibus, habituros; neque facile ex aliis regionibus

Urbinatis cum Borbonio ad Monticulum colloquium.

bus tantam commeatuum copiam, quanta in dies ex uberrimo Inſubriæ ſolo exercitui ſuppeditabatur, adfuturam: hinc debilitatis, ac fractis hoſtium viribus, nihil magnum auſuros. Comes Sancti Pauli contra, Neapolitanam expeditionem deſeri e re communi non eſſe cenſebat, ne hoc metu ſoluti hoſtes Antonio Levæ ſubſidia mitterent, quique nunc noſtris ad obſiſtendum minime pares forent, novo aucti auxilio, atque ſubnixi augerent ſpiritus, & æquo nobiſcum certamine congredi auderent. Inter hæc diſcrepantium Ducum conſilia media quædam inita eſt ratio, qua non prorſus Neapolitanæ res deſtitui viderentur; ſed tota belli vis in Galliam Ciſalpinam effunderetur. Itaque Apuliæ urbes nomini Veneto addictas firmare; copias inſtaurare; novum aliquod facinus aggredi decretum eſt; Senatuſque Auguſtino Amulio legato, ut claſſem ad litora Apuliæ appelleret, mandavit, inſtauratiſque oppidorum, atque urbium, quæ Gallo, & Veneto parebant, præſidiis, Brunduſii arces oppugnando adoriretur; & Rentio Ceriti, Amalphitanoque Principi, qui poſt captivitatem Gallis acceſſerat, in eas oras ex Hetruria cum quinque peditum millibus, ac trecentis equitibus profecturis, octo triremes, atque alia navigia tranſmiſſa, ut Anconæ in Apuliam tuto trajicere poſſent. Claſſem augeri, atque inſtaurari juſſum, tum ad hoſtes variis in locis diſtinendos, tum ut validioribus viribus impetus in Neapolitanos fieret. Gallorum Reg, ob Andreæ Auriæ ad partes Cæſaris acceſſionem, claſſem Gallicam numero, ac viribus augere cupienti, & a Senatu duodecim triremes petenti, quas Maſſiliæ, ac Genuæ ad bellandum inſtrui in animo habebat, ſatis ultro factum eſt: & poſt Neapolitanum caſum, ut quo acerbior ſeſe fortunæ facies, tot undique circumfluentibus malis, oſtendiſſet, eo altius regium animum erigeret, inexauſtaſque potentiſſimi Regni vires vehementiori nixu exerere niteretur, Senatus ſuadebat. Florentinos præterea, ac Ferrarienſem, ne adverſis humanæ ſortis ictibus frangerentur; ſed, ut ad bellum in Apulia inſtaurandum, quaſcumque poſſent opes conferrent, hortabatur. Qui nulla in re publicis defuturos commodis præſeferebant; illi Hetruriam; iſte Mutinam in omnem eventum novis militum delectibus firmaturus.

1528

Auxilia ad firmandas Apuliæ urbes a fœderatis decreta.

Triremes Regi Galliæ a Venetis tributæ.

Interim cum jam Gallorum copiis Venetæ ſe adjunxiſſent, Mediolanum verſus movere caſtra, & ad Landrianum perve-

1528 nere; ſed urbe exercitu, ac commeatu ab Antonio Leva firmata, oppugnationem in aliud tempus differre Duces decreverunt, Ticinumque aggredi ſtatuunt, infirmo militum præſidio, quod pedites mille non exceſſerat, urbe ſe cito potiri poſſe rati. Igitur quamcelerrime, ne conſilii hoſtes certiores facti aliquid in noſtros molirentur, Ticino univerſis copiis circumſepto, magno impetu mœnia quatere tormentis cœpere, quæ nuper e Venetorum oppidis huc, Urbinatis cura, adverſo Ticini flumine invecta fuerant; brevique ſtrata magna murorum parte, ingreſſum experiri in urbem ſtatuunt. Ut priores Venetorum copiæ aditum aperirent, ſorte obvenit; ac dum omnia ad dimicationem conſerendam comparantur, Helvetii reluctari viſi. Id cum ab Urbinate animadverſum eſſet, dextra vulnere uni ex illorum ducibus inflicto, qui, ſe excepto, nemini parituros ſuos milites dixerat, atque eodem momento tormentis in illos verti juſſis, inſolentiam, ac temeritatem fregit. Itaque magno ardore animi, qua diſturbata, ſoloque æquata mœnia erant, pugna cœpta. Urbini Dux inter primas acies, turba ſuorum ſeptus, ubi hoſtes conferti majore nixu ab ingreſſu arcere noſtros nitebantur, fortiter dimicans, ſummi ducis, ſtrenuique militis laudem eo die tulit; atque inter militum ductores non vulgaris Calaciæ Comitis, & Antonii Tiphernatis virtus emicuit. Ticinum captum, direptum, milites fere omnes præſidiarii cæſi; arce poſtmodum a Galeatio Birago, qui cum iis, qui cædi ſuperfuerant, in illam ſe receperat, deditione recepta, vitæ incolumitate pacta, Germaniſque Mediolanum, Italis ad domos cuique ſuas commeatu permiſſo. Victoriam Patres Senatus literis Franciſco Borbonio Gallorum Duci gratulati ſunt, atque illi pro egregie navata opera gratiæ actæ. Ex illius ſane urbis expugnatione fœderatorum res ſpiritus denuo ſumere, præſentique beneficio & apud cunctos opinione incrementa accepturæ videbantur, cum Novaria, vicinaque oppida in noſtrorum poteſtatem conceſſiſſent, eo majore hoſtium detrimento, quod ex iis locis quamplurima ad illos inopia ſublevandos Mediolanum antea importarentur.

Ticinum fœderati aggrediuntur.

Urbinas, Helvetiorũ duce confecto, alios obtemperantes reddit. Urbinatis virtus.

Ticinum captum & direptum.

Novaria & alia oppida a Borbonio capta.

Verum iis, quæ felicibus adeo auſpiciis cœpta in Inſubribus gerebantur, Genuenſium res obſtabant. Cum enim Franciſcus Rex ingentem ex urbis illius defectione animo moleſtiam percepiſ-

ſet;

ſet; quippe qui ex ea, & loci ſitu, & maritima, qua plurimum Genuenſes pollent, diſciplina, haud exigua commoda in Italicis præſertim expeditionibus accepiſſet, nihil non moliri decreverat, ut amiſſa civitas denuo in illius poteſtatem concederet. Itaque Franciſco Borbonio mandaverat, ceteris prætermiſſis, id unum curaret, ut detrectantes Genuenſes, dicto regio obtemperantes redderet. Tria peditum millia antea, ut diximus, quo Genuæ rebus ſubveniret, miſſa fuerant: ii ob ſtipendia ſtatutis temporibus minime perſoluta, iter ingredi abnuerant: inde Theodorus Triultius, qui arce detinebatur, multis undique difficultatibus circumſeptus diutius ſe ſuſtinere non poſſe, deditionemque facturum, ni cito ſubſidia acciperet, ſignificabat. Borbonius totus in eo erat, ut Genuæ quamprimum opem ferret, aſpirantiſque fortunæ auram negligens, omnia de Mediolano expugnando conſilia abjecerat, atque ab Urbinate ſummopere flagitabat, ut, cum Venetorum copiis itinere arrepto, quo tutius res ad exitum perduceretur, eodem contenderet: neque vero quem ex Ticini expugnatione, ex incommodis hoſtium, & Mediolanenſium deſperatione, qui a Cæſareanis omnia acerba, atque intoleranda patiebantur, fructum amitteret, diſpiciebat. Sed hæc Borbonii conſilia Senatui minime probabantur, tum quod victoriæ ſpes, quæ jam præ manibus habebatur, hac conſiliorum immutatione deſereretur; tum quod minime ſuis rebus conducere arbitraretur, univerſas fere copias trans Apenninum mittere, Bergomumque & Cremam in finibus hoſtium ſatis haud dubiis periculis objectare; ac Franciſco Sfortiæ aviti recuperandi imperii opportunitatem, quæ affulſiſſe videbatur, eripere. Ea de re ad Franciſcum Borbonium Senatus ſcripſerat, hortatus, ne feliciter cœptam Inſubrum expeditionem deſereret: Mediolano occupato, cuncta proſpere ceſſura; quacumque ſe fœderati exercitus converterint, nullas obſiſtentium vires experturos. Adeo Borbonii fixa erat menti concepta ſemel de Genua tentanda ſententia, ut cum neque ratione, neque adhortationibus ab ea dimoveri poſſet, univerſis Gallorum copiis, trajecto ad portum Stellam Pado, iter per Hetruriam Genuam verſus facturus proficiſceretur. Venetorum copiæ ad Ticinum, tum ad hoſtes coercendos, tum ut Genuenſibus rebus quatenus fieri poſſet, fa-

1528

Mandata Gallorum ad Borbonium, ut Genuam adoriatur.

Theodorus Triultius per nuncios, ſe ad extrema redactũ ſignificat.

Franciſci Borbonii cõſilium de Mediolanẽſi expugnatione relinquenda.

Venetorum literæ, ut Borbonium ab expeditione Genuenſi demoveant.

Franciſcus Borbonius in Genuenſes proficiſcitur.

1528 faverent, ſubſtitere; cum ad novas oppidorum oppugnationes impares eſſent, vehementer imminuto numero militum, qui præliorum, & certaminum ſpe, direptionum, & prædarum cupiditate, ſub ſignis continebantur. Huc acceſſerat, quod complures ſpe illecti, Gallis juncti Genuam contenderant: quapropter novos delectus haberi, ac tria militum millia in ſupplementum reliquis copiis addi Senatus juſſit. Hoſtes de Borbonii itinere certiores facti, Genuam valido militum præſidio firmaverant, omnibuſque iis rebus, quæ ad ſuſtinendum hoſtium impetum neceſſaria eſſent, muniverant. Borbonius, qui jam cum copiis iter emenſus haud longe ab urbe ſubſtiterat, cum vires ad facinus aggrediendum pares non haberet, ſpe illius potiundæ dejectus, regredi in Inſubres ſtatuit, ſtationem Alexandriæ habiturus; ac ibi duo Germanorum militum millia, qui Lugduno in Italiam iter habebant, præſtolaturus: pecunia laboranti cum a Senatu octo aureorum millia commodari ſibi petiiſſet, ultro miſſa ſunt. Per eos dies Petrus Franciſcus Pontremoli ortus e Galliis cum pecunia ſupervenit; atque inde Borbonius animo confirmatus augere exercitum, ac decem peditum millium delectum habere decrevit; cum interim Urbinas, Sfortiæ militibus ad præſidium Ticini relictis, cum reliquis copiis ad Abduæ fluminis ripas conſediſſet, nihilque, quod ad augendum, atque inſtaurandum exercitum pertineret, prætetermitteret, quo denuo firmiori conſilio duplici exercitu Mediolanum aggredi poſſent: ita enim Franciſcus Borbonius, atque Urbinas Venetarum copiarum imperator ſtatuerant, cum, ut de omni re conſulerent, ad divi Nazarii oppidum conveniſſent.

Genua a Cæſareanis munita. Franciſcus Borbonius, Genua relicta, Alexandriam ſe cõfert.

Franciſcus Borbonius copias auget.

Urbinatis & Borbonii ad Divi Nazarii colloquium.

Theodorus Triultius de Borbonii diſceſſu certior factus, omni ſubſidii ſpe deſtitutus, dedere arcem Genuenſibus coactus fuit, quam populus furore correptus, ac nomine libertatis concitatus ſtatim diruere, & diſturbare cœpit, donec ſolo penitus æquaretur. Eadem facilitate Savonæ civitas in Genuenſium poteſtatem conceſſit, inſperatæque libertatis auctorem Andream Auriam ſummis extulere laudibus, publiciſque monumentis ære, ac marmore inciſis illius memoriam ob ſingulare beneficium celebrem ad poſteros tranſmiſerunt. Rempublicam diverſis civium factionibus laborantem ad meliorem formam redigere; popularem libertatem, vel potius libidinem coercere co-

Theodorus Triultius arcem Genuenſibus tradit.

Genuenſes reformatores eligunt, ut partam libertatem firment.

nati;

nati; id ut maturo consilio consequerentur, duodecim cives, quos Reipublicæ *Reformatores* vocarunt, creavere; atque ut tum primum nascentem libertatem foverent, ac firmarent, summo cunctos Principes studio, & observantia se prosequi vulgaverant; neque his, neque illis favere; in neutram partem propendere. Ad Franciscum Sfortiam Oratorem e Saulia familia Reformatorum nomine miserant, qui quo loco suæ res essent; partam libertatem; quo animo in Principes futuri, nunciaret. decreverat is Venetias accedere; sed de Senatus mente ambigens literas publicas miserat: mox Federicus Grimaldius, ac Georgius Ventus, qui negotiorum causa Venetiis degebant, suæ Reipublicæ nomine, ut ad Collegium aditus illis pateret, petiere. Introducti, Arausionense Episcopo Regis legato præsente: eorum oratio demissa admodum, officiorum, atque observantiæ in Venetam Rempublicam plurimis argumentis referta: partam Andreæ Auriæ ope libertatem ut conservarent, Senatum æquo animo ferret, rogarunt; a qua se minime aversum esse superioribus temporibus non obscure ostendisset; cum, urbe illorum obsessa, petentibus, ne a Veneta classe naves, quæ ad illius inopiam sublevandam frumenta invehebant, molestia afficerentur, Senatus decreto minime negatum fuerat: si Cæsareanos, atque Antonium Adurnum illis faventem urbe ejecissent, atque se in libertatem vendicassent, nulla re defuturum: id illorum mentibus insidere, atque haud exiguam spem concipere, libertati, ad quam adipiscendam cohortati fuerant, Rempublicam non adversam fore. Responsum a Senatu est: quæ Genuæ acciderint, summa animi molestia Rempublicam accepisse; immutatas temporum conditiones, ut ab indigna Cæsareanorum servitute eriperentur enixam fuisse; modo cum in Regis clientela conquiescerent, atque illius patrocinio fulti tutæ libertatis fructus perciperent; quid indignius efficere potuisse, quam Andream Auriam, qui nuper in Regem omnia hostilitatis signa ediderat, in urbem recipere; Gallorum copias arcere; classi regiæ damna inferre? hæc nisi ægre, ac summa cum indignatione intelligi non posse: jure magnanimi Regis arma in se ipsos lacessisse; fœderato, ac socio tam justa causa nulla in re Rempublicam defuturam. Audito Senatus decreto, nil ultra addidere, nisi se omni opera, & studio gratiam

1528

Genuenses oratore ad Sfortiam

Federicus Grimaldius & Georgius Ventus Venetum collegium adeunt.

1528 tiam Regis, mentem illius mitigando, imploraturos. Adjectum a Patribus Collegii eſt, nulla id ratione, niſi præclaris, ac recentibus in Regem meritis aſſequuturos.

Quod vero Genuenſes a rege ſe exemiſſent, Imperatorique acceſſiſſent, ut moleſte Senatus ferret, non una aderat cauſa; præcipua vero, quod civitatem, e qua aditus ad Italiam patebat, ſatius Regi amico parere, quam Hiſpanis ducebat, ne quam per tot annos terreſtribus copiis afflixerant provinciam, claſſe in Liguſticos portus, atque oras immiſſa, mari quoque vexarent; cum præſertim per omnium ora vulgatum eſſet, Cæſarem ipſum in Italiam cito venturum. Itaque Veneti nonnunquam Genuenſes hortari, ut Franciſco potentiſſimo Regi denuo adhærerent, in quo vires ad ſuam tuendam libertatem experturos; nec propenſam in ipſos voluntatem deſiderаturos affirmarent: nonnunquam denuo Genuæ oppugnationem inſtaurandam cenſebant, ut conceptas in Regis animo querelas delerent, quod ſuis copiis Theodoro Triultio ſubſidia non miſiſſent: verum, neque anni tempus, cum media hyems eſſet, nec copiarum imminutus numerus id patiebantur. Iiſdem de cauſis nihil adverſus Mediolanum moliri, licet urbs annonæ inopia preſſa, Antonii Levæ ægritudo, hoſtium vires labefactatæ mirum in modum allicere ad fortunæ aleam ſubeundam viderentur, crebriſque literis Senatus Urbinatem hortaretur, ne bene gerendarum rerum occaſionem labi pateretur. Verum ille parum viribus militum fidens, hyemis aſperitatem veritus, nil tentari abſque periculo poſſe arbitrabatur. Itaque fœderatorum duces in hyberna deducere exercitus decrevere: Urbinas cum copiis Abduam trajecit, tutoque, & commodo loco caſtra poſuit; Galli Alexandriam petiere, ut redintegratis viribus, appetente vere, prout rerum eventus expoſcerent, conſilia caperent. In Neapolitano regno, Lautrechio defuncto; Salaſſiorum Marchione capto; exercitu fere deleto, adhuc Apuliæ urbes, Tranium, Monopolis, Pulinianum, atque alia oppida Reipublicæ parebant, eaque omni ſtudio retinere Senatus decreverat: Barulum ſub Gallorum poteſtate erat; ne urbs illa in manus hoſtium, rebus omnibus in præceps ruentibus, concederet, Joannis Viturii legati Veneti virtus, ac diligentia effecerat; qui cum in Manfredonia expugnanda niteretur,

tur, de iis, quæ Neapoli acciderant, certior factus, triremibus magna militum manu impoſita, ſubſidia ad loca maritima miſerat; datis ad magiſtratus literis, quibus illos ad conſtantiam hortabatur. Tranium Camillus Urſinus cum copiis, Manfredonia relicta, ingreſſus fuerat; Monopolim Joannes Corradus Urſinus, Julius Montebellius, Horatius Carpenas: Rentius vero Ceres, cui Gallus vices ſuas obire mandaverat, Barulum præſidio tenebat, quo Simeon Romanus cum ſuis levioribus equitibus acceſſerat. Verum cum parvas noſtrorum copias in ea eſſe provincia, neque eo numero, ut defendere urbes, hoſtibuſque obſiſtere poſſent, nuntium Urſinus Senatui miſiſſet, qui præſentem rerum in Apulia ſtatum ſignificaret, atque ut copiæ augerentur, ſuaderet: a Senatu Viturio legato mandatum, ut copias Reipublicæ ad tria peditum millia augeret; Camillus Urſinus omnium copiarum ductor eſt creatus, mille aureis publicum ſtipendium auctum; ad eundem datæ literæ, ut Ceritem totius expeditionis principem, & caput ipſe cum aliis ducibus, & militibus obſervarent. In eandem ſententiam Joanni Viturio ſcriptum, adjectumque eſt, ſi aliquod aggredi facinus communibus viribus vellent, nunquam præſidia ex Reipublicæ urbibus, aut tormenta, aut munitiones amoveri ſineret; idque unum præ ceteris ſpectaret, ut eaſdem incolumes, & tutas præſtaret. Decem peditum millia in ea provincia fœderatorum erant; tria millia Venetis militabant; quinque ex Hetruria Ceres advexerat; duo millia Florentini, ac nobiles ex Urſina familia viri coegerant: equitatus ſeptingentis conſtabat; quadringenti Venetorum, trecenti Rentii erant. In Aprutianis Joannes Jacobus Francus Amatricem, Camillus Urſinus Aquilam, regionis caput occupaverant, Gallorumque vexilla erexerant, cunctorum populorum animis in Gallicum nomen mirifice propenſis; quo fiebat, ut inviſi illis ob imperii acerbitatem, intolerandaſque exactationes Cæſareani forent; quorum quingentos equites in iis regionibus turmatim adorti contrucidaverant. Veneti majori ſpe rei bene gerendæ erecti, quæ ad tenendas urbes neceſſaria in Apulia eſſent, importari juſſere: ſexcentos pedites ad præſidia urbium augenda e Dalmatia navi una longa, ac duabus triremibus miſere; quæ aſperrima hyeme cum navigarent, obor- 1528

Mandata Senatus ad Viturium, ut copias in Apulia augeat. Rentius Ceres ſupremus in Apulia Dux.

ta

1528 ta tempeſtate, Apuliæ litoribus illiſæ ſunt : qui in navi longa, & Baduaria triremi erant, e naufragio in litus evaſere ; ii, quos altera triremis (Capellam vocabant) vehebat, omnes fere undis abſorpti periere. Auguſtinus Amulius legatus, qui ſexdecim triremibus univerſam Apuliæ oram tuebatur, oppidanoſque in fide continebat, a Senatu Corcyram proficiſci ad claſſem inſtaurandam, atque augendam juſſus, quatuor triremes ad excurrenda proxima urbibus maria reliquit ; Corcyramque profectus omni ſtudio inſtaurare claſſem milite, ac remige nitebatur.

Veneta navis & triremes ad Apuliæ litora illiſæ.

Auguſtinus Amulius Corcyram ad claſſem inſtaurandam proficiſcitur.

Nam hoc tempore nulla major Patrum ſolicitudo angebat animos, quam ut claſſis, & navigiorum numero, & militum robore, qua Cæſareanæ obſiſti poſſet, pararetur ; cum & nuntiis, & literis Imperatorem quoque ingentem Barchinone in Hiſpania claſſem moliri afferretur, ut appetente vere in Italiam navigaret, cum fœderatis mari dimicaturus. Hæc omnia per oratorem Regi ſignificantur ; petitur, ut quamprimum adornari triremes, & naves actuarias, in quibus magna ad debellandos hoſtes vis eſſet, inſtrui juberet ; nihilque prætermittebatur, ut anni inſequentis initio & triremium numerus, & remigum, militumque robur quam maxime fieri poſſet, augeretur, atque Alexandro Peſareo legato nuper deſignato in mandatis datum, ut kal. januarii triremes in promptu haberet omnibus rebus ad profectionem inſtructas, atque adornatas. Idem Vincentio Juſtiniano notharum triremium Præfecto mandatum, quas ad decem numerum augeri Senatus decreverat. Per eos dies cum Urbini Dux copiarum terreſtrium Imperator a Senatu, ut ad inviſendas ditiones ſuas ſe conferre poſſet, impetraſſet, prius Venetias venit. Coram Patribus de ratione belli gerendi conſultum eſt : interfuere Galli Regis orator, ac Franciſci Borbonii nuntius Venetias miſſus. Regis legatus non tempus terere ; non deſidia labare militum animos oportere ; præclarum aliquod facinus aggredi ; in Inſubrum caput, Mediolani civitatem omnia conſilia, ac vires vertendas eſſe ajebat. Urbinas, qui militari fortitudini ſingularem prudentiæ laudem adjunxerat, non periculis objectare media hyeme copias, ſummopere imminutas, ſatius eſſe ducebat ; difficillimum fore hoc anni tempore, aquarum illuvie undique exun-

Rumor de Cæſaris in Italiam adventu. Veneti claſſem augent.

Alexander Peſareus legatus.

Vincentius Juſtinianus notharum Præfectus.

Urbinatis Venetias adventus.

dan-

dante, Mediolani expugnationem ad exitum perducere; quod satis per se tutum, hac quoque accessione validius esset. Urbinatis consilium Senatus est amplexus, expeditioque in proximum ver dilata, quo terrestribus, ac maritimis fœderatorum viribus, majori conatu, ac nixu certandum fore videbatur. 1528

Cum Gallorum Rex Neapolitanam victoriam sibi præreptam æquo animo pati non posset, præteritorumque eventuum infelicitate ad acrius instaurandum bellum veluti quibusdam stimulis incitaretur: Anglus vero, cui prosperæ res Cæsaris invisæ erant, idem se facturum polliceretur: neque Florentini ulla in re deessent; id unum, in quod summopere fœderati incubuerant, adhuc desiderari videbatur; nempe ut Clemens tandem fœderi accederet; quod hucusque distulerat, cum a Venetis Ravennam, ac Cerviam urbes, ab Alphonso Ferrariæ Duce Regium, ac Mutinam reddi sibi peteret: id ut consequi posset, a Gallo, atque Anglo postulaverat, ut auctoritate, atque officiis Venetos ad tradendas urbes hortarentur; quocirca Turrenæ Vicecomes a Francisco Rege, ut Pontifici gratificaretur, qui ob Renatam Regis affinem Herculi Ducis Ferrarienſis filio ab eo connubio junctam nonnihil molestiæ percepisset, orator ad Rempublicam missus fuit. Petebat is Regis nomine, ut a Senatu urbes restituerentur; hoc tantum remorari Pontificem, ne fœderi sese adjungeret; quo amoto impedimento, si fœderatis accessisset, haud dubium fore, quin non exiguas vires adsumerent; id si Senatui non placeret, saltem illas in potestate Regis relinqueret, ut commodiori tempore de jure illarum disceptaretur. Senatus neque urbes tradere, neque se illarum possessione exuere æquum ducebat; cum, vel ad bellum prosequendum, vel ad pacem ineundam non exigua ab eis commoda accipere posset. Attamen ut Regi satisfaceret, & Clementem aliqua spe demulceret, ut aliqua ratio rei conficiendæ ex amborum principum sententia inveniretur, haud quaquam alienum esse profitebatur; idque Vicecomiti, Arausionensi Episcopo ordinarii oratoris munere fungenti, atque Henrici Angliæ regis oratori, decreto Senatus responsum est. Sed cum votis, ac postulatis Senatusconsultum minime respondere animadverterent, rem dissimularunt. Senatus quo magis res Flaminiæ firmaret, Cæsarem Fulgosium

Renatæ cū Hercule Estensi nuptiæ.

Turrenæ Vicecomes a Galliæ Rege ad Venetos missus.

Cæsar Fulgosius a Senatu missus cum imperio in Flaminiam.

1528 ſium in eam provinciam ſumma cum auctoritate miſit, quem centum cataphractorum equitum ductorem belli, & pacis tempore creavit; ea conditione, ut Venetorum bello turbatis rebus, quinquaginta cataphractos, & pro aliis quinquaginta, centum leviores equites duceret, annuo mille aureorum ſtipendio; injunctumque, ut ſtatim in Flaminiam proficiſceretur. Aloyſius Barbarus Aloyſii Foſcari loco Legatus Ravennam miſſus eſt. Neque interea Clemens quidquam priſtini ardoris remittebat, quo ſemper Flaminiæ urbes a Republica petierat, atque in dies exacerbari illius animum Gaſpar Contareno orator ſignificabat: ideo illum aliqua ratione delinitum iri Senatus optabat. Itaque diverſæ ſententiæ in Senatu dictæ; nonnullis pecuniæ quandam ſummam erogari Pontifici placebat, ut urbes, illo non repugnante, retinerentur: aliis Reipublicæ jura exponi; mox ut cum Cardinali Montio, qui ſumma erat apud Pontificem auctoritate, de concordia ineunda ageretur: alii totam eam rem oratori permitti debere arbitrabantur, qui vel annuo cenſu, vel annua ratione Clementi ſatisfaceret; cum Rempublicam a poſſeſſione Flaminiæ urbium non receſſuram ſibi conſtaret. Vicit Leonardi Haimi Conſiliarii ſententia, qui nihil præcipue de urbibus agendum cum Pontifice cenſuit; tantum hortari, ac ſuadere, ut omne ſtudium, atque operam in Chriſtianorum principum conciliandis animis, ac pace firmanda poneret; ſi id acciderit, tunc Reipublicæ erga ſanctiſſimam Sedem pietatem, atque obſequium non deſideraturum. Ut hoc Senatuſconſultum fieret, rumores, qui de pace percrebruerant, in cauſa fuere; cum Cæſar iterum a pacis conſiliis minime abhorrere nunciaretur; an quod fœderatorum conatus remoraretur; an potius quod Turcæ bellum Pannoniis minitarentur, incertum. Illud conſtabat, quæ ad illius profectionem in Italiam attinerent, omnia ſedulo comparari; nonnunquam omnem impetum belli in Rempublicam effuſurum; terra, marique Venetorum imperium invaſurum, jactitare; nonnunquam pacis, & concordiæ conditiones objicere. Ea quorſum tenderent, ambigebatur; ac ne in Galli animo ſuſpicionem aliquam gignerent, oratori injunctum, ut optimam Reipublicæ mentem teſtaretur; nullo unquam caſu, nullo unquam tempore ab eo receſſuram. Is rerum ſtatus erat,

Aloyſius Barbarus ad Ravennam legatus.

Diverſæ de Flaminiæ urbibus in Senatu ſententiæ.

Senatus decretum.

evo-

evoluto jam anno M. D. XXVIII. quo exeunte, Calatiæ Comes, Ruberti Severinatis nepos, copiarum pedeſtrium præfectus, mille quingentorum aureorum ſtipendio adjecto, creatus eſt. Antonio Caſtellio omnium tormentorum bellicorum præfectura tributa, ſexcentis in ſingulos annos aureis nummis aſſignatis. 1528

Calatiæ Comes pedeſtrium Venetarum, Antonius Caſtellius tormentorũ bellicorum præfectus

M. D. XXVIIII.

1529

Principum ad pacem propenſio.

DUbias belli, paciſque ſpes, atque inter fluctuantes Principum animos incerta conſilia annus M. D. XXVIIII. excepit. Aſſiduis cedibus, ac præliis jactata Italia; exhauſtæ vires; amiſſi duces; abſumpti theſauri; pacem ſi non volentibus elicere, invitis ſaltem extorquere poſſe videbantur. Nam Gallorum in Neapolitano regno exercitu fere deleto, adhuc reliquiæ ſupererant, quas, victoria licet elati Cæſaris Duces, minime extinguere potuerant; atque in Inſubribus copiis in hyberna deductis, Venetorum Imperatore in ſuas ditiones profecto, tumultus quieſcebant. Cæſar quamvis intra varias latebras ſenſus animi abdere ſolitus, pacem haud aſpernari videbatur, a rebus Italiæ componendis minime alienus; idcirco Franciſcanæ familiæ Anteſignanum, ut aliqua inter ipſos concordiæ ratio iniretur, ad Pontificem miſerat. Gallus vero, cujus animus filiorum deſiderio æſtuabat, non minus in id propenſus videbatur. Anglus & in Gallia cum Rege, & in Italia cum Pontifice per ſuos oratores, ut principum mentes conciliaret, nihil omittebat. Senatus Venetus, ut tandem poſt triginta annorum ſpatium, quo Reſpublica variis hinc inde fortunis agitata fuerat, pacem, modo per illam Italiæ libertati, atque incolumitati proſpiceretur, optabat. Ad eam rem Angli ſuaſu, ſuo ad Pontificem oratori ad pacem conficiendam Gallus mandata dederat. Eadem ab Imperatore Franciſcano, qui nuper cardinalatus dignitatem, Sanctæ Crucis titulo inſignitus, ſuſceperat, tributa facultas fuerat. Quæ cum Senatus intellexiſſet, Gaſpari Contareno, ut Reipublicæ nomine paci inter cunctos Chriſtianos Principes ſubſcriberet, injunxit, rebus ex communi Galliæ, atque Angliæ oratorum, aliorumque fœderatorum ſententia confectis: eidemque oratori man-

Franciſcanus Anteſignanus a Cæſare ad Pontificem miſſus.

Mandata Senatus de pace ad Gaſparem Contarenũ oratorem.

1529 mandaverat, ut enixe Pontificem ad firmandam inter omnes concordiam adhortaretur, quo tandem ex tot ærumnis, & calamitatibus Chriſtiana emerſa Reſpublica in optatum tranquillitatis portum ſe reciperet: id ejus muneris, quo in terris fungitur, eſſe; hoc uno perpetuam ſui nominis famam ad poſteros tranſmiſſurum.

Hæc quamvis a Venetis agerentur, plurima tamen adhuc ſuſpicionum ſemina ſerebantur, ex quibus haud facile erat, quo loco tandem res evaſuræ forent, conjicere. Nam Cæſar ſe in Italiam venturum vulgaverat, atque ad illud iter conficiendum claſſem ſummo ſtudio inſtrui juſſerat. Ferdinandus frater Oeniponte magnum militum delectum habebat, conventibusque per Germaniam vocatis, ſubſidia impetraverat; quæ licet, ut Turcarum Imperatori, qui Pannoniis imminebat, obſiſteret, cogi rumor erat; tamen ea conditione illa obtinuiſſe ferebatur, ut etiam, ſi opus foret, in Italiam mitteret. Quocirca Senatus ſæpius Franciſci Gallorum Regis animum ad inſtaurandum exercitum inflammare, ſuas copias augere, novos præfectos, ac duces deligere, claſſem in promptu habere; tum, ut ſi hoſtis in Italiam Cæſar accederet, illius adventus prohiberi poſſet; tum, ut tranſacta hyeme Mediolanum communi conſilio oppugnaretur. Interim cum in dies rumor de Cæſaris in Italiam adventu magis augeretur, Ferdinandumque in Venetorum fines moturum haud vulgaris opinio eſſet, quæcumque ad Reipublicæ fines tuendos, atque ad oppugnandos hoſtes neceſſaria erant, ſedulo parabantur. Cæſar Fulgoſius levioris armaturæ equitatus præfectus a Senatu deligitur, ſtipendio ad mille ducentorum aureorum numerum adaucto. Annibal Fulgoſius, qui nuper, cum ab Hiſpanis Ticini captus fuiſſet, ſeſe ex ſervitute redemerat, atque omnem ſuſpicionis notam a ſe coram Senatu repulerat, pedeſtris præfecturæ honore inſignitus, atque ut quingentos Corſicæ gentis Reipublicæ ſtipendiis militaribus adjiceret, injunctum. Farfarellus item Ravennas, Aventinus Friapanes Veronenſis leviorum equitum præfecti declarati; illi, ut centum quinquaginta; huic ut centum equites compararet, mandatum. Ad hæc, cum jam tempus, quo Urbini Dux Reipublicæ ſtipendia merebat, confectum eſſet, denuo Imperator terreſtrium

Claſſis inſtructio ad Cæſarem in Italiam advehendum.

Senatus ad Galliæ Regem ſuaſio, ut exercitum inſtauret.

Venetorum bellici apparatus.

Urbinas in imperio Venetarum copiarum confirmatur.

copia-

copiarum a Senatu creatus eſt, decem millium aureorum ſtipendio ad quadraginta millia in ſingulos annos addito, ea conditione, ut trecentos cataphractos, ducentos leviores equites ſemper paratos haberet. Guidoni Ubaldo ejus filio ſeptuaginta quinque cataphractorum Præfectura tributa; aut, ſi magis ei liberet, centum quinquaginta equitum levioris armaturæ, mille aureorum honorario adjecto. Nicolaus Teupolus ad Urbinatem Orator miſſus eſt, ut Senatus primum exhibito decreto, ab illo, ut quamcelerrime in Ciſalpinam ſe Galliam conferret, flagitaret: nihil enim non Venetorum modo; ſed fœderatorum omnium rebus præſtabilius eſſe, quam ut copiis Imperator auctoritate, atque rerum militarium uſu edoctus præeſſet, hoc præcipue tempore, quo de ratione belli adminiſtrandi agendum erat, frigoriſque vi remittente, educi e caſtris milites oportebat: & ne illo abſente, detrimenti aliquid oppida ejuſdem paterentur, Senatui placere, ut Reipublicæ ſumptibus tria millia peditum conficeret; iis, quem ſibi libuiſſet, præfectum daret, ut tranquillo animo, rebus ſuis in tuto collocatis, ad exercitum proficiſci poſſet; in id etiam pecunia tranſmiſſa. Præterea Franciſco Inſubrum Duci bellorum anguſtiis ad ſummam omnium rerum inopiam redacto, ut ſuas copias alere poſſet, decem aureorum millia mutuo data a Senatu ſunt. Inſuper Joanni Fulgoſio ſuprema ſecundum Urbinatem cura copiarum demandata eſt, ut, Urbinate abſente, qui tum ad res ſuas inviſendas Senatus permiſſu profectus fuerat, exercitui Dux auctoritate, reique militaris experientia clarus non deeſſet; atque Antonius Albertus, *Sapiens*, quem vocamus, *ordinum* delectus, qui ad illum tunc Brixiæ commorantem contenderet, ad exercitumque deduceret. Ad Nanium legatum pecuniæ ad augendas copias miſſæ. Neque interea quæ ad vires maritimas augendas ſpectabant, omittebantur, Hieronymo Peſareo imperatore declarato, atque Alexandro Peſareo Legato, Vincentioque Juſtiniano notharum præfecto quamprimum ab urbe diſcedere juſſis: decem triremium trierarchi deſignati, cum ea mens Senatus eſſet, ut claſſis triremium quinquaginta numerum excederet; ex quibus cum ſexdecim ex fœdere deberentur, quatuor præterea ſunt adjectæ, ut ceteris fœderatis jungerentur; his Hieronymus Contarenus

1529

Guidoni Ubaldo Urbinatis filio cataphractorum præfectura tributa.

Nicolaus Teupolus ad Urbinatem orator.

Joanni Fulgoſio, abſente Urbinate, copiarum imperium a Venetis delatum.

Antonius Albertus ad Urbinatem miſſus.

Hieronymus Peſareus claſſis Imperator.

Alexander Peſareus claſſis Legatus.

Hieronymus Contarenus triremibus cum fœderatis jungendis præficitur.

nus

1529 nus præficitur: ac Franciſco Borbonio, cui ad inſtaurandas, atque augendas copias pecunia minime ſuppetebat, duodecim aureorum millia mutuo tributa ſunt, ut fœderatorum auctis viribus, Mediolani rurſus oppugnatio tentaretur. Summa copiarum Reipublicæ octo peditum millia, Borbonii totidem, Sfortiæ tria millia erant. Galliæ Rex duorum millium Germanorum militum ſupplementum, atque octoginta aureorum millia ſe Borbonio miſſurum pollicebatur.

Hoc exercitu adoriri Inſubrum caput placebat; eo expugnato, ad Genuam oppugnandam proficiſci. Triremes viginti, quas diximus, Senatus Regi ſpondebat in Tyrrhenum mare navigaturas, ut Gallica adjuncta claſſe, Imperatori in Italiam proficiſcenti obſiſti poſſet: qua ex re totius belli eventus pendere haud dubie videbatur. Nam Carolo magnis terreſtribus, ac maritimis viribus, ut rumor erat, in Italiam advenienti impares ad ſuſtinendum belli impetum fœderatorum vires erant: illius præſentia Italorum Principum animos procul dubio ſpe illectos, aut timore deterritos, communi omnium ſalute neglecta, ſuis rebus conſulturos. Quapropter illud præſertim hoc tempore providendum videbatur, ut ſi fieri poſſet, Cæſaris in Italiam iter vel remorarentur, vel impedirent. Neque ab ea ſententia Franciſci Regis animus abhorrebat; immo ſumma invadendæ Hiſpaniæ cupido inceſſerat præpotenti exercitu, cui ipſe imperator præeſſet, ad Pyreneos montes deducto; jamque ſex Germanorum millia evocari juſſerat, in ſpem erectus, fore, ut Carolus ne hoſtibus aditum in Hiſpanias præberet, conſilia expeditionis Italicæ prætermitteret. Verum hæc Regis ſententia gravioribus difficultatibus involuta videbatur; averſis quippe Gallorum ab Italia viribus, haud exiguis periculis objectari res Italicæ cernebantur, quæ hactenus illorum ſubſidiis innixæ ſteterant. A concepta opinione Regem avocare, ardoremque animo conceptum adverſus Hiſpanos reſtinguere, tutum minime eſſe nonnulli rebantur; immo potius ſtimulos addendos, ut quo generoſo quodam mentis impetu ferebatur, in id enixius incumberet: Contra aliis tutius eſſe videbatur, ſi in Italiam, in qua ſedes belli erat, omnes conatus, ac ſpiritus impenderet: debellatis in ea hoſtibus, cuncta proſpere, atque ad vota ceſſura. Inciderat in id tem-

Franciſci Regis propenſio ad Hiſpanias invadendas.

tempus Andreæ Naugerii deſignati ad Regem oratoris profectio. Itaque quid potiſſimum in re ſummi momenti ſtatuendum eſſet, quærebatur; irruptionemne in Hiſpaniam Galliæ Rex moliretur, an eas vires, quibus aggredi Hiſpanias ſtatuerat, in Italiam verteret, Aloyſio Mocenico, qui tum conſilii Sapiens erat, conſilia de Hiſpania invadenda ut probarentur, Senatui ſuadente; quem, dum ea de re conſilium capiendum eſſet, in hanc fere ſententiam loquutum ferunt. 1529 *Andreas Naugerius ad Galliæ Regem orator.*

Eo loco res hac tempeſtate ſunt, Patres optimi, ut ſi ullo unquam tempore virtute, ac prudentia veſtra Reſpublica, cujus clavum tenetis, indiguerit, hoc ſummopere egeat; cum, per tot annos attritis Italorum principum viribus, Reſpublica immenſis exhauſta ſumptibus, impar fere ad imminentium rerum molem ſuſtinendam videatur. Exantlanda denuo nobis ingentia pericula proponuntur; nova ſe rerum facies oſtentat animo; majores bellorum turbines ante oculos obverſantur, quæ armati adventus in Italiam Cæſaris nobis proculdubio portendit; exercitibus Italia replenda, Italæ non modo gentes, ſed externæ quoque, illuvie barbarorum huc immiſſa, nobis inſpiciendæ ſunt. Si Rex, ut Imperatori obſiſtat, Alpes tranſgreſſus in Italiam deſcendat, nonne renovari præteritas calamitates, campos, ac flumina exundantia ſanguine cernimus? Jam æſtus ille deferbuerat, quo ſuperioribus annis bellorum incendiis paſſim depopulari, atque ardere urbes, & oppida nobiliſſimæ provinciæ inſpeximus: reſtinctus ille impetus, atque ardor viſus, quo ſæpius acie certatum, tentatæ acerrimis oppugnationibus urbes fuere. Modo ſi ambo hi Principes in Italiam venerint, ingentibus ſtipati copiis, Germanis, Hiſpanis, Galliſque comitantibus, quem bellorum exitum, quem calamitatum, atque ærumnarum finem inveniemus? Acrius acuenda ferri acies, obſtinatioribus animis, vehementioribus viribus depugnandum erit. In acie media ingentia victoriæ præmia ſita: a quonam victos, ac proſtratos hoſtes mavultis? Incerti præliorum exitus ſunt; ludit mortales fortuna; modo ab imo tollere; modo e vertice dejicere ſueta: ſæpe magnos exercitus parva manu fuſos & legimus ipſi, & audivimus; nihil incertius, aut fluxum magis certamine, ac pugna. Cæſare, qui haud mediocres copias in Italia, *Oratio Aloyſii Mocenici.*

1529 *veteranosque milites habet, novosque acervare paratus est, victoria potito, quis non undique insolenti dominandi libidine cuncta Cæsareanos ausuros, neque Divinis, neque humanis parcituros, neque inexhaustam sitim expleturos, ni omnia sibi subjecerint, animadvertat? At vincente Francisco Gallorum Rege, omnia secus eventura, integra Italis Principibus cuncta relicturum, haud dubium multis videtur. Quæso, Patres optimi, quisnam rerum humanarum sciens id sibi suadere, ac certo polliceri potest? Ingentem in mortalium mentibus, cui resisti non potest, regnandi, atque imperandi cupiditas vim habet; & apud Reges præsertim, qui dum urbes, ac provincias subjiciant, gentes premant, nil sancti, aut pensi habent: adeo fulgido hoc, ac splendido regii diadematis decore mentis acies perstringitur, &, ut ita dicam, obcæcatur. Nonne Galli Neapolitanum regnum, Insubrumque imperium justis titulis ad se spectare affirmant? Inde sæpius ab iis transmissæ Alpes, exercitibus in Italiam traductis, Italis Principibus fœderibus sibi devinctis; ac nisi ea spes nunc quoque illorum animos solicitaret, post tot acceptas clades, deletosque exercitus, quis iterum eandem aleam periclitaturos crederet? Quid igitur, dicet aliquis, faciendum est? quod filum, ut ex tot ambagibus incolumes evadamus, tenere, ac sequi oportet? Illud sane, ut ego existimo, quod nos ratio docet, fortuna objicit; nempe ut, si fieri potest, bellorum imminentes turbines procul a nostris finibus amoveantur, quodque per tot annos incendium misere perpessi sumus, in remotas a nobis oras amandetur: id futurum esse, si recte conjectura assequor, videtur, si Hispania bello petatur; si exercitum viribus, ac numero præpotentem Gallorum Rex in Hispaniæ fines ducat, per Pyreneos montes impetum in penitiores illius regiones faciat. Id si eveniet, minime ambigendum est, Cæsarem ab Hispania non discessurum; sed illius omnes copias coacturum, ne deserta subsidiis regio in hostium potestatem concedat, ac dum ipse incerto conatu incrementum imperii, ac dominationem Italiæ aucupatur, avitum regnum, & proprias sedes in discrimen adducat. Quis enim putet in viscera Hispaniæ adactum Gallorum mucronem non repulsurum, aut Hispania incensa, undique æstuantibus flammis, non restinctum domi incendium*

Cæ-

Cæſarem malle, quam faces in alienas terras immittere? Itaque bellum illud, quo per tot annos Italia exarſit, alio tranſmittetur, noſque tandem ex actoribus, ut ita dicam, ſpectatores erimus. Cur igitur Regem ultro in illud propenſum non adhortamur, non accendimus, Sebaſtianoque Juſtiniano, qui nunc in Galliis apud Regem eſt, & Andreæ Naugerio in ejus locum proficiſcenti Senatus decreto non mandamus, ut ad Hiſpanicam expeditionem properantem Regis animum incitent, atque impellant, præſertim cum ipſe jam mente victoriam intueri ſibi videatur; neque ambigat huc univerſam Galliam confluxuram? Non enim luſtranda maria; non per longinquas regiones ductandus exercitus; ſed domi, atque in veſtibulo ipſius regni pugnandum eſt: facillime copiæ cogi, ali, inſtrui poterunt; belli ſonitu audito, finitimæ gentes Hiſpanorum nomini infenſæ mira celeritate, incredibili alacritate ſub ſignis coibunt; ac brevi Pyreneis tranſgreſſis montibus, Imperatorem eo omnes vires, atque conatus intendere adigent. Hoc pacto Italis principibus, ac nobis præſertim conſultum erit, qui tot aureorum myriadas, tot milites, ac cives in hac aſſidua rerum omnium jactatione abſumpſimus. Non ſemper totis viribus pugnando, atque certando bella finiuntur; verum hoſtes avocando, domi laceſſendo, plurima, & magna bella confecta ſunt; ac veluti impetu quodam ex præruptis, atque altiſſimis montibus, amne fluente, cum ſuſtinendo aggeres non ſufficiant, ſæpius alio flectimus, ac divertimus. Ita in bellis evenire compertum eſt, ut quibus ad obſiſtendum nonnunquam hoſtibus impares ſumus, ii alio laceſſiti, in alias partes averſo bello, vincantur. Sedes hactenus certaminis Italia fuit, nobis dimicantibus ſummis laboribus, ac vigiliis contritis, dum nulla quietis ſpes effulgeret, reliquæ provinciæ per otium pacis fructus percepere. Immutanda eſt ratio, ſi forte alio converſo tot malorum cumulo, expectatus aliquis jamdiu honeſtæ concordiæ, & honorificæ pacis fructus ſuboriatur. 1529

Aloyſio Mocenico major Collegii Patrum pars adhæſerat. At contra Joannes Delphinus, ac Marcus Antonius Cornelius, Continentis Sapientes, minime imminuendas Italiæ vires; verum a Rege, prætermiſſa Hiſpanica expeditione, novas ſubmitti in Italiam copias, ſatius eſſe ducebant. Ex his

1529 Cornelius, vir eloquentiæ laude ea tempeſtate inſignis, ita loquutus dicitur.

Marci Antonii Cornelii oratio.

Cuperem profecto, Senatores optimi, ut quæ ab Aloyſio Mocenico præſtantiſſimo viro ſumma vi, atque eloquentia diſceptata ſunt, & cito aggredi, & facillime conſequi liceret. Quis enim omnibus votis non exoptaret, quibus per tot annos premimur, varios bellorum caſus a nobis repellere, atque in alias regiones ablegare? Sed ſummopere vereor, ne dum inani ſpe commovemur, remotiſque, ac longinquis auxiliis nitimur, præſentia, & proxima omittamus, ſeraque tandem pœnitentia noſtrorum conſiliorum pœnas luamus. Quiſnam (niſi ſe ipſum ſponte decipere velit) adeo eſt noſtrarum rerum, ſtatuſque Italiæ ignarus, qui neſciat, quantum poſt Neapolitanam cladem Cæſaris vires excreverint, quantum Regis imminutæ ſint? Apulia excepta, cujus nonnulla oppida in noſtra poteſtate ſunt, pauca Galli retinent; cetera omnia Cæſari parent. Mediolanum ſæpius incaſſum petitum; adhuc veterani milites, Antonii Levæ ductu, Carolo militant; qui in Germaniæ finitimis locis delectus a Ferdinando habeantur, ad nos ſæpius allatum eſt. Jam vulgatus apud omnes Cæſaris in Italiam adventus; comparata claſſis; in promptu milites; hanc Italiæ, & præſertim noſtræ Reipublicæ imminentem exercituum, & claſſium molem, qui copiis vel noſtris, vel fœderatorum ſe excipere, ac ſuſtinere poſſe putat; aut Rege in Hiſpanias movente, avertere; is mihi videtur, non ſatis res noſtras metiri, atque plus æquo aliorum viribus, & conſilio confidere. Quibus enim viribus ad obſiſtendum Cæſaris conatibus, niſi Galliæ Rex ſubſidia miſerit, parati ſumus; Franciſci Borbonii exercitu ad quinque tantum millia peditum redacto, noſtris copiis, licet in iis inſtaurandis, atque augendis omnis opera impendatur, non eo numero, ac robore, ut ad ingruentem belli impetum ferendum, aut repellendum pares ſint? cum Antonio Leva hinc, atque inde variante fortuna pugnatum: accedenti in Italiam Cæſari majoribus, ac firmioribus viribus obviam eundum eſt: id ni fiat, quam facile illi omnia ad votum eventura putatis? quanta incrementa auctoritatem, atque potentiam illius acceptu-

ram

ram arbitramini? Inſubrum certe regionem, pro qua tot annos dimicatum eſt, quamque ſemper mirifice concupivit, brevi in poteſtate habebit; atque illum, qui ut avitum imperium Franciſco Sfortiæ reſtitueret, neque ſuaſionibus, neque bellis flecti potuit, putamus, eo adepto, ullo unquam tempore redditurum? qui hæc ſibi perſuadet, quam altas in Regum animis potentiæ, ac regni cupido radices agat, non animadvertit. Novit optime Cæſar, magnum ſibi gradum ad ſummam amplitudinem ſterni, ſi in Italia dominetur, quam nobilitate, viribus, auctoritate cunctis præcellere regionibus non ignorat. Idcirco nullum non movit lapidem, ut quantam maximam illius partem poſſet, ſuo adjiceret imperio: ſæpius duces exercitus miſit, decertavit, urbes atque oppida oppugnavit, in acie conflixit. Modo cum non adeo dejectas fœderatorum vires expertus eſſet, ut certam ſibi victoriam polliceri poſſet, adventum ipſe in Italiam parat; hoc uno arbitratus, illud, quod per duces perficere adhuc non potuit, ſe conſequuturum, Italorumque principum animos ſua præſentia dejectum, ac conſternatum iri; cunctaque ad objectam ipſius fortunæ ſpeciem caſura ſibi perſuadet. Quid enim de Pontifice dicamus? qui poſt tot ærumnas, atque contumelias ab Hiſpanis acceptas, hactenus, ut fœderi ſe adjungeret, nunquam adduci potuit: verum aut ſpe erigitur, aut timore detinetur. De Florentiniſne loquar, qui cum ſuis cervicibus jam imminere præpotentem exercitum ſentiant, neque conſilio, neque viribus pollent? Ferrarienſemne, an Mantuanum commemorem, qui majorum principum ſententiam, ac nutus obſervare coguntur? Quid igitur ſupereſt? Una Veneta Reſpublica quæ tot fluctibus, veluti inconcuſſa moles, objicitur, ſervitutis impatiens, libertatis acerrima propugnatrix: hanc torvis oculis aſpicit Cæſar, ſcit ab illa Italicarum rerum fortunam pendere, atque, ut ſæpius audiſtis, ſuis illam viribus adoriri, illius virtutem experiri ſe velle aperte dicitat; an illius potentiæ vim, atque impetum ſuſtinere poſſit, periculum facturus. Hæc cum ita ſint, perpendite, quæſo, utrum de Hiſpania oppugnanda, an de defendenda Italia agendum vobis ſit: cordi laboranti, cum tabifica lues invaſerit, non externis, atque longinquis remediis ſubveniendum, ſed intimis opitulandum eſt: propulſanda ab Italia inſita 1529

1529 *hæc per tot annos tabes; in viſceribus coalitum virus arcendum eſt; mox illo penitus ejecto, aut ſaltem lenito, ſalubriori, ac tutiori conſilio exterioribus animum applicabimus. Sed contra diſſeritur, Hiſpania oppugnari cœpta, Cæſarem illuc omnes nervos intenturum; res Italicas abjecturum. Quid porro id ſuadet? an iſte undique conquiſitus rerum omnium in Italicam expeditionem apparatus? an mens Cæſaris jamdiu patefacta? an iſte, quem exercitibus, ac certaminibus campum, hæc provincia præbuit? Munitiſſimas arces, fortiſſima oppida in Hiſpaniæ faucibus ſita ſunt, quibus deſtineri Gallorum exercitus, impetus gentis præferocis in pugnam, mox languentis, priſtinumque ardorem remittentis, frangi poterunt. Interea intra Pyreneos montes Gallo bella miſcente, quis ſuppetias Italiæ feret? quis Imperatori reſiſtet? Neque enim credibile eſt, Gallos in id unum intentos, ut Hiſpaniam oppugnent, copias in Italiam miſſuros; immo potius Regem omnia de ſubveniendo Italis principibus conſilia abjecturum. Neque vero facilis adeo, ut nonnulli jactitant, Hiſpaniæ oppugnandæ ratio eſt, cum per montium aſperrima ducendus ſit exercitus, ſterili regione, atque infecundo ſolo, validis, ut diximus, arcibus tuto, quas Hiſpaniæ quondam Reges objecere, Gallis depugnandum ſit: eas, veriſimile eſt, Cæſarem in Italiam proficiſcentem & numero, & virtute militum auctum. Hæc ſane tot incommoda vitanda nobis eſſe, quis non agnoſcit? id fiet, ni fallor, ſi Regis animum ab Hiſpanicis rebus ad Italas convertere omni ſtudio conabimur; ut in aliud tempus de invadenda Hiſpania conſilia differat, ſuadebimus: hortabimur, ut quamprimum ingenti conatu, ac viribus, quas potens, atque ampliſſimum regnum abunde ſuppeditare poteſt, tranſgreſſis Alpibus, armatus in Italiam deſcendat; neque cui per tot annos provinciæ auctoritate, ac viribus præſto fuit, Cæſaris arbitrio, & voluntati permittat: hoc uno fœderatos firmari; hoſtes vinci; filios, quorum deſiderio flagrat, ex Cæſareanorum manibus eripi poſſe: antecapere tempus oportere, priorem ſe Italiæ, nil aliud cupienti, oſtentare; hoc fœderatis incolumitatem; Italiæ dignitatem contineri; ſibimet immortalem gloriam parari: illud vero in primis in animum inducere, poſtquam Cæſar*

cum

cum exercitu, quem inſtruit, in Italiam venerit, caſtra locaverit, omnem præclare gerendarum rerum opportunitatem elapſum, atque amiſſum iri. Hæc in primis Sebaſtiano Juſtiniano, atque Andreæ Naugerio in Galliam proficiſcenti Senatus nomine mandanda ſunt: ut Rex, Hiſpaniæ curis ſolutus, acrius, ac vehementius in Italicam expeditionem incumbat, ubi noſtra in primis res agitur, ne, dum in alias regiones Gallorum impetus effunduntur, Reipublicæ ditio Cæſareanis exercitibus pateat. 1529

Senatus decretum.

Univerſi fere Patres in hanc ivere ſententiam, in quam literæ ex Senatuſconſulto ad Juſtinianum miſſæ ſunt: eadem in mandatis Andreæ Naugerio data. Interea dum his de rebus in Senatu conſulitur, Sebaſtiani Juſtiniani literæ ſupervenere, quibus ſignificabat, Regem, maturius re expenſa, de invadenda Hiſpania conſilium immutaſſe, atque in Provincia copias cogere, & eo proficiſci decreviſſe, ut Cæſari in Italiam eunti iter præpediret, opportuniore in Italiam tranſeundi loco omnia neceſſaria compararet: viginti peditum millia Gallicæ gentis, decem Germanorum millia, totidem ſponte merentium ducere ſecum ſtatuiſſe. His intellectis, Andreæ Naugerio Senatus, ut apud Ludovicam Regis matrem oratorio munere fungeretur, mandavit; Sebaſtiano vero Juſtiniano, ut Regem in Italiam proficiſcentem comitaretur. Dum hæc in Gallia agebantur, cum communi ducum conſenſu primum Mediolanum oppugnare, mox adoriri Genuam ſtatutum fuiſſet, Abduæ flumini trajiciendo pons conficiebatur; eo conſilio, ut menſe aprili exeunte, trajectis Reipublicæ copiis, & cum Franciſci Borbonii exercitu conjunctis, Mediolanum aggrederentur: ſi votis fortuna faviſſet, illo occupato, Cæſarem ab Italia averti poſſe rati; præſertim claſſis auxilio accedente, quæ a Rege Maſſiliæ ſedulo parabatur, adjunctiſque viginti Reipublicæ triremibus, quas quamprimum Contareni ductu Tyrrhenum mare navigare decretum fuerat. Eodem tempore ad retinenda Reipublicæ in Apulia oppida, atque arces militum præſidia ſubmittebantur, quæ in omnem eventum ad Venetorum fines augendos in promptu eſſent; tum ut ancipiti Neapolitani regni, ac Galliæ Ciſalpinæ bello Cæſareanos diſtinerent,

Gallorum apparatus, ut iter Cæſari in Italiam præcludant.

Præſidia a Venetis in Apuliam miſſa.

1529 ut ſejunctis viribus imbecilliores eſſent . Aderant Reipublicæ octingenti cataphracti , leviores equites mille , octo peditum millia . Borbonio ſex millium peditum numerus ad quatuor millia imminutus : neque ex Galliis ſubſidia ad inſtaurandum exercitum mittebantur ; pecuniæ inopia milites a ſignis paſſim dilabi ; reliqui egeſtate premi . Borbonius moræ impatiens , indignabundus reditum in Galliam moliebatur ; neque cur Regis ardor in dies remitti , ac reſtingui videretur , conjectari poterat : ac licet Caſtellioneus cum pecunia ad Borbonium miſſus fuiſſet ; ea tamen ob paucitatem neque tempori , neque rerum neceſſitati ſufficere poterat . Itaque Senatus Regem per oratores enixe hortabatur , ne communibus rebus deeſſet , quamprimum exercitum inſtrueret , profectionem in Italiam maturaret ; pecuniæ vim tranſmitteret : anni tempus poſcere , ne otio tempus teratur ; quæ mature decreta fuere quamcelerrime perficiantur ; ut , ſi fieri poſſet , ipſe Alpes tranſgrediens de Mediolani expugnatione , Genuæque invaſione certius ſtatueret . Caſtellioneus ab exercitu diſcedens Venetias cum veniſſet , in Apuliam cum pecunia , ad duces , ac milites ſuſtentandos , ſe tranſiturum Senatui ſignificaverat , navigiiſque ad iter impetratis , varias morarum cauſas nectendo , diſceſſum proferebat ; quæ res haud parvam de Regis conſiliis ſuſpicionem injecerat .

Caſtellioneus cū pecunia ad Borbonium.

Caſtellionei Venetiis in Apuliam cū pecunia tranſit.

His accedebat quod Joannes Joachimus extra ordinem legatus a Rege ad Senatum miſſus , ad Patrum Collegium una cum Arauſionenſi ordinario acceſſerat , Regiſque literas dederat , quibus multa de bello adminiſtrando , viribuſque augendis exarata erant ; nihil in iis de adventu illius in Italiam continebatur : quæ res magnum cunctis metum incuſſerat , ne diverſa ſecum Rex conſilia agitaret ; ac , ſi a Cæſare æquas pacis conditiones obtinere potuiſſet , & filiorum reſtitutionem , quorum ſummo flagrabat deſiderio , parum rebus Italicis proſpiceret : quocirca ut ſedulo Regis ea in re animum explorarent , Præconſultorum ſententias acri indagine perquirerent , oratoribus mandatum eſt . Altera ex parte ne otio miles torperet , initiumque belli fieret , cum opportunum ex hybernis educendis copiis tempus adeſſet , concilio habito , in quo Reipublicæ Legati , Franciſcus

Joannes Joachimus Galliæ ad Senatum orator.

ſcus Sfortia, Joannes Fulgoſius, atque alii interfuere duces, Galeatius Vicecomes ad Franciſcum Borbonium mittitur, qui tempus Mediolani expugnandi adeſſe nunciet; cunctos in eam ſententiam duces iviſſe; idem Gallorum Regem, qui ſe Alpes tranſgreſſurum pollicebatur, ſentire. Id enixe Borbonio ſuadeat, illiuſque animum egregii facinoris deſiderio incendat; petat, ut quamprimum, Pado trajecto, Mediolanum verſus iter arripiat, Venetorum ſe copiis conjuncturus, quas caſtris educere decreverant, ut, ſociatis viribus, urbem adorirentur, haud exigua ſpe illius potiundæ, inſtaurato, atque aucto exercitu, qui præter equitatum duodecim peditum millibus conſtabat; ex his octo Venetorum, quatuor Sfortiæ erant, hoſtibus & numero imminutis, & commeatu laborantibus. Sed eo res Franciſci Borbonii prolapſæ fuerant; ita imminutæ vires; ad paucitatem redacti milites; omnium rerum, & pecuniæ præſertim inopia preſſi, ut neque caſtris movere copias, neque aliquid aggredi ſe poſſe diceret. Etenim ex peditum decem millibus, quos Rex illi pollicitus fuerat, in quibus duo millia Germanorum erant, quam pauciſſimi ſub ſignis aderant; Germani tantum quadringenti expectabantur. His auditis, Senatus pecuniæ vim Brbonio mittere, hortari, impellere, ut, quo maximo poſſet, militum numero Padum trajiciat: Gabrieli Venerio apud Sfortiam Reipublicæ oratori quinque aureorum millia, quæ Duci ad perſolvenda militum ſtipendia erogaret, tradita: & cum Urbinas Venetarum copiarum Imperator ex Flaminia reverſus, ut deinde ad exercitum proficiſceretur, Venetias perveniſſet, Nanio Legato, ut quamprimum copias trans Abduam duceret, decreto Senatus injunctum eſt. Neque Flaminiæ res prætermittebantur, cum Cæſare Fulgoſio, qui Ravennæ præerat, ad exercitum vocato, Thomas Conſtantius levioris equitatus Præfectus, cum ſexaginta equitibus Ravennam miſſus eſſet, ac Joanni Baptiſtæ a Caſtro Epirotarum equitum ductori, ut cum quinquaginta ſub illius auſpiciis militaret, juſſum eſt: in id Ravennæ Legato literis datis, a quo Senatus decreto in milites, qui nimia licentia, & luxu militarem diſciplinam corruperant, animadverſum. Dum hæc in Inſubribus, atque in Flaminia fierent, res Apuliæ variis eventibus agitabantur.

1529

Galeatius Vicecomes a Venetis & Sfortianis ducibus ad Borbonium miſſus.

Thomas Conſtantius equitum, & Joannes Baptiſta a Caſtro Epirotarum præfecti Ravennam miſſi.

Nea-

1529 Neapolitani exules haud mediocria Cæſareanis damna inferebant. Rentius Ceres, vir induſtrius, atque acer, partium vires augere enixus, in omnem occaſionem intentus erat, ſæpiuſque per literas, ac nuntios ſibi a Rege pecuniam, ac vires ſuppeditari flagitaverat; quibus ſi opportune adjutus fuiſſet, Venetorum claſſis, & copiarum auxilio aliquid moliri, & hoſtes diſtinere, ac præpedire potuiſſet. Verum cum nulla ex Galliis ſubſidia adventarent, quæ jam de Cæſaris adventu pervagata fama fuerat, accolas, ac proceres erexerat; ita ut Arauſionenſis Princeps in Aprutianos profectus, Aquilam, & Amatricem urbes recuperaret, indigenis pecunia, qua exercitui ſatisfaceret, mulctatis. In Apulia cum pellicere ad defectionem Baruli oppidanos tentarent, re patefacta, Julius Neapolitanus peditum præfectus, cum nonnullis oppidanis, facinoris auctoribus, ac conſciis, capite pœnas luit. Græco Venetorum equitatu in ea provincia aucto, cum is ſæpius ex urbibus exiret, agros non modo tuebatur, verum tuta ad commeatus excipiendos itinera reddebat, Pignatello, Borellique Comite equitum Græcorum virtute, ac diſciplina ex iis finibus expulſis. At cum Vaſtium Marchionem Monopolis oppugnationem moliri ad Viturium Legatum perlatum eſſet, quingentorum peditum Ricciardo Pitilianeo, ac Felice Peruſino præfectis, duabus triremibus impoſitis, Monopolim firmiore præſidio firmavit; oppido cum ſumma auctoritate Andreas Gritus Venetorum magiſtratus præerat. Montisbelli, & Carpenæ Comites haud exigua militum manu ibidem erant, qui ut fortiter hoſtium conatus excipere, ac propulſare poſſent, ſummo ſtudio in circuitu cuncta complanare; munire mœnia; civium animos confirmare; neceſſaria cuncta ad firmandam urbem parare. Interim cum Vaſtius exercitum admoviſſet, ipſe cum nonnullis e ſuis prægreſſus ſitum urbis intente explorare, qua maxime pateret ad urbem invadendam aditus ſcrutari. Nec mora, cum ſuis Petrus Fraſſina egreditur; pari virtute, ac fortuna utrinque leviori certamine pugnatum. Mox Vaſtius operibus intentus, ut propius accederet, vineas agebat, glebæ defectu olivarum ſarmentis, quibus abundat regio, opera ſtruebat: atque ut triremium ſubſidia oppidanis averteret, brevi militum induſtria munitionem vi-

Aquila & Amatrice ab Arauſionenſi in Aprutianis occupata.

Ricciardus Pitilianeus & Felix Peruſinus cum præſidio Monopolim miſſi.

Andreas Gritus Monopolis præfectus.

Vaſtius Marchio Monopolim aggreditur.

cino

cino in litore erexit, quæ ipſarum triremium tormentis ſummo impetu disjecta eſt, propugnaculumque ad portum Veneti ſtruxere, quo maris aditus ab hoſtium injuriis tutus pateret : quæ res ad urbis ſalutem ſummo momento fuit. Nam Camillus Urſinus a Tranio cum tribus triremibus ſubſidio ſupervenit, ſecumque Angelum Sanctocorcium, virum ſtrenuum, atque arte elaboratorum ignium inventorem, duxit, cujus ope injectus in vineis hoſtium ignis, pabulum ad flammas alendas ſarmentorum materia ſuppeditante, omnes fere illius vi abſumptæ ſunt; ita ut ad illas reficiendas, atque inſtaurandas multum laboris, ac temporis opus fuerit; aſſiduis præſertim tormentorum ictibus, quæ e duabus turribus diſplodebantur, hoſtibus male habitis, ac perturbatis. Tandem poſt multos labores cominus mœnia quati cœpta, ſtratis multis partibus, aditus patefactus: noctu milites, atque oppidani disjecta ſarcire aggreſſi, intercludere hoſti vias, dejectam in foſſas materiam intus, qua ſe tuerentur, comportare : magnus civium ardor, incredibilis ad munia militaria obeunda militum ſolertia : in mulieribus quoque ipſis generoſus animi impetus emicabat, quo pro mœnibus milites incitabant, proprioque commeatu juvabant : ſtrata etiam ipſa, ac pulvinaria ad munimenta reparanda impendebant. Vaſtius milite adoriri urbem non auſus eſſet ; ni moræ pertæſus, multarumque rerum inopia adactus eventum experiri ſatius, quam re infecta, regredi ſtatuiſſet. Itaque magno impetu urbem aggredientem intrepide milites excepere, multorumque cæde pulſus inceptum prætermittere coactus fuit ; quodque vi minime obtinere potuerat, obſidione conſequi poſſe ratus, undique urbem circumſidere ſtatuit. Verum ex ea bellandi ratione cum multa ſuis copiis incommoda accederent, lenteque ſtipendia perſolverentur, ſeditiones, ac tumultus inter milites, & præcipue Italos pedites ortæ, quorum major pars, relictis ſignis, in oppidum conceſſere, Venetæque militiæ adſcripti, ne obſeſſis incommodo eſſent, mari Tranium mittebantur. Dum tranſveherentur, duæ triremes maris, ac procellarum impetu disjectæ, atque propinquis litoribus illiſæ; cujus eventus rumor, cum ad hoſtium caſtra perveniſſet, Hiſpanorum manus ad prædam ex naufragio colligendam accur-

1529

Camillus Urſinus ad ſubſidium Monopolitanorum.

Vaſtius a Monopolitanis rejectus.

1529 currit, qua mox a præſidiariis Tranii militibus recepta, haud mediocri Hiſpanis ea res conſtitit. Neque adhuc obſidionem hoſte relinquente, Legatus Viturius cenſebat, ut Cæſareanorum oppidum aliquod noſtri aggreſſi, hoſtes a Monopolitana obſidione revocarent. Verum Ceres ſatius eſſe ducebat, ut aucto Monopolis præſidio, improviſo milites egreſſi, hoſtes nihil hujuſmodi opinantes in caſtris adorirentur, qui Italorum diſceſſione, Germanorum feſſis animis, atque corporibus, minus ad obſiſtendum parati erant. Itaque cum duobus peditum millibus Amalphitanus Princeps in oppidum pervenit, inde obſeſſis robur, ac vigor accrevit: ante ſolis exortum oppido erumpentes, magno impetu caſtra hoſtium aggrediuntur; ad vallum pugnant; multos interficiunt, quorum loco alii ad propugnanda caſtra ſubeunt; ſed & loci natura, & vallo muniti, ut caſtra deſererent, minime cogi potuere. Interim Veneti nova ſubſidia, & commeatus navigiis tranſmittenda parant. Hujus rei rumor cum ad Vaſtium perveniſſet, ſpe dejectus, obſidione ſoluta, Conversam cum ſe recepiſſet, inde Neapolim profectus eſt. Senatus proſpero hoc eventu in ſpem Brunduſii iterum potiundi adductus, claſſis Imperatori, ne Corcyræ amplius cunctando tempus tereret, in Apuliam proficiſci jubet, qui a promontorio Iapygio omnem excurrendo maritimam Apuliæ oram infeſta maria hoſtibus reddebat, atque Brunduſio per deditionem potitus, ac Joanne Franciſco Juſtiniano Reipublicæ nomine præfecto, arces circumſidet. Camillo Urſino expugnandi onus tribuitur, mœnia quaſſantur, dejiciuntur; incolæ omnium rerum neceſſitate premuntur, ſpe tantum Cæſareanæ claſſis nixi. Simeon Romanus dum impigre, ac fortiter operam in ea expugnatione navat, fato conceſſit.

Amalphitanus Princeps Monopolim cum præſidio ingreditur.

Vaſtius, Monopolis obſidione relicta, Neapolim proficiſcitur.

Brunduſio a Venetis capto Joannes Franciſcus Juſtinianus præficitur.

Simeonis Romani obitus.

Interea Urbinas in caſtra Venetorum pervenerat, & quamprimum, uti decretum fuerat, Mediolanum verſus movere ſtatuit; cum Franciſcus Borbonius ſe eodem itinere ducturum copias ſignificaſſet; ac ii, qui Sfortiæ militabant, partim Gallo, partim Venetis adjuncti, ut utroque exercitu hoſtes oppugnarentur, ſpe haud mediocri erecti eſſent, non minus Borbonii fortuna, quæ per hos dies illi felix affulſerat, quam hoſtium incommodis, ac neceſſitate voti ſe com-

compotes futuros. Nam multa trans Ticinum oppida dedi- 1529
tione Borbonius receperat ; neque præter duas arces quidquam Cæſareani in ea regione retinebant, neque eorum militum præſidio, qui ad duo millia ex Hiſpaniis advenerant, atque a Genuenſibus urbem ingredi prohibiti, Mediolanum introierant, hoſtium vires augebantur ; etenim omnium rerum egeni, ac prope ſeminudi, horrido, ſqualidoque adſpectu, ut fame confecti viderentur, ærumnas, calamitateſque aliorum haud parum auxerant, pecunia, rebuſque ad victum neceſſariis in dies deficientibns. Copiæ ad Divi Martini oppidum, quod quinque millia paſſuum a Mediolano abeſt, convenere : ibi de bello adminiſtrando conſilio habito, ſtatutum eſt, duplici exercitu urbem circumſidendam, ut ampliſſima civitas in plures partes diſtenta facilius in poteſtatem veniret. Verum luſtratis copiis, valde imminutus militum numerus conſpiciebatur ; Galli Venetos, Veneti Gallos inſimulabant, alteri in alteros culpam conferebant : Præfecti, ductoreſque animi vim ad tantum facinus aggrediendum neceſſariam remittebant, bellandi ardore reſtincto, ut tandem ſejungi copias, ac ſeparatim oppugnationem aggredi non ſine periculo poſſe compertum fuerit. Ea res cœptis deſiſtere, atque abducere exercitus imperatores coegit, alia ratione hoſtes oppugnaturos : nam Borbonius Landriani, Urbinas Modoetiæ caſtra poſuere, Sfortia Ticinum cum ſuis copiis ingredi ſtatuit, eo conſilio, ut qua quiſque poſſet, itinera impediret, regionem vaſtaret, commeatus interciperet ; his victoriam nanciſci, ac tandem Mediolanum, & Comum, quæ duæ inſignes urbes Cæſari parebant, in ſuam redacturos poteſtatem rati : fieri enim non poſſe, ut Mediolanum ipſum tot calamitatibus oppreſſum, confectumque, annonæ ſummis in anguſtiis, vaſtatis, ac direptis agris, ſævientibus in incolas militibus, nutantibus civium animis, diu ſuſtineretur. At cum Gallus in caſtra perveniſſet, omiſſamque Mediolanenſis oppugnationis occaſionem cerneret, Genuam cum ſuis copiis contendere in animo ſe habere ſignificavit ; ad id in primis a Cæſare Fulgoſio impulſus, qui inani ſpe adductus, omnia celerrime, ac nullo fere negotio confectum iri pollicebatur. Itaque ad caſtra cito regreſſurum ſe dicere,

Franciſcus Borbonius Genuam invadendam decernit.

Urbi-

1529 Urbinatem hortari, ut cum Sfortia in iiſdem locis manerent, e quibus hoſtibus damna inferre poſſent, neque obſeſſis ulla quieſcendi facultas daretur. Kal. junii Franciſcus Borbonius, arrepto Ticinum verſus itinere, exercitum movit; impedimenta, & machinas bellicas, primumque ſuorum agmen juſſit incedere, cui Guido Rangonius præerat; ipſe medium, poſtremum Claudius Rangonius ductabat. Hujus rei Antonius Leva per ſpeculatores antea certior factus, urbe egredi, Gallos inſequi, ac, ſi ita ferret occaſio, cum hoſte acie confligere, nihil hujuſmodi opinantem opprimere decrevit. Mediolani ad arma conclamatur, coacti milites, candido amictu ſuperinduti, ut a ſuis noſcerentur, Antonium Levam ſequuntur; illum podagra, & articulari morbo membris fere cunctis captum, ſella incubantem, quatuor armati geſtant; ſummo ſilentio, tubarum clangore, tympanorum ſonitu omiſſo, ordine militari incedit. Duo millia paſſuum hoſti proximus, ab exploratoribus edoctus, nondum Landriano abiiſſe Gallos, citatiore gradu progreſſus, extremum agmen adoritur, ac priuſquam illius adventum perſentirent, invadit hoſtes, qui inopinato Cæſareanorum adventu perterriti, nihil ex ordine agebant; non vires, non animum oſtentabant, ut a pedite, & levioris armaturæ equite impetu facto, loco cedere, ſeque recipere cogerentur. Franciſcus Borbonius media in acie ſubſiſtit, hoſtium aggredientium conatus, atque impetus egregie ſuſtinuit. Utrinque pari animo, haud diſpari fortuna pugnatur; non minima ſpes in Germanis erat, quos ad duo millia & quingentos, partim ex hoſtium transfugis, partim ex Germania evocatis, coegerat. Verum cum Antonius Leva cum reliquis copiis, in quibus veteranus miles Hiſpanus erat, ſuperveniſſet, perculſi Galli, ac Germani loco cedunt. Itali pedites ad duo millia, Hieronymo Caſtellioneo, & Claudio Rangonio ducibus, labantes reliquos confirmant; præliantur aliquandiu æquis animis; tandem cuncti terga hoſtibus dantes fuga ſalutem quæſivere. Borbonius præaltam foſſam equo tranſilire nixus cum Caſtellioneo, Claudio Rangonio, atque aliis plurimis in poteſtatem hoſtium venit; equi, jumenta, vehicula, ſarcinæ, machinæque bellicæ hoſtibus prædæ ceſsere: qui ſuperfuerant, in diverſas partes diſperſi, quam-

Antonius Leva Gallos aggreditur, & fundit.

Franciſcus Borbonius a Cæſareanis captus.

quamplures in ditiones Venetorum excepti afflictis rebus perfugium invenere. Prælii eventus cum ad Urbinatem allatus eſſet, Modoetia movere, atque ad Caſſianum, ubi prius fuerant, caſtra locare ſtatuit; quinque peditum millia ſub ſignis habebat, quadringentos cataphractos, ac ſeptingentos levioris armaturæ equites: ad hæc ſarcinas, atque impedimenta. Prælta erat via, qua iter agendum erat, copias in tres acies ſejunxerat tanto intervallo, quantum, ut ſibi invicem ſubvenire poſſent, ſatis eſſet: magna ſclopetariorum manu mediam aciem protegebat, ſiniſtra Cæſareanos diſtinere conatus: levis equitatus regionem undique excurrebat; hoſtium conſilia explorabat, ne qua inopinato impreſſio fieret. Hac arte incolumem exercitum ad Caſſianum perduxit, propinquum Abduæ flumini oppidum, cui pons ſuperinjectus in Abduanam glaream tranſitum præbebat: hoc veluti munimento exercitum tutari, circumquaque caſtra aggere, ac foſſa munire ſtatuit, una tantum iter ad caſtra faciente via; inde Laudi, ac Ticino ſuccurri, damno hoſtes affici, Reipublicæ fines defendi, Genuenſi expugnationi magnum momentum afferri poterat. Hoc ducis conſilium mirifice probavit Senatus; quamvis Joannes Maria Fulgoſius Brixiam ducendas copias, cum impares numero hoſtibus eſſent, cenſeret. Nam Leva recenti victoria elatus, jam animo de fœderatis triumphum ducens, Urbinatem inſequutus, ad Vavrium, quod duo millia paſſuum a Venetis aberat, caſtrametatus eſt, cum plerique illum Abduam trajecturum, Brixienſem, ac Bergomatem agros vaſtaturum, vererentur. Noſtri levioris equitatus numero, ac virtute hoſtibus præſtabant; qui circumjacentem regionem luſtrabat, ne commeatus hoſtibus importarentur, impediebat, tantumque terroris injecerat, ut nemo extra vallum egredi auderet. Urbinas & loci opportunitate, & rerum copia milites ſuſtentabat; neque civitatibus, atque oppidis oneri erat; adhuc Fulgoſio contradicente, atque alio adduci exercitum ſuadente. Sæpius hinc, atque inde levioribus præliis dimicatum, pugna male habiti hoſtes diſcedere coacti: juſtum prælium imperatores detrectabant. Antonius Leva, ut aliquo facinore accepta damna ſarciret, Cæſarem Neapolitanum trans Abduam ad diripiendos Brixienſium, ac Bergomatum fines mittit.

1529

Urbinas Caſſianum ſe recipit.

Antonius Leva ad Vavrium.

Cæſar Neapolitanus à Leva trans Abduam miſſus.

1529 mittit. Urbinas re per ſpeculatores cognita, Comite Calatiæ in caſtris relicto, haud parva cum militum manu, qua hoſtes flumen trajecturi erant, in inſidiis ſe collocat; parte hoſtium trajecta, inopinato a tergo alios, qui adhuc in ripa ſubſtiterant, adoritur, ac ne fuga ſaluti conſulerent, occupare equites, atque intercludere aditus viarum jubet. Hoſtium præfectus præſenti periculo perculſus, excindi pontem, ne Urbinas, tranſitu facto, aggrederetur, mandavit; qui cis flumen erant, ad mille & quingenti, aut cæſi, aut captivi in noſtrorum poteſtatem pervenere: in jis Hiſpanus miles a proceræ ſtaturæ femina, quæ virum ementita inter milites Calatiæ Comitis ſtipendia merebat, captus eſt; *Margaritonem* illam vocabant, qua in conſpectum Hiſpani quadam die venire juſſa, Comes ad Hiſpanum verſus, illum ludificando: *En*, inquit, *miles, qui te captivum fecit*. Tum Hiſpanus, *in ſua calamitate id ſibi ſolatii eſſe*, inquit, *quod in manus viri ſtrenui, ac fortis perveniſſet*. Verum cum feminam illam eſſe intellexiſſet, mœrore atque pudore confectus, indignabundus vita exceſſit.

Hiſpanorum milites ab Urbinate cæſi, & capti.

Urbinas, ne nihil agendo tempus tereret, continuo multa animo agitare; duces, ac præfectos ad conſilium vocare; moliri quanam potiſſimum ratione hoſtes ad caſtra deſerenda cogeret; tandem univerſis egredi copiis, atque acie, ſi occaſio tuliſſet, confligere cum hoſte decrevit. Itaque in unum locum machinis bellicis coactis, cum univerſis copiis caſtris, ac tribus tormentis egreditur, eo conſilio, ut illis a tergo relictis, cum primum ad certamen ventum eſſet, ipſe ſimulato timore ſe reciperet, inde hoſtes, ut tormentis potirentur, inſequuturos ſperabat. Tum machinis bellicis extemplo diſploſis, ordines hoſtium turbare cœpit, ac nihil hujuſmodi opinantes disjicere, ac vulnerare interea majori impetu illos turbatos, ac palantes aggreſſurus. Sed res minime conſiliis reſpondit: nam Calatiæ Comes cito nimium cum peditum manu prægreſſus, longinquo a caſtris loco pugna cœpta, cum hoſtes diutius ſuſtinere non poſſet, quamvis Ducis muneri non deeſſet, pedem referre coactus fuit. Urbinas cum periclitantem animadverteret, cum reliquis copiis præſto fuit, tantaque vi, atque impetu hoſtes invaſit, ut Cæſareani milites, qui noſtros inſequebantur, in fugam conjecti, nullo ordine

ne ad caſtra redire, Venetorum militibus ſemper urgentibus, compulſi ſint. Mille ac quingenti Antonii Levæ pedites cædem, vel captivitatem perpeſſi ſunt, ut mox neque exire caſtris milites ſineret, neque aliquid aggredi auderet: inter varias curas, ac difficultates ſuſpenſus animo hærebat; hinc commeatuum inopia premi, inde movere caſtra famæ, ac militari virtuti indecorum videbatur; in Venetorum regiones incaſſum exercitum duci, urbibus, oppidiſque & præſidio militum, & annona munitis: in Mediolanenſibus diuturnitate belli, militum injuriis ſuprema prope deſperatio inerat; Cæſareanorum jugum excutere, ac Sfortiæ imperio, cujus dominatum experti fuerant, maxime cupientibus. In hoc ancipiti rerum eventu Leva ſe Mediolanum recepit: illo profecto, Urbinas caſtra ad Modoetiam urbem propius admovere decreverat. 1529

Antonius Leva Mediolanum regreditur.

Ita res Inſubrum ſe habebant, cum Galliæ Rex inter belli, paciſque conſilia pendens, modo ſe quamprimum in Italiam venturum ſignificaret; nonnunquam vel adverſo ſuarum copiarum fato, vel filiorum cupiditate animum ad pacem flecteret: multa per ſuos oratores Venetiis cum Senatu agebat, & a fœderatis, pecunia loco militum ſolveretur, petebat; his de rebus oratores ad ſe mitteret; atque claſſem in mare Tyrrhenum, & ſubſidia in Hiſpanicam, quam moliri ſe ajebat, expeditionem, ſubminiſtraret. His Senatus decreto reſponſum eſt: quos ex fœdere ſpopondiſſet milites præſtaturum; nihil eſſe cur pecunia miles mutaretur; militum virtute belli munera obiri: quamprimum Italiæ appropinquaret, oratores miſſurum; copias, Reipublicæ Legatos, Imperatorem denique ipſum Regis imperata in bello adminiſtrando facturos; Contarenum Legatum cum viginti ſelectis triremibus quamprimum Maſſiliam, ut cum regia claſſe conjungeretur, profecturum; demum quæ conditionibus, pactiſque teneretur, moto in Hiſpaniam bello, collaturum. Sed altera ex parte ſecreto de ineunda inter Carolum, ac Franciſcum pace conſilia agitabantur; Margareta Auſtriaca, Cæſaris amita, quæ Belgio præſidebat, in id enitente, cui ipſe facultatem contractandæ, firmandæque pacis dederat. Hæc per nuntios ſæpius in Galliam miſſos Regem ad pacem hortabatur; a qua licet minime averſo animo eſſet, prius tamen, an ad ſummi momen-

Margareta Auſtriaca de pace cum Gallis agitationes.

1529 ti negotium peragendum mandata Cæſaris ſufficerent, diſquirere voluit; ad eam rem explorandam Lelubajardum cubicularium a ſecretis in Belgium miſit, viſaque quam Margaretæ ampliſſimam facultatem Cæſar dederat, Rex Ludovicam matrem Cameracum miſit, ut de pace ageret; iis ſe, quæ ambæ ſimul decreviſſent, pollicitus aſſenſurum. Rex ea conſilia initio tecta, mox oratoribus explicuit, nullas concordiæ conditiones amplexurum teſtatus, ni prius Senatui, ac reliquis fœderatis expoſitis, eorum voluntas accederet: interim propenſum illius, atque benevolum in Rempublicam animum officii plenis teſtari verbis; ad pacem hortari; demum petere, ut a Senatu oratoribus ad negotium conficiendum mandata mitterentur. His a Patribus intellectis, quamvis Regis conſilia, actioneſque ſuſpectas haberent, quippe qui modo in Italiam ſe venturum, modo ingentia ſubſidia ſubmiſſurum cum diu affirmaſſet, clam de pace cum Cæſare agitaret; attamen ne ab eo, quod ceteri Principes cupere videbantur, alieni ſe patefacerent, mandata oratoribus, ut paci ſubſcriberent, dedere, modo communi reliquorum fœderatorum conſenſu eſſet amplectenda. Illud adjectum eſt, ſi Rex ab Italico propoſito itinere abſtinere velit, ſaltem copias ad decem millia peditum augeat; duodecim millia præter cataphractos, & leviores equites, tormentaque, Reipublicæ militaturos. Nondum his Senatus literis in Galliam allatis, Andreas Naugerius graviſſimo morbo conflictatus Bleſis exceſſit, vir excellenti ingenio, omnibus diſciplinis, politioribuſque præſertim ſtudiis inſtructus. A prima juventa Bartholomæi Liviani, terreſtrium copiarum Imperatoris, conſiliorum particeps, atque itinerum comes; mox accedente ætate, ſummis negotiis apud ſummos Reges aſſuetus, cui ob ſingularem facundiam, maximarumque rerum uſum Decemviri Hiſtoriæ Venetæ conſcribendæ onus detulere: licet illius fructus acerrimi ingenii cenſura, ex teſtamenti tabulis concrematis libris, ad poſteros minime pervenerit; ex cujus obitu ſummus omnium ordinum civitatis mœror fuit. In ea legatione Marcus Minius ſuffectus eſt. Sebaſtiano Juſtiniano literæ dantur, quibus quo in ſtatu res Italiæ ſint, Regem edoceat; octo millia peditum in Haſtenſem agrum Rempublicam ſi in Italiam

Lelubajardus a Rege in Belgium miſſus.

Ludovica Regis mater ad Cameracum ad pacem ſanciendam.

Franciſcus Rex, ut Senatus oratoribus mandata de pace daret, poſtulat.

Senatus mandata paci ſubſcribendi oratoribus tribuit.

Andreæ Naugeri obitus.

Marcus Minius orator in Gallia.

Veneti per Juſtinianti oratorem in Italiam Gallos alliciunt.

liam venerit, obviam miſſuram; hunc militum numerum ſingulari ſtudio augeri; octingentos cataphractos, mille quingentos leviores equites in promptu eſſe: Sfortiam duo peditum millia habiturum; Florentinos quinque millia, leviores equites ſexcentos: ſi ipſe, ut fertur, triginta millia armatorum, adjectis quinque peditum millibus, quorum ſtipendiis perſolvendis vicena in ſingulos menſes aureorum millia Senatus pollicetur, in Italiam adduxerit, amplius quinquaginta militum millibus, præter equitatum, exercitum conflatum iri; atque non modo ad obſiſtendum hoſtibus, verum etiam ad confligendum, & vincendum ſatis futurum: ſi vero ea Regis menti inſidet ſententia, minime tranſgredi Alpes velle, viginti peditum millia, adjecto equitatu, ſub claro, militariumque rerum experientia inſigni imperatore, in Italiam, mittat; ne Cæſari advenienti nobiliſſimæ provinciæ excurrendæ liber undique campus pateat. Id tertium ſupereſſe, ſi Cæſar, quod vix credi poteſt, de ſua profectione conſilia reliquerit, qua ratione bellum gerendum ſit; id ſi eveniat, duodecim millia peditum ab eodem poſtulare, Rempublicam totidem habituram, duo Sfortiam, quatuor Florentinos præſtaturos, ut triginta millium exercitu confecto, equitibus adjunctis, bellum confici, repelli hoſtes, ac debellari tandem poſſint. Ut hæc perficerentur, exercitum numero, ac virtute militum inſtaurare, atque augere Senatus nitebatur; ob id Præfecti, ac Duces ad delectus peditum, atque equitum habendos deſignati: Sigiſmundus Malateſta, Bernardinus Montacutius, Gabriel a Ripa, Hercules Poeta, Pompejus Ramazzottus, Antonius Scolarius, Juſtus Gualdius, Babo Naldius, Galeottus Malateſta Ariminenſis in eo numero, atque alii fuere. Ad hæc cum Germanos per Tridentinos ſaltus in Ciſalpinos exſcenſuros multis nuntiis perferretur, ne quid ea in parte detrimenti Reſpublica caperet, Joannes Delphinus legatus a Senatu deligitur, muniendorum adituum, qui ex Germania in Veronenſem agrum patent; ordinariorumque militum recenſendorum cauſa Franciſcus Paſchalicus legatus creatus eſt. Inter hæc primum ſubobſcure, dein creſcente, ut aſſolet, fama, vulgari cœptum; Sfortiam clam cum Cæſare de pace agitare. Id licet minime ſibi ſuaderet Senatus, tot 1529

Præfecti militum ad novos delectus a Senatu deſignati.

Joannes Delphinus legatus trãs Mincium.

Franciſcus Paſchalicus in Veronenſibus legatus.

Rumor de Sfortiæ cũ Cæſareanis tractationibus.

1529 beneficiis Mediolani Ducem devinctum, ſeparatim quidquam acturum: attamen moveri caſtra, atque tutiori loco locari placebat, ne, ſi quid inopinato accidiſſet, ad Bergomo ſubveniendum aditus intercluderetur: ac primum ad Laudem caſtrametari; tum ad ducem in fide retinendum, tum oblata occaſione ad aliquid adverſus hoſtes moliendum opportunum videbatur. Verum re maturius perpenſa, Leva ad Trevium potiundum, ut a Bergomo ſubſidia averteret, animo adjecto, ac de adventu Germanorum in Veronenſium fines rumore increbreſcente, intra Reipublicæ fines reducere exercitum decretum eſt. Urbinas cum copiarum parte Brixiam ſe recepit, cum reliquis Calatiæ Comes Bergomum ſe contulit. Joannes Fulgoſius ſumma fide, ac prudentia Venetarum copiarum Præfectus, morbo correptus interiit. Filii a Senatu ob patris in Rempublicam merita honoribus militaribus decorati: Cæſar leviorum equitum præfectura ornatus, Alexander cataphractorum ductor, Annibal peditum major Præfectus creatus eſt. Interim, urbe Monopolitana obſidione ſoluta, Amalphis, & Juvenatium Apuliæ oppida a Venetis capta ſunt. Inde majora animo claſſis imperator, ac legati concepere, conſilia hoſtium interturbare agreſſi, quos cum Arauſionenſi Principe in Hetruriam exercitum ducturos, Peruſiamque oppugnaturos, per exploratores cognitum erat. Ac per eos dies Urbinatis uxor per literas Senatui ſignificaverat, vereri, ne, ut rumor erat, bellum Ducis ditionibus inferretur: itaque ut trium millium peditum jam decreta ſtipendia ære publico ad protegendas eas regiones perſolverentur, a Senatu ſancitum eſt. Imperatori, ac Legatis mandatum, ut terreſtribus, maritimiſque viribus hoſtem diſtinendo, ab Hetruria, ac Flaminia invadenda averterent. Rentio Ceriti Senatus nomine gratiæ actæ, quod conſilio, atque ope Reipublicæ res in iis provinciis adjuviſſet; mille pedites Viturio legato petenti in Apuliam ſupplemento copiarum miſſi.

Joannis Fulgoſii obitus.

Fulgoſii filii a Senatu honoribus militaribus decorati.

Amalphis, & Juvenatium a Venetis capta.

Urbinatis uxori literæ ad Senatū.

Senatus decretum ut ſtipendia militibus ad Urbinatis ditiones protegendas ſolvantur.

Interea Cameraci in Belgio de pace inter Imperatorem, atque Galliæ Regem ſecreto agebatur; neque Sebaſtianus Juſtinianus, qui cum Reginam Cameracum comitatus eſſet, in oppido Sancti Quintini morabatur, quid in eo conventu ageretur, certo ſcire poterat: nihil ſocio, ac fœderato conſiliorum Galli

com-

communicabant. Hæc Senatui ſignificata ſolicitos Patres habebant, ne Rex, fœderatis omiſſis, cum Imperatore paciſceretur, magiſque in ejus animo præſens utilitatis ſpecies, quam ſociorum fides vim eſset habitura. Ipſe vero vel ut æquiores, atque honeſtiores pacis conditiones conſequeretur, vel ut ſociorum ſuſpectas mentes firmaret, extra ordinem oratores ad Senatum miſerat, qui de expeditione Italica agerent, in quibus Theodorum Triultium, ac Joannem Joachimum, qui Regis nomine Flaminiæ urbes depoſiti loco apud illum ſtatui peterent, quouſque ad exitum grave illud negotium perduci poſſet: huic rei ſi Senatus annuat, fœderi Clementem adjunctum iri; id ſummi momenti ad res feliciter conficiendas fore. Ad ea Senatus decreto reſponſum eſt: Reipublicæ ad pacem conſtituendam oratori in Galliis facultatem impertitam: in Cameracenſi conventu de conditionibus diſceptari; inter cetera de hoc quoque agendum; neque vero Senatum, ſuis rebus tutis, ac reliquis compoſitis controverſiis, a Regis ſententia, & voluntate alienum fore. Oratorique in Galliis Senatuſconſulto datæ literæ, quibus jura, quæ in Ravennæ, & Cerviæ urbibus obtinebat, ſummo ſtudio tueretur, injungebatur; ne de hac re per pacis conditiones tranſigeretur, laboraret; ad extremum, ni aliter fieri poſſet, urbes Regi ad tempus traderet. Epiſcopus quoque Tarbellenſis per hos dies Venetias venit; is, ut quæ bello neceſſaria forent, Senatus pararet, poſtulabat; triginta aureorum millia in ſingulos menſes pro ſeptem millium ac quingentorum peditum ſtipendiis, ut Regi perſolverentur, petebat. Senatus decreto in hanc ſententiam Tarbellenſi dictum eſt: cupere magnopere Senatum poſt tot bellorum clades Cameraci pacem publicam, ac communem inter Chriſtianos Principes, ita Chriſtianæ Reipublicæ afflictis, & perturbatis rebus poſcentibus, firmari, regios juvenes in libertatem vindicari; quæ ſi adverſante fortuna obtineri nequeant, quid reliquum eſſe, niſi ut bello decernatur? Rempublicam pacis ſemper ſtudioſam, atque appetentem, bellum tum ſuadere: Regi potentiſſimo in Italiam trangreſſo, firmiſſimis, ac validiſſimis copiis, omnia proſpera eventura: illius adventu fœderatos, auctis animis, nihil non, quod in rem communem eſſet, præſtaturos: Tarbellenſem ora-

1529

Theodorus Triultius & Joannes Joachimus oratores ad Venetos, & eorum officia. Senatus reſponſio.

Mandata Senatus ad oratorem in Gallia.

Tarbellenſis Galliæ oratoris officia de bellicis apparatibus. Senatus reſponſio.

1529 orare, ut Regem hortaretur, atque ad egregium facinus aggrediendum impelleret: ceterum triginta, quæ menſtrua peteret, aureorum millia, non Senatus animo, viribus certe imparia eſſe: ſatis fuiſſe, viginti millia ad pecuniam quinque peditum millibus erogandam obtuliſſe, cum adhuc octo millia peditum octingenti cataphracti, mille ac quingenti leviores equites ſumptibus ſuis alendi forent. Regem ſumma æquitate vires Venetas metitum, ſatis ſibi factum a Senatu cenſuiſſe, nil amplius ob ſuum in Italiam adventum petiiſſe: ſin Rex atque Cæſar ab Italico itinere abſtinerent, tum duodecim peditum millia ſub ſignis, uti Regi pollicita fuerat, Rempublicam habituram. Tarbellenſis Senatuſconſultum minime ſibi placere ajebat; ampliora petere, hærere, ſermonibus anceps, hæſitabundus; regias quoque artes non ita ſatis tegere, ac celare, quin ſenſus animi latebris quamvis involuti manifeſte ſe promerent, atque pateſcerent. Quocirca Senatus magis ambigere cœpit, ſuſpecta omnia habere, timere, ne pace devincti Reges aliquid in communem aliorum Principum perniciem molirentur, ac ne Rex prorſus Italiæ rationes abjiceret. Itaque Ludovico Faletro apud Henricum Angliæ Regem oratori mandatur, ut quam maxima poſſit diligentia, quæ Cameraci de pace agantur, exploret; Regem adeat; Rempublicam ſumma in illum obſervantia, ac ſtudio tueatur, roget; neu patiatur quidquam Cameraci, quod illi detrimento foret, agi poſſe: id enim non citra ſummum Italiæ periculum, ac Reipublicæ Chriſtianæ damnum eventurum; propenſam difficillimis temporibus Angliæ Regum voluntatem, ac ſtudium Senatum expertum fuiſſe, atque ex eo potentiſſimos Reges ſibi ingentem apud cunctas nationes laudem comparaſſe, quæ illorum nomina æternitati conſecraſſet. Neque interim qua mente circa concordiæ pactiones Senatus eſſet, quin apud Gallum oratori ſignificaret, omittere placuit: in primis Franciſcum Sfortiam in avito Inſubrum imperio retinendum, Mediolani Ducem declarandum eſſe, cujus cauſa tot ſuſcepti labores, tot theſauri impenſi, bellatum per tot annos foret. Tum ut Venetæ pacis anni M. D. XXIII. pacta perficerentur, ducentorum aureorum millia, uti ea cautum erat, ſtatutis temporibus Rempublicam perſoluturam, ſi Ferdinandus Imperatoris frater oppida,

Mandata Senatus ad Ludovicum Faletrum in Anglia oratorem.

Conſilia Reipublicæ de pace ad Galliæ oratorem tranſmiſſa.

pida, quæ ex Vormacienſi fœdere debebat, reſtitueret : ad hæc octoginta aureorum millia, quæ pro eo, quod ſuperioribus annis Venetæ copiæ Cæſareanis junctæ non fuerant petebantur, ſponte, non ex debito præſtaturam. Deinde, ſi Rex quæ in Neapolitano regno loca obtinet, Imperatori reſtituat, idem de Apuliæ urbibus Rempublicam facturam, modo ii, qui ad illius partes acceſſerant, pœna non mulctarentur. Mox quod ad Flaminiæ urbes ſpectat, ni alia ratione res tranſigi poſſit, in auctoritate Regis futuras; donec jure diſceptatio inter Pontificem, ac Rempublicam dirimatur. Demum Ferdinandus, uti quoque antea in aliis tabulis concordiæ factum fuerat, cunctis aſſenſurum, pacique ſubſcripturum polliceretur. 1529

Cæſaris ad Genuam adventus.

Hæc Sebaſtiano Juſtiniano de pace agenda Senatus decreto ſcripta fuere vij. idus julii. Cæſar tandem pridie idus auguſti Genuam cum quinque, ac triginta triremibus, octoginta majoribus navibus pervenit; octo peditum millia, mille equites ex Hiſpaniis ſecum advexerat, Savonæque exponi juſſerat. Quo facilius in Ciſalpinam Galliam iter arriperent, Placentiam proficiſci decreverat, præmiſſis qui copiis neceſſaria compararent; ſtatimque Antonio Leva ad ſe vocato, quem poſt Franciſcum Borbonium captum, & Gallos profligatos, mox in Venetos, qui tum ad Caſſianum caſtrametabantur, irrito conatu exercitum adduxiſſe diximus, de rerum in Inſubribus ſtatu plura egit. Aderant Antonio Levæ hoc tempore duodecim peditum millia : Arauſionenſis Princeps eodem tempore e Neapolitanorum finibus copias Spoletum adduxerat; eodem Pontificis milites advenere, qui, Barchinone clam cum Cæſare fœdere inito, in gratiam redierat. Germani, decem millium peditum exercitu ad Banzanum oppidum luſtrato, per Tridentinos ſaltus in Veronenſem agrum deſcendere cœperant, ita ut Cæſari quadraginta millia peditum adfutura conſtaret; præter equitatum, qui virtute plurimum pollebat, Burgundionibus Germanis adjectis, ſimul ad decem millia. Hoc Cæſaris adventu, quamvis ipſe ad res componendas, ad pacem inter Principes firmandam ſe in Italiam profectum, non obſcuris verbis ſignificaret; attamen omnium Italorum Principum perculſæ mentes, ac ſolicitæ, quonam ingens hic armorum terra, marique apparatus evaſurus eſſet, cum nulla ſpes in Gallorum ſubſi-

Fœdus inter Pontificem ac Cæſarem Barchinone initum

Cæſareani exercitus.

Italorum Principum ob Cæſaris adventum cōſternatio.

1529 diis foret; jamque Rex abjectis belli conſiliis, omnem recuperandorum liberorum ſpem in pace repoſuiſſet, quam inter ambos Principes Cameraci initam fuiſſe, incertis rumoribus augente fama, per omnium ora vulgabatur. Magis quam ceteri ſoliciti Florentini erant, adverſus quorum libertatem Clementem cum Cæſare conſpiraſſe ferebatur: reliqui minores Principes quo ſe fortuna vergeret, ſpectabant, non in bello, atque armis, ſed in deprecationibus apud Cæſarem, & in illius clementia incolumitatem collocantes. Pontifex, qui, libertate impetrata, variis artibus abdita animi texerat, fœderatos ſpe, ac verbis ludificatus, detectis conſiliis, in Cæſaris partes palam tranſgreſſus, ex illius nutu, atque auctoritate totus pendebat, Cæſarique Genuam adventanti tres e præcipuis Cardinalibus obviam miſerat. Florentina Reſpublica, cui ingentem tempeſtatem imminere multa portendebant, quatuor ſtatim oratores ad Cæſarem miſerat, ut illius mentem explorarent: quod civitas cum fœderatis adverſus ipſum arma ſumpſiſſet, id, Clemente ſuadente, atque nitente, factum; Cæſari ſuas res commendare; in illius voluntate, atque auctoritate futuram. Verum cum Pontifici, ac Cæſari maneret immota ſententia Reipublicæ Florentinæ immutandæ, nihil obtinere potuerunt. Ferrarienſis item oratorem ad Cæſarem miſerat. Mantuæ Marchio ad eundem profectus fuerat: ita cuncta pavoris, ac conſternationis plena erant. Veneti per tot annos communi omnium conſenſu Italicæ libertatis, & dignitatis vindices, quamvis armatum Imperatorem in medio Italiæ inſpicerent; Pontificem illi adhæſiſſe cernerent; nutantes Florentinos; reliquos vero magno veluti fulgore correptos, qnid conſilii caperent, aut quo ſe verterent, ignorare, niſi in Cæſare perfugium haberent; a Gallo nulla belli ſubſidia expectari poſſe; tamen infracto animo, impavidi ad omnia fortunæ tela excipienda, durato aſſiduis curis, ac moleſtiis animo, nihil humile, aut demiſſum agere decrevere. Partam a majoribus libertatem, & gloriam, ab iiſque poſteris per manus traditam conſervare ſtatuunt; neque inſitam majorum Principum animis ambitionem, ac faſtum experiri velle; cum ſibi ſuaderent, Cæſarem, qui per tot annos nobiliſſimæ provinciæ dominationem affectaverat, Pontificem pollicitis oneraverat, reli-

Cardinales Genuam a Pontifice ad Cæſarem miſſi.

Oratores Italorum Principum ad Cæſarem.

Venetorum conſtantia.

quos

quos ſibi colla ſubmittere perſpexerat, a cupiditate non temperaturum; verum quaſcumque ſibi leges libuiſſet, Italis impoſiturum. Itaque cum Leonardus Haimus conſilii, ac Hieronymus Peſareus continentis Sapientes de duobus legatis ad Cæſarem deſignandis ad Senatum retuliſſent, vigintiduo tantummodo ex Senatoribus aſſenſere. Id omnium animis firmiſſime hæſerat, ut nullis impenſis, nullis vigiliis parceretur, quidquid publice, quidquid privatim Veneti poſſent, id omne pro Reipublicæ incolumitate, ac dignitate impenderetur: inde novos delectus militum haberi; duces, ac præfectos ære publico, & præmiis acciri; urbes munire, quindecim peditum millia Reipublicæ militarent, decretum; neque quidquam, ut perculſos, atque dejectos fœderatos confirmaret, animos erigeret, ne adverſæ fortunæ telis cederent Senatus omittebat; quæ maxima a Republica expectari poſſent ſubſidia præſtaturam, Cæſare e Placentino profecto, copias in Parmenſem agrum, vicinaque illi regioni loca miſſuram, ut Cæſareanos ab Hetruria averteret, ac quacumque ratione poſſet, amicæ Reipublicæ opitularetur. Marcum Antonium Venerium, qui antea ad Alphonſum Ferrariæ Ducem orator deſignatus fuerat, proficiſci Ferrariam jubet, qui Reipublicæ propenſum in illum ſtudium Senatus verbis teſtarerur, difficillimis temporibus cum principe finitimo, ac ſocio eandem fortunæ aleam ſubire, eoſdem experiri caſus non abnuere; propterea hortari, ut quantam poſſit militum manum comparet, & Mutinam mittat, ut opportune ſuppetias Florentinis ferat, quorum ſalus, atque incolumitas ſummo in diſcrimine verſetur, neque ruere illi poſſint, quin eodem motu principum Italiæ res convellantur, labefactentur. Dum hæc aguntur, nuntius de pace Venetias perlatus eſt, quæ Cameraci inter Imperatorem, & Galliæ Regem inita pridie nonas auguſti in majori baſilica ſolemni ritu de more promulgata erat. Summa capitum hæc fuit.

1529

Decretum de duobus oratoribus ad Cæſarem mittendis a Senatu rejectum.

Senatus conſilia de novis delectibus habendis.

Venetorum ad fœderatos adhortationes.

Marcus Antonius Venerius ad Ferrarienſem orator.

Pax inter Carolum, Cæſarem & Franciſcum Galliæ Regem Cameraci inita.

Primo. Ut Regis filiis libertas reſtitueretur, Rex duodena centena aureorum millia pro eorum lytro perſolveret; Henrico Angliæ Regi ducenta millia Caroli nomine erogaret.

Secundo. Quæ in Inſubribus poſſideret, Carolo concederet. Haſtam, quæque in ea urbe jura haberet, relinqueret:

Ba-

1529 *Barulum præterea, & quæcumque in Neapolitano regno poſſideret.*

Tertio. Venetos hortaretur, ut ex Coniacenſi fœdere Apuliæ loca Imperatoris poteſtati permitterent; ni id facerent, hoſtem ſe illis futurum; Cæſarem triginta aureorum millibus in ſingulos menſes, duodecim triremibus, quatuor navibus, totidem majoribus navigiis adjuvaret.

Quarto. Quod e triremibus ad Delphini portum captis ſupereſſet, redderet, vel illius loco pecuniam reponeret, iis detractis, quæ Cæſareani recepiſſent.

Quinto. Juri ſupremo in Belgio, & Arteſia renunciaret.

Sexto. Acta adverſus Carolum Borbonium reſcinderet: defuncto, quæ inuſta eſſet ignominiæ nota, deleretur: bona poſteris reſtituerentur; quæque eo bello occupata hinc, inde forent, mutuo ſubjectis redderentur.

Inter fœderatos, ac ſocios Pontifex in primis numerabatur; deinde Allobrogum Dux, ut imperii fiduciarius: de fœderatis vero, qui ſimul adverſus Cæſarem arma ſumpſerant, nulla habita mentio. Venetis ſi intra quatuor menſes res ſuas cum Cæſare componerent, ut eodem pacis edicto comprehenderentur, permiſſum. Firmata itaque pace, qua etiam Angliæ Rex, & Ferdinandus Auſtriæ Archidux Rex Hungariæ continebantur, atque iis detectis, quæ diu latuerant, conſiliis; quanam ratione Cæſari, ſi adverſus Rempublicam arma moveret, obſiſtendum eſſet, plurimis, atque aſſiduis conſultationibus Patres diſquirebant: ac præter ea, quæ ad continentis curam ſpectabant, viſum eſt, ut Reſpublica maritimarum rerum uſu, atque experientia inſignis, & pollens, in primis omnem præſidii ſpem in claſſe poneret. Quamobrem illius imperatori Senatus decreto mandatum, ut ſi Brundufii arces, quarum expugnationi operam navabat, bidui, vel tridui ſpatio aut deditione, aut vi in ſuam poteſtatem redigere poſſit, nulli communicato conſilio, opus perficiat: deinde coactis cunctis triremibus, Corcyram contendat; inde ad Rhizonicum ſinum ad Aſcrivii fauces claſſem ducat, quam omnibus rebus inſtructam, remiges, milites, tormenta, ac ſi quid aliud, in promptu habeat; quo ex loco & ſinum Adriaticum tueri poſſit, & maritimas Apuliæ, Neapolitanique regni oras bre-

Mandata Senatus ad claſſis Imperatorem de Brundufii arcibus expugnandis.

vi

vi momento adiens excurrere; quod ſi Cæſareana claſſis in ea maria ſe conferat, prælio decerneret. Interea Galliæ Rex, qui, uti diximus, ea, quæ in Neapolitano regno poſſidebat, conditionibus pacis Cæſari reſtituere debebat; idemque ut Veneti facerent, enixurum pollicitus fuerat; per ſuos oratores a Senatu petebat, ut quamprimum oppida, quæ in ea provincia Reipublicæ parebant, quemadmodum Cameraci convenerat, Imperatori traderet. Ea de re præterquam quod Coniacenſi fœdere cautum eſſet, id loco ſummæ gratiæ ab ea Republica impetraturum, cui ipſe, prioreſque Reges ſumma benevolentia difficillimis temporibus adfuerant: nulla alia ratione filios in ſpem regni enutritos recipere a Cæſare poſſe. Senatus decreto reſponſum datur: eadem mente erga Regem Rempublicam eſſe; nullis fortunæ caſibus ab ea ſe amicitia, quam ſummo ſtudio majores illius coluerant, avelli paſſuram; optaſſe ſuis rebus quoque Cameracenſi pace conſultum fuiſſe, atque cum reliquis principibus concordiæ rationes initas: ceterum quod ad Apuliæ loca attinet, Coniacenſibus pactionibus neutiquam cogi, cum illis cautum eſſet, de pace, Republica non adſentiente, minime agere Regem oportere; quod modo efficere nequeat, pro ſua in Regem voluntate magis opportune facturam, cum duorum menſium ſpatium ad tradendos Regi filios ſtatutum eſſet: interim ſperare aliquas cum Cæſare pacis conditiones iniri poſſe. Hac re cognita, maris Præfectum in Italiam Rex mittere decrevit, ut ad pacem cum Venetis, aliiſque principibus Cæſarem hortaretur; Rentioque Ceriti mandaverat, ut quæcumque in Neapolitanorum finibus in poteſtate Regis Gallorum eſſent, ex fœdere Cæſari reſtituerentur; idemque, ut Veneti nagiſtratus efficerent, niteretur, qui prius de Senatus voluntate certiores facti abnuerant: Patrumque inſederat animis, potius omnia experiri, quam ut Inſubribus Cæſarem potiri paterentur. Quocirca ſociali fœdere ſoluto, recens cum Franciſco Sfortia ineunt, ne ſibi deſit, hortantur; omnem operam, ſtudium, vires adhibituros; nullis periculis, ſumptibuſque, ne avito imperio ſpolietur, parcituros. Interea quo tandem Cæſaris in Italiam adventus, exercitus terra, marique conquiſiti tenderent, cuncti non modo Principes, ſed etiam populi ſpectabant: hinc magnum imminere

1529

Franciſcus Rex a Senatu petit, ut urbes Neapolitani regni Cæſari tradat.

Senatus reſponſum.

Urbes Neapolitani regni a Gallis Cæſareanis reſtitutæ.

Veneti cum Sfortia novum fœdus ineunt.

1529 nere bellum ; inde poſt afflictas diu , ac turbatas Italiæ res pacem effulgere : hæc omnia penes Cæſarem eſſe, qui validis ſuccinctus copiis, Pontifice amico , ac ſocio , reliquis Italiæ Principibus timore perterritis, nihil illius adverſo nutu audentibus; Gallis pulſis, atque Italicis cunctis rebus ex Cameraci fœdere nuper firmato cedere coactis, belli, ac pacis habenas obtinere videretur ; in Venetos tantum onere incumbente .

Attamen Cæſar cum primum Genuam appuliſſet, pacem ſe, ac tranquillitatem Italiæ redditurum apertis verbis non modo dixerat, ſed vulgandum quoque apud omnes curaverat; quamvis ea, quæ ad bellum neceſſaria erant, ſummo ſtudio compararet. Neque Veneti ulla re ſibi deerant, ut hoſtem fortiter terra, marique, munitis urbibus, terreſtribus auctis copiis, claſſe quinquaginta duarum triremium conſtanter hoſtium impetus exciperent. Verum plurima ea tempeſtate contigere, quæ Imperatoris animum, licet Italiæ dominandi cupidum, evocare, atque avertere potuere. Nam Suleimanus Turcarum imperator Byzantio cum ingenti exercitu movens, Pannoniam invaſerat, ut Joannem Hungariæ Regem nuper a Ferdinando pulſum in regnum reſtitueret; Budamque Regum ſedem adortus paucis diebus occupaverat; equitatu, ac peditatu uberrimos Pannoniæ agros diripuerat, atque vaſtaverat; omnemque inferiorem Pannoniam, expugnatis arcibus, ac pleriſque munitioribus oppidis, in ſuam poteſtatem redegerat; finitimaque Auſtriæ loca ferro, igne, cæde incredibili mortalium terrore fœdaverat; ac Viennam illius provinciæ caput aggreſſurum minitatus, magnam commeatuum, bellicarumque machinarum copiam colligi juſſerat, ut Danubio amne urbem verſus veherentur: quæ magno militum præſidio firmata, niſi Turcæ obſtitiſſet, ad tantos remorandos conatus nullum impedimentum inventurus, aditumque in penitiora Germaniæ loca ſibi facturus videbatur. Harum rerum triſtes nuntii haud parum Cæſaris mentem commovebant : his accedebant frequentes Ferdinandi fratris literæ, qui rerum ſuarum ſtatum, potentiſſimas acerrimi hoſtis vires, quibus par vel ſuſtinendo non eſſet, fratri ſignificabat; petebatque, ut niſi funditus Pannonias excindi vellet; niſi triumphantem hoſtem Viennæ cernere, ingentia ſubſidia quamprimum mitteret. Ad hæc quotidie hæreſes

Suleimanus Pannonias aggreditur.

Buda a Suleimano capta.

ſes in Germania incrementa ſumere nuntiabantur; qui hac peſte infecti erant, novas res moliri, cogere milites, copias parare: his niſi quamprimum obſiſteretur, magnam Germaniæ, atque imperio perniciem, ingentia univerſæ Chriſtianæ Reipublicæ mala irreptura. Hæ res animum Cæſaris haud mediocriter vexabant, agitantem nulla facti egregii ſpe, nullo tot laborum, ac impenſarum digno facinore Italorum principum animos ſuſpectos teneri: interim potentiſſimum hoſtem, nullo obſiſtente, regiones percurrere; urbes expugnare; provincias in ſuam poteſtatem redigere; acerbiora minari, dum ipſe tempus terendo ſuarum cladium ſpectator eſſet. Itaque cœpit animum ad pacem flectere; niti, ut, compoſitis Italiæ rebus, laboranti Pannoniæ, timentique Germaniæ ſuccurreret, ſæpius de pace loqui, cupere ſe controverſias cum Venetis definire. Idem qui maxima apud illum gratia, atque auctoritate poterant, ſuadebant, inter quos Andreas Auria per Federicum Grimaldum Reipublicæ ſuam operam in agenda pace detulerat, propenſumque in illam Imperatoris animum eſſe ſignificaverat. Senatus, qui pacem cum dignitate ſemper bello antetuliſſet, eundem Grimaldum ad Auriam remiſit, ut pro illius benevolo in Rempublicam animo gratias ageret, paratumque ad pacem cum Cæſare ineundam ſtudium ſignificaret. Clemens quoque cum Marco Cardinali Cornelio de pace colloquutus, eniti ſe magnopere ajebat, ut Cæſaris animum ad pacem cum Republica ineundam impelleret, ad eandem amplectendam vehementer Senatum hortari. Senatus Pontificis erga pacem ſtudium laudibus efferre, ab ea nunquam averſo animo fuiſſe. Venetias quoque per eos dies Sigiſmundus Turrianus Mantuæ Marchionis orator venit, qui Cæſaris optimum in Rempublicam animum teſtatus, ut Mantuæ de concordiæ conditionibus ageretur, Marchionis nomine rogaverat: illuc, qui ſuo nomine agerent, cum mandatis Cæſarem miſſurum, ut pax e Reipublicæ dignitate conficeretur, nihil ſe prætermiſſurum. Marchioni gratiæ actæ, publicumque pacis deſiderium affirmatum.

1529

Andreas Auria ſuam operam in pace cũ Cæſare ſancienda Reipublicæ defert.

Clemens per Cornelium Cardinalẽ, & Mantuanus Marchio per oratorem de pace cum Venetis agunt.

Dum Reſpublica ad concordiam ſolicitatur; ac nihil, quod ad bellandum neceſſarium eſſet, hinc, atque inde prætermittitur, Franciſcus Sfortia, cui gravia poſt Cæſaris in Italiam adventum imminere pericula videbantur, ut cum Cæſare,

avi-

1529 avito imperio retento, in gratiam rediret, ſummopere optabat; nihilque Senatu inconſulto aggredi poterat. Marco Antonio Venerio ſignificavit, cupere ſe legatum ad Cæſarem mittere, ut illius animum leniret, bellicumque apparatum, quo ſe petitum iri fama ferebatur, remoraretur: id in primis illum decere, quod Cæſaris beneficiarius, ejuſque vicem obtinens in Inſubribus eſſet: eadem ab illius oratore Senatui ſignificata. Neque impellere, neque adhortari Sfortiam placuit: quid ſibi magis conducere videretur, id efficeret, permiſſum; adjectum, certo ſibi Senatum ſuadere; niſi ſe conſcio, & conſiliorum participe, cum Imperatore pacem non confecturum. Negotium illud Caracciolo Protonotario, & Garziæ e Padilia a Cæſare datum erat; qui cum ſæpius Sfortiam adiiſſent, ut Ticinum, atque Alexandriam Cæſari traderet, hortabantur. Renuit Sfortia; neque ſe hujuſmodi poſtulatis unquam adſenſurum conſtanter affirmavit: eoque reſponſo per oratorem Senatui communicato, ut firmioribus ſubſidiis urbes firmarentur; bellicæ machinæ mitterentur; pecunia ſuppeditaretur, petebat. Urbinati Imperatori datæ literæ, quibus Sfortiæ opem ferri, ac veluti de Reipublicæ urbibus ageretur, quæcumque ad eas conſervandas opportuna forent, ſubminiſtraret, jubebatur. Decem præterea aureorum millia Senatus decreto Sfortiæ legatis numerata ſunt. Ferrarienſis quoque Dux in ancipiti verſabatur, ob Regium, ac Mutinam, ad quas uti Pontificiæ ditionis urbes ſuperiores Pontifices, & Clemens ipſe adſpiraverat. Itaque his Marco Antonio Venerio ſignificatis, nihil, ut hoſtes arceret, omiſſurum, diſertis verbis, Senatui nunciaret, petiit; præterea ſibi a Republica duodecim inſtructa minora navigia, quibus Padum, ripaſque hinc inde tueri poſſet, darentur. Clodiæ magiſtratui, ut quamprimum inſtructa ad Ducem mitteret, præceptum: inſuper illius animus in libertatem, ac dignitatem Italicam egregius commendatus: ſumma inter illum, ac Mediolani Ducem benevolentia, arctaque animorum, & virium conjunctione opus eſſe: Rempublicam utriſque acceſſuram; periculis minime cedendum, non abjiciendos animos, ſed potius aſſumendas vires, atque in mutuam defenſionem acuendas. Si Cæſar, juſtis, honeſtiſque pacis conditionibus rejectis, armis laceſſeret, & in noſtram perniciem hoc

Caracciolo & Garziae Padilia provincia de Sfortianis rebus cõponendis a Cæſare demandata, & eorum petitiones.

Mandata Senatus ad Urbinatem, ut Sfortiã juvet.

quid-

quidquid eſt copiarum convertere velit; eam Reipublicæ inſidere mentem, quamvis hoſtis in ſinu prope ſit, ſuis viribus nixam nihil de veteri conſtantia remittere; militum ſubſidiis, ac omnibus ad victum neceſſariis munitas urbes hoſtibus objicere; Sfortiam, ne præcipiti conſilio ruat, ſuſtentare, vel generoſo conatu bellum excepturam, vel ad juſtas, atque æquas pacis conditiones Cæſarem coacturam. Cum Ticinum, atque Alexandriam minime a Sfortia impetrare poſſe Cæſar intelligeret, Pontifex per Epiſcopum Vaſonenſem, ut ſibi depoſiti loco traderentur, poſtulabat. In id, quo aditum ad gratiam Caroli comparandam ſibi ſtrueret, propendere Dux videbatur; attamen quid ea in re ſibi ſtatuendum eſſet, per oratorem a Senatu petiit. Is Sfortiæ literas perlegit, quibus non libere Senatus ſententiam exquirere videbatur, ſed veluti jam quid acturus eſſet, decreviſſet, aſſenſum petebat. Senatus decreto ita Marco Antonio Venerio oratori ſcriptum: ſumma cum admiratione, ac dolore graviſſima in re, quæ mens illius eſſet, intellexiſſe; cum inde vetus Reipublicæ cum illo fœdus, atque amicitiam in diſcrimen vocari animadverteret: quod vero ad poſtulata Clementis ſpectet, iis, niſi omnino res ſuas peſſundare velit, cum fœderatorum principum, ac univerſæ Italiæ ſumma jactura, minime aſſentiri poſſe; nulla alia in re magis Cæſarem inſudare, quam ut Italos principes ſejungat; divellat; ſemina inter ipſos diſſenſionum ſerat, quo facilius a ſingulis obtineat, quod ægre ab univerſis impetrare valet. Quis porro ignorat, Ticini, atque Alexandriæ reſtituendarum urbium penes ſe, non apud Pontificem facultatem eſſe velle? huic rei ſi Sfortia annuat, quis ambigat Florentinos, & Ferrarienſem, veluti deſperatione adactos, præcipites arbitrio ſe Cæſaris permiſſuros, quaſcumque libuerit ab eo pacis conditiones accepturos? Hæc intentiori ſtudio a Senatu agebantur, ne Sfortia, cui per tot annos præſto fuerat, cunctiſque officiis adjuverat, præpropero conſilio res ſuas fortunæ, & Cæſaris voluntati penitus concrederet, atque ut æquiores concordiæ rationes, ſi eodem tempore cum Duce quoque ageretur, a ſe iniri poſſent. Dum hæc de pace agitantur, Cæſar, ac Pontifex Bononiam convenire decreverunt, uti Barchinone ſtatutum fuerat, quæque ad iter neceſſaria erant, utrinque parabanſ-

1529

Clemens a Sfortia petit, ut Ticinum & Alexãdriam, ſibi depoſiti loco tradat.

Sfortia Senatus ſententiam poſtulat.

Senatus reſponſio.

Clementis & Cæſaris decretũ Bononiam cõveniendi.

1529 bantur. Eo in conventu maximis de rebus agendum erat: Italiæ non modo, verum etiam totius Chriſtianæ Reipublicæ ſtatus ex conſiliis, quæ ibi caperentur, pendebat. Cum vero acrius res urgeret, ac tum Vaſonenſis Epiſcopus, qui Placentiæ cum Cæſare morabatur, ut oratores a Senatu ad tractandam pacem mitterentur, peteret; Mantuanique oratores, ut iidem Mantuam eadem ex cauſa adirent, poſtularent; hac de re variis, ac diſſentientibus ſententiis in Senatu actum eſt; nonnullis, ut quamprimum oratores Mantuam mitterentur, ſentientibus; aliis, ut Bononiæ conventus expectaretur, ſuadentibus. Prioris ſententiæ auctor ita loquutus fertur.

Oratio in Senatu habita de oratoribus Mantuam mittendis.

Maximarum rerum opportunitates in proclivi admodum ſitæ ſunt: iis vel negligentia, vel animo, dum majora ſibi pollicetur, ſpernente, omiſſis, ſæpius ob præteritas, e manibuſque lapſas rerum gerendarum egregias occaſiones querimur. Neque id miror, cum ea ſit mortalium conditio, ut in difficilia, & ardua, quæque vetita ſunt, ſummo nixu contendat; quæ vero in promptu ſunt, quæque fortunæ beneficio, ac Dei benignitate nobis ſeſe objiciunt, ac ultro porriguntur, ea negligat, & aſpernetur. Id nobis nonnunquam eveniſſe haud vulgaria exempla teſtantur, qui ſuperioribus annis, cum controverſias, quæ inter Julium Pontificem Maximum, ac Rempublicam intercedebant, cum dignitate dirimere potuiſſemus, omiſſa, rejectaque opportunitate, in maximas anguſtias, bellaque incidimus, in quibus jam viginti annos verſamur; quo tempore quæ ſequuta ſint, commemorandi locus non eſt, ne adhuc recentia vulnera contrectando, præteritarum cladium memoria animus exhorreſcat. Quid enim tam grave excogitari, quid tam dirum fingi poteſt, quod nobis exhauſtum non fuerit? Anguluſne in nobili hac, & cunctis ſæculis inſigni Italiæ provincia inveniri poteſt, qui exterorum arma, prædas, captivitatem, funera paſſus non fuerit? An infandas exercituum ſtrages memorem? Quid Italis Abdua, & Eretenus flumina, quid Brixia, Ravennaque conſtiterint? Quis enim ærumnas, malorumque ſummam enumerare, aut cogitare queat? Tot calamitatum finis in noſtra voluntate ſitus eſt, Patres optimi, ſi illa prudentia uti velimus, quæ Senatus ampliſſimi menti inſita, ac prope ingenita eſt, quaque difficillimis, ac turbulentis temporibus, frementibus un-

undique bellorum fluctibus, incolumem Rempublicam ſervare 1529
potuit. Quid enim a Deo immortali (ſi nobis optio data fuiſſet) aut expetendum magis, aut exoptandum videbatur, quam ut hoc rerum ſtatu non ipſi concordiam quærere, ſed ultro oblatam acciperemus? Nam poſtquam Cæſar cum exercitu in Italiam venit, ſibique Pontificem adjunxit, Galli ſpectatores rerum Italicarum exiſtunt; fœdus illud, quod Imperatoris potentiæ, ac cupiditati objiciebatur, abruptum, diſſolutumque eſt. Quid reliquum erat, niſi ut Reſpublica in ſe hoſtium vim, impetumque, Florentinis, Sfortiaque nutantibus, reciperet? Difficillimum porro bellum, quodque longe præterita ſuperet, ni pacem amplectamur, nobis ſubeundum eſt, attritis viribus, abſumptis theſauris, ſubditorum fortunis fere acciſis, atque ob immenſam, quam tanto annorum intervallo molem ſuſtinemus, laxatis, ac defatigatis Reipublicæ nervis: cum contra Imperator proſperis rerum ſucceſſibus elatus, ſociis ſtipatus, recens collecto exercitu, omnia ad votum ſibi eventura polliceri poſſit. Attamen iniqua hac lance ſingulis expenſis, nos non ii ſumus qui pacem petimus; Cæſar concordiæ rationes nobis proponit; amicam ſibi fieri Rempublicam optat. Andreæ Auriæ literas, Mantuani Marchionis oratores, qui pacem nobis Cæſaris nomine offerunt, audivimus. Ambigi ne de Cæſaris voluntate poteſt? an arbitramur his de rebus abſque illius conſilio nobiſcum agi? & adhuc dubitamus? adhuc animum flectere ad pacem nolumus? Parvo, ut dixi, momento rerum præclare gerendarum occaſiones labuntur; dum certa facultas adeſt, dum ſinit tempus, obviam eundum eſt, ſinum venienti fortunæ pandere oportet. Quis enim eodem ſemper animo Cæſarem futurum vobis pollicetur? incertæ hominum voluntates, atque conſilia ſunt; Regum præſertim, in quorum animis regnandi libido dominatur, cunctaque illi ſubmittunt. An putatis defuturos veſtri nominis invidos, atque hoſtes, qui Cæſari ſuadeant, ne incaſſum exercitum in Italiam duxiſſe videatur, ut bellum potius experiri ſumma ſpe victoriæ ſubnixus, quam de pace agere velit? Id ſi eveniat, quantis curis involvemur? quot nobis pericula, ſumptus denuo exantlandi erunt? Quæ omnia ſi forte nobis invitis ingruant, non noſmetipſos, at fortunæ malignitatem

1529 *tatem incuſare poterimus, quæ nondum noſtris exſaturata malis, bella bellis, funera funeribus accumulet. Neque Deus Optimus Maximus laboranti, ac pro libertate pugnanti Reipublicæ, quæ præter ceteras laudes, pietatis, ac religionis ſibi gloriam comparavit, deerit. Verum, ſi ſponte in hanc arenam deſcendimus; ſi ultro Rempublicam in has undas, tempeſtateſque conjicimus, quid aliud, quam noſmetipſos culpare poterimus? quod præſenti occaſione minime uti voluerimus; quod incertos humanarum rerum caſus non inſpexerimus; quod bellorum exitus, qui nutu fortunæ reguntur, neglexerimus. Hactenus Reipublicæ virtus, veſtra conſtantia enituit; bella pro Republica, pro Italia ingentia ſuſcepimus; dignitatem, ac libertatem nobiliſſimæ iſtius provinciæ ſuper alias ſuſtulimus; pro iis acriter certavimus; laborum fructus in noſtris prope manibus eſt: neque præſentium, neque poſterorum erit, ut opinor, aliquis, qui ſummis ad cælum laudibus vos non extollat, quod toties pugnaveritis; toties cum potentiſſimis hoſtibus dimicaveritis; quod a fœderatis deſtituti majorem, atque altiorem in defendenda Republica, atque Italia animum oſtenderitis. Sed videte, ne dum hanc laudem aucupari pergitis, prudentiæ fructum amittatis, obfirmatique animi, ac mentis obſtinatæ in reprehenſionem, & notam apud mortales incurratis, præteritamque gloriam, quam adepti eſtis, hoc nimis duro, atque inflexibili conſilio corrumpatis. Oratores igitur a vobis deſignandos, & Mantuam mittendos arbitror, ut ibi de conditionibus pacis agant; ut tandem felici exitu concordiam, ad quam nos Cæſar invitat, amplectamur.*

Cum jam hic peroraſſet, contra in hanc ſententiam alter dicere eſt exorſus.

Oratio in Senatu habita, ut de oratoribus decretum ad Bononiæ cõvẽtum differatur.

Nemo eſt, ut opinor, Patres optimi, qui honeſtam pacem periculoſo bello non anteferat, quique non Italiæ calamitatibus, veſtris ſumptibus, ac laboribus finem imponi, metam ſtatui non ſummopere optet. At illud in primis cavendum arbitror, ne dum in re ſummi momenti omnia ex voluntate, ac deſiderio metimur, præſentem rerum ſtatum obliti egregia facinora, quibus per tot annos Rempublicam, atque Italiam tutati ſumus, non abſque detrimento publicæ incolumitatis, dignitatiſque corrumpamus. Quid enim cauſæ eſt,

cur

cur, nondum Bononiæ conventu coacto, oratores mittere Mantuam velimus? putatisne hoc intervallo vobis pacem e manibus elapsuram? quasi vero eo loco res Cæsaris sint, ut quæcumque sibi in mentem venerint, ea exequi, ac perficere possit? An illius copias multis incommodis premi ignoramus? commeatu laborare; pecuniæ inopia urgeri; molem tantam ægre sustentari, cito in semet casuram? Qui, si in vestros fines exercitum ducere velit, validissimas urbes, natura, atque arte munitas inveniet, in quibus oppugnandis ingentibus viribus, omnium rerum affluentia, ac tempore præsertim opus est, quod longioribus obsidionibus terendum erit. Ea ut maxime difficilia sunt, ita confici a Cæsare hoc tempore non possunt: bellum enim in Italia moventem Pannoniam deserere, totius Germaniæ oblivisci necesse est; at quo rerum statu? dum Suleimanus Turcarum Imperator, Pannonia vastata, ac direpta, Viennam oppugnat; mœnia concutit; in illius potiundæ spem adductus, Germaniæ exitium parat; dum hæresum pestis per populos grassatur, intestinarumque dissensionum non minus, quam externorum bellorum adventantibus periculis conflictatur; dum anxium, ac solicitum de salute, atque imperio Ferdinandum fratrem aspicit, cui subsidia negare, crudele, atque impium: submittere, id demum est præsenti metu, ac formidine Italorum animos solvere. Nam Cæsaris copiis imminutis, quod amplius aggredi facinus Cæsareani queant? quas vires nobis pertimescendas censetis? qui diu cum Antonio Leva pugnastis, vanosque illius conatus reddidistis. Pacem hanc, quam modo ostentant, qua allicere vestras mentes nituntur, putatisne illorum causa, an vestra peti? vestrane, quos sibi infensos putant, quod toties cum Gallo juncti iis obstitistis; irritos conatus reddidistis; augendi, ac propagandi imperii consilia fregistis? an potius sua? qui cum alio avocentur, neque diu cum exercitu in his regionibus morari possint, Italicas res pacatas, ac tranquillas relinquere cupiunt; id, nisi pace cum Republica constituta, obtinere posse desperant; propterea vos urgent, ac solicitant; & cum sæpe Gallorum in se animum experti sint, verentur, ne, turbatis Italiæ rebus, Imperatore absente, eodem Galli revolvantur; neque magis concordiæ Came- 1529

1529 *racenſis, quam Madriti initæ pacis memores ſint. Omnis itaque ex animis veſtris, ſi forte quis inſedit, timor pellendus eſt, omniaque cum dignitate agenda; cum præſertim adhuc in veſtra poteſtate Flaminiæ, atque Apuliæ urbes exiſtant, quas, Cæſare Italia profecto, imminutoque exercitu, non ita facile e manibus veſtris eripi patiemini. Modo ſe vobis pacis conditiones exhibituros credunt, tunc vos petentibus iis, quæ magis e re veſtra erunt, adſentiemini. At dicet aliquis, Pontificem recipiendarum urbium deſiderio flagrantem Cæſari faces ad bellum additurum. Quaſi vero omnia iterum miſceri, prioribuſque calamitatibus involvi exoptandum illi ſit, qui captivitatem, omniaque humana mala perpeſſus, nunc primum reſpirare inceperit. Alio Clementis mens, atque conſilia ſpectant; in Florentinos jam ſpicula furoris contorquet; jam Mediceam familiam pulſam patria, ejectam domo, in priori dignitatis, ac potentiæ gradu collocat; jam Reipublicæ formam immutat. Quanam re illius animum vehementius impelli putamus? an Flaminiæ urbium obtinendarum ſpe, quas pace potius, quam bello recipere poteſt? an domandæ civium pervicaciæ, & reſtituendæ familiæ, ad quam rem conficiendam copiæ in promptu ſunt, ad arma conclamatum, in Hetruriæ faucibus Arauſionenſis Princeps cum Cæſaris exercitu hæret? Neque vero credibile eſt, Pontificem Rempublicam Venetam dejectam velle, quæ ſemper Pontificiæ auctoritati faverit, Apoſtolicæ Sedi laboranti opem tulerit; mutuo collatis viribus libertatem ac decus Italiæ niti non ignorat. Quocirca ſperandum eſt, ni præpropere acerbos adhuc fructus carpere velimus, haud multo poſt majori cum dignitate, atque utilitate præclara, atque undequaque abſoluta laborum noſtrorum præmia nos laturos.*

Andreas Rubeus Mantuam mittitur.

Inter diſcrepantes ſententias mediam quandam rationem inire placuit. Itaque Andreas Rubeus a ſecretis Senatus ad Marchionem Mantuanum miſſus eſt; mandatumque, ut gratias publico nomine ageret; benevolum in illum, ac gratum Senatus animum teſtaretur; eadem mente, qua ſemper fuerit, de pace cum Cæſare ineunda Rempublicam eſſe; in conventum Bononienſem negotium differre ſtatuiſſe, quo propediem Pontifex, & Cæſar, ut Reipublicæ Chriſtianæ rebus conſu-

le-

lerent, profecturi erant : verum ſi aliter Cæſari videretur, alibique de pace agendum cenſeret, quæ illius voluntas ſit, libenter audituram. Hæc fundamenta pacis jaciebantur, in quam etſi Cæſaris animus maxime propendere videretur, tamen eodem tempore ſuſpectos adhuc principes tenebat; Antonio præſertim Leva ſuadente, quod indignum diceret, a Sfortia, ut Ticinum, atque Alexandriam Clementi depoſiti loco traderet, Cæſarem impetrare non potuiſſe. Itaque illo permittente, Ticinum magnis viribus oppugnare parat; bellicas machinas, militaria tormenta adducit : cuncta ad oppugnationem neceſſaria inſtruit. Annibal Picenardus urbis præfectus primum, quod dum de pace ageretur, nihil ſibi hujuſmodi verebatur, contemnere; re acrius urgente, cum commeatus vix in duos menſes ſuppeteret, præſidio imminuto, quod ad ſancti Angeli oppidum, quo Leva exercitum ducere ſimulaverat, magnam militum manum præmiſiſſet, paucique admodum ad urbis præſidium reliqui eſſent, priuſquam illam hoſtes adorirentur, pacta ſui, ac militum incolumitate, non ſine avaritiæ, vitæque anteactæ nota, Cæſareanis tradidit. Pontifex Roma iter per Picenum, ac Flaminiam Bononiam verſus arripuit, urbem viij. kal. novembris ingreſſus. Cæſar vij. kal. Placentia profectus, per Regium, ac Mutinam eodem ſe contulit; a Pontifice ſolemni ritu, ac more honorifice excipitur; Gaſparemque Contarenum, Reipublicæ apud Pontificem oratorem, qui Clementem comitabatur, Imperator alloquitur. Statimque de pace agi cœptum; quo in negotio maximis de rebus agitandum erat; de Flaminiæ, atque Apuliæ urbibus; de firmando rerum Italicarum ſtatu; de Franciſco Sfortia in avito imperio retinendo; de veteribus inter Ferdinandum, ac Rempublicam diſſidiis componendis. Verum præter cetera Franciſci Sfortiæ negotium ſummis difficultatibus implicitum videbatur; neque enim Cæſar adduci poterat, ut Mediolanum Duci, a quo ſummis ſe affectum injuriis prædicabat, libere reſtitueret. Sfortia, ut, quoquo pacto Inſubribus potiretur, nihil ſibi omittendum ducebat : quæ nuper Antonius Leva in Ticino occupando adverſus illum geſſerat, remorabantur : addebat animos propenſa Imperatoris in pacem mens : at ſe penitus Cæſaris fidei committere verebatur. Itaque ancipiti diſ-

1529

Antonius Leva Ticinum aggreditur, & per deditionem occupat.

Clemens & Cæſar Bononiæ conveniunt. Agitationes de pace.

1529 tentus consilio, quidnam sibi agendum esset, Venetos consulit.

Franciscus Sfortia de rebus suis Venetos cõsulit.

Summo vero conatu Senatus nitebatur, ut unde bellorum antea origo fuerat, inde pacis initium, Sfortia Mediolano restituto, existeret. In eam rem oratori Bononiam mandata a Senatu data sunt, ut Imperatoris animum ad id suaderet, atque impelleret, & Pontificis, qui benevolo in Sfortiam animo erat, plurimumque apud Cæsarem poterat, auctoritate uteretur. Magnum Cancellarium Granuellanum, ac Pratum concordiæ conditionibus tractandis Cæsar præfecerat. Primo congressui Pontifex adesse voluit; ibi post multa hinc inde agitata, Contarenus Reipublicæ orator, ut Sfortiæ Mediolanum restitueretur, gravi oratione petiit: hoc uno Italiæ pacem, ac tranquillitatem niti, diutiusque conservari posse. Eodem officii genere cum Imperatore usus, ad Sfortiam complectendum, avitasque illi ditiones reddendas, Senatus nomine est hortatus. Cæsaris animum duriorem, quam arbitratus fuerat, expertus, nihil obtinere potuit; cum Sfortiæ in illum facinora commemoraret; arma adversum se sumpta; oppugnatas urbes; cum hostibus juncta fœdera; neque imperatoriam decere dignitatem, ita cum subjecto, ac beneficiario agere. *Quid enim? an ex jure agi Sfortia postulat? Id si velit, nihil est, cur vereatur, aliquid contra fas, ac jus ab eo factum iri. Sin benignitatem implorat, & clementiæ se permittit: cur non ipse Bononiam petere audeat? Id si faciat, benevolum, ac propensum in Pontificem, ac Rempublicam Venetam animum ostensurum.* His intellectis, Senatus Marco Antonio Venerio, ut Sfortiam contendere Bononiam hortetur, mandat, honorisque illi gratia comes itineri adsit. Sfortia, accepto ab Imperatore publicæ fidei diplomate, Bononiam proficiscitur. Ut primum ad Cæsarem accessit, pro re pauca loquutus, benigneque exceptus est. Tandem, ut quid juri consentaneum esset, in Sfortiæ negotio decerneretur, decretum: id magis e re sua esse Dux censuit; tum ne candori, atque innocentiæ suæ diffidere, tum ne Imperatoris justitiæ parum confidere videretur.

Granuellano & Prato a Cæsare negotium de pace comissum.

Senatus hortatu Sfortia Bononiam proficiscitur.

Deinde de pacis conditionibus cum Venetis agi cœptum, cum prius mandata ad negotium peragendum a Senatu Contarenus accepisset. Multæ hinc inde subortæ difficultates longiorem rei exitum prænuntiabant: propterea ambiguo eventu animi

ni ſolicitabantur, veriti, ne ſtudioſe moras nectendo, per ſpe- 1529
ciem tractandæ pacis inopinatos invaderent. Suſpicio augebatur, quod cum ſæpius a Senatu, ut Germani milites ex Brixienſi agro ſubmoverentur, poſtulatum eſſet, obtineri nequiverat; at quotidie regionem vaſtari; prædas agi; incolas detrimentis affici a Germanis perferebatur, qui ad decem millia in Brixienſium finibus conſederant. Præterea cum vigintiquinque triremium claſſis e Centumcellis Neapolim navigaſſet, inde quatuor auctam triremibus in Apuliæ oras profecturam nuntii attulerant. Quocirca dum de pace ageretur, neque terreſtres copiæ, neque claſſis imminui poterat; aſſiduis impenſis civium vires abſumi, publicam pecuniam exhauriri, cuncta inter pacis ſpem, bellique timorem in incerto eſſe. Itaque autumno exeunte, cum de triremibus ſubducendis, claſſeque minuenda ageretur, vicit Joannis Mariæ Maripetri ordinum Sapientis ſententia, qui in aliud tempus rem differri ſuadebat; pleriſque, denuo inſtauratis viribus, majori conatu bellum renovandum dictitantibus. Nam in Pannonia reſediſſe bellum videbatur, quod Suleimanus cum Viennæ exercitum admoviſſet, fruſtraque in ea oppugnanda laboraſſet, tandem Byzantium reverti coactus fuerat: qua ex re haud parum Cæſaris dignitati, ac nomini acceſſerat, ac multos ex iis, qui nunquam ab ejus latere diſcedebant, fama erat victoriæ ſtimulis mentem accendere, ac nimis avidum gloriæ, ac potentiæ animum incitare, ne quam tot copiis præclare gerendi opportunitatem fortuna tribuerat, inaniter diſceptando contereret; inter quos Antonius Leva majores, atque acriores faces admovebat; cum, Inſubribus in poteſtatem redactis, magnum ſibi apud cunctas nationes nomen, ingentes opes adepturum ſperaret.

Joannis Mariæ Maripetri ſententia de claſſe non minuenda. Vienna inani eventu a Suleimano oppugnata.

Antonius Leva Cæſarem ad belli Italicum accendit.

Neque quod agitatum diu cum Pontifice de Flaminiæ urbibus negotium fuerat, ob varia impedimenta adhuc ad exitum perduci potuerat; cum eadem omnibus non probaretur ſententia; nonnullis placeret, Cæſari totam rem committere, illiuſque ſibi animum hoc facto conciliare. Satius aliis eſſe videbatur, cum eodem Pontifice agere; ſperare futurum eſſe, ut annua aliqua pecuniæ penſione, tanquam beneficiarias urbes Clemens, qui totus in Florentinos intentus eſſet, Reipublicæ relinqueret. Hæc Senatui cum probaretur ſententia, Contarenus ora-

Diverſæ Venetorum ſententiæ de Flaminiæ urbium negotio.

Senatus decreto negotium Pontifici permittitur.

1529 tor, quo res, uti Senatui placebat, conficeretur, omnes ingenii, atque eloquentiæ nervos adhibuit; irrito tamen conatu, cum flectere, aut permollire Pontificis mentem haud quaquam potuiſſet. Qua de re certior factus Senatus, nihilque de pace ad exitum perduci poſſe animadverteret, Collegii Patres ad Senatum tulere, ut conditionibus pacis inter Imperatorem, ac Rempublicam reſtitui Pontifici Flaminiæ urbes caveretur, illo adjecto, ut Venetorum jura in iis urbibus reſervarentur. Adverſus hoc Senatuſconſultum Hieronymus Peſareus continentis Sapiens multa loquutus, Senatum ab urbibus tradendis abducere conatus eſt, neque quidquam ea in re decernendum eſſe, ni prius de reliquis pacis conditionibus actum eſſet; quibus abſolutis, tum de Ravenna, ac Cervia reſtituendis ſtatuendum eſſe. Hæc Pontifici, & Cæſari ſignificari, inſuperque teſtari placebat; nullo pacto Venetos paſſuros, ut Chriſtianæ Reipublicæ atque Italiæ incolumitas, ac dignitas, Flaminiæ urbium potiundarum ſtudio impediretur, ac retardaretur. Verum re hinc, atque inde expenſa, & diſcuſſa, rejecta Peſarei ſententia eſt. Hæc ut Contarenus Pontifici, & Cæſari ſignificaret, mandatum: gratias ambo Senatui egere, illiuſque prudentiam, ac pietatem commendarunt.

Senatus decretum de urbibus Flaminiæ reſtituendis.

Inde firmioribus pacis jactis fundamentis, ut controverſiæ cum Cæſare componerentur, major ſpes orta eſt; ac primum de Apuliæ urbibus agitatum, quæ, niſi Cæſari redderentur, nulla concordiæ ratio iniri poterat: ad eas vero tenendas iterum acerrimum cum Carolo ordiri bellum neceſſe erat. Itaque ut urbes Cæſari traderentur, decretum eſt: hac tamen conditione, ut illis, qui ad ſuas partes acceſſiſſent, parceretur, præteritaque omnia oblivioni mandarentur; vetera Venetorum in Neapolitano regno privilegia ſervarentur. Inter cetera vero, ut fœdus percuteretur, Cæſar pro Mediolani propugnatione a Senatu petebat, ac bello Neapolitanis illato, Reſpublica ſubſidia mittere deberet. Senatus quod ad Inſubres defendendos ſpectaret, ſe a pactis, quæ in tabulis pacis anni M. D. XXIII. continebantur, non receſſurum affirmabat: quod vero ad Neapolitanum regnum tuendum, ſi illud Principes Chriſtiani invaderent, quindecim triremibus adfuturum, eo adjecto, ut primum Franciſcus Sfortia in avito imperio collocaretur. Hoc Senatuſconſultum a Marco

Apuliæ urbes a Venetis Cæſari traduntur.

Dan-

Dandulo Doctore, & Equite, consilii Sapiente, ac Hieronymo Pesareo, & Francisco Superantio continentis Præconsultoribus improbabatur, quibus nulla ratione Insubribus defendendis Rempublicam obstrictam esse placebat, ni prius in illorum possessione Sfortia esset; neque ullam de Neapolitani regni subsidiis mentionem fieri. Adhuc enim suspecta apud multos consilia Cæsaris erant, pacisque obtentu moras trahi, opes Reipublicæ assiduis impensis labefactari, nil sincerum, ac simplex, omnia tecta, & simulationis plena; cum a Nanio Legato Senatus certior fieret, hostes de Soncini, atque Urceorum novorum oppidis aggrediendis consilia habere, ac Paulum Luzzascum timere, ne in Bergomensem agrum ad prædas agendas se conferrent. Quocirca Nanio injunctum est, ut cum Urbinate de agris custodiendis, ac de hostibus repellendis ageret, cum Germanos Padum transituros, secumque duo millia Hispanorum peditum ducturos, vulgatum esset; attamen, auditis ea de re sententiis, in superiorem Senatusconsultum factum est. 1529

Cæsaris cõsilia Venetis suspecta.

Eodem tempore de Francisci Sfortiæ rebus agebatur, totumque negotium Clementi Cæsar permisit. Patres Contareno legato, ut Pontifici enixe Sfortiæ res commendaret, jussere; quamprimumque Mediolanum illi restitueretur, sedulam operam navaret. Quingenta aureorum millia, ut diplomate Insubrum titulos ab Imperatore reciperet; ad hæc trecenta aureorum millia pro belli impensis postulabant: tres præcipuas Insubrum arces cautionis nomine petebant. Sfortia hac de re Senatum consuluit: ex illius decreto Marcus Antonius Venerius ita respondit: minime probare, ut arces Cæsari pro pignore traderentur: hoc enim illius auctoritatem valde imminutum iri; populos bellis, atque calamitatibus attritos ægre passuros, sperato se post tot ærumnas fructu fraudari; nec sine magna difficultate Cæsari pecuniam persoluturos. Sed cum Sfortia id impetrare non posset, ut apud Pontificem deponerentur, flagitabat. Negabat Cæsar, ne si quid humanitus Pontifici accidisset, alterius fidem experiri conaretur. Eo tandem post multa ventum est, ut Sfortia Mediolanensem, ac Novocomensem arces in manus Cæsaris tradere decreverit: intra anni spatium trecentis aureorum

Cæsar pro Mediolanensi diplomate ingentem pecuniam & tres Insubrum arces petit.

1529 rum millibus ſolutis, ſibi reſtituerentur : e quingentis millibus quinquaginta in ſingulos annos erogarentur.

Franciſci Sfortiæ rerum cū Cæſare compoſitio.

Rebus cum Sfortia compoſitis, quæ præcipuæ belli cauſæ fuerant, nihil fere, quod ſummi eſſet momenti ad pacem cum Venetis firmandam reliquum eſſe videbatur : quapropter cunctorum ora, atque animi in Florentinos converſi, quos maximis undique anguſtiis premi ægre Senatus ferebat; neque facile videbatur, obfirmatum Pontificis animum a ſuſcepta provincia revocare. Nam ex reliquorum Principum concordia, bello in ceteris Italiæ partibus ceſſante, majora imminere Florentinæ Reipublicæ pericula videbantur, cunctis eo verſis Pontificis, & Cæſaris copiis; cum Arauſionenſis Princeps, ac Vaſtius Marchio fines Florentinorum cum exercitu ingreſſi magnum civium animis terrorem incuſſiſſent, Peruſiaque ab eodem Vaſtio per deditionem recepta eſſet : ac ſi eodem, quo cœperant, impetu bellum proſequuti fuiſſent, Florentia brevi potiturus Pontifex videbatur. Attamen quod immutare Reipublicæ formam, Mediceam familiam reſtituere, in primis optaret, quam minimo poterat ſubditorum, ac rerum Florentinarum damno fieri cupiebat. Inde cum Pontificis mandato duces inceptum morarentur, augeri Florentinorum animi, ac vires cœpere; refici urbis mœnia, ſtrui agge res, & quidquid ad firmandam urbem neceſſe eſſet, ſummo ſtudio curari. Ita majoris, quam rebatur, belli ſemina jacta, civium incitatis in Pontificem animis, quorum ardore, atque impetu paucorum conſilia, qui tempori, ac neceſſitati parendum exiſtimabant, abjecta, & reſtincta ſunt; cum pleriſque plus apud Cæſarem pontificiæ auctoritatis, quæ ſemper Imperatoribus infenſa fuerat, augendæ metus, quam ſibi a Florentinis illatas injurias ulciſcendi cupiditas, locum habitura videretur. Verum Pontifex acerbiore in dies animo in Florentinos erat, quod illius poteſtati ſe Reſpublica permittere nollet; ac belli motu in Ciſalpina Gallia ſedato, in ſpem felicioris exitus majorem erectus, nihil de conſtantia in ſuſcepto conſilio remittebat. Oratores Florentini qui ad Cæſarem, ut de pace agerent, profecti fuerant, dimiſſi; Marchio Vaſtius Cortona, atque Aretio occupatis, ad Florentinæ urbis mœnia admovere exercitum a Cæſare juſſus. Nam quod

Cæſaris exercitus in Hetruriam ingreditur. Peruſia a Vaſtio capta.

Oratores Florentini a Cæſare rejecti.

antea

antea in Pontificis gratiam effecerat, id demum ſua intereſſe cenſebat, ut Reſpublica quæ Gallorum nomini ſemper addicta fuerat, ex illius auctoritate pendere in poſterum cogeretur: quapropter Alexandro Mediceo Pontificis nepoti Margaretam notham filiam conjugio ſe ſe juncturum pollicitus fuerat. Veneti, qui ingruentem in Florentinos fortunæ impetum perſenſerant, vehementerque illorum periculis commovebantur, quod in dignitate, ac libertate Italiæ retinenda ſocii fuiſſent; ut integra libertate, ſi qua in re poſſent, Pontifici gratificarentur, adhortati fuerant. At rebus nondum firmatis; novis ſumptibus in exercitu, ac claſſe retinenda erogandis, Republica implicata, ſubſidia periculis eorum paria ſubmittere non poterat. Id tantum ad Pontificis animum inter dubias pacis, bellique ſpes, flectendum præſtiterat, ut Urbinatem, qui duodecim peditum millia ſub ſignis habebat, ſe in Parmenſem agrum copias ducturum vulgaret, quo Clemens in ſuſpicionem novi belli adductus, benignius cum Florentinis ageret. 1529

Ceterum iis poſtea, de quibus ſuperius diximus, conſequutis, omni cum Florentinis ſpe pacis acciſa, univerſa belli procella in Hetruriam effuſa, pro mœnibus Florentiæ pugnari cœptum eſt: cum interea pax Bononiæ inita fuiſſet, qua Pontifex, Imperator, Ferdinandus Rex, Senatuſque Venetus convenere: illius hæc ſumma fuit. *Cum ſuperioribus annis inter Carolum V. Romanorum Imperatorem electum, Regemque Ferdinandum ejus fratrem, & Venetorum Rempublicam, Hadriano VI. Pontifice Maximo ſuadente, perpetuæ pacis, mutuæque rerum Italicarum defenſionis fœdera iij. kal. auguſti, anno M. D. XXIII. ſancita eſſent; temporum variante viciſſitudine, urgentibus fatis, publica quies variis bellis convulſa, atque exagitata, novis fœderibus, quibus ſuperiora obliterata, ac deleta fuerant, initis, cuncta fœde turbata fuerint; majora, atque acriora bella in ſingulis fere Italiæ partibus orta, regimina immutata, quamplures quoque urbes tam Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, quam regni Neapolitani direptæ, atque occupatæ ſummo totius Reipublicæ Chriſtianæ detrimento: ut tandem tot calamitatibus, ac malis finis imponeretur, Clementem VII. Pontificem Maximum eundem-*

Pacis inter Clementem, Cæſarem, Ferdinandum Regem, & Rempublicam Venetam conventiones.

1529 *demque Imperatorem Carolum V. pacis, ac tranquillitatis cupidiſſimos, ut ad communem concordiam gradum ſtruerent, inter ſe primo fœdera junxiſſe : deinde cum Francorum, & Anglorum Regibus æquas pacis conditiones firmaſſe : demum poſteaquam Cæſar in Italiam veniſſet, nihil magis antiquius illis fuiſſe, quam ut certo loco de communibus Reipublicæ Chriſtianæ rebus colloquerentur; idque ut citius fieret, Clementem Pontificem Maximum Bononiam ſe contuliſſe, atque Imperatorem paterno amore, ut par erat, complexum : cumque ambo id maxime optarent, ut ad pacem cunctos Chriſticolas allicerent, rebus Inſubrum compoſitis, ac Franciſco Sfortiæ Mediolanenſi ducatu reſtituto, ad pacem, & concordiam Venetorum Rempublicam, cujus ſemper in pacem propenſus animus fuiſset, tanquam potiſſimam Italiæ partem, adducere ſtatuiſſe, ad eam rem Gaſpari Contareno oratori facultate a Senatu impertita : quapropter inter Cæſarem, Regem Ferdinandum, Venetorumque Rempublicam ad hæc fœderis pacta deventum fuiſſe.*

I. *Primum Ravennam, ac Cerviam, Flaminiæ urbes Veneti Pontifici traderent : quæ illis in locis jura obtinerent, reſervarentur : a Pontifice illarum civibus, qui partes Reipublicæ ſequuti fuiſſent, parceretur; & ubicumque degere maluiſſent, bonis ſuis frui, de illiſque, ut libuiſſet, ſtatuere liceret : patricii, cives, aliique Venetorum ſubditi, qui in illis urbibus, atque agris res, aut proventus poſſiderent, libere annuos fructus percipere, & quocumque iis liberet, ſine ulla novi vectigalis ſolutione deferre poſſent : a Pontificiis magiſtratibus jus exigere; exactumque redderetur : quæ poſt pacem jurejurando firmatam quindecim dierum intervallo perficerentur.*

II. *Deinde menſe januario Cæſari Tranium, Monopolis, atque alia caſtra, oppida, agri, quæ in Neapolitano regno Reſpublica obtinet, reſtituantur. Contra vero omnia jura, privilegia, immunitates, exemptiones, prærogativas, atque alia Venetis a Regibus Neapolitanis conceſſa, uti illis ante bellum fruebantur, Cæſar confirmet : domum præterea in Neapolitana urbe ſitam, quæ* Sancti Marci *nuncupatur, reſtitui jubeat.*

III.

III. *Solutio reliquorum ex aureorum ducentis millibus, quæ ex tertio capite pacis Venetæ anni M. D. XXIII. infra tempus annorum octo Cæsari debetur, hoc pacto fiat; nempe, ut mense januario exeunte, vigintiquinque millia numerentur; hac tamen adjecta conditione, quod intra anni spatium loca ex capite sexto pacis anni M. D. XXIII. Reipublicæ restituantur. Ea in re ut omnes difficultates tollerentur, placuit, ut intra viginti dies utrinque judices arbitri eligerentur, communisque intermedius designaretur, qui controversias dirimerent, atque intra annum sequentem definirent.* 1529

IIII. *Extorribus annua aureorum quinque millia a Venetis persolvantur, pro ut quinto capite fœderis anni M. D. XXIII. cavetur.*

V. *Præterea in Cæsaris gratiam, præter pecuniæ summam, quæ conventis anni M. D. XXIII. continetur, centum millia aureorum erogarent, quinquaginta januario insequenti, totidem omnium Sanctorum festo die anni M. D. XXX.*

VI. *Quoniam vero Vormaciæ pactionibus jura Aquilejensis Patriarchæ illæsa tuenda esse cautum erat, atque ab iis, qui Regis Ferdinandi nomine agunt, res suas turbari Patriarcha conquereretur; totum hoc negotium judicibus arbitris mandatum: ii jura cognoscant; quæ reddenda sint, reddi faciant; atque impedimenta si quæ extiterint, cuncta amoveant.*

VII. *Eadem pace, ac fœdere, uti amicus, & socius, in clientelaque Reipublicæ existens, adsentiente Pontifice, comprehendatur Franciscus Maria Feltrius, Urbini Dux, atque almæ urbis præfectus, cum civitatibus, oppidis, aliisque rebus, quas nunc possidet.*

VIII. *Comiti Brunorio Gambaræ, Cæsaris cubiculario, ejusque fratri omnis contumaciæ culpa, si quam hactenus subiissent, condonaretur; in Cæsaris aula degere iis liceret, patria, bonis, privilegiis frui, omnium præteritarum rerum memoria prorsus deleta.*

IX. Ad hæc invicem convenere, quod *subditi omnes libere, tuto, ac secure possent in cujuslibet eorum ditionibus terra,*

1529 *terra, marique mercari: benigne, atque humaniter cum illis ageretur, perinde ac ſi incolæ, & ſubditi illius Principis eſſent, cujus civitates, locaque adirent; ne vis, aut injuria ulla de cauſa inferretur; jus quamprimum adminiſtraretur; nulli ex eorum ditionibus, inſtructis armis, navigiis, niſi prius obſidibus de injuriis non inferendis datis, egredi liceret; terra, marique piratæ, ac prædones graſſari in alterius Principis ſubditos prohiberentur.*

X. *Reſpublica vero quaſcumque civitates, agros, caſtra, oppida, loca, lacus, flumina, actiones, juriſdictiones, jura tunc obtineret, pacifice, quiete, & ſecure poſſideret.*

XI. *Quicumque poſt motum inter Maximilianum Imperatorem, & Venetos bellum uſque ad pacem anni M. D. XXIII. Cæſari, aut Ferdinando adhæſerant, atque ob id bonis mulctati, aut damnati fuerant, perpetratorum venia daretur; captivi, deportati ſtatim utrinque libertate donarentur.*

Hæc pacis conditionibus continebantur: fœderis hæc ſumma fuit.

Quod licet quæ ſuperius exarata fuerant, firma ſatis viderentur; tamen ea firmioribus fundamentis innixum iri cenſebant, ſi arctius vinculum fœderis accederet: propterea Imperator, ac Reſpublica una cum Ferdinando Rege, ac Franciſco Sfortia Mediolani Duce, fœdus invicem percuſſerunt, quo ſe ad mutuam defenſionem pro ditionibus, quæ in Italia poſſiderent, perpetuis temporibus adſtringerent; ſe, ſuaque adverſus Reges, Principes, Poteſtates, Dominos, alioſve cujuſvis gradus exiſterent, quacumque etiam ſuprema dignitate fulgerent, tutarentur; iis, quæ ſequuntur, conditionibus adjectis.

Franciſcum Sfortiam pro Inſubrum defenſione quingentos Italicos cataphractos ſemper in promptu habiturum, Cæſar pollicetur.

Si qui Reipublicæ aut Mediolanenſi ducatui hoſtes arma inferrent, copias admoverent, exercitumque in Italia ad eorum ditiones invadendas inſtructum haberent, cum octingentis cataphractis, quo in numero quingenti, de quibus

nuper

nuper dictum, comprehenduntur, præſto futurum, ditiones tutaturum, promiſſo Cæſar obſtringitur: ad hæc quingentos levioris armaturæ equites, ſelectos pedites ſex mille, præter bellicorum tormentorum apparatum. 1529

Reſpublica vero pari pacto Ducem, atque Inſubrum omnem ditionem tueri, ad omnem eventum adeſſe, ſubſidia, quibus indigeret, mittere ſpopondit; octingentos nempe Italicos cataphractos, quingentos leviores equites, ſex peditum Italorum millia, machinarum bellicarum apparatum: his copiis, ac viribus mutuo fines conſervarentur, atque tuerentur; ex iis quingenti in pace alerentur.

Præterea convenere, ut ingruente in Neapolitanos a quovis Principe Chriſtiano bello, etiamſi is in ſublimi dignitatis gradu locatus eſſet, Reſpublica illi ſervando, ac tuendo quindecim triremes armis, ac militibus inſtructas mitteret.

Hac pace, & fœdere utrarumque partium ſocii comprehendantur: Cæſar, & Ferdinandus frater inter hos adſcripſere Reſpublicas Genuenſem, Senenſem, ac Lucenſem, Sabaudiæ Ducem, Montisferrati, & Mantuæ Marchiones. Jus, ac facultas Reipublicæ ante jurisjurandi tempus declarandi ſocios tributa: iiſdem fœderibus Alphonſus Ferrariæ Dux, ſi cum Pontifice, & Cæſare concordiam iniverit, includatur.

Quæ capitibus ſuperioribus continentur, a Cæſare, Venetis, Mediolani Duce intra quindecim dierum terminum a Ferdinando Rege, atque aliis, fœderis habita notitia, intra menſem firmentur; ſacramento ſinguli adigantur, cuncta ſuperius exarata obſervaturos, atque dolo malo, & fraude amotis, bona fide præſtaturos.

His procuratores Principum nomine aſſenſere, eademque ſigillo ſubſignavere: actaque hæc Bononiæ, in domo Cardinalis Gatinariæ x. kal. januarii anno Servatoris M. D. XXIX. Paci huic firmandæ pro Pontifice interfuere Hieronymus Epiſcopus Vaſonenſis, Pontificiæ domus Magiſter ac Nuntius; pro Cæſare vero Mercurinus Cardinalis, & Marchio Gatinariæ Magnus Cancellarius, Ludovicus a Flandria Pratenſis, Nicolaus Perenotus Granvellanus Conſiliarii, Franciſcus

1529 ciſcus Covius ſupremus Cæſaris a ſecretis ; pro Ferdinando Caroli fratre Hungariæ Rege Andreas de Burgo Conſiliarius, & orator ; pro Veneta Republica Gaſpar Contarenus ; ac demum pro Franciſco Sfortia Mediolani Duce Georgius Andreuſius Protonotarius Apoſtolicus.

Ita denique poſt tot bellorum caſus , poſt ærumnas , & calamitates , quibus jactata , ac fere convulſa Italia fuerat , læta pax affulſit ; & Reſpublica quæ terra , marique vario eventu , modo reluctante , modo afflante fortuna , dimicaverat , pacem cum dignitate , ad quam omnia conſilia , atque actiones direxerat , nacta eſt. Gratum id cunctis civitatis ordinibus fuit ; cum poſt aſſidua viginti trium annorum bella , tranquillitatis , ac quietis fructus eſſet perceptura. Pacis nuntius ix. kal. januarii Venetias perlatus eſt : ſupplicationes Senatus decreto Deo Optimo Maximo cælitibuſque habitæ , nec non grates actæ ; ac licet Cornelius , & Piſanus Cardinales , Gaſpar Contarenus , & Marcus Antonius Venerius oratores , Cæſari Reipublicæ nomine gratulati eſſent ; hoc tamen officii genus ut denuo præſtarent , Senatuſconſulto mandatum eſt . Pontifici ab iiſdem publico decreto poſt gratulationem gratiæ actæ , quod benevolum in Rempublicam animum oſtendiſſet, atque adeo enixe in commune bonum incubuiſſet . Franciſcus Gallorum Rex per Sebaſtianum Juſtinianum de pace ejuſdem juſſu certior factus . Adjectum , Rempublicam potentiſſimi , & Chriſtianiſſimi regis exemplum ſequutam , ut rebus Italiæ , Chriſtianæque Reipublicæ proſpiceret, ad illam firmandam deveniſſe, qua, ut Apuliæ loca , quod ab eo ſæpius flagitatum fuerat, Cæſari reſtituerentur , cautum erat : inde ad filiorum libertatem tutiorem , ac firmiorem viam muniviſſe : nullo unquam aut tempore , aut caſu a veteri in ampliſſimum regnum amicitia , atque in eundem Regem obſervantia , ac benevolentia receſſuram , quam per manus traditam, a majoribus acceptam , atque a natura in animis inſitam hactenus conſervaverat . Eadem Henrico Angliæ Regi ſignificantur.

Ita compoſitis Italiæ rebus , eo cunctorum animi convertebantur, quod a Suleimano aviditate gloriæ inflato , grave , atque acerbum

bum Chriſtianæ Reipublicæ, & Cæſari præſertim, bellum intentabatur. Nam cum poſt Viennam irrito conatu oppugnatam Byzantium revertiſſet; appetente vere, aucto exercitu, acriori vi eandem urbem aggreſſurum, Germaniamque invaſurum apud cunctos mortales fama vulgaverat; qui nominis gloriam aucupatus, Joannem Tranſilvaniæ Vaivodam Hungariæ Regem declaraverat; neque ſe dominandi cupidine permotum, ſed, ut ejecto, atque ſua ſede pulſo opitularetur, adductum fuiſſe. Aloyſium vero Gritum theſaurarium regni creaverat, qui, epiſcopatus Agrienſis titulo ſumpto, apud Joannem Regem conſiliarii munere fungebatur. Is Andreæ Ducis filius nothus erat, qui dum privatorum negotiorum cauſa, adhuc immatura juventa, Byzantium ſe contuliſſet, haud vulgare ingenii ſpecimen dederat, magnamque auctoritatem, & gratiam apud Hibrainum, qui tunc ſupremo apud Turcas magiſtratu (quem *Viſirum* vocant) fungebatur, nactus, turbulentis Reipublicæ temporibus plurimo fuerat adjumento. Omni igitur belli terrore ab Italia amoto, firmata pace, quatuor ex præcipuis Senatoribus a Senatu ad Pontificem delecti, ut illi pacem, ac fœdus nuper initum gratularentur, atque de more id officii genus erga Apoſtolicam Sedem præſtarent, quod ſuperioribus annis, ardente bello, deferri nequiverat: fuere hi Marcus Dandulus, Aloyſius Gradonicus, Aloyſius Mocenicus, Laurentius Bragadenus. Gaſpari Contareno, cui in patriam revertendi facultas data fuerat, Antonius Surianus orator apud Cæſarem ſuffectus eſt; Marcus Antonius Venerius, qui ordinariæ legationis munere fungeretur, adjectus. Iis cum reliquis quatuor, ut Bononiam proficiſcerentur, injunctum eſt; qui honorifice a Pontifice, atque Imperatore excepti, præclare legationis munus obivere. 1529

Joannes Tranſilvaniæ Vaivoda a Suleimano Rex Hungariæ declaratus.

Aloyſius Gritus Hungariæ Theſaurarius aſſumit titulum epiſcopatus Agrienſis.

Oratores Veneti ad Pontificem pacis cauſa delecti.

Pacis bono lætis animis inſuetiſque gaudii argumentis cunctis Italis exultantibus, in communi lætitia Florentina Reſpublica gravibus undique circumſepta moleſtiis, & curis videbatur, reliquorumque Principum concordiam in ſuam perniciem caſuram verebatur. Nam Cæſar Clementis ſuaſionibus, ac petitionibus adactus Bononiæ, arma in Florentinos movere, reipublicæ illius ſtatum immutare, Mediceam fa-

1529 miliam in patriam reſtituere aggreſſus fuerat ; ea conditione , ut Alexandro Mediceo Pontificis nepoti , cui nuper Margaretam , ex non legitimis nuptiis ſuſceptam filiam , in matrimonium collocaverat , principatus traderetur . Itaque quatuor Germanorum millia , Hiſpanorum duo millia ſupra quingentos , octingentos Italos pedites , trecentos leviores equites in Hetruriam miſerat , adjectis machinis bellicis vigintiquinque , qui auſpiciis Arauſionenſis Principis adverſus Florentinos , cum pontificiis copiis conjuncti bellum gererent . Florentini licet ad tantam belli molem ſuſtinendam impares eſſent ; attamen ingenti animo hoſtium impetum excipere , ac pro libertate uſque ad extremum ſpiritum pugnaturi videbantur ; eo miſeriori conditione , atque infirmiori ſpe , quod nullos ſocios , qui ſecum belli fortunam ſubirent , habituri eſſent ; cum nemo pacem tanto ſtudio partam , ſtatim labefactare , & convellere vellet . Veneti , qui ante imminens Florentinæ Reipublicæ bellum providerant , & ſæpius illam ad aliquam concordiæ rationem cum Pontifice ineundam fuerant adhortati , ut ſua conſilia temporibus aptarent , ſuadebant : generoſos , ac minime ea tempeſtate opportunos ſpiritus matura prudentia compeſcerent ; pacem , etſi minus fortaſſe æquam , incerto , & periculoſo bello anteferrent . Verum is erat fere omnium civium ardor , ea conſtantia , ac firmitas , ut quicumque ſermones de pace haberent , ii hoſtes patriæ judicarentur . Bellum itaque intrepide ſuſcipiunt ; Malateſtam Baleonium , militari ſcientia clarum , copiarum Ducem eligunt . Acriter utrinque pugnatum eſt ; levioribus præliis , acie dimicatum ; oppida capta , & direpta ; urbs quaſſata , & obſeſſa : utrinque clades illatæ , atque acceptæ . Tandem cum neque fame pervicax conſtantia civium frangeretur , neque in mortem ruere vererentur , Malateſtæ Baleonii , qui cuncta deſperatione involvi cerneret , minis potius deterriti , quam ſuaſionibus permoti , inviti extremæ neceſſitati parere coacti fuere . Itaque iiij. idus auguſti cum Ferdinando Gonzaga , qui poſt Arauſionenſis cædem , principem in exercitu locum obtinebat , his conditionibus pepigere : nempe , ut Cæſar Rempublicam Florentinam , incolumi libertate , prout ſibi vide-

Veneti Florentinos ad concordiam hortantur.

Malateſta Baleonius Florentinarum copiarum ſupremus Dux.

Florentini Baleonii minis deterriti cum Ferdinando Gonzaga paciſcitur.

videretur, ordinaret; captivis libertas, extorribus civitas redderetur; injuriarum omnium, ac præteritarum rerum memoria oblivione deleretur: octoginta aureorum millia in ſtipendia militum a Florentinis perſolverentur. Ita perdomita reſpublica, præclara quondam, multiſque rebus egregie geſtis inſignis, fuit. 1529

Finis Libri Tertii.

EPITOME.

Veneti Carolum V. Imperatorem per eorum fines in Germaniam redeuntem omni officiorum genere prosecuti sunt. Eo praesertim versa Senatus cura, ne datam Suleimano fidem violasse ipsi viderentur, eumdemque ut ab emittendae classis consilio averterent. Pontifex grassantes haereses bello persecutus fuisset, ni aliter Veneti persuasissent. In sacerdotiorum possessionem minime mittendos antistites, quos Senatus non designaverat, decrevere Patres: in Clementis tamen gratiam paullo post mitti placuit. Ob turcici belli metum, simul & ob infesta latrociniis maria classis aucta. Motus in Insubribus per Jacobum Mediceum, Mussi praefectum, exciti. Reipublicae Florentinae Alexander Mediceus Princeps a Caesare impositus. Bellum pannonicum a Suleimano indictum. Sacerdotibus subsidium ad classis impendia a Senatu imperatum gravissime Pontifex tulit. Veneta classis, Caesareana ac Turcica percurrente maria, utriusque studio vacua Corcyrae potissimum substitit. Novo cum Caesare, & Pontifice obstringi foedere, quam vis illis enixe postulantibus, non e republica visum. Montisferrati ditione dotis nomine Gonzagae potiti. Hieronymus Canalis turciças triremes, cum piraticas credidisset, aggressus est. Pugna noctu, praelucente luna, commissa, ac prospere pugnata describitur. Catharina Medicea Duci Aurelianensium Henrico nupsit. Chariadenus Aenobarbus, rei maritimae a Suleimano praepositus, universam tyrrheni maris oram caedibus ac latrociniis foedavit: Romae ipsi maximum terrorem injecit. Turcici imperii fines terra, marique prolati. Aloysii filii nothi, qui egregiis animi dotibus, magnaque apud Suleimanum auctoritate suae sibi fortunae faber fuerat, ab inimicis obtruncati caedes Andream Gritum patrem, Venetiarum Ducem, gravissime perculit. Clemente VII. extincto, Paulus III. Farnesius universae Ecclesiae Pontifex datus est. Hic pacis primum studiosus, ob Camertium ducatum, in quem Urbinas tamquam uxori debitum invaserat, parum abfuit, quin novo in Italia bello faces subjiceret. Carolus V. in Africa rem prospere gessit: Guletam vi, Tunetum captivorum christianorum, qui se in libertatem proripuerant, ope expugnavit: regnum Muleassi reddidit: victor Neapolim regressus est. Franciscus Sfortia herede nullo relicto decessit. Galliae Rex vetera in Insubres jura obtendens, eo sibi viam, aliquot subalpinis oppidis expugnatis, aperire conatus: Turcas in Caesarem incendit. Hinc a Caesaris amicitia ut Venetos avocarent, Turcae omni ope annixi. Sed tandem fortuitis quibusdam casibus tota turcici belli moles in Venetos incubuit.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER QUARTUS.

M. D. XXX.

VNiverſa Italia, cunctiſque orbis Chriſtiani provinciis diu communis concordiæ boni expectatione tabeſcentibus, cum tandem egregia pacis ſpecies ſe obtuliſſet, vix dici poteſt, quanta undique omnes, præſertimque Italos lætitia circumfuderit, ut pene præteritarum cladium, ac laborum obliti, Divino quietis munere jam præcipere animis futuræ felicitatis præmia viderentur. Reſpublica vero Veneta, quæ per triginta atque amplius annos continentibus bellis exercita, varia rerum diſcrimina, diverſoſque caſus ſubierat, portum tandem quietis, ſecuræque tranquillitatis ſtationem inveniſſe videbatur; eo ut firmiori nexu ſibi ſummos Principes adjungeret, omnium, quas unquam antea 1530

1530 deſignaſſet, præſtantiſſimorum civium præclaram, ac perhonorificam legationem, de qua diximus, ad Clementem, & Carolum miſerat. Hæc Bononiam anni hujus initio ingreſſa cunctorum oculos ad ſe attraxerat; quippe qui Senatus Veneti majeſtatem in ore, ac vultu præcellentium civium intuerentur, ſecumque reputarent, quanta infracti animi conſtantia, quibus egregiæ fortitudinis exemplis patriam e ſummis ereptam periculis, incolumem ſervaſſet, ampliorique gloria illuſtrem reddidiſſet: habitus quoque priſcam quandam Senatoriam dignitatem præſeferebat; erant enim in lato clavo aureo ad talos uſque demiſſo, ad humeros fibulis ſubnixo, auguſta quadam gravitate ſpectabiles. Pontifex in frequenti Cardinalium, atque aliorum Sacerdotum conſeſſu eos humaniter, ac perhonorifice excepit: triduo poſt Cæſar ampliſſima in aula, regali ſede ſubnixus, principibuſque viris circumſeptus, multis benevolentiæ, atque honoris argumentis ſuſcepit.

Oratores Veneti a Pontifice & Cæſare excepti.

Laurentii Bragadeni oratio.

Laurentio Bragadeno, cui ſapientiæ ſtudia cum eloquentia conjuncta magnam apud omnes virtutis, atque exiſtimationis famam concitaverant, orandi partes, quod natu minor eſſet, obtigere. Is gravem, ſplendidam, omnique genere laudis refertam orationem ſeorſim ad Cæſarem, atque Pontificem habuit. Pontificem ſummis laudibus extulit, quod excelſo ſpiritu perturbatæ, ac labantis Chriſtianæ Reipublicæ cauſam ſuſcepiſſet; afflictis, & prope perditis rebus opem tuliſſet; nil præclarius, nil ſublimius ab eo, qui Chriſti Optimi Maximi vices in terris gereret, ad uberiorem omnium commodum proficiſci potuiſſe, quam ut aureo pacis vinculo diſcordes, ac diſſilientes Principum mentes vinciret, & conciliaret. Tum Senatus nomine gratias ingentes egit, quod Reipublicæ de Chriſtiana religione optime meritæ ſtudioſe faviſſet; quod illius ope aſſiduis bellorum curis, ac ſolicitudinibus libera, præſenti tranquillitate, & pace frueretur, id illi in primis acceptum referre. Cæſari vero, ingenti Rempublicam lætitia affectam fuiſſe, ſignificat: tempus illud, quod ſummopere concupiverat adveniſſe, quo propenſum in illum ſtudium arctiori fœdere teſtaretur; quæ ſuperioribus annis acta fuerint, neceſſitate temporum accidiſſe; illorum malignitate ad arma, ad bella deſcendiſſe; ægre tempeſtatum illarum caſus Rempublicam tuliſ-

ſe:

ſe : nunc vero, controverſiis undique amputatis, firmata pace, ut illam in dies majoribus præſidiis fultam tueretur, enixuram : nil potius Senatui in votis eſſe, quam ut vetus inter nobiliſſimam Auſtriacam domum, ac Rempublicam amicitia majora incrementa ſumeret. Latine oranti Evangeliſta Taraſconus pro Pontifice, Mercurinus Cardinalis pro Cæſare, eodem ſermonis genere uſi, reſponſum dedere. 1530

His perfuncti officiis legati, etſi egregie munera ſibi a Senatu injuncta obiviſſent; Bononiæ tamen illius juſſu ſubſtitere, ut eum diem, quo Cæſar corona auguſta decorandus erat, ad Reipublicæ in illum ſtudium declarandum, cohoneſtarent. Cæſar enim quamquam antea Romam ad coronam ſumendam proficiſci decreverat, varias ob cauſas conſilio mutato, Bononiæ ad illam ſuſcipiendam commorari ſtatuerat : cum plurima illius in Germaniam profectionem urgerent; quod in ea provincia diſſidiorum ſemina oborta, diſſenſiones, bellaque civilia portenderent; Pannoniciſque rebus occurrendum eſſet, cum Joannem Regem, ingentibus Turcarum præſidiis fretum, vere in Noricum irrupturum nuntiaretur. Itaque vj. kal. martias, divo Matthiæ Apoſtolo dicatus dies, natalis Cæſaris deligitur, quo imperiali diademate inauguraretur. Id vero tanta mortalium undique confluentium copia, & concurſu, tanta celebritate, ac ſplendore effectum eſt, ut nihil ea tempeſtate, quod vel pompa, vel regio apparatu, vel opibus, atque exquiſitiſſimo cultu ſpectaculum illud ſuperarit, aut exæquarit, viſum fuerit. Quo perfecto, legati Venetias rediere : ante diſceſſum a Cæſare aureis nummis Luſitanis quingentis donati, quorum ſinguli denos aureos Italicos conficiunt. Cæſar, auguſtali corona ſuſcepta, Bononia diſcedens, Mantuam profectus eſt, atque in ea urbe regia hoſpitalitate a Federico Gonzaga Marchione cultus, ut ad illius poſteros perpetua hujuſce rei memoria manaret, Ducis titulo illum decoravit. Inde cum per fines Reipublicæ iter in Germaniam facturus eſſet, Paulo Nanio, & Joanni Delphino continentis legatis, Joanni Mauro Patavii, Petro Grimano Vicetiæ præfectis Senatus mandavit, ut ad Villam Francam, Veronenſium oppidum, Mantuanis finitimum, Cæſari obviam irent, ac Reipublicæ nomine exciperent. Veronæ magiſtratui injunctum ut ſummo ſtudio annonam, quæque neceſſaria forent, conquire-

Carolus Bononiæ corona Imperii inſignitur.

Federicus Gonzaga a Cæſare Ducis titulo auctus. Veneti legati ad Carolum Cæſarem in Reipublicæ finibus excipiendum.

1530 ret, ut omnia militibus, Cæſariſque comitatui abunde ſuppeterent. Cæſari tria millia ſeſtarium ordei, ac quidquid undique vel generoſi vini, vel piſcium, aut avium, aliarumque rerum hujuſmodi excellens inveniri potuit, exhibitum eſt. Itaque Carolus principibus viris, ac legatis comitantibus, inter quos Nicolaus Theupolus, ordinarius ad illum a Senatu orator deſignatus eſt, agro Veronenſi emenſo, ubique ſummis honoribus, & effuſa omnium gratulatione exceptus, ad Excluſam pervenit. Ibi cum legatis, ac præfectis magnas habere gratias Senatui dixiſſet, quod in illum tot honoris, humanitatis, & benevolentiæ ſigna edidiſſet, eadem memoriæ ſemper hæſura pollicitus eſſet, eximium in Rempublicam ſtudium teſtatus, per Tridentinos ſaltus in Germaniam ſe contulit. Statimque tres legatos Venetias miſit, qui propenſam illius erga Rempublicam voluntatem patefacerent, atque de iis perficiendis agerent, quæ Bononienſis pacis conditionibus continebantur. Multa de extorribus, & definiendis cum Ferdinando Caroli fratre finibus egere. Iis cum a Senatu, uti res poſcebant, reſponſum eſſet, pateris aureis ad millium aureorum ſummam ſinguli donati, dimiſſi fuere.

Nicolaus Theupolus ad Cæſarem orator.

Earum rerum, quæ in Italia gerebantur, fama pervagante, crebri ſermones de jungendis adverſus præpotentem Turcarum Imperatorem Principum Chriſtianorum armis ſerebantur: & cum plerumque eveniat, ut iis, quæ maximopere cupimus, ſpe blandiente, potiri jam nobiſmetipſis videamur, cuncti, quonam potiſſimum arma vertenda forent, differere: nullas ſatis ad obſiſtendum vires hoſtibus futuras; terreſtres copias, maritimaſque claſſes enumerare; debellatum animo ſubjicere hoſtem. Bononiæ in aliquot Cardinalium concilio Pontificis juſſu, cui legati quoque Principum nonnullorum interfuerant, quo apparatu, quibus viribus bellum adverſus Suleimanum inferendum, quave ratione illius in dies creſcenti potentiæ obſiſtendum eſſet, actum fuerat; cum præſertim hoc anno ſe Vienna pulſum indigne ferens recentibus, atque majoribus copiis illius excidium minaretur, ruinaſque mente deſignaret. Hæc vero Byzantium ad Suleimanum ſupra veritatem quoque perlata, haud exiguam illius animo ſuſpicionem injecerant, ne Veneti, qui nuper pacem, & fœdus cum Carolo percuſſerant, aliquid ſuis rebus adverſum molirentur. His de rebus Senatus ab Aloyſio Grito, Joannis Sepuſiani Hungariæ

Sermones de bello Turcis inferendo Byzantium delati.

Re-

Regis legato, qui Suleimanum Byzantium comitatus fuerat, certior factus; ut quamprimum ſuſpicionum ſemina, quæ aliquando in Reipublicæ perniciem eruptura forent, ex illius mente evelleret, legatum Byzantium mittendum cenſuit, qui paeem cum Cæſare initam ſignificaret; veterem cum Ottomanis amicitiam colere ſibi conſtitutum eſſe affirmaret; optantibus Turcis, denuo pacis conditiones firmari, iis ſubſcribere ne detrectaret. Vigebat ſane in Suleimano ingens animus, ut omnem fere barbariem exuiſſe videretur; in Rempublicam mira propenſio, quam quidem ſæpius haud obſcuris argumentis declaraverat. Primum enim Hibrainum oratorem Venetias miſerat, ut de iis, quæ in Pannoniis geſſerat, Senatum doceret, Joannemque Sepuſianum, amicum Reipublicæ, regio titulo decoratum, Hungariæ præfeciſſe nunciaret; ac paulo poſt Cuſſaino nuntio mandaverat, ut Venetias profectus ſignificaret, ſtatuiſſe Suleimanum quatuor ſuos filios circumcidere, ut qui iis ſolemnibus intereſſent oratores Senatus mitteret. Thomas Mocenicus legatus deſignatus eſt; Petro Zeno ordinario legato Franciſcus Barbarus ſuffectus, qui ſtatim itineri ſe commiſere. Cum eodem tempore ſacrum in Turcas bellum a Pontifice promulgatum eſſet, cujus juſſu e ſuggeſtis concionatores vehementiſſimis orationibus populorum animos concitabant, ut pecuniam in belli adverſus Chriſtianæ religionis hoſtes ſumptibus erogandam affatim, & liberaliter tribuerent: ea res magis ſuſpectos Venetos Suleimano reddiderat, ne, communi cum reliquis Principibus fœdere icto, adverſus ipſum conſpirarent; præcipue cum ex Bononienſis pacis conditionibus non exiguam pecuniæ vim Cæſari pependiſſent, neque unquam de concordia ineunda illum certiorem feciſſent. Poterant hæc Suleimani animum a Republica alienare, ni legati ſuperveniſſent, a quibus veteribus conditionibus pax denuo inſtaurata, ac firmata fuit. Legati ludis, & ſpectaculis interfuere, quæ pro initiandis Suleimani filiis maxima pompa, magnificentiſſimo, ac regio apparatu exhibita fuere; ſummis honoribus a Rege, atque a purpuratis culti; & multis, iiſque pretioſis donis, quæ de more gentis Reipublicæ nomine Turcarum Imperatori dedere, illuſtriori legatione reddita: inter hæc ingentis pretii, ac pulchritudinis rhinocerotis cornu mirum in modum Regi gratum extitit.

1530

Hibrainus Suleimani orator ad Venetos.

Cuſſainus Suleimani orator miſſionem Veneti oratoris poſtulat.

Thomas Mocenicus legatus ad Suleimanū deſignatus.

In-

1530 Interea Suleimanus belli non minus laboribus, quam pacis artibus, & ſtudiis intentus, modo bellum Pannonicum moliri, de Vienna invadenda conſilia habere; modo de claſſe ex Helleſponto emittenda, marique a piratis purgando agere. Atque ut Byzantium imperii ſui ſedem, quantum fieri poſſet, florentiſſimum, & opulentiſſimum redderet, animo volutabat, ut aromata, & alia mercimonia, quæ ex India, atque omnibus orientis oris Alexandriam, & ad alios imperii ſui mercatus convehebantur, cuncta Byzantium importarentur: quocirca omnium gentium negotiatoribus, ut a ſericis, atque aromatibus emendis abſtinerent, imperaverat, ingentemque harum rerum vim, ſexcentis aureis millibus in id impenſis, ſuo ære coemerat. His rebus haud parum Veneti commovebantur, incrementa, quibus in dies validior gens Chriſtiano nomini infenſa evaderet, ſuſpecta multum habentes; aliorum Principum, ac regnorum caſibus ſterni ad reliquos acrius oppugnandos iter intuentes, cum Turcis inſitum eſſet, aſſidua bellorum agitatione imperii ſpiritum fovere, atque alere, quod torpore pacis diſſolutum, ac languidum contabeſceret. Itaque Senatus Joanni Sepuſiano, Hungariæ Regi, ſuadebat, ut, concordiæ ratione aliqua cum Ferdinando Archiduce inita, innumera impendentia mala, ingenteſque calamitates a Reipublicæ Chriſtianæ cervicibus propelleret. Poloniæ Regem, qui antea id negotii ſuſceperat, hortabatur, ut vehementius in publicum commodum, auctorem ſe pacis præbendo, incumberet. Eodem tempore, ut ab emittenda claſſe Regis animum averteret, enixe Senatus laborabat, Grito, qui ſumma apud eam gentem auctoritate pollebat, contendente: Venetos nihil prætermittere, quod ad exturbandos piratas ſpectaret; claſſem omni genere navium inſtructam habere; omnia percurrere maria, ut tuto mercatores ultro, citroque commeare poſſent. Ac ne Turcæ, ut in ſinum Adriaticum irrumperent, Melitenſium excurſiones prætenderent, Veneto præfecto injunctum eſt, ut Senatus nomine trierarchis Melitenſibus ſignificaret, ab Adriatico ſinu abſtinerent, neque iis navigiis damna inferrent, quæ Ionio, & Cretico mari navigarent, quod ea loca in Venetorum tutela eſſent: ni id facerent, Melitenſes triremes exarmari juſſit. His conſiliis diuturnam ſervare pacem Senatus, mu-

Veneti Joannem Sepuſianum ad pacem cum Ferdinando ineundam hortantur.

Senatus mandata de Melitenſibus piraticam exercentibus.

mutuiſque officiis Regum, ac Principum amicitias retinere, & conſervare adnitebatur. 1530

Et cum Franciſcus Galliarum Rex nuper filios, qui quartum jam annum obſides in Hiſpania fuerant, e cuſtodia dimiſſos in ſuum regnum incolumes recepiſſet, atque exoptatæ rei nuntium ad Senatum miſiſſet; ut nullum officii genus prætermitteret, quod ad Reipublicæ ſtudium, & obſervantiam in præpotentem, atque amicum Regem declarandam ſpectaret; duos oratores ad Regem deſignavit, Joannem Antonium Venerium, ac Joannem Piſanum divi Marci procuratorem; quorum prior in Sebaſtiani Juſtiniani locum ſuffectus ordinarii legati munere fungeretur; alter vero de filiorum libertate, atque incolumitate, ac de Regis cum Heleonora Cæſaris ſorore connubio gratularetur: quo munere a Piſano peracto, ſimul cum Juſtiniano in patriam reverſus eſt. At Cæſar cum primum in Germaniam veniſſet, Principum concilium Auguſtæ indixerat, in quo de graviſſimis rebus diſceptatum fuerat; quibus nempe viribus Suleimani conatus arceri, ac Pannoniæ fines defendi poſſent. Tum de cauſa religionis actum, cum teterrima peſtis, quæ ſuperioribus annis a Martino Luthero illata, tractu temporis adeo invaluiſſet, ut a priſcis ritibus, & ceremoniis miſeros, nimiumque credulos mortales abſtractos, pravis, atque ſæpius inter ſe diſſidentibus erroribus turpiſſime fœdaſſet: cui malo ſævienti licet obviam ire Cæſar adniteretur; attamen res undique magnis involuta difficultatibus cernebatur. Concilium Novatores petebant, in quo de maximarum rerum controverſiis agitaretur; & licet, hac una adhibita ope, ſæpius ab Eccleſia hæreſes profligatæ, ac penitus everſæ fuiſſent, præſensque afflictis chriſtianæ reipublicæ rebus remedium videretur; tamen is erat perverſorum hominum, qui ſe capita, atque anteſignanos profitebantur, livor; illud in Pontificem odium, ut non ad confirmandam, ſed potius ad convellendam religionem concilium poſtulare viderentur. Quæ res Clementem permovebat, ne tam facile Cæſari Germanorum nomine concilium petenti aſſentiretur, veritus, ne illo ad labefactandam, ac penitus convellendam pontificiæ majeſtatis auctoritatem abuterentur. Quocirca nonnunquam moras nectebat: Chriſtianorum Principum diſ-

Joannes Antonius Venerius, & Joannes Piſanus oratores ad Galliæ Regem.

Cæſar Germanorū nomine concilium poſtulat.

1530 diſſidia tollì prius oportere; in id ſingulos, odiis, ſimultatibuſque ſemotis, conſpirare, ut procul a ſanctiſſimo religionis negotio animorum perturbatio, humanæque mentis ſubdoli nimium ſenſus abeſſent. Verum quo minus probare concilium Pontifex videbatur, eo magis Germani, qui ſe *Proteſtantes* vocabant, inſtare, ac flagitare: ut Clemens majora in dies incrementa ſuſcipienti malo armis occurrendum eſſe ſibi in animum induceret. Qua de re non modo graviter cum Imperatore egit, pecuniæque vim obtulit; verum ea ſe mente eſſe Reipublicæ oratori ſignificavit, cunctoſque Chriſtianos Principes ad pium pro avita religione bellum ſuſcipiendum impellendos cenſere; quæ graviſſima in re Senatus ſit ſententia exquirere, conſilium ab illius prudentia petere. Senatus, qui a bello, atque armis abſtinendum arbitrabatur, ne jactata diu chriſtiana reſpublica hac tempeſtate in majores procellas, ac turbines incideret, Pontificis egregiam mentem extollebat; in religionem, priſcamque, & per manus traditam majorum diſciplinam, accenſum animum ſummis laudibus efferebat: ceterum ad aleam belli, niſi neceſſitate adactos, deſcendere minime probare: his enim acrius Germanos Principes exaſperandos; conquiſitis undique copiis, atque auxiliis, veluti in rabiem actos, in bellum dirum, atque inextricabile prolapſuros: genus id hominum eſſe, quod ſuis opinionibus addictum, ægre, nec, niſi annuente Deo Optimo Maximo, ad bonam frugem reduci queat: ſacrarum literarum auctoritate, ratione cum illis certandum: reſpiceret quo loco chriſtianæ reipublicæ res eſſent, quot ſuperioribus attritæ caſibus: ut denuo vires aſſumant, quiete in primis, non novis bellorum agitationibus opus eſſe: a quonam Italorum Principum quidquid pecuniæ, quidquid virium erat, præteritæ calamitates non exhauſerint? an vero Germaniæ, licet ampliſſimæ provinciæ, viribus fidendum eſſe? quis autem pro explorato habeat, orto bello, cuinam parti proceres Germani, penes quos eligendi Imperatoris facultas eſt, adhæſuri ſint? liberæ porro civitates, quæ Cæſaris auctoritatem ſequuntur, niſi prius ratione diſceptetur, nunquam ad arma venturas eſſe profitentur: an vero Cæſar, reliquis deſtitutus auxiliis, per ſe ipſe tantas cogere copias poterit, quæ frangere ſeditioſorum hominum ſuper-

Clementis ſententia de hæreſibus armis evellendis.

Senatus officia, ut a bello Pontificem amoveret.

perbiam, effreneſque illorum turbas, & conatus coercere queant? quid? quod deſperatione præcipites, cæca inſania in exitium acti, ad illa ſubſidia confugere poſſent, quæ illis non modo, verum toti chriſtianæ reipublicæ pernicioſa, atque exitialia futura eſſent? Hanc itaque Senatus graviſſima in re ſententiam eſſe: nihil magis optandum, quam ut, religionis diſſidiis amotis, reſtinctis odiis, priſca, eademque catholica religio retineatur, atque augeatur, quam ab incunabulis Reſpublica Veneta ſanctiſſime ſervaverit, atque omni tempore coluerit. Tanta in re vel Senatus auctoritate, vel rationibus permotus Pontifex belli conſilia abjecit; cum præſertim ea temporum conditio eſſet, ut potius in communem hoſtem arma vertenda, quam in propria viſcera ſæviendum eſſet, cum in dies Suleimanum ingentibus copiis in Pannoniam reverſurum, Viennam oppugnaturum rumor afferret; neque Cæſar ab iiſdem conſiliis abhorrebat, potiuſque concordiæ rationes inveniri, quam armis decerni cupiebat, in id ſummopere intentus, ut Ferdinandum fratrem procerum ſuffragiis Romanorum Regem crearet: quocirca religionis cauſam in futurum concilium diſtulit. 1530

Interea vero, quo finium controverſiæ a Venetis cum Ferdinando definirentur, ut ex præſcripto pacis utrinque arbitri deligerentur, poſtulabat. Neque diſſentiebat Senatus, ſed cum in ſupremum arbitrum minime convenire poſſent, mora negotium differebatur: nam Ferdinandus Mantuanum Ducem, vel Auguſtæ Vindelicorum Antiſtitem, vel Pontificis apud ſe oratorem huic muneri obeundo præficiendum curabat: Veneti Teatinum Epiſcopum, Salernitanum Archiepiſcopum, & Pontificis apud Rempublicam oratorem dicebant. Tandem cum Senatus Matthæum Avogarum nobilem patricium, doctorem, equeſtri inſignitum dignitate, arbitrum dixiſſet, adhuc diſſidentibus de ſupremo ſententiis, res cunctatione trahebatur. Neque minus Senatum urgebat, quod nondum, anno fere elapſo, Mediolanenſem arcem, ac Novocomum civitatem Franciſco Sfortiæ Cæſar, ut cautum fuerat, reſtitueret; veritum, ne humani caſus fructum pacis præriperent. Cunctationis cauſa dicebatur, quod Franciſcus Sfortia eam pecuniam Cæſari ſolvere non poſſet, quam ſe numeraturum prius quam oppi-

Arbitri inter Venetos ac Ferdinandum.

da

1530 da traderentur, pepigerat. Itaque mutuo illi quinquaginta aureorum millia a Senatu oblata ſunt; atque ut eadem opportune reſtitueret, centum ac quinquaginta millia ſeſtarium ſalis præbiturum, Ticinum uſque miſſurum pollicebatur; in ſingulos quartam aurei nummi partem Reipublicæ penderet, majorique pretio Inſubrum populis divenditis, quinquaginta aureorum millia mutuo accepta cogeret. Verum Sfortia, ut Cæſari gratificaretur, qui Genuenſibus negotiatoribus favebat, ſalarium vectigal alia ratione comparavit, pactaque pecunia ſoluta, arcem, & urbem recepit, integraque Mediolanenſis imperii poſſeſſione eſt potitus. Atque, ut plerumque accidere ſolet, quod ii, qui novum principatum adepti fuere, omnes armorum motus perhorreſcunt, parvis quoque, ac minimis rebus in ingentes ſuſpiciones adducuntur; verebatur Sfortia, ne Gallus, amiſſæ in Italia opulentiſſimæ ditionis impatiens, novos motus cieret. Senatum enixe rogabat, ut cum Rege Galliarum ageret, ne quid hoſtile in ipſum moliretur, motuſque armorum compeſceret, quorum famam Alpes tranſgreſſam augeri Sfortia in dies affirmabat. Senatus, quamvis iis, quæ ab ipſo dicebantur, fidem haud ſatis haberet, attamen ut Gallorum animis ſpem omnem eximeret, a Cæſare, & ſociis Venetos ſejungi poſſe, Reipublicæ mentem Regi non modo, verum aliis quoque Europæ Principibus ſignificavit: ſtatutum, ac fixum ſibi animo eſſe, præſentem Italiæ ſtatum tueri, neque ullis propoſitis conditionibus a pace nuper firmata velle diſcedere. Andreæ Grito Duci injunctum eſt, ut quotieſcumque ea de re cum legatis Principum ſermones incidiſſent, apertis id verbis expromeret. Cæſar, ut non verbo tantum, ſed re ipſa Reſpublica quod fœdere tenetur, præſtaret, flagitabat, milites conſcriberet, copias augeret. Ea moleſta nimium Senatui erant: ſi res ita tuliſſent, exercitum cogere, cuncta ad bellum neceſſaria comparare, nulla in re fœderi deeſſe velle, Cæſari ſignificabat: nihil eſſe quod vanis, atque incertis rumoribus ad ingentes ſumptus traheretur, quibus vires Reipublicæ exhaurirentur, ac pro pacis beneficio acerbos belli fructus perciperet. Ita inter recentes nuptias, atque arctæ affinitatis jura, quibus modo Carolus, ac Franciſcus devincti fuerant, regni cupidines, aut metus miſcebantur; humanæ ſitis

Arx Mediolanenſis & Novocomū a Sfortia recipiūtur.

inex-

inexplebilis exemplo, qua mortalium animi adeo transversi aguntur, ut communis sortis obliti, veluti æternum victuri, dominandi libidini divina, atque humana cuncta subjiciant. 1530

Dum variis hisce curis Principum animi distinentur, Senatus, quod superiori anno negotium cœperat, temporumque conditione intermissum fuerat, de majoribus nempe sacerdotiis eligendis, denuo suscepit; cum nimis grave videretur, ea se auctoritate exui, qua urbium antistites designare, ac Summis Pontificibus confirmandos exhibere majores consueverant; quod priscum Reipublicæ institutum præteritorum bellorum varii casus interverterant. Quapropter a Clemente Senatus enixe petebat, ne antiqua jura Reipublicæ de Apostolica Sede optime meritæ adimeret; idque vel priscis illius, vel recentibus meritis tribueret, quod pro Italiæ dignitate, & libertate retinenda tot, tantisque curis, ac periculis obstinate adeo laboraverat. Clementis vero hac in re durus nimium, atque difficilis animus pleroſque Senatores sic affecerat, ut quos ille antistites delegisset, eos in sacerdotiorum possessionem nullo pacto mitti vellent. Atque inter ceteros, Christophoro Marcello, Corcyræ Archiepiscopo, vita functo, in ejus locum Jacobo Cauco suffecto, cum ab eo possessio peteretur, atque Senatusconsultum ea de re ab universo Collegio latum fuisset, rejectum fuerat; neque alii, quam Hieronymo Barbadico, quem Senatus delegerat, sacerdotium id concessuri Senatores videbantur. Qua re commotus Pontifex, indigne ferebat, a se delectos antistites repulsam a Senatu pati; jura Ecclesiæ nunquam lædi, vel imminui passurum se affirmans, præteritarum offensionum memoriam sæpe revocans, & crebris sermonibus usurpans: quo fiebat, ut in diversas sententias Senatores distraherentur. Nonnulli insistendum, & constantem Reipublicæ causam defendendam esse contendebant; si nullo modo flecti se posse Senatus ostenderet, æquis Clementem illius postulatis assensurum; si dissidentes Senatorum sententias persentiret, si nutare, ac labare mentes animadverteret, cui dubium, quin nihil impetrari a Pontifice posset? unanimi Senatus consensu Clementis obstinatam mentem frangi posse; nulla re magis eversas Reipublicæ res pristinæ dignitati, ac de-

Veneti de Antistitibus designandis negotium denuo suscipiunt.

Jacobo Cauco Corcyræ episcopatus possessio a Senatu pernegata.

1530 decori reſtitutas fuiſſe, quam egregia, atque obnixa cunctorum civium voluntate. An vero ea de re nunc agi, quæ nihil momenti vel ad dignitatem, vel ad utilitatem Reipublicæ conferat? exteros homines nonnunquam inſigniorum urbium antiſtites creatos, multa ſæpius agere, quæ a Reipublicæ rationibus magnopere ſejuncta ſint, quod alteri opes ſuas, atque fortunas, non Senatui, cui maxime oporteret, acceptas referant: ingentibus divitiis, quibus etiam ſupra vota abundarent, ad eorum gratiam promerendam facile abuti, quorum opera dignitatis aliquam ſibi acceſſionem ſpondeant: a Senatu non modo cives, in patriam natura propenſos, ſed ſanctiſſimos viros præterea deligi, vitæ integerrimæ exemplis apud omnes in honore habitos. Quid vero? Reges alios, ac Principes civitatibus ſuis Sacerdotes omnes majores impertire, Senatum Venetum eo tantum privari, quod continuis temporibus majores obtinuiſſent? irent nunc, Pontificiſque minis a tuendis publicis rationibus deterrerentur: in dies majora, atque acerbiora toleranda. An vero timendum eſſe, ut rurſus bellum hac de cauſa non exardeſcat? neminem pacem magis, quam Clementem exoptaſſe, bellorum pericula maximo cum damno ſuo expertum, nunquam eodem ſe revolvi paſſurum. Contra vero qui altius rem inſpiciebant, difficile admodum, atque arduum opus eſſe, a propoſita revocare ſententia Clementem arbitrabantur: nec e Republica cenſebant, ſimultatum, atque odii ſemina in illius animo ſerere, cum ad præſentem Italiæ ſtatum retinendum nihil magis, quam Reipublicæ cum Pontifice amicitiam conducere poſſe putarent: in tot maximorum, ac præpotentium Principum ambitioſis cogitationibus nihil tutius eſſe, quam hoc uno, veluti fortiſſimo munimento, inniti. Neque deerant, quibus non ſatis probaretur, eccleſiaſticarum dignitatum, & opum ſpe civium mentes ali, qua nonnunquam deliniti & capti, ardorem, atque ſtudium, quo patriam complecti oportuiſſet, ſenſim remitterent: moderato victu, ac privatorum divitiis auctam eſſe Rempublicam, in qua ornanda, & amplificanda omnes perpetuo inſudarent, dum cives, quidquid gloriæ, quidquid dignitatum, quidquid opum foret, id omne non ſibi, ſed commodo publico compararent: retinendos priſcorum ſapientiſſimorum hominum mores, non

fa-

faces ad ambitionem, ac luxum civibus adhibendas. Hæc, atque alia hujuſmodi variis ſermonibus jactabantur, cum Senatus in Clementis gratiam, quos antiſtites delegerat, in poſſeſſionem ſacerdotiorum miſit, leniuſque cum eo agere cœpit, ut priſcum jus reciperet; licet aliarum rerum, quæ poſtea conſequutæ ſunt, eventibus cunctatione longius negotium traheretur. Nam Veneti Turcicarum rerum ſuſpicione permoti, ac de Suleimani incrementis ſummopere ſolliciti, augere maritimas vires cogebantur.

1530 *Veneti poſſeſſionem ſacerdotiorũ Antiſtitibus concedunt.*

M. D. XXXI.

BYzantio ſiquidem afferebatur, Suleimanum, cum belli Perſici motus compoſuiſſet, terreſtribus non modo copiis, verum maritima claſſe Chriſtianos Principes aggreſſurum, Germanorumque diſſentientibus animis, & religionis diſſidiis agitatis, gradum ſibi ad eam Pannoniæ partem, quæ Ferdinando obtemperabat, occupandam facturum; cum præfectis, quos Turcæ *Sangiacos* vocant, qui in limitibus erant, præcepiſſet, ut, iis quæ ad bellum neceſſaria forent, inſtructis, ad Strigonium oppugnandum ſe compararent. Miſerat quoque per eos dies Chariadeno Ahenobarbo, piratæ maritimarum rerum peritia, atque ob damna ſæpius Chriſtianis illata, apud ſuos illuſtri fama notiſſimo, vexillum, ac quatuor apprime adornatas triremes, adjecto remorum, tormentarii pulveris, & aliarum rerum navalium apparatu; & in ſummorum præfectorum numerum illum adſcripſerat: hujuſque rei ad Senatum literas dederat, petieratque, ut cum illo non tanquam pirata, ſed veluti cum ſuo duce deinceps ageret. His acceſſerat, quod hoc anno infeſta a prædonibus, ac piratis cuncta maria reddebantur, qui multis navigiis Mediterraneum excurrendo, naves non modo diriperent, verum ſæpe, exſcenſione in terram facta, oppida, ac loca in litoribus poſita fœde depopularentur. Ilva namque, inſula non procul a Senenſium litore ſita, Talamonis oppidum in continenti poſitum, univerſaque Campaniæ ora direpta, ac vaſtata fuerat. Quocirca Andreas Auria decem triremes extra ordinem inſtruxerat, ut maritima Tyrrheni cuſtodiret. Veneti, claſſe ad quinquaginta triremium numerum aucta, præfecto man-

1531 *Suleimani in Chriſtianos bellici apparatus.*

Suleimanus Chariadeno maritimum vexillum mittit.

Tyrrheni ora a Piratis direpta.

Veneti claſſem augent.

1531 mandarunt, ut quantum in ſe eſſet, piratas, qui rapinis cuncta maria fœdabant, perſequeretur; adverſus illos non modo chriſtiani nominis, ſed humani totius generis hoſtes acerrime pugnaret; quos inveniſſet, nulla tactus miſeratione, veluti publicæ quieti ex profeſſo adverſantes, cæderet, atque obtruncaret. Plura illorum navigia capta; multi interfecti meritas immanium ſcelerum pœnas luere.

Ferdinandus, Rex Romanorũ declaratus, Aquiſgrani coronam ſuſcipit.

Ceterum Ferdinandus, cum Romanorum Rex declaratus de more Aquiſgrani corona inauguratus fuiſſet, quam illi ampliſſimam dignitatem Senatus officii plenis literis gratulatus fuerat, in eo totus erat, ut Suleimano, quem in Pannoniam cum ingenti exercitu venturum crebri rumores afferebant, haud impari conatu obſiſteret, undique copias cogeret, pecuniam pararet, cunctos Principes exoraret, ut communi Chriſtianæ Reipublicæ periculo communibus viribus obviam irent. Proinde oratorem ad Italiæ nonnullos Principes miſerat, qui ab iis poſtularet, ut ſacrum bellum adverſus Turcas pro republica chriſtiana ſuſceptum, in eorum ditionibus promulgari ſinerent; quod in præcipuis Italiæ urbibus, ſupplicationibus habitis, maximo populorum concurſu effectum eſt; cum Pontificis juſſu viri religioſi cunctos concionabundi vehementiſſimis orationibus ad ſtipem conferendam impellerent. Senatus veritus, ne ſi intra ſuos fines ſacrum indiceretur bellum, Suleimanus in Rempublicam incitaretur, atque ea pax labefactari poſſet, quam eo tempore maximopere rebus ſuis conducere arbitraretur, cum Pontifice egit, ut Reipublicæ ſtatum ſibi ante oculos proponeret; neve potentiſſimum hoſtem ſacro edicto adverſus illam laceſſeret; eximium ſuum in religionem ſtudium ſatis perſpectum, quo majores incenſi ingentibus ſe periculis pro illa tuenda, atque augenda objeciſſent. His permotus Clemens, a bello in Venetis ditionibus adverſus infideles indicendo abſtinuit. Verum fama, quæ de Turcarum apparatu percrebuerat, hoc anno impares eventibus rumores habuit: nam Suleimanus Hadrianopoli egreſſus, venationum ſtudiis intentus, ſegnius, quæ ad tantam belli molem comparandam requiri videbantur, obibat; a ſummis curis animum avocando tempus terebat, ut tandem in poſterum annum Hungaricum bellum diſtulerit, magnaque cura, ac metu Chriſtianos

Ferdinandi Regis orator ad Italorum Principum auxilium contra Turcas implorandum.

nos ſolverit. Hæc variis conſiliis hoc anno de bello Turcico agitata fuere. 1531

In Italia, quæ jam pacis fructu lætari cœperat, nonnulla belli ſemina exorta; eaque ni ſtatim a Venetis repreſſa fuiſſent, ingentes motus ciere poterant. Nam Jacobus Mediceus, qui Muſſii arcem, ac Leucum, Inſubrum ditionis loca, occupaverat, anni initio Leonem Arigonium ad Sfortiam Ducem miſerat, qui illum a concordiæ ratione cum eo ineunda minime abhorrere ſignificaret; Venetos, ſi ita Duci videretur, arbitros adhiberet. Senatus Sfortiam ad pacem hortabatur, quæ cum ob multas difficultates ad exitum perduci non poſſet, Muſſii præfectus Hiſpanos pedites, qui Mediolanenſi arce, ac Novocomo nuper Sfortiæ reſtitutis exierant, ſuo ære militari ſacramento obſtrinxerat. Duo millia atque amplius gregariorum militum numerum coegerat; his adjectis nonnullis equitibus, ex improviſo in Volturenam vallem impreſſione facta, Morbenii oppidum, ſex ab illius ingreſſu paſſuum millibus ſitum, cepit, foſſoribuſque vocatis, ut ad hoſtium impetus ſuſtinendos validius foret, munire inceperat; atque ut Rhætos magis perterrefaceret, ea ſe, Venetis ac Sfortia conſentientibus, moliri vulgaverat. Quæ cum ad Senatum delata eſſent, ut, ſi qua in animis oborta ſuſpicio foret, ſtatim tolleretur, edicto cavit; ne quis eorum, qui Venetis parerent, præfecto Muſſiano militaret; qui in eam expeditionem profecti fuiſſent, ſtatim domum reverterentur; quibus prædæ aliqua pars obtigiſſet, magiſtratui exhiberent, eorum dominis reddendam; qui ſecus facerent, exilio, ac bonorum publicatione mulctarentur. Idem edictum in ſuis ditionibus Sfortia promulgari juſſerat. Rhæti improviſa re perculſi, cuncta tentanda rati, ne opima, ac prædivite ſuæ ditionis parte exuerentur, officiis, atque armis agendum cenſent; Helvetiorum fœderatorum auxilium implorant; exquirere ea in re Senatus mentem nituntur, opem petunt. Georgius Goldus, Tiguri præfectus, Pagorum Helvetiorum nomine, primum literas, mox nuntios ad Senatum miſit. Quærit, probetne, quæ a Muſſiano præfecto adverſus Rhætos acta ſint? de Republica ſemper optime meritam gentem hoſtile nihil ab ea expectare. Ad hæc Senatus decreto reſponſum eſt: Rempublicam ſemper in Helvetios, ac Rhætos fortiſſimas gentes propen-

Morbenium a Mediceo Muſſii præfecto capitur.

Helvetii literas & nuntios ad Venetos mittunt. Senatus reſponſio.

1531 ſa fuiſſe voluntate, non vulgaribus cauſis eo adductam; præcipue vero haud diſſimili regiminis forma, quod maximam ad conciliandos animos vim habet, allici: Muſſianum præfectum non minus ejus gentis, quam publicæ pacis hoſtem eſſe; ſubſidia commeatuum, ac militum petentem minime auditum; Bergomati, ac Brixienſi magiſtratibus injunctum, ne Reipublicæ ſubditos opem ferre, neu annona ſubvenire Muſſiano paterentur: Rhætis contra quæ victui neceſſaria forent, importari a noſtris ſinerent. Ad hunc Muſſiani belli tumultum Rhæti duodecim circiter aureorum millia cum ex ſuis, tum ex Helvetiis coegere, quibus Morbenio recuperato, præfecti fines ingreſſi, cuncta direptionibus, incendiis, depopulationibus vaſtarunt. Mediceus intra Muſſianam arcem ſe recepit: illi obſidione Muſſium circumcingunt, atque fame perdomitum ad deditionem compellere ſtatuunt. Sfortia inde opportunitatem Leuci, quod ad ripas Novocomenſis lacus ſitum eſt, occupandi nactus, prius Joannem Baptiſtam Specianum, mox Angelum Ricium, qui illi a ſecretis erat, Venetias miſerat, ut a Senatu auxilia ad Leucum obſidendum, milites, aut pecuniam, nec non tormentarii pulveris ſubſidia impetraret. Senatus, ne parvis initiis publica quies, ac pax turbaretur, a ſuſcepta ſententia amovere Sfortiam contendit: non tempora exigere; non rerum conditiones expoſcere, ut armis iterum in Italia decertetur: ſi porro milites conſcriberentur; ſi ſubſidia ad bellum ſubminiſtrarentur, quid Itali Principes, ac reliqui de Republica ſentirent? niſi ab ea, quæ ſemper ſtudium, amoremque pacis præſetulerat, alimenta modo ad belli incendium parari, atque exhiberi, dum chriſtiana reſpublica, vel importunis diſſidiis divulſa, vel graviſſimis bellis conflictata, miſcetur undique, atque jactatur? Sfortia Senatus conſiliis acquieſcere ſolitus, certam pacem dubio eventui belli antetulit. Rhætis Muſſii arcis obſidio irrito conatu ceſſit, & cum præfecto compoſitis rebus, abiere. Mox oppida, quæ Sfortia bello minime aggreſſus fuerat, ea, pecuniæ certo numero Mediceo præfecto perſoluto, tandem Inſubrum ditioni adjecit.

Morbenium a Rhætis receptum.

Joannes Baptiſta Specianus & Angelus Ricius Sfortiani oratores ad Venetos.

Muſſiani Præfecti rerum compoſitio.

Inter hæc Cæſar, qui Gandavi in inferiori Germania erat, de Mutina, atque Regio controverſias inter Clementem, & Alphonſum Ferrariæ Ducem diremit; in Ferrarienſis jura Mutina, ac Regium concederent; is urbium loco centum

au-

aureorum millia Pontifici perſolveret, quorum dimidia pars, ſtatim iis receptis; altera vero, ſex poſt exactis menſibus; penderetur. Quod ad Ferrariam ſpectaret, cum antea centum cataphractis equitibus Eccleſiæ, uti beneficiarius, ſi occaſio, ac tempora tuliſſent, præſto eſſe Ferrarienſis deberet; ſubſidium illud annua ſeptem aureorum millium penſione commutatum eſt; ea conditione, ut Ferrarienſis ducatus privilegia Duci Alphonſo a Pontifice præſtarentur: vades ſolutionis, fide publica interpoſita, adſentiente Senatu, undecim e patritia nobilitate cives Clementi præbuit. Eodem ferme tempore magnificæ, & celſæ ædes in urbe, publicæ liberalitatis argumentum, ſuis majoribus conceſſæ, Duci reſtitutæ fuere. Cæſar quoque, Florentinæ Reipublicæ forma immutata, ſpecioſo, ac plauſibili libertatis nomine tantum relicto, eandem unius imperio ſubjecit. Nam magiſtratus eoſdem, qui, Mediceis rerum potientibus, in Republica erant, regiminis eodem genere permanente, creari voluit. Alexandrum vero Mediceum, generum, ac Pontificis nepotem, principem Reipublicæ atque caput, cui poſteri ſuccederent, inſtituit. Is, Ducis titulo aſſumpto, Joannem Bandinum Venetias miſit, ut de nuper accepta dignitate Senatum doceret; qui principatum illi officioſis literis eſt congratulatus. 1531

Joannes Bandinus Alexandri Medicei orator ad Venetos.

M. D. XXXII.

INter belli Turcici ſuſpiciones, & pacis conſilia annus M. D. XXXII. vertebatur; cum Petrus Zenus, ac Franciſcus Bernardus, qui nuper e Coſtantinopolitana legatione reverſi fuerant, ingentes Suleimani apparatus retuliſſent, claſſem numero, ac viribus præpotentem vere novo Helleſponto emiſſurum nuntiaſſent; quæ res cunctis Chriſtianis Principibus magnas ſolicitudines, & curas injecerant; ac Venetis præſertim, qui annuatim multis triremibus claſſem augendo, magnis ſumptibus publicas, privataſque opes profundere cogebantur. Verum in hac belli ſuſpicione pacis quoque ſpes aliqua objici videbatur: quamvis enim Joannes Sepuſianus, Hungariæ Rex, Suleimani auxiliis, atque opibus fretus, ad certaminis aleam ſubeundam Ferdinando 1532

1532 nequaquam inferior eſſet ; attamen a pace minime abhorrebat ; atque ea de cauſa Hieronymum Laſcum oratorem ad Cæſarem , & Ferdinandum miſerat . Is cum de eorum voluntate certi nihil percipere potuiſſet , & conventus in Spira civitate indictus , in aliud tempus rejectus fuiſſet , ad Germanos Principes proficiſci ſtatuerat . At fidei publicæ a Ferdinando impetratæ , qua tutus illi in Germaniam ingreſſus patuerat , præfinito tempore elapſo , regredi in Pannoniam eſt coactus ; literis prius ad Germaniæ proceres , ad Galliarum Regem , ac Pontificem miſſis , quibus propenſum ad pacem Joannis Regis ſtudium ſignificavit ; Senatumque rogavit, Clementem, & Franciſcum Regem de tota re edoctos , ut publicæ pacis bonum procurarent , adhortaretur . Joannes vero Rex, quo Germanorum in Ferdinandum ſtudia tepeſcerent , in conciliis , quæ paſſim per Germaniam habebantur, vulgandum curaverat, hoſtium loco, qui Joanni adverſarentur , Suleimanum habiturum . Venetias quoque oratorem miſit , qui enixe a Venetis poſtularet , auctoritate , qua plurimum poſſent , cum Cæſare , ac Pontifice agerent , ut concordia potius, quam bello rem decerni vellent . Senatus illius cauſam amplexus , quænam Regis mens erga pacem eſſet , Pontifici ſignificat , ut ad tantam rem conficiendam animum adjiciat , ſuadet : quantum inde emolumenti ad Chriſtianam Rempublicam Principe multis virtutibus ornato, qui parte ampliſſimi regni potiatur , a Turcicorum auxiliorum illecebris abſtracto, & cum reliquis Chriſtianis Principibus arctiori, ac firmiori concordiæ nexu conjuncto, acceſſurum ſit, docet ; quem ſatis conſtaret, extrema quæque ſubiturum prius, quam Pannoniæ regno exui ſe permitteret. Cæſaris quoque legato, quæ ſint Joannis Hungariæ Regis conſilia, quæ cogitationes, ſignificatur.

Verum Pontifici bellum magis , quam pax probabatur , vel quod pace religionis diſſidia majoribus incrementis augeri poſſe vereretur, vel quod cunctos Europæ Principes adverſus Turcas acrioribus conatibus, ſpe quadam victoriæ animo uſurpata, impellere, & concitare cuperet. Nam Veronenſem Epiſcopum per eos dies Venetias miſerat, ut Senatum ad fœdus adverſus Turcas ineundum hortaretur. XI. kal. februarii

Matthæus Gibertus a Clemente Venetias miſſus.

egit

egit ea de re graviter, multiſque argumentis, vi, ac dicendi co- 1532
pia, quæ permagna in eo viro fuit, ut Senatum in Suleimanum concitaret. Quibus incrementis exiguo annorum intervallo ſe Ottomanorum imperium extuliſſet, vehementi oratione explicavit; barbaram gentem Principum Chriſtianorum diſſidiis, ac negligentia, non propria virtute ſuffultam tantum auſam fuiſſe; tot provincias in miſerrimam ſervitutem redegiſſe: cui exitiali malo ſi initio obviam itum foret, nullo negotio depelli, atque extingui potuiſſe; at cum ſinguli magis proprium commodum, quam commune bonum ſpectarent, alitam hanc peſtem, longe, lateque diffuſam jam noſtris finibus minari.

Oratio Matthæi Giberti.

An igitur, dicebat, *æternum hoc ſopore Chriſtiani Principes, ac veterno correpti erunt? nunquamne ad tantum armorum ſtrepitum expergiſcentur? Quæ hoc anno in bellum Pannonicum Turcæ parant, non incertis rumoribus Byzantio allata ſunt; nec, ut antea Turcæ conſueverant, terreſtres tantum copias adhibent; numero, & viribus præpotentes claſſes emittunt; maria omnia, maritimaſque oras, nullo obſiſtente, legunt? Quæ omnia cum oculis Clemens pro munere ſibi divinitus delato ſubjicit; vicem reipublicæ chriſtianæ miſeratur; perditam horum temporum conditionem deplorat; diſcerpi, ac miſere lacerari chriſtianum nomen conqueritur; quantum in ſe eſt, cunctos Principes ad bellum adverſus teterrimos hoſtes ſuſcipiendum ſuadet, hortatur, monet. Inter quos cum Reipublicæ opes, ac quantum maritimis in rebus poſſit, ſecum ipſe reputat, ſpe magna evehitur, ſi in commune hoc fœdus deſcendat, fore, ut terra, marique petitus, atque conflictatus hoſtis, nonnihil de ſuperbia, ac faſtu, quo nimium intumeſcit, remittat; ac Deo juvante, qui hactenus præteritis victoriis inſolens, ac jactabundus incedit, adverſæ fortunæ tela quoque experiatur. Quod ſi intentius majorum veſtrorum exempla intueor, nonne ea vobis maximos ſpiritus, his ſociis, ad arma ſumenda addere videntur? Continentia illi, ac magna bella cum hac gente geſſere; neque pro patria, pro libertate, pro religione ulla pericula formidarunt; nullos, quamvis ingentes, labores perhorruere; de illa quandoque victricia ſpolia retulere. Fateor auctas eſſe immanium hoſtium vires; inficiari non poſſum etiam ad vos clades, ac*

1532 *damna non perveniſſe ; ſed ſi efferri altius hoſtem patimini , quando vobis aut tempus , aut opportunitas , aut voluntas illum contundendi , atque obterendi aderit ?*

His , atque aliis varie agitare , & commovere Patrum mentes Matthæus Gibertus nitebatur , ut vel ad ſocietatem jungendam impelleret , vel ſaltem ut ad ſententiam planius aperiendam , aut ſi qua poſſet auxilia tribuenda , Rempublicam adigeret . Verum in graviſſima re varie Senatorum mentes afficiebantur : Suleimani communis chriſtiani nominis hoſtis vires , ac potentiam , ni obſiſteretur , in immenſum augeri , cunctiſque brevi formidoloſam fore providebant : nunquam dominandi libidini aut modum , aut frena injecturum ; victoriis non ad otium , & quietem , ſed ad nova bella veluti gradus ſternere : religionis amor , publicæ libertatis , ac dignitatis decus ſtimulabant animos . At contra potentiſſimæ gentis vires ingenti equitum , ac peditum numero inſtructi exercitus , validæ claſſes objiciebantur . Reſpublica quadraginta fere annis bellorum fluctibus , ac procellis jactata ſe ſe offerebat ; quantos ſumptus ſubiiſſet ; quantum ſubditorum , ac civium amiſiſſet ; bella cum Turcis ſuſcepta memorabantur , quibus Veneti ſoli ferociſſimæ gentis impetum ſuſtinere coacti fuerant . His elati , ardenteſque comprimi , ac tepeſcere ſpiritus videbantur , & vigor langueſcere , ut plerique prorſus rejiciendam ſocietatem , ac fœdus cenſerent : inter quos Gaſpar Contarenus , ſummi nominis vir , qui magnam rerum omnium ſcientiam cum ſingulari pietate , & probato rerum uſu conjunxerat , atque ea tempeſtate ſupremi ordinis Sapientis locum ſuſtinebat . Aliis , ut Lucæ Trono ejuſdem ordinis , Joanni Delphino continentis Sapientibus , Senatus decreto ad paciſcendas cum hoſte inducias Clementem adhortari placebat , ut , ſedatis tumultibus , quibus reſpublica chriſtiana , ac præſertim Germania ea tempeſtate fervebat , unanimi conatu , & communibus viribus in opportuniora tempora conſilia de bello Turcis indicendo rejicerentur . Sed in hac difficili , ac perplexa conſilii expediendi ratione neque omnino amplecti , neque prorſus negligere fœderis oblatam facultatem e Republica Collegii Patribus eſſe videbatur : ne altero decreto ſta-

tim

tim in graviſſimi belli diſcrimen adducerentur; altero autem Clemens optime in rem chriſtianam animatus a ſuſcepta ſententia deterreretur. 1532

Itaque Senatuſconſulto, pro quo Marcus Antonius Cornelius diſerte, ac copioſe diſſeruit, ita reſponſum eſt. *Quo animo Reſpublica in rem chriſtianam ſit, ſi quis vel majorum, vel præſentium geſta inſpexerit, facile intelligi poſſe: eandem vigere mentem, haud diſſimilem in commune bonum propenſionem in Senatu eſſe: angi vehementer ea eſſe tempora, hujuſmodi rerum conditiones, ut quod ſummopere cuperet, quo nil antiquius in votis haberet, id re ipſa præſtare non poſſet: acerrimis diſſidiis diſtentos Chriſtianos Princeps; Reipublicæ vires præteritis bellis attritas non eo ſtatu eſſe, ut potentiſſimi hoſtis impetum excipere, vel certa rei bene gerendæ ſpe in illius ditiones arma inferre poſſint. Vicies centena millia paſſuum ab Hiſtriæ ora uſque ad Cyprum inſulam numerari; hoc ampliſſimo maris, terrarumque tractu fines Venetos cum Ottomanis protendi; bello exorto, eodem momento univerſos hoſtibus objectum iri: ad hæc in Syria, Aegypto, Byzantii multos mercatores Venetos reperiri, qui minima quavis belli ſuſpicione in vincula conjicerentur, ut ingenti illorum pecunia, ac mercimoniis hoſtes potirentur, eorumque potentia augeri, vires Reipublicæ debilitari, ac imminui haud parum poſſent: ea omnia ſummi adeo momenti eſſe, ut minime Senatus vereatur, ne a Pontifice illius conſilia neceſſitate potius temporum, quam voluntate animorum expreſſa, probentur.* Hoc Senatuſconſulto x. kalen. februarii Veronenſi Epiſcopo reſponſum eſt.

Senatus reſponſum.

Ferdinandus Rex bellum in Turcas decernit.

Neque interea, ut Ferdinandum ad concordiam cum Joanne Sepuſiano ineundam hortaretur, aliquid omittebat. Verum ille ad ampliſſimam dignitatem elatus, conventuum, quos in Germania habuerat, auxiliis fultus, ſpe Caroli fratris virium adductus, decernere potius armis, quam pacis conditionibus obſtringi ſtatuerat. Quocirca cuncta in bellum verſa videbantur; nam Byzantio afferebatur, Suleimanum ingentes copias comparare, claſſem centum ac ſexaginta triremium, quamplura alius generis navigia emiſſurum: cum ſexaginta millium peditum, ac duodecim millium equitum exercitu in Pannoniam venturum. Interim Aloyſium Gritum ad Joannem Regem profe-

Aloyſius Gritus in Pannoniam a Suleimano pro pace miſſus.

1532 fectum, ut de pace cum Ferdinando ageret; quæ niſi ad exitum perduceretur, limitaneis præfectis Suleimanus imperaverat, ut ſtatim in fines Ferdinandi procurrerent; Mœſis vero, ac Tartaris, ut iter in Pannoniam arriperent, & claſſis illius præfecto, quæ in Danubii fluminis faucibus detinebatur, ut quamprimum in Auſtriam contenderet, mandaverat.

Rumoribus his de ingenti Suleimani apparatu adductus Senatus, ut maritima loca ab omni injuria tuta eſſent, in id maxime incumbebat, ut claſſem triremium numero magis auctam, validamque redderet. Cum vero ſuperioribus caſibus pecunia ad tot ſumptus conficiendos nequaquam ſuppeteret, intentiore ſolicitudine, ut quantam poſſet auri vim undique colligeret, curabat; privatorumque civium opibus nimiis oneribus, decumis, ac tributis exhauſtis, æquum videbatur, ut qui in Venetis ditionibus opulentiſſima ſacerdotia poſſiderent, nonnihil ad ſublevandam ærarii inopiam conferrent. Itaque Senatus decreto xj. kalen. martii Eccleſiaſticis viris *ſubſidium* (ſic enim appellabatur) quod certo tempore reſtitueretur, impoſitum eſt. Ea re commotus Clemens vehementer excanduit: ſua jura a Senatu læſa eſſe; imponere decumas, ac ſubſidia imperare iis non poſſe, in quos ipſe ſummum jus obtineret; non permiſſurum quidquam de Pontificiis rationibus detrahi. Senatus Pontificis iratum animum ægre ferebat; ſedare ardentes ſpiritus, placatioremque in Rempublicam reddere nitebatur: neceſſitate compulſum decretum illud tuliſſe; æquum cenſere, omnes, qui Venetorum ditionibus continerentur, ad Reipublicæ libertatem, imperiumque ſervandum, & retinendum conſpirare; jam aſſiduis bellis debilitatas, ac fractas civium vires, impares ad onera publica ſubeunda eſſe. An qui tot divitiis, atque opibus affluerent, otioſi ſpectatores ſumptus, ac laboris aliorum eſſent? an piaculum committere, ſi laboranti patriæ opitularentur? an hoc pietatem in Rempublicam & humanitatis jura expoſcere? ut ne mutuo quidem ad publicas impenſas ſublevandas pecuniæ nonnihil perſolvant? ab illius ſanctiſſimæ Sedis incolumitate, ac dignitate, a religione ipſa Venetæ Reipublicæ ſalutem ſejunctam eſſe non poſſe. His, atque aliis mentem Pontificis flectere Patres connituntur, qui neque rationibus, neque precibus locum dabat. Suſceptæ ſen-

Veneti ſubſidium Eccleſiaſticis imponunt.

Clementis perturbatio ob ſubſidii Eccleſiaſticis impoſiti decretum.

ten-

tentiæ insistere, antesignanis religionum præcipere non cessabat, ne quidquam in subsidium pecuniæ erogarent; quo fiebat, ut Clementis acerbitatem, durumque nimis in Rempublicam animum conquererentur. Sed nihil ob id Senatus animo frangebatur; quinimmo majori sedulitate, quæ ad sumptus necessaria forent, comparabat, ne ulla in re populis, provinciisque sibi subjectis deesse videretur. Itaque Vincentius Capellius imperator declaratur; viginti triremes reliquis adjiciuntur, quas in Dalmatiæ provincia, Corcyra, Zacyntho insulis, & Cretæ regno instrui Senatus jusserat, ut universa classis sexaginta triremium numero constaret. Legatus Hieronymus Canalis eligitur; nam Franciscus Paschalicus tunc alterius legati munere fungebatur. Capellio Senatus mandat, ut maritimis Reipublicæ oris, atque oppidis opem ferat, ne quid subditis, illorumque rebus detrimenti inferatur, provideat. Verumtamen nulla in re aut Cæsareanæ, aut Turcicæ classi conatibus obsistat, vel faveat; utrisque se amicum præbeat; a portubus minime prohibeat, commeatus importari sinat, non arma, ceteraque alia instrumenta bellica. Hæc classis imperatori in mandatis data fuere.

1532

Venetorum sedulitas ad pecuniã cõparandam.

Vincentius Capellius classis imperator eligitur, & triremium numerus augetur.

Hieronymus Canalis, Franciscus Paschalicus classis legati.

Cum autem Suleimanus Pannonicæ expeditionis consilia, quæ diu in animo versaverat, perficere vellet, ut Venetos sibi conciliaret, in illos haud vulgaria benevolentiæ signa edidit, cogitationibus iis relictis, quibus antea, ut Byzantii emporium augeret, illuc aromata, atque omnis generis merces convehi jusserat; ex illius ditionibus frumenta, tormentariumque pulverem asportandi concessa facultate. Omnibusque itineri necessariis comparatis rebus, Byzantio profectus, Hadrianopolim pervenit, bellum Pannonicum indixit; ac quamplurimis undique ad exercitum confluentibus, cum ad Hungariæ fines perveniisset, ad centum & quinquaginta millium peditum numerum copiæ accesserant, quarum robur prætoriani milites, quos *Janizzeros* Turcæ vocant, ad viginti millia erant. His fretus nihil sibi obsistere posse ratus, quin quacumque pervasisset, cuncta victoriis, ac triumphis cumularet; cum ab Albam Græcam substitisset, cum Cæsare acie confligere se velle per exercitum vulgaverat, in tumidam spem erectus, si committere prælium vellet, haud dubia se victoria potiturum.

Suleimanus ad bellum Pannonicũ proficiscitur.

At

1532 *Cæſaris apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.*

At Cæſar, ut adventantis hoſtis impetum ſuſtineret, priſcumque Imperatorum decus fortiter tueretur, ex omnibus fere Europæ provinciis quammaximas poſſet copias robore, ac numero minime Turcis diſpares cogebat. Alphonſum Vaſtium cum Hiſpanorum, & Italorum militum expeditis cohortibus ex Italia vocaverat; qui per Tridentinos Alpium ſaltus in Noricum tranſiturus, cum Franciſcum Giddium Venetias miſiſſet, ut per Reipublicæ fines tranſeundi ſibi facultas daretur, a Senatu impetravit, atque illius juſſu a Reipublicæ magiſtratibus liberaliter eſt exceptus. Hippolyto quoque Cardinali Mediceo, legato Pontificio, in Germaniam proficiſcenti duo Veronæ quæſtores obviam miſſi, cunctaque ad victum neceſſaria ſuppeditata. E Belgio, ac Burgundia gravis armaturæ equites, ex Hiſpania veteranos milites complures accerſit; Germanorum duodecim millia conſcribi jubet: his plerique e tota Italia ſtrenui milites voluntarii acceſſere, quod deſidiæ ſibi inuri notam exiſtimarent, ſi ad Cæſaris exercitum, cum Turcis decertaturi, non contendiſſent.

Franciſcus Giddius a Venetis trāſitum Cæſareanis militibus poſtulat.

Hippolytus Mediceus, Cardinalis, in Germania legatus.

Ceterum in ſumma mortalium omnium expectatione nil tantis apparatibus, tot aſſuetis militiæ viris egregii eſt conſequutum. Nam Suleimanus, Caſſono ad vaſtandas Carinthiæ, & Styriæ, quæ Valeria antiquitus dicebatur, provincias miſſo, eodemque a Palatino comite profligato, ac deleto, cum nuſquam conatibus eventus reſponderent, Byzantium reverſus eſt. Carolus vero, qui a Viennæ mœnibus nunquam diſceſſerat, de hoſtium profectione certior factus, non ulterius Turcas inſequutus, copias dimiſit; non ſine omnium admiratione, quod inſequendi hoſtis opportunitatem elabi ſibi e manibus paſsus eſset, totque labores, ac impenſas in conficiendo exercitu, nullo præclaro edito facinore, irritas reddidiſset; cum in itinere Suleimanus amplius triginta captivorum millia Byzantium perduxiſset.

Caſſonus Turcarum praefectus a Palatino comite profligatus. Suleimanus Conſtantinopolim regreditur.

Dum hæc gererentur, claſſis Turcica Helleſponto egreſsa, Himerale duce, Aegeum mare emenſa, in Ionium pervenerat. In ea ſexaginta triremes, viginti minora navigia cenſebantur. Cæſarea vero auſpiciis Andreæ Auriæ Genua ſolvens ad Meſsanam Siciliæ urbem appulerat: quadraginta varii generis navibus, quadraginta duabus triremibus conſtabat. In Vene-

Himeralis claſſis Turcicæ imperator Andreas Auria Cæſareanæ claſſis imperator ad Meſſanam.

ta

ta tres & ſexaginta triremes numerabantur. Hoc pari, atque fere æquato virium numero conjectura difficile erat aſſequi, quonam conſilia evaſura eſſent, cum rei bene gerendæ facultas non ex alio magis, quam ex præfectorum militari ſcientia, ac virtute penderet. Vincentius Capellius, Venetæ claſſis imperator, inter Corcyræ, & Zacynthi inſulas commorabatur, ac ne quid Venetorum loca, & populi detrimenti paterentur, curabat; in omnes tam Cæſareanæ, quam Turcicæ claſſis motus intentus, ne utrorumque ſuſpicionem incurreret, illarum congreſſum ſtudioſe devitans. Cum vero Corcyræ eſſet, Himerali, qui ad Ambratium ſinum appulerat, cum triremi certos, qui ſuo illum nomine inviſerent, muneraque deferrent, nuntios miſit; quibus ille benigne exceptis, nullas a ſuis injurias, aut damna Venetorum rebus inferri paſſurum pollicitus eſt: quod ſevere adeo a barbaro ſervatum eſt, ut Zacyntho, ac Cephalenia prætervectus, exſcenſione in terram facta, præter morem claſſiarii nullam incolis noxam intulerint. Andreas vero Auria Meſſana ſolvens in Græciam navigaturus, cum Zacynthi Venetam claſſem morari intellexiſſet, ut Capellium alloqueretur, eodem contendere ſtatuit, eo conſilio adductus, ut de induſtria Turcis Venetos ſuſpectos reddendo, illos ad conſociandam cum Cæſareanis claſſem compelleret, quod Auria non modo, verum etiam Cæſar ſummopere concupiverat. Nam illius orator Andreæ Auriæ literas Genua datas ad Senatum detulerat, quibus petebat; Capellio mandaret, ut maritimas Venetorum vires cum Cæſareanis conjungeret, magna feliciter gerendarum rerum opportunitate propoſita, ut illecti Patrum animi, ſecundarum rerum ſpe elati, a propoſita conſiliorum ratione diſcederent, qua in neutram pendere partem matura conſultatione decreverant. Senatus vero decreto Cæſareo oratori reſponſum fuerat: ſe, quod pacem cum Suleimano coleret, ut Auriæ aſſentiretur, adduci non poſſe. Quo reſponſo audito, cum minime ſibi, & Auriæ ſatisfactum intelligeret, ad importuniora poſtulata prolapſus, *Si forte obtigiſſet, ut ad prælium Cæſareana claſſis cum Turcica deſcenderet, an Veneta Turcicæ adfutura eſſet*, quærebat. Legati petitione admirabundi Patres, prudentiam in eo deſiderabant. *An non ſatis cognitam Reipublicæ pietatem, ac reli-*

1532

Vincentius Capellius ad Himeralem nuncios mittit.

Cæſareanorum ſtudium, ut Venetam claſſem ſibi adjungeret.

Andreæ Auriæ literæ ad Venetos.

Senatus reſponſum.

1532 *religionem? non ſatis perſpectum, quonam illius cogitata omnia, atque geſta reſpicerent? an Reipublicæ conducere, potentiſſimum Regem ſuis auxiliis in immenſum evehere, ut cunctis Chriſtianis Principibus, ac Venetis præſertim formidabundus non modo, verum etiam terribilis evaderet?* Quapropter legato reſpondetur: *Mirari Senatum, quod ea ſibi de Republica in animum inducere potuerit: ſumma adſeveratione teſtari, fixum, atque immotum eſſe, cum utroque Principe pacem ſervare, amicitiæ jura inviolata tueri; nihil a Venetæ claſſis imperatore profecturum, quod in alterutrius partis gratiam factum fuiſſe interpretari poſſit.* His auditis, ſatisfactum ſibi a Senatu eſſe orator ſignificavit. Verum crebris petitionibus pertentari ſuam mentem optime Patres noverant, ut ſi fieri poſſet, pollicitatione aliqua obſtrictum Cæſareani ad ſuas partes attraherent, atque in Suleimani ſuſpicionem adductum fœderi, ad quod ſæpius ſolicitaverant, adjungerent. At præteritis rerum eventibus edocti, nihil properanter, aut veloci nimium conſilio agendum exiſtimabant, ſed cunctando, ac pacem cum præpotèntibus Principibus oſtentando, ea tempeſtate adminiſtrari Rempublicam optimum, & ſaluberrimum arbitrabantur. Atque his omnibus de rebus Capellium docuerant, ut ſi quid hujuſmodi ab eo Auria poſtularet, ex Senatus ſententia reſpondere poſſit.

Ille Corcyram, & Cephaleniam legens Zacynthum pervenerat, ubi forte tunc Venetus imperator cum claſſe aderat, qui de Auriæ adventu certior factus, ut maritimas patriæ vires, veteremque majorum diſciplinam oſtentaret, in altum prodiit, triremes, ac cetera navigia, veluti acie certaturus eſſet, ordinatim inſtruxit: oneraria ingentis magnitudinis navi (*Galeonum* vocant) in fronte collocata; utrinque binæ majores triremes, *Galeatiæ* dictæ, tormentorum numero, atque apparatu formidabiles, aliquanto ab oneraria intervallo ſubductæ; inter quas tantum ſpatii relinquebatur, quantum triremibus reliquis ad eruptionem faciendam ſatis eſſet. Cornu lævum, dextrumque æquali viginti triremium numero conſtabant. Poſtrema acies, cui imperator præerat, reliquas viginti triremes complectebatur, tanquam in omnes certaminis caſus, hoſtiumque incurſus opem laborantibus allatura. Ita magnæ onerariæ navi

vi

vi liber a fronte, & a lateribus ad ingentes bellicarum machinarum globos excutiendos aditus relinquebatur: Galeatiæ vero cornuum latera tuebantur. Cæſareanam claſſem tres inſigni velocitate celoces anteibant; ipſa tribus acierum ordinibus inſtructa, in quorum ſingulis quindecim triremes aderant, cernebatur. Antonius Auria primo agmini præerat, atque in dextram partem deflexerat; Salviatus Rhodiorum, ac tertii agminis præfectus lævam tenebat; Andreas vero Auria mediam ductabat aciem. Utrinque honoris cauſa, ut aſſolet, abſque pilis, miro ordine, atque inſueto ſtrepitu diſcuſſa tormenta, navalis certaminis ingens, raroque mortalibus viſum ſimulachrum exhibere videbantur. Hieronymus Canalis legatus, Auria Capellii nomine conſalutato, portus, commeatus, ac quidquid in ſua facultate eſſet, benigne, ac peramice obtulit: quod conſociare claſſem non poſſet, publica Senatus fide præpediri, quia fœdus antiquitus cum Ottomanis Principibus ictum, recenti fide renovatum fuiſſet. Auria, Venetorum imperatori Cæſaris nomine actis gratiis, bona ſpe ſe eſſe affirmavit, ad magnas victorias adeo tutum aditum patefacturum, ut Veneti ultro cupidiſſime, ſociis junctis armis, in commune decus, atque imperii incrementum conſulturi eſſent. Verumtamen variis, atque incertis conſiliis tota fere ea æſtate tempus terendo, æquato metu, ac viribus, claſſes ſubſtitere: cum tandem in Turcicam paſſim varia morborum genera graſſari cœpiſſent, quibus in dies ſenſim debilior, & infirmior redderetur, atque inde Eubœam ſe reciperet, ut Byzantium reverteretur. Qua ex re Auria majori ſpe ſubnixus in Peloponneſum iter direxit, Coronemque oppugnare ſtatuit; quam adortus, licet primis Cæſareanorum conatibus oppidani, ac præſidiarii milites obſtitiſſent, vi tamen in ſuam poteſtatem redegit; mox Patras deditione recepit. Hæc eo anno terra, marique ſunt acta. Turcica vero claſſe Bosphorum ingreſſa, propinqua jam hyeme, Capellio imperatori Senatus mandavit, ut triremes extra ordinem in Aegeo, atque Ionio mari inſtructas miſſas faceret: ac reliqua claſſe Hieronymo Canali legato tradita, ipſe cum Franciſco Paſchalico in patriam reverteretur: Joanni Mauro Corcyræ legato injunctum, ut octingentos milites, qui præſidiariis ad tutandam inſulam adjecti fuerant, dimitteret. 1532

Hieronymus Canalis a Capellio ad Auriam miſſus.

Turcica claſſis Byzantium ſe recepit.

Corona & Patræ ab Auria captæ.

Vincentius Capellius & Franciſcus Paſchalicus in patriam revocati.

Joannes Maurus Corcyræ legatus.

Ce-

1532 Ceterum Cæſar, exercitu, qui ad Viennam convenerat, dimiſſo, in Hiſpaniam reverti ſtatuit; ad Auriam, qui adhuc mari Ionio detinebatur, datis literis, ut, nulla interpoſita mora, Genuam contenderet. In itinere vero Bononiæ convenire Clementem decrevit, ut illius animum, quem ob latam nuper in Mutinenſi, ac Regienſi cauſa ſententiam offenſum perſenſerat, leniret, ſibique conciliaret. Inde enim haud parva ſibi adjumenta acceſſura rebatur, illiuſque auctoritate arctiori ſibi fœderis vinculo Italos Principes, ac præſertim Venetos adſtricturum: quod non modo ad præſentem rerum Italicarum ſtatum retinendum opportunum ſibi fore videbatur, verum etiam ad Gallicos motus diſcutiendos, cum Genuæ defectionem moliri non exiguis argumentis Regem vulgaretur. Quatuor a ſenatu oratores deſignati, qui Cæſari in Italiam adventanti obviam irent, atque per ſuos fines deducerent: Marcus Minius, Hieronymus Peſareus, Laurentius Bragadenus, Marcus Foſcarus: decem aureorum millia, quæ in eo excipiendo inſumerentur decreta. Carolus a Ferdinando fratre Villaccum uſque deductus eſt, qui Oenipontem deflectens, mox in Germaniam reverſus eſt. Cæſarem, Pontebæ Veneti oratores exceptum, uſque ad Mantuanorum fines proſequuti ſunt. Cum Spilimbergi in Forojulio eſſet, de Bononienſi conventu cum iis verba fecit, atque ut facultas de novo agitando fœdere a Republica mitteretur, petiit. Ea re Senatorum animi haud parva moleſtia afficiebantur, cum inde gravia ſubire poſſe pericula Rempublicam animadverterent, vererenturque, ne Suleimanus, cui illius conſilia ſuſpecta eſſe cœperant, hoſtile aliquid moliretur, efferamque Turcarum gentem in ſe concitarent. Nam Alba Græca diſcedens Suleimanus, Janusbejum legatum Venetias miſit, ut proſpere, ac feliciter in Pannonia ab eo geſta Senatui ſignificaret; qui graviter admodum conqueſtus fuerat, noſtros cum Cæſareanis ad Salonam Dalmatiæ oppidum expugnandum ſe contuliſſe: hujus vero rei indicem Byzantium perductum. Senatus decreto Janusbejo reſponſum fuerat, Rempublicam cum Suleimano pacem conſervare, eamque diuturnam optare; cum ea mente ſit, haud quaquam vero ſimile eſſe, quod illi repugnet, quidquam agitare. Verum Sici Comitem literas ea de re ad Senatum dediſſe, quibus

Oratores a Venetis ad Cæſarem deſignati.

Janusbejus a Suleimano Venetias miſſus.

bus ſignificaret, malevolos homines, inter Suleimanum, ac Venetos diſſidia quærentes, tormentis hominem illum indigne adegiſſe, ut quæcumque illis viſa fuiſſent, enunciaret, atque tota ea de re ad legatum Byzantii ſcripſit. Janusbejus quingentis aureis nummis, & veſte donatus: atque ut, ſi quæ in Suleimano obortæ de Republica ſuſpiciones fuiſſent, excuterentur, paribuſque officiis erga illum ageret, Thomas Contarenus legatus Byzantium miſsus eſt. Pontifex vj. idus decembris cum multis Cardinalibus Bononiam pervenit: Cæſar cum vij. idus Mantuam profecturus eſset, idibus eodem ſe contulit. 1532

Thomas Contarenus Byzantium legatus.

M. D. XXXIII.

ATque anni ſequentis initio de graviſſimis rebus a Clemente, & Carolo agi cœptum eſt, quæ ad duo potiſſimum capita redigebantur; alterum ad religionem ſpectabat, quam in dies in Germania labantem, atque in aliis Europæ regionibus divulſam ſuſtentare, & fulcire neceſſarium videbatur; alterum vero ad pacem chriſtianæ reipublicæ ac præſertim Italiæ firmandam, præſentemque in ea ſtatum retinendum attinebat: qua in re præcipuum cenſebatur, ut Veneti, quorum animos antea irrito conatu exploraverant, novo, atque arctiori fœdere obſtringerentur. Itaque cum reliqui Italiæ Principes ſuos oratores Bononiam miſiſſent, Marco Antonio Venerio, & Marco Antonio Contareno, altero apud Pontificem, altero apud Cæſarem legato, ad ſe vocatis, nil antiquius ſibi eſſe affirmant, quam pacem publicam, & præcipue Italiæ incolumitatem, ac decus ſervare: ſcire ſe eadem mente Rempublicam eſſe: quapropter petere, ne ab iis conſiliis abhorreat, quæ communi huic ſententiæ conducere poſſint: Senatui minime ignotum eſſe, quæ de Genua occupanda ſuperioribus menſibus prodita fuerint: ſtatu illius Reipublicæ immutato, haud dubia bellorum incendia in hac provincia exarſura: quapropter novum percuti fœdus oportere, ut communibus viribus civitas, quæ tantum omni tempore momenti ad res Italicas attulit, defendi poſſit. Cæſaris, ac Pontificis poſtulatis in hanc ſententiam Senatuſconſulto, uti alias quoque, reſponſum eſt. Quæ in bonum publicum, & Italiæ pacem Reipublicæ voluntas ſit, cogni- 1533

Conventus Bononienſis inter Pontificem & Cæſarem.

Marcus Antonius Venerius & Marcus Antonius Contarenus ad Pontificem & Cæſarem legati.

Clementis & Cæſaris officia cum Venetis legatis.

1533 cognitum, ac perſpectum eſſe : conſtare ſibi quæ anno M. D. XXIX. pacta fuerint, ea conſtantiſſime ſervare, nec quidquam in iis præſtandis, quæ Bononienſi fœdere continerentur, deſiderari paſſurum : pro Inſubrum imperio, ac pro Neapolitano regno tuendo quidquid teneretur preſtaturum : nova inire fœdera, neque opportunum, neque neceſſarium cenſere : Janusbejum Suleimani legatum Venetiis adhuc eſſe ; quæ agantur, ſolerter exquirere ; irarum plenum animum Byzantii in Rempublicam effuſurum : noſſe e Genua præfectum, ac triremes exiſſe, a quibus multa Turcis damna illata, Corone, & Patræ captæ fuerint. His Pontificis, ac Cæſaris animum a novi percutiendi fœderis conſiliis avertere Patres contendebant. Illi vero Reipublicæ excuſationes non admittere, acrius inſtare, per literas, atque oratores eadem poſtulare pergebant.

Roberti Maji Clementis, & Roderici Nini Cæſaris legatorũ cum Venetis officia.

Robertus Majus a Clemente Venetias mittitur, qui cum Roderico Nino Caroli legato, ut Venetos ad fœdus renovandum allicerent, nihil omiſere : quæ ex eo emolumenta manare poſſent, expoſuere : in illo incolumitatem Italiæ, ac quietem contineri : id pro munitiſſimo aggere iis, qui novas res ambitione, aut libidine dominandi ducti appeterent, objiciendum eſſe : haud parva inde Reipublicæ commoda obventura ; Suleimanumque ipſum nova inter præpotentes Principes ſocietate perculſum, nihil adverſus illam auſurum. At Senatum, ut in ſententia maneret, multa permovebant ; quippe qui præteritis bellorum cladibus edoctus, in ſe immenſam Turcarum potentiam provocare minime tutum cenſebat. Quocirca legatis reſponſum eſt : plurimis, iiſdemque graviſſimis cauſis a novo ineundo fœdere Rempublicam abſtinere, neque ſatis proſpicere, aliqua ex hac ſocietate vel ad utilitatem, vel ad decus proficiſci poſſe, quæ non itidem ex conditionibus anni M. D. XXIX. promanare queant. At veretur Cæſar, ne Genua a Gallis occupata, tota Italia bellorum tumultibus miſceatur. Mari ne Genuam invadent Galli ? Quis ignorat maritimas Cæſaris vires Gallicis longe ſuperiores eſſe ? Neque pertimeſcendum, ut a paucis illorum triremibus imperatoriæ potentiſſimæ Caroli claſſi obſiſti poſſit. An terra ? Per Inſubrum fines duci exercitum oportere : id ſi accidat, conſociatis viribus, ex fœderis præſcripto, hoſtibus occurrendum erit. Quid igitur his vinculis

Senatus reſponſum.

lis agitur; niſi ut amica Reſpublica belli Turcici ſuſpicione implicetur, atque immanibus ſumptibus publicas, privataſque fortunas exhauriat? Quæ loca in Ionio, Aegeo, ac Syriaco mari poſſidet, cuncta pene in faucibus hoſtium ſunt; ceteris in rebus cum adeſt calamitas, tunc ærumnæ ſentiuntur; in bellis metus quoque ipſe affert calamitatem. An vero quæ in univerſo Turcico imperio negotiatorum ampliſſimæ opes reperiuntur, negligendæ ſunt; quibus amiſſis, quantum Venetis detrimenti, tantum illis lucri, ac roboris accederet? Quod ſi in conſiliis capiundis opportunitates ſpectandæ ſunt, quid minus huic tempori conſentaneum, dum quotidie novis ſuſpicionibus Turcarum animi urgentur? Cliſſam Dalmatiæ oppidum a Petro Crucichio noſtrorum auxiliis in poteſtatem redactam, Salonam occupatam: Cæſareanam claſſem commeatibus, quamplurimiſque aliis rebus adjutam; Coronem non ſine Reipublicæ ſubditorum ope expugnatam. Cur igitur Venetorum damna, veluti fundamenta, novo huic fœderi jacere amicus Reipublicæ Imperator velit? Cum hoc reſponſo, atque Senatus ad Pontificem literis legati dimiſſi ſunt. Id vero peropportune accidit, ut per eos dies duo Franciſci Regis nomine Cardinales Bononiam accederent, qui optimam ſui Regis propenſamque in commune bonum, ac pacem voluntatem Clementi ſignificarent; peterentque, ne vanis malevolorum hominum diſſipatis rumoribus aures præberet, neque ob eam rem novis conſiliis animum adjiceret. Itaque Pontifex, ac Cæſar, iis, quæ Senatus nomine adducebantur, perpenſis, tandem acquievere: id unum petebant, ut, Bononienſis fœderis conditionibus diligentius explicatis, militaribus præfectis mandaretur, ut ad omnes Inſubrum motus in armis eſſent. Id vero minime neceſſarium Patres rebantur, cum ad primos bellorum tumultus, quæ ad illam provinciam tuendam ex fœdere deberent, ſtatim curaturos ſuos duces conſtantiſſime aſſererent. 1533

Cardinales a Rege Galliæ Bononiam miſſi.

Cum igitur de ſocietate cum Republica innovanda a Pontifice, ac Cæſare conſilia abjecta eſſent, februario menſe exeunte, fœdus inter Clementem, Carolum, ac reliquos Italiæ Principes, nempe Inſubrum Ducem, Genuenſem Rempublicam, Ferrariæ Ducem, Senenſes, & Lucenſes percuſſum, ac vulgatum eſt, quo Italiam communibus viribus defenderent.

Fœdus inter Pontificem Cæſarem & Italos Principes percuſſum.

1533 Decem & centum aureorum millia ſtatim depoſiti loco ſolvere debebant : Pontifex cum Florentinis triginta millia ; ex iis decem Florentinis obtigere : Cæſar triginta quinque millia : Sfortia quindecim millia ; Genuenſes octo ; Ferrarienſis decem ; Senenſes octo ; Lucenſes quatuor, quæ ſuperiorem ſummam conficiunt. Annuatim vigintiquinque millia in ſtipendia militiæ ducum eroganda perſolverent. Turbatis vero rebus, ac bello exorto, centum ſingulis menſibus aureorum millia conferrent. Summa fœderis præfectura Antonio Levæ mandata eſt. Duo quæſtores delecti, Franciſcus Guicciardinus a Pontifice, Ferdinandus Gonzaga a Cæſare. Eodem fœdere Sabaudiæ Dux pro iis, quæ in Italia, ditionibus obtinebat, ac Mantuanorum Dux continebantur, nullumque illis conferendæ pecuniæ munus injunctum eſt. In fœdere ſcriptis exarando accidit (ſtudione, an ſorte, incompertum eſt) ut Reipublicæ mentio fieret, cum initio diceretur, fœdus, quod anno M. D. XXIX. inter Pontificem, Cæſarem, ac Rempublicam Venetam, alioſque fœderatos ictum fuerat, confirmari, cui reliqui Itali Principes adjiciebantur. Rei novitatem admirans Senatus, cujus oratores numquam illarum rerum tractationi interfuerant, ſtudioſe factum fuiſſe ſuſpicabantur ; cum præſertim typis excuſſa nonnulla exempla Byzantium perveniſſent. Inde de Venetis conquerendi Suleimanus non modo, verum Henricus Angliæ Rex, ambo Cæſari infenſi, anſam arripuere ; ille quod jampridem Venetos Cæſari ſocietate conjunctos, cum quo acres inimicitias, ac bellum exercuerat, ægre tuliſſent, hic vero quod pertimeſceret, ne quid ſibi adverſum in gratiam Cæſaris ſtruerent ; cum per eos dies, Catharina ejus amita priore uxore repudiata, Annam Boleniam ſibi conjugio junxiſſet. Qua in cauſa Patrum permiſſu collegii Patavini juriſconſulti adverſum Henricum pro Cæſare reſponſa tulerant. Senatus, ut e Suleimani animo ſuſpicio, ſi qua hæſiſset, eximeretur, tota ea de re ad legatum Byzantium præſcripſit. Atque hæc de Italico fœdere in Bononienſi conventu peracta ſunt. Ceterum de Concilio indicendo ſæpius actitatum eſt ; cum illud ad componenda religionis diſſidia cogi mirum in modum Cæſar cuperet, contra vero Pontifex multis de cauſis eo adduci non poſſe videretur : Henricum Angliæ Regem

Patavinorum Juriſconſultorum contra Henricum Regē reſponſa.

ob

ob nuper initum conjugium illi infenſum eſſe ; ne Franciſcus Galliæ Rex in id conſentiret, vereri ; abſque his Regibus nil ad commune reipublicæ eccleſiaſticæ bonum decerni poſſe, multaque inde diſſidiorum, ac ſchiſmatum ſemina exoritura : quapropter a Pontifice , & Cæſare nuntii in Galliam, atque Angliam miſſi fuere, qui Regum de Concilio celebrando ſententias exquirerent. 1533

Clementis & Cæſaris legati ad Galliæ & Angliæ Reges.

In eodem quoque conventu de Sfortiæ Mediolani Ducis connubio actum, optante Cæſare, ut illi Catharina Medicea Pontificis neptis uxor traderetur, quo firmius Italiæ pax coaleſceret. Verum Pontifex, qui de illa Henrico Aurelianenſi Duci, Galli Regis filio, matrimonio copulanda agebat, cum ab ea re averſus eſſet, Chriſtiernam, Daniæ Regis filiam, ex ſorore neptem , Sfortiæ connubio obſtrinxit . Id cunctis Italis Principibus, ac Venetis præſertim gratum fuit, quod in veterem Sfortiadum familiam, regia ſobole ſuſcepta, Inſubrum imperium novis ſucceſſionibus confirmandum eſſet. His peractis, Carolus in Hiſpaniam profecturus Bononia diſceſſit, literaſque ad Senatum Cremona nonis martii dedit , quibus probari ſibi Reipublicæ rationes ajebat ; cur fœderi cum reliquis Italiæ Principibus icto adſcribi minime voluiſſet ; propenſumque ſuum in Venetos animum benevolentiæ plenis verbis teſtabatur, ac quæcumque Reipublicæ uſui, & commodo eſſe poſſent, ea omnia perbenigne detulit. Gratiæ Cæſari per oratorem actæ fuere. Mox cum Genuam perveniſſet, vigintiquinque triremium claſſe , quæ in Genuenſibus litoribus Andreæ Auriæ auſpiciis illius adventum præſtolabantur, Barchinonem delatus eſt . Hiſpani vero militis pars in Hiſpaniam delati fuere, pars, qui in Ciſalpina Gallia relicti fuerant, in Neapolitanum regnum conceſſere . Germani , trajectis Alpibus, in patriam reverſi ſunt. Equitum pars Cæſarem eſt proſequuta, reliqui Neapolim miſſi ſunt : atque Italia magno onere levata , uberiora pacis commoda percipere incepit : licet enim ſemina quædam nonnunquam, ni primo exortu obtrita eſſent, magnos paritura motus, ſuborirentur ; tamen ab iis, qui in Italiæ pacem præ ceteris incumbebant, omnes belli occaſiones præcidebantur , inter quos præcipue Senatus ſumma diligentia excubabat.

Chriſtierna Daniæ Regis filia Sfortiæ nupta.

1533 *Georgii Mõtisferrati Marchionis obitus.*

Obierat per id tempus Georgius Montisferrati Marchio, e Palæologorum maſculina ſtirpe ſupremus, qui Bonifacio nepote defuncto, illius regionis principatum jure hereditario obtinuerat. Hujus obitu, quod nulli ſuperſtites liberi forent, Margaretæ, Gulielmi olim Marchionis filiæ, ea regio obvenerat; quæ cum vel ob ſexus imbecillitatem, vel ob ætatem capeſſere gubernacula non poſſet, inde ſeges contentionibus, ac diſſidiis oblata videbatur; quod Sabaudiæ Duces eam ſibi ſpectare, cunctis extinctis maſculis, hereditatem contendebant. Antonius Leva, ſummus Cæſaris in Italia præfectus in omnem occaſionem intentus, quo ſibi ad bellicos ſpiritus exercendos aditum patefaceret, orbæ filiæ, tutelæ obtentu, Cæſaris nomine Montisferrati principatum occupare, ac conſervare cum ſtatuiſſet, Venetorum auxilium, atque opem imploravit. Senatus ex Bononienſi fœdere ad id minime ſe teneri reſpondit; Inſubrum provinciam, ſi res tuliſſent, iis, quæ eodem continerentur, conditionibus defenſurum. Sed a Leva, qui auctoritate, ac viribus in Italia plurimum poſſet, nemine repugnante, præfectus, Cæſaris nomine, illi regioni datus eſt. Poſtea, Margareta Federico Gonzagæ Mantuæ Duci connubio juncta, Cæſaris decreto Mantuani Principes, qui Palæologicæ ſtirpis uxorem duxerant, Monteferrato potiti fuere.

Margareta Montisferrati Comes Mantuano Principi nupta.

Verſis igitur ad concordiam, pacemque firmandam animis, negotium de finibus inter Ferdinandum, ac Venetos controverſiis dirimendis denuo agitari cœptum eſt, eo majori ſpe, quo Cæſarem cupido inceſſerat, ut amotis difficultatibus, finitimi populi firmiori pace, & quiete uterentur. Itaque cum diu antea de ſupremo arbitro eligendo diſſidentibus ſententiis certatum eſſet, tandem in Ludovicum Porum, Mediolanenſem Senatorem, conſenſere. Arbitri vero judices utraque ex parte dicti fuere: a Ferdinando Hieronymus Bulfarchius Germanus doctor: a Venetis Matthæus Avogarus Brixienſis doctor, & eques; qui cum Tridentum ſe contuliſſent, eodem Andreas Rubeus a ſecretis a Senatu miſſus eſt; ut de ſingulis, quæ in conventu agerentur, certior fieret: adjectus quoque Jacobus Florius Utinenſis, in iis negotiis pertractandis rerum uſu, atque experientia multa edoctus. Ibi complura diſceptata ſunt; injecti quoque ſermones de Marano, & Gradiſca oppidis Reipublicæ, juſta

Ludovicus Porus ſupremus arbiter inter Ferdinãdũ ac Venetos.

Hieronymus Bulfarchius, & Matthæus Avogarus arbitri.

Audreas Rubeus, & Jacobus Florius Tridentum miſſi.

juſta pecuniæ ſumma perſoluta, reſtituendis. Quamobrem Joanni Delphino Veronæ Prætori, ut Tridentum proficiſceretur, injunctum fuerat. Sed ea res irrito eventu cecidit. De finibus vero cum diu diſceptatum foret; initæ quidem fuerunt nonnullæ rationes ad controverſias præſentes de medio tollendas, graviſſimæ poſtea difficultates exortæ obſtitere, quominus ea, de quibus jam conveniret, perficerentur. 1533 *Joannes Delphinus Tridentum mittitur.*

Dum hæc gererentur, eadem, quæ ſuperiore anno rerum maritimarum cura Patrum ſolicitabat animos: nam Suleimanus Corones amiſſæ impatiens, ut notam, quam ſuæ gloriæ inuſtam arbitrabatur, deleret, ſummo ſtudio curabat, ut quammaxime poſſet & numero, & viribus inſtructiorem claſſem deduceret: neque minus Auria, ne impar hoſtibus eſſet, pro augenda claſſe enixe laborabat, ut hoc anno, terreſtre ceſſante apparatu, maria ad mutuas vires exercendas latiorem campum præbitura viderentur. Quæ res Senatum impulere, ut triremium numero aucto, ſingula ſumma ſolertia provideret, quæ ad maritima Reipublicæ loca defendenda, & maria tutanda pertinerent. Ob id Mauro Corcyræ legato ducenti pedites in ſupplementum præſidiariis militibus ſub Joanne Novocomenſi mittuntur: Hieronymo Canali injungitur, ut, cunctis navigiis coactis, Corcyræ in omnem rerum eventum paratus ſubſiſtat: ſinus Adriatici præfectum cum triremium manu, ut tutum illum a piratarum injuriis præſtaret, mitteret: duas quoque cum celocium aliquot numero Zacynthum proficiſci juberet, ne quid inſulani detrimenti caperent: ad Maleam promontorium magnam navem onerariam deſtinaret, ut maria procul a prædonum veſana avaritia, atque ingluvie pacata negotiatoribus redderet: quæ omnia Canalis vir impiger, maritimaque diſciplina clarus, uti juſſus fuerat, perfecit. Franciſcus Dandulus præfectus ad Adriatici ſinus cuſtodiam miſſus, cum iter quinque cum triremibus in Dalmatiam direxiſſet, atque ad Saſonem, in maritima Epiri ora ſitum, quod parum ab Aulone diſtat, procul duodecim Africanas biremes conſpexiſſet, Venetas arbitratus, nihil flexo itinere, curſum tenuit; mox propius intuens, prædatorias eſſe animadvertens, immutato itinere, in altum provectus, capeſſere pugnam minime auſus, cum vix in conſpectum hoſtis ve-

Veneti claſſem augent.

Mandata Senatus ad Hieronymū Canalem.

1533 niſſet, ignavo conſilio, turpiter ſeſe in fugam conjecit. Pirata barbarus celeriter inſequutus, in triremes Venetas impetu facto, duas cepit: Dandulus, ac Marcus Cornelius trierarchus capti, reliquæ elapſæ in tutum ſe recepere; Dandulus, & Cornelius, cum triremibus in Africam abducti fuere. Infelicis hujuſce rei eventus Venetias perlatus cunctorum animos non minus moleſtia, quam ingenti indignatione affecit, quod opinio, quæ apud cunctas gentes de navali virtute, ac fortitudine Veneta inoleverat, labem aliquam contraxiſſe videretur. Fremere igitur omnes; imprudentiam, atque ignaviam præfecti incuſare; nil prætermittendum ducere, ut forti aliquo facto illata injuria vindicaretur, ac nubes, quæ offuſa maritimarum rerum ſplendori videbatur, quamprimum diſcuteretur. Ea de re in Senatu variis ſententiis actum: creari nonnullis alterum claſſis legatum placebat, qui ſtatim cum duabus triremibus jam ad iter inſtructis, urbe diſcederet, in ſinuſque Adriatici cuſtodiam, cum aliis octo, piratas quacumque perſequutus, incumberet; Canalis cum reliqua claſſe quæ illi antea a Senatu mandata fuerant, exequeretur. Aliis vehementiora Senatuſconſulta adhibenda eſſe videbatur; Canalem in Africam ſtatim mittendum, qui ad Meningem uſque profectus, a Sicco pirata triremes eo convectas, ac captivos repeteret: id ſi minime impetrare poſſet, Tunetum adiret, atque ab eo Rege prædas, & captivos repoſceret: ni ſibi ſatisfieret, maritimas oras incendiis, vaſtationibus, ac direptionibus deformaret. Hac ſententiarum diverſitate in ambiguo Senatorum animi verſabantur. Canalis interim de iis, quæ Dandulo acciderant, certior factus, duodecim expeditis triremibus Corcyra illico ſolvens, perſequendis piratis inſtiterat; verum ii jam citato curſu Adriatico egreſſi in Africam ſe proripuerant. Dandulus ex Africa Conſtantinopolim captivus abductus, Aloyſii Griti præcipue opera redemptus, cum Venetias reverſus eſſet, ob male adminiſtratam rempublicam in Jaderam eſt deportatus.

Franciſcus Dandulus, ſinus Adriatici præfectus, & Marcus Cornelius ab Africanis piratis capti.

Franciſcus Dandulus Aloyſii Griti opera e captivitate redemptus, exilio a Senatu damnatur.

Ceterum hoc anno Corone & Turcarum, & Cæſareanorum maritimas vires exercuit; dum ii expugnare nuper occupatam urbem contendunt; hi vero, militibus, commeatibus, ac munitionibus ſubſidio miſſis, propugnare acriter nitun-

tuntur. Luphtibejus, Gallipolis Sangiaccus, maritimi imperii præfectus, Suleimanus Acarnan, Mauruſque ab Alexandria octoginta circiter triremes coegerant, in quibus complures milites, atque in iis non exiguam prætorianorum manum immiſerant, ut vel arcta obſidione Coronem circumcingerent, aut cum Hiſpanica claſſe, ſi occaſio poſceret, decertarent. Mendotius, qui Coronæ præerat, ſe terra, marique obſideri, atque ad illam ſuſtinendam commeatu potiſſimum egere, Petro Toletano, Neapolitanorum Proregi, ſignificavit: ab Andrea quoque Auria maturam opem poſcebat, qui, coactis circiter triginta onerariis navibus, ac viginti ſeptem triremibus, Neapolim contendit, veteranoſque milites Hiſpanos, Roderico Macicao duce, navibus imponit. Hæc dum comparantur, ad Coroneorum animos confirmandos, cum expedita trireme Chriſtophoro Palavicino Coronem miſſo, ipſe Neapoli Meſſanam provectus, cum omnem ſpem ſubſidii inferendi in celeritate ſitam animadverteret, Zacynthum ſtatim eſt profectus. Ibi licet majori triremium numero, ac militum robore inſtructam Turcarum claſſem, Coronem obſidere edoctus; attamen ab ope Coroneis ferenda minime deterritus, Acritem, ubi in ſtatione Turcæ cum claſſe conſtiterant, ſuperare nititur. Inde, Turcis in altum provectis, dum invehere urbi ſubſidia Auria contendit, avertere Turcæ moliuntur; vario eventu pugnatum eſt, utrinque haud mediocri damno vel onerariis navibus, vel triremibus illato; qua opportunitate arrepta, præfectus Mendotius ex urbe prodiens in hoſtium caſtra irrupit, qui Chriſtianorum conſpecta claſſe, conſternati in fugam effundebantur; ex iis nonnulli interfecti, annonæ, atque commeatus abunde in urbem eſt importatus. Auria frumenti, vini, tormentariique pulveris vim inferri juſſit, Hiſpanorum cohortibus Macicai auſpiciis ad Corones præſidium relictis.

1533

Luphtibejus, claſſis præfectus, Turcarum copias comparat.

Mendotius præſidii Coronenſis præfectus.

Andreas Auria Neapolim cum claſſe proficiſcitur.

Rodericus Macicaus, Hiſpanorũ militũ dux.

Corone a Turcis obſeſſa.

Mendotius Corone egreſſus Turcas fundit.

Andreas Auria præſidium Coronæ imponit.

Hieronymus Canalis præfectus eorum, quæ a Turcis, ac Cæſareanis gererentur, ſpectator tantum aderat, ab iiſque ſe abſtinebat, quæ gignere in utrorumque animis ſemina ſuſpicionis poſſent: licet arduum valde eſſet, ita ſe difficillima in re gerere, ut omnium querelarum cauſæ tollerentur, cum utrinque quidquid Veneti agerent, ſolerti indagine diſquireretur. Proinde Cæſaris orator vehementer conquerebatur, quod ſub-

1533 ſubditos a Coroneis commeatu ferendo, atque aliis rebus juvandis Veneti arcerent; id a veteri Reipublicæ chriſtiana pietate, ac religione alienum eſſe. Altera ex parte Suleimanus, quod illius hoſtes inſulis, & portubus Reipublicæ exciperentur; annona, atque ad victum neceſſariis adjuvarentur. Cæſaris legato cur Coroneorum rebus minime ſe Reſpublica miſceret, Senatus exponit; non imminutam religionem; non de pietate, quam a majoribus hauſerat, quidquam detractum; verum eas conditiones temporum eſſe, ut cum undique maritima ſua loca a potentiſſima gente circumſepta ſint, ſummopere providendum videatur, ne temere fractis pacis conditionibus, in ſe Suleimani arma concitaret: claſſem Turcicam Zacyntho inſulæ adeo propinquam eſſe, ut duarum horarum ſpatio, copiis in terram expoſitis, cuncta diripere, vaſtare, flammaque, ac ferro in incolas ſævire poſſint; id non modo inſulæ illius detrimento futurum, verum chriſtianæ quoque reipublicæ, Zacyntho ſitu valde opportuna deleta, atque amiſſa, damna haud exigua obventura. His Cæſaris avertere poſtulata nitebantur. Suleimano vero ob eam, quæ Reipublicæ cum Cæſare amicitia, & pax intercedebat, fieri non poſſe ſignificabat, quin illius triremes Venetis portubus uterentur, pecunia commeatus compararent; neque ob id juſtam ullam querelarum cauſam eſſe; cum præcipue eadem præſidia ipſius quoque ſubditis ſuppeditarentur. Ita illius tempeſtatis rationes ferebant, ut mediam inter potentiſſimos Principes ſe Reſpublica gereret, ne alteri favendo, alterius in ſe odium, atque arma concitaret.

At cum Turcæ neque vi, neque obſidione Coronem expugnare potuiſſent, & Cæſareani nova ſubſidia in urbem invexiſſent, ſeneſcente jam autumno, Auria Corone diſcedens Corcyram petiit, atque inde Meſſanam rediit: claſſis quoque Turcica Byzantium contendit. Canalis vero Senatus juſſu, ut navibus, triremibuſque actuariis, quæ mercimoniis onuſtæ in Cyprum, atque Alexandriam proficiſcebantur, mare tutum a piratis præſtaret, cum duodecim triremibus Corcyra ſolvens, ſupra Cretam ſæva tempeſtate oborta, cum triremibus ad litus deflectere coactus in tutam ſtationem ſe recepit; naves vero, atque actuariæ ad maritimas jactationes inconcuſſæ lon-

ge

ge a levioribus in anchoris ſubſtiterant : cum kal. novembris, 1533
Superis omnibus dicata die , occidente ſole , ex quinqueremium carcheſiis ſpeculatores procul triremium manum , quæ iter in illas intenderent, conſpexere. Ea de re legatus a Daniele Bragadeno, quinqueremium Alexandrinarum duce, certior factus, piraticas eſſe ratus, ſtatim in altum prodire , totiſque viribus in hoſtes impetum facere , ac prælium committere decrevit , egregio animi impulſu concitatus ; ut qui a prima juventa navalibus innutritus , atque inſtructus artibus erat , præteritorum præclare geſtorum curſum inſigni aliquo facto ad augendam ſuam gloriam decoraret . Addebant ſtimulos triremes militum numero , ac virtute , remigum robore ad omnes conatus pares , ex quibus nonnullæ Illyricæ gentis erant , quæ præ ceteris ad maritimos labores formata natura ipſa videtur. Canalis procul in altum progreſſus , quinque a reliquis triremibus longius abeſſe , quod eundem vel impari remigum nixu , vel remiſſiore trierarchorum animo tenere curſum non potuiſſent , conſpicatus , militari aſtu hoſtem eluſit , ſingulis triremibus duobus , altero ad puppim , ad proram altero , luminibus , quæ vulgo *phanalia* vocantur , imponi juſſis , quo majoris illius aſpectibus numeri ſpeciem objiceret. Erat is Maurus Alexandrinus junior , unus ex Ottomanicæ claſſis ducibus , qui cum tredecim triremibus ex Coronenſi obſidione in Africam reverteretur , Græciæ litora prætervectus , excurſionibus infeſtaverat . Itaque haud procul a Criometopo promontorio intenſiore remigum conatu in Turcicas triremes , pugnæ ſigno dato , impetum facit . Repente ingenti fragore diſploſis tormentis , alias in puppi , alias a lateribus verberat , ſummo hoſtium damno , cum nihil bellicæ barbarorum machinæ noſtris officerent. Maurus , Venetis triremibus inſpectis , expanſis velis , ac vehementiori remorum impulſu ſe proripere ſtudet ; ſed ignium fabrefactorum e prætoria noſtrorum triremi ejaculatione incenſis , & abſumptis velis , atque Alexandrinæ triremis temone tormento excuſſo , pugnam capeſſere coactus. Atroci prælio , atque haud diſpari ferocia dimicatur ; duæ fortiſſimorum ducum auſpiciis Canalis, atque Mauri triremes concurrunt : intempeſta nox erat , lunaque pernox ad militare ſpectaculum intuendum faces præbere

Hieronymus Canalis , claſſis legatus , Alexandriæ Maurum aggreditur.

vi-

1533 videbatur. Hinc atque inde ſtrenue, & intrepide dubio marte pugnatur; dum complures, qui in Alexandrina triremi Janizzeri aderant, fortiter noſtrorum impetum ſuſtinerent, nihilque eorum prætermitterent, quæ in re ancipiti ab animo, ac virtute peti ſubſidia poſſent. Verum cum feſſis recentes milites a triremi, quæ Canalis prætoriæ propinqua erat, ſubmitterentur, Maurus octo vulneribus transfixus, ſpe abjecta, inops animi in mare ſe projiciens, vitæ perfugium alia in triremi quærebat. Illum adnatantem, & ſemivivum ignorans quiſnam eſſet, miles conficere annixus, vix ſe prodentem continuo e fluctibus extraxit, atque ad conſpectum Canalis præfecti perduxit. Capto duce, prætoriaque triremi in poteſtatem noſtrorum redacta, reliquæ facile oppreſſæ fuere: quatuor captæ; duæ disjectæ, ac fluctibus abſorptæ; reliquæ, opportune arrepta fuga, ſalutem ſibi quæſivere: barbari ad unum omnes interfecti.

Maurus Alexandrinus vulneratus a Canali cū triremibus captus.

Ex hoc eventu ingens milites, & Cretenſes populos lætitia inceſſit, quod præclaram adeo victoriam exiguo temporis momento per ſummam virtutem Canalis conſequutus eſſet. Qui vero maturius factum penſabant, rem omnem ſecus animis expendebant, cum Suleimani inde irarum impetum in Venetos effuſurum vererentur, quod cum ea claſſe certatum eſſet, quæ non piratarum, ſed ipſius auſpiciis navigaret. Ea re commotum præpotentis, ac ſupra mortalem faſtum elati animi Principem, rupto fœdere, bellum Venetis illaturum pertimeſcebant. Itaque Cretæ magiſtratuum, ac maritimorum perfectorum concilio coacto, multis diſceptatum; tandem decretum eſt, ut triremes Turcicæ in Africam mitterentur; ad meliorem ſpem Mauri juvenis animus erigeretur, commiſſoque prælio error noctis obtenderetur. Prælii vero hujus nuntiis Venetias perlatis, vehementer Patrum animi commoti ſunt; inde quamplurima incommoda ſuboriri Reipublicæ poſſe veriti, quod Suleimanum æquo animo tantam injuriam minime laturum arbitrarentur. His acceſſerat, quod cum ob modicos ſegetis proventus hoc anno annona laboraretur, liberaliter frumenta e ſuis regionibus aſportandi facultas Venetis conceſſa fuerat; atque de iis, quæ Mauro acciderant, certiores facti, Principis injuſſu, Turcæ miniſtri naves, quæ

Turcicæ triremes a Cretæ magiſtratibus in Africam mittuntur.

Venetæ naves frumentis onuſtæ a Turcis detentæ.

ad

ad excipienda, & convehenda frumenta in ſtationibus erant, detinuere. His de cauſis Hieronymi Canalis præfecti factum varie, prout quiſque ſecum animo reputabat, aut improbari, aut extolli. Nonnullis temere Rempublicam in magnum diſcrimen conjectam; nil niſi privatam militaris laudis gloriam præfecto acceſſiſſe videbatur: aliquam iniri rationem, qua ardens Suleimani animus miteſceret; abdicari ſe magiſtratu Canalem, novum legatum creari oportere. Alii extollere ſummis laudibus egregium præfecti facinus, quod inſolentis piratæ præferoces ſpiritus obtudiſſet; militare Venetorum decus celebri fama nobilitaſſet: præmiis, atque honoribus alendam civium virtutem, ſurgentes vividi animi impetus minime obterendos. 1533 *De Hieronymi Canalis facinore diverſæ Senatorii ſententiæ.*

Itaque cum hæc ſententia viciſſet, alia via animum Suleimani placatiorem reddere, ſibique conciliare Patres ſtatuunt; id opportune fieri poſſe rati, ſi nuntius Byzantium mitteretur. Quamvis enim Nicolaus Juſtinianus legatus lenire factum, culpam in Maurum transferre conatus eſſet, atque Ajacem, ſupremum Baſſam, penes quem ſumma erat auctoritas, Venetis conciliare ſtuduiſſet; attamen Danielem Ludovicum, a ſecretis, virum prudentia, & rerum uſu magnis in negotiis verſatum, Byzantium proficiſci Senatus juſſit, ut coram Suleimano, ac purpuratis, quæ a Canali geſta fuerant, ſumma ratione probaret effecta eſſe. Is triremi ſtatim in Illyricum advectus, inde terreſtri itinere per Mœſiam, & Thraciam Byzantium profectus, Suleimano, ac Baſſis adventus ſui cauſam expoſuit: noctis errore, ut inter ſe amicæ claſſes, concurſu facto, certarent, contigiſſe: neceſſitate adactum Canalem, quod Mauri triremes, quæ propius acceſſerant, piraticas credidiſſet, ad pugnam committendam deſcendiſſe: nullo unquam tempore Venetam gentem animum infenſum erga potentiſſimum Regem habuiſſe; nihilque tam alienum a Republica eſſe, quam injurias, aut damna Suleimano inferre, quem magno ſemper ſtudio, omnibuſque benevolentiæ officiis coluiſſet: non quod fortuito eventu, cæcaque noctis caligine obtectum contigerat, ſed immotum erga illum, propenſumque Senatus animum, nullis unquam humanæ ſortis tenebris offundendum inſpiceret, ac nube minus amicæ in Rempublicam voluntatis diſcuſ- *Daniel Ludovicus Byzantium mittitur.*

ſa,

1533 ſa, nihil de veteri illius amicitiæ jure in Venetos imminueret. His, atque aliis purgare Canalem, quæ evenerant, excuſare contendit : addita quoque Regi, & purpuratis munera, ut præteritam, ſi qua in illorum animis hæſiſſet, moleſtiam facilius depelleret; quibus facile placato Suleimani animo, belli impetus, quem erupturum Patres in Rempublicam pertimeſcebant, ſedatus, atque alio averſus eſt : inde haud parva Venetis gloria acceſſit, quod ſumma cum dignitate tot difficultatibus implicitum negotium felici exitu confeciſſent. Canalis quoque nomen celebriori, ac cumulatiori fama elatum. Maurus diutino vulnerum languore vexatus, priſtinam valetudinem tandem adeptus, Canale permittente, in Aegyptum profectus eſt; pauciſque interjectis diebus, animi angore, & curis confectus Alexandriæ interiit. Canalis vero non multo poſt cum in morbum incidiſſet, cunctis artis humanæ auxiliis fruſtra adhibitis, Zacynthi, cum adhuc in magiſtratu eſſet, exceſſit e vita : vir maritimis artibus inſignis, quibus a puero aſſuefactus, omnem vitæ curſum in iis exercendis exegerat; ac nobili generoſi animi auſu ardua quæque aggreſſus, virtuti parem fortunam ſortitus fuerat. Cujus memoriam ut poſteritati commendaret, Antonius patriæ virtutis æmulus, in Gemellorum æde monumentum ſtatuit; atque, ut fortiſſimi viri meritis ad parem in civium pectoribus flammam alendam gratum aliquod publicæ liberalitatis teſtimonium Senatus penderet, Antonio eidem, ac poſteris perpetuus ex Corcyrenſi quæſtura cenſus eſt conſtitutus. Decretum cum ad majora Comitia ex lege Conſiliarii, & quadraginta virum capitalium præſides tuliſſent, Joannes Donatus, Bernardi filius, excellentis ſpei juvenis, viginti quatuor nondum agens ætatis annos, ex ſuggeſtu ſumma dicendi vi, & copia cives, qui trecenti atque amplius ſupra mille in curia aderant, dicendo ita flexit, ac permovit, ut ex iis nongenti decreto ſuffragati fuerint.

Hieronymi Canalis obitus.

Joannis Donati eloquentia.

Interea Clemens Pontifex de Catharina Laurentii Medicis nepotis filia Henrico Aurelianenſi Duci connubio jungenda ſecreto cum Franciſco Galliarum Rege agebat, qui ob id, ut Clementem alloqueretur, Niceam, Provinciæ urbem, ſe venturum vulgaverat. Hujus colloquii cauſa cum nondum emanaſſet, vehementer Italorum Principum, ac Venetorum præſer-

ſertim animi commovebantur; cum præcipue Carolum quoque Imperatorem eo conventurum ambiguis rumoribus afferretur; verebanturque, ne afflictæ, atque vaſtatæ Italiæ pax, atque otium ingenti labore partum, ambitione Principum, ac dominandi cupidine corrumperetur; præteritiſque rerum caſibus edocti, nullum fixum adeo in Principum mentibus recta ratione decretum eſſe, quod impotens regnandi libido, atque immenſus ſeſe ſupra ceteros efferendi ardor non perfringerent. Verum mora injecta, cum nuptiarum cauſa colloquium illud Pontificem appetiviſſe conſtitiſſet, ea ſuſpicione, ac metu Reſpublica ſoluta eſt. Niceam Faventinus Antiſtes, ac magnus Galliæ Magiſter, alter Pontificis, alter Franciſci nomine, ut de tempore, & loco colloquii ineundi ſtatuerent, convenere. His de rebus Clemens Senatum certiorem fecit: non eo adductum, ut privatis ſuis rebus proſpiceret, ſed ſua conſilia aſſiduis volventem cogitationibus in commune bonum intendiſſe: Cæſaris pariter, & Franciſci Regis amicitia, atque æquatis ſummorum Principum viribus reipublicæ chriſtianæ, atque Italiæ libertatem, & incolumitatem niti: id ex veteri, ac ſemper in magnis rebus verſata Senatus prudentia hauſiſſe: Pontificiæ dignitatis, atque æquitatis eſſe, communem ſe parentem profiteri: ea mente in Galliam proficiſci, ut pacem, & concordiam firmiori Principum Chriſtianorum nexu ſtabiliret, & confirmaret: quid enim præſtantius, quid chriſtianæ reipublicæ præſtabilius, quam Franciſci Regis animum pace, ac fœdere Bononienſi ab Italis Principibus averſum iiſdem conciliare, ne Cæſaris potentia aliquando in aliorum Principum perniciem verteretur? neque ad priſtinum nitorem, ac decus magis religionem reſtitui poſſe, quam ſi ſummi orbis terrarum Principes conſilia, ac vires cum Pontifice, ac Republica conſociarent: proinde qui Cæſaris filiam Alexandro nepoti junxiſſet, regiæ quoque, ac nobiliſſimæ ſtirpi Catharinam neptem inſerere voluiſſe. Hæc ſane Clemens Senatui ſignificabat. 1533

Niceæ Conventus inter Favẽtinum Antiſtitem & Magnum Galliæ Magiſtrum.

Joannes Stuardus, Albaniæ Regulus, cum triremibus viginti e Maſſilia ad Portum Veneris profectus, ſponſam ad Niceam perduxit, ut inde terreſtri itinere Maſſiliam contenderet. Clemens per Hetruriam Piſas veniens triremibus Gallicis

Clementis & Franciſci Regis ad Maſſiliam conventus.

ad

1533 ad Herculis Monœci portum (hodie *Villafranca* dicitur) devectus, biduo poſt Maſſiliam pervenit. Poſtridie Franciſcus cum Eleonora Regina, ac liberis, atque univerſa fere Galliæ nobilitate adfuit; ſtatimque Pontificis exoſculatis pedibus, poſtero die, qui fuit idibus octobris, publice in Cardinalium Senatu exceptus, Henricum filium, Aurelianenſem Ducem, in ſpem regiæ ſobolis, connubio jungendum Clementi obtulit; mox nuptiæ ſplendido, ac regio apparatu concelebratæ fuere. Maſſiliæ vero multis diebus ludis, atque ſpectaculis inſumptis, Pontifex, jam prope hyemem tempeſtatibus mari clauſo, circiter idus novembris, conſcenſis Auriæ triremibus, cum Centumcellas perveniſſet, inde terreſtri itinere Romam regreſſus eſt; nondum ea ſuſpicione penitus ſedata, ac deleta, quæ Principum animos perplexa ambiguitate detinuerat, ne affinitate Pontificis ſibi ad Italiam invadendam Rex gradum faceret; cum infenſo in Sfortiam animo Franciſcus eſſet, Inſubrumque imperii recuperandi nunquam ſpes abjeciſſet. Ob id ne Helvetii cum Cæſare fœdere jungerentur, curabat, atque Uldericum Viterbergenſium Ducem quibus poterat viribus juvabat, ut, Germanis adnitentibus Principibus, in imperium, a quo pulſus fuerat, reſtitueretur. Verum Germanis inteſtinis diſſenſionibus laborantibus, partibuſque ob religionis diſſidia in arma præcipiti concilio ruentibus, eadem peſte in Helvetiis graſſante, alio curas, & cogitationes intendere Principes cogebantur. Italica autem pax in dies altiori tranquillitatis, atque otii dulcedine quaſſatam ſuperioribus annis provinciam, præteritis revocatis artibus, priſtino decore exornabat.

Clemens ab Auriæ triremibus Centumcellas perducitur.

Uldericus Viterbergẽſium Dux a Gallis adjutus.

M. D. XXXIIII.

1534 CUm in ſpem certæ ſucceſſionis nuptiæ inter Chriſtiernam, Daniæ Regis, & Caroli ſororis filiam, ac Franciſcum Sfortiam concelebratæ Mediolani forent, quibus Chriſtophorus Capellius Venetus apud Ducem orator interfuit, Reſpublica terreſtris belli ſuſpicionibus ſoluta, ob eas, quæ annuatim Helleſponto claſſes deducebantur, maritimarum rerum cura, & ſolicitudine involvebatur; vehementerque angebantur Patres, quod ad tutelam tantummodo, non ad incrementa imperii,

Chriſtophorus Capellius ad Sfortiam orator.

tot

tot ſumptus in augenda, atque adornanda claſſe abſumerentur. In ea vero hoc anno majus ſtudium impendere nitebantur, quod Byzantio afferebatur, centum triremes, omnibus rebus inſtructas adeſſe; præfectum ſummum antea memoratum Chariadenum illum Ahenobarbum deſignatum fuiſſe, cujus in maritimis rebus eximia diſciplina magnam illi apud cunctos mortales famam concitaverat. Hunc enim ab infimis abjectæ ſortis initiis ad ſummam non minus virtus, quam fortuna felicitatem extulerant. Nam in Lesbo inſula Chariadenus, atque Horutius fratres, patre Græco orti, Camali archipiratæ ſe adjunxere; maritimiſque excurſionibus prædas agendo, debiliores quoſque opprimendo, ad tantum opum, & divitiarum faſtigium ſe evexere, ut Horutius natu major, juſta ex piratis claſſe confecta, in Mauritaniam profectus, ex Numidarum diſſidiis egregiam occaſionem nactus, Algerii regno potiretur. Sed fines latius amplificare conantem Mauri, atque Hiſpani oppreſſere. Eo interfecto, Chariadenus imperium ſuſcepit, nec minus quam frater bellico ſpiritu, præſtanti ingenio promptus, pari quoque regnandi libidine, atque divitiarum cupiditate incenſus, brevi, multis in Numidia rebus terra, marique geſtis, clarum adeo maritimæ ſcientiæ ſibi nomen comparaverat, ut, quod ſuperius retulimus, Suleimanus, miſſis nuntiis, illum Byzantium vocaret, mariſque præfecturam committeret, ut notam illam elueret, quam Himerales in Peloponneſo turpi fuga contraxerat; a viro induſtrio, atque a prima juventa in maritimis rebus verſato fieri poſſe ratus, ut Turcarum gens, cujus in terreſtribus præliis ſummus vigor, ac virtus eſſet, mari quoque priſcorum gloriam æmularetur. Hoc magiſtro maritimis præliis minime aſſueta gens, tantum profecit, ut acriori, ac ſeveriori diſciplina imbutam ad mari quoque militaria munera obeunda non inferiorem ſe præſtiterit. Hujus illud inventum extitit, mancipia, & captivos ad tranſtra compellere, atque ad remigum officia præſtanda opportune inſtruere; quod quidem Chriſtianorum rebus haud parva detrimenta attuliſſe compertum eſt. 1534

Chariadeni genus & progreſſus.

Bellici apparatus fama cum in dies augeretur, nec non ad Suleimani claſſem centum quoque piratica navigia Chariadenum additurum, nuntiaretur, novas adjicere triremes ſuperioris anni

Veneti claſſem augent.

1534 classi Senatus decrevit. Duodecim in Creta insula instructæ fuere : Venetiis vero fabri, ac ceteri opifices veteres reficere, novas compingere, cuncta, quæ in usus rei navalis essent, parare sunt jussi ; ut si ita res poscerent, instructior, ac validior classis redderetur. Atque ut hæc quamprimum perficerentur, multo studio undique pecuniæ conquirebantur, civibus supra debilitatas assiduis impensis privatas fortunas in Rempublicam animi ardore sese efferentibus. Ecclesiastici quoque viri ad eandem sublevandam suas opes congessere ; cum Pontifex Senatui petenti concessisset, ut qui terrestri imperio Venetorum continerentur, centum aureorum millia ; qui in maritimis essent, sexdecim millia ad subsidium bellicorum apparatuum persolverent. Mari vero proxima loca præsidiariis militibus augebantur, annona undique convehebatur, atque intentiori cura quæ ad tuendas Venetas oras spectarent, agebantur : cum reliqui quoque Principes ad Turcicæ classis famam sedulo, ac præter morem maritimis comparandis viribus insisterent. Cæsar admodum veritus, ne Suleimanus, acerrimus hostis, universum belli impetum in suos fines converteret, undique triremes, ac navigia cogebat, ut Chariadenum multis sibi causis infensum repelleret. Galliarum quoque Rex summo studio curabat, ut Massiliæ viginti quatuor triremibus sex adjungerentur. Clemens, ut Tyrrheni maris litora a piratis custodiret, decem triremes instrui jusserat.

Clemens Venetis subsidium Ecclesiasticũ concedit.

Clemẽs, Cæsar, & Galliæ Rex maritimas vires instruũt.

Dum hæc gererentur, Hispani, qui Coronæ in præsidio erant, multarum rerum inopia premi cœpere, Turcis arcta adeo obsidione urbem circumsidentibus, ut nullus inde egressus propugnatoribus tutus relinqueretur, atque ii, qui ad annonam colligendam nonnunquam prodibant, insidiosis incursibus interciperentur. Itaque milites cum otio tempus teri, absumi sensim cuncta famis subsidia, paulatim restingui animorum impetum, corpora gravioribus grassantibus morbis, contabescere animadverterent, aliquo potius egregio facinore, certis quoque periculis vitam objectare, quam turpiter fame, ac morbo enecari malebant. Igitur a præfecto flagitant, ut facultas sibi ex oppido erumpendi, atque hostes aggrediendi detur : id cum ab eo, qui militari prudentia funestum rei exitum mente præsagiebat, ægre impetratum esset, impressione facta, cum viribus hostibus impares essent, nullum, præter inanis,

nis, ac deſperatæ fortitudinis laudem, fructum retulere : nam complures cæſi, inter quos Macicaus præfectus; multi vulnerati; reliqui in oppidum ſeſe recipientes ſalutem quæſivere : nec multo poſt peſtilentia oborta, funeribus exhauriri propugnatorum reliquiæ cœpere. His de cauſis Hiſpani rerum omnium deſperatione adacti cum navigia, quæ frumentum e Sicilia ad levandam inopiam importaverant, Coronen appuliſſent, aſportatis tormentis, cum Græcis naves ingreſſi, vacuam, ac deſolatam urbem hoſtibus reliquere. Conſtans opinio fuit, Cæſaris juſſu Hiſpanos Corone diſceſſiſſe; cum tanti eam urbem eſſe non arbitraretur, ut magnos, ac perpetuos ſumptus, qui, undique circumſepta ab hoſtibus regione, inſumendi forent, æquare poſſet. 1534

Corone ab Hiſpanis relicta.

Chariadeno interim cum claſſe circiter centum triremium, aliiſque compluribus navigiis Helleſponto egreſſo, cum adhuc incertum eſſet, quonam ſuæ navigationis curſum intenderet, Senatus Vincentio Capellio, claſſis imperatori, qui nuper urbe exierat, mandavit, ut ſi Turcæ ſinui Adriatico appropinquarent, ipſe cum claſſe in intima ſe recipiens, cuſtodiendo ſinui intentius vacaret. At Chariadenus in mare Tyrrhenum deflectens, Meſſanæ fretum trajiciens, Mamertinos inopinato adventu adeo perterrefecit, ut ad arma undique conclamantes ſuis rebus magnopere diffiderent : mox Hipponiatem ſinum prætervectus, in Brutiorum litoribus Sancti Lucidii oppidum adortus, omnium incolarum cæde facta, barbara crudelitate diripuit. Cum vero Capreas ſupra Neapolim perveniſſet, univerſæ maritimæ oræ inuſitato aſpectu tantum terrorem injecit, ut plerique affirmarint, Chariadenum, militibus in terram expoſitis, conſternatione dejectos, ac pavore proſtratos Neapolitanos haud difficulter opprimere potuiſſe. Eodem curſu Prochyten, inde Cajetam delatus, Fundis, Tarracina, atque eo litorum tractu cædibus, incendiis, captivitatibus deformato, cum barbarorum ſævientium ſtrages aucta, agreſtium ingenti trepidatione, Romam delata fuiſſet, urbem inſolitus adeo timor invaſit, ut neque ad expedienda conſilia, neque ad arma capienda ſatis animi, aut roboris in incondita multitudine, vel in paucis militibus, qui urbis cuſtodiæ præerant, ſupereſſet, Clemente ea tempeſtate morbo implicito, Cardinalibus inuſitato pavore perculſis, ut vix tan-

Vincentius Capellius ad claſſis imperium redit.

Chariadeni in mare Tyrrhenum navigatio & direptiones.

Romanæ Urbis ob Chariadeni claſſem trepidatio.

1534 tam ex ærario pecuniam expromerent, quanta ad nonnullas militum cohortes conficiendas Hippolyto Mediceo Cardinali tradenda ſufficeret.

Chariadenus Tunetū & Africæ oram Suleimani imperio adjūgit.

Verum Chariadenus in Pontiam inſulam aquandi cauſa divertens, in Africam navigationis iter arripiens, ſumma celeritate confecit, ut diverſa velificatione deceptum Muleaſſem, Tuneti Regem, imparatum offenderet. Primo appulſu Uticam occupavit, deinde Tunetum aggreſſus, oſtentato Boſcetis Regis nomine, quem per ſummam injuriam Muleaſſes frater regno ejecerat, & in quem Tunetanorum ſtudia, tyrannidem illius pertæſi, propenſiſſima erant, nullo negotio urbe potitus eſt; oppidanoſque in verba Suleimani jurare compulit. Quo facto, cum reliqua minora Numidiæ oppida in illius poteſtatem conceſſiſſent, brevi compoſitis rebus, univerſam illam Africæ oram ottomanico imperio adjunxit.

Suleimani vero maritimis viribus ad Africæ urbes expugnandas converſis, nihil annalibus inſerendum in Europa mari geſtum eſt; præter legati Venetæ claſſis facinus, qui Philippi Mazzæ, Hieroſolymitani equitis, Melitenſium navigiorum ducis, pervicacem audaciam fregit, ac nefariorum ſcelerum meritas ab eo pœnas exegit. Is enim cum prædæ avidus Ionicum, atque Aegeum mare excurſionibus peragraſſet, in Adriaticumque penetraſſet ſinum, Turcarum non modo, verum etiam Chriſtianorum navigiis, atque opibus infenſus, a ſinus Adriatici præfecto captus, ac Venetias tranſmiſſus fuerat. Qui cum reus cauſam ex vinculis diceret, a Senatu ad quadraginta viros capitales rejectus, datis vadibus, e carcere emiſſus, judicio fuga ſe ſubtraxerat. Inde tribus inſtructis omni bellico apparatu biremibus, huc, atque illuc in omne ſcelus proruens, Veneto nomini per ludibrium infenſus, prædabundus ferebatur. Legatus impatiens animi, cum ad juſtam anhelaret vindictam, de illius navigatione per exploratores certior factus, improviſo prædatorias biremes cum ipſo Philippo cepit; captas ſpoliavit; Philippo caput præcidi juſſit; captivis Turcis libertate reſtituta, Byzantium miſſis; biremi, qua infauſtus præfectus vehebatur, incenſa; binas reliquas Cæſari petenti tranſmiſit: is enim, licet Hieroſolymitanis militibus in ſua tutela, ac patrocinio quieſcentibus, factum ægre animo laturus videretur, attamen de Philippi nefariis crimi-

Philippus Mazza a claſſis Venetæ legato capite damnatus.

minibus edoctus, cum cauſas, quæ legatum ad id agendum impulerant, intellexiſſet, geſta probavit. Magnus quoque Hieroſolymitanæ religionis Magiſter Philippi facinora deteſtatus, non modo ſuo injuſſu, verum etiam adverſus decreta ad piraticam exercendam biremes illas eduxiſſe, faſſus eſt. His peractis, quæ extra ordinem triremes deductæ fuerant, a Senatu ſubduci juſſæ; Capellius claſſis imperator Venetias revocatus eſt. 1534

Vincentius Capellius claſſis imperator Venetias revocatus.

Eodem ferme tempore, quo Chariadenus Africanam expeditionem moliebatur, Suleimanus Abraimi, qui magna apud illum gratia atque auctoritate pollebat, crebris adhortationibus incitatus, bellum adverſus Tammaſum Iſmaelis Sophi filium, cui Magni ob egregia facta cognomen inditum fuerat, bellum ſuſcepit; & evocatis undique militibus, Ulamane Perſarum transfuga itineris duce, Iconii Lycaoniæ oppido luſtratis copiis, in Armeniam contendit: ubi, cum Choim perveniſſet, nulloſque obvios Perſas haberet, per loca penitiora progreſſus, ut cum Tammaſo acie certaret, qui, relictis urbibus, montes petierat, donec Hiberi, atque Albani, qui leviori equitatu plurimum valent, Perſaſque cataphractos præire conſueviſſent, accederent, in itinere Tauriſium prædivitem urbem, Regiſque ſedem cepit. Mox Sultaniam petiit, ibi aliquamdiu moratus, ſæviſſima oborta tempeſtate ex vicinis præaltis montibus nivium perpetuis rigoribus obſeſſis, cum immani procella Turcarum tentoria disjicerentur, ingentem jumentorum numerum, militeſque permultos extingueret. Deinde receptis viribus, atque aliquantiſper recreato exercitu, in Aſſyriam profectus, Babylonia, quam *Bagadetum* hodie dicunt, potitus eſt; circumjectarum regionum incolis ad victoris Imperatoris nomen famamque ultro voluntaria deditione confluentibus.

Suleimanus Abraimi ſuaſu expeditionē contra Perſas decernit.

Tauriſium a Suleimano captum.

Babyloniæ in Turcarū poteſtatem redacta.

Cum iter in Perſidem pararet, Aloyſium Gritum, Andreæ Venetiarum Ducis filium, magna cum auctoritate, ac mandatis Suleimanus in Pannoniam miſerat; qui Byzantio profectus, Danubio ſuperato, in Mœſiam ſuperiorem venit, *Valachiam* a recentioribus dictam, quæ hodie in Moldaviam, & Tranſalpinam dividitur; inde Petro Moldavorum Principe ſibi conciliato, in Daciam, quæ *Tranſilvania* modo nuncupatur, deflexit. Americus Cibachus, Epiſcopus Varadinenſis, ea tempeſtate Daciæ præfecturam gerebat; vir illuſtri nobilita-

Aloyſius Gritus a Suleimano, in Pannoniā miſſus.

Americus Cibachus, Epiſcopus Varadinenſis, Griti mandato necatus.

1534 te, eximia virtute, magnaque auctoritate a Rege proximus: is, quod Turcas altiores aliquanto radices in iis regionibus agere ægre admodum ferret, Gritum oderat; quocirca cum Gritus in ſuum caput quandoque evaſuram peſtem avertere cogitaret, Hungari cujuſdam opera opprimendum curavit; caput detruncatum illi allatum eſt. Americi cæde vulgata, cuncti in vindictam adverſus Gritum exarſere: intra paucos dies, duce Mailato, Americi ſtudioſiſſimo, quadraginta millia peditum, atque equitum in armis fuere. Gritus ab amicis deſtitutus, morbo inſuper correptus, tutum ſibi ad Moldavos perfugium fore ſperans, in itinere circumventus, vulneribus confoſſus interiit: caput a cervicibus amputatum, funeſti exitus finis fuit. Eluxere in hoc viro mira ingenii dexteritas, ac ſolertia, quibus Suleimanum Turcarum Imperatorem adeo in ſui benevolentiam illexerat, ut ſupra privatas fortunas evectus, magnum nomen, ingentes divitias comparaverit. Res Venetas quantum potuit omni officiorum genere juvare, ac promovere apud Suleimanum conatus eſt: inde multa in illum a Senatu ornamenta, atque honoris inſignia fluxere, ut in literis illi Sereniſſimi nomen præfigeretur; cujus obitu conſtantiſſimi in omni vita patris Principis animi robur flecti, ac fere proſterni viſum eſt: quod ingens illius virtus, atque ardens in egregia quæque animus effigiem quandam paternæ imaginis exprimere videretur.

Aloyſii Gritii cædes.

Clementis Pontificis obitus.

Sub id tempus Clemens Pontifex diuturno morbo confectus vj. kal. octobris, cum undecim annos pontificatum geſſiſſet, ex humanis exceſſit; magni ingenii vir, ſumma opinione virtutis ad eam dignitatem evectus, quam turbulentiſſimis temporibus ſortitus, adverſam, ac proſperam fortunam miro exemplo ſuſtinuit; nutantis, atque in diverſas partes parvo momento inclinantis animi varietate ſæpius haud parva incommoda expertus. Arduis in rebus, cum Venetis conſilia, ac vires conſociavit, licet his ad proprium commodum, non ad illorum augendam, aut amplificandam dignitatem uteretur. Illius obitus eo tempore accidit, quo variis jactatum caſibus, ac periculis felicior fortuna renidenti ſinu excepiſſe videbatur; quippe qui ſummorum Principum affinitate fretus, extollere domeſticos ad ſublimia quæque cœperat. Verum ut illi inopportunum, ita

mi-

minime Italiæ luctuoſum plerique prudentes viri exiſtimabant; quod ſi diutius vixiſſet, multa, quæ de invadenda Italia conſilia a Gallis concoquebantur, perfici potuiſſe cenſebant: Franciſcum cum exercitu Alpes tranſgreſſurum; in Inſubres arma moturum; copias pontificias eodem tempore Urbini Ducis ditiones invaſuras, ut Dux, qui Venetorum copiis præerat, ad ſuas res defendendas coactus, Reipublicæ ſuam operam navare non poſſet; atque interea claſſis Turcicæ terror, Chariadeni acerrimi Chriſtianorum hoſtis auſpiciis, cunctis incuteretur. 1534

Clementi Alexander Farneſius, qui inter ceteros virtute, doctrina, atque ætate eminebat, quadraginta atque amplius annos antea in Cardinalium collegium cooptatus, tunc illius princeps, ſuffectus eſt, ac Pauli III. nomen ſuſcepit. Ad illum de more quatuor oratores a Senatu miſſi, Marcus Minius, Thomas Mocenicus, Nicolaus Theupolus, Federicus Raynerius: multa ſane, atque ea eximia in eo viro enituere, quæ ad ſupremæ dignitatis faſtigium extulerant, præclaræ majorum imagines, multarum rerum uſu comparata prudentia, a ſe ipſo tantum pendens animus, cum nulli ſummorum Principum devinctus, aut addictus, cunctorum benevolentiam, & gratiam mire ſibi conciliaſſet; quibus omnes ſibi pollicebantur fore, ut publicæ pacis, ac præſertim Italicæ ſtudioſus, ſaluberrimis conſiliis, atque egregiis actionibus, funeſta præteritarum cladium memoria deleta, ſuum pontificatum illuſtraret. Cæſar, de Pontificis creatione nuntio accepto, tum primum illius mentem, & conſilia explorare ſtatuit; cum plurimum ſuis rebus conducere arbitraretur, ſi percuſſum ſuperiori anno fœdus cum Italis Principibus confirmaret, quo uno Gallorum ardentes in Italicam expeditionem animos obtundi poſſe exiſtimabat. Quamobrem equitem Ciconiam in Italiam miſit, qui Antonio Levæ mandata deferret, ut cum Italis Principibus de inſtaurando, & arctius adſtringendo fœdere ageret, atque ut Pontifex in id deſcenderet, enixe curaret: ni impetrare poſſet, facultate iciendi relicta, cum reliquis paciſceretur: tunc vero Antonium Levam, non ſocialis fœderis imperatorem, ſed ſummum illius in Italia præfectum deſignat.

Pauli III. Pontificis electio.

Oratores a Senatu ad Pontificem deſignati.

Mandata Cæſaris ab equite Ciconia ad Levam perlata.

Eodem tempore a Senatu Bononienſe fœdus anno M. D. XXIX. ictum, quo Italica pax firmius coaleſceret, confirmari petebat. Ea de re Antonius Leva cum Chriſtophoro

1534 Capellio, Reipublicæ apud Franciſcum Sfortiam oratore, pluribus egit; multa de Cæſaris in Rempublicam propenſione, ac benevolentia loquutus, quo exiſtimationis loco apud Carolum eſſet, expoſuit: illi tranquillitatem, ac pacem Italiæ veluti unico, eodemque ſtabili firmamento niti: quocirca ab ea petere, ut hac nova fœderum confirmatione ſocietatis, atque amicitiæ inter Cæſarem, ac Venetos jura ſolidiore nexu vincirentur; inde tria oriri commoda poſſe: primum quod Cæſar certis argumentis propenſum in commune Italiæ bonum Senatus ſtudium inſpiceret, propoſitumque eundem communibus conſiliis, ac veluti præfixum finem animadvertetet: deinde Italiæ pacem hoc præſidio munitam adeo fore, ut quicumque de illa armis laceſſenda cogitarent, ii ſpes omnes, & conſilia abjicere cogerentur: demum hoc facto ita ſibi Cæſaris animum obſtringi poſſe, ut ſi res ita tuliſſent, ex illius amicitia firmum præſidium Veneto nomini in promptu eſſet. Quæ Leva per Capellium Senatui ſignificaverat, eadem Lopetius Soria, Cæſaris apud Rempublicam legatus, in Patrum Collegio expoſuit. Senatus decreto oratori reſponſum eſt: ſi Cæſar e re communi eſſe exiſtimet, quæ ſuperioribus annis Bononiæ pacta fuerant, denuo confirmari, ab illius voluntate non receſſuros. Id Franciſco Sfortiæ, & Antonio Levæ non modo, verum etiam Cæſari pergratum fuit. Sed Pontifex cum a fœdere Italico anni M. D. XXXIII. alienus eſſet, Cæſareanorum poſtulatis reſpondit, nullam alia ex re majorem voluptatem capere, quam cum Imperatorem, eximiis belli, paciſque artibus inſtructum, Italicæ tranquillitatis ſtudioſum cerneret: nihil magis in votis habere, quam ſi in illa conſervanda Principum animos conſpirare intelligeret: ceterum cum in eo ſe locatum gradu animadverteret, quo communis parentis, ac paſtoris munera ſibi in primis eſſent obeunda, id potiſmum ſuarum partium eſſe, ut neutram in partem propendens, cunctos pari benevolentia, ac ſtudio complecteretur, ſuborientiaque diſſidiorum, ac bellorum ſemina, & igniculos obtereret, atque extingueret: id porro ab eo, qui alterutri parti acceſſiſſet, quod ſuſpicionis notam contraheret, perfici minime poſſe: itaque fœderi adhærere nolle: id vero haud ambigua adſeveratione teſtari, ac polliceri, nihil ſibi antiquius unquam, aut optatius,

Cæſar a Venetis fœderis confirmationem petit.

Lopetii Soriæ Cæſaris legati cum Venetis officia.

Senatus reſponſum.

Paulus Pontifex fœderis cõfirmationem ſubſcribere renuit.

tius, quodque altius præcordiis hæreat, Italica pace futurum: si qui forent, qui paci adversum aliquid molirentur, ad illam retinendam cum reliquis consensurum, cunctas vires, atque conatus ad illius hostes arcendos, ac profligandos adhibiturum. 1534

M. D. XXXV.

1535

PRæclara hæc novi Pontificatus initia, quæ non ad privatam utilitatem, sed ad totius reipublicæ christianæ incrementum, ac decus posita fuisse videbantur, eo magis suspici cœpere, quod paucos admodum ad summum illud supremæ dignitatis culmen perveniſſe memoria homines repeterent, quos non domesticæ gloriæ, atque opum species inflexiſſet. Nam Paulus ab indicendo Concilio, ut religionis dissidia tollerentur, minime abhorrebat, & diu optatam, frustra tentatam magni moliminis operam aggrediebatur, ut per legatos in Galliam, & Hispaniam missos Franciscum, & Carolum, obliteratis odiis, pace conjunctos ad socia arma adversus Turcas impelleret, atque uno consensu religionis studio incensos, cujus amplissimos, atque honestissimos titulos præseferebant, ad profligandas hæreses, quarum pestifera lues nobilissimas Europæ provincias invasisset, inflammaret.

Legati pontificii ad Cæsarem & Galliæ Regem missi.

Nassovii Comes, legatus Cæsareus in Gallia, & ejus officium.

His de rebus Comes Nassovienſis in Galliam profectus, Caroli nomine cum Francisco egerat, ut illum ad Concilium, quo christianæ religionis potissimum incolumitas contineretur, indicendum cohortaretur; virespque præpotentis regni ad rempublicam christianam tuendam, Turcarumque conatus reprimendos adhiberet, qui in dies maritimis viribus aucti omnium Christianorum loca in miserrimam captivitatem, multos mortales abducendo, vastarent, atque diriperent; & ad commune pacis studium, ac religionis decus eundem incenderet. Ad hæc Galliarum Rex ita respondit: pro evellenda, ac penitus excindenda hæresi nihil unquam se prætermisisse; eos, qui a recta religione dissentirent, variis pœnis mulctasse, morte quoque ipsa affeciſſe; Concilium (modo loco tuto cogeretur) non minus quam Cæsarem exoptare: ceterum Turcicæ classis impetus minime verendos esse, cunctos ad suas ditiones defen-

Franciſci Regis responsum.

1535 fendendas promptos esse oportere; si ab ipso pendere christianæ reipublicæ incolumitatem, ac dignitatem compertum sit, exercitibus suis aditu patefacto, nunquam a Christianissimis suis majoribus, qui in remotissimas provincias Gallica vexilla intulissent, degenerem futurum: quod vero ad communem pacem spectat, nihil ea sibi optabilius accidere posse; modo ne Cæsar impedimento sit, quo minus quæ sibi Sabaudiæ Dux, ac Franciscus Sfortia per summam injuriam occupant, uti sibi videbitur, recuperare queat: an non magis decere Galliæ Regem viribus, ac potentia clarum, affinem suum, quam egenum, bellique præsidiis nudatum Principem, a quo nihil illi opis, aut emolumenti accedere possit, Insubribus potiri? cur vero Pontifex, ac Veneti adeo Sfortiæ favent, ac ne Insubres in alicujus præpotentis Principis potestatem concedant, perhorrescunt, nisi, ut oblata opportunitate, per vim aliquando potiantur? ad hæc supremum in Flandros, atque Atrebates se jus petere, quo jurisconsultorum sententia captivitate detentus minime cedere potuisse affirmabat: Cæsare his adsentiente, cunctis controversiarum, ac dissidiorum causis ablatis, novis nuptiis, atque affinitatibus arctiori vinculo pacis fœdera adstringi posse: ni hæc fierent, ab iis, quæ proxime pepigisset, non recessurum. Multis hæc in Cæsarem querelis admixta erant, cum ob illius maritimos apparatus Christianorum Principum animos variis solicitari suspicionibus, licet ipse secus crederet, affirmaret.

Franciscus Rex supremum jus in Flandros & Atrebates repetit.

Ad quæ Rex cum Cæsaris responsum minime tulisset, cum illius legato graviter conquestus, multa in Carolum exaggeravit, quod Pontificem, atque Italos Principes ad novum sanciendum fœdus pro Italiæ incolumitate invitasset. Quibus permotus Cæsar ita per eundem oratorem Francisco respondit: summis laudibus se Regis pietatem extollere, quod dignis, ac justis pœnis religionis violatores, ac transfugas afficiat: sibi statutum esse tuto loco Concilium cogi: nulla in re christianæ reipublicæ opem poscenti defuturum: tempus adesse, quo Rex haud dubiis argumentis propensum in commune bonum studium ostendat, si suas triremes cum pontificiis, & Cæsareanis conjungat; non enim terrestri exercitu, sed classe tantum ad egregia quæque agenda opus esse; nolit-

Cæsaris per Nassovien-sem oratorē ad Regem Galliæ expositio.

litque pacem, aut ullis adverſus Sabaudiæ Ducem querelis, aut Franciſci Sfortiæ obtentu corrumpere : amice dirimendas cum Duce controverſias eſſe : nihil, ſi pactis ſtare velit, in Inſubres moveri poſſe : quis enim ignorat, ad tot bellorum incendia, & vaſtationes fato quodam ortam provinciam, ſi novis tumultibus exardeſcat, æternas inde ſimultates, atque inteſtina malorum omnium initia profectura? Principum Italorum voluntate, qua avitum Franciſco Sfortiæ imperium reſtituendum conſenſerant, perſpecta, ad pacem Italiæ firmandam eo deſcendiſſe; ab eo, quod ſemel ſancte pollicitus fuerat, nunquam ſe declinaturum : neque de Venetorum animo ambigendum eſſe, quod ad Inſubrum ditiones occupandas adſpirarent, cum id tantum conſtanter cupere ſemper ſignificaverint, ut Mediolano Franciſcus Sfortia reſtitueretur; id vero ſumma prudentia, ac ratione, ne potentiores finitimos experiri cogerentur, feciſſe : demum cum in Flandros, atque Atrebates nullum Regi jus eſſet, ea in quæſtionem adduci, aut juriſconſultorum ſententiæ ſubjici non oportere : minime autem vereri Chriſtianos Principes bellicos apparatus, in quos tam acriter incumberet; immo potius arbitrari, cum omnia ad Chariadenum debellandum comparentur, non regnorum deſiderio, & cupidine, ſed conſervandæ, atque amplificandæ chriſtianæ religionis ſtudio ſe æſtuare : ſatis provinciarum, ac regnorum parere ſibi : nemini a ſuis viribus pertimeſcendum; id pluribus argumentis compertum, clarius in dies aperturum : nulla alia re adductum Italicos Principes ad novum pro illius defenſione fœdus percutiendum ſolicitaſſe, niſi ut, omnibus diſſenſionum cauſis ablatis, quiſque ſuis contentus, firmior tranquillitas in ea provincia ſervaretur, qua chriſtiana religio potiſſimum inniteretur. Hæc inter Cæſarem, ac Regem variis agitata ſermonibus in ſpeciem publicæ pacis oſtentabantur; verum acerrima æmulatione gliſcente, animos vehemens gloriæ cupido, regnandique infida ſocietas acrioribus ſtimulis incitabant; ut dum Cæſar inſtruendis triremibus, omniſque generis navigiis ſedulus operam intendit, Franciſcus quoque tota Gallia milites conſcriberet, Maſſilienſem claſſem augeret, atque eodem tempore, dum Cæſaris Africana expeditio per omnium ora circumferretur, bel- 1535

Franciſci Regis bellici apparatus.

lum

1535 lum in Italiam moturum Galliæ Regem percrebreſceret. Inde Antonius Leva Inſubrum oppida munire; Ticinum, fatalem Gallici belli urbem, validioribus propugnaculis cingere, ut Gallorum in Italiam ingredientium impetum ſuſtinere, ac remorari poſſet.

Atque ſub id tempus Paulus Pontifex, non abſque multorum admiratione (ut ſunt hominum, ac præcipue ſummorum Principum ingenia mutationi obnoxia) ab inſtituto pacis propoſito pene deflexit, ex Camertium ditione occaſionem rerum Italicarum novandarum nactus; cum pontificio interregno Guidoni Ubaldo, Franciſci Mariæ Urbinatis Ducis filio, Julia Varana, unica Joannis Mariæ, Camertium Ducis nata, atque heres, nupſiſſet; & nuntio de pontificatu Pauli accepto, ſtatim veritus, ne id minime gratum Pontifici eſſet, urbem cum militibus ingreſſus, civibus ſacramento adactis, Camertium Ducis inſignia, ac titulos ſuſcepiſset. Id primum Pontifex non admodum graviter ferre; mox aut aliorum inſtinctu, aut inſita quadam domeſticæ fortunæ amplificandæ cupiditate tactus, minime ferendum dictitare, Urbini Ducem ditionem illam armis occupaſſe, quam, maſcula ſtirpe extincta, uti Eccleſiæ feudi jure ſpectantem, ad ſe pertinere arbitraretur. Catharinam matrem, Juliam, & Guidonem Ubaldum in jus vocatos, licet ſuos procuratores Romam miſiſſent, in eos, uti abſentes, excommunicationis ſpicula intorſit; atque Camertium ducatu privatos pronunciavit. Inde obſidione ad deditionem urbem compellendam ratus, Joannem Baptiſtam Sabellium cum valida peditum, atque equitum manu, ad intercludenda itinera, & commeatus impediendos miſit. Guido Ubaldus e Piceno frumenta, quæque ad victum neceſsaria forent, vi ſibi patefacto itinere, importanda curavit. Hæc belli haud obſcura initia Senatui mirum in modum moleſta erant; tum quod exigua e flamma ingentia nonnunquam incendia urbes, ac provincias conſumptura, ſuborirentur; tum quod in Reipublicæ clientela Urbinas eſſet, quem ob egregie pro Republica geſta maxima cuncti benevolentia proſequerentur. Itaque ut Pontificis animum flecterent, atque a belli conſiliis ad pacem deducerent, ſummopere Veneti nitebantur, ut jure diſceptaretur, Franciſco Maria, Guidonis Ubaldi patre, flagitante. Ve-

Guido Ubaldus, Urbini Dux, a Pontifice excommunicatus.

Joannes Baptiſta Sabellius ad Camertium urbem obſidendam miſſus.

rum

rum Paulus neque ratione permoveri, neque precibus ſuaderi poterat, quin bello decernendum exiſtimaret; quaſi reliquis quoque reipublicæ chriſtianæ jactatæ caſibus id unum deeſſet, ut rurſus in Italiæ viſceribus bellum conciperetur. Quæ nuper accidiſſent, per Marcum Antonium Contarenum legatum Senatus Cæſari ſignificat: ſuadet, ut naſcenti malo occurrat, neu Italicam pacem, cujus ſtudioſiſſimus ſemper fuerat, levi de cauſa turbari pateretur. Cæſaris auctoritate, atque officiis adductus Pontifex nonnihil priſtini ardoris remiſit; cum præſertim qui Duci, ac Venetis apud Pontificem favebant, operæ pretium minime eſſe dicerent, exigua, ac tantula re otium, tranquillitatemque Italiæ corrumpere, cujus ſervandæ, vel ad gloriam propagandam, vel ad majeſtatem retinendam potiores Pontificis partes eſſent: egregias ad domeſtica commoda, atque ornamenta occaſiones non defuturas: Petro Aloyſio filio Piceni urbem, aut ditionem aliquam tradi poſſe; Venetis Ravennam, ac Cerviam reſtitui, ut illorum viribus, atque auctoritate firmius niteretur; eos hoc beneficio devinctos imperium illius, atque opes haud parvis incrementis ſuſtentaturos. Inde majorum rerum ſpe illectus Pontifex belli conſilia immature ſuſcepta abjecit, atque in Veneti Senatus gratiam, ut in aliud tempus de Camertium controverſiis diſceptaretur, aſſenſus eſt. 1535

Venetorum cum Cæſare officia ob Camertium negotium.

Ceterum quæ Cæſar hoc anno ingenti ſtudio moliebatur, claſſis ducentorum navigiorum numero inſignis, Italorum, Germanorum, atque Hiſpanorum militum, quæ in Europæ provinciis ſcribebantur nomina, ab aliis omnibus averſos huc cunctorum animos obverterant. In Africam hoc apparatu proficiſci Cæſar ad Tunetum expugnandum decreverat, ut Chariadeni nimium inſoleſcentes ſpiritus frangeret, ſuperbumque illius archipiratæ faſtum, qui Neapolitano regno minabatur, obtunderet; in id præcipue Hiſpanorum precibus, ac flagitationibus incenſus, qui objecta Hiſpaniæ litora jam tum ſibi infauſta ob aſſiduas piratarum excurſiones ſentiebant. Gloriæ quoque generoſus impetus addebatur, quod dignum imperatoria majeſtate cenſeret, illorum minime preces aſpernari, atque abjicere, qui perfugium ſuis perturbatis, atque afflictis rebus in illius potentia, ac viribus ſibi tutum cenſerent; egregiumque

Cæſaris de expeditione Tunetana decretum.

1535 que ſe facinus editurum arbitraretur, ſi Muleaſſem regno extorrem, ſupplices ad ſe manus tendentem exciperet, atque in regio ſolio, a quo nuper pulſus fuerat, collocaret; militaris virtutis, atque imperatoriæ clementiæ haud dubia decora inde relaturus. Harum rerum conſilia, intimoſque ſenſus per Lopem Soriam legatum Senatui ſignificavit: his addidit, propenſum in Rempublicam Venetam ſuum extare ſtudium, quam ſummo honoris, atque exiſtimationis gradu haberet, ejuſdemque amicitiæ ſtudioſiſſimus eſſet. Quæ cum libenter a Patribus exciperentur, quod antea de inſtaurando Bononienſi fœdere polliciti fuerant, præſtitere, iiſdemque conditionibus, quæ anni M. D. XXIX. tabulis continebantur, denuo confirmatum eſt.

Fœderis Bononienſis confirmatio.

At Byzantii de ingenti Cæſaris navali apparatu nuntiis acceptis, Suleimano in Perſidem profecto, varia non modo in vulgus, ſed etiam inter purpuratos jactabantur; cum nondum quo belli faces admovendæ forent, promulgatum eſſet. Nec ceſſabat Joannes Foreſtus, Franciſci Regis legatus, quod Veneti Cæſaris fœderati eſſent, multa in illos in ſermonibus apud primores ferere; illos nempe Imperatorem aſſidue hortari, ac ſuadere, ut arma inſueto numero, ac robore comparata, in Græciæ regiones, quæ in Suleimani poteſtate eſſent, converteret: dum Rex contra Patres per legatum, ut ab Imperatore ſibi caverent, admoneret; tot undique conquiſitas, ac congeſtas maritimas vires ſuſpectas haberent; ampliſſimo Galliæ regno, uti illis e Reipublicæ dignitate, & utilitate videretur, uterentur. Neque vero conjectura aſſequi difficile erat, hæc eo tendere, ut Reſpublica inter duos potentiſſimos Principes media, quæ juſto temperamento pacem tueretur, vel in unius, vel in alterius offenſam incurreret, atque haud ambiguo bello implicata Franciſci Regis vel auctoritatem ad placandos barbaræ gentis animos, vel copiarum, ac virium præſidium ad Cæſaris conatus repellendos imploraret. Patres ſolidam prudentiam edocti, altiori pectore exceptos Principum aſtus recondere ſoliti, de perbenigno in Rempublicam ſtudio Regi gratias agere; de iis, quæ a Gallico legato Byzantii falſo dicebantur, conqueri. Ille culpam in legatum rejicere, licet multa cum Turca, ultro citroque legatis commeantibus,

Joannis Foreſti, Galliæ Regis legati apud Turcas, officia contra Venetos.

agi-

agitare cœpiſſet, ut barbaræ gentis ope, atque auxiliis nimium creſcentem Caroli potentiam coerceret, quæ, Suleimano e Perſide regreſſo, maturata exitialium, ac funeſtarum cladium ſemina Chriſtianis fuere. 1535

Interea omnibus in Africanam expeditionem comparatis, commeatibus in naves diſtributis, totoque exercitu, ut conſcenderet, juſſo, Cæſar, primoribus Hiſpaniæ, atque Principe Luſitaniæ, qui eo cum octoginta navibus venerat, comitantibus, Barchinone ſolvit. Nullam vel ea, vel ſuperioribus tempeſtatibus claſſem aut navigiorum numero, aut bellicorum inſtrumentorum apparatu, & copia, militum nobilitate, virtute, robore magis inſignem viſam fuiſſe memorabatur; cum univerſa trecentis, atque amplius triremibus, ac navibus conſtaret; quadraginta in ea militum millia numerarentur. Cunctorum Europæ Principum arrectis animis, quiſnam exitus tanta mortalium expectatione ſuſcepti a Cæſare egregii conatus foret. Dum tota Italia Summi Pontificis edicto ſupplicationes haberentur, ut Chriſtianorum votis, noxarum expiatione, innumeriſque pietatis officiis placatum Divinum numen aſpiraret, univerſo confluente populo, per triduum Venetiis concelebratæ fuere. Marcus Antonius Contarenus, apud Cæſarem legatus, in Africam cum eo proficiſci juſſus. Claſſis Barchinone diſcedens, in Magonis minoris inſulæ Balearis portum curſum tenuit; mox in Sardiniam ad urbem Caralim pervenit, atque inde in Africam trajecit, ac in Uticæ portum, quem nautæ *Farinam* vocant, univerſa illata eſt. Ab Utica Carthaginis promontorium, totumque ejus regionis litus, quam *Martiam* vocant, ſuperbæ quondam urbis ruinis percelebre, circumvecta, militibus in terram expoſitis, cum univerſo exercitu Cæſar Guletam circumſedit, ut, ea expugnata, facilior ad Tunetum oppugnandum aditus foret. Namque Guletæ is ſitus eſt, ut lateritia turris nonnullis cincta propugnaculis, iis faucibus immineat, per quas ſinus Carthaginienſis, mare ad auſtrale litus allidens, in ſtagnum ſeſe inſinuat, quod duodecim millia paſſuum extentum parvis navigiis ad Tunetum iter vadis præbeat, quæ adeo depreſſa, atque humilia ſunt, ut niſi medio, eoque profundiori alveo tranari queant. Guletam Ahenobarbus haud exiguo tormentorum numero inſtru-

Luſitaniæ Princeps cum claſſe ad Cæſaris auxilium.

Supplicationes ob Africanã expeditionem.

1535 ſtruxerat, ut claſſem, quam intra ſtagnum collocaverat, ab hoſtibus protegeret. Pugnatum utrinque per aliquot dies acriter, cum tandem ad idus julias Cæſar tormentorum muralium omnem apparatum adhiberi imperat. Andreas Auria a mari verberandæ munitionis negotium ſuſcepit, tantaque machinarum vi ab aurora uſque ad meridiem petita, & quaſſata eſt, ut terribili impetu turris proſtrata penitus ſolo æquata fuerit, ac munitiones disjectæ gradum militibus ad aſcenſum pateſacerent; qui omnis generis tela, & miſſiles ignes tenaci flamma armis adhærentes, quæ a Turcis in ſubeuntes conjiciebantur, nihil morati, aut territi, ſumma animorum, ac corporum contentione in arcem irrupere. Barbari conſternati, & perculſi, dum fuga ſalutem quærunt, complures cæſi, multi in ſtagnum detruſi periere; tormenta omnia, totaque Chariadeni claſſis ad quinquaginta partim triremes, partim biremes, quæ intra ſtagni fauces ſubducta fuerat, nullo obſiſtente, in Hiſpanorum poteſtatem conceſſit. Guletæ mille, atque amplius, Hiſpanorum præſidio impoſito, iter Cæſar ad Tunetum intendit.

Guleta & Ahenobarbi claſſis in Cæſaris poteſtatem perveniunt.

Ahenobarbus immenſas barbarorum copias, quæ ſupra centum millia hominum fuiſſe feruntur, in acie produxit, adverſus quos acri adeo impetu Chriſtiani ſeſe intulere, ut excipere, ac ſuſtinere irruentes barbari nequiverint; ſed in fugam præcipites verſi, tormentis relictis, ingentem ſtragem ſubierint, Chariadeno doloris, atque iræ aculeis fremente, & cum ſuis ut Tunetum ſe reciperet, citato curſu adnitente. Ibi multa Chriſtianorum millia, qui miſerrima captivitate detinebantur, tormentario pulvere circumpoſito, in carcere conremare ſtatuerat, niſi barbari pectus mitior inſignis piratæ ſententia ab immani ſcelere revocaſſet. Cujus crudelis conſilii fama cum in carcerem penetraſſet, duo ex ejus libertis pietate adducti, carcere patefacto, ad disjiciendas, ac frangendas catenas inſtrumenta afflictis præbuere; qui ſtatim ad libertatem anhelantes, vinculis diſruptis, nudi, ſaxis, aliiſque generis miſſilibus correptis, in Turcas inſiliunt: arcem Turcæ deſerunt; captivi, nonnullis cæſis, repente occupant; commeatum, arma, conditos regios theſauros intercipiunt; ex ſumma arce vexillum oſtentant, ut Cæſari, atque exercitui factum ſignificent.

Chariadeni & Africanorum profligatio.

Chariadeni crudele de captivis cõſilium.

Captivi in libertatem ſe vindicãt, & Tunetanam arcem occupant.

Cha-

Chariadenus ſupplex Chriſtianos orat, ut ipſum intro cum ſuis recipiant, præmia libertatis pollicetur : illi, ſaxis, ac telis in eum congeſtis, ſummovent, & repellunt. Is, rebus perditis, ac deploratis, cum ſeptem Turcarum millibus turpiter fugiens, Hipponam ſe recepit. Arx ſtatim in poteſtatem Cæſaris redigitur : cum Chriſtiani nuper e ſervitute erepti, ingenti lætitia perfuſi, Cæſareanos exciperent, milites ex arce in urbem irrumpentes, prædabundi cuncta diripiunt, ferro, flammis paſſim nulli neque ætati, neque ſexui parcentes debacchantur, donec, pœna capitis propoſita, Cæſar furentium militum rabiem, atque libidinem compeſceret : Chriſtianis barbarorum ſervitute oppreſſis libertate reſtituta. 1535

Chariadenus Hipponam ſe recipit.

Tunetum a Cæſare captum.

Inter hæc ad Cæſaris exercitum Muleaſſes venit, dextramque deoſculatus, patrio more in ſubſtrato tapete cruribus collectis, inſidens, ſupplex reſtitui ſibi paternum regnum imperatoria munificentia a Carolo petiit. Qui victor regia, atque inſueta liberalitate Muleaſſem complexus, illum Tunetano regno donavit, iis adjectis conditionibus, ut honorarii loco ſingulis annis ſex Numidas equas, duodecim falcones penderet, atque in mille Hiſpanorum peditum præſidium, quo Guletam tueretur, duodecim aureorum millia erogaret. Chariadenus cum Hipponam incolumis perveniſſet, quatuordecim triremibus egregie inſtructis, Algerium ſe contulit; deinde e magnis ereptus periculis, Byzantium profectus eſt; obviuſque Suleimano e Perſide cum exercitu redeunti factus, quamvis devictus, amiſſa claſſe, regno exutus, præterita geſta infami nota fœdaſſet, tamen humaniter a Rege exceptus, qui ingenium hominis, atque implacabile illius in Chriſtianos odium noverat, maritimis rebus cum ſummo honore præfectus eſt. His rebus geſtis, Cæſar cum tota claſſe ex Africa ſolvens in Siciliam tendit, multoſque dies Panormi, ac Meſſanæ commoratus, populorum plauſu, ac lætitia ingenti exceptus, omnibus fere navigiis dimiſſis, ſoluto exercitu, duobus tantum Germanorum millibus ad ſui cuſtodiam retentis; inde Neapolim pervenit. Ibi triumphali pompa invectus eſt, ac regiis honoribus excultus; in omne liberalitatis genus effuſa civitate, ut haſtiludiis, choreis, ſcenis, atque ſpectaculis plures dies abſumerentur, & eo majore, ac impenſiore cura,

Cæſar Muleaſſem Tuneti Regem inſtituit.

Chariadenus a Suleimano benignè excipitur.

Cæſar in Siciliam & Neapolim proficiſcitur.

1535 quod Neapolitani hactenus Imperatoris præsentia caruissent. Huc quoque accesserat, quod eodem tempore Margaretæ, nothæ Caroli filiæ, cum Alexandro Mediceo, Florentiæ Duce, nuptiæ celebrarentur; cum, extorrum Florentinorum civium, ac præcipue Rodulphi Cardinalis pollicitis rejectis, id Clementis manibus Cæsar præstaret, quod olim Barchinone connubium filiæ, nepotisque pepigerat. Neapolim multi Reguli, ac Principum oratores, ut partum ex Cæsaris victoria gaudium testarentur, confluxere. Veneti quatuor legatos misere, Marcum Foscarum, Joannem Delphinum, Vincentium Grimanum, Thomam Contarenum: hi Senatus nomine prosperos successus, Africæ urbes, atque oppida capta gratulati sunt; idque eo accuratius fecere, quod multa vel ab otiosis, vel a malevolis hominibus in vulgus spargerentur: nimia potentiæ Cæsaris incrementa suspecta Patribus esse, fortunaque illius, ac felicitate, tanquam ceteris formidolosa, subtristi quadam cogitatione defixis animis hærere: quæ Senatui admodum molesta erant, ut Cæsarem, quo cum nuper fœdus percusserat, his vocibus commoveri posse vereretur. Cur enim illius potentiæ inviderent, quem æquare Suleimani potentissimi Principis vires, christianæ reipublicæ ac Venetis conduceret? quorum insulæ ac regna prope in imperii Ottomanici faucibus essent? Aut quid in Africam, longe a Venetis ditionibus remotam regionem, victricibus Cæsaris vexillis illatis, damni illorum rebus accidere poterat? cum præsertim in iis locis piratæ, qui totum Mediterraneum, atque Adriaticum mare prædabundi excurrerent, maritimaque commercia interciperent, exitus inde, atque receptus tutos haberent. His, si qua in nonnullorum animis suspicio orta foret, diluere, ac discutere Senatus conabatur.

Margaretæ Caroli filiæ cum Alexandro Mediceo nuptia.

Veneti legati ad Cæsarem.

Verum dum felici Africanæ expeditionis eventu fracta Chariadeni superbia, contusæ Turcarum maritimæ vires, ad majora multo aditum patefacere viderentur; recens dissensionum, ac bellorum seges oborta, multis malis laborantem rempublicam christianam vexavit, atque afflixit. Nam Franciscus Sfortia, cujus sobole spes Italicæ pacis diu conservandæ, veluti firmamento, nitebatur, oculorum morbo, mox febri correptus, utpote qui imbecillo admodum corpore esset, diutinaque vi morbi

bi confectus, nullis ſuperſtitibus maſculis, kalen. novembris ex humanis exceſſit; Viglevano cum decem aureorum millium proventu uxori ex teſtamento relicto. Eo defuncto, a Senatu Mediolanenſi Inſubrum gubernacula Antonio Levæ delata ſunt, cunctaque Chriſtiernæ viduæ nomine adminiſtrabantur, donec Cæſar de Ducis obitu certior factus, quænam ſua eſſet voluntas ſignificaret. Perculit Sfortiæ obitus vehementer Italos Principes, ac Venetos præcipue, quod ſuſceptos antea labores, atque immenſos prope ſumptus irritos fuiſſe, fruſtraque per tot annos armis certatum, ut Italus Princeps in imperio Mediolanenſi retineretur, animadverterent; ac tum animo præſentire videbantur, quanta inde rerum omnium perturbatio, quot clades luctuoſæ conſequuturæ eſſent; neque enim Italici generis, ad quem hereditario jure Inſubrum ditiones pervenirent, Princeps erat ullus. Joannes Paulus Sfortia, Franciſci defuncti haud ex legitimis nuptiis frater, Inſubrum imperium jure ſibi vendicare videbatur, quod tabulis, quibus a Maximiliano Imperatore patri illius tituli, atque inſignia Mediolanenſis imperii conceſſa fuerant, contineretur, ut, legitimis maſculis vita functis, illegitimi quoque ſuccederent. Atque ei non modo juriſconſultorum reſponſa favebant, ſed Mediolanenſes Sfortianæ familiæ addicti inſtaurari in eo priſtinum ſuorum Principum decus ſummis votis exoptabant. Verum has ſurgentes ſpes Joannis Pauli obitus corrupit. Ad Cæſarem enim proficiſcens, Florentiæ inter prandendum repentina morte correptus nonis decembris interiit.

1535 *Franciſci Sfortiæ obitus.*

Antonio Levæ Mediolanenſium adminiſtratio delata.

Joannis Pauli Sfortiæ in Mediolanenſem ducatum jura.

Joannis Pauli Sfortiæ obitus.

Cæſar, fato Franciſcum Sfortiam conceſſiſſe, Neapoli nuntio accepto, magnam inde capere moleſtiam præſetulit. Viduam neptem ad ſe proficiſci juſſam, omnibus grati animi ſignificationibus excepit. Senatui nihil magis curæ erat, quam ut Italiæ pax retineretur, neque ex Sfortiæ obitu novandarum rerum cauſæ inſurgerent; id vero eo potiſſimum obtineri, Inſubribus Duce dato, arbitrabatur: ſæpius Cæſarem ad pacem Italiæ conſervandam hortabatur: Principem titulis, atque inſignibus Mediolanenſis imperii decoraret, qui præſentis rerum ſtatus ſtudioſus, nihil communi otio, ac tranquillitati adverſum appeteret. Carolus nihil magis cupere, quam Italis Principibus, ac Venetis præſertim gratificari; quid

Veneti Cæſarem ad Ducem Mediolanenſē inſtituēdum hortantur.

1535 e re communi fore exiſtimarent, libere enunciarent. Patres multa, ne quem ſigillatim nominarent, permovebant, cum neque ſatis perſpectam Cæſaris voluntatem haberent, neque immatura cujuſpiam nuncupatione in aliorum Principum vellent offenſam incurrere; cum Franciſcus Galliæ Rex priſcum in Inſubres jus a Valentina Vicecomite deductum repeteret; atque inde haud obſcura bellorum initia eruptura inſpicerent, quorum fama cum in dies majora incrementa ſumeret: licet Cæſar cunctationibus Italos diſtineret, neque adeo facile præpotens in Gallia Ciſalpina imperium abjecturum conſtans fere omnium eſſet ſententia. Attamen petenti, ut jampridem Clementis obitu inſtauratum fœdus Bononienſe, denuo, defuncto Sfortia, renovaretur, Veneti adſenſere, atque iiſdem conditionibus percuſſere, Paulo Pontifici, ac Mediolanenſium futuro Duci ſe adjungendi facultate conceſſa; Pontifice de Venetis conquerente, quod Neapoli rem ad exitum perduxiſſent, quæ in adventum Cæſaris Romæ, ſe ipſo quoque præſente, tractanda fuerat.

Fœdus inter Cæſarem ac Venetos cõfirmatum

Interea Franciſcus Galliarum Rex veteri, neque ullis eventibus intermiſſo Mediolanenſis imperii potiundi deſiderio, arma movendi occaſiones quærere; luſtrare copias; undique ſocios, atque amicos ſibi aſciſcere non deſinebat. Venetorum quoque animos ſolicitare, ut vel priſcæ cum Gallorum gente amicitiæ memores, vel ingentibus præmiis, ac pollicitationibus illecti, veteris ſocietatis jura innovarent; atque ob eam cauſam Biovium, virum ſibi intimum, ut Senatus mentem exploraret, Venetias miſerat. Senatuſconſulto Regi ob illius propenſam in Rempublicam voluntatem gratiæ actæ: ceterum amantem pacis Rempublicam, præteritiſque bellis adhuc preſſam, & afflictam, in novos turbines ſe conjicere non poſſe; ea præſertim tempeſtate, qua Chriſtianorum Principum ſaluberrimo concordiæ vinculo animi jungendi forent, ut communibus conſiliis, ac viribus hæreſes nimium in chriſtianæ reipublicæ perniciem, ac peſtem ſeſe efferentes proſternerentur. Verum Franciſcum nulla impedimenta a concepta de imperio Mediolanenſi ſententia remorari poterant. Id ut

Franciſcus Rex Biovilli ad Venetos mittit.

tu-

tutius faceret, in Carolum Sabaudiæ Ducem primos belli impetus vertere ſtatuit, ut per illius fines expeditum ſibi in Italiam iter pararet; in quem complures inferendi belli cauſas præferebat: atque in primis quod Niceam, & Herculis Monœci portum, a Gallorum Regibus certa pecunia Ducibus oppignerata, flagitanti, ac perſoluta pecunia redimere contendenti reſtituere noluiſſet. Huc acceſſerat infenſus in eum animus, qui licet Franciſco avunculus eſſet, uxoris tamen Luſitanæ, quæ Joannis Regis, atque Iſabellæ Caroli uxoris germana ſoror erat, illecebris depravatus, aſſiduiſque fatigatus precibus, ab auctoritate, ac nutu Cæſaris totus pendebat. Itaque cum ad bellum omnia compoſuiſſet,

1535 *Franciſcus Rex in Sabaudiæ Ducem infenſus.*

M. D. XXXVI.

1536 *Philippus Sciabottus Allobrogum fines invadit.*

ANni proximi initio Philippus Sciabottus, *Admirallus*, ut vocant, Dux a Rege declaratus, Tranſalpinis oppidis quæ ad Allobrogum fines pertinent, nullo negotio potitus, Alpes tranſgreſſus, nonnulla Subalpinæ regionis oppida, Taurinum nempe, Foſſanum, Pinarolum, & Cherium occupavit; ac niſi, eductis Mediolano copiis, Antonius Leva cuncta diripientibus, ac vaſtantibus Gallis obſtitiſſet, Vercellæ quoque, atque potior Subalpinæ ditionis pars in Regis poteſtatem perveniſſet. Cæſar his rebus permotus, de bello adverſus Gallos gerendo maturius conſulere cœpit; ingenti cura delectus equitum, & peditum in Germania haberi juſſit; ne ullam in partem Helvetii penderent, ſed tantum belli ſpectatores eſſent, curabat. A Maria ſorore, quæ Belgio præerat, ad copias e Germania evocandas, Belgarumque, & Sequanorum equites inſtruendos, quantas maxime pecunias præſtare poſſet, flagitabat. Nam duplici præpotenti exercitu æſtatis initio ſe in Gallias irrumpere velle crebris, iiſdemque certis ſermonibus uſurpabat; hiſque de rebus, Venetias Roderico Davalo miſſo, Senatum certiorem fecerat, petieratque, ut copias, quibus ex fœdere nuper icto ad Mediolanenſe imperium defendendum obſtrictus erat, in promptu haberet. Itaque ut ſex peditum millium delectus Antonii Tifernatis, bellicarum machinarum præfecti, Babonis Naldi ducis, aliorumque ductorum haberetur,

Cæſaris bellici apparatus in Gallos.

Rodericus Davalus a Cæſare Venetias miſſus.

Venetorum decreta de militum delectibus.

1536 tur, Senatus juſſit: his quingenti levioris armaturæ milites adjecti; atque ut in Brixienſium finibus ad Aſulam oppidum convenirent, mandatum eſt; ut Ollio trajecto, Cremonæ urbi, cujus propugnandæ munus Venetis obtigerat, præſto eſſent: atque ob id Feltrius imperator e ſuis ditionibus Venetias evocatus eſt, ut quamprimum adventum in caſtra maturaret. Sed ob Joannis Lotharingi Cardinalis adventum, de quo mox dicetur, cum Sciabottus a belli cogitationibus, atque victoriæ, quam manibus tenebat, curſu ad pacis ſpem ſeſe convertiſſet, primoſque Gallorum impetus inhibuiſſet, reſtincto animorum ardore, languente militum ſolertia, ſubſtitiſſet, copiæ a Venetis coactæ ad propenſum illorum in Cæſarem animum, conſtantemque ad fœderis conditiones ſervandas voluntatem tantummodo valuere.

Urbinas Venetias evocatur.

Cæſar in Cardinalitii collegio de Franciſco Rege conqueritur.

Appetente vere, Cæſar Neapoli diſcedens, nonis aprilis Romam ingreſſus, ac quatriduum in urbe commoratus, in Cardinalium Collegio, in quo Paulus Pontifex ſolemni ritu amictus aderat, graviſſimam orationem habuit: multa vetera, atque recentia in Franciſcum Galliarum Regem exaggerans, quod Caroli Sabaudiæ avunculi ſui oppida in Tranſalpinis, & Subalpinis regionibus per ſummam injuriam occupaſſet, ut inde iter ſibi ad Inſubres invadendos tutum ſterneret, quos, ni ipſe vltro concederet, armis petiturus videretur: verum neque poſtulanti conceſſurum, neque paſſurum, ut Sabaudiæ Dux ſuis ditionibus exutus, diutius ipſius vires ad certiſſimam illi opem ferendam expoſceret. Hæc, atque alia adeo concitate, atque ex ardenti pectore verbis erumpentibus protulit, ut adderet, nolentem ſe ad bellum rapi, quo innocentes populi irarum, atque Principum indignati animi immeritas pœnas daturi eſſent: ad ſingulare certamen Franciſcum provocrare velle, ut illorum controverſiæ una eademque acri dimicatione definiretur. Tum vero Pontifex ad clementiam Cæſaris fervidam mentem quamleniſſimis verbis revocare contendit: neque enim ignarus quorſum acerrima hæc ſummorum Principum diſſidia proceſſura eſſent, ut aliqua concordiæ ratio iniretur, ſummopere laboraverat, atque ut Joannem Lotharingiæ Cardinalem Romam ea de cauſa mitteret, a Rege petierat. Is cum ampliſſimis de pace ineunda man-

Cæſar, Franciſcum Regē ad ſingulare certamen provocare ſe velle aſſerit.

mandatis, trajectis Alpibus, Taurinum profectus, Admirallo, ne ulterius arma proferret, ſuaſerat, ſpe haud modica exorta, ut inter armorum ſtrepitus pax eo lætior, quo minus expectata effulgeret : in id quoque adnitentibus Venetis, qui ſummovere bellorum incendia ab Italia cupiebant. Neque Cæſar a pacis ſtudiis averſus omnino videbatur, cum Carolo Engoliſmenſi Duci Mediolanenſe imperium beneficiario jure ſe traditurum ſignificaret. At ea res, petente Rege, ut Henrico Aurelianenſi Duci concederetur, ad exitum perduci non potuit : id apertis verbis Cæſare pernegante, ne Catharinæ Mediceæ uxoris obtentu, Mediolanenſi dominatu auctus, Hetruriæ quoque, atque Urbinatum ditionibus nova ſemper meditantem animum adjiceret. Itaque oſtentatæ parumper concordiæ conditionibus abjectis, Cæſar Roma diſcedens, per Hetruriam iter arripiens, luſtratis nobilioribus illius provinciæ urbibus, tandem Apennino trajecto, ad Aſtam urbem contendit. Ibi Foſſanum ab Antonio Leva expugnatum fuiſſe, Franciſcum Salaſſiorum Ducem a Gallo deficientem ad ſuas partes traductum invenit : ſummaque virtute, ac militari ſcientia clariſſimos quoſque duces ad ſe vocatos, in quibus eminebant Hernandus Toletanus Albanus Dux, Alphonſus Davalus Vaſtius Marchio, Ferdinandus Gonzaga, de bello adminiſtrando conſilia inire cœpit. Nam proſpero rerum initio accenſus jam omnino ſibi Gallias invadendas ſtatuerat, exploratam, & plane certam victoriam ſibi pollicitus, ſi Regem nihil hoſtile in ſuo regno metuentem, adhuc imparatum aggrederetur; qui Helvetiorum auxiliis deſtitutus, & Belgas in ſuos fines irrupturos pertimeſcens, minime in aciem deſcenſurus, ut juſto marte confligeret, videbatur. 1536

Cæſaris propoſitio de Mediolanenſi ducatu Engoliſmenſi Duci tradendo.

Foſſanum a Leva expugnatum. Salaſſiorum Dux ad partes Cæſaris accedit.

Cæſar itaque per maritimas Alpes, ac Tendanos colles cum copiis Provinciæ fines ingreſſus, a Savonæ portu Andrea Auria cum claſſe ſubſequente, primo impetu Antipolim urbem ultra Varum amnem cepit, ac diripuit. Mox nonnullis oppidis deditione in poteſtatem receptis, ad Aquas Sextias cum exercitu conſedit, pendens animi quonam potiſſimum, an ad Maſſiliam, vel potius ad Arelatum oppugnandum arma converteret; & in ancipiti conſilio cum haud paucos dies commo-

Cæſar in Provinciâ bellum infert. Antipolis a Cæſare capta & diruta.

1536 ratus esset, præclaræ gerendarum rerum occasiones effluxere. Nam Rex, qui repentino Cæsaris adventu commotus ea, quæ ad bellum necessaria forent, minime expedire potuerat, interea colligendi vires opportunitatem nactus, Lugdunum se contulerat; Germanorum, & Helvetiorum magnis coactis copiis, non modo ad sustinendos Cæsareanorum impetus, verum etiam ad bellum inferendum se comparaverat; ac Italicorum ducum ope, qui Mirandulana in ditione magnam militum manum coegerant, novos motus Genuæ moliebatur. Copiæ Cæsaris, quæ ad Aquas Sextias castrametabantur, multis incommodis vexari, ac fame laborare cœperunt, cui cum gravitas cæli accederet, & per militum vulgus morbi grassarentur, ita ut passim ob frequentia funera castra exhaurirentur, summis undique difficultatibus circumseptus, de invadenda Gallia consilia abjicere coactus, conatu Gallico frustratus, Genuam reversus est; cum Antonius Leva, paci semper adversus, turbidorumque consiliorum auctor, supremum in Gallia diem obiisset. Per eos dies Cæsar Fulgosius, qui tunc Veronæ cum ala leviorum equitum morabatur, cum Senatus injussu ad Gallicas partes fovendas Genuam contendisset, militari stipendio, ac dignitate exutus, perpetuo exilio a Senatu damnatus est, Francisco Galliarum Rege de Venetis plurimum conquerente, quod illius consiliis, & conatibus adversarentur. Cæsari Genuam adventanti quatuor oratores missi, Nicolaus Theupolus, Marcus Antonius Venerius, Marcus Antonius Cornelius, Antonius Capellius.

Franciscus Rex Lugduni vires cõtrahit.

Gallicarum partium milites in Mirandulano.

Morborum vis in Cæsaris castris.

Cæsar Genuam regreditur.

Antonii Levæ obitus.

Cæsar Fulgosius a Venetis exilio damnatus.

Veneti oratores ad Cæsarem.

Atque iisdem fere diebus Cæsar Petrum Gonzalum Mendozzam ad Patres misit, ut de belli eventu, de reditu in Hispaniam certiores faceret, propensumque ad pacem cum Gallo ineundam animum significaret: Regi trimestre spatium ad deliberandum statuisse, an Mediolanensi imperio Engolismensem Ducem, Christierna ex Francisco Sfortia vidua uxore accepta, præfici vellet; ni oblatam conditionem reciperet, Ludovicum Lusitaniæ Principem, aut Emanuelem Caroli Sabaudiæ Ducis filium Insubrum titulis decoraturum. Ea in re Senatus sententiam exquirere, & ad strictiora fœdera Italorum Principum flagitare, ut Italiæ pax, ac tranquillitas nullo hostium conatu labefactari, aut interturbari posset. Senatus a Me-

Petrus Gõzalus Mendozza, Cæsaris orator ad Venetos.

Cæsaris variæ propositiones de Mediolanẽsi ducatu conferendo.

a Mediolanenſi Duce nuncupando abſtinebat; novo ſe adſtringi fœdere, Bononienſi excepto, nolebat. Pontifex licet a Senatu de Cæſaris conſiliis, & quantis undique periculis Chriſtianæ res jactarentur, admoneretur; attamen ob Camertium negotium denuo ſuſceptum minime parem ad tantam rem conficiendam ardorem afferebat; quamvis Aſcanio Columnæ Cæſar Genua diſcedens Italicarum rerum negotia demandaſſet, cum medium inter Carolum, ac Franciſcum Paulus ſe futurum oſtenderet. Itaque Senatus acriori cura angebatur, quod ſuperioribus nova, atque acerbiora bella ſuboritura, eodemque præteritorum annorum clades revolvendas animadverteret; cum inteſtinis diſſidiis Ottomanorum quoque virium potentia, ac robur immineret, quos magnas undique copias cogere; claſſem triremium numero majorem inſtruere; in Chriſtianos expeditionem moliri, Byzantio nuntiabatur. Diſſentientes quoque, ac miſerrime de religione certantes, & in ſe invicem inſilientes Principes, ac populi exiſtebant; ut niſi labentibus, & prope ruentibus rebus opportuno aliquo remedio ſubveniretur, nobiliſſimas reipublicæ chriſtianæ partes teterrima peſtis invaſura foret. Quamvis enim Concilium a Pontifice indictum eſſet, Mantua civitate in id potiſſimum delecta, multis difficultatibus hoc ſummum afflictis rebus ſubſidium præpediebatur, ut Veneti avitæ Catholicæ religionis ſtudio incenſi Vicetiam urbem Synodo concelebrandæ tribuerint. Quibus tandem commotus, atque incitatus Pontifex, legatos in Galliam, & Hiſpaniam mittere ſtatuit. Auguſtinus Triultius ad Franciſcum; Marinus Caracciolus Cardinales ad Cæſarem proficiſci juſſi; qui de communi inter Chriſtianos Principes concordia; de fœdere adverſus Turcas iciendo; ac de concelebrando Concilio agerent. 1536

Cæſar rerū Italicarum negotia Aſcanio Columnæ demādat.

Concilium prius Mantuæ poſtea Vicetiæ indictum.

Pontificis legati ad Cæſarem & Galliæ Regem.

Variis, atque dubiis adeo caſibus humanæ res veluti inſano ludibrio miſcentis cuncta fortunæ jactantur, ut nil certum hac incerta mortalium viciſſitudine, totque incaſſum inſumptis laboribus videatur, dum illi, penes quos ſumma rerum poteſtas eſt, imperii augendi, ac reliquis dominandi inexplebili adeo cupiditate ducuntur, ut bella e bellis ſerendo in populorum perniciem, urbium cladibus, & provinciarum excidiis acerbos calamitatum omnium fructus, nullum tranquillitatis, nul-

1536 nullum otii, ac laborum præmium percipiant. Horum omnium non tam novitate mirandum, quam funeſtis, atque exitialibus cladibus deflendum ea tempeſtate ſpectaculum veſana concitati animi rabie Principes præbuere. Inde reſerata barbaris hoſtibus chriſtianæ reipublicæ viſcera; illecta, ac vocata ad certum noſtrum exitium Turcarum arma; & Reſpublica Veneta, in qua præter ceteros Principes pacis ingens ſtudium extiterat, eodem cum reliquis turbine rapta, ac disjecta eſt: & poſt triginta, atque amplius annos, quibus pace cum Ottomana gente fruebatur, difficile, & periculoſum bellum ſuſcepit; cujus initia, & eventus ſcribenti mihi, ut rei, quæ Patrum noſtrorum ætate geſta eſt, memoriam illuſtrem, paulo altius nonnulla repetenda ſunt, ut belli cauſæ, ac veluti ſemina accurate inſpiciantur.

Defuncto, ut diximus, abſque liberis Franciſco Sfortia, Inſubrum Duce, cum Veneti de Italiæ ſtatu vehementer ſolliciti eſſent, a Carolo, qui tunc Neapoli morabatur, petierant, ut ad præſentem Italiæ pacem, ſtatumque retinendum Mediolano Ducem daret. Cæſar nihil Italiæ pace antiquius ſibi eſſe; ea in re Venetæ Reipublicæ, aliiſque Italis Principibus gratificari velle certa adſeveratione pollicebatur. Inde de inſtaurando Bononienſi fœdere agere cœperat, quod ſtatim iis conditionibus, quæ Bononiæ pactæ fuerant, renovatum eſt; in quibus, ut ſex peditum millibus ad Ducem, quem Cæſar deſignaſſet, defendendum, atque interea dum novum Principem eligeret, ad præſentem Inſubrum ſtatum conſervandum Reſpublica obſtringeretur. Varie ea de re agitatum eſt; neque Cæſar, ut Carolum, tertium Franciſci Regis natum, Engoliſmenſem Ducem, Inſubrum titulo inſigniret, alienus videbatur. Verum rebus Italiæ compoſitis, Hetruria ad ſuas partes pertracta, Venetis ſibi fœdere adjunctis, cum nihil ſibi pertimeſcendum cenſeret, id ſecum ipſe immobili animi ſententia ſtatuerat, ut prædiviti, atque opulenta Inſubrum regione, vel ad Italiæ principatum retinendum, vel ad reliquas illius provincias ſubſidiis connectendas, ſitu valde opportuna, nullis caſibus exueretur; veritus, ne Franciſcus, ea parta, Genuenſium, & Florentinorum turbatis rebus, ſibi aditum ad Neapolitanum regnum invadendum patefaceret: itaque valido

cum

cum exercitu Provinciam ingreſſus, Galliæ regnum adortus fuerat. Quæ res ingenti adeo ira, atque indignatione Franciſci Regis animum incenderat, ut nihil, quod ad acerrimum hoſtem oppugnandum, ac proterendum ſpectaret, prætermiſſurus videretur. Venetos ſæpius adverſus Cæſarem ſolicitaverat, haud obſcura belli præmia pollicitus, modo ampliſſimi regni vires, ac ſocios oſtentando, modo, ne potentiæ Cæſaris nimium fiderent, ſuadendo. 1536 *Franciſci Regis adverſus Cæſarem conſilia.*

Sed cum eos nuper Cæſari fœdere ſociatos ſibi adjungere non poſſet, & abſque illorum ope Mediolanenſi imperio potiri difficile admodum fore animadverteret, rem antea per ſuos nuntios inchoatam denuo cum Suleimano agere cœpit, ut præpotentis Principis animum, ac vires in Cæſarem concitaret: quo duo potiſſimum ſe conſequi poſſe rebatur; alterum, ut Veneti, qui pacem cum Turcis colerent, ne ſibi infenſum Suleimanum redderent, atque in ſe ipſos illius arma laceſſerent, a Cæſare juvando abſtinerent; alterum, ut, claſſe ad diripienda Apuliæ loca emiſſa, Neapolitani regni incolas magno terrore concuteret, atque Caroli conatus ab Inſubrum imperio ad tuendum regnum Neapolitanum averteret. Itaque ad Suleimani mentem flectendam licet Joannes Foreſtus, ordinarius Regis legatus, omne ſtudium, atque operam adhibuiſſet, attamen quo vehementius elati Principis animum nova benevolentiæ, atque honoris ſignificatione mulceret, Seraphinum Gozium, Epidaurienſem, Byzantium proficiſci juſſit, qui una cum Foreſto nihil, quod ad Suleimani animum Regi conciliandum attineret, prætermiſere. Vires, ac potentiam illius mire extollere; peragratas triumphis provincias; devictos populos; remotiſſimas nationes cladibus afflictas; præferocis, ac victricis gentis impetus vel ad decus augendum, vel ad victoriæ ſpem maturandam certiori eventu niti non poſſe, quam ſi ad nimiam Imperatoris potentiam moderandam, & coercendam, quæ jam cunctis pertimeſcenda immineret, adhiberentur: haud difficile immenſis Suleimani viribus futurum, claſſe Neapolitanum regnum invadere, parum ad vehementiores bellorum impetus ſuſtinendos inſtructum; populos ſuperbæ dominationis Hiſpanorum pertæſos, ac rerum novarum cupidos; facili ex Epiro ad

Seraphinus Gozius a Gallis Byzantiū miſſus.

Gallorum cum Suleimano adverſus Cæſarē officia.

Hy-

1536 Hydruntem maris trajectu exercitus ad certam prædam ituros. Hæc, atque alia Gallici oratores, ut Suleimani iras in Cæsarem acuerent, differebant; quæ cum ab Ajace, & Luphtibejo, quorum ingens erat auctoritas, exciperentur, insito Christiani nominis odio perciti, in aures, atque animum Regis instillabant, ut præclaro suorum majorum exemplo, qui eximias de Christianis victorias retulissent, arma victricia in eosdem converteret; Albægrecæ, Rhodi, Pannoniæque trophæis nova decora adjiceret; Caroli fastum, atque arrogantiam contereret; ad Italiam invadendam invitari ducum consiliis, militaribus vocibus; ac fato prope ipso admonente, trahi; Salentinorum extremam illius regionem, a conspectu Epirotici litoris parvo maris tractu sejunctam, exiguo labore occupari posse; nondum sexaginta annos effluxisse, cum abavus Mahumetes, Hydrunte capto, universam Italiam summo terrore affecisset; quo tempore, nisi præpropero ereptus fato invictus Imperator haud dubiam spem adventantis victoriæ corrupisset, magna ad totius Europæ imperium fundamenta jecisset. His purpuratorum suasionibus Principis animus supra gentis superbiam gloriæ cupiditate incensus, vehementer commovebatur, atque ab Asiatico bello, quod, longo terrarum tractu emenso, per invia, saltuosa, ac deserta loca exercitus ductando, conficiendum erat, ad Europeum se convertit; cum præsertim potentissimum Christianum Regem suam opem adversus Christianorum Imperatorem obnixe petentem, aspernari, regiæ suæ dignitatis, qua supra cunctos mortales inani opinione se tolleret, minime esse censeret. Itaque Gallicis legatis pollicetur, cum primum anni tempus ad militares actiones obeundas se aperuisset, classe, ac terrestribus copiis Byzantio eductis, adversus Cæsarem arma illaturum.

Ajax & Luphtibejus Suleimanum in Christianos incendunt.

Suleimani decretum de bello Cæsari inferendo.

At quoniam complura de Turcarum rebus nobis erunt postea dicenda, admonet hic locus, ut de illorum initiis, institutis, viribus, bellandi genere brevibus nonnulla attingamus. Constans opinio est, Turcas a Scythis, qui nulla stabili sede, nullis oppidis patentes campos vage ac sparsim trans Tanaim amnem incolunt, originem duxisse. Huic rei fidem facit, quod initio Pontum atque Cappadociam ingressi, exinde ad reliquas finitimas regiones transiere: huc accedit vitæ morumque

Turcarum origo & incrementum.

que ſimilitudo, corporis habitus, & cultus, equitandi, ſagittandique ratio, communis quædam ac patria rei militaris diſciplina (quodque omnium maxime argumento eſſe poteſt) linguæ ejuſdem uſus, loquendique cognatio. Hi primum parva manu latronum more, paſſim excurſionibus propinquas regiones deformantes, ignobile nomen ſortiti, confluentibus ſubinde ad prædæ famam multis mortalibus, opportunis quibuſdam montibus, clauſtriſque, unde faciles irruptiones fieri poterant, occupatis, adeo excrevere, ut, auctis viribus, ſublatiſqu animis, æquo marte adverſus finitimos de agrorum poſſeſſione decertarent; ac mox ſive Græcorum negligentia, ſive humanarum rerum fatali quadam lege, vel potius Divino, a quo regna atque imperia de gente ad gentem transferuntur, nutu, adeo celeri curſu ad eximiæ potentiæ culmen pervenere, ut Pontum non modo & Cappadociam, verum etiam Galatiam, Bithyniam, Pamphiliam, Piſidiam, utramque Phrygiam, Cilices, Cares, univerſamque eam Aſiam, quæ minor vocatur, uſque ad Ioniæ, & Græci maris litora, dum alios alii duces, & varia auſpicia per factiones ſequuntur, in ſuam poteſtatem redegerint. Donec trecentis abhinc circiter annis Ottomanus quidam, neque magni cenſus, neque clari inter ſuos nominis, gregariorum militum manu collecta, in ſeditionem verſus, graſſari paſſim, vaſtare, prædabundus excurrere, nec tantum Chriſtianis hoſtis, verum ſuæ quoque gentis hominibus infeſtus, cuncta diripere cœpit. Atque ex domeſtico bello, inteſtiniſque diſſidiis occaſionem nactus, aſcitis undique, qui prædæ, & rapinarum cupiditate, ceteroſque opprimendi tetro, & inſano deſiderio flagrabant, eam brevi auctoritatem, nomenque ſibi comparavit, ut oppida aggreſſus, alia vi caperet, alia deditione ſubigeret, nonnulla ad metum ceteris incutiendum everteret. 1536

Ottomano vita functo, Orchanes filius ſucceſſit, qui auſis, dominandique cupiditate patri non inferior, diſciplinæ rei militaris gloria eminentior, non modo inchoatum imperium auxit, ſed illius latius provehendi fundamenta liberis reliquit. Horum natu major Suleimanus Baſſa, dum pater adhuc viveret, * qui atque inter Græcos de ſucceſſione Imperij diſceptaretur, ab altero ex Aſia accerſitus, cum exercitu primus omnium Helleſpontum trajicit, enervatiſque dimicantium inter

ſe

1536 ſe viribus, integer feſſos, fractoſque adoritur; Callipolim oppidum in Cherroneſo ad Helleſponti fauces ſitum occupat. Ex humanis vero ſublato duobus menſibus ante patris obitum, Amurathes, alter frater, imperium obtinuit, qui ſtrenue atque proſpere in Europa, & in Aſia rem geſſit, Adrianopolim occupavit, & magnam Thraciæ partem ſubegit. Cum autem bellum Serviæ Deſpoti ſævum intuliſſet, copiis ejuſdem non ſemel profligatis, tandem per fraudem in caſtris cæſus, Bajazetem, & Jacupum filios poſt ſe reliquit. Jacupo procerum conſiliis interfecto, ne qua inter fratres contentio oriretur, res univerſa ad Bajazetem rediit, qui brevi Thraciam omnem, Theſſaliam, Macedoniam, Phocidem, Bœotiam, Atticam ſibi adjecit. Sigiſmundus, ſuperioris Pannoniæ Rex, ac Imperator, Danubium amnem cum exercitu tranſgreditur; verum priuſquam univerſis collectis copiis, atque ex ordine militari inſtructa acie cum hoſte manum conſereret, tumultuoſe fuſus caſtra, atque impedimenta relinquere cogitur, acriterque hoſte inſequente, in fugam converſus, vix, parvo lembo Danubio trajecto, evaſit. Exinde inſtauratis, & confirmatis animis, Turcæ audaciores, efferacioreſque facti, majora agitare, ac moliri cœperunt: nam Bajazetes Byzantium diuturna adeo, ac difficili obſidione vexavit, ut Calojanes Imperator ſubſidia a Chriſtianis Principibus imploraturus in Italiam, atque in Galliam proficiſceretur; dum interea reliqui cives fame preſſi, & ſubſidiis deſtituti, acrius undique urgentibus, & circumfrementibus barbaris, de deditione, nulla ſpe ſalutis ſibi relicta, cogitarent: quod procul dubio contigiſſet, niſi Tamerlanes Scytarum Rex, qui torrentis in morem prævalidis ſtipatus copiis, citato curſu devolvebatur, Bajazetem in Aſiam revocaſſet, collatiſque ſignis, ingenti edita Turcarum exercitus ſtrage, viciſſet, victum in poteſtatem redegiſſet; in qua captivitate non multo poſt exceſſit. Ex filiis Muſtaphas unus in acie cecidit, reliqui patris ob calamitatem alii alio fugerunt: tandem, rebus compoſitis utcumque, Suleimanus primus regnum eſt adeptus, qui dum res priſtinum in ſtatum reſtituere aggreditur, a Muſa fratre bello petitus poſt biennium interiit. Muſæ poſtea, cum quadriennium prope exegiſſet, Mahumetes primus frater bellum intulit, imperioque dejectum ob-

obtruncari juſſit. Is virtute non modo, & armis, verum aſtu, ac technis Turcicas res vehementer auxit; Flaviis, ſive Flavis, ſic enim appellari volunt Valachi, ferociſſimis, & bellicoſiſſimis trans Danubium, Euxinum verſus mare, late imperantibus, crebris excurſionibus labefactatis, gravia tributa impoſuit; Turcarum Regulos nonnullos in Aſia vi oppreſſos ditionibus exuit. Eo extincto, Amurathes ſecundus patriis fretus opibus, ac viribus, Theſſalonicam Græciæ civitatem vi captam, expugnatamque diripuit; Aetoliam, atque Epiri partem occupavit; multa Illyricorum oppida vel deditione, vel armis ſubegit, devicto ad Varnam Ladislao Sarmatiæ Rege. Summa cum reipublicæ chriſtianæ jactura formidoloſior effectus, Corynthiacum iſthmum (*Hexamylum* vulgo vocitatum) expugnavit, atque evertit; inde in Peloponneſo aditu patefacto, Græcos calamitatum variis generibus afflixit, oppidis captis, ad prædamque militibus expoſitis, ingenti illis imperata pecunia, pacis leges præſcripſit. Mahumetes ſubinde filius hujus nominis ſecundus Byzantinam expeditionem diu animo meditatus, caſtello prope litus ad Boſphori oſtium, mira diſſimulatione uſus, incredibili celeritate extructo, atque munito, fœderum religione ſpreta, bellum Græcorum Imperatori terra, marique intulit. Poſt quartum & quinquageſimum diem, extrema edita pugna, Conſtantino Paleologo confoſſo, principibus, optimatibuſque viris (qui mos feræ gentis eſt) miſerandum in modum fœde jugulatis, celeberrima totius orbis urbe eſt potitus. 1536

Exin Turcarum vires ejuſmodi incrementa ſuſcepere, ut Chriſtianis Principibus deinceps metuenda, & formidanda extiterint. Byzantio enim occupato, quo nulla toto terrarum orbe civitas opportuniore loco ſita eſt, magna reliquis Ottomanicæ genti ad gloriam, atque imperium augendum opportunitas acceſſit. Quemadmodum ſuperius etiam a nobis memoratum eſt, ut modo ſi maritimum Turcicarum ditionum ambitum inſpicias, ab Illyrici, quos cum Republica habent, finibus in Epirum procurrant; Peloponneſi, & Græciæ litora legendo Byzantium uſque, centena millia paſſuum vicies emenſi perveniant. Inde Euxini maris circumflexu uſque ad extremos Europæ fines provehuntur. Eadem maris vaſtitate uſque in Aegyptum ad Nilum amnem, quo Aſia ab Africa ſejungi- *Turcarum imperium, opes, & ritus.*

tur,

1536 tur, extenduntur. Africæ vero litora excurrendo univerſum eum tractum, qui uſque ad Gaditanum fretum protenditur, paucis quibuſdam, quæ Hiſpaniarum Regi parent, exceptis oppidis, Turcæ poſſident, qui ſane univerſus circuitus octogies centena millia paſſuum complectitur. Neque minori ambitu terrarum, qui a Turcis poſſidentur, tractus patent; nam licet penitiora Africæ non attingant, atque a Lepti Alexandriam verſus deſerta habitatoribus loca inſpiciantur, uberrimi tamen, atque feraces ſunt Aegypti agri, imperiique Turcici fines adeo ſeſe efferunt, ut oceanum uſque auſtralem pertingant, atque a rubro mari per Adeni, & Gemeni regna ad Euphratem fluvium, atque ad oſtia Tigridis in Perſicum ſinum influentis porrigatur. Latiſſimos vero ad Tigrim limites cum Perſis habent, propius ad Caſpium mare accedentibus: exinde Albanis, Colchis, atque aliis nationibus finitimis terminos uſque ad Tanaim, qui Aſiam ab Europa diſterminat, protendunt. In Europa vero cis, atque ultra Danubium Turcarum ditiones protrahuntur. Pannoniæ, Crovatiæ magnam partem obtinent, Caniſiaque his noſtris temporibus capta, quatuor dierum non amplius itinere ab Italia diſtant.

Tot maris, ac terræ tractus Turcarum Regis parent imperio, quod nullis coercitum legibus in ſubditos exercet, perque præfectos, qui *Begliebergbi* vocantur, adminiſtrat; ii viginti numero, plures modo cenſentur. Maris præfectus accedit, qui maritimis oris, atque inſulis præeſt. Navalibus, ac pedeſtribus opibus mirum in modum Turcæ pollent: centum ac quinquaginta quinque millia equitumalunt, quorum octoginta millia in Europæ finibus, ſexaginta in Aſia continentur, *Spachi* eorum lingua vocitantur; iis agri (*Timaros* dicunt) tribuuntur, ex quorum proventu equos in bellum expeditos ſuſtentare queant; neque ob id quidquam de regiis theſauris decedat; reliquis autem, qui millia quindecim cenſentur, ære publico ſtipendia ſolvuntur. Pedeſtrium copiarum robur in prætorianis, qui *Janizzeri* vocantur, militibus ſitum eſt; duodecim circiter millium numerum efficiunt; horum fortitudine, ac bellica virtute ingentia Turcæ facinora edidere. Incredibili cura educantur, atque a teneris annis militaribus ſtudiis aſſueti, corpus laboribus, animum ſpernendis periculis,

ad

ad præclara quæque audenda promptum, atque expeditum aſ- 1536
ſuetudine nanciſcuntur. Præfectum illorum *Agam* dicunt; per varios militiæ gradus evecti ingentes divitias, & auctoritatem ſibi comparant, ut ſupremas quandoque dignitates adipiſcantur. Ante Byzantium captum nullum Turcis maritimarum rerum ſtudium, nulla diſciplina; mox cum ad amplificandum imperium, maritimum quoque robur neceſſarium eſſe animadverterent, navalia extruxere, in quibus magnum triremium, atque aliorum navigiorum numerum compingi, & inſtrui curarunt, quæ ad ea conficienda requiruntur, eorum regionibus abunde ſuppeditantibus, cum e ponto Euxino incredibilis lignorum copia ſuppetat. Verum neque præfectorum, nautarumque virtute, neque navigiorum forma, neque remigum, & epibatarum militum uſu cum noſtris comparandi ſunt. Tria porro hominum genera Turcicas ditiones incolunt, Aſiam, atque Africam *Muſulmani*, ideſt recte ſentientes (ita enim Turcæ vocari volunt) licet in ea Mauri numero præſtent. In Europa plerique Chriſtiani ſunt, in quos ita ſæviunt, ut intoleranda quæque perpeti coacti, prorſus deſperati vitam agant, neque bello, aut pace ad ulla publica obeunda officia vocentur, iis tantum adhibitis, quibus ſtipendia publica conferuntur: quo militiæ genere ſi exuantur, ægre novos delectus, vel ſupplementum copiarum addere valeant: hoc ſane incommodo Chriſtiani Reges, ac Principes eximuntur, cum ex frequentiſſimis regionibus, ingentique multitudine refertis innumeri, claſſico concinente, ad ſtipendia accipienda convolent.

Ceterum, quod magis mirere, illud eſt: tantam, tamque immenſam imperii molem iis hominibus inniti, qui ſacroſanctæ chriſtianæ religionis myſteriis a ſui ortus primordiis initiati fuere: penes hos arma ſunt, ab iis regna, & provinciæ adminiſtrantur. Illud enim ex priſca conſuetudine inolevit, ut quotannis fere per provincias mittantur, qui adoleſcentes ex Chriſtianis parentibus prognatos deligant, quos nonnunquam a patrum complexu, matrumque ſinu per vim, inaudito crudelitatis exemplo, abſtractos, Byzantiumque abductos, illecebris, ac præmiorum propoſita ſpe, ad ſuæ religionis inſtituta allicere contendunt; ni obtemperent, ſæpe invitos

1536 circumcidunt, atque Chriſti ſacra ejerare cogunt. Accidit præterea, ut vel devictis, ac domitis provinciis, vel terra, marique prædabundi excurrentes, multos mortales captivos efficiant: iiſdemque artibus tenella ætate ephebos in ſuam ſectam pertrahunt, atque ex iis, qui præclara indole indicia futuræ virtutis præſeferunt, ſæpius Regi dona exhibentur. Ex omni numero ſelecti, quos vel oris decus, ac pulchritudo, vel membrorum firmitas, atque artuum robur ad certum egregie factorum decus ortos ſignificant, intra ſepta regia educantur; pro cujuſque virtute in ſpem ampliſſimarum dignitatum aluntur, atque ad primum *Viſiratum*, qui poſt Regem ſummus honos habetur, adſpirante fortuna, extolluntur. Qui vero inferioris notæ, cum quintum ac vigeſimum annum attigerint, ex iis prætoriani milites, *Janizzeri* nempe, eliguntur; neque præter hujuſmodi hominum genus, alii ad honores, ac ſtipendia regia admittuntur, licet poſterioribus temporibus vel gratia, vel pretio nonnulli ex indigenis Turcis ad militaria munera, atque ad gubernacula provinciarum pervenerint. Sed quemadmodum arma, atque imperitandi ratio penes eos eſt, qui olim Chriſti ſacramenta ſuſceperant, ita quæ ad ſectam, ac leges pertinent, ab iis, qui eorum religionem cum lacte hauſerint adminiſtrantur. Ex quorum genere templorum, ac fanorum, quas *Meſchitas* vocant, ad religionem procurandam rectores, ac æditui deliguntur. Eorum filii cum primum adoleſcere cœperint, legem, quæ *Alchorano* continetur, edocentur; inde juri populis dicundo in oppidis, atque civitatibus conſtituuntur. Exequendi jus ad eos, qui arma tractant, ſpectat, caput ac princeps religionis *Muphtis* eſt, a Rege delectus; is magnam auctoritatem obtinet, ſummaque in exiſtimatione eſt: illum tanquam oraculum adeunt. Præcipiendi atque imperandi expers cum ſit, cuivis tamen ex lege illum conſulere licet, ſtrictim re expoſita, quid juris, atque æquitatis, exquirere: qui perbrevi reſponſo (& *fa* appellant) quid cenſeat, ſignificat: tantumque in eo ponderis eſt, ut illi contradicere ſit nefas. Graviſſimis de rebus quæ ad ſummam imperii pertinent, Rex, juſtitiæ, ac religionis opinionem affectans, ab illo ſententiam

tiam poſcit, ut religione tactos ſubditos ad ea, quæ animo meditatur, conficienda facilius flectat; licet is aſſentando plerumque propenſionem illius explorans, quo mentem inclinare perceperit, ei ſententiæ adhæreat; quam etiam, ſi ita conducere videatur, probabili cauſa inventa, immutare ſolitus eſt, eodemque intendit, quo cupido Regis inflectitur. Pauca hæc de Turcarum origine, inſtitutis, moribus dixiſſe ſat ſit. Nunc inſtitutum ad opus redeamus. 1536

Cum Suleimanus, gloriæ avitæ æmulus atque heres, Gallicis rebus opem ferre ſtatuiſſet, quo, Cæſaris potentia depreſſa aut valde imminuta, nanciſceretur aliquam opportunitatem ad Italiam, aut etiam Germaniam armis invadendam, in eo Galliæ Regis legatis ſuadentibus; enixe laborandum duxit, ut Venetos ab amicitia, ac fœdere cum Cæſare inito ſejungeret. Janusbejum regium interpretem (*Dragomanum* a Turcis dictum) Venetias miſit, qui Senatui exponeret, ingenti cum terreſtri exercitu, tum claſſe Byzantio moturum: Patres hortari, ut, quibus ille ſocius, vel hoſtis eſſet, eoſdem ſociorum, atque hoſtium loco haberent; ſe quæ ad Venetos ſpectarent inviolata, integraque conſervaturum; in eadem, quam cum Republica hactenus pacem coluerat, permanſurum. Hæc Suleimani legatio vehementer Senatum perturbavit, cui ſatis exploratum erat, quorſum Patrum animi pertentarentur, quibuſve impulſoribus ea decreta legatio fuiſſet. Ac ſane quamvis juſta indignatione commoverentur, quod inſueta, atque inexpectata liberæ civitati ea petitio fuerit; attamen veteri prudentia iracundiam ſe ſe efferentem cohibere, ac moleſtiam inde perceptam premere cum ſatius ducerent; re mature diſceptata, ac diſcuſſa, paucis, gravibuſque verbis Senatuſconſulto reſponſum eſt: cum omnibus gentibus pacem ſibi, atque amicitiam intercedere; eandem cum Ottomanis Principibus per multos annos conſtanter ſervaſſe; vigere idem in Senatu erga pacem cum Suleimano ſtudium, ut majori declaratione minime ea in re opus eſſet. Reſponſum hoc haud graviter tulit Suleimanus, quippe qui multa, eademque illuſtria virtutis ſemina animo reconderet, ingeniumque in æquitatem propenſum, atque ad juſtitiam proclive ſortitus eſſet. Verum non deerant, qui amicum Principem in Rempublicam extimularent, oc-

Janusbejus Suleimani legatus ad Venetos.

Senatus reſponſum.

1536 *Veneti mercatores & eorum mercimonia a Turcis intercepta.* *Alexandri Contareni navis a Turcis capta.* *Decumæ Turcis Venetis mercatoribus impoſitæ.*

caſioneſque maligne quærerent, quibus infenſum Venetis redderent, ac ſenſim ad bellum aperte cum Republica pertraherent. Inde nonnulli Veneti mercatores, qui negotiorum cauſa Byzantii, atque in aliis Ottomanici imperii locis morabantur, falſorum criminum obtentu, in carceres detrudi juſſi, eorum bona fiſco adjudicata. Alexandri Contareni navis variis, iiſdemque pretioſis onuſta mercibus, non longe ab inſula Cypro, cum falſo piraticam dicerent, a Rhodienſibus triremibus capta. In Syria decumæ mercimoniis, quæ a Venetis aſportarentur, impoſitæ: literæ Nicolai Juſtiniani, Reipublicæ apud Suleimanum legati, haud ſemel reſignatæ. Quæ omnia a Turcis fieri compertum erat, quod Rempublicam fœdere cum Cæſare infeſtiſſimo illorum hoſte adſtrictam eſſe moleſte ferrent; ob idque Muſtaphas, præcipuo inter purpuratos loco, haud obſcuris verbis eam ob cauſam Venetos iratum Suleimanum experiri, illius vires, atque impetum merito in ſe provocaſſe ſignificaverat.

Thomas Mocenicus extra ordinem ad Suleimanum orator.

Hæc alieni, atque hoſtilis animi haud dubia argumenta Patres magnopere commovebant, graviſſimique belli onus Reipublicæ incumbere providebant; quamvis eodem tempore Thomas Mocenicus extra ordinem legatus ad Suleimanum, ut partas illi in Perſide victorias gratularetur, miſſus, perhumaniter habitus fuiſſet, atque Ajax illi inclinatum ad veterem amicitiam ſervandam Suleimani animum teſtatus eſſet: modo paribus, ut decebat, officiis propenſæ in illum Reipublicæ voluntatis ſigna ederentur; quam ſemel pollicitus eſſet fidem nunquam fallere conſueviſſe; quæ adverſus mercatores, ac Venetorum navigia acta fuerant, ea injuſſu Principis contigiſſe. His per literas Byzantio miſſas intellectis, in ancipiti rei exitu ambigui Patres verſabantur; hinc injurias illatas non obſcura belli indicia, inde benevolentiæ ſigna in Thomam Mocenicum legatum, & Ajacis de pace ſermones æſtimantes: cum pleriſque veriſimile non videretur, Suleimanum, qui Principum Chriſtianorum vires, ſtudiaque optime noſſet, præcipiti conſilio bellum Venetis inferendo, adverſus ſe duas claſſes incitare, ac Rempublicam, quam amicam habebat, ſimul cum Cæſare hoſtem experiri velle, quæ per triginta ſex annos pacem cum Turcico imperio conſtanter ſervaſſet, atque in neutram inclinando partem, æquabili temperamento ita ſe geſſiſſet, ut nulla inde Otto-

ma-

manis Principibus damna, aut incommoda perveniſſent. Sed nondum vulgata Suleimani expeditione, multa non in vulgus modo, ſed inter prudentes, ac rerum humanarum haud ignaros variis ſermonibus diſpergebantur; nonnullis in regnum Neapolitanum arma comparari; aliis in Adriaticum ſinum claſſe immiſſa, Segniam petiturum dicentibus. Neque deerant, qui crederent, Chariadeni ſuaſionibus, atque impulſu ad delendam ignominiæ notam ſuperiori anno a Cæſare in Tunetana expugnatione ceptam, in Africam univerſum belli apparatum effuſurum. Plerique bellum adverſus Venetos moturum minime vana adſeveratione ajebant; Corcyramque inſulam, maritimis rebus olim florentem, atque ad invadendam Italiam loco opportuno ſitam, oppugnaturum. 1536

M. D. XXXVII.

INſigne ineuntis anni M. D. XXXVII. exordium immane Laurentii Medicei facinus effecit, quo Principi optime de ſe merito & propinquo necem, hoſti vero longe infeſtiſſimo principatum, ſibi tandem perniciem imprudenter conflavit, cum decus intempeſtive ac dementer peteret reſtituendæ priſtinæ Florentiæ libertatis. Nam gratia, qua maxima pollebat, turpiter abuſus, aſſentatione fœdiſque obſequiis Ducem Alexandrum in obſcœna flagitia & fraudes inductum ſibi ita devinxit, ut inſidianti caput ſtolide committeret. Rei geſtæ ſeries celebris eſt, atque pervulgata, & a ſcriptoribus multis prodita memoriæ; hæc pauca memoraſſe ſatis mihi fuerit ad propria eademque graviſſima multum feſtinanti. Cum de bellico Turcarum apparatu fama augeretur, triremes, atque omnis generis navigia aut ædificari, aut farciri, ut ad trecentorum numerum acceſſura viderentur; machinas ad bellum opportunas, atque in primis ad expugnanda oppida, atque urbes accommodatas, ſedulo inſtrui; commeatus ſtudioſe colligi; Græciæ ſummum præfectum, quem *Belgierbegum* Turcæ vocant, Byzantio profectum, ad Scopiam Macedoniæ urbem, quam Heracliam Sinticam fuiſſe nonnulli affirmant, perveniſſe; magnum undique militum numerum cogere, Suleimanoque caſtra parari; 1537

1537 rari; illum veris initio Aulonem venturum, qua in urbe panis nautici ingens in classis usum copia parabatur. Senatus cum barbarorum fidem jamdiu suspectam haberet, non amplius cunctandum ratus, totum se ad belli studia convertit: delectus militum haberi; ditionis maritimæ oppida majoribus præsidiis firmari; tormentarium pulverem, commeatus, quæque ad hostium impetus sustinendos necessaria, atque opportuna viderentur, quamprimum mittenda curavit: in peramplo navali, quod egregio, ac prope stupendo opere exædificatum, magnum navigiorum, atque omnis generis fabrorum, & artificum numerum, qui publico ære aluntur, continet, intentiore cura veteres triremes refici; novæ ad quinquaginta numerum ædificari; majoresque triremes, præcipuum belli pondus, summa solicitudine instrui, ut centum triremes in usus belli adornarentur, decretum. Classis imperator Hieronymus Pesareus deligitur; pecunia summo studio conquiritur; atque ut privatis opibus ad patriam juvandam aliquo honoris præmio cives divitiis florentes allicerentur, tres divi Marci Procuratores creantur, Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius: singuli duodecim aureorum millia in ærarium congessere. A Pontifice ex sacerdotiorum decumis ducenta aureorum millia petita, ab eodem varias nectendo moras dilata. Artificum civitatis collegia certum remigum numerum in armandas triremes tribuere jussa: oppidis, quæ Veneti ducatus limitibus comprehenduntur, triremes imperatæ; Clodiensibus binæ, trierarchorumque eligendi jus concessum; Lauretanis, atque iis, qui Caput aggeris incolunt, totidem; Murianensibus, adjacentibusque parvis insulis itidem duæ. Atque ut magnarum rerum negotia exactiori indagine, ac maturiori prudentia discuterentur, majoribus Præconsultoribus tres adjecti fuere, quos *Adjunctos* vocarunt: magistratum primi iniere Thomas Mocenicus, Nicolaus Bernardus, Marcus Antonius Cornelius, longo rerum usu inter insignes Senatores connumerati. Auxiliis ab humana ope, atque industria petitis, vetere, ac religioso Reipublicæ instituto ad Deum Optimum Maximum ac superos versæ mentes; ad templa tota civitate supplicationes habitæ; in pias preces cunctis civitatis

Veneti apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.

Hieronymus Pesareus classis imperator.

Andreas Capellius, Hieronymus Bragadenus, Jacobus Cornelius Procuratores.

Veneti decumas a Pontifice petiit.

Præconsultores a Senatu aliis adjecti.

Supplicationes Venetiis habitæ, & frumenta egenis tributa.

tis ordinibus effuſis, egentibus religioſis viris frumenti ſeſtarii ad quadringentos ex publicis horreis tributi. 1537

Cæſar eodem tempore gravi cura cum Neapolitano regno, ac Siciliæ, tum Africanis rebus proſpiciendum ratus, magnam Hiſpanorum militum manum in Italiam traduxerat; Andreæ Auriæ claſſis præfecto mandaverat, ut quanta poſſet diligentia triremes in omnem belli aleam pararet, ac quamprimum Neapolitanas, Siculas, & Melitenſes ſibi adjungeret. Verum multa in id tempus inciderant, quæ Cæſarem variis curis diſtractum, ne cunctos nervos in Turcicum bellum intenderet, remorabantur. Nam cum Alphonſus Vaſtius, magna vi fere omnibus iis oppidis expugnatis, quæ ſuperiori anno in Subalpinis Galli ceperant, Taurinum, quod reliquum erat, oppugnaret; debilitata, ac prope everſa ſuorum fortuna permotus Galliarum Rex, incredibili celeritate coacto Germanorum, Helvetiorum, atque Italorum exercitu, Lugdunum ſe contulerat: inde Henrico filio cum Momorantio, expeditaque copiarum parte præmiſſo, ipſe cum Germanorum circiter ſeptem, Helvetiorum ſex, Italorum quatuor millibus ſubſequebatur, præter Vaſcones, ac Gallos, ſuccedente graviori equitatu, atque bellicis machinis, Alpes quamprimum tranſgreſſurus. Quibus Regis conatibus ut Cæſar obviam iret, illumque ab Italia invadenda revocaret, in Belgio ingenti numero copias tum pedeſtres, tum equeſtres cogi juſſerat, ut ab ea parte finitimas Galliæ regiones aggrederetur. Huc quoque acceſſerat, quod Regem Genuenſe bellum moliri percrebuerat; qua ex re illius Reipublicæ cives perterrefacti, diſceſſum Auriæ cum ſuis triremibus in ea univerſæ urbis trepidatione, ac periculo permittere nolebant.

Alphonſus Vaſtius Taurinum oppugnat. Franciſcus Rex Lugdunum profectus copias colligit. Cæſaris bellici apparatus in Belgio.

Suleimanus Byzantio egreſſus, Thracia peragrata, ac Macedonia emenſa, Scopiæ parum commoratus, per Albanos arrepto itinere, cum univerſo exercitu ad Aulonem pervenit. Nec multo poſt Luphtibejus, & Aheneobarbus cum claſſe ab Helleſponto egreſſi, Maleæ promontorio ſuperato, ad Ficerium, oræ Leucadiæ portum, perennibus fontibus valde aquationibus opportunum, ſubſtitere. Trecenta, atque amplius navigia numerabantur, in quibus ducentæ ac viginti tri-

Suleimanus ad Aulonē exercitum ducit. Luphtibejus & Aheneobarbus cum claſſe ad Leucadem.

1537 remes ; reliquæ biremes , myoparones , atque alia minora navigia : militum extra ordinem ad decem millia , qui duodecim præfectis , quos *Sangiacos* vocant , parebant , ac quatuor prætorianorum millia (*Janizzeros* appellant) cenſebantur . Univerſæ claſſi Chariadenus præerat ; penes Luphtibejum , utpote qui Suleimani perſonam ſuſtineret , illiuſque vexillum geſtaret , ſumma conſiliorum , ac rerum erat . Cum adhuc incertum eſſet , in Neapolitanum regnum , an in Venetos terreſtris , maritimique belli moles incumberet , quiſque ſuis rebus conſulere ; omnes barbarorum motus interiori cura obſervare ; nec dum certa expedire , aut inire conſilia . Auria Genua ſolvens , Centumcellas prætervectus , cum pontificias triremes adhuc inſtructas non inveniſſet , in Mamertinum fretum ſe contulerat , ut ex Neapoli , Sicilia , atque aliis ex oris triremes , quas præſtolabatur , cogeret : cum vero neque viribus , neque numero par ad certamen cum hoſte ineundum eſſet , cum ſelectis triremibus , reliqua claſſe relicta , in altum provehi , ac quotquot poſſet , Turcarum ditionibus incommoda , & damna inferre ſtatuit .

Andreæ Auriæ conſilium de incommodis Turcicis ditionibus inferendis.

Veneti cum primum claſſem Turcicam Methonem attigiſſe , atque Peſareum imperatorem ad Corcyram perveniſſe intellexerunt , inter ambiguas belli , & pacis ſpes , quidnam potiſſimum decernerent , quidve Peſareo mandarent , non ſatis expedire poterant : venientine , ut ferebatur , in Adriaticum ſinum Chariadeno Corcyræ cum tota claſſe ſubſiſteret ; an anteverſo itinere triremes Turcicas a tergo relinqueret . Erant qui antevertendum arbitrabantur , ne Reipublicæ oppida , atque urbes in ſinu Adriatico ſitæ Turcarum prædæ , ac libidini objicerentur , ac ne triremibus , quæ in Dalmatiæ ora , atque Venetiis parabantur , aditus ad reliquam claſſem intercluderetur . Alii contra minime tutum , nec e Reipublicæ dignitate fore cenſebant , Corcyram , Ionii maris inſulas , ceteraſque Reipublicæ ditiones nimis prono in timorem conſilio deſerere . Nonnullis media quædam ratio probabatur , nempe ut , diviſa claſſe , ſinum Adriaticum Turcis ingredientibus , Peſareus imperator cum Alexandro Contareno legato , ac quadraginta ſelectis triremibus in Ionio circa Corcyram moraretur ; reliquas ad triginta cum Franciſco Paſchalico altero

le-

legato in oram Dalmatiæ mitteret : Chariadeno curſum in Apu- 1537
liam intendente, ne Corcyra diſcederet; verum Divi Angeli promontorio ſuperato, atque in Picenum, & Flaminiam navigante, illum quæcumque moliretur diligentiſſime obſervans, inſequeretur. Aliis denique illud placebat, ut anceps conſilium, quod variis rerum eventibus interturbari poterat, imperatoris prudentiæ permitteretur. Inter has diſſentientium Senatorum ſententias illam Senatus eſt amplexus, qua Peſareum Corcyræ ſubſiſtere juberetur. Mox (quod antea factum non memorabatur) ut alter claſſis imperator ad ſinus Adriatici tutelam deligeretur, Senatuſconſulto decretum eſt, penes quem, Peſareo abſente, ſumma auctoritas foret, præſenti obtemperaret; Joanni Viturio id munus majoribus comitiis delatum eſt. Is ſtatim in Dalmatiam profectus quadraginta ſex triremes, præter biremes ſex, coegit. Peſareo quinquaginta quatuor triremes, ac duæ naves majores aderant; harum alteri, quam *Galeonum* vocabant, Albertus Contarenus, alteri Jacobus Armerius præerat. Verum adhuc in ambiguo verſabantur, an totius cogendæ claſſis auctoritas Peſareo tribueretur, an incerto inter pacem, ac bellum tempore ſejunctas maritimas vires eſſe præſtaret : eam rem omnem diverſis ſententiis in Senatu agitatam permittere imperatori placuit.

Mandata Senatus ad Peſareum claſſis imperatorem.

Joannes Viturius legatus in Adriatico cū imperio.

Interea nullum officii genus Cæſareani prætermittebant, ſuadendo, rogando, flagitando, ut Senatum ad claſſem cum Andreæ Auriæ triremibus conjungendam impellerent; haud parva vel ad Reipublicæ Venetæ incolumitatem, ac dignitatem, vel ad totius chriſtianæ incrementum inde profectura : ne Suleimani amicitiam ſemper ſuſpectam, Caroli Imperatoris, cujus mirifice propenſus in Rempublicam animus extaret, ſocietati anteferrent : conjunctis Venetorum maritimis viribus, quæ priſca navalium rerum diſciplina numero, & robore plurimum poſſent, cum Cæſareana claſſe, quid non audendum? quæ victoriæ præmia ex inſolenti hoſte non referenda? Ad id quoque Andreas Auria Peſareum hortabatur, ingentia illi, ac prope confirmata certi eventus decora, aſſueta jactatione oſtentans. At Senatum, quin Cæſareanorum poſtulatis aſſentiretur, id præſertim permovebat, quod ultro grave cum potentiſſimo hoſte bellum ſuſcipiendum non arbitraretur; ac nondum atrox

Cæſareanorum officia, ut Venetam claſſem ſibi adjungerēt.

quid-

1537 quidpiam in Rempublicam Suleimanum gerentem laceſſere, tutum ſuis rebus minime cenſeret. Ex hac nutantium conſiliorum varietate ad priſtinam ſpem Venetos ſibi obſtringendi erectus Galliarum Rex, Guidonem Rangonium Venetias miſit, qui ſecretius Collegium, Decemvirum magiſtris præſentibus, adiit. Multa de Franciſci in Rempublicam benevolentia, de iis, quæ a Gallis ſuperiori tempeſtate egregie pro Venetis geſta fuerant, graviter eſt loquutus: mox de præſenti rerum ſtatu accurate diſſeruit: tandem, ut a Cæſareano fœdere abſtractum ad Galli amicitiam Senatum flecteret, vario, ac multiplici orationis genere uſus eſt. Nonnunquam, ut imperii cupidine tactos Patres alliceret, Cremonæ urbem, univerſum Abduæ Glareanæ tractum, præmia belli Mediolanenſis oſtentabat. Regis auctoritatem, ut Flaminiæ urbes ad priſtinum Reipublicæ jus revocaret, pollicebatur; Hydruntem, Brunduſium, Monopolim, Tranium, Pulinianum, atque eam Apuliæ oram, quæ olim Venetis obtemperaverat, acceſſuram. Modo Regis certam operam ad belli Turcici, quod tunc Venetis haud ambiguo cunctorum judicio immineret, ſuſpicionem diſcutiendam ſpondebat; inde ſumma cum dignitate controverſias, quæ cum Suleimano intercederent, mercatoribus libertate tributa, ſublatis mercimoniorum decumis, Alexandri Contareni navi reſtituta, componendas fore. Hæc a Rangonio Patribus expoſita varia animorum agitatione excepta fuere: re ſæpius in conſultationem adducta, hujuſmodi decretum Præconſultores ad Senatum tulere, quo Rangonio reſponderetur: Quammaximas Senatus poſſet Regi de propenſo illius in Rempublicam animo, regiiſque pollicitis agere gratias: ceterum quod ad ſocietatem attineret, ex iis, quæ ſuperioribus tempeſtatibus a Venetis geſta fuerant, haud obſcure qui illorum animus, quæ mens in ampliſſimum regnum eſſet, inſpici poſſe; ſi occaſio ſe obtuliſſet, paria Rex a Venetis expectaret.

Oratio Marci Antonii Cornelii.

Unus e Præconſultorum numero Marcus Antonius Cornelius, continentis Sapiens, erat, qui *rejiciendam prorſus Gallorum ſocietatem, Rangonioque ſignificandum cenſeret, ob inſtauratum nuper cum Cæſare fœdus, quin aliquid illi adverſum paciſceretur, fide publica Senatum obſtringi: at pro ſua*

in

in Galliarum Regem obſervantia, ac ſtudio, atque illius in Rempublicam benevolentia ſibi polliceri quidquid officiis, & auctoritate poſſet, ut Reipublicæ Suleimanum conciliaret, adhibiturum. Quot, quantiſque periculis Venetos objicerent, qui ſocietatem ineundam cum Gallis cenſerent, Cornelius diſſerebat : *alienum eſſe a majorum inſtituto fidem ſemel datam violare, neu quiſquam imperii amplificandi ſpe duceretur, ni prius immenſos ſumptus, innumeros labores, ingentia bella animo verſaret, quæ procul dubio ſubeunda, atque in incertum victoriæ exitum jactandi forent : quanti Cremona, atque alia Abduanæ Glareæ oppida majoribus conſtitiſſent, expenderent, qui, cunctorum in ſe Principum invidia excitata, eoſdem Gallos, quos ad incrementa imperii adjutores habuerant, acerrimos hoſtes experti fuere : inde quot Reipublicæ clades illatæ; quibus agitata, ac pene ſubmerſa fluctibus fuiſſet, neminem ignorare : ſumpta non modo ad recuperandum imperium, ſed ad Italiæ libertatem, ac decus tuendum generoſo auſu arma olim fuiſſe; ut Inſubres in Ducis poteſtate retinerentur, decertatum; Gallos bis vel ob Regis, vel ob filiorum libertatem abſque ſocia, & fœderata Republica pacem cum Carolo ſanxiſſe, ut eodem tempore terra, marique graviſſimi belli pondus ſuſtinere Veneti cogerentur : tandem nullis laboribus concuſsos; pace oblata potius, quam quæſita, præteritis calamitatibus finem impoſitum : hanc ne vana ſpe latius dominandi corrumperent : cogitarent bellorum initia facilia admodum, exitus difficiles; illa in noſtra voluntate, hos in arbitrio fortunæ ſitos eſſe : Regum ingenia, amicitias propria tantum utilitate emetiri ſolita : ſi Mediolanenſe imperium ſummis votis a Franciſco expetitum a Carolo objiceretur, an non omnia fœderum jura, ut illo potiretur, ultro ſtatim abjecturum? quo caſu quid Reipublicæ durius, quid acerbius evenire poſſet? Neque vero quos ſpes non alliceret, eoſdem Suleimani bellum minantis timore percelli oportere, atque Caroli fœdere abjecto, in nova Gallorum ſocietate ſatis præſidii ad pacem ſitum eſſe exiſtimare; quos enim ſponſores, aut vades de Suleimani animo Galli præſtarent, quin, Cæſare infenſo, latiſſimum iter ad Reipublicæ imperium invadendum ſibi præmuniret, ambiguitate penitus abjecta, qua modo ſummopere vereretur, ne maritimis* 1537

Ve-

1537 *Venetorum cum Cæſare conſociatis armis, neque ad certaminis aleam ſubeundam, neque ad obſiſtendum pares vires adhibere poſſet?* Hæc gravi admodum, ac vehementi oratione a Marco Antonio Cornelio diſceptabantur, ut Senatum a Gallis penitus avulſum in Cæſareano fœdere retineret.

Oratio Leonardi Haimi.

Contra vero Leonardus Haimus, qui majorum Præconſultorum numero erat, *acerbo nimis Senatus decreto amicum Reipublicæ Regem laceſsere, neque moris eſse, neque a Reipublicæ detrimento ſejunctum cenſere: non eas eſse temporum rationes, ut fœdera cum Gallis ſancirentur; attamen minime illorum ſocietatem ſpernendam: recondere inimicitiarum, atque odiorum ſemina ſummos Principes conſueſse, quæ ſæpius in auctores erumperent: id vero ſummo conſilio, prudentiſſimo Senatus inſtituto, poſtquam præter ceteros Principes Imperator, & Galliarum Rex eminerent, effectum fuiſse, ut quantum in ſe eſset, illorum potentia, ac vires, æquabili veluti lance libratæ, conſiſterent, ne alter nimiis incrementis auctus, formidoloſior ceteris fieret, adſpirantiſque fortunæ illecebris corruptus, in reliquos inſurgeret: his artibus Rempublicam veluti e ſcopuloſi maris æſtibus ereptam fuiſse: cur igitur modo vetuſtæ Gallorum gentis amicitiæ obliti, ita Cæſari vellent adhæreſcere, ut Regem Reipublicæ amantiſſimum, cujus difficillimis temporibus auxilia experti eſsent, omnino infenſum ſibi redderent? ac ſemina Italici belli eo perniciosiora jacerent, quod eodem tempore & propinquæ belli faces in Gallia Ciſalpina accenderentur, & communes chriſtiani nominis hoſtes ob noſtra diſſidia vehementius ſævire, maritimaque ditionis Venetæ loca poſſent acrius invadere? Neque vero Galliarum Regis auctoritatem ad Suleimani animum placandum, ac periculoſiſſimum bellum a Republica avertendum, parvi æſtimandam, quem ſatis conſtaret ingentis hujus ex Helleſponto emittendæ claſſis auctorem fuiſſe. Unum Cæſarem utroſque communem hoſtem habere; in illum hæc arma parata, ni immaturo conſilio in Rempublicam convocarentur. Quocirca difficillimis in rebus opportuna cunctatione utendum, ſæpius evenire, ut quæ humanæ prudentiæ opem effugiunt, mora, ac tractu temporis diſcutiantur.* Hæc, orationis ſumma gravitate, atque auctoritate ad mitigandos Patrum animos, ne nimio ardore concitati

tati extrema consilia amplecterentur, ab Haimo afferebantur Senatores in Cornelii sententiam frequentes ivere, Rangoniusque, uti ille censuerat, v. kalen. julii dimissus est. 1537 *Guido Rangonius legatus a Venetis dimissus.*

Dum hæc gererentur, nuntii supervenere, classem Turcicam Corcyræum fretum prætervectam, tribus bombardarum ictibus amice, lege militari arcem consalutasse; totidem tormentis displosis, nostros amicitiæ signa reddidisse, classisque præfectum, atque insigniores duces ab imperatore Pesareo de more varie donatos, sui Regis pacis cum Venetis servandæ studium testatos; quod re ipsa præstitere, duobus Epibatis ad unius triremis malum appendi jussis, quod nonnullos Acroceraunios captivos feciissent: edicto insuper cavere, ne quis Venetorum subditis detrimenti aliquid inferret; qui secus feciisset capitali pœna plecteretur. Quæ cum Senatorum animos ad spem pacis erexissent, classis imperatoribus injunctum est, ut ab iis, quæ Turcas in nostros elicere possent, abstinerent, congressus illorum devitarent, sin casu in ipsos inciderent, cuncta benevoli animi signa ederent; haud exigua spe freti, Suleimanum bello regnum Neapolitanum petiturum. Jam enim Luphtibejum, & Chariadenum ad Salentinorum voluntates explorandas miserat; qui cum Brundusium, & Hydruntem firmis munita præsidiis intellexissent, ab Hydruntino promontorio in sinum Tarentinum flectentes, Castrium oppidum, Mercurini, Catinariæ Ducis, deditione receptum, adversus pactam fidem fœde diripuerant, homines, ac pecora toto Salentino litore Turcis intercipientibus, ut universa ora a Tarento Brundusium usque magno timore concuteretur. Hippagogis equites in terram descenderant; aditum, cuncta vastantes, Suleimano præmuniverant. Ipse moræ impatiens in Italiam, quæ ob oculos versabatur, iter moliebatur, ut tandem qui diu suspensas mortalium mentes detinuerat, expeditionis finis conspiceretur. At vel nostrorum temeritate, vel fortunæ malignitate, vel certe irato, quod negari non potest, in mortalium errata Divino Numine, vehemens, ac immanis illa procella in Venetos delata est: cum ex parvis initiis paulatim surgentia maximarum rerum momenta eam pestem Reipublicæ intulerint.

Mandata Senatus ad classium imperatores.

Castrium a Turcica classe captum.

Suleimani decretum de Italia invadenda.

Nam Simeon Nassius, urbe Jadera ortus, triremi Dalmaticæ

1537 ticæ præfectus, cum forte in Turcicum navigium, quod commeatu onuſtum ad Aulonem iter intendebat, incidiſſet, ac nautæ uſu recepta conſuetudine vela, uti ſuperiori, demittere noluiſſent, majori tormento excuſſo, disjectum, ac perforatum demerſit. Ea re vehementer commotus Suleimanus, iracundia repreſſa, Janusbejum, qui ſuperiori anno Venetias profectus fuerat, cum duabus triremibus ad Peſareum Corcyræ commorantem miſit, qui unius trierarchi inſolenti facto jura pacis abrupta conquereretur; meritam illi pœnam infligi; damna illata, quæ ad triginta aureorum millia accederent, ſarciri peteret. Iam triremes, quibus Janusbejus vehebatur, in conſpectu Corcyræi litoris erant, cum quatuor noſtrorum triremium præfecti, qui freto præerant, Juſtus Gradonicus, Michael Grimanus, Jacobus Medius, Hieronymus Michael, nulla a Turcis honoris cauſa de more ſalutatione accepta, repente indignabundi hoſtiliter aggreſſi, primo impetu in fugam Turcas vertere, qui perterrefacti in propinquum Acroceraunium litus ſeſe ejecere; ex iis complures una cum ipſo Janusbejo ab effera gente, atque ipſis in primis Turcis infenſa, capti fuere. Peſareus imperator ea re mirum in modum perturbatus, ut qua poſſet fortunæ malignitatem prudentia corrigeret, Franciſcum Zenum trierarchum ad Acroceraunios miſit, ut Janusbeji libertatem ab ea gente peteret, in id haud parva pecuniæ vi tributa, quam facile ab agreſtibus hominibus, Veneto nomini addictis, nulla mercede impetravit. Quæ omnia XIIII. kalen. ſextilis datis literis ad Senatum ſignificavit. Janusbejus cum diro infortunio elapſus ad Suleimanum perveniſſet, graviter de Venetis conqueſtus, multa in illos, præteriti caſus dolore, atque ira percitus, acerbe effudit, ita ut Suleimanus indignatione exæſtuans, Jacobum Canalem Reipublicæ legatum ad ſe vocaret; atque in Venetos acriter inveheretur: an ea eſſet Reipublicæ mens, exquireret, quam in pacem cum illo ſervandam adeo propenſam ſignificaverat; an potius cuncta hoſtilia in illius miniſtros, ac triremes edita fuiſſent: mitteret ſtatim Corcyram, qui rem, uti accidiſſet, diligenter referret; ea intellecta, tum apertius, quid ſibi videretur, enuntiaturum. Canalis de toto eventu ab eo, qui Corcyram miſſus, reverſus fuerat,

Simeō Naſſius, Jadertinus trierarchus, navigium Turcicum demergit.

Janusbejus a Suleimano ad Peſareum mittitur.

Janusbejus a Venetis trierarchis in fugam verſus ab Acroceraunis capitur.

Janusbejus Franciſci Zeni operæ liberatur.

Suleimani officium erga Jacobo Canali legato.

edo-

edoctus, Suleimanum adit; quæ acciderant, non maligno in illum Venetorum animo facta, ſed fortuito eveniſſe commemorat. Quis enim talia Senatus voluntatis, ac mentis conſcius in amicum, & præpotentem Regem de induſtria perpetraſſet? ob maritimas leges importune neglectas malum illud erupiſſe; conſtanter Venetos pacem cum Ottomanis inviolatam omni tempore ſervaturos. At Suleimanus nihil Canalis oratione permotus, antiquæ pacis ſpecie ſe deceptum, atque illuſum dicens, Reipublicæ graviſſimum bellum minatur; ni damna ſtatim ſarcirentur, noxii pœna afficerentur, atque claſſis imperator, in quem facinoris omnem culpam congerebat, plecteretur: ad hæc explicanda, ut nuntium Venetias mitteret, petiit. Canalis Alexandrum Urſinum, ut de his omnibus Senatum doceret, poficiſci juſſit; ni aliqua animadverſione in facti auctores uteretur, procul dubio irati Suleimani arma, quem implacabili animo in Rempublicam cerneret, expectaret. Nam reliquis illud quoque acceſſerat, ut Andreas Auria, viginti octo triremibus apprime inſtructis, Zazynthi, ac Cephaleniæ litoribus adnavigans, varii generis Turcarum navigia, quæ annonam, atque victui neceſſaria Aulonem ad exercitum convehebant, capta diriperet; rurſuſque explorando maria Corcyram delatus, Janusbeji triremes a noſtris nuper in fugam actas, vacuas, ac deſertas abduceret; quæ res acrius in Venetos Suleimani animum incendit. 1537

Alexander Urſinus a Canali legato Venetias mittitur.

Per eos quoque dies Peſareus imperator certior factus, Aheneobarbum Zacyntho digreſſum, cum octoginta triremibus Corcyram petere, ut omnes congrediendi occaſiones vitaret, cum claſſe Euripo egreſſus, iter in ſinum Adriaticum, ut Viturio conjungeretur, arripuit. Verum, repente furente noto, in oppoſitum Italiæ litus delatus, cum haud procul a terra abeſſet, ac nautæ ob noctis tenebras ſiſtendas in anchoris triremes cenſerent, ut feſſi longo itinere remiges recrearentur, atque repentino turbine oborto, neque præmitti ad ſpeculandum celoces, neque ex triremium carcheſiis, tenebricoſa nocte proſpectum impediente, diſpici maria a longe poſſent; forte prima quindecim triremium acies, quæ ab Alexandro Contareno legato ducebatur, improviſo in regiam

Hieronymus Peſareus claſſis imp. in ſinu Adriatico proficiſcitur.

1537 giam triremem, cui Buſtanes trierarchus præerat, incidit; quam ipſe piraticam arbitratus, incitatis remigibus, magno impetu aggreditur. Acri pugna oborta, acerrime utrinque dimicatur, cum Turcæ, ſpe ſalutis abjecta, immani, ac deſperato robore in præſens letum ruerent: tandem, cæde illorum ingenti edita, triremis in poteſtatem Contareni conceſſit, atque profundo mari demerſa eſt; pauci, qui ſe inter tranſtra abdiderant, e Turcis incolumes evaſere: Buſtanes ipſe fortiter pugnans occubuit. Id Contareni factum ad privatas inimicitias nonnulli referebant, quod illius navis ex oriente pretioſis onuſta mercibus regrediens, a Turcis prædonibus intercepta eſſet; ut inde juſtam iram, ac dolorem publicæ cauſæ antetuliſſe videretur: cum alii ex adverſo quæ acciderant, incertis rerum navalium caſibus, nocturniſque erroribus tribuerent, Contarenique conſilium memorarent, quo claſſem ad fortuitos incurſus vitandos in Cretam abducendam cenſuerat. Peſareus eadem tempeſtate compulſus, Apuliæ propinquam oram legens, crebris, ignibus tormentorumque fragore ſigna dari, ut incolæ ob Turcicæ claſſis metum in tuta loca ſeſe reciperent, ſuſpicatus: mox Turcis ad ſuas triremes evocandis ea ſigna edita fuiſſe cognitum eſt; ſtatimque claſſis in altum provecta noſtris ſeſe obtulit. Magna in trepidatione tunc imperator verſari, ſeſe ex illius conſpectu fuga proripere, indignum Veneto nomine videbatur: prælio decertare, atque horæ momento in incertum pugnæ exitum ſe committere, ex ſententia Senatus non erat. In ambiguo diſcrimine tutius imperatori a congreſſu abſtinere viſum. Itaque amice claſſe conſalutata, cum de more alterna ſigna non redderentur, contorqueri proras orientem verſus juſſit, ut Corcyram appelleret. Tunc Aheneobarbus, veluti hoſtis, noſtros inſequitur, atque irrequieto curſu per ſexaginta paſſuum millia inſectatur, ardenti in vindictam animo, ut Buſtani cædem, Janusbeji fugam, atque alias injurias, quas ſibi a Venetis illatas alta mente retinebat, fortuna felicius adſpirante, ulciſceretur. Incolumis tamen cum claſſe Peſareus Corcyram ſe recepit: in recenſenda claſſe quatuor triremes deſideratæ, quæ vel quod graviores reliquis eſſent, vel quod tardius proras obvertiſſent, ab hoſtibus oppreſſæ in illorum

Suleimani regia triremis ab Alexandro Cõtareno capta.

Hieronymus Peſareus Corcyram ſe recipit.

po-

poteſtatem conceſſerant ; duæ Venetæ, quibus præerant Joannes Maurocenus, & Aloyſius Contarenus ; e Zacyntho una ; e Corcyra altera. Cuncti earum præfecti, mox indicto bello, Chariadeni juſſu, qui barbara crudelitate noſtrorum ſanguini inhiabat, ſecuri percuſſi fuere ; eodemque ſupplicii genere Baptiſta Gritus, qui in Contarena triremi captus fuerat, affectus eſt. 1537 *Venetæ triremes a Turcis captæ. Veneti trierarchi a Chariadeno capite plexi.*

Hoc eventu licet expiatæ, quæ a noſtris Turcis illatæ fuerant, injuriæ viderentur, tamen vehementius Suleimani commotus animus, ad pacem cum Venetis abrumpendam incitabatur, facileſque iis præbebat aures, qui Venetis infenſi, illi ad bellum ſtatim inferendum faces admovebant ; cum dicerent, claſſem Venetam ad eam oram navigaſſe, ut Turcas a ſuſcepta Apuliæ expeditione averteret, improviſoque claſſem adorti, ignibus immiſſis concremarent. Eam ſuſpicionem Andreæ Auriæ literæ, quæ in Suleimani manus pervenerant, auxere, quibus imperatorem Venetum de Turcarum itineribus certiorem reddebat : opportunum adeſſe tempus, quo ſejunctam illorum claſſem, ac nihil ejuſmodi opinantem opprimerent. Eæ literæ, ut ferebatur, ab Auria parvæ celoci traditæ fuerant, juſſaque ejuſmodi iter tenere, ut per hoſtium anguſtias in eorum poteſtatem incideret, atque Venetos ita ſuſpectos redderet, ut conſociare vires cum Cæſareanis cogerentur. Iis, quæ nuper acciderant, Venetias allatis, vix dici poteſt quanta animorum commotio Patrum non modo, verum totius civitatis ordinum extiterit : minime ferendum pleriſque cenſentibus, paucorum temeritate Rempublicam ad bellum cum potentiſſimo hoſte rapi ; proinde de auctoribus pœnas ſumendas eſſe, ne privata facinora in exemplum ad publicum exitium traherentur : aliis contra dictitantibus, fortes cives, qui pro Republica vitam innumeris periculis objectarent, deterreri minime oportere : Venetam dignitatem, ac decus a barbaris hoſtibus ludibrio habitum, egregie vindicatum fuiſſe ; miſerrimam illorum civium vicem dolere, qui intrepidi ſanguinem, atque vitam pro patria effundere parati, dum acerrime pro libertate cum hoſte certarent, ipſis vincula, & immerita ſupplicia eſſent pertimeſcenda. Hæc diu ſuſpenſos Senatorum animos, ne quid ea in re decernerent, *Andreæ Auriæ literæ ad Peſareum miſſæ, ad Suleimanum allatæ.*

1537 tenuere: tandem, cum Urſinus Venetias delatus mentem Suleimani Senatui aperuiſſet, iratum illius animum mitigandum, atque leniendum Patres cenſuere. Itaque Senatus decreto, ut a Triumviris capitalibus de Alexandro Contareno legato, Naſſio Jadertino trierarcho, ac Juſto Gradonico, qui triremibus iis præerant, quæ Janusbejum in fugam verterant, atque de aliis, ad quos ea noxa pertineret, quæſtio haberetur, Peſareo imperatori mandatum, ut Jadertinum, Gradonicum, atque alios, quos deliquiſſe arbitraretur, vinctos Venetias mitteret. Alexandro Contareno, ut Jaderam ſe recipere, juſſum, relictaque triremi, Venetias ſtatim ſe ad Triumviros capitales ſiſteret. Nec deerant, qui Peſareum ſe magiſtratu abdicare oportere arbitrarentur, quod Jadertini trierarchi impunitate omnibus, quæ poſtea acciderant, occaſionem præbuiſſe videretur; tantique pacem cum Suleimano æſtimarent, ut nihil, quod ad illam ſervandam ſpectaret, prætermittendum cenſerent. Attamen in Senatu imperatoriæ dignitatis decus, ac mortalium ea de re judicium plus valuit. Alexander Urſinus Aulonem, citato itinere, juſſus contendere, qui Suleimano ſignificaret, Senatum propediem ad illum legatum miſsurum, ex quo ea, quæ acciderant, ſe invito eveniſse, inclinatamque Reipublicæ mentem ad pacis jura, & conditiones ſervandas, intelligeret. Vincentius Grimanus, procuratoriæ dignitatis, legatus eſt deſignatus.

Alexander Urſinus Suleimani mentem Senatui exponit.

Mandata ad Peſareum de trierarchis, qui Janusbejum aggreſſi erant.

Alexander Contarenus in jus vocatus.

Alexander Urſinus ad Aulonem ad Suleimanum mittitur.

Vincentius Grimanus ad Suleimanum orator deſignatus.

Verum antequam Urſinus Aulonem perveniſset, Suleimanus adverſus fidem, quam Canali dederat, ſe ad Urſini adventum omnia relaturum, claſsem, Hydruntina oppugnatione relicta, univerſam Aulonem convenire juſſit, ut terreſtrium, maritimarumque copiarum impetum in Corcyram verteret: ad id præſertim Chariadeni ſuaſionibus impulſus, qui acerrimo odio in Venetos invectus, Suleimanum ad bellum impellebat, recentemque cladem ſupra Caſſiopæum Corcyræ promontorium, ad *Merleras*, quas vocant, inſulas, duodecim Turcicis triremibus captis, aut demerſis, ab Auria acceptam, in Venetos transferebat; quod illorum auxiliis fretos, ac prope in eorum ſinu talia auſos Ottomanici imperii hoſtes, acerbe conquereretur. Claſſis igitur Hydrunto Aulonem coacta vj. kal. ſeptembris ad fretum Corcyræ appulit: in ea, præter ma-

Suleimani decretum de Corcyra invadenda.

Turcicæ triremes ab Auria captæ.

Turcica claſſis ad Corcyram appellit.

magnum triremium numerum, complures ad mille circiter equos 1537
tranſvehendos hippagogæ erant. Inſequenti die peditum, atque equitum exſcenſionem in terram Chariadenus molitur, ut undequaque ferro, atque igne agros vaſtaret, ac diriperet. Incolis cum valida Acrocerauniæ gentis manu arcere a litoribus hoſtes adnitentibus, atrox pugna initur; utrinque multi cadunt: tandem numero potior hoſtis, exſcenſione facta, paſſim in cunctos mortales deſævit; agros, & villas diuturna pace ad luxum uſque ædificatas, immiſſis facibus, incendit; univerſum inſulæ adſpectum, cunctis evulſis arboribus, atque olivetis, quæ ingenti numero haud mediocres olei proventus edunt, inciſis, deformavit. Ad Reipublicæ magiſtratus Chariadenus literas mittit, quibus ſignificat: Suleimanum cum toto exercitu propediem ad inſulam oppugnandam venturum, adverſus hyemis aſperitatem, ceteraque incommoda certaturum, neque prius quam urbe, ac tota inſula potiretur, diſceſſurum: hortari proinde præfectos, ut ſuæ, incolarumque ſaluti conſulerent; neque potentiſſimi Imperatoris ſupremos conatus experiri vellent. Corciræ tunc præerant Simon Leonus, atque Aloyſius Ripa; ille magiſtratus, quem *Bailum* vocant, hic vero legati munere fungebatur, qui ſumma virtute, atque animi ardore ad inſulam tutandam ſe comparaverant, Senatumque ad certam ſpem proſperi eventus erexerant. Namque oppido univerſa inſula nitebatur, quod & loci natura, & incomparabili arte egregie inſtructum, ac munitum, ad ingentes impetus hoſtium excipiendos, & ſuſtinendos inexpugnabile cenſebatur. In eo præſidiarii milites mille ac quingenti externi, totidemque oppidani aderant; ad hæc quatuor triremium remiges a tranſtris in arcem vocati. Nam Peſareus imperator quatuor trierarchos, qui inſulam tuerentur, reliquerat: ex iis Nicolaus Semiteculus oppidi portæ, tormentiſque bellicis Aloyſius Sanutus præficiuntur; Zachariæ Barbaro commeatuum cura traditur; triremes in Euripum demittuntur eo conſilio, ut potius, quam in hoſtium poteſtatem concederent, demergerentur; annona in tres annos ſupereſſe in arce dicebatur. Univerſæ militiæ Jacobus Novellus rerum militarium uſu præſtans præerat; qui cum per eos dies morbo correptus obiiſſet, in ejus locum Babo Naldius præfectus, egregia in Rempublicam fide,

Corcyræ inſulæ direptio.

Chariadeni literæ ad Corcyræ præfectos.

Simon Leonus & Aloyſius Ripa Corcyræ præfecti.

Veneti trierarchi a Peſareo ad Corcyram relicti.

1537 ac rebus Italico bello geſtis clarus, qui ſuam operam in Corcyra defendenda obtulerat, ſuffectus eſt; atque grati animi ergo Paulo filio viginti in ſingulos menſes aurei nummi Senatuſconſulto decreti. Is ſtatim Corcyram delatus, magiſtratibus literas Senatus dedit, quibus illos ad rem præclare gerendam, ac pro patria omne periculi genus fortiter ſubeundum hortabatur; militum laboribus, Corcyræorum fidei, & virtuti paria præmia pollicitus: magnum præterea triremium numerum, ac milites in minime ambiguum ſubſidium parari; cum nihil Patribus magis curæ, atque cordi eſſet, quam inſulæ defenſio, civiumque, & incolarum incolumitas. His magis erecti præfectorum, ac militum animi intrepide ad hoſtium impetus excipiendos ſe comparaverant.

Babo Naldius Corcyræi præſidii præfectus.

Paulus Naldius a Senatu cum literis Corcyram mittitur.

Corcyræ artium rerum expoſitio.

Admonet hic locus, ut nonnulla de Corcyræ inſula dicamus, quæ inter Adriaticum, atque Ionium mare ſita, non modo ad Epirum, & Græciam, verum etiam ad Italiam vel propugnandam, vel invadendam valde eſt opportuna. Conſtat enim, Titum Quintium Flaminium, bellum Philippo Macedonum Regi illaturum, Corcyra trajecta, iter in Macedoniam intendiſſe. Maritimis rebus olim potens eſt habita, cum in magna illa expeditione Perſarum adverſus Græcos, triginta triremes pro Græciæ ſtatu conſervando inſtruxiſſe vetuſta monumenta teſtentur. De illius ambitu non eadem eſt auctorum ſententia; recentiores centum, ac viginti circiter paſſuum millibus definiunt; oblonga forma eſt, atque inter orientem, & notum protenſa; qua parte ſeptentrionem reſpicit, ab Epiro non longe abeſt. Verum inæquali tractu dividitur; nam ad occidentem, ubi Caſſiopes portus ſitus eſt, duorum paſſuum millium intervallo a continente ſejungitur; ad orientem ea pars, quæ dicitur *Leuchimum*, viginti circiter millibus diſterminatur. Sexaginta paſſuum millibus a Iapygio Italiæ promontorio orientali longitudine diſtat. Interior inſulæ pars in continentem verſa dimidiatæ lunæ formam fere conficit; medium promontorium, in quo arx ſita eſt, ſeſe in mare porrigit. Aeris ſalubritate, ſoli amœnitate vel priſcis quoque ipſis ob Alcinoi hortos, atque delicias inſignis, cum undique erumpentibus malorum medicorum, ac citriorum plantis abundet. Frumenti ferax, præſertim ſi ad glebæ largitatem incola-

colarum induſtria accederet. Univerſa, quæ meridiem aſpicit, 1537
montibus eſt aſpera; a ſeptentrione in planiciem extenſa, ea parte excepta, qua in media inſula, ut diximus, promontorium ſe mari inſinuat, cujus infima, ac declivia ſuo circuitu civitas occupat; amplis laxiſque ſuburbiis diſtincta, incolarum numero ea tempeſtate multum referta. Duæ arces in aſperioribus jugis montis ſitæ, urbem ad omnes impetus arcendos opportune muniunt, longiſſimoque tractu circumquaque omnia deſpectant, ut bellicarum machinarum vi terra, marique ad copias, claſſeſque ſubmovendas mirum in modum valeant. In oppoſita ad meridiem regione Angelocaſtrum arduo, atque editiore loco ſitum eſt, ad quod difficillimus acceſſus patet. Sponte Corcyræi ab hinc ducentos triginta ferme annos in Venetorum poteſtatem conceſſere; qui inſulam ſitus opportunitate, portuum numero, ac maritimis rebus valde accommodatam ſummo ſtudio munire, ac tueri adnixi ſunt.

Cum igitur Suleimanus terreſtribus, maritimiſque copiis Corcyram adoriri ſtatuiſſent, præmiſſa claſſe, ipſe ab Aulone caſtra movens, Eante, quod modo *Vagiuſam* vocant incolæ, amne ſuperato, ad Communitiam Buthroti regionis perſpicuis, atque uberrimis fontibus notam, pridie nonas ſeptembris pervenit. Buthroti præfectus Corcyra ortus, vi non expectata, ſponte oblatis clavibus, oppidum Suleimano tradidit, quem aurea veſte donatum dimiſit. De expeditione Corcyræa a Suleimano decreta nuntiis acceptis, bellum cum potentiſſimo hoſte ſuſcipere cum ſibi neceſſe eſſe Senatus animadverteret; licet ea tempeſtate centum triremium, aliorumque navigiorum numero claſſem inſtructam teneret; attamen cum ad tantam molem diutius ſuſtinendam Reipublicæ vires minime ſufficere viderentur, ad ſocietatem cum reliquis Chriſtianis Principibus ineundam animum adjecit. Sæpius ad eam rem Paulus Summus Pontifex, & Carolus Imperator Patrum animos incitaverant; verum ægre adduci potuerant, ut diuturnam, quam cum Turcis pacem habebant, abrumperent; vel ob ingentia negotia, quæ mercatores Veneti in eorum ditionibus gerebant, ex quibus divitiæ non modo privatis, ſed magni proventus, atque vectigalia Reipublicæ extabant; vel quod primi belli impetus uno atque eodem tempore multis in locis; nempe in

Buthrotum a Suleimano captum.

Venetorum proclinatio ad ſocietatem cum Chriſtianis Principibus ineundam.

1537 Dalmatia, Epiro, Peloponneſo, atque in iis inſulis, quæ in Ionio, Aegeo, ac Cilico mari Reipublicæ parebant, excipiendi eſſent : quæ ſicuti Venetos a fœdere ineundo deterrebant, ita cum a Pontifice, & Cæſare minime improbarentur, ſæpius ſuadendo, ſi quo pacto ſibi illos adjungere poſſent, non deſtiterant.

Cæſaris ad Joannem Antonium Venerium adhortationes.

Cæſar Joanni Antonio Venerio legato claſſem Auriæ ad nutum Reipublicæ præſto futuram, pollicebatur; maritimis Reipublicæ, ſuiſque conſociatis armis, ad præclara peragenda haud difficilem aditum parari poſſe : ademptas a barbaris ſuperioribus tempeſtatibus Venetorum urbes victoriæ decora rurſus illis acceſſura : nihil ſe cupere, aut magis in votis habere, quam chriſtianæ religionis incrementum, Dei immortalis debitos honores, quæ uti veræ, ac ſolidæ gloriæ fundamenta reliquis omnibus anteferret. His Cæſaris colloquiis in ſpem adductus Senatus, quam tantopere expetiverant, occaſionem nactos Principes non prætermiſuros, Marco Antonio Contareno, apud Paulum Pontificem legato, imperavit, ut de bello Reipublicæ inferendo ſuſceptam a Suleimano ſententiam, terreſtri, maritimoque apparatu Corcyræ invadendæ conatus exponeret : tempus illud adveniſſe oſtenderet, quo adeo expetitum fœdus iniri adverſus barbaros poſſet : peteret itaque, ut ad Auriam literas daret, quibus illi ſignificaret, ut, octoginta triremibus, ac quinquaginta navibus coactis, Brunduſium peteret; ibi Venetam claſſem, quæ centum triremibus, decem majoribus, ac nothis, tribus galeonibus, decem armatis navibus conſtaret, opperiturum : junctis viribus ad Corcyræ opem ferendam ſe conferrent; quæ ſi peſſimo quodam fato in communium hoſtium poteſtatem veniſſet, ambigi non poſſet, quin gradum ſibi ad Siciliam, atque Italiam oppugnandam ſtruerent : ad hoc ut triginta peditum millia Pontificiis, Cæſareis, ac Venetis ſtipendiis cogerentur, viginti Germanorum peditum millia in Italiam accerſerentur. Statim Senatus literis acceptis, Marcus Antonius Contarenus Pontificem adiit, iis, quæ in mandatis habebat, expoſitis. Summa perfuſus lætitia Pontifex ingentes Deo immortali, ac Cælitibus gratias egit, quod jamdiu opportunum Chriſtianis Principibus in perpetuos, atque acerrimos hoſtes ſocia arma

Mandata Senatus ad Marcum Antonium Contarenū.

ma jungendi tempus obtuliſſent ; reſervatum id illius pontificatui decus, ut toties a barbaris illatæ chriſtianis regnis clades egregio conatu vindicari poſſent : neque vero ambigere, quin Deus Optimus Maximus , res noſtras miſeratus , barbarorum faſtum , atque arrrogantiam effringeret . Ceterum quod ad Senatus poſtulata ſigillatim attineret , ut triginta peditum millium delectus haberetur annuere ; Auriæ literis acceptis, decem , quæ illi contingerent , millia conſcribi juſſurum . Quatuor triremes ad Centumcellas tenere , Hieroſolymitanæ religionis nonnullas Neapoli conſiſtere ; cunctas Brunduſium miſſurum . Ut novem Hiſpanorum peditum millia , qui in regno Neapolitano erant , ſub ſignis continendos curaret , certos homines ad Proregem Neapolitanum miſſurum . Atque , ut inde rerum præclare gerendarum initia ſumeret , unde omnia divina , & humana bona mortalibus manant , proxima die ad Divini Flaminis auram ſupplicibus votis invocandam ſacra miſſarum ſolemnia in divæ Mariæ Majoris baſilica concelebraturum . 1537

Venetorum officia cum Chriſtianis Principibus adverſus Turcas .

Quæ Pontifici Senatus de Turcarum conatibus indicarat, eadem Carolo Imperatori per Joannem Antonium Venerium, Franciſco Galliarum Regi per Chriſtophorum Capellium oratores exponit : addit ad pacem ineundam ſuaſiones , ne potentiſſimorum Principum diſſidiis acrior hoſtis vehementius in chriſtianæ reipublicæ compages ferrum adigeret . Andreas Auria , qui ut obvius Gallis fieret , Maſſiliam verſus navigaverat , de iis , quæ acciderant , certior fit ; ad Cæſaris claſſem cum Veneta conjungendam inflammatur ; illius auſpiciis haud dubiam ſibi victoriam de hoſte polliceri Senatus declarat . Ad Ferdinandum quoque Romanorum Regem , atque ad Imperii proceres datæ literæ , quibus hoſtem nuper Pannonicis victoriis exultantem terreſtribus , quibus plurimum poſſent , viribus arcendum , ac debellandum incitarentur . Aedilibus injunctum , ut quotquot Venetiis Turcæ eſſent , eos cuſtodiæ traderent ; bona in tabulas publicas referrent ; neminem , niſi , datis vadibus , ſe Venetiis non exiturum , liberum eſſe permitterent . Multa undique omnis generis navigia ære publico conducta ; claſſis quoque imperatoribus mandatum , ut naves , quæ in Epidauri portu eſſent , avehi curarent , ne Turcæ , quorum ea Reſpublica ſtipendiaria eſt , maritimis illius viribus in nos ute-

Turcæ & eorum bona Venetiis detenta .

1537 rentur. Ducenti pedites Jaderam, totidem Nauplium in Peloponneſo ſubſidio miſſi. Dalmatiæ præfectis demandatum, ut edicto publico Uſcochis, alias inviſæ genti, libere excurrendi maria, ac prædas agendi facultatem permitterent. Singulis Reipublicæ magiſtratibus, qui maritimis ditionibus præerant, juſſum, ut, præcipuis, atque inſignioribus viris ad ſe vocatis, Senatus ſententiam de hoſtium impetu fortiter ſuſtinendo patefacerent; ad patriæ defenſionem, ad juſta pro Veneta Republica arma induenda cohortarentur, ſpiritus acuerent; quæ de illorum virtute, ac fide in Patrum animis eſſet opinio, gravi oratione ſignificarent.

Jadera & Nauplium præſidiis munita. Uſcochis facultas prædas agendi permittitur.

Franciſcus Maria Urbini Dux ſuam operâ Reipublicæ defert.

Eodem tempore Franciſcus Maria Feltrius, Urbini Dux, terreſtrium Reipublicæ copiarum imperator, Venetias acceſſit; Principi ac Patribus, quæcunque ad retinendum, vel propagandum Reipublicæ imperium ſpectarent, atque in ſe ſita eſſent, ſummo animi affectu detulit; opes, ditiones, vitam denique ipſam, quam ſi poſt anteactos labores pro Veneta Republica & pro chriſtiani nominis gloria effundere contigiſſet, quid magis vel ad præſentium laudem, vel ad poſterorum gratiam promerendam illuſtrius, ac præclarius ſibi accidere potuiſſet? Guidum Ubaldum filium ad omnes belli caſus objiciendum, a ſuo latere nunquam digredi paſſurum; uxorem in urbe relicturum, ut ædes illi tribuerentur, rogare: ſe reliquis ſolutum curis, belli munera ardenti, quo ſemper Rempublicam animo fuerat complexus, naviter, atque intrepide obiturum: non diffiteri, in Andrea Auria navalium rerum uſum vigere, maritimis e preliis, atque oppugnationibus, hinc fortaſſe adjutum, multa virtutis ſpecimina edidiſſe: ſe nihilominus ſcire, ſuperioribus annis, atque in Numidica præſertim expeditione, eundem non ſemel lapſum in errorem eſſe. Hæc Princeps Gritus in Senatu de more Patribus expoſuit: Urbinatis caritatem in Rempublicam ſummis laudibus ornavit; bellicam virtutem uſu confirmatam, graviſſimis, difficillimiſque temporibus teſtatam, extulit: neque vero ſibi minora maritimo, quam terreſtri bello de egregio imperatore polliceri. Addidit, ſi ita e Republica eſſe Patres cenſerent, atque in ſe ipſo arduis hiſce, ac turbulentis temporibus aliquid opis ſitum eſſe exiſtimarent, ultro ſe ad claſſem iturum, omnibus

Andreas Gritus princeps ſe, opeſque ſuas Senatui exhibet.

Urbinati a Venetis ædes donata.

peri-

periculis vitam objecturum ; quæcumque ipſi adeſſent opes , pecuniæ ; quidquid argenti , egregiæ ſupellectilis , ea omnia patriæ lubenti animo offerre . Tandem gravi oratione ad ea , quæ Urbinas Reipublicæ detuliſſet , amplectendâ , quibus opportune uteretur , Senatum eſt cohortatus ; ſuaſorque mox ferendi a Collegii Patribus decreti fuit , quo ſancitum eſt , ut decem aureorum millibus coemptæ publico nomine ædes , Duci dono tribuerentur . Atque ut in belli ſumptus pecunia ſuppeteret , a magiſtratibus Reipublicæ debitores ad ſolvendum durius cogebantur : cum Pontifice actum ut eccleſiaſticorum bonorum decumas vendi liceret : vectigal molendinarium , ſex ſingulos in ſextarios aſſibus adjectis , ad decennium in urbe auctum . 1537

Pecunia a Senatu cõparata , vectigalia impoſita .

Finis Libri Quarti .

EPI-

EPITOME.

COrcyram omnibus viribus Turcae aggreſſi, paullo poſt ſoluta obſidione, diſceſſere. Scardonam in Dalmatia Peſareus deditione in Reipublicae fidem recepit. In Peloponneſo Nauplium, & Epidaurum Turcarum praefectus Caſſimus fruſtra tentavit. Pluribus Aegaei inſulis, quae in Venetorum ditione erant, Chariadenus Byzantium revertens, foediſſimam vaſtationem intulit. De inſtauranda cum Suleimano amicitia magnis contentionibus actum in Senatu eſt. Foedus inter Paullum III. Pontificem, Carolum Caeſarem, & Venetos contra Turcas ictum eſt, Angliae, & Galliae Regibus id moleſte ferentibus. Caſſimus Nauplium arctiſſima corona, & operibus cinxit. In Illyrico variante fortuna pugnatum eſt. Sicenſium virtus, & ſingularis erga Rempublicam fides enituit. Ad Caeſarem Galliae Regi jungendum Pontifex Niceam profectus eſt. In decem annos induciae factae. Farneſiorum res mirifice auctae. Marcus Grimanus, Patriarcha Aquilejenſis, pontificiae claſſis praefectus Nicopolim haud proſpero eventu adortus. Andreae Auriae, ſupremi univerſae foederatae claſſis praefecti, ſeu ignavia, ſeu avaritia, bis ad Ambracium ſinum delendae turcicae claſſis occaſio e manibus amiſſa eſt. Neocaſtrum ad Rhizonici ſinus fauces a Venetis expugnatum, Hiſpani contra foederis leges, Auriae juſſu, occupavere. Praeterea Franciſci-Mariae, Urbinatium Ducis, mortem, Camertium ducatum ab ejus filio Pontifici, auctore Senatu, traditum, Andreae Griti, Venetiarum Principis, obitum, Petri Landi in ejus locum ſucceſſionem continet, bellicoſque in annum inſequentem apparatus.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER QUINTUS.

DUm hæc Venetiis ſummo ſtudio fierent, Romæ de fœdere adverſus Turcas ineundo ſedulo agebatur. Res magnæ molis erat, quæ non facile explicari poſſet: multæ maritimæ, ac terreſtres copiæ ad hoſtem invadendum cogendæ erant, quem ſuperioribus victoriis intumeſcentem aliqua felicis eventus ſpe adoriri difficile admodum, ob ingentem de illius potentia conceptam opinionem, cenſebatur. Triremes ducentæ, omnis generis cum majora, tum minora navigia ad claſſem conflandam requiri videbantur; quinquaginta peditum millia, quatuor equitum paranda erant. Multa de fœderum conditionibus, quota pars ſingulis pecuniæ, virium maritimarum, ac terreſtrium contingeret, diſceptandum erat. Quæ cum mora egerent, præſentemque opem Corcyræorum rebus expoſcentibus, cunctatione ad claſſes conjungendas 1537

mi-

1537 *Fœderis cõtra Turcas publicatio.*

minime opus eſſet, Pontifici Chriſtianorum Principum fœdus, quo adverſus Suleimanum bellum indiceretur, in aliud tempus conditionibus rejectis, promulgari placuit : id Romæ, ac Venetiis ſumma celebritate, & mortalium frequentia actum eſt. Gaſpar Contarenus Cardinalis, Pontifice, univerſo Cardinalium collegio, ac Principum legatis præſentibus, in divi Petri baſilica, miſſarum ſolemnia ſacrificia peregit; mox latino ſermone habita eſt oratio, qua & Deo immortali gratiæ de inita ſocietate, & ad egregie pro republica chriſtiana operam navandam, fortiter adverſus barbaros pugnandum, incitamenta continebantur. Cæſaris, ac Reipublicæ oratores, Venetique Cardinales, de more Pontificis pede deoſculato, atque ad oris oſculum admiſſi, ab eo una cum Cardinalis Sanctæ Crucis, viro Hiſpano e Franciſcana familia, convivio excepti fuere. Venetiis quoque Senatus decreto in divi Marci baſilica, & ſingulis civitatis templis ſacra peracta, ac ſupplicationes habitæ ſunt.

Venetorum bellici apparatus.

Patres inde majori ſolicitudine ad bellum neceſſaria comparare; complures militaris diſciplinæ ſcientia clari, atque in Rempublicam ſumma obſervantia propenſi fortunas, atque induſtriam offerre : inter hos Gabriel Ripa, qui Jaderæ publicis ſtipendiis merebat, ad ſubſidium Corcyræ inferendum ſuam operam detulit. Mercurius Bua, in Peloponneſo natus, multis clientibus, atque amicis ſtipatus, in ea provincia complura ad Reipublicæ incrementum ſe geſturum pollicitus eſt. Alexander Vitellius annuo duorum millium aureorum ſtipendio inter Reipublicæ præfectos conſcriptus. Ut majores triremes, ac naves Alexandro Bondimerio, Galeonis præfecto, parerent, decretum. Urbinati imperatori decem aureorum millia ad pedites decem mille conſcribendos, quot Reipublicæ contingerent, tributi. Peſareo imperatori præcipitur, ut, Nicolao Bondimerio, ſinus præfecto, ad illius cuſtodiam relicto, cum univerſa claſſe Brunduſium iter faceret, ut, ibi maritimis fœderatorum coactis viribus, Corcyræ ſubveniretur. A Proregibus Siciliæ, ac Neapolis petitum, ut quamprimum quinquaginta tormentorum magiſtros cum ſuo præfecto, ac quingentos pedites Corcyram ſumptibus Reipublicæ mitterent : a Neapolitano præfectus tormentarius cum nonnullis magiſtris, ac ſulphu-

Mandata Senatus ad Peſareum claſſis imperatorem.

rei

rei pulveris cadis : a Siculo aliquot peditum vexilla tranſmiſſa. 1537

Andreæ Auriæ, qui tum Neapoli erat, literæ dantur ; iis petitur, ut Brunduſium cum claſſe profectus, ſe noſtris adjungat. Epiſtolis per Gaſparem Baſalum Venetorum negotiatorum, qui tunc Neapoli morabantur, conſulem redditis, nihil Auria permotus ; modo ſe Maſſiliam, ut cum Gallica claſſe confligeret, modo Genuam, ut triremes reficeret, iter ſibi habendum dicere. Baſalus flagitare, ut tantiſper ſubſiſteret, donec Roma Cæſareanorum mandata de conſociandis claſſibus ad ſubſidium Corcyræ ſubvehendum acciperet. Ad hæc Auria : ſæpius Peſareum, Reipublicæ imperatorem, ut arma ad Chariadenum opprimendum ſociaret, invitaſſe : quando nullo negotio cum octoginta triremibus per Corcyræum fretum tranſeuntem, haud dubia victoriæ ſpe adoriri, ac ſuperare in eorum poteſtate eſſet ; id Peſareum renuiſſe, mandata Senatus, ut in neutram inclinaret partem, habere dictitantem : quod præcipuum Ottomanorum maritimum robur incolume evaſiſſet, culpam ad Venetum imperatorem pertinere ; inde de reliqua illorum oppugnanda claſſe ſpes reciſas, quam, ſi cum Chariadeno pugnatum eſſet, ad Aulonem deleviſſet : tandem Venetorum conſilia improbare, quod medii inter Chriſtianorum imperatorem, ac Turcas ſe gererent : claſſi Venetæ ſe adjungere nullo pacto poſſe ; jam armatas naves dimiſiſſe, triremibus pontificiis, & Melitenſibus profectionem permiſiſſe ; modo per remigum paucitatem, ac laſſitudinem ſibi id non licere. Ad ea Baſalus : quod Peſareus ad Aheneobarbum debellandum maritimas Venetorum vires cum Cæſareana claſſe non conjunxiſſet, mandata Senatus obſtitiſſe : conſiliorum rationes Pontifici, & Cæſari expoſitas, probatas fuiſſe ; nunc, immutatis rebus, hoſtes Corcyram adortos ; fœdus Romæ, ac Venetiis percuſſum : cur in præcipua inſula defendenda ardentes alioqui ſpiritus in ipſo tepeſcerent ? cur locum, in quo tantum momenti ad Italiæ incolumitatem ſitum erat, immaturo conſilio deſereret ? an non tantum auctoritate, ac præclare geſtarum rerum fama terroris hoſtibus afferre poſſet, quantum ſi perpaucæ illæ naves, ac triremes, quas ſe dimiſiſſe ajebat, adeſſent ? Viſus aliquantiſper commoveri Auria ;

Senatus ab Andrea Auria, ut claſſem cum Peſareo conjungat, petit.

Andreæ Auriæ reſponſum.

qua-

1537 quapropter, Gaſpare dimiſſo, rurſus quid ea in re agendum eſſet, expendere velle ait. Non longe progreſſus Baſalus, veredarium cum literis obvium habuit: itaque ſtatim conſcenſa trireme reverſus, illas, multis adjectis ſuaſionibus, ac precibus Auriæ detulit. Verum neque his inflecti illius animus potuit; cum ſtatutum ſibi eſſe affirmaret, Genuam ad claſſem inſtaurandam ſtatim pergere, naves cogere, reliqua ad belli apparatus neceſſaria expedire; in Hiſpaniam, ut de Cæſaris mente certior fieret, ſcripturum; interea de fœderis conditionibus ſingillatim agi poſſe. Pontifex, Auriæ tergiverſatione audita, ut quantum in ſe eſſet, præceps conſilium moraretur, literas ad illum ſua manu exaravit. Cæſaris orator per diſpoſitos equos Centumcellas iter habuit, ut litora illa legentem Auriam ab incepto curſu detineret, pontificiiſque literis traditis, Cæſaris mentem exponeret: at jam illo prætervecto, Pontificis tantum miſſis literis, Romam rediit. Iis Venetias allatis, Patribus infauſta ea initia belli videbantur; inexpectatoque Auriæ conſilio præclara ſpes, quæ ad fœdus tam cito percutiendum incitaverat, non modo imminuta, verum prorſus abjecta videbatur. Attamen cum in magnis, atque arduis rebus impedimenta ſæpius animi firmitate, & conſiliorum conſtantia ſuperentur, Senatus ſtatim Cæſari quæ acta eſſent, ſignificavit, atque ut de conſocianda claſſe mandata mitteret, flagitavit. Agitatum deinde, an, Auria in mare Liguſticum profecto, Senatus decretum, quo Brunduſio Peſareus proficiſci juſſus fuerat, abrogari opporteret. Franciſcus Donatus eques, Conſilii Sapiens, ob id in primis abrogandum cenſebat, quod undique percrebreſceret, Chariadenum cum triremium manu in ſinum Adriaticum venturum: neque tutum arbitrabatur, Dalmatiæ univerſam oram immaniſſimi hoſtis crudelitati, atque avaritiæ indefenſam objicere. Vincentius Capellius collega e contra, nova Peſareo mandata dare, neque dignitatis, neque utilitatis publicæ eſſe; fama de jungendis Brunduſio claſſibus pervagata, haud parum terroris hoſtibus injectum, quibus, Peſareo, Brunduſio relicto, in ſinum Adriaticum penetrante, animi augerentur, ubi Auriæ diſceſſus cauſas, abjectaque de jungendis claſſibus conſilia intellexiſſent: tutius quoque in Brunduſii portu claſſem eo anni tempore de-

Andreæ Auriæ decretum Genuam proficiſcendi.

Pauli Pontificis literæ & Cæſaris oratoris officia, ut Auriam de ſententia dimoverent.

Senatus officia, ut Cæſar mandata de ſociāda claſſe mitteret.

ti-

tineri poſſe. Itaque de priori Senatuſconſulto nihil mutatum eſt. 1537

Dum hæc geruntur, atque omnia ad bellum cum potentiſſima gente ſummo ſtudio, ac ſolicitudine comparantur, Suleimanus, qui jam, ut diximus, pridie nonas ſeptembris Buthrotum pervenerat, vigintiquinque peditum millia, ac triginta bellica tormenta Corcyram tranſmiſerat, ut quæ Aheneobarbi avaritiæ, atque odio ſuperfuerant, novis afflicta cladibus diriperet, ac incenderet. Ajax ſupremus Baſſa, quem *Viſirum* Turcæ vocant, & Aheneobarbus ſpeculabundi propius ad oppidum accedunt, ut opportuna ad oppugnandum loca deligerent, cum præfecti antiqua ſuburbia, ne ſi in hoſtium poteſtatem veniſſent, illis protecti ad mœnia tutius, ac facilius accederent, excindi juſſiſſent. Hoſtes opere tumultuario munitiones quatuor ad urbis conſpectum erexere, ut, turbine tormentorum excuſſo, muros quaterent, ac noſtros e mœnium corona deturbarent. Sed ob intervallum, quod longius intercedebat, globorum impetu, prius quam mœnia pertingeret, remiſſo non modo, verum extincto, nihil noſtris incommodi, aut damni inferebatur. Itaque triremibus circumvecti hoſtes, qua oppidum ad auſtrum ſpectat, mœniaque magis depreſſa ſunt, ac nulla fluctibus moles opponitur, ad certiorem bene gerendæ rei ſpem loci propinquitate adducti, e proris majora tormenta diſplodunt, metu potius propugnatorum, quam damno. Nonnullæ ex iis triremibus a noſtris, bellicis machinis ex oppido excuſſis, in mare altum demerguntur. Chariadeni triremis pila ferrea roſtrum, ac tabulata, quæ a nautis *palmetæ* dicuntur, fracta, & comminuta ſunt. Incolarum magna pars in totius inſulæ conſternatione, ac terrore, ut ſaluti proſpiceret, in Euripum convenit; plerique potius fame confici, & ingenti imbrium vi, quæ per eos dies e cælo defluxerat, obrui, ac mergi, quam hoſtibus ſe tradere maluere; multi funibus in oppidum pertracti; compluribus, agreſtibus præcipue hominibus, Angelocaſtri arx ad meridiem ſita præſidio fuit. Verum cum neque terra, neque mari Turcæ proficerent, atque eam eſſe oppidi, portuſque munitionem, ut prope inexpugnabilis videretur, animadverterent; morbi paſſim graſſari in claſſe, commeatu exercitus laborare cœpiſſet: ſuſceptæ Corcyrææ

Corcyræa ſuburbia a Venetis diruta.

Chariadeni triremi a Corcyræis damna illata.

Turcicæ claſſis morbis & commeatus inopia vexata.

1537 ræa expeditionis Suleimanus pertæſus, ſolvere obſidionem, auctore in primis Ajace, decrevit. Is Canali legato, qui adhuc in caſtris morabatur, ad ſe vocato ſignificat, ſi Veneti damna Suleimano illata ſarcire, injuriaſque ſuis inflictas, uti a Reipublicæ mente alienas, vindicare velint, daturum quamprimum operam, ut, Corcyræ obſidione ſoluta, a Venetorum finibus claſſis, atque exercitus abducerentur, animuſque Regis infenſus ad priſtinam cum Republica pacem inſtaurandam flecteretur. His Canali ſignificatis, paulo poſt, tertio ſcilicet idus ſeptembris, Suleimanus caſtra movens Corcyra diſceſſit : ſequenti die Chariadenus, tormentis triremibus impoſitis, cum claſſe tota ſolvit, miſerrimæ plebis ſeptem millibus omnis ſexus, & ætatis in ſervitutem abductis, ingentique omnis generis animalium præda : in Buthrotia regione, atque in Paxo inſula, quæ exiguo intervallo a Corcyra diſtat, atque olim illi conjunctam, a maris æſtu ſecretam fuiſſe ferunt, barbaricæ crudelitatis fœdis veſtigiis relictis . Conſtat Suleimanum ab Apuliæ expeditione ad Corcyram oppugnandam conſiliis, atque adhortationibus Chariadeni, Veneto nomini infeſti, impulſum fuiſſe; atque ab incepto non alio, quam rei difficultate, ac prope deſperato exitu deterritum, cum oppidum turritis munitum propugnaculis, perampla foſſarum latitudine, locorum ſitu ad hoſtium conatus repellendos , aut eludendos in primis eſſet accommodatum : his vigil cura, atque induſtria præfectorum accederet; immenſis prope iis diebus e cælo pluviis demiſſis , quæ omnem Turcarum impetum , autumno propemodum feneſcente, reſtinxere. Pontifex cum de hoſtium diſceſſu loqueretur, dixiſſe fertur, jure Andream Auriam obſtinatæ mentis pœnas dediſſe, cum ex repentino Neapolis diſceſſu eam laudis gloriam amiſiſſet, quam, ſi Brunduſium ſe contuliſſet, univerſam ſibi procul dubio ventoſa jactatione uſurpaſſet.

Ajacis Baſſæ cum Canali ſermones de pace Turcæ a Corcyræ oppugnatione diſcedunt.

Caccianerii, Ferdinãdi Regis præfecti, ad Saccum de Turcis victoria.

Contigit per hos dies, ut Caccianerius, Ferdinandi Romanorum Regis præfectus , ad Saccum amnem , prælio magna Turcarum manu devicta, inſignem de hoſte victoriam retulerit. Quapropter in divi Marci baſilica a Principe , ac Senatu ob liberatam Corcyram, & ſuperatos ad Saccum Turcas Deo Optimo Maximo, Cælitibuſque gratiæ actæ : ibidem a Venetiarum ſummo Antiſtite miſſarum ſacrificiis rite peractis, ſuppli-

plicationes ad omnia templa habitæ, publice, ac privatim cœnobiis, & piis collegiis egeſtate preſſis largitiones factæ. Peſareus imperator a Senatu jubetur, ut niſi belli aliquo graviori obeundo munere detineretur, Corcyram peteret, ut incolarum, atque oppidanorum, quantum in ſe eſſet, præteritas clades ſolaretur, Senatuſque benevolentia teſtata, ad ſpem meliorem erigeret: pecunia quoque publica coempta ad ſuburbia reficienda materia, atque tranſmiſſa. Scardonæ tunc Peſareus imperator erat, qui, paucis ante diebus cum Viturio conſilio inito, in ſinum urbi propinquum claſſem intulerat, expoſitiſque in terram militibus, oppidum adortus fuerat. Septem circiter paſſuum millibus a proximo litore Scardona diſtat, clara olim civitas, non longe a Sico urbe remota, potius ſitus opportunitate, quam opere munita; nam uti ad omnem adjacentem regionem vexandam valde eſt opportuna, ita tenui muro, atque infirmo ſepta, licet duas haberet arces, hoſtiles incurſus diu ſuſtinere non poterat. Itaque Veneti, propugnaculis toto muro decuſſis, dum irrumpere in oppidum parant, hoſtes, impetu non expectato, deditionem Peſareo claſſis imperatori fecere; qui, ut milites victoriæ inſolentes reprimeret, vitam, reſque oppidanorum incolumes tueretur, ne qua a militibus injuria inferretur, unicuique abeundi, quo vellet, facultas eſſet, edicto cavit. Verum milites prædæ iniquo victoriæ præmio inhiantes, non ſine ingenti incolarum cæde oppidum diripuere: in eo tumultu Jacobus Mudaccius, unus e trierarchis Cretenſibus, eſt interfectus; complures in penitiora loca ſe recipientes cum in armatorum e Sico globum incidiſſent, profligati, ac deleti ſunt. Oppido Franciſcus Salomonius menſtruo quadraginta aureorum ſtipendio ab imperatore præficitur, donec quid e Republica videretur, Senatus conſtitueret: nam altera arcium diruta, ut circumjecta regio tutius in Reipublicæ poteſtate contineretur, de reliqua munienda actum eſt: poſtea re maturius diſcuſſa, ut mœnia funditus everterentur, Senatus decrevit; ne Turcæ, repetita poſſeſſione, inſtaurandi, atque muniendi oppidi rurſus occaſionem arriperent.

1537 *Supplicationes & largitiones a Senatu habitæ.*

Scardona a Peſareo capta & direpta.

Eodem tempore Joannes Viturius, alter claſſis Venetæ imperator, Franciſcum Lauretanum, Donatum Cornelium, &

1537 Paulum Vendraminum, triremium præfectos, ad Obroatium oppugnandum miſit. Extat oppidulum illud cum arce a mari ſex paſſuum millibus: Argyrutum priſcis fuiſſe fertur: inde Turcæ Uſcochis conjuncti cum vicina loca, ac maria latrociniis, & cædibus infeſta reddidiſſent, tutum ibi perfugium & receptum habebant. Quapropter ab Jadera exiguo illius maris ſinu circumvehi copias juſſit, Gabrielemque Ripam, Veronenſem, copiarum præfectum, cum ſexcentis navalibus ſociis, ac viginti-octo triremium remigibus ad oppidum oppugnandum mittit. Nicolao quoque Bondimerio, ſinus Adriatici præfecto, mandat, ut cum biremibus nonnullis, ac triremibus, quibus tormenta bellica ad verberanda mœnia opportuna conveheret, præſto eſſet. Veneti oppidum adorti peracre certamen cum hoſtibus iniere, qui cum paucitatem virtute, ac fortitudine ſuperarent, pugnam intrepide ſuſtinuere, donec feſſi, priſtino ardore remiſſo, oppido noſtris relicto, in arcem ſe recepere. Quoniam vero, muralibus tormentis nondum in terram expoſitis, majore nixu quatere oppidum non poterant, minutiſque pilis nihil proficiebatur, Vituriumque ſtatim Corcyram petere Senatus juſſerat, Ripæ nuntiandum curavit, ut niſi quamcelerrime arcem in ſuam poteſtatem redigere poſſet, oppido, ac ſuburbiis incenſis, ad ſe regrederetur. Duas ob id triremes ad milites excipiendos miſit, qui cum terreſtre iter per aſpera montis juga habere maluiſſent, ſuperventu Amurathis, qui cum triginta Turcis equitibus arce exierat, ac tumultuariam Uſcochorum peditum manum ſibi adjunxerat, in fugam conjecti, cæſi complures, multi capti fuere. Gabriel Ripa, conſcenſo equo, cum nullum neque ducis, neque militis officium præſtitiſſet, turpi fuga ſalutem quæſivit: inde cum a Peſareo Senatus decreto de militari crimine quæſtio haberetur, haud multo poſt in ipſa prætoriæ prora capite pœnas dedit. Sed nihil æque ea tempeſtate Patrum animos extimulabat, quam ut Corcyra inſula, quæ jam barbarorum conatus, & vires felici eventu experta fuerat, ita in poſterum muniretur, ut ſi Suleimani animum illius denuo invadendæ cupido inceſſeret, pro fortiſſimo Italiæ muro objiceretur. Urbinatum Ducis, cui Antonius quoque Tifernas adſtipulabatur, ea erat ſententia, ut quamprimum oppido adjacentia loca diruerentur, ac mons, quem *Caſtrutarum* vocant, ſo-

Gabriel Ripa copiarum Jadertinarum præfectus.

Nicolaus Bŏdimerius ſinus Adriatici præfectus.

Obroatium a Venetis invaditur.

Gabriel Ripa capite damnatus.

Senatus decretum de Corcyra munienda.

ſolo æquaretur : duo propugnacula, quæ extrema latera cingebant, protenderentur : foſſæ e regione ſitæ ampliores fierent. Nihil ex iis demoliri oportere arbitrati, ne ſi in ſequentem annum denuo hoſtes inſulam adorirentur, aditus ad oppidum pateret: ut hæc perficerentur, quinque Corcyram triremes contendere, illarumque remiges in opere inſudare Senatus juſſit. Michael ex Divi Michaelis oppido, ædificandarum arcium peritia clarus, cum quingentis foſſoribus, quinquaginta lapicidis eodem ire juſſus : decem aureorum millia, quæ in oppido inſtaurando, ac muniendo inſumerentur, tranſmiſſa. Claſſis imperatores, atque celebriores maritimi præfecti Corcyram ſe contulere, ut de iis, quæ ad munitionem attinerent, decernerent, & Corcyræorum animos, uti a Senatu juſſi fuerant, confirmarent. 1537

Suleimanī mãdata ad Caſſinum Peloponneſi præfectum.

Suleimanus, Corcyræ obſidione ſoluta, per Acarnaniam, & Aetoliam Byzantium reverſus, Caſſino Peloponneſi præfecto mandavit, ut, quam maximis poſſet ex propinquis regionibus copiis collectis, Nauplium, & Epidaurum, Veneti imperii in Peloponneſo urbes, aggrederetur. Reliquæ ea tempeſtate hæ civitates Reipublicæ in ea provincia erant, cui ſuperioribus ætatibus cum univerſæ imperaſſet, ad iſthmum prævalido muro extructo, peninſulam adverſus barbaros tutata fuerat: proximo vero bello cum Bajazete geſto, Corone, ac Methone amiſſæ fuerant; Nauplium, & Epidaurum, vel ſitus natura, vel opportunitate portuum, vel civium egregia, ac ſpectata in Venetos fide, ſummi momenti cenſebantur. Nauplio Victor Garzonius magiſtratum, quem *bailum* vocant, gerebat, vir longæva ætate, ac multarum rerum uſu præſtans. Is omnibus, quæ ad oppidum defendendum neceſſaria erant, ſedulam operam navaverat; cum illud quoque opportune per eos dies accidiſſet, ut Hieronymi Cornelii navis ad urbem appelleret, quæ commeatum, ac pecuniam in uſus belli magiſtratui detulit; ad hæc quatuor aureorum millia, frumenti ſeſtarium duo millia a Senatu Nauplium miſſa. Epidaurum quoque milites, atque argenti vis, ac ſexcenti frumenti ſeſtarium ſubſidio tranſmiſſi. Verum Caſſinus fruſtra Epidauriorum pertentatis animis, cum aliquos dies ad Nauplium caſtra habuiſſet, difficillimam fore expugnationem ratus, cum neque ad vim inferendam, neque ad circumcingendam obſidione urbem pares copias haberet, diſceſſit.

Victor Garzonius Nauplii præfectus.

Turcæ Nauplii & Epidauri eppugnatiõe deſerunt.

1537 Eodem tempore, cum Luphtibejus intra Helleſpontum ſe recepiſſet, Chariadenus cum ſeptuaginta triremibus, triginta partim biremibus, partim myoparonibus, ne aliquid ad effundendam in Venetos animi rabiem prætermitteret, per Aegæum mare prædabundus excurrens, multas ex Cycladibus, quæ Veneto obtemperabant, occupavit, ac diripuit: in his Scyros e regione Pegaſici ſinus ſita, portuoſa, octoginta mille paſſuum ambitu, ubere admodum ſolo, olim incolarum frequentia inſignis, quatuor oppidis diſtincta; tunc vero populorum infrequentia priſtinum cultum, ac decus amiſerat. Pathmos parvo circuitu univerſa montibus, & collibus diſtincta, nec non metallorum venis ſcatens, Joannis Apoſtoli atque Evangeliſtæ cæleſtibus viſibus illuſtrata, quos, dum a Domitiano exilio damnatus eſset, in ea inſula e fonte Divinitatis exhauſit: inde cœnobium illius nomine extructum, templumque erectum eſt, quod hodie magna cum religione inviſitur. Aegina quoque, non longe ab Eubœa ſita, incolarum numero, ac portu conſpicua, cui prætor publico nomine præerat; ab ea captivorum ad ſeptem millia abducta fuere, quod vix credibile videretur, niſi ad vetuſtatis fabulas reſpiceremus, quibus ad Aeaci infortunia lenienda formicæ in homines mutatæ dicuntur, ut inde accolæ Myrmidonum nomen aſſumpſerint. Nea inſuper, quam quadraginta paſſuum millia ambiunt, eaſdem injurias, & clades perpeſſa, glebæ inſita a natura proprietate inſignis, ut quocumque deferatur, venefica animalia arceantur: in poteſtate Piſanæ gentis patriciæ eo tempore erat: nam cum orientale imperium, Venetorum, ac Gallorum conſociatis armis, Byzantio expugnato, a Græcis ad Latinos translatum fuiſſet, tertiaque fere illius pars Venetæ Reipublicæ acceſſiſſet, in ea rerum omnium agitatione Senatuſconſulto civibus permiſſum fuerat, ut privato ſumptu Aegæi inſulas occupare, ſuique juris facere liceret: inde pleræque Cycladum ad privatos attinebant. Inter has Aſtympalea, octoginta octo paſſuum millium circuitu, ubi liberam fuiſſe civitatem Plinius memorat, Quirinis obnoxia, eodem turbine jactata eſt, quam olim a piratis pene deſtructam Joannes Quirinus ea tempeſtate inſtauraverat, qua Conſtantienſe Concilium

Aegæi inſulæ a Chariadeno occupatæ.

anno

anno M. CCCC. XXXIIII. celebratum fuit. Paros marmorum præſtantia illuſtris, poetarum carminibus inſignis, quæ candore adeo præſtant, ut e longinquo nivis ſpecie obtutum fallant: Marpeſus mons reliquis ſublimior cum aquarum ſcaturigine, tum marmoris excellentia clarus: ad ſeptentrionem Paron oppidum cum ejuſdem nominis portu habet, ibi fontem eſſe ferunt, quo album linum, vel corium immiſſum, nigredinem contrahat: quinquaginta milliarium ambitu conſtat: Veneriæ familiæ tunc parebat, quæ cum ad Bernardum Sagredum ſucceſſionis jure ſpectaret, ut illam adverſus hoſtes tueretur, eo ſe contulerat, quorum impetum cum fortiter per aliquot dies ſuſtinuiſſet, tormentario pulvere deficiente, oppidani deditionem facere coacti fuere: incolumes ab hoſtibus relicti, complures capti, inter quos ipſe quoque Sagredus, qui poſtea Epidaurienſis cujuſdam opera, qui ad tranſtra, dum olim trierarchus eſſet, remigio diu vitam traduxerat, libertatem eſt adeptus. Naxos, cui inter Cycladas principatus tribuitur, vitium copia olim Baccho dicata, Dionyſiæ, & ubertate frugum parvæ Siciliæ nomen ſortita, Joanni Criſpo parebat. Chariadenus cum ad inſulam appuliſſet, nuntium ſtatim ad Joannem miſit, qui diceret, ni deditionem faceret, hoſtilia omnia expectaret: oppidani, atque incolæ perterrefacti, cum impetum hoſtium perhorreſcerent, potiuſque in barbarorum miſericordia, quam in armis ſpem reponerent; Criſpus, annua quinque aureorum millium penſione pacta, ſtatimque in ſequentem annum ſoluta, in veteri ditione inſulam retinuit; licet a libidine, ac furore militum cuncta diripientium, & vaſtantium ſe accolæ eximere non potuerint, præda ſupra vigintiquinque aureorum millia abacta. Tenenſes natura loci, ac munitionibus, opera, atque impenſa haud exigua ſtructis, cum obſiſtere hoſtibus potuiſſent, aliorum exemplum, fortunamque ſequuti, oppidi, atque inſulæ tutandæ ſpe abjecta, ultro in Chariadeni poteſtatem conceſſere: paulo poſt factum pertæſi, ac rubore perfuſi, quod, vi non expectata, turpiter defeciſſent, ad Cretæ magiſtratus miſere, qui militum præſidium, & præfectos Venetos expoſcerent. Neque Cythera prima Aegei maris inſula, quæ a Cytherea nomen ſumpſit, Turcarum excurſiones, ac direptiones evaſit. Tot, tantiſque cladibus

1537

Bernardus Sagredus a Chariadeno captus.

Joannes Criſpus, pẽſione cum Turcis pacta, Naxũ retinet.

Tenos turſus Venetorum imperium amplectitur.

1537 Aegei maris inſulis peragratis quamplurimis, & prædivitibus onuſtus ſpoliis Aheneobarbus Byzantium ſe contulit.

Franciſcus Paſchalicus claſſis legatus in Cretam mittitur.

Joannes Maurus cŭ imperio Cretæ præficitur.

Andreas Gritus Cydoniæ præfectus.

Cum vero de Cretica in ſequentem annum expeditione rumor vulgaretur, Peſareo imperatori mandatum eſt, ut Franciſcum Paſchalicum, claſſis legatum, cum triremibus viginti in Cretam mitteret. Joannes Maurus cum ſumma auctoritate præfectus deligitur: Andreas Gritus Cydoniæ præficitur. Interea Collegii Patres decretum tulere, quo Carolo, de Corcyræ obſidione ſoluta, & pace cum Republica ineunda injectis a Turca ſermonibus, ſcribendum cenſebant; ſtatutum Senatui eſſe, fœderi ſubſcribere; Romam facultatem ad illud iciendum mitteret. Adhortationes addebantur, quibus ad expeditionem in barbaros hoſtes ea virtute, qua ſæpius præliis interfuerat, ſuſcipiendam invitaretur: rem tanto Principe dignam, qua priſcam ſuperiorum ætatum memoriam, ac res præclare geſtas æquare non modo, verum etiam ſuperare poſſet: ceterum afflictis, & labentibus chriſtianæ reipublicæ rebus unicum præſidium illud futurum, ſi, omnibus ſublatis controverſiis, cum Franciſco Galliarum Rege pace inita, ambo adverſus Ottomanorum gentem invicta arma, fœdere ſociati cum Republica, ſumerent: hoc uno certam victoriæ ſpem niti, qua barbaræ gentis jugum ab innoxiorum populorum cervicibus excuteretur, ac infeſti cunctis Turcarum auſus, & conatus frangerentur. Joannes Donatus, qui prima juventa magiſtratum, cui maritimarum rerum cura committitur, a rerum navalium diſciplina *Sapientis ordinum* nomen ſortitum, gerebat, bini oratores ut mitterentur, ſuaſit; alter ad Carolum; alter ad Regem, ut illos Senatus nomine ad pacem adhortarentur, atque octo dierum ſpatio itineri ſe darent; tantam rem per oratores melius, quam per literas confici poſſe: Pontificem, ut Rempublicam ad fœdus ineundum impelleret, nuntio legatum addidiſſe: Cæſarem Loppeſio Soriæ ordinario oratori Petrum Gonzalium extra ordinem pro Italica ſocietate miſiſſe. Cur igitur, ut ad Principum tam difficillimo tempore conciliandos animos Senatus oratores non mitteret? quid egregii in hoſtes agi poſſe, dum diſtractæ, atque avulſæ Cæſaris vires Gallico graviſſimo bello detinerentur? verendum eſſe, ne totius

Joannis Donati, & Antonii Erizzii diſputationes in Senatu.

tius Turcici belli onus in Rempublicam incumberet. Antonius Erizzius, Donati collega, contra differebat: ad novos oratores mittendos nihil urgere, cum paulo ante Christophorus Capellius orator in Gallias profectus fuisset, cui, ut pro pace inter Regem, & Cæsarem firmandam laboraret, injunctum fuerat: propediem Petrum Mocenicum, ad Carolum oratorem designatum, in Hispaniam iturum, qui eodem officii genere fungeretur, ut alias ingerere legationes supervacaneum esset; neque inde, nisi inanis rumoris aura captaretur, atque ad Suleimani iras in Rempublicam acuendas incitamenta submitterentur, spes, ac mentio pacis penitus præcideretur, ex qua saltem illud emolumenti capi posset, quod fœdus majori Reipublicæ cum utilitate, tum dignitate sanciretur. 1537

Dum inter præstantes juvenes pari eloquentiæ, & pietatis in patriam laude disceptatur, ex Hispaniis literæ supervenere: inter Cæsarem, ac Regem inducias in decem menses pactas fuisse, Heleonora Regis uxore, & Margareta sorore Navarræ Regina cum Maria Caroli germana, Pannoniæque Regina convenientibus, ut immania diuturni belli incendia induciis proximo ad pacem gradu restinguerentur: ea de causa, ut Belgio gravissimis bellorum cladibus afflicto præsentem opem ferrent, Cæsareani ad inducias descendisse ajebant, cum revera pecuniæ inopia adactos fuisse constaret, longinquis Peruanæ regionis argenti fodinis, atque ex Hispaniæ conventibus tardis tributis, immensis belli sumptibus haud paribus. Senatus frequens Collegii Patrum sententiam est amplexus: additæ ob inducias publico nomine gratulationes, atque adhortationes, quibus Principes ea tempestate, sæviente Turcico bello, ad præclarum, atque utile pacis, ac pietatis decus accenderentur. Ut in idem quoque summo studio niterentur, iisdem officiis cum Pontifice, & Galliarum Rege Senatus egit, quo, semotis Christianorum Principum diffidiis, armisque reconditis, majori animorum ardore bellum adversus communes hostes administraretur. Legati quoque ad Poloniæ Regem, & Imperii Electores designati, ut communi cum reliquis Principibus societati se adjungerent. Duo deinde patritii, Aloysius Badoarius ad Cæsarem, Franciscus Justi-

Induciæ inter Cæsarē & Galliæ Regem.

Senatus officia pro pace.

Veneti legati ad Poloniæ Regem & imperii electores.

Aloysius Badoarius ad Cæsarē: Franciscus Justinianus ad Galliæ Regem legati.

1537 ſtinianus ad Regem miſſi, ut omni ſtudio ad concordiam ineundam illos hortari, atque impellere niterentur. Romæ, dum hæc gererentur, & quæ ad fœdus ſanciendum ſpectabant, intentius atque acrius urgebantur, Marcus Antonius Contarenus legatus publica mandata petit. Collegii Patres iciendi fœderis decretum ad Senatum tulere, atque ut ſeorſim Contareno darentur literæ, ne conditionibus ſubſcriberet, prius quam de iis Senatus mentem intelligeret.

Aloyſii Gradonici oratio.

Contra Aloyſius Gradonicus graviter, & copioſe diſſeruit: vetere majorum inſtituto ita comparatum eſſe, ut de graviſſimis rebus, quibus ſalus, incolumitaſque Reipublicæ contineretur, Senatus libere decerneret: modo, priſca immutata ratione, invitum, ac nolentem trahi, dum ii, qui fœdus amplectendum cenſerent, omnes cum Suleimano pacis tractationes abrumperent: hinc nullum Canali legato de redintegranda pace reſponſum, ut percuſſo fœdere, ad bellum ſuſcipiendum Senatus impellatur. *An*, inquit, *Caroli dubia conſilia non agnoſcimus? qui menſe ſeptembri ſibi datis a Senatu literis nondum reſpondit? An vero quæ maxime optamus, adeo facilia nobis eſſe ſuademus, ut quæ per tot annos diſſidia Carolum, & Franciſcum exercuere, ea momento componantur? Compertum illud eſt, Cæſarem Mediolanenſe imperium Regi numquam traditurum, ni loca munitiora detineat, donec Aurelianenſis Dux in illius poſſeſſionem miſſus, beneficiario ſibi jure obſtringatur: Rex contra, nulla interjecta mora, liberos Inſubres depoſcit. Putamuſne tantas maxima de re controverſias adeo facile dirimi poſſe, ut diſcordes animi in mutuum adverſus barbaros bellum conſpirent? Quid porro Pontifex? qui, ut maxime incenſus in communem ſocietatem videatur; attamen de hoſte invadendo, deque univerſa expeditione conſilia ad anni ſequentis kalend. majas rejicere ſe velle inquit, quo tempore in Concilio de religione agendum erit. Bellum interim in dies acerbius adverſus nos committitur; loca maritima cæde, vaſtationibus, incendiis deformantur; populi miſerrima ſervitute affecti, nihil non luctuoſum, ac funeſtum præſeferunt: præ-*

ter

ter Corcyræ obſidionem, in qua nihil a barbaris vel ad crudelitatem durius, vel ad avaritiam crudelius prætermiſſum eſt; Nauplii, & Epidauri urbes petitæ, agri vexati, Cycladesinſulæ, quæ Veneto parebant imperio, pene omnes occupatæ: & tamen qui adjutores ad immenſum hoc pondus ſuſtinendum nobis fuere? Bellum cum potentiſſimo, atque immani hoſte gerendum nobis erit, cujus terreſtres maritimæque vires tanta jamdiu incrementa ſuſcepere, ut formidinem Chriſtianis Principibus incuſſerint. Cur igitur de concordia cum hoſte ineunda prius non decernitur? quæ ſi æquis conditionibus obtineri queat, quis non certam pacem difficillimo, ac periculoſiſſimo bello antetulerit? 1537

Ad hæc Marcus Foſcarus, Conſilii Sapiens: quin penes Senatum ſumma totius Reipublicæ ſit, ambigere neminem; nihil ſubdole, aut ex compoſito a Collegii Patribus agi; an non Senatuſconſultum de fœdere factum fuiſſe? qui, cum Suleimanus a Salentinis in Corcyræos, mutata ſententia, expeditionem moliretur, Pontificem, & Cæſarem ad ſocietatem ineundam incitavit; fœduſque Romæ, ac Venetiis cunctorum Chriſtianorum plauſibus adverſus Turcas indictum eſt. An modo mandata flagitantibus minime reſpondendum? quæ prudenter decreta fuere, delenda prorſus, ac reſcindenda ſunt? Scilicet, quo univerſum in nos tantum bellum incumbat, nullis ſociis, nullis adjutoribus cum hoſte dimicemus; qui quo majoribus, uti Gradonicus aſſerere viſus eſt, viribus nititur, ut iis obſiſtere ſoli nequimus, eo magis reliquorum Principum amicitiam, & ſocietatem amplecti debemus. Mirandum non eſſe, ſi adhuc itineris longinquitate a Cæſare literæ minime acceptæ fuerint. At Pontifex ſe in concilio kal. maji de expeditione in Turcas agere inſtituit. Num igitur mittenda ob id ad legatum mandata non ſunt, quibus in rem Chriſtianam bene animato vehementiores gloriæ, atque utilitatis ſtimuli addantur? At Canalis literis reſpondendum; de pace cum Suleimano agendum eſt. Id porro Collegii quoque Patres cenſere, ab æquis conditionibus concordiæ non abhorrere: verum, quod maxime inſtat, id modo ut perficiatur, adnitendum. Quis enim barbaræ genti confidat, quæ teterrimo odio in Chriſtianos imbuta, nihil non quotidie in illorum exitium moliatur; *Marci Foſcari oratio.*

cujus

1537 *cujus Imperator iniquum Reipublicæ immerenti bellum intulerit, atque ob regnandi libidinem jurisjurandi violatam religionem contempſerit?* His, atque aliis a Foſcaro dictis, ſubſcribendi fœderi decretum Senatus probavit.

Senatus decretum de fœdere ſubſcribendo.

Literæ in Senatu propoſitæ, ut Canali Byzantium mittarentur.

Deinde de literis ad Jacobum Canalem legatum ſcribendis latum eſt, quarum ſententia hæc erat. *Vehementer Senatum commotum fuiſſe, quod Suleimanus Corcyræ inſulam invaſiſſet; atque eo vehementius, quod Alexandri Urſini reditu, uti ſpoponderat, minime expectato, ut de iis, quæ acciderant, Senatus mentem intelligeret, veteris pacis, atque amicitiæ jura præpropero conſilio abrupiſſet: neque vero Peſareum claſſis imperatorem in Salentinos profectum, ut ſuis rebus adverſum aliquid moliretur, ſed fortuito in Ottomanicam claſſem incidiſſe: verum Reipublicæ triremes male habitas, trierarchos captos, illatam immeritis necem, juſto animi dolore conqueri: ceterum quæ de Suleimani propenſa erga pacem voluntatate Ajax Canali renunciaſſet, ea Senatui probari, atque id ſibi ſuadere, mercatorum bona, quæ in variis illius imperii locis eſſent, ſarta, tectaque conſervatum iri, ne ii, qui regia fide illecti maximas opes negotiorum cauſa in ſuas regiones importaſſent, peſſimo exemplo, jure gentium neglecto, deciperentur.* Hæc ſumma literarum fuit: quibus ad Senatum perlectis, triduum Patribus, ut ſinguli de re graviſſima ſecum reputarent, quod perraro fieri ſolet, conceſſum eſt; quo exacto, ut in ſuffragia iretur, propoſitis ad Senatum literis, Hieronymus Grimanus continentis Sapiens ita loquutus fertur.

Oratio Hieronymi Grimani.

Exploratiſſimum eſt, Patres optimi, graviſſima nos in re, ac difficillima verſari, cum inter dubias belli, paciſque ſpes anceps animus huc atque illuc impellatur. Nam poſt triginta atque ſeptem annorum pacem, quam cum Ottomanis Regibus ſervavimus, quo tempore multæ ab illis virium, multæ regnorum acceſſiones incredibili felicitate partæ fuere, in difficillimi belli aleam ſe committere quis maxime arduum, ac periculi plenum non arbitretur? quis non certam pacem ambiguis belli eventibus anteferat? Sed illud attente vos proſpicere oportet, ne pacis nomine illecti, exili, atque, ut ita dicam, umbratili illius ſpecie decepti, quæ vobis præcipue ad imperium, ac libertatem ſuſtinendum neceſſaria ſunt, inutili cunctatione,

ina-

inanibusque verbis deferatis. Nisi vero vos magis barbarorum 1537
fide, cujus periculum sæpius feciſtis, compoſitoque ad dolos, fallaciaſque ingenio nitendum arbitramini, quam Chriſtianorum Principum fœdere, cui nuper, ut Contarenus legatus ſubſcriberet, mandaſtis, in quo communem hoſtem, ſociatis viribus, aggredi ſtatutum eſt. Quis enim nobis Suleimani inclinatum ad pacem animum pollicetur? Qui poſt Ajacis cum Canali de concordia ſermones, non ita pridem Byzantium reverſus, uno eodemque tempore diverſis in locis acerrimum Reipublicæ bellum intulit; Caſſanum præfectum Peloponneſi urbes expugnare juſſit; Dalmatiæ oram vaſtari, ac diripi præcepit; in ſequentem annum Corcyræ denuo, atque etiam Cretæ minatur. Neque tunc ad Scardonam, atque Obroatium geſta ad illum perlata fuerant; non urbem everſam, ac ſolo æquatam, ſuoſque profligatos, non Obroatium expugnatum; quibus incenſus, atque inflammatus animus quem iræ modum impoſiturum arbitramini? Et adhuc ſpem ex Canalis literis nobis confingimus, quæ tribus jam elapſis menſibus datæ fuere? ex quo tempore variis rerum eventibus, omnis immutata conſiliorum ratio eſt, omnibus undique bellum circumſtrepentibus. Quo fit, ut ſi prudenter, ſi recte Rempublicam turbulentis biſce temporibus adminiſtrare velimus, cuncta ſtudia ad fœdus quamcelerrime conficiendum nobis conferenda ſint; Reges ad concordiam adhortandi, ut pace firmior ad tuendam chriſtianam rempublicam gradus muniatur. Videte obſecro, Patres optimi, ne ſi ii, quos inutiles cum hoſte de pace ſermones ſerimus (ut fere neceſſe eſt) ad Principum aures pervenerint, remiſſiores facti, atque priore animorum ardore reſtincto, fœdus, quod jam tenemus, ſummo Reipublicæ damno e manibus elabatur. Præceps occaſio eſt; ſemel amiſsæ ſeras pœnitentiæ pœnas damus, quam ultro advenientem amplexi, ingentem bonorum, ac gloriæ cumulum excepiſsemus. Quo porro animo Pontificem, & Cæſarem in Rempublicam fore cenſetis, ſi dum cum iis de ſocietate jungenda agimus, eodem tempore de pace cum hoſte tractemus? An quiſquam ſuſpicionem ex illorum animis evellere poterit, vos tandem cum Turca conſenſuros? Quonam igitur ſanciendi fœderis ſpes? quonam Chriſtianorum Principum ſocietas? quam tantopere Turcæ perhorreſcunt, ut

no-

1537 *nomine tantum perterrefacti ſpem pacis objiciant; eam ſi disjectam, ac diſſipatam intelligent, quæ vobis pacis conditiones, vel qui bellorum impetus expectandi ſunt? Quis vero ambigat, Franciſcum Galliarum Regem, ſi de pace cum Suleimano Rempublicam agere perſenſerit, ſtatim a concordia cum Cæſare ineunda averſum fore? ſpe haud infirma fretum, Carolo cum Suleimano potentiſſimo, atque acerrimo hoſte decertandum eſſe: inde ſpes excident, quibus mortalium omnium ſubnixæ mentes ingentem de Chriſtianorum Principum fœdere opinionem conceperunt. Quid itaque fruſtra in perniciem noſtram verba jactamus? quid tempus terimus? hoſtibus arma, ferrum terra, marique parantibus, adhuc cunctamur, diſtinemur, in ancipiti verſamur? Imminentibus rerum certis periculis, atque caſibus ambigua conſilia minime aptanda ſunt; expeditis, ac certis ſententiis, forti, & bene præparato animo opus eſt, quo uno disjiciuntur pericula, ſalus, atque incolumitas Reipublicæ continetur, ac ſuſtentatur.*

Dixerat Grimanus, cum Marcus Minius Conſilii Sapiens ſic contra diſſerere eſt adortus.

Oratio Marci Minii.

Quo magis ardua in re, atque, ut Grimanus inquit, ad deliberandum difficili verſamur, eo magis nobis accurate providendum eſt, ne extrema conſilia amplexi Rempublicam præcipitanter in immenſos turbinum, ac procellarum fluctus conjiciamus. Id mihi efficere videntur, qui nullam pacis, nullam concordiæ cum Suleimano ſanciendæ mentionem fieri volunt: non ad Canalem reſcribi: ſermones Ajacis negligi, atque certo, inevitabilique bello Rempublicam implicari. Quaſi vero non illud apud cunctas gentes uſu receptum ſit, ut inter armorum ſtrepitus, tormentorumque fragores pacis aliquando nomen immiſceatur. Quis profecto vel in hoc auguſto tot Patrum Senatu, vel in univerſa Republica eſt, cui ſi pacis æquis conditionibus cum Suleimano optio daretur, illam ultro lubens non amplexurus eſſet? Unus Grimanus præcidi illius mentionem oportere arbitratur; bellum, arma, ferrum tantum in ore habet. Contra cenſet maxima Patrum Collegii pars: ſi qua rerum cum Suleimano componendarum ratio eſt; ſi qua viget concordiæ ſpes, eam minime extingui, ſed ali, & foveri debere; ne aliquando illius ſpretæ, atque abjectæ nos pœnitentia

ſub-

ſubeat. Neque vero eſt hic commemorandi locus, quot ſumptus, quot incommoda, quot clades ex Turcico bello nobis ſemper immineant. Enumerarem hic amiſſa oppida, urbes, provincias, populos in ſervitutem abductos; direptiones, incendia, vaſtationes; intercepta toto Mediterraneo fere mari commercia; & ſi quid aliud eſt, quod magis acerbum, ac grave menti ſubjici, & prope oculis cerni queat. Verum cum apud illos mihi habenda oratio ſit, qui longo rerum uſu, atque priſca prudentia edocti, nullos non humanarum rerum caſus intelligunt, reprimam me, atque illud unum vere, & conſtanter affirmare audebo, fœderi, quod Romæ agitatur, ea, quæ de pace ad Canalem ſcribuntur, minime officere. Immo illud quoque adjiciam, hanc unam ad fœdus e Reipublicæ dignitate, atque utilitate cito percutiendum viam eſſe, dum Principes veriti, ne Reſpublica pacem cum hoſte ſanciat, mora omni amota, in fœdus quamcelerrime deſcendent. Quod itaque fœderi adverſari Grimanus credit, id ego maxime favere exiſtimo. Neque ambigo propterea, reliquos in nos infenſo animo futuros, cum conſtet, eam quoque pacis tractandæ rationem Pontifici probatam fuiſſe; cum veriſimile non eſse diceret, Rempublicam, objectis ſibi de pace ſermonibus, adeo ſuæ prudentiæ oblitam, ut, iis prorſus neglectis, non tenui ſaltem filo appenſas concordiæ ſpes ad omnem eventum retineret. At ex illis, quæ in Illyrico contigere, iratum eſse Suleimanum pertimeſcimus. Num igitur, concordiæ rationibus prorſus rejectis, furenti, ut ajunt, addere calcaria volumus, cum potius lenire illum, ac mitigare oporteret? At Galliarum Rex, cognitis de pace ſermonibus, a concordia cum Carolo ineunda abhorrebit. Immo, ut ego arbitror, veritus Cæſar, ne Venetorum pace duplex illi a Suleimano, atque Franciſco bellum immineat, diſſidiis fine impoſito, Inſubrum imperio filio conceſſo, mutuo ſe cum Rege fœdere adſtringet. Quid enim ardentius Rex exoptat, quam ut Mediolanenſi imperio, pro quo tot labores exhauſit, tantas potentiſſimi regni vires abſumpſit, potiatur? Id vero ſe pace facilius, & citius conſequi poſſe certo ſcit. Cur igitur negligenda cum ſuperbo hoſte pax eſt? cur ne Canalis quidem literis reſpondendum? Etenim ſi juſta, atque honorifica pace bello finis imponitur, quis jure veſtra conſilia reprehendat? 1537

cum

1537 *cum acerrimi hoſtis præpotentes vires terreſtres, ac maritimas a veſtris ditionibus ſubmoveritis, atque e magnis Rempublicam periculis veſtra prudentia eripueritis. Sin vero, pacis omni ſpe rejecta, belli pericula ſubeunda erunt, an non illud maxime vobis ſolatio erit, quod non voluntarium, ſed neceſſarium ſuſcipere bellum coacti fueritis?*

Cum Minius peroraſſet, Patres in alia omnia ivere, neque quidquam decretum eſt. Agitatum poſtea bis ea de re diſſentientibus ſententiis in Senatu eſt; atque cum multa pro utraque parte diſceptata eſſent, pares ferme patrum ſententiæ fuere: nam primo ut decretum in aliud tempus differretur, duo ſuffragia pervicere: mox cum tertio decretum de conſcribendis literis latum eſſet, quin decerneretur, duo item ſuffragia deſiderata ſunt. Ea re vehementer Patrum animi angebantur, atque illorum præcipue, quos magnarum rerum uſus in Republica adminiſtranda aſſidue exercuerat, dum inter ancipites fœderis, ac pacis ſpes fluctuare Rempublicam animadverterent; quæ ad bella neceſſaria eſſent, minime expediri; hoſtes undique vires colligere, ut veris initio terra, marique Venetas ditiones invaderent. Erant qui minime fidendum Suleimano, paceque ad Rempublicam diſtinendam objecta, acrius parare bellum arbitrarentur; ſalutem, ac libertatem in fœdere cum Chriſtianis Principibus firmando reponerent. Alii contra, qui ſocietatem, jura, ac rationes perpenderent, quot difficultatibus implicarentur, dubiis illarum eventibus pacem quoquo pacto iniri poſſet, graviſſimo bello anteponerent: hoſtis potentiam, vires Reipublicæ minime ad obſiſtendum pares, rerum præteritarum exitu edocti, æqua lance æſtimantes.

Principum vero ea erat mens, ut quandoque ingentem rerum præclare gerendarum ſpem alerent; nonnunquam variis, ac diſſidentibus conſiliis, difficultate deterrerentur. Nam Carolus aliquando incenſum adeo ad bellum cum Suleimano gerendum animum præſeferebat, ut ſe ipſum illud adverſus barbaros adminiſtraturum diceret: ex illo non amplificandi imperii opportunitatem, ſed ſolidæ, ac nunquam intermorituræ laudis gloriam quærere: hac una contentum, quidquid juſtis armis ex hoſtium manibus ereptum eſſet, illud Venetæ Reipublicæ ultro tributurum, cujus vires, & potentiam, ut pro

mu-

muro adverſus barbaros extarent, augendas cenſere : quo expeditior arma in hoſtem induceret, inducias cum Galliarum Rege pepigiſſe. Vaſtius quoque Inſubrum præfectus multa cum Fidelio a ſecretis Senatus his de rebus loquutus, Reipublicæ prudentiam, rectam, ac præclaram regiminis formam efferebat : Cæſaris in rempublicam chriſtianam egregiam mentem, atque in Venetos ſingulare ſtudium teſtabatur. Andreas quoque Auria ſibi Cæſarem in mandatis dediſſe ſignificabat, ut aperiente ſe anno claſſem numero, & viribus quammaxime poſſet inſtructam educeret; tum ut fœderi, cui ſe Cæſar obſtrinxerat, ſatisfaceret; tum ut ita poſcentibus Reipublicæ rebus celerem, ac ſtrenuam opem ferret. His Venetorum animos confirmare Carolus nitebatur, ut prorſus a pace averſos fœdere vinciret, eandemque cum illo ſubire fortunam compelleret; cum ejuſmodi ingenio eſſet, ut ſæpius mira diſſimulatione intimos, atque abditos animi ſenſus obtegeret, & illi nil altius inſideret, quam ut occultis quibuſdam genii ſtimulis ſe ſupra Galliarum Regem efferret, armiſque iterum Gallos laceſſeret, ne ab imperii Mediolanenſis poſſeſſione deturbaretur. Id porro ex multis non obſcure elici poſſe videbatur, vel quod Senatus literis poſt tres elapſos menſes reſponſum non dederat, vel quod e rerum eventibus firmiora conſilia petenda duceret. Nam illud certum eſt, Vaſtium cum Fidelio de pace inter Principes, ac fœdere loquentem dixiſſe, poſtero anno expeditionem in Turcas fieri non poſſe, cum in tot ſumptus Cæſari pecunia minime ſuppeteret; neque pertimeſcendum, ne hoſtis tam cito, quæ ad arduum ac difficile bellum expoſcerentur, expedire poſſet. Byzantii quoque occulto egiſſe multis argumentis, innotuerat, ut a ſuis ditionibus Ottomanicæ claſſis impetum averteret, atque Chariadeni animum Hiſpani cujuſdam, Siciliæ Proregis nepotis, quem ille captivum detinebat, opera pertentaſſe, ut, Turcarum Rege deſerto, ſibi adjungeretur. Reſque agitata eo proceſſit, ut Ahenobarbus libertate donatum in Hiſpaniam mitteret, qui inde reverſus Cæſaris nomine regnum Tunetanum ea conditione detulerat, ſi illius opera Iapygiæ ora & Neapolitani a Turcarum maritimis viribus immunes eſſent; ſi vero, Mahumetana ſuperſtitione ejurata, in Chriſtianam religionem nomen

1537

Hiſpanorũ officia, ut claſſem Turcicam a ſuis ditionibus averterent.

1537 men daret, opulentum illi in Hiſpania principatum, atque alia egregii facinoris præmia liberaliter polliceretur. Conſtabatque Chariadenum per Mamertinum fretum tranſeuntem, cum accolas ſummis incommodis afficere potuiſſet, nullis damnis illatis, prætervectum. Hæc, ne multa pollicenti Cæſari certa fides adhiberetur, efficiebant.

Hiſpanorũ cum Chariadeno tractationes.

At in Franciſco Galliarum Rege proclivis in pacem animus erat, quod ejus filius, Aurelianenſis Dux, abſque armis perampla Inſubrum ditione potiturus eſſet. Quocirca Franciſcum Juſtinianum, qui ad illum, ut diximus, pro pace miſſus fuerat, perhumaniter excepit; gratias Senatui egit; re ipſa quanto ſtudio, animique ardore ad pacem ineundam eſset, non modo Reipublicæ, verum univerſo chriſtiano orbi palam facturum, ad inducias deſcendiſse; Lotharingum Cardinalem, & Galliarum magnum Magiſtrum, ut quamprimum pax firmaretur, Narbonem ire juſſiſse. Rhodeſioque apud Rempublicam legato mandaverat, ut inclinatum in id Senatum ſedulis officiis foveret, atque incitaret. Verum, qui Franciſci geſta recenſebant, & quantum ille de graviſſimis rebus conſilia propria tantum utilitate metiretur, memoria repetebant, verebantur, ne repentina aliqua rerum mutatione optima inſtituta conſiliorum ratio interverteretur.

Paulus III. Pontifex, vel ſuopte ingenio, vel Pontificio munere, totus in rempublicam chriſtianam incenſus erat. Addebantur frequentes Patrum adhortationes, ac preces, quibus mirifice ad præclara quæque pertractanda, atque efficienda impelleretur. De Principibus vero conjungendis negotio, quod illi parum proſpere ceſſerat, ſuſcepto, minime deterritus; ne quid ea in re, qua nulla major ea tempeſtate tractari poſſe videretur, prætermitteret, Cardinalem Carpenſem ad Cæſarem, Jacobatium ad Regem legatos miſerat, ut officio, ſuaſione, prece conjungere Principum animos, atque arma in communem hoſtem niterentur. Ob id a Senatu Pontifici gratiæ actæ fuere. Henrico quoque Angliæ Regi datæ literæ, quibus, ut ſummam auctoritatem ad conciliandos Principes ingenti chriſtianæ reipublicæ bono adhiberet, hortabatur, ſuorumque majorum exemplis, atque egregio fidei defenſoris titulo ad bellum adverſus communem hoſtem incendebatur.

Carpenſis Cardinalis, & Jacobatius legati a Pontifice ad Cæſarem & Galliæ Regẽ miſſi.

Ma-

Marino Juſtiniano, ad Ferdinandum Romanorum Regem legato, imperatum eſt, ut priſcis, ac recentibus a Turca illatis injuriis exaſperatum acrius commoveret, atque ad diſſidia cum Joanne Hungariæ Rege tollenda ſuaderet, quo expeditius arma in Turcas verteret, & a barbaris acceptas injurias generoſo impetu ſemel ulciſceretur. Nam ad Turcarum vires frangendas nihil opportunius cenſebatur, quam ut terreſtribus armis peterentur, ac Germani, feroces & bellicoſos ſpiritus gerentes, ad priſtinum Imperii decus gloriamque, cui aliqua reſperſa ab hoſtibus labes videbatur, inſtaurandam, unanimi impetu commoverentur. 1537 *Senatus officia cum Ferdinando Rege.*

Dum inter dubias belli, paciſque ſpes Senatus verſaretur, atque Chriſtianorum Principum animos ad concordiam cohortari, ad fœdus ſanciendum incitare ſummo ſtudio eniteretur; Alexander Urſinus XVIII. kal. januarii Venetias rediit, cum Jacobi Canalis legati literis VIII. ac VII. kal. novembris datis ex arce, ad Euxinum ſita, in qua Suleimani juſſu incluſus fuerat. Summa Urſini itineris, ac eorum, quæ geſſerat, hæc fuit. Venetiis profectum ad Cherzegi præfectum ſe contuliſſe; ab eo duos itineris comites, qui Theſſalonicam perducerent, datos: Reipublicæ legato non invento, Luphtibejum, & Ajacem ſupremum Baſſam adiiſſe; a Senatu ad Suleimanum oratorem deſignatum, ſignificaſſe, qui ea, quæ acciderant, præter illius mentem contigiſſe ſignificaret: inde duobus aliis comitantibus Byzantium v. kal. novembris perveniſſe; cum legato congreſſum, a quo Hadrianopolim proficiſci juſſus fuerat: ibi Suleimanum venationibus intentum offendiſſe: cum Ajace loquutum, primum mandata ad Byzantii gubernatorem impetraſſe, quibus Canalem e turri educi, liberiore loco, cuſtodibus tamen adhibitis, jubebatur: deinde ut ſtatim Venetias contenderet, legatumque a Senatu miti curaret. Canalis autem legati literarum hæc erat ſententia. Cum ipſe in caſtris Suleimani ad Aulonem eſſet, ac Veneta claſſis in ſinu Rhizonico prope Neocaſtrum moraretur, Janusbejum illi expoſuiſſe, Suleimano, ut ſtatim Byzantium peteret, decretum fuiſſe, rationes redditurus, cur, ſæpius diſertis verbis Venetorum de ſervanda pace voluntate teſtata, contra quæcumque ab hoſtibus proficiſci poſſent, ea in ſubditorum navigia, reſque ſuas com-

Alexander Urſinus Byzantio Venetias rediit.

Alexandri Urſini expoſitio.

Jacobus Canalis orator ab Helleſponti aca turri eductus.

1537 committerent : Byzantium cum attigiſſet, in carcerem conjectum, deinde in Helleſpontiaca turri detruſum, in qua antea Nicolaus Juſtinianus, cui ille ſucceſſerat, & complures mercatores incluſi fuerant : eo in loco cum multis incommodis conflictaretur, ad Ajacem, ſupremum Baſſam, & Janusbejum ſcripſiſſe : adverſus fidem, ac jusjurandum teterrimo carcere contineri, eductum non ita exili animo eſſe, ut fugam meditari vellet; mortem minime expaveſcere, quam patriæ inſervientem obire decorum arbitraretur : Ajacem per Urſinum illum edocuiſſe, ſi damna a noſtris illata, quæ ad vigintiquinque aureorum millia eſſent, ſarcirentur, haud difficile fore, per oratorem deſignatum pacem cum Suleimano inſtaurare; cui, ut tuto Venetias Byzantio commeari poſſet, facultatem, fide interpoſita, conceſſiſſe. Hæc Canalis captivi literis continebantur. Urſinus vero, poteſtate itineris legato ab Ajace impetrata, Neocaſtrum perrexit, atque ibi viæ comites, qui illum præſtolarentur, reliquerat. Ea omnia ut Principum legatis enunciarentur, Senatus decrevit : Pontificio, atque Cæſareo adjectum : conſtantem de fœdere ineundo, multis quamvis de concordia conditionibus a Turcis oblatis, voluntatem in Republica manere : quocirca, ut, quæ bellum ingens requireret, in iis ſedulo, atque enixe comparandis inſiſterent, orare, ac flagitare.

Ajacis petitiones unde pax inſtauraretur.

Conditiones a Turcis propoſitæ Principum oratoribus ſignificatæ.

Senatus conſtantia in fœdere.

M. D. XXXVIII.

1538 INde cum omnes rationes concordiæ ineundæ penitus abjectæ viderentur, ſedulo quæ ad maritimas Reipublicæ ditiones muniendas attinebant, curari Patres urgebant; triremium numerum augeri; conſcribi milites; colligi commeatus; bellicos apparatus inſtrui. Naupliis milites in ſubſidium, atque annonam flagitantibus quadringenti pedites, bis mille ſeſtarii frumenti, quatuor aureorum millia fuere tranſmiſſa. Claſſis imperatori, qui Corcyræ tunc erat, præceptum, ut quammaximam poſſet commeatus vim, ac bellicorum apparatuum mitteret. Epidaurum pedites præſidiarii ire juſſi; ut frumenti ſexcenti ſeſtarii conveherentur, decretum : Cytheræ Aegæi inſulæ præſidium auctum. Cretæ vero protegendæ cura haud parum Patrum animos ſolicitabat, cum incolas, proximis

Venetiſubſidia in Orientem mittere decernunt.

mis insulis a Chariadeno fœde direptis, ac vastatis, tantus terror invasisset, ut nonnulli eo præcipites acti, seditiosos rumores dissiparent, quamprimum hostes cum classe appellerent, ultro deditionem facturos. Qua re cum plerique maxime commoverentur, atque urbium conventus, Cretenses parum sinceræ in Rempublicam fidei maculis aspergi animadverterent, legatos cum literis ad Senatum misere, quibus demisse petebant, ne paucorum infimæ gentis crimina, qui errore, atque ignoratione potius, quam prava mente in Rempublicam lapsi fuerant, quidquam de sua fide, & constantia imminutum censerent; opes, filios, vitam denique ipsam Senatui deferre, quam ultro intrepide pro Reipublicæ incolumitate, ac dignitate profunderent: orare, ut milite, ducibus, classe, annona, ceterisque ad bellum necessariis subveniretur, ut hosti insulam invadenti fortiter obsisterent. Legati perhumaniter habiti, coloniæ fide, atque constantia laudata, dimissi fuere. Mox quinque aureorum millia decreta, statimque missa; Pesareo imperatori in mandatis datum, ut Franciscum Paschalicum, classis legatum, cum selectis triremibus in Cretam iterum mitteret, tres quoque Nauplium proficisci juberet. Cretæ vero magistratibus datæ literæ, quibus nobilium, & popularium animi confirmarentur. Corcyram Stephanus Theupolus cum summo imperio missus; commeatus, tormentarii pulveris, atque aliarum rerum in usus belli ingens copia navibus delata. Valerius Ursinus in eadem insula universæ militiæ præficitur. Pesareo imperatori, ut opera quamprimum, uti decretum fuerat, ad oppidum muniendum perficenda curaret, jubetur; iis perfectis in patriam reverteretur; cui postea Vincentius Capellius successor a Senatu, ac majoribus Comitiis datus est. Ascrivium, Epiri urbs in penitiore Rhizonici sinus parte sita, validiori præsidio firmata; munitionibus erectis, tutior, & ad hostium impetus sustinendos munitior redditur. Dalmatiæ præterea oppidis, atque urbibus pedites, & annona subministrantur. Camillo Ursino militiæ præfecto, ut, recensitis militibus, ad duo selectorum millia redigeret, mandatum. Complures quoque tum e Græcia, tum ex Illyrico equites levioris armaturæ ad liberandos ab hostium incursionibus fines accersiti. Et quo in usus belli pecunia sufficeret, ut a terrestribus Venetorum

1538

Cretenses legati ad Senatum.

Franciscus Paschalicus in Cretam mittitur.

Stephanus Theupolus cum imperatore Corcyræ legatus.

Valerius Ursinus præsidii Corcyrensis præfectus.

Vincentius Capellius Pesarei loco classis imperator.

Camillus Ursinus in Dalmatia militiæ præfectus.

1538 ditionibus centum aureorum millia ſubſidii loco perſolverentur, Senatus decreto ſcitum eſt : vectigal quoque ad molendum impoſitum, quo in ſingulos ſeſtarios ſex aſſes penderentur : pecunia Navali addicta. Ne ii, qui ære publico obſtringerentur, ad urnas accederent, ut globulos ad magiſtratus ſortiendos majoribus Comitiis ſumerent, cautum : decumæ quoque univerſis civitatis ordinibus impoſitæ.

Vectigalia a Senatu impoſita.

Cæſareanorum & Gallorum ad pacem ſanciendam cõventus. Conditiones a Gallis Cæſareis propoſitæ.

Dum hæc ad bellum gerendum a Venetis comparantur, in Gallia de pace inter Carolum, ac Franciſcum; Romæ de fœdere inter Pontificem, Cæſarem, & Rempublicam ſanciendo agebatur. Salſulis, oppido inter Perpinianum, & Narbonam ſito, Cæſarei, ac regii convenere : varie utrinque alterna fere ſpe, & deſperatione agitatum. Nam initio ſummo ardore de concordiæ rationibus, multis hinc atque inde propoſitis, diſceptatum fuerat. Verum cum res prope ad exitum perducta videretur, novis obortis difficultatibus, ad eadem initia revolvebatur, ac Principum animi veteri æmulatione, præteritarum rerum memoria, & caſibus accendebantur. Galliarum Rex trium optionem Cæſari feciſſe ajebat : primum, ut quæ ad Allobrogum Ducem ſpectarent ditionibus reſtitutis, Mediolanenſe imperium Aureliano filio Cæſar, Ferdinandi fratris filia connubio juncta, traderet; nuptias vel tunc, vel trium annorum ſpatio pro ſuo arbitratu celebraret; interea nemo de poſſeſſione decederet : alterum, ut, nulla re immutata, ambo iis, quæ modo obtinerent, oppidis potirentur : tertium, ut in decem annos induciæ protenderentur; interim ad opem reipublicæ chriſtianæ ferendam, ſociatis conſiliis, atque armis convenirent, ac de controverſiis dirimendis ſimul ageretur. Ab iis, quæ a Rege proponebantur, Cæſareanos initio minime abhorruiſſe conſtat; poſtea, ſingulis rejectis, quæ Madriti in Hiſpania captivus pepigerat, ut rata haberet, petiiſſe; Allobrogibus loca quamprimum reſtitueret; Cæſar autem Inſubrum oppida per triennium retineret : ut indigna flagitantibus, qui Regis nomine agebant, a colloquio diſcedere, atque Narbonam ſe recipere cogerentur : quoniam vero in annum differri inducias Cæſareani poſtulaverant, Rex in id deſcendere ſuos juſſit. Carolus e contra, quod a colloquio diſceſſum eſſet, a Regis nimium obfirmato animo profectum, qui Allobrogum

Du-

Duci ea, quæ contra jus, atque æquum interceperat, nollet reddere; ſed, nondum aliis compoſitis, Mediolanenſe imperium ſtatim peteret, neque ſibi fidem ſatis haberet, qui tertium in annum pollicita de Mediolani imperio tradendo differret, ut Aurelianus interim connubio jungeretur, atque regiæ voluntatis periculum fieret, quam parum ſinceram ſæpius antea expertus fuiſſet: huic rei ni aſſentiretur, ad Pontificis auctoritatem rejiceretur. Itaque cum querelis, ac jurgiis res traheretur, atque a Salſulis ii, penes quos negotii peragendi facultas erat, diſceſſiſſent, rerum præclare gerendarum fundamenta debilitari, ac prope everti viſa ſunt; & Pontifex, cum ſeceſſionem conſequutam audiviſſet, hæc proloquutus fertur: *Fœderi abſque Galliarum Rege non parum roboris, ac vigoris deceſsurum; verumtamen ſe eamdem ſemper cum republica fortunæ aleam ſubiturum.* 1538

Romæ eodem tempore de fœderis conditionibus diſceptabatur: & licet in nonnullis conveniſſent; nam ſummæ præfecturæ dignitas, adſentientibus Venetis, Andreæ Auriæ tribuebatur; Pontifex vero, ut Reipublicæ gratificaretur, Marcum Grimanum, Patriarcham Aquilejenſem, pontificiæ claſſis præfectum deſignaverat; tamen quotam quiſque fœderatorum partem conferret, nondum decretum fuerat: neque pares ſinguli vires exhibere poterant. Cum vero ſatis conſtaret, Pontificem tertiæ non ſufficere, ſexta illi pars attributa fuerat; de reliquis quinque partibus, ut dimidium Cæſar, reliquum Veneti ſolverent, Cæſareani contendebant. Contra Venetis nimis durum videbatur, æquis portionibus cum Cæſare, cui tot regna, ac provinciæ parerent, in fœdus concedere. Senatus, re mature perpenſa, e ſex portionibus duabus ſe adſtringere decrevit; id quoque ſupra Reipublicæ vires eſſe, Pontifici teſtatus: tres Carolum minime invitum in Reipublicæ opem collaturum ſibi ſuaderi. Cæſar, ne majori cunctatione fœdus traheretur, ſuis, qui Romæ erant, illius percutiendi facultate data, ſexta Pontifici, duabus Venetis portionibus relictis, dimidium ſumptuum omnium præſtare pollicitus eſt.

Andreas Auria ſummus claſſis fœderatorū imperator.

Marcus Grimanus, Patriarcha, pontificiæ claſſi præfectus.

Impenſarum faciendarū inter fœderatos diviſio.

Hoc rerum ſtatu Janeſinus, Reipublicæ interpres, Venetias inexpectato advenit, quem Canalis legatus e carcere eductus

Janeſinus interpres a Canali oratore Venetias miſſus.

1538 ad Senatum cum literis Byzantio miſerat. Is Neocaſtrum a duobus Baſſæ hominibus deductus, ab Sangiaco, qui Neocaſtro præerat, Aſcrivium a ſuis familiaribus perduci juſſus eſt. Literarum hæc erant capita. Libertate impetrata, ſecum carcerem, atque ærumnas, quas perpeſſus eſſet, Ajacem indoluiſſe: Scardonæ eventus eas ſibi calamitates ob iratum Regis animum peperiſſe: quod, vetuſtis pacis conditionibus abſciſſis, ad bellum ventum eſſet, magna moleſtia ſe affici: ceterum mirari de propoſitis a ſe concordiæ rationibus ne reſponſum quidem ullum tuliſſe: jam tertio Venetias nuntium mittere: adhuc tempus eſſe, quo res opportune componerentur: ſi Senatus velit, Regis iras molliturum, atque ejuſmodi conditionibus pacem ſanciri poſſe ſibi ſuaderi, ut arctior Venetis cum Suleimano amicitia intercederet: ſin vero oblatam concordiam reſpueret, triplo auctis viribus cum terreſtribus, tum maritimis, acerrimo bello impetum in Venetos facturum; Græciæ, atque Aſiæ robore coacto, veris initio in expeditionem iturum. His multa Canalis de bellicis Turcarum apparatibus adjecit, equorum, & camelorum ingentem numerum, milites undique colligi, trecenta navigia cunctis rebus inſtructa in promptu eſſe. Quæ legatus per literas Senatui ſignificavit, eadem Janeſinus de Ajacis mente retulit, cujus juſſu cum Chariadeno colloquutum, qui uti amicus Rempublicam ad pacem fuerat cohortatus; quam ſi aſpernaretur, ſe cum claſſe in ſinus Adriatici penetralibus propediem futurum, dum Suleimanus cum ingentibus copiis Forijulii provinciam aggrederetur. Literis in Senatu perlectis, atque iis, quæ Janeſinus retulerat, renunciatis, mox legatis, ut antea factum fuerat, patefacta fuere: Pontificis, ac Cæſaris oratoribus illud additum: in Senatu eandem mentem eſſe, ut neque allatis Byzantio rumoribus, neque ad pacem ineundam incitamentis permotus a fœdere conficiendo deterreretur; immo cunctos nervos in ea omnia, quæ ad tantum bellum ſuſcipiendum neceſſaria eſſent, intenderet; ut illorum Principes ad paria facienda, acrioribus ſtimulis adjectis, inflammarent, atque impellerent, rogare.

Jacobi Canalis literæ.

Canalis literæ & Janeſini officia fœderatorii legatis patefacta.

Literas Canalis legati, ac Janeſini ſermones magna animorum commotio, atque hæſitatio conſequuta eſt; cum in pleriſque, qui

qui belli acerrimi ſuaſores erant, primus ille ardor, & impetus remitti, ac tepeſcere videretur : in iis vero, qui in pacem inclinaverant, illius perficiendæ acrius ſtudium, & vehementior ſolicitudo inſurgeret ; cum præſertim conciliandorum Principum ſpes, quo uno omnium conſenſu chriſtiana reſpublica nitebatur, Cæſareanorum, ac regiorum a Salſulis diſceſsu, extincta fere cenſeretur : armis inter ſe potentiſſimis Regibus ſævientibus, nihil egregium in communem hoſtem aggredi licere. His privatæ Canalis literæ ad Marcum Foſcarum, cordatum virum, ac rerum gerendarum prudentia illuſtrem, accedebant, in quibus cum plura de potentia, & viribus Turcarum diſſereret, tandem, ut pax cum potentiſſimo hoſte iniretur, e Republica eſse, arbitari ſe ajebat ; neque ea ſe ullo aut carceris, aut interitus timore perterrefactum enunciare ; quippe qui nihil præſtantius, ac glorioſius ingenuo viro ad libertatem, & laudem nato accidere poſse putaret, quam exiguam temporis hujus uſuram perenni immortalitatis gloria compenſare. Urbinas quoque imperator, rei militaris ſcientia æque ac prudentia vir clarus, cum de variis rebus in uſus belli neceſſariis cum magnæ auctoritatis Senatoribus colloqueretur, ſæpius inquit, oblatam jam tertium a Turcis pacem ſecum animo reputaſſe : proſpicere bellicos cum Reipublicæ, tum fœderatorum apparatus ſeros, atque exiles fore : contra vero hoſtium prævalidos, ac citiſſimos : quocirca id ſibi tutius, atque utilius, ut de pace ageretur, videri, imminentiaque mala, atque impendentes fortaſſe calamitates evadere. Eodem tempore illud quoque accidit, ut Hiſpanus ille, de quo ſupra memoravimus, Zacynthum appelleret, & profectum ſe in eam inſulam exploratum affirmaret, an Chariadenus intra Helleſpontum ſe recepiſſet ; tamdiu ibi moraturum, donec per nuntios de illius navigatione, atque conſiliis certior fieret. Re vera autem conſtabat, ut cum Ahenobarbo conveniret, miſſum : Tunetum, ac Guletam oppugnanti nulla impedimenta Cæſarem injecturum, denuo pollicitum fuiſſe. His fiebat, ut ambiguis maximarum rerum conſiliis Patrum animi diſtinerentur : hinc Romæ pene ictum fœdus ; fides ſæpius adſtricta objiceretur ; inde pacis cum acerrimo hoſte haud exigua ſpes, atqe graviſſimi belli a cervicibus Reipublicæ depulſio ſe oſtentaret. Re frequentibus conſultationi-

1538

Urbinatis ſententia de pace cum Turcis ineunda.

1538 bus agitata, major Collegii Patrum pars rurſus de literis ad Canalem ſcribendis decretum tulit, quæ cum ſuperioribus, de quibus ſæpius diſceptatum fuerat, ejuſdem ſententiæ erant: legato, ut de pace ageret, injungebatur: quamprimum tutum iter foret, Senatum legatum Byzantium miſſurum. Variis diſceptationibus ſex diebus acta res in Senatu eſt, ab VIII. ſcilicet, uſque ad III. kal. februarii: aliis contra ſentientibus, ac legem ferentibus, ut conditionibus fœderis ſubſcriberetur, neque legati literis, neque nuntio quidquam reſponderetur. Eximii in arduis Reipublicæ negotiis verſati Senatores pro utraque parte ſententias dixere: inter ceteros Marcus Antonius Cornelius, qui ea tempeſtate admirabili eloquentia, ac vehementi dicendi vi floruiſſe dicitur, pro fœdere adverſus pacem in hanc ſententiam oraſſe conſtat.

Decretum de pace agitanda propoſitum.

Oratio Marci Antonii Cornelii.

Etſi difficillimis temporibus, atque arduis in rebus perſpecta virtus veſtra, & conſtantia, Patres optimi, iis qui vera, ac ſolida prudentia nituntur, nullum ambigendi locum relinquere videtur, quin vos dubiæ, atque incertæ inani pacis ſpei fœdus diu inter Chriſtianos Principes agitatum, ac probatum non antelaturi ſitis; attamen haud ſatis mirari queo, tantam animorum mutationem conſequutam eſſe, ut, qui modo ſubſcribendi fœderi mandata dedimus, qui hactenus ſocietatis vinculo in communem hoſtem Chriſtianos Principes conjungere enixe laboravimus; nunc, perturbata conſiliorum ratione, omnium, quæ geſta ſunt, obliti, pacis oblatam ſpeciem vel immodico terrore, vel nimia cupiditate commoti quæramus, atque complectamur; ut neque fidei, qua ſe in fœdus Senatus obſtrinxit, meminerimus; neque eorum, quæ cum Pontifice, & Cæſare egimus, cogitatio mentem ſubeat. An vero ſummorum Principum nullam eſſe habendam rationem arbitramur? an juſtum in nos cunctorum Chriſtianorum odium concitare non veremur, qui huc omnes intentiſſime oculos conjiciunt, atque hoc fœdere, quod molimur, incolumitatem, ac decus chriſtianæ reipublicæ contineri arbitrantur? Quod percuſſum fere, ac firmatum ſi noſtra culpa reſcinditur, quis Rempublicam, uti publico bono adverſam, vel potius hoſtem, omni maledictorum, & probrorum genere non perſtringet? Sæpius

pius hoc decretum, cujus modo graviſſimi viri ſuaſores ſunt, 1538
ad vos latum eſt, neque unquam a fœdere ad pacem tractandam abduci potuiſtis. Canalis legati Aulona datis de concordia literis, cum diſſentientibus ſententiis non ſemel diſceptaretur, nihil eſt reſponſum. Alexander Urſinus ſupervenit; pacem Ajacis Baſſæ verbis obtulit; legatum, qui Byzantium mitteretur, petiit; eadem ſententia permanſit. Turcarum ad concordiam incitamenta Principum legatis aperuiſtis; conſtantiam in percutiendo fœdere ſignificaſtis; illorum animos ad ſocietatem ineundam inflammaſtis, ad bellicos apparatus acri, atque intentiori cura comparandos, ac perficiendos impuliſtis: poſtea Janeſinus inopinato advenit, eadem attulit, de quibus nunc conſilia inimus. An quidquam ob id præteritæ ſententiæ immutatum? Cuncta iiſdem legatis patefacta ſunt; nihil ſilentio preſſum; eadem in fœdere voluntas; iidem Principibus ſtimuli additi, ut Cæſareani ad impenſarum dimidiam portionem perſolvendam adducerentur. Num igitur omnia intervertenda? Quis porro iis de rebus, in quibus maximorum eventuum momenta conſiſtunt, ſibi actum cum Senatu velit? Igitur tot, tantaque obſtinato labore exantlavimus; legatos ad Principes miſimus; pecuniam in immenſos ſumptus profudimus; ſubſcribendi fœderi facultatem Contareno oratori impertivimus, ut Pontificem, & Cæſarem ludificaremur, ut cunctorum odium in nos acueremus, in incertam pacis aleam cum ingenti periculo Rempublicam conjiceremus? Sint hæc illorum hominum portenta, ac monſtra, qui nullam veræ virtutis, & prudentiæ imaginem agnoſcunt, atque arundinum in morem tenui aura huc, atque illuc flectuntur: a vobis vero, Patres ampliſſimi, hæc exempla nomini veſtro ingloria minime expectantur, qui per manus a majoribus traditam optimæ Reipublicæ adminiſtrandæ formam accepiſtis, ac ſtudio, rerum uſu, humanorum caſuum accurata obſervatione perfeciſtis. Nam quis vobis futuræ pacis ſponſor eſt? techna ſne, ac dolos barbarorum ignoramus? An ſatis fidere Ajacis, atque Chariadeni, acerrimorum nominis Veneti hoſtium, pollicitis poſſumus? An Suleimani vaſtos ſpiritus, jurisjurandique comtemptorem animum non agnoſcimus? qui ante Alexandri Urſini adventum, ſpreta fide, in Corcyræos arma movit; poſt Ajacis de pace

cum

1538 *cum Canali ſermones, Peloponneſi urbes Caſſinum præfectum juſſit invadere; Aheneobarbum prædabundum totum Aegæum percurrere; inſulas vaſtare, occupare, diripere; ingentem mortalium numerum miſerrima captivitate affectum in pecudum morem catenis, & compedibus vinctos pertrabi Byzantium imperavit? Id vero agunt, id moliuntur, ut vos a Principum Chriſtianorum ſocietate abſtractos facilius adoriri poſſint, atque tutius vincere, cum nihil æque ac fœdus reformident, quo uno frangi illorum potentiam, comminutum iri vires perhorreſcant. Singulos aggredi ſeparatim minime verentur, cum terra, marique præpotentes ſint; ex conjunctis Chriſtianorum Principum viribus certum ſibi exitium impendere arbitrantur. Inde toties repetita pacis mentio; hinc ad legatum adhortationes; hinc Janeſinus Venetias miſſus, ut vos pacis nomine alliciant, a ceteriſque avulſos facilius labefactare, & opprimere queant. Has artes ſummo cum Reipublicæ damno majores noſtri experti fuere, dum tecta dolis, ac ſimulata concordiæ ſpecie a Mebemete decepti, Eubœam amiſere. Ne idem nobis contingat, ſummo ſtudio providendum eſt; ne fucata iſta, atque adumbrata pax tranſverſos agat, & a certis incolumitatis, ac libertatis præſidiis abducat. Nam, fœdere omiſſo, de duobus alterum pertimeſcendum videtur, aut eo gravius bellum, quod arma, ac ferrum barbara gens in nos tantum ſæva manu ſtringet, ſolique impares ad illorum impetus excipiendos, & ſuſtinendos erimus; aut ſumma cum ignominia, ac detrimento pax: miſerum illud, atque acerbum; hoc vero indecorum, ac vix ingenuis viris ferendum. At, prob Deus immortalis! quæ pax? quo non bello tetrior, ac miſerabilior? ex qua fructus quolibet bello acerbiores laturi ſimus: pax, inquam, precaria, quæ non ſacramenti religione, non æquo virium pondere nitatur; ſed tota ex barbaræ gentis voluntate pendeat, quæ inteſtino in cunctos chriſtiana religione imbutos homines odio exardeſcit; illorum ſtrages, exitium, ac funus parat, & meditatur; quæ victoria ex uno ad alterum invadendum iter ſibi munit, cunctorum imperii, atque opum inexplebili ſiti corripitur. An ea pax dici poteſt, cui belli aſſiduus metus comes eſt? an qua ſenſim veluti tabe publicæ opes exhauriuntur? dum claſſem triremium numero, ac robore inſtructam*

ctam in promptu habere cogimur ; præſidiarios milites alere ; 1538
oppida, atque urbes ſumptu prope immenſo, & inſuperabili opere munire ? An ea pax dici poteſt, in qua limitaneus frequenter hoſtis adeſt, prædas abigit, captivos abducit, cuncta infeſta præ inſita ferocia reddit ? in qua negotiatores ſæpe male habiti, vectigalia aucta, mercatores in carcerem conjecti, navigia capta, ac detenta ſunt ? An ea demum nomen pacis meretur, quæ otio milites corrumpit, nervos priſtinæ virtutis frangit, atque egregios, quos a majoribus ſpiritus expreſſimus, penitus elidat ? At ſunt, quos grave, & periculoſum bellum, ingens Suleimani potentia perterrefacit. Quid igitur ? num deſpondere animum oportet ? num æquas juxta, atque iniquas pacis conditiones accipere ? Quo majus bellum imminet, quo potentiſſimus hoſtis vehementiori conatu nos aggreditur, eo minus a Chriſtianorum Principum ſocietate ſejungi nos decet. Nonnulli immenſa pene impenſarum mole obruuntur. Quid ſi uni Reipublicæ totius belli pondus ſuſtinendum eſſet ? Non puto vos a majoribus veſtris degeneres fore, quos nulla pericula, nulli ſumptus terruere, quin maxima bella fortiter ſuſciperent, atque obfirmata virtute conficerent. Modo laborum, atque impenſæ ſocios habemus ; haud parva belli ſubſidia a Pontifice expectantur, quem ducenta propediem aureorum millia ex ſacerdotiorum proventibus liberaliter conceſſurum haud dubie novimus ; triremes in uſum belli conferendæ omnibus rebus adornatæ, & inſtructæ ſunt ; quotidie materies ex nemoribus ad remos, atque alia conficienda convehitur ; tormenta bellica expediuntur ; tormentarius pulvis, ceteraque inſtrumenta militiæ jam comparata ſunt. At quæſtuoſiſſima toto Turcarum imperio commercia a Venetis haberi ſolita objiciuntur, ex quibus vectigalia Reipublicæ pendent, ſine quibus bella adminiſtrari nequeunt. Quaſi vero alia ſit vectigalium, alia Reipublicæ ratio. Republica incolumi, publicæ, & privatæ opes augentur, ac ſuſtentantur ; eadem labefactata, quæcumque cives ædificant, moliuntur, navigant, cuncta eadem ruina convelluntur, ac corruunt. At ex Venetorum amicitia non parum utilitatis Suleimano accedit. Non inficior ; dummodo ſuo arbitratu conditiones, ac leges pacis dicat ; dummodo a reliquorum Principum ſocietate abſtractos, aſſiduo belli imminentis metu implici-

tos,

1538 *tos, paulatim viribus, ac pecunia exhauſtos, opprimat. Sed, nondum inter Carolum, & Franciſcum pace ſancita, gliſcentibus animo veteribus odiis, nil egregii in communem hoſtem ex fœdere proficiſci poterit: immutato rerum ſtatu, ad fœdus percutiendum non adſtringimur. Quis porro aut Romæ, aut Venetiis id unquam objecit? quis ea conditione paciſci dicere auſus eſt? Sed neque prorſus de concordia Principum ſpes cecidere; adhuc res agitur; neque Pontifex, neque Reſpublica pro communi bono quidquam prætermittit. An vero vires, ac potentiam Cæſaris adeo imminutas cenſemus, ut ad utrumque bellum gerendum, ſi ita opus ſit, ſufficere non poſſint? Id cum multa, tum illud præcipue teſtatur, quod ſuperioribus annis Africanam expeditionem molitus, in Provinciam quoque cum ingenti exercitu armatus penetravit. Sed vires hoſtium exaggerant; triremium, omniſque generis navigiorum numerum; milites, atque in iis prætorianos, qui prima militiæ rudimenta pueri accepere; equites, bellicos apparatus, ingentem argenti vim. Numero certe, ac virium magnitudine præpotente cum hoſte nobis dimicandum eſt. At ſi ſummam earum rerum, quæ a fœderatis in bellum conferendæ ſunt, contrahamus, non inferiores, ſuperiores fortaſſe hoſtibus inveniemur. Verumtamen navigiorum numero, pecunia præſtent: rerumne maritamarum peritia, ac virtute cum fœderatis erunt conferendi? quibus ſi multitudinem demas, ſolidam quoque virtutem, ac faſtum dempſeris. Qua enim in re adeo pollent, ut palmam noſtris præripere audeant? Ducibuſne? munitis oppidis, atque arcibus? militari ſcientia, aut prudentia, in qua non minus bello, quam pace excellere neceſſe eſt? Hæc noſtris adeo ſuppetunt, ut parva manu ingentes hoſtium catervas vincere, ac debellare poſſint. Quid, quod undique tota non modo Italia, ſed univerſa fere Europa eximii duces, & rerum geſtarum gloria inſignes in voluntariam militiam ſe nomina daturos profitentur, auguſtumque Crucis vexillum veſtris auſpiciis ſubſequuturos? Tot, ac tam præclaras gerendarum rerum opportunitates ii proterant, & corrumpunt, qui, fœdere relicto, dubiam pacem ſectantur; quos nec fides, nec Principum ſummo ſtudio expetita ſocietas, nec prævalido conatu, ac prope immenſis ſumptibus coactæ vires commovent; qui iniquam pacem juſto bello*

an-

anteponunt; quæque a ſeipſis, & chriſtianæ reipublicæ proce- 1538
ribus præſidia ad libertatem, ac decus tuendum petenda fo-
rent, ea in teterrimorum hoſtium fide ſæpius ſummo damno,
& dedecore experta, ponunt; quos denique nulla ad præclara
facinora ſpes attollit, nulla animi virtus, & conſtantia ad
gloriam incitat. At vos, Patres optimi, quos Reipublicæ cura
ſolicitat, qui ſemel interpoſitam fidem nullo unquam caſu fe-
felliſtis, ambiguam, ac veluti veneno oblitam pacem abnuite,
neve falluci aura illecti, navim pelago committite, neu cunc-
torum Chriſtianorum, qui a veſtris conſiliis pendent, ſpem fru-
ſtremini. Aderit vobis Summus Pontifex; aderit Cæſar; pu-
gnabit una cum Germanis Ferdinandus frater: nemo, ut cre-
dibile eſt, non in hujus gloriæ partem adeſſe volet: piis, ac
religioſis votis aderit Deus immortalis, qui per tot ſæculorum
continuam ſeriem Rempublicam nunquam non ex ſummis pe-
riculis eripuit; aliquando, imperiis, ac provinciis delatis, in-
ſigni gloria cumulavit. Quid igitur moramur? quid cunctabundi
hæſitamus? cur non ſtatim, abjectis de pace conſiliis,
fœdus, quo incolumitas noſtra nititur, divina ope implorata,
non amplectimur.

Cornelii orationem Marcus Foſcarus excepit, ac pro pace in hanc ſententiam loquutus fertur.

Oratio Marci Foſcari.

Ea eſt humanarum rerum conditio, ut variis jactatæ caſi-
bus non eaſdem ſemper ſententias, non eadem conſilia poſcant;
ac nonnunquam uſu venit, ut ii, qui nimium propriæ ſenten-
tiæ addicti inanem conſtantiæ laudem aucupantur, cum in ma-
gnas calamitates inciderint, tum ſeræ pœnitentiæ pœnas luant.
Itaque non modo Senatuſconſulta in ampliſſimo hoc conſeſſu af-
ferre, ſed, nullam in partem inclinato animo, quæ e Republi-
ca ſunt, audire, ac perpendere eſt opus; ne iis, qui opinione
aliqua imbuti huc accedunt, illud eveniat, quod iis accidere
ſolet, qui ſuffuſis externo colore oculis intuentur, qui nihil ſin-
cerum cernere; nullum de viſis judicium ferre valent. Nam
ſi rerum præſentem ſtatum recta mentis acie circumſpicere ve-
limus, non is mihi ejuſmodi videtur, ut Suleimanum, pace
jam tertio oblata, ne reſponſo quidem dignemur. Ut enim mul-
ta in bellum a nobis comparata ſint, quæ, ſi alium hoſtem ha-
beremus, haud exiguam nobis ſpem proſperi eventus facerent:

iis

1538 *iis cum hoſtibus dimicandum eſt, quibus neque terreſtres copiæ, neque claſſes deeſſe poſſunt, cum immenſo fere terrarum ſpatio dominentur; Aſia omnis in illorum poteſtate ſit; Africa fere tota pareat; neque exigua Europæ parte potiantur. Fœderi vero, quo tantopere multi innituntur, quamvis non parum tribuam, attamen certum in eo rebus noſtris præſidium collocare non auſim; cum ea ſit ſocietatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac præpediri queant; atque alii ſæpius ſociorum fines, animos, & vires in diverſa trahant; ac dum quiſque ſuis rebus conſulit, commune bonum negligatur; ſubſidia neque paria, neque eodem tempore, uti conſtitutum eſt ſubmittantur; inde ſuſpiciones; animorum alienationes; ex his diſſidia; ex diſſidiis denique leges fœderum violatæ ac deſertæ: qui minores reliquis ad obſiſtendum vires afferre poſſunt, prædæ loco non hoſtibus modo, verum etiam ſociis fuere. His fit, ut mente concipere nequeam, cur, abjectis pacis conſiliis, in difficillimum bellum, quo nullum Reſpublica gravius, ac periculoſius ſuſcipere poteſt, ruere velimus. Venetæ ditiones in vicies centena millia paſſuum longitudinem protenſæ, Turcis finitimæ ſunt; neque certo in quam regionem hoſtis irruptu-rius ſit, ſciri poteſt: Corcyramne iterum invadat; Cretamne; Cyprum; Peloponneſi urbes; an Epirum; an Dalmatiam bello adoriturus ſit. Hinc vobis immenſi, ac prope incredibiles ſumptus impendent; ingenti militum, triremium, bellicorum apparatuum numero opus eſt. Neque interea minus de terreſtri imperio cogitandum, niſi aditum hoſtibus in Carnos, ac Forojulienſes relinquere velitis; qui patrum, atque avorum memoria eam regionem direptione, incendiis, captivitate, omnique ærumnarum genere affecerunt. Hinc poſteaquam Turcarum potentia adeo excrevit, ut pares cum illis Reſpublica vires conferre non poſſet, pacem bello antetulit, quam per triginta ſeptem atque amplius annos a Bajazetis bello ſtudioſe coluit. Inde publicarum, ac privatarum opum incrementa fluxere, quibus hæc urbs aquis circumſepta, maritimis innutrita negotiis, mirum in modum floruit, atque Europæ Principum conſpirationes eximia virtute depulit; terreſtre imperium omne fere amiſſum brevi recuperavit; cum in diuturni, & graviſſimi belli ſumptus abunde pecunia ex vectigalibus collecta*

ſup-

ſuppeteret, commeatus non deeſſent, quinqueremium navigatio 1538
per omnes mediterranei maris oras non intermitteretur: eadem rerum facies; nihil imminutus, aut deformatus civitatis ſtatus videretur. Cum ſuperioribus annis bellum cum Cæſare, ac Ferdinando Reſpublica gereret, Suleimani in Auſtriam adventus impetus illorum avertit. Eadem tempeſtate cum tormentarii pulveris, & frumenti inopia laboraretur, cum nullibi aſportandi facultas eſſet, Byzantio annona, ac pulvis ſulphureus convectus eſt. Hi vobis fructus ex pace extitere. Contra vero vix enumerare poſſim, quot incommoda, quot damna, quot calamitates Turcico bello impliciti pertuleritis. Memoremne, quæ Mahemetis tempore contigere? Cum impetum potentiſſimi hoſtis a cunctis deſerti ſuſtinere nequiremus, Euboeam amiſimus, pacis inde prope certæ ſpes oblata fuit, legatique Nicolaus Caucus, & Franciſcus Capellius ob id Byzantium miſſi; ſed ineundæ concordiæ rationes cum non eſſent expeditæ, tunc infecta re, mox interpoſito paucorum annorum ſpatio, ultro repetita pax multo ſanguine, Epiri urbe, Scodra, alia loca ne memorem, noſtris majoribus ſtetit. Percurramne bella cum Bajazete geſta? qui, quod Reſpublica Comitem Joannem Cernovicchium in ſuam clientelam recepiſſet, hoſtis effectus, univerſam Dalmatiam fœde vaſtavit; Naupactum occupavit; in Carnos penetravit: Tiliavento, & Sontio trajectis, uſque ad Tarviſinos montes hoſtes pervenere, ex quibus urbis hujus ſitum contemplati ſunt: neque hic malorum finis; Methone amiſſa, Pylus, atque alia Peloponneſi oppida erepta. Anno vero milleſimo quingenteſimo, a noſtris Cephalenia, & Leucade captis, ut concordia iniretur, Leucas reſtituta eſt. Neque adhuc ea tempeſtate tot regnorum, & provinciarum acceſſionibus Ottomanicum imperium excreverat: non Syria ſubacta, non Aegyptus debellata, non Pannoniæ præcipuæ urbes occupatæ; non denique Perſidis pars Sopho adempta, quibus adeo ingentes vires Turcis acceſſere, ut, niſi noſmetipſos decipere velimus, fateri neceſſe ſit, nimium diſpares nos ad certandum cum hoſte eſſe, vixque fœderata cunctorum Chriſtianorum Principum arma illorum impetus tuto excipere poſſe: præſertim cum is rerum ſtatus exiſtat, ut, conventu dimiſſo, de pace nihil ſperandum ſit, ſed acrior in dies inter

Fran-

1538 *Franciſcum Regem, & Cæſarem pugna inſtet, atque hoc quidquid eſt temporis, quo arma conquieſcere deberent, ad illa vehementiori cum impetu movenda vim attuliſſe videatur. Quæ igitur hactenus ad ingens bellum ſuſcipiendum jacta initia ſunt? Diſjunctæ ſociorum vires; in novas cædes, & cruorem propenſa inteſtina diſſidia; argenti ſumma inopia; ad ducenta aureorum millia in ſingulos menſes inſumenda non ſuffectura; publicæ opes ſuperioribus bellis attritæ; ex ſacerdotiorum decumis vix triginta aureorum millia annua colliguntur. Hoſtis contra aliorum bellorum curis ſolutus, in hoc unum adnixus; claſſis jam in Helleſponti faucibus parata, atque inſtructa, quamprimum, ut fertur, Cretæ inſulam petitura. Hæccine fœderis auſpicia? hæccine egregia, & certa ſubſidia, quibus incolumitas, ac libertas Reipublicæ nitatur? Haud ambiguis periculis objicimur; hoſtis arma in nos tantum intenduntur: patent univerſæ Venetæ ditiones Turcarum incurſibus, quæ reliquis Principibus pro tutiſſimo propugnaculo ſunt: neque iiſdem periculis; neque pari fortuna ſocii in fœdus coeunt. Cæſar tot curis diſtentus, Gallico bello laceſſitus, regnandi inexplebili cupidine ardens, ac tantum de re veſtra, quantum ſua interſit, ſolicitus, veſtri imperii acceſſiones, atque incrementa parum læto animo excepturus. De Andrea vero Auria eloquarne, an ſileam? cui uti ſummo fœderis præfecto rerum omnium pondus incumbit? qui inſito in nomen Venetum odio, arrogantia, ac faſtu ad res veſtras potius labefactandas, quam augendas natus, factuſque videtur? Ut enim reliqua præteream, ab hoc uno alia diſcite. Superiore anno, cum omnis retinendæ Corcyræ ſpes in conſociandis claſſibus ſita videretur, veſtris literis, Pontificis adhortationibus, legati Hiſpani precibus retineri non potuit, quin, abjectis de conjunctione conſiliis, Genuam contenderet. Verum, ut iis, quæ Cornelius objecit, paucis occurram; ea mihi duobus in primis contineri videntur, metu ne fidem deſeruiſſe videamur, ne Principum in nos animos concitemus, cunctorumque Chriſtianorum invidia laboremus; ſpe, qua tantum ſibi nonnulli de fœdere pollicentur, ut victoriam de hoſte prope ſe habere in manibus jactent. Sed acrior metus nos ſolicitare debet, dum ingenti potentia ſubnixum hoſtem; dum res noſtras, ac ſociorum diſpicimus, atque il-*

illud in mentem venit, quod a Cæſare dictum ad nos perla- 1538
tum eſt : hoc anno nil hoſtile aggredi per ſocios licere ; ac rurſus quod Pontifex perloquutus fertur, ſine pace inter Cæſarem, & Regem nil egregii in commune bonum confici poſſe. At nondum obſignatis fœderis conditionibus, quis juſte violatam a Republica fidem conqueratur ? præſertim cum omnes de concordia cum hoſte ineunda rationes rejicere ; neque Pontifex ; neque Cæſar ipſe probarit. Sed illud veremur, ne poſthac duriores ad ſocia cum Republica arma conjungenda Principes experiamur. Quaſi vero, oppreſſo ab hoſte, atque occupato Veneto imperio, non eadem calamitas ad ipſos pervaſura ſit. Metus profecto iſte ad ſocietatem ſemper cum vobis ineundam ſuaſor, atque impulſor erit. At timent nonnulli, pacem cum hoſte infidam, ac minime diuturnam fore ; ad fallendum dolos, atque inſidias ſtrui. Arbitraminine, ni ſibi amicam Rempublicam Suleimanus cuperet, ab eo toties vobis pacem oblatam ? Fato quodam, & caſu ſuſcepta adverſus vos arma recondere optat ; unus illi juratus hoſtis Cæſar eſt ; cum hoc tantum illi de imperio, ac gloria certamen. Brevi admodum pace utemur. Quis affirmat, cum per triginta ſeptem annos pacem cum Turca habuerimus ? quis porro exili futurorum eventuum ambiguitate ſibi ad certos præſentium rerum fructus capeſſendos aditum præcludat ? De metu dictum eſt. Spes accendit animos, & ad præclara quæque obeunda generoſos impetus addit. Utinam vero eo ſtatu res eſſent, ut alacri animo juſta pro pietate, ac religione arma induti, priſcam gloriam æmulari poſſemus : quis non ſummo ſtudio juſtum in bellum incitaretur ? Sed ita res ſe habent, ut magno pietatis loco ducendum ſit, ſi a veſtris regionibus, urbibus, oppidis, innoxiis populis, imminentis belli impetum avertere potueritis. Cenſeo itaque, cunctatione aliqua in fœderis conditionibus ſubſcribendo utendum eſſe ; interea de pace cum Suleimano agendum, atque æquas illius rationes ambiguo, incerto, ac periculoſo bello anteferendas eſſe.

Præter Cornelium, & Foſcarum pro utraque parte clariſſimi ætate, ac rerum uſu præſtantes viri diſſeruere : pro fœdere Aloyſius Raynerius, Gabriel Maurus, Matthæus Dandulus, Antonius Lauretanus, Joannes Franciſcus Baduarius, Franciſcus

1538 Barbarus, Pandulphus Maurocenus, Jacobus Juſtinianus, Leonardus Haimus : pro pace Thomas Mocenicus, Aloyſius Gradonicus, Marcus Antonius Grimanus, Philippus Tronus, Joannes Delphinus, Franciſcus Donatus, Victor Grimanus : ejuſdem quoque ſententiæ Andreas Gritus Princeps erat, cui præter in Republica adminiſtranda prudentiam, Turcicarum rerum cognitio, atque uſus magnum auctoritatis pondus addebant. Tandem iij. kalend. februarii, cum in ſuffragia ad mediam noctem itum eſset, duobus ea vicit ſententia, qua, pace rejecta, in fœderis conditiones ſubſcriberetur. Kal. februarii coacto Senatu, ſingulæ fœderis conditiones confirmatæ fuere; quarum ſumma hæc fuit. Nempe

Decretum de fœdere contra Turcas ineundo.

Fœderis conditiones.

Fœdus, ac ſocietas pro rebus communibus tuendis, atque hoſtibus invadendis, adverſus Suleimanum Turcarum Regem a Paulo III. Pontifice Maximo, Carolo V. Imperatore, Venetorum Republica iniretur. Bellum autem his opibus adminiſtraretur : triremibus ducentis, armatis navibus centum, quinquaginta peditum millibus; nimirum viginti Italorum; totidem Germanorum; decem Hiſpanorum; quatuor millibus ac quingentis in Sequanorum morem, inſtructis, equitibus; his tormentorum bellicorum, pulveris ſulphurei, atque aliorum apparatuum vis adjiceretur : quæ omnia ſingulis annis veris æquinoctio in promptu eſſent.

Pontifex triginta ſex triremes, Cæſar octogintaduas, totidem Veneti inſtruerent, ut ducentarum numerus efficeretur : Pontifici triremes fabrefactas, armamentiſque omnibus adornatas Venetus daret : Cæſar onerarias naves militarem in morem inſtructas, ad commeatus, pedeſtreſque copias convehendas ſuppeditaret, ea conditione, ut, rationibus ſubductis, ſociorum ſumptus æquarentur, ac Venetis ea argenti vis penderetur, quam in triremibus ſupra octoginta duas inſtruendis inſumpſiſſent. Totius impenſæ ratio hunc in modum inter Principes diſtribueretur. Sextam Pontifex, ternas Cæſar, binas Reſpublica ſolveret; frumenta, & commeatus ex ſociorum regionibus aſportandi, æquo pretio perſoluto, abſque vectigali, atque portorio ſingulis facultas eſſet.

Societati Ferdinandus Rex Romanorum, cujus ſe vadem Cæſar præſtaret, adjungeretur, hac lege, ut collectis copiis, a

Pan-

Pannoniæ finibus Turcas aggrederetur : eadem quoque Franciſcus Galliarum Rex contineretur, cui præceſſus, atque honorificus in fœdere locus relinqueretur : Pontifex, quantas ille in bellum vires collaturus eſſet, decerneret, quæ ſupra fœderatas eſſent. Principibus vero Italis, ſi in idem fœdus coire vellent, quotam quiſque partem perſolveret, cum Pontifex, declaraſſet, tantumdem reliquis pro portione decederet. 1538

In id ſedulo, atque enixe Pontifex incumberet, ut Poloniæ Regem, & alios Chriſtianorum Principes eodem ſocietatis jure vinciret.

Si qua inter fœderatos controverſia ſuboriretur, de ea ſententiam ferret.

Claſſis imperium, maritimarumque rerum cura penes Andream Auriam foret.

Si qua terreſtris expeditio fieret, imperium apud Franciſcum Mariam Feltrium, Urbini Ducem, reſideret.

Hæc ſumma capitum fuit, quibus Romam tranſmiſſis, ad VI. idus februarii in Vaticano probatis, fœdus firmatum eſt; adſtipulantibus pro Cæſare Joanne Manrico Anguillario; pro Veneto Senatu Marco Antonio Contareno legatis, univerſo Cardinalium Collegio adſentiente. Seorſim de iis, quæ bello parta forent, decretum : *Quæ in fœderatorum alicujus poteſtate fuiſſent, ſtatim illis traderentur : Byzantium, quæque ad imperium, ſive ad regnum Neapolitanum loca ſpectarent, ea Cæſaris eſſent : iis, quæ olim a Venetis poſſeſſa fuerant, exceptis; Aulone, ac Neocaſtro adjectis : Rhodus Hieroſolymitanæ religioni accederet : inſignis aliqua regio, aut provincia in Apoſtolicæ Sedis jus concederet : reliquis in quibus nullum jus fœderatis fuiſſet, juxta impenſæ portionem, quiſque potiretur.* Fœdere icto, ingens in Senatu de adminiſtrando bello ſolicitudo; ad Cæſarem ſtatim in Hiſpaniam datæ literæ, quibus de inita ſocietate certior fieret, petereturque, ut Andream Auriam Meſſanam, Antonium Auriam in Cretam proficiſci juberet, ut conjunctis viribus cum noſtris hoſti ingruenti obſiſterent, atque egregium aliquod facinus adverſus Turcas aggrederentur. Ut in partem laborum, ac ſocietatis Henricus Angliæ Rex aſciſceretur, enixe laboratum; nihilque a Hieronymo Zuccato, a Reipublicæ ſecretis viro, prætermiſſum eſt, ut illum ad juſta cum re-

Fœderati, ut Angliæ Rex ad fœdus aſciſceretur, nituntur.

1538 reliquis arma induenda impelleret. Verum ab eo, vel quia in ſanciendo fœdere nulla facta mentio fuiſſet, vel quod nimiam Cæſaris potentiam ſuſpectam haberet, nihil impetrari potuit; immo Zuccato introducto, mirari, inquit, hæc a ſe Senatum petere, qui paulo antea Vicetiæ a Pontifice Concilium indici paſſus eſſet, neque ullam illius in percutiendo fœdere rationem habuiſſet: ceterum vaticinari, ad eandem pacem, atque concordiam cum Suleimano Senatum redituram.

Neque minorem ob initam a Venetis ſocietatem Galli moleſtiam cepiſſe videbantur: nam cum per eos dies e Gallica nobilitate vir Venetias acceſſiſſet, ut Regis nomine de dimiſſo conventu, ac de propenſo illius in pacem animo Patres doceret, ſimulque Regis ad conciliandam cum Suleimano Rempublicam operam detuliſſet; addiderat, Regi fœdus minime probari, illudque, vel ingraveſcente Pontificis ætate, vel ob Cæſaris bello impliciti incerta ſubſidia periculis obnoxium cenſere. Mox, Senatuſconſulto de fœdere confecto, ad Patrum Collegium reverſus, acriter conqueſtus eſt; adverſus Regem fœdus initum fuiſſe; illum, undique collectis auxiliis, omni aliarum rerum poſthabita ratione, ſe, ſuaque defenſurum. His Rhodeſius ordinarjus legatus addidit: bellum Regi, licet tacite, a Republica indictum videri; nihil ſibi, niſi diſceſſum, ſupereſſe. Ad hæc Princeps: Fœdus in communem hoſtem, non in Regem, quem ſummo ſtudio, atque obſervantia Reſpublica coleret, ictum. Tum a Senatu de ſingulari illius in Rempublicam ſtudio gratiæ actæ; ſubiectumque, ſummis votis pacem inter Regem, ac Cæſarem optare, ut magnanimus Princeps, atque ad ſummum chriſtianæ reipublicæ decus ortus, viribus præpotentis, & nobiliſſimi regni in egregium hoc opus intenderet: de more tandem donatus a Senatu dimiſſus eſt.

Franciſci Regis orator ad Venetos.

Rhodeſii Galliæ Regis ordinarii legati apud Venetos officium.

In Cæſare quoque ambiguus in difficillimo bello gerendo animus videbatur: modo bello Gallico detineri, quin totis viribus adverſus communem hoſtem uteretur; nonnunquam hoc anno pro defenſione tantum laborandum; ſequenti, comparatis, atque apprime inſtructis viribus, hoſtes in eorum ditionibus laceſſendos. Joanni Antonio Venerio quoque ſignificandum curaverat, adeo ſe proclinato in Rempublicam animo eſſe, ut, de

pace

pace cum Galliarum Rege firmanda ſpe abjecta, gravi, ac periculoſo bello Rempublicam implicitam, & ne quid ſibi adverſum accideret, timentem, ad concordiam cum Turcis adhortaturus eſſet. Attamen hæc omnia Senatus ardor vincebat, atque in eo, quod ſemel ſancitum fuerat, conſtans adeo, & ardens ſtudium extabat, ut nihil, quod in belli uſus opportunum, aut neceſſarium eſſet, prætermitteretur. Placebat in primis Andreæ Grito Principi, ut Andreas Auria, atque Urbinas convenirent, ut, de belli conſiliis, ac rationibus inter ſe collatis ſententiis, diſſererent; latumque ab illo, ac ſex viris de ea re ad Senatum eſt. Contra Marcus Minius, Conſilii Sapiens, diſſeruit: ex illorum colloquio nihil, quod communibus rebus conduceret, expectari poſſe; bellicæ virtutis æmulatione diſſentientes duces, veluti fomite addito, acrius exarſuros; cum præſertim Urbinas Auriæ primas partes minime concederet: inde mora, & cunctatione præſentem rebus opem poſcentibus, hoſte, ut ferebatur, Cretam invaſuro, ſubſidia defutura. Ad hæc Princeps, *opportunum*, inquit, *tempus eſſe, quo de bello adminiſtrando, ac de iis, quæ objici poſſent impedimenta, diſceptaretur; ne tum ancipiti, atque inani conſilio, cum rerum gerendarum tempus inſtaret, de iis agendum foret: his, quæ difficillima ſe ſe offerunt initio, diſcuſſis, atque animadverſis, maturam opem afferri poſſe; in medio rerum curſu ſingulis obviam ire, cunctis adeſſe, neque temporis, neque virium eſſe: infelici eventu ad Abduam commiſſum prælium teſtari, in quo diſſentientes Petiliani, ac Liviani ſententiæ exitioſam, & funeſtam cladem Reipublicæ intulere: neque rem tanti operis eſſe, quin cito expediri poſſet, ac bellum firmiori, & certiori ratione geſtum exiguam hanc cunctationem compenſaret: optima mente Urbinatem eſſe; neque verendum, ne in publici boni gratiam privatos affectus, & ſimultates minime comprimeret.* Senatui rem in aliud tempus rejicere placuit. Deinde Vincentio Capellio, claſſis imperatori deſignato, vexillum ſolemni ritu ex priſca conſuetudine, inter miſſarum ſacra, conſuetis ceremoniis, delatum eſt: quo accepto, ſtatim ad claſſem profectus eſt. Vincentio Fideli a ſecretis, ut Mediolano Genuam peteret, juſſum, ut Andream Auriam ad claſſem quamprimum educendam impelleret; Antonium Auriam in Cretam ſtatim con-

1538

Vincentio Capellio vexillum imperatorium delatum.

Vincentius Fidelis a Senatu ad Auriã miſſus.

1538 tendere curaret. Triremes ad claſſis ſupplementum in Dalmatia inſtructæ: in Pharo, & Arbæ inſulis una; Abſori, & Creptæ altera; Tragurii itidem alia: ſingularum ſuis civibus præfectura commiſsa: in Epiro quoque Verſacius clarus vir triremem ſibi depopoſcit, aliis in ſupplementum remiges dare pollicitus. Binæ a Foſſæ Clodiæ incolis, quibus Veneti trierarchi præeſſent, tributæ fuerunt.

Triremium Dalmatarũ inſtructio.

Suleimanus interea, luſtratis copiis, adornata claſſe, martio menſe exeunte, terreſtri itinere cum exercitu Byzantio movit; Luphtibejo maritima præfectura exuto, atque in Macedoniam ablegato, Chariadenum ſuffecit, cunctiſque maritimis rebus, & expeditionibus præfectum ſolvere quamprimum iuſſit: quæ Venetis in Aegæo mari ſupereſſent, ea incenderet, ac diriperet; mox in Cretam curſum intenderet, incolas, omnemque regionem quotquot poſſet damnis, cladibuſque contereret. Aheneobarbus igitur cum centum, & viginti triremibus Aegæum ingreſſus, quæ militum libidini, ac furori ſuperfuerant, extremis quibuſque crudelitatis, atque avaritiæ exemplis afflixit. Scythro capta, & deleta, Franciſcum Cornelium, qui pro Republica magiſtratum gerebat, captivitate affecit: a Meliis, & Haxiis tributo accepto, Scyatum, ac Scopelon parvas, inſulas, alteram duo & viginti, alteram duodecim paſſuum millium circuitu, aggreditur. Iis Hieronymus Memmus præerat, qui natura loci fretus, quod ſitu eminentiori, prærupto, ac difficili loco arx inerat, quæ ſuſtinere aliquamdiu impetus hoſtium poſſe videretur, parvam manum præſidiariorum militum, atque incolas ad arma capienda, & ad patriam tutandam perſuaſerat. Ii primum hoſtium incurſum fortiter tulere, in quo ſtrenue dimicans Memmus ſagitta ictus decumbere in lectulo coactus fuit. Inde reſtincta pugnandi laude, de deditione a flagitioſis hominibus (fraudene, an ignavia incertum) conſilia agitata, qui, ne, conjuratione detecta, ſupremi ſupplicii genere afficerentur, horrendum facinus auſi, prætorium adiere, Memmumque decumbentem contrucidavere. Mox facinore vulgato, in magna omnium trepidatione, ac tumultu, hoſtibus funibus in arcem pertractis, turpem deditionem fecere. Facti indignitate Chariadenus, barbarus licet, ac Veneto nomini infenſus, adeo commotus eſt, ut tanti criminis reos, & fontes ſtatim ob-

Chariadenus a Suleimano in Luphtibeji locum ſuffectus.

Chariadenus Aegæum ingreditur & ditiones Venetas diripit.

Hieronymi Memmi Scyathi & Scopeli prætoris virtus.

Hieronymus Memmus a præſidiariis occiditur.

Chariadenus Scyathum & Scopelon deditione recipit, & Memmi cædis reos obtrumcari mandat.

obtruncari mandaverit, ut iuſtas iniqui facti, ac meritas pœnas luerent. 1538

Aegæo direptionibus, & cladibus emenſo, Chariadenus in Cretam iter direxit. Cum ſumma auctoritate, atque imperio Joannes Maurus inſulæ, ut diximus, præerat. Is de Chariadeni adventu certior factus, quæcumque ad Creticum regnum defendendum ſpectarent, ea ſummo ſtudio, pari virtute confecerat; cives, atque incolas ſuaſionibus illexerat, urbes, atque oppida præſidiis muniverat, agreſtibus hominibus privilegiis donatis, æreque publico obſtrictis, in militiam nomina dantibus, ſolutis, triremes nonnullas armari juſſerat; magno mortalium numero ex agris, atque pagis evocato, præſidia auxerat; loca, quibus aditus hoſti pateret, occupari mandaverat. Et in his exequendis veteris coloniæ Venetæ nobilium, atque illorum, qui beneficii jure Principi obſtricti ſunt, ſedula virtus, & ardens in Rempublicam ſtudium extitit, ut Caliergorum gens, nobilitate, divitiis, atque auctoritate in Creta potens, ſupra vigintiquinque hominum millia brevi coegerit. His comparatis, hoſtis adventum, magna ſpe rerum bene gerendarum ſubnixi, præſtolabantur; qui Cyamo promontorio (*Spatæ caput* a nautis hodie vocatur) ſuperato, qua ſeptemtrionem vergit, inſulam prætervectus, uſque ad Rhythymnam pervenit. Ibi cum aliquantiſper, veluti urbem oppugnaturus, ſubſtitiſſet, ac bellicorum tormentorum, quæ e mœnibus fiebat, diſploſione, non parum læderetur, in Amphimalum portum, qui hodie *Suda* dicitur, ſe recepit; a cujus ingreſſu, quod nondum promontorium in faucibus munitum eſſet, prohiberi non poterat. Ibi militibus in terram expoſitis, prædabundus excurrere hoſtis cœpit, & Cydonem uſque, quæ *Canea* hodie nuncupatur, pervenit. Ea urbs ſitus opportunitate, portu, civium numero inter præcipuas Cretæ cenſetur: arte ea tempeſtate parum munita, quod propugnacula, quæ ad auſtrum extruebantur, minime perfecta forent; ad occidentem ſolem vetuſta mœnia, & parum valida, nullo fere in loco foſſis egeſtis, apparebant. Andreas Gritus Cydoni præerat; mille circiter Itali pedites, Græcorum haud exigua manus urbis in præſidio erant; qui hoſtes nullo ordine, nullis munitionibus, aut propugnaculis tectos ſubire conſpicati, undique e mœnibus majoribus, ac

Ioannis Mauri ad Cretam propugnandam ſedulitas.

Chariadenus Amphimalum portum ingreditur, milites in Cretâ exponit.

1538 minoribus tormentis diſploſis, Italicæ duæ cohortes, eruptione facta, perturbatos hoſtes aggreſſæ, in ſugam cum ingenti cæde conjecere. Eandem fortunam ſubiere, qui prædæ intenti longius a litotibus proceſſerant, ab incolis aut interfecti, aut præcipites fugæ dare ſe coacti, ut tandem, multis ſuorum amiſſis, Chariadenus receptui cecinerit, ac reliquis, triremes ut conſcenderent, juſſis, ſpe fruſtratus, inceptum deſeruerit. Pulſus Aheneobarbus, ut quoquo pacto illata ſibi a noſtris damna ulciſceretur; in orientale inſulæ latus, cui Samonium promontorium nomen indit, converſus, centum triremes in Cyteum, tenue ſatis oppidum, miſit; quod cum deſertum inveniſſet, nonnullis ſublatis bellicis tormentis, ac ſulphurei pulveris cadis, agris vaſtatis, Turcicæ feritatis quacumque hoſtes pertranſiere, veſtigiis relictis, ne a Vincentio Capellio, quem jam Corcyram perveniſſe, Cretenſibuſque opem brevi laturum ferebatur, ad certamen ineundum Chariadenus cogeretur, e Cretenſibus litoribus abſcedens, Euboeam verſus iter flexit.

Turcæ ab Andrea Grito, Cydoniæ præfecto, profligati.

Venetorum conſilia de bello adminiſtrando.

Dum Venetorum ditiones oppugnantur, incenduntur, ac diripiuntur, quidnam de bello adminiſtrando Vincentio Capellio imperatori mandaretur, ſedulo, & accurate diſceptabatur. Claſſe Turcica in Adriaticum ſinum penetrante, anteverteretne Capellius, an a tergo inſequeretur; illo maritimarum virium, quod præ ceteris maxime optandum erat, conjunctionem impediri; hoc indefenſas eas omnes oras, ac regiones, quæ Adriatico mari alluuntur, hoſti relinqui videbatur. Collegii Patres ſcribendum Capellio cenſuere, ut hoſtibus in Adriaticum irrumpentibus, in Illyrico iis, quæ ſibi viderentur, præſidiis relictis, ultra Corcyram ad populos in fide retinendos; hoſtium commeatus intercipiendos; claſſem cum fœderatis conjungendam ſe contineret: hoſtes vero altius ſeſe in ſinum inferentes inſequutus, quammaximis poſſet detrimentis afficeret. Conſtantinus Priolus ordinum Sapiens, ut decernendi ea in re facultas imperatori permitteretur, ſuaſit; eo in primis ductus, quod ſuperiori anno cum Peſareus extra Adriaticum ſinum commorari juſſus fuiſſet, ex eo potiſſimum belli origo fluxiſſe videretur. *Varios adeo, atque incertos eventus eſſe, ut plerumque parvis*

vis ſucceſſibus maximarum rerum momenta vertantur, quæ 1538
nullis humanæ prudentiæ viribus anticipari queunt : veteres Reſpublicas, quæ rerum geſtarum gloria floruerant, bella ingenti cum virtute geſſerant, ducibus ſummam adminiſtrandi belli permiſiſſe ; Romanos ſæpius ea verba adjeciſſe : Viderent, ne quid Reſpublica detrimenti caperet ; *quibus in omnes caſus intentos, ac providos duces facerent. Senatum perraro imperatoriam auctoritatem arctius adſtringere ſolitum ; cum feciſſet, haud parva incommoda expertum : neque id temporum conditionem expoſcere : commeatuum aſportatione adverſus fœderis conditiones a ſociis intercluſa, ut ſi claſſis noſtra Turcicam inſequeretur, annona fortaſſe laborandum eſſet ; præeuntem ex urbe, atque aliis locis illi commeatus ſubminiſtrari poſſe.*

Contra dicebatur : *magni referre, utrum in ſinu Adriatico, an extra claſſis commoraretur, idque in earum rerum numero eſſe, quæ Senatuſconſulto decernendæ eſſent ; nec ex eo quidpiam de imperatoris auctoritate imminui : an vero hoc illi permittendum, quo potiſſimum imperii incolumitas niteretur ? nam ſi antevertere hoſtes vellet, quonam illi tutus, niſi in hæc æſtuaria, receptus eſſet ? ubi navales turmæ domus inviſendæ cupiditate, triremes deſererent, reliqui commeatu inſumendo urbem obſiderent ; tot ſumptus inutili deſidia tererentur ; cum parvis navigiis, non longis navibus, ob locorum ſitum, opus eſſet ? Illyrici quin etiam, ac reliquos orientis populos, claſſe, unico belli præſidio, abſente, animum deſponſuros, hoſtis potentia perterrefactos, ſuis rebus conſulturos : huc accedere, quod noſtris in ſinum Adriaticum ſe recipientibus, omnis de ſociandis maritimis fœderatorum viribus ſpes abjiceretur, quo nihil vel ad potentiæ opinionem augendam, qua maxime bella adminiſtrantur, vel ad hoſtium impetus frangendos præſtabilius effici poſſet : neque commeatuum inopiam pertimeſcendam, cum ex Creta, & Cypro ingens copia ſuppeditari poſſit ; ac vix credibile eſſe, ut Cæſareani ex Iapigia, & Campania annonam ad claſſem ſublevandam comportari non ſinerent. Quid vero ex ceteris rebus publicis peti exempla ; cum illud conſtet, ſæpius latiſſimam imperatorum dignitatem quibuſdam veluti limitibus fuiſſe circumſcriptam ? ſæpius nimia ducum auc-*

to-

1538 *ctoritate magna rebus publicis detrimenta illata esse? Romanos luculentos harum rerum testes existere: majores nostros nullis coactam terminis magistratuum potentiam, uti nonnunquam reipublicæ labem injecturam, exhorruisse: imperatoriam dignitatem, cujus summa est auctoritas, Senatus jussis, ac decretis temperasse. At mandatum id anno superiore: inde causas belli exortas. Quid vero aliud injungendum Pesareo erat, nisi ut, pace non adhuc ab hoste violata, præsertim cum ille Apuliam invasurus esset, extra sinum liberiori mari se contineret? neque inde, sed aliis de causis ad bellum ventum esse.*

Senatus decretum de mandatis Capellio mittendis.

Hæc cum in utramque partem adducerentur, frequens Senatus ex Collegii Patrum sententia scribendum Capellio censuit: illud quoque adjectum, ut quamprimum se cum fœderatis conjungeret; cum pontificio, & Cæsareo imperatoribus de bello consiliis initis, quæ major pars statuisset, ea mature exequeretur. Novem ac quadraginta triremibus classis Veneta constabat, inter quas cum plures, navalibus sociis interitu absumptis, aut ægritudinibus confectis, ad munera maritima obeunda parum idoneæ essent, ut aliæ triginta militariter instruerentur, decretum: una & viginti leviores, tres nothæ, sex e majoribus, quibus præfectus a Senatu, quatuor librarum aurearum stipendio in mensem, tribueretur. Huic injunctum, ut Anconem ad quinque peditum millia, qui in Pontificis, atque Urbinatis ditionibus conscribebantur, subducenda proficisceretur, quibus Illyrici, ac reliqua Reipublicæ maritima oppida firmarentur; mox imperatori se adjungeret, quinqueremibus, ac nothis præesset. Statim vero quinqueremes lustratæ cum sexcentis peditibus in supplementum classi missis, e portu solverent.

Delectus militum a Venetis in Piceno habitus.

Cassinus Nauplium aggreditur.

Dum hæc agerentur, vario, ac dubio marte in Reipublicæ ditionibus certabatur. In Peloponneso Cassinus præfectus, qui superiore anno Nauplio, atque Epidauro tentatis, sex passuum millibus Argis castra posuerat, anni initio Nauplium adortus, dispositis tormentis mœnia cœpit quatere; quo propugnatoribus majorem terrorem incuteret, ad magistratum, ac populum literis scriptis, quibus ad deditionem, multis pollicitis præmiis, alliceret; minas, & gravia quæque, ni mature se dederent, comminatus. Verum ardens adeo voluntas, ac stu-

Subsidium Nauplium delatum.

dium

dium cunctorum in propugnatione fuit, quod, & natura loci augebatur, & ſpe propinqui ſubſidii a claſſis Venetæ ducibus ſuſtentabatur, ut, nullo reſponſo Caſſini literis dato, ſingulorum tuendæ urbis acrior cura animos ſolicitaret: cum iiij. nonas februarii commeatuum haud exigua vis, ducenti ac quinquaginta pedites ſub præfecto Antonio Maria Tifernate ſupervenere. Mox iiij. nonas martii Auguſtinus Cluſonius, militiæ præfectus, cum Joanne Antonio Roncone centum & quinquaginta viris militia claris, annona, ac bellicis apparatibus acceſſit. Is, Nauplio luſtrato, & iis, quæ ad firmandum oppidum neceſſaria videbantur, diſpoſitis, nihil, quod vel ad incolas defendendos, vel ad hoſtes oppugnandos ſpectaret, impiger, atque in omnem occaſionem intentus, prætermittebat. Nam inter cetera cum nocte concubia irrumpere ex oppido in hoſtes decreviſſet, trecentis inſtructis peditibus, quos albentes tunicas ſuperindui juſſerat, una cum Roncone urbe egreſſus, vix trecentos paſſus proceſſerat, cum in hoſtium centum equites in inſidiis deliteſcentes incidit; eos depugnans partim cecidit, partim in fugam conjecit: qua re Caſſinus vehementer incenſus, cum e Nauplio ducenti Itali pedites, Ronconio duce, ac ſexaginta equites, quibus Victor Buſichius præerat, una cum Cluſonio aquatum exiſſent, quod in urbe aquæ penuria laboraretur, centum Turcis equitibus præmiſſis, qui ſtatim pugnam capeſſerent, Caſſinus, monte Divi Eliæ circumacto, cum equitibus mille ſupervenit. Noſtri improviſo advenientes hoſtes conſpicati, cum tuto ſe recipere in urbem non poſſent, impetum excepere, ac fortiter pugnando, mœnia urbis ſubiere, acri adeo vi, & numero Turca ingruente, ut quadraginta noſtrorum interficerentur, inter quos Ronconius fuit; ac Victor Buſichius glande plumbea trajectus, intra paucos dies exceſſit. Cluſonius cum intrepide hoſtes ſuſtinuiſſet, intra mœnia cum reliquis ſe recepit. Turcarum circiter ducenti noſtrorum virtute cecidere. Mox Caſſinus, Palamida monte, qui Nauplio imminet, occupato, propugnaculis, ac munitionibus extructis, tormentis bellicis mœnia verberare, & noſtros ab urbis exitu prohibere cœpit; ac iiij. nonas maji Argis cum exercitu (is præter peditatum trium millium equitum numero conſtabat) movens, ad Paleocaſtrum 1538

1538 ſtrum, quod duobus, & quingentis paſſuum millibus Nauplio diſtat, caſtris poſitis, arctiori obſidione urbem premere eſt adortus.

Eodem tempore in Illyrico vario rerum ſucceſſu pugnabatur. Nam Franciſcus Barbarus, equitum præfectus, Carinum hoſtium oppidum aggreſſus, duobus captis propugnaculis, Turcas ſe recipere in arcem coegerat; ad quam cum ſitu, ac munitione prævalidam expugnandam, majoribus viribus opus eſſet, ſuburbiis incenſis, direpto agro, hoſtibus perterrefactis, ut per multos dies ab incurſionibus abſtinerent, Jaderam reverſus eſt. Per eos dies Turcæ ad viginti millia, ut ejus urbis oppugnationem tentarent, Cliunum convenere; ex iis peditum duo, quatuor equitum millia Nadinum, oppidum in Reipublicæ finibus ſitum, adorti, certis conditionibus recepere; centum, ac quinquaginta milites, qui cuſtodiæ præerant, Jaderam ſe contulere. Ea in urbe cum pecunia in militum ſtipendia non ſuppeteret, ac tormentarius pulvis deficeret, & propugnaculum, quod *Pontonum* vocatur, fundamentorum anguſtia corruiſſet, Senatus argentum ad militaria ſtipendia perſolvenda, atque ad urbem muniendam tranſmiſit. Scodræ quoque Sangiacus cum quindecim hoſtium millibus Antibarim aggreſſus, in litore urbi propinquo caſtra poſuit; ſed a Nicolao Bondimerio ſinus præfecto, atque a Capellio claſſis imperatore Antibarenſibus præſidio illato, Turcæ, obſidione relicta, Olchinium perrexere: centum Illyrici, quinquaginta Carni equites ſubſidio miſſi. Verum hoſtes x. kal. maji Uranam, oppidum agri Jaderenſis, cum ſex peditum, & duorum equitum millibus aggreſſi, vi cepere: quo eventu noſtri Aenonam urbem, quod nullo munimento nixa hoſtibus pateret, deſeruere. Inde ingens Jaderam, ac vicinas inſulas terror occupavit, atque a Senatu, ut ſuppetias eorum afflictis rebus ferret, petiere. Pedites trecenti, ducenti equites ſubſidio miſſi: quindecim patritiæ gentis, qui ſtatim in Illyricum proficiſcerentur, ſingulis triginta datis peditibus, creati; decem Jaderæ cuſtodiæ, bini Sico, terni Aſcrivio præeſſent; tridui ad profectionem ſpatium aſſignatum. Haud multo poſt copias adverſus Sicenſes hoſtes movere, cujus rei rumor cum in eam urbem perveniſſet, omnes civitatis ordines in forum convenere,

Nadinum a Turcis captum.

Urana in Turcarum poteſtatem pervenit.

Veneti patritii cum militibus in præſidium Illyrici miſſi.

Sicenſes a Turcis invaduntur, & eorum in propugnando conſtantia.

nere, ac magno virtutis, ſummo in Rempublicam fidei exemplo, jurejurando, Cruci affixi Servatoris noſtri imagine tacta, ad defendendam urbem, vel ad interitum uſque ſe obſtrinxere. Mox a magiſtratu, & Camillo Urſino literæ Venetias tranſmiſſæ, quibus pecuniam, milites, bellicos apparatus petebant: ni cito ſubveniretur, urbem magno in periculo verſari. Subjecit Urſinus, hoſtibus Sicum obſidentibus, Spalatum deſerere, Tragurium viribus augere, in Jadera ſedem belli locare ſibi in animo eſſe. His nuntiis Venetias allatis, ut ſumma cum auctoritate præfectus in Illyricum mitteretur, decretum eſt, qui Jaderæ ſe teneret; neque inde abſque Senatus facultate diſcederet; centum octoginta aurei in ſingulos menſes tributi. 1538

His belli incommodis illud quoque ea tempeſtate acceſſiſſe videbatur, quod non idem civium ardor, non eadem in ſubeundis publicis muneribus alacritas cerneretur, quam difficillimis temporibus Reſpublica experta fuerat; cum nonnulli vel rerum difficultate deterriti, vel grave bellum pertæſi, minores periculis animos afferrent, publicaque ſibi delata munera renuerent. Ea re cum mirum in modum Princeps angeretur, gravem in Senatu orationem habuit, qua cives ad pericula contemnenda, ad opem patriæ ferendam eſt cohortatus. *Mirari ſe, id temporibus iſtis contingere, quod alias nunquam accidiſſet. Quis enim*, inquit, *majorum noſtrorum conſtantiam, atque in exantlandis pro patria laboribus, ac periculis concordes ſpiritus unquam deſideravit? Superioribus annis, cum terreſtre imperium hoſtilibus armis quateretur, Patavio recepto, cum hoſtes in conſpectum hujus urbis excurrerent; an reſtinctus civium ardor? an de priſtina virtute aliquid remiſſum? Ingenui adoleſcentes, objectis pectoribus, Patavium adverſus hoſtes tutati ſunt; non labor cives deterruit; non pericula retardarunt; non hoſtis villas, ac vicina urbi tecta flammis abſumens, fumo prope oculis injecto, terrorem incuſſit. Vetuſtiora bella recenſentibus quis ſatis caritatem civium in patriam dignis laudibus efferre poſſit? quorum alii pecuniam; alii milites; alii vitam ultro patriæ detulere. Et nunc eo ventum eſt, ut nonnulli ne pœnis quidem lege inflictis permoti Rempublicam capeſſere velint; qui ſi majorum ſuorum egre-*

Andreæ Griti Ducis oratio ad civium virtutem excitandam.

1538 *egregia facta intuerentur, ſecumque ipſi reputarent, quam degeneres animos gererent, ex veterno tamquam expergefacti, nihil non pro ea patria auderent, ex qua libertatem, opes, avorum gloriam, ac denique vitam hauſiſſent. Cur igitur cunctamini? cur difficillima, ac turbulenta hac tempeſtate patriæ poſcenti opem denegatis? Cum hoſte acerrimo, & potentiſſimo bellum ſuſceptum eſt; ſociorum imparia auxilia experimur; mora res trahi animadvertimus, ut ſi a nobiſmet ipſis belli ſubſidia invicto animi robore non petamus, fruſtra aliorum opem imploremus. Capeſſite Rempublicam, Patres optimi; unuſquiſque in commune hoc bonum incumbat, nitatur, inſudet: qui conſilio pollent, Reipublicæ conſulant; quibus pecuniæ affluunt, affatim tribuant: omnes denique, ſi qua in re poſſint, Reipublicæ opitulentur, ac vitam, ſi opus ſit, libenter effundant.* Hæc Principe loquuto, Maphæus Michaelius, Nicolai filius, doctor, eques, & divi Marci procurator, cum ad Principis ſubſellium acceſſiſſet, illius ſuaſionibus permotum ſe inquit, operam ſuam in Illyrico Reipublicæ abſque ſtipendio publico deferre. Gritus laudatum cum reliquis nominari præcepit. Verumtamen, ſuffragiis initis, Aloyſius Baduarius, ſummus Illyrici præfectus renuntiatus, ſtatim ex urbe proficiſci juſſus eſt. Provinciæ incolis, ut conjuges, liberos, atque opes Venetias tranſmitterent, permiſſum.

Aloyſius Baduarius ſummus Illyrici Præfectus.

Franciſcus Barbarus & Paulus Urſinus ad Sicli miſſi.

Franciſcus Barbarus, equitum præfectus, ad Sicum tuendum, & Paulus Urſinus cum centum ac quinquaginta peditibus miſſi ſunt. Is cum Sicum perveniſſet, Camilli Urſini patris mandato truſatiles molas, quæ in agris erant, deſtrui, & ſuburbia ſatis ampla mille ac quingentis excipiendis accommodata, everti, & dirui mandavit. Hoc edicto magiſtratus, atque univerſa civitas adeo perturbata, & commota eſt, ut certos homines ad Urſinum mitteret, qui illum enixe rogarent, ne in ſententia perſiſteret, neu funeſto hoc, & miſerabili facto urbem Veneto nomini addictam deformaret, atque immeritam plecteret. Verum Marcus Antonius Priolus, triremis præfectus, quem antea Peſareus claſſis imperator ſumma cum auctoritate Sici reliquerat, nihil moratus, Urſini mandata eſt exequutus; neque tamen ea de re invidia caruit, quod privato in Sicenſes odio atrocis edicti nimium diligens curator fuiſſet; qui ut ab iis regioni-

Sicenſium ſuburbia a Marco Antonio Priolo diruta.

bus

bus amoveretur, civitas a Senatu petiit. Vincentii quoque Ju- 1538
ſtiniani, trierarchi, qui Illyrici cuſtodiæ præerat, literæ ſupervenere, quibus peſſimo conſilio diruta ſuburbia, ſtructas munitiones, perperam regi civitatem ſignificabat. Itaque Baduario injungitur, ut, Jaderæ firmatis rebus, Sicum profectus, urbi, quammaxime poſſet, defendendæ proſpiceret, Sicenſes conſolaretur, reficiendas molas frumentarias curaret, iis, qui ſuburbia incolebant, hortos nonnullos, atque alia loca, in quibus degere commode poſſent, concederet: Priolum Corcyram ad claſſis imperatorem proficiſci juberet. Inter hæc hoſtes in Sicenſem agrum ingreſſi, prædas agere, cuncta tanto terrore replere, ut milites Simonicum oppidum Veneriæ patritiæ gentis turpiter deſererent. Ejus rei indignitate haud parum Venerii commoti, Illyricos milites intromiſere, qui fortiter adeo invadentes Turcas ſuſtinuere, ut, illius potiundi ſpe amiſſa, ex iis locis diſcederent: in itinere Nadino centum, & quinquaginta peditibus, equitibuſque centum, Urana totidem firmato, quadringentis ad limites militibus relictis, iter per Boſſinam in Pannoniam arripuere; ac ne Turcæ Aenona urbe a noſtris deſerta, potirentur, Camillus Urſinus eo cum militum præſidio ſe contulit.

Cum hoſtes, Illyrico relicto, Pannoniam verſus iter direxiſſent, Urſinus ad Decemviros literas dedit, quibus, ne milites otio tabeſcerent, aliquid audendum, Obroatium, Nadinum, Uranam adoriri ſibi in animo eſſe ſignificabat; eandem provinciæ magiſtratuum mentem eſſe: quatuor peditum millia, quingentos equites in promptu ſe habere; hoſtes parvo numero longius abeſſe; Turcarum præſidia in illis locis exilia inveniri; his fretum proſperos rei eventus haud dubie ſibi polliceri. Miſſis literis, neque Decemvirum voluntate expectata, mille ac quadringentis peditibus, atque equitum manu cum aliquot bellicis tormentis, Obroatium aggreditur; quaſſatis mœnibus, per editas ruinas in arcem penetrat, trecentis oppidanis captis, oppido potitur. Haud multo poſt quinque Turcarum millia, ut ſuis rebus opem ferrent, ſupervenere. De hoſtium adventu Franciſcus Barbarus, qui veniam abdicandi ſe magiſtratu a Patribus petierat, certior factus, ad Senatum ſcripſit; non modo uti præfectum equitum, ſed privatum

Obroatium a Camillo Urſino recipitur.

Rei-

1538 Reipublicæ operam navare velle. Manere in Illyrico juſſus; duodecim aureorum millia menſtruis ſtipendiis perſolvendis convehi mandatum; neque ab hoſtibus, quod pluribus in locis diſtributi eſſent, quidquam noſtri cum numero, ac robore, pedite, atque equite ſuperiores eſſent, pertimeſcebant. Aloyſius quoque Baduarius, ut hoſtes invaderentur, Patribus auctor erat, ne abſque ullo fructu vigintiquinque aureorum millia alendis militibus, ac munitionibus erigendis in ſingulos menſes inſumerentur: otio obtundi militum ſpiritus, vividum virtutis decus elangueſcere, nulla prædæ ſpe illectos diſceſſum moliri; ac ni quamprimum in hoſtes ducerentur, abituros.

Conſtantinus Cavaccius Venetus a ſecretis in Bajoariam miſſus.

His accedebat, quod ſuperioribus menſibus Coſtantinus Cavaccius, a ſecretis Senatus, in Bajoariam ad Germanos milites conſcribendos miſſus eſſet. Nam cum Imperator quinque millium in inferiori Germania delectum haberet, ut decem millia, quæ partim pontificio, partim Veneto ære ſtipendia facerent, cogeret, juſſus fuerat. Is ſtatim collectos in Carnos miſerat; priuſquam viæ ſe committerent, cum certam illis vim argenti perſoluturum ſpopondiſſet, neque ſolvendo eſſet; ut illorum querelis obviam iret, ne tumultuarentur veritus, a Ludovico Bajoariæ Duce duodenis florenorum millibus mutuo acceptis, illorum ardorem compeſcuit; qui quod inutiles bello quoſdam adſcribere militiæ noluiſſet, in ipſum furentes arma convertere, haud dubie, niſi nonnulli rei indignitate permoti reſtitiſſent, barbare interfecturi. Et quoniam ad ea, quæ ab Urſino ſuggerebantur, conficienda copias augere in primis neceſſarium videbatur, an, Germanis peditibus in Illyricum evocatis, bellum adminiſtraretur, diſceptatum eſt. Urbinatis ea erat ſententia, ne aditus in Illyricum Germanis permitteretur; ſed ſi quid moliri adverſus Turcas placeret, res alterius gentis milite ageretur. Verum ſua quidem ſententia cunctandum eſſe, donec illi longius abſentes oppugnatione aliqua implicarentur, neque Illyrici belli rumoribus in noſmet ipſos præpotentem hoſtem pertrahendum; interea Germanos dimittendos cenſere. Sed paulo poſt cum Patres Collegii adiiſſet, re maturius, inquit, perpenſa, in Urſini deſcendiſſe ſententiam, ſeque Senatu jubente, in Illyricum profecturum; decem peditum millia, præter eas copias, quæ in provincia eſſent,

Urbinatis pollicita de Illyrico invadendo & protegendo.

ſex-

ſexcentos levioris armaturæ equites petere : ad hæc majora tormenta duodecim, minora decem atque octo, cum foſſorum, ac lapicidarum numero, depoſcere. Trina, Cliſſa, & Obroatio expugnatis, Dalmatiæ univerſam oram ab hoſtibus parvo ſumptu tueri velle; quæ ſane duorum menſium ſpatio ſe ad exitum perducturum pollicebatur. Sed non multis interjectis diebus, vel quod abhorrere omnes fere Senatores ab ea ſententia intelligeret, vel quod majoribus, quam antea ſibi perſuaſerat, difficultatibus implicitum negotium animadverteret, mutata ſententia, Obroatium nuper occupatum ſummo ſtudio conſervandum, ac muniendum; Nadinum quoque, & Uranam tentanda affirmavit; ad ea conficienda Camillum Urſinum cum copiis, quæ apud ipſum erant, quingentis aliis adjectis peditibus, ſatis fore. Ceterum ad alia expugnanda oppida magnis commeatibus, quæ ægre comportari poſſent, opus eſſe; eos aſſervari terra, marique certis quibuſdam locis oportere. De his cum agitatum inter præconſultores fuiſſet, ut Cavaccio ſcriberetur, ad Senatum tulere: Germanos, perſolutis ſtipendiis, dimitteret; præfectis ſignificaret, hoſtes eo anno Reipublicæ ditiones minime invaſuros, illorum opera opus non eſſe. 1538

Oratio Leonardi Haimi.

Unus Leonardus Haimus, Conſilii Sapiens, Germanos non dimittendos, Turcarum in Illyrico loca oppugnanda eſſe cenſebat: *Obroatio*, inquit, *capto, hoſtes veritos, ne latius illud incendium pervagetur, tum ad illud recuperandum, tum ad alia, quæ in iis regionibus loca poſſiderent, tuenda, cum militum haud exigua manu venturos; auctis Germanorum Reipublicæ in Illyrico viribus, non modo illorum impetus reprimere, propria retinere; quæ adempta fuerint, recipere; ſed etiam bona proſperi eventus ſpe, expeditionem moliri aliquam licere, ex qua uberrimus fructus promanaret. Quis enim abſque iis oppidis, quæ in viſceribus, ac prope in præcordiis Jaderenſium eſſent, ſatis tutam Jaderam putaret; cum ex iis nullo negotio emiſſi milites prædas ex agris aſportare, continenter obſidione premere civitatem poſſint? opportune id tempus accidiſſe, quo Turcæ ſuo diſceſſu nobis tutum ad hæc perficienda aditum reliquiſsent: impenſas non tanti fore, ut iis deterreamur; ſexaginta aureorum millibus bimeſtre ſtipendium decem*

1538 *peditum millibus perſolvi; viginti millia equitibus ſufficere, ea omnia præſto eſſe. Contra vero dimiſſis Germanicis copiis, quæ nunc in Illyrico eſsent, hoſtem ſuſtineri non poſse: nihil pertimeſcentem ad Obroatium oppugnandum venturum; inutili cunctatione, pravo conſilio occaſionem, quæ benignius ſeſe offerret, prætermitti, qua Illyrici provincia firmari poſſit: regio frumenti ferax, glebæ ubertate fecunda, unde amplius viginti quinque aureorum millium proventus extarent, Reipublicæ adjici, quo inſularum, quæ in Aegæo amiſsæ fuerant, damna compenſarentur: neque tandem extremo loco ponendam eſse, quæ ex Germanorum miſſione genti iracundæ injuria inferretur, ad quam ſi inſito quodam militum ardore ulciſcendam raperetur, Carnorum agros direptionibus univerſos patere: aliis autem temporibus ſuam operam Reipublicæ pernegaturos, non citra Bajoariæ Ducum moleſtiam, qui pecuniam mutuam dediſsent, atque a Regis Galliarum ſtipendiis ad Rempublicam milites tranſtuliſsent.* Hæc ab Haimo diſſerebantur.

Oratio Aloyſii Gradonici.

Aloyſius Gradonicus, Conſilii Sapiens, *rerum conditiones*, ajebat, *minime expoſcere, ut hoc tempore haud exiguis ſumptibus bellum in Illyricum adverſus Turcas moveretur, atque curæ, & cogitationes a claſse, qua Reipublicæ incolumitas nitebatur, abducerentur, in qua non tantum roboris, ac virium eſset, quantum ad bellum ſuſtinendum requiri videretur: milites ad paucitatem redactos, alios ægritudine correptos, alios inermes: fœderatorum auxilia nondum in promptu eſse; Pontificem ex triginta duabus triremibus vix quatuor ac viginti parum inſtructas habere; Carolum adhuc neque terra, neque mari quidquam aggreſsum eſse: Chariadenum contra, ingenti, atque inſtructiſsima claſse Helleſponto egreſsum cuncta infeſta habere; ubique cædibus, incendiis, direptionibus ſævire. Cur igitur novo conſilio, a quo Urbinas, ſummæ virtutis, ac rei militaris peritiæ imperator, abhorreret. difficillimum Illyrico bellum ſuſciperent? cum præſertim hoſtes cum exercitu in Pannoniam iter feciſsent, atque Illyrici populis tandem reſpirandi facultatem dediſsent. Laceſserentne hoſtem, atque abeuntem revocarent? illiuſque arma, quæ nuper experti fuerant, iterum in Illyrici intima loca elicerent, ac traherent? Scilicet duo parva oppidula tanti eſse, ut exigua illorum*

mer-

merces tot incommodis, ac periculis nobis conſtet? Claſſis 1538
ſtipendiis perſolvendis jam tempus adeſſe; magnam pecuniæ vim in muniendis oppidis, atque arcibus impendi; ingentem præſidiariorum militum numerum ali; publicas, ac privatas opes exhauriri. Et jam, inquit, *iniquo pondere ſoli premimur, ut ſi his quoque Germanus iſte peditatus accedat, vel illum in Illyrico ſuſtentare, vel in Pannoniam in Cæſaris ſubſidium mittere cogemur: quorum illud Illyrici incolis moleſtum; hoc pecunia laboranti Reipublicæ grave, atque intolerandum: errore propterea illos duci, qui ultro a Forijulii finibus in Dalmatiam, niſi forte multiplici ſtipendio allectos, venturos putarent; domi potius manſuros, Venetaque ſtipendia opportunius expectaturos; neque eam rem Bajoariæ Duces graviter laturos, quod Galliarum Regem, Republica haud diſſentiente, ſibi conciliare poſſent.* His dictis, ut Germani dimitterentur, decretum eſt: Cavaccio primores illius gentis muneribus afficiendi, ut milites pacato itinere domum perducerent, facultas permiſſa. Sed nondum acceptis literis, Germani in ſeditionem verſi Cavaccio obnunciarunt, ni ſequentis diei initio dimidium menſtrui ſtipendii perſolveret, in Carnos exſcenſuros, nec, prius quam terna ſtipendia acciperent, diſceſſuros. Cum ille pecuniæ inopia poſtulatis ſatisfacere non poſſet, captivum fecere. Nuntio hujus rei accepto, ſtatim Forojulienſi magiſtratui pecunia miſſa, atque ut tranſitu in Carnos, aditibus occupatis, intercluderentur, juſſum eſt. Sed jam Cavaccius, pecunia inventa tumultu ſedato, Germanos dimiſerat.

Germani a Venetis dimittuntur.

Conſtantinus Cavaccius a Germanis captus.

Inde ad pecuniam in ſumptus belli undique colligendam converſi Patres, tributo (*taxam* noſtrates vocant) civitati impoſito; ut iis, qui pecuniam in ærarium conferrent, dum viverent, in ſingulos centenos annui quatuor & decem a quæſtoribus urbanis perſolverentur, decretum. Atque ut ex fiſci debitoribus, unde ægre exigi pecunia poterat, certa argenti vis colligeretur, latum eſt; ut quotidie nominibus viginti quinque ex urna ſorte extractis, ii, qui plura ſuffragia ſupra dimidiam partem in Senatu tuliſſent, bonis, & corpore ad ſolutionem cogerentur. Tres inſu-

Senatus decreta ad pecuniam colligendam.

1538 per divi Marci procuratores, denis aureorum millibus a ſingulis mutuo datis, maioribus comitiis creati, Hieronymus Marcellus, Bernardus Maurus, Julius Contarenus. A Pontifice quoque flagitatum, ut tandem e ſacerdotiorum opibus Reipublicæ in juſtum, ac pium bellum incumbenti ſubveniret. Ea de re Romæ ſæpius actitatum fuerat; ac primum Pontifici, ut decumæ licerent; atque inde decem centena aureorum millia exciperentur, placebat: deinde mutata ſententia, ut in quinquennium ducenta aureorum millia ex ſacerdotiorum decumis exigerentur, annuere videbatur. Verum cum res, vel Pontificis ingraveſcente ætate, vel naturali quadam ambigui illius animi cunctatione traheretur; tandem urgente Senatu, centum octoginta millia, quæ hoc anno perſolverentur, conceſſa.

Hieronymus Marcellus, Bernardus Maurus, Julius Contarenus procuratores creantur.

Venetis a Paulo Pontifice facultas tributa de pecuniis a ſacerdotibus exigendis.

Dum hæc in urbe intenſiſſime fierent, Paulus Pontifex, qui ſuperiori hyeme, ut Cæſar, & Galliarum Rex in colloquium venirent, enixe laboraverat, Niceam, Provinciæ urbem, Caroli Sabaudiæ Allobrogum Ducis, in qua a Principibus de pace ineunda, ac de bello adverſus Turcas adminiſtrando ageretur, delegit. Bini a Senatu legati, qui Niceam proficiſcerentur, creati, Nicolaus Theupolus doctor, Marcus Antonius Cornelius: iis mandatum, ut quibuſcumque officiis poſſent, quo concordiæ aliqua ratio inter Carolum, ac Franciſcum iniretur, eniterentur; & quamprimum Andream Auriam Meſſanam proficiſci Cæſar juberet, noſtriſque ſe adjungeret; triremium, & navium promiſſa ſubſidia mitteret, vehementer contenderent. Non deerant, qui, Regum conſilia ex inſita humanis animis ambitione metiri aſſueti, dicerent, non in chriſtianæ reipublicæ ſolidam gloriam, atque incrementum, ſed in privatos Principum affectus hos labores inſumptos; ac pudore quodam periclitantium chriſtianarum rerum perfuſos, ne notam neglectæ religionis ſubirent, ideo conveniſſe. Quæ enim pacis ſpes ex diſſidentibus animis affulgeret, dum de Inſubrum poſſeſſione, neutro concedente, tamdiu acriter dimicatum fuiſſet? Ut ſibi Pontificem conciliarent, in colloquium deſcendiſſe: Cæſarem, ut juſtis de cauſis, ne Mediolanenſe imperium Regi concederet, palam, ac prope in totius Chriſtiani orbis conſeſſu ſe adductum profiteretur: Regem, ne

Nicolaus Theupulas & Marcus Antonius Cornelius gati ad Niceam deſignati.

jura,

jura, quæ in Inſubribus ad ſe ſpectare contenderet, deſeruiſſe; immo ut coram Cæſare tueri illa conſtanter videretur: neque vero Pontificem, in quo amplificandæ familiæ ſtudium in dies haud obſcuris argumentis augeretur, ætate adeo provectum, Roma Niceam uſque iter habiturum, niſi ingenti ſpe optati cujuſdam præmii alliceretur. At ne Senatus communi pacis bono, quo in primis fœdus Chriſtianorum Principum nitebatur, obſtitiſſe exiſtimaretur, legationem decreverat, licet Cæſareanam claſſem ad eum conventum, ne ſe Venetæ conjungeret, detinendam fore animadverteret. 1538

Marcus Grimanus Patriarcha ad claſſem a Pontifice miſſus.

Antequam Roma Pontifex diſcederet, Marcum Grimanum, Patriarcham Aquilejenſem, legatum ad claſſem cum imperio miſit; quadringentis ac ſexaginta illi in ſingulos menſes aureis tributis; centum millibus ad pontificias triremes inſtruendas Venetiis repoſitis; trium millium ex ſacerdotiorum proventibus in eos diſpertiendi, qui in Turcica expeditione laboraſſent, facultate permiſſa. Duos quoque cardinalatus honore decoravit; alterum Brunduſinum Archiepiſcopum ex Aleandra familia, nuntii munere apud Rempublicam perfunctum, Metæ, Veneto oppidulo, ortum, ex imæ ſortis conditione propria virtute ad illam dignitatem evectum; alterum vero ex ſorore nepotem ex Sermonetta familia, annos ſexdecim natum. Pridie idus maji Parmam ingreſſus, a duodecim Cardinalibus obviam euntibus, dominica die palmarum exceptus eſt; quibus de more in majori baſilica conſecratis, roſæ ſacræ munere, quod Pontifices tradere conſuevere, eccleſiam, in qua epiſcopatum, & legationem obierat, donavit. Placentiæ aliquamdiu ſubſtitit, quod Sabaudus illum in Niceæ arcem recipere nollet. Tandem cum Cæſar abnuentem Principem flexiſſet, Niceam perrexit; illi Sabaudus, arcis clavibus delatis, obvius fuit; ſed ab ingreſſu quingenti præſidiarii milites prohibuere, fruſtra Duce imperante, quod tenere ſe illam Principis filii nomine velle dicerent; ut Pontifex intra cœnobium ſe recipere cogeretur. In itinere, prius quam Niceam perveniret, Theupolus, & Cornelius legati Pontificem convenere, ac Senatus de pace inter Principes, & de claſſe conjungenda mandata expoſuere. Pontifex, illorum animis ad ſpem erectis, nulla in re Reipublicæ defuturum pollicitus eſt.

1538 Cæſar interea ab Hiſpania Aurianis triremibus in Herculis Monœci portum, qui hodie *Villafranca* dicitur, ſecundo navigationis curſu delatus eſt. Franciſcus per Provinciam magno comitatu profectus, ad Villanovanum oppidum, ultra Varum amnem ſitum, terreſtri itinere pervenit. Verum Pontifex, ut Principes in complexum, & colloquium in illius conſpectum devenirent, impetrare non potuit; cum tamen utrique ſeorſim illum adeuntes, de more a Regibus honores deferri ſolitos exhibuiſſent. Actum in eo conventu de pace eſt: multa hinc atque inde agitata, ac propoſita fuere. Trium optio Cæſari, quemadmodum alias, a Rege delata eſt: primum, ut ſibi Mediolanenſe imperium traderetur; ipſe contra quæcumque reſtituere deberet, ultro redderet; Inſubrum arces per triennium in Caroli poteſtate eſſent, Rex Allobrogum oppidis potiretur: alterum, ut ſinguli in earum, quæ obtinerent, ditionum poſſeſſione permanerent: tertium, ne quidquam per annos viginti immutaretur, ut interea natorum ad feliciorem eventum conſpirantibus animis, firmioribus concordia radicibus inſiſteret: Cæſare ex his, quod ſibi videretur, amplectente, arma in communem hoſtem ſumpturum, inſtitutoque Concilio adverſus Luteranorum ſerpentes hæreſes, quam poſſet, opem laturum. Carolus, ut ea, quæ, Madriti in Hiſpania ſancita fuerant, perficerentur, poſtulabat: Mediolanenſis imperii oppida triennio retinere, Allobrogum ditiones Principi reſtitui obnixe ſtudebat. Inde multiplex diſſenſionum ſeges, ut Principum animi mutuis diſceptationibus, atque altercationibus mirum in modum excandeſcerent. Pontifex interim adhortationibus modo hunc, modo illum orare; ſuadere, ne privatarum rerum rationibus periclitantem chriſtianam rempublicam proderent. Caroli præconſultoribus ſolidis rationibus oſtendere, Rege a fœdere Chriſtianorum Principum abſtracto, duplex Cæſari, atque utrumque difficillimum bellum, Gallicum alterum, alterum Turcicum gerendum eſſe; iis opes, ac vires, ut magnæ, & ingentes eſſent, pares non futuras. Regiis vero quot incrementa imperii, quot decora ex concordia Regi euentura eſſent, ob oculos objicere: indignum eſſe, victricia Gallorum arma, quæ olim in orientem uſque Regum religione, ac virtute promota fuerint, anguſtis adeo terminis contineri,

Paulus Pontifex ſeorſim cum Cæſare & Franciſco Rege convenit. Conditiones a Franciſco Rege Cæſari propoſitæ.

ri, ut brevibus tanquam limitibus vires potentiſſimi regni circumſcriberentur. 1538

Neque ceſſabant Reipublicæ legati cum Cæſare agere, ne diutius moras trahendo Venetam Rempublicam acerrimorum hoſtium certo diſcrimini objiceret; præſertim cum per eos dies multis rumoribus vulgatum eſſet, Suleimanum terreſtribus copiis in Carnos venturum; triremes centum, ac totidem myoparones in Adriaticum ſinum miſſurum. At Cæſar magno ſe pacis deſiderio flagrare ajebat; ſed in Regem, quod res ad exitum non perduceretur, culpam conjiciens, ne Allobrogum Principis ditiones Regi relinqueret, detineri, ne inde ad Mediolanenſe imperium occupandum ſibi gradum faceret. Tandem his conditionibus ſe ad pacem deſcenſurum pollicebatur: ut Inſubres triennio depoſiti loco in Ferdinandi Romanorum Regis poteſtate eſſent; quibus exactis, Gallo accederent; interea vero alicui ex Cardinalium Collegio mutuo conſenſu imperii Mediolanenſis adminiſtratio traderetur; proventus, ſubductis expenſis, Regis eſſent. Aurelianus Dux a Cæſare Inſubrum titulos acciperet; ſtatim illi Ferdinandi filia connubio jungeretur; donec ad duodecim annorum ætatem (novem enim nondum exceſſerat) perveniret, apud Reneam Ferrariæ Ducem, Aureliani amitam, moraretur: ad ea perficienda obſidem apud Rempublicam ſecundum Ferdinandi filium relicturum, ipſamque, & Pontificem, fore, ut a pactis non recederet, ſponſores daturum: Neapolis, ac Siciliæ regna, omneſque ſibi ſubjectas ditiones paratum ſe obſtringere; vicies centena aureorum millia, & quot quot Regi placerent, vades præſtaturum. Franciſcus, ni ſtatim Mediolanenſi imperio potiretur, nullas pacis conditiones amplectebatur, neque inanis ſpei cunctatione præſentem concordiæ fructum amittere, neque adverſus eos, quos amicos experiretur, bellum gerere, ſuis rebus conducere arbitrabatur. Itaque licet Pontifex, ut illius animum flecteret, atque his conditionibus ad pacem traheret, enixe contendiſſet; Gaſparis quoque Contareni Cardinalis, viri auctoritate, & prudentia conſpicui, ſuaſiones acceſſiſſent, impetrari nihil potuit. Quocirca cum pacis ſpes omnino præciſæ viderentur, de induciis protrahendis actum eſt, quæ tandem, Pontifice auctore, in decem annos pactæ fuere. *Induciæ inter Cæſarem & Franciſcum Regē.*

1538 In eo conventu magnum quoque domeſticis rebus Pontificis incrementum, ac decus acceſſit, cum Cæſar Novariam urbem Petro Aloyſio Farneſio ejus filio dono dediſſet; Margaretam quoque, nuper ex Alexandro Mediceo viduam, Octavio Farneſio, Pontificis nepoti, in matrimonium collocaſſet; hoc facto res Italicas confirmaturum ſe ratus. At Pontifex ut medium ſe inter ſummos Principes gereret, ſex triremibus a Carolo, totidem a Franciſco, ut Genuam ſe conferret, poſtulatis, a Cæſare deductus, Genuam viij. kal. julii pervenit: mox Cæſareanas triremes conſcendens, Centumcellas delatus, inde Romam petiit. Ob pactas inter Cæſarem, ac Regem inducias, præclaræ ad res feliciter gerendas opportunitates offerre ſe videbantur; cunctorumque ingens cupido inceſſerat animos, ut fœderatorum conjunctæ claſſes egregium aliquid adverſus hoſtes molirentur, quos haud parum commotos ea re conſtaret, quod Galliarum Rex illorum amicitiam deſeruiſſe videretur; ut Galli, qui Byzantii morabantur, perterrefacti, ne ſua bona a Turcis diriperentur, captivique fierent, ſummopere trepidarint, & Brancardo Gallicarum triremium præfecto ſcriberent, ut ex inſula Chio, ubi cum claſſe commorabatur, abſcedens, in occidentem curſum navigationis intenderet.

Novaria a Cæſare Petro Aloyſio Farneſio dono data.

Margareta Cæſaris filia Octavio Farneſio nubit.

Paulus Pontifex Cæſareanis & Gallicis triremibus Genuam, & Centumcellas convehitur.

Turcarū ob inducias inter Cæſarē & Galliæ Regem perturbatio.

Quapropter antequam Cæſar Nicea diſcederet, Reipublicæ legati illum adeuntes, ut non ducum opera, ſed ipſe per ſe tantum bellum adminiſtraret, Senatus nomine ſunt cohortati; illo præſente, ſingulos de militari laude certantes, ſtrenuam, atque egregiam operam chriſtianæ reipublicæ navaturos; innumeros in diu optatam expeditionem proficiſcentem ſubſequuturos; nihil illi vel ad gloriam illuſtrius, vel ad promerendum de chriſtiana religione præſtantius, vel ad ſui nominis famam apud poſteros propagandam opportunius evenire poſſe: ſacra igitur arma indueret, & gladium, quo tot bella proſpere confecerat, adverſus acerrimos chriſtianæ religionis hoſtes diſtringeret; quamprimum in Orientem ad certam victoriam maturandam properaret. Cæſar in hæc verba reſpondit: quæcumque pro imperii incolumitate, ac dignitate egiſſet, eadem ultro Reipublicæ ſe delaturum, cum illius res eodem, quo ſuas, loco haberet. His cum legatorum diſtineret animos, nec quidquam certi aut ab illo, aut a ſuis exprimi

Oratores Veneti Cæſarem ad bellum per ſe ipſum gerendum hortātur.

poſ-

poſſet, Petrus Mocenicus, ordinarius orator, vereri ſe, inquit, ne Senatui his verbis minime ſatisfactum foret. Cornelius quoque, & Theupolus extra ordinem legati addidere, ſi hujuſmodi reſponſum referendum eſſet, nullam moleſtiam illi exhibituros fuiſſe. Frequentibus hiſce, ac ſæpius repetitis legatorum poſtulatis commotus Cæſar, excandeſcere aliquantiſper viſus; ſed paulo poſt cum æqua a ſe petere Senatum animadverteret, tandem, inquit, Andreæ Auriæ triremibus ſibi redeunti in Hiſpaniam opus eſſe; itinere confecto, ſtatim illum, ut fœderatis ſe adjungeret, proficiſci juſſurum: interea Ferdinando Gonzagæ, ut cum triremibus, quæ Meſſanæ erant, armatiſque navibus Venetæ claſſi ſe ſociaret, injuncturum; quocirca ſummam auctoritatem claſſis Venetæ imperatori Senatus deferret, ne, conjunctis fœderatorum viribus, rerum præclare gerendarum opportunitas elaberetur. Verum denuo colloquio cum legatis habito, ægre, ac difficulter aliquid eo anno perfici adverſus hoſtes poſſe, cum jam media prope æſtas eſſet, diſſerebat; ſequenti anno quæcumque ad expeditionem neceſſaria eſſent, mature comparari oportere; idque enixe adeo præſtaturum, ut vere novo omnia in promptu forent, ipſe menſe martio Neapoli adeſſet. Addidit, e re communi eſſe, rurſus de bello Turcico adminiſtrando agi, atque ita omnia compoſitum iri, ut minime ambigua victoria de hoſte reportari poſſet. Ac tantum dicendo provectus fuerat, ut de Byzantio expugnando verba faceret: difficile haud eſſe unam, vel alteram, quæ ad Helleſpontum ſitæ ſunt, arcium, quod parum munitæ, atque inſtructæ eſſent, conſequi: æquum cenſere, ſe in expeditionem proficiſcente, ſi aliqua moleſtia ſuis rebus inferretur, a fœderatis opem ferri.

1538 *Venetorum oratorii officia apud Cæſarem.*

Cæſaris reſponſum.

His intellectis, Capellio claſſis imperatori Senatus mandavit, ut, Auria ad claſſem accedente, una bellum adminiſtraret; neque ab illius conſiliis, ut fœderis conditionibus cautum fuerat, diſcederet; illo abſente, ducibus, qui Cæſareanis triremibus præeſſent, conſilia, ac decreta communicaret. Ceterum de novis conditionibus fœderi adjiciendis plurimis difficultatibus implicitum negotium videbatur; pleriſque his artibus Rempublicam adigi opinantibus, ut difficillimo, ac periculoſo bello adeo diſtineretur, ut ſe inde explicare, atque

Mandata Senatus ad Capellium claſſis imperatorem.

1538 que a Cæſaris ſocietate, unde ad illum haud exigua commoda pervenirent, recedere non poſſet : jam ad mediam æſtatem ventum eſſe, nihil adhuc ex iis, quæ pollicitus fuerat, Cæſarem præſtitiſſe : verba Senatui dari, Hiſpanica jactatione mentes perſtringi; Rempublicam, hoſte in ejus ditionibus furente, immenſa prope impenſarum mole obrui. Cur enim ad nova fœdera deveniendum eſſet? an aliquid ex iis, quæ pacta fuerant, ſociis ſegnius cuncta obeuntibus, Rempublicam omiſiſſe? Cur verborum diſceptationibus, dum opportunitas pugnandi eſſet, tempus tererent, niſi ut negligentiæ, ac moræ excuſationes prætexerent? Re itaque in Senatu agitata, Cæſari ſcribendum cenſuere, cur de novis conditionibus ageretur, nullam cauſam eſſe, cum ſuperioris anni fœdere ſatis rebus omnibus proſpectum cautumque eſſet; ea, quibus tenerentur & hactenus feciſſe, & in poſterum facturos : egregiam Cæſaris mentem de Turcica in ſequentem annum expeditione probare; ſi quid, eo abſente, hoſtile Galli in ſuis ditionibus molirentur, quæcumque poſſent, in illius, ac Ferdinandi fratris gratiam præſtaturos. Eadem quoque Lopi Soriæ, Cæſaris legato, Senatus ſignificavit.

Senatus ad Cæſarem literæ.

Cæſaris propoſitiones ad bellicos apparatus augendos.

At Carolus, anni præteriti fœdere non omnibus proviſum eſſe affirmabat: ut quinquaginta peditum millia conſcriberentur, ſtatutum fuiſſe; nunc ſexaginta millium numerum requiri: centum naves ſufficere tunc creditum; nunc ducentis opus eſſe: tunc de excipiendo, nunc de inferendo bello agi, quo hoſtes intra illorum imperii viſcera aggredi oporteret, atque Byzantium petendum eſſet : his peragendis ingenti rerum omnium bellicarum apparatu, qui opportuno tempore in promptu foret, opus eſſe : quocirca hac in re denuo ſententiam Senatus quamprimum exquirere; cunctationem nulli magis, quam Reipublicæ detrimento eſſe; cum Auria, ſe nondum in Hiſpaniam perducto, cum claſſe in orientem proficiſci non poſſet. Legatoque in mandatis dedit, ne tabellarium, niſi cum Senatus decreto, ad ſe mitteret. Plura quoque addidit, quibus, quæcumque in præſentem annum ex fœdere deberet, ea ſe cumulate præſtitiſſe diceret; Mamertinas triremes, ac naves noſtris conſociari juſſiſſe: ubi in Hiſpaniam delatus eſſet, Andream Auriam in orientem miſſurum; inducias, ut Pontifici,

ac

ac Reipublicæ gratificaretur, in decennium ſanxiſſe, ut reliquis ſolutus curis, ſequenti anno in expeditionem Turcicam cunctos ingenii, ac virium nervos intenderet. Theupolo, & Cornelio in patriam revertentibus, voluptate ſe affici, inquit, quod graviſſima hac de re Venetias reverſi agere in Senatu poſſent: cujus mente cognita, quam in Hiſpania ſextilem ad menſem expectaret, ſtatim, aliis omnibus prætermiſſis, totum in iis quamcelerrime expediendis, quæ ad bellum neceſſaria eſſent, futurum, ut februario menſe cum ingenti omnium rerum apparatu proficiſci in hoſtem poſſet. His ad Senatum delatis, quid repetitis Cæſaris poſtulatis reſponderetur conſultum eſt. In diverſas ſententias Patres ſcindebantur; nonnullis ut in decem peditum millia, ultra ſummam debitam ex fœdere, conſcribenda, centum naves, ac ſex foſſorum millia cogenda, Senatus portionem impenſæ polliceretur, placebat: aliis, ne certæ cuipiam rei præſtandæ, uti antea reſponſum fuerat, obſtringeretur, ſed quidquid in Reipublicæ facultate ſitum eſſet, præſtaturum promitteret, ſatius videbatur. Re perpenſa, atque diſcuſsa, ex priori ſententia Cæſari Senatus reſpondendum cenſuit. Qua ex re magna ſe voluptate affectum fuiſſe, haud obſcure ſignificavit; cum Petro Mocenico oratori, quæ ſæpius antea fuerat proloquutus, perſancte confirmaret, aperiente ſe vere, cum claſſe profecturum, eximium aliquod facinus ad totius chriſtianæ reipublicæ commune bonum, ac decus animo agitantem, nulla pericula, nullos labores formidaturum. His a Mocenico Patribus ſignificatis, ut Cæſaris animum confirmaret, atque ad apparatus belli perficiendos incitaret, & præclarum in rempublicam chriſtianam ſtudium extolleret, nullum officii genus a Senatu prætermiſsum eſt. Ceterum Joannes Antonius Venerius, qui per eos dies e Cæſareana legatione redierat, atque in Senatu, ut moris eſt, de rebus, a ſe geſtis orationem habuerat; cum de profectione Cæſaris in Turcas verba faceret, illo in expeditionem proficiſcente, duplo majores ſumptus inſumendos diſſeruit, ad quos præſtandos vix plurium annorum ſpatium ſufficeret, cum bellis præteritis attritæ, ac debilitatæ vires adeo eſsent, ut impares ad immenſam potentiſſimi hoſtis bellicam molem ſuſtinendam cunctorum conſenſu viderentur: belli quoque Gallici nunquam ſuſpicione va-

1538

Senatus reſponſum.

1538 vacuum Cæſaris animum futurum; Rege nullis occupato, pace ampliſſimo regno florente, quod mari undique cinctum, Pyrenæis tantum montibus ab Hiſpania ſejungeretur.

Cæſaris & Galliæ Reges mutui congreſſus ad Maſſiliam.

Priuſquam Cæſar diſcederet, ut Maſſiliæ ſubſiſteret, illum inviſendi cauſa, Rex rogavit; atque cum Lotharingiæ Cardinali, magno equitum Magiſtro, & aliis Principibus ſcapham ingreſsus, ad Cæſaris triremem, quæ ad Foſsas Marianas ſupra Maſſiliam in anchoris ſtabat, ſe contulit. Ibi cum a Carolo perhumaniter exceptus fuiſset, in mutuos amplexus ſumma benevolentiæ ſignificatione deſcendere. Paulo poſt cum Rex abiiſset, parvum navigium Cæſar conſcendens, ad oppidum accedens, obvios Regem, ac Reginam habuit; a Delphino, atque Aureliano Duce, Regis filiis, aliiſque proceribus ad hoſpitium perductus eſt. Dies choreis, ac ſpectaculis inſumpta, magnificentiſſimo dapum apparatu; Cæſare ad caput menſæ inter Regem, ac Reginam ſororem conſidente, convivium celebratum. Mane, ſacris peractis, poſt epulas ſeorſim Principes duas horas mutuis colloquiis contrivere. Rex, annulo e digito detracto, qui adamantem oculi ſpeciem præſeferentem, viginti millium aureorum pretio, continebat, Cæſarem donavit: ut illum, inquit, continenter geſtando ſui meminiſſet, conſtantis, atque infractæ fidei teſtem haberet. Cæſar monile, quod collo geſtabat, Regi dono dedit. Hoc congreſſu, alterniſque Regum benevoli animi ſignificationibus, & mutuis colloquiis, vetera reſtincta odia, præteritorum certaminum funeſta memoria pace, & concordia deleta videbatur, cum Cæſari controverſias definiendas ſe permiſsurum Rex diceret; invicem ſe fovere, ac tegere fœderis, atque amicitiæ maximum fructum fore. Ceterum quod ad ſacrum bellum ſpectaret, ſi qui Principes forent, qui ægre adverſus religionis hoſtes arma caperent, amborum conſociatis viribus, cum reliquis eandem fortunæ aleam ſubire coactum iri. Ad hæc Cæſar, per arbitros eas, quæ inter ipſos difficultates intercederent, dirimi oportere: quod vero ad Turcicam expeditionem attineret, bona ſpe eſse, non vi, ſed cohortationibus, atque exemplis cunctos chriſtianæ reipublicæ proceres indiſsolubili concordiæ nexu ad pium, juſtumque bellum ſuſcipiendum incitaturum. Hæc an ſincere, atque ex animo dicerentur, an

po-

potius (ut Regum abditi mentium receſſus ſcrutari nequeunt) oblita, & operta ſimulatione tegerentur, ea, quæ poſtea conſequuta ſunt, patefecere. Cæſar a Provinciæ litoribus diſcedens, regiis triremibus aliquantiſper comitantibus, Barchinonem perrexit, ſtatimque juſſit, Auriam in orientem navigationem intendere. 1538

Cæſar Barchinonẽ delatus Auriã in orientem contendere jubet.

Interea Grimanus, Aquilejenſis Patriarcha, pontificiæ claſſis legatus, Venetias acceſſerat, luſtratiſque triremibus, ut ſe Capellio imperatori conjungeret, Corcyram petierat. Eodem quoque paulo poſt Ferdinandus Gonzaga, Urbinati gravi morbo laboranti, cui ex fœdere ſumma militiæ præfectura commiſſa fuerat, a Cæſare ſuffectus, cum Cæſareanis triremibus pervenit, navibus ad milites, qui nondum omnes convenerant, aſportandos relictis. Ac licet Auriæ adventum duces præſtolarentur; attamen ne inutili otio ad Corcyram ſedentibus, ardor militum tepeſceret, Venetæ, & pontificiæ claſſis imperatoribus aliquid adverſus hoſtes moliri, in orientem pergere, illius ditiones adoriri opportunum videbatur. Gonzagæ nihil tentari abſque majoribus navigiis placebat; id neque tutum fœderatorum rebus, neque e dignitate Cæſaris eſſe, ut exigua ſuarum virium parte expeditio aliqua ſuſciperetur. At Grimanus moræ impatiens, generoſo animi impetu incitatus, cum deſides, ac veluti torpore correptas fœderatorum copias inſpiceret, privato conſilio aliquid ſe conficere poſſe ratus, Corcyra ſolvens cum triginta ſex triremibus, Sibotam (hodie *Divi Nicolai de civitate* vocatur) contendit. Ibi cum a regionis incolis Nicopolim, oppidum in Actiaco promontorio ad Ambracii ſinus fauces poſitum (*Prævesam* dictum) fere præſidio nudatum, negligenter cuſtodiri intellexiſſet, ſpe bene rei gerendæ fretus, improviſo adoriri ſtatuit. Sexaginta fere paſſuum millia Ambracium ſinum ambiunt; ad illum aditus anguſtus, ac fere vadoſus patet, quod Ambracii amnis ſabuloſa materia intumeſcens, variis in locis ſoliditatem adepta ſit, ut majora navigia ingreſſu penitus prohibeantur; neque triremibus, niſi difficulter ſingulis quibuſque introeuntibus, iter pateat. Igitur Grimanus ad Ambracii ſinus fauces cum claſſe delatus eſt; Antonius, & Chriſtophorus Canales primi anguſtias ſuperare aggreſſi, cum ab iis, qui arci præerant bellica tormen-

Marcus Grimanus, Pontificis legatus, & Ferdinãdus Gonzaga Corcyrã petunt.

Ferdinãdus Gonzaga Urbinati ægrotanti ſũma in militiæ præfectura ſuffectus.

Marcus Grimanus Nicopolim aggredi ſtatuit.

1538 menta, ut noſtris ingreſſum intercluderent, ſummo impetu diſploderentur, retrocedere juſſi fuere : mox navalibus ſociis, ac Epirotarum manu, una cum tormentis in terram expoſitis, inſtructis ordinibus, ſuburbia aggreſſus, occupavit, ac diripuit. Eodem tempore Paulus Juſtinianus præfectus audacter arctas fauces ingreſſus, reliquis triremibus dux itineris fuit, ut jam, occidente ſole, intra ſinum omnes, quamvis aliquot hoſtilium tormentorum pilas excepiſſent, irrumperent. Nocte proxima milites ad oppidum expugnandum ſe comparant; tumultuario opere, ut tecti mœnia ſubire poſſent, munitiones erigunt; continenter e triremibus globi in oppidum, & ex oppido in triremes excutiebantur, quorum unius ictu Vincentii Maripetri trierarchi ſcapha depreſſa eſt. Bernardinus Londanus cum in prora, quo certo jactu majus tormentum dirigi in hoſtes poſſet, librandum curaret, pila ferrea pectore diſcerpto, dimidia pars extra triremem abrepta eſt. Idem fatum Abbas Divi Petri, Bononienſis, navis magiſter, ac nonnulli alii ſubiere. Inde ſe recipere triremibus coactis, oppidi oppugnatio in craſtinum dilata : cum interea noſtri, quos expoſitos in terram diximus, aſſidue hoſtes levioribus præliis laceſſerent. Grimanus, tribus e triremibus tormentis eductis, atque ab Alexandro Interamnate, peditum præfecto, ad quatiendum oppidum admotis, mœnia verberari cœpta; ipſe ſolerti cura præſens urgere, atque militibus ſtimulos addere. Sed cum Nicopolitanæ oppugnationis rumor circumjectas regiones pervagatus eſſet, conglobati hoſtes ad opem ſuis ferendam accurrere; equites, ac pedites, ingenti clamore edito, noſtros aggreſſi, aliquot vulneratis, atque interfectis, inter quos Camillus e Fabriano oppido glande plumbea fauciatus eſt, reliquos ad triremes reverti coegere. Grimanus, deſperata oppidi expugnatione, militibus, ac tormentis in triremes receptis, ex Ambracio ſinu educta claſſe, Corcyram reverſus eſt : ſi votis fortuna annuiſſet, egregii auſus laudem cumulatam relaturus; quamvis pleriſque ſe carpendi occaſionem præbuiſſe videretur, quod pedites, neglecto militaris diſciplinæ uſu, expoſitos Turcis, qui equitatu maxime pollebant, objeciſſet, triremeſque in anguſtum ſinum, minime occupatis faucibus, haud exiguo, ut ab hoſtibus intercluderetur, periculo conjeciſſet. Verum Grimani

Marcus Grimanus Corcyram regreditur.

mani conatus ſaltem id præſtitere, ut, eo ſinu, ac litoribus exploratis, in aliud tempus meliori eventu illius oppidi, atque aliorum adjacentium aggrediendi tutus aditus patefieret, hoſteque ad anchoras ſtante, ex propinquo conſpecto, nobili reportandæ victoriæ viam aperuiſſet. 1538

Chariadenus ad Ambracium ſinum cũ claſſe contẽdit.

Namque Chariadenus, cum pontificias triremes Ambracium ſinum ingreſſas intellexiſſet, eo ſtatim cum tota claſſe intendit, ut interſepto arcto ſinus aditu, illas opprimeret. De illius itinere cum noſtri, qui Corcyræ ſe tenebant, per exploratores certiores facti, ad Præveſam jam ſubſtitiſſe cognoviſſent, variæ ducum ſententiæ erant. Nonnulli obviam Auriæ, qui ex Hiſpania in Siciliam pervenerat, Meſſanam uſque eundum cenſebant: alii a Corcyra non diſcedendum, ſed Auriam, qui brevi ſe venturum polliceretur, expectandum, ne Corcyra inſula, Adriaticique ſinus cuſtodia, quod non abſque magno Venetarum rerum detrimento fieret, deſerta videretur. Dum conſulendo in ancipiti noſtri verſantur, tandem viij. idus ſeptembris cum una & quinquaginta triremibus Auria ſupervenit, nonnullis, ut a piratis maria tuta redderentur, in Hiſpaniæ litoribus relictis: aliquot etiam in Africam, ad Tuneto, & Guletæ ſubſidia importanda, quod Turcas, atque Arabes ea oppida invaſuros percrebuiſſet, dimiſſis. Poſtera die cum claſſium imperatores conveniſſent, de bello adminiſtrando dictis ſententiis, diſſeruere. Ferdinandus Gonzaga, expoſito in terram milite, ac machinis, Nicopolim oppidum expugnandum exiſtimabat; illo expugnato, in promontorio, & dirutorum mœnium ruinis collocatis tormentis, exitu hoſtes prohiberi, atque univerſam claſſem intercipi poſſe; eoque magis quod navim onerariam ſaxorum ingenti pondere onuſtam deprimere in ipſis faucibus liceret. Ac ut id facilius conſequeretur, tres galeones innumera prope tormentorum vi inſtructos ſinus anguſtiis adverſos conſtituendos in anchoris cenſebat, ut Chariadenum evadere in altum contendentem, ingens globorum procella eodem tempore ex magnis illis navibus excuſſa proſterneret, ac demergeret.

Andreæ Auriæ ad Corcyram adventus.

Ducum fœderatorum conſilia de bello adminiſtrando.

Gonzagæ conſilium minime Auriæ probabatur, quod exponere in terram milites, atque hoſtibus, qui equitatu præſertim maxime poſſent, objicere tutum non arbitraretur; ne, ſi quid

gra-

1538 gravius illis contigiſſet, onerariæ naves militari præſidio deſtitutæ hoſtibus prædæ eſſent; aut tempeſtate oborta, uti plerumque autumni tempore contingere ſolet, ſi naves in altum vela dare, & triremes ſe ex ſcopuloſo litore ſubducere cogerentur, qui in terram exſcendiſſent milites, commeatuum inopia deſerti, ab hoſte undique preſſi, miſerrimo leti genere occumberent. Quocirca, niſi hoſtis extra ſinum ad certamen ineundum elici poſſet, utilius cenſere, Leucade ſuperata, in Corinthiacum ſinum proficiſci, ubi & Naupacti expugnandi, & univerſæ illius oræ, quæ uſque ad Peloponneſi iſthmum pertinet, noſtris vaſtandæ, ac diripiendæ haud contemnenda facultas eſſet. Aheneobarbum quoque vel periculo, vel timore adductum ex Ambracio ſinu in altum ſe provecturum, & pugnam conſerendi facultatem facturum. Auriæ ſententiæ Grimanus, & Capellius acceſſere; cum mari potius, quam terra rem cum hoſtibus gerendam arbitrarentur, devictiſque ac profligatis maritimo prælio hoſtibus, patratum jam bellum fore animadverterent.

Conſtabat fœderatorum claſſis centum triginta quatuor triremibus, triginta militariter inſtructis navibus; duo quoque inſignes galeones aderant. Onerariis navibus Francus Auria, Andreæ gentilis, ac propinquus, præerat. Ex iis quatuordecim Alexandro Bondimerio, galeonis præfecto, parere juſſæ; hæ in fronte poſitæ primam aciem conſtituebant. Grimanus, Aquilejenſis Patriarcha, primam triremium aciem ductabat; poſtremam Capellius, claſſis Venetæ imperator; Andreas Auria, & Ferdinandus Gonzaga mediam tenuere. Septem ac viginti triremes pontificiæ cenſebantur: præfectorum nomina ne ingrato ſilentio premantur, apponam: fuere hi Paulus Juſtinianus, vir maritimis rebus a teneris annis adſuetus, cui claſſis pontificiæ præfectura demandata fuerat; Victor Superantius, Joannes Gritus, Chriſtophorus Canalis, Aloyſius Raymundus, Jacobus Priolus, Aloyſius Juſtinianus, Antonius Canalis, Vincentius Maripetrus, Auguſtinus Contarenus, e Veneta nobilitate patritii; Abbas Bibiena, Abbas Divi Petri, Franciſcus Benedictus, Alexander Rojus, Petrus Cephaleus, Marcus Hadertinus, Jacobus Seletus, Victor Petretinus, Aloyſius Roſa, Franciſcus Bonaldus, Thomas Rhodiginus;

Pontificis triremium præfecti.

nus; ad hæc Bernardinus Londanus, qui tormento excuſſo interfectus occubuit. His omnibus Marcus Grimanus, Aquilejenſis Antiſtes, inſtructiſſima omni bellico apparatu triremi imperabat; cui binæ aliæ adjunctæ erant, quemadmodum Juſtiniano præfecto totidem, e damnatorum numero cunctæ inſtructæ. Andreæ Auriæ aciem duæ ac viginti illius triremes, ſexque Antonii Auriæ conficiebant. In Ferdinandi Gonzagæ acie quatuor illi additæ triremes continebantur, Monœci duæ, Terranovanæ duæ, quatuor Hieroſolymitanæ religionis, totidem Anguillariæ Comitis, Neapolitanæ quinque: hæ omnes quadraginta novem numero erant. 1538

Hiſpanorũ triremes.

In Capellii acie numerabantur Franciſcus Paſchalicus, Alexander Contarenus, claſſis legati; duo Franciſci Zeni, ſenior alter, alter junior; Vitus Civranus, Aurelius Bragadenus, Dominicus Priolus, Joannes Baptiſta Capellius, Jacobus Antonius Maurus, Michael Grimanus, Hieronymus Contarenus, Petrus Bembus, Bartholomæus Georgius, Antonius Canalis, Zacharias Maurocenus, Hieronymus Michaelius, Donatus Cornelius, Joannes Baptiſta Georgius, Marcus Carolus Contarenus, Marcus Barbarus, Hieronymus Zannius, Marcus ac Jacobus Quirini, Sigiſmundus Contarenus, Jacobus Antonius Salomonius, Dominicus Michaelius, Andreas Piſanus, Paulus Diedus, Thomas Superantius, Jacobus Maripetrus, Laurentius Donatus, Daniel Quirinus, Franciſcus Mocenicus, Fantinus Piſanus, Paulus Georgius, Franciſcus Gritus; Cretenſes triremes duodecim, quibus trierarchi præerant ex ea colonia Veneti patritii, Petrus & Alexander Boni, Nicolaus Mutacius, Jacobus & Antonius Danduli, Nicolaus Zenus, Nicolaus & Joannes Cornelii, Bernardinus & Antonius Polani, Maphæus Calergius, ex nobili Cretenſi familia nobilitate Veneta a Republica donatus; atque Antonius Condoratus Cretenſis. Illyricæ undecim accedebant, quibus imperabant Antonius Zarotus eques, Georgius Sicenſis, Georgius Pajenſis, Joannes Crepſanus, Lucas Dracus Aſcrivienſis, Franciſcus Palatinus, Antonius Vitalis Pharenſes, Chriſtophorus e Dominis Arbenſis, Joannes Cicuta Veglenſis, Tryphon a Barcia, Michael Cipicus Tragurienſis. Navium onerariarum partem alteram Francus Auria ductabat, quæ Galeone, ac viginti ſex navibus conſtabat; alteram Alexander Bondimerius ingentis Rei-

Venetarum triremium præfecti.

1538 publicæ Galeonis & navium præfectus, in qua etiam magnum navigium, cui *Barciæ* cognomen inditum fuerat, Nicolao Triviſano præfecto, atque undecim onerariæ naves Venetæ, quatuordecim Cæſareanæ cenſebantur : ad hæc ſeptem aliæ aderant, commeatibus, atque omni genere militarium apparatuum inſtructæ. Complures his adjiciebantur biremes, myoparones, celoces, atque alia minora navigia, quæ Corcyræ claſſi ſe adjunxerant, ac voluntariorum militum haud exiguum numerum continebant, ut ſi exacte omnes recenſerentur, ducentorum & quinquaginta navigiorum numerum explerent.

Claſſis Corcyra ſolvens cum ad Communiciæ portum aliquantiſper ſubſtitiſſet, Leucadem verſus iter arripuit. Hoſtes, qui cum claſſe in Ambracio ſinu degebant, noſtros Corcyra ſolviſſe, atque in ſe curſum navigationis intendere per ſpeculatorias biremes certiores facti, inopinato eventu perculſi, in conſilio capiendo ancipites erant : exirentne ex Ambracio ſinu, noſtriſque pugnandi copiam facerent ; an prælium detrectarent. Qui tutiora conſilia amplectebantur, e ſtatione minime recedendum ajebant, quæ & Præveſæ oppido, & faucium anguſtiis tuta redderetur, atque ex propinquis regionibus commeatibus uberrime confluentibus, percommoda exiſteret : interim, Chriſtianorum claſſe vel autumnali tempeſtate oborta, vel aliis difficultatibus preſſa, abeunte, liberum, atque expeditum iter futurum. Sed pleriſque barbarico faſtu, ac ſuperbia elatis, minime ferendum videbatur, ab iis hoſtibus, quibus, ut ajebant, ſemper arma ſua gravia, & formidoloſa fuerant, ac fuga ſalutem petere aſſuetis, terrifica oſtentatione clauſos portu teneri : itaque ſtatim exeundum, & prælium cum hoſte cenſerendum ; incolumitatem, ac decus non ab incertis, & meticuloſis conſiliis, ſed ab impavidis auſibus petenda. Quis enim diu tutam in eo ſinu contineri poſſe claſſem certo ſibi polliceretur ? An non hoſtes, illorum ignavia conſpecta, adoriri, atque oppugnare in portu poſſent, quo loco neque militum virtute, neque præfectorum diſciplina, atque imperio aliquid egregii efficeretur ? Chariadenus, quamvis animum intrepidum, ac ſecundis fortunæ ſucceſſibus gloriæ avidum, audacia promptum gereret, attamen fœderatorum claſſis

nu-

numero, atque apparatu haud parum commovebatur, ac præter morem ambiguis jactari ſententiis videbatur; ut eunuchum quendam, qui ei comes a Rege datus fuerat, palam illum acerbis ſalibus perſtrinxiſſe, atque acrioribus verbis objurgaſſe ferant, quod provocantibus hoſtibus, & in prælium elicientibus, ignava cunctatione portu ſe contineret, ac Suleimani potentiſſimi Regis gloriam fœda timoris, deſidiæque labe aſpergeret, cujus aliquando Byzantii pœnas daturus eſſet. 1538

Aheneobarbi conſilium de prælio committendo.

His vocibus incitatus Aheneobarbus e ſinu exire, atque cum noſtris confligere ſtatuit, veritus, ne, prælium ſe detrectante, æmulis, quos multos Byzantii habebat, illum apud Regem carpendi, & in ejus exitium conſpirandi occaſio præberetur; cum præſertim ex Corcyræ expeditione ſuperiori anno parum feliciter ſuſcepta, atque adminiſtrata, magnam ſibi apud omnes invidiam conflaſſet. Itaque ex Ambracio ſinu claſſem educere, noſtriſque pugnandi copiam facere decrevit.

Erant illi octoginta ſeptem triremes, biremes roſtratæ ferme triginta; præterea biremes, & myoparones tot aderant, ut centum ac quinquaginta navigiorum numerum conficerent: robur, ac vis in triremibus, quibus noſtros ſuperabat, ſita erat, ut ſi abſque onerariis navibus cum fœderatis dimicandum foret, non exigua victoriæ ſpes adeſſe videretur. Cum igitur in altum evadere, atque in conſpectum chriſtianæ claſſis prodire ſtatuiſſet, triremes quinquaginta ad tentandos, atque explorandos fœderatorum ducum animos, ipſe mox cum reliquis ſubſequuturus, præmiſit, ut de numero, & acierum ordine, quo chriſtiana claſſis incederet, edoctus tutiora, atque expeditiora conſilia gerendæ rei caperet. Noſtri, qui Leucadem verſus iter habebant, ab iis, qui in ſummis malis, & carcheſiis navium erant, de hoſtium egreſſu admoniti, ad Ambracii ſinus fauces contendere. Atque navigatione immutata, primum aciei locum Capellius, Venetus imperator, obtinuit, Grimano Patriarchæ poſtremus obvenit. Capellius e longinquo triremes Turcarum conſpicatus, vehementiori nixu remige contendente, in hoſtes invehitur; majoribuſque in ipſos excuſſis tormentis, adeo celeriter ſe recipere coegit, ut triremibus certatim ſinus faucibus, quo ſe periculo eximerent, ingredi conantibus, perturbatis ordinibus, nihil ex diſciplina militari adminiſtraretur:

Turcæ ad conſpectum chriſtianæ claſſis in Ambacium ſinum ſe recipiunt.

1538 cum obverſis puppibus, tormentorum noſtrorum ictibus paterent, neque loci anguſtia aut ſibi invicem auxilio eſse, aut a reliqua claſse, quæ ſinu continebatur, ſubſidia mitti poſsent. Id cum Auria, qui mediam aciem tenebat, animadvertiſset, propius ſe in hoſtes intulit; qua ex re cunctorum ad præclaram a fortuna proterendi hoſtis oblatam opportunitatem erectis animis, quidnam ipſe moliretur, attentiſſime circumſpiciebatur; cum ad arctos ſinus aditus accurſurus videretur, ut perturbatos, atque incompoſitos hoſtes cum reliquis fœderatis adortus, reditu intercluderet; ac globorum procella a tergo, atque a lateribus obrueret, & in ipſo ſinu deleret. Verum cum in conſpectum hoſtium veniſset, præter omnium ſpem, ſtatim gravibus propoſitis pœnis, triremes ſe recipere juſſit, claſſemque omnem ad Leucadis inſulæ promontorium, quod *Ducatum* vocant, coegit, non ſine omnium querelis, turpibuſque in Auriam maledictis, ac probris, quod vel ignavo, vel maligno conſilio eximiam profligandi hoſtis occaſionem, quæ jam prope manibus teneretur, elabi permiſiſset.

Andreas Auria ſpem maximæ victoriæ adipiſcendæ amittit.

Leucade denuo exquiſitis ducum ſententiis, nonnulli cum triremium manu Naupactum oppugnandum cenſebant, ut, educto ex anguſtiis hoſte, libero mari confligeretur. Alii quamprimum Nicopolim redeundum arbitrabantur: nihil movente Turca, oppidi expugnationem tentandam; vel, pugnandi facultate oblata, prælio decernendum. Igitur iij. kalend. octobris, nihil immutato acierum ordine, Leucade noſtri ſolventes, in hoſtes proſpero vento, navibus onerariis præmiſſis, iter intendunt. Dum hæc fierent, Chariadenus univerſam claſſem in apertum pelagus eduxerat, ea ratione inſtructam, ut mediam ipſe aciem obtineret; dextrum cornu Tabaches, Salecus ſiniſtrum pari triremium numero ducerent. Secundo vento ſeſe inferentem, noſtri priuſquam ad ſinus fauces acceſſiſſent, adverſus ipſos venientem conſpexere. Tunc Auria ad reliquos claſſis imperatores converſus dixiſſe fertur: *Hoſtem jam e ſinu, uti maxime optabamus, eduximus: in nobis certamen inire ſitum eſt: hoc momento omnis chriſtianæ reipublicæ incolumitas, ac dignitas vertitur. Videte, ne in incertam fortunæ aleam claſſem non modo iſtam, verum fœderatorum Principum decus, & ſalutem conjiciamus. Quo enim, tot navibus,*

ac

ac triremibus amiſſis, confugiendum erit? quæ ſpes reficiendæ 1538
claſſis? quiſnam currenti victoriæ frenum injiciet, ne univerſæ maritimæ oræ ſtatim, cunctis deſtitutæ ſubſidiis, in hoſtium poteſtatem concedant, Hæc vero te, inquit, *Capelli, eo magis diſpicere, atque oculis ſubjicere oportet, quo tuæ Reipublicæ, de cujus imperio, ac libertate agitur, majora, & certiora pericula imminent*. Ad ea Capellius, *Injunctum ſibi a Senatu*, inquit, *ut, pugnandi opportunitate oblata, cum hoſte confligeret: ab illius juſſis ſe recedere minime poſſe: ingentes Deo immortali, ac Cælitibus gratias agere, quod præclaram adeo naviter gerendæ rei occaſionem obtuliſſent; egregios animorum impetus & pro reipublicæ chriſtianæ gloria, ac ſalute ſuſceptos conatus, cum optimo jure niterentur, optima in ſpe fortunatos, ac proſperos eventus non ſine ingenti illorum gloria conſequuturos: quod vero ad ſe ſpectaret, nulla pericula formidaturum, omnes labores fortiter, atque intrepido animo ſubiturum*. Idem Grimani legati conſilium, atque ardor erat. Auria, illorum auditis ſententiis, *Quod fauſtum, felixque ſit*, inquit, *hoſtem, Deo favente, aggrediamur; auſus noſtros fortuna ſecundet*. Tunc vexilla ad præliun ineundum tolli, atque explicari juſſit, ſua acie primos impetus in hoſtes ſe editurum pronuncians.

Fœderatorũ ducum de certamine ineundo decretum.

Ingentibus cunctorum plauſibus, ac ſummi gaudii ſignificationibus prælii committendi ſigna excepta ſunt, victoriæ ſpe ſublatis animis, quam ut ſibi haud ambiguam pollicerentur, tum fœderata claſſis, militari diſciplina inſtructa, amplitudine, atque apparatu terrifica, tum crebri de Turcarum virium imbecillitate nuntii efficiebant, ut illos inani oſtentatione contentos pugnam non excepturos, ſed in eaſdem fauces redituros crederetur. Itaque ſinguli ad pugnam ſe comparare, munera militaria ſtrenue obire; duces adhortando, & ſuadendo incitare: Nunc opima hoſtium ſpolia, nunc militaria decora ob oculos ponere: hoſtes navigiorum numero, ac viribus, militum virtute noſtris haud pares eſſe: jam quid poſſent ſatis patuiſſe, cum e faucibus Ambracii ſinus egreſſi, perterrefacti, perturbatis ordinibus, conferti ſeſe recepere: nullam illis ſpem, niſi in tuto ad ſuas regiones receptu eſſe: quod illis omnes virtutis nervos elideret, optatam, ac

1538 certam nobis prædam polliceretur : celeritate, atque auſu tantum opus eſſe : certa manere nunc præmia ; ad majora patranda aditum aperiri, unde in omnem poſteritatem immortalibus laudibus virtutis fama, atque pro chriſtiana religione egregie facta concelebrarentur ; illorum vero, qui fortiter pugnando occumberent, animos ad beatas Cælitum ſedes evolaturos. Primæ aciei locum a dextro latere, qua in altum mare expanditur, Auria delegit ; mediam Capellio attribuit ; Grimanum in ſubſidiis cum poſtrema locavit ; Francum Auriam, navium præfectum, triremes anteire, atque in eam partem, quo ventus ferret, obvertere puppes juſſit, ut, eo impellente, adoriri hoſtes, ac tormentorum ictibus, antequam pugnam triremes capeſſerent, illorum acies perturbare poſſet, ac disjicere. In id quoque ſummo ſtudio, atque acriter Turcæ intendebant, ut fœderatorum claſſem prætervecti, ventum exciperent, & priores in noſtros impetum facerent. Quod Auria animadvertens, ſuam aciem ad terram flexit, quo aditus ea parte hoſtibus intercluderetur. Verum conſidente vento, tanta ſubito malacia, ac tranquillitas extitit, ut, ne a triremibus onerariæ ſejungerentur, eas tarde, ac non abſque difficultate remulco duci opus eſſet. Sed cum nihil ad pugnam incenſis animis arduum videretur, magno nixu in hoſtium conſpectum galeonem Venetum, ac barciam pertraxere, quæ navigia omni armamentorum genere referta, atque in primis magno tormentorum numero inſtructa, ad cunctos impetus hoſtium excipiendos pro fortiſſimo muro, & propugnaculo aderant.

Chariadenum fœderatorum admirabili ordine claſſem adornatam, atque onerariarum robur in fronte locatum, ſecundo vento deferri conſpicientem, ne cum majoribus navigiis dimicare cogeretur, veritum, quod nimis præpropero conſilio e ſinu egreſſus eſset, pœnituiſse fertur : ingenſque adeo timor univerſam Turcicam claſsem invaſerat, ut complures Chriſticolis, qui miſero ſervitio ad triremium tranſtra detinebantur, ſe, reſque ſuas perquam demiſse commendarent. Sed paulo poſt, priſtino vividi ſpiritus impetu aſurgente, cuncti ſtrenui imperatoris officiis perfungi, ſe ad pugnam comparare, ſuos hortari, incendere, fructum victoriæ oſtentare ; nunc minis terrendo, nunc præmia pollicendo, dimicandi ardorem injicere : ho-

hoſtes vinci aſsuetos, acrem illorum impetum non expectaturos : certamen alacres inirent; mortis timore, ut mos ferocis gentis eſt, abjecto, fortunatiſſimi, ac feliciſſimi Suleimani Regis auſpiciis, atque ductu, veluti ſi præſens adeſſet, in hoſtes ruerent. Id porro conſequi Aheneobarbus nitebatur, ut ultra Leucadis promontorium delatus, pugnam cum onerariis navibus vitaret, claſſeque circumducta, fœderatos a tergo aggrederetur, qui, ne ab onerariis ſejungerentur, ægre, ac difficulter loco moveri poſſent. Itaque adeo obſtinata contentione hoſtes ſe invexere, ut prope litus adnavigantes, eam ſtationem, in quam ſe inferre, atque hoſti eripere noſtri decreverant, occuparent; & ab onerariis navibus longius provecti, ad proſpectum fœderatæ claſſis conſtituti, omnes ducum motus inſpicerent, & obſervarent, abſque magnis navibus in prælium minime noſtros deſcenſuros rati. 1538

Auria interim naves, cunctis ſubſequentibus triremibus, ſinuoſis flexibus circuendo, cunctorum mentes anxias ſuſpenſa expectatione detinebat; ac jam illum, proris in hoſtes obverſis, impetum facturum, & ſigna conſerendæ pugnæ editurum ſperabant. Verum cum nimia mora, & cunctatione tempus tereretur, præclaraque egregie gerendæ rei opportunitas elaberetur, cunctis ſtupore, atque admiratione defixis, fœderata claſſis fere immota ſtabat, labentis occaſionis, ſui imperatoris inertiæ, hoſtium accuratæ contentionis otioſa contemplatrix. Id Capellius, & Grimanus imperatores cum ineundæ pugnæ avidi ferre non poſſent, ſummis vocibus, ut a compluribus exaudirentur, inclamabant : *Jam ſatis mora temporis inſumptum, ne quod reliquum erat, contereretur, ne prope certæ victoriæ ſpes deſereretur*. Conſtat Capellium e ſua puppi in ſcapham deſcendiſſe, ac inter triremes tortuoſo ambitu devectum, voce, vultu, nutibus noſtros ad pugnam edendam inflammaſse; illius verba a cunctis ingenti applauſu, non ſine maximis audentis virtutis præconiis, excepta fuiſse : ad prætoriam vero Auriæ delatum, illum his verbis compellaſse : *Quid moraris imperator? cur hoſtes jam jam fugientes non invadimus? nonne militum voces, cunctorumque pugnandi ardor ad prælium feliciter conſerendum invitant? Victoriam in manibus tene-*

Vincentii Capellii verba ad Andream Auriam.

1538 *mus. Prima pericula, primos incurſus in hoſtes depoſco : ſignum ede pugnæ.* Simul fulgidum, quo indutus erat, thoraca pulſans, *In hoc*, inquit, *ut minime degenerem Venetæ Reipublicæ imperatorem decet, aut glorioſe vincam, aut victus pro patria, ac religione non inultus occumbam.* Erat Capellius egregia corporis ſpecie, cui ſenium (tertium enim ac ſeptuageſimum annum agebat) nihil virium ademiſſe videbatur; animo vero intrepido, rerum maritimarum uſu ea tempeſtate clariſſimus, prudentiæque, ac fortitudinis admirabili quodam temperamento admixtis, opinione apud omnes percelebris, quæ ſuis conſiliis, atque adhortationibus magnum auctoritatis pondus addebant. His cum militum pugnam depoſcentium, geminatiſque vocibus *Victoriam* inclamantium accederent, permotus Auria, ac veluti quodam verecundiæ rubore perfuſus, procedi jubet; ipſe quoque cum ea, quam ductabat, acie movit : atque, onerariis prætervectis, propius ſe in hoſtes claſſis fœderatorum intulit, qui obverſis pelago proris, litora puppibus prætexebant. Tormenta utrinque, licet eminus, ingenti fragore multiplicatis ictibus diſploſa, ut jam cœptum prælium videretur; cum tamen triremes hinc, atque inde conſiſterent, neque ad pugnam cominus capeſſendam incitarentur; ſiquidem Auriam ea ſpes remorabatur, quod perterrefactos hoſtes triremes relicturos, expoſitiſque in terram militibus, fuga ſalutem quæſituros, incruentamque victoriam relaturum ſibi perſuaderet. Chariadenum vero juſtus timor, ne ulterius progrederetur, detinebat, quod galeonem, & barciam, fortiſſima Venetorum navigia, triremibus inſiſtere animadverteret, verereturque, ne immanium tormentorum globis claſſis illius ordo, quo nihil aut decentius, aut firmius excogitari poterat, perturbaretur, ac triremes ingenti illorum vi disjicerentur, & deprimerentur.

Vincentii Capellii elogium.

Andreas Auria a prælio conſerendo claſſem abduxit.

Ceterum Auria cum aliquantiſper in conſpectu hoſtium fuiſſet, atque ſuis conſiliis nuſquam reſpondere fortunam animadvertiſſet, prælii ſe diſcrimini committere nolens, palam cœpit ſe ſubducere. Inde hoſtibus increvit audacia; tantumque ſe intulerant, ut complures ex illorum triremibus prope galeonem, ac barciam accederent, quod ingenti ſua mole minus expedite ſe recipere poterant; ac, pila ferrea in galeonem excuſſa, cum

tor-

tormentarii pulveris cadus ignem concepiſſet, nautis, & militibus magno in timore, & conſternatione verſantibus, Alexander Bondimerius, præfectus, militari virtute, ac prudentia, forti animo, atque in omnes eventus expedito, periculum diſcuſſit, & cunctos hortando, ſuadendo ad conſtantiam, & fortitudinem erexit; prudentique conſilio, ne tunc tormenta in hoſtem torquerentur, juſſit. Idem Nicolaus Triviſanus, barciæ præfectus, ſuis imperavit: ſubeuntes enim Turcas, tanquam rerum navalium peritiſſimi, expectabant, ut de repente ſævam omnis generis machinarum bellicarum procellam in ipſos effunderent. Neque eos opinio fefellit; nam hoſtes audaciores facti, cum intento remigio propius acceſſiſſent, gravi adeo glandium, & pilarum grandine perfuſi ſunt, ut, haud exiguo detrimento accepto, ſumma cum trepidatione ſe recipere cogerentur. 1538

Turcæ gravia damna fœderatis navibus inferunt.

Eodem tempore hoſtes diverſis in locis naves, ac nonullas triremes, quæ pari celeritate reliquas inſequi non potuerant, aggreſſi, pugnam edidere; nam in duas onerarias naves, quarum altera Buccanigra cum Hiſpanorum cohorte, altera Macinius Moncata Cantaber vehebatur, impetu facto, tormentorum diſploſione ita petiere, ut incenſis velis, fracto malo, Hiſpanis, & nautis compluribus interfectis, omnino perierint. Duæ præterea Venetæ commeatibus onuſtæ, dum acriter cum hoſte dimicant, conjectis ignibus, paucis in ſcaphas deſilientibus, aut ad ſocias naves adnatantibus, conflagrarunt. Binas triremes, Venetam unam, cui Franciſcus Mocenicus, Thomæ filius, alteram pontificiam, cui Baptiſta Bibiena, vir ſacratus, præerat, Salecus intercepit; quæ, omnibus fere nautis, ac militibus in pugna interfectis, in illius poteſtatem conceſſere: trierarchi fortiter dimicando occubuere. Aloyſii quoque Figaroæ, Hiſpani, navis, licet ſuæ cohortis milites aliquantiſper hoſtes ſuſtinuiſſent, capta eſt. Verum turbatis repente nubibus, euro flante, procella exorta, intendentibus ſe tenebris, majoribus expanſis velis, ac dolonibus ſublatis, &, ne ab hoſtibus internoſceretur, laternarum, quæ in prætoriarum puppibus præferri conſuevere, luminibus extinctis, vehementius euro ſe incitante, claſſis Corcyram pervenit; at diſſipatis adeo ordinibus, & cunctorum juſto potius dolore, quam metu fractis animis, ut a multis victos

Franciſci Mocenici & Baptiſtæ Bibienæ triremes captæ.

Fœderatorum claſſis Corcyram appulit.

1538 ctos e prælio diſceſſiſſe crederetur. Hoc fœderatorum claſſis ad Corcyram receptu ſublatis Turcarum animis, Chariadenus haud multo poſt ad Paxum inſulam, tanquam noſtros ad pugnam provocaturus, appulit; ut, ſi e portu prodirent, acie certaturus videretur: ſed omnia apud noſtros trepidationis plena erant, ut nihil ex militari præſcripto adminiſtrari, aut geri poſſe cenſeretur. Andreæ Auriæ, claſſium fœderatorum imperatoris, triſtia, & infauſta auſpicia, ſuſpecta conſilia, dubia fides, reſtinctus in cunctis fere generoſi animi ad gloriam impetus, ambiguæ ſententiæ, quamplurimæ in iis, quæ agenda proponerentur, difficultates effecerunt, ut triremes in portu coactæ torpeſcerent, & jam propinqua hyeme militarium rerum gerendarum opportunitas eriperetur, atque hoſtes autumnales veriti tempeſtates, cum jam nonæ octobris adeſſent, in Ambracium ſinum ſe reciperent.

Hunc exitum fœderatæ, ac Turcicæ claſſis congreſſus ad Nicopolim prope Actiacum promontorium habuit, quo Chriſtianorum virtus maritimo robore clariſſima, elanguiſſe, atque haud parum priſtini decoris amiſiſſe viſa eſt; barbarorumque ad navalium rerum diſciplinam, & gloriam adipiſcendam ingenia incitata ſunt. Sed in communi dolore omnes in Andream Auriam culpam conferebant, maledictaque, & contumelias in eum jaciebant, quod vel ignavia, vel in Venetos odio eximia victoriæ decora chriſtianæ reipublicæ eripuiſſet. Atque eos, qui humanis expendendis actionibus inveterato rerum uſu præſtabant, hæc permovebant: amicitia, quæ Auriæ cum Chariadeno intercedebat, jam tum primum inita, cum ille Maſſiliæ Gallorum Regis ſtipendia mereret; hic vero Algerii in Africa eſſet. Multa inter ſe, hinc atque inde commeantibus nuntiis, agitata; duæ quoque roſtratæ triremes in veſperum, pridie quam hoſtis ſe in conſpectum noſtræ claſſis daret, ex Ambracio ſinu egreſſæ; quarum una in Siciliam delata, in Panormi portu aliquamdiu ſubſtiterat; altera cum prope ad Auriæ prætoriam acceſſiſſet, poſtea in ſinum ſe recepiſſe dicebatur. Suſpicionem auxere, quod atro colore triremium malos, & antennas infici mandaſſet; idque eam ob cauſam factum fuiſſe, ut a reliquis internoſcerentur, cenſebatur. Nec deerant, qui ambitionis, atque avaritiæ illum carperent, quod triremes, quibus privatæ ejus opes, totaque amplitudo nitebantur, in ancipi-

Andreæ Auriæ Venetis ſuſpecta conſilia.

cipitem certaminis aleam dare noluiſſet. Neque a probris in illum congerendis Hiſpani abſtinebant, Anguillario Cæſaris legato Romæ, quæ ab Auria acta fuerant, improbante, atque acerrime ſugillante. His rumoribus, ac vocibus adeo acerbe jactatis ita animo angebatur, atque incredibili mœrore conficiebatur, ut Corcyram reverſus, raro in publicum prodiret, & cum de Actiaco eventu ſermo coram illo haberetur, ſera fortaſſe pœnitentia adductus, vix lachrimas cohiberet. Conſtat, Ferdinandum Gonzagam, Siciliæ Proregem, duobus Hiſpanis viris inſignibus comitantibus, noctu Capellium imperatorem adiiſſe, ſecretoque illi aperuiſſe, Nicopolitanis ſucceſſibus Auriam in ſumma turbatione, ac mœrore verſari, lachrimabundum iis, quæ geſta fuerant, indoluiſſe; cum per ſe ſtetiſſe diceret, quin de hoſtibus victoria reportaretur: quocirca denuo Turcas adoriri decreviſſe; neque quidquam, ut illos profligaret, prætermiſſurum. His Gonzaga adjecit, Auriæ ſententiam minime ſibi probari: quod, ut antea ſummo ardore pugnam poſcentes, ac victoriæ ſpe cuncti erecti perſpiciebantur; ita, re perperam geſta, remiſſus impetus eſſet, & inſolitus quidam timor animos affeciſset, ut, iterum pugna cum hoſte conſerta, de univerſa chriſtiana republica periclitandum foret. Quapropter alia moliri, ac tentare oportere, quibus improſperi ad ſinum Ambracium ſucceſſus compenſarentur. 1538

His de rebus cum nuntii Venetias perveniſſent, dolor, atque indignatio civitatem univerſam tenuit, poſt ictum tanto labore fœdus; poſt tot inſtructas acies, immenſos prope effuſos ſumptus, pulcherrimam obterendi acerrimi hoſtis occaſionem amiſſam fuiſſe. Augebant publicam iram, ac mœrorem privatæ literæ, quibus ſingillatim geſta enarrabantur, atque Auria acerrime proſcindebatur, quod in certamen deſcendere, ac manum cum hoſte conſerere noluiſſet. Verum Patres intimos affectus premere conſueti, ne infenſum ſibi Auriam redderent, penes quem ſummum fœderatorum claſſis imperium erat, prudenti diſſimulatione uſi, ad illum Senatus decreto literas dedere, quibus quæcumque ab eo geſta eſſent, a magno, ac prudenti imperatore, qui omnia conſilia ad incolumitatem, ac decus chriſtianæ reipublicæ contuliſſet, profecta arbitrari ſe diceret. *Senatus literæ ad Andream Auriam.*

Ce-

1538 Ceterum cum per nonnullos dies fœderata claſſis Corcyræ ſubſtitiſſet, ne otio milites diffluerent, cum, nondum autumno exeunte, militaribus operibus obeundis anni ratio faveret, de Dyrrhachio, Epiri urbe, oppugnanda actum eſt, ſitu (mari enim alluitur) & aditu ad Epirum, & Macedoniam opportuna. Ejus rei auctor erat Ferdinandus Gonzaga, a quo licet Capellius primo diſſentiret, & claſſe potius in Aegæum navigandum cenſeret; attamen re in ducum concilio agitata, variiſque hinc atque inde rationum momentis diſcuſſa, Dyrrhachii oppugnationem cuncti decrevere. Sed in re exequenda haud exigua impedimenta ſeſe objecere: minime tutæ navibus excipiendis Dyrrhachii litoris ſtationes; circumfuſus undequaque proximis in locis Turcarum equitatus; Chariadeni adhuc inſtantis, & cuncta ſedulo diſpicientis calliditas, qui, expoſitis in terram militibus, invadendæ claſſis opportunitatem non eſſet prætermiſsurus. His effectum eſt, ut, Dyrrhachina expugnatione intermiſsa, de adminiſtrando bello in propinquam hyemem conſultarent: qua in re Gonzagæ ea erat ſententia, univerſam claſsem Corcyræ ſubſiſtere, ut ad omnia conſilia mature perficienda in promptu, atque expeditior eſset; commeatus illi Apuliam, atque Neapolitanum regnum abunde ſuppeditatura. Auria, quod difficillimum tantam hominum multitudinem Corcyræ ali poſse arbitraretur, ſatius ducebat, cum ſuis triremibus, ac navibus Brunduſium ſe recipere, annonamque comparare; poſteaque, ne milites ubertate ſoli illecti naves deſererent, in Sardinia hybernare: veris initio Cæſarem in Italiam venientem, cuncta ad expeditionem obeundam navigia, milites paratos inventurum, nullaque interjecta mora, adverſus hoſtes iturum: triremes vero pontificias Anconem deduci, atque in Piceni, ac Flaminiæ portubus continendas arbitrabatur: Venetus imperator, quo ſibi opportunius videretur, loco moraretur. Inter diſcrepantes ſententias quam potius amplectendam cenſerent, a Pontifice, atque a Cæſareanis exquiſivere: eadem Pontificis, atque illorum mens fuit, Chariadeno in Ambracio ſinu ſe continente, fœderatos cunctos Corcyræ hyemare. Per Cæſaris legatum quænam ea in re Senatus eſset ſententia petiere; cujus decreto Pontificis, ac Proregis conſilium, quo & claſſium incolumitati, & totius

Fœderatorū conſilium Corcyræ eū claſſe hyemandi.

tius chriſtianæ reipublicæ ſaluti proſpiceretur, probatum eſt. 1538

Interea, Dyrrhachii expugnatione intermiſſa, Neocaſtrum, quod ad Rhizonici ſinus fauces ſitum eſt, ad intercludendas ab ea tutiſſima ſtatione claſſes ſitu valde opportunum, aggredi fœderati decrevere. Nam Rhizonicus ſinus ſeſe orientem verſus inflectens, intimiore receſſu *Cattarum*, quod Aſcrivium olim dicebatur, Venetorum urbem, alluit, quæ ſitu, & arte munita circumjectæ regioni dominatur, atque ad Epirum, & Macedoniam aditum patefacit: regio vero univerſa collium amœnitate, & cultu mirificam circumſpectantibus voluptatem præbet. Aſcrivium, aſſurgentibus ad dextram montibus, opacum brumæ tempore ſolis radiis, montium interjectu averſis, horridum fere redditur. Neocaſtrum autem, a Mahomete Turcarum Rege ſuperioribus tempeſtatibus Cherſeghi præfecto ademptum, neque circuitu, neque munitione valde conſpicuum, ſitu ad Aſcrivium tutandum percommodum eſt. Ab infima parte, quæ mari alluitur, ædificia rudi opere confecta per dorſum collis ſeſe attollunt: in ſumma autem parte arcem natura potius, quam opere munitam habet, quam militum præſidio Turcæ tuebantur incolæ ex Illyrico, atque Epiro admixti. Claſſe itaque ſinum ingreſſa, milites, ac tormenta Ferdinandus Gonzaga in terram expoſuit, & dum Hiſpani pedites ad oppugnationem ſe comparant, machinæ admoventur. Capellius ſuis triremibus mœnia ſubit, oppidum magno impetu aggreditur; navales ſocii per remos muros ſcandentes, cum propugnatores diverſis in locis noſtrorum conatibus obſiſtere non poſſent, oppidum ingreſſi, portiſque recluſis, militibus aditum aperuere. Itaque terra marique impetu facto, hoſtes in arcem ſe recepere. In eo tumultu Buccanigra Hiſpanus, & Cæſar Joſias Firmanus, cohortium præfecti, cecidere: triduo poſt arcem editiore loco ſitam propugnatores noſtris, deditione facta, permiſere. Hiſpani milites, nequicquam Ferdinando Gonzaga inhibente, quod præda ad Venetos pertineret, fœde oppidum diripuere, atque haud exiguam inde, quamvis minime pretioſam, ſupellectilem aſportavere: tantaque illorum inſolentia, & rapacitas fuit, ut claſſiarios exuviarum partem ad triremes deferentes impie, atque inhumaniter ſpoliarent.

Neocaſtrũ a fœderatis captum.

Ve-

1538 Verum Chariadenus, noſtros ad Neocaſtrum expugnandum profectos, certior factus, ut opem Neocaſtrenſibus ferret, ex Ambracio ſinu claſſem eduxerat, haud exigua ſpe fretus, adventus ſui fama fœderatos oppugnationem relicturos. Sed cum ad Saſſonem inſulam perveniſſet, ingenti maris tempeſtate obortа, africo, atque auſtro furentibus, triginta circiter triremes deſideratæ ſunt, quæ Acrocerauniis illiſæ litoribus naufragium fecere; cum reliquis vero quaſſatis, ac procelloſo mari varie jactatis, Aulonem ſe recepit. His, quæ claſſi hoſtium acciderant, a noſtris cognitis, cunctorum animis priſtinus vigor, magnaque ſpes acceſſiſſe denuo videbatur, cum hoſte perculſo, haud parvo triremium robore amiſſo, ad edendum præclarum facinus, quo infauſti ad Actium ſucceſſus memoria deleretur, aditum fortuna aperuiſſet. Imprimiſque Capellius, hujus conſilii auctor, Auriam multis rationibus in ſuam protrahere ſententiam conabatur, ut recenti detrimento perturbatum, atque afflictum Aheneobarbum proſequeretur; neque egregiam, ac vix optatam contundendi hoſtis occaſionem contemneret: brevi tractu Aulonem peti, hoſtes invadi poſſe, quos neque ad capeſſendam pugnam inſtructos eſſe conſtaret, neque, remis fere cunctis maritima tempeſtate confractis, ad fugam idoneos eſſe; neque demum tuto loco poſſe conſiſtere, quod Aulonis arx a portu diſtans tutam claſſibus ſtationem minime præberet. Sed Auria Capellii conſilium improbans, haud ſibi diſſimilis videbatur. Itaque nunc, anni tempus, quod jam autumnus ſeneſceret, frequentibuſque procellis mare jactaretur, minime opportunum eſse; nunc, non ſatis ſibi inſtructam claſsem ad dimicandum videri ajebat: ut moras nectendo, & cunctando, Chariadenus, quæ ad iter neceſsaria erant, comparatis, tuto Byzantium perrexerit, Dragute, ſummi nominis pirata, in Corinthiaco ſinu cum quinque ac viginti triremibus, atque haud parva biremium, & roſtratarum manu relicto, ut infeſta maria noſtris redderet, ac quæcumque poſset, damna Chriſtianis inferret. Auria vero, qui jam iter ſibi in Siciliam habendum ſtatuerat, continuo, quamvis Gonzaga, ac e ſuorum numero multis diſſentientibus, Corcyra ſolvens, in Siciliam navigationis curſum intendit; Capellio, reliquiſque indignantibus, quod homo, Vene-

Turcica claſſis naufragium, & Chariadeni ad Aulonē receptus.

Vincentii Capellii cōſilium de Turcica claſſe invadenda.

Chariadenus, Dragute in Corinthiaco ſinu relicto, Byzantium proficiſcitur.

to

to nomini infenſus, exploratæ victoriæ ſpem vel ignavia, vel malignitate corrupiſset, atque diſciplinæ navalis, qua Itali florebant, exiſtimationem, per inanem oſtentationem, deſidi cunctatione, ac fuga dedecoraſset. 1538

Verum Neocaſtrum oppidum, quod Venetorum præſertim virtute captum, Reipublicæ ex fœdere debebatur, Hiſpani occupavere. Nam, Capellio imperatore, ut ſibi Veneto milite tutandum concederetur, enixe petente, Auria Joannem Sarmentum cum quatuor Hiſpanorum peditum millibus præfecerat, nihil, niſi ex Cæſaris præſcripto, ac mandatis ea in re decerni a ſe poſſe affirmans: cum interim Buduæ, Antibari, & Olchinio ſex Hiſpanorum peditum millium præſidium imponere niteretur, ſpecie, quod Reipublicæ commodo id faceret, ut cum primum anni tempus ad prælia conſerenda invitaret, milites in promptu haberet; re, ut ad perſolvenda Hiſpanis ſtipendia Reſpublica cogeretur. Iis, quæ ad Neocaſtrum contigerant, intellectis, Patres vehementer exarſere, quod oppidum, ſibi ex fœdere debitum, in Hiſpanorum poteſtate eſſet; neque tam impudenter fœderis leges fractas, ac violatas fuiſſe, ferre æquo animo poterant. *Quid enim ab illorum ſocietate expectandum eſſet, qui, jurejurando neglecto, ſociorum præmia ſibi adſciſcerent? Quiſnam ex labore, cæde, periculis fructus maneret? Iniquo nexu Rempublicam detineri, quæ inter potentiſſimi, atque acerrimi hoſtis arma, ſociorumque inexplebilem avaritiam, atque cupiditatem collaberetur.* At cum temporum neceſſitati parendum eſſet, Capellio Senatus literis imperatum eſt, ut Neocaſtrum repeteret. Hiſpaniæ quoque, ac Romæ oratoribus in mandatis datur, ut Auriæ factum cum Pontifice, & Cæſare conquerantur; ſervari jura, & conditiones icti fœderis flagitent. Sed jam Auria diſceſſerat. Grimanus legatus Anconem delatus, dimiſſis triremibus, Romam profectus eſt. Capellius, qui cum claſſe adhuc in Rhizonico ſinu morabatur, Riſanum oppidulum, Aſcrivio propinquum, per deditionem recepit; præſidioque militum firmato, Aloyſium Zannium præfecit. Inde, ut in Illyrico pedites Itali ad mille & quingentos redigerentur, decretum eſt; Camillo Urſino, militiæ in ea provincia præfecto, atque Aloyſio Baduario legato in Italiam redeundi facultas a Senatu permiſſa. Quadra-

Andreas Auria in Siciliam contendit.

Joannes Sarmentus cum Hiſpanis Neocaſtri ab Auria relictus

Venetorum indignatio ob Neocaſtrum ab Hiſpanis occupatum.

Marcus Grimanus, pontificiæ claſſis legatus, Anconem & Romam proficiſcitur.

1538 draginta aureorum millia ad perſolvenda claſſiariis ſtipendia, quatuor millia ad reficiendas triremes tranſmiſſa. Franciſco Barbaro legato Jaderam proficiſci juſſo, ut duodecim aureorum millia ſibi tributa in milites erogaret, atque munitionibus reficiendis daret operam, injunctum eſt. Ceterum Capellius curis, ac ſolicitudinibus animi, corporiſque laboribus, & vigiliis confectus, in gravem morbum cum incidiſſet, in patriam revertendi, magiſtratuque ſe abdicandi veniam a Senatu petiit. Ea de re Senatuſconſulto, cum ad majora comitia ferretur, rejecto, triremi Foſſam Clodiam veniendi, atque per duos menſes valetudini Venetiis incumbendi Capellio conceſſum eſt. Marcus Antonius Grimanus, ac Franciſcus Contarenus, continentis Sapientes, ad inviſendum illum publico nomine accedentes, gravi morbo afflictum, & pene confectum, conſpexere: moxque ſucceſſor illi majoribus comitiis Joannes Maurus, Cretæ ſummus præfectus, datus eſt.

Vincentio Capellio ægrotanti facultas Clodiam ſe recipiendi permittitur.

Joannes Maurus Capellio in claſſis imperio ſuffectus

Per eoſdem dies Franciſcus Maria Feltrius Ruverenſis, terreſtrium Reipublicæ copiarum imperator, Urbini ex humanis exceſſit, quo ſuperiori æſtate, valetudine correptus, atque ob id bellicis muneribus obeundis nequaquam idoneus, ſe conferre coactus fuerat: vir ſua tempeſtate militari diſciplina, ac rebus a ſe geſtis clariſſimus, egregiis in Rempublicam meritis, & ſumma fide, magna exiſtimatione a Venetis habitus. Quindecim annorum ſpatio bello, ac pace præclaram Reipublicæ operam navavit; cujus vires cum maritimas, tum terreſtres, oppida, arces, regiones accurate adeo noverat, ut ſæpius, cum de graviſſimis rebus ageretur, eum Patres in conſultationem adhiberent. Guidum Ubaldum filium, Camertium Ducem, heredem reliquit. Is ſtatim Joannem Jacobum Leonardum legatum Venetias miſit, qui patris obitum ſignificaret, ſeque, reſque ſuas Senatui, quammaxime poſſet, commendaret. Juſta illi Senatus decreto in Gemellorum æde habita ſunt; Laurentius Contarenus, juvenis ad eloquentiæ laudem natus, funebrem orationem habuit: Franciſcus Sanutus ad Guidum Ubaldum orator miſſus eſt, ut patris obitum doleret, ac de illius in paternum imperium ſucceſſione lætaretur. Urbinatis obitu vetus de Camertium imperio obtinendo in Paulo ſummo Pontifice cupiditas oborta, minime opportuno

Franciſci Mariæ, Urbini Ducis, obitus. Guido Ubaldus, Urbini Dux, oratorem ad Venetos mittit.

Franciſcus Sanutus ad Urbini ducem orator.

tuno tempore pene Italiam novo, atque intimo bello implicavit. Nam Pontifex Camertium ducatum repetebat, quod Joannes Maria, Varano, poſtremo Duce, abſque liberis defuncto, Julia tantum filia, quæ Guido Ubaldo nupſerat, relicta, illum in Eccleſiæ jura conceſſiſſe diceret. Neque, ut ea ditione potiretur, quidquam prætermiſſurus videbatur. Quocirca Senatus, ut malo jam tum primum erumpenti obviam iret, cum Cæſare egit, ut animum Pontificis mitigaret, a belli conſiliis averteret; ne noſtris diſſidiis Turcæ viribus, atque animis aucti, acriori impetu in Chriſtianorum provincias belli procellam effunderent. Eadem Reipublicæ orator Senatus juſſu Pontifici expoſuit. Sed nullis neque officiis, neque precibus permotus, niſi Camertium imperium, quod per ſummam injuriam Eccleſiæ eriperetur, obtineret, nunquam ſe quieturum dictitans, quadringenta aureorum millia in ſumptus belli inſumenda coegerat; claſſem Anconem, quæ non procul ab Urbinatis ditionibus diſtat, proficiſci juſſerat, ut jam cito bellum erupturum crederetur. Verum, re utrinque agitata, tandem eo deventum eſt, ut Feltrius Camertium ducatu decederet, & Pontifici traderet; Pontifex contra Juliæ, Guidi Ubaldi conjugi, argenti quandam vim pro dote aſſignaret: atque ita Italici belli ſuſpicio Senatus prudentia diſcuſſa eſt. Annum Andreæ Griti Principis obitus inopportunus, atque civitati acerbus clauſit, qui præſtanti ingenio, inveterato rerum humanarum uſu, egregiiſque pro patria geſtis merito inter eximios, ac præcelſos cives adnumerari poteſt; pari virtutis, & fortunæ contentione ad ſummarum dignitatum faſtigia evectus; hoc tantum minus felix, ac fortunatus, quod Rempublicam graviſſimi belli turbinibus jactatam, media in tempeſtate reliquerit. Obiit cum ætatis annum quartum ſupra octogeſimum ageret: a Bernardo Naugerio laudatus, in divi Franciſci æde conditus eſt; ſuffectuſque in ejus locum Petrus Landus, vir ita ſummis magiſtratibus omnibus egregie perfunctus, ut militiæ, togæque univerſis ordinibus ipſius integritas, & fortitudo quam ſpectatiſſima eſſet.

1538 *Paulus Pontifex Camertium Ducatum ab Urbinate repetit.*

Pauli Pontificis apparatus ad Camertes repetendos. Conventiones inter Pontificem, & Urbini Ducem.

Andreæ Griti Principis obitus, & elogium.

Petri Landi Principis electio.

M. D. XXXVIII.

1539 QUæ ſuperiore anno ad Actiacum promontorium geſta fuerant; amiſſa non ſemel conſerendi cum hoſte certaminis occaſio; Neocaſtrum ab Hiſpanis occupatum; Auriæ e Corcyra diſceſſus; exigui ad tantum bellum adminiſtrandum ſociorum apparatus, quo in periculo Reſpublica verſaretur, indicabant: quæ univerſum fere graviſſimi belli pondus ſuſtinere cogebatur; cum in ſumptus immenſos publicæ, ac privatæ opes vix ſuppeterent. Verum is erat Senatus ardor, atque in tuenda Republica conſtantia, ut nihil vel ad pecuniam colligendam, vel ad claſſem augendam, ac reficiendam, vel ad oppida, atque arces muniendas prætermitteret. Ut iis, qui argentum in ærarium conferrent, ad quadriennium in ſingulos centenos nummos quaterni penderentur, latum eſt: duplex vectigal, quod *taxam* vocant, civitati impoſitum: ut duo itidem, quæ vocant *ſubſidia*, e continentis ditionibus exigerentur, decretum. Joanni Mauro claſſis imperatori deſignato, qui Cretæ ſummum armorum imperium gerebat, ut viginti triremes ex inſulæ accolis inſtrueret, viginti in id aureorum millibus tranſmiſſis, mandatum; ut prætoria triremis, qua vexillum illi deferebatur, Corcyram perduceretur (huc enim e Creta profecturus erat) juſſum. Verum biduo ante quam claſſis imperator creatus fuiſſet, Maurus obierat. Nam, tumultu inter Italos milites, & Græcos oborto, cum ipſe armatis ſtipatus ad illum ſedandum accurriſſet, lapide caput ictus, paulo poſt ex humanis exceſſerat; atque eo rixa, ac ſeditio proceſſerat, ut niſi Antonii Amulii Ducis virtute, qui inſignibus magiſtratus ornatus prodierat, auctoritate compreſſa eſſet, funeſtum exitum habitura videretur. Joannes Viturius eques in Cretenſe imperium ſuffectus, Cretam contendit: in eos, qui duces tumultus fuerant, ſevere animadvertit. Maris imperio Thomas Mocenicus majoribus comitiis præfectus eſt. In Illyrico, Aloyſio Baduario in patriam reverſo, Marchio Michaelius ſucceſſor datus eſt. Guidoni quoque Ubaldo, Urbini Duci, ſtipendium eſt auctum: centum cataphracti, totidem levioris armaturæ equites, decem militiæ præfecti, qui ære publi-

Vectigalia a Senatu impoſita.

Joannes Maurus, claſſis imperator, in Cretenſi tumultu occiditur.

Antonii Amulii, Cretæ ducis, virtute ſeditio compreſſa.

Joannes Viturius in Cretenſi imperio Mauro ſuffectus.

Thomas Mocenicus claſſis imperator.

Marchio Michaelius in imperio Illyrico Baduario ſuffectus.

Guidoni Ubaldo, Urbini Duci, ſtipendium auctum.

blico mererent, attributi; quatuor aureorum millia annui ſtipendii nomine decreta. Dum hæc Venetiis geruntur, cum de Neocaſtro a fœderatis occupato ad Suleimanum nuntii perveniſſent, adeo gravi indignatione permotus eſt, ut injuriæ impatiens in ultionem totus exardeſceret, maritimoque, ac terreſtri apparatu illud repetere ſtatueret. Quapropter ad Aſcrivii magiſtratum datæ a Senatu literæ, quibus ad tuendam urbem accendebatur; trecenti pedites in ſupplementum miſſi, commeatuſque importari juſſi. Eodem tempore cum hoſtes in Illyrico nonnihil moliri velle viderentur, ut rebus provinciæ proſpiceretur, Jaderam Joannes Hieronymus, ex divi Michaelis oppido, architectus miſſus eſt, ut munitiones quamprimum perficiendas, atque ut ea potiſſimum pars, quæ Divi Franciſci templo propinqua eſt, muniretur, curaret. 1539

Aſcrivium milite & cō. meatibus munitum.

Finis Libri Quinti.

EPITOME.

INduciae cum Turcis in tres menſes pactae, Laurentio Grito, altero Andreae Principis notho, praecipue annitente. Gallicus apud Turcas orator per ſimulationem amicitiae Venetorum res haud leviter turbavit. Chariadenus Neocaſtrum, quotquot praeſidio erant, ad unum caeſis, aut captis, de Hiſpanis cepit. Idem Joannis-Matthaei Bembi virtute deterritus intentatam vim ab Aſcrivio abſtinuit. Quamquam ſecus Imperator, Galliaeque Rex Senatui ſuaderent, pacem cum Suleimano X Virum mandato, traditis illi Nauplio & Epidauro, Aloyſius Baduarius Byzantii ſancivit. In Hungariam, Joanne Rege exſtincto, Suleimanus Regi puero opem laturus cum deſcendiſſet, Budam per dolum occupavit. Carolus V. magnis apparatibus ad Algerium oppugnandum profectus, tempeſtatis vi diſjecta claſſe, Hiſpaniam re infecta repetiit. Galliae Rex Caeſarem diverſis regionibus aggreſſus eſt. Maranum, maritimum in Forojulio oppidum, quod ſub Ferdinandi ditione erat, Paullus Strozzius aſtu furtim occupavit. De proditoribus, qui Galliae Regi ſecretiora Senatus, ac X. Virum decreta, quae per ipſum cum Turcis etiam fuerant communicata, aperuerant, Gallico oratore, in cujus aedes ſeſe receperant, tradere eos coacto, juſtiſſimum ſupplicium ſumptum eſt. Turcica claſſis Tholoni portu a Gallis excepta, iiſdem auctoribus, Niceam irrito ſucceſſu oppugnavit. Caeſar ex Hiſpania per Venetorum fines in Germaniam profectus, Menapiorum Principem feliciter domuit, & ſupplicem in gratiam recepit. Maranum, ſolutis Paullo Strozzio quinque ac triginta aureorum millibus, Veneti in fidem recepere. Tum denique cum maxime dubium arderet inter Caeſarem, & Gallos bellum, pax inter ipſos conciliata eſt. Turcae a Gallis dimiſſi, totam maritimam oram, qua tranſvecti, foediſſime deformarunt. Annuas inducias Turcae Caeſari conceſſere, quibus & Veneto caveri Ruſtenus voluit. Caeſar turcici belli metu liberatus, de componendis religionis diſſidiis ſedulo agitare coepit. Petrum Landum, Reipublicae Principem, vita defunctum Franciſcus Donatus excepit: Paullus Pontifex Farneſiis ſuis beneficiario jure Parmam & Placentiam tradidit. Caeſar ſuſceptum contra Germaniae Principes bellum quatuor menſium ſpatio mira felicitate confecit. Ad Cenetenſes, grave Marini Cardinalis Grimani imperium querentes, praetor Venetiis miſſus eſt. Grimano exſtincto, priora Epiſcoporum jura Michaeli Turriano, ut Pontifici gratificaretur, iterum Senatus conceſſit. Eduardus VI. in Anglia, Henricus II. in Gallia exſtinctis parentibus ſucceſſere. Saxonum Dux a Caeſare profligatus: Heſſiae Lantgravius in gratiam ab eodem receptus. Novae in Italia turbae ſimul ob praeſidium Senis a Carolo impoſitum, ſimul ob Petri-Aloyſii Farneſii caedem concitatae. Quinquennales induciae inter Carolum Imperatorem, Ferdinandum ejus fratrem, & Suleimanum Turcarum Regem pactae ſunt. Sabbas pirata a Laurentio Amulio captus & interfectus. Ejus caedes pacem inter Venetos ac Turcas pene interturbavit. Caeſar multa iis, qui a Catholica Eccleſia deſciverant, dum controverſiae omnes componerentur, interim conceſſit. Decreto Interim nomen eſt factum.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SEXTUS.

CUm adhuc Cæſaris auxilia in ambiguo, atque incerta eſſent, ut quinam illius animus foret, quas vires hoc anno in bellum collaturus eſſet, Senatus cognoſceret, Petro Mocenico oratori, ut hæc ſuo nomine perferret, mandavit. Jam hoſtes ad bellum terra marique gerendum inſtructos, ineunte vere magno impetu loca Reipublicæ aggreſſuros: nullis ſumptibus, nullis laboribus Senatum peperciſſe, ut quantum in ſe eſſet, illorum arma fortiter exciperet: petere, ut ea, quibus ex fœdere teneretur, liberaliter tribueret: graviſſimo, ac periculoſo bello implicitam Rempublicam auctoritati, viribus, ac fidei illius haud parum niti: ex Neapolitano quoque, ac Siculo regno frumenta aſportandi, quemadmodum fœdere cautum eſſet, facultatem concederet: Neocaſtrum ex conditionibus fœderis Reipublicæ tra- 1539

Senatus officia cum Carolo Cæſare pro bellicis apparatibus.

1539 tradi mandaret. Ad hæc Cæſar reſpondit : difficulter hoſtium ditiones vel temporis anguſtia, vel commeatuum inopia bello peti poſſe : quocirca omne ſtudium ad hoſtium propulſandos conatus adhibendum eſſe : at ſi eos invadendos Senatus cenſeret, ut præſens adeſſet, ſe enixurum : ſin autem in ſequentem annum expeditionem differri placuiſſet, libenter ab Italico itinere ſuperſeſſurum : quod vero ad frumenta, commeatuſque ſpectaret, iis retentis, quæ Neapolitanis, ac Siculis ad victum neceſſaria eſſent, reliqua præbiturum : demum Neocaſtrum ex fœdere redditurum : at æquum ſibi videri, ut præſidiariorum militum ſtipendia a fœderatorum ſingulis, juſtis portionibus, penderentur. Hoc Cæſaris reſponſo ex Petri Mocenici oratoris literis intellecto, mirum in modum Patres commoti fuere ; cum præclaris pollicitis, ac magnificis Cæſaris ſermonibus eo rem deductam cernerent, ut cum ingenti, tantoque tempore conquiſito apparatu, Carolus adverſus hoſtes iturus crederetur, nihil veris initio promptum, atque expeditum eſſet : minax Suleimanus terra, marique fureret : Reſpublica ad univerſam belli molem ſuſtinendam cogeretur. Inde omnia Venetis ſuſpecta reddebantur, pleriſque contracto cum Turcis bello haud exigua Cæſari commoda accedere affirmantibus, quod Rempublicam difficillimo cum potentiſſimo hoſte bello diſtineret, Venetorumque viribus, ac potentia ſibi accedentibus, tutior a Regis Galliarum ſemper ſuſpectis conſiliis redderetur.

Cæſaris ad Senatum reſponſum.

Venetorum inclinatio ad pacem cum Suleimano ineundam.

Hæc dum ſedulo Patres meditarentur, crebriſque conſultationibus de præſenti rerum ſtatu, de hoſtium potentia, de Reipublicæ ſociorumque viribus, & auxiliis diſceptarent, eo deducebantur, ut potius de pace ineunda, quam de bello inferendo cogitarent. Neque vero difficile, ut concordia æquis conditionibus iniretur, rebantur fore ; cum Suleimanus, ut a ſocietate Cæſaris Rempublicam abſtraheret, nihil prætermiſſurus videretur. Spem duo auxerant ; alterum, quod Franciſcus Barbadicus, Alexandrinarum triremium præfectus, Byzantio ſignificaverat, Venetis mercatoribus e cuſtodia eductis, mutuis datis vadibus, libere ultro citroque commeandi, & intermiſſa negotia repetendi facultatem conceſſam fuiſſe ; alterum, quod cum Jacobus Cornelius, Divi Marci procurator, Antonium Metho-

thonenſem ad Janusbejum ſciſcitatum miſiſſet, an Lauretanus, & Maurocenus trierarchi ad Obroatium capti viverent, ut de iis redimendis ageret, cum Venetias rediiſſet, ſibi ad conciliandam cum Suleimano Rempublicam Janusbejum ſuam operam detuliſſe, nuntiaverat: proinde, ſi legatus Byzantium mitteretur, omnia illi benevolentiæ teſtimonia præſtaturum. Hæc Decemviros permoverant, ut paulo poſt Principis obitum, Laurentium Gritum, illius ex non legitimis nuptiis filium, virum virtute, ac vivido ingenio præſtantem, Byzantium mitterent; qui veluti ad fratris defuncti bona redimenda profectus, mercatorem ſimulatus, de publicis negotiis ageret; ac primum ſi de paciſcendis induciis Byzantii tranſigeretur, quantum in ſe eſſet, rem ad exitum perduci ſtuderet; ſin minus, de pace inter Rempublicam & Suleimanum inſtauranda ageret, eamque veteribus conditionibus, utrinque quæ occupata fuerant, reſtitutis, confirmaret: ſi qua difficultas de Nadino, & Laurana Jadertini agri oppidis intercederet, quinquaginta aureorum millium ſolutione, aut annua quingentorum penſione, in Reipublicæ poteſtate retineret.

1539 *Janusbejus ſuam operã ad pacem ſanciendam Reipublicæ defert.*

Laurentius Gritus, Andreæ Ducis filius, Byzãtium mittitur.

Itineris Griti quamvis cauſæ tegerentur, tamen, ut de pace cum Suleimano ageret, Byzantium profectum, non obſcuro rumore ferebatur; quo adductus Didacus Mendozius, Cæſaris legatus, cum ſecretius Collegium adiiſſet, de pace cum hoſte ineunda, Cæſare amico, ac ſocio prætermiſſo, a Republica agi, conqueſtus, gravi oratione, ut animos Patrum ab ea averteret, uſus eſt; nunc barbarorum ingenia infida, turbida, paci inimica, atque adverſa ob oculos ponens; nunc pacem ejuſmodi eſſe, quæ neque ſumptibus, neque moleſtiis Rempublicam liberaret, cum, duabus potentiſſimis claſſibus, Turcarum una, Cæſaris altera perpetui, atque implacabilis illorum hoſtis, mare inſidentibus, eadem ſuſpicione, ac metu premi Reſpublica cogeretur: demum Imperatorem, ſummum inter Chriſtianos Principem, extollebat, qui egregio in rempublicam chriſtianam animo, magnis viribus, ac potentia fultus ad contundendam acerrimi hoſtis ſuperbiam, ac faſtum ea tempeſtate ſummo Dei immortalis beneficio datus videretur. Suſtinerent itaque parumper, neque immaturo conſilio pacem amplecterentur, dum, cunctis ad bellum verſis,

Didacus Mendozius Cæſaris legatus in Collegio de pacis agitatione conqueritur.

1539 magni undique terra, marique apparatus militum, & claſſium fiunt; dum eximia in armis præmia ſita ſunt; dum omnes altiſſima ſpe detinentur: quæ omnia objicere, ac negligere neque virtutis, neque prudentiæ Veneti Senatus eſſe. His in hanc ſententiam reſpondetur: Alacri animo Rempublicam in fœdus biennio jam elapſo deſcendiſſe; impetum vero hoſtium atque vehementiſſimos illorum conatus ſolam pertuliſſe. Quod Cæſaris auxilia minus expedita, ac prompta fuerint, id quamplurimis coortis difficultatibus tribuere, iiſdem in poſterum quoque aut differri, aut impediri poſſe. Ceterum eodem erga fœderatos animo eſſe: Galliarum Regem pro communibus induciis Byzantii laboraſſe, iis aſſentiri minime ſociorum rebus adverſum cenſere, unde illis haud parum emolumenti acceſſurum videretur, ut majori conatu, ac firmioribus viribus in hoſtes bellum inferri poſſet. Eadem Petrus Mocenicus legatus Cæſari ſignificavit.

Senatus reſponſum.

Dragutis excurſiones.

Interea Dragutes, qui Corinthiaco in ſinu ſubſtiterat, cum triginta partim roſtratis triremibus, partim biremibus egregie inſtructis egreſſus, cum ad Paxum inſulam appuliſſet, circumjecta maria excurrendo, infeſtum iter navigantibus reddebat, ac Divi Nicolai portu tectus, qui quatuor paſſuum millibus Corcyra diſtat, inde frequenter, expeditioribus navigiis præmiſſis, in eos, qui ad inſulam accederent, invectus, miſerrum in modum diripiebat. Dragutis inſolentiam Franciſcus Paſchalicus legatus minime ferendam arbitratus, duodecim e ſuis triremibus, ex Turcicis, quæ propius ſe intulerant, nonnullas adoritur. Hoſtes, impetu non expectato, fuga ſe verſus Ambracium ſinum proripuere; idque aſtu militari factum fuiſſe poſtea cognitum eſt. Nam cum noſtri intento remigio hoſtiles triremes perſequerentur, Dragutes cum reliquis Paxo exiens, in altum proceſſerat, ut vento ſecundo a lateribus in Paſchalici triremes impetum faceret. Id Paſchalicus conſpicatus, ut ſe periculo eximeret, ſublatis velis, hoſte inſequente, Corcyram perrexit: tres triremes cum ab hoſtibus elabi non poſſent, litoribus Meſſangii, duodecim a Corcyra paſſuum millibus, allapſæ, milite, ac remige incolumi, periere; inter quas, fracto malo,

Franciſcus Paſchalicus, claſſis præfectus, a Dragute in fugam verſus.

cum

cum reliquarum curſum tenere non poſſet, Antonii Canalis triremis in hoſtium poteſtatem venit. His ſucceſſibus elatus Dragutes in Cretam iter intendit, ac prope Cydonem militibus expoſitis, incendiis, ac direptionibus agros vaſtavit: verum Antonii Calbi Conſiliarii virtute, Epirotarum equitum, atque incolarum manu collecta, impetu in hoſtes facto, non ſine plurimorum cæde, ad triremes ſe recipere coacti fuere. 1539

Antonii Canalis triremis a Dragute capta.

Dragutes ad diripiendam Cretã profectus, ab Antonio Calbo rejectus eſt.

Laurentius Gritus VII. idus aprilis Byzantio revertitur, quæque a ſe acta eſſent, Patribus retulit; ſe Janusbejum conveniſſe, ab eo ad Ajacem Baſſam perductum: illum de iis, quæ a Venetis adverſus Suleimanum geſta fuerant, graviter expoſtulaſſe; cur a Senatu legatus non mitteretur, ſciſcitatum. Ad hæc Gritum, quæ acciderant, miniſtrorum imprudentia, Republica invita, contigiſſe: a legato mittendo ob fœdus, quod illi cum Chriſtianis Principibus intercederet, abſtinuiſſe: verumtamen ſi per inducias arma inhiberentur, legationem propediem venturam arbitrari. Verum Ajacis animum haud levis ſuſpicio invaſerat, ne induciarum beneficio ad Suleimano illudendum Reſpublica uteretur, ut tranſacta æſtate, ex Helleſponto Turcica claſſe non emiſſa, interea majoribus comparatis viribus, una cum ſociis bellum repeteret. Attamen variis hinc atque inde agitatis, in menſes tres induciæ pactæ fuere: a XVIII. kalend. aprilis uſque ad XVIII. kalend. julias: mox Petrus Zenus, Byzantium legatus, a Senatu deſignatus eſt. Laurentio Grito, ut de illius adventu Suleimanum certiorem redderet, præire juſſo, in mandatis datur, ut de communibus induciis ageret; eaque in re Rinconii, Galliarum Regis legati, opera uteretur: Reipublicæ legatos e carcere educendos, bona mercatoribus reſtituenda curaret. Statimque de induciis pactis, ac de legatione decreta Pontifex, & Cæſar certiores facti fuere. Pontifex, qui graviſſimis in rebus pertractandis longævam ætatem contriverat, Senatum ad inducias, reſque cum hoſte componendas hortabatur; cum nihil ad opem perturbatis rebus ferendam egregii expectaretur; minime cunctandum, nec tantæ rei, qua ſalus Reipublicæ periclitaretur, indormiendum eſſe: ut Cæſar induciis comprehenderetur, ſibi probari; ſui vero mentionem juſtis de cauſis fieri non poſſe. Cæſari quoque induciæ minime improbabantur; cum illius le-

Laurentius Gritus Byzãtio reverſus, quæ egerat Senatui exponit.

Inducia trium menſium inter Venetos & Turcas.

Petrus Zenus legatus Byzantium eligitur.

Laurentius Gritus denuo Byzantium mittitur, & Senatus mandata.

Senatus de induciis & legato mittendo Pontificem & Cæſarẽ certiores facit.

1539 legatus, ſi Gritus ea de cauſa iterum Byzantium contenderet, id Carolo pergratum futurum affirmaret, ut induciarum tempore argento, commeatu, atque reliquis ad expeditionem neceſſariis comparatis, majore nixu bellum gereretur: interea quo facilior ad perficiendas inducias aditus pateret, ut enixe cuncta ad bellum expediri juberet, Cæſarem Patres hortabantur.

Cæſar Cantelmius, Galliæ orator ad Suleimanum, Regis operâ Reipublicæ defert.

Per hos dies Cæſar Cantelmius e Galliis Venetias advenit, ſeque a Rege Byzantium mitti affirmavit, ut de communibus cum fœderatis induciis ineundis ageret, officiumque, & operam Regis, ſi ea uti vellet, Reipublicæ detulit. Eadem quoque Franciſcus Chriſtophoro Capellio legato ſignificaverat. Regi gratiæ actæ; Cantelmium de Petri Zeni legatione, Gritique itinere, ac mandatis edoctum Senatus rogavit, ut pro illis conficiendis una cum Grito laboraret. Interim quæ ad Petri Zeni legati profectionem neceſſaria erant, comparatis, duabus triremibus in Illyricum proficiſci, terreſtrique itinere quam maxima celeritate poſſet, Byzantium contendere juſſus eſt, datis literis de more Suleimano, ac purparatis in hanc ſententiam reddendis: *Diuturna tot annorum abrupta pace, bellum inter Suleimanum, ac Rempublicam exortum graviter, atque admodum ægre Senatum tuliſſe; niſi præpropera feſtinatione arma in Venetos illata eſſent, quæ acciderant, caſu, aut malignitate fortunæ, non culpa contigiſſe, decreta legatione intelligi potuiſſe.* Rinconio poſtea, & Cantelmio, Regis legatis adhibitis, ut communes induciæ, quam longiſſimo tempore fieri poſſet, ſancirentur, una cum Grito eniteretur. Zenus quammaximis poterat itineribus Byzantium contendens, xviij. kal. julias, in Mœſiam pervenit, atque oppidum, quod *Clauſtrum* Turcæ vocant, ingreſſus, a provinciæ præfecto (*Flambularum* dicunt) perhonorifice exceptus, proxima luce iter proſequutus, vix quindecim paſſuum millia proceſſerat, cum febre correptus, ac parte corporis debilitatus, licet adhuc alia decem millia confeciſſet, ingraveſcente morbo, nequicquam humana ope tentata, fato conceſſit. Petrus Franciſcius, a ſecretis, de Zeni obitu ad Senatum literas dedit, præfectique erga Rempublicam propenſiſſimam voluntatem ſignificavit, a quo ſibi injunctum diceret, ut Patres ad alium Zeni loco legatum ſuffi-

Senatus literæ a Zeno Byzantium allatæ.

Petri Zeni legati obitus.

cien-

ciendum hortaretur. Vigebat in barbaro homine elegans ingenium, atque vehementer in Venetos proclive, illorumque amicitiæ appetens, qui ut Andreæ Griti Principis animum ſibi conciliaret, portiunculam ſacratæ Crucis ligni, cui Servator noſter affixus fuerat, dono ſe miſiſſe dicebat: grati animi teſtem adamantem centum, ac viginti aureorum pretio a Grito accepiſſe; hiſque mutuis benevolentiæ argumentis amicitiam coalitam: idem ſe erga Petrum Landum, nuper Principem creatum, efficere ſtatuiſſe; quapropter brachium ſancti cujuſdam viri, cui a Chriſticolis, qui eas regiones incolerent, ſummi honores haberentur, Principi deferendum curaſſe, quo veluti certiſſimo pignore neceſſitudo confirmaretur, atque augeretur. Petri Franciſcii literis acceptis, ſtatim coacto Senatu, Thomas Contarenus, vir exacta ætate, atque egregia prudentia, Zeno legatus ſuffectus eſt. Ut intra quatuor dies Venetiis diſcederet, quæ mandata Zeno fuerant, exequeretur, imperatum eſt: & ne publicæ liberalitatis ſignificationes a Mœſiæ præfecto deſiderarentur, pro collatis in Zenum humanitatis, ac benevolentiæ officiis gratiis actis, eundem nobili gemma Senatus donavit.

1539 *Crucis Servatoris portiuncula a Mœſiæ præfecto Principi Grito dono miſſa.*

Thomas Contarenus loco Zeni legatus eligitur.

Gritus interim menſis maji initio Byzantium pervenerat, atque cum Rinconio, & Cantelmio Ajacem Baſſam adiit. Sed multis utrinque de communibus induciis diſceptatis, negotium irrito conatu ceſſit, quod Turcæ a concordia cum Cæſare ineunda abhorrerent, quamvis ad pacem cum Venetis firmandam inclinati viderentur. Itaque inducias cum Republica ante pactas uſque ad xij. kalend. octobris prorogavit, atque, ut legati e turri educti liberiori loco uterentur, impetravit. Neque interea quantum poterat officiis, atque admirabili quadam, quæ in ipſo erat, ingenii dexteritate, ut ſibi Baſſæ, atque aliorum purpuratorum animos conciliaret, quidquam omittebat, ut induciis fœderati omnes continerentur. Verum dum enixe, ut res ad exitum perduceretur, laboraret, tecta Rinconii, Regis legati, conſilia, atque occultas machinas intentius ſingula rimando animadvertit. Is enim, ut Rex ſequeſter, atque arbiter pacis inter Venetos, ac Turcas fieret, ex quo plurimum illi auctoritatis, ac dignitatis acceſſurum arbitraretur, ſecreto purpuratos hortabatur, ne ulla in re ſe demitterent,

Induciæ cū Venetis a Turcis prorogatæ, & legati Veneti e turri educti.

Rinconii, Galliæ Regis legati, occultæ in perniciem Venetorum cum Turcis officia.

aut

1539 aut Griti poſtulatis cederent; claſſem ad Neocaſtrum recuperandum mitterent; Aſcrivium, Nauplium, Corcyram a Republica peterent: ut quo majoribus difficultatibus negotium implicaretur, eo magis Reſpublica Regis opem imploraret, ac tandem ipſe controverſias cunctas dirimeret, ingentique beneficio ſibi Venetos devinctos a Cæſaris fœdere, atque amicitia revocaret. His a Grito cognitis, quamvis de communibus induciis deſperaret, atque quamplurima concordiæ cum Republica ſanciendæ objici impedimenta cerneret; nullis tamen difficultatibus perterritus, audentior factus, Baſſam ingentibus pollicitis aggreditur, ut niſi inducias cum fœderatis impetraret, ſaltem pacem cum Republica obtineret: tantumque ſuadendo, adhortando, pollicendo profecerat, ut illius animum flexiſſe videretur, niſi fructum, quem ex tot laboribus ſperaverat, immaturus Ajacis obitus intercepiſſet. His de rebus Gritus Senatum certiorem fecerat, ſimulque Patres admonuerat, ut claſſem omni bellico apparatu inſtructam in promptu haberent; oppida, ac loca munita, militum præſidiis auctis, diligentiori cuſtodia tuerentur; nulli rei, aut ſumptui parcerent; cuncta ad bellum expedirent; hanc hoſtes ad pacem alliciendi tutam viam eſſe.

Ajacis ſupremi Baſſæ obitus.

Interea vexillum Byzantii Chariadeno tributum fuerat. Is magno ſtudio tum remige, tum propugnatoribus claſſem, quæ centum ac quinquaginta navigiorum numero conſtabat, inſtruxerat, majorumque tormentorum ingentem vim invehi juſſerat, binis magnis onerariis navibus, quas *mahonas* vocabant, adjectis, tormentario apparatu, atque aliis in uſus belli refertis. Ulamanes Perſa terreſtribus copiis præfectus eſt, qui bellica virtute, pluribus editis militaribus facinoribus, inclaruerat. His viribus Turcas Neocaſtrum aggreſſuros crebris rumoribus ferebatur; neque deerant, qui dicerent, Nauplium, aut Aſcrivium petituros. Ambiguo igitur, atque incerto eorum, quæ Byzantii agerentur, exitu, atque Chariadeni ex Helleſponto cum claſſe egreſſu, Senatus permotus, acriori cura ad apparatus belli converſus, triremes veteres refici, novas ædificari mandavit; ut vigintiquinque accurate in urbe exornarentur, decrevit; in id navalium ſociorum ad quatuor millium delectum haberi juſſit; ea lege, ut ſtatis diebus triremes ingreſſi

Ulamanes Perſa copiis terreſtribus a Suleimane perficitur.

Venetorum bellici apparatus.

re-

remigio aſſueſcerent, atque inter ſe contentioſa æmulatione de curſus velocitate certarent, variis ad alliciendos animos, vireſque acuendas propoſitis præmiis. Actum deinde in Senatu, quo loco, Turcis ad Neocaſtrum expugnandum accedentibus, claſſis detineretur. Diverſis ſententiis ea de re diſceptabatur; cum nonnulli, ut intra Adriaticum ſinum ſe reciperet; alii, ut extra moraretur, cenſerent: prioris ſententiæ auctor erat Vincentius Capellius, qui nuper ſumma præfectura claſſis ſe abdicaverat, ac in numero majorum præconſultorum tunc erat: huic ſuffragabantur Marcus Foſcarus collega, & Joannes Delphinus continentis Sapiens. Foſcarum in hanc ſententiam loquutum fuiſſe accepimus. 1539

Oratio Marci Foſcari.

Cum nihil ſit in rebus humanis, ut ego exiſtimo, Patres optimi, ac præſertim in iis, quæ ad Rempublicam pertinent, recta conſiliorum ratione utilius, aut præſtantius; tum in bellis gerendis, quamvis milite, machinis, tormentario apparatu opus ſit: in conſiliis tamen capiendis egregia virtus uſu rerum confirmata in primis requiritur. In ceteris, quæ errata ſunt, corrigi ſapientia poſſunt; in bello commiſſus ſemel error nulla vi, aut ingenio emendatur: cum in aciem deſcenſum eſt, aut navali prælio pugnatum, victis nullus pœnitendi locus relinquitur; fruſtra tempus, ſitum, ordines conqueruntur. Ne id ipſum in re graviſſima nobis contingat, ſummo ſtudio providendum eſt. Permultum enim intereſt, Chariadeno Neocaſtrum oppugnante, quo loco claſſem conſiſtere velitis. Ac ſane ſingula recenſenti, quæ in conſilium adhiberi ſolent, ea mirum in modum ſuadere mihi videntur, ut intra Adriaticum ſinum contineatur, ſive ratione, ſive magiſtra rerum humanarum experientia, ſive auctoritate decernendum ſit. Nam primum illud quæro, hoſtiſne, an amicus Reipublicæ Chariadenus accedat. Si hoſtis: extra ſinum claſſe inventa, quis hominis ingenium perſpiciens, non ſummopere ambigat, ne ad prælium committendum veſtros vel invitos duces pertrahat? neque vero eo nunc triremium numero claſſis conſtat, ut æquo marte cum Turca poſſit confligere. At pugnam imperator detrectabit. Non ſemper id in ejus poteſtate eſt, plerumque vel invitus in aleam deſcendere cogitur. Fugane incolumitati conſulendum erit? An ide Reipublicæ dignitate fore cenſemus, ut quæ rei navalis

1539 *lis disciplina, egregiisque rebus gestis nunquam non floruit, illius nomen, tanquam veteri virtute obsolescente, maritima apud cunctos existimatione exuatur? At quo se recipiet? in occidentemne vela dabit? scilicet, ut Auriæ sociatus, spes, quæ Byzantii de pace oblata est, intempestive præcidatur, ac omnino pereat? An in altum provectus hostes eludet? at mare triremibus infidum, nulla ibi annona, nulli commeatus. In orientemne igitur iter arripiet? Nulla, nisi in Creta, tuta statio; iter longinquum, annonæ difficultas, ut nisi summa incolarum omnium desperatione ex ea provincia peti possit. Quæ cum ita sint, quis non potius classem in Adriatico esse malit; ubi & commeatus affatim copia suppetet, & nullus lacessentis hostis impetus erit pertimescendus? Sin vero, quod alterum caput est, amicus Chariadenus advenit; eo magis classem ibidem continendam arbitror, ne in Turcarum animis suspicione orta, a vobis cum Cæsare consociatis viribus, intra hujus sinus fauces fore, ut intercludantur, juribus induciarum neglectis, hostilia in nos arma convertant; cum præsertim ex classium propinquitate quotidie quamplurima suboriri queant, quibus vel inviti in novas belli causas provocemur. An vero Auriæ artes ignotæ sunt, quibus serere inter vos, ac Suleimanum dissensionum semina conatus, ut ad apertum bellum eliceret; mox cum obnixe a vobis, atque a Pontifice, ut se imperatori vestro adjungeret, flagitaretur, nullis suasionibus, nullis precibus inflecti potuit, quin Genuam contenderet? Quis ambigat, non eadem mente futurum, non eadem consilia adhibiturum, ut vos Turcis suspectos reddendo, concordiæ rationibus abruptis, Cæsari ita devinciat, ut ab illius consiliis nunquam divelli liceat? Quid? quod ex nutu ejusdem, penes quem omnium fœderatarum copiarum imperium est, vester imperator pendere cogetur, cum ita conditionibus fœderis cautum sit? Instabit, urgebit, ex fœderis lege præcipiet. Quid tum vester imperator? Vires consociabit? Tunc ex Auriæ auctoritate, non vestro arbitratu, classe utemini: ad Neocastrum defendendum, quod nobis per summam injuriam Hispani occupavere, ire oportebit: in nobis, neque pax, neque bellum situm erit. At si adjungere se Auriæ nostri abnuent, nonne hoc facto odium, atque arma Cæsaris in Rempublicam incitabit? ancipiti periculo*

culo cum terreſtre, tum maritimum imperium objiciemus? Niſi vero his permovemini, inſpicite quæſo, quæ biennio proxime elapſo facta ſunt, dum extra Adriaticum ſinum veſtro decreto claſſis imperatorem commorari juſſiſtis, unde tot vobis invitis infauſta contigere. A potentiſſimo Rege bellum illatum; a Salentinis in vos arma converſa; Corcyra petita; gentes in ſervitutem abductæ: inde tot, in quibus verſamur, difficultates profluxere. Non ſemper integrum eſt hoſtium occurſum vitare; non imperat mari imperator; non obtemperant maria nautis: ventis, procellis, ac tempeſtatibus patent, quibus nonnunquam obſecundandum; nonnunquam vel invitis parendum eſt. Peſareum exemplo eſſe poteſt, qui cum in orientem iter flexiſſet, atra procella, gravique tempeſtate, dum in altum vela daret, correptus, in claſſem Turcicam præter ſuam voluntatem impulſus eſt. Contra vero quinquennio ante, ingentibus Turcarum copiis Helleſponto egreſſis, huic eidem Vincentio Capellio imperatori denunciatum eſt, ab Adriatico mari ne recederet: pax ſarta, tectaque ſervata eſt. Quid hoc adduci in rem noſtram vel certius, vel evidentius poteſt? Ex humanarum rerum uſu prudentia comparatur, ut quæ præclarum exitum habuerint, ea imitanda, quæ infortunatos eventus ſortita fuere, vitanda ſint: quo fit, ut inclitus Reipublicæ noſtræ Princeps, qui ſemper in maximis, atque arduis rebus verſatus, prope divino ingenio, atque acerrimo judicio vigeat, ita decernendum exiſtimet; idem Vincentius quoque Capellius, qui eximia cum laude claſſis imperio functus eſt, ſentiat, cujus virtutem, præclaraque pro patria geſta veſtris decretis, ac ſententiis ſæpius extuliſtis. An horum præſtantiſſimorum civium, qui difficillimis temporibus Rempublicam geſſere, conſilia parvi facimus? An quempiam rectius a nobis, quam eos conſuli poſſe arbitramur, qui in acie cum hoſte conflixere, qui illius vires, conatuſque re ipſa experti, non adumbratam, ſed certa experientia ſubnixam prudentiam ſibi compararunt? cui ſive innitimur, ſive ex præteritarum rerum memoria ad recta conſilia ineunda exempla petimus; ſive demum vera ratione, quæ raro fallere conſuevit, ducimur. Hoc rerum ſtatu, qui nobis ſeſe offert, dum Chariadenus Neocaſtri expugnationem molitur, ejuſmodi 1539

ſen-

1539 *ſententiæ ſum, ut claſſem Adriatico ſinu continendam e Republica exiſtimem.*

Hæc Foſcaro perorante, Franciſcus Donatus eques, divi Marci procurator, in majorum præconſultorum numero Foſcari collega, qui extra Adriaticum ſinum in mari Ionio detinendam claſſem cenſebat, hunc in modum dixiſſe fertur.

Oratio Franciſci Donati.

Etſi optandum ſummopere eſſet, ſapientiſſimi Senatores, ut qua per tot annos Reſpublica pace uſa eſt, ea nunc quoque frueretur, neque hinc acerrimi, ac potentiſſimi hoſtis terra, marique viribus, inde ſociorum perplexis, ac tectis conſiliis diſtineretur; attamen cum humanarum rerum caſus minime in noſtra facultate ſint, malignitatem fortunæ, atque improſperos rerum eventus conſtantia, ac prudentia corrigere, & moderari debemus. Ea vero in primis hoc difficillimo tempore adhibenda ſunt, ne timore de gradu dejiciamur, aut dum laboranti hujus imperii parti opem ferimus, turpi oblivione univerſam illius molem deſeramus. Id ne vobis contingat, haud parum vereor, ſi maritimas vires, quibus hactenus ditiones veſtras tutando, terrorem ſæpius hoſtibus intuliſtis, intra hunc ſinum importuno, atque immaturo conſilio conjicietis, quo loco neque pro rerum opportunitate conſilia capere, neque tot regionibus, urbibus, populis, præclaris, ac nobiliſſimis inſulis ſuccurrere licebit. Dum pax cum Suleimano nobis erat, ne fortuito aliquo eventu interturbaretur, e Republica fortaſſe erat, claſſem a Turcarum conſpectu abreptam, in has anguſtias compellere. Verum hac tempeſtate dum cuncta armis circumſonant; dum nullus eſt in imperio veſtro locus, quo hoſtilis terror non pervaſerit; dum in paucos menſes induciis pactis, barbarorum fides ſuſpecta ac parum tuta nobis eſſe debet, claſſem in Adriaticum ſinum cogere, an non id eſt, quas in Ionio, Aegæo, & Cilico mari regiones poſſidetis, deſertas, hoſtium libidini, crudelitati, avaritiæ diripiendas, atque vaſtandas relinquere? Quid tum Cretenſes, quid Cyprios, quid tum Nauplium, Epidaurum, Peloponneſi urbes, quid Epiri, atque Illyrici incolas dicturos arbitramini? Dum ſubſidiorum ſpes ſibi interceptas, minantes, ac furentes Turcas inſpexerint, verendum profecto eſt, licet

ſum-

ſumma ſemper fide, ac ſtudio Venetum nomen coluerint, ne 1539
hoſtium propinquitate, auxiliorum longinquitate adducti, ac prope deſperatione adacti, præcipites ruant: quo quid acerbius, quid durius, quid omni calamitatum genere cumulatius contingeret? At ſi opinione, ac fama non minus, quam viribus bella adminiſtrari ſolent, eaque ad res bene gerendas præclarum iter munit, quid hoc tempore vel ad terrorem noſtris incutiendum, vel ad hoſtium inſoleſcentes ſpiritus efferendos fieri importunius poteſt, quam claſſem in has fauces ſubducere, tanquam conſpectum hoſtium ſuſtinere nequiverit, ſed fuga ſe eripere coacta fuerit? Ex quo audentior effectus hoſtis, quæ non in nos meditabitur? quæ non ſibi in noſtrum exitium pollicebitur? Atque utinam illectus, ac prope a nobis evocatus, perpetuo Veneti nominis dedecore in ſinum iſtum devectus, ubique crudelitatis, atque avaritiæ veſtigiis relictis, ferox, ac prædabundus non excurrat. Sed eſto tot ditionum, & gentium, quæ veſtro imperio continentur, vos minime pietas tangat; ne in barbarorum poteſtatem concedant, nulla pericula permoveant: non iſte fugientis veſtræ claſſis aſpectus deterreat? Mari hoc excipiatur: quo loco conſiſtet? intra quas ſtationes, aut portus ſe continebit? An ad Corcyram nigram? at deferveſcente maris æſtu, nudato ſolo immobilis adhærebit. Ad Sicumne? Sed hoſtium finibus circumſeptum, immanibus tormentorum ictibus patet. Ad Jaderamne? at anguſta ad tot triremes excipiendas, ſtatio parum commoda cenſetur. Quid igitur reliquum, niſi ut hæc illi ad certum effugium æſtuaria pateant? Ita, dum toto mari hinc Turcica, illinc Cæſareana claſſis percurrunt, in intimo hoc, ac pene abdito receſſu, quidquid maritimarum virium immenſo labore, ac ſumptu congeſſiſtis, inutili otio torpere, propugnatorum corporis vires, atque animi aciem habeſcere patiemur? Neque vero minus de annona nobis cogitandum erit, cum Chariadeno Neocaſtrum oppugnanti, atque oræ Adriatici maris quamplurimis navigiis inſidenti facile admodum futurum ſit, commeatus vel ex oriente, vel ex Siciliæ regno, & Iapygia intercipere. Atque ut ſecura navigatio a Turcis relinqueretur; quæ ex Apulia, & Sicilia frumenta convehi poſſunt, ea cum in Cæſareanorum poteſtate ſint, aut cum fame conflictari,

1539 *aut conjungere classes necesse erit, quorum illud miserrimum est; hoc vero, ut Foscarus quoque fatetur, concordiæ adversum. At saltem ex hac Auriæ conjunctione egregia nobis occasio daretur, qua præterita damna corrigere, & præreptum nuper navalis disciplinæ decus præclaro aliquo facinore recuperare possemus. Sed quid ab homine nostris rebus infesto, cujus fidem jam sæpius experti sumus, qui præclaram nobis obtundendi hostis opportunitatem invidit, expectandum est? His incommodis vos occurrere posse arbitror, si extra Adriaticum sinum classem commorari jusseritis. At inquiunt, verendum esse, ne hostis propinquus acie dimicare velit. Sed quis sibi persuadeat, Chariadenum, maritimarum rerum scientissimum, Neocastrum oppugnantem, divisis viribus, partem in Rhizonico sinu detenturum, partem ad nostros insequendos missurum? Ut scilicet ad consociandas cum Auria vires impellat; atque impar ad certamen ineundum cogatur? Cum e contra integra committendi prælii facultas penes vestrum imperatorem erit, qui tutos receptus ad Zacynthum, Cephaleniam, atque in Cretam habebit; inde usque in Cyprum libero tractu maris emensо, navigandi facultas erit, prædas agere, navigia intercipere, commeatus comparare, hostes variis detrimentis afficere. Id vero si initio belli factum esset, non tam propius in ditiones nostras hostis se intulisset; non Aegæi insulæ direptionibus, cædibus vastatæ; non ingens incolarum numerus in servitutem abreptus; non Peloponnesi urbes petitæ, atque oppugnatæ forent. Sed adjiciunt, infausto consilio, ut classis Corcyræ detineretur, superioribus annis decretum esse: ut intra sinum se reciperet, optima ratione prospero eventu paucis ante annis jussum fuisse. Sed non satis animadvertunt, aliis temporibus aliis consiliis opus esse: adeo enim vicissitudini, ac varietati humanæ res subjiciuntur, ut quæ nonnunquam prospero, ac felici eventu salutem, eadem, mutata rerum conditione, improspero exitu perniciem, atque exitium attulerint. Tunc amicus Suleimanus nobis erat; hostem modo experimur: cunctæ ditiones vestræ pacatæ erant; nunc ubique armorum tumultus sævit: ut causæ belli præciderentur, tum cavendum erat; nunc urbes, ac provinciæ in vos conversæ vestrum auxilium, atque opem implorant. Quocirca eo tempore classem in Adriatico sinu continere de-*

cebat,

cebat, dum ad Aulonem cum exercitu Suleimano caſtrametante, maritimis copiis Salentini petebantur : ea namque forſitan non contigiſſent, ex quibus importune grave, ac periculoſum bellum illatum eſt. Hoc tempore, hoc rerum ſtatu, non intra anguſtias Adriatici maris retinenda claſſis : prodeundum eſt, atque eo loco conſiſtendum, quo & iis, qui veſtro parent imperio, ſubſidia inferre poſſitis, neque navalis diſciplinæ decus hoſtium contemptui objiciatis. Hæc tuta ad res veſtras, ad imperium, ad dignitatem conſervandam via : hæc ad populos in fide retinendos ratio : hoc demum pericula propelli poſſunt, quibus niſi maturo conſilio proſpiciatur, fruſtra prudentia requiritur : vires deficiunt, atque eæ calamitates, quæ initio vitari, & averti haud ægre poterant, inevitabili lege ſubeundæ ſunt. His ego adductus, quæ non auctoritate, qua ſæpius errare, labi, ac decipi poſſumus, ſed certa, ut arbitror, ratione nituntur : ſummo claſſis præfecto injungendum cenſeo, ut Corcyræ moretur, neque ſe intra Adriaticum ſinum recipiat. 1539

Senatus decretum de claſſe extra Adriaticũ retinenda.

Cum Donatus peroraſſet, frequens Senatus in eam ſententiam ivit, ut extra ſinum claſſis detineretur : in id Alexandro Contareno, legatorum alteri, datis literis, quibus, niſi ab hoſte laceſſitus, ditiones, atque oppida illorum aggredi prohibebatur. Claſſis quoque imperatoris auctoritas Senatuſconſulto illi demandata eſt. Franciſcus Paſchalicus, alter legatus, hoſte in Adriaticum ſeſe inferente, cum quindecim triremibus penitius ad oras maritimas conſervandas ſe referre juſſus ; quadringenti pedites in ſupplementum miſſi. Eodem tempore, ne quid, quod ad bellum gerendum ſpectaret, prætermitteretur, ut pecuniam, qua ad pontificias triremes inſtruendas opus erat, Venetias mitteret, Patres a Pontifice flagitabant, qui, Republica ſeorſim de concordia cum Turcis inita agente, nihil ſe largiri poſſe ajebat, tum quod Supero, atque Infero mari haud exigui pro ſuis ditionibus tuendis ſumptus eſſent faciendi, tum etiam, ne, pontificiis triremibus Venetæ claſſi accedentibus, quæ Byzantii agitabantur de pace negotia, interturbarentur. Nam cum vires hoſtium perſpiceret, reſque fœderatorum prolabi in dies animadverteret, Reipublicæ ſatius eſſe ducebat, ut, concordiæ ratione aliqua cum hoſte inita, ſe inſtanti periculo eximeret, quam ut ſenſim debilitata gravi aliquo incommodo, & ca-

Mandata Senatus ad Alexãdrum Contarenũ, claſſis legatum.

Franciſco Paſchalico Adriatici cuſtodia demandata.

Paulus Pontifex Venetos ad pacẽ ineundam hortatur.

1539 lamitate afficeretur. Senatus prudentiſſimi ſenis conſilia, propenſumque in Rempublicam animum magni faciens, omnia cum eo conſilia communicabat, atque ut egregiam in illum voluntatem patefaceret, Marco Grimano, legato, ejus nomine tres triremes petenti, quibus ad maritimæ oræ præſidium uteretur, liberaliter conceſſit. Neque vero ullum officii genus, ut ad Neocaſtrum ex fœdere Venetis Cæſareani traderent, prætermiſerat; cum tandem Auria Cæſaris juſſu iis conditionibus Reipublicæ conceſſurum diceret, ut quindecim aureorum millia in ſtipendia propugnatorum tribuerentur, impenſæ pro illius defenſione ex Pontificis præſcripto Cæſari penderentur. Ea de re a Joanne Baſadonna, legato, doctore, atque equite, qui Marco Antonio Contareno ſucceſſerat, cum Pontifice actum, tandemque ad hujuſcemodi conditiones deventum eſt, ut, Neocaſtro recepto, illico undecim aureorum millia numerarentur ad decem peditum millia conſcribenda; de reliquis controverſiis Pontifex decerneret. Verum cum, re maturius perpenſa, Chariadenum propediem Neocaſtrum aggreſsurum nuntii perferrent, minime e Republica Patribus viſum eſt, quæ ſæpius ex fœdere petita, a Cæſareanis vel pernegata, vel dilata fuerant, importuno tempore recipere, quo & pax penitus abjiceretur, & graviori belli onere Reſpublica premeretur.

Marco Grimano, Pontificis legato, triremes tres conceditur.

Veneti Neocaſtri deditionem ab Hiſpanis oblatam reſpiciunt.

Hæc dum agerentur, auguſti menſis initio Chariadenus cum claſſe nonaginta triremium, roſtratorum navigiorum triginta, quæ Dragutes ductabat, in Rhizonicum ſinum pervenit; atque eodem tempore Ulamanes præfectus cum triginta equitum, ac peditum millibus propinquos colles occupavit. Chariadenus ſinum nactus, quo ab oppidi ictibus ſe protegeret, triduum in exponendis tormentis, erigendiſque munitionibus abſumpſit, quæ nocte tantum erigi, ac perfici poterant, cum in illos, qui operi incumberent, continenter ab Hiſpanis machinarum omnis generis globi excuterentur, ut ſupra mille ex hoſtibus convulnerati, atque interfecti ſint. Operibus perfectis, ingenti cum majorum, tum minorum tormentorum vi expoſita, oppugnationem inſtituit. A ſeptentrione Ulamanes; ipſe ab oriente; a mari Salecus, admotis triremium proris, mœnia quatere cœpere; idque acriter adeo, & abſque ulla intermiſſione fiebat, ut oppidi, quod loco edito ſitum eſt, mœnia ingenti ruina concideren-

Ulamanes & Chariadenus ad Neocaſtri oppugnationem.

Sar-

Sarmentus vero, Hiſpanorum præfectus, ægre murorum hiantium loca reſarcire conatus, parum proficiebat, quod ſaxeus natura locus, glebas, ac ceſpites ad munimenta, quibus ſe, ſuoſque milites tueretur, conſtruenda non ſubminiſtraret. Inde ingentibus globorum ponderibus domus, atque ædificia depreſſa proſternebantur; neque tutus, quo milites conſiſterent, locus erat, compluribus a tormentis diſcerptis. Hoſtes, cum Hiſpanorum vires haudquaquam ad illorum impetus excipiendos pares experirentur, propius mœnia ſubeuntes, peramplo propugnaculo ſunt potiti, in eoque vexillum erexere. Verum, illius fundamentis ſuffoſſis, agi cuniculum Sarmentus juſſerat, eo conſilio, ut cum hoſtes irrumpere in oppidum niterentur, atque acrius impetum facerent, ignibus admotis, tormentarioque pulvere incenſo, repente concuſſa, disjectaque munitio inopinantes opprimeret. Verum conſilium improſpero eventu ceſſit; nam cum ſegnius, ac lente admodum flamma conciperetur, nullo fere Turcarum damno, cum ſe periculo eximendi mora facultatem daret, propugnaculi ruinæ ingenti ſtrepitu, ac terrore introrſum decidentes multos ignibus correptos, alios ruinis obrutos abſumpſere; atque eodem tempore Ulamanes, qui ſuperiori loco expugnationem moliebatur, murorum parte proſtrata, ad irrumpendum in oppidum ſe compararet. Quibus rerum difficultatibus cum aſſiduis laboribus, ac vigiliis debilitatos, ac prope confectos milites cerneret Sarmentus, ſauciatos, atque ad pugnam conſerendam minus idoneos in arcem confugere juſſit, quo octingenti milites cum Aloyſio Ario, & Macinio Mongaja, aliiſque præfectis ſe recepere. Sarmentus nullis periculis exterritus, cum generoſo animo clariſſimum obitum turpi ſalutis ſpei anteferendum duceret, ſelectos milites, ſupremos bellicæ virtutis conatus edituros, medio in oppidi foro cogi, & conglobari præcepit. Cruentiſſimum ſtatim, hoſte irruente, certamen editur; pugnatur initio utrinque acriter, augente Hiſpanorum animos deſperatione, qui ardore prælii incenſi, licet importunus imber ſclopettariorum ignitos funiculos extinxiſſet, haſtis, gladiis, contis intrepide rem agebant. Sed cum Turcæ numero ſuperiores eſſent, ac ſumma contentione irruerent, pugnam- 1539

Hiſpani cæſi ſauciis in arcem Neocaſtri ſe recipiunt.

Joannis Sarmenti, præſidii Neocaſtri præfecti, præclarum facinus.

1539 que conſerererent, Hiſpani ad unum omnes cæſi fuere, inter quos Sarmentus ipſe, dum ſtrenui ducis, ac militis opera fungitur, tribus ſagittis confixus occubuit. Hoc ſucceſſu Arius præfectus, quique in arcem confugerant, perculſi, & perterrefacti, cum impares ſe ad obſiſtendum victori hoſti animadverterent, vitam, & libertatem pacti, ſe Aheneobarbo dedidere. Barbarus ſtatim miſerrima ſervitute ad triremium tranſtra omnes adegit, fractæ fidei prætexens, illos a prætorianis militibus, quorum præda eſſent, ſe coemiſſe. Hunc exitum Neocaſtri expugnatio habuit, atque ex quatuor Hiſpanorum millibus, qui in oppido præſidio erant, nemo non irati Numinis meritam ultionem perſenſit, ſingulis morte, aut captivitate facinorum pœnas luentibus, quibus per multos annos in Italia dimicando, innoxios populos afflixerant, Romanamque urbem impie, ac fœde diripuerant.

Turcæ, præſidio deleto, Neocaſtrum capiunt, & arcem deditione recipiunt.

Rhiſanum a Chariadeno occupatum.

Neocaſtro occupato, haud difficile Chariadeno fuit Rhiſano potiri: nam eo promotis copiis, cum neque munitionibus, neque militum præſidio hoſtium impetum ſuſtinere poſſet, Aloyſius Zannius oppidum Turcis tradidit. Exinde annuentis victoriæ curſu intumeſcens barbarus, Aſcrivio inhiare cœpit; atque ad Joannem Matthæum Bembum, Prætorem, literas dedit, quibus ad ſibi dedendam urbem minaciter, ac ſuperbe ſolicitabatur. Erat Bembus prælto animo præditus, egregiaque virtute, ac ſingulari conſtantia imperterritus. Is Chariadeno barbaricæ petulantiæ impatiens in hunc modum reſpondit: *Rempublicam Byzantium oratorem pro inſtauranda cum Suleimano pace, induciis pactis, miſiſſe: videret, ne temere jure gentium violato, eodem tempore & Galliarum Regem, qui ea de cauſa nuntium Byzantium proficiſci juſſerat, Venetamque Rempublicam offendens, ſuum Regem nefario piaculo obſtringeret: ſed cum nullum in Aſcrivio jus Suleimano eſſet, ſi tanta cupido occupandæ urbis inceſſiſſet, vim experiretur, in certamen deſcenderet: daturum operam, ut per ſummum ſcelus illatam injuriam fortiter ulciſceretur.* Interim Bembus, quæ ad urbem firmandam neceſſaria erant, ſedulo curare; civium, ac propugnatorum animos confirmare; tormenta diſponere; totumque ſe ad excipiendum hoſtis impetum com-

Chariadenus a Joãne Matthæo Bẽbo Aſcrivii deditionem petit.

Joannis Matthæi Bembi ad Chariadenũ reſponſum.

Turcicæ triremes ab Aſcrivienſibus male habitæ.

pa-

parare. Hoſtes propius Aſcrivium accedentes catenas ad tranſitum impediendum de more objectas cum nonnullis triremibus temere prætervecti, diſploſis noſtrorum tormentis, magno detrimento accepto, ſe referre coacti ſunt. Inde cum reliqua claſſe Chariadenus ſupervenit, atque haud procul ab urbe milites expoſuit; quorum pars per acclivia collis ſcandens, cum prope mœnia acceſſiſſet, ex arce, quæ prærupto, atque edito loco ſita eſt, minutorum tormentorum diſploſione facta, non ſine multorum cæde, adeo fracti, ac perturbati ſunt, ut, diſſipatis ordinibus, disjecti in triremes ſe fuga proriperent. Altera, quam ipſe Chariadenus ductabat, ad eam oppidi regionem, ubi templum, ac cœnobium divi Franciſci ſitum eſt, progreditur. Ea re cognita, Bembus Epirotas equites cum aliquot levis armaturæ ſclopettariis equitibus emiſit, a quibus hoſtium complures interfecti, ſauciati, & convulnerati ſunt; reliqui in fugam conjecti, collium editioribus occupatis jugis, quo eques ardua, & confragroſa via inſequi non poterat, ſe periculo ſubduxere. Sed Ahenobarbus ſitum oppidi, munitioneſque. contemplatus, tormentorum vim, impavidum præfecti animum, propugnatorum virtutem, ac conſtantiam animadvertens, ſpe potiundæ urbis dejectus, oppugnationem relinquere ſtatuit; & præfecto reſcripſit, ſe nuntii adventum, quem Byzantium miſerat, præſtolari, ut quænam de illius urbis obſidione Suleimani ſententia eſſet, certior fieret; petiitque, ut e ſuis quempiam colloquii gratia ad ſe mitteret. Hieronymo Cauco trierarcho id munus Bembus attribuit, quem humaniter Chariadenus excipiens, benevolo ſe, atque amico in Rempublicam animo eſſe pluribus ſuadere conatus eſt; ſeque nihil adverſus inducias, niſi aliter Rex juberet, facturum: itaque XV. kalend. ſeptembris, militibus, ac tormentis intra triremes ſubductis, inhibito remigio, Neocaſtrum reverſus eſt; atque eo præſidio militum firmato, quinque Sangiachis munitioni præfectis, e Rhizonico ſinu diſceſſit. Inde ad Apuliæ loca vaſtanda profecturum conſtanti rumore increbreſcebat, cum Neocaſtro recepto, univerſam Iapigiæ oram excurrere a Suleimano juſſus eſſet. Verum poſt ea, quæ Aſcrivii ſequuta fuerant, Aulonem profectus, VI. kal. ſeptembris per Corcyræum fretum iter tenuit. Magi- 1539

Chariadenus Aſcrivii oppugnationem deſerit.

Hieronymus Caucus a Bembo ad colloquium cum Chariadeno miſſus.

1539 ſtratus juſſu ex arcibus complurium tormentorum bombis conſalutatus ; tres Corcyræi homines ad eum cum muneribus miſſi ſunt ; quos benigne alloquutus , magiſtratuique gratiis actis (ea enim eſt Turcarum natura , ut cum hoſtibus etiam mira diſſimulatione utantur) addidit , ſe illati belli cauſam adverſus Venetos fuiſſe ; pacis quoque conciliatorem , ac ſequeſtrem futurum .

Venetorum copiæ Senatus juſſu imminutæ .

Ejus diſceſſu Jadertinum præſidium , quod tribus millibus conſtabat , ad octingentos redactum eſt . Sici quoque , & Tragurii copiæ imminutæ ; ut ſex triremes dimitterentur , juſſum ; in iis binæ , quæ Cypri inſulæ cuſtodiæ præerant . Contareno , claſſis legato mandatum , ut , novem ac decem Cretenſibus triremibus facultate in Cretam redeundi permiſſa , miſſionem remigibus , navalibuſque ſociis concederet . Interea cum Laurentius Gritus Byzantii nihil prætermitteret , ut quæ in mandatis a Senatu habuerat , perficeret , peſtilentiæ lue correptus , nonis auguſti interiit . Thomas autem Contarenus idibus Byzantium pervenit : decem ab urbe paſſuum millibus Regis nuntios , quos *Chiauſſos* Turcæ vocant , obvios habuit ; in peramplis ædibus hortorum amœnitate , ac ſeptorum numero inſignibus hoſpitio exceptus eſt , variiſque muneribus , veluti ſi pax intercederet , donatus . Statimque Janusbejus illum inviſit , atque de iis , quæ a belli initio uſque ad eam diem evenerant , copioſe colloquutus , inter cetera conqueſtus eſt , quod per interceptas literas de Suleimani claſſe in Apulia concremanda , atque de Sophi Perſarum Regis armis in illum concitandis , actum cognoviſſent . Ad ea Contarenus , uti decebat , reſpondit ; quæque in Apulia acciderant , fortuito errore noctis , ac maritima tempeſtate , quæ Venetam claſſem in ea litora impulerat , contigiſſe affirmavit . Quæ acta cum Perſarum Rege fuerant , non odio in Suleimanum , ſed tuendæ Reipublicæ cauſa jure gentium facta eſſe . His cum Janusbejo peractis , Contarenus Luphtibejum , ſupremum Baſſam , ac Mehemetem adiit . Hi , donec de Neocaſtri eventu certiores fierent , mora tempus trahere ; nuntiis de illius expugnatione acceptis , proſpero exitu elati , negotium urgere , atque acrius inſtare . Itaque Contarenus in aula , in qua purpuratorum concilium ſtatis diebus cogi ſolet ,

Laurentii Griti obitus .

Thomas Contarenus a Turcis Byzantii honorifice excipitur .

quam

quam *Divanum* vocant, convivio regio a Baſſis exceptus, intra clauſtrum ad Suleimanum perductus eſt, qui in thoro aureo, panno gemmis, ac margaritis intertexto ſedebat, dextramque porrigere ſolitus, turbati animi indicem, pectori admovit. Contarenus paucis verbis legationis cauſam expoſuit. Nihil ad ea, ut moris ex faſtu, ac ſuperbia Ottomanorum eſt, reſpondit; id unum, ut proſper illi eſſet adventus, præloquutus, negotium Baſſis commiſit: quid ſibi videretur, ex iis intellecturum. Multis Contarenus cum Luphtibejo, atque aliis purpuratis egit; ſe a Senatu miſſum, ut pacem veteribus conditionibus, quæ utrinque occupata fuerant, reſtitutis, inſtauraret. His auditis, Baſſæ vehementer Regis animum adverſus Venetos iratum eſſe ajebant, atque eam ob rem in primis, quod, cum Cæſare fœdere icto, arma in ipſum intuliſſent: proinde de recipiendis quæ bello in illius poteſtatem conceſſerant, oppidis nihil ſperaret: niſi Nauplium, atque Epidaurum, ceteraque in eo litorum tractu, quæ a Neocaſtro Byzantium uſque protenderentur, Venetæ ditionis eſſent, ut omnis diſſidiorum ſeges tolleretur, traderent, de pace actum eſſe: præterea impenſam in id bellum auri, atque argenti magnam vim, ad quod multis laceſſitus injuriis deſcendiſſet, flagitare, quo regiæ dignitati proſpiceretur: quis enim eum Regem, cui prope infinitæ affluunt divitiæ, ac theſauri, pecuniæ avidum cenſeret? haud parvam quoque pecuniam, ſuperioribus annis pace ſancita, Cæſari, qui potentia, & viribus illo inferior eſſet, numeratam fuiſſe. Ad ea Contarenus, ſe pro ineunda pace, quæ cum Reipublicæ dignitate fieret, Byzantium profectum; iis, quæ peterentur nullo pacto adſentiri poſſe; Rempublicam fortiter dimicaturam, extrema potius pericula ſubituram, quam de ſuis ditionibus quidquam ſponte cederet. Subjecere Baſſæ, niſi aliud in mandatis haberet, Byzantio abiret. Contarenus his de rebus Senatum certiorem facturum, atque interim dum reſponſum ferret, Byzantii, ſi ita illis libuiſſet, moraturum: id vero, quamvis omne ſtudium adhibuiſſet, minime impetrare potuit; neque gravis, atque annoſa ætas, longique itineris difficultas, neque ulla Gallici legati officia barbarorum ingenia flexere. Conſalutato itaque

1539

Turcarum petitiones ob pacem Venetis concedendam.

Thomæ Cōtareni oratoris reſponſum.

1539 que Rege, nullis honoris, aut benevolentiæ ſignificationibus editis, diſceſſit.

Thomas Contarenus orator a Turcis dimiſſus Venetias proficiſcitur.

Cum his de rebus Contareni literis Senatus certior eſſet factus, ingens ſolicitudo Patrum animos inceſſit. Hinc iniquæ pacis conditiones, inde belli difficultates obverſabantur, cum nullus ex icto cum Principibus fœdere per tot civium labores, atque immanes ſumptus fructus perciperetur: præclaræ gerendarum rerum opportunitates amiſſæ; Neocaſtrum ab Hiſpanis occupatum; commeatus pernegati; ambigua auxilia, pericula certa; multa ad oſtentationem compoſita; pollicitationes ingentes, quarum ſpe Reſpublica illecta ſenſim contabeſceret. Nam Cæſar, qui ſpecioſo ſermone ſe hoc anno in expeditionem adverſus Turcas iturum profeſſus fuerat, nunquam ex Hiſpaniis diſceſſerat, Petruſque Mocenicus legatus hoc eodem tempore Senatui ſignificabat, illius provinciæ urbes, & conventus Carolo diſceſſum gravibus, atque audacibus verbis inhibuiſſe. Ea quoque ſuſpicionem augebant, quæ Contarenus claſſis legatus e Corcyra per eos dies ſcripſerat: de concordia inter Cæſaris miniſtros, atque Chariadenum agi; Joannem a Lego, & Siciliæ Archondam Marchionis Anguillariæ triremi ad eam inſulam delatos, celoce petita, ad Prævesam illum convenisse, ac de captivis permutandis negotio confecto, variæ agitaſſe, muneraque detuliſſe. Sub id quoque tempus Joannis Hungariæ Regis legatus Venetias acceſſit, egregiumque illius in Rempublicam animum expoſuit: cupere arctiori amicitiæ vinculo Reipublicæ adſtringi: id communibus rebus uſui fore, quod æque Turcarum potentiam ſuſpectam haberent; ac ne de concordia cum illis ineunda conſilia abjicerent, Patres hortabatur, cum ob Chriſtianorum Principum ſimultates, atque inteſtina odia nullum in rem communem ſatis firmum præſidium expectari poſſet; conſtaretque, quamdiu pro Cæſare hinc Pannoniæ regnum, inde maritimæ Reipublicæ ditiones veluti firmiſſimi aggeres, ac propugnacula communi hoſti objicerentur, nihil illum in Turcas unquam acriter moturum. Gratiis Regi actis, quamvis de ineunda ſocietate ea tempeſtate nihil perficeretur, tamen illius propenſus in Rempublicam animus Senatui pergratus erat; quodque parem cum Republica fortunam ſubiret, libenter ejus conſilia audie-

Hiſpani duces ad Chariadenti ſuos homines mittit.

Joannes Hungariæ Rex Venetias legatos mittit.

audiebantur. Enim vero difficultatibus, in quas Thomas Contarenus inciderat, mirum in modum Patres commovebantur; quod insolentiores, secus ac putaverant, hostes offendisset; nimiumque graves, atque acerbas conditiones pacis proponerent; prosperoque rerum eventu elati, legatum, quem summis honoribus adventantem exceperant, re infecta, neque expectatis Senatus literis, abire imperassent. 1539

Cæsar Cantelmius Byzantiũ profecturus, suam operã Reipublicæ defert.

Hoc rerum statu, atque animorum hæsitatione Cæsar Cantelmius, qui superioribus mensibus Byzantium profectus, in Galliam reversus, Regem de iis, quæ agerentur, docuerat, Byzantium rursus proficisci jussus est. XV. kal. octob. cum Venetias accessisset, Patrum Collegium adiit; seque in mandatis a Rege habuisse nuntiavit, ut pro communibus induciis perficiendis diligentiam omnem, ac studium adhiberet: quod si ulla in re Senatus benevolo illius animo, atque opera uti vellet, quæcumque in se forent, Regis nomine Reipublicæ deferret. Coacto Senatu, quid Cantelmio responderetur, variis sententiis, ac disceptationibus actum est: majori Præconsultorum numero, inter quos Philippus Tronus continentis Sapiens, Sebastianus Foscarenus doctor, Franciscus Donatus eques, d. Marci procurator, Consilii Sapientes erant, sigillatim de conditionibus, quæ a Bassis proponebantur, Cantelmio admonito, id adjungi placebat, ut nisi inducias, quarum causa proficisceretur, impetraret, controversiarum, quæ Reipublicæ cum Suleimano intercederent, definiendarum provinciam susciperet. Hieronymo Grimano, Matthæo Dandulo continentis, Marco Antonio Cornelio Consilii Sapientibus, Turcarum postulata rejici prorsus placebat; ut enixe pro induciis, quæ fœderatos omnes complecterentur, una cum Rinconio Cantelmius laboraret; sed illarum spe abjecta, æquioribus conditionibus de concordia cum Republica ineunda deinceps ageret. Franciscus Superantius continentis Sapiens, ut cum literis nuntius ad Thomam Contarenum legatum mitteretur, censebat, quibus consistere juberetur, atque Byzantium certos homines mitteret, qui se nova a Senatu mandata habuisse Bassis significarent; proinde se, ut rursus de pace negotium institueret, rediturum. Laurentius Contarenus, & Laurentius Donatus ordinum Sapientes ad Senatum tulere, ut simul cum Gallo unus

Senatus diversæ sententiæ de Cantelmio respondendo.

eo-

1539 eorum, qui a ſecretis Senatui aſſiſtunt, Byzantium proficiſciretur, cui, quæ e Republica eſſent, committerentur. De his ſententiis cum in multam noctem diſputatum eſſet, Patribuſque nihil liqueret, rem differri placuit.

Oratio Didaci Mendozzii, Cæſaris oratoris, ut Venetos a pace averteret.

Interea Didacus Urtadus, e Mendozzia familia, Cæſaris legatus, cum Patres adiiſſet, vehementi oratione ab ineunda cum Turcis concordia avertere conatus eſt. *Iam per omnium ora circumferri*, inquit, *ab uno fœderatorum Principum ſeparatim de pace cum hoſte agi: neque vero id de Cæſare implacabili, ac perpetuo Turcarum hoſte ſuſpicandum eſſe; neque eam ſuſpicionem in Pontificem cadere, qui religionis chriſtianæ Princeps æternas cum impiis inimicitias gereret. Quid igitur reliquum, niſi ut rumor iſte, qui circumquaque pervagaretur, de Republica exiſteret? quæ ob immenſos ſumptus, ob latiſſimos, quos terra, marique cum hoſte fines habet, ob intermiſſa ingenti civitatis detrimento cum ea gente negotia, bellum pertæſa, in pacem proclinata videretur: id minime ſibi ſuaderi poſſe, neque prorſus credere, dum illius pietatem, ac religionem intueretur, quo velut immobili fundamento innixa, in immenſam brevi imperii molem aſſurgens, per tot temporum ſucceſſiones libertatem cum dignitate retinuerit, atque auxerit: iiſdem vero artibus, atque inſtitutis, quibus ab initio parta eſſent, imperia conſervari: eoque minus id ſibi videri, quod cum eo hoſte agendum eſſet, apud quem nulla fides, nullum jusjurandum ſatis tutum eſſet; qui Chriſtianorum crudelis, atque acerrimus hoſtis illorum ſemper exitium meditaretur; nullaſque leges, aut pacta ſervare, id demum ſummum jus exiſtimaret: an vero quæ Syriis, quæ Græcis acciderint, memoranda eſſe, cum domeſtica exempla Reſpublica haberet, atque adeo recentia, ut vetuſtiora excutienda non eſſent? cum adverſus pactas inducias Chariadenus, triremibus in Rhizonicum ſinum immiſſis, Aſcrivium terra, marique aggreſſus, eductis tormentis, expoſitis militibus, oppugnaverit: neque porro quis putaret, pace ſancita, minores Rempublicam impenſas, minora pericula ſubituram: cum bellum nihilominus Cæſare cum Turca gerente, quamplurimis hinc atque inde navigiis maria obſidentibus, ne fortunæ maritimas ditiones objiceret, inſtrui claſſem; oppida copiis firmari neceſſe eſſet: mi-*

rari

rari vero ſe quorumdam nimiam prudentiam, vel potius calliditatem, qui dicerent, bello Rempublicam attritam, ac debilitatam; Cæſarem potentia auctum, mox intolerandum fore: Carolum religione imbutum eſſe, moderato animo, non ultra jus, faſque ſeſe efferentem: eo vita functo, magnam illam Regnorum molem, qua nunc multorum oculi perſtringerentur, plures in partes abituram: Hiſpaniam, Belgium, Neapolitanum regnum Philippo filio ceſsura; Germaniam imperatorii juris eſſe: ſecus in Turcarum regno evenire, quod ad filios, & poſteros integrum perveniret, perpetuiſque incrementis augeretur. Reipublicæ præterea eas vires ſuppetere, ut nihil a Cæſare ſibi pertimeſcendum eſset; cum centum triremium claſsem, magnumque aliorum navigiorum numerum momento fere, quod Chriſtianorum Principum nemini licet, comparare, ac inſtruere poſset: quæ ſane vires ſi Cæſaris potentiæ adjungerentur, cujus ditiones a Siculo mari uſque in oceanum extenduntur, obſiſti hoſtibus, & victoriam comparari poſse: an vero in re adeo gravi reliquorum Chriſtianorum Principum judicium negligi oportere? quorum expectationi nihil adverſum magis contingeret, conceptaſque illorum ſpes indignius eluderet: ſumma moleſtia affici, quod Auria ſe Reipublicæ claſſi non adjunxiſſet; certos homines miſſurum, ſi Senatui placeret; ipſum quoque Meſsanam, atque in Hiſpaniam uſque iturum, ut illum, ſi res ita ferret, ad opem Reipublicæ rebus ferendam compelleret; ut annona etiam e Sicilia, & Apulia aſportari poſset, operam daturum. Demum Cæſarem paratum, atque expeditum ad bellum eſse, illaturum una cum fœderatis in hoſtium provincias arma: id ni fieri poſset, illorum impetus fortiter excepturum, &, quod extremum omnium eſset, ad communes cum ſociis inducias deſcenſurum. His Cæſaris legatus a pace abducere Patrum ſtudia conabatur. 1539

Iiſdem porro diebus (erant tunc circiter idus octobris) Joannes Franciſcus Valerius, vir ſacratus, qui cum aliquamdiu in Regis aula vixiſſet, magnaque apud Gallos gratia eſſet, multa de illorum mente, & conſiliis cognoſcere profitebatur; Patribus expoſuit: ſummo piaculo affici ſibi videri, niſi duo potiſſimum, quæ optime noverat, teſtaretur; alterum, Regem optima erga Rempublicam mente eſſe, nec quidquam, quod

Joannis Franciſci Valerii officium pro teſtanda propenſione Galliæ Regis erga Rempublicam.

1539 quod ex illius utilitate, ac dignitate foret, prætermiſſurum; alterum, ſi Cantelmii opera uti Senatus nollet, optaret vero, ut alium ad negotium de pace peragendum Byzantium hominem mitteret, miſſurum. Re iterum in Senatu acta, ejus decreto, ordinario Regis legato, & Cantelmio vocatis, reſponſum eſt: niſi Cantelmius communes pro fœderatis inducias obtineret, de concordia cum Turcis ineunda Reipublicæ nomine æquis conditionibus ageret. Id, præteritis iis, qui a Turcis Contareno propoſita fuerant, reſpondere placuit. Petentibus vero legatis, eo quod Byzantio Contarenus profectus eſſet, quo cum his de rebus agerent? Denuo Senatuſconſulto adjectum eſt; nimium duras concordiæ conditiones, quæ ab hoſtibus exhiberentur, videri; ſi ad æquiora deſcenderent, iis cognitis, Canali firmandæ pacis facultatem Senatum daturum.

Senatus oratoribus Gallis reſponſum.

Is erat ea tempeſtate ſtatus, incerta, atque inconſtans adeo rerum conditio, ut variis veluti fluctibus jactata Reſpublica tuto, ac certo loco conſiſtere non poſſet, neque expeditis conſiliis ſe caſibus, atque periculis eximere: turpem pacem, ac iniquam nolle; difficile bellum perhorreſcere; cum ad reliqua incommoda illud quoque acceſſiſſet, quod magna annonæ inopia civitas premeretur, quæ mediis aquis poſita, neque agris circumfuſa, ad ingentem incolarum multitudinem alendam externo frumento, atque commeatibus indigeret: eoque anno frugum proventus imminutus adeo, atque tenuis fuerat, ut in propinquam hyemem omnium rerum, quæ victui eſſent neceſſariæ, penuriam, ac famem quoque ipſam portendere videretur: & Gaſparis Baſalui Neapoli datis literis, afferebatur, frumenti inopia Neapolitanum regnum adeo laborare, ut gentes fame ſibi pereundum pertimeſcerent. Inter has belli difficultates, ob annonæ, ac frumenti inopiam verſantibus, alia ſupervenere, quæ mentes ambiguas in diverſa raperent. Nam per id tempus Maria, Hungariæ Regina, Cæſaris ſorore, Belgium adminiſtrante, cum gravioribus tributis preſſa Gandavi civitas in apertam defectionem prolapſa eſſet, Cæſar veritus, ne præcipuæ urbis exemplum reliquæ ſequutæ, ad libertatem arrectæ, jugum excuterent, ad Gandavenſes opprimendos, juſtiſque pœnis coercendos quamcelerrime in Belgium proficiſci ſta-

Annonæ apud Venetos inopia.

Gandavi a Cæſare defectio.

ſtatuit. Ea re cognita, Galliarum Rex novo ſibi officio demereri Cæſarem cupiens, atque eam opportunam, qua ſibi Inſubres traderentur, occaſionem ratus, illum ad iter per Gallias habendum invitavit. Id minime abnuit Cæſar. Eo conventu ingens de pace inter Principes opinio eſt concitata, atque ad novas ſpes belli feliciori exitu renovandi cunctorum arrecti animi. Cæſar antequam ſe itineri committeret, Petrum Mocenicum Reipublicæ legatum de ſua per Gallias in Belgium profectione docet: cum Rege nullis aliis de rebus, niſi de iis, quæ ad ſtatum reipublicæ chriſtianæ attinerent, acturum ſe profitetur. Pontificias, ac Venetas res ſibi cordi eſſe affirmat; ſummo ſe exiſtimationis loco Rempublicam habere; ad eam conſervandam omnes ſuarum virium nervos adhibiturum: pro certo habere, licet de pace cum hoſte egerit, atque agat Senatus, ad illam tamen, niſi neceſſitate adactum, non deventurum: ſperare, reliquis Principibus ſocietatis vinculo adſtrictis (etſi aliqua ex parte, quæ ab eo deberentur, minime præſtitiſſe fateri cogeretur) Rempublicam concordia, ſi quam pepigiſſet, neglecta, ſuis nixam viribus, adverſus communem hoſtem ituram. Eadem Rex Chriſtophoro Capellio oratori commemoravit. Adjecit, Senatui ſcriberet, ut de pace negotium, quod Byzantii agitabatur, deſereret; cum in eo, quod cum Cæſare colloquio habiturus eſſet, de proſequendo, ac vehementiori conatu inferendo bello agendum foret: ſe propediem ea de cauſa Claudium Hanebaldum, Taurini præfectum, Venetias miſſurum. Alphonſus quoque Davalus Vaſtius, Inſubrum præfectus, Vincentio Fideli affirmavit, ſe quamprimum, ut Senatum a pace abduceret, atque ad bellum inflammaret, ad urbem profecturum.

1539

Cæſar per Gallias in Belgium tranſit.

Cæſaris officia cū Mocenico oratore, ut Venetos ad bellum accendat.

Franciſci Regis cum Capellio Veneto oratore officia.

Pontifici, licet quæcumque ad concordiam inter Chriſtianos Principes ſpectarent, cui publica ſalus, ac religio niteretur, quam ea tempeſtate novis inſtitutis corrumpere iniqui homines conabantur, pergrata eſſent; attamen haud obſcure ſummam moleſtiam attuliſſe videbatur, quod, ſibi minime communicatis conſiliis, Reges in colloquium venirent; atque eam militarem legationem, quæ ad Rempublicam deſtinabatur, ſuſpectam ſe habere, Senatui ſignificavit: ut ex veteri, & perſpecta prudentia ſingula ageret, cohortatus. Addidit, eam eſſe

1539 ſe temporum conditionem, ut ſi unquam conſilia ad Apoſtolicæ Sedis, atque Reipublicæ conjunctionem adhibita fuiſſent, tum maxime adhibenda eſſent. Ea nihilominus Pontifex animi moleſtia compreſſa, Farneſium Cardinalem nepotem ad conventum in Gallias legavit, atque ut legatum eam ob cauſam deſignarent, Patribus auctor fuit. Cæſar, & Galliarum Rex cum ad Rempublicam Vaſtium, atque Hanebaldum deſtinaſſent; ad Pontificem ille Aloyſium Davilam; hic autem Guieum miſit. Vaſtius, & Hanebaldus menſis decembris initio ad urbem pervenere. Ea perhonorifica inſignium virorum legatio ingenti cum pompa, effuſa undique civitate, excepta fuit; Lando Principe magno Senatorum numero ſtipato ſolemni more cum navi regie inſtructa (*Bucentauri* nomen antiquitas indidit) occurrente, ſeptem militariter adornatis, atque inſtructis triremibus ſubſequentibus, quibus Alexander Bondimerius, nuper Franciſco Paſchalico præfectus claſſis ſuffectus, præerat. Legatis publico ære, dum in urbe manſere, victus exhibitus; peramplæ, ac magnificentiſſimæ Ferrarienſis ædes, in quibus degerent, tributæ. Poſtero die a Senatoribus coram Principe, & Collegii Patribus deducti ſunt, qui in ampliſſima majorum comitiorum aula conſederant, in quam tanta multitudo omnium ad percelebre ſpectaculum confluxerat, ut nihil ea die magnificentius intuentibus ſeſe objici poſſet.

Farneſius Cardinalis ad conventum Cæſaris & Galliæ Regis in Galliã mittitur.

Vaſtius Marchio a Cæſare & Hanebaldus a Rege Venetias mittuntur.

Alexander Bõdimerius claſſis legatus,

Curiam ingreſſi, ſuggeſtum ſcandentes, Duce, ac Patribus conſalutatis, eminentioris, qua Princeps ſedebat, ſellæ dexteram Vaſtius, ſiniſtram Hanebaldus tenuere. Vaſtius aſſurgens legationis cauſam expoſuit: quod in omnium piorum votis erat, ac potiſſimum ad chriſtianæ reipublicæ vulnera ſananda mirum in modum exoptandum videbatur, ſingulari Dei Optimi Maximi beneficio ea tempeſtate contigiſſe, ut qui antea ſummi Principes diſſidentes animis, acerrime armis inter ſe certaverant, ii nunc, ſimultatibus depoſitis, ad minime fucatam pacem, concordiamque deſcenderent; idque unum ſpectaſſe, ut perturbatis, atque afflictis chriſtianæ reipublicæ rebus opitularentur; faſtum, ac ſuperbiam communis hoſtis obtunderent; pioque, & juſto bello, ſacro fœdere icto, tot a barbaris illatas injurias ulciſcerentur: ut hæc ad Rempublicam

Oratio Vaſtii marchionis.

per-

perferrent, a ſuis Principibus miſſos fuiſſe, quam navali apparatu, maritimarum rerum diſciplina, ac viribus ſociam laboris, & præmii adſciſcerent : jam tempus adeſſe, quo teterrimus chriſtiani nominis hoſtis terreſtribus, maritimiſque copiis vinci aliquando aſſueſceret : proinde acriores ad bellum inſtaurandum ſpiritus ſumerent, majorum pietatem, generoſique animi laudem æmularentur ; incertæ, infidæ, atque iniquæ paci pium, ac juſtum bellum, quod brevi ſperatæ victoriæ fructus conſequeretur, anteferrent. Ad hæc Landus Princeps reſpondit : quammaximas poſſet, ſummis Principibus habere, atque agere gratias, quod duorum præſtantiſſimorum ducum inſigni legatione condecoraſſent Rempublicam, ac propinquæ pacis ſpem, qua nihil eo tempore optatius contingere potuiſſet, ſignificaſſent : circumſeſſæ enim undique tot difficultatibus chriſtianæ reipublicæ quid ſalutarius ? quid cunctis Europæ Principibus exoptandum magis ? quid demum Venetæ Reipublicæ, quæ graviſſimo, ac periculoſo bello conflagraret, utilius, quam ut conſociatis animis, ac viribus in ſacrum bellum univerſi conſpirarent ? Id ſi felici fato eveniret, minime dubitandum, quin Reſpublica cunctis opibus, maritimis terreſtribuſque copiis, civiumque ipſorum egregio conatu ad eam gloriam, a qua ipſius incolumitas ſejungi non poſſet, vehementi ardore anhelaret, atque incitaretur. Hæc Landus. 1539

Petri Landi Principis reſponſum.

Poſtridie ejus diei Patrum Collegium legati adiere, mandataque Cæſaris ſingillatim Vaſtius expoſuit : a Carolo ſe ad Senatum miſſum, ut illi perſancte affirmaret, ac polliceretur, in iis, quæ in Gallia cum Rege, in Belgio cum Maria ſorore, & Ferdinando fratre Romanorum Rege fierent, colloquiis de chriſtianæ tantum reipublicæ commodis, Venetiſque preſertim rebus agendum fore : quæ illorum intereſſent, non ſecus ac ſua, Carolo cordi eſſe : eam inter Cæſarem, & Regem animorum conjunctionem, & ad commune bonum inclinatam mentem extare, ut nihil ex ea, niſi præclarum, atque eximium expectari poſſet : proinde eorum nomine exquirere, quænam ad bellum in ſequentem annum gerendum compararentur ; ut, iis cognitis, opportuna capere conſilia poſſent. Hæc ſummatim Vaſtius, quem Hanebaldus

Vaſtii & Hanebaldi officia in collegio habita.

1539 Gallico ſermone, ordinario legato interprete, Regis nomine eadem eſt proloquutus. Princeps, illorum adventum pergratum Reipublice fuiſſe, denuo humaniſſimis verbis teſtatus, ut moris eſt, quæ ea in Republica ſententia eſſet, Senatum declaraturum. Tum Vincentius Capellius, divi Marci procurator, conſilii, ac Franciſcus Superantius, continentis Sapientes, præconſultorum ſui ordinis ea hebdomada præſides, interrogarunt, quo loco pacis negotium? quæ leges concordiæ inter Reges forent? quinam bellici apparatus? quove tempore in promptu omnia, atque inſtructa haberent? Ad hæc Vaſtius, arcto adeo amicorum Regum voluntates vinculo adſtringi, inquit, ut jam pax pro confecta haberetur: de bellico apparatu nihil a Cæſare in mandatis habere; verum quod toties dictum fuerat, id repetiturum, vel inferendo, vel excipiendo bellum adminiſtrari poſſe: ſi de inferendo ageretur, cum tempus uſque eo proceſſiſſet, difficile admodum, ut hoſtium fines iuvaderentur, cenſere. Ceterum ad defenſionem quamprimum omnia comparari atque urgeri oportere; claſſes inſtruere, pecunias cogere, militum delectum haberi: demum ad conſerendas cum hoſte manus certa, atque haud difficili victoriæ ſpe accingi: nam, Republica una cum fœderatis in id incumbente, cuncta proſpera, ac felicia procul dubio eventura. In eandem ſententiam Hanebaldus de mutua Principum benevolentia diſſeruit: nihil ſibi de iis, quæ ad bellum a Rege pararentur, in mandatis datum: ut Reipublicæ mentem, atque ea, quæ in expeditionem Turcicam moliretur, intelligeret, Venetias proficiſci juſſum. Ex his, quo Principum conſilia tenderent, quibuſve difficillimi, ac periculoſiſſimi belli fundamenta viribus, quave ſpe ſubnixa eſſent, haud obſcure intelligebatur: pacem oſtentare: ad bellum Rempublicam inflammare: ſpes ingentes objicere; cum interim obſtinata animorum contentione de Inſubrum imperio diſceptarent, atque in propinquum ver nulla auxilia, nullos militares apparatus edidiſſent; regnandique artibus ſe, atque alios eluderent, ac deciperent: inde Franciſcus nunc benevolentiæ, ac neceſſitudinis officiis Carolum demulcere adortus, in Belgium proficiſcentem, ut Lutetia iter haberet, ſecumque congrederetur, invitare: nunc Suleimani amicitia ad illius

cona-

conatus avertendos, nimiumque ſeſe efferentem dominandi cupiditatem coercendam, ut tandem Mediolani imperio potiretur, uti. Cæſar contra, qui pulcherrima, ac ditiſſima provincia cedere nollet, modo Regem ſpe allicere, & pollicitis diſtinere; modo, ne potentiſſimi hoſtis ſolus impetus excipere cogeretur, Rempublicam a concordia abducere, bello implicare, ut ea ſocia, Turcis acrius obſiſteret, atque arma a Siculo, & Neapolitano regno, ceteriſque ſuis ditionibus amoveret. Ea vero clarius quoque ex verbis Davali patuere, ad quem cum publico nomine inviſendum Vincentius Fidelis, a Senatus ſecretis, acceſſiſſet; is cum de præſenti rerum ſtatu ſermonem haberet, quid ipſe ſentiret, inquit, exuta miniſtri Cæſaris perſona, dicturum: æquum ſibi, ut attente ſuis rebus Reſpublica proſpiceret, videri; cum a præpotenti ac propinquo hoſte premeretur; neque adhuc quidquam, quod in tanti belli uſus neceſſarium foret, a fœderatis expeditum, ac in promptu eſſet: quindecim vero dierum ſpatio impetrato, certum ad Cæſarem hominem cum literis miſſurum; mox ejus mentem, cunctaque illius conſilia patefacturum, ea lubenti animo Senatum auditurum, ſperare. Hæc Vaſtii verba mirum in modum Patres commovere; cum ea ſpecioſa legatione, tanta chriſtiani orbis expectatione deſignata, vel ad concordiam Principum, vel ad inſtaurandum bellum nihil ſolidum contineretur. 1539

Thomæ Cõtareni reditus & de Turcarum rebus narratio.

Dum hæc aguntur, Thomas Contarenus legatus ad urbem pervenit. Is ſtatim Senatum adiit, quæque illi in ea legatione contigerant expoſuit: de Suleimani imperio, potentia, viribus, divitiis diſſeruit. Pacem complures ob cauſas cum Republica Turcas exoptare: ſi nova Senatus mandata ad eam renovandam habuiſſet, negotium ſe ad exitum perducturum fuiſſe; proinde, conſalutato Rege, per aliquot dies Byzantii, eo, ac Baſſis fere invitis, ſubſtitiſſe; nullo de Senatus mente nuntio adventante, iter maturare coactum fuiſſe: demum in ea ſententia eſſe, ut, novo legato Byzantium miſſo, æquis conditionibus ad pacem deveniri facile poſſit; neque ob eam rem ullam apud juſtos rerum æſtimatores notam Rempublicam ſubituram; cum omnibus ſatis notum eſſet, quo animi ardore, quibus viribus, & conatu in id bellum incubuiſſet,

1539 quibus periculis fœderis plauſibili nomine implicaretur : occaſione utendum , neque aliorum Principum ambiguis conſiliis, atque artibus fidendum, qui, Republica terra, marique oppugnata , aut alta pace fruerentur, aut minori ſumptu in partem laborum , ac periculorum adſcita, ſuas ditiones, ac regna tuerentur. Eorum, quæ a Cæſare Petro Mocenico legato dicta fuerant, meminiſſe : biennium cum acerrimo hoſte, ſarto, ac tuto imperio, pugnatum eſſe; quaſi vero ea, quæ hoc tempore Reipublicæ acciderant, nullius momenti cenſenda forent : an vero hæc parvi momenti eſſe, Corcyram, multis hominum millibus in ſervitutem abreptis , crudelibus incendiis deformatam; Illyricum, atque Epirum vaſtata; Nadinum, & Lauranam amiſſa; complures in Aegæo mari inſulas ab hoſte occupatas ; immanes profuſos ſumptus ; Nauplium, & Epidaurum obſidione in ſummum diſcrimen adducta? Et adhuc incerta cunctatione tempus trahi; certis, ac firmiſſimis auxiliis , non perhonorificis legationibus opem afflictis Reipublicæ rebus afferri. Hæc, atque alia complura Contarenus in Senatu percenſuit.

Venetorum ad Vaſtium & Hanebaldum reſponſum.

Tum ex Senatus decreto Cæſaris, ac Regis legatis reſponſum eſt : Nihil illorum adventu Reipublicæ honorificentius, vel optatius contingere potuiſſe : ſummas illorum Principibus, ac ipſis Senatum agere gratias; Regum pietatem, atque mutuum erga pacem ſtudium paribus laudibus ſatis extollere non poſſe, quo chriſtianæ reipublicæ attritis, atque afflictis rebus opem laturos pollicerentur : quæ a Vaſtio de bello adminiſtrando prudenter dicta fuerant, probare, ut temporis anguſtia inſtante anno pro defenſione tantummodo bellum gereretur; ea vero mente eſſe, ut neque abſumpta immenſa pecuniæ vi, neque inſulis in Aegæo amiſſis, neque oppidis in Illyrico captis, agris vaſtatis, complurium mortalium captivitate, civium effuſo cruore deterreretur : nihil prætermiſſurum, alacri , atque infracto animo omnia pericula ſubiturum , ut imperium, libertatemque defenderet : in id claſſem novo robore aucturum; novos militum, ac remigum delectus habiturum; quidquid a ſe proficiſci poſſet, perfecturum. Verumtamen eo loco res eſſe; ingentia adeo potentiſſimi hoſtis vires incrementa ſuſcepiſſe, ut ad tantam ſuſtinendam molem par Reſ-

pu-

publica eſſe non poſſet : quapropter mirum in modum Reges orare, ut citra moram, re ipſa magno conatu, ac viribus Reipublicæ ſubvenirent, omniaque ad bellum expedirent, ut invadenti hoſti fortiter obſiſteretur; cum præcipue Chariadenus in Corinthiaco ſinu cum nonaginta egregie inſtructis navigiis hyemaret, ut veris initio in Reipublicæ ditiones impiger belli procellam effunderet. Ex priſco Reipublicæ uſu, ac lege inſtitutum eſt, ut Senatus decreta ſcriptis excepta coram Principe, & Collegii Patribus legatis recitentur : iis neque addi quidpiam, neque minui a quovis poteſt; exſcribendi nulla facultas permittitur; ſeparatim legatis petentibus a Senatus ſcribis perleguntur; ſi quid ex ſe ipſis decerpere velint, non negatur. Perlecto itaque legatis de more coram Principe Senatuſconſulto, in interiorem aulæ locum ſe recepere : ibi, ſcriba legente, decreto diligenter perſpecto, atque excuſſo, iterum Patres adiere; quæ eo continerentur & ſibi placere, atque eadem Reges probaturos pro certo habere affirmarunt. Ceterum petere, ut de pace, niſi prius illorum reſponſo accepto, non ageretur; publicam ea in re ſententiam exquirere. Senatuſconſulto reſponſum : gravia, ac difficilia bella per multos annos cum Turca Rempublicam varia fortuna geſſiſſe; hoc poſtremo haud exiguas clades, damnaque perpeſſam, quibus minime deterrita, enixe quæ tantum bellum expoſceret, comparaturam : interea nihil fœderatis officere arbitrari, ſi hoſtis mora, varia diſceptando, traheretur, ut imminentia Reipublicæ pericula propellerentur. Decreto annuere viſi; ac mox urbe diſceſſere. 1539

Venetorum bellici apparatus.

Verum incertis rerum eventibus, ambigua quoque conſilia, ac reſponſa Senatus erant, ut neque a bello ſe averſum oſtenderet, neque pacis æquas cum hoſte conditiones aſpernaretur. Igitur eodem tempore belli præſidia ſedulo curabat, & de concordia negotia non intermittebat. Alexander Bondimerius, præfectus maris deſignatus, navales copias luſtrare juſſus, cuncta ad diſceſſum comparare; ut quamprimum cum triremibus viginti ad claſſem proficiſceretur; ut decem peditum millia conſcriberentur, latum. Deinceps de legato Byzantium mittendo, diſſentientibus ſententiis, agitatum; inde pleriſque permotis, quod Canalis literis nuntiaretur, ludos magnificentiſ-

1539 simos, ac publica spectacula ob Regis filiæ cum Rusteno Bassa connubium, duorumque filiorum circumcisionem Byzantii parari; in iis solemnibus concelebrandis in lætitiam effusa civitate, a Bassis Reipublicæ legatum exoptari. Nonnullis mitti Senatus scribam placebat. Nec deerant, qui Joanni Matthæo Bembo, Ascrivii prætori, quo celerius iter conficeret, id munus tribuerent. Tandem cum frequens Senatus legatum mittendum censuisset, Aloysius Baduarius designatus est, qui paulo ante in suggestu Patres ad decretum de legato mittendo vehementi oratione fuerat cohortatus; atque suam operam orando, optima fortunati eventus spe Patrum animis injecta, detulerat. Baduario in mandatis datur, ut quamprimum itineri se committat, ac Byzantium proficiscatur: Cantelmio Gallo communes inducias non obtinente, de renovanda pace Reipublicæ nomine ageret; quam nisi æquioribus legibus paciscì, & quæ occupata ab hostibus fuerant, recipere posset, priscis conditionibus, uti Contareno jussum fuerat, ad concordiam deveniat: pro Nauplio, & Epidauro annuam quinque ad sex aureorum summam, atque in belli impensas, & damna, quæ ut sarcirentur, Turcæ a Republica flagitabant, a ducentis ad trecenta aureorum millia promittendi facultas permittitur. Eodem tempore ad deliniendos Principum animos duo legati, creati: Antonius Capellius ad Cæsarem, Vincentius Grimanus ad Regem designati.

Aloysius Baduarius orator ad Turcas, & mandata ei tributa.

Antonius Capellius ad Cæsarẽ, Vicentius Grimanus ad Franciscum Regem oratores.

M. D. XXXX.

1540 CAesar interim anno ineunte cum Lutetiam perveniisset, a Rege honorificentissime exceptus, omnibus necessitudinis, ac benevolentiæ officiis excultus est, ut obliterata odia, ac simultates prorsus restinctæ viderentur, quibus per tot annos certando, provincias, & populos contriverant, atque afflixerant. Corolus, ut egregium aliquod conciliatæ amicitiæ argumentum ederet, Delphinum, ac fratrem Aurelianum Ducem aureo vellere donavit. Christophorus Capellius, Reipublicæ legatus, quæ Vastio, atque Hanebaldo Senatus decreto responsa fuerant, utrisque significavit. Cæsar summo se dolore affici, inquit, quod anni tempus eo usque provectum es-

Cæsar a Francisco Rege Lutetiæ excipitur.

Cæsaris responsum ad Christopherum Capellũ oratorẽ.

set,

ſet, ut ea, quæ ad Turcicam expeditionem neceſſaria forent, 1540
quod ſummopere concupiverat, comparare non poſſet; id moræ, & cunctationi Reipublicæ ſe tribuere: quæ ſeparatim de pace Byzantii agitata fuerant, quo minus communes induciæ conficerentur, atque, ut hoſtes ad Neocaſtrum expugnandum contenderent, in cauſa fuiſſe: pecuniæ inopia adductum, quibus opus eſſet, ea exequi ſe non potuiſſe. Auriæ in mandatis datum, ut ſe ad hoſtium impetus propulſandos compararet; cuncta in id inſtructa, atque in promptu fore; ut frumenti in ſuis ditionibus, ratione habita, iis, quæ ad victum neceſſaria eſſent, retentis, reliqua Reipublicæ libenter impendi juſſiſſe; bona ſpe eſſe, a Rege claſſe, ac pecunia adjutum iri, ut & propelli, & vinci hoſtis poſſet. Rex vero Capellio in hanc ſententiam reſpondit: quod difficillimum, ac grave bellum Reſpublica ſuſcepiſſet, ob eam rem haud exiguam animo moleſtiam ſe tuliſſe; ſuam operam eo tempore Reipublicæ obtuliſſe, quo controverſiæ, quæ illi cum Suleimano intercedebant, facile admodum dirimi poterant: nunc conditione rerum immutata, eo deventum, ut, quid potiſſimum agendum eſſet, non ſatis ſibi conſtaret. Ceterum quo animo, atque ſtudio in commune bonum, ac præſertim in Venetam Rempublicam eſſet, ſi occaſio ferret, palam editurum. Cæſarem fidenter adeo ſuum regnum ingreſſum ad ſe viſendum acceſſiſſe, ut ad conciliandos inter ſe animos nihil accedere poſſe videretur: verum eo Lutetiæ commorante, de publicis rebus nil acturum; cuncta in conventum Belgicum rejecturum. Ex his Principum reſponſis cum nulla magis proſpero rerum gerendarum eventu ſpes offerretur, ambigua inter reges pace, nullis certis ad bellum auxiliis, propenſius verſi cunctorum ad concordiam animi; cum præſertim, induciis in Illyrico cum Mœſiæ præfecto pactis, magna frumenti, & commeatuum vis in urbes, atque agros Venetorum confluxiſſet. Quibus rebus adducti Decemvirum Collegii Patres, penes quos ea tempeſtate ingens auctoritas, atque in graviſſimis rebus decernendis ſumma poteſtas erat, cum ad res labentes ſiſtendas, Remquepublicam incolumem præſtandam nihil neceſſarium, aut opportunum magis, quam pacem cognoſcerent; xiij. kal. februarii concilio coacto, ampliora Baduario legato mandata

Franciſci Regis reſpõſum ad Chriſtophori Capellii officia.

Venetorum induciæ cũ Mœſiæ præfecto.

1540 data dedere: ut omni ope, ac ſtudio adhibitis, ſi ſuperioribus conditionibus pacem obtinere non poſſet, Nauplio, atque Epidauro cederet: decreto Senatui minime communicato, quo inter paucos res acta ſanctiori ſilentio tegeretur.

Mandata a Decemviris Baduario oratori tributa de Nauplio & Epidauro Turcis tradendis.

Baduarius aprili medio cum Byzantium perveniſſet, vj. kal. majas de more Regem adiit; mox cum Baſſis de pace agitare cœpit, durioreſque ſecus ac putaverat, nactus eſt; cum immanem auri vim pro damnis, atque impenſis, Nauplii quoque, atque Epidauri urbes peterent: niſi eæ traderentur, nihil eſſe, quod de pace quidquam ſibi polliceretur. His Turcarum poſtulatis mirum in modum commotus, ac perculſus Baduarius, hærere, atque id, quod erat, ſuſpicari cœpit, nempe, quæ in abditis arcanis mandata habuerat, ad Turcas ea manaſſe, cum, qui legatum toties Byzantium mitti petierant, inſolentiores, atque elatiores effectos animadverteret. Verum omnia prius experiri, quam ad extremas conditiones deſcendere ſtatuens, Galliarum Regis legato ad demulcendos barbarorum animos adhibito, cum nihil profeciſſet, atque hinc Decemvirum mandata, ac literæ urgerent, inde ſuperbia, & faſtu Baſſæ magis eveherentur, cunctatione aliqua, qua ſuſpicionem Turcarum animis injiceret, uſus eſt. Id cernens Chariadenus, ad ſpem legati animum erigere conatur, ne, quod ſibi nimium acerba poſtulata viderentur, ob id deterreretur: cum plura petere, ex iis quædam ſubducere, mos gentis eſſet. Ac licet nonnulla exinde melioris eventus ſpes oborta Baduario videretur; tamen cum mitiores Baſſas minime comperiſſet, immotumque illorum menti inſidere, ut abſque Nauplio, & Epidauro pax non conficeretur; tandem iis conditionibus adſentiri coactus eſt, quibus urbes traderentur, ac trecenta aureorum millia in tres annos penderentur; paxque iis demum pactis inter Suleimanum, & Rempublicam ſancita eſt.

Pax inter Venetos & Suleimanū.

Hujus rei nuntio ad urbem v. kal. junias allato, quamvis cunctorum civitatis ordinum pacis expectatione erectis animis, cum intellectum eſſet, iis conditionibus pacem Baduarium ſanxiſſe, quibus Peloponneſi urbes tradebantur, acerbus dolor, ac veluti ſtupor civitatem perculit, cum tanti pacem cum infido hoſte conſtare animadverterent. Conſilia initæ concordiæ improbare; in Baduarium fremere, atque atroci invidia debac-

debacchari; ut populus in illius nomen aſpere concitatus probra, & convicia jactaret; donec detecta ſceleratorum hominum perfidia, qui infando crimine commaculati Rempublicam hoſti prodebant, atque, ut mox dicemus, ſupplicio meritæ necis affectis, oppreſſum Baduarii nomen tandem emerſit. Nondum vero pace per urbem vulgata, iis vocibus Didacus Mendozzius, Cæſaris legatus, incitatus, Principem ac Patres adiit, multa gravi, & acerba oratione conqueſtus, quod inconſultis fœderatis ad concordiam cum hoſte, ejuſmodi præſertim conditionibus, deventum eſſet. Princeps de iis, quæ ad pacem cum hoſte ineundam Rempublicam impulerant, vehementi oratione diſſeruit: confectam triennali bello adverſus potentiſſimi hoſtis vires, qui longo tractu maris, ac terrarum Venetæ ditioni quamproximus undique immineret, frumentique, atque annonæ inopia oppreſſam ſufficere non poſſe; ut ſi mora, & cunctatio ad eam perficiendam interceſſiſſet, certam ſubire perniciem, ingenti quoque totius reipublicæ chriſtianæ detrimento, damnoque oportuiſſet; in hoc ſapientum exemplum medicorum imitata, qui partis alicujus jactura univerſi corporis ſaluti, atque incolumitati proſpiciunt. Hæc Landus. Pace conſtituta, Mocenicus claſſis imperator in Peloponneſum profectus, Epidauriis, ac Naupliis concordiæ pactiones, ac mandata Senatus expoſuit; propenſum in eos, ac benevolum Reipublicæ animum teſtatus, iis, qui alio commigrare vellent, abeundi facultatem conceſſit. Incolæ, quamvis acerbo animi dolore ſuas ſedes relinquere cogerentur; confirmatis tamen ab imperatore animis, neceſſitati parere coacti ſunt. Itaque novembri menſe Alexander Contarenus, claſſis legatus, cum varii generis navigiis eo appulit, tormenta, bellicos apparatus, ac milites recepit: omnes fere Nauplii, ac Epidaurii, relicta patria, conſcendentes abiere: illis a Senatu in aliis regionibus ſedes datæ, publicæque caritatis, ac benevolentiæ officiis afflictis illorum fortunis, & inopiæ ſubventum eſt. Alexandro Contareno, cum in patriam rediiſſet, ſeque magiſtratu abdicaſſet, Petrus Mocenicus, capitalium rerum triumvir, diem dixit, atque ut ex Senatus decreto triennio ante lato ſe coram magiſtratu ſiſteret, præcepit; cum Leonardus Venerius, & Nicolaus Pontius

1540

Didacus Mĕdozzius de pace Venetiis conqueritur.

Alexander Contarenus legatus in patriam reverſus in jus vocatur.

1540 tius collegæ interceſſiſſent, atque negotium ad Senatum rejeciſsent.

M. D. XXXXI.

1541 EO vero coacto, acerrimis diſceptationibus res acta eſt, atque in pares ſententias diſcedentibus Patribus, ea die re infecta Senatus eſt dimiſſus. Poſtridie Nicolaus Pontius, qui ad civilem prudentiam ſcientiarum quoque notitiam adjunxerat, graviter admodum, atque eximia dicendi vi pro Contareno verba habuit: ex iis, quæ ſequuta fuerant, judicio abrogato, nil cauſæ eſſe cur in jus Contarenus vocaretur; cœpto bello, ne claſſe abſcederet, juſſum; divi Marci procuratorem, quindecim aureorum millibus in ærarium collatis, creatum; claſſis legato ſupremum quoque imperium tributum; quæ egregiæ illius virtuti, atque eximiis in Rempublicam meritis Senatus gratiam conciliare, non obliteratam iracundiam in illum incendere debuiſſent: ne igitur ingrati animi notam Patres ſubirent, neu funeſta denunciatione, pace confecta, optimi civis animum conterrerent. Itaque eo Senatus decreto reſciſſo, Contarenus eo diſcrimine fuit exemptus. Bellum cum Suleimano hunc exitum habuit, quorumdam imprudentia, vel caſu exortum, magna ſpe ob Chriſtianorum Principum ſocietatem ſuſceptum, ſummo periculo, & jactura Reipublicæ adminiſtratum.

Nicolaus Pontius patrocinium Contareni ſuſcipit, & a diſcrimine eximit.

Pace inter Venetos, ac Suleimanum confirmata, quonam potiſſimum Turcarum arma verterentur, magna cuncti expectatione tenebantur; cum adverſus Perſas moturum Regem multis rumoribus percrebreſceret; neque adhuc ob concordiam cum Venetis ictam adverſus alios Chriſtianos Principes certi quidquam conſtituiſſet, Chariadeno intra Helleſpontum ſe continente; Rinconio Regis legato, ut inducias, quæ reliquos Principes complecterentur, obtineret, ſumma ope adnitente; a quibus Suleimanus abhorrere minime videbatur. Neque minus pacis inter Gallos, & Hiſpanos deſiderium ſolicitabat animos, cujus ingens ſpes ex mutuis Lutetiæ Principum congreſſibus, ac ſermonibus, & ex induciis, quæ Niceæ pepigerant, renovatis concepta fuerat. Poſt quas Cæſar in Belgium profectus

ctus Gandavenſes coercuerat, atque arce in urbe ædificata, ne malum pernicioſo exemplo ſerperet, inſoleſcentes eorum ſpiritus compreſſerat. Ita ſe res habebant; cum ex obitu Joannis Hungariæ Regis novæ bellorum cauſæ exortæ, Turcarum arma in Pannonias attraxere. Nam cum Ferdinandus, Romanorum Rex, ad occupandum Pannoniæ regnum animum adjeciſſet, ad Reginam legatum miſerat, qui ex recentibus cum Joanne pactionibus regnum, quod ad ſe devolveretur, depoſceret, atque ut ſponte decederet, adhortaretur: id ſi faceret, ejus filio Sepuſianos traditurum. Hieronymum quoque Laſcum, Sarmatam, nobilitate generis, rerumque uſu præſtantem, Byzantium ad Suleimanum mittit, ut beneficiarii juris nomine, quemadmodum Joanni Vaivodæ conceſſum fuiſſet, regnum ſibi permitti contenderet. Regina cum Sigiſmundo patre, Sarmatiæ Rege, rem omnem communicaturam, neque ab illius conſiliis diſceſſuram reſpondit. Ferdinandus de rerum Hungaricarum ſtatu edoctus, armis rem gerere ſtatuit; Strigonium urbem, Vicegradum, Peſtum, Vacciam occupat, Albam Regalem in ſuam poteſtatem redigit.

1541

Gandavenſes a Cæſare perdoniti.

Joannis Hungariæ Regis obitus.

Ferdinãdus Rex Pannoniæ regnum a Regina vidua poſtulat.

Hieronymus Laſcus a Ferdinãdo Byzantium mittitur ad regnum Hungariæ ſibi permittendum.

His cognitis, Suleimanus mirum in modum incenſus, vel ob id præſertim, quod, legato ad eum miſſo, arma in Pannoniam Ferdinandus convertiſſet, a Reginæ legatis ſolicitatus, magnis coactis copiis, infanti puero opitulatur. Dravum, Savumque fluvios Turcæ trajiciunt; Hungaris ſociis, Vacciam recuperant atque incendunt; Peſtum fruſtra oppugnant; mox in ſuos ſe fines recipiunt. Rochandulphus, regiæ aulæ magiſter, novis collectis copiis, in Pannoniam mittitur; ab oppugnatione Budæ repulſus, obſidionem aggreditur. Suleimanus ingentem exercitum ad opem obſeſſæ Reginæ ferendam in Pannoniam mittit: ex Rochandulphi ſententia, inauſpicato conſilio, moventur caſtra, pugnaturque quotidie minutis præliis; hoſtibus animus augetur, Germanis frangitur; adventante Suleimano, Buda relicta, Peſtum ſe ſubducunt: in ea fuga magna cædes Germanorum editur; Peſtum a Turcis recuperatur. Paulo poſt cum in Pannoniam Suleimanus perveniſſet, ut puerum Regem ad ſe in caſtra mittat, Reginæ perſuadet: cum pleriſque comitantibus proceribus allatus eſſet, inter blanditias, & oblectamenta, Hungarorum cum Baſſis convivia, & compotationes,

Ferdinãdus Rex Pannoniam aggreditur.

Turcæ in pueri Regis ſubſidium exercitum mittunt.

Rochandulphus a Turcis proſtigatur.

Suleimanus, Rege puero in caſtra evocato, Budam occupat.

Suleimanus Byzantium regreditur.

1541 nes, immiſſis in urbem militibus, Budam in ſuam poteſtatem redigit; cives armis exuit, iij. kalend. ſeptembris urbem ingreditur; Reginam urbe, atque arce excedere, cum puero ultra Tibiſcum amnem Lippam concedere jubet, eaque regione potiri permittit. His mira celeritate peractis, in Thraciam Suleimanus rediit.

Dum ea fierent, Antonium Rinconium regredi in Galliam juſserat, ut Regem de iis, quæ acciderant, deque mutatis a ſe induciarum conſiliis, atque ad bellum traductis doceret. Is cum in Galliam proficiſcens Venetias accederet, omnia Senatui ſignificavit; de apparatu, quem in Pannonicum bellum, atque adverſus Cæſarem ea tempeſtate Suleimanus moliebatur, multa diſſerens, illiuſque cum Galliarum Rege amicitiam extollens, ut Venetos, quibus præpotentis hoſtis arma ſemper ſuſpecta erant, arctiori vinculo cum Rege conjungeret. Petenti, qui ſe per fines Reipublicæ iter habentem comitarentur, cum levioris armaturæ militum manu Mercurius Bua a Senatu miſsus, ne per Bergomates, & Volturenam vallem, ad Curiam Rhætorum tranſeunti inſidiæ tenderentur. Qui cum Regem conveniſset, novis acceptis mandatis, Pœninis ſuperatis Alpibus, in Taurinos deſcenderat, ut inde Venetias accedens, Reipublicæ triremibus in Epirum adveheretur. Is cum Cæſare Fulgoſio itineris ſocio duobus navigiis ſecundo Pado delatus, navigatione ab Hiſpanis in inſidiis excubantibus cognita, cum ad Ticini oſtium perveniſsent, ab armatis repente prodeuntibus circumventi, capti, interfectique ſunt. Ab eo crudeli, atque atroci facinore Alphonſus Vaſtius incredibili invidia deflagravit, quod, jure gentium violato, inducias inter Reges pactas diſſipaſset, quamvis ille eam nefariæ culpæ notam diluere conaretur. Ea re mirum in modum Rex excanduit, immerentem a Cæſare graviſſima ſe contumelia affectum; pacis inſidioſo nomine deceptum, jura amicitiæ, ac neceſſitudinis per ſummum ſcelus abrupta; injuriam non ferendam, apud Principes conqueſtus. Sed interfecto Rinconio, Franciſcus, ut inſtitutam legationem proſequeretur, Antonium Polinum, ſolerti ingenio virum, ad Suleimanum legatum mittere decrevit. Is Venetias veniens Senatui ex Regis mandato juſtas, quibus in Cæſarem inflammaretur, iras expoſuit; auc-

Antonius Rinconius & Cæſar Fulgoſius ab Hiſpanis interfecti.

Antonius Polinus a Galliæ Rege loco Rinconii Byzantium mittitur.

cto-

ctoritatem, atque operam ſicui Reipublicæ uſui eſſe poſſet, obtulit: inde Veneta triremi Adriatico ſinu Epidamnum uſque enavigato, tranſverſo itinere per Illyricos in Mœſiam ad Suleimanum Buda revertentem pervenit. 1541

Ratiſponæ comitia a Cæſare habita.

Interea Cæſar, dum bello Pannonia conflagraret, Ratiſponæ comitiis habitis, in quibus multis, quæ ad religionem attinebant, agitatis, nihil definitum fuerat, ſe ad iter in Italiam comparabat, fama per omnium ora ſeſe ferente, Africanam illum expeditionem meditari, atque ad expugnandum Algerium, Juliam Cæſaream olim dictum, infame piratarum domicilium, ex quo infeſta continenter Hiſpanis maria redderentur, profecturum; non ſine multorum admiratione, quod Pannoniæ regnum, validiſſimum totius Germaniæ propugnaculum, deſereret; fratrem, undique Turcicis armis circumſeptum, ingenti periculo cum ferociſſima gente dimicantem negligeret; Auſtriacæ domus dignitatem, atque Imperium parviſaceret, ut inde cuncta jam auſuris in chriſtianæ reipublicæ perniciem barbaris nullus ſatis munitus, ac tutus aditus videretur, atque inter ſe acriter dimicantibus Regibus, ad augendam communis hoſtis potentiam novis incrementis firmiora præſidia adjungerentur. Cæſar itaque, Ratiſponenſibus comitiis dimiſſis, in Italiam magnis itineribus contendit, in Africam cum claſſe, & exercitu trajecturus; neque ab ea expeditione vel Ferdinandi fratris periculo; vel ſuorum ducum conſiliis, qui autumni tempeſtates, procelloſum mare, aridum, ac deſertum ſolum oculis objicerent, deterrebatur. Atque ut quammaxime poſſet adverſus hoſtem tutus, & firmus evaderet, Venetos ſibi novo fœdere adjungere, ut Italiam a barbarorum metu ſolveret, nitebatur; in id Ferdinando fratre, Pontifice, atque aliis Principibus conſenſuris. Senatum, ne novis ſe ſocietatibus implicaret, quæ nuper acciderant, permovebant; & eo magis, quod Pontifex averſus eſſe videretur, vel difficilem rei exitum inveterata prudentia proſpiciens, vel ne in nova ineunda ſocietate Aſcanium Columnam, quem nuper uti Sedis Apoſtolicæ hoſtem ſuis ditionibus exuerat, in gratiam recipere, atque adempta, uti de Cæſare optime merito, Italicæque factionis Principi, reſtituere cogeretur. Huc accedebat, quod Regum neutri favendo, in ſpem adducebatur, fore,

Cæſaris in Italiam adventus & ad expeditionem Africanam præparatio.

Cæſar Venetos novo fœdere ſibi adjungere nititur.

Aſcanius Columna Apoſtolicæ Sedis hoſtis declaratur.

1541 re, ut Inſubres Octavio Farneſio nepoti, donec certis conditionibus Reges paciſcerentur, penſione conſtituta, traderentur; qua in re Venetorum ſibi auxilium, atque opem pollicebatur. Cæſari Tridentinis in Alpibus Octavius Farneſius gener cum inſigni comitatu obvius fuit. Legationem Senatus decrevit, legati quatuor deſignati, Joannes Antonius Venerius, Nicolaus Theupolus, Marcus Antonius Contarenus, Vincentius Grimanus divi Marci procurator: ad Veronenſium fines ſummis honoribus venientem excepere; gratuitos commeatus, ac munera Senatus nomine præbuere; biduum per Venetas ditiones comitati. Nam a Piſcheria, Reipublicæ oppido, Mantuanorum fines ingreſſus, Mediolanum, inde Genuam contendit; mox Lucæ Pontificem ſextili menſe convenit. Ibi aliquantiſper commoratus, Moninii Regis legati de Rincone, & Fulgoſio interfectis querelas audivit; ac licet, omni ſpe cum Gallo pacis abjecta, nullis neque rationibus, neque precibus, ne in Africam trajiceret, adduci potuit.

Pauli Pontificis ſpes de Inſubribus pro Octavio nepote adipiſcendis.

Veneti legati Cæſarem in Reipublicæ fines recipiunt.

Pauli & Cæſaris cöventus Lucæ habitus.

Itaque in annum ſequentem Concilio rejecto, cum Italicis cohortibus, ac ſex Germanorum millibus, quibus per Reipublicæ fines tranſeundi a Senatu facultas permiſſa fuerat, in onerarias naves diſtributis, cum trigintaquinque triremibus e portu Lunenſi ſolvit. Ubi in Africam ventum eſt; e navi milites in litus exponit: omnia ad urbem oppugnandam egregie inſtruit; dum tormenta expectantur, repente imber tota nocte in exercitum effuſus, ſæviſſima tempeſtate claſſis mire jactata eſt: Mauri equites, ac Turcæ magno impetu in Cæſareanos irruunt; novæ atque inſuetæ militiæ genere opera diſturbant; denuo immaniſſima procella oborta, cum in anchoris naves ventorum vi conſiſtere non poſſent, complures colliſæ, & confractæ demerguntur; aliæ ad litora impactæ periere. Cæſar cum tot difficultatibus premeretur, multis navigiis amiſſis, claſſe quaſſata, ab Africæ litoribus in Hiſpaniam regredi compulſus eſt; magni animi, atque imperterriti laudem conſequutus, quod tot undique periculis ſeptus, adverſæ, ac minantis fortunæ faciem non exhorruerit, ſed vultus æquabilitate, & conſtantia infracti pectoris robur præſetulerit. Inſignes in ea expeditione viri complures, gravitate cæli, atque aliis confecti incommodis, obiere, quos infauſta militia, aut rerum novarum viſendi

Cæſar ad Algerium cum claſſe appulit.

Cæſareani imbribus & tempeſtate jactati.

Cæſaris in Hiſpaniam reditus.

ſendi cupido attraxerat. Marinus Juſtinianus, Reipublicæ legatus, qui Cæſarem in Africam ſequutus fuerat, fato conceſſit; Nicolaus Pontius, Doctor, qui tum Utini magiſtratum gerebat, ſuffectus eſt. Veneti interea ſuperiori bello perculſi, quæ Turcarum animis ſuſpicionem incutere poſſent, ea ſibi, ne illorum arma in ſe provocarent, ſedulo vitanda ducebant. Hinc, ne Vicetiæ Concilium haberetur, quod antea decretum fuerat, Senatus cenſuit, ne in Veneta urbe tot Principibus, ac proceribus coactis, ad fœdus in illos ſanciendum incitare, faceſque ad ſacrum bellum admovere videretur: cum per eos dies illud quoque accidiſſet, ut duæ roſtratæ triremes e Numidia Byzantium contendentes, Veneta conſpecta claſſe, ſe fugæ dediſſent; præfectus piraticas eſſe ſuſpicatus, Turcis fere omnibus interfectis, Chriſtianis ad tranſtra ablegatis libertate reſtituta, in ſuam poteſtatam redegiſſet: qua ex re Chariadenus magnopere iratus vindictam minabatur. Patres factum jure tuebantur, reque varie agitata, cunctatione, officiis, pecunia ex pacis conditionibus, qua illata detrimenta ſarcirentur, adhibita, diſcuſſa moleſtia eſt. 1541

Marini Juſtiniani, ad Cæſarē oratoris, obitus.

Nicolaus Pontius ad Cæſarem orator.

Senatus, ne Concilium Vicetiæ haberetur, decernit.

Triremes Numidicæ a Veneta claſſe captæ.

M. D. XXXXII. 1542

POlinus interea cum Byzantium perveniſſet, ut claſſem, Chariadeno duce, ad oram Provinciæ, Galliæ portubus excipiendam, ineunte æſtate mitteret, a Suleimano petebat, Venetoſque, ut Galliarum Regi novo fœdere ſe adjungerent, & ſocia in Cæſarem arma verterent, adhortaretur. Janusbejum, ſæpe antea legationis ad Venetos munere perfunctum, firmandæ pacis cauſa ad Senatum Suleimanus deſignaverat, cui in mandatis dederat, ut nihil amplius a Patribus poſtularet, quam, ut amicitiam, quæ illis cum Gallorum gente intercedebat, novis officiis, ac propenſiore ſtudio excultam augerent. Janusbejus Venetias delatus, publica æde exceptus, ac honorifice habitus, ſui Regis mandata Senatui exponit. Renovati fœderis conditiones, uti publico nomine Baduarius pepigerat, jurejurando interpoſito, de more Princeps, ac Senatus confirmant: quod ad Gallos attinet, pacem, atque amicitiam cum Rege colere: verum ad ea deſcendere, quibus ad bellum traheretur, Rempublicam nolle.

Polinus, ut Suleimanus claſſem ad Provinciæ oras mitteret, petit.

Janusbejus a Suleimano Venetias ob pacis confirmationem mittitur.

Po-

1542 *Polini oratio apud Venetos habita.*

Polinus, qui ſumma celeritate in Gallias redierat, atque ad Bellaqueum fontem Regem conveniens, de inferendis armis ſecum egerat, eadem feſtinatione Byzantium reverti juſſus, Venetias cum acceſſiſſet, & una cum Mompolerio Epiſcopo, Regis ordinario legato, Collegii Patres coram Decemvirum præſidibus adiiſſet, Franciſci Regis cauſam graviter, ac luculenter egit. Quæ nuper a Cæſare, atque a Rege acta ſint, uti ſinceros rerum judices decet, intuentes, dignoſcere haud difficulter poſſe, utri illorum chriſtianæ reipublicæ incolumitas, ac dignitas cordi ſit, uterve minime contectis, atque adumbratis conſiliis ad veram, ac ſolidam gloriam niteretur: Regem armatum, victoriæ haud ambiguum fructum, dum per Subalpinos, nullo obſiſtente, decurreret, Pontificis ſuaſionibus adductum, ſibi intercepiſſe; Cæſarem, juſtæ pacis legibus rejectis, ditiones Gallicas bello petiiſſe, per mediam Galliam in Belgium proficiſcentem ſummis honoribus exceptum, ſpe de tradendis Inſubribus injecta, decepiſſe: Regem Gandavenſes a Cæſare deſciſcentes, atque ſuam opem implorantes rejeciſſe, nihil, quod ad ſuam in eum benevolentiam declarandam attineret, unquam prætermiſſum; Cæſarem contra pollicitis non ſtare, implacabili odio ſævientem, jure gentium, quod apud barbaros quoque ſanctum haberetur, violato, ſuos legatos per inſidias, ac dolos adverſus pactas inducias interfici juſſiſſe: qua ille in cunctos mente ſit, teſtari Ciſalpinæ Galliæ urbes militari licentia crudeliter direptas, atque immanibus tributis exhauſtas; Hetruriæ occupatas arces; Senenſes civili diſſenſione laborantes in ſervitutem adductos; Lucenſes pecunia quotannis Rempublicam redimentes; Siciliæ, atque Neapolis opulentiſſima regna fortunis omnibus exuta: ipſam adeo Venetam Rempublicam illius fidei documento eſſe, quæ ejus artibus pernicioſo implicata bello prope diſcrimen rerum ſuarum ſubiverit. Secum igitur reputarent, utrum amicum, ac fœderatum Reipublicæ adſciſcerent: an eum, qui fuco, ac fallaciis diſſimulanter cunctis prægrave jugum imponere niteretur; an qui potius vera virtute, atque animi magnitudine cum eximiis Regibus præclara æmulatione certaret: illumne, qui in Italia, Neapolitano regno, & Inſubribus occupatis, nullo ſibi obſiſtente, leges dicturus eſſet; an qui nullum labo-

laborum præmium expoſceret, amplam, ac florentem Rempublicam vellet, illiuſque imperium extendi, ac proferri cuperet? Regem pro vindicandis injuriis adverſus Cæſarem bellum parare; Venetos veteres ſocios, Gallicique nominis amicos orare, ut præſto ſibi eſſe vellent, egregiæ victoriæ præmia laturos; vires Regi vel proprias, vel externas non deeſſe; milite, equite, pecunia eſſe Gallias refertas; Suleimanum ſocia arma adjuncturum, qui recentibus laceſſitus injuriis, terreſtribus copiis in Pannoniam profecturus, Chariadenum cum præpotenti claſſe eodem tempore adverſus Cæſarem miſſurus eſſet. Certius ex iis, quæ Janusbejus Suleimani nomine detulerat, ea intelligi poſſe: prudentiæ Senatus eſſe, præclaram occaſionem oblatam non negligere, amico Regi non deeſſe, Suleimano petenti quod e Republica futurum ſit, gratificari: jam tum quid inter Cæſaris ſuſpectam, ac fluxam amicitiam, & Regis nulla unquam commodorum ſpe labefactandam ſocietatem interſit, perſpecturum. Ad hæc Senatus graviter reſpondit; amicitiam Galliarum Regis, quem mirifice coleret, Reipublicæ pergratam eſſe, conſtanter, ac ſumma cum fide in ea perſeveraturam: eandem cum Cæſare, atque aliis Principibus ſervare, nec quidquam, quod pacem nuper partam interturbaret, aggredi velle; multa difficillimis illis temporibus incommoda perpeſſam, quæ priſtino tranquillitatis otio, vel ſero etiam ſarciri poſſint. 1542

Senatus reſponſum.

Eo audito Senatuſconſulto, Polinus Reipublicæ triremibus Epidamnum devectus, inde magnis itineribus Byzantium contendit; ibi cuncta ea ſpe, qua omnia expedita, ac prompta ſibi pollicebatur, duriora, & difficiliora invenit; ſive quod ſerius quam oportuerat, Suleimanum adiiſſet, temporis ad navigandum idonei tribus jam menſibus elapſis; ſive quod Turcarum Rex in Pannonicum bellum intentus, ad id nervos imperii, omniumque apparatuum pondus adhiberet. Dum hæc geruntur, Franciſcus Rex bellum adverſus Cæſarem moturus, rebus omnibus comparatis, diverſis e locis illum aggreditur. Henricum filium Delphinum citeriorem Hiſpaniam a Pireneis montibus, ac Perpinianum Gallorum olim oppidum, quod a Carolo in Italiam veniente, Ferdinando Aragonum Regi traditum fuerat, adoriri jubet: Carolum vero Aurelianum Du-

Polinus iterum Byzantium proficiſcitur.

Franciſci Regis mandata ad Henricum filium, ut Hiſpanias invaderet.

1542 cem in Lucemburgenſes, ac Sequanos impetum facere : Vindocinenſem Principem in Atrebates, ac Morinos cum alio exercitu mittit. Henricus, fruſtra Perpiniano tentato, cum militum præſidio, ac munitione tutum ægre expugnari poſſe animadverteret, re infecta, diſcedit. Carolus aliquot Lucemburgi oppida occupat, agros fœde diripit, ac vaſtat. Verum uno dempto Ivoſio, omnia a Cæſareanis recuperantur. Vindocinenſis aliquot in Atrebatibus, ac Morinis caſtella capit. Neque in Subalpinis Galli, Gulielmo Langeo duce, quievere. In Gallia quoque Ciſalpina occulto varia agitata, ut per inſidias oppidum aliquod in ea provincia Cæſari eriperetur, cum Gallicæ in iis ditionibus factionis princeps Petrus Strozzius quam maximam poſſet militum manum colligeret, ac quotidie aliquid novi moliretur, ut ad Venetos quoque ea mali tabes pervenerit.

Carolus Aurelianus Dux a Rege in Lucemburgenſes & Sequanos miſſus.

Galli Atrebates invadunt.

Maranum a Beltrando Sacchia occupatum.

Nam Maranum, Forijulii oppidum Veneta æſtuaria attingens, quod Ferdinandi Romanorum Regis ditionis erat, Beltrandus Sacchia Utinenſis, Turchetto centurione Brixienſe ſocio, aſtu furtim occupavit. Mercatores enim ementiti, quo res facilius perfici poſſet, ad merces, quæ parvo navigio veherentur, ſervandas conduxere apothecas ; eo accedente, portuque anguſto excepto, ſtatim ſexaginta, qui armati contegebantur, prodiere ; oppidi porta, ac maritima mole inſeſſa, Germanis circiter triginta cum eorum præfecto ejectis, nulla oppidanis injuria, aut damno allato, in ſuam poteſtatem redegere. Mox ſublato Gallico vexillo, Petrum Strozzium, Florentinorum exulum ducem, evocarunt : is, in Venetorum ditionibus tumultuaria militum collecta manu, in oppidum introductus, Galliarum Regis nomine ſe Maranum tenere profeſſus eſt. Moleſte tulerat Senatus tam propinquas urbi, haud difficulter in bellum, ni compeſcerentur, exarſuras, faces admotas eſſe : ne in Ferdinandi animo de illius voluntate ſuſpicio oboriretur, quod ea res per Reipublicæ ſubjectos homines patrata foret : ægre ferebat, Gallos ſedem eo in loco ſibi conſtituiſſe, ex qua & finitimas regiones excurrerent, & virium incrementa ſumerent, æquo animo pati non poterat. Huc accedebat, quod ab iis aperte vulgaretur, Venetis Regis amicitiam, & ſocietatem abnuentibus, ut oppidum rurſus in

Petrus Strozzius Maranum ingreditur.

Fer-

Ferdinandi poteſtatem concederet, minime paſſuros, ſed potius Turcæ tradituros, quo barbarorum claſſibus illic tutus receptus eſſet. 1542

Senatus decretum in eos, qui ſubſidia Maranenſibus ferret.

Nihil vero moleſtius, ac pernicioſius Venetis contingere poterat; quam e Venetiarum prope portubus, a quibus Maranum octoginta tantum paſſuum millia diſtat, barbaram gentem cum claſſe cernere, quæ prædonibus admiſta, navigationum curſus interciperet, atque Adriaticum ſinum non modo Venetorum, ſed totius reipublicæ chriſtianæ incommodo, ac detrimento infeſtum haberet. Itaque ne malum latius ſerperet, graviſſimis indictis pœnis, ſanxit Senatus, ne quis Venetarum ditionum oppidum ingrederetur, neu commeatus, aut ſubſidia importaret. Beltrandi patrem, atque uxorem cuſtodiæ publicæ tradi juſſit, ut hoc veluti pignore a perditis, & exitialibus conſiliis revocaretur. Oppidanis haud exigua cum illorum utilitate rationem aliquam concordiæ iniri poſſe ſpem injecit, ne Ferdinandi apparatu deterriti barbaros introducerent. Atque cum per eos dies Ferdinandus Tridentinum Epiſcopum, qui navigia, ac milites ad Maranum recuperandum peteret, ad Senatum miſiſſet, reſponſum eſt, oppidum ab eo recipi Senatum cupere; in id commeatus, atque iter per Reipublicæ fines ejus militi daturum; ſperare abſque armis ea de re decerni poſſe. Gallico vero oratori conſilium a Senatu Franciſci nomine petenti, neque de oppido, niſi eo conſulto, Regem quidquam ſtatuere velle affirmanti, Senatus dicendum cenſuit: eximiam Regis prudentiam alienis monitis non egere; verumtamen id conſilium, quo publica pax, & quies ſervaretur, probaturum. Dum hæc fiunt, Germani præfecti uxor ad virum captivitate redimendum, ut pecuniam conquireret, profecta eſt. Beltrando cum illa egreſſo, qui Maranum occupaverant, oppidi aditum intercludunt, atque ad Lignani portum (abeſt is quindecim paſſuum millibus) munitionem erigere contendunt, quo ſeſe recipere, ac prædas convehere tuto poſſent. Rem indigne Senatus ferens eo ſtatim Bernardum Sagredum ad opera demolienda miſit, qui una cum Philippo Bragadeno, & militum manu, cui armorum ductor Julius ex Monte veteri imperabat, profectus, fabris, atque opificibus in fugam verſis, tormentis munitiones disjecit, ac ſolo æqua-

Ferdinandus Rex Tridentinū Epiſcopum Venetias mittit.

Maranenſis munitio a Sagredo & Bragadeno disjecta.

1542 vit; & ne inſtitutum rurſus opus aggrederentur, alio materiam convehi juſſit. Ferdinandus, nonnullis inſtructis triremibus, oppidi maritimam expugnationem inſtituere decreverat. Rex Galliarum ea de re certior factus, maritimis viribus opem Maranenſibus ferre ſtatuit. Senatus, ne prope in conſpectu civitatis arma miſcerentur, atque ut aliorum Principum claſſes ab Adriatico ſinu averteret, nitebatur; idque non minus apud Reges officiis, quam animi conſtantia nihil Reipublicæ rationibus adverſum paſſurus, obtinuit. Interea inter Regem, ac Ferdinandum de componendis controverſiis irrito eventu actum eſt. Eodem tempore cum Venetis de finium difficultatibus tollendis Ferdinandus agebat, duobus legatis ad Rempublicam miſſis, qui Tridenti ſuperioribus annis pacta perficienda curarent. Negotium id Franciſco Contareno, & Franciſco Sanuto a Senatu commiſſum eſt, Cæſaris legato uti amico ea in re operam navante. Jamque ad calcem ventum fuerat, niſi Neocaſtrum, ac Belgradum, Forijulii oppida, quæ ab Auſtriacis Cæſaribus Saxonum Ducibus oppignerata fuerant, obſtitiſſent; quo effectum eſt, ut nihilo feliciori eventu, quam alias acciderat, res ceſſerit.

Franciſcus Contarenus, & Franciſcus Sanutus legati ad finium controverſias cum Ferdinando tollendas.

Sub id quoque tempus ſceleratorum civium proditio detecta eſt, qui ſuperiori bello cum Senatus, ac Decemvirum arcana nefarie detexiſſent, ingentis Reipublicæ cladis auctores fuerant: patefactis namque Baduarii mandatis, ut Nauplium, & Epidaurum in Turcarum poteſtatem concederent, effecerant. Quæ res cunctorum animis ita infixa erat, ut maledictis Baduarius laceraretur, quod iniquis adeo conditionibus pacem mercatus eſſet, omneſque ingenti in eundem odio ferebantur, atque acerbius accuſabant. Is vero ut ſe univerſæ civitatis invidiæ ſubtraheret, enixe laborabat, cum palam dictitaret, detecta a patriæ hoſtibus ſecretiora Decemvirum conſilia, proditam Rempublicam fuiſſe. Tandem a Hieronymo Marteloſſio, Veronenſi, crimen ad Decemvirum principes delatum eſt. Is Auguſtini Abundii uxoris amore captus, cum ad ejus ſæpe domum ventitaret, forte quibuſdam ſchedis Nicolai Cavacii, Senatus ſcribæ, in ſecretiori cubiculo inventis, cum nonnulla Rempublicam attingentia in iis animadvertiſſet, ad Decemvirum præſides retulit. Ea ratione pro-

Proditio de Nauplio & Epidauro Turcis tradendis a Hieronymo Marteloſſio detecta.

ditio

ditio in apertum prodiit, in qua fuere Conſtantinus, & Nicolaus Cavacii, alter Decemvirum, alter Senatus ſcriba; Maphæus Leonius, qui triumvir rerum capitalium fuerat, ac tunc Sapientis continentis magiſtratum gerebat; Auguſtinus Abundius; ac Joannes Franciſcus Valerius nothus: hi omnes pecunia Galliarum Regis, & muneribus corrupti erant: Cavacii, ac Leonius, annua mercede accepta, Abundio, & Valerio miniſtris adhibitis, graviora decreta Regi aperiebant. Nicolaus Cavacius, Auguſtinus Abundius, ac Joannes Franciſcus Valerius, re paulo ante cognita, ad ædes Mompolerii Epiſcopi, Gallici oratoris, ſeſe recepere. Id cum ad Decemviros perveniſſet, apparitores, ac miniſtros miſere, qui ſupremi magiſtratus juſſu eos extraherent. Obſtitit legatus, viſque a ſuis illata eſt, neque reos, quod tutum ſingulis ad illius domum jure gentium perfugium diceret, abduci permiſit. Tum Bernardus Georgius, unus ex Triumviris Advocatoribus, eo Decemvirum juſſu acceſſit, qui licet ampliſſimi magiſtratus dignitatem, atque auctoritatem præſeferret, ſontes, ut ſibi traderentur, impetrare non potuit; Gallis ex legati comitatu Triumviri auctoritatem ſpernentibus, ac vim parantibus. Tam inſigni audacia vehementer commota civitate, triremis cum duobus muralibus tormentis ex adverſo legati ædium dirigitur, armatis forum impletur, ad Mompolerii domum in divi Moyſis vico ſitam accurritur; minis undique, ac probris circumſtrepentibus, fremens turba advolat. Vincentius quoque Grimanus, divi Marci Procurator, fabrorum navalium multitudine ſeptus accedit; cunctorum animi ira incredibili aguntur. Vis, ni rei producerentur, in promptu erat. Tum legatus ſe obſiſtere non poſſe animadvertens, atque impetum furentis populi veritus, ſontes Triumviro tradi jubet. Ii ſtatim ſeveræ quæſtioni ſubjiciuntur, crimen faſſi, dum acriter, ut ſocios ſceleris detegerent, torquerentur, Maphæum Leonium, & Conſtantinum Cavacium nominarunt, a quibus Senatus, Decemvirumque arcana edocti, occultioribus notis, internuntiiſque Gallorum Regi ſignificabant. Decemvirum decreto Nicolaus Cavacius, Auguſtinus Abundius, & Joannes Franciſcus Valerius geminas inter columnas meritæ necis pœnas laqueo ſuſpenſi dedere; Maphæus Leonius, & Conſtantinus Cavacius

1542 *Conſtantinus Cavacius & alii ſontes proditionis.*

Nicolaus Cavacius & alii proditores in ædes Galliæ oratoris ſe recipiunt.

Bernardus Georgius ab oratore Galliæ proditores poſtulat.

Proditores a Galliæ oratore traditi meritas pœnas luunt.

1542 cius abſentes totius imperii cum terreſtris, tum maritimi perpetuo exilio damnati, ut mille aurei in ſingulorum capita percuſſoribus ex ære publico penderentur, decretum. Leonii liberis, poſteriſque patricius ordo, ac nobilitatis jura adempta: bona in publicum redacta. De iis, quæ poſtea Cavacio acciderint, nihil compertum eſt. Leonius in Gallias profectus, ob immane ſcelus cunctis inviſus, inopia, atque egeſtate confectus interiit. Cæſaris Fulgoſii, in Pado flumine interfecti, quod is quoque ad Gallos cuncta perferret, bona fiſco fuerunt addicta. Alexandro fratri gravioris armaturæ præfectura, publicumque ſtipendium ademptum.

Cæſaris Fulgoſii bona fiſco adjudicantur.

M. D. XXXXIII.

1543 SEquentem annum, qui fuit humanæ reparationis M. D. XLIII. ingentes bellorum motus excepere; nam & Byzantii Suleimanus cum terreſtres, tum maritimas copias ſedulo inſtruendas curabat, quibus Pannoniæ regnum adoriretur, & ſæpius Gallis pollicitam claſſem adverſus Cæſarem emitteret, quam centum ac triginta varii generis navigiis conſtare, Chariadeno, acerrimo chriſtiani nominis hoſte, duce, fama vulgaverat. Franciſcus vero Rex undique non modo ex Gallis, atque Helvetiorum gente magnis illecta præmiis, exercitum comparat; ſed Menapiorum Ducem, qui antea a Cæſare defeceraat, pecunia, ac milite confirmat; Belgium imparatum aggreditur; paſſim incendiis, & vaſtationibus diripit. Cæſar iter in Italiam moliebatur, inde in Belgium profecturus, ut, Germaniæ coactis viribus, quas ultro illi Principes, ac liberæ civitates obtulerant, adverſus Franciſcum bellum gereret, Menapiorumque Ducis elatos ſpiritus frangeret. Quoniam vero nulla magis arma Gallis aut gravia, aut formidoloſa, quam Britannica exiſtimabat, unde ſuperioribus tempeſtatibus ingentes clades, ac damna Gallicæ genti illata fuerant, veterum ſimultatum, quas cum Henrico Angliæ Rege, ob materteram Catharinam repudiatam, acerbiſſime exercuerat, oblitus, fœdus cum illo adverſus Gallos paciſcitur; nequaquam deterritus, quod Angliæ Rex a catholica Eccleſia deſciſcens, graviſſimo anathemate perculſus eſſet: hoc facto prætexens, quod

Cæſar cum Angliæ Rege fœdus cō. tra Gallos init.

Gallia-

Galliarum Rege Turcas evocante, ſibi minime noxæ adſcribi deberet, quod pro rebus ſuis tuendis Regi, ſi non Catholico, Chriſtiano ſaltem jungeretur. Jamque Henricus cum vetere in Gallos odio, tum recentibus finium controverſiis incenſus, ab Anglia Caletum copias tranſmittere cœperat, quo ad Caroli adventum arma in Galliam inferret. 1543

Henricus Angliæ Rex copias Caletum mittit.

Pontifex variis curis, & cogitationibus diſtractus, multa animo agitare; Cæſaris potentiam Germanicis viribus, Angli copiis auctam ſuſpectam habere; cum præſertim Granvelanum in Germaniam miſiſſet, atque, ut in ea provincia Concilium haberetur, ſummopere contendiſſet, in quo de Romana curia ordinanda in Germanorum gratiam ageretur; qui cum a majorum cultu, atque ab avita religione diſceſſiſſent, odio in Romanos Pontifices acti, eorum majeſtatem, & auctoritatem deprimere nitebantur. Nonnunquam vehementer de Carolo conqueri, quod fœdus cum Anglorum Rege, qui ab Eccleſia Romana defecerat, pepigiſſet, in quem ut anathematis ſpiculum intorqueret, Clementi auctor fuerat. Ea ſpe quoque dejectus videbatur, qua Cæſarem Mediolanenſe imperium Octavio Farneſio nepoti, illius genero, traditurum ſibi pollicitus fuerat. His fiebat, ut a Gallo ſolicitatus, qui Cæſaris cum Anglo amicitiam deteſtabatur, Venetis nova fœdera, & ſocietates ad mutuam ſecuritatem, atque incolumitatem tuendam offerret, eo conſilio, ut illos arctiori nexu cum Galliarum Rege conjungeret, quo communibus viribus Cæſari obſiſteretur. Verum Senatus ab iis conſiliis abhorrebat, quibus diuturno, atque inutili bello implicaretur; eamque Reipublicæ recte gubernandæ rationem arbitrabatur, ſi medium inter ſummos Principes ſe gereret; cum utriſque amicitiam coleret; & præteritis tum terreſtribus, tum maritimis bellis defeſſam Rempublicam tranquillitate, ac pace foveret, atque corroboraret. Quibus accedebat, quod Suleimanus eodem tempore claſſem, exercitumque compararet; neque Turcarum promiſſis, licet nihil paci adverſum facturos prædicarent, idemque Polinus, Regis orator, affirmaret, præteritis ſucceſſibus edocti, ſatis fidendum exiſtimabant. Itaque maritimas opes undique contrahere; claſſem augere, quæ tunc triginta triremium numerum non excederet, Senatus decrevit; adornari, atque inſtrui

Veneti fœdus a Pontifice oblatum renuunt.

1543 ſtrui in Illyrico, & in Creta inſula alias juſſit, ut univerſæ ſimul ſexaginta eſſent. Imperator Stephanus Theupolus, vir multis, iiſdemque egregiis pro Republica rebus geſtis clarus, majoribus comitiis creatur; totius oræ maritimæ, atque inſularum cuſtodia injungitur, ne quid res, aut Reipublicæ ſubditi detrimenti patiantur, provideat; Jaderæ Paulum Juſtinianum, claſſis legatum, cum triremium manu adventantem, præſtoletur, atque intra ſinum Adriaticum ſe contineat. Alexander Bondimerius, alter legatus, Corcyræ cum quindecim ſelectis triremibus ſubſiſtere, atque ab iis ſe abſtinere, quibus in Turcarum animis ſuſpicio oboriri poſſet, juſſus eſt.

Stephanus Theupolus claſſis imperator.

Paulus Juſtinianus & Alexander Bondimerius claſſis legati.

Dum hæc aguntur Turcarum claſſis centum ac viginti triremium, biremiumque quadraginta ſub Chariadeni imperio Helleſponto egreditur; in ea Polinus Regis legatus erat. Eubœæ per aliquot dies commorata, remige, milite augetur, commeatibus inſtruitur. Inde ad Meſſanæ fretum contendens, in Brutiorum litoribus milite expoſito, prædas agit; cuncta vaſtat; Rhegium occupat, diripit, in ſervitutem Hiſpanos milites nonnullos, & multo plures Rhegii cives abducit. Mox cum Oſtiam perveniſſet, ut aquatione longe optima, quod eo in loco Tyberis amnis mari ſe inſinuat, uteretur; cum illius rei nuntius Romam perveniſſet, ingens adeo terror omnium animos occupavit, ut incondita, & conſternata plebs metu ſeſe ex urbe in vicina loca proriperet. Verum Polini literis, quibus hoſtile nihil Turcicam claſſem edituram ſignificabat, urbs eo metu ſoluta eſt. Inde Hetruſca, & Liguſtica litora legens, recta in Provinciam contendens, in Tholoni portum ſeſe claſſis intulit: deinde a regia, quæ quatuor & viginti triremibus conſtabat, Maſſiliam deducta eſt: urbem Chariadenus, exquiſitis honoribus, ac pompa exceptus, ingreditur. Polinus ſtatim ad Regem contendit, ut illi mandata Aheneobarbi deferret, quem omnia ex ejus præſcripto gerere Suleimanus juſſerat. Is quamcelerrime Franciſci decretum retulit, quo aggredi Niceam, atque terra, marique oppugnari mandavit, quam urbem ejus majores belli neceſſitate, ac pecuniæ inopia coacti Sabaudiæ Duci oppignerati fuerant. Claſſem ſuper triremes decem, & octo onerariarum navium, ſex circiter peditum millibus, atque commeatu apprime inſtructam, Anghia-

Chariadenus Brutiorum fines depopulatur, Rhegium occupat.

Romanorũ terror ob Turcicam claſſem.

Chariadenus Tholoni portum ingreſſus Maſſiliam proficiſcitur.

Franciſci Regis mandato claſſis Niceam aggreditur.

no,

no, ſtirpis e Borbonia familia regiæ, germano Vindocini Ducis fratre, præfecto, Turcicæ adjunxit. Univerſa claſſis Maſſilia ſolvens, ad Monici portum devehitur; inde Niceam admota, expoſitis tormentis, ac militibus, oppugnatio inſtruitur. Tormentorum vi vehementiſſime mœnia verberantur; jamque ingentes editæ ruinæ aditum militibus aperuerant, cum repente oppidani perterrefacti, iiſdem legibus, quibus hactenus ſub imperio Sabaudi fuiſſent, Regi ſe dedidere; ne urbs diriperetur, Polinus vetuit. Mox ad arcem oppugnandam cuncta præparantur: ſed cum Vaſtium magnis copiis per maritimas Alpes iter facientem ad opem arcis propugnatoribus ferendam accedere nuntiaretur, ſoluta obſidione, Chariadenus Maſſiliam reverſus eſt, hyberna iis in locis habiturus, quo inſequentis veris initio expeditior ad bellum eſſet, & maria infeſta Cæſareanis redderet.

1543

Niceæ urbis deditio, & arcis oppugnatio.

Chariadenus arcis obſidionem ſolvit.

Inter hæc Cæſar ex Hiſpania in Italiam navigaturus, Philippo filio, ætatis annum ſextumdecimum agente, Hiſpaniæ Rege pronunciato, atque totius regni civitatibus, ac proceribus jurejurando obſtrictis, Barchinonem proficiſcitur. Ibi Andream Auriam cum quadraginta triremibus reperit, Hiſpano milite onerarias naves juſſo conſcendere, Genuam devehitur. Qui illum per Reipublicæ fines in Germaniam tranſeuntem publico nomine exciperent, & comitarentur, quatuor legati honoris, officiique cauſa deſignati fuere, Carolus Maurocenus procurator, Gabriel Venerius, Ludovicus Falerius, Victor Grimanus. Pontifex Cæſaris in Italiam adventu nova ſpe erectus, ut Bononiam antequam in Germaniam proficiſceretur, illum Carolus conveniret, vehementer optabat; perhonorificum ſibi fore ratus, ſi ad eum inviſendum ad urbem accederet, in qua bis Clementem fuerat alloquutus, ubi & de chriſtiana republica privatiſque ſuis rebus ageretur. Suſcepti vero itineris ratione Senatui communicata, ut graviſſimis, ac difficillimis temporibus afflictam, & perturbatam chriſtianam rempublicam ſublevaret, ingraveſcente, atque exacta jam ætate, ſe id itineris ſuſcepiſſe ajebat; cum id in primis ſui muneris, pontificiæque auctoritatis eſſe duceret; Cæſarem ad colloquium invitare, ad pacem cum Chriſtianis Principibus adhor-

Cæſar Philippum Hiſpaniæ Regem pronunciat.

Cæſar ab Auria claſſe Genuam deducitur.

Veneti legati ad Cæſarem.

1543 hortari; ad bellum adverſus communes hoſtes impellere. Verum id Pontificis animo inſederat, ut Octavio Farneſio ejus nepoti Mediolani principatum Cæſaris auctoritate deferret: quæ res Italis Principibus, ac Venetis præſertim pergrata foret, quibus nimia Cæſaris potentia ſuſpecta erat; ac Neapolitano fœdere ſummo ſtudio caveri enixi fuerant, ne quiſquam Auſtriaci ſtemmatis Inſubrum Princeps a Cæſare diceretur. Hæ Pontificis cogitationes, quæ Cæſari notæ erant, ab eo colloquio mirum in modum illius animum abducebant: quare cum e Bononia Petrum Aloyſium filium, atque Alexandrum Farneſium nepotem, prima juventa in Cardinalium Collegium cooptatum, ad Cæſarem Genuam miſiſſet, ut colloquio dies, ac locus diceretur, prædurum, atque abhorrentem offenderunt, quod ſibi in Germaniam properanti cunctatione tempus terendum non eſſe diceret. Sed nihil eo deterritus Pontifex, cum a Cæſare, ut Bononiam ſe conferret, impetrare non poſſet, tandem ut Buxetum, Pallavicinæ familiæ oppidum, Parmam inter atque Placentiam ſitum, ad colloquium deligeretur, convenere. Sed tamen nihil, quod ad pacem publicam pertineret, Pontifex obtinere potuit, cum Cæſar, in Menapiorum Ducem concitato animo exardeſcens, ad vindictam vehementi impetu contenderet; neque Franciſci Regis, a quo toties, ruptis fœderibus, deceptus eſſet, promiſſis unquam fidem habiturum ſe diceret. Neque vero ea, quæ de Mediolanenſi imperio ad Farneſiæ familiæ incrementum, ac decus Pontifex mente conceperat, feliciorem exitum habuere; nihil ea in re, niſi de Imperii procerum ſententia ſtatui poſſe Cæſare pernegante. Inde Buxeto diſcedens, per Venetorum fines a legatis Reipublicæ deductus, recta Tridentum perrexit; mox Ulmam, poſtea Spiram Germaniæ urbem proficiſcitur, ab illius comitatu Daniele Bonritio Senatus ſcriba non diſcedente; cum Nicolaus Pontius, legatus, gravi morbo correptus Tridenti ſubſiſtere, moxque ad urbem regredi coactus eſſet, cui Bernardus Naugerius a Senatu ſuffectus eſt.

Pauli Pontificis & Cæſaris Buxeti conventus.

Daniel Bŏritius, Venetus a ſecretis, apud Cæſarem.

Bernardus Naugerius orator ad Cæſarem.

Dum Cæſar in Germaniam magnis itineribus properat, Suleimanus cum ingentibus copiis Pannoniam ingreſſus, omnia fœdiſſime direptionibus, ac cædibus vaſtat; Valponium, mox Soclos capit; Strigonium, licet fortiter propugnatores initio reſti-

Suleimani in Pănonia progreſſus.

ſtitiſſent, deditione tandem occupat; Tattam, præſidiariis ſeſe dedentibus, receptam funditus evertit; Albam civitatem, quod ibi vetuſto gentis more Reges corona inſignirentur, priſcorumque Regum ſepulchris conſpicua redderetur, regalem dictam, oppugnat, deditione in ſuam poteſtatem redigit; Pannoniæ Mahometem Jahaoglem præficit. De proſperis belli eventibus per legatos Venetos certiores facit. Stephanus Theupolus, qui in urbem rediens claſſis imperium depoſuerat, legatus a Senatu deligitur, ut vere novo Byzantium profectus, Suleimanum officii cauſa conveniret, propenſamque in ſervanda pace, atque amicitia Senatus voluntatem, ac ſtudium pateſaceret. Carolus, Spiræ conventu habito, Bonnam profectus XI. kalend. ſeptembris, luſtrato exercitu, Duram Menapiorum urbem iter intendit; tormentorum horribili impetu quaſſatam, & concuſſam, per ſtrata mœnia irruente milite, magna oppidanorum, atque incolarum cæde, capit. Ea expugnata, Juliacum deſertum fere, ac vacuum offendit; poſtea Ruremundam, Sicambrorum munitam urbem, ſe ultro dedentem recipit. Ea Caroli fortuna, & felicitate Menapiorum Princeps permotus, Henrico Brunſuicenſe Principe, atque Archiepiſcopo Colonienſe enixe petentibus, cum ſupplex ab eo veniam poſtulaſſet, iis conditionibus in gratiam recipitur: ut Menapiis tantum contentus, principatu Sicambrico, comitatuque Zutphanienſi cederet; in ſuis ditionibus catholicam religionem, priſci inſtituti nihil immutato, retineret; Gallico, Danico, & Svecico fœderi renunciaret: itaque brevi inſueta felicitate Menapiorum Principem perdomuit, ſibique conciliavit, ut iis ſolutus curis, ad bellum Galliæ inferendum expeditior eſſet. 1543

Suleimanus legatos ad Venetos mittit.

Stephanus Theupolus ad Byzantium orator.

Cæſar Menapiorum Principem in gratiam recipit.

Dum his bellorum motibus varie terra, marique Europæ provinciæ jactarentur, in Carnis nondum diſſidiorum ſemina inter Ferdinandum, & Franciſcum ob Maranum a Strozzio occupatum extincta fuerant. Nam Gallus quadringentos pedites, Senejo Duce, atque haud exiguam equitum manum Maranenſibus ſubſidio miſerat. Ferdinandus, nonnullis Germanorum cohortibus, Joanne Baptiſta Sabello præfecto, ad Pontebam coactis, & in Carnos tranſmiſſis, in ſuis ditionibus delectum militum haberi præceperat, ut oppidum obſidione

Maranum Gallicis præſidiis firmatum.

Ferdinandi Regis apparatus, ut Maranum reciperet.

1543 ne ad deditionem compelleret : utriſque per Venetos fines tranſeundi a Senatu facultas permiſſa eſt. Tergeſti quoque parvis nonnullis navigiis inſtructis, atque in Liniani portum coactis, maritima oppugnatio, atque obſidio inſtituebatur. Qua re commotus Senatus, quod is portus Venetæ ditionis eſſet, neque inde oppidum oppugnari ferendum cenſeret, unde nuper propugnatorum opera diſturbari, ac disjici juſſerat, cum Cæſare, & Ferdinando agebat, ut e Liniani portu navigia amoveri præciperent; biremiumque præfectus cum apprime inſtructa triremi ad litora propinqua miſſus eſt, ut metus aliquis Tergeſtinis injiceretur.

Petrus Strozzius Maranum Venetis offert.

Dum hæc comparantur, Petri Strozzii nomine Joannes Franciſcus Paccius Florentinus Venetias advenit, oppidum juſta mercede Reipublicæ Strozzium permiſſurum affirmans. Si aliter Patres ſtatuerent, eadem de re cum præpotenti Principe acturum, quem libenter oppidi potiundi opportunitatem minime prætermiſſurum noverat. Ea re haud parum moleſtiæ Senatorum animis injectum, cum jam apud omnes conſtaret Strozzium, cui Galliarum Rex libere veluti laborum premium Maranum permiſerat, reliqua præciſa ſpe, Turcis ingenti chriſtianæ reipublicæ detrimento traditurum. Quid vero acerbius, ac durius, quam in Venetarum ditionum viſceribus, atque in conſpectu prope ipſius urbis, barbaros inſpectare; illorum navigia Adriaticum emetiri ſinum, viciniſque aſſuefieri litoribus? His cogi Senatus videbatur, ut omnia potius, licet gravia, ſubiret, quam ut hoc intimo receſſu excipi Turcas pateretur. Itaque Antonius Capellius, & Franciſcus Contarenus, qui cum Paccio agerent, delecti fuere. Re agitata, Maranum in fidem recipitur; Strozzio quinque ac triginta aureorum millia ſolvuntur : is ſtatim Reipublicæ tradidit : illius cuſtodiæ continuo Alexander Bondimerius præficitur, qui cum peditum manu una cum Paccio intra oppidum eſt exceptus : incolæ ſacramentum Reipublicæ dixere. Cæſari, ac Ferdinando quæ Rempublicam ad Maranum recipiendum impuliſſent, Bernardus Naugerius, & Marinus Caballus legati Senatus nomine ſignificarunt : nulla tenuis admodum oppidi potiundi, ex quo nihil emolumenti ad Rempublicam perveniret, cupiditate adductum; ſed ne in barbarorum

Maranum a Venetis receptum.

Alexander Bondimerius Marano præficitur.

po-

poteſtatem concederet, minante Strozzio ſe Turcis traditurum, neceſſitate coactum conſilium illud cepiſſe. His demulcere fratrum animos Senatus nitebatur; eaque de re poſtea actum eſt, jure ad ſe Marani oppidum ſpectare, Venetis contendentibus. 1543

Sed ea tempeſtate magnis adeo curis Cæſar, ac Ferdinandus, Pannonico, & Gallico bello intenti, diſtinebantur, ut omnes vires, & conatus ad ea conferrent; neque Venetos laceſſendos ducerent, ne Galli ſocietate ad Italiæ res novandas incitarentur, quam Cæſar quietam, bellique ſuſpicionibus vacuam cuperet, omnem armorum impetum in Gallias effuſurus. Quapropter, Gulielmo Sicambrorum Duce perdomito, in Belgium cum exercitu profectus, Angli ſibi fœderati adjunctis copiis, Landreſium, prius a Galliarum Rege occupatum, aggreditur. Acri obſidione cincto, Rex cum prævalido exercitu opem ferre contendit; ni id alia ratione efficere poſſet, prælio cum Cæſare dimicaturus. Verum annona, recentibuſque militibus in oppidum illatis, ſilentio noctis tentoriis, atque tabernaculis relictis, Galli ſeſe recipiunt. Cæſar de hoſtium diſceſſu edoctus, illos inſequitur, ex poſtremo agmine complures cædit, haud exigua præda ex iis, quæ Galli in itinere reliquerant, relata. Inde oppidi potiundi ſpe dejectus, obſidione relicta, diſceſſit, majori nixu inſequenti anno Gallias adoriturus.

Landreſium Cæſar aggreditur.

M. D. XXXXIIII.

FRanciſcus vero, ut quammaxime poſſet Cæſaris conatus retunderet, bellumque a ſui regni finibus averteret, copiis in Subalpinis auctis, acriori impetu arma iis locis inferebat, neque quidquam, quod ad præſentem Italiæ ſtatum immutandum pertineret, omittebat; dum Cæſar contra, ne aliquo eventu Italiæ pax turbaretur, attentiſſime excubaret. Inde utrique Venetos ad novas ineundas ſocietates alliciebant; Cæſar ad Turcarum potentiam imminuendam, ac debilitandam, in quos præcipuæ Germanorum civitates, ac Principes nuper conſpiraverant, a novo fœdere minime alienos rebatur fore. Rex ingentibus pollicitationibus, & præmiis pro- 1544

Franciſcus Rex bellum in Subalpinas ditiones infert.

Germani in ſocietatem contra Turcas coeunt.

1544 propoſitis, ad ſuas attrahere partes nitebatur: ad Spiram enim comitiis habitis, cum acerbiſſime accuſaretur, quod Turcæ ſociatis armis, illorum claſſe Galliæ portubus excepta, ad Chriſtianorum cladem, atque exitium uſus eſſet, bellum in Gallos, ac Turcas decretum fuerat: & ob id veritus Rex, ne Cæſar Britannico fœdere, Germanorumque auxiliis fultus ſuum regnum invaderet, illuſtri legatione in Italiam miſſa, Pontificem, ac Venetam Rempublicam ad arma adverſus Cæſarem ſumenda ſolicitare decrevit. Hippolytus Ateſtinus, Ferrariæ Cardinalis, Regis nomine Venetias acceſſit: is cum perhonorifice habitus fuiſſet, Principemque, ac Patres adiiſſet, ejuſmodi ſermonem habuit.

Germani in Spiræ conventu bellum in Gallos & Turcas decernunt.

Hippolyti Ateſtini Cardinalis a Gallo Venetias miſſi oratio.

Quæ mihi vobiſcum agenda ſunt, attentius repetenti, ſecus atque in aliis accidere ſolet, contingere videtur: pleraque tantum ſeſe attollunt, quantum præclara ingenia dicendo evehere potuere; hæc, ni fallor, ejuſmodi ſunt, ut cum nulla vi orationis egeant, per ſe veritatem, atque utilitatem aperte adeo præferant, ut dicenti potius animos, ac vires addant, quam vel illius oratione ſplendeſcere, vel ſermone obſcurari queant. Quapropter rei gravitas, ac magnitudo haud parum virium ſuppeditare mihi videtur, cum ea præſertim virtus, & prudentia veſtra ſit, ut intima quæque humanarum actionum, & conſiliorum ſcrutetur, penituſque introſpiciat. Inde magna ſpe adducor, fore, ut, quæ Franciſci Chriſtianiſſimi Regis nomine expoſuero, ea in primis ſedulo, atque attente inſpiciatis, cum ejuſmodi ſint, ut iis Reipublicæ veſtræ dignitas, & utilitas, Italiæ univerſæ incolumitas contineatur. Utinam vero de graviſſimis, ac neceſſariis rebus minime hoc tempore conſulendum foret; ſatis enim mirari, ac dolere nequeo, Cæſaris vires, propagandique imperii cupiditatem ſerius aut cognoſci, aut timeri cœpiſſe: non me latet, maximarum rerum initia obſcura, ac tenuia admodum eſſe, ut hominum ſcientiam ſubterfugiant. Quibus Cæſaris potentia, ac vires tantum excreverint initiis, fortaſſe alios potius, quam perſpectam, atque inveteratam Senatus veſtri prudentiam, latere potuiſſet. Verum ad tantam amplitudinem procurſus neſcio quo fato univerſi fere Italiæ Principes inſpexerunt, pertimuerunt, tulerunt. Atque ne altius exordiar, decimoquinto ab hinc anno Cæſar in Italiam

liam venit; Genuam, amplam ac præpotentem civitatem, ad maritimos apparatus valde opportunam, ad se attraxit; Clemente Pontifice sibi adjuncto, ut Mediceos ejectos, atque exules in patriam restitueret, ingentibus copiis Florentiam adortus, annua obsidione devictam Florentinorum Rempublicam labefactavit, ac potius extinxit, Hetruscorumque viribus, prout sibi libet, nullo repugnante, utitur. Francisco, Insubrum Duce, vita functo, ad Mediolanense imperium animum adjecit; atque ut vanis cunctos promissis deluderet, fœdere vobiscum icto, quo Italum Principem Insubribus daturum perfancte polliceretur, adversus pacta fœdera retinet. Quid de Senensibus dicam, quorum intestinis dissidiis aditum sibi ad eam urbem in suam potestatem redigendam patefecit? Itaque Neapolitano regno Genuam, Insubres, Hetruriam adjunxit, nulloque obsistente, ad eam potentiam pervenit, quæ Italis cunctis formidolosa habetur. Quonam vasto spiritu, incredibili regnandi libidine elatus contenderet, dum victor ex Africa, Tuneto superato, reverteretur, patuisset, nisi Franciscus Galliarum Rex, generosa, ac vera animi virtute incitatus, Italiamque miseratus, Carolo, magnis in Subalpinis missis copiis, obstitisset. Qua ex re cum Galliarum regnum, Italiæ veluti firmissimum propugnaculum, oppositum animadverteret, eoque incolumi, nihil sibi de Italia subigenda sperandum sciret, omnia consilia, & vires ad Galliæ exitium conferre statuit. Inde præpotenti exercitu bis regnum illud est aggressus; modo induciarum, modo pacis specie hostium vehementiores ad bellum conatus restinguere nixus est; ut interim ea cessatione ad arma majori impetu sumenda expeditior, ac fortior evaderet; tantumque potuit, ut tandem Henricum Britanniæ Regem, & quod vix credi posset, Germanicæ ferocissimæ gentis vires sibi adsciverit, quibus innixus denuo in Galliam impetum facit; ferrum in reipublicæ christianæ viscera adigit; Italiæ firmamentum, commune omnium, qui illius potentiam perhorrescunt, præsidium quatit. At vos quibus hæc oculis intueri potestis? An non illud vobis persuasum est, dum Cæsar Gallias invadit, Italiæ, ac præsertim Venetæ Reipublicæ minari? Nisi forte ignoratis, Imperatores, uti sibi subjectos reliquos Principes censere, tantumque sibi potentiæ, & majestatis detrabi, quantum reliquis 1544

vel

1544 *vel auctoritatis, vel imperii acceſſerit. Natura profecto, atque uſu ita comparatum eſt, ut quorum ſumma poteſtas altius eminet, ii Principes liberas civitates, optimeque conſtitutas Reſpublicas magis oderint. Quo igitur animo in vos Cæſarem eſſe ducitis, qui potentia, & viribus reliquos Italiæ Principes adeo præcellitis; qui eam tenetis Rempublicam, qua nulla, repetitis omnium antiquitatis monumentis, aut civilis prudentiæ opinione præſtantior, aut inconcuſſa libertate firmior inveniatur? Ea incolumi, ſe Italia potiri non poſſe optime novit. At dicet aliquis, nulla Cæſar a Republica laceſſitus injuria, cur in illam arma convertat? An arbitramini, quæ in ejus animo dominatur, regnandi libidinem ullis officiis minui, vel temporis tractu, quo mortalia cuncta immutantur, extingui poſſe? Quid ſi proſpere bellum adverſus Gallos gereret? quo illius potentia, atque ambitio evaderent? Hactenus tardo Cæſar ſeſe gradu extulit, modo cum tantum ſibi virium adjunxerit, omnia impedimenta amoviſſe; peramplum, atque expeditum iter ad ea perficienda, quæ mente volvit, & animo jampridem agitat, muniſſe arbitratur. Sed Gallica expeditio durior, ac difficilior habetur; cum Cæſaris conatus alias Franciſcus repreſſerit, atque invito robore retuderit. Huc accedit, quod dum regnum propugnat, omnia hoſtium conſilia, atque aſtus inſpexerit; defendendi vero rationes egregie calleat, omnia ad illud tuendum paraverit; oppida limitanea firmiſſime munita, objecta hoſtibus flumina, ex agris frumenta, & commeatus convectos; regnum indiſſolubili nexu adverſus hoſtes conjunctum; equitatum numero, & virtute præcellentem; Italorum, atque Helvetiorum robur; omnia demum, quæ ad bellum neceſſaria ſunt, apprime inſtructa. Verum quem belli caſus latent? Quis neſcit, fortunam in omni re, præſertim in bellis dominari? Quis non videt, Cæſarem hinc Henrico Angliæ Regi fœdere adſtrictum, inde Germanorum potentiſſimæ, ac bellicoſiſſimæ gentis viribus auctum, Gallias petere? At aliqui ea ſpe ducentur, bellum hoc neque brevi, neque cito confectum iri, ſed grave, ac diuturnum fore. Sed quis vadem ſe, & ſponſorem tantæ rei ſtatuit? Magnis viribus Gallias Cæſar aggreditur, incredibili animorum ardore utrinque dimicatur, parvo momento magnarum rerum ſucceſſus, & mutationes vertuntur: quanam*

nam igitur ratione victori, atque irato Cæsari obviam ibitis? 1544
Magnas profecto Venetas vires terra, marique esse exploratum habeo. Cæsari Gallias invadenti, tot incrementis aucto, minime difficile erit, majori spe subnixo, vestrum imperium adoriri. Hisne tot imminentibus periculis vestra hac in neutram partem propensione occurrere posse arbitramini, qua Cæsari neque animus, neque vires franguntur; immo hac vestra cunctatione, ac veluti sopore haud mediocriter augentur? Ita sane casu venit, ut qui prudentiæ nomine capti neutri adhærent, in utriusque offensam incurrant; dum qui potentia, ac viribus antecellit, injuria se affici, ni suis rebus faveat, qui minus, pollet, ni mature opem ferat, contumeliam sibi illatam existimat; ita neque hostium damna vitantur, neque amici benevolentiæ officiis conciliantur. At pulchrum est, dum reliqui in magna rerum turbatione, ac tumultu versantur, quiete, & otio frui. Optime id quidem, nisi falsa tranquillitatis specie certa, ac summa pericula tegerentur, neque secus atque iis contingeret, qui pecunia fœnore accepta, securi admodum, & læti fruuntur, donec brevioris commodi, quod adepti sibi fuisse videbantur, acerbas pœnas luant. Nec est, quod prudentiæ nomine nobismetipsis blandiamur, quippe quæ in præsentibus recte administrandis non modo, verum maxime in futuris providendis & prospiciendis eluceat; neque is laudis præmium ferat, qui, ut præsentibus commodis fruatur, ultro in ingentes se molestias dimittere velit. Ille potius magnæ omnium opinione virtutis laudem tulit, qui nonnulla cum jactura imminentia præcavet mala; peritos medicos imitatus, qui cum propinquum morbum diligenti præsagio persenserint, illius minime adventu expectato, pharmacis, atque aliis ex arte petitis remediis profligare, atque avertere conantur, exiguæ, ac cito interituræ ambiguæ sanitatis voluptati, spem futuræ firmioris incolumitatis anteferentes. Vos autem in imperio administrando, quibus tot capitum salus innititur, res tam magnas, tam ingentes fortunæ committetis, ne paululum ab ea, qua vobismetipsis frui videmini, tranquillitate dimoveamini? prudentiaque, & consilio abjectis, temporis beneficio acceptam Rempublicam feretis, cum certa illa, ac firmissimis nixa radicibus sint, hoc infirmum, incertum, fallax? Inspicite obsecro, quonam tempus terendo res

1544 *veſtræ evaſerint, dum frena currenti Cæſaris fortunæ injici poſſe ſperabamus, hocque edocti, & commonefacti exemplo, quæ in poſterum impendeant, diſpicite. Quid enim attinet ea commemorare, quæ Græciæ civitatibus otio, ac quieti indulgentibus evenerint? quæ dum cunctando Philippi Macedonum Regis vires, ac potentiam magnis incrementis augeri, ambiguis diſtractæ conſiliis contemplantur, duriores incuriæ, ac veluti veterni fructus, libertate amiſſa, præda hoſtium factæ, tulere. Alia proferre poſſem, niſi apud eos verba facerem, qui humanos caſus, regnorum viciſſitudines, rerumquepublicarum mutationes ſolerti prudentia expendere conſuevere; qui ſi ad imperium hoc peramplum, quo Dei Optimi Maximi beneficio fruuntur, oculos obverterint, meminerint neceſſe eſt, non otio, non ambiguis conſiliis, ſed armis, fœderibus, Gallica potentia nonnunquam in ſocietatem adſcita, partum, auctum, ac ſervatum fuiſſe. Erigite animos, generoſos ſpiritus ſumite; quæ mala ex hac conſiliorum ambiguitate pendent, expendite; ſocietatem Galliarum potentiſſimi, & Chriſtianiſſimi Regis amplectimini. Veſtra conſilia, veſtras opes per me poſtulat, prudentiæ, ac potentiæ iſtius Reipublicæ adeo confidit, ut minime ambigendum ſit, tot conſiliis, ac viribus conſociatis, magnum Cæſari obicem injectum iri, ex quo Galliæ, Italiæ, veſtræque Reipublicæ ſecuritas obventura ſit. Atque ut, quæ Regis mens exiſtat, certius, & exactius intelligatis: Cæſaris potentiam deprimere, latius regni ſui fines provehendi cupiditate minime contendit; ſed ut tandem immenſæ illius dominandi libidini modus aliquis, ne in reliquorum perniciem exundet, imponatur. Id vero nulla ratione facilius ſe aſſequi poſſe exiſtimat, quam ſi parte aliqua regnorum, quæ poſſidet, atque ea, qua maxime innititur, exuatur. Neapolitanum regnum, ex quo ingentem quotannis ſummam argenti vim exhaurit, ex quo magnas copias comparat, aggredi oportere ſtatuit; ni ſubveniat, cito caſurum; ſi opem ferat, averſis viribus, pluribus in locis Cæſarem vinci, ac proteri poſſe. Quis vero neſcit, in ea gente ingens novarum rerum ſtudium eſſe, intoleranda ſervitute, atque inſuetis tributis oneratam Cæſaris nomen odiſſe? Vigent adhuc, & in dies majores ſpiritus Gallicæ partes ſumunt: a cunctis*

re-

rebus ad bellum neceſſariis imparati Neapolitani ſunt, ut vix primum hoſtium conſpectum ferre queant. His accedit, longo terrarum tractu ab aliis Cæſaris ditionibus ſemotos eſſe, ut ægre ſubſidia invehi, facile admodum terra, marique peti poſſint. Expeditioni Aurelianum filium ducem deſignat; illi vos adjungere ſocios cupit; ea auxilia, quæ nullo incommodo publico præſtare poteſtis, petit; idque meo veluti jure polliceri poſſum, veſtræ benevolentiæ argumenta ſibi pergrata adeo fore, ut mirifice ſe Reipublicæ devinctum fateri debeat. Neque contemnenda hujus fœderis præmia, ac fructus defert, Apuliæ portus, atque univerſam oram, quæ, Lautrechio bellum gerente, in veſtra poteſtate erat: ac ſi quid præterea depoſcitis, omnia ab optimo, munificentiſſimo, atque amiciſſimo Reipublicæ Rege expectare licet. Ampliſſimum Galliæ regnum, Regem eximium, filios, & præcipue Aurelianum Ducem, adoleſcentem ſupra ætatem omnibus regiis virtutibus excultum, demeremini. Hoc fœdere egregium hunc, ac ſingularem regii Gallici ſtipitis ſurculum Italico ſolo inſerere poteſtis, qui in Italum Principem, Reipublicæque veſtræ filium evadet: cum enim prudentia, & virtute mirifice polleat, eos patres, atque ſui regni ſervatores optabit, quorum conſilio, & auxiliis imperium adeptus fuerit. Quid vero illud moror, quod in primis ſummi momenti cenſeri debet, huic fœderi a Republica inito, ſtatim ſocium Pontificem Maximum futurum, ea perplexitate conſiliorum relicta, qua fruſtra reipublicæ chriſtianæ pacem, atque Italiæ quietem ſperaverat? Quod vobis pro certo minime affirmarem, niſi Pontificis mentem, & voluntatem haud ſecus, quam Regis, cognitam, ac perſpectam haberem. Nemo vero ignorat, quot ex hoc fœdere in commune bonum præſidia ſint emanatura; quam alta Galliæ, atque Italiæ ſecuritas, ac tranquillitas ſit exoritura. Neque minima e Pontificis ditionibus ad Neapolitanum regnum invadendum adjumenta peti poterunt, vel regionum propinquitate, vel ad hoſtium ſubſidia avertenda facilitate, vel ſociis, milite, & commeatu juvandis opportunitate. Nullus eſt enim qui non ſibi ſumma omnia a ſapientiſſimo, eodemque potentiſſimo Pontifice polliceatur. Vel hoc certe uno eo gratiorem ſocietatem veſtram Regi futuram exiſtimare debetis, 1544

1544 *betis, quod tantum ſibi Pontificem eodem vinculo conjunget: cum e contra, ſi ſecus ſtatueritis, multa Regem manere incommoda, & damna compertum ſit; Pontifice ab eo ſejuncto, Italiæ ſalute neglecta, Galliæ defenſione projecta. An vero in poſtremis decus, & gloriam, quam egregiam, ac præclaram ad vos perventuram certum eſt, per vos huic provinciæ quiete, & tranquillitate parta, ducere debetis; honeſta præſertim in cauſa, qua Rex ad omnem pietatis laudem natus defenditur? Cæſar Galliarum Regem aggreditur; Rex ſe tuetur: Cæſar exitium, ac perniciem Regis molitur; Rex ſua, ſeque ſervare nititur: abnuit pacem Cæſar; Rex exoptavit, quæſivit: opprimere Regem Cæſar contendit ut mox, acerbo jugo Italia preſſa, univerſæ chriſtianæ reipublicæ leges dicat; dum ſe Rex defendit, publicam ſalutem, ac libertatem defendit. Igitur qui aliis, dum ſummis jactarentur periculis, quam maximam potuit opem tulit, ab Italiæ cervicibus magnas calamitates repulit; is undique petitus, deſertus, ac relictus erit? Potuit Cæſar tot ſibi præſidia vel ab efferis nationibus, atque a fidei Catholicæ hoſtibus ad aliorum exitium conquirere; nullum Chriſtianiſſimus Rex auxilium ab Italis Catholicæ religionis alumnis, ab hac Republica pro ſua, publicaque ſalute conſervanda impetrabit? Dum, quæ in vobis prudentia, virtus, ſpectata religio vigeat, intueor, quin omnia a vobis obtineam, ambigere non poſſum. Ne igitur cunctatione utamini, in fœdus deſcendite, ad quod ingens invitat gloria, rapit utilitas, prudentia, & magnanimitas incitant. Chriſtianiſſimus Rex, quem ex ore loquentem audiſtis meo, vos rogat; ſeque, & potentiſſimi ſui regni vires pro iſtius Reipublicæ incolumitate, atque incrementis adhibiturum omni tempore profitetur.*

Patrum animos haud parum vehemens, atque accurata Cardinalis oratio commovere, & ad amico Regi opem adeo enixe petenti ferendam allicere poterat; niſi ſumma prudentia ſubductæ, ac perpenſæ Reipublicæ rationes obſtitiſſent, cum ab iis rebus abſtinendum eſſe Senatus cenſeret, quibus Reſpublica rurſus belli procellis, ac fluctibus jactaretur. Itaque Cardinali reſponſum eſt: *quod Rex gravi bello premeretur, pro veteri in illum obſervantia, atque amicitia moleſte admodum fer-*

Senatus reſponſum.

ferre, omniaque illi felicia, & proſpera percupere. Ceterum præteritis bellis attritas adeo, ac debilitatas Reipublicæ opes eſſe, ut in novos ſeſe demittere turbines non poſſet: tantum in præpotenti Rege conſilii, ac virium eſſe, ut ab eo non modo obſiſti, ſed etiam vinci hoſtes poſſe confideret. Cum hoc Senatus decreto Romam Cardinalis contendit, Pontificemque in Gallorum partes, nimiæ Cæſaris potentiæ metu proclinatum animadvertens, ne Regis cauſæ ulla in parte deeſſe videretur, Paulique conſiliis ad fœdus ineundum Patres inflammaret, Bartholomæum Cavalcantem, Florentinum exulem, Venetias miſit, ut de Pontificis in Gallos animo Patres doceret, atque rurſus de fœdere negotio inſtituto, a propoſita abducere ſententia niteretur. Verum nulla in re immutata conſilia, atque animos invenit. 1544

Pauli Pontif. in Gallos propenſio.

Bartholomæus Cavalcantius a Cardinali Ateſtino Venetias miſſus.

Furebat ſub id tempus in Subalpinis, & in Galliis bellum, Cæſareanis ad Cereſolam profligatis, ac cæſis copiis; ad Scriviam vero amnem prope Derthonam, Petri Strozzii tumultuario Italorum coacto exercitu, in Pedemontanos contendente, devicto, ac fugato. Cæſar vero, atque Henricus Angliæ Rex adeo acriter in Franciſcum conſpiraverant, ut diverſas illius regni provincias aggreſſi, haud dubia victoriæ præmia laturi viderentur. Hinc Cæſar totius Germaniæ atque Hiſpaniæ robore ſuffultus, inde Henricus ceteris Angliæ Regibus, qui arma in Galliam intuliſſent, gravior genti, ac formidoloſior; quod Regis Scotorum obitu, domeſtico metu, atque periculo liberatus eſſet, auroque, & militum ferocia plurimum poſſet. Cæſar Lucemburgum, Leucorum urbem, quam Aureliani Ducis virtute paulo ante Galli in ſuam poteſtatem redegerant, per deditionem recepit; mox Moſa flumine ſuperato, Comerſium ultro ſe dedentem obtinuit. Ligninio, admoto exercitu, vita tantum oppidanis conceſſa, potitur. Inde ad Sandeſirium, a Sancti Deſiderii templo ita a Gallis appellatum, caſtra promoveri juſſit, oppidum prope flumen Matronam ſitum, quod illi a ſeptentrione pro munimento eſt, cum ſilvarum denſitate a reliquis partibus circumvalletur. Magno illud tormentorum impetu quaſſatum, irruptio ingenti Cæſareanorum damno tentata, cuniculis ſub terram ſuffoſſis fruſtra actum, obſidione demum circumſeſſum, cum tormen-

Cæſareani ad Cereſol'a a Gallis profligati.

Petrus Strozzius a Cæſareanis prope Derthonam victus.

Cæſar & Angliæ Rex in Gallias bellum inferunt. Cæſaris progreſſus.

1544 tarius pulvis propugnatores deficeret, hoſtium vi non expectata, ni duodecim dierum ſpatio, quo induciæ eſſent, Rex opem ferret, ſeſe dedidere: ſubſidio minime illato, Sanſerrius præfectus hoſti tradidit. Inde intimius in Gallias exercitum Cæſar Matronæ amnis ripas perluſtrando inferre ſtatuit; Rege ab altera fluminis parte caſtris promotis, ſeſe objiciente, ut, ſi Cæſar ponte, aut vado trajicere milites conaretur, in margine obſiſteret, prœliumque committeret. Interea Lutetiam rumore perlato, Cæſarem, nullo obſiſtente, victoriæ curſu cuncta proterentem, haud procul eſſe; tanta ampliſſimam totius Europæ civitatem conſternatio, ac metus invaſit, ut neque Principum auctoritate, neque minis perterrefacti populi tumultus, ac fuga ſiſti poſſet, niſi ingens in ea urbe ſtudiis incumbentium multitudo armata, ac Regis cum copiis adventantis nuntii inconditæ plebis timorem repreſſiſſent. Atque eodem fere tempore Henricus, trajecto exercitu, Bononiam acri obſidione urgebat.

Pariſienſiũ conſternatio.

Bononia ab Anglo obſeſſa.

Verum dum crudelibus bellum incendiis exardeſceret, repente ſumma cum omnium admiratione pax eſt conſequuta, de qua priuſquam Sandeſirio Cæſar potiretur, Bertovilla eques, Ligninii captus, ac poſtea dimiſſus, ſermonem injecerat; & mox ob eandem cauſam Caroli ſoror, Galliarum Regina, in Cæſaris caſtra Gabrielem Guſmanum, Hiſpanum, Dominicanæ familiæ, miſerat. Is ut Principum animos ad concordiam flecteret, omni opera adhibita, tantum, ſæpius hinc atque inde ventitando effecit, ut, cum Hanebaldus Galliæ Admirallius, Bajarduſque a ſecretis cum Granvelano, ac Ferdinando Gonzaga conveniſſent, de concordiæ conditionibus invicem colloquuti, tandem pacem his legibus ſancirent: *Ut, veterum contentionum, atque odiorum memoria prorſus deleta, & extincta, quæcumque poſt inducias Niceæ pactas utrinque occupata fuerant, reſtituerentur. Si quæ difficultates intercederent, eæ Cameraci per arbitros definirentur. Carolo Sabaudiæ Duci, quæ vel in Allobrogibus, vel in Subalpinis a Gallis adempta fuerant, oppidis nonnullis exceptis, quæ jure ad ſe ſpectare Franciſcus dicebat, redderentur. In bellum Turcicum certum peditum, atque equitum numerum præſtaret. Filiam Carolo Aureliano Duci, regis filio, Cæſar nuptui daret, cui Bel-*

Pax inter Cæſarem & Galliæ Regem.

gium

gium dotali nomine accederet; vel filiæ loco Ferdinandi fratris, Pannoniæ, Boemiæ, atque Auſtriæ Regis, natam connubio jungeret; Inſubrumque imperii titulos dotis jure conferret. Donec is maſculam ſuſcepiſſet prolem, Mediolani, Cremonæque arces penes Cæſarem eſſent, quadrimeſtri ſpatio adjecto, ut Cæſar utrum mallet, decerneret. Sociorum, atque amicorum fœderibus comprehenſa nomina fuere. Henricus Britanniæ; Sigiſmundus Sarmatiæ; Joannes Luſitaniæ; Chriſtiernus Daniæ Reges; Germaniæ proceres, qui Cæſaris creandi jus obtinent; tredecim Helvetiorum reipublicæ pagi, quibus Rhætorum trino fœdere ſociata gens adnectitur. In Italia vero Carolus Allobrogum; Coſmus Medices Florentiæ; Hercules Ateſtinus Ferrariæ; Guidobaldus Urbini Dux; Genuenſium, Senenſium, & Lucenſium civitates. Veneti uti Cæſari, ac Regi pariter amicitia conjuncti nominatim iis fœderibus adſcripti fuere. De Pontifice vero, niſi religionis cultus rubore quodam Principes perfudiſſet, nulla mentio habita foret, cum ambo parum propenſam in eum voluntatem gererent; Galliarum Rege conquerente, quod ingentibus periculis circumſepto, inani verborum jactatione contentus, nullam ſibi opem tuliſſet: Cæſare vero, quod Gallis favendo, ſuis conatibus adverſus, ſibique infenſus extitiſſet, ne re, quod maxime optaverat, Gallo præſtaret, metu impeditum fuiſſe. Moronus vero, ac Grimanus legati ad pacem tractandam in Galliam a Pontifice miſſi, Lugduni nuntio pacis accepto, ægre, ut Pauli ratio haberetur, impetrare potuerunt. His itaque conditionibus XIIII. kal. octobris, quarto & quadrageſimo anno ſupra quingenteſimum ac milleſimum a partu Virginis, pax apud Crepinium, in Sueſſionibus oppidum, inter Cæſarem, ac Regem inita eſt, quæ cunctorum excepta plauſibus paſſim mortales ſummo gaudio affecerat: magna in orbe chriſtiano publicæ lætitiæ ſigna edita; Deo Optimo Maximo ac Cælitibus ſupplicationes habitæ. 1544

Moronus & Grimanus Card. ob pacem in Galliam miſſi.

Sed qui Regum ingenia, præteritos eventus, aut ſuperiores, aut pares difficulter pati aſſuetas mentes inſpiciebant, vix ſibi ſuaderi poterant, Cæſarem aut Belgico patrimonio, quo amplitudo Auſtriacæ domus niteretur, atque prope in viſceribus Galliæ eſſet, deceſſurum; aut Inſubrum imperium,

1544 rium, pro quo tantum laborum, impenſarum, ac moleſtiarum inſumpſerat, Gallis collaturum; mirandumque videbatur, Cæſarem Britannico fœdere, Germanicæ gentis robore ſubnixum, in Gallico ſolo victoria elatum, ad eas conditiones pacis deſcendiſſe, quibus victus potius, quam victor videretur, Rege illius, quod bello nunquam aſſequi potuerat, compote per concordiam facto, ut neceſſitate coactum cum Rege tranſegiſſe plerique crederent; neque diuturnam pacem fore arbitrarentur; cum verendum eſſet, ne, ut ſunt Gallorum ſubita, atque novarum rerum cupida ingenia, Mediolani imperio parto, eo minime contenti, latius in Italia dominari, ac extincta fere Neapolitani regni jura, novo hoc principatu aucti, rurſus exſuſcitare vellent; cum Allobrogum Duci, licet priſtino imperio recepto, tot vires non ſufficerent, ut Regi poſſet obſiſtere, atque in aſſidua rerum ſuarum hæſitatione, & metu verſari cogeretur. Interea, dum pax inter Cæſarem, ac Regem agitaretur, Britanniæ Rex a conſiliis pacis alienus Bononiam expugnaverat, atque Anglicis præſidiis confirmaverat; Motrellumque oppidum valde munitum aggreſſus, magna vi oppugnare cœperat. Cum univerſæ fere Gallorum copiæ Cæſaris metu liberatæ eo contendiſſent, Rex, Motrello relicto, Bononia commeatu, ac bellicis apparatibus munita, Caletum, inde in Angliam proficiſcitur, univerſis Gallorum copiis, Delphino Regis filio Duce, Anglorum diſcedentium veſtigiis ita inſiſtentibus, ut noviſſimum pene agmen conſequerentur, multiſque ſarcinis exuerent, converſiſque ſignis, Bononiam inopinantem adorirentur.

Bononia ab Anglis expugnata.

Henrici Regis in Angliam reditus.

Antequam pax confecta eſſet, poſt annum, quo Provinciam multis incommodis, atque oneribus affecerat, Chariadenum dimittendum Rex cenſuit. Is a Stechadibus inſulis ad Sabatia vada, mox ad Ilvam inſulam contendit; inde Telamonem delatus diripuit; Herculis portum incendit; Orbatello fruſtra tentato, Egelium inſulam vaſtavit, oppido expugnato, multos mortales captivos fecit; indeque in Aenariam inſulam directo curſu exſcenſione facta, omnes propemodum incolas in ſervitutem abduxit. Eadem acerbitate in Prochytam uſus, in Puteolanum ſeſe ſinum invexit, Puteoloſque expu-

Chariadenus a Gallis dimiſſus Italiæ oras diripit.

gna-

gnare conatus, cum irrito eventu res ceſſiſſet, Brutianis deformatis litoribus, magna præda abducta, Liparas adiens, oppidum obſtinata adeo, atque terrifica oppugnatione concuſſit, ut incolas ad deditionem compelleret, quos adverſus jusjurandum abripi, & in triremes invehi juſſit, ut ingentis ſupellectilis, & captivorum præda onuſtus Byzantium rediret. Inde protenſo navigationis curſu, cum Corcyram deflexiſſet, amice a Reipublicæ magiſtratu ſalutatus, nulla incolis injuria illata, Byzantium iter arripuit, Polino cum Gallicis quinque triremibus, ac nonnullis navibus Naupactum uſque comitante: atque ita Turcicæ claſſis metu Mediterranei maris oræ, Italiæque litora omnino ſoluta ſunt. 1544

Liparæa Chariadeno captæ & direptæ.

Polinus cum Gallicis triremibus Naupactum uſque Chariadenum comitatur.

Ab acerrimo igitur bello ad pacem Regum revocatis animis, & barbarorum claſſibus intra Helleſpontum ſubductis, reſpirare chriſtiana reſpublica videbatur, cum bellorum reliquiæ, in extremi Belgii finibus Anglo, atque Gallo dimicantibus, inſediſſent. Ceterum obortæ tranquillitatis ſpei haud parum officere duo conſpiciebantur; alterum diſſentientes de religione ſententiæ; cum pernicioſis imbuta erroribus, invicem Germania diſſideret, jamque virus in dies adeo ſe efferret, atque obreperet, ut Galliæ, & Italiæ quoque imminere videretur; ad quod propellendum, & extinguendum vehementioribus, atque acrioribus remediis opus eſſet: alterum vero belli Turcici ſuſpicio, cum aſſiduis rumoribus increbreſceret, maximos a Suleimano ad Pannoniam, & Daciam proximo vere invadendam apparatus fieri; qui licet ſummam ex Chriſtianorum Principum nuper inita concordia moleſtiam percepiſſet, majores undique vires cogebat, quo graviorem Auſtriacis timorem incuteret. Itaque Vormaciæ conventus indictus fuerat, ubi Ferdinandus Romanorum Rex, & Granvelanus Cæſaris nomine, qui tunc, ne Bruxellis diſcederet, podagra detinebatur, affuere. In eo cum nihil vel ad religionis controverſias definiendas, vel ad Turcarum vim avertendam perficeretur, certos homines, qui de concordia agerent, Cæſar, ac Ferdinandus mittere Byzantium decrevere; quod certius ut aſſequerentur, ad explorandam Suleimani mentem, atque ad tutum iter conficiendum publicam fidem poſcendam a Franciſco Rege nuntium mitti petiere. Id cum haud

Vormaciæ conventus.

Franciſcus Rex Vigneti in Cæſaris gratiam Byzantium mittit.

gra-

1544 gravate ſe facturum polliceretur, Vigneum, ex Gallica nobilitate virum, ad Suleimanum deſignavit, atque per Monlucium legatum Senatui ſignificavit:

M. D. XXXXV.

1545 A *Gallorum Regum pietate, ac religione nunquam ſe deflexiſſe; ſocietatem, atque amicitiam cum barbaro Rege coluiſſe, qua, ſi occaſio ſeſe objiceret, ad Chriſtianorum Principum commodum uteretur: id nunc uſu venire, ut, Cæſare, ac Ferdinando cum Suleimano inducias paciſci cupientibus, Vigneum ſummis itineribus Byzantium contendere juberet, quo tuto itineris habendi facultate impetrata, reverſus, Cæſaris legato una comes accederet.* Hieronymus Adurnus Ferdinandi nomine e Vienna urbe per Daciam, ac Mœſiam Byzantium proficiſcitur, ſtatimque peſtilentia correptus exceſſit. Cæſar Gerardum Vellwicum, inſigni eruditione, & linguarum ſcientia præditum, ad Suleimanum miſit; qui Venetias accedens, una cum Monlucio Regis legato Venetis triremibus Epidamnum devectus eſt. Adurno defuncto, Nicolaus Siccus a Ferdinando ſufficitur; ei quoque triremes, quæ in Illyricum ducerent, a Senatu datæ. Id vero Regum nomine a Venetis petierant, ut legato in mandatis darent, quibuſcumque poſſet officiis, quæ pro Cæſare, & Ferdinando Byzantii negotia agitarentur, juvaret. Hoc Senatus amicis Regibus facile præſtitit; legatum admonuit, ut in iis peragendis ſumma prudentia, ingeniique dexteritate uteretur, ne, inclinatis ad ſuſpicandum gentis animis, de Reipublicæ mente hæſitatio injiceretur; cum ſatis conſtaret, non deeſſe qui Venetis maligne obtrectando, Suleimano ſuſpectos reddere conarentur; infidam illorum amicitiam, nutantem pacem aſſerentes, ut inde a barbaris cuncta Venetorum conſilia, atque acta exactius obſervarentur.

Hieronymi Adurni a Ferdinando Rege Byzantium oratoris deſignati obitus.

Gerardus Vellwicus a Cæſare Byzantium miſſus.

Nicolaus Siccus in Byzantina legatione Adurno ſuffectus.

Tractationes inter Ferdinandum Regem & Venetos de finium controverſiis dirimendis.

Sub id tempus de finium controverſiis inter Ferdinandum, ac Rempublicam denuo agitari cœptum eſt, Cæſare ad id cohortante, ut deterſis undique ſimultatum cauſis, firmioribus nixa radicibus pax, atque amicitia in dies incrementa ſumeret. Velle ſe, ut quæ ad Maranum oppidum ſpectarent, ea

ita

ita componerentur, ut ſatis Reipublicæ fieret : neque ab eo Ferdinandus frater diſſentire videbatur. Itaque Regum fratrum nomine Antonius Queta Venetias advenit : Franciſco Contareno, ac Hieronymo Grimano, qui Franciſco Sanuto vita functo ſuffectus eſt, negotii pertractandi mandata dantur, ut ea, quæ Tridenti agitata fuerant, perficerentur. Franciſco Michaelio fiſci advocato, ac Juſtinopolitano magiſtratui mandatur, ut cum Cæſaris legatis de Hiſtriæ provinciæ finibus decernerent. Cividalis quoque Carnici magiſtratui, Vicetiæ, ac Veronæ præfectis, ut in eorum finibus idem efficiant, præcipitur. De Marani oppido in Cæſaris aula diſceptari placuit; quinque ſupra ſeptuaginta aureorum millia, reliquis ſublatis controverſiis, Veneti ex Bononienſi fœdere ſe ſoluturos pollicentur. Hæc Byzantium perlata, malevolorumque hominum vocibus, ac vanis, ut plerumque fit, rumoribus aucta, Turcarum animos permovebant, quod Rempublicam Ferdinando, & Cæſari in eorum exitium conjunctam ſuſpicarentur, pecuniamque ad cogendas, atque inſtruendas copias a Venetis Cæſari miniſtrari dicerent, licet veritatis lumine quæ Reipublicæ officere videbantur *. Ceterum magnis curis Patres ſolicitabantur, veriti, ne proferendi imperii cupiditate, quietis impatientes Principum animi ad aliorum perniciem, ac præſertim Italiæ eximio concordiæ bono abuterentur; cum Cæſar ſe Aureliano Duci, Regis filio, cum Inſubrum dote neptem, aut filiam nuptui daturum tandem ſtatuiſſet. Itaque quo belli ſuſpiciones ab Italia averterent, Byzantinis induciis caveri curabant, ne earum tempore Cæſari, ac Ferdinando Italiam armis laceſſere liceret. Ruſtenus nominatim Venetis, uti Regis amicis induciarum legibus caveretur, ſe velle ſignificavit. Si quis adverſus eos arma moviſſet, is fœdera violaſſe cenſeretur. Inde ſubobſcuris illata ſermonibus quorumdam animis dubitatio irrepſerat, Venetos occulto induciis adverſari : quæ res Cæſarem permovit, ut Mendozzium legatum Tridento, ubi tunc erat, Venetias reverti juberet. Is Senatus auctoritatem, atque operam ad inducias perficiendas petiit, ut amicam Rempublicam Cæſarem nominaturum pollicitus. Senatus, ne Cæſari deeſſet, omne ſtudium, ut induciæ perficerentur, adhibeat, legato apud Suleimanum mandat. Sed re Byzantii agi-

1545

Cæſar filiũ aut neptem Duci Aureliano cum Inſubrum dote conjugere decernit.

Turcæ Venetos induciis comprehendi vellũt.

Mẽdozzius a Cæſare Venetias mittitur.

Inducia annuæ iter Auſtriacos & Turcas.

1545 agitata, ad annuas tantum inducias deventum eſt, quibus elapſis, denuo miſſis legatis, de iis prorogandis ageretur.

Cæſar ſuſpicione Turcici belli ſolutus, multa animo de componendis religionis diſſidiis, de ſedandis Germaniæ tumultibus agitabat; cum eo res deveniſſent, ut, niſi conſtanter admodum, atque intrepide ingruenti malorum cumulo obſiſteret, Divina omnia, atque humana acri disjecta tempeſtate permixtum iri animadverteret; cum præcipui Germaniæ proceres, & civitates, avita abjecta religione, ſacris immutatis, libertatis ſpecioſo nomine illecti, a cervicibus Imperii jugum excutere viderentur: ac Cæſar, qui, ut illos ſibi conciliaret, Tridenti Synodum haberi, non abſque Summi Pontificis querelis, ſtatuerat; cum nihil ſe profeciſſe ob id intelligeret, Didacum Mendozzium, apud Venetos oratorem, Tridentum proficiſci juſſerat. Quo frenum exultanti, cunctaque audenti licentiæ injiceret; elatos nimium, Romanoque Pontifici adverſos animos coerceret; alia via incedendum ratus, armis agendum eſſe cenſebat; idque eo facilius ſe conſequi rebatur poſſe, quod, induciis cum Suleimano pactis, pace cum Gallis firmata, totus jam in hoc bellum incumbere poterat. Sed Aureliani Ducis obitu, repente magna mutatio rerum omnium ſequuta eſt, qui in ætatis flore gravi valetudine correptus intra paucos dies, incredibili Franciſci patris dolore, extinctus eſt, qui temporis momento orbatum filio, magnis imperii incrementis ſe exutum animadverteret. Quocirca denuo recrudeſcere bellum, iiſdem jactari fluctibus chriſtianam rempublicam pertimeſcendum erat; ni bellum Anglicum, in quo ingentes theſauros Rex abſumpſerat, avertiſſet, quod hinc atque inde feſſis populis haud diuturnum fore credebatur; jamque de concordia utrinque agi per certos homines, induciis trimeſtribus pactis, cœptum erat.

Aureliani Ducis obitus.

Inducia inter Galliæ & Angliæ Reges.

Ita quieſcentibus armis, non ſine adventantis belli ſuſpicione, ac metu annus præterlabitur, quo Reſpublica, pace licet frueretur, in Jaderenſium finibus moleſtia vacua non fuit, cum finitimi Mœſiæ, & Cliſſæ præfecti, male in Venetos animati, prædæ ſpe ducti, partem agri Jadertini occupare niterentur, in qua novem ſupra quadraginta pagi continebantur, quos ad Nadini, & Lauranæ oppida, nuper in Suleimani poteſta-

Turcarum præfecti agros Jadertinos occupare conantur.

teſtatem redacta, ſpectare contenderent, atque incolis graviſſimis minis, ac pœnis, ne ulli, præterquam Suleimano obtemperarent, interdixerant. Nova hæc, & inopinata Venetis cum rei ipſius gravitate, tum Jaderæ civitatis tuendæ cauſa fuere. Verum id jus Reipublicæ iis in locis erat, ut cum circumjectus ager ad urbem, non ad minora oppida pertineret, præfectorum tantummodo libidini, atque avaritiæ obſiſtendum eſſet. Re cognita, Suleimanus negotium ad Cherſegi præfectum, ac duos judices, quos *Cadi* Turcæ vocant, rejicit, qui cum Venetis ea de re ſtatuerent. A Patribus negotium Marco Antonio Franciſcio, ſcribæ a Secretis, committitur, qui Byzantio a legato in Illyricum hujus ipſius negotii cauſa miſſus fuerat: ſed res diu multis contentionibus extracta non niſi poſt aliquot annos perduci ad exitum potuit. Hoc eodem anno Petrus Landus, Princeps, ſenio confectus, nam quintum & octogeſimum annum exegerat, ex humanis exceſſit, magiſtratibus domi, ac foris integre, & prudenter perfunctus, cum ſex annos, decemque menſes Rempublicam geſſiſſet: in funere a Michaele Barocio laudatus eſt, in divi Antonii Fano conditus: duæ pro foribus illius marmoreæ inſpiciuntur ſtatuæ; altera claſſis imperatorem, altera Principem exprimit. In defuncti locum Franciſcus Donatus ſummo Patrum conſenſu Princeps creatus eſt. 1545

Suleimanus Cherſegi præfecto, Veneti Marco Antonio Franciſcio negotium finium demandat.

Petri Landi Principis obitus.

Franciſcus Donatus Princeps creatur.

M. D. XXXXVI.

QUi Principum animus, quive reipublicæ chriſtianæ ſtatus eſſet, ineunte anno M. D. XXXXVI. ambigendi locus non erat; in Cæſare, ac Rege, Aureliani Ducis obitu, conſopita veterum injuriarum ſemina reviviſcere cœperant. Spe Mediolani potiundi Rex dejectus, Allobrogum Duci Subalpina oppida pernegare; Cæſar Germaniæ tumultibus diſtineri, iiſque, ne ſtatim in Regem arma converteret, remorari. Inter hæc Pontifex Farneſiæ familiæ amplificandæ deſiderio æſtuare: novo, atque inexpectato conſilio Parmæ, & Placentiæ urbes Petro Aloyſio filio beneficiario jure tradiderat, ea conditione, ut ſingulis annis octo aureorum millia penſionis nomine Eccleſiæ penderet, Camertiumque principatum, ac Nepe 1546

Franciſcus Rex Ciſalpina oppida Allobrogum Duci denegat. Paulus Pontifex Parmam & Placentiam Petro Aloyſio tradit.

1546 pe jura, quæ paulo ante Octavius filius obtinuerat, eidem cederet. Quæ adeo moleſta Cæſari fuerant, ut nullis officiis adduci poſſet ad earum civitatum titulos Petro Aloyſio concedendos, quos ab eo Pontifex, uti Inſubrum Principe, petebat. Varia igitur animo agitare; Cæſari, ac Regi æque ſuſpectus eſſe; Venetis ea pericula ob oculos ponere, quibus Italia, inter Gallos, atque Anglos pace facta, Cæſare Ratiſponenſibus comitiis Germanorum Principum perdomitis animis, objiceretur: nulla re magis imminentia hæc mala averti, aut propelli poſſe, quam ſi conſociatis conſiliis, ac viribus cum ſanctiſſima Apoſtolica Sede Reſpublica in Italiæ incolumitatem, ac dignitatem incumberet. Atque ad proſpenſum illius in Venetos ſtudium declarandum, ut Petrus Aloyſius filius legatum ad Senatum mitteret, curavit. Fuit is Auguſtinus Landus, per quem Petrus Aloyſius initam dignitatem Patribus ſignificavit, ſeque, & ditiones ſuas Reipublicæ detulit. Utriſque gratiæ actæ. Ceterum ſicuti ea vehementer a Senatu Pontificis conſilia probabantur, quibus Italiæ ſaluti, ac tranquillitati proſpiceretur; ita ab iis abſtinebat, quæ ad novas res illius animum magnis æſtuantem curis, atque ad evehendos domeſticos impenſiſſime intentum magis incenderent; rerum uſu edoctus, eam pacis retinendæ optimam rationem eſſe, qua cum Regibus amicitiam ſervando, nulli plus æquo adhæreret, ſeduloque ſuas ditiones protegeret. Quapropter Guido Ubaldus, Urbini Dux, copiarum præfectus, qui *Gubernator* vulgo dicitur, creatur. Quindecim aureorum millia, quibus centum cataphractos, totidemque levioris armaturæ equites aleret; quinque vero millia illi ſtipendio tribuuntur: tempore belli dena millia inſuper adjecta, ea lege, ut levioris armaturæ equites alios centum adduceret: ad alendos equos aſſignatæ in menſes ſeptuaginta partes e tributis, quæ ſingulæ libris quattuor pecuniæ minutæ circiter extimantur. Is honore hoc auctus Venetias acceſſit, atque in divi Marci baſilica de more imperatorium vexillum ingenti populi plauſu, ac lætitia a Principe accepit.

Auguſtinus Landus a Petro Aloyſio Farneſio Venetias miſſus.

Guido Ubaldus, Urbini Dux, Venetarum copiarum præfectus eligitur.

Interea Cæſar, Ratiſponæ indictis comitiis, Germanos vocaverat, ut de iis, quæ ad religionem attinent, ageretur. Verum quamvis ipſe præſens adfuiſſet, ut Principes, qui *Proteſtan-*

teſtantium nomen uſurpabant, eo convenirent, obtinere non potuerat; ita ut, colloquiis nonnullis in ea civitate habitis, irrito conatu, magna cum acerbitate animorum, diſcederetur, majoribuſque in dies difficultatibus religionis negotium implicaretur; ac qui primo, Tridenti Concilium ut cogeretur, popoſcerant, examinatiſque, & diſcuſſis controverſiis, ab illius decretis minime receſſuros affirmarant, nunc Germanicæ nationis Synodum flagitabant, qua peracta, liberum Tridenti Concilium haberetur. Ea res cum haud parum Cæſaris animum commoviſſet, nullumque diſſidiis exitum ſperaret, niſi armis ageretur, Pontificem libentius audire cœpit, qui, ut ſe metu Concilii eximeret, ac filium in Parmæ, & Placentiæ civitatum poſſeſſione confirmaret, haud exigua cum pecuniæ, tum militum ſubſidia, quidquid viribus, quidquid auctoritate poſſet, ad graviſſimas controverſias bello definiendas pollicebatur. Cæſaris animum jam pleriſque Principibus, & Germaniæ civitatibus infenſum incendebat; generoſo impetu ad Imperii dignitatem, quam infidi homines proterere conarentur, defendendam hortabatur: nihil prætermittebat, quo ſtimulos per ſe incitato & currenti adderet. Verumtamen ex iis, qui circa Pontificem aſſidue verſabantur, plerique maxime intimi atque neceſſarii, nimium ardentes Pontificis ſpiritus ſedare, atque a bello avocare nitebantur, cum illius eventus in utramque partem verſando, atque expendendo periculi plenos proſpicerent. Si Cæſari victoria afflaret, timendum eſſe, ne tanta inde illi potentia, & vires accederent, ut Eccleſiæ, atque adeo Italiæ univerſæ formidoloſus evaderet; cum ea ſint hominum, ac præſertim Principum ingenia, ut nullis proſperis rerum, & quantumvis felicibus eventis ad majora adſpirantis animi libido flagrans extingui nequeat. At ſi contra accideret, verendum, ne, victo Cæſare, ac profligato, ferociſſimæ Teutonicorum gentis incredibili odio in Summos Pontifices debacchantis exercitus, jugis ſuperatis Alpium, in Italiam deſcenderent, illamque terrificis excurſionibus percurrendo, Romam religionis caput invaderent.

1546 *Proteſtates nationis Germanicæ Synodum & poſtea Tridenti Concilium poſtulant.*

Paulus Pontifex Cæſarem ad bellum contra Proteſtates accendit, ſubſidia pollicetur.

Pauli Pontificis neceſſarii illum a bello avocare nituntur.

Verum ita Pauli Pontificis menti Germanica expeditio inſederat, ut quidquid moræ injiceretur, id omne victoriæ curſum remorari arbitraretur. Cæſar itaque cum Pontifice fœdus adver-

1546 adverſus Germaniæ Principes, & civitates iniit : eo vero Venetos comprehendi obſtinata adeo multorum adſeveratione vulgatum fuit, ut Reipublicæ legati, qui Ratiſponæ tunc erant, Senatui ſignificaverint, Cæſaris copiis quinque millia Venetorum peditum adſcripta nominari. Pontifex, quod valde honorificum ſibi eſſe arbitraretur, adverſus Romanæ Eccleſiæ hoſtes bellum gerere, in eccleſiaſticis ditionibus, atque in Hetruria delectus militum haberi juſſit: duodecim peditum millia, equites quingenti conſcripti fuere; iis cum ſummo imperio Octavium Farneſium nepotem præfecit; peditum præfecturam Aleſſandro Vitellio, equitum Joanni Baptiſtæ Sabello tribuit. Copiæ Bononiam convenere. Pontifici petenti, ut per Veronenſem agrum in Rhætos ſe conferre poſſent, ſatis a Senatu factum eſt. Commeatus abunde ejuſdem juſſu in itinere ſuppeditatus. Idem quoque iter Cæſareanis militibus, Senatu jubente, patuit. Ad Cæſaris exercitum variæ ex multis regionibus copiæ affluxerant; ex Pannonia, Hiſpania, Gallia Ciſalpina: complures etiam ex Germania, e Norico, Sicambris, ac Sennonibus, ut ad quadraginta peditum, & quinque equitum millia conficerent. Eodem tempore Joannes Federicus, Saxonum Dux, & Philippus Heſſiæ Lantgravius, fœderis principes, Germaniæ civitates, ac proceres ad ſocietatem ſolicitabant, copias parabant, Germanicam ſe libertatem tueri dictitantes; quos ſibi adjunxerant, eos fideles Imperio futuros jurejurando obſtringentes, quod Carolus per vim occupare, ac ſuæ ditionis facere niteretur. In hoc cunctis, & Germanicæ præſertim genti pergratum libertatis nomen facile conſenſere; Vitembergæ Dux, Comes Palatinus, Auguſtæ, Argentorati, Ulmæ, Francofurti, Norimbergæ civitates. Ulmæ comitiis vocatis, legatorum undique magnus concurſus fuit: de belli apparatu actum; nec multo poſt copiæ Donavertum ad Danubium prope Noricum tanto numero convenere, ut ad peditum octoginta, equitum decem millia accederent; tormenta bellica centum ac triginta numerarentur. His ſubnixi Cæſaris vires frangere poſſe ſibi perſuadebant, tantumque in nonnullis ſpes ſeſe offerebat, ut imparatum, atque immunitum nullis prope Germanici roboris copiis ſuccinctum, Germania prorſus exturbari, & excludi poſſe arbitrarentur.

Paulus Pontifex & Cæſar fœdus adverſus Germanos ineunt.

Octavius Farneſius Pontificiarum copiarum imperator.

Alexander Vitellius peditum, Joannes Baptiſta Sabellus equitum præfecti.

Germaniæ Principum belli apparatus.

Atque

Atque ut externos milites, ac præſertim Italos averterent, ad Senatum literas officii, atque obſervantiæ plenas Ulma comitiorum nomine dedere, quibus ab amica Republica, quam ſummo ſemper ſtudio a Germanis cultam fuiſſe teſtarentur, peterent, ne iter per ſuos fines iis copiis concederet, quas in eorum exitium Cæſar ducturus eſſet, ut Germanicam non modo gentem, ſed cunctas provincias intolerando jugo ſervitutis opprimeret. Iis literis Senatuſconſulto reſponſum eſt; pergratam nobiliſſimæ gentis, ac Principum Venetæ Reipublicæ amicitiam ſemper extitiſſe, atque in poſterum fore; paribus illam benevolentiæ, atque honoris officiis coluiſſe. Ceterum quod planæ, atque apertæ Reipublicæ ditiones ſint, ni magna armorum vis adhibeatur, tranſitum militibus intercludi non poſſe; id tantum adverſus hoſtes facere Rempublicam conſueviſſe. Ac paulo poſt Saxonum Principis, & Philippi Lantgravii literæ, quas Balthaſſar Alcherius, Britanniæ Regis a ſecretis, Patribus detulit, ſupervenere, in quibus arma pro libertate ſe induiſſe affirmabant, centumque aureorum millia mutuo a Venetis petebant. Ad hæc Senatus, omnia Principibus felicia, ac proſpera ſe optare; ne quæ flagitabant pecuniæ ſubſidia præſtaret, pace, quæ cum reliquis illi intercederet Principibus, quam conſervari omnino vellet, detineri: ſi ſecus faceret, atque ob eam cauſam bellum ſubiret, eiſdem pro illorum in Rempublicam benevolentia moleſtum futurum. Per eos quoque dies ab Auguſta Vindelicorum civitatis nuntii cum literis urbem adiere, quibus mercatores, ac negotiatores ſuos, quorum complures Venetiis morabantur, & quotidie ob Germanicos tumultus frequentiores, ut ſibi, rebuſque ſuis tutius conſulerent, confluebant, enixe commendabat. His perbenigne a Senatu reſponſum eſt, Auguſtanos cives, Germanoſque omnes haud vulgaribus benevolentiæ officiis exceptos, atque uti Venetos ſemper habitos fuiſſe; idem in poſterum ſe facturum, & publica æquitate, ac liberalitate rebus eorum conſulturum.

1546 *Germanorū Principum ad Venetos literæ.*

Senatus reſponſum.

Balthaſſar Alcherius ad Venetos literas Saxonū Principis & Lantgravii affert. Senatus reſponſum.

Auguſtæ Vindelicorum nuntii Venetias adeunt.

His fœderatorum Germaniæ Principum literis, ac nuntiis nonnulli in ſuſpicionem adducebantur, Venetos, qui niimiam Cæſaris potentiam vererentur, occulta Principibus de ratione belli adminiſtrandi conſilia dediſſe. Augebantur ambigendi

1546 cauſæ, quod ſub id tempus Suleimani nuntius, quem *Chiauſium* vocant, Venetias acceſſiſſet : quamobrem & Germanorum procerum, & Turcarum Cæſaris infenſiſſimorum hoſtium viribus ad illius auctoritatem, ac nimium ſeſe extollentem potentiam obtundendam, & debilitandam uti Venetos, falſo jactabant. Obrepſit quoque ea ſuſpicio Cæſaris animo, qui Ratiſponæ Bernardo Naugerio, ac Dominico Mauroceno legatis ad ſe vocatis, ea omnia expoſuit, perque Mendozzium oratorem Senatui ſignificavit. Verum haud difficile fuit maligne inuſtam Reipublicæ notam detergere; cum Cæſaris hoſtibus de pecunia minime commodatum eſſe conſtaret; immo iter copiis per Venetos fines conceſſum fuiſſet : Suleimani vero nuntius, ut de Illyrici finium controverſiis cum Patribus ageret, Venetias veniſſet; quibus intellectis, magnam animo cepiſſe voluptatem Cæſar viſus eſt. Dum ſumma contentione, ac ſtudio utrinque ad tantum bellum neceſſaria compararentur, repente rumor undique pervaſit, Cæſarem concordiam cum Germanis iniiſſe, pro qua conficienda miſſis ultro citroque nuntiis, agitatum fuiſſe certum erat. Inde ſuſpicio non levis Patres inceſſit, cum repletam magnis Italiam copiis animadverterent, quæ reliquis Italis Principibus imparatis, quoquo ſe verterent, magnos motus, rerumque perturbationes eſſent edituræ. Itaque ad omnes eventus comparare ſe, atque inſtruere. Pontifex, quo Patribus omnem hujuſcemodi ſuſpicionem depelleret, Reipublicæ legato oſtendit, ſe Italiæ tranquillitatis, ac quietis ſtudioſum ſemper fuiſſe; illi noctes, dieſque animum, & operam dediſſe, quæcumque ad incolumitatem, atque incrementum Reipublicæ ſpectarent, ſedulo meditatum: de ſua igitur voluntate minime ambigerent; communibus cogitationibus, & conſiliis utraſque tum Eccleſiæ, tum Reipublicæ ditiones, atque adeo univerſam Italiam conſervari poſſe.

Suleimani nuntii Venetias adventus.

Verum negotio pacis turbato, Germani, qui *Proteſtantes* vocabantur, ut Italorum copias, quas adventare in dies afferebatur, Germaniæ itinere intercluderent, ex Auguſta, Ulma, & Vitembergicis ditionibus, Cluſam, inter montium anguſtias ſitam arcem, contendunt; quæ ſtatim deditione ab iis recepta eſt, præſidioque illi, & Fieſſæ, quæ duo omnino viæ ſunt,

Cluſa, & Fieſſa a Germanis captæ.

ſunt, quibus ex Italia in Germaniam iter habetur, impoſito, diſceſſere. Sed Pontificiæ, ac Cæſaris copiæ, itinere ad Oenipontem verſo, in Noricum ſe inferunt; inde Ratiſponæ reliquis Cæſaris copiis adjungunt. Cæſar cum univerſo exercitu, ac trigintaſex æneis tormentis adverſus hoſtem, qui tunc circa Ingolſtadium morabatur, proficiſcitur: oppidum occupat; loco opportuno caſtrametatur, atque prope adeo ex utraque parte Cæſaris, atque hoſtium caſtra erant, ut ad tormentorum jactum conſiſtentibus, juſti prælii minime periculo facto, minutis tantum certaminibus dimicaretur, magnaque globorum vis hinc, atque inde terribili fragore jaceretur. Hoc ingenti totius Germaniæ tumultu, ac diſſidiis exortum bellum eum exitum habuit, ut cum paulatim hoſtes debilitare, quam certaminis aleam ſubire ſatius eſſe Cæſar arbitraretur; terrorem ſæpius incutiendo, nonnulla oppida vel deditione, vel vi occupando, eo fœderatos adegerit, ut vel pecuniæ difficultate, vel tributorum acerbitate diſſentientes jam laborarent, ac priſtinum vigorem remitterent. Cum vero Ferdinandum, a Mauritio Saxonum Duce adjutum, Joannis Federici ditiones cum magna militum manu ingreſſum nuntiaretur, tantus terror hoſtes affecit, ut ingens illorum exercitus, compluribus ſigna deſerentibus, ac dilabentibus, concideret. Inde cunctarum fere civitatum, & Principum animorum mutatio conſequuta eſt, qui incredibili Cæſaris felicitate fracti, veniam delicti deprecantes, ſeſe illi ſubdidere, ut quatuor menſium ſpatio potentiſſimæ gentis faſtum retuderit; Smacaldicum fœdus disjecerit; Imperii decus, ac dignitatem non modo conſtantiſſime retinuerit, ſed etiam feliciſſime auxerit. Inde pontificiæ in Italiam copiæ revertuntur. Alexander Farneſius, Cardinalis Legatus, Romam proficiſcens, Venetias acceſſit, eximiaque in ſe publicæ, ac privatæ benevolentiæ, & ſingularis in Pontificem voluntatis argumenta tulit.

1546

Italicæ copiæ per Noricum Cæſareano exercitui ſe adjungunt.

Ingolſtadium a Cæſare captum.

Ferdinandus Rex Joannis Federici Saxonis ditiones invadit.

Germani Principes veniam a Cæſare petunt.

Alexandri Farneſii Cardinalis Venetias adventus.

Ceterum tam brevi parta, atque omnium populorum concelebrata vocibus Caroli felicitas Pontificis animum varie agitabat: modo Venetorum conſilia; modo rerum eventus ſecum reputare; adhuc Tridenti Concilium patere, licet belli, & graſſantium morborum metu nonnulli diſceſſiſſent:

1546 Cæſarem ad Germanos, quos nuper devicerat, ſibi conciliandos multa conceſſurum : non filii ſecuritati ſatis proſpectum, graviſſimi, ac difficillimi belli curis Cæſare ſoluto : inde manifeſte conqueri, nullam gloriam, quod unum propoſitum mortalibus laborum præmium videtur, ſuo nomini partam, quippe quæ univerſa Cæſari communi omnium conſenſu, ac prædicatione tribueretur : nulla ſibi emolumenta ; nullam pecuniam communem fuiſſe : non ſibi, aut conſilia belli, paciſque communicata ; nullum impenſarum, ac laborum, niſi inanem tuliſſe fructum. Cæſar contra, nondum debellatis hoſtibus, adverſus pacta, & promiſſa copias Pontificem in Italiam revocaſſe ; bello, quod hortatu, ac ſuaſionibus ſuis ſuſcepiſſet, nondum confecto, auxilia ſubtrahi ; ſuarum copiarum famam imminui : adhuc Joannem Federicum Saxonum Ducem, atque Heſſiæ Lantgravium ſupereſſe, qui vel ſanguinis nobilitate, vel populorum benevolentia plurimum in Germania poſſent. Hæc acerbe nimium a Pontifice, & Carolo jactabantur.

Pax inter Reges Galliæ, & Angliæ Franciſci Bernardi opera conficitur.

Dum ea in Germania gererentur, gravis, ac periculoſi belli, quod terra, marique geſſerant, & diuturnæ Bononiæ obſidionis Galliæ, atque Angliæ Reges pertæſi, ad pacis ſtudia ſe convertere ; & in ea conficienda Franciſci Bernardi, Venetæ nobilitatis patritii, Maphæi nepotis, qui magna in Britannia mercaturæ negotia obibat, ſingularis virtus, atque maximis in rebus pertractandis eximia ingenii dexteritas enituit. Is, cum fruſtra ea in re graviſſimi viri inſudaſſent, ab Henrico ad Franciſcum concordiæ ineundæ cauſa miſſus, negotio ſuſcepto, plurimiſque difficultatibus ſumma prudentia explicatis, citro ultroque commeando, tantum effecit, ut, conciliatis Regum animis, bello finis imponeretur, paxque certis conditionibus fieret, quibus Galli Bononiam, quam per multos menſes obſederant, pecuniæ ingenti vi Britannis perſoluta, præſtituto tempore reciperent. Bernardus vero vix juventæ annos ingreſſus præclarum apud cunctos laudis fructum tulit ; atque ab Henrico equeſtri decoratus dignitate, cenſu, qui ſingulis annis in Britannia illi penderetur, donatus eſt. Sed ubi Venetias rediit, penſioni

Bononia a Gallis recipitur.

Franciſcus Bernardus equeſtri dignitate decoratus.

renun-

renuntiavit, quod lege vetitum ſit, ne ab exteris Principibus ex Veneta nobilitate patritii præmia ulla, aut cenſus accipiant. Reges pacem ſancitam Senatui per literas, perque oratores ſuos ſignificarunt, petiitque Henricus a Patribus, ut veteris amicitiæ conciliandæ cauſa legatum, uti antea conſueverant, in Angliam mitterent, cum ea tempeſtate Senatus ſcriba publica negotia eo in regno curaret. Itaque Bernardus Naugerius ad Henricum legatus deſignatus eſt. 1546

Bernardus Naugerius in Angliam legatus deſignatus.

Cenetenſes per eos dies Patres adiere, ac de inſolenti, & acerbo Marini Grimani Cardinalis imperio conqueſti ſunt, qui cives varie vexatos ad ultimam prope deſperationem adegiſſet. Eſt Ceneta Venetæ ditionis oppidum, Tarviſio finitimum, quod ſuperioribus tempeſtatibus e Pannonum aſpero dominatu a Venetis ereptum, poſtea Carrarienſibus juſto bello ademptum, beneficiario jure Cenetenſibus Epiſcopis conceſſere. Ii ſacramentum Venetis dicebant: civibus ad urbanos magiſtratus provocandi facultas erat: incolæ tributa, ſalarium, vectigal Reipublicæ pendebant; munera militaria obibant; remiges, ſi opus eſſet, ad claſſem inſtruendam mittebant: ita ſupra centum ac triginta annos ea civitas regebatur. Fervidum, atque elatum Cardinalis ingenium provocationis jus adimere civibus nixum, magnos ea in urbe tumultus, & ſeditiones excitaverat. Senatus tantam rei indignitatem minime ferendam ratus, quam beneficiario jure Grimanus auctoritatem obtinebat, eam lege lata, ad ſe evocare ſtatuit, qua prætor, uti in aliis oppidis, & civitatibus Reipublicæ fit, Cenetenſibus daretur. Lex majoribus comitiis confirmatur, ſtatim Jacobus Surianus prætor creatus eſt, qui oppidi adminiſtrationem publico nomine ſuſcepit, incredibilique lætitia, ac plauſu Cenetenſium excipitur. Ea de re cum Pontifice Maximo Grimanus mirum in modum conqueritur, quod Veneti Eccleſiæ jura occupaſſent, nulla Apoſtolicæ Sedis, nulla Summi Pontificis ratione habita, Antiſtite ejecto, magiſtratui curam, atque imperium mandaſſent. His commotus Pontifex cum Nicolao Pontio legato graviter agit; petit, ut, re in integrum reſtituta, lex Senatus abrogetur; Cardinalis Cenetæ reſtituatur. Senatus quæ facta fuiſſent, jure facta contendit; civitatem Venetæ ditionis eſſe; incolas non modo Cenetenſes, verum Rempublicam uni-

Cenetenſes de Marino Grimano Cardinali eorum Epiſcopo apud Venetos cõqueruntur.

Jacobus Surianus Cenetenſiũ prætor eligitur.

1546 verſam a Cardinali injuria affectam; cives ærumnis prope confectos ſuam opem imploraſſe: quid faciendum eſſet? an ſubditorum querelas rejicere? an aures obſtruere? inſueto, ac peſſimo exemplo immodici ingenii libidinem pati? temperatum civium Venetorum imperium Cenetenſes exoptaſſe, petiiſſe, magiſtratum lætis acclamationibus, obviam effuſa civitate, accepiſſe. Verum Pontifex minime his aquieſcebat; legis abrogationem flagitabat. Dum hæc hinc, atque inde agitantur, Cardinalis Grimanus Romæ exceſſit: ejus obitu diſſidiorum fomite ſublato, Pontifici enixe petenti gratificandum Senatus cenſuit, cum eum, quem in Grimani locum Pontifex nominaſſet, Cenetenſibus, uti antea conſueverat, jus dicere ſtatuiſſet. Itaque Michael Turrianus Utinenſis Cenetæ antiſtes ſuffectus eſt, qui illius gubernacula, Senatu permittente, ſuſcepit.

Marinus Grimanus Cardinalis Romæ obiit.

Michael Turrianus Grimano ſuffectus.

Eodem anno Liburnorum ſævæ ac prædæ aſſuetæ gentis audacia adeo excrevit, ut maria infeſta reddendo, eos, qui mercaturæ exercendæ cauſa ultro citroque commeant, haud parvis incommodis afficerent, ac nonnunquam per Venetos fines in Turcicas ſeſe inferendo ditiones pecora abigerent, homines captivos redderent. Inde quotidie ingentes Turcarum querelæ exaudiebantur, ut claſſem ad illos opprimendos in Adriaticum ſinum Suleimanus miſſurus diceretur. Huic malo jam tum exorienti Senatus occurrens, ut biremium præfectus crearetur, decrevit; qui manu illarum comparata (quod impedito, ac vario locorum ſitu triremibus opportuniores viderentur) hoſtiliter piratas perſequi, ac penitus excindere niteretur. Ii *Uſchochi* vocitati, homines efferi, prædæ, & ſanguinis avidi, multa in poſterum facinora edidere: ſæpius a Venetis repreſſi, vel locorum natura, quæ antiquitatis teſtimonio infamia latrociniis fuere, vel corporum pernicitate, atque aſtu, quo piraticam exercent, nunquam penitus extingui potuere.

Uſchochorum incurſiones.

Sub id tempus Maphæus Bernardus, patritius, qui divitiis, atque opum amplitudine inter ceteros cives eminebat, maximaque negotia in cunctis orbis regionibus obibat, perduellionis reus factus, cum in judicium vocatus, ex urbe diſcedens Ravennam petiiſſet, per inſidias circa Pineam a tribus ſicariis interceptus, compluribuſque vulneribus confoſſus in-

Maphæus Bernardus Ravennæ interfectus.

ter-

terfectus eſt. Cadaver cruentum, ac nudatum Ravennam delatum; inde loculo incluſum ad urbem ducitur. In divi Auguſtini fano expoſito, cum propinqui egregiam funeris pompam pararent, Decemvirum juſſu, ne id perficerent, prohibiti ſunt. Iis, qui cædis auctores indicaſſent, magna a Decemvirum collegio propoſita præmia; impunitas, ac duo aureorum millia, ſi eos, qui ſibi mandata patrandi facinoris dediſſent, patefacerent, pollicita. Præmio illectus miles, *Campana* cognomine, patria Cremonenſis, qui propria manu Bernardum confecerat, ſcelus detexit, mandatique culpam in Ludovicum, & Marcum Antonium Eritios fratres, Maphæi ex ſorore nepotes, atque Ludovicum Armium Bononienſem conjecit; qui locupletiſſimi viri bonis inhiantes, Campana facinoroſo homine pecunia, ac pollicitis corrupto, ad avunculum obtruncandum per ſummum ſcelus uſi fuerant. Eritii, atque Armius, qui Mediolano, Gonzaga conſentiente, armatorum cuſtodia ſeptus, Venetias perductus fuerat, quæſtioni ſubjiciuntur; crimen fatentur; in Ludovicum, atque Armium ſecuri inter geminas columnas animadverſum; Marcus Antonius, quem plene ea noxa non attigerat, perpetuo carceri mancipatur, quo paucos poſt dies effracto, aufugit. Indici abſoluto ex publica fide pecunia numeratur; qui, ut plerumque ſceleſtis, ac facinorum colluvione commaculatis hominibus evenit, haud multo poſt Romæ laqueo delictorum pœnas dedit. 1546

Ludovicus & Marcus Antonius Eritii, & Ludovicus Armius, Bernardi necis rei, delictipœnas luunt.

M. D. XXXXVII.

ANni, qui ſubſequitur, initium duorum potentiſſimorum Regum Galliæ, atque Angliæ obitus memoria poſteris inſignem reddidit. Henricus Angliæ Rex, hujuſce nominis octavus, cum triginta atque octo annos imperaſſet, exceſſit; Princeps alioqui magnæ virtutis, literiſque, quod perraro in ea ſublimi fortuna locatis accidit, apprime excultus, niſi Annam Boleniam, amore dementatus, Catharinæ priori uxori repudiatæ ſuperinduxiſſet; atque ob id, cum illi a Clemente Pontifice ſacris interdictum eſſet, ab avita religione deflexiſſet. Fuerat is propenſo in Venetos animo; licet nonnun- 1547

Henrici Angliæ Regis obitus.

1547 quam de illius benevolentia ob fœdus, quod Reipublicæ cum Cæſare intercedebat, cujus implacabilis hoſtis per multos annos fuit, remittere nonnihil videretur; atque ea de cauſa a legatis in Angliam mittendis Senatus abſtinuerat, publicaque negotia, ſcribis procurantibus, pertractabat, Jacobo Zambonio ea tempeſtate id muneris obeunte. Henrico Eduardus ſextus filius ſucceſſit, qui ſtatim per Muſſonem, eleganti ingenio virum, Zambonio patris obitum, ſuamque in Angliæ regno ſucceſſionem ſignificat; proclinatum in Rempublicam animum, veteris arctius confirmandæ amicitiæ, quæ Anglis cum Venetis interceſſiſſet, voluntatem oſtendit; petit, ut ad ſe legatus a Senatu mittatur: idem a Patribus Edmundus Arvellius Regis orator enixe flagitat. Fit Senatuſconſultum, ut orator, qui & Henrici obitum doleat, ac de regno Eduardo Reipublicæ nomine gratularetur, in Angliam mittatur. Dominico Bolano ſummo conſenſu is honos delatus eſt.

Eduardus VI. Angliæ Rex.

Dominicus Bolanus orator in Angliam deſignatus.

Nec multo poſt pridie kalend. aprilis Franciſcus Galliarum Rex, quatuor & quinquaginta annos natus, in Rambuletana arce ex humanis exceſſit: Rex, qui ſi parem virtuti, atque egregiis, quibus ornatus fuerat, dotibus fortunam habuiſſet, priſcorum Regum memoriam non æquaſſet modo, ſed etiam ſuperaſſet. Verum improſperi Ticini eventus, Hiſpanica cum illius, tum filiorum captivitas nonnihil felicitatem, ad quam natus videbatur, deformarunt: optime certe de ſcientiis, ac diſciplinis, deque doctis viris meritus, quos variis, ac Rege dignis præmiis affecit: in Latio, & Græcia conquiſitis undique immenſo ſumptu veterum monumentis, omnium linguarum voluminibus bibliothecam inſtruxit, in qua ad poſterorum utilitatem quidquid ſelecti, quidquid egregii exquiſitus labor adinvenire potuit, cumulavit. In Venetos præclara egregiæ voluntatis, ac ſtudii argumenta edidit, cum difficillimis temporibus perturbatis rebus, vix regnum ingreſſus, fœderibus cum Republica pactis, imperii recuperandi, conjunctis armis, ſocius extiterit, quibus Brixiæ, ac Veronę urbes in Reipublicæ poteſtatem conceſſere; quo facto Ludovici graves in Venetos injurias deterſiſſe, ac deleviſſe viſus eſt. Mox lætiori tempeſtate Venetis priſtina adſpi-

Franciſci Galliæ Regis obitus.

ran-

rante fortuna, eorumdem fœdera ſæpius expetivit, ut Rei- 1547
publicæ auxiliis fultus nihil ab hoſtibus ſibi pertimeſcendum arbitraretur; licet non deeſſent, qui memoria ſuperiora repetendo, ea tempora objicerent, quibus, Gallicis copiis ad Ticinum profligatis, Rege capto, atque in Hiſpaniam perducto, mox libertate reſtituta, filiis oppigneratis, Reſpublica bellum grave, atque atrox pro ejus, filiorumque libertate ſuſcepiſſet: at ille medio armorum ſtrepitu, nulla Venetorum ratione habita, minime, ut decebat, communicatis conſiliis, ad pacem cum Cæſare deſcendiſſet, circumſeptam undique periculis, & caſibus Rempublicam reliquiſſet. Verum ea ſuprema imperii lex, vel inſita quadam naturæ vi, vel corrupti dominandi cupiditate animi jampridem extitit, ut complura publicæ incolumitatis, ac ſalutis nomine ſibi Principes indulgeant. Verumtamen qui probe ſingula inſpexerit, ingentes ex Franciſci amicitia Rempublicam fructus tuliſſe intelliget. Franciſco vita functo, Henricus ejus nominis ſecundus, octo ac viginti annos natus, regni gubernacula ſuſcepit. Duo a Senatu legati ad eum deſignati ſunt, qui publicam ex patris obitu moleſtiam, atque ex ampliſſimo, & nobiliſſimo regno parto lætitiam teſtarentur; Victor Grimanus, Matthæus Dandulus.

Henricus Rex Franciſco ſuccedit.

Victor Grimanus, Matthæus Dandulus oratores in Galliam deſignantur.

Brevi intervallo duobus potentiſſimis Regibus, qui magna animorum contentione cum Cæſare dimicaverant, ſublatis, jam nullus amplius felicitatis illius curſum remorari poſſe videbatur, cum ei nullus ea tempeſtate Princeps obſiſtere, atque currenti fortunæ frenum injicere poſſe cenſeretur. Inde illi cuncta affluere, ac ſupra vota accidere; nam cum totus in bellum Saxonicum incubuiſſet, Joannem Federicum magna celeritate inſequutus, ut illi in penitiora, ac tutiora ſuarum ditionum loca ſeſe inferendi facultas eriperetur, Albi amne trajecto, cum ad pugnam conſerendam coegiſſet, ingentem adeo victoriam retulit, ut Ducem captivum in poteſtate haberet, qui ad eum in media Locherana ſylva conſiſtentem ſupplex ſiſteretur: mox Joachimi Brandeburgici Electoris, ac Principis Clivenſis, cujus ſorori Saxo matrimonio juctus erat, obſecratione, & precibus delinitus, ac flexus Cæſar, his vitam Duci conditionibus donavit; ut dignitate Electoris

Joanes Federicus Saxonum Dux a Cæſare profligatus & captus.

exu-

1547 exutus, agris, oppidiſque paucis exceptis, mulctatus, arma, atque omnia tormenta ænea, rerumque bellicarum apparatus Cæſari traderet. Fractis, ac proſtratis Saxonum Ducis viribus, Lantgravius conſternatus, atque a Cæſaris tantum clementia ſalutis ſibi præſidium quærendum ratus, Halam, ubi tunc Cæſar erat, profectus, & ad illius genua provolutus, demiſſiſſime veniam petiit, atque iis legibus obtinuit, ut quatuor ex ſuis ditionibus urbes continuo traderet; loca nonnulla munita dirueret; certam pecuniæ vim penderet; bellicas machinas Cæſari præberet; vitam illius beneficio incolumem haberet; interea captivus detineretur. Itaque pacatis Germaniæ rebus, Auguſtæ Vindelicorum comitiis indictis, magno Principum, ac nobilium virorum numero ſtipatus, cum Joanne Federico Saxone captivo triumphantis ſpecie urbem ingreditur. Multa in eo ad Cæſaris res provehendas decreta; in iis ut Principes ac liberæ civitates eam pecuniæ ſummam conferrent, qua peditum viginti, quatuor equitum millia ad Imperii majeſtatem retinendam, ſi opus eſſet, cogerentur, quibus Auſtriaci quoque cum eorum ditionibus defenderentur; atque iiſdem fœdera cum Principibus, ac liberis civitatibus perpetuo intercederent.

Philippus Lantgravius ad genua Cæſaris provolutus.

Auguſtæ Vindelicorum comitia a Cæſare indicuntur.

Hæc tam brevi tempore a Carolo proſpere, ac feliciter confecta, ut Caji Cæſaris verba paulo immutata pronunciaret: *Veni: Vidi: Deus vicit*, cunctorum Principum animos inſueto blandientis fortunæ ſplendore perſtrinxerant; cum adjunctis oppidis, atque urbibus, hoſtibus fractis, & captis, Germania prope univerſa edomita, minime contentus, ad majora conſequenda ſummo ſtudio niteretur; atque imperio in Italia augendo ſedulo, ac vehementer operam impenderet. Ob id Senarum in Hetruria urbem, civilibus diſſenſionibus diſtractam, quadringentorum Hiſpanorum militum præſidio impoſito, reluctantem perdomuerat; Populinum ſecuritatis ſpecie, puero Jacobi Appiani nuper defuncti filio ejecto, ad ſe attrahere conabatur, ut ſitu ad maritimas res obeundas opportuno in Hetruriæ litoribus mari Tyrrheno immineret. Mediolanum quoque urbem ingenti tormentorum numero, & Hiſpanorum militum præſidio muniverat; cives, ut ei, quem Inſubribus Ducem diceret, obtemperaturos pollicerentur, jure ju-

Cæſar Senis præſidium imponit.

Populinum Cæſar adipiſci nititur.

ran-

rando adegerat. Jam enim ſtatuerat Philippum filium ex Hiſpania eam ob cauſam in Italiam vocare, Helvetioſque ad Mediolani imperium tuendum fœderibus obſtringere nitebatur. 1547

Id quoque Cæſaris rebus peropportune contigerat, quod pax inter Gallos, atque Anglos inita turbari cœperat, cum unica ex regia ſobole Scotorum puella Eduardo Anglorum Regi, uti pactum fuerat, matrimonio jungere regii tutores nollent. Eam ſibi injuriam fieri Angli minime paſſi, bellum Scotis minabantur, qui ad Henrici Galliarum Regis opem confugerant, Reginæ connubium cum dotali Scotiæ jure filiorum uni, cui vellet, polliciti: qua ex re grave bellum inter Anglos, ac Scotos exortum fuerat. Henrico vero, cujus auxiliis præcipue Scoti nitebantur, difficillimo bello implicito, Cæſari majoribus in dies acceſſionibus fortuna blandiri videbatur, ut cuncti, qui ingenia Principum, ac nullis terminis coercitas illorum cupiditates metirentur, ex ea Cæſaris incredibili felicitate valde ſibi pertimeſcerent; Pontifexque in primis, cui multæ cum Carolo diſſidiorum cauſæ intercedebant: nimia Imperatorum incrementa: Concilium, quod Caroli auctoritate, poſt decretum de illo Bononiam transferendo, adhuc Tridenti habebatur: domeſtica familiæ decora: Parmæ, ac Placentiæ imperium filio tributum, necdum a Cæſare confirmatum: quocirca a nullo magis illius faſtum, & cupiditatem, quam ab Henrico Galliarum Rege obtundi poſſe cenſebat. Ob id Divi Georgii Cardinalem in Galliam proficiſci juſſerat, ſpecie, ut illius regni antiſtites mitti a Rege Bononiam peteret; re, ut illum ad Cæſaris vires nimium ſeſe efferentes frangendas incitaret. Quod ut facilius ab eo impetraret, affinitatis juribus arctius ſibi obſtringendum ratus, ut Horatio Farneſio, Petri Aloyſii filio, nepoti, Regis filia notha conjux fieret, obtinuerat, ope, ſtudio, atque auctoritate illi affuturum ſe pollicitus. Ea juvenile Regis pectus libenter excipiebat, ut regni ſui primordia militari gloria illuſtriora redderet.

Diſſidium inter Anglos & Scotos.

Scoti ad Galliæ Regis opem confugiunt.

Paulus Pontifex ſancti Georgii Cardinalem ad Regem Galliæ legatum mittit.

Henricus Galliæ Rex Horatio Farneſio filiam deſponsat.

Quapropter ad Italicas res converſus, ſui in ea provincia ſtudioſos fovere cœpit, benevolentiæ ſigna in eos edere, præmiis afficere. Petrum Strozzium ad divi Michaelis militiam,

quæ

1547 quæ ea tempeſtate ſummo in honore habebatur, adſcripſit, ut homine vivido ingenio, quietis impatiente, qui magnam Florentinorum exulum, atque aliorum bello victitantium hominum manum ſecum trahebat, ad Italiæ res perturbandas aptiſſimo, ſi opus foret, uteretur. Pontificis vero aſſiduis adhortationibus, ac ſtimulis incitatus, ad ſuas partes Venetos pertrahere, atque ſocietatis jure adſtringere, Caroleo Protonotario Venetias miſſo, omni ſtudio contendebat. Qui cum Monlucio ordinario legato Patribus expoſuit, Henrico Regi quotidie pro bono publico excubanti nihil opportunius, atque his temporibus neceſſarium magis videri, quam, fœdere cum, Pontifice, ac Republica ſancito, ad communium rerum tuitionem conſpirare; ut juſto præſidio quiſque munitus tuto præſenti quiete frueretur; neque aliorum pateret injuriæ: id ut facilius Henricus conſequeretur, nihil eorum, quæ ad Galliæ regni tutelam attinerent, prætermittere. Legatis Senatuſconſulto reſponſum eſt: Regis prudentiam, atque in commune bonum propenſum ſtudium vehementer Senatum probare: egregiis illius exemplis adductum, quæcunque ad Venetum imperium defendendum opportuna cenſerentur, diligenter curare: idem reliquos Italiæ Principes facturos arbitrari; cum inſitum cunctis natura ſit, ut ſe, reſque ſuas ſumma contentione tueantur: ſperare animorum conjunctionem, ad quam, ſi rebus ſuis proſpectum vellent, cogerentur, pro firmiſſimo aggere, ac munimento adverſus eos, qui armis laceſſerent, futurum; idque unum modo ſufficere. Ejuſmodi erant ea tempeſtate illorum, qui Rempublicam regebant, conſilia, ut bellorum tumultus ab Italia, quoad fieri poſſet, amovendos, neque vanæ ſpei oſtentatione præſentem rerum ſtatum immutandum arbitrarentur.

Caroleus Protonotarius ab Hĕrico Venetias mittitur.

Senatus reſponſum.

Sed reliquorum Principum diſſidentibus inter ſe animis, ac nova quotidie mente agitantibus, recens diſſenſionum ſeges oritur, Petro Aloyſio, Pauli Pontificis filio, a nonnullis Placentiæ civibus in illius exitium conjuratis, propriis in ædibus confoſſo, & cæſo, qui cruentum illius cadaver plebi oſtentantes, univerſa civitate commota, objecto nomine libertatis, incenderant; idque non ſine Ferdinandi Gonzagæ conſenſu perpetratum fama vulgaverat, qui a Placentinis vocatus, urbem

Petri Aloyſii Farneſii cædes. Ferdinăndus Gonzaga Placentiæ præſidium Cæſareum imponit, & Parmam aggreditur.

bem ſtatim ingreſſus, Hiſpanorum præſidio impoſito, Cæſareæ ditionis effecerat. Neque eo contentus, oppidis multis, atque arcibus occupatis, ſe ad Parmam obſidendam comparabat, ab oppidaniſque, ut ſe dederent, petierat, nequicquam Octavio, Caroli genero, de acerbiſſima ſibi illata injuria conquerente. Hoc Gonzagæ facto cuncti Italiæ Principes, ac populi adeo exarſere, ut non tantum ille undique probris, ac maledictis proſcinderetur; verum jam erumpere recondita Cæſaris intimis ſenſibus conſilia palam dicerentur; nihil ſanctum, nihil ab imperii cupiditate intactum; quæ vi difficile aſſequi foret, ea per dolos, atque inſidias tentari, & obtineri. His undique crebreſcentibus vocibus adductus Gonzaga, ut, quæ geſta erant apud Venetos, qui eam rem moleſte tulerant, purgaret, Joannem Baptiſtam Schizzium, e Mediolanenſi Senatu, Venetias proficiſci jubet, qui a ſe omnem confecti criminis maculam detergeret, atque a noxa immunem teſtaretur. Se a Farneſii interfectoribus vocatum, quin Placentiam Cæſaris nomine reciperet, efficere non potuiſſe, ut interea de illius mente, quam rectam, atque in commune bonum maxime proclivem ſciret, doceretur. Senatus filii caſum per literas, perque Joannem Antonium Venerium oratorem cum Pontifice conqueritur; qui, ut erat magno animo, ingentem fortunæ ictum fortiter tulit, atque a privato luctu ad domeſticas clades reparandas ſe convertit. 1547

Joannes Baptiſta Schizzius a Gonzaga Venetias mittitur.

Inde cum tota Ciſalpina Gallia fluctuaret, arma, ac milites a Cæſareanis, & ab iis, qui Farneſiorum partes ſequebantur, compararentur; quo rebus ſuis proſpiceret, legatum in continentem mittere Senatus decrevit, ut Reipublicæ copias luſtraret; oppida, atque arces inviſeret, imperioque tuendo in primis ſtuderet. Stephanus Theupolus legatus creatus eſt. Metaurenſium Dux, copiarum Reipublicæ ſummus præfectus, Roma, ubi, Senatu permittente, ad concelebrandas cum Victoria, Petri Aloyſii Farneſii filia, Pontificis nepte, nuptias profectus fuerat, revocatur. Antonius Tifernas, tormentorum præfectus, Brixiam ingredi jubetur. Theupolus legatus Veronam contendit; militum præſidia iis in urbibus augentur; ordinum copiæ inducuntur. Inter has vel belli, vel inſidiarum ſuſpiciones Pontifex tantarum rerum indignitate commotus, ira

Stephanus Theupolus legatus in Continenti eligitur.

Guido Ubaldus Urbinas Venetias advocatur.

1547 ira ſupra ætatem fervidus, injuriarum impatiens, denuo ad fœdus Senatum invitabat. Caſa, illius apud Rempublicam Nuntius, Patrum animos incendit: idem Henricus, ac ſummus equitum Magiſter per Franciſcum Juſtinianum efficiunt: non amplius deſide cunctatione utendum, jam ad extremum ventum eſſe, quo ingentia deſperatus prope morbus remedia exigeret. Quid porro expectandum? an ut immani jam fere impendentis ruinæ pondere preſſi cuncti Itali Principes, inevitabili exitio proſternantur, atque obruantur? Sed Patres in novos demittere fluctus Rempublicam nolebant, ſi ſemel bellum in Italia exoriretur, nullum laborum, nullum periculorum finem fore rati: nil cauſæ eſſe, cur adverſus potentiſſimum Principem, humanæ felicitatis apicem attingentem, armis inſurgerent, quem finitimum, ac prope in Venetæ ditionis viſceribus haberent; cum præſertim nullas ſibi ab eo illatas injurias recenſerent, quæ tanti eſſent, ut a quietis otio, ſummis laboribus, ac vigiliis parto, ad difficile, ac periculoſum bellum traducerentur. Huc accedebat, quod nullum officii, & egregiæ voluntatis genus in Rempublicam Carolus prætermitteret. His fiebat, ut quemadmodum ſe, ſuaque defendere Patribus ſtatutum, ac fixum animo eſſet, ita ab iis ſocietatibus, quibus in bellum haud difficulter prolabi poſſent, omnino recedendum cenſerent. Ad hæc, ſub idem tempus Juſto Juſtio a Ferdinando ad Suleimanum miſſo, in quinquennium induciis pactis, Cæſar iis expeditus curis, quibus belli Turcici ſuſpicione detinebatur, & prævalido copiarum numero ſuffultus, ægre bello peti poſſe videbatur.

Pauli Pontificis & Henrici Regis officia ut Venetos ad fœdus ineundum impellerent.

Vide *Jo. Caſae* hac in re duas Orationes Lugduni editas, & *Proſis Florentinis* adjectas, Vol. I. parte II. Florentiae, 1716. in 8.

Juſtus Juſtius a Ferdinando Rege Byzantium miſſus quinquennii inducias cum Turcis paciſcitur.

M. D. XXXXVIII.

1548 NAmque omnes cogitationes, & curas a Pannonico bello in Perſicum Suleimanus tranſtulerat, Tamaſſum Perſarum Regem armis aggreſſurus, ne per otium adverſam ſibi natura, atque inſtitutis gentem majores ſumere ſpiritus, atque incrementa ſineret, militarique gloriæ, ad quam ſupremo animi impetu ferebatur, novos titulos adderet. Inde haud difficile fuit inducias cum Ferdinando, ac Cæſare paciſci, quibus triginta aureorum millia pro Hungaricis ditionibus tributi loco

ſin-

ſingulis annis pendere Ferdinandus deberet. Utrinque Venetorum mentio facta, cautumque, ut, ſi quis eorum, qui hoc fœdere comprehenderentur, bellum alteri inferret, pro hoſte a reliquis haberetur. Iiſdem induciis Henricus Galliarum Rex, ceterique Principes, etiam ſacri continebantur; in quibus ſanciendis eo ſtudio a ſummis Regibus, eaque animorum contentione certatum fuerat, ut Cæſar ad Franciſci Regis pollicita præſtanda Henricum filium obſtringi peteret; Henricus contra, ne Cæſari induciarum tempore in quemquam Chriſtianorum Principum arma inferre liceret, cavendum curaret; legatumque Cotonium magnis itineribus Byzantium mitteret, ut totum induciarum negotium inverteret; cum nullam aliam ob cauſam Cæſarem illas expetiviſſe, quam ut, Byzantino metu ſolutus, Gallias invaderet, affirmaret: neque ferendum eſſe, ut qui tot proſperis eventis brevi tempore tantas acceſſiones Imperio feciſſet, adeo præemineret, ut ejus dominandi libidinem, quam pro lege haberet, reliqui damno, quod reſarciri non poſſet, ſubire cogerentur. Eodem officii genere, Venetias in Byzantii itinere accedens, cum Patribus functus eſt, ut Senatum ad inducias impediendas incitaret; quem ab ea re cum alienum eſſe intelligeret, iter proſequutus, re confecta, Byzantium pervenit, atque a Suleimano literas ad Cæſarem, ac Ferdinandum obtinuit, quibus libenter ad inducias ea mente deſcendiſſe diceret, ut armis eo tempore non ageretur; in eos, qui ſecus feciſſent, bellum moturum. Regi quoque Galliarum ſcripſit, ſe induciis perficiendis illum inter veteres amicos recenſuiſſe; ſi bello interim a Cæſare laceſſeretur, eidem hoſtem futurum. Licet vero quæ ad Rempublicam inter amicos recenſendam ſpectarent, ea tantum Senatus procuraſſet; attamen quin ſuſpicione aliqua æmuli Principum animi aſpergerentur, vitare nequiit; cum Henricus Cæſaris, ac Ferdinandi res curæ magis Senatui fuiſſe diceret, quam ſuas; atque acerbe conquereretur, Venetum legatum literas ad Senatum dediſſe, quibus ſui nullam in induciis conficiendis mentionem factam fuiſſe affirmaret. Cæſar vero, ut ad pacem cum Henrico arctius ſervandam obſtringeretur, id totum ex Venetorum conſiliis, atque officiis profectum ajebat; ut inde renovandi in Italia belli, quod illis per-

1548

Henricus Galliæ Rex Cotonium oratorem Byzantium mittit

Suleimani ad Cæſarem & Ferdinandum Regem literæ.

1548 permoleſtum foret, occaſio tolleretur. Verum haud difficile fuit ejuſmodi hæſitationes diluere, cum neque de quo Henricus conquerebatur, Reipublicæ legatum unquam ad Senatum ſcripſiſſe, Rex certior factus eſſet; neque de iis, quæ inter Cæſarem, ac Regem agitarentur, egiſſe, Carolo compertum fuerit.

Sed poſt pactas inducias ea res contigit, quæ pene pacem inter Suleimanum, ac Venetos interturbavit. Nam, piratis maria omnia ea tempeſtate infeſta reddentibus, atque ſæve negotiatores, ac navigia diripientibus, cum Venetæ claſſis legatus Laurentius Amulius publicos humani generis hoſtes perſequeretur, ac forte in prædonum caput, Sabbam dictum, incidiſſet, impetu in illius navigium facto, fugientem inſectatus cepit, captum interficiendum curavit, ut hominem Chriſtianis, ac præſertim Reipublicæ rebus infenſiſſimum, qui innumera damna Venetis navigiis, ac negotiatoribus intulerat, e medio tolleret. Ejus necem Ruſtenus, qui Suleimano ad bellum in Perſidem profecto, Byzantio præerat, graviter adeo tulit, ut illam armis vindicaturum minaretur. Amulii factum tueri Senatus nitebatur, quod homo peſſimo ingenio, & ingenti ſcelerum cumulo fœdatus, qui innoxios, atque immerentes imperio Veneto ſubjectos magnis cladibus affecerat, ſublatus eſſet; quem fugientem, atque in noſtros tormenta explodentem, dum tetra aer circumfuſus caligine involveretur, minime agnitum præfectus in ſuam poteſtatem redegiſſet. Eum, ſi adhuc, ut maxime optaret, vita frueretur, Byzantium miſſurum, ut meritas criminum pœnas lueret. Ceterum cum ex Amulii literis ad Decemviros datis clam Sabbam ſuo juſſu interfectum intelligeretur, quod ea res pacis conditionibus adverſa eſſet, quibus, ne in eos, qui certamine commiſſo ſuperfuere, ſæviatur, ſed vivi Byzantium mittantur, cavetur: ut ſtatim Amulius, abrogato illi imperio, ſub cuſtodia ad urbem revocaretur, ejus prætoria armamentis exueretur, Senatus decrevit: negotium Jaderæ magiſtratui commiſſum. Verum Amulius rei exitum animo proſpiciens, jam claſſe in Illyrico relicta, ut Senatus judicium ſubterfugeret, in Apuliam ſe receperat. Hæc Reipublicæ apud Suleimanum legato, quibus Ruſteni animus flecteretur, ſignificantur: Marcus Antonius Franciſcius,

Sabbas Pirata a Laurētio Amulio, claſſis legato, captus & interfectus.

Ruſteni Baſſæ in Venetos minæ ob Sabbæ necem.

Laurentius Amulius in jus vocatus in Apuliam proficiſcitur.

ſcius, Senatus ſcriba, qui tum ea, quæ ad fines Venetorum in Illyrico ſpectarent, curabat, Byzantium eſt miſſus, ut Reipublicæ mentem, ac ſervandæ cum Suleimano pacis ſtudium Ruſteno, & purpuratis teſtaretur. Amulius exilio mulctatus, poſtea, cum Suleimani ira reſediſſet, in patriam revocatus, priſtinis honoribus reſtitutus eſt. Hæc mari. 1548

Marcus Antonius Franciſcius Senatus ſcriba, Byzantium mittitur. Laurentius Amulius exilio mulctatur, & poſtea revocatur.

Cum vero inſita vel dominandi libidine, vel atroci invidia Regum pectora extimularentur, licet aperte ad bellum non deſcenderent, occulto non modo, verum palam multa moliebantur. Cæſar, Germanis Principibus perdomitis, gradum ſibi ad monarchiam obtinendam ſtruere nitebatur, atque ut eam ampliſſimorum regnorum poſſeſſionem una cum Imperii titulis Philippo filio, Hiſpaniæ Regi, quem unicum habebat, deferret, meditabatur. Albano Duci, ut illum ex Hiſpaniis ad ſe in Belgium traduceret, mandaverat. Verum ad eam rem perficiendam, ut Ferdinandi fratris, Romanorum Regis, voluntas accederet, neceſſe erat, qui Maximilianum filium in ſpem regiæ ſucceſſionis educaverat, jam tum alti animi, atque eximiæ virtutis ſpecimen edentem; eique Carolus conjugem filiam deſignaverat, atque in Hiſpaniam mittere decreverat, ut filio abſente, regni illius gubernacula ſuſciperet. Interea Ferdinandum fratrem ingentibus promiſſis adortus, illi Vitembergæ principatum; Maximiliano filio Bohemiæ regnum permittebat.

Cæſar Philippum filium in Belgium accerſit.

Cæſaris ad Ferdinandum Regem pollicita, ut Imperium Philippo concederet.

At Henrici Galliarum Regis animus, quamvis rerum in Italia novandarum deſiderio flagraret, ob idque ſocium ſibi Pontificem adſciſcere niteretur, Parmam juvare auxiliis adverſus Carolum pollicitus; attamen, exacta jam ætate Pontifice in interitum vergente, deterrebatur, veritus, ne concordiæ ratione aliqua propoſita, a Cæſare, cui affinitate jungebatur, ad ſuas partes traduceretur. Pontifex tot familiæ, ac ſibi inflictis injuriis accenſus, ad vindictam ardenti ſpiritu rapiebatur, Placentiamque Farneſianis ereptam pati nequibat. Verum ancipiti conſilio modo Carolum ad eam urbem Octavio genero reſtituendam per nuntios incitabat; modo de fœdere cum Henrico agebat, cui tanquam Caroli cupiditati propugnaculo objecto, familiam commendaret; nonnunquam eas ab Eccleſia divulſas civitates, eidem iterum adjungere meditabatur;

1548 aliquando Venetos ad Italiæ decus, ac libertatem defendendam adverſus impotentem Cæſaris dominandi libidinem hortabatur, pro qua excubare dies, noctesque diceret, in iis ſemper cogitationibus defixus, quibus Italiæ incolumitati, a qua ſuorum domeſticorum ſalus ſejungi non poſſet, conſuleret. De Venetis quoque interdum conquerebatur, quod nimium Cæſari adhærerent, illiuſque amicitiam pluris æquo æſtimarent. Suſpiciones frequenter de Henrico in animum demittebat, quod Parmam non Octavio Caroli genero, ſed Horatio genero ſuo ſervare ſe velle diceret, veritus, ne urbe opportuno loco ſita ad Inſubrum res turbandas uteretur.

Hiſce aſſiduis curis diſtractus Pontifex conficiebatur, neque vero quem exitum rebus ſuis ſperaret, habebat: cum interea nullum religioni diſſidiis laboranti præſens remedium adhiberetur, adhuc Concilii Patribus partim Tridenti, partim Bononiæ morantibus; cum in Auguſtanis comitiis anno elapſo celebratis Principes cuncti Tridentini Concilii decretis obtemperaturos polliciti fuiſſent, atque Chriſtophorum Madrutium Cardinalem Romam miſiſſent, qui, ut Concilium Tridenti, Bononienſi abrogato, rurſus reſtitueretur, impetrare non potuerat. Inde Carolus Didaco Mendozzio legato injunxerat, ut coram Pontifice, Cardinaliumque Collegio Cæſaris nomine, ad quem Conciliorum protectio, atque executio ſpectaret, obnuntiaret: impendentium periculorum, & cladium, quas graviſſimas, ac prope innumeras fore, ni Concilium Tridenti haberetur, autumaret, culpam omnem in Pontificem, non in ſe recaſuram: ob id Deum Optimum Maximum & Cælites cunctos, de quorum religione, ac cultu ageretur, teſtes invocare. Cum nihil ea obnuntiatio profuiſſet, a Pontifice Cæſar flagitabat, ut Legatos Tridentum mitteret; ad id vero ſe adduci, licet ægre, ac difficulter, Pontifex patiebatur: ut Germanicæ genti, nonnihil Romanæ Eccleſiæ immutatis moribus, ſatisfaceret, ſe in Cæſaris gratiam Legatos miſſurum pollicitus. Verum dum cunctatione in tam gravi negotio Pontifex utitur, Cæſar Catholicorum, atque eorum, qui partes Luteri ſequebantur, conventu advocato, ut labentibus rebus proſpiceretur, atque utcumque controverſiis compoſitis, diſſidia tollerentur, edictum promulgavit, quo multa iis, qui a Catholica Eccleſia deſciverant,

Chriſtophorus Madrutius Cardinalis Tridenti Concilii reſtitutionem petit.

Cæſaris per Mendozzii oratorem Concilii cauſa obnuntiatio.

Paulus Pontifex legatos ad Concilium Tridentum mittere pollicetur.

rant, *interim* permitterentur, dum de illorum diſſentientibus ſententiis a Concilio decerneretur. Id factum moleſte admodum Pontifex tulit, atque a Germanica legatione Sfrondato Cardinali evocato, Fani Epiſcopum optimis moribus, & doctrina excultum nuntium ad Cæſarem miſit, qui de iis, quæ geſta fuerant, expoſtularet, acta reſcindi peteret, quæcunque poſſet Germanicæ genti per Legatos Pontificem conceſſurum polliceretur. Mox Pighio, ac Veronenſi Epiſcopis in Germaniam miſſis, prolapſis rebus, nullum remedium morbo ſævienti afferri potuit, quin in dies augendo ſeſe, ac proferendo, ingenti totius reipublicæ chriſtianæ malo per alias quoque provincias graſſaretur. Hujus peſtis ne aliqua labes imperium Venetum afficeret, diligens, & admodum ſevera Venetorum cura, ac diligentia extitit, qua effectum eſt, ut eam urbem, in quam ex totius orbis regionibus innumeræ gentes confluunt, nulla morbi illius contagia attigerint.

1548

Cæſar edictum promulgari juſſit, Interim *vocatum. Paulus Pontifex Fani Epiſcopum ad Cæſarem mittit ut acta reſcinderet. Pighius & Veronæ Epiſcopus a Pontifice in Germaniã miſſi. Venetorum ſedulitas ad hæreſes a ſuis ditionibus arcendas.*

Dum hæc fiunt, diverſiſque curis, irrequieto ſtudio Principum mentes ſolicitantur, Maximilianum Ferdinandi filium, nuper filia connubio juncta, generum ſibi adſcitum, Carolus in Hiſpaniam proficiſci juſſerat, ut, Philippo in Germaniam proficiſcente, Hiſpaniarum adminiſtrationem ſuſciperet. Illi per Reipublicæ fines iter habenti, Vicetiæ, ac Veronæ præfecti obviam ivere, Senatuſque nomine liberaliter excepere. Philippus vero ad patrem in Belgium iturus, Barcinonæ cum claſſe, cui Andreas Auria imperabat, ſolvens V. kalend. decembris Genuam pervenit. Ea in urbe Italorum Principum legatos obvios habuit; Federicum Baduarium, præclara juventa inſignem, qui id muneris obiret, Senatus delegit: is, Patrum nomine Genuæ Philippo conſalutato, per Venetas ditiones comitatus eſt. Nulla publicæ Venetorum liberalitatis, ac ſtudii erga præpotentem Principem, Cæſariſque filium officia, atque argumenta deſiderata ſunt; pons peregregie ornatus Atheſi amni, qua tranſeundum erat, inſtratus fuit; eum ad Veronenſium fines, nobili, ac frequenti plurimorum corona ſtipatus Veronæ præfectus excepit, magno variis ex locis mortalium numero viſendi ſtudio confluente. Inde ex agro Veronenſi Tridentum profectus, per Germaniam in Belgium ad Cæſarem Bruſcellis commorantem tranſiit, qui, ut aſſiduo metu

Cæſar, filia fratris filio unita, illum in Hiſpaniam mittit Veneti Maximilianum ad fines Reipublicæ excipiunt. Philippus Rex ab Auria Genuã perducitur. Federicus Baduarius orator ad Philippum Regem.

Ger-

1548 Germanos Principes ſolveret, atque ab immani ſumptuum mole aliqua ex parte liberaretur, magnam Hiſpanorum manum, qui illi in Germania militaverant, in Italiam miſerat, Mediolanumque prævalidis munitionibus circumcingi juſſerat; quamplurima ex Germania bellica tormenta, partim ex occupatis urbibus ablata, partim a proceribus dono accepta, ſulphureique pulveris vim eodem importari præceperat; quæ Tridento ſecundo Atheſi amne ut Veronam, inde in Inſubres deferrentur, petenti, a Senatu conceſſum eſt. Hæc eo impenſiore cura a Cæſare fiebant, quod nullis caſibus a ſe Mediolanenſe divelli imperium decreverat, atque illud veluti tutiſſimum munimentum objicere adverſus Gallos ſtatuerat, quos nunquam quieturos, ſed novas quotidie res in Italia moturos ſciret: atque eo magis, quod Henricus ſuperiore anno, Salaſſiorum Principe ejecto, eam ſibi ditionem adjecerat; neque, ut ea, quæ in Subalpinis oppida fuerant occupata, Allobrogum Duci reſtitueret, vnquam adduci potuerat; verum ſub id tempus (an occulta aliqua ſpe, an ſuarum in Italia inviſendarum urbium ſtudio, incertum) repente præter omnium expectationem, magno Gallorum nobilium numero, atque haud parva militum manu comitante, Alpes tranſgreſſus, ſe Auguſtam Taurinorum contulerat. De Regis adventu certior Senatus factus, Bernardum Naugerium, qui tum præturam Patavinam gerebat, ad Regem legatum miſit, qui officii plena legatione perfunctus, mox Patavium reverſus eſt. Rex paucos dies in Subalpinis commoratus, remenſis Alpibus, in Galliam rediit. Complures ex illius comitatu urbis ſpectandæ ſtudio Venetias advenere, inter quos principes Galliæ viri, Vindocini Dux, Guiſius maris præfectus, qui publico hoſpitio excepti, ac perhonorifice habiti ſunt.

Cæſaris ſententia de Mediolanenſi imperio retinendo.

Henricus Galliæ Rex, ejecto Principe, Salaſſiorum regionem occupat.

Henricus Rex Taurinum ſe confert.

Bernardus Naugerius ad Regem Galliæ orator mittitur.

Libri Sexti & Tomi I.
FINIS.

I. S. A. VENEZIA | BIBLIOTECA 133